I. o. lat. 991

MARCUS ANTONIUS MURETUS

Vera quidem haec: scriptis sed quam tamen exprimit ipse
Multò ea Mureti verior effigies.

MARCI ANTONII MURETI,
Presbyteri, JCti, & Civis Romani,

ORATIONES,
EPISTOLÆ,
&
POEMATA,

cum Præfatione & insignibus augmentis
M. JACOBI THOMASII.

Sub calcem adjectæ sunt

NUPTIÆ PARISINÆ
CIↃ IↃ LXXII.

EDITIO NOVISSIMA

Summo Studio recensita & ab innumeris mendis, quibus priores omnes scatebant, vindicata.

CUM GRATIA & PRIVILEGIO.

LIPSIÆ,
Sumptibus Heredum JOH. GROSSII.
CIↃ IↃ CCVII.

W616512993

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Bayerische
Staatsbibliothek
München

M. JACOBUS THOMASIUS
LECTORI BENEVOLO
S. precatur.

QVæ hîc denuo, in uſum præcipue Scholarum, prodeunt MURETI diſertiſſimi Orationes, Epiſtolæ, Poemata, *LECTOR BENEVOLE*, toties ea jam typographorum operas fatigaverunt, ut neſciam, parémne ullum ea in re Auctor hic è ſui ſimilibus habeat; ſuperiorem certe, quod reſciſcere licuerit mihi, nactus eſt neminem. Nęq; iis tantum in locis cupidos expertus eſt librarios, quæ cum ipſo eandem profiterentur religionem, ut Coloniæ, ut Moguntiæ, ut Ingolſtadii: ſed in his etiam regionibus noſtris, qui per DEI gratiam à B. Luthero meliora docti puriorem Evangelii vocem complectimur. Nempe didicimus etiam eam, quæ in hoſte conſpicua eſt, virtutem venerari; neque unquam nobis barbarus ille & ab omni humanitate alieniſſimus placuit mos Jeſuitarum, qui, ſi quid eſt à noſtris hominibus profectum, quod ipſi nec improbare queant, &, ſi animi ſententiam eloqui jubeantur, vel eximia laude dignum cenſeant; tamen aut plane aditum illi ad ſuas officinas intercludunt, aut non niſi diſſimulato autoris nomine vulgari apud ſe patiuntur. No-

 bis

bis vero mitiora pectora DEUS inspiravit. Non modo libenter utimur, si quid etiam ab inimico utilitatis capere liceat: sed grati etiam nomen ejus, per quem profecerimus, enunciamus. Imo si contingat veris falsa, probis heterodoxa misceri, ne conqueri quisquam de fide nostra queat, tanquam truncata (quod illi solent hostes nostri) pro integris, lacera pro solidis daremus: qualia è cujusq; calamo effluxerunt, talia novis typis excudi curamus, satis habentes, si aperte testati fuerimus, eloquentiam nos aut alias dotes probare, sectam detestari. Id quod in prima statim, quæ hac in urbe, seculi currentis anno decimo nono, lucem aspexit, hujus operis editione à *Johanne Friderico*, Lingvarum & Historiarum Professore Publico etiam post mortem celeberrimo, præstitum, par est hic à nobis repeti, & iterum inculcari. Sic autem ille *a*): *Cum scriptis illis per Autorem Pontificium admixta reperiantur quædam manifestis Romanensis Ecclesiæ erroribus imbuta: admonendum putavimus statim in hoc vestibulo Lectorem Christianum, operis hujus editione non religionis quæri veritatem, quam aliunde hauriendam sinceræ pietatis studiosi norunt; sed puritatem & elegantiam orationis latinæ, quam etiam in rebus factisque minime probandis, quoties de iis aut dicendi aut scribendi vel occasio vel necessitas se offert, negligi non oportet. Quicquid igitur in hoc volumine à sinceriori Evangelica & historica*

rica

a) *præfat. ad Lector.*

rica veritate alienum reperitur, eo neque pius Lector offendatur, neque exultet temere Pontificius, quasi ejus videamur opinioni per hanc editionem, ullo modo suffragari. Ergo quæ veritati Religionis nostræ adversa loqvuntur vel Muretus, vel alii, quorum intercurrunt scripta, ea non magis comprobamus, quam quoties Ciceronem aut Virgilium formulis novis describimus, gentiles ipsorum idolomanias. Neque tamen penitus exterenda sumus arbitrati. Tam invictum fidei nostræ robur est, tam sibi secura firmitas, ut nihil periculi juventuti nostræ metuamus, sive Ciceronem legenti, ab Ethnica, sive Muretum, à Pontificia lue. Tantum teneræ ætati, Oratorem hunc nostrum tractanti, eruditus adsit Magister, qui quoties ille Divos invocat, quoties purgatorii flammas loquitur, quoties Vejovem suum Romanum divinis honoribus mactat, quoties in alienam à sua fide professionem detonat, toties hominis inimici voces illas, & à vero aberrantis esse admoneat: tantum, inquam, cautio isthæc scholis inferioribus necessaria interveniat: nulla nobis formido est, ne ut in aures verba, sic in cor opinio scribentis descendat. Metuant Papicolæ scripta nostrorum. Nobis illorum non perinde sunt formidolosa. Nempe tenebrarum est, lucem extimescere; luci quidem tenebras inspicere grave non est. Itaque causam isti habent, cur Scholis suis & Ethnicorum permittant libros, & nostrorum hominum interdicant. Nam ipsorum religio &

bis vero mitiora pectora DEUS inſpiravit. Non modo libenter utimur, ſi quid etiam ab inimico utilitatis capere liceat: ſed grati etiam nomen ejus, per quem profecerimus, enunciamus. Imo ſi contingat veris falſa, probis heterodoxa miſceri, ne conqueri quisquam de fide noſtra queat, tanquam truncata (quod illi ſolent hoſtes noſtri) pro integris, lacera pro ſolidis daremus: qualia è cujusq; calamo effluxerunt, talia novis typis excudi curamus, ſatis habentes, ſi aperte teſtati fuerimus, eloquentiam nos aut alias dotes probare, ſectam deteſtari. Id quod in prima ſtatim, quæ hac in urbe, ſeculi currentis anno decimo nono, lucem aſpexit, hujus operis editione à *Johanne Friderico*, Lingvarum & Hiſtoriarum Profeſſore Publico etiam poſt mortem celeberrimo, præſtitum, par eſt hic à nobis repeti, & iterum inculcari. Sic autem ille a): *Cum ſcriptis illis per Autorem Pontificium admixta reperiantur quædam manifeſtis Romanenſis Eccleſiæ erroribus imbuta: admonendum putavimus ſtatim in hoc veſtibulo Lectorem Chriſtianum, operis hujus editione non religionis quæri veritatem, quam aliunde hauriendam ſinceræ pietatis ſtudioſi norunt: ſed puritatem & elegantiam orationis latinæ, quam etiam in rebus factisque minime probandis, quoties de iis aut dicendi aut ſcribendi vel occaſio vel neceſſitas ſe offert, negligi non oportet. Quicquid igitur in hoc volumine à ſinceriori Evangelica & hiſtorica*

a) *præfat. ad Lector.*

rica veritate alienum reperitur, eo neque pius Lector offendatur, neque exultet temere Pontificius, quasi ejus videamur opinioni per hanc editionem ullo modo suffragari. Ergo quæ veritati Religionis nostræ adversa loqvuntur vel Muretus, vel alii, quorum intercurrunt scripta, ea non magis comprobamus, quam quoties Ciceronem aut Virgilium formulis novis describimus, gentiles ipsorum idolomanias. Neque tamen penitus exterenda sumus arbitrati. Tam invictum fidei nostræ robur est, tam sibi secura firmitas, ut nihil periculi juventuti nostræ metuamus, sive Ciceronem legenti, ab Ethnica, sive Muretum, à Pontificia lue. Tantum teneræ ætati, Oratorem hunc nostrum tractanti, eruditus adsit Magister, qui quoties ille Divos invocat, quoties purgatorii flammas loquitur, quoties Vejovem suum Romanum divinis honoribus mactat, quoties in alienam à sua fide professionem detonat, toties hominis inimici voces illas, & à vero aberrantis esse admoneat: tantum, inquam, cautio isthæc scholis inferioribus necessaria interveniat; nulla nobis formido est, ne ut in aures verba, sic in cor opinio scribentis descendat. Metuant Papicolæ scripta nostrorum. Nobis illorum non perinde sunt formidolosa. Nempe tenebrarum est, lucem extimescere; luci quidem tenebras inspicere grave non est. Itaque causam isti habent, cur Scholis suis & Ethnicorum permittant libros, & nostrorum hominum interdicant. Nam ipsorum religio &

Ethnicæ comparata, quoniam Christiana est, radiis micat; & nostræ, quoniam fœdissimos errores, & in his ipsorum Gentilium simillimos, miscet, caliginis ingenium habet. Quanquam quod illi adeo aversantur nostra, non à metu est solo, sed ab odio etiam. Quo plus quam Vatiniano persequi nos illa maxime Societas solet, quæ sanctissimo JESU nomine ad conciliandam suis flagitiis autoritatem nefarie abutitur. Cui ordini cum & Muretus nomen dedisset, mirandum non est, si his etiam in libris alicubi prodat in alienæ religionis homines acerbitatem animi: ut cum Nathanem Chytræum, à quo blandissimis compellatus literis *b*) fuerat, indignum tamen habet solius religionis nomine, cui responderet *c*). Sed ea quidem atrocitas odii nos, qui etiam inimicos diligere jussi sumus, offendere nequaquam debet. Itaque ignoscimus illi, neque patimur nos in eum simili furore accendi, aut istius vitii contemplatione obliterari veras hominis virtutes, quæ hactenus ipsum nobis commendavere. Neque tamen illa durities penitus hoc loco dissimulanda fuit, ne insultent nobis adversarii, quasi

b) *quæ leguntur lib. I. (quem ipse Muretus edidit) Ep. 50. p. 499.*

c) *Sid. lib. eod. ep. 91. p. 555. Sed cur non & indignum habuit, cujus epistolam ipse primus Sulgaret? Nempe quia laudabat Muretum. Verum hoc transeat. Acerbitatis indicia similia capere licebit è lib. I. Ep. 14. p. 442. ubi de Petro agitur, ut interpretamur, Carnefeca; & lib. III. Epist. 77. p. 729.*

quaſi vel juſtitiam tantæ iracundiæ tacite agnoſcentibus, vel ſentiendi facultate omni deſtitutis. Sed fuerit in nos Muretus, qualem formaverint illi (ſcilicet) manſvetudinis Chriſtianæ magiſtri: in arte profecto dicendi, cujus maxime gratia carus ipſe nobis eſt, eximium confitemur; non quod hîc plane nihil habuerit nævi, (non enim ubique abſtinet ab ethnicis jurandi formulis, ac neſcio an non in Orationibus quandoque periodos plus æquo prolixiores accuſare liceat,) ſed quod non reperias temere, quem illi, ſi virtutes eloquentiæ congregatas ſpectes, quæ ſane ſunt multæ, anteponas. Perſpicuus ipſi ſermo fluit & purus, & concinnis verborum ſvavibusque numeris aptatus. Porro quam elegans ubique dictio eſt! quæ venuſtas in tropis! quæ in figuris deliciæ! quod robur in ſententiis! Neque rerum ubertatem deſideres, quoties ea, quod in orationibus poſtulatur maxime, opus foret. Jam in carmine pangendo quanta felicitas! Sive enim Elegiam ſcriberet, ſive Epos, ſive Oden, ſive Epigramma, ſive Scenæ aliquid accommodum: optimi cujusque in quolibet genere magiſtri *d*) nativam indolem agnoſcas. Accuratior tamen exprimendo Comicorum ſocco fuit habitus, quam Tragicorum cothurno. Itaque cum *verſiculos* aliquos, ab ſe conſcri-

 ptos,

d) *Multum operæ ſe jam inde ab adoleſcentia poſuiſſe in Tibulli ac Propertii virtutibus imitandis, fatetur ipſe lib. II. epiſt. 12. p. 692.*

ptos, *Trabeæ affinxisset* Comico veteri; tam gemellus ille supposititius partus apparuit vero, ut acerrimo etiam talium censori Josepho Scaligero fraus illa fuerit persvasa *e*). Sed vicissim evitare non potuit, quin ipsum, cum *Julium Cæsarem* efformaret *Tragœdiam*, docti Viri *f*) pedem in socco habuisse, & ad comicam dictionem subsedisse censerent: quanquam hoc ætati, qua Tragœdiam illam juvenis admodum scripsit *g*), merito ignoscas. Sit hoc interim positum, non ab uno eum scriptore, cujus vestigia sequeretur, pependisse. Nempe ut multorum in se virtutes ipse unus colligeret, quicunque prisci latinæ facundiæ laude florerent, in his, quod haberet pretiosissimum quisque, id sibi putavit pro viribus imitandum. Nec enim uni Ciceroni, (ut de Orationis soluto genere loqui pergam,) mancipare se, (quanquam huic quidem præcipue similis esse laboravit,) sed ex aliorum quoque lectione proficere voluit, qui post Ciceronem ora in se atque studia hominum convertissent. Sane servile illorum, ridiculeque superstitiosum scribendi genus, qui cane pejus & angue fugiunt, non omne modo vocabulum, sed omnem quoque loquendi formulam, cujus autorem laudare Tullium, aut illi forte quendam æqualem, non pos-

e) *Vide lib. I. Poem. n. 60. pag.* 49. 50.

f) *Heinsius de Const. Tragœd. p.* 235. *quem & vide p.* 206. *Voss. lib. II. Inst. Poet. c.* 14. *p.* 72.

g) *Vide locum Scaligeri, quem dabimus infra lit. at.*

posſint, Mureto, cum ſapere cœpiſſet, neutiquam ſe approbavit. Cujus rei non luculentior nobis teſtis eſſe, quam ipſe, poteſt. Sic autem ſcribit in Variis *h*): *Diu & ipſe in eo errore verſatus ſum, ut, niſi qui aut Ciceronis ætate, aut paulo ante vixiſſent, aut certe illi ætati ſuppares fuiſſent, non ſatis dignos eſſe arbitrarer, quorum exemplo, qui latine aut ſcribere aut loqui vellent, niterentur. Sed poſtea, re tota mecum accuratius conſiderata, viſus ipſe mihi ſum nimio plus mihi ſumere, qui de Seneca, Livio, Valerio, Celſo, Qvintiliano, Columella, utroque Plinio, Tacito, Suetonio, Vellejo, Q. Curtio, Lactantio, aliisque ejusmodi ſcriptoribus, quos & ab iis ipſis temporibus, quibus latina lingva floruiſſe diceretur, propius adfuiſſe, & ſuo quemque ſeculo diſertiſſimos habitos eſſe conſtaret, temere pronunciare auderem. Certe enim neque quisquam unquam veterum eos male latine locutos eſſe dixit, neque nos, tam longo intervallo, valde boni ejus rei exiſtimatores ſumus. At multa ſimplicia vocabula, multa etiam loquendi genera in eorum libris leguntur, quæ apud Ciceronem & ejus æquales nusquam reperias.* Quid autem vetat, quo minus lepidam quoque rem, quam paulo poſt *i*) narrat Muretus, ex eodem hîc cognoſcamus? *Ut magis*, inquit, *intelligas, totum hoc è ſtulta quadam opinione pendére; ſcito multos ex iſtis inepte faſtidioſis, quibus, qui quid dicunt, quod Ciceronis*

h) *Lib. XV. c.* 1. *p.* 390.
i) *p.* 391. 392.

non sit, meros lapides loqui videntur; quibus, ut olim athletis in arenam descendentibus, circumdandæ essent amphotides, quoties in publicum prodeunt, ne delicatæ ipsorum aures vocum non Ciceronianarum ictibus contunderentur, sæpe esse à me magna cum voluptate delusos. Nam cum voces quasdam observassem, Ciceronis quidem illas, sed minus contritas, neque à Nizolio in illum præclarum Indicem, qui ipsorum obrussa est, relatas: admiscebam eas de industria orationi meæ, cum ad me audiendum amici quidam hoc, de quo loquor, morbo laborantes venissent. Illi ut earum quamque audierant, cervicem contorquere, humeros attollere, frontem contrahere, alius alii in aurem insusurrare, excuti sibi cerebrum, perire aures, cum talibus vocibus verberarentur. Quin etiam cœtu dimisso, cum me, ut fit, officii causa domum reducerent, male se à me habitos atque acceptos esse conquerebantur. Ego aliquandiu eos ambiguo sermone frustratus, tandem sponsione lacessebam, ni illæ ipsæ voces, quibus auditis caput sibi condoluisse dicerent, ipsius Ciceronis essent. Quid quæris? cum id ita esse pervicissem, jam voces illæ omnem duritiam atque asperitatem deposuerant; jam lenes, suaves, jucundæ factæ erant, &, ut lupini aqua macerati, omnem amaritiem exuerant, simulatque eas Ciceronis esse constiterat. Contra hoc hominum genus ubi plura noster declamavisset, hæc porro subnectit k): *Quid tu igi-*

k) p. 394.

igitur? inquies. Ex omnibus antiquis ſcriptoribus nullo diſcrimine verba, quibus utare, depromes? Imo vero, adhibebo judicium, habebo delectum; &, cum ex iis potiſſimum, qui antiquitatis quoque ipſi principes viſi ſunt, Cicerone, Cæſare, Terentio, aliis quamplurima ſumpſero; cum orationis meæ genus ad eorum exemplar, quam maxime potuero, conformaro: ex aliis quoq; belliſſimum quodq; carpam, &, quo quisq; maxime excelluiſſe videbitur, id imitari atq; exprimere conabor; neq; in iis modo, quos paulo ante nominavi, ſed in Tertulliano, Arnobio, Hieronymo, Auguſtino, Ambroſio, &, quod magis mireris, Appulejo, Caſſiodoro, Martiano etiam & Sidonio Apollinari, multa reperiam, quibus ſuo loco poſitis, oratio uberior & ornatior fiat. Tibi quoque Dari, (cum Dario enim Bernardo quod intercesserat ſibi colloquium narrat,) *auctor ſum, ut idem facias, inprimisq; ut ne eorum ſtultitiam imiteris, qui usq; eo antiquitatis ſtudioſi ſunt, ut voces quoque Chriſtianæ religionis proprias refugiant, & in earum locum alias ſubſtituant, quarum nonnullæ etiam impietatem olent; qui non* fidem, *ſed* perſvaſionem; *non* ſacramentum corporis Dominici, *ſed* diris devovere; *non* Angelos, *ſed* Genios: *non* baptizare, *ſed* abluere *dicunt, aliaque eodem modo depravant; qui, ut opinor, niſi ſibi metuerent, etiam pro* CHRISTO Jovem Optimum Maximum *dicerent; eſt enim magis Ciceronianum.*

Satis

Satis hæc nobis de ſtilo ſententiam declarant Mureti. Et perſvadere tamen Caſpar Scioppius *l*) audet nobis, *nihil minus de imitatione ſtatuiſſe Muretum, quam quod verbis præ ſe ferre fuit ſolitus*, puta cum *m*) *ſtultitiæ, temeritatis & arrogantiæ minime ferendæ eos condemnat, quibus verba loquendique genera ab iſtius*, (cujus Fabius fuit Quintilianus,) *ætatis auctoribus uſurpata, quoniam apud Ciceronem & æquales ejus non exſtent, ei, qui diligenter latine loqui velit aut ſcribere, imitanda non videntur.* Sed unde fidem, obſecro, Scioppius nobis facit, aliud iſta ſcribenti Mureto in mente fuiſſe, quam quod profiteretur calamo? *Manifeſtum enim eſt*, inquit, *omnibus, qui libros ejus legunt, nihil eum magis caviſſe, quam ne à Ciceronis & æqualium ejus imitatione, non modo quoad contextum verborum ſive compoſitionem, ſed etiam, quod ad ipſa verba loquendique genera attinet, vel tantillum diſcederet. Fatentur etiam omnes, tam feliciter & ex ſententia ſuum ei ſtudium illud proceſſiſſe, ut non modo poſteriorum, ſed ne illorum quidem ullus, qui Ciceronis ætati ſuppares ac finitimi fuerunt, puritate & elegantia eum vicerit. Sed verebatur ſcilicet, ne quid aliquando ſibi excideret,*

l) *Judic. de ſtilo hiſtorico p.* 64.

m) *quod paulo ante præcedit apud Scioppium, & vix aliunde depromptum videtur, quam ex illo Mureti, è quo hactenus deſcripſimus, capite Variarum, licet ipſe Scioppius nullum certum deſignet Mureti locum.*

deret, quod Tulliana puritate minus dignum foret, ipseque nonnullam ex eo existimationis apud Italos jacturam faceret. Cumque causam tale quid metuendi non unam fuisse Mureto, Transalpino videlicet homini, magna cum verborum profusione docere conatus fuisset Scioppius, sic denique sententiam suam concludit n): *Cum igitur haud fugeret Muretum, si quid excidisset sibi, quod in Tullio cæterisq; primæ classis Auctoribus non exstaret, aut saltem limatissimo hominum Italorum judicio ab Auctorum illorum puritate desciscere videretur, magno se fore* (in) *periculo partam eloquentiæ laudem amittendi: hoc modo prudenter sibi cavere visus est, si quorum sententiam opera ipsa probabat, ab iis saltem verbo dissentiret: sic enim paratam sibi semper excusationem fore, se verbis, quæ minus locupletes Auctores habere videantur, non errore, sed judicio ac scientem uti. Grammaticus enim, ut ait Seneca, non erubescit, solœcismum si sciens faciat; erubescit, si nesciens.* Hoc vero non est rem, quam vocare velis in dubium, firmo aliquo argumento probare, sed somnium aliquod suum narrare. Cui facile sit nobis, si somniando confici res debeat, simile, sed quod à vero fortasse propius absit, somnium opponere. Dicemus enim, doluisse Scioppio, cum videret, illam Tullianam servitutem, quam ipse tantopere exoscularetur, omnibusque pro facundiæ Latinæ apice persvasam cuperet, adeo contemptim haberi

n) p. 75. 76.

haberi à Mureto, maximæ viro in eloquentia celebritatis; ergo ut in suas ipsum partes vel invitum raperet, conatum esse, & simulatorem fecisse sententiæ non suæ; sive quod ipse Scioppius hoc ita esse, mutata priore sententia crederet, (quæ enim grata sunt nobis, haud difficulter ea nobis persvademus,) sive quod hoc saltem ab aliis credi, (ut fuit homo callidus.) opinioni suæ conducere arbitraretur. Valeant somnia: rem ipsam videamus. Suspicabimur ergo, veritum esse Muretum, ne qua sibi vox imprudenti excideret non Ciceroniana? qui Ciceronem sic trivisset, ut in numerato haberet non observata modo, sed & præterita Nizolio vocabula; qui non modo quæ vox frustra in libris Tullii quæreretur exploratum haberet, sed &, cujus ergo eadem foret, autorem citare non unum posset. *Nam de illo CÆLITUS*, inquit o), *me quoque olim reprehensum memini à quodam, qui nisi quod Ciceronis esset, nihil latine dici putabat. Itaque irridebat me, non modo cum citarem Servium, qui versum illum è primo Georgicon:*

Si te digna manet divini gloria ruris,

Ita exponit: si tibi id concessum est *cælitus*, ut gloriam ruris habeas; *sed etiam, cum multo meliorem istis omnibus Ciceronis imitatorem Lactantium, cujus hæc sunt è libro V Institutionum*: Nemini dubium potest esse, quin is doctor, qui *cælitus* mittitur,

o) *loco supra citato XV. Var. Lect. 1. p.* 389.

titur, tam ſcientia ſit rerum omnium, quam virtute perfectus. Cui ergo tam exquiſita conſtitit talium quoque minutiarum ratio: eum nos ita meticuloſum fuiſſe exiſtimabimus? Age vero, demus Mureto, (nihil enim humani ab ſe alienum putare debuit,) metum illum, ne quid loquendo peccaret, quod auctoritate Tulliana defendere non poſſet: quænam ſic peccanti crux fuit propoſita? Si Scioppium audimus, illa, ne Ciceroniani hominis exiſtimationem perderet apud Italos. Quaſi vero aut unquam laboraverit Muretus numerari inter illa Ciceronis mancipia, aut horum, ſive Itali eſſent, ſive Hiſpani, de ſe judicium fecerit magni: quos palam potius *inepte faſtidioſos* appellantem, ſvaviter *deludentem*, *ſtultitiæ* arguentem paulo ante audivimus. Verum & hoc largiamur Scioppio, voluiſſe omnino Muretum & illis accenſeri ſimioſis Tullianis, & apud hos hanc ipſam ſibi laudem conſervare: quid hanc ad rem excogitari poteſt ineptius, quam contraria omnia non voce tantum, ſed exemplo profiteri, & factum hoc adverſus obloquentes defendere, idque non luſus gratia, (nullum enim in illa tota narratione joci veſtigium eſt,) ſed ut rem maxime ſeriam. Solent tamen, inquit Scioppius, Grammatici à ſolœciſmo, ſi ſcientes faciant, non metuere laudis, quam affectant, imminutionem: quare Muretum quoque credibile eſt, ſi qua ſibi contaminata vox elapſa eſſet forte, id egiſſe, ut ſal-

haberi à Mureto, maximæ viro in eloquentia celebritatis; ergo ut in suas ipsum partes vel invitum raperet, conatum esse, & simulatorem fecisse sententiæ non suæ: sive quod ipse Scioppius hoc ita esse, mutata priore sententia crederet, (quæ enim grata sunt nobis, haud difficulter ea nobis persvademus,) sive quod hoc saltem ab aliis credi, (ut fuit homo callidus.) opinioni suæ conducere arbitraretur. Valeant somnia: rem ipsam videamus. Suspicabimur ergo, veritum esse Muretum, ne qua sibi vox imprudenti excideret non Ciceroniana? qui Ciceronem sic trivisset, ut in numerato haberet non observata modo, sed & præterita Nizolio vocabula; qui non modo quæ vox frustra in libris Tullii quæreretur exploratum haberet, sed &, cujus ergo eadem foret, autorem citare non unum posset. *Nam de illo CÆLITUS*, inquit o), *me quoque olim reprehensum memini à quodam, qui nisi quod Ciceronis esset, nihil latine dici putabat. Itaque irridebat me, non modo cum citarem Servium, qui versum illum è primo Georgicon*:

Si te digna manet divini gloria ruris,

ita exponit: si tibi id concessum est *cælitus*, ut gloriam ruris habeas; *sed etiam, cum multo meliorem istis omnibus Ciceronis imitatorem Lactantium, cujus hæc sunt è libro V Institutionum*: Nemini dubium potest esse, quin is doctor, qui *cælitus* mittitur,

o) *loco supra citato XV. Var. Lect. 1. p.* 389.

titur, tam ſcientia ſit rerum omnium, quam virtute perfectus. Cui ergo tam exquiſita conſtitit talium quoque minutiarum ratio: eum nos ita meticuloſum fuiſſe exiſtimabimus? Age vero, demus Mureto, (nihil enim humani ab ſe alienum putare debuit,) metum illum, ne quid loquendo peccaret, quod auctoritate Tulliana defendere non poſſet: quænam ſic peccanti crux fuit propoſita? Si Scioppium audimus, illa, ne Ciceroniani hominis exiſtimationem perderet apud Italos. Quaſi vero aut unquam laboraverit Muretus numerari inter illa Ciceronis mancipia, aut horum, ſive Itali eſſent, ſive Hiſpani, de ſe judicium fecerit magni: quos palam potius *inepte faſtidioſos* appellantem, ſvaviter *deludentem*, *ſtultitiæ* arguentem paulo ante audivimus. Verum & hoc largiamur Scioppio, voluiſſe omnino Muretum & illis accenſeri ſimioſis Tullianis, & apud hos hanc ipſam ſibi laudem conſervare: quid hanc ad rem excogitari poteſt ineptius, quam contraria omnia non voce tantum, ſed exemplo profiteri, & factum hoc adverſus obloquentes defendere, idque non luſus gratia, (nullum enim in illa tota narratione joci veſtigium eſt,) ſed ut rem maxime ſeriam. Solent tamen, inquit Scioppius, Grammatici à ſolœciſmo, ſi ſcientes faciant, non metuere laudis, quam affectant, imminutionem: quare Muretum quoque credibile eſt, ſi qua ſibi contaminata vox elapſa eſſet forte, id egiſſe, ut ſal-

tem, quod imprudens fecit, putaretur sciens fecisse, ne cogeretur erubescere. Inscita comparatio! Grammaticus, si hallucinatus est, ut existimationem suam tueatur, fatetur solœcismum, non defendit serio; joco se ait fecisse, aut studio explorandi, num satis subactas aures attulerint Auditores. Nihil horum Muretus. Quoties ea locutus esset, quibus, quod ex Tullio hausta non forent, alii tanquam lapidibus auriculas sibi contundi quererentur: non agnovit, se lapides pluisse, neque ludendi consilio tentandive animo factum excusavit, sed morbum reprehendentium se arguit, quibus lapides censerentur, qui flosculi essent, quibus præ Ciceronis insano amore Tacitus, Curtius, Lactantius velut barbari sorderent. Necesse est ergo fateamur, aut vere sensisse Muretum, quod præ se tulit, aut Simiæ Tullianæ gloriam absurdissima ratione custoditum ivisse. Quam ridendi stuporis notam si recuset Muretus, concludemus, eam Scioppio, cui tanta ista defensionis absurditas prudens cautio est, jure meritissimo deberi. Nos vero somnium hominis omittamus tandem, & ad vigilias nostras veniamus..

Cum ad novam Orationum, Epistolarum, Poematum Mureti editionem conferre aliquid rogaremur, unde prioribus eam & emendatiorem esse & auctiorem vere liceret pronunciare: ante omnia prospeximus nobis de *Ingolstadiensi* editione. Hanc enim & Lipsiensis olim nostra

seme

ſemel jam iterumque repetita, expreſſit, & cæteris, quas quidem videre nobis contigit, emaculatiorem eſſe, viſi ſumus ipſi, dum inter ſe multas conferimus, non rariſſime deprehendere. Sane *M. Joannes Crœſelius Vilſeccenſis*, cujus ad Lectorem anno 1592 ſcripta Ingolſtadii præfatio legitur p), *ſtudio ac diligentia non parva emendatum ab ſe & locupletatum utrumque Mureti Tomum* profitetur. Nec alibi prius, quod pervidere licuerit nobis, quam Ingolſtadii, *Adamo Sartorio* excudente, Orationum, Epiſtolarum, Poematum Mureti ea prodiit copia, quæ hactenus cenſeri meruit locupletiſſima: ut hac in re matrem editionum ſequentium plerarumque appellare poſſis Ingolſtadianam. Ejusdem officina *Sartorii* anno hujus ſeculi ſecundo, menſibus vero, ſi tempus dedicatoriis adſcriptum epiſtolis ſequimur, partim Aprili, partim Octobri varios dedit in Ariſtotelem, Platonem, Xenophontem, Ciceronem, cum quibusdam è græco interpretationibus, *Commentarios Mureti.* Apparet autem è dedicatoriis, tum duabus, quas modo diximus, tum illa, quam utraque priorem Sartorius idem q) Secundo Orationum, Epiſtolarum,

p) *præfixa Tom. I. Orationum &c. Mureti, quæ poſtea & in edit. Ingolſt. anni 1599. conſervata fuit.*

q) *Soli quidem Dedicationi Commentariorum Mureti in Ariſtotelis Nicomachæa &c. diſerte ſubſcriptum eſt Sartorii nomen: ſed quin idem & cæteras duas, quarum altera Commentariis Mureti in Rhetoricos Ariſtotelis libros &c. altera Orationum &c. Volumini II eſt præfixa, curaverit, nulla dubitandi eſt cauſa.*

larum, Poëmatum Volumini præfixit, in his Mureti scriptis universis tum conquirendis diligentiam, tum communicandis benignitatem singularem *Marci Velseri*, Reip. Augustanæ Duumviri, alicubi & *Andreæ Schotti*, enituisse. Atq; ut hi viri ne per nos priventur debita suis virtutibus laude, verba ipsa in hanc rem Sartorii adscribemus. E Dedicatoria Voluminis II ad ipsum Velserum: *Abundant his* (orationis luminibus & ornamentis) *Mureti, qui posteritati reliquit, volumina. E quibus alterum Orationum jam* (A. 1600.) *in lucem se tertium effert cum præclaro variorum opusculorum prius aut nunquam, aut in Germania certe quidem non visorum comitatu. Quorum editio, & qui inde in amœniorum studiosos literarum manabit fructus tibi,* Marce Velsere, *Duumvir Amplissime, debet magnam partem in acceptis referri: quippe qui tanti viri reliquias partim à te studiose collectas, partim ab amicis acceptas, magnaq; cura conservatas non tuas esse solius voluisti, sed quæ vis bonitatis est atque naturæ, communes omnium, qui earum desiderio tenerentur & amore devincti. -- Debentur tibi & Publii Syri Mimi emendati, recogniti, aucti & locupletati post omnium editiones ut quam maxime & diligentissime ope Codicis Frisingensis calamo exarati, qui beneficio tuo ad nos pervenit. Reddimus igitur, quod debemus.* E dedicatoria *r*) Commentariorum in Aristotelis Nicomachea, & quæ anne-ctun-

r) *Ad Matthiam Fuggerum Baronem in Kirchberg.*

ctuntur: *Hæc ipsa elegantissima opuscula, quæ hic typis excusa damus, perierant, nisi illa* Andreas Schottus *Societatis JEsu, Mureti admirator, ex sparsis schediasmatis, quorum multa ipsius Mureti manu exarata erant, collegisset, thesaurique loco conservasset. - Quæ bono publico literario hîc damus si non emendatissime, ut voluimus, causa est, quod sparsa folia Sibyllæ fuerint, male habita, lacera, exesa, uno verbo, jamjam interitura, nisi, de quo dixi,* Schottus, *& nobilis Amplissimusque Dominus* Marcus Velserus, *Duumvir Augustanus, illa ab interitu vindicassent. Quibus tanto majores gratias habemus, quanto majore amore omnes docti omnia Mureti amplectuntur, maxime ea, quæ lucem nusquam unquam viderunt: inter quæ propediem etiam quæ supersunt, -- dabo: ut sunt Commentarii in primum & secundum Rhetoricorum Aristotelis, in Ciceronis libros quinque de finibus, in primum Tusculanarum, in Orationem pro Dejotaro, in Officia Ciceronis.* Atque hæc in ipsorum Dedicatione *s*) vocat *posthuma Mureti, quæ suppeditaverit Bibliotheca* Velseri. *Quorum pars*, inquit ibi porro, *nunc primum lucem aspicit, à mortis limine revocata; pars in Germania, nisi fallor, nunc primum in luminis oras exit.* Atque ex his ipsis Mureti Commentariis licuit nobis Orationum quidem secundum Volumen, *t*) Epistolarum vero

 librum

s) *ad Berchtoldum Liberum Baronem à Wolckenstein.*
t) *Quære infra lit.* bu.

librum tertium u) in hac nova editione nostra locupletare. Accesserunt enim inde præter duarum Orationum appendiculas Orationes quinque, Epistolæ autem duæ. Hîc mirari veniebat in mentem, cur non idem ante nos jam olim tentaverit *Sartorius*, cui hoc certe ex propria, ut ita loquar, penu facere, saltem per eruditum aliquem curare, integrum fuit: cum in manu sit nobis etiam anno 1603 officinam ejus egressa secundi Voluminis editio, quam ita necesse est Commentariis, à quibus adjuti nos sumus, esse posteriorem anno scilicet ante x) vulgatis. Sed constitit illi fortasse ratio sui facti. Nobis causa non fuit, cur non adderemus, quicquid Epistolarum Mureti, quicquid Orationum, cæteris, quæ jam erant vulgatæ, similium, aut cum iis justa ratione cohærentium, daret se nobis in manum, præsertim cum isti commentarii jam dudum librarias tabernas deseruerint. Interea satis, opinor, sic declaratum est, cur editionem novam molientibus nobis carus esse debuerit Ingolstadiensis codex. Cum vero in eadem illa urbe jam seorsim Epistolæ Mureti, jam Orationes, jam credo & Poemata, jam horum omnium quasi corpus integrum, idque repetitis aliquoties vicibus, prela sit expertum: nos eam, quam chalcographis utendam exhibere commode posse-

u) *Perge quærere lit.* da.

x) *Regredere ad ea, quæ paulo post literam* p. *dicta sunt*: Ejusdem officina.

possemus, nacti editionem sumus, quæ anno 1599. ejus, quod diximus, Corporis Volumen primum, sequente alterum publicæ luci exposuit: sic satis probam & illam quidem, talem tamen, ut subinde & oculos ea posceret nostros, qui alios, quorum esset copia, codices consulerent, & manus, quæ alibi mendas extergerent, alibi bis excusa *y*) semel delerent, alicubi & omissa *z*) accerserent aliunde. Quod si præstitam à me in emendando haud perfunctorie diligentiam non ubivis accurate satis imitatæ sint operæ, & mihi excusationem ab æquo Lectore promitto, & his veniam exoratam, (spero enim intra modum peccavisse,) cupio. Cæterum dum varias, quas hinc inde conquirere datum fuit, editiones inter se comparo, quidque desiderari possit in singulis, observo, sæpe, fateor, optavi universis aliqua prodiisset curatior. Nam ut de solis Ingolstadiensibus *aa*) dicam, quæ cæteris videntur hoc in genere minus negligenter habitæ, negari utique, (alia nunc mitto,) haud potest, *Psalmi quinquagesimi primi* paraphrasin lyricam, Carmen item heroicum, quod ad filium fratris à Mureto scriptum *puerilem institutionem* complectitur, bis in illis inveniri, semel Poema-

 tum

y) *non ea tantum in Poematis, de quibus paulo post, sed & in Epistolis lib. II. duas Epistolas* 79. & 90. *quæ ibi redeunt num.* 91. & 92.

z) *Ultima Poemata Voluminis primi.*

aa) *etiam ea, quam prima Lipsiensis secuta est.*

tum Volumine primo, iterum secundo *ab*). Quod futurum non erat, si justa fuisset adhibita circumspectio. Proserpsit hæc labes in Lipsienses quoque nostras, & à prima est propagata in cæteras, haud dubium quin ex opinione, sed ea falsa, quam de se excitaverant Ingolstadienses jam aliquoties recusæ, tanquam talium nævorum suspectas illas habere nefas foret. Factum enim inde reor, ut illa rem omnem examinandi cura nemini imponeretur; ne quis forte accusandum hîc putet laudatissimæ, dum viveret, industriæ Virum *Joannem Friderichum*, cujus ad Lectorem compellatio in Lipsiensibus primis exhibetur. Nec enim aliud illi, quod sciam, datum negotium fuit, quam testandi, dum Pontificius Scriptor in his etiam regionibus excuditur, non simul ejus in religione approbari errores. Ergo curationem eorum, quæ hactenus vitium fecissent, passi sumus imponi nobis. De universo autem opere affirmare hoc valemus, nihil eorum, quæ in prima Lipsiensi comparent, (neque sequentes addiderunt quicquam,) fuisse à nobis prætermissum, si compellationem, de qua modo dictum, Friderichi *ac*), si item Ingolstadiensis Typographi *ad*) præfationem excipias; addita vero, quæ id mereri

ab) *clarius hæc intelligentur è dicendis lit*. de.

ac) *hanc etiam ante nos omisit edit. Lipsiens. an*. 1660. *Nobis id magis licuit, qui summam ejus jam supra dederimus lit*. a.

ad) *Adami Sartorii, præfixam Volum. II. Respice ad lit*. q.

reri sunt visa; ordinem denique nonnullibi justis ex causis fuisse immutatum. Sed hæc magis intelligentur ex iis, quæ jam ad singula dicentur.

Oculiferium toti operi non videbatur nobilius proponi posse, quam ipsius *Autoris effigies*. Eam sumus & nunc, uti haud ita pridem *ae*) in Manutianis Epistolis factum, è Museo Historico Joannis Imperialis *af*) mutuati. Qui & distichon ministravit *ag*), imagini subscribendum, incerti quidem illud Autoris, sed breve & commodum.

Quod ab hac præfatione nostra proximum legeretur, esse non immerito debuit *Vita Mureti*. Minus bene rejecta hæc alias erat in Voluminis demum Secundi principium *ah*). Retinuimus autem, qualem ex Oratione funebri *Francisci Bencii* collegit *Andreas Schottus*. Nam hoc satius videbatur, quam totam, quod Coloniensis Orationum editio *ai*) facit, & alia item Lugdunensis *ak*), Orationem Bencianam *al*) transcribere. Jam & alii occurrebant quidem, à quibus vita Mureti relata esset in literas, ut *Joannes Imperialis am*), quem paulo ante nomina-

 vi,

ae) *A.* 1669. af) *p.* 110. ag) *p.* 112.
ah) *puta in Ingolstadiensibus & Lipsiensibus. Nam Moguntina anni* 1615 *Orationum Volumini primo recte præmittit.*
ai) *anni* 1601. *in* 8. *Volum. II. p.* 165.
ak) *anni* 1613. *in* 12. *p.* 564.
al) *Initium ejus:* Triste sane atque acerbum.
am) *d. l. p.* 211.

vi, & *Janus Nicius Erythræus* an). Sed ab his Bencianam narrationem ſede moveri, cui ſua ipſi bonam partem deberent, æqvum non putavi. Laudibus tamen, quibus hi Muretum affeciſſent, inter elogia reliqui locum. Poterant, fateor, vel ex Epiſtolis Mureti congeri plura, quæ ad ejus vitam pertinerent: ſed nec ea magnopere neceſſaria erant, &, ſi qui minutias hoc in genere amant, his non erit difficillimum deſiderio ſuo, ubi alias perluſtrabunt eas epiſtolas, vel aliud agendo mederi. Id vero nequaquam reticendum hîc nobis, non ſtudio labefactandi aliena, ſed amore verum eruendi compulſis, Benciana quædam refelli in fabulæ Burdonianæ confutatione à Joſepho Scaligero ao). Occaſio hæc fuit: Caſpar Scioppius, ut Joſephum Scaligerum, Patri ſuo, cùm Aginnum veniſſet, neminem fuiſſe, quo cum ſermonem de literis ſereret, perhibentem, falſi convinceret, ad Bencium provocaverat, qui Muretum ibi habuiſſe, miſiſſet in literas ap). Hanc à ſe criminationem ſic amolitur Joſephus aq), (libet enim locum inte-

an) *Part. I. Pinacoth. p. 11.*

ao) *Hic enim Confutationis illius, cui alias nominis Azieni* I.R. Batavi, Juris Studioſi, (*videlicet ut* Janus Rutgerſius *intelligeretur,*) *notas præfixerat, verus autor eſt: quem ſe ipſe Joſephus, confitetur tum alibi, tum clariſſime Epiſt.* 433. *quæ Grutero inſcripta eſt p.* 793.

ap) *Quære in Vita Mureti lit.* d.

aq) *Confut. Fab. Burdon. p.* 450. *ſeqq. Ed. Lugd.* 4. 1617. *cum aliis.*

integrum describere): *Quam vera autem de Mureto dixerit, idque Bencii testimonio confirmare conetur, eum tunc Aginni degisse, argumento fuerit annus is, quo Oratio* (Julii Cæsaris Scaligeri Patris,) *in Erasmum, una cum ea Epistola*, (qua queritur, in illa literarum vastitate neminem habere se, qui cum caput conferat,) *edita fuit. Qui quum esset Christi M. D. XXXI. Muretus tunc erat tantum annorum quinque, & in Lemovicibus agebat. Bencius autem Vir doctus, & amœni ingenii, qui si viveret, neque Amphitheatro* (Scioppii) *Tartareo, neque ejus structoribus sociis suis favisset, multa per conjecturam de Mureto dixit, tam incredibilia, quam à vero remota. Cujusmodi illud*, Muretum adolescentulum Aginni docuisse *ar*). *Res ita habet: M. Antonius Muretus, annos natus XVIII, Aginnum venit Julii salutandi caussa: unde digressus, ad Auscios Novempopulaniæ sese contulit. Ubi in Collegio Archiepiscopali Ciceronem & Terentium docere cœpit, quo tempore* Eclogas in laudem Cardinalis Armeniaci *as*), & Tragœdiam suam Julium Cæsarem *at*) *in illa urbe edidit. Hinc profectus in oppidum Nitiobrigum, cui nomen Villanova, ditissimi Mercatoris de Brevant liberis præfectus, in schola publica illius oppidi auctores latinos interpretabatur. Anno autem ætatis suæ XX. cum illis pueris, disci-*

ar) *iterum in Vit. Muret. lit.* c.
as) *de his infra lit.* dr.
at) *de qua supra lit.* g.

discipulis suis, Aginnum secundo venit, Julium salutandi caussa, semel antea visum, sed satis notum literario commercio: eosq; pueros cum Mureto Josephus au) *meminit domi vidisse se annos natum sex. Bis aut ter postea exceptus hospitio à Julio, idque diem unum aut biduum tantum, ingenii sui praestantiam, cujus specimen per literas duntaxat dederat, colloquio familiari comprobavit. Ex illo, quia eum nosse propius contigerat, Julius amare eum cœpit, & ejus dotes animi Senatoribus Burdegalensis curiae per litteras commendare, ut non aliter eum, quam filii nomine appellaret, quam Burdegalam, relicta schola Villanovana profectus, ibi in una classium Gymnasii Aquitanici doceret circiter annum Christi M D XLVII. Neque ex eo unquam aut Aginnum repetivit, aut Julium postea vidit. Quomodo igitur Aginni, aut quando docere potuit, qui in tribus profectionibus vix sex septem dies ibi substitit? Burdegala Lutetiam, Lutetia Tolosam petiit, ubi juris institutiones qvum exponeret exercendi causa, ut tironibus juris mos est, inde abire coactus* ax) *Venetias se contulit. Quare quae Bencius de eo retulit, quia ex conjectura collegit, ea non solum falsa, sed etiam interdum ridicula sunt: ut, quod ait,* Regem Henricum & Catharinam Muretum publice docen-

au) *Loquitur de se Josephus Scaliger in tertia persona, tanquam de alio, quia noluit haberi Autor illius scripti. Recurre ad. lit.* ao.

ax) *Hac de re aliquid Jan. Nic. Erythraeus I. Pinacothec. p.* 13. *non satis aperte tamen. Verum eadem & per nos lateat. Pertinent autem huc & ea, quae ad lib. I. Poem. p.* 5● *notavimus.*

docentem audire voluisse *ay*). *Nunquam enim in Athenæo regio, sed in Gymnasiis docuit. Neq; caussa erat, cur diceret*, cum Tolosæ Juris Civilis docendi primum facultatem, deinde etiam potestatem accepisse *az*). *Quod quid sit, non capio. Hoc scio, si ille, ut putat Bencius, facultatem & potestatem juris publice interpretandi Tolosæ accepisset, non opus illi fuisse eam Asculo petere, ut jus Romæ publice profiteretur. Quo tempore enim Ludovicus Rupipozeus Romæ sub Gregorio XIII Christianissimi Regis Legatus agebat, Muretum Asculum clam petiisse, & lauream juris consecutum fuisse, tam multis notum, quam mirum est, Bencium ignorasse, quo eo tempore Romæ erat. Reliqua, quæ finxit non pauca, libens omitto.* Hæc Josephus Scaliger.

A vita &, quod illi proximum est, *epitaphio* Mureti non putavimus avelli oportere *funebria duo Carmina*, *Francisci Bencii* unum, *Philippi Pœlarii* alterum. Itaque hunc in locum ea retraximus è Volumine Poëmatum primo, cujus ea finem alioquin obsidebant *ba*).

His adjungi ultro se deposcebant alia, quæ *in Mureti laudem* scripta essent *Carmina*: Toscani duo, perperam alias divulsa, cum altero *bb*) in fronte primi voluminis reposito, alterum *bc*) inter

ay) *Quære in Vita Mureti lit. e.*
az) *ibid. lit. f.*
ba) *P. 527. & 535. Edit. Lips. A. 1629.*
bb) *Cujus initium*: Rhetora te tantum.
bc) *Quod incipit*: Certamen, Murete, novum.

ter poemata Mureti Voluminis ejusdem *bd*) esſet rejectum,) Thevenini tria, Blanci unum, Incerti unum. Atque ut in hoc ultimo codex Moguntinus anni 1615. *be*) in Blanci Muſeum Joannis Imperialis *bf*): ſic in Theveninianis unice profuit nobis Ingolſtadienſis editio anni 1585. deſpicabilis ea quidem, ſi cum aliis contendatur, nihil enim Mureti præter quatuor Orationes *bg*) complectitur: ſed quæ tamen & neglectum aliis omnibus, quarum copia nobis fuit, Pantaleonis Thevenini nomen conſervaverit, & duo ejus diſticha, quæ ſola in cæteris comparebant, auxerit tertio.

Sequentibus *Elogiis*, ſoluta ſcriptis Oratione, nomen dedimus *Teſtium Eloquentiæ Mureti*. Nam & hîc, perinde ut in Manutio nuper, non alias Autori noſtro laudes quæſivimus, quam oris diſerti. Qua in re cum alter alteri palmam reddat ambiguam, non mirabitur Lector, ubi totidem prope verbis ab hoc Muretum, ab illo Manutium videbit alicubi commendari. Neque nos adeo peccabimus, ſi illuſtre quoddam *Manutii* encomium, quod poſt emiſſas demum *bh*) ejus Viri

bd) *p. m.* 520.

be) *poſt Dedicatorias Voluminis II. Orationum. Neque alibi carmen illud oblatum eſt nobis.*

bf) *p.* 112.

bg) *eæ hic apud nos ſunt Voluminis I. prima, penultima, ultima & Voluminis II antepenultima.*

bh) *A.* 1669.

Viri è Museo nostro epistolas lucem vidit *bi*),vel hic tandem, ceu commune utrique conspici jubeamus. Sic enim vulgata ante biennium prima Scaligerana *bk*): *Paulus Manutius, Vir romane scribens, si quis alius, hoc nostro seculo, Longolio omnino contrarius. Cum enim hic Ciceronis verbis & phrasi adeo alligatus fuerit, ut Ciceronis sensu, non suo, cogeretur scribere: ille contra suo sensu scribit, Ciceronis, Terentii, & ejusmodi excellentium virorum verbis & stylo utens* bl), *quem suo instituto optime accommodare novit.* A testimoniis eorum, quorum in hoc opere ipsæ integræ ad Muretum exhibentur epistolæ, ut Nicotii, *bm*), ut Cardaneti *bn*), similibusque abstinuimus de industria. Quorsum enim attinebat, eadem bis legi eodem in libro? In iis autem, quæ dedimus, non pauca referimus accepta amicissimo *Christiano Daumio*, qui congeriem suam pro amicitia, quam annos bene multos constanter colimus, ultro nobis obtulit, Viro de bonis literis jam diu meritissimo.

Quæ ad Scipionem Gonzagam ipsius *Mureti Dedicatoria* passim epistola præmittitur, non totius est operis, neque totius primi Voluminis, ut

bi) *A.* 1670.
bk) *p.* 77.
bl) *Hæc & in Muretum quadrare, intelliges ex ipso. Quære supra lit.* h.
bm) *lib. I. Epist.* 2.
bn) *Ibid. Epist.* 30.

ut ad Epiſtolas quoque & Poemata referri debeat, ſed ſolarum, quæ in primo Volumine legi hactenus ſolebant, Orationum. Nos quemadmodum utrumque Orationum Volumen nullo Epiſtolarum Poematumve interventu connectendum putavimus, ſic exemplo Colonienſis cujusdam editionis *bo*) Dedicatoriæ huic Mureti jungere voluimus *Dedicatoriam* ſimilem *Franciſci Bencii*, qua Scipioni eidem, mortui jam Mureti tanquam adhuc vivi perſonam induens, alterum Orationum Volumen inſcripſit. Repetenda vero ea nobis fuit ex editionibus, quibus poteramus *bp*). Nam *Sartorius* Ingolſtadienſis ipſam neſcio cur omiſerat, illi *ſuam ad Velſerum*, cui ejusdem Voluminis Epiſtolas quoque & Poemata, Mimos item Publii nuncupat, ſubſtituens. Hanc nos viciſſim, licet Lipſienſibus hactenus retentam, ſuſtulimus; non ut vicem Sartorio pro excluſa Benciana rependeremus, (abeſt enim à nobis inimicus ille affectus, præſertim qui Sartorianæ officinæ multa debeamus,) ſed quia non neceſſe videbatur addere, quicquid alienarum præfationum uspiam compareret. Alioqui repetere potuiſſemus & Jacobi Roſetti Vene-

bo) *Ann.* 1661. *in* 12. *qua tamen utrique Dedicatoriæ Bitam interponit Mureti.*

bp) *Eæ ſunt, duæ Colonienſes Ann.* 1601. 8. *&* *Ann.* 1661. 12. *Una Lugdunenſis Ann.* 1613. 12. *Una Moguntina A.* 1615. 8.

Venetam *bq*), Ingolſtadienſem Joannis Crœſelii *br*), Jo. Friderichi Lipſienſem *bs*).

A cortice venio ad nucleum. Quem cæteræ Lipſienſes Sartorianam editionem ſecutæ ſic repræſentabant, ut toto corpore in *duo Volumina* diſtributo Orationes, Epiſtolæ, Poemata Voluminis primi ſejungerentur ab Orationibus, Epiſtolis, Poematibus ſecundi. Nobis, ne ſororia, ut ita loquar, vincula trium iſtorum ſcribendi generum convellerentur, placuit univerſa *tribus* potius *titulis* diſtingvere, *Orationum* uno, quas & in aliis editionibus quibusdam *bt*) copulatas videbamus, *Epiſtolarum* altero, tertio *Poematum*. Ut autem nihilo ſecius conferri hæc editio noſtra cum iis, quas alias imitata eſt, commode poſſet, Orationum Volumina duo, libros Epiſtolarum tres, (duo enim olim erant in primo Volumine, unus in ſecundo,) Poematum duos numeravimus; adhæc Epiſtolarum ordinem religioſiſſime conſervavimus: quod in Orationum quo-

bq) *Ad M. Antonium Romitum Vincentinum, quæ perinde ut Benciana, cui & ſtatim ſubnectit editio Moguntina, pertinet ad Orationum Volumen ſecundum. Dabit eandem, ſed in fine Orationum illarum, & Lugdunenſis, item Colonienſis Anni* 1601. *Roſetto interim locum aliquem inter teſtes Eloquentiæ Mureti aſſignabimus.*

br) *ad Lectorem Voluminis I. in edit. Ingolſtad. An.* 1599. *Vide ſupra lit.* p.

bs) *ad Lectorem totius operis. Reſpice ad lit.* a. & ac.

bt) *ut in Colonienſibus duabus, Lugdunenſi item & Moguntina.*

que Volumine primo præstitum. In secundo & Poematibus non perinde. Sed hujus rei causa jam reddetur suis locis.

Enimvero ad *Orationes* quod attinet, nefas quidem non erat, quo jam ante vulgaris numeri pristini præcise conservarentur, novas omnes *bu*) in extremum locum secundi Voluminis conjicere. Verum cum nulla ipsarum esset, cui non cum certa istius Voluminis arctior quædam cognatio intercederet; dandum esse aliquid huic necessitudini sumus arbitrati, & ex ea singularum ordinem constituendum; simul tamen pristinis, quæ novarum interjectu seriem mutavissent, duos appingendos numeros, veterem & novum, ut labor hanc nostram editionem cum aliis volentium comparare minueretur. Ergo *sextam* Orationem *bx*), quam habuit Muretus libros Officiorum Ciceronis explanare ingressurus, ex novis ea statim excipit *by*), quæ ad tertium Officiorum, (ad secundum nec Orationem Mureti, nec notas uspiam vidimus,) fuit recitata. Quam sequens, cum olim esset *septima*, facta sic est *octava*, & à nobis utriusque numeri præscriptione donata *bz*). Secundum hæc nul-

bu) *quas una cum duabus appendiculis postea memorandis non aliunde, quam è Commentariis Mureti à Sartorio excusis petere licebat. Respice ad lit. t.*

bx) *p* 273.

by) *p*. 280.

bz) *p*. 282.

nullum erit negotium, rem de cæteris intelligere; nisi quod mirari quispiam possit, cur *nonæ* & *undecimæ* nostræ *ca*), quarum utraq; pro argumento habet Aristotelis Rhetorica, *decimam* interposuerimus *cb*) eam, quæ Ciceronis Orationi pro Rege Dejotaro exponendæ fuit præmissa. Sed ubi primam hujus paginam quis legerit, exspirabit confestim admiratio. Cum enim primo secundoque Aristotelis Rhetoricorum libro Ciceronis illam Orationem ipse Muretus interjecerit, exemplum ejus hîc imitari & nos æqvum judicavimus. Porro quæ nunc primum *appendiculæ* Orationibus *quartæ* & *octavæ* accesserunt *cc*), eas nec omittere voluimus, quod omnino continuarent ea, quæ Muretus in præfationibus illis reliqua fecisset, nec numerum tamen peculiarem illis dare, quod qualiumcunque lineamentorum potius, quam Orationis figuram haberent ac modum. Utique conveniebat eas distingvi à Continuationum illo genere, quod justi sermonis pondus impleret, qualis est Oratio nostræ editionis *XVII.* *cd*), pristinarum *XIV.* Postulabat vero etiam fortasse appendicem ejusmodi Oratio nostri numeri *decima quarta*, quam habuit Muretus, cum Æ-

 neida

ca) *p.* 290. & 303.
cb) *p.* 299.
cc) *p.* 262. & 287. *ubi, quod* Proœmia *vocavi, factum inde, quod hac facie comparerent in Commentariis p.* 615. & 179. *unde descripsi.*
cd) *p.* 344.

neida Virgilii esset explanaturus. Ac certum est quidem, quæ in ea dicturum se promisit *ce*), horum vix ultra dimidiam partem quicquam apparere, ut merito sub finem ejus, *desiderari cætera*, & olim annotatum fuerit, & à nobis repetitum *cf*): sed dubium nobis, num ipse Autor, quod non insolens illi fuisse loci quidam *cg*) demonstrant, distulerit ea in diem alium, an vero non distulerit. Utrumcunque sit, perierunt nobis sive paginæ præfationis illius residuæ, sive Oratio altera, quæ priorem continuaret, sive denique, si quid è Commentariis Mureti in Virgilium (nam & hos injuria temporum à nobis prohibuit,) agglutinari pro appendice potuisset. Itaque non voluntas hîc nobis, sed fortuna defuit. Certum de hoc toto *Præfationum* genere, quod ad studiosos adolescentes sub initia certarum enarrationum habuit Muretus, monendum illud venit, distingvi eas oportere ab Orationibus, quas coram Pontifice, Cardinalibus, aut in Auditorio utcunque magis illustri recitavit. Quanquam enim præfanti Mureto nonnunquam una cum discentibus honoris ergo aures præbuit Celebrium Virorum jam unus ali-

ce) *p.* 325. *in med.* Dicam enim.

cf) *p.* 332.

cg) *Orat.XIII.p.*323.324. Cetera, de quibus dicere institueram, -- in crastinum differentur. *Et Orat.XVI.p.* 343. Quare quæ superant, -- in crastinum differam. *Atque hoc præstat Oratione sequenti XVII.p.* 344.

aliquis, jam copia quædam, quibus & ipſe peculiares agere gratias ſub finem Orationis eſt ſolitus *ch*: tamen, quod ita velut extra ordinem contigit, nequaquam ſuſtuliſſe diſcrimen, quod illa ſermonum duo genera ſeparat, cenſeri debet. Itaque in Præfationibus iſtis, ſi non ſemper, certe nec raro, magis Profeſſorem agnoſcas Muretum, qui doceat, quam Oratorem, qui moveat. Meminerat quippe, ad quos, & cujus rei gratia diceret; addo etiam, quo tempore. Fiebat enim interdum, ut eadem hora ſimul Præfationem ſuam finiret, ſimul Autoris ipſius interpretationem auſpicaretur *ci*). Nec pauca reperies in Præfationibus illis, quæ ſi à ſolennibus Rhetorum formulis ſepares, à Commentariis non diſtingvas. Qualia ſunt Quartæ orationis inchoata, eaque per integras tres paginas decurrentia *ck*), plane gemina commentariis. Neſcio quoque, annon Muretum in ſcribenda-

ch) *Ut Orat. XIII. p.* 324. Non dubito, L.C.V.P. quin, quicunq; te huc honoris mei cauſa veniſſe vident, *&c. Orat. XIX. p.* 372. Cuperem, Paule Foxi, -- novo quodam & minime vulgari modo tibi -- gratias agere, *Orat. IX. p.* 298. Ac Vobis quidem, Adoleſcentes, utcunque ſatisfeciſſe me -- confido. His autem Magnis ac Præſtantibus Viris, -- quam tandem referendæ gratiæ rationem inibimus?

ci) *Clarum id ex ultimis verbis Orat. XV. p.* 336. Sed ſatis jam verborum factum eſt. Nunc primum exponam argumentum hujus Satyræ, deinde ipſius Poetæ verba recitabo, &c. *Adde & extrema Orationis VII. p.* 281.

ck) *à p.* 259. Quare de ipſo quidem.

rum præfationum negotio versantem, inter extrema tempus aliquando destituerit, ut aut absolvere, quæ decrevisset initio, non posset universa *cl)*, aut ea non nisi minutis quibusdam, ut ita loquar, punctis, memoriæ saltem gratia designare in charta necesse haberet *cm)*, dilatanda fortasse extemporaneo sermone, ubi ventum esset in cathedram, & epilogo, qui plane abest, claudenda. Fuit &, cum redimendum sibi tempus inusitata Præfationis, qualem hic *septimam cn)* damus, brevitate existimaret Autor. E dictis responderi speramus posse iis, si qui forte negabunt, recte nos Orationibus addidisse sive duas Appendiculas illas, sive Orationes quinque novas. Fuit enim omnino pretium operæ, quæ ab se relicta Muretus alibi exegisset, in eundem conspectum reponere, maxime in gratiam illorum, qui hoc in opere non verba tantum, sed res venantur. Neque ulla est à nobis addita Oratio, in qua, si quid tanquam ab Oratorio stilo alienum accusetur, id tueri se non queat vel exemplo simili jam ante vulgata-

cl) *Hoc ipsi dixerim accidisse in Oratione XIII. ubi rejicit quædam in alterum diem, ut supra lit.* cg. *patuit.*

cm) *Vix dubium, quin hoc illi evenerit fingenti Orationem X. (ad quam vide, quæ noto p. 302.) Quæ cum ab initio satis habeat manifestam Rhetoricæ dictionis speciem, (quo merito ipsam, utut aliis prætervisam, his Ordinibus inseruimus,) paulatim in procursu festinantis & nihil præterquam extremas lineas ducentis calami apertissima præbet indicia.*

cn) *p.* 280.

gatarum, vel sermonis minime convellenda serie co). Ac præstabat quidem forsitan Orationum duo Volumina sic dissepire, ut in altero ceteræ Orationes, in altero solæ Præfationes extarent, quod & in Majoragianis meminimus factum. Sed ea res dissimiliorem cæteris editionibus reddidisset hanc nostram, quam conducere alia de causa judicabamus. Et alias facile poterit Lector non penitus indoctus Classem suam cuilibet Orationi vel à solo titulo præsagire.

Venio ad *Epistolas*. His universis ordinem pristinum exactissime conservavi. Tametsi enim optimum est, seriem cuique suam ex tempore, quo nata est, invenire: tamen, id à me ne hîc fieret, duæ prohibebant causæ. Primum erant, quibus nullus, aliæ quibus non suus, quod non inepta prodebat conjectura, esset adscriptus sive dies, sivè annus: quæ tempora ideo mutanda alicubi sumpsi cp). Neque hic à librariis tantum peccatum, ut cum alius alium annum nominat cq), sed & ab ipsis scriptoribus. Itaque visus est sibi Muretus cr) accipere Manutianas sex aut septem diebus ante, quam scriptæ forent.

co) *ut cum p.* 383 *Orationi XXI miscetur ipsa Verborum Aristotelis, ad Commentarios alioqui pertinens, interpretatio.*

cp) *Diem, ut in Epist.* 7. *lib. II. pag.* 579. *Annum, ut Epist.* 16. *&* 35. *lib. III. p.* 652. *&* 677. *Conf. quæ noto p.* 568.

cq) *exemplum pete è lib. III. Ep.* 3. *p.* 571.

cr) *lib. III. Epist.* 2. *p.* 634.

rent. Deinde non plane displicere mihi debuit, quod ipsi placuit Mureto primum librum edenti, qui nullo se ordine aut personarum aut temporum eas in unum volumen scribit *cs*) congerendas curavisse. Interim quod potui, in iis Epistolis, quas plurimas ad eundem, ut Manutium, ut Sacratum, scripsit Muretus, effeci appositis notulis, ut quæ cui responderet, liquido sciretur. Personarum autem Ordinem alphabeticum dabit Index. Quod si in Epistolarum illis demonstrandis catenis aberrasse nonnunquam deprehendar, facile feram admoneri. Fuit enim, ubi nec ipse mihi satisfacerem, quod & conjecturæ scinderentur in partes, nec ubique legeremus epistolas, quales fuissent primum scriptæ, sinceras satis & integras. Detexi hoc ulcus in præfatione ad Manutianas *ct*): & confirmavit me in sententia recensio hujus operis *cu*). Quod autem hîc bene multas *aliorum* quoque legimus *ad Muretum*, ab ipso Mureto est, qui cum primo suarum libro, (hunc enim solum ab ipso procuratum fuisse apparet,) tales miscuisset, hoc exemplo secundi quoque tertiique editores provocavit. An Mureto volente accesserint etiam, quæ leguntur *aliorum ad alios*, quæ quidem non perinde multæ sunt, incertum habeo. Quanquam

cs) *lib. I. Epist.* 1. *p.* 427.

ct) *b.* 1. 2.

cu) *Vide quæ noto ad lib. III. Epist. I p.*631. *Ep.* 11. *pag.* 643. *Ep.* 13. *p.* 648. & *Ep.* 52. *p.* 699.

quam enim tales quædam & in primo leguntur libro *cx*); de iis tamen ipsi Mureto, cum ceteras curante se accessisse non inficietur, altum est silentium in ejus libri dedicatoria *cy*); ut suspicer aliorum opera demum adjectas repetitis ejus libri editionibus, quas constat *cz*) prima Mureti copiosiores prodiisse. Ego nullam rejeci, quæ jam semel in illos editionum Lipsiensium tres libros migravisset; Libro tertio duas etiam ipsius Mureti, repertas in commentariis officnam Sartorianam egressis, apposui, ultimasque *da*) esse, ne ceterarum turbarent ordines, jussi. Poteram ex Ingolstadiensi anni 1584 etiam addere

cx) *quarum prima est Hippolyti Cardinalis ad A. Serbinum n.* 86. *p.* 550.

cy) *lib. I. Ep.* 1. *p.* 427. Cum eis, (*Epistolis meis*) nonnullas ad me à Viris doctrina & auctoritate præstantibus scriptas in unum volumen congerendas curavi.

cz) *tum ex eo, quia Coloniensis editio anni* 1580. *ultra Epistolam Gilberti Mallocii ad Muretum, quæ nobis est* 96. *non procedit, nec Ingolstadiensis anni* 1584, *ultra* 97. *quæ est Mureti ad Sinibaldum Antoninum, cum hodie legantur centum: tum quia ipsa hæc centesima adscriptum habet annum* 1584. *cum tamen dedicatoria Mureti exarata sit a.* 1579. *Hoc addo, in Coloniensi, quam dixi, proxime ante Epistolam Lipsii, quæ nobis est* 57. *legi Græcam ad Muretum Nicolai Nathanaelis, quam nec alibi vidimus, & hic paulo serius vidimus.*

da) 91, & 92. *Qua ratione simul factum, ne nostra editio vinci videretur ab Ingolstadiensi anni* 1599. *quæ & ipsa totidem Epistolas numerat, sed male duas bis repetit. Respice ad lit.* y.

Roberti Turneri epiſtolas octo & viginti. Sed illius Angli ſtilus nimium recedit a Gallica Mureti venuſtate, nec in illa tota ſartagine ulla eſt ad Muretum. *Appendicem* ergo dedi potius è Sacrato, ſcriptore ſatis eleganti, ut cum ejus ad Muretum in his tribus libris jam diu lectæ eſſent non paucæ, nunc ad eundem cæteræ omnes, quas habere potuiſſem *db*), hîc comparerent; nec dubito, quin ea re multis ipſius Mureti major lux acceſſerit. De Manutianis idem eram facturus, niſi harum jam in Bibliopolis parata eſſet copia. Clarorum Virorum Epiſtolæ, quas alicubi *dc*) citavi, Colonia anno 1582 prodierunt. Annotatiunculas ipſas meas, quas parcas eſſe volui, ſpero Lectori non ingratas fore cumprimis eas, quibus obſcura ſum conatus illuſtrare. Cui nec illud, auguror, diſplicebit, quod in Epiſtolis philologicis *dd*) ſingulas notas numeris marginalibus diſtinxi; quod univerſas, quæ non eſſent Mureti, alio typorum genere deſcribendas curavi; quod item, quoties ad eundem plures eſſent ordine non interrupto ſcriptæ, toties cognomen ejus, ad quem ſpectarent, repetendum cenſui. Mihi quidem certe ſolitarium illud, EIDEM, cui intelligendo ſæpe pluſculas replicare paginas oporteret,

db) *ex editione Epiſtolarum Sacrati Colonienſi anno 1583.*

dc) *ut p. 444. 446. 631.*

dd) *qualis eſt, ut alias omittam, primi libri vigeſima quinta, ubi vide p. 457. ſeqq.*

ret, insigni tædio fuit. Quæ molestia ne aliis oboriretur, cavere sic volui.

Sequitur, ut de *Poematibus* dicam. Quæ haud paulo quidem pauciores, fateor, paginas hic implent, quam in editionibus nostram antegressis: adeo tamen nullo eum dispendio, ut neque desit hic quicquam, quod istæ habeant, adsit vero insuper, quo careant. Nempe quia & bis per incuriam repetita semel expunxi *de*), & quæcunque carmina non essent Mureti sed aliorum, solo excepto Bencii lyrico, quo ille ad simile carmen Mureti respondet *df*), locum commodiorem prospexi inter ea, quæ vitam nostri proxime seqvuntur *dg*). Sic ergo necesse fuit ipsis Poematum libris non exiguum decrescere numerum paginarum. Neque vero eum restituerunt illi versus, qui è Mureti Poematum editione Lutetiana *dh*) translati nunc primum & hic leguntur *di*). Octo lineolæ sunt. Nec plura eo

de) *Institutionem puerilem:* Dum teneres, *editiones pristinæ, Ingolstadienses juxta cum Lipsiensibus, bis exhibent, semel Vol. I. p.* 517. (*ed. Lips. A.* 1629.) *iterum, & quidem distichis quibusdam auctiorem, & Ant. Constantini notis illustratam Vol. II. p.* 435. *Nos priori expunctam libro soli posteriori reliquimus p.* 124. *seqq. Sic Psalmi LI paraphrasis non nisi semel apud nos legitur lib. I. p.* 4. *illic bis, Vol. I. p.* 500. *& II.* 359.

df) *lib. I. Poem.* 39. *Atque hoc alias frustra quæres in ipsius Bencii carminibus A.* 1595. *editis Ingolstadii.*

dg) *Regredere ad lit.* ba.

dh) *Anni* 1576. *in* 12. *Titulus est:* M. Ant. Mureti hymnorum sacrorum liber. Ejusdem alia quædam Poemaria.

di) *lib. I. p.* 50. *n.* 61.

eo ex libello transtuli, non quin possem, sed quia nolebam vitam prorogare ἀφροδισίοις illis *dk*), quæ & ipse postea damnasset Muretus *dl*), & removenda svasisset Manutius *dm*). Una cum illis deserui & elegiam ad Duarenum *dn*) haud dubie juvenilem & ipsam, qua & impotentiam suæ libidinis propudiose confitetur Muretus, & miscet quædam, unde superstitionem discas citius, quam pios & honestos mores. Quæ culpa & Galliambum illum, quem nescio an alibi quærendum Commentarius ejus in Catullum *do*) suggerebat, invisum reddidit mihi. Sapit ethnicismum; tinnit res amatorias: ut videri queat studio compositus, qui, si res ferret, Gentilium alicui Poetæ, quod non insolens Mureto *dp*), supponeretur. Fragmentum vero illud ex ode quadam ad Anastasium Jusbertum, quod olim in Variis Mureti *dq*) notaveramus, tanti non erat, ut, qui tota caremus oda, non etiã tribus cum dimidio versibus carere videremur posse. Nam & Eclogis in laudem Car-

dk) *quæ leguntur ibi p.* 20. 23. 24.

dl) *Vitam ejus vide circa lit.* h.

dm) *Epist. ad Muret. quam hic habes lib. III. p.* 644.

dn) *quam illic dare poterat p.* 21: Qui te Romani.

do) *p.* 153. *edit. Lugdun. A.* 1559: Hedera comam revinctus. *Carpunt alias in eo Galliambo viri docti, quod utramque priorem in* tẽmẽtum *syllabas ab Horatio productas corripuerit* (*p* 154.) *Taubmannum vide dissert. de Lat. ling. p.* 93. *edit. Witteb. A.* 1602. *& Lexic. Buchneri voc* Temetum.

dp) *Quære supra circa lit.* e.

dq) *lib. V. c.*16.

Cardinalis Armeniaci ſcriptis *dr*) æquo animo carendum eſt nobis. De cætero ſingulis utriusque libri Carminibus numeros appoſui, qui antea nulli comparebant. Simul autem permiſi mihi ordinem ipſorum paulisper mutare, in primo præcipue libro. *Hymnis* enim Mureti, piis quidem illis, (& è quibus decem dignos habuerit Clariſſimus in noſtris Theologus *Caſpar Finckius*, quos Oratorio Chriſtianorum *ds*), diſſimulato licet Autoris nomine, inſereret,) non tamen nullibi Romanenſi fermento aſperſis, anteponi ſe jure quodam flagitabant *paraphraſes* quorundam Davidis *pſalmorum*. Ab his igitur librum primum ſumus auſpicati. Qui ſimul hac ratione concinnius quadrabit ſecundo, ut quem ab aliis pſalmis jam ante nos veteres etiam editiones inchoaverint. Sunt & plura quædam à nobis, quod nec difficile erit animadvertere, & æqvum defendere, trajecta in libro primo. Sed in ſecundo nihil, niſi ultima tria poemata, quæ ſunt, *γνῶμαι græca*, *Inſtitutio puerilis latina*, & *Monodia in obitum Tuani*. Quibus hîc ſeriem dedi, ſi cum priſtinis Codicibus compares, plane retrogradam *dt*); eo con-

dr) *Recurre ſupra ad lit.* as.

ds) frommer Chriſten Reiß- und Betbüchlein/ Franckf. 1621. *in* 12. *ubi invenies* L. 11. *ſeqq. Horum vero decem hymnorum numeri apud nos, libro Poematum primo, ſunt*, 9. 14. 15. 18. 19. 20. 23. 24. 25. 28.

dt) *præcedit enim apud nos* Monodia *n*. 58. *p*. 124. *ſequitur* Inſtitutio puerilis *n*. 59. *p*. 124. *Agmen claudunt* gnomæ græcæ *n*. 60. *p*. 145.

consilio, ut & gnomica Mureti, tum latina, tum græca, proxime jungerentur similis argumenti Mimis Publianis, & Antonii Constantini notæ in duo distincta Poemata, Monodiam & Institutionem Puerilem, ne divellerentur.

Sic ergo denique & ad *Mimos Publianos* processit oratio, ultimam totius operis nostri partem. Quos ab Ingolstadiensi editione, non quod ad Muretum proprie spectarent, sed quod eidem, cui bona pars secundi Voluminis, deberentur Marco Velsero *du*), semel admissos, ita retinuerunt Lipsienses quoque nostræ. Quibus hanc renovatam pauperiorem esse noluimus, præsertim cum prodesse scholis hi Mimi non minus queant, quam quæ scripsit Muretus. Omnino tamen existimo pretium operæ facturum, si quis eos separatis emittat chartis, quæq; in iis sic, ut hactenus factum est, recusa morari docendi pariter ac discendi celeritatem possunt, aut alias corrigi merebuntur, ea in feliciorem induat faciem. Nam nos quidem hîc nihil præstitimus, nisi quod ê diversorum codicum collatione mendas pro virium facultate sustulimus, & in notis, quod bis positum esset, semel tantum legi jussimus *dx*), quod luxatum, suæ sedi restituimus *dy*), nonnullibi & uno altero-

du) *Respice ad ea, quæ supra paulo ante lit*. r. *è Dedicatoria ad Velserum descripsimus.*

dx) *ut locum Senecæ, sic satis prolixum, qui legebatur ad versum non modo* 165. *sed &* 558.

dy) *ut quæ ad v.* 616 *cum aliis conjungenda legebantur in calce totius libri.*

terove verbulo ſenſui lucem intulimus. Quibus autem modis putemus meliorem iſtum libellum de poſtero fieri poſſe, hæc ſunt fere. Primum juvabit perficere, ut textui notæ, ſaltem in eadem pagina, per partes copulentur; deinde ut emendationes luculentæ recipiantur in textum; tum, ut vitium numerorum, quod à verſu 406, (qui perperam inde usque à prima Ingolſtadienſi 405 numeratur,) ad finem usque proſerpit, tollatur, idque non in textu tantum, ſed etiam in notis: quod jam nos feciſſemus, niſi feſtinandum fuisſet. Imo vero per totum libellum alia numerandi ratio ineunda fuerit, ſi velis eliminare ſententias, quæ metro carent, jam diu nota † ſignatas, vixque dubium quin intruſas ab hominibus ineptis. Verum hîc & illud cavendum, ne ſimul ejicias qui veri ſunt verſus, ut illum 224. cruce quidem hîc ſignatum, ſed nullo ſuo merito. Eſt enim trochaicus, & rectiſſime, ut putamus, ita legetur:

Ex ſæva animadverſione nulla *Regi gloria eſt.*

Ac fortaſſe crux illa ſequenti ſententiæ pedibus ſolutæ deſtinata in hunc per errorem incurrit; quæ tamen ipſa in qualemcunque migrabit jambum, ſi ita conſtituas:

Ex ſpe præmI laboris ſit ſolatium.

Viciſſim providendum, ne verſus idem ſub diverſis literis, cum in alteram ex vitiata lectione

hacte-

hactenus irrepserit, bis legatur. Quales habeo duos illos sub literis H. & I.

v. 308. *Honesta turpitudo est pro bona causa mori* & v. 318. *Ictum tacentem crimen facias acrius.*

Jam enim ante hi legebantur, & quidem emendati sub E. & F.

v. 200. *Est honesta turpitudo pro bona causa mori* & v. 233. *Factum tacendo crimen facias acrius.* Neque deerit eruditis, quod hinc inde porro emendent, aut illustrent. Salmasius *dz*) certe versum 265 ita rescribit:

Frugalitas incerta *est rumoris boni*:

ut sensus sit, laudari eam ab his, ab illis culpari; cum alias pro *incerta*, legeretur *inserta*, aut *miseria*. Nos quoque versum 309 sic tentabamus:

Honeste parcas improbo, ut parcas *probo.*

Illud utique, *non careas*, pro *parcas*, versum vitiat. Congruit autem sensus cum v. 436:

Malo etiam parcas, si una est periturus bonus.

Habebam de hoc genere plura. Sed hoc jam non ago. Et jam diu præfationis abunde est. Quare pausa tandem hîc esto. Nam quod in *Indice* præstitimus, qui extremas pagellas occupat, nec adeo multum est, & quicquid est, ultro docebit collatio cum cæterarum editionum curta supellectile. Tu, Lector benevole, da veniam improvisæ prolixitati, & Vale. Scrib. d. 12. Sept. A. 1672.

VITA

dz) *f.* 1131. *ad Solin.*

VITA
M. ANTONII MURETI, J.C.
PRESBYTERI, ET CIVIS ROM.
EX SCRIPTIS EJUS, ET FUNEBRI ORATIone Franc. Bencii a) *Societ. Jesu Sacerdotis, ab Andrea Schotto ejusdem Societatis Jesu sacerdote collecta.*

NAtus est M. Antonius Muretus anno post Christum natum CIƆ. IƆ. XXVI. mense Aprili *b*) in Gallia Aquitanica in pago suburbano Lemovici, cui Mureto nomen, loco honestissimo, patre Jurisconsulto, genere perantiquo, & nobili: quippe quod & pagum illum antiquitus possederit, (unde etiam familiæ nomen,) & quadringentis abhinc annis tulerit Stephanum Grandimontensium ordinis antistitem; virum sanctissimum, atque hominem in corporis afflictatione singularem: cujus dies festus in Idus Februarias incurrit. Ab ipsa vero pueritia Muretus admirabili fuit ingenii magnitudine, vix ut ullam desideraverit disciplinam, & pæne puer discipulos prius habere cœperit, quam magistros. Nam ut primum imbutus est literis, quibus informari ad humanitatem ætas puerilis solet, Lemovici in patria sua, deinde vero Aginni, (quæ urbs in Aquitania est pæne princeps) ea docere incepit *c*) cum esset adolescentulus aut pæne puer, quæ nunc quidem, communi more atque usitato, ea ætate si quis disceret, in summa laude poneremus. Quippe ut ingenio doctrinam, sic etiam usu præcurrebat ætatem. Aginni vero eodem tempore usus est summo duce & adjutore

D

a) *Numeratur ea in Orationibus Bencii XVII. p. 219. ed. Ingolstad. A. 1595.*

b) *pridie Idus April. ut habes lib. I. Epist. 34.*

c) *de hoc videnda Censura Jos. Scaligeri, quam in præfatione nostra dedimus lit. ar.*

jutore ſtudiorum Julio Cæſare Scaligero, *d*) viro in omni eruditionis atque humanitatis genere perfecto ac perpolito. Hunc ille ut parentem colebat, à quo etiam ut filius diligebatur. Admirabatur enim vir omnino admirabilis excellentisſimum ingenium adoleſcentis, eique volens, ac lubens, rectam ac brevem, quæ ad rerum ſcientiam ferret, viam monſtrabat, quo ſua eum natura ducebat. In qua tamen bonitate naturæ, atque ingenii abundantiâ, tanta utebatur contentione animi atque induſtriâ, quanta utendum eſt homini, qui qvo minùs ingenio poteſt, ſubſidio ſibi comparat diligentiam: ut & ingenioſos diligentiâ vinceret, & ingenio diligentes, & totum illud ſibi tempus perire crederet, in quo non aut doceret aliquid, aut diſceret. Cùm igitur aliquandiu Aginni fuiſſet, ejusque doctrina atque ingenium omnium famâ atqve oratione celebraretur, ad doctrinarum domicilium, & orbis terræ Muſeum Lutetiam profectus eſt: ubi cùm itidem explicaret divitias ingenii, nec latere poſſet in tanto orbis ſplendore tam illuſtre lumen, non magno negotio ad ſe omnium ſtudia, atque ora convertit. Novus videbatur exortus Demoſthenes Chriſtianis Athenis: ita docente Mureto, & quidem adhuc peradoleſcente, concurſus audiendi causâ ex totâ urbe fiebant; magnâ hominum frequentiâ Gymnaſium celebrabatur; loci ipſi in Gymnaſio occupabantur; aditûs complebantur; ne pes quidem relinquebatur præ maxima audientium multitudine, ubi pedem doctor ipſe ponere poſſet: ita per illorum humeros, quaſi per undas gradiebatur ad ſuggeſtum. Nihil ferme aliud erat Lutetiæ magis eo tempore in hominum ſermonibus quam Muretus: quem ipſe etiam Rex aliquando & Regina, (ut quod famâ & auditione acceperant, re ipſa experirentur,) audire voluerunt. *e*) Pictavienſes, Burdigalenſes, Auſcitani, Toloſani, (hîc enim Juris civilis docendi primùm quidem facultatem, deinde etiam poteſtatem *f*) accepit,) juvenem tam excellen-

d) *Vid. Ibid. lit.* ap.

e) f) *Etiam in his duobus recurre ad cenſuram Scaligerianam ſuprà in præfatione lit.* ay, & az.

cellentem, omniq; laude cumulatum videntes, ejus voce ac doctrina fruebantur, & trajectis literis, Mercurii filium alii, alii Mercurium audire se putabant. Consequens illud erat, ut posteaquam omnem prope Galliam illuminarat, suam quoque lucem diffunderet in Italiam. Itaque Ve- *A.*
netias, cum annum ageret duodetrigesimum, ve- 1554.
nit. Statim præclara ejus eloquentia, ut Phidiæ statua, simul & perspecta & probata est. Hic apud Lauredanos, Bembos, Contarenos, Sorianos, Manutios, cæterosque clarissimos viros tanto in honore & pretio fuit, ut dulcis quædam inter eos contentio nasceretur, qui maxime amarent Muretum, aut admirarentur. Paulo post concessit Patavium, ut in optimam & vetustissimam in Italia ingenuarum artium, & disciplinarum officinam. Neque hic
diu versatus est: anno enim ætatis circiter quarto & 1560.
tricesimo, honestissimis *conditionibus invitatus*, ad summum *illum doctorum* Mæcenatem Hippolytum Cardinalem Estensem se contulit: in cujus comitatu cum in Galliam rediisset, mox etiam legatione obita in Italiam revertit. Romæ tandem anno M. D. LXIII. ipsius Car- 1563.
dinalis suasu, atque eorum rogatu, quorum consilio res ibi literaria regebatur, Aristotelis Ethicen docere publice cœpit, tanta hominum frequentia, ut Aristoteles quidem ipse Romæ docere, sed Romano ore, & lux quædam urbi Romæ reddita veteris eloquentiæ videretur. Unum vero & viginti annos Romæ docuit. Quid docuerit breviter perstringam. Docuit annos quatuor libros Aristotelis de moribus; totidem jus civile, nec vulgari sane via, spinosas illas Jurisconsultorum concertationes cum sermonis nitore conjungens. Ad annum vero ætatis undesexagesimum, Gregorii XIII auctoritate ac 1584.
liberalitate permotus, in eorum librorum, qui non solum acuere sed alere etiam ingenium solent, ut Platonis, Senecæ, Horatii, Taciti, Ciceronis explicatione annos reliquos consumpsit. Quo tempore à Stephano Bathorio Polonorum Rege in Poloniam amplissimis præmiis arces-

 situs

situs est: moremque gessisset optimi Principis voluntati, nisi egisset idem Gregorius ne discederet, cum sua sponte, tum magistratuum admonitu, qui Mureto ipsi aliquot ante annis ultro Romanæ civitatis jus detulissent. Quo factum est, ut tantum ei stipendium decerneretur, quantum haud scio, an unquam antea nemini. Rem ut gesta est, ex ipsius ad Joan. Zamoscium regni Poloniæ Procancellarium epistola (g) discite. *Præter spem & opinionem meam accidit, ut cum me ad iter accingerem, atque istic animo, cogitationeque totus essem, subito, ostenderet Greg. Pont. Max. profectionem meam sibi non placere, meque per viros summa auctoritate præditos monendum, curaret; ne ex urbe discederem: sibi curæ fore, ut ne in urbe deteriori conditione essem, quam quæ mihi in Polonia deferretur. Quin etiam ad quingentorum aureorum annuorum stipendium, quod mihi jampridem constitutum erat, statim ducentos adjici jussit, mandavitque Datario suo, primo quoque tempore quoquo modo efficeret, ut aliunde mihi trecenti aurei nummi quotannis penderentur. Ea re factum est, ut coactus sim deponere consilium quod ceperam: a quo, nec vivam, si me alia ulla res, quam summi Pontificis voluntas, atque auctoritas abducere potuisset.* Hactenus ille. Nunc de iis quæ scripsit dicamus. In quibus ejus spirat imago atque ingenium, suntque in manibus quædam, ut variæ lectiones, (ut inde potissimum incipiam, quibus nil uberius, nil elegantius fingi potest. Sunt & orationes plurimæ Venetiis, & Romæ in consessu purpuratorum habitæ. Poemata item, quæ Romæ cum esset composuit: nam quæ adolescenti annorum circiter viginti exciderunt, & juvenili quodam calore atque impetu in Gallia profudit, atque convenienti nomine Juvenilia appellavit, ea sæpe Francisco Bencio, cæterisque familiaribus dicebat, sibi adeo non placere, ut ne pro suis quidem agnosceret, tantum abest ut probaret. *h*) At seniles Mureti versus pii sunt, eruditi, & jucundi, lusitq; Græcis & Latinis versibus primæ ætatis Institutionem in gratiam M.A. Mureti fratris filii.

g) *Lib. I. Epist.* 81. *p.* 541.
h) *Conf. quæ diximus in præfatione circa lit.* dk.

tris filii. Hymnos quoque sacros Ducis Mantuæ rogatu edidit: & Ferrariæ eruditas de jure civili disputationes in quatuor libri primi Pandectarum titulos: *de origine juris: de legibus & Senatus consultis: de Constitutionibus principum: de officio ejus, cui mandata est Jurisdictio*; Epistolarum item volumen ad familiares: neq; enim alias, quas nimis officio si amici cum nominis aliqua contumelia ediderant, pro suis agnovit. Commentarii item varii sunt & scholia in veteres Poetas Terentium, Horatium, Catullum, Tibullum, & Propertium. In M. Tullii item Catilinarias commentarius extat peregregius; castigationes item in Philippicas. Nihil unquam (mirum dictu) bis scribebat, vix adeo bis legebat id ipsum, quod scripserat, raro interpolabat, non sæpe mutabat aliquid aut emendabat, rariùs demebat, delebatve: ita cùm uno quasi tenore fluerent omnia, nihil nisi aptum & accommodatum ad manum, mentemque veniebat, ut multò meliora fortuito illi exciderent, quam alii, qui eandem assiduè incudem tundunt, excudant labore. Ad summum singulis noctibus somno quinas horas, quaternas plerunque aut etiam ternas tribuebat. Restat, ut in aspectum proferantur in Aristotelis Ethicen, Politicen, Rhetoricen, & Platonis de Repub. ac de Legibus libros notata, quæque in Juris civilis Institutiones commentabatur.

Duæ de multis in illo virtutes enituere, Benignitas atque Religio. Illa enim gratus atque acceptus summis, mediis, atque infimis vixit: cujus ædes portus quidam, oraculum ac perfugium omnium erant: exteri etiam ab extremis oris ejus visendi, discendique gratia Romam confluebant, qui & ipsi profitebantur, majora se omnia re ipsa, quàm fama comperisse. Docebat quæ poterat, id est, quæ discere velles omnia. Religione verò ac pietate in DEum singulari fuit: catholicam enim fidem non solum servavit, sed & pro virili defendit, cum tamen non deessent in Gallia homines seditiosi, qui omnibus artibus ad suas eum partes traducere conarentur. Novem ipsos annos sacerdos vixit, quo tempore tam sanctè sacris operatus est, ut inter sacrificandum & lacrymas effunderet frequenter, & easdem aliis excute-

cuteret. Sacras quoque quotidianas precationes diligenter obibat. Sæpe de morte senex, tanquam de migratione, cum familiaribus differebat, ut ex pedibus æger jam jam sibi esse migrandum domo, cujus fundamenta labarent, prædicaret. Mortuus est ornatus omni instrumento, & viatico quod christiana religio tribuere homini atque impertiri solet, quem parat ad mortem. A Xysto etiam quinto Pontifice max. privatim veniam peccato impetravit, & ad eorum expiationem ejusdem etiam illam publicam adhibuit indulgentiam, qua qui rite uteretur, ei non liberationem solum culpæ, sed remissionem etiam pœnæ Christi Vicarius benignissime concedebat. Triduo ante mortem sacro-sanctum Christi Corpus suscepturus omnibus qui eo convenerant præsentibus, atque audientibus supplex veniam à familiaribus petiit, lacrymantibus omnibus, qui aderant. Dum vox aderat, mixtis suspiriis identidem iterabat, ô Jesu, ô Deus, ut aliud nihil in mente habuisse constet. Elatus honorifice Nonis Juniis, anno hujus seculi quinto & octogesimo, laudatusque est pro funere à Francisco Bencio Societatis Jesu presbytero in æde sacra sanctæ Trinitatis, quæ est in colle hortulorum sodalium Minimorum, (ubi ad aram maximam sepulchrum ejus spectatur,) laudatus inquam coram Cardinalibus amplissº. Nicolao de Pelue Senonensi, & Carolo à Lotharingia de Vaudemont, à grato sane discipulo erga optime de se meritum præceptorem. Qui & ipse discipulo Bencio multum se debere testatum reliquit, quod humana contemnere & ad divina pleno gradu properare se docuisset, facesque ac stimulos animo suo ad pietatem subdere nunquam destitisset. *Merito igitur te amo*, inquit, *i*) *& ut patrem filius, & ut filium pater; his enim nos, quæ maxima sunt, caritatis vinculis bonitas divina colligavit.* Poetæ in ejus laudem epicedia varia conscripserunt: unum de multis Julii Roscii *k*) hominis perfamiliaris, adscribere placuit. Hic

1585. prid. Non. *Jun.*

i) *lib.* I. *Epist.* 98.

k) *Eidem, cui Orationem funebrem, h. e. Bencio tribuunt Orationum Mureti editiones duæ, una Coloniensis Anni* 1601. *Vol. II. p.* 181. *altera Lugdunensis A.* 1613. *p.* 582.

H.c Marci caros cineres Roma inclyta servat,
Quos Patria optasset Gallia habere sinu.
Stat colle Hortorum tumulus: stat proximus astris,
Quæ propiùs puro contigit ille animo.
Tu sacros latices lacrimans asperge Viator,
Et dic: Heu linguæ hic fulmina fracta jacent.

EPITAPHIUM
Utriusque Mureti.

ROMÆ AD S. TRINIT. IN COLLE HORTULORUM.

M. ANTONIUS MURETUS LEMOVIX AD DEI MISERICORDIAM OBTINENDAM.
PIORUM PRECIBUS ADJUVARI CUPIENS, CORPUS SUUM POST MORTEM HOC LOCO SEPELIRI JUSSIT.
ADTRIBUTIS MILLE SCUTATIS HUJUS MONAST. SODALIBUS, IMPOSITOQUE ONERE
PERPETUI ANNIVERSARII.
NICOLAUS DE PELLEVE CARD. SENONEN.
TESTAM. EXECUT. PONI MAND.
VIXIT ANN. LIX. MEN. II. OBIIT PRID. NON. JUN. M.D. LXXXV.

M. ANT. MURETO MAGNI HUJUS MURETI FRATRIS FILIO ÆTATE QUIDEM, ET NOMINIS CELEBRIT. MINORI, SPE AUTEM ET EXPECTATIONE PROPE PARI IMMATURA MORTE PRAEREPTO.
LUDOVICUS RUALDUS LEMOVIX, ET M. ANT. LANFRANCUS VERON. EJUS TESTAMENTO AD PIAS CAUSAS FACTO SCRIPTI EXECUTORES POSS.
VIXIT ANN. XVI. MEN. V. OBIIT PRID. NON. OCT. M.D. LXXXVI.

EPICEDION IN
MARCUM ANTONIUM MURETUM,
Virum suæ ætatis sine controversiâ eruditissimum, scriptum eo ipso die, quo elatus est Nonis scil. Junii Anno M. D.LXXXV. in summo animi dolore, & dictum in Schola Rhetorices auditoribus suis à
P. FRANCISCO BENCIO, Soc. Jesu,
Inter quem & Muretum multa extiterunt mutuæ caritatis argumenta.

NAm quid dissimulo? quid concita corda tumultu
Mendax fronte premo? lacrymas quid in ore natantes
Mergo? quid misero non rumpo pectora questu?
Flebimus. Est quædam mœrenti flere voluptas.
Qvis scit, an & nostrum doleatis forte dolorem?
Heu dolor immensus, minor ô quam causa dolendi,
Tuque dolore minor luctus, quid tenditis ultra?
Heu quid certatim conscinditis hoc miserum cor!
Cor lacerum, cor luctificis inamabile curis,
Cor siccum, cor luminibus cupientibus ullas
Ferre negat lacrymas, & iniqua mente resistit.
Nam cur largifluo non manant omnia fletu?
Cur tonat interius pectus modo? turbinis instar,
Quem clausére cavæ penitusque hausére cavernæ,
Nec, licet indignans, cæco de carceris antro
Evomit undisonas lacrymas, fractoque remugit
Murmure, & horrifico se rumpit ventus hiatu.
Muretus perit: heu periit Muretus, & omnes
Divitias linguæ secum abstulit! abstulit omnes
Delicias Musarum, & amicas mentibus artes
Ingenuis, quicquid Grajis, quicquidque Latinis
Condiderant veterum chartis monumenta virorum.
Nam seu Socraticis sermonibus appulit aures,
Sive in Academiæ lucis, seu forte Lycei
Dulcibus alloquiis latâ spatiatus in umbrâ est:
Proximus à primo semper fuit. Ilicet ille
Sicut apis flores & rura halantia circùm

Omni-

Omnibus è pratis decerpsit singula libans,
Dulciaque è foliis expressit victor amaris
Mella, qvibus prisco collectum nectar Hymetto
Mirata est nostra atque omnis mirabitur ætas.
Sive etiam sacri pandentem oracula juris,
Seu morum officia & vitæ laudanda docentem
Munera,& omnigenis dulces è fontibus haustûs
Instillantem animis & grandia verba tonantem,
Fluminis in morem, vel cœlo fulminis acti:
Audiit ipsa sui pendens jam civis ab ore
Gallia, mox etiam Italia & Mavortia Roma
Æmula cognovit Marci, Marci aurea verba.
Is nostram super ætatem, propiorque vetustæ
Ire videbatur, veterumque retundere fastûs,
Heu quoties illum plausus populique patrumque
Dicentem excepit,nimiumque libentibus hausit
Auribus! Ille quidem magnorum nomine Regum,
Pontifici summo gratatus sæpe liquenti
Purius electro eloquium profudit ab ore,
Montanis nivibus niveoque simillimus amni,
Ille Pii dudum mœstissima funera Quinti,
Mox Caroli funesta tui fera Gallia Regis,
Atque Tolosani Fox I sollemnia justa
Debita deflevit duri solamina casûs,
Ille etiam immanes Turcas cùm contudit armis
Classis Christicolum, & victrix dare terga coegit,
Altaque constravit trepidantibus æquora Pœnis,
Lætitia ingenti & magnis clamoribus implens
Hanc urbem; Romæque decus columenque Quiritum,
Extulit ad cœlum divinâ laude columnam.
Quid? cum etiam nuper, (vox ô Cygnea tenet jam
Nunc etiam mentem, & dulcis sonus occupat aures,)
Ad Vaticanum, patribus quos purpura velat
Hortator fuit, ex alto velut æthere missus,
Pontificis formam evolvens & munera summi,
Quem legére ipsi descripsit pæne legendum.
Nec modo, Roma, tibi Muretus cognitus ille,

Quem veteris ſpecimen linguæ morumque tuorum
Admirata tuis adjungis civibus ultro
Unde etiam attonſum fers triſti fronte capillum;
Senſit eum, caput Oceano qua flammivomus ſol
Exerit aut condit tellus, quæcunque peruſta
Sole rubet, quæcunque gelu nivibusque rigeſcit.
Certe illum & bello & paci nova gloria, Rector
Sarmatidum Stephanus, regnum quod protulit armis
Augeat ut rerum doctrinarumque repertis,
Muneribus magnis excitum accerſiit olim:
Et traheret, ſi non Romani amittere cives
Hunc veriti, ſanctusque parens migrare parantem
Et monitu & precibus tenuiſſent. Heu mihi, dicam,
Dicam aliquid, dolor invito de pectore voces
Elicit, ipſe etiam hortando & fortaſſe monendo,
Pars non magna ſui. Quid enim meus ille Magiſter,
Quid pater ille meus, nam ſera ætate creatum
Me ſibi jactabat quondam, quid filius eheu
Filius? ut Patrem tu me, Murete, colebas,
Idque etiam præ te ſemper delende ferebas:
Ipſe ego te contra dulci certamine patrem
Dicebam, te quando hiemes certo ordine ſeptem
Audii inexpletum diſcens, & ſedulus aure
Dicta bibi, quæ poſt tenui mihi fluminis alveo
Effluerent, parvæ ut poſſent adoleſcere ſilvæ,
Muretumque omni Muretum fonte ſonarem.
Ipſe mihi ſenſus animi curasque latentes
Concilio & dicta & facta, heu dilecte, ſolebas
Credere, quæ ſtudio tegerem commiſſa fideli.
Sed quamvis perſæpe dares mihi commodus aures,
Et morem, ut fatear, gereres perſæpe monenti,
Non tamen omnino tu noſtra es dicta ſeqvutus.
Nam quoties quoties ignari neſcius otI
Pervigili ſtudio noctesque diesque trahebas,
Ipſe laboranti contra vigilique quietem
Præteritique memor ſuaſi, metuensque futuri.
Nunc vero infelix vates veriſſimus augur.

Quid quod & urgenti tandem vergente senecta
Edere curares, quæ cunctis edita prosint,
Ex utriusque opibus, poteras quæ plurima, linguæ.
Tu tua non faciens magni, quæ maximus orbis
Attonitus colit & poscit, sermone modesto:
Spem tamen haud omnem eripiens plerumque negabas,
Multa quidem sunt à Mur[e]to & magna, sed ipsa
Credite plura adeo nec sunt fortasse minora,
Quæ jamjam affecta aut potius confecta volebat
Promere, & ante diem, ni deesset vita, volebat.
Ante diem moritur, qui viveret utilis orbi,
Nec dum etiam bis tricenos expleverat annos.
Mitto ea, quæ calidæ abreptus fervore juventæ,
Quorum & pœnituit, fudit juvenilia: namque
Vera loquor, velut immaturo tempore fœtus
(Nec satis ille pios dicebat) providus à se
Expulit expungens, quod præfert pagina nomen,
Certus enim & fluvio & rapidis committere flammis.
His missis, quantum ô puro sermone Terenti
Et quantum ô Tulli, quantum ô Venusine Poeta,
Et Tacite, & Seneca, & sinuosa volumina juris,
Spissum opus & propriis innectens vincula vinclis,
Quantum illi doctæ debes doctissime gentis
Doctor Aristoteles? latio sermone loquentem
Quem fecit, nostroque etiam nonnulla rogatu,
Ferme opus extremum. Sed quis numerare potis sit
Omnia, quæ pulchris apparens illita chartis?
Nam quid carminibus memorem laudesque virorum,
Et sanctorum, alta cœli quos Christus in aula
Exhilarat vultu? Tiburtinumque recessum
Quem Pater Hippolytus priscorum æquavit honori,
Magnaque quæ pueris, tantus vir, condita versu
Argolico præcepta dabat versuque latino.
Sunt pueris præcepta, viri quæ implere docendo
Lætentur, metuant non discere. Magne Tuane
Felix morte tua, cui tanti nominis auctor
Obtigit, ut grandi celebraret carmine vitam
Tantum ille & versu poterat, tu Mantua testis.

Sanctorum ad laudes Mureti dulciter hymnos
Scilicet in templis ſacra inter munera cantas.
Lauretana domus teſtis, cui nobile carmen
Quod ſacrarum olim vates pius edidit, audit
Orbis, & hæretica haut potuit contemnere peſtis.
Anne etiam memorem variarum illuſtria rerum
Doctorum contrita manu monumenta, lepore
Aſperſa egregio, qualem non Itala tellus
Ni fallor, nec fallor enim, guſtaverat unquam?
Anne etiam ad caros olim quæ ſcripſit amicos?
Sed quid ego hæc memorem, noſtro quæ cognita ſecl●
Poſtera laudabunt, & noſcent ſecula, dum ſe
In mare præcipiti devolvent flumina lapſu?
Dicam ea, quæ multis incognita, nec mihi ſoli
Cognita, cum certos liceat producere teſtes.
Proh quantum amittis Stagiræ civis, & omnis
Hiſtoriæ princeps, Plato quantum tu quoque, quantum
Thucydide & Livi, & Xenophon, & grandis Homere?
Pro quantum legum rudis indigeſtaque moles?
O Tulli, ô Criſpe, ô Plini, ô leniſſime Cæſar,
O qui multarum pandis miracula rerum,
Atque virum hiſtorias & vitas ſcribis, & omnes
Inſtruis officiis, Plutarche, & moribus ornas,
Denique quoſcunque eſt oculis dignatus & alto
Ingenio auctores, quantum amiſiſtis in uno?
Ille quidem maculas tergebat, & abdita ſenſa
Exponebat, uti foret ad conſulta vocatus
Quilibet ut calamo mentem commiſit & arti.
Sed quid ego hæc miſer? Infelix amittere majus
Quid potui? in me omnis cecidit collapſa ruina
Et prope ſum tantæ cumulatus pondere molis.
Illius haud fruar alloquio, lucemque morantem
Et matutinas conſumens dulciter horas
Atque inter riſus delibans ſeria dicta.
Hæc Murete unum Franciſcum incommoda tangunt
Bencium, & agnoſcit lacrymans lacrymabilis idem,
Quid mrito doleat qu antumq ue amiſerit eheu.

Nam

Nam tibi jam tandem requies concessa laborum.
Quippe sacerdotem, ut spero, majora parantem
Ex animo Christus, perpendens facta, sacerdos
Maximus ætherio in solio considere jussit,
Redditus & merito socium te adscivit Olympo.
Roma sacerdotem te nonum viderat annum
Atque sacerdotum tibi rector & arbiter orbis
Poscenti veniam Xistus concessit abunde,
Nec lacrymas tenuit, quin & miseratus euntem est,
Nec minor existo spes est, quod tu omnibus armis
Instructus, cœli consors Ecclesia quæ dat
Militibus, ceu victor abis: quod publica Xistus
Commoda quæ tribuit, proprios convertis in usus:
Quod jamjam Christi satiandus corpore, coram
Omnibus, ad sacrum obsequium qui accedere, quique
Visere te poterant, multum lacrymantibus ultro,
(Insignis pietas nullum reticenda per ævum
Tam raro exemplo,) famulos quos munere largo
Ditasti, & partem haud meritos, veniam petis. Auctor
Consilii Deus ipse fuit, noctemque diemque
Quod vidi, hoc tantum consumptum munere vocis:
O Deus, ô Christe! Hunc anima fugiente vocabas,
Hunc agitans animo singultibus interruptis.
Et tamen hæc inter, memini & memorare decorum est,
Omnia cum memorem fugissent avia mentem,
Ut tua luminibus fixisti lumina nostris,
Quem dudum oraras, ne summo in tempore deessem.
Me, me cognosti & voluisti dicere patrem,
Deseruit prior heu conantem syllaba lingvam
Atque pa, pa, tantum profers & brachia pandis.
Heu dolor; hinc tandem luctatus tempore longo
Spiritus invito de corpore decedebas,
Et pulchrum vultu placido lætumque reliquit.
Hinc vero ad templum, trino quod numini & uni
Addictum celebrant Galla de gente sodales,
Quos coluit semper, donisque ingentibus auctos
Quos voluit moriens, dum plures ordine cœtus

Fune-

Funereas de more faces longo agmine portant,
Alternantque preces, solemni funere fertur.
Filius hunc fratris, rerum & cognominis hæres,
Prosequitur longa procerum comitante caterva.
Jam Murete vale, vale o Murete, sequar te.
Duximus exequias, & vitam ducimus? eheu!
Te sine vita gravis, sine te sine mente relinquor.
Egregii juvenes vos, ô mea maxima cura,
O vestri memores generis miserescite vestri,
Cui suus abscessit, nec opina morte, magister.
O ego, si possem nostros auferre dolores
Carminibus, nunquam facerent hæc carmina finem,
Sufficeretque dolor lacrymas, lacrymæque dolorem,
Et quantum est vitæ, quantum est in corpore robur
Efficerem, ut Mureti orbis me nosset amantem,
Atque animi audiret testantem vulnera fletu.
Sed dolor haut ponit vires, crescitque medendo
Crudescitque magis; nec desit causa doloris.
Muretus periit, revocari funera longo
Haud possunt fletu, ac lacrymæ & testantur amorem
Et desiderium prærepti pignoris ingens.
Quod mihi si liceat superis extollere molem
Atque tuis Murete æquam virtutibus addam
Hæc etiam æternum ut scribantur verba sepulchro:
Muretus jaceo hic: precibus me attolle, viator.
Gallia me genuit, Veneti florente juventa
Excepere, virum venerata est Roma, senemque
Corpus humi, ingenium in scriptis, mens sedit in astris.
Hocque ipso claudam lugubres omine cantus.

PHILIPPI POELARII BRUGEN. FLANDRI JC.

In Obitum Eruditissimi Ornatissimiq; Viri

M. ANTONII MURETI, *Poetæ atque oratoris optimi, elegantissimi omnium Philosophi, Juris interpretis prudentissimi, atq; omnis antiquitatis bene periti, Civis Romani, Præceptoris ac Patroni Optimi.*

ROma diu felix insuetos edere questus
Incipe; Roma nobis mœrens ululatibus adde

Lamen-

Lamenta, adſcriptum nam fata immitia civem
Eripuere tibi, qualem vix priſca tulerunt
Secula; ſeu Decios numeres, clarosque Camillos,
Facundo doctos ſeu cum Cicerone Catones
Roma fleas, ſtudiisque tuis qui favit, & auxit
Teque tuosque diu: ne poſſis barbara dici,
Qui fecit vigili cura & conamine miro,
Deſeruit terras, doctisſimaque ora quierunt,
Quæ Phœbi merito poterant oracula dici.
Heu quonam blando vultus condita decore
Majeſtas abit? quonam facundia? quonam
Quæ ornatæ magnis fuerant virtutibus illæ,
Illæ, inquam, ingenii dotes? Prudentia quonam?
Muretum cur non ſervaſtis, dicite Muſæ?
Arpinis cujus laviſſe liquoribus ora
Phœbum non puduit, ſophiæ cui tradidit artes.
Quemque manu apprenſum bifidi per culmina montis
Muſæ duxiſtis, monſtrantes vertice ab uno
Immenſos latii campos, felicia rura,
In quibus indomiti luſit præceptor amoris,
In quibus ipſa ſuum ſpatiari Mantua gaudet
Doctiloquum civem, gaudet Verona Catullum,
Verſibus ornarunt & quotquot Tyberis undas;
Monſtrantes alio puero de vertice largos
Grajorum campos, quos aurea copia veſtit,
Frugibus & lætis ubi vatum & fronde coronat
Tempora. Nam Andinum puer hic conſpexit Homerum,
Aſcræique ſenis decorataque frondibus ora,
Eſtque cothurnati hic miratus carmina vatis,
Thebanique lyram, lyricûm non ultima Vatum
Pars fuit. Heu mœſtæ lugubria diciteMuſæ
Carmina; vosque novi lacrymis urgere ſepulchrum
Mureti Vates. Cur illi illuxit Apollo
Naſcenti? Argolici quem non facunda Periclis
Fulmina terrebant? Immites dicite parcas
Turba Oratorum; cujus pendebat ab ore
Purpureus ſummo faſces moderante ſenatus Gre-

Gregorio, Orator ſuperas conceſſit in auras.
Nondum prima genas flore exornabat opaco
Ætas, cum teneram majoribus applicat orſis
Mentem; ſanctarum ſinuoſa volumina legum
Aggreditur, diſcitque reos ſervantia Jura.
In quibus ipſe brevi tantum profecit, ut illum
Admirarentur cani præcepta magiſtri
Tradentem cura vigili. Sed lubrica cuncta,
Cernit ut immani tua, clara Lutetia, tecta
Ardere heu belli ſtudio nec Palladis artes
Florere ut ſolitæ fuerant, Phœbique remiſſum
Ardorem, & ſacras expulſas urbe ſorores,
Mavortisque feri turbari Gallica ſævis
Rura armis, fictum ramum prætendere olivæ
Infeſtas furias, iterumque iterumque redire
Sacrilegi adverſus Muſas fera tempora belli
Ornatura ducum Muſis inviſa triumphos:
Heu ſedes animoſa tuas Pátaræus Apollo
Gallia, cum caſtis tua tecta ſororibus, una
Muretum abducens, liquit. Non ipſa relinqui
Digna erat, Aoniis nam fecerat otia Muſis
Altrix præſtantum ſemper facunda virorum
Gallia? Pegaſeis poſſit locus eſſe puellis
Hic, ubi quæ ipſe chori princeps dictavit Apollo,
Tiſiphone ventis & nubibus irrita donat?
Ergo Muretus, fidi non infima nati
Abſens abſenti officia exhibiturus abivit.
Jam Rhodani celeros curſus ſuperaverat, & te,
Magne Garumna, tuos fluctus poſt terga relinquens
Cum Phœbo, nec eum natalis linquere terræ
Dulce ſolum piguit. Venetum delatus in oras
Ad Phaetontei pervenit pinguia laſſus
Rura Padi, laceris quærens grata otia Muſis.
Eloquii hic igitur clari dare ſigna coactus,
(Scire etenim noſtrum nihil eſt, niſi nos ſciat alter
Scire,) haud exiguas vires in carmine monſtrat,
Seu canat aurata heroos teſtudine verſus,

Seu

Seu moveat lyrici modulantia crusmata plectri.
Talem olim referunt miro modulamine dura
Saxa chely moviſſe & nigras carmine ſilvas
Iſmarium Vatem & ſævos traxiſſe leones.
Obſtupuit præceps miratusque Adria pulchri
Oris & ipſe decus, miſtum & gravitate pudorem,
Hunc etiam virides circum delphines in undis
Adnarunt, parvâ rate dum ferretur in Urbem,
Quæ caput antiquum mediis è fluctibus effert.
Hanc colere & vidit bene relligionis honores
Florere, & divæ hic laqueataque ſurgere tecta
Aſtrææ clari cui immenſis ſumptibus alta
Cives marmoreis ſtatuerunt fulta columnis
Templa, deam ſacris mactantes rite verendis.
Cujus conſilia antiqui moderantur habenas
Imperii paribus, quibus eſt respublica curæ,
Auſpiciis, regere atque ſuos defendere cives.
Hic igitur placuit Mureto figere ſedes,
Eloquium cujus Veneti mirantur & ora.
Non aliter Graji celebrant Demoſthenis ora,
Cujus Palladiæ tonitru decorantur Athenæ.
Extemplò Auſonias velox it fama per urbes,
Gallum hominem, Latias doctum Grajasque Camœnas
Errantem Venetûm vulgans in littore, caſtis
Nutritum à Muſis, cui Pallas tradidit artes.
Nec mora, quà trifido Dives Ferraria floret
Cincta Pado, pernix cunctis velocior Euris
Læta volat, pictis turrita palatia pennis
Intrat, Mureti cupido devincit amore
Eſtiadûm mentes; inter quos maximus ille
Hippolytus, qui purpurei & fuit ipſe ſenatûs
Gloria, qui Phœbo claros extruxit & hortos
Muſarumque choris, gelidi quà Tiburis unda
Labitur, exornant pomaria mille figuris.
Solus eo ſuetus miſeris facere otia Muſis
Tempore, Muretum accerſit, quem munere largus
Donatum largo, gratâ requieſcere in umbrâ,

Vatibus ut quondam Mæcenas fecit. At ille,
Hinc majora agitans, cœpit sub principe tanto
Divini ingenii maturos edere fœtûs:
E quibus ut duro fulvos ex ungve leones
Noscimus, est notus. Claram hinc accitus in urbem
In septem geminis consedit collibus. Uno,
Seu quæ in Cimmeriis tenebris natura latere
Abdita vult, tanto solers interprete gaudet,
Muretus celsi recolens spatia alta Lycéi,
Seu docet instabilis vitæ præcepta regendæ,
Seu tradit claram clari Demosthenis artem,
Seu docet auxilium oppressis præbentia Jura:
Sic omnes alios liquit post terga magistros,
Unius ut docto solùm penderet ab ore
Non modò quæ ingenio claret Romana Juventus,
Quæque suam queritur sublatam Gallia prolem,
Purpureique Tagi & latices qui jactat Iberus,
Danubium & te Rhene bibens, Germania dives.
A locuplete Tago Romam ut delatus Iberus,
Historici quò clara Titi olim cerneret ora:
Sic desiderio Mureti Gallus in urbem
Venit, & ipsa suos natos Hispania misit,
Pannoniusque ferox, & flava Britannia prolem.
Venêre audaces in mutua vulnera Belgæ,
Inter quos dulcis patria solabar in urbe
Mureti auxilio castis gratissima Musis
Rura relicta. Nihil superest, nunc omnibus orbo
Ah sine te, Murete, mihi nil urbis in urbe est!
Ah silet ipsa chelys, quam tu laudare solebas
Nunc mea! nam lacrymans querulis si forte quid audet
Versibus, ah solum tua tristia fata recenset.
Non tantum patriæ me turgida prælia curis
Exagitant, quantum me me tua funera turbant.
Perdita nec tantum jam nunc mea commoda torquent
Me, quantum ipsa ferunt hei publica damna doloris.
Pluscula vixisses Antoni tempora, summus
Ipse tuæ Sixtus claros tribuisset honores

Virtuti, ſanctus quem Petri in ſede locavit
Spiritus extremâ ſacrum dum voce ſenatum.
Exhortareris. Nimiùm ſed iniqua negârunt
Numina; quin renovas violentos ira dolores?
At nihil hic triſtis luctus, nil proficit ira.
Nam nihil perpetuum variâ ſub lampade lunæ:
Haud ulli tetricæ didicerunt parcere Parcæ
Quare age Muſa modos, & triſtia carmina ſiſte.
Ultima dic bona verba, nefas contundere planctu
Pectora; Roma tibi non fas lugêre Beatos.
Ille tuus civis radiantibus additus Aſtris
Credita Muretus ſperataque gaudia carpit.

* * *

IN MURETI LAUDEM
CARMINA.
Joannis Matthæi Toſcani.

Certamen, MURETE novum: Te Gallia civem,
Aſſerit hinc; illinc terra Latina ſuum,
Quem nunc implentem Romana palatia voce
Eloquii priſcum reſtituente decus,
Attonitus ſtupuit poſt ter ſibi ſecula quina,
Tybris inauditos dum bibit aure ſones.
Te mea Roma ſuis dum nuper civibus ultrò
Annumerat, gaudens talia verba dedit:
Terra mihi tales Lemovix dum mittat alumnos,
Nil te, Arpine, moror, municipesq́; tuos.

Ejuſdem.
(id quod docuit Orationum quatuor Mureti editio Ingolſtadiana A. 1585.)

Rhetora te tantum ſi ſecula priſca tuliſſent,
Jamjam immortalis lingva diſerta foret.
Secula ſi tantum noviſſent priſca poetam.
Jamjam immortalis Muſa contra foret.
Rhetora ſed poſtquam ſimul hæc genuere poetam.
Secula noſter eris Virgilius, Cicero.
Te tua poſteritas Ciceronem ſæpe vocabit,
Teque ut Virgilium mente manuq; tenet.

Pantaleonis Thevenini, Commerciensis Lotharingi.
(quod eadem docuit editio.)

DElicīæ, Veneres, gravitas simul ac majestas
 Miscentur scriptis, docte Murete, tuis.

II.

TAntus es Orator, tantusq; Poeta, Murete,
 Ut possis dici Tullius atque Maro.

III.

INvidit rebus Gallorum Roma secundis,
 Fecit te civem, culte Murete, suum.

Guilielmi Blanci Albiensis Galli Jurisconsulti.
(è Museo Histor. Joannis Imperialis p. 112.)

GAllia me genuit, genitum me Roma recepit;
 Illa sinu juvenem fovit, & ista senem,
Illa dedit vitam, vitam mihi sustulit ista:
 Illa dedit cunas, ista dedit tumulum.
Utraque me genitum gaudet, colit utraq; vivum,
 Utraq; defunctum flensq; gemensq; dolet.

Incerti.
(E Volum.II.Orat.Mureti, edit.Mogunt.A.1615.)

DUm ferit (heu) tragico Ciceronem Antonius ense,
 Elinguata silent Curia, Rostra, Forum.
Te verò venienti redux Patriæque Forique,
 Rostrorumque decus deliciumque redit.
Accisoque olim graditur jam Roma cothurno,
 Seque illam veterem Roma novella canit.
Sic Marce es Marcus, Ciceroque es magne Murete,
 Seu linguam accipiat Curia, sive manum.
Quid rear? anne tuo est Ciceronis lingua palato?
 An tua jam dextra est, quæ Ciceronis erat?

TESTES
ELOQUENTIÆ MURETI
Jac. Aug. Thuanus Histor. lib. LXXXI. f. 42.

M. Antonius Muretus--ingenio præstanti & ad omnia nato prædit9, quod in politiori literaturâ præcipuè exercuit utriusq; linguæ peritiâ clar9, ad quæ omnia acer-

rimum

rimum judicium attulit:-- in Ateſtini Cardinalis familiâ conſenuit, majore ſemper ad eruditionis ac facundiæ præſtantiam factâ cum ætate acceſſione.

Scævola Sammarthanus lib.III.Elog.p. 148.

Quis non miretur hominem Gallum, & quidem in Lemovicibus natum *a)* ſuo ipſius ingenio, & abſque ullâ præceptoris operâ eruditum; tantos in literis feciſſe progreſsûs, ut præter exactam Græcæ linguæ ſcientiam, ipſis etiam Italis peculiarem illam Latini ſermonis laudem unus eriperet? Neque vero id Muretus in Oratione ſolutâ ſolùm, ſed in verſibus etiam aſſecutus eſt, in quibus tàm erat Catullo ſimilis, quàm ipſe Catullus ſibi.

a) *Huc pertinet illud etiam ejusdem Sammarthani lib.I.Epigr.p.248. ad Lemovices:*

Qui rudis incultis Lemovix in montibus olim
Rapa modò ediderat, caſtaneasq; nuces,
Hoc demum inſolitos producens tempore fœtûs
Æmula Romanis edidit ingenia.
Te quoque quid memorem, fruitur quo Romula tellus,
O decus, o ſecli Varro, Murete, tui?

Joannes imperialis Muſ. Hiſtor. p. 11.

M.A. Muretus latinæ orationis facundia tantam ſibi apud omnes gratiam conciliarat, ut ejus ævi quaſi alter Tullius concordibus Italiæ vocibus acclamaretur.---De ipſo tandem hoc jure optimo proditum, quòd in pangendis carminibus Tibullo conferendus, in proſâ oratione recentiorum cuilibet præferendus,--- Gallica præconia inſigni, nec interiturâ laude cumulavit.

Jan. Nicius Erythræus Pinacoth. Part.I.p.12.

Si Rhetoris ſunt partes, dicendi præcepta tenere, eisq; alios imbuere, quis Mureto ſit dignior hoc nomine? --- Neque Poëticæ inanem operam dedit, ſed utilem atq; præſtantem. Nam & elegos, & odas, & epigrammata, & hymnos, ad veterum Poëtarum elegantiam ſcripſit. At mihi eloquentiæ in eo virtus, quæ meritò omnium maxima habetur cæteris ejus laudibus videtur anteſtare. Quid enim ejus Orationibus inveniri perfectius poteſt? qui flos, quod lumen, quis natu-

ralis,non autem fucatus,in eis nitor defideratur?quis humilia fubtiliùs,ampla fuplimiùs, mediocria temperatiùs potuit dicere? quibus virtutibus perfecti Oratoris laus continetur. Quis noftrâ ætate fermonis genere ufus eft adeò gravitatis,doctrinæ,prudentiæque referto, & in quo præterea omnes verborum, omnes fententiarum illigentur lepores, præter hunc? quis magis latinè,purè, dilucidè fuaviterque locutus eft unquam, & quod refert, qui oris preffu,& fuavitate appellandarum literarum fe magis hujus civem urbis,nō peregrinum,fignificaret?--- Quamobrem illud affecutus videtur, ut non hujus modò feculi, fed multorum etiam fuperiorum,Oratorum princeps habeatur.

Jacobus Rofettus Epiftolâ ad Antonium Romitum Vincentinum: (quæ legitur in fine Colonienfis, Mureti Orationum editionis A. 1601. ante Sigonianas.)

Tractant illæ (*Mureti Orationes*) res ferias, tractant res graves,nec delectant modo,fed magis docent. Cum lepore elocutionis Romanæ, quo ipfe noftro tempore præftitit, conjunxit pulchrarum rerum&honeftarum explicationē, quæ non tantùm cognitionem mentemque ornare, fed ad agendam etiam,& ad vitæ munera tàm in privatis rebus, quàm in publicis conferre poffunt.

M. Anton. Bonciarius præf. in Epiftolas fuas p. 19.

De illis inftitui dicere, qui non ita pridem exceffserunt è vitâ.De quibus unus, (nifi me ftudium atque amor fallit,) impleffe omnia,vel propè omnia vifus eft M.Ant.Muretus. Qui latinis græcisque literis excultisfimus cum folutâ,& vinctâ numeris oratione præftaret tàm infigniter quam æqualiter: in una Orationes & epiftolas edidit, utrasque poft Ciceronem elegantisfimas,& doctorum judicio probatisfimas; in altera omne genus poëfeos ita expresfit,ut cùm excelluerit in fingulis,dubium tamen incertumque reliquerit,graviorne in heroicis,an feftivior in lyricis, an acutior in Satyricis videretur. *Fran-*

Franciscus Bencius Orat. XIII. p. 170.

Muretus, cujꝰ de incredibili scientiâ, commemorabili ingenii magnitudine laudeque dicendi tùm communis omnium opinio, tùm constans illa mea ac debita ejus celebrandi consuetudo, tùm denique ipsius celebritas nominis, atque scriptorum elegantia, quæ etsi carent spiritu illo & majestate dicentis, omnem tamen præ se florem ferant, & splendorem eloquentiæ, ne plura repetam, facit.

Andreas Schottus lib. IV. Tull. Qv. c. 1. p. 269.

Sic factum, ut M. Ant. Muretus, duos ipsos & viginti annos eloquentiam in Italiâ professus ad summam bene dicendi laudem antiquorumque gloriam pervenerit.

Hierem. Drexelius Part. I. Aurif. c. 6. (Tom. II. Oper. p. 1059.)

M. Antonius Muretus in Rep. Christianâ Tullius.

Justus Lipsius Cent. I. Epist. 22. p. 25.

Quis non a Turnebo aliquo doctior redeat? prudentior à Sigonio? disertior à Mureto? quorum ego non auditum solùm magno emerim, sed visum.

Idem ad I. Annal. Tacit. n. 28. p. 5.

M. Antonio Mureto, cujus scripta Venꝰ inhabitat pariter cum Musis.

Idem ad II. Annal. Tacit. n. 170. p. 66.

M. Ant. Mureto, cujus doctrina, judicium, facundia semper mihi magna.

Ludov. Carrio I. Lect. antiq. 17. p. 43.

M. Ant. Muretus, homo quot sunt hominum eloquentissimus & politissimus.

Dan. Heinsius de Tragœd. Constit. p. 156.

Muretus, quo post literas renatus nemo sine affectatione elegantiùs scripsit.

Casp. Barthius animadv. ad Papin. III. Theb. p. 857.

Doctissimo, elegantissimique eloquii superioris seculi viro M. Anton. Mureto.

Joh. Caselius c. 8. de Magistro dicendi p. 56.

Romæ eodem tempore docuit M. Antonius Muretus, de cuj9 puro sermone,& priscæ notæ eloquentia multis verbis agere nec audeo, quòd haud merito possum, nec opus est, quia per se nota res.

Christoph. Colerus epist. de stud. Polit. p. 210. (Edit. Buchn. cum Naudæ Bibliogr.)

Muretus vel perorans, vel familiariùs agens coram Cicerone placeat.

DEDICATIO VOLUMINIS I. ORATIONUM.

SCIPIONI GONZAGÆ MARCHIONI ET S. R. I. PRINCIPI,

M. ANTONIUS MURETUS,

S. D.

Offero tibi munus, Scipio Gonzaga, si aut ex suâ, aut ex tuâ dignitate spectetur, perexiguum; si ex viribus meis, mediocre; si ex animo, magnum. Orationes quædam sunt, variis à me temporibus habitæ: quas, cùm partim dispersæ atque errantes vagarentur, partim apud me in adversariis neglectæ jacerent, nunc in unum corpus collectas ut edi ac divulgari paterer, amici quidam, multo mei, hâc quidem in parte, quàm par est, & quàm ego ipse vellem, studiosiores, impulerunt. Satis superque fuerat, eorum partim in scholastico pulvere, atque in illis eruditorum hominum umbraculis, non tantùm rectè, ut dicitur, stetisse talo; sed plausum etiam & ἐπισημασίας *tulisse: partim in illo consessu, quo nullum habet terrarum orbis augustiorem, & silentio, auditas, & principum virorum testimonio commendatas fuisse. Superârat fortuna spes meas: quam sæpius sine caussâ experiri, negant esse sapientis. Neque nescius eram, morosiora*

ac

ac difficiliora esse legentium, quàm audientium, judicia: sæpeque accidere, ut, quæ audientes mirabamur, eadem legentes rideamus. Sed quid facerem? Cupienti mihi jam latere, amici obstiterunt: quibus parendum fuit: ne, si in negando pertinax essem, superbiæ denique id potiùs, quam modestiæ, adscriberetur. Cùm igitur inibi esset, ut ederentur, libenter arripui occasionem diu optatam inscribendi tibi, ut nunc sit, aliquid depromptum ex studiis meis, eádemque opera testificandi & judicii de te, & mirifici cujusdam amoris erga te mei. Verè enim hoc dicam, Scipio: cùm omnes, qui te nôrunt, ita te ament, ut eorum nemo sit, qui se studio atque observantiâ tui cedere cuiquam putet; ego tamen mihi videor diuturnâ & accuratâ notatione & observatione earum rerum, quæ te usque eò omnibus amabilem reddunt, singulare quiddam præter cæteros πεπονθέναι. *Quid est enim, quod ad conciliandas ac deviciendas hominum voluntates valeat, quin id in te omni ex parte perfectum reperiatur? Nihil hic de summâ atque antiquissimâ gentis vestræ aut nobilitate, aut potentiâ dicam: nihil de toto illo genere bonorum, quod ita tuum est, ut & aliorum sit. Alios & ista amatores habent. Ego in te nihil amo, nisi teipsum. Itaque ut ille Rex potentissimus ex amicis suis alium dicebat esse* Φιλοβασιλέα, *alium* Φιλαλέξανδρον: *ita tu, alios esse, qui & alia in te ament, me planè & ex animo* Φιλοσκιπίωνα *esse tibi persuadeas licet. Ac teipsum cùm dico, ne illam quidem dico & oris & totius corporis dignitatem, quæ tibi omnium elegantiorum hominum animos primo statim adspectu conciliat, constituens, quoad ejus fieri potest, ante eorum oculos, & ingenium, & mores tuos. Quamvis enim verè dixit nescio quis poëtarum, gratiorem in pulchro corpore esse virtutem: ea tamen est in te veriorum ac solidiorum bonorum copia, quæ te his secundæ, ut ita dixerim, notæ bonis censeri non sinat. Ingenium excellens, & in quo, tanquam in pingui ac feraci solo, omnes te dignæ artes ita facilè comprehendant, ut eas non ab aliis accipere, sed ex te ipse parere ac proferre videaris. Quo tu*

usus

usus ita ut decuit, à Græcæ Latinæq; linguæ intelligentiâ, à Poëtarum, Historicorum, Rhetorum cognitione ad Philosophiam, & ad eam, quam tibi ab ineunte ætate proposueras, quæque tibi nunc in amoribus ac deliciis est, Theologiam eâ celeritate properâsti, ut, quæ honoris ac dignitatis præmia confecto studiorum curriculo tribui ac decerni solent, ea tu nunc meritissimò consecutus sis, cùm adhuc maturum videri poterat, de animo ad illas graviores disciplinas adjiciendo cogitare. Atque ut istius generis ingenium nunquam ita esse otiosum potest, ut omnino nihil agat: quod tibi dabatur à severioribus studiis excepti ac subsecivi temporis, eo tu, quasi ludibundus, eas artes, in quibus ingenui adolescentes exerceri olim Athenis solebant, ita omnes didicisti, itaque te in eis exercuisti, ut in earum qualibet cum summis artificibus comparari facilè possis. Quid nunc ego mores illos tuos planè, ut Poëte loquuntur, aureos laudem? Pontuitne quisquam unquam bonus tecum biduum vivere, tuæque suavitatis partem aliquam gustare, quin, ut sibi totam ætatem tecum exigere liceret, optaverit? Ita tu, quod rarissimi exempli est, summam integritatem vitæ, cum summâ comitate ac facilitate copulâsti. Sed nolo nunc plura de te: ne ipsi tibi molestus sim. Equidem cùm de scriptis meis non magnoperè laborare soleam tamen hunc librum præcipuè cupio & celebrari nunc, & ad posteros pervenire: ut exstet aliquod testimonium judici de singularibus tuis virtutibus mei. In quo ne fortè quis eorum, qui te non nôrunt, (nam de iis, quibus tu notus es, nihil tale metuo,) assentationi & consuetudini datum esse, aliquid suspicetur: Deum immortalem testor, nihil unquam à me verius, magisque ex animi mei sententiâ scriptum esse, quàm ea, quæ de tuis laudibus scripsi. A te peto, ut me ames: quo me ipsi mihi efficias cariorem. Vale, Romæ. Kal. Maji 1571.

DEDI-

DEDICATIO VOLUMINIS II. ORATIONUM.

FRANCISCUS BENCIUS Societatis JEsu SCIPIONI GONZAGÆ Cardinali S. P. D.

QUod facturus fuerat M. Antonius Muretus in edendo posteriore Volumine Orationum suarum, si adhuc viveret; quod post ejus obitum Fratris filius summâ spe & animi & ingenii adolescens, nisi immaturâ morte præreptus fuisset: id mihi viri optimi tibique addictissimi M. Antonius Lanfrancus, & Ludovicus Rivaldus, ab hoc instituti hæredes ad pias causas, ut facerem, & valdè quidem ex meâ voluntate, persuaserunt. Tuæ enim Amplitudini destinatus liber exit in publicam, & velut posthuma proles te tutorem requirit: hoc profectò justiùs, quo viginti abhinc annis germanum ejus fratrem in tuum patrocinium accepisti; hoc confidentiùs, quò à tuâ dignitate nunc ampliore majus sperare ornamentum & præsidium meritissimò potest. Neque verò tamdiu distulissemus expectatam à multis & expetitam editionem, nisi in conquirendis orationibus, quæ partim in Mureti adversariis erant dispersæ, partim ab amicis fuerunt exprimendæ, (etsi non repertæ omnes, & harum aliquot imperfectæ,) multum fuisset elaborandum. Hoc dum efficimus, quadriennium effluxit. Et sequentur deinceps alia divini Illius ingenii monumenta. Utinam autem, qualis tua erit tutela commendati operis, talis mea esset commendantis facultas! Ostenderem profectò, Mureti Orationes propter summam verborum elegantiam, & copiam rerum pulcherrimarum tibi, viro eruditissimo politissimoque propriè commendatas, & te propter incredibilem magnitudinem animi, gravitatem, fidem sapienter delectum, qui earum commendationem susciperes, fuisse. Sed Mureti eloquentia laudationem meam non desiderat, & laus tua ita verè accurateque

est

est à præstantissimo oratore viroque sapientissimo in epistola ad prius Volumen expressa, ut eâ adducti omnes, etiam qui non viderunt, singulares virtutes tuas admirari ac suspicere cogantur: quanquam mihi sunt & aliæ causæ, cùm communes multæ cum meis sodalibus, quorum omnium eximia est ergà te observantia, tùm propriæ aliquot meæ. Tot enim extiterant tuæ ergà me humanitatis argumenta, tamque illustria, ut magnopere lætatus sim, extitisse tempus, quo intelligerent omnes, & tu inprimis, Bencium Mureti discipulum hoc etiam à Magistro didicisse, ut in Scipione Gonzagâ Cardinale amando & colendo nemini concedat. Utriusque rei indicium erit novum hoc munus, quod tibi ut renovet memoriam mortui, & declaret voluntatem superstitis, ipsum verò sub umbrà tui præsidii nunquam intereat, offertur. Vale, è Collegio Romano.

M. AN-

M. ANTONII MURETI ORATIONES, duobus Voluminibus distinctæ.

MARCI ANTONII MURETI ORATIONUM VOLUMEN PRIMUM.

De dignitate ac præſtantiâ ſtudii Theologici,

ORATIO PRIMA.

Habita Lutetiæ Pariſior. Non. Febr. MDLII.

CUm omnes mihi ſingulari quadam, ac præcipuâ laude digni videntur, qui in aſſequendâ honeſtarum artium ſcientiâ operam & induſtriam ſuam collocant, tum ii præcipuè, qui veluti majore quodam numinis afflatu perculſi, cæteris omnibus poſthabitis, ad divinarum rerũ intelligentiam omnes cogitationes ſuas, atque omnia ſtudia contulerunt. Nam ſi eorum omnium, quæ in hac immenſa rerum univerſitate cernuntur, unumquodque naturali perficiendi ſui deſiderio tenetur: & animus noſter ad ſimilitudinem divinitatis effictus tanto perfectior eſt, quanto propius ad illud, ex quo ductus & propagatus

gatus eſt, exemplar accedit: dubitari profecto non poteſt, quin ea ſit omnium præſtantiſſima facultas, quæ, quoad ejus fieri poteſt, cum humanis divina copulando, mortalitatem noſtram, quantum illius imbecillitas patitur, divinæ naturæ arctiſſima colligatione devincit. De illius mihi facultatis laudibus, hodierno die, demandatum eſt ab iis, quorum & apud me plurimum valet, & apud omnes peræque valere debet auctoritas, non ut eas quidem ſigillatim percenſere omnes, ac flore orationis conveſtire conarer, (quod & imperare iniquum eſſet, & ſuſcipere temerarium) ſed ut ex earum innumerabili copia pauca quædam ſeligerem, de quibus ex hoc ampliſſimo loco, vobis audientibus, explicarem. Qua de re cum mecum initio ageretur, refugiebam equidem tanti oneris magnitudinem, veritus ne idem mihi contingeret, quod nobili olim ſophiſtæ apud Annibalem de rebus bellicis longa accurataque oratione diſputanti contigiſſe dicitur; ſi homo adoleſcens, & cum a cæteris rebus ſatis tenuiter inſtructus, tum in hoc genere penitus rudis, inter tot eruditiſſimos viros, ad dicendum de rebus divinis aggrederer. Illud etiam me commovebat, quod præclare a Platone ſcriptum noveram, orationi, & iis rebus, quæ oratione tractantur, quandam inter ſe cognationem intercedere oportere, ex quo facile intelligebam conſequi, ut ad res divinas pro dignitate tractandas divinum quoddam requireretur orationis genus. At iſta quidem, re adhuc integra, fortaſſis majore quadam cautione providenda fuerint: nunc quidem jam ſemel altum ingreſſis, quæ nos cunque tempeſtas exceptura eſt, vela nimirum facienda ſunt. Illud modo, antequam ulterius provehar, a nobis ſummopere contendo, ut, quando omne mihi perfugium in veſtra bonitate ac clementia ſitum eſt, tenuitatem meam veſtro favore & ſilentio ſublevetis, quo mea oratio his veluti ſecundis ſubvecta ventis, quem ſibi propoſuit, portum facilius conſequatur. Atque ut hinc exordiamur, ſi nihil diceremus aliud, niſi eam, quæ an-

Silentiũ petendi formul.

tiquis

triquissimo vocabulo Theologia dicitur, scientiam esse quandam, quæ divinæ sapientiæ thesauros hominibus recluderet, tamen illud, ut opinor, liquido constaret, quanto æterna nativis, immortalia caducis, divina humanis antecellunt, tanto esse hanc facultatem cæteris omnibus anteponendam. Sed quemadmodum qui præclari alicujus ædificii pulchritudinem pervidere, ac penitus cognoscere cupiunt, non satis sibi esse ducunt illud uno totum aspectu contemplari, sed singulas etiam sibi partes accuratè perlustrandas, ac seorsum considerandas putant: ita nos, si hujus præstantissimæ facultatis partes paulisper excutere voluerimus, tum demum, quanta illius pulchritudo sit, intelligemus. Theologia igitur, viri eruditissimi, ut à majoribus nostris accepimus, duabus præcipuis partibus continetur, quarum una in lege posita est, altera in Evangelio. Est vero ea lex, de qua loquimur, non ab humano profecta consilio, neque similis earum, quæ hominum libidine statuuntur, in quibus multa ineptè ac ridiculè, nonnulla etiam impiè ac nefariè sancita reperias, sed primum quidem ab illo hujus universitatis parente, ac opifice Deo in omnium hominum impressa, atque insignita animis, post etiam ejusdem Dei digito in tabulis insculpta lapideis, ne improbis ulla prætendendæ facinoribus suis ignorantiæ occasio relinqueretur. Cumque eam in duo summa capita tribuere liceat, eorum prius, quæ ad cultum numinis, posterius, quæ ad tuendam hominum inter se societatem pertinent, omnia summa brevitate complectitur. Atque hinc vel inprimis naturæ nostræ imbecillitatem licet agnoscere, quod cùm pauca admodum, eaque suâpte natura facillima præcepta sint, semper tamen deficiamus alicubi, neque unquam stabilem, inoffensumque cursum perpetuo retineamus. Tremefactus itaque comparatione sui cum divinis præceptis animus, Christo se indigere cognoscit, in cujus sinum confugiat, cujus se viribus provehat, sub cujus bonitate, tanquam sub firmissimo aliquo clypeo, tutus ab

Lex Dei

lis, quæ lege propoſita ſunt, ſuppliciis deliteſcat, ut rectiſſime Paulus legem pædagogum, qui nos veluti manu apprehenſos ad Chriſtum deduceret, nominâſſe videatur. Eat nunc Lucianus aliquis: Perfricet frontem, & dicat ullam eſſe legem, quæ cum hac lege ulla ex parte comparari queat. Quid enim? Quæ, Deum immortalem, portenta in omnibus omnino legibus, ſi ab hac diſceſſeris, reperiuntur? Quarum aliæ furta, aliæ adulteria, aliæ etiam quædam multo turpiora permittunt, ut nihil pene tam turpe ſit, quod non legislator aliquis licere voluerit. Hanc vero ſapientiſſimus ille Moſes, non à Jove quodam commentitio, ut Minos; non ab Apolline, ut Lycurgus; non ab Ægeria, ut Numa; ſed ab eo, qui ſolus veri Dei nomine cenſendus eſt, ſibi per manus traditam accepit, ita numeris omnibus abſolutam, ut nihil neque immutari, neque adjici, neque detrahi poſſit. Sed ea tamen, uti antea dixi, morbum quidem noſtrum commonſtrare ac detegere nobis poteſt: depellere eundem, ac ſanare non poteſt. Morbi autem cognitio magnam ea quidem vim maximumq; momentum ad vires recuperandas habet, neque tamen tantum, ut in ea poſita ſint omnia. Quare Evangelio nobis Chriſtus aperitur, qui, modo firma in ipſum fide nitamur, non vana illa quidem, & ocioſa, quam multi ſtultè & inaniter jactant, ſed ſolida, & bonarum actionum perpetuo fœcunda, nos, velut humeris ſuis impoſitos, tollit in cœlum. O rem omni prædicatione majorem! O nuncium verè jucundum & lætabilem! Cum humana natura primi parentis depreſſa lapſu peſſum tota ferretur, tantam fuiſſe in filio Dei clementiam, ut delapſus è cœlo, humanam formam induere voluerit, ut corporatus, ac carne tectus infinitis ſeſe laboribus, cruciatibus, ærumnis, morti denique deterrimæ, atque acerbiſſimæ expoſuerit, quo ſudore ac ſanguine ſuo ab animis noſtris duriſſimum jugum æternæ depelleret ſervitutis. Tene, Chriſte optime, ut nos liberali cauſſa aſſereres manu, omnium Dominus cùm eſſes, ſervi formam

mam assumpsisse? Téne nobis quietem tuis laboribus, libertatem tua servitute, vitam denique tua morte peperisse? Admirantur historiæ veteres Pythagoreum quendam, qui se pro amico in caussa capitis vadem dare veritus non est: at hoc quantò admirabilius est, Dei filium, Deumque ipsum, ut nos merito nostro inimicos sibi, æternis eriperet suppliciis, tot, tam dira, ac vel dictu, vel cogitatu aspera, & horribilia sustinere voluisse? Et quisquam est, qui alias omnes, si in unum conferantur, scientias cum hac, qua ista tam pulchra, tam admirabilia, tam divina traduntur, ullo modo comparandas putet? Hæc vero una est omni cura, studio, contentione dignissima. Hæc una est non tam liberalis vocanda, quam liberatrix. Hæc aurea illa catena est, quâ cum cœlestibus terrestria copulantur. Hæc scala illa est, quam olim per quietem sanctissimus Patriarcha vidit, cujus gradibus in cœlum scandere liceat, atque illic Deum intueri, admirari, adorare, demittentem semetipsum ex augustissimo illo majestatis suæ fastigio, seseque accommodantem ad humanæ conditionis humilitatem: rursusque eundem defunctum nobili illa servandorum mortalium provincia, spoliatisque inferis (ò rem omni humanâ cogitatione sublimiorem!) in cœlum sublimem raptum, vallatumque ac stipatum infinita tum geniorum concinentium, tum hominum de caliginosissimis illis Satanæ ergastulis erutorum multitudine, justo ac pleno triumpho cœlum ingredientem, neque disjectâ muri parte, sed valvis suo sanguine reclusis, iter eodem nobis omnibus aperientem. Atque hæc quidem quamvis ejusmodi sunt, ut ad excitandum, inflammandumque quemlibet torpentem animum sufficere posse videantur: tamen ex tam ubere campo alia quedam, nisi molestum est, proferamus. Verè enim illud affirmare posse videor, eruditissimi viri, quemadmodum Platonici elementorum in corporibus cœlestibus quendam veluti florem, in hisce inferioribus quandam veluti fecem esse dicebant: ita rerum omnium cognitione dignarum in Theologia florem,

in aliis ſcientiis fecem contineri. Namque ut hinc noſtra ſe primum efferat oratio, quis neſcit, quantopere ſe in perſcrutandis rerum principiis veteres Philoſophi torſerint, quamque nihil, ſi res ad verum exigatur, effecerint? Dum alius mundum hunc, & quicquid in eo vel aſpectabile, vel tractabile continetur, putat ex temeraria quadam minutiſſimorum corporum concurſione coaluiſſe: qui ſi vel unam earum, quas ſomniabat, atomum cerebri habuiſſet, nunquam iſta tam ſtulte, incogitanterque ſcripſiſſet: alius æternum eſſe eum, neque deſiturum unquam neque exordium ducentem ab ullo temporis principatu, non animadvertens hac ratione illam, a qua ipſe tantopere abhorrebat, infinitatem induci: qui vero optime ſenſiſſe creduntur, tamen Deo veluti comitem quandam materiam adjungunt, quaſi ut artifex, ita Deus ſine materia nihil poſſit efficere. Quid Theologi? hujus univerſitatis auctorem eſſe ac effectorem Deum, qui cum innumerabilibus ſeculis antecesſiſſet, quo temporis puncto ipſi placuit, mundum hunc, & quæ illius ambitu continentur, ſine ullis vectibus, ſine ullis ferramentis, ſine ulla materia, verbo tantum, ac nutu ſuo ex nihilo architectatus eſt: eundemque aſſidue ſua bonitate ac prudentia continet, moderatur, fovet, omnes in eo rerum ac temporum varietates, viciſſitudines efficit. Quod ſtatos orbium cœleſtium curſus, quod certas ſiderum trajectiones, quod conſtitutis vicibus inſignes ac notabiles rerum commutationes intuemur, hæc & cætera omnia ad eum modum non fortunæ temeritate, aut vi ulla materiæ dirigi, ſed divina providentia temperari. Contemplemur & alia. Quid de animo humano Philoſophi? Alius eum cor ipſum eſſe dicit, alius cerebrum, alius cordi ſuffuſum ſanguinem, alius ſpiritum innatantem ſanguini, alius harmoniam quandam, alius eum ex numeris conficit, alius ex atomis, ut mihi quidem iſta conſideranti certamen aliquod inſaniæ ſuſcepiſſe videantur. Ita ex hoc tam confuſo, tam vario, tam multiplici teterrimarum opinionum veluti

cinno,

tinno, nihil ferè colligere possumus, nisi semper copiosissimam messem hominum variè insanientium fuisse. Nam nonnulli quidem ea dicunt, ut eos in re tàm seriâ risum captare atque aucupari putes, ut apud Dicæarchum Pherecrates, qui animum nihil omnino esse contendit, veritus, credo, ne quid posset tam absurde aut fatue dici, ut id nemo dixisset philosophorum. Illa vero multo etiam apud eos perturbatior, atque implicatior quæstio est, permaneatne animus corporeis solutus vinculis, an qui corporum, idem sit interitus animorum. Epicurus interire eos putat, nefas ratus, cùm tam multa sibi cum suibus convenirent, se hoc uno ab eis interesse? Stoici longam eis vitam, ut cornicibus, sed non perpetuam tribuunt. Pythagoras vero jucundus est, qui remanere illos quidem docet, sed ex corporibus in alia corpora migrare, ut idem sit forte hodiè gallus gallinaceus, qui tempore belli Trojani fuerat Agamemnon. Quid Plato? Quid Aristoteles? de hoc quidem illud Homericum dici potest:

Τυδείδην δ' ὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετεῖν.
Ἠὲ μετὰ Τρώεσσιν ὁμιλέοι ἢ μετ' Ἀχαιοῖς.

Obscuritate enim se involvens sua in neutram partem satis aperte propendet, ut bene in legem Solonis incurrere videatur: Ille autem proxime quidem omnium accedit ad veritatem, sed ei tam multa mendacia admiscet, ut non absurdè dicant, qui eum dicunt pöetice philosophari. Quid porro de iisdem rebus Theologi? Animum hominis simplicem quandam & individuam esse naturam, ad exemplar divinitatis expressam, licet ortus participem, tamen interitus expertem, quæ, corpore soluta, si se pure ac pie gesserit, in cœlum evolet, æternam illic Dei beneficio adeptura felicitatem, sin se malis, iisque inexpiabilibus cupiditatibus corrumpendam dederit, ad inferos nunquam desituris damnanda suppliciis deprimatur. Quod si, quæ de Deo â balbutientibus Philosophis dicta sunt, cum solida Theologorum doctrina comparare col-

libuerit, reperiemus hos quidem certa omnia, & explorata, & salutaria tradere: illos vero neque satis, quid dicant, intelligere, & credula ingenia perniciosissimarum opinionum laqueis implicare. Itaque quod Homerus de Tiresia, Cato de Scipione dixit, idem de Theologia dici potest, eam videlicet sapere solam, reliquas disciplinas, velut umbras per inane volitantes vagari. Quod si quis eam, quæ ex levioribus studiis percipitur, amœnitatem requirit, ne eam quidem in feracissimis Theologiæ campis frustra desideraverit. Nam sive Poeticis modulationibus aures demulcere meditamur, quis unquam ita in hoc genere excelluit, ut cum Davide comparatus non sordeat? Nisi forte Orpheum, Homerum, Pindarum de levissimis plerumque nugis verba fundentes audire præstat, quam illum Deo acceptissimum regem, nunc Dei laudes plena hilaritatis oratione referentem, nunc ejusdem auxilium in summis suis difficultatibus implorantem, nunc insectantem improbos, nunc commendantem probos, nunc ea, quæ multis postea seculis contigerunt, ita subjicientem oculis, ut nullus ea melius Apelles in tabula expingere potuisset. Sive historiæ cognitione ducimur, unde veriores, unde scitu digniores historias, quam ex sacris literis repetere poterimus? An vero svavius est cognoscere, quid Crœso in Medos, quid Pyrrho in Romanos expeditionem paranti oblique Apollo, quàm quid Mosi ad Pharaonem, quid Samueli in Palæstinos proficiscenti, aperte ac perspicue Deus ipse responderit? Quomodo Regulus à Carthaginensibus, quam quomodo Servator & Σωτὴρ humani generis CHRISTUS à Judæis omni crudelissimorum suppliciorum genere divexatus fuerit? Jucundiusne, aut fructuosius arbitramur intelligere, quibus artibus Assyrii, Persæ, Romani cæteras nationes devicerint, quam quibus augustissimi illi religionis nostræ principes, aliique deinceps innumerabiles eorum vestigia secuti Christianæ ditionis terminos ampliaverint? O hebetes & stupidos, aut, ut verius dicam, miseros & perditos, si qui ha-

rum

rum rerum ſuavitatem, fructumque non ſentiunt: Contra vero ô ter & quater beatos illos, qvorum ita eſt affectus animus, ut nusquam ſuavius, quam in his ſtudiis conquieſcat: non eos aut inanium dignitatum, aut fluxarum opum adurit ſitis: non eos voluptatum illecebræ molliunt, liberi & pravis omnibus cupiditatibus ſoluti, ex illo perenni puteo aquam æternæ vitæ effectricem hauriunt: ex illis perpetuo virentibus campis flores ſuaviſſimos colligunt, ex quibus qui odores afflantur, eorum nunquam eſt intermoritura ſuavitas: Deo ſerviunt, Deo adhærent, ejus tantum gloriæ velificantur, eo fruuntur, quæque olim plene percepturi ſunt gaudia, ea jam nunc mente ac cogitatione percipiunt. Ergo ſive domi, ſive foris verſentur, cum Deo aſſiduè colloquuntur, ſive proſperis rerum utantur ſucceſſibus, eidem ut proſperitatis ſuæ auctori gratias agunt: ſive quid eis adverſi accidit, (quanquam quid ejusmodi viris accidere adverſi queat?) ſed tamen ſi quid eis accidit earum rerum, quas vulgus adverſas vocat, neque indignantur, neque concidunt animis, ſed verbo divino ſeſe ſolantes, quidquid à Deo immittitur, ſummi beneficii loco habendum eſſe ducunt. Proh Deum immortalem! quid eſt, ſi hoc non eſt feliciter vivere; & in terris vitam cœleſtium imitari? O vitæ Theologia dux, ô virtutum omnium parens, vitiorum expultrix, animorum liberatrix: Quid ſine te non modo nos, ſed omnino vita hominum eſſe potuiſſet? tu depravatas impuriſſimis opinionibus hominum mentes, velut de integro interpolaſti: tu diſtractos, diſſipatosque variis idolorum cultibus homines in unius veræ religionis ſocietatem convocaſti: tu magiſtra morum ac diſciplinæ fuiſti: ac veluti ſol exoriens, nubium caliginem diſſipat: veluti ſidus, quod Caſtoris & Pollucis dicitur, exortu ſuo maris rabiem placat, tempeſtatesque diſpellit: ita tu divinitus exorta & tenebras ignorantiæ diſſipaſti, & illo tuo ſalutari fulgore procellas veterum ſuperſtitionum diſpuliſti. Tu nobis velut Helice, aut Cynoſura quæpiam es, ad quam univerſus navigationis, id eſt, vitæ noſtræ curſus dirigatur.

Tu

Tu ignis ille cœlestis es, quem verus ille Prometheus, id est, Christus in terras attulit, sine quo vita constare non potest. Tu & vitæ tranqvillitatem largita nobis es, & mortis terrorem sustulisti: Beatos igitur, qui ad te, tanquam ad portum, confugiunt: beatos, qui se tibi a teneris ungviculis penitus totosque tradunt: miseros contrà, qui, ut proci Homerici, ancillarum amoribus irretiti, te, quæ omnium artium domina es, negligunt. Tu enim earum rerum scientiam profiteris, quarum plena cognitio æternam beatitatem, ignoratio æternum exitium hominibus pollicetur. At vos, viri optimi, quos partim hujus præstantissimæ disciplinæ verticem consecutos, partim illius sacris imbutos atque initiatos videmus, macti, inquam, macti animis, neque vos aut labor deterreat, aut voluptates avocent, quo minus in sacratissima illius adyta penetretis. Vobis enim vigiliarum sudorumque vestrorum, & magna hic inter homines præmia, & infinitis partibus majora sunt in cœlo divinitus constituta.

DIXI.

De laudibus literarum,

ORATIO II.

HABITA VENETIIS MENSE Octobri Anno cIↄ. Iↄ. LIV.

QVæ singula hominibus ad dicendum accedentibus timorem facere consueverunt, patres amplissimi, vosque cæteri cives ornatissimi, ea mihi sese hodierno die objiciunt universa. Sive enim loci amplitudo afferre perturbationis aliquid potest, Venetiis dicimus: sive audientium dignitas, magna lectissimorum hominum adstante frequentia dicimus: sive ipsa

ipsa orationis materia, dicendique conditio, ita dicimus, ut sit nobis eodem tempore de ingenio, de doctrina, de gloria, ornamentisque omnibus in hoc litterarum certamine periclitandum. Venetiis dicere, si quisquam est, qui parum putet, eum necesse est in maximarum, earundemque toto orbe notissimarum rerum ignoratione versari. Ecquis enim est hodie tam inaccessus, tam ab omni hominum consortio remotus in terris locus, quo non hujus præstantissimæ civitatis fama pervaserit? quis populus, quæ gens, quæ hominum natio vel tam immanis atque barbara, vel tam exculta disciplinis atq; artibus, quam non jam pridem florentissima Venetorum Respublica non gloria modo & splendore nominis sui, verum etiam admiratione compleverit? Hæc vero firmamenta Reipublicæ, hæc ornamenta Italiæ, hæc virtutum omnium, laudandarumque artium præclarissima lumina intuentem, non commoveri, tantum id quidem est, ut, non dicam in meam hanc mediocritatem ingenii, sed vix in quenquam hominem, qui cæterorum de se judicia extimescat, cadere posse videatur. Etenim si eloquentissimos olim viros accepimus, cum ad dicendum venissent, unius Principis aspectu ita conturbatos fuisse, ut obmutescerent: quid mihi tandem animi esse oportet, qui neque comparandus cum illis omnino sum, & apud vos dico, Senatores amplissimi, ad quos cum oculorum converto aciem, totidem mihi consessum Principum videor intueri? Ac cæteri quidem sæpe ad eam excusationem confugiunt, ut se, cum tenuitatis suæ conscii essent, tamen vel necessitate, vel officio impulsos, vel amicorum sive precibus, sive tempore aliquo adductos, dicendi munus non tam appetivisse, quam detrectare non potuisse dicant; quam totam rationem nobis hodierno die ipsa rei natura, conditioque præcludit. Non enim detrectantes, sed ultro nobis deposcentes hanc dicendi provinciam, ad eam non alienis precibus impulsi, sed vestra incredibili benignitate admissi sumus: ut si minus ex aliqua parte nostra vobis approbata fuerit industria,

ſtria, cauſſa nulla ſit, quin omnes accuſandam potius noſtram temeritatem, quam imbecillitatem ſublevandam putent. Equidem cum & ab ineunte ætate, tum domeſticis excitatus exemplis, tum ipſa hortante natura, honeſtarum artium ſtudia coluerim, & ubi primum per ætatem licuit, quæ mihi meo ipſe labore pepereram, aliis tradere ingreſſus, novem prope jam annos in hac dicendi, ac docendi exercitatione conſumpſerim: tamen ſuperiora illa conſiderans, ita commovebar animo, facilè ut hoc potuerim abſtinere conſilio, niſi me huc ſumma de veſtra ſingulari humanitate concepta ſpes, & magna quædam approbandæ vobis, ſi minus eruditionis, at certè voluntatis meæ cupiditas impuliſſet. Ac mihi quidem, &, cujus rei cauſſa in hunc locum adſcenderim, & ad quos verba facturus ſim, cogitanti, prorſus ita videtur; nullo in argumento meam commodius orationem poſſe verſari, quam ſi litterarum diſciplina, quantum non ornamenti ſolum, verum etiam præſidii bene temperatis civitatibus afferat, tum adhibitis rationibus, tum etiam exemplis, atque ex veteribus ſeculis repetita memoria exponam: minimè id quidem, quo vos, tales viros, commonefaciam, excellentibus à natura ingeniis præditos, à ſtudiis liberalium doctrinarum eruditos, à diuturno aſſiduoque magnarum rerum uſu peritos: ſed quia libenter facio, ut, quarum artium percepta ſcientia unumquemque veſtrûm vehementer affici conſtat, earum animos veſtros jucunda commemoratione delectem. Quæ cum ita ſe habeant; mihique ipſa per ſe delectæ ad dicendum materiæ dignitas ſatis magnam audientiam factura videatur: tamen magis conſuetudine, quàm quod ita neceſſarium judicem, petam à vobis, ut mihi, res pulcherrimas brevi oratione comprehendere meditanti, exigui temporis attentionem ne denegetis. Magna omnino vis, magnumque momentum poſitum eſt in litteris, viri ampliſſimi, ad conſervandas, bonisque cumulandas omnibus civitates. Nam cum felicitas publica, ad quam humana omnia referen-

ferenda sunt, è singulorum civium felicitate constet: singulorum autem felicitas in excolenda, exercendaque virtute præcipuè sita sit; & ad perfectam virtutem consequendam, necessariam quandam præcursionem adhibeant litteræ: illud profectò consequitur, ut, nisi in qua litterarum cultura vigeat, florere absolute civitas nulla possit. Ponite vobis ante oculos omnes ætatis humanæ partes; omnem publicorum temporum varietatem; omnes instituendæ vitæ rationes & vias animo & cogitatione percurrite: nullam omnino reperietis, quæ non ita litterarum auxilio indigeat, ut, eas si quis sustulerit, solem ipsum de mundo sustulisse videatur. Eæ nos, ubi primùm firmius incedere, atque articulatiùs loqui cœpimus, de ipso prope nutricum acceptos sinu, titillatione quadam honestissimæ voluptatis alliciunt, allectos præceptis saluberrimis complent: non tantum bene dicendi, verum etiam bene vivendi commonstrant vias: excitant in animis nostris igniculos gloriæ: quantus sit in virtute splendor, quanta in vitiis deformitas, edocent: quæ qui semel bene penitus imbiberint, ii nunquam non postea & vitii turpitudinem omni studio refugient, & officii honestatisque rationem rebus aliis omnibus anteponent. Ut autem in semente posita spes messis est, ita totius reliquæ vitæ exspectatio ab educatione pueritiæ pendet. Ut vero infirmam illam ineuntis ætatulæ teneritatem robur adolescentiæ excepit, quæ tandem alia res, aut animum præclararum rerum studio accendere, aut efferentibus sese cupiditatibus, quibus ea pars insigniter agitari solet, frenos injicere, præter litterarum tractationem, potest? Themistoclem olim, cum somnum capere adolescens non posset, dicere solitum tradunt, se Miltiadis trophæo, quiescere volentem, excitari. Quanto eos acrius incendi, atque inflammari necesse est, qui quotidie non unius, sed innumerabilium hominum virtute præstantium trophæa non è marmore constituta ad exigui prædicationem temporis, sed ad omnem æternitatem commendata litteris intuentur?

tur? Neque vero pertimescendum est, ne aut labore frangantur, aut voluptatis irretiantur illecebris ii, qui ætatis suæ florem litterarum studiis dedicandum esse statuerunt. Tanta siquidem est oblectatio paulatim acquirenda cognitione rerum sese pascentis animi, ut, ea qui fruuntur, ab iis neque laboris tædium, neque avocantium voluptatum blanditiæ sentiantur. Itaque sapienter poetæ, cum cæteros omnes Deos Veneris Imperio subdidissent, in Minervam modo & in studiorum præsides Musas nihil ei, nihil Cupidini juris esse voluerunt. Quin etiam illud ab iisdem memoriæ proditum est, Jasonem olim, cæterosq; Argonautas, cum eam insulam, quæ ab amœnitate, florumque copia nomen invenerat, præternavigarent, periculumque esset, ne molli ac delicato Sirenum cantu, quæ eam insulam incolebant, ad exitium perducerentur; unum in Orpheo perfugium habuisse: qui cum assedisset in puppi, simulque fides blandis impellere digitis, simul vocem illam, qua rupes nemoraque traxerat, explicare cœpisset, tanta simul aures animosque audientium voluptate complevit, ut jam Sirenum vocibus nemo navigantium moveretur. Hoc figmento, quid tandem aliud doctissimi homines, nisi id, quod nos volumus, indicarunt? Florida videlicet illa insula juventus est. Eam qui quasi prætervehuntur, magno in periculo sunt, ne Sirenum, id est, voluptatum blanditiis decepti, & a recto itinere abducti, in vada & scopulos deferantur. Quodnam igitur huic tanto periculo comparatum remedium est? Quod nisi Orphei, optimi ac sapientissimi vatis, lyra? cujus suavitatem qui percipiunt, ii & Acheloïdum cantus pro nihilo putant, & tandem institutum illud iter emensi, vellus aureum, id est, virtutem cum immortali conjunctam gloria consequuntur. Nimirum ut major lux minorem, ita minoris voluptatis sensum perceptio majoris extinguit. Quanto autem voluptas ea, quæ discendo sentitur, cæteris omnibus major, sincerior que sit, vel illud indicio est, quod aliarum, etiam quĩ eis plurimum tribuunt, satietatem tamen quandam esse,

ac

ac tædium, confitentur; hujus ut quisque percepit plurimum, ita eam acrius atque avidius concupiscit. Quod si cui fortè dubium est, prodeat in medium Chrysippus, qui sæpe studio intentus tanta voluptate perfruebatur, ut eum tanquam extra se positum cibi potionisque caperet oblivio. Prodeat solertissimus ille cœlestium orbium non perscrutator tantùm, sed etiam imitator, Syracusanus Archimedes, qui non modo earum rerum, quas natura fert, præ ea, quam capiebat è studiis, oblectatione memor non erat; sed in illa ipsâ Syracusanæ urbis direptione ita defixus erat in studio, ut prius hostilis gladii cuspidem corpore exceperit, quàm urbem in hostium potestatem venisse sentiret. O rem omnium seculorum admiratione dignissimam! Diripiebatur urbs ea tempestate omnium opulentissima; effusi per vias milites, ut in quemque inciderant, sine ullo sexûs, ætatis, ordinis discrimine obvios contrucidabant; undique gladiorum fulgor præstringebat oculos; undique armorum sonitus; undique cadentium tectorum fragor audiebatur; puerorum ejulatibus, mulierum lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus, privata publicaque omnia circumsonabant; ipsa urbs pene dimota & convulsa sedibus suis, suorum civium in cæde ac sanguine natabat: cum unius hominis mens in media civitate, civitatis ipsius casum ac ruinam non sentiebat. Solonem vero accepimus, cum in lectulo, morti proximus, decumberet, inaudissetque assidentes amicos de re quapiam, submisse, ne ipsi molestiam parerent, disputantes, erecto, ut potuit, jam semimortuo capite, rogasse eos, ut aliquanto loquerentur clarius; sibi, si etiam moriens aliquid discere potuisset, discessum e vita jucundiorem fore. O discendi cupiditas, quid non efficis, ubi semel generosa ingenia occupasti? Tenebatur homo sapientissimus gravissimâ vi morbi defixus in lecto: vicinitate jam mortis ab omnibus pene corporis partibus sensus abscesserat: egregius ille animus, mox liber ac solutus futurus, e corporeis vinculis exsilire cupiebat: cum quicquid

quid supererat virium, eo contulit, ut deficiente lingua, vocibusque interruptis, ac morientibus suum doctrinæ, cognitionisque desiderium indicaret. Quid hunc verisimile est firmum ac valentem fecisse; qui ne mori quidem, nisi discendo, voluerit? Merito igitur tam diu floruit Atheniensium Respubl. quam diu tam præclari viri tenuit disciplinam. Sed, ut eo redeamus, unde nos facta præclarissimorum hominum mentio paulisper abduxit; dici profecto non potest, adolescentes nobilissimi: vos enim, vos mea jam compellabit oratio; dici, inquam, non potest, ea studia, in quæ nunc toto pectore incumbitis, quanto olim vobis & ornamento, & auxilio futura sint, cum vos & generis vestri nobilitas, & vestra virtus ad Reipub. gubernacula admoverit. Etenim quibus artibus civitates præcipue conservantur, pietate, justitia, fortitudine, inprimisque prudentia, earum sunt omnium artium quasi semina litterarum prodita monumentis. Neque vero hæc a me ita disputantur, ut contendam, nisi litteris eruditum, civem patriæ utilem esse neminem posse: sed hoc dico; nisi litteris exculti sint ii, qui velut in Reipubl. puppi sedentes, clavum tenent, multis eos muneris sui, iisque præcipuis partibus necessario defuturos. Nam, cum duo publicorum temporum genera sint, unum pacis, alterum belli, quorum alterum semper optabile est, alterum nunquam optabile, nonnunquam necessarium; quomodo, ut hanc partem priore loco attingamus, in pace, civibus jura describere, quantum cuique tribuendum sit, intelligere, civium inter se dissidia componere, verba publice facere, legationes cum laude gerere, præterita tenere, futura prospicere, quid in omnibus rebus factu optimum sit, videre, & ex aliis alia colligere poterit, nisi qui hæc sibi de litterarum fontibus haurienda omnia existimaverit? Nisi vero eorum recipienda sententia est, qui fieri putant posse, ut qui Reipubl. præest, quamvis litterarum sit expers, tamen ad eas res, quas modo enumeravimus, aliena opera non incommode utatur. An vero T. Manlium Torquatum,

tum, memoriæ proditum est, cum consul declaratus fuisset, excusasse valetudinem oculorum, & summum Imperium detrectasse; quod indignum duceret, ei capita ac fortunas cæterorum committi, qui alienis oculis omnia gerere cogeretur: qui alieno ingenio, alienaque lingua ad omnia uti necesse habebunt, ii satis ad gubernandos cæteros idonei videbuntur? At oculorum quidem lumine carentes, nihil prohibet acie ingenii etiam futura cernere, optimeque consulere: quales in fabulis Tiresiam, in historiis Appium legimus: cujus vero doctrinarum luce careat animus, quid is tandem gerere, quid suscipere, quid cogitare præclarum potest? Sed sunt quidam homines, qui cum litterarum tractationem tranquillis pacatisque temporibus & honestam inprimis & utilem esse fateantur: iidem tamen cum occupata bello aliquo civitas est, latere eas, quasi perterritas metu, & inter tubarum lituorumque clangorem, nullum sui amplius præbere usum arbitrantur. Quorum nobis hac in parte coarguendus error est, & quantum vel in medio bellorum tumultu litteræ valeant, aperiendum. Etenim si corporis tantum, non etiam animi, viribus bella gererentur, tum isti fortasse aliquid dicerent: nunc quis est, qui cum mihi & maximum esse in bellis consilio ac prudentiæ locum, & eas virtutes bona ex parte litterarum studio comparari, certe quidem insigniter augeri, confirmarique concesserit, idem tamen earum scientiam in bello inutilem esse contendat? An ignoramus celebre illud regum regis Agamemnonis votum, qui ut Troja facilius potiretur, non Achillis, aut Ajacis, sed Nestoris decem similes optabat sibi? Neque temporis nobis ad vivendum a natura præscripti ea longitudo est, neque ita fert humanarum rerum ratio, ut multis admodum bellis interfuisse unus idemque possit? itaque qui unum alterumve spectarunt, multum sibi militaris prudentiæ collegisse existimantur. Quid eos judicabimus, qui hoc sibi diuturna librorum evolutione pepererunt, ut omnibus, quotquot post hominum memoriam gesta

ſunt, bellis interfuiſſe videantur? Quod ſi quis ita bella aliquot ſpectare poſſet, ut utriusque partis conſilia teneret, rerum adminiſtrandarum viam, rationemque cognoſceret, eventus animo cerneret, quid non ei poſtea in rebus bellicis omnium conſenſu tribueretur? At hæc omnia, qui verſantur in litteris, aliaque plurima, ac pulcherrima otioſi ſedentes conſeqvuntur. Taceo, quam multa expreſſa ſint eruditiſſimorum hominum ſcriptis de virtute, de gloria, de caritate patriæ, de animorum æternitate, de præmiis, quæ poſt mortem manent eos, qui ſe pro patria animoſe ac fortiter geſſerint: quæ tantam vim habent, ut neque qui ea ignorent, veræ laudis habere guſtum, neque qui tractant, veræ ac ſolidæ gloriæ ullam omnino rem anteferre poſſint. Quid illud, an non quantivis eſt, quod ſæpe labantes jam ac deficientes exercitus eloquentium hominum voce legimus fuiſſe revocatos? Citetur teſtis Lacedæmoniorum civitas, cujus exercitus Tyrtæi poetæ verſibus inflammatus, pulcherrimam illam de Meſſeniis victoriam reportavit. Dies me deficiet, ſi aut eruditos homines, qui bellicis laudibus præſtiterunt, aut fortiſſimos Imperatores, qui eruditionis & doctrinæ gloria excelluerunt, enumerare inſtituam. Nam & Architam Tarentinum ſexies exercitum duxiſſe comperimus, & Meliſſum navalibus aliquot victoriis inſignem fuiſſe, & ter ſtipendia feciſſe Socratem, & Platonem, & Xenophontem egregiam in bello civibus ſuis operam præſtitiſſe. Quid illa propugnacula Græciæ, Periclem, Themiſtoclem, Epaminondam loquar? Quid illa Romani imperii columina, Scipiones, Lucullos, Fabios, Marcellos, aliosque innumerabiles proferam? quos omnes cum bellicis laudibus claros, tum præſtantes doctrinæ ſtudiis fuiſſe, hiſtoriæ loquuntur. Nam Julium Cæſarem, quis neſcit, utra laude præſtaret, ambiguum poſteris reliquiſſe? Brutus autem, quanto litterarum ardore flagraverit, vel ex eo colligi poteſt, quod ea ipſa nocte; quæ mortem ipſius anteceſſit, Platonis dialogum de animorum immortalitate

legiſſe

legisse aliquoties, dicitur. Atque hoc præclare olim intellexisse videntur Mitylenæi, præcipuam esse in Republ. vim litterarum, qui, quos populos bello devicerant, nullam eis aliam pœnam irrogabant, nisi, ut ne liberos suos litteras edocerent. Sciebant videlicet eas tantum civitates florere posse, in quibus litterarum studia colerentur. Cujus rei cur tandem aliunde exempla repetamus? An vero, Cives, quod viget hodie vestra Respubl. quod floret, quod beata est, quod cum cæteræ orbis universi partes gravissimis bellorum tempestatibus agitentur, una hæc (quod ei Deus Opt. Max. proprium ac perpetuum faxit) in pace atque in otio conquiescit, aliunde id fieri creditis, quam quod ei & præsunt homines cum cæteris omnibus, tum hac eruditionis & scientiæ laude clarissimi, & semper eorum simillimi præfuerunt? O divine Plato, tua sunt omnia & dicta & cogitata præclara. Tu dicere solebas, tunc demum Respubl. beatas fore, cum eas aut Philosophi cœpissent regere, aut qui regerent, philosophari. Tuum hoc sapientissimum oraculum perpetua jam mille amplius annorum felicitate Venetorum Respubl. comprobavit. Equidem quo longius in altum evehor, Patres amplissimi, eo mihi amplior & patentior orationis quasi cursus ostenditur. Sed & temporis me ratio, & vestra singularis sapientia, ut vela contraham, portumque tandem aliquando respiciam, monet. Neque enim credibile est, posse aut me, aut quemquam de litterarum præstantia, fructibusq; qui ex earum tractatione capiuntur, vobiscum melius, aut copiosius, quam unumquemque vestrûm secum loqui: & mihi non tam orationis conquirenda copia est, quam vestra satietas refugienda. Itaque finem dicendi faciam, si vos prius etiam atque etiam rogavero, ut si forte minus a me ornate ac copiose dictum est, quam & hujus loci amplitudo, & summa audientium dignitas postulabat, meum tamen idcirco placendi vobis studium ne improbetis. Ego quidem si non indignus a vobis, qui sæpius audiar, judicer, erit, quod mihi magnopere gratuler; sin forte: sed reprimam

me, neque committam, ut meis ipſe votis videar male ominari: qui tamen a tot, tam præclaris viris, tanta benignitate auditus fuerim, magnum mihi non hujus modo laboris, ſed totius anteactæ vitæ fructum hodierno die veſtro ſingulari beneficio videor conſecutus.

DIXI.

De utilitate ac præſtantia litterarum Humaniorum adverſus quosdam earum vituperatores.

ORATIO III.

Habita Venetiis poſtridie Non. Octob. Anno cIↃ IↃ Lv.

PErmultos eſſe intelligo, qui de his litteris, quæ humaniores vocantur, eam animo imbibere ſententiam, ut earum tractationem leve quiddam eſſe, ac nugatorium exiſtiment: neque aut magnos admodum labores ab iis ſuſcipi, qui eas juventuti tradant; aut eorum magnopere fructuoſam eſſe Reipubl. induſtriam: in eis denique non exquiſitam ullam, ac reconditam, ſed circumforaneam quandam, hauſtamque de triviis ac circulis requiri doctrinam putent. A quibus ego quoniam ita diſſentio, ut ex omnibus, qui ſe aliquid docere profitentur, horum vel graviſſimum munus eſſe contendam; neque ullos eſſe, qui aut laborum plus perferant, aut majores in Republ. pariant fructus; doctrinæ denique a nullo hominum genere majorem aut copiam requiri, aut varietatem arbitrer: conſtitui hodierno die, Patres ampliſſimi, Vosque cæteri Viri ornatiſſimi, eam mihi ad dicendum materiam ſumere, & nobiliſſimam ſtudiorum partem, quantum id quidem in me poſitum erit, a con-

a contemptu atque ab intolerabili eruditorum hominum insolentia vindicare. Et vero quid aut huic tempori, aut omnino meo muneri facere convenientius possum, quam ut, quæ mihi studia celebritatis aliquid cum aliis in locis, tum hac ipsa in civitate pepererunt; a quorum ego veluti fontibus ad hanc quantulamcunq; profluxi hominum famam; iis quoque vicissim oratione mea splendoris ac claritatis afferre aliquid coner? Præsertim cum qui hoc litterarum genus aspernantur, facere nullo modo possint, quin de vestra, Patres amplissimi, singulari, spectataque in omnibus rebus, ac pene divina sapientia nonnihil eadem superbia detrahant. Etenim si hæc tota res tam levis est, quam isti eam videri volunt: quæ vos tandem caussa commovit, ut proximo superiore anno, propositis publice libellis, studiosorum hominum animos ad nobilem illam ingenii doctrinæque contentionem excitaretis; utque iis, qui vobis in eo certamine probati essent, honestissimum postea præmium ex ærario decerneretis? Quæ certe una res ad coercendam istorum temeritatem satis ponderis habere debebat: ut si hebetiores eos natura, stolidioresque finxisset, quam ut pervidere harum rerum præstantiam possent; quod tamen vestro, talium virorum judicio probatum foret, magnum esse aliquid, ac præclarum suspicarentur. Sed quoniam cum iis, qui auctoritate non moventur, rationibus agendum est: adeste animis; mihique breviter ostendenti, quam varia, quamque multiplex eruditio requiratur in iis, qui litteras humaniores docent, eademque opera, quantos ex eorum navitate atque industria Respubl. percipiat fructus, non aures modo, sed mentes quoque attentas, quæso, paulisper adhibete. Atque adeo, ut hæc tota controversia melius dijudicetur, operæ pretium est, initio, quænam sit istorum contemptorum humanitatis oratio, cognoscere. Qui quoniam eos, qui hasce litteras tractant, ad nullum fere majoris momenti negotium adhiberi vident, non ad judicandas lites, non ad agendas caussas, non ad dicen-

dam de rebus gravioribus sententiam: facile in eam opinionem prolabuntur, ut ab eis, præter poëticas quasdam fabulas ad pueriles animos hilarandos compositas, & aliquot levia comendæ ac poliendæ orationis præcepta, nihil omnino teneri putent. Quid autem magni negotii est, inquiunt, in puerorum consessu de ejusmodi figmentis commemorare, ac modo de Thebano, modo de Trojano bello, modo de Ulixis, aut Æneæ erroribus molli, & ad inanem oblectationem composito sermonis genere disserere; identidemque velut e quibusdam arculis accommodata colorandæ orationi pigmenta depromere? Ecquæ autem magna eruditio est, scire, quot navibus Græci ad oppugnandum Ilium accesserint; quot filios habuerit Priamus; Helenam rapuerit Alexander, ut Homerus, an Helenæ simulachrum, ut Euripides prodidit? quod emolumentum ex istorum omnium scientia; quod detrimentum ex ignoratione percipi potest? Nam cæterarum quidem artium professores quantum utilitatis afferant, perfacile est ad intelligendum. Sive enim Dialecticos spectes; ab iis certa quædam veri falsique in rebus omnibus cognoscendi ratio traditur: ii se, quid cuique consentaneum sit, quid repugnans, quid ex quoque efficiatur; quæ sit dividendi, quæ finiendi, quæ argumentandi ratio, & tenere, & alios docere, præ se ferunt. Quid Physici? qui rerum principia caussasque tractant; qui, quomodo quidque gignatur, quoque modo intereat, edisserunt; qui nimborum, fulminum, tempestatumque caussas; qui corporum cœlestium magnitudines, intervalla, cursus, progressiones, institutiones: qui animi naturam, qui rationem sensuum, qui animantium omnium ortus, victus, figuras, qui stirpium, qui omnium ferme rerum, quæ gignuntur e terra, naturas ita persequuntur, nulla ut pars ab eis cœlo, mari, terra, ut poetæ loquuntur, prætermissa sit; hæc cum tractant, mediocriter ne Reipubl. prosunt? Nam si ad eos te convertas, qui eam susceperunt Philosophiæ partem, in qua de rebus expetendis fugiendisque disseritur;

ritur; ii vero sunt, quorum industriæ nulla unquam potuerunt præmia satis ampla reperiri. Quibus enim, quamque præclaris in rebus eorum disputationes consumi videmus? Qui hoc primum docent, qui sit finis, quid extremum, quid ultimum bonorum omnium, quod unum intueri, quo omnes actiones, omnes cogitationes, omnia consilia referri oporteat; quot sint virtutum, quotque vitiorum genera, quibusque modis illas assequi, ab his declinare possimus; quo modo exsultanti, jactantique se, & detrectanti rationis imperium, frenos injicere oporteat cupiditati; tum quo modo quisque se in re familiari gubernanda gerere debeat; postremo quo, nihil pulchrius, nihil præclarius, nihil denique divinius ne votis quidem conceptis optari potest, quibus moribus, institutis, legibus temperandæ sint civitates; quibus illæ modis fundari atque institui, quibus augeri, atque amplificari, quibus denique copiosissimæ, locupletissimæ, uno verbo, beatissimæ effici possint. O res præclaras, & ardentissimo studio, summaque corporis atque animi contentione dignissimas! O vitæ Philosophia gubernatrix! O virtutum omnium parens, vitiorum omnium expultrix! Tuum est falsarum opinionum temeritatem diripere: tuum est omnem inanitatem & errorem amputare, ac circumcidere: tuum est vitiorum fibras evellere, stirpes elidere, semina exstinguere. Merito divinus Plato nihil te præstantius hominum generi a Diis immortalibus dari potuisse dicebat. Eant nunc isti verborum magistri, fabularum interpretes, nugarum architecti: perfricent frontem, si quam habent, & se ulla ex parte cum Philosophiæ doctoribus conferendos esse prædicent. Qui si aliquod forte paulo abstrusius loquendi genus, aut aliquam voculam non ita pervulgatam, aut quampiam paulo reconditiorem fabulam reperire potuerunt, dignos se inaurata statua putant; nonnunquam etiam de ejusmodi tricis ita inter se digladiantur, ut pro aris & focis certamen suscepisse videantur. Hæc fere est, Patres amplissimi, eorum, qui studia

laboresque nostros deprimere conantur, oratio: qui quod Philosophiam laudant, libentibus id nobis, atque approbantibus faciunt: nunquam enim cuiquam concedemus, ut eam plus amet, plurisve faciat: quod autem nullum censent studiis atque artibus nostris cum ea esse commercium; in eo quantopere fallantur, facile ex iis, quæ dicturus sum, intelligetur. Nam primum omnium, si hoc ipsis concederemus, nihil aliud a nobis, quam poëticas fabulas & exornandæ orationis præcepta tradi: non ex eo tamen efficeretur, quod isti volunt, inanem quandam, & ludicram nostram omnem esse doctrinam, neque alio, quam ad puerorum animos vana quadam oblectatione demulcendos, referri Etenim poetarum fabulæ, quas isti tantopere exagitant & insectantur, non levia quædam, & frugis expertia otiosorum hominū commenta sunt: immo vero sub iis, velut involucris, atque integumentis, omnis doctrina elegans, omnis ingenuo homine digna cognitio, omnis denique sapientia continetur. Eratosthenem quendam fuisse ajunt, qui poeticen ita contemneret, ut Homerum ineptæ loquacitatis magistrum nominaret. At certe Plato ac Aristoteles, quorum non paulo major est, quam nescio cujus Eratosthenis, auctoritas, ita sæpe repetitis ex eo testimoniis utuntur ad confirmanda ea, quæ tradunt, ut eum non tantum studiosissime legisse, sed vix unquam de manibus deposuisse videantur. Itaque mirari soleo, cum quidam, qui se Philosophos videri cupiunt, & quidem ejusmodi Philosophos, ut tanquam Atlante cœlum, ita Philosophiam supercilio suo niti putent, ita despicatui ducunt poetas, ut eorum scripta aspicere se dignari negent. Qui quidem cujusmodi Philosophi sint, ipsi viderint: cum eos contemnant, quos Philosophorum coryphæus Plato modo sapientiæ patres ac duces, modo Deorū interpretes, modo Deorum filios vocat. Aristoteles autem, cujus isti se germanos esse interpretes gloriantur, non tantum, ut ante dixi, in omnibus scriptis suis identidem poetarum testimoniis utitur, verum etiam libro primo de sapien-

pientia, Philosophum omnem, fabularum amatorem esse, confirmat. Quod igitur Aristoteleos esse se ajunt, fortasse verius, sine dubio quidem verisimilius dicerent, si se ab Epicuro esse affirmarent: hunc enim ex omni memoria unum fuisse Philosophum accepimus, qui cum omnem elegantiam doctrinæ, tum poetarum præcipue scripta contemneret. Quod quidem se, negligendis poetis, ex Aristotelis disciplina ac familia censeri volunt: in eo, meo quidem judicio, faciunt & impudenter, & imperite. At enim id mihi hoc tempore propositum non est, ut de poetarum laude dicam: quod si esset, facile ostenderem, omnia præcepta vitæ, omnia virtutum officia nihilo ab eis deterius, quam a Philosophis ipsis, doceri. Non igitur, cum poetarum libros interpretamur, inanibus fabellis, nutricum more, animos ducimus; sed sementem quandam virtutis atque doctrinæ facimus: non in levibus, minimeque frugiferis rebus operam sumimus; sed præcepta sapientiæ, quo facilius in animos influant, insatiabili quadam admirabilium rerum varietate condimus. Quid, cum ornate ac copiose loquendi præcepta tradimus, ludere videmur, an ea docere, quæ semper principem locum in omni bene instituta civitate tenuerunt? An nescimus, eloquentiam a gravissimis auctoribus rerum omnium reginam vocari? Hæc enim est illa virtus, quæ quamlibet in partem arbitratu suo flectit audientium animos, eosque pulchritudinis suæ splendore obstupefactos, quibusdam velut habenis numerosæ orationis regit. Hæc illa est, quæ consolatur mœrentes, afflictos excitat, jacentes erigit; quæ sceleratis exitio est, innocentibus præsidio, improbis terrori, probis ornamento. Hac Cicero fretus Catilinæ furores, & nefarie in patriam inita consilia dissipavit: Hac togatus superavit armatos: ut vel inimicorum confessione omnibus triumphis majorem adeptus lauream diceretur. Hac instructi qui sunt, majus omnibus Tyrannis imperium in homines obtinent. Siquidem Tyranni, possunt illi quidem corpora constringere; animis nul-

nullam adhibere vim possunt; hi vero dominantur in animis, quæque ipsis honesta atque utilia videntur, ea non facere modo alios, sed etiam velle cogunt: illi invitis imperant, hi volentibus; illi & oderunt omnes,& odiosi sunt omnibus; hos in omne hominum genus beneficos perpetua omnium benevolentia comitatur. Neque vero non qui eloquentiam contemnere se simulant, illius præstantiam intelligunt: sed quod assequi non queunt, invidiose vituperare malunt, quam ingenue de imbecillitate suarum virium confiteri. Orationis igitur meæ summa eo redit denique: etiam si nihil aliud a nobis requireretur, quam ut explicaremus poetarum fabulas, & juventuti quasi vias, quibus ad dicendi facultatem pervenire posset, indicaremus; tamen neque mediocriter Reipubl. prodesse nos, neque parvis in rebus contemnendisque versari. Nunc tantum abest,ut ea solum requirantur a nobis, ut nulla sit ars digna hominis liberaliter educati studio, cujus non aliqua cognitione oporteat tinctum esse eum, qui munus hoc cum laude sustinere meditetur. Itaque hoc inter nos & alios interest, quod alii eos tractant scriptores, quorum uno aliquo de genere tota disputatio est. Non enim fere in libris Dialecticorum, Physicorumve, aut in iis, quibus medicinæ jurisve civilis scientia continetur, quidquam reperias, cujus intelligentiam non ex illis ipsis, de quibus inscripti sunt, artibus repetere possis: at nobis ii quotidie sunt explicandi libri, qui cum scripti sint a viris omni scientia excultis: ipsi quoque innumerabiles locos ex omni disciplinarum genere depromptos habent. Itaque cæteri etiamsi eam unam artem teneant, quam docent, aliarum omnium sint omnino rudes,tamen sufficere posse suo muneri existimantur; neque unquam aut medico turpe habitum est, nescire leges; aut jurisperito vel medicinam, vel astrorum scientiam non tenere. Nos uni sumus, quibus omnis illa liberalium artium varietas non pertractanda quidem, ac pernoscenda penitus, sed degustanda tamen, & delibanda necessario est. Non longe abierimus.

Supe-

Superiore anno Ciceronis orationes in Verrem interpretati sumus. Quam multa ibi nos explicare meminerunt, qui tum aderant, in quibus alios propemodum omnes juris civilis ignoratio fefellerat? Libros ejusdem de finibus nunc ipsum interpretandos suscipimus. Quam multa nobis ex omnibus Philosophiæ partibus depromenda erunt, quibus ignoratis, hos quoque Libros ignorari necesse est? Quid astrorum ratio? Quid terrarum situs? nisi qui hæc utraque utcumque teneat, satisne se quisquam idoneum poetarum interpretem profiteri potest? Et tamen usque eo alienis laboribus iniqui homines reperientur, qui ludere nos, ac joca i, & nihil in docendo aliud, quam puerilem voluptatem aucupari putent? Nam illud quoque minime prætermittendum est, quod a graviorum artium doctoribus neque ornata, neque elegans, neque multis quidem in locis, latina oratio postulatur. Itaque ruant licet in dicendo, & impure, improprie, barbare, loquantur: suo id eis quodam jure licere creditur: At nobis dicentibus, sunt, qui quosdam quasi laqueos tendant, ut si quid exciderit parum expolitum, diem nobis continuo dicant violatæ latinitatis; quodque postremæ iniquitatis est, peccare nos putant, nisi in iis etiam, quæ subito fundimus, plurimi illigati sint & verborum & sententiarum lepores. Quæ cum ita sint, quis est, qui non intelligat, si hominum exspectationi hujus professionis satisfacere cupiamus, infinitos esse nobis labores exhauriendos? Desinant igitur, desinant isti alienæ industriæ contemptores, gloriæ obtrectatores: comprimant vocem stultitiæ atque invidentiæ indicem. Vos vero, Patres amplissimi, pergite, ut facitis, benignitate vestra labores nostros fovere: ut hæc florentissima, & bonarum artium studiis deditissima juventus, exercitationibus hisce nostris ad virtutem præparata atque præculta, vestram olim in hac felicissima Republica gubernanda sapientiam facilius imitari queat.

DIXI.

De

De Philoſophiæ & Eloquentiæ conjunctione.

ORATIO IV.

Habita Venetiis Menſe Octobri Anno cIↄ Iↄ LVII.

SI quis forte veſtrum eſt, auditores, cui admirabile videatur, quod cum cæteri ordinis mei homines in orationis fere alicujus, aut poematis explicatione verſari ſoleant, eos ſibi libros, quibus abditarum retruſarumque rerum ex uberrimis illis hauſta Philoſophiæ fontibus tractatio continetur, interpretandi quidem cauſſa, vix eſſe attingendos putent: ego contra & altero abhinc anno quinque Ciceronis libros, quibus de ſummo bono in contrarias partes copioſiſſime diſputatur, explicaverim, & hoc tempore Tuſculanas mihi potiſſimum diſputationes, in quibus hujus anni curriculum conſicerem, elegerim: is, ſi mei conſilii atque inſtituti cauſſam rationemque cognoverit, ſimul & id, quod facio, probabit, & me, ſi aliter feciſſem, juſtam doctorum & intelligentium reprehenſionem nullo pacto effugere potuiſſe exiſtimabit. Ego enim, Auditores, ſemper in ea fui ſententia, præclaram illam minime communium contritarumque rerum ſcientiam, quam Philoſophi & tenere ſe, & aliis tradere profiterentur, ita eſſe cum facultate ornate copioſeque dicendi conjunctam atque copulatam, ut eas qui diſtrahere ac divellere conarentur, & vel rerum cognitionem ſine ullo factæ ac politæ orationis inſtrumento conſectari ſe dicerent, vel verborum floſculis contenti, ne aſpirarent quidem ad reconditos ſapientiæ fructus, peſſime utroſque tum ſuis, tum alienis ſtudiis conſulere, & exitiale quaſi corporis & animi diſſidium inducere arbitrarer. Igitur & ab ipſo ætatis meæ principio ita ſtudiorum meorum rationem comparavi, ut exornandæ ora-

orationis curam cum rerum investigatione conjungerem: & postea omnibus, qui se in disciplinam mihi dederunt, auctor fui, ut eandem illam viam, quam præsertim præstantissimorum omnis memoriæ hominum signatam atq; impressam vestigiis viderent, ipsi quoque toto pectore, omnique animi contentione sequerentur. Animadverteram enim, & eos, quorum omnis in concinnitate vocum & in verbis tanquam ad normam dirigendis, quadrandis, componendis consumeretur industria, ab iis, quibus cor, ut ajunt, saperet, ut leves futilesque contemni: & eos, qui se ita penitus rerum indagationi tradidissent, ut de comparanda lautæ orationis supellectile non laborassent, quasi agrestes ac barbaros quosdam ab omnibus elegantiorum hominum cœtibus repudiari. Ergo simul atq; mihi publice munus illud adsignatum est, ut iter vobis ad ea studia præirem, quibus exculti, Reipubl. aliquando usum aliquem afferre possetis: statim id consilium cepi, ut alternis annis modo Ciceronis orationes, modo ejusdem ad Philosophiam pertinentes libros interpretarer. Itaque primus, ut meministis, annus in aliquot Verrinæ accusationis librorum explicatione consumptus est. Secundo diffidentes veterum de summo bono sententias quinque libris expositas accurate persecuti sumus. Tertium Catilinariæ sibi orationes vindicarunt. Hoc autem quarto, quem nunc felicibus ingredimur auspiciis, quas vobis, Auditores, quam exquisitas, quamque præclaras avidarum doctrinæ mentium epulas apparavi? Decrevi enim animos vestros ipsa sui cognitione pascere, eorumque vim ab omnibus rebus externis avocatam, totam in se ipsam colligere, & ad naturæ suæ contemplationem traducere, vos denique ipsos vobis ostendere, & illam divinæ auræ particulam, quæ in nobis omnibus latet, considerandam, cognoscendamque proponere. Excutiendæ nobis erunt omnes veterum Philosophorum bibliothecæ, perlustranda omnis antiquitas, replicanda omnium veterum historiarum, monumentorumque memoria, ut sciamus, quid

homines ſapientiſſimi de humanis animis ſenſerint, quibus rationibus & argumentis adducti divinos eſſe eos, & interitus expertes cum ſibi, tum aliis perſuaſerint; exagitanda & coarguenda eorum cœcitas, amentia, immanitas, qui alia in opinione fuerint; confirmandus ac muniendus animus adverſus mortis metum; proferenda exempla eorum, qui mortem partim adventantem deſpicatui habuerint, ac pro nihilo putaverint, partim etiam cunctantem cupide accerſierint. Stulte illi quidem: ſed tamen ut aperte oſtenderent, ſe nullo modo de animorum immortalitate dubitare; ut corporeis vinculis exuti ac liberi, in illas ſedes, in quibus puros a ſcelerum contagione animos poſt obitum verſari acceperant, evolarent. O præclaram diſputationem, & veſtro omnium concurſu, ſtudio, attentione dignisſimam! Etenim ſi vere ſcripſit Ariſtoteles, magis expetendam eſſe quantulamcunque præſtantium rerum, & remotarum a captu vulgi cognitionem & intelligentiam, quam communium & pervagatarum quamlibet exquiſitam tractationem: quis eſt, qui non videat quantulamcunque cognitionem animi, quo nihil eſt divinæ naturæ propius aut ſimilius, quamlibet accuratæ aliarum rerum cognitioni multis eſſe partibus anteponendam? Et ſi nemo eſt, quem non vel nitido concepta ſpeculo, vel periti artificis expreſſa manu corporis ſui figura delectet: quanto jucundius, quantoque ſuavius eſſe debet, expreſſam doctiſſimorum hominum ingeniis animi ſui quaſi quandam imaginem contueri? Quid illud? quanti tandem faciendum putatis, quod cum vitam nihil magis conturbet, quam mortis metus, eas nos rationes, quibus ille pellatur, allaturos eſſe profitemur? Non ſine magnis hæc meis laboribus, ſudoribus, vigiliis fient; ſed mihi cum rerum ipſarum pulchritudo, tum flagrantiſſima cupiditas ſtudia veſtra modis omnibus adjuvandi, omnem laborem non modo facilem ac tolerabilem, verum etiam dulcem jucundumque reddit. Alios vulgaria atque obſoleta delectent: vos mecum, Auditores, ad hæc recondita

& ab-

& abstrusa contendite. Illos humilia, nos sublimia; illos proclivia, nos ardua; illos in promptu posita, nos à vulgarium oculis remota delectent; illos deterreat & exanimet difficultas, nos exacuat & exstimulet; illos frangat ac debilitet, nos confirmet ac reficiat labor; illi nihil sibi proponant, quod non quilibet unus è multis consequi possit; nos quidquid ignavi vel sperare audeant, nostro indignum studio esse ducamus. Sed quoniam nonnulli reperiuntur, qui, quod vel erroris caligine occæcati, hæc Philosophiæ cum eloquentia conjunctio, quam sit fructuosa, non vident; vel invidiæ veneno suffusi, ad quæ aspirare ipsi non queunt, ea præstare alios indignantur; vel denique, quod, si omnia aliorum consilia atque instituta reprehendant, ita se demum sibi aliquam judicii famam confecturos esse confidunt: qua in re nobis laus ac commendatio debetur, ea in ipsa reprehendere nos atque accusare non verentur, clamantque regendos esse professionum fines, suisque quamque limitibus ac terminis coercendam, neque patiendum, ut aut Philosophi, quæ sunt eloquentium, usurpent, aut diserti philosophica attingant, ejusque rei rationes quasdam afferunt, non admodum validas illas quidem, sed quæ tamen aliquem minus peritum in fraudem inducere posse videantur: statui hodierno die, Auditores, vobis disceptatoribus atque arbitris adversus eos differere, & quidem ea lege differere, ut nisi eos non dicam ego, sed ipsa Philosophia eloquentiæ armis instructa fregerit atque abjecerit, caussam nullam dicam, quin illi præclare sentire, nos desipere; illi considerate ac sapienter loqui, nos vaticinari atque insanire; illi studiis adolescentum optime consulere, nos iisdem vehementissime officere judicemur. Intelligitis autem; esse mihi cum duplici hominum genere negotium: quorum alii levem & ineruditam loquacitatem, alii inornatam & indisertam Philosophiam colunt. Adversus quos utrosque dum differo, peto à vobis per eas ipsas artes, de quibus dicere institui, quarum utramque vobis maximopere cordi esse novi, ut studium

mœum attentione vestra excitetis, attentionem silentio indicetis. Primum autem congrediamur cum delicatis istis & mollibus, quos perinde ac parvos puerulos, severa & torva quodammodo Philosophiæ facies ita deterret, ut ad eam propius accedere non audeant. Efficiemus enim de duobus alterum: ut aut fusi ac fugati, molesti nobis esse desinant, aut, quod malim, confirmati, ac bene sperare jussi, socios se nobis honestissimi laboris adjungant. Vos igitur alloquor, quicunque vocum illecebris tanquam aliqua dulcedine cantuum capti, ad eas, tanquam ad Sirenios scopulos, adhærescendum putatis. Ecquid intelligitis, omnem orationem ex rebus constare & ex verbis; rerum autem copiam & ubertatem non aliunde, quam à Philosophis peti posse; idcircoque esse Philosophiæ cognitionem eloquenti futuro necessariam; Non enim ut lusciniis canendi, sic hominibus loquendi facultatem oblectationis causa natura concessit: nec tantum munus suum, tamque præclarum ad aures modo demulcendas voluit adhiberi: sed cum eos ita fabricata esset, ut eis rationis societatem cum Diis immortalibus intercedere voluisset, aptosque eos fecisset ad rerum præstantissimarum cognitionem adhibito studio consequendam; instrumentum etiam largita est, quod de illis rebus inter se disserere, easque alii cum aliis communicare possent. Placet autem hoc loco hujus disputationis principia paulo altius repetere, & ex ipsis Philosophorum libris caussæ nostræ firmamenta desumere, atque istis Philosophiæ contemptoribus, earum rerum, quas contemnunt, specimen aliquod exhibere. Interjectum quodammodo & intermedium est hominum genus inter animantes consilii expertes, & inter purissimas illas mentes ab omni corporis societate secretas: ita ut illis quidem superius perfectiusque sit, his autem inferius, minusque perfectum. Nam illæ quidem sensibus tantum degentes, nulla prorsus ratione ad intelligentiam & cognitionem progredi queunt; hæ vero sine ullo sensuum adminiculo ac ministerio, simplicissimis notionibus,

nibus, qvæcunqve ipsis ad intelligendum objecta sunt, apprehendunt, homines autem possunt illi qvidem ad rerum intelligentiam provehi, eoqve sunt mutis animantibus superiores: sed qvoniam immortalis ipsorum, & simplex, & cœlestis animus, mortalis & concreti, & terrestris domicilio corporis hebetatur, eo fit, ut ad cognitionem & scientiam sine sensuum ministerio pervenire non possit. Itaqve recte Plato mentis internuncios, qvasiqve satellites sensus nominavit, eosdemqve duces ad veritatem esse dixit. Ejus autem auditor Aristoteles pronunciavit, nihil intelligi, nisi prius aliqvid sensu perceptum fuisset, qvod qvasi viam stravisset ad illud intelligendum. Idemqve alio loco statuit, si cui sensum aliqvem à primo ortu natura denegaverit, eidem necessario aliqvam esse scientiam defuturam. Cum autem duobus tanqvam itineribus ad scientiam pervenire liceat: qvod alia reperimus ipsi per nos, qvasiqve parimus, alia vero ab aliis accipimus; qvorum illam inventionem, hanc disciplinam vocant; necesse erat, ad earum utramqve sensum aliqvem accommodari. Sed cum cæteri ad eam rem minus apti forent, oculorum qvidem sensus ad rerum præstantissimarum indagationem, aurium vero ad earundem, cum ab alio traderentur, perceptionem ab ipsa natura constitutus est. Instrumentum autem communicandarum participandarumqve animi notionum eadem natura orationem esse voluit: cumqve cæteris animantibus sonos modo qvosdam dedisset, qvibus voluptatem, dolorem, desideria naturæ, affectus deniqve indicarent: distinctam hominibus, articulatamqve tribuit vocem, (unde eos Homerus μέροπας nominavit,) qvam cum ipsi arbitratu suo flexissent atqve variassent, qvasiqve compacto statuissent, qvam cuiq; voci vim esse vellent, tum eo instrumento ad ea, qvæ animo concepissent, patefacienda uterentur. Sic fit, ut res qvidem ipsæ singulares percipiantur sensibus: qva ex perceptione existunt in animis rerum universarum notiones: ad eas vero evolvendas & in medium proferen-

das adhiberi debeat oratio : cujus usus cum ad eos tantum qui eodem tempore, iisdemque in locis viverent pertineret, hoc amplius machinata est hominum solertia, litteras, quæ, ut voces notionum, sic hæ vocum ipsarum essent notæ; efficerentque, ut & absentes cum absentibus, & ii, qui multis ante seculis floruissent, cum omni posteritate quasi colloqui possent. Ex hisce liquido constare arbitror id, quod in hujus sermonis ingressione posueram: orationem non oblectandarum aurium caussa nobis esse à natura tributam, sed ut animus, cum se rerum cognitione saturasset, haberet, quo modo alios ad earum communicationem vocare posset. Quomodo autem poterunt aut quidquam communicare cum aliis, qui nihil ipsi, nisi loqui didicerint: aut quidquam egregium discere, nisi qui Philosophorum monumenta contriverint? Etenim qui sunt tandem scriptores illi, qui distincte ordinateque dicendi præcepta tradunt? Philosophi. Qui rerum admirabilium, quæ in terris, mundoque fiunt, caussas aperiunt? Philosophi. Qui herbarum, qui stirpium, qui animantium, ortus, progressus, naturas, vires, utilitates prosequuntur? Philosophi. Qui de officio, qui de virtute, qui de ratione instituendæ vitæ, qui de moderandis affectibus disputant? Philosophi. A Philosophis omnis doctrina liberalis, à Philosophis omnis historia, à Philosophis omnis artium varietas sumi potest: ab his oratores, ab his Imperatores, ab his Rerumpublicarum rectores extiterunt: neque quisquam unquam aut in dicendo, aut in rebus gerendis excelluit, qui non prius in Philosophorum officina politus ac limatus fuisset. Ac mihi quidem sæpenumero permirum videri solet, reperiri nonnullos usque eo excordes, ut oratoris munus ab homine Philosophiæ ignaro sustineri posse credant. Nam cum illi ipsi fateantur, tria esse, quæ orator dicendo efficere debeat: ut fidem faciat iis, qui audiunt; ut eos suavitate perfundat; & ut eorum animos aptis & accommodatis ad obtinendum id, quod vult, affectibus concitet: nullum est horum,

rum, quod mihi sine Philosophiæ auxilio perfici posse videatur. An vero faciendæ fidei erit idoneus, qui non illos a Philosophis propositos fontes animo & memoria contineat, ex quibus ad omnem disputationem incredibilis argumentorum copia emanat? Ratiocinationes autem contexere; & id, quod probandum susceperis, acute circumscripta conclusione conficere, tum ea, quæ ab adversariis allata sint, subtiliter dissolvere, quorum tandem est, nisi Philosophorum? Neque vero video, quomodo delectare, nisi forte pueros, aut homines puerorum simillimos, queat inanis & nullo librata sententiarum pondere oratio. Quid ita? nempe quod, ut præclare docet Aristoteles, is demum motus efficit voluptatem, qui perducit id, quod movetur, ad statum naturæ ipsius accommodatum & congruentem. Itaque corpora cum aut exinanita sunt, aut redundant, tum perceptione cibi ac potionis, tum depulsione & ejectione superfluentium rerum lætantur; & in animis idem usu venire credendum est. Quid est autem, quod natura duce concupiscat animus, ad quod feratur, cujus perpetua quasi fame sitique teneatur? Doctrina nimirum atque cognitio: hic illi cibus, hic pastus proprius ac naturalis est: eo alitur ac reficitur, eo saturatur ac gliscit. Ergo illi tantum concionis animos insatiabili oblectatione devinciunt, quorum omnis sermo cum urbanitatis sale persperſus est, tum distinctus & illuminatus doctrinæ notis, quorum ex ore, tanquam ex perenni quodam fonte, nunquam intermittente, nusquam insistente fluxu, novarum usque & admirabilium rerum copia incredibilis profluit: ii demum modo clamores faciunt, modo auditores admiratione percussos silere, & uno in obtutu defixos hærere cogunt. Illud vero, quod in oratoris officio tertium ponitur, concutere audientes omni genere affectuum, eorumque pertractare intimos sensus, & quocunq; collibuit flectere, quis unquam nisi Philosophia munitus consequetur? An vero vel accendere, vel restinguere iracundiam, vel incutere, vel

 excu-

excutere timorem, vel conflare invidiam, vel levare, vel ad misericordiam adducere, vel à misericordia abducere audientes, & eos qvasi gubernaculo qvodam lingvæ impellere arbitratu suo poterit is, qvi non horum omnium affectuum caussas rationesqve pernoverit? Sed increbuit sermo qvidam hominum imperitorum, qvi ita dictitant, ut ne inspiciantur qvidem Philosophorum libri, satis magnam tamen earum omnium rerum uberemqve notitiam ex ipsis Rhetorum scriptis posse desumi. Qvod si ita est, qvid, qvæso, commovit veteres illos, qvi dicendi laude cæteris antecelluisse perhibentur, ut tantam curam tantumqve studium in audiendis Philosophis & in perscrutandis penitusqve cognoscendis eorum præceptis consumerent? Qvid Periclem illum, cujus in labris persvadendi Deam sessitavisse dictum est, qvem fulgurare, qvem tonare, qvem permiscere Græciam Comici veteres tradiderunt? Qvid igitur illum impulit, ut Anaxagoræ se Physico erudiendum daret, eumqve affectaretur, si ad illam, ad qvam adspirabat, eloqventiæ laudem, nihil in illius doctrina intellexerat esse momenti? Qvid Demosthenem, qvid M. Tullium commemorem? tantam in utroqve dicendi copiam fuisse censeremus, nisi ille Platonem, hic Philonem, Diodorum, Possidonium, aliosqve permultos nobiles Philosophos studiose ac diligenter audisset? Qvi si ea, qvæ ab illis accipiebant, à dicendi magistris accipere potuissent, non ab alienis illa mutuari & corrogare potius, qvam domo & à suis petere maluissent. At qveruntur asperam qvodammodo & salebrosam esse Philosophiam, inamœnumqve illius studium, qvodqve nulla dulcitudine aut allicere aut allectos detinere animos possit. O molles ac voluptarios homines! Vos igitur in tanta rerum præstantia ac dignitate etiam delicias qværitis? & qvo vobis itinere ad sapientiam aditus patet, suscipere illud abnuitis, nisi viam videatis tum mollissimam & planissimam, tum rosis & violis constratam, qvamqve viridantes omni ex parte opacent patularum arborum comæ? At

At etiamsi perpetuo per Athonis & Caucasi nives, si per ferventes Lybiæ arenas gradiendum foret, tamen, si viri essetis, omnem laborem omnemque difficultatem contemneretis. Sed non patiar vos diutius in errore versari. Scitote enim, hoc studium, quod vos asperum & inamœnum putatis, ita esse dulce, itaque jucundum, ut nihil svavius, aut jucundius ne votis quidem conceptis expeti possit. Cui rei vel illud argumento sit, quod, qui se illi semel penitus tradiderunt, ii postea neque rei familiaris cura, neque honorum cupiditate, neque corporearum voluptatum blandimentis ab eo evocari queunt. Possem hoc loco evagari latius, & id, quo dixi, tum repetitis è vetere memoria, tum vivis ac spirantibus exemplis confirmare, nisi me temporis ratio brevem esse admoneret. Nunc igitur, quam poterimus brevissime, eorum refutemus errorem, qui se ita Philosophiæ studio contentos esse ajunt, ut omnem orationis cultum penitus negligant. Quorum non unum genus est. Quidam enim nihil aliud dicunt, nisi verborum elegantiam Philosopho minime necessariam esse. Quidam etiam indecoram esse contendunt. Sunt, qui, cum eam non indecoram esse fateantur, fieri tamen negant posse, ut unus idemque in utroque excellat, & tum rerum scientia polleat, tum dicendi facultate præstet: idcircoque nolle se in sequendo eo, quod assequi nunquam possint, operam perdere. Cum primis illis non multum nobis negotii est. Nam ne nos quidem dicimus ita necessariam esse Philosopho eloquentiam, ut, ea si careat, nomen suum tueri ac retinere non possit. Sed profecto sordida hominum, planeque misera vita sit, si studia nostra necessitate tantum, non etiam commoditate & ornatu dirigantur. Casis contectis stramine & angustis tuguriis, ac gurgustiolis, opertis etiam plaustris, ut Scythæ, aut, ut Cynici, doliis cœli defendere injurias possumus idque ad necessitatem satis est. Num idcirco ædificandi artem repudiemus? In vestitu cultuque corporis, si nihil spectemus aliud, nisi ut imbres, ut nives, ut ventos, ut solem, ut

frigus arceamus, satis fuerit, vel pellibus animalium corpus amicire: an quisquam propterea honestior civilem ea in re consuetudinem negligit? Sic & in hoc genere studiorum non in iis modo, quibus nullo modo carere, verum etiam in iis, quibus satis commode carere non possumus, elaborandum: neque tantum necessitas, verum etiam dignitas, & pulchritudo spectanda est: præcipue cum omnibus propemodum in rebus decorem & elegantiam cum summa utilitate natura ipsa copularit. Hos igitur sine ulla contumelia dimittamus: tantum moneamus, ut, si in omnibus vitæ partibus ornatus rationem habendam esse ducunt, in studiis quoque eam omittendam non esse, facto refellendi fateantur. Isti nobis acrius insectandi sunt, vehementiusque repellendi, qui dedita opera barbariem in loquendo diligunt, & non aliter se Philosophos visum iri putant, quam si dictione inquinatissima utantur, & ut sues in luto ac cœno, sic ipsi in orationis sordibus volutentur: Antiquis temporibus quoddam stultorum genus fuisse proditum est, qui pedore ac squalore horridi, pannis obsiti, semper illoti, semper intonsi, semper impexi, illo ipso incultu ac neglectu corporis, Philosophorum nomen in vulgus assequebantur. Non valde dissimilis est eorum amentia, qui orationem nullo studio excultam, nulla diligentia expolitam, nullo artificio elaboratam, Philosophiæ professoribus convenire ajunt. Atque illi tamen eo tolerabiliores, quod corporis colendi curam multi, ornandæ orationis studium nemo olim, qui aliquo inter Philosophos loco haberetur, neglexit. Nisi forte quis Epicurum & eos, qui ab eo sunt, objiciat: quos ego vix in hominum, in Philosophorum quidem numero nullo modo, habendos esse censeo. Est autem operæ pretium audire, quomodo hanc suam tam præposteram, tamque absurdam opinionem confirment. Gravis alicujus & severæ matronæ Philosophiam similem esse ajunt, quam omnis fucus dedeceat; quæ nativa pulchritudine contenta, augere eam pigmentis & lenociniis non laboret.

Ut

Ut incultos & horrentes solitariosque lucos plus habere majestatis ac venerationis, quam nitidas & viridicatas, & digestis in quincuncem arboribus consitas sylvas; sic squalentem, &, ut ita dixerim, impexam, nescio quo modo augustiorem & majestatis pleniorem videri, quam comptam, & quasi unguentis delibutam orationem. Quibus nos ita responsum volumus: non si calamistro intortus capillus, & buccæ minio ac cerussa fluentes, & vulsa supercilia, & quæsitus arte dentium candor matronam dedecent: continuo illuviem & situm, ac sordes decere. Est & suus non modo matrifamilias, verum etiam viro cultus. Et, ut reprehendendus sit, si quis quotidie radatur ad speculum, quod tamen Africanum fecisse accepimus, & facie feminibusque lævatis in publicum prodeat: sic si quis Patroclem illum imitari velit, quem cavillans Aristophanes nunquam in vita lavisse dicit, ita ut nunquam os, nunquam manus abluat, nunquam sudorem detergeat, nemo sit, qui non fœdum illius adspectum, & tetrum ac virulentum, qui ex eo afflabitur, odorem abominetur. Neque vero nos a Philosopho exigimus, ut verborum paritatem ac similitudinem aucupetur, neque ut in rotundandis periodis occupetur, neque, si agrestem esse illius & inconcinnam locutionem nolumus, effœminatam & canticorum similem volumus: neque tam ut rerum præstantiam verborum splendore illuminet, quam ut ne illam orationis impuritate contaminet, postulamus. Tu mihi, cum de rebus cognitu dignissimis dicere ingressus sis, ea verborum portenta evomas, ut, qui aderunt, non hominem loqui, sed asinum rudere existiment: & tamen ea fatuitate atque impudentia sis, ut homines polite dicendi cupidos despicias, & istud, quod tu facis, voces philosophice loqui? Nam illud, quod in eo majestatem quandã, & quasi religionem inesse vis, vide ne potius impium sit, ut vasa Deo dicata impuris manibus, ita Philosophiam impuro sermone tractare. Enimvero, si ea demum sacra ac religiosa sunt, quæ ornatu carent: removeatur aurum

à templis: gemmæ, ſigna, tabulæ, donaria denique omnis generis removeantur. Sin hoc vel cogitare nefarium eſt: fateamur id, quod ratio quodammodo ipſa præſcribit, neque opes usquam melius, quam in Dei cultu, neque dicendi copiam præclarius, quam in excolenda exornandaque Philoſophia collocari. Supereſt, ut iis ſatisfaciamus, qui negant Philoſophiam cum eloquentia poſſe conjungi; neceſſarioque qui alteram ex animo colat, ei eſſe alteram deſerendam: qui ad utramque animum adjecerit, ne utraque excidat periculum eſſe. Qui cum hæc dicunt, ſi de ſui tantum ingenii imbecillitate loquerentur, ferendi eſſent, nunc, cum ex ſe ipſis alios metiantur, &, quod ſe præſtare poſſe diffidunt, id univerſe ac generatim fieri non poſſe pronuncient, in eo quam vehementer errent, admonendi videntur. Usque eo ne rerum veterum, & ejus ipſius, quam profitemini, Philoſophiæ imperiti eſtis, ut ſummam in Philoſophis veteribus extitiſſe dicendi vim ac copiam neſciatis? Ecquis unquam Platonem, aut Philoſophiæ ſcientia, aut dicendi facultate ſuperavit? de quo Cicero bonus inprimis æſtimator eloquentiæ ita magnifice ſentiebat, Jovem ut ipſum, ſi Græce loqui vellet, non alio quam Platonis ſermone uſurum eſſe diceret. Quid Ariſtoteles? non & ipſe dicendi præcepta unus omnium optime tradidit, & ea dicendi copia fuit, ut eum idem Cicero auro fluentem fluvium nominarit? non Xenophontis ſummi Philoſophi ore Muſas quaſi locutas ferunt? non Theophraſtus à loquendi divinitate nomen invenit? non poſterioribus ſeculis eam in Carneade vim fuiſſe proditum eſt, nullam ut unquam rem confirmandam ſuſceperit, quam non probaverit; nullam impugnandam, quam non everterit? Sed quid vetera & externa exempla conquirimus, cum recentium & domeſticorum copia ſuppetat? Hæc civitas quam multos & olim protulit, & quotidie profert, qui ut nemini, quin utraque laude præſtiterint, ita omnibus, utra potius præſtiterint, ambiguum relinqvunt? Quorum vos adoleſcentes, per DEUM immortalem, exemplum imitamini,

mini, neque committite, ut Veneta civitas, quæ ſemper toto orbe terrarum habita eſt fœcundiſſima virorum omni virtutis & doctrinæ laude præſtantium parens, per veſtram ignaviam, atque deſidiam iſta tam præclara laude ſpolietur. An vero vos, illis orti majoribus, qui nihil unquam ſibi dulce præter virtutem & eruditionem putarunt, quidquam virtuti, quidquam eruditioni anteponendum eſſe duceris? At exteræ nationes, non alio potius, quam Venetorum hominum exemplo, ad eas colendas excitari atque inflammari ſolent. Hic ſedem virtutis, hic domicilium litterarum, hic ſeminarium quoddam præſtantium virorum eſſe omnes uno conſenſu gentes exteræ confitentur. Hanc vos tam præclaram, tamque magnificam laudem, quæ ad hunc usque diem ſemper & crevit, & floruit, veſtra culpa decreſcere ac deflореſcere patiemini? Non per illos Contarenos, Barbaros, Bembos, Donatos, cæterosque heroas, conſecrata ad omnem poſteritatis memoriam nomina, qui nunquam in cœlum hominum prædicatione conſcendiſſent, niſi, quamdiu vixere, illam, ad quam mea vos cohortatur oratio, Philoſophiæ cum eloquentia conjunctionem, poſthabita omni alia cogitatione coluiſſent. Hos ſpectate adoleſcentes, hos intuemini, horum de gloria dies noctesque cogitate, & ad eam veſtra induſtria exæquandam contendite. Habetis in hac civitate publice conſtitutos homines eruditiſſimos, qui vobis in illo itinere duces optimi eſſe poſſint. Quorum me in ſocietatem, licet valde ipſis omnibus imparem, quando ipſa Reſpublica vocavit, & eo me collocavit in gradu, unde poſſem in ipſius civitatis oculis voluntatis erga vos meæ quotidianas ſignificationes dare: equidem non parcam labori: abjectisque aliis omnibus curis, quantum conniti atque efficere potero, tantum conferam ad ingenia veſtra omni in genere diſciplinarum liberalium, quantum quidem in me fuerit, excolenda.

DIXI.

Pro Francisco II. Galliarum Rege ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO V.

Habita Romæ postridie Kal. Maj. Anno cIↃ IↃ Lx.

OMnes quidem Christianos Principes, Pie Pontifex maxime, credibile est, accepto delati tuis maximis virtutibus honoris amplissimi nuncio, admirabili quadam lætitia perfusos esse: nec eorum fuisse quenquam, quin, sublatis in cœlum manibus, omnium rerum moderatori Deo singularibus verbis gratias egerit, quod sacrosancto Cardinalium Collegio eam mentem dedisset, ut te potissimum deligerent, quem in ista dignitatis sede celsissima concordibus suffragiis collocarent. Sed quanto nostri Reges observantia erga Romanam Ecclesiam, & insigni atque assiduo defendendæ ornandæque illius studio cæteros ex omni antiquitate superarunt: tanto Francisci II Regis, te Pontifice declarato, majus quam pro virili parte gaudium fuit. Quare, etsi non dubitabat, quin tu de clarissimo viro, Episcopo Engolismensi, Oratore apud te suo, cujus fidem & integritatem tibi plane perspectam esse novit, animum suum erga te, & erga hanc orbis terrarum principem Ecclesiam, & optime, & libentissime cogniturus esses: tamen ut illustriorem etiam, & expressiorem significationem voluntatis suæ omnibus hominibus daret, judicavit, sibi faciendum esse, ut ad te ex suis eo proprie nomine ejusmodi quempiam mitteret, in quo & dignitas inesset ea, quæ ad tantum munus obeundum requiritur, & aliæ præterea caussæ, propter quas eum tibi unum ex omnibus gratissimum atque acceptissimum fore consideret. Misit igitur clarissimum, & nobilissimum equitem, Joannem Babonem a Burdæsia, ejus quem modo nominavi Episcopi fratrem, arcanorum regni, & regiorum omnium con-

consiliorum participem, cujus in maximis rebus gerendis virtutem & fidem exploratam habet, quiq; præterea pietate & observantia erga hanc Sedem neq; fratri, neq; cuiquam mortalium cedit. Quorum ego amborum permissu, regiæ voluntatis hodierno die apud te constitutus interpres, gratulor non tam equidem tibi, Beatissime Pater, quam universæ Christianæ Reipub. quæ pristinum illum splendorem suum qui magno bonorum omnium mœrore, apud plerasque gentes, pravis opinionibus corruptas, magis ac magis in singulos dies obsolescebat, brevi se, tuo ductu atque auspiciis recuperaturam, non dubitanter sibi de tua præstanti bonitate ac sapientia pollicetur. Summa plane omnia, ac prope divina in eo requiruntur, qui clavum in Ecclesiæ navi teneat; cujus à nutu pendeant leges; cujus ad pedes Reges ipsi se abjiciant; cujus arbitrio pandatur cœlū; qui deniq; supra omne humanæ dignitatis fastigium evectus, Dei personam inter homines sustineat. Nam si divinæ literæ à quolibet Episcopo tantam integritatem ac virtutis perfectionem exigi volunt, nullus ut in omni ejus vita reprehensioni pateat locus; neque gravitatem ejus muneris digne à quoquam sustineri posse tradunt, nisi quem pietas, prudentia, justitia, uno verbo, virtus suis omnibus numeris absoluta commendet: quid in eo, qui omni tempore cum summo imperio tractare gubernacula Ecclesiæ debeat, cujus vita cæteris omnibus pro exemplo, voluntas pro lege, vox pro oraculo futura sit, quanto hæc omnia requiri majora, & divinitati propiora censemus? Itaque, ut alia, sic hoc quoq; sancte ac sapienter institutum est à majoribus, ut quoties de summo Pontifice in demortui locum eligendo ageretur, interea dum ea de re amplissimus Cardinalium ordo deliberaret, nullus intermitteretur dies, quo non omnes, & privatim & publice precarentur à Deo, ut eum ipse gregi suo præficeret, quem dignissimum, quem ad publicam concordiam, & tranquillitatem aut constituendam, aut conservandam aptissimum, quem denique, quantum humana conditio

fert, sui simillimum judicaret. Qvod si ejusmodi Pontificem ulla unqvam tempora desiderarunt, nostrorum certe is status est, ut nunqvam magis ex istius Sedis auctoritate universi orbis salus pependisse videatur. Non enim Petri navis, ut solebat, placido mari, secundis conspirantium ventorum flatibus impulsa fertur. Horribiles eam procellæ, & turbinum vis, vel exercitatissimis metuenda rectoribus, agitat: ut qvanqvam a naufragio qvidem nullum periculum est, non mediocris tamen animos teneat metus, ne tam sæva tempestas multos mortales, novarum opinionum fluctibus involutos, in ea brevia præcipites abripiat, unde postea nec enatare ipsi, nec evadere atqve emergere alieno auxilio possint. Quo nos omnes divinæ bonitati majores agere gratias convenit, qvæ, deploratis prope jam rebus, certe qvidem in summum discrimen adductis & extrema spe pendentibus, eum gubernatorem dedit, qvo meliorem, & ad hæc omnia in melius convertenda accommodatiorem, non dicam reperire, sed ne optare qvidem, aut etiam cogitando informare poteramus. Jam nunc igitur præcipimus mentibus ejus diei lætitiam, qvo gentes illæ, qvæ tum fallacibus improborum hominum sermonibus in laqveos erroris inductæ, tum fortassis etiam, qvorundam è nostris licentiori, & dissolutiori vivendi genere offensæ, absciderunt seipsas à corpore Ecclesiæ, & adversus eam impium ac nefarium bellum susceperunt, mutato consilio, ad sanitatem redeant, & erroris sui veniam petentes, deposita omni contumacia, sanctissimis pedibus tuis osculum figant. O præclarum illum triumphum, & cum omnibus, tum iis præcipue, de qvibus agetur, optabilem! Non enim tu illos opprimere, sed oppressos erigere; non in servitutem abducere, sed à teterrima servitute in veram libertatem asserere; non perdere, sed servare vis; non eorum sangvinem fundere, sed, ne sangvis JESU Christi frustra pro eis effusus sit, efficere; non retortis post tergum manibus, collo catenis gravato, ante currum ducere, sed iis ipsis vinculis, qvibus impediti

tene-

tenentur, exſolvere meditaris. Quibus igitur ipſis, niſi in eo ut vincantur, nulla ſpes ſalutis eſt, credimus usque eo præfractos ac pervicaces fore, ut ad extremum perire, per obſtinationem animi malint, quam cedendo, & obſequendo ſervari? Immo vero certa ſpes eſt, ceſſuram tandem aliquando rationi temeritatem, luci tenebras, mendacium veritati. Quantam ille dies non terris modo, ſed cœlo ipſi hilaritatem allaturus eſt. Nam ſi, cum unus aliquis, qui à recto vivendi tramite deflexerit, in viam redit, innumerabiles illas legiones Angelorum exſultare ac geſtire gaudio credimus: quid tandem facturas eſſe auguramur, cum tot hominum miſerabiliter nunc in ſuam perniciem ruentium millia reſipuerint, & unde Satanæ inſtigatione diſceſſerant, eo ſe ſancti Spiritus afflatu inſtincta receperint? Age igitur, optime maxime Pontifex, præripe poſteris tuis hanc gloriam, &, quod aliquando fieri neceſſe eſt, id ut te potiſſimum Pontifice fiat, enitere! Addatur decus hoc annalibus noſtris, ut in eis olim legatur, peſtilentiſſimas opiniones, quæ, quaſi contagione quadam paulatim ſerpentes, per omnes propemodum Chriſtiani nominis provincias pervaſerant, auctoritate tua disjectas, diſſipatas, exſtinctas, exterminatas fuiſſe. Damnentur votorum ſuorum per te omnes veræ pietatis ſtudioſi, qui multos jam annos nihil ardentius à DEO, quam concordiam, & harum diſſenſionum finem efflagitant! Signetur hoc præcipue titulo Pontificatus tuus, ut, ſi quis quondam non expreſſo nomine Pium quartum intelligi velit, eum Pontificem dicat, qui affectis & ægrotis Eccleſiæ membris tam ſalubrem medicinam adhibuerit, ut etiam ea, quæ deſperata videbantur, integra & incolumina conſervarit! O nos beatos, cum illa, ut ſperamus, evenerint! O te Pontificem modis omnibus maximum ac beatiſſimum! Quæ futura eſt tam barbara, aut tam longinqua natio, quo non tam divini beneficii, à te in totum hominum genus collati, fama perveniat? Quæ tam ingratæ litteræ, quæ de tuis laudibus conticeſcant? Quæ tam ſurda

poſte-

posteritas, quæ clamores nostros admiratione virtutis ac felicitatis tuæ excitatos non exaudiat? Magnam vero tam præclaræ rei & suscipiendæ occasionem, & ex animi sententia conficiendæ spem tibi offerre tempus ipsum videtur. Nam superioribus annis, cum duo Christianorum maximi potentissimique Reges, gravi & diuturno bello inter se contenderent; cæterorum autem Principum non ferè quisquam esset, qui non ad alterutram partem aut suapte voluntate inclinaret, aut aliqua officii ratione adduceretur, aut etiam necessitate traheretur; cum undique armorum fulgor, strepitus, terror, omnium oculos, aures, animos perstringeret, obtunderet, consternaret; cum quibusdam locis pauciores jam reperirentur, qui fructus ex agris perciperent, quam qui agros ipsos aut sua, aut aliena cæde quotidie cruentando pinguiores efficerent: eveniebat, ut in illa rerum omnium perturbatione & improbi & conscelerati homines opinionum suarum venena per omnes populos fidentiùs atque impunius spargerent, & Principes, aliis cogitationibus occupati, ad coercendam illorum audaciam animum convertere non satis commode possent. Habet in se bellum cum alia mala plurima, tum illud inprimis, quod & male animatis hominibus affert peccandi facultatem, & plerumque principibus connivendi necessitatem. At nunc, cum, divino Numine, atroces illi bellorum impetus resederint; cum illa tam diu exoptata pax, cœlo demissa, eorum animos, qui odiis, ut videbantur, implacabilius dissidebant, æterno, ut speramus, fœdere conjunxerit: quis non intelligit fore, ut Principes, aliis curis soluti, ad purgandas provincias suas, & ad omnes impiorum dogmatum fibras elidendas, omnes radices evellendas, atque excidendas toto pectore incumbant? Quod quidem Franciscus, Rex Christianissimus, & jam nunc diligentissime facit, & diligentius atque animosius indies facturum se esse profitetur. Meminit enim, eis se majoribus editum, qui, ut sectas religioni nostræ inimicas exstirparent, ut Christiani nomi-

nominis fines quam longissime propagarent, ut Apostolicæ Sedis auctoritatem sanctam atq; inviolatam præstarent, nullam sibi unquam difficultatem pertimescendam, nullum periculum detrectandum, nullam dimicationem refugiendam putarunt. An ille cum vetera illa Christianæ pietatis columina, Childebertos, Marcellos, Pipinos, Carlomannos, aliosque innumerabiles heroas, hæresium exstinctores, veræ fidei assertores, Pontificiæ dignitatis vindices ac propugnatores memoria repetat; eorumque se sangvinem ac progeniem esse cogitet, quorum pro Christi doctrina expeditionibus, bellis, victoriis totus terrarum orbis nobilitatus est; &, ut vetera taceantur, cum se Francisco primo prognatum, Erico secundo natum recordetur, duobus post hominum memoriam præstantissimis Regibus, quorum utriusque tanta tamque insignia exstiterunt in Ecclesiam promerita: maximo animo majorum suorum vestigia non persequatur? *Ille vero faciet*; nec adæquare modo eorum gloriam, verum etiam, si fieri possit, superare conabitur; quique se principem inter Ecclesiæ filios locum obtinere intelligat, ut illo se honore dignissimum præstet, omni studio elaborabit. Tu modo, Pater Beatissime, pro tua singulari & eximia sapientia, quid ad compescendos tumultus, & ad statum Ecclesiæ componendum utilissimum sit, statuito. Notum est, maximas sæpe, & perniciosissimas in Ecclesia dissensiones rite convocato ex omnibus Christianæ ditionis partibus Episcoporum Concilio sedatas fuisse. Eodem remedio si tibi nunc quoq; ægrotis exulceratisq; rebus subveniendum esse videatur: nihil est, quod Regi gratius aut optatius possit accidere: neque tibi dubium esse debet, quin ipse omnes vires suas eo collaturus sit, ut quæcunque ab ejusmodi Concilio decreta fuerint, pie inviolateq; serventur. Omnino autem, Beatissime Pater, quæcunque obedientia ab optimo & obsequentissimo filio præstari potest, eam tibi Rex summa fide, summaque constantia præstiturus est, idque se semper facturum esse, per hos clarissimos & ornatissimos viros,

oratores suos, sanctissime pollicetur. Tu vicissim perge, ut facis, & Regem ipsum, & universum Galliæ Regnum paterna caritate complecti. Multæ sunt caussæ, quæ te, ut id facias, excitare debent. Primum ipsa muneris amplissimi, quod te Deus in terris sustinere voluit, ratio. Deinde ardentissimum illud studium, quod semper usque à Clodovæo viguit in Regibus nostris, adjuvandi Romanam Ecclesiam: ut, quoties ita tempora tulerunt, se, regnumque suum in apertum discrimen objicere maluerint, quam Ecclesiæ laboranti deesse. Qua ex re illud assecuti sunt, ut & ipsis, & eorum posteris primus inter Ecclesiæ filios locus, nemine dissentiente, tribuatur. Valere etiam apud te debet illa nominis sangvinisqve conjunctio, quæ inter te, & lectissimam, omnique laude ac prædicatione dignissimam fœminam Catharinam Regis matrem, intercedit. Nam cum ei, neque quidquam unquam optatius fuerit, ut tu ipse omnium optime nosti, quam ut te tertium è gente sua summum Pontificem videret: neque majorem lætitiam attulerit, quam cum intellexit, se id, quod tantopere optaverat, consecutam: æqvum est, tanto illius erga te studio parem à te voluntatem referri. Possemus & alia eodem pertinentia proferre, nisi ea jam mutuæ inter te, & regem voluntatis testimonia utrinq; data essent, quæ neminem dubitare patiuntur, quin & ipse tibi dicto audiens futurus sit, & tu eum paterna benevolentia prosecuturus.

Hæc habuimus, Beatissime Pater, qui tibi Francisci II. Christianissimi Regis nomine exponeremus. Nunc, cum idem Scotiæ regnum obtineat, unà ipse cum Maria uxore, à qua illud dotis nomine accepit, omnes tibi ejus, & opes, & copias deferunt, seque omnibus in rebus auctoritati tuæ libentissime obtemperaturos, omnemque tibi, quæ à filiis debetur, obedientiam præstituros pollicentur. Nos, ne rursus orationem à capite arcessere necesse sit, quæcunque de Galliæ regno diximus, eadem, ut de Scotiæ quoque regno dicta esse existimes, obsecramus. DIXI.

Pro

Pro Antonio Rege Navarræ ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO VI.

Habita Romæ Poſtridie Id. Decemb. Anno cIↄ Iↄ Lx.

Quo tempore Joanna, Regis Uxor, miſſis ad ſummum Pontificem litteris ſua manu ſubſcriptis ſe & Catholicam eſſe profitebatur, & ſe nunquam à S.R.E. obedientia deſciturampollicebatur.

SI quantum lætitiæ Pontificatus tuus Antonio Regi Navarræ, & Joannæ, ipſius uxori, attulit, Beatiſſime Pater, tantum eis commoditatis ad eam lætitiam, nulla interjecta mora tibi ſignificandam, tempora tribuiſſent: nihil omnino habuiſſent antiquius, quam ut ad te ſtatim mitterent, qui tibi ſummum honorem, huic ampliſſimo Cardinalium Collegio ſummam prudentiæ ac judicii laudem, univerſæ Chriſtianæ Reipubl. magnam & prope exploratam antiquæ dignitatis recuperandæ ſpem ſuo nomine gratularetur. Sed quoniam, quantum ex optimi, & ad ſedandas horum temporum diſcordias aptiſſimi Pontificis creatione gaudium caperent, in ipſorum probitate, ac fide poſitum fuit; quam vacuum tempus, & ad legationem ejus rei cauſa ſubito decernendam idoneum haberent, non fuit: judicarunt, ſi temporibus ſuis parerent, & quod recenti re facere, cum magnopere cuperent, non ſatis commode poterant, id in diem differrent, nihilominus ea cauſſa teſtificationem voluntatis ſuæ aut ſibi honorificam, aut tibi jucundam atque acceptam fore. Et vero, Beatiſſime Pater, ſi apud te, & apud hoc ſanctiſſimum, auguſtiſſimumque concilium non ex vulgi opinionibus, ſed ex veritate unaquæque

res penditur: gratulatio paulo ſerius facta, non tam propter tarditatem aliquid de illa novitatis ſvavitate, ac dulcedine deperdere, quam propter maturitatem aliquid auctoritatis, ac fidei acquirere videtur. Etenim qui tibi, cum primum ad iſtum cœlo proximum in terris locum divino conſilio ſublatus es, gratulabantur, eam tantum gaudii ſui cauſſam afferre poterant, quod certo ſperarent fore, ut qui te per totam vitam omnibus maximis honoribus digniſſimum præbuiſſes, eum conſecutus, quo nullus amplior exoptari poteſt, tantam dignitatis amplificationem pari virtutis acceſſione cumulares. Magna prorſus illis, & illuſtria ſuppeditabant argumenta, cur ita crederent: neqve non firmiſſimis fundamentis nitebatur incredibilis illa ſpes, qvam de futura Pontificatus tui felicitate conceperant. Sed qvantum intereſt inter ea, qvæ futura creduntur, & ea, qvæ jam ſunt; qvanto experta jam & explorata, qvam ſperata, & exſpectata, majorem lætitiam in animis hominum commovent; qvanto certius & verius homines præterita, & præſentia commendare, qvam de futuris affirmate pronunciare poſſunt: tanto plus ponderis ac fidei habere debet ea gratulatio, qvæ tibi fit, annum prope jam integrum ex iſta ſanctiſſima ſede univerſum orbem ſapientiſſime gubernanti, qvam illæ, qvæ tum fiebant, cum homines, qvalem eſſe te plus plusqve indies experiuntur, talem futurum eſſe proſpicerent, qvaſiqve augurarentur. Neqve vero hæc in eam ſententiam idcirco à me diſputantur, qvod non libentiſſime facturi fuerint Antonius Rex & Joanna Regina Navarræ, ut qvemadmodum nulli Chriſtianorum Principum concedebant, qvi majus ex tua dignitate gaudium percepiſſet: ita nemini, qvantum per locorum intervalla licuiſſet, concederent, qvi tibi citius de illius adeptione gratularetur: ſi qvam ſolutæ ipſis & liberæ voluntates, tam ſoluta etiam, & nullis impedita difficultatibus tempora fuiſſent. Sed ita cogitarunt: ſi rerum ſuarum incommodo maturarent id facere: ipſi tibi, cui maxime probare ſtu-

dium

dium suum cuperent, pro tuâ in se paternâ caritate, ubi rem cognosses, insuavem fore celeritatem sine ullâ necessitate cum ipsorum incommodatione susceptam. Nunc autem miserunt ad te clarissimum & spectatissimum virum, Petrum Albertium, propinqvum suum, qui genibus tuis suppliciter advolutus, tibi, vero JESU Christi in terris Vicario, certissimo Petri Apostolorum principis successori, communi totius Ecclesiæ Christianæ pastori, ac gubernatori, debitam obedientiam suo amborum nomine præstaret, atque exhiberet: tibique atque huic Sacrosancto Collegio confirmaret, Antonium Regem, & Joannam Reginam Navarræ, uti veros Ecclesiæ filios decet, tibi semper dicto audientes futuros: neque ullam evenire posse rem tantam, quæ ipsos ab hujus sanctæ & Apostolicæ Sedis observantiâ, & ab eâ, quam sibi per manus à majoribus traditam, summa firmitate ac constantia perpetuo retinuerunt, persuasione divellat. Hic ego, Beatissime Pater, si orationis vela pandere, & quasi aperto invectus mari, per eorum Principum laudes, quorum nomine apud te verba facio, decurrere instituam, vereor, ne, cum dicendi principium vel facillimè repererо, exitum reperire non possim. Nam quæ tandem nominari potest ullo in genere virtus, quæ non in eorum utroque ita emineat, ut ad quamcunque se quis animo & cogitatione converterit, ea demum excellere ac præstare videantur? Sed quoniam & ipsi nos hoc tempore suæ modo voluntatis interpretes, non etiam suarum laudum explicatores esse voluerunt, & eorum virtus excelso atque illustri sita loco, satis ipsa per se nullo adhibito alienæ prædicationis lumine, in oculos omnium incurrit: laudandis ipsis, quod verissime ac copiosissime facere possem, supersedebo: tantum ex veteribus historiis nonnulla proferam, ex quibus intelligatur, & ab iis illos ortos esse majoribus, & in eorum opes atque imperia successisse, qui sibi posterisq; suis amplissimam gloriam nulla re magis quam frangendis, ac domandis nostræ religionis hostibus, defendendaque Apostolicæ Sedis

dignitate pepererunt. Quis eſt enim ita veteris memoriæ ignarus, ita in ſuperiorum temporum hiſtoriis peregrinus atque hoſpes, qui non Divi Ludovici Gallorum Regis optimi ac ſanctiſſimi res pro Eccleſia fortiter geſtas, ſi minus è ſcriptorum monumentis cognoverit, at auditione certe aliqua acceperit? Cujus viri per omnem vitam domi foriſque ſpectata virtus, & vivum maxima laude cumulavit, & confecto hujus vitæ curriculo in cœleſtium concilio collocatum ad Divorum religionem & ſanctimoniam conſecravit. Ab eo igitur & Antonius Rex, & Joanna Regina Navarræ, duobus quaſi rivis ex eodem capite manantibus originem ducunt: ut non ſine divino conſilio ſancti Regis ſoboles in plures familias ſparſa atque diducta, poſt trecentos propemodum annos matrimonii fœdere copulata, in unam eandemque domum denuo coaluiſſe videatur. Etenim & tanti herois progeniem quam latiſſime fundi ac propagari oportebat, ut à ſtirpe generis, ac ſeminis quampluri mis populorum rectoribus integra illa & incorrupta religio, quæ in eo fuerat, ingeneraretur; & æqvum erat, ex ea profectos tandem aliquando rurſum inter ſe conjungi, ut exſtarent, qui utraque ſtirpe poſſent Divo Ludovico generis ſui auctore, ac principe gloriari. Quod ſi mihi fas eſt, Beatiſſime Pater, audiente te, in hoc auguſtiſſimo religionis antiſtitum conſeſſu res divinas attingere, & de divorum ſenſibus ac cogitationibus aliquid dicere: credo equidem Divum Ludovicum, pro caritate illa, quæ beatos ne tum quidem deſerit, cum ſpes, & fides finem ſuum conſecutæ deficiunt, credo, inquam, eum è cœlo in ſuos intuentem, horum de quibus loquimur Principum conjunctione lætari, & aſſiduis hoc à Deo precibus exorare, ut à ſe orti per ſua veſtigia gradiantur, utque in vero Dei cultu non tantum ipſi ſe, populoſque ſuos contineant, verum etiam illius propagationem primam ſibi omnium rerum putent. Inde fit igitur, ut & Galliarum Reges ejus gloriæ, quæ conſervanda & propaganda religione paritur, principatum ſibi

præ-

præter cæteros appetant: & qui eis genere proximi sunt (arctiori autem eos, quam Navarræ Rex, & Regina, necessitudine attingit nemo) nulla in re magis elaborent, quam ut se perpetuo ejusdem laudis societate dignissimos præstent. Nam quid ego nunc Ludovicum, Philippi & re & cognomine Animosi Galliarum Regis filium, D. Ludovici nepotem, Eburovicum Comitem, Regem Navarræ, à quo per multos gradus nunquam interrupto successionis ordine, hæreditas regni ad Joannam Reginam pervenit; eum igitur cur mihi pluribus verbis commendandum putem? Quid ejus Philippum filium? Qui non tantum regni, verum etiam patriæ atque avitæ virtutis hæres, pro Christianæ pietatis defensione cum Granatæ Rege, acerrimo per id tempus Christianorum hoste, magnum & diuturnum bellum, summa & fortitudine & prudentia administravit. Theobaldi vero Campaniæ Comitis, qui & ipse Navarris regio imperio præfuit, virtutem quis se unquam satis pro dignitate laudare posse confidat? qui cum totam prope ætatem in oppugnandis Christi adversariis consumpsisset, ejusque rei caussa, usque in Africam invictum exercitum duxisset, multa prælia commisisset, multas victorias reportasset, tandem è sacro bello, ad quod D. Ludovicum comitatus fuerat, rediens, paucis post eum diebus ad Superos evolavit. Fuit, fuit illa semper, & adhuc est, in Navarrorum Regibus virtus, ut religionis defensioni alia omnia posthaberent: pro ea, quoties ita res ferret, non fortunas modo suas, verum etiam sua capita sine ulla cunctatione in quodlibet periculum offerrent. Neque vero ita eos animatos esse mirabitur quisquam, qui cognoverit, nunquam eos ipsa regni sui insignia adspicere posse, quin recordentur antiquæ majorum suorum virtutis, & laborum, quos illi pro religione nostra maximos maximeque memorabiles pertulerunt. Ita enim memoriæ proditum est, Castellæ regnum in Hispania quondam à triginta barbarorum Regibus, Duce atque Imperatore Smaragdo, occupatum fuisse. Unde cum illi

magnum omnibus Christianis terrorem injicerent, brevique se tota reliqua Hispania, quæ Christianorum erat, potituros esse confiderent: Sanctium Navarrorum Regem, collecto forti magis quam numeroso exercitu, adversus eos profectum esse, cum prius pulcherrimum clarissimumque jusjurandum jurasset, nunqvam se ex bello, nisi parta victoria, reversurum. Excogitaverant barbari cum alia multa ad prohibendas nostrorum incursiones aptissima, tum catenas qvasdam ferreas, qvibus ita vias omnes occluserant, ut eqvitatui, qvo plurimum valebant nostri, omnis adempta spes faciendæ in hostem irruptionis videretur. Sed nihil virium habent adversus prudentiam subdola & astuta consilia; debiles sunt omnes adversus constantiam machinæ; imbecilla & inutilis adversus fortitudinem multitudo. Deo duce per medios hostes sibi & suis viam ferro faciens Sanctius non prius destitit, quam barbaros fusos, fugatos, castris exsutos docuit, victoriam non in munitionibus operibusqve bellicis, sed in caussæ bonitate positam esse; qvi pro Christi nomine dimicarent, eorum impetum non posse ne collatis qvidem in unum aliorum omnium viribus sustineri. Superatis igitur, & in potestatem redactis hostibus, omnium nostrorum & imperatorum & militum incredibilis concursus ad Sanctium factus est: alius amplexari eum, alius ad genua accidere, alius fortem illam dexteram Barbarorum domitricem, Hispaniarum liberatricem, victoriæ confectricem, exosculari; qui propter multitudinem propius accedere non poterant, vultu, oculis, manibus, corpore, qvascunque poterant, animi sui significationes dabant; una omnes voce, & bellatorem fortissimum, & imperatorem invictissimum consalutabant. Inde cum de dividenda præda agi cœptum esset: quæ tanta erat, qvantam triginta potentissimorum Regum collatæ unum in locum opes coacervare potuerant: nemo erat in universo exercitu, qvi non ita sentiret, itaqve prædicaret, qvantamcunqve sibi partem ex ea vel deposceret, vel etiam suo

jure

jure sumeret Sanctius, nunqvam tantum ad eum perventurum esse, ut non multo plus ipsius virtuti præclarisque factis deberetur. Erat in castris Barbarorum auri, argenti facti, infectique permagna vis; gemmarum maximi pretii admirabilis multitudo; multum tapetium, multum conchyliatæ vestis, multum peristromatum, ut est illa etiam in bellis luxuriosa gens; armorum omnis generis optimorum & exqvisitissimo artificio fabricatorum infinitus prope numerus; equi præstantes permulti; phalerarum, ephippiorum, cæterorumque ornamentorum eqvestrium incredibilis copia; captivi longe plurimi; ex qvibus ingens pecunia confici posset: qvibus omnibus ex rebus Sanctium, ut qvantum vellet sibi ipse sumeret, summo omnes consensu obsecrabant. Ille, alacri vultu, cum gratam sibi esse illam exercitus voluntatem significasset: Non me, *inqvit*, barbaricarum opum cupiditas, ut in hoc bellum ingrederer, aut in prima acie stans corpus meum telis hostium objicerem, induxit. Christianæ mihi pietatis ardor, & hujus pulcherrimæ regionis ab injusto immanium belluarum dominatu vindicandæ studium, faces ad eam rem, & stimulos subdiderunt. Nunc, cum id, qvod volui, divino beneficio, & vestra milites virtute consecutus sum: non committam, ut majori animo videar armatorum & stantium copias, quam inermium & jacentium spolia contempsisse. Ornamento sint ista primum immortalis Dei nostri Divorumqve templis ac delubris: ut partim in sacrariis reposita, partim è tholis pendentia, propagent in omne tempus memoriam nostri: posterosqve nostros ad suscipiendam semper magno animo religionis nostræ defensionem exsuscitent. Ditent cætera egenos & exhaustos, pro suis qvemqve meritis, milites: ut, cum juventutis suæ firmitatem in periculis & laboribus consumpserint, habeant olim, qvo senectutis infirmitatem in tranqvillitate atqve in otio sustentare possint. Ego qvidem, qvod ad me attinet, præter has catenas, qvas spectantibus adjuvantibusqve vobis perfregi at-

que perrupi; & præter illam gemmam, illam, quam meis manibus dejectam, illic jacentem videtis (hæc autem dicens, ostendebat illis prostratum, & in sangvine suo involutum exanimem Smaragdum,) nullam omnino mihi mercedem, nullum præmium, aut postulo, aut appeto. Ergo ad conservandam tam nobilis victoriæ memoriam, simulque ad incitandos successorum suorum animos, & ipse postea catenas pro insignibus gestavit; & instituit, ut iisdem insignibus cæteri post se Reges uterentur. Ac quoniam eo in prælio præcipuum quem dixi barbarorum ductorem Smaragdum sua ipse manu obtruncaverat; ejusdem nominis gemmam medio illarum catenarum complexu voluit contineri. Quin etiam propter hanc aliasque similes victorias, Regibus Navarræ honoris ergo tributum est, ut inungantur, coronentur, consecrentur. O beatum illud seculum, cum Christiani & Principes, & populi sine ullis discordiis, sine ulla opinionum varietate ac discrepantia, summo consensu, omnes vires suas ad proferendos Christianæ ditionis terminos conferebant. Nostra ætas & Christianos Principes alios aliorum viribus collisos attritosque vidit, & in populis, ne quid abesset miseriis nostris, gravissimas pestilentissimasque seditiones ab improbis hominibus, qui cupiditatibus suis falso religionis nomen prætexerent, concitatas. Quibus malis finem per te impositum iri, PIE Pontifex optime & sanctissime, omnes ita confidunt, ut, si hæc spes fefellerit, omnia, quæ possunt evenire, miserrima maximeque detestanda vereantur. Erexisti animos omnium, indicto, quod tanto opere optabatur, universali Concilio. Injecisti spem, fore, ut, hæresium peste sublata, sacrosanctum JESU CHRISTI nomen eodem animo, eadem voce, iisdem ritibus ab omnibus invocetur. Agedum, Beatissime Pater, ita te Deus ille, cujus tu personam in terris sustines, quam diutissime; & quam felicissime Ecclesiæ suæ præesse velit, urge constanter, ut facis, istud propositum: omnemque diligentiam adhibe, ad prohibendum, ne tam tetri mali con-

contagio latius ſerpat. Memento, te noſtrum omnium communem patrem, & paſtorem eſſe: noſtram omnium ſalutem ab eo tibi commiſſam, ac creditam, qui cum Deus eſſet, humana natura aſſumta, quin ſangvine ſuo viam nobis in cœlum panderet, non recuſavit. Omnia ſperamus à te excitatum iri, quæ jacere ſentis, tantis tamque diuturnis diſſenſionibus perculſa atque proſtrata. Videre jam videmur illud tempus, cum per te conſtituatur Eccleſiaſtici ordinis auctoritas, confirmentur veteres ritus, pravæ opiniones aboleantur, concordia, ne unquam poſtea diſſolvi poſſit, ſeveris legibus vinciatur. Multa perdidit Eccleſiaſticus ordo & ornamenta dignitatis, & præſidia ſtabilitatis ſuæ, quæ niſi per te recipiat, à nemine ſibi reſtitui poſſe cenſet. Ad ea autem recuperanda cum cæteros Principes Chriſtianos tibi affuturos eſſe credimus; tum Antonius Rex, & Joanna Regina Navarræ, ſe Regnumque ſuum, & Bearniam, & quaſcunque denique ſummo cum imperio obtinent provincias in tua poteſtate ſemper fore, ſeque, ut par eſt, obſequentiſſimos Eccleſiæ filios, auctoritati tuæ nunquam non libentiſſime obtemperaturos eſſe, ſanctiſſime pollicentur.

DIXI.

De

De Moralis Philoſophiæ laudibus:

Cum eam docere inciperet,

ORATIO VII.

Habita Romæ XVI. Kalend. Decemb. Anno clɔ Iɔ LXIII.

VEteri conſuetudine receptum eſt, ut omnes, qui artem aliquam publice docendam ſuſcipiunt, eam primam habeant concionem, qua rationem inſtituti ſui cum ejus, quam ſe tradituros eſſe profitentur, artis laude conjungant, eoque quidquid habent in dicendo virium conferant, ut in ea cum utilitatis & emolumenti, tum dignitatis & amplitudinis longe plurimum ineſſe confirment. Quæ conſvetudo etſi minime reprehendenda mihi quidem videtur, quod omnia laudanda ſunt, quæ ad amplificandam honeſtarum artium dignitatem, & ad excitandum in hominum animis earum ſtudium pertinent: tamen illud habet incommodi, quod, dum omnes promiſcue iisdem fere afficiuntur laudibus, ejusdemque rei gloriam diverſarum artium homines ad ſuam quisque traducere ac transferre conantur: fit, ut in vulgus elevetur omnium auctoritas; & ut, quoties aliquis de quacunque arte quippiam honorifice ac ſplendide dicere ingreſſus eſt, circumfuſa multitudo ita eum loqui opinetur, non quod ita ſit, ſed quod eam tunc artem ornandam celebrandamque ſuſceperit, idem de alia dicturus, ſi alia ſibi extollenda & exaggeranda eſſet. Ergo, ut qui comœdias aut tragœdias ſpectant, cum hiſtrionem aliquem in proſcenio auro ac purpura fulgentem viderint, facile intelligunt, illa ornamenta ipſius propria non eſſe, ſed futurum, ut æque illis indueretur quilibet alius è grege, qui ad tempus eam perſonam ſuſtineret: ita, qui ejusmodi orationes audiunt, cum hanc aut illam artem magnificis & exqui-

quisitis exornatam laudibus vident, statim judicant, nihilo magis eas in hanc, quam in illam, convenire; futurumque ut eadem de qualibet alia dicerentur, cui orator, tanquam choragus, eas quasi partes mandare atq; imponere voluisset. Quæ cum mihi de principio in mentem venirent, propemodum in eam me sententiam adduxerant, ut eam Philosophiæ partem, quæ ad confirmandos mores, instituendæque vitæ rationem pertinet, quotidianis disputationibus, quantum meæ vires ferent, illustraturus, nihil initio, quo dignitatem ipsius vobis commendarem, dicendum arbitrarer; verentē, ne cum suis eam modo ac propriis laudibus extulissem, communes tamen illæ nonnullis ac tralatitiæ viderentur. Simul autem illud cogitabam, si qui nondum pervidissent, assidua & diligens harum præceptionum tractatio quantum momenti habeat ad bene beateq; vivendum, fore, ut brevi eis pro me res ipsa loquetur: ex qua multo id eos melius, multoq; perfectius, quam aut ex mea, aut ex cujusquam oratione cognituros. Sed ab ea me sententia abduxit amicorum aliter sentientium auctoritas, qui cum alia multa, tum hoc argumentum attulerunt: cum hæc ipsa Philosophia præcipiat: non esse cuiquam temere à publica consvetudine discedendum, minime convenire, qui eam se traditurum profiteretur, eum in ipso quasi vestibulo illius præcepta migrare. Quocirca dicam hodierno die breviter & modice de moralis Philosophiæ laudibus, deque fructibus, quos illa suis cultoribus pollicetur: sed philosophico magis, quam oratorio more: non ut ei quidquam alieni affingam, aut quæ ipsius propria sunt, amplificandi caussa in majus extollam; quorum alterutrum si coner, ipsa mihi Philosophia, ut est veritatis amans, tanquam Achilli Homerica Pallas, manum injiciat: sed ut nudo ac simplici orationis genere, quale veritatis proprium esse ait Euripides, ea, quæ ad rem facere videbuntur, exponam. Primum igitur non artium modo, sed omnium omnino humanarum rerum dignitatem atque præstantiam ex fine, ad quem earum quæque

diri-

dirigitur, quemque sibi proponit, pendi ac spectari arbitror oportere: ut, quanto cujusque finis præstantior ac divinior est, tanto ipsa cæteris excellere judicetur. Quo posito (est enim ita perspicuum, ut probationis non indigeat,) quis unquam reperietur tanta vi præditus ingenii, tanta eloquentiæ copia instructus, qui se de Philosophia, pro ipsius dignitate, verba facere posse confidat? Non enim illa sibi opes ac copias, quæ & sæpe possessoribus suis exitio sunt, & tam multis casibus eripi possunt; non honores & imperia, quæ, quod concupiverint multi, quod aspernatus sit, nemo unquam vituperatus est; non quidquam denique proponit ejusmodi, quo & carere sine probro, & abundare sine gloria liceat: sed eam, ad quam omnes adspirant, quam sibi votis omnibus expetunt, ad quam omnes suas actiones, omniaque consilia referunt, felicitatem. Quanto igitur cæteris omnibus bonis antestat felicitas, tanto Philosophia cæteris artibus antecellit. Quod si tanto studio coluntur artes quædam, quæ nihil sibi aliud, quam lucrum, & rei familiaris amplificationem tum incertam, tum laboris ac periculi plenam proponunt: quanto hæc studio digna est, qua parantur veræ illæ opes animi, quæ non furto eripi, non incendio absumi, non naufragio absorberi possunt, quæque certam rectamque viam commonstrant ad persequendum id bonum, quo cætera omnia continentur? Si tanto in honore medicina est, quod habere levationem morborum, quibus tentatur corpus, bonæque valetudinis ac firmitatis tum effectrix esse, tum conservatrix creditur: qui tandem honores excogitari poterunt ea arte digni, quæ se in animis idem effecturam esse profitetur? Nam & præstantior corpore animus est; & hujus, quam illius, multo plures morbi, multoque periculosiores. Quod si cui forte dubium est, excutiat ille paulisper intelligentiam suam, secumque reputet, quam sæpe unius hominis ambitio, avaritia, libido integras funditus everterit civitates. His autem & similibus morbis medetur Philosophia, eamque in suis effi-

cis

cit animi firmitudinem, quam non voluptatum illecebræ, non dolorum faces, non divitiarum splendor, non obscura & contempta paupertas, non honorum sitis, non ignominiæ metus, non vitæ cupiditas, non mortis terror convellere ac labefactare possit. Ut enim Olympi cacumen Poetæ semper quietum esse ajunt; propterea quod altius sit, quam ut eo vis ventorum tempestatumq; perveniat: sic Philosophorum animus sublimior & excelsior est, quam ut istos flatus sentiat furentium, & de rebus abjectissimis inter se humi digladiantium cupiditatum. Stat ille, ut in medio mari edita & altissimis defixa radicibus rupes: cujus summa fluctus ne attingunt quidem; infima sic verberant, non ut eam commoveant, sed ut ipsi frangantur. Novit Philosophus vulgarium voluptatum blanditias partim puerilium oblectamentorum similes esse, indignas non modo quas consectentur, sed qvas respiciant viri; partim cum dedecore ac turpitudine conjunctas, ut satius sit, quovis dolore lacerari, quam venenata ac pestifera earum svavitate mulceri. Habet alias ex sese proprias ac perpetuas voluptates, easdemque sincerissimas, nullaque, ne minima quidem permistione molestiæ contaminatas, quas ex ipsa virtute, & ex honestis actionibus carpit; iis fruitur, iis mentem pascit, iis se oblectat, eas solas caras ac jucundas habet. Nam ut in beatorum insulis dicuntur esse arbores quædam adspectu jucundissimæ, quarum in ramis toto anni tempore cernere est alios fructus mites jam, & ad maturitatem perductos, alios maturescentes, alios pubentes adhuc, & in primum se florem induentes: sic in eorum, qui vere ac serio philosophantur, animis toto vitæ tempore aliæ actiones honestæ ac laudabiles confectæ jam sunt, & absolutæ, aliæ in eo sunt ut absolvantur, aliæ inchoantur adhuc & informantur, primisq;, ut ita dixerim, lineis designantur. Itaq; aliarum recordatione ac conscientia, aliarũ tractatione ac præsentia, aliarum meditatione & prospicientia sic afficiũtur, nihil ut sibi præterea jucundum aut amabile existiment. Immensa

etiam

etiam illa & inexplebilis accumulandarum opum aviditas, quam, incertum eſt, copia an inopia magis incendat, radices agere in animo Philoſophiæ præceptis conſito & exculto non poteſt. Quid ita? Nimirum quia hæc id vel præcipue in ſuorum animis inſerit, naturales opes & terminatas eſſe, & facile parabiles; eas qui adeptus ſit, nihil ei amplius appetendum; non qui plurimum habeat, ſed qui minimum deſideret, ditiſſimum eſſe; nihil magnifaciendum, quod æque peſſimus atque optimus quisque conſequi poſſit. Neque tamen eorum conſilium probat, qui aut aurum in mare abjeciſſe, aut poſſeſſiones ſuas incultas ac deſertas reliquiſſe memorantur: hæc enim aut ignavorum hominum videntur, aut pecunia uti neſcientium: quorum utrumque in vitio, non in laude ponendum eſt. Ac fuere quidem ii, de quibus illa narrantur, Philoſophi: ſed rudior illa quædam, & ſimplicior Philoſophia tum fuit; politior noſtra hæc, & ad uſum civilem accommodatior: quæ docet, opes, ſi quis aut à parentibus acceperit, aut induſtria ſua quæſierit, aut alia quapiam honeſta ratione ad eas pervenerit, non aſpernandas aut rejiciendas eſſe, ſed ita habendas, ut virtutis, non ut luxuriæ, adminiſtras. Nam illud mihi quidem permirum videri ſolet, quid ita veteres illi judicarint, non poſſe ſe ſimul & rem habere, & in ſapientiæ ſtudia incumbere: qui mihi etiam videntur, quo facto ſummam divitiarum contemptionem ſignificare ac præ ſe ferre voluerunt, eo ipſo indicaſſe nimiam quandam erga eas naturæ ſuæ propenſionem, ſi nummos in arcam condere non poterant, ut non omnes cogitationes ſuas in eandem arcam includerent: neque, quamdiu patrimonium habebant, imperare ſibi, ut aliis rebus contemplandis ac cognoſcendis vacarent. Equidem nunquam eum militem laudaverim, neque fortem habendum duxerim, qui adverſarium à ſe quam longiſſime amoveat, ne cum eo manus conſerat: ſed eum potius, qui & congrediatur, & vincat. Neque vero video, quî minus impedimento ſit egeſtas ſtudiis, quam

divi-

divitiæ. Necesse est enim, qvi, unde vivat, non habet, eum sibi vitæ subsidia aliunde qværere: in qvo qvantum temporis ponit, tantum de sapientiæ studiis detrahit. Melius igitur Philosophia, cui qui se regendos permittunt, ii opes, si non habent, non reqvirunt; si habent, utuntur ut decet: neqve unqvam torqventur, aut augendi cupiditate, aut amittendi metu. Qvid ego nunc de perturbatrice humanarum rerum, optimi cujusqve ingenii corruptrice, concitatrice bellorum omnium, ambitione, qvam semper virere in eorum qvos semel occupavit animis, neqve unqvam consenescere, gravissimus auctor ait Thucydides, verba faciam? Nunqvid illius unqvam facibus accendi poterit pectus, qvod infusa prius Philosophiæ præcepta irrigaverint? Imo vero etiamsi antea subjecti ab ea ignis aliquid forte conceperit, id totum instillata Philosophia restinguet. Ea enim magistra ac præceptrice cognoscimus, verum decus, veramqve gloriam in sola virtute positam esse: eam qui consecutus sit, qvid alii de se judicent, non admodum laborare oportere: præcipue vero despiciendam levis & imperitæ multitudinis temeritatem, qvæ ad mandandos honores cæco sæpius & inconsiderato impetu, qvam certo & explorato judicio fertur. Præclare & sapienter Cato malle se dicebat, qværere homines, cur sibi posita non esset statua, qvam si qværerent, cur posita fuisset. Eodem animo sunt veri omnes Philosophi: esse se, ut de Amphiarao ait Æschylus, qvam videri optimos malunt; honores autem & Magistratus aut non petunt, aut alienæ, non suæ utilitatis caussa petunt; neqve si adepti sint, exsultant: neqve, si repulsam tulerint, anguntur animo, sed placate & moderate ferunt; aut, si qvando dolent, Reipubl. dolent vicem, non suam. Cæsarem ferunt, cum Pontificatum petiturus ad comitia descenderet, matri dixisse, illam eo die aut Pontificem habituram filium, aut exulem. Jam tum præsagire ac præcognoscere licebat, ambitionem illam ingens aliqvod malum civitati daturam. Itaq; qvid postea effecerit, videmus.

At Cato, in petitione præturæ etiam Vatinio posthabitus, æquissimo ac moderatissimo animo tulit. Ita sunt Philosophi. Maximam voluptatem in prætermittendis voluptatibus, maximas opes in qvieto, ac contento suis animo, maximam gloriam in non ambienda gloria ponunt. Satis honoratum putant esse, qui honore dignus sit; satis magnum Regem, qui seipsum regere; satis potentem Imperatorem, qvi cupiditatibus suis imperare possit: qvi vero eis plane domitis ac subactis jugum rationis, quod illæ ne conentur qvidem unqvam excutere, imposuerit, ab eo omnes aliorum victorias triumphosqve superatos. Quod si libidinem, avaritiam, ambitionem pestes qvasdam ac furias esse novimus, qvæ funditus humanam vitam conturbent: quantus honos habendus est Philosophiæ, qvæ se omnes earum conatus repulsuram, omnes igniculos repressuram, omnia semina elisuram, non magnificentius, qvam verius, pollicetur? Videre vos opinor, qvam se latus orationi meæ campus ostendat, si qvæcunqve hoc loco se offerunt, perseqvi, & in singulis insistere atqve immorari velim. Nam cum virtus nulla sit, de qva non splendide & ornate dicere; nullum vitium, in qvod non graviter & copiose invehi liceat; qvidqvid de eorum utrolibet dici potest, idem ad Philosophiam laudandam accommodari potest: qvam virtutis indagatricem, vitiorum expultricem Latinorum omnium eloqventissimus vere ac merito nominavit. Sed non committam, ut cuiqvam videar transilire eos terminos, qvos initio pepigi: potiusqve reprehendi me patiar, qvod multa, qvæ fusius explicare licuisset, compresserim ac coarctaverim, qvam qvod in ulla re dilatanda evectus sim longius justo, neque satis mihi temperare potuerim. Nunc illud mihi etiam atque etiam considerate: cæterarum omnium artium fines, neqve eos modo, sed omnia prorsus, qvæ bona putantur in vita, nisi qvis Philosophiam vitæ ducem habeat, pestifera ac perniciosa esse. Da homini non Philosopho opes ac copias; da honores atqve imperia; da firmam valetudinem;

da

da gladiatorium totius corporis robur; da multarum magnarumque rerum cognitionem ac scientiam; da flexanimam illam, ut Poëtæ vocant, & omnium rerum reginam eloquentiam; da quidquid in filiis parentum votis optari solet: quo ejusmodi plura in talem hominem congesseris, eo illum magis & in suam & in aliorum perniciem armaveris. Opibus abutetur ad suam libidinem explendam; imperiis ad alienam libertatem opprimendam; firmitate & robore ad obeunda facinora; scientiam copiamque dicendi ad circumveniendos cives suos, ad perturbandam Rempubl. ad omnia denique tum sacra, tum profana permiscenda, & evertenda convertet. Da hæc eadem vero, minimeque fucato Philosopho: Deum quendam ad bene faciendum humano generi è cœlo demissum esse dices. Atque hoc illud est, quod in Alcibiade minore sive Plato, sive Xenophon disputat, ea quæ suapte natura bona sunt, sine scientia ejus quod optimum est, quam eandem & Philosophiam esse statuo, ad perniciem, non ad salutem, valere. O præclaram laudem Philosophiæ, cujus ope ne mala quidem nocere; qua detracta, ne bona quidem prodesse possunt. Merito dixit Plato, nullum à Diis datum esse hominibus ea majus aut præclarius donum. Merito Cicero, unum diem ex ejus præceptis actum immortalitati anteponendum. Neq; vero non illud ad ejus, de qua proprie sermo nobis institutus est, Philosophiæ, laudem ac commendationem facit, quod omnia propemodum, quæ à veteribus de Philosophia honorifice dicta sunt, ad hanc pertinent, quæ in vitæ ac morum emendatione versatur. Non enim Plato, cum illam nobilissimam vocem, tanquam ex oraculo, edidit, tum demum beatas civitates fore, cum aut regnarent Philosophi, aut Reges philosopharentur, intellexit, tum id eventurum, cum Reges aut in disserendi subtilitate, aut in pervestigandis rerum naturalium caussis occupati essent: quæ quanquam præclara sunt, longissime tamen absunt ab eo, ut beatas Respublicas efficere possint: sed, cum virtutis pulchritudine

dine incensi omnes vires suas ad eam non cognoscendam modo, sed exercendam, excolendam, propagandam contulissent. At contra qvidqvid inanibus imperitorum ac maledicorum sermunculis adversus Philosophiam jactatum est, qvoscunqve in eam aculeos scurrilis qvorundam libido conjecit, qvidqvid ad minuendam ipsius dignitatem veteris comœdiæ licentia effutiit, id omne, si diligentius excutiatur, ad Dialecticos potius, & ad Physicos, qvam ad Politicos, pertinere videbitur. Quod si ullus in orbe terrarum locus est, ubi Politicen florere, suamqve dignitatem obtinere deceat, Romæ id, Romæ potissimum fieri debet: cui urbi à primo ipsius ortu divino permissu datum est, ut aliis imperaret; unde leges, unde jura, unde religionem cæteræ nationes & olim petierunt, & nunc petunt; unde qvondam exstiterunt tam multi clari viri, qvi hæc præcepta, qvæ nos tradituri sumus, exemplo suo comprobarunt. Nolite enim putare illa lumina, Camillos, Curios, Fabricios, Fabios, Scipiones, Lælios, cæterosqve præstantes viros, qvos olim hæc urbs innumerabiles tulit, qvorum qvotidie nomina auditis, facta legitis, monumenta cernitis, statuas tanta cum admiratione intuemini, qvod de Philosophia neqve disputarunt fere, neqve scripserunt, eo minus Philosophos fuisse. Vita illi, non oratione; factis, non dictis; moribus, non sermonibus philosophabantur: qvod pulcherrimum ac verissimum est philosophandi genus. Integritatem, justitiam, fidem, fortitudinem, omnem deniqve virtutem & colebant ipsi, & alios colere jubebant: Eo ad tantam majestatem atqve amplitudinem pervenerunt, ut pleræqve gentes, qvod ipsæ olim à talibus viris subactæ ac superatæ sint, qvam qvod ipsæ alias devicerint, præclarius sibi ac gloriosius ducant. Qvantam oportet gloriam fuisse vincentium, cum victi tot post secula glorientur? Eorum ego potissimum exemplis, adolescentes, incitabo vos qvotidie atqve exacuam, neqve ullum ex Aristotele præceptum proferam, cujus non ex

hac

hac urbe plurima maximeque illuſtria exempla repetantur. Conſtitui enim, quando PIUS optimus ac ſanctiſſimus Pontifex, qui ipſe omnis virtutis perfectiſſimum exemplar eſt, eum mihi honorem detulit, ut à me virtutis & officii præcepta vobis proponi atque explicari voluerit, modis omnibus eniti, ut ea non arido, & inculto, & moleſtis implicato quæſtionibus orationis genere proſequar: ſed, quantum id quidem in me erit, florido, & ubere, &, quaſi ſtellis quibusdam, ita petitis ex vetere hiſtoria exemplis illuminato atque diſtincto. Peto autem à vobis, ut, ſi & in iis rebus, quas tractare inſtitui, ſummam dignitatem ineſſe cernitis, & me nullis vigiliis, nullis laboribus, nulli denique rei parcentem, ut veſtris commodis conſulam, videbitis, induſtriam meam diligentia ac benevolentia veſtra adjuvetis.

DIXI.

De Moralis Philosophiæ necessitate:

Cum in ea docenda progrederetur,

ORATIO VIII.

Habita Romæ VII. Id. Novemb. Anno cIↃ IↃ LXIV.

SUperiori anno, cum injunctum mihi Pontificis auctoritate munus obire inciperem, multa dixi de laudibus Philosophiæ, cohortatusque vos sum quam potui diligentissime, si tranquillitatem vitæ, si libertatem, si dignitatem atque honestatem, si salutem denique & vestram & publicam caram haberetis: ut, quæ ars tranquillaret animos, quæ eos à teterrima vitiorum servitute in justam plenamque libertatem asserere, ad verum decus, quod in virtute positum est, traduceret, quæ denique & singulos privatim & publice totas civitates conservaret, ejus in studium toto pectore, aliа omni cogitatione posthabita, incumberetis. Quam cohortationem meam etsi non prætervectam esse aures vestras, sed in animis plurimorum penitus insedisse vel ex eo probabiliter intelligi potuit, quod mihi postea ex hoc ipso loco Philosophiæ præcepta tradenti satis frequentes assiduam operam dedistis: facere tamen pro meo erga vos amore non possum, quin vos hoc quoque tempore non adhorter tantum, sed obsecrem etiam & obtester, qui jam iter illud ingressi estis, ut constanter persequamini; qui nondum, ut id vobis, primo quoque tempore ingrediendum esse statuatis. Nulla enim vitæ pars, nulla vivendi ratio, carere fructu, qui ex eorum, quæ nos quotidie tractamus, cognitione percipitur, sine maximo incommodo potest. Magnum est, fateor, rerum naturalium principia caussasque nosse; siderum cæterorumque corporum cœlestium situs, magnitudines, intervalla scientia comprehensa

tene-

tenere, præclarum; illa vero etiam quam in hæc inferiora vim habeant, quidque ad quamlibet multos annos effectura sint, sine ullo errore posse prædicere, prope divinum. Sed certe, quod ne illi quidem ipsi, qui ea se docere profitentur, negaverint, eorum, in quibus nostra exercetur industria, & fructuosior cognitio est, & perniciosior ignoratio. Itaque ut nos iis, qui abdita illa & retrusa tractant & ingenii acumine, & doctrinæ magnitudine, & rerum admirabilitate non inviti cedimus: ita ipsi nobis, nisi valde iniqui sint, ea, quæ disputabantur à nobis, & magis necessaria esse, & uberiores hominum generi fructus afferre fateantur necesse est. Nullus enim unquam, quod illa aut non teneret, aut etiam negligeret, minus propterea vir bonus, aut minus utilis patriæ civis existimatus est: hæc aut ignorata, aut neglecta non singulos modo perdiderunt homines, sed integras funditus afflixerunt & everterunt civitates. Nos, quæ adolescentum, quæ constantis ætatis, quæ senum officia sint, quærimus; nos quid domi, quid militiæ, quid à privatis, quid ab iis, qui cum imperio sunt, præstari debeat, disputamus; ex nobis intelligit pauper, quo modo tolerare inopiam, dives, quomodo uti divitiis debeat; à nobis quid inter patrem & liberos, quid inter virum & uxorem, quid inter fratres, cognatos, amicos, cives, quid denique inter omnes homines observari par sit, explicatur; nos fortitudinis, nos temperantiæ, nos liberalitatis, nos justitiæ, cæterarumque virtutum vim atque naturam disputationibus nostris patefacere atque illustrare conamur. Sine horum præceptorum cognitione muta conticescet eloquentia; manca & mutila erit juris legumque cognitio; illa ipsa domina & regina artium Theologia animos requirit diligenti harum rerum tractatione præparatos atque præcultos. Quæ cum ita sint, quamcunque quis vitæ viam ingredi parat, ita statuere debet, cæterarum Philosophiæ partium cognitionem sibi & utilem & honorificam, hujus plane necessariam esse. Sed sunt quidam perverso homines inge-

nio, qui caussas, propter quas & ipsi à pulcherrimo studio abstineant, & ab eodem cæteros avocent, comminiscuntur. Partim enim communia & contrita esse dicunt, quæ hîc docentur, ut ad ea percipienda doctore nihil opus sit; partim non habere eam vim, ut ad virtutis studium excitent: cujus rei argumentum capiunt ex eo, quod innumerabiles & olim fuerunt, & hodie sunt, qui cum hæc omnia se scire profiteantur, nequissime tamen & flagitiosissime vivunt. Quibus utrisque breviter respondere institui: & efficere, si possum, ut ii, qui ista temere jactant, cognoscant errorem suum: cumque se nihil dicere videant, sententiam mutent; sin minus (nihil est enim difficilius, quam vincere pertinaces) certe quidem, ut ne alii stultitiæ & malevolentiæ plena eorum oratione moveantur. Primum igitur agamus cum istis, qui, ut ad cibos nimium dulces, ita ad disputationes nimium apertas & faciles nauseare se dicunt. Ex quibus libenter quæsierim: quî tandem fiat, ut, quibus rebus omnes ad alia studia invitari atque allici solent, iisdem se ipsi ab hoc studio averti absterrerique dicant. Certe enim, cum ea, quæ docentur, utilia & præclara sunt, si eodem accedit, ut clara, perspicua, aperta, cognitu facilia sint; eo majores concursus ad eos, qui illa docent, fieri constat. Quid igitur cum illis agas, qui, quæ res ad concilianda cæterorum studia plurimum valere consvevit, ea se ipsi tardari ac retrahi ajunt? Ego vero, etiamsi præcepta virtutis quamlibet multis obstructa difficultatibus forent, laborandum tamen, & sudandum, & nunquam nisi eis cognitis ac comprehensis conquiescendum, putarem: nedum ea, quia, ut isti volunt, à quolibet non tardissimo neque inertissimo percipi possunt, omittenda aut minoris facienda censeam. An de rebus ad vitam nihil pertinentibus inter homines eruditissimos summa contentione disputabitur: in eisque, quia involutæ & prope inenodabiles sunt, opera præclare collocari videbitur: hæc quæ vitam omnem continent, ut nimis obvia & in medio posita, negligentur? Quanquam

quam quid diutius ita disputamus, quasi eis concedamus, quod volunt, nihil hîc doceri, quod non aut etiam vulgo notum sit, aut quivis sine doctoris opera facile consequi possit? Ergo ille omnium, qui tunc erant, mortalium, ut creditum est, sapientissimus Socrates, qui nulla unquam alia de re, quam de virtutibus & vitiis disputavit, vulgaribus & satis per se notis in rebus spatium ætatis omne consumpsit; Quid Plato? quid Xenophon? quid Aristoteles? quid cæteri suæ quisque ætatis principes viri? Quid erat caussæ, cur tam multa in hoc genere scripta posteritati relinquerent, si nihil egregium, nihil exquisitum, nihil excellens, sed ea tantum, quæ quilibet è populo satis per se intelligeret, litteris mandaturi erant? Videlicet, quia justitiam, fidem, temperantiam, liberalitatem omnes assidue in ore habent, neque quisquam est, ne ex ima quidem fece vulgi, quin se de ejusmodi rebus optime judicare posse confidat, idcirco nullam magnam eruditionem in eis cognoscendis sitam esse arbitrantur. Quod tamen longe secus est, interestque nimium quantum inter eos, qui tantum tenent nomina, & eos, qui ex eruditorum hominum scriptis ac sermonibus de rebus ipsis vere judicare didicerunt. Plena est exemplorum vita communis, ex quibus facile intelligi licet, quam sæpe vulgus hominum in judicandis virtutibus vitiisque fallatur. Quod ni ita est, cedo caussam, cur qui nimis lenonibus, parasitis, adulatoribus plurima largiuntur, & suo & multorum judicio sint liberales; cur multi restricti, tenaces, sordidi, qui facilius patiantur sibi dentem unum ex ore excuti, quam nummum unum ex arca moveri, parsimoniæ ac frugalitatis nomen ferant; cur tam multi ad audendum projecti & temerarii commendentur pro fortibus, tam multi timidi & ignavi pro cautis & consideratis prædicentur. Quid? Jurisconsultorum vigiliæ in quo consumuntur, quid spectant eorum labores, qua in re eorum acutissima exercentur ingenia, nisi ut videre ac dijudicare possint, quid in quaque re justum injustumve sit? Non igitur, ut nimium faci-

facilis, despicienda est ars ea, quæ virtutum omnium vim naturamque pertractat, cum in una virtute cognoscenda videamus tam diu, tanta diligentia, ab hominibus summo ingenio præditis laborari. Informavit quidem natura & impressit in animis nostris adumbratas quasdam virtutum & vitiorum omnium notiones: sed illæ tantam vim non habent, ut quisquam eis fretus confidere debeat, se sine disciplina vere de rebus expetendis fugiendisque judicaturum. Quid si nos nihil aliud, nisi hæc tam utilia, tamque salutaria quamlibet nudo & inornato dicendi genere traderemus: calumniari tamen nemo nos posset, nisi alienæ nimis iniqvus æstimator industriæ, ut in rebus nimium pervulgatis & facilibus occupatos. Nunc cum & ad salubres animorum epulas condimentum sermonis, quantum in nobis est, adhibeamus: & res suapte sponte pulcherrimas, tum præstantissimorum omnis ævi scriptorum testimoniis fulcire ac corroborare, tum insatiabili quadam veterum exemplorum copia exornare atque illustrare soleamus: tamenne invenientur, qui elevare labores nostros audeant; quæque præstantur à nobis iis sudoribus, ac vigiliis, quarum ipsi nobis conscii sumus, ea quemlibet unum è multis ludibundum perficere posse contendant? Qui si periculum facerent ipsi, quam non quarumlibet virium sit munus hoc ita, ut nos facimus, sustinere & exequi, fortassis, experientia edocti, minus de se elate ac magnifice sentirent, minus de aliis maledice contumeliosequе loquerentur. Sed omittamus istos. Nescio enim quo modo factum est, ut de re dicere ingressus, de me plura quam volueram dixerim; quod ipsum ut facerem, quorundam me hominum, quos nominare nihil necesse habeo, iniquitas coegit. Difficilior cum eis luctatio est, qui negant, sermonibus nostris quemquam ad virtutem incitari: idque ex eo colligunt, quod sæpissime contingit, ut qui optime loqvuntur pessime vivant. Nos vero si diceremus eam in disputationibus philosophicis inesse vim, ut ex audientium animis vitia radicitus evellere, virtutesque eisdem inge-

ingenerare possent, merito ut vani atque inepte gloriosi reprehenderemur. Multas magnasque mercedes, ut ait Theognis, ferrent Philosophi, si, quemadmodum Circe herbis & cantibus suis homines statim convertebat in feras, ita ipsi suis sermonibus ex feris homines facerent, id est, homines ferarum simillimos ad virtutem à vitio, ad rationem à furore, ad humanitatem ab immanitate revocarent. Et tamen aliquid se aliquando ejusmodi effecisse Philosophiæ gloriari licet. Producet enim Polemonem, ab infami vita moribusque perditissimis ad bonam frugem & ad severitatem, unica Xenocratis disputatione revocatum. Sed ut non peræque in omnibus campis agricultura: ita non in omnibus animis Philosophia idem efficit. Illud quidem certe negari non potest, aut nullam omnino esse artem, quæ medeatur animis, quæ quanta sit in vitiis deformitas, quanta in virtute dignitas, doceat, quæ ab illis avertat, ad hanc incitet; aut eum honorem Philosophiæ potissimum esse tribuendum. Quod autem objiciunt plerosque Philosophorum factis dogmata sua evertere, neque ignem aquæ magis contrarium esse, quam eorum mores orationi: ita enim loqui, ut vitio; ita vivere, ut virtuti bellum indixisse videantur: utinam tale esset, ut id nobis inficiari liceret. Est enim acerbissimum negare non posse, quod sit turpissimum confiteri. Sed quoniam iis, quæ omnibus nota sunt, fidem abrogare velle dementiæ est: non negabimus verum esse, quod objicitur; tantum deprecabimur, ne propter hominum vitia res ipsa in invidiam vocetur, neve, quorum facta merito aversamur, eorundem sermonem immerito repudiemus. Ut enim quorundam ex Epicureis dogma reprehenditur, vita laudatur; sic horum vitam reprehendere, doctrinam amplexari debemus. Polycletum insignem statuarum opificem tradunt librum de artificio suo edidisse, quem Canona, id est, Regulam inscripsit: quo libro omnia, quæ in statua hominis fingenda observari conveniret, quæ singularum partium minimarum, maximarum figura esset, qui

situs

situs, quæ inter se proportio, subtilissime & accuratissime persecutus est. Eodem autem tempore statuam à se factam publice proposuit, in qua ea omnia diligentissime observata erant, ne quid præcipere aliis videretur, quod non ipse præstaret: quam statuam ipsam quoque Canona nominavit. Vellem eandem rationem Philosophi teneremus: neque tantum traderemus aliis præcepta, ad quæ vitam suam dirigerent, verum etiam vitam nostram ad ea conformatam ostenderemus. Magna sine ulla dubitatione præceptis nostris ex eo accederet auctoritas. Sed, quando id optandum potius, quam sperandum videtur, quod in frugibus, in fœtibus arborum, in corporibus animantium, quibus vescimur, facimus, ut resectis & amputatis iis, quæ inutilia sunt, iis, quæ prodesse possunt, utamur; idem in hoc genere Philosophorum faciendum est, ut, rejecta eorum turpi flagitiosaque vita, gravem severamque doctrinam non auribus tantum, sed multo magis animis combibamus. Non enim, si qui ex medicis cibo se & potu aliquando ingurgitant, eo illis continentiam præcipientibus, qui sapiunt, minus parent: sed illi quidem quid agant, non laborant, artis autem ipsius placitis & decretis obtemperant. Nam cum alicujus mores & præcepta congruunt ac concinunt: tunc aut utraque laudanda sunt, aut utraque vituperanda: cum discrepant & dissident: caussa nulla dici potest, quin alterum retinendum sit, alterum rejiciendum. Horum à dictis facta ita distare constat, ut non cœlum à terra longius distet: sunt autem facta turpissima: igitur sermones, quibus ea ipsa facta damnantur ac reprehenduntur, dignissimi qui audiantur. Atque ut medici, quo majorem auctoritatem arti suæ concilient, solent interdum enumerare quosdam è præcipuis auctoribus disciplinæ suæ, qui, quod ita se compararunt, ut præcepta sua non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putarent, diutissime saluberrimeque vixerunt: ita nos nihil, si volumus, impedit quamlibet multos Philosophos nominare, qui, quod decretis suis paruerint,

quas-

qvasqve leges aliis proponebant, ipsi servaverint, merito sunt apud omnes populos nunqvam intermorituram gloriam consecuti. Illi fortassis nominabunt Hippocratem, Asclepiadem, Galenum: qvorum primus usqve ad annum centesimum qvartum ætate provectus est; alter eo processit, artis suæ fiducia, ut ausus sit cum fortuna sponsionem facere, ne medicus haberetur, si ullo unqvam morbo tentatus esset, & victor cum ad extremam senectutem sine ullo morbo pervenisset, scalarum lapsu exanimatus est; tertius cum imbecilliori valetudine usus esset adolescens, ita eam arte correxit, ut ad septuagesimum annum pervenerit. Nos e Philosophiæ castris ad repellendos ipsius vituperatores primum qvidem in aciem educemus illud honestatis, illud modestiæ, frugalitatis, innocentiæ, fortitudinis, omnis deniqve virtutis specimen & exemplar Socratem: qvi ita locutus est, ut ex ejus sermonibus omnes qvæ postea consecutæ sunt Philosophorum disciplinæ fluxerint; ita vixit, ut hodie qvoqve nomen illius non hominis, sed integritatis & innocentiæ nomen putetur. Cui succedet par illud nobile in eodem institutum ludo Xenophon & Plato: qvorum uterq; summam in dissimili genere eloqventiæ laudem pari vitæ gravitate cumulavit. Proxime hos Xenocrates: de cujus eloqventia dicit Polemon; de continentia Phryne; de frugalitate & contemptione pecuniæ Alexander; de fide & justitia universus populus Atheniensis, qvi eum, dicto publice testimonio, ad aras jurandi caussa accedentem, una voce revocavit, ac jurare vetuit: parum sibi decorum ratus, tam spectatæ fidei viro, nisi jurato, non credidisse. Inde æternum Alexandri crimen Callisthenes, unoqve verbo tota vetus Academia, & Lyceum, & illa non tam Myconis & Polygnoti picturis, qvam Zenonis & Chrysippi disputationibus nobilitata porticus, qvibus ex omnibus qvasi virtutis & doctrinæ officinis innumerabiles viri, incertum doctiores, an meliores, prodierunt. Agmen claudent Epictetus, Plutarchus, Musonius, cæterique

illi

illi ætati ſuppares, quos ita philoſophatos accepimus, ut iis, quibus cum vivebant, ad omnia recta & laudabilia non voce magis, quam exemplo præirent. His copiis facile ſperamus fore, ut eorum, qui Philoſophiam maledictis inceſſere audent, retundatur audacia. Qui ſi ita victi erunt, ut deinceps in noſtrum ſe numerum aggregari velint, & in ejus ipſius, quam oppugnabant, caſtris ſtipendia facere incipiant, victoriam adepti erimus longe ei diſſimilem, quam veteres Cadmeam nominabant. Illa enim & victori luctuoſa erat, & victo: hæc & victoribus erit lætitiæ, & victis ſaluti. Sin, cum ſe fractos ac perculſos videant, permanebunt tamen in eadem pravitate atq; obſtinatione animi, &, ut ignavi canes, Philoſophiam, ad quam propius accedere non audent, eminus allatrabunt: vos tamen, optimi adoleſcentes, quorum cauſſa hic à me inſtitutus eſt ſermo, quibus mei labores ſerviunt, quorum ad utilitatem omnes mei conatus, omnes vigiliæ, omnia ſtudia referuntur, urgete conſtanter propoſitum: neq; patimini vos cujusquam ſermonibus à ſuſcepto ſtudio abduci. In ea ætatis parte conſtituti eſtis, in qua & ingenium ad omnia percipienda docilius, & corpus ad tolerandos ſtudiorum labores firmius eſſe conſvevit. Videte ut eam iis in ſtudiis collocetis, quæ vobis olim maximo & uſui & ornamento futura eſſe cognoſcitis. Atque ut obtrectatoribus noſtris eripiatis omnem anſam maledicentiæ, connitimini, quantum poteſtis, ut virtutis & officii præcepta, quæ ex me quotidie audietis, non tantum excipiatis animo, verum etiam vita & moribus exprimatis.

DIXI.

De Justitiæ laudibus.

ORATIO IX.

Habita Romæ Postridie Non. Mart. Anno clↄ Iↄ LXV.

Cum quintum librum Ethicorum Aristotelis inchoaret.

QVod principio me, cum hos libros explicare ingrederer, dicere meministis, accuratam eorum tractationem & intelligentiam cum ad omnes vitæ partes utilissimam, tum iis, qui in jure civili excellere, locumq; aliqvem, non inter circumforaneos istos clamatores, sed inter veros & graves, & veterum illorum simillimos Jurisconsultos obtinere meditarentur, necessarium esse: id & aliqva jam ex parte, quam verum sit, judicare potuistis, & ex iis præcipue, de qvibus in hoc libro disputabimus, intelligetis. Ingrediendum enim nobis est duce & quasi mystagogo Aristotele in augustissimum & religiosissimum justitiæ templum; lustranda oculis omnia illius adyta; contemplanda inprimis ipsius Deæ forma; & tum quæ qvantaqve vis illius potestasqve sit, tum qvibus ipsa se rebus, quibus ritibus coli gaudeat, cognoscendum est. Hæc illa est, Auditores, omnium domina & regina virtutum: à qva in omne hominum genus leges & jura manarunt; quæ benefactis honores & præmia, malefactis ignominias & supplicia proponens, studia bonorum excitat, malorum improbitatem coercet; qva sublata, non domus ulla, non civitas, non hominum inter se societas, non ipsa deniqve universitas rerum stare ac tueri se punctum temporis posset. Etenim qvoniam hodiernus dies cæteræ disputationis prolusionem modo qvandam habiturus est: dabitis mihi hanc veniam, ut, paulo altius hujus sermonis principia repetens, percurram ea, quæ, priscis temporibus, summa sapientia præditi

homi-

homines de justitia tradiderunt. Justitiæ originem à cœlo esse dicebant; illic eam & vigere, & ex omni æternitate viguisse; certo illic ordine atqve immutabili quadam lege gubernari omnia: ideoqve æterna atqve immortalia esse. In iis autem, qvæ sub orbem lunæ subjecta sunt, absolutam qvidem illam & omni ex parte perfectam justitiam materiæ vitio cerni non posse: esse tamen aliqvam cœlestis illius imaginem, alibi expressiorem, alibi minus expressam: futurum enim alioqvi, ut permiscerentur ac corruerent omnia. Atqve ut qvæqve res plura & certiora illius vestigia retineret, ita esse eam perfectiorem, stabiliorem, immortalitati viciniorem: ut pauciora minusqve certa, ita minus perfectam, minusqve constantem, pluribusqve casibus atqve interitui deniqve obnoxiam. In elementis hoc primum notari volebant, eaqve dupliciter considerabant: qvatenus unumqvodqve eorum totum qviddam atqve integrum est; & qvatenus ad compositionem qvasiqve coagmentationem cæterorum corporum particulæ qvædam illorum assidue permiscentur ac temperantur. Tota igitur elementa nisi sedes ac regiones sibi à natura datas atqve attributas obtineant; si irruere in alienas & migrare conentur; si ignis proxime sibi suppositam animalem spirabilemqve naturam depascat, & absumat; si aqva non contenta iis terminis, qvos pepigit Deus, terram operiat & obruat: qvis non intelligit, peritura funditus omnia, & talem qvandam confusionem, qvalem Poëtæ ante orbem conditum fuisse fingunt, consecuturam? Qvid cum partes eorum copulari ac coalescere ad alia corpora progignenda & constituenda oportet, nonne justitia qvadam temperationis illius moderatrice opus est: ut tantum cujusqve pro rata portione, qvantum satis est, admisceatur? In illa etiam qvadripartita tempestatum varietate, qva distinctus est annus, idem observari posse dicebant. Qvæ cum ita eunt, ut qvadam ipsius naturæ qvasi lege sancitum est: hoc est, cum & tellus conceptis seminibus hiberno frigore adstringitur, & ver-

vernis modicis imbribus ac tepore laxatur; cum & fruges fructusq; arborum æstivo calore probe percoqvuntur, & eodem sub autumnum remittente se paulatim ac frangente mitescunt: tum & saluberrimus annus est, & maxima rerum ad victum necessariarum ubertate ac copia insignis. Cum contra fit, tum & caritas exsistit annonæ, & variis morborum generibus omne genus animalium tentari solet. Cumque unusquisque nostrum duabus ex partibus conjunctus concretusque sit, corpore & anima: earum partium ex utraque, quæ justitiæ injustitiæque vis esset, liquido perspici posse adseverabant. Omnia enim mala, omnia damna, omnem perniciem & corporibus & animis ex injustitia evenire: justitia salutem, incolumitatem, bona denique omnia effici ac contineri. Nam cum in corporibus quatuor sint, quæ quatuor elementis proportione respondeant, igni flava bilis, animæ sangvis, aquæ pituita, bilis atra terræ: quamdiu hæc cum æquabilitate quadam inter se permista sunt, valemus ac vigemus; cum eorum aliquod aut potentius, aut infirmius, aut plus, aut minus justo est, aut se à communione cæterorum segregavit: conflictamur variis morbis, tandemq; interimus. Qua de re principis medicorum Hippocratis in libello de natura hominis hæc verba sunt: *Corpus hominis habet in se sangvinem & pituitam & bilem duorum generum, flavam & nigram: ex iis omnibus ipsius corporis natura est: eis fit, ut & doleat, & bene valeat. Bene igitur valet, cum ea moderate inter se affecta sunt & temperatione & potestate & copia: maximeq; si permista sint; dolet autem, cũ eorum aliquod aut plus aut minus est, aut in corpore secretum, neque cum cæteris omnibus temperatum.* Hæc Hippocratis verba ipsa expressi: ex quibus intelligimus, in æquabilitate, cujus effectrix justitia est, sitam esse bonam corporis constitutionem. Sed ne aliquidem corpus utiliter ac salutariter sine aliqua imagine justitiæ potest. Nisi enim vis aliqua sit, quæ & siccum & humidum alimentum, ubi jam coctum atque confectum & in succum ac sangvinem

conversum est, æquabiliter distribuat, ac dispertiat, atque id quod cuique parti aptum & accommodatum est, & quantum opus est, tribuat, neque alias partes tumidas & redundantes, alias exhaustas & enectas esse patiatur: facile intelligimus, hæc tam admirabilis fabrica corporis nostri quantam deformitatem habitura & quam cito ruitura sit. Atque hæc in corporibus. Quid in animis? quantum bonorum à justitia, quantum malorum ab injustitia effici creditis? In quibus cum pars una sit, qua intelligimus, qua ratiocinamur, qua proxime ad divinam naturam accedimus; altera, quæ rationis ipsa quidem per se particeps non est, sed obtemperare tamen rationi potest: cum quod fieri jus est, id fit, hoc est, cum pars illa superior imperat, & tanquam habenas tenens, currum regit; paret altera, & quo illa cumque ducet, sequitur: tum omnis honestas, omnis dignitas, omnis officii ac virtutis splendor elucet. At cum excusso ac depulso rationis jugo, cupiditas, quasi seditiosus aliquis ac turbulentus civis, fasces arripit, in arcem invadit, mentem de sua sede contra jus fasque deturbat: tum ut navis discordibus acta ventis; sic hominis vita contrariis & inter se pugnantibus fœdissimarum libidinum flatibus agitata, in omnem scelerum ac flagitiorum turpitudinem præceps ruit. Ipsis igitur & animorum & corporum nostrorum inter se partibus, ut utrisque bene ac beate sit justitiam quandam intercedere necesse est. Sed idem in societatibus convictuque hominum multo evidentius multoque illustrius cernitur. Quomodo enim patrifamilias cum uxore, cum liberis, cum servis, quæ primæ conjunctiones sunt, convenire poterit: quæ eis omnibus vita erit, nisi & ille juste imperet, & hi juste pareant? Si vir in uxorem injurius ac contumelius esse velit, neque eam pro comite individua vitæ, pro divinorum humanorumque omnium socia, sed pro scorto, aut pro ancilla habere; si uxor sua domestica curatione non contenta, implicare se aliis rebus & viri partes præripere conetur; neque se ei morigeram præ-beat;

beat; si uterque liberos in servorum, servos in pecudum loco ac numero habeat, durioríque eos, quam jus est, imperio premat; si liberi parentum, servi dominorum imperium detrectent, eisque obtemperare ac dicto audientes esse abnuant: quis non videt nullam in domo ita instituta concordiam, nullam benevolentiam, nullam animorum voluntatumque consociationem, plena perpetuo omnia rixarum, discordiarum, querelarum, contentionum fore? Ut in qualibet solitudine, in quamlibet vastis ac desertis, & ab omni hominum cultu ac consortio remotis locis svavior vita, quam in ea domo, unde justitia exulet, esse videatur. Ita omnem fructum, omnem dulcitudinem, omnem amabilitatem vitæ, vitam denique ipsam tollit è vita, qui justitiam tollit. Egrediamur, si videtur, domo, & in forum ac publicum prodeamus. Quis est omnium, qui eum, quem injustum esse opinetur, aditu, congressione, sermone dignum judicet? quin eum, quasi maleficum aliquod & noxium animal, refugiat, aversetur, odio habeat? quin ejus concursum dirum sibi ac tetrum atque ominosum putet? Quamvis enim omnia vitia bonis viris odiosa atque invisa sunt: tamen injustitia præcipue alienat ab iis, in quibus est, aliorum animos, omniumque sibi odia conflat, conciliat, colligit. Cæteris vitiis affectos aliquo modo ferimus; quibusdam ignoscimus; quibusdam non nimis offendimur; quibusdam in hac vitæ ac morum corruptione etiam oblectamur: prodigos multi amant; avaros tolerant; multos aliena intemperantia non offendit; qui voluptates nimis refugiunt, etiam severitatis ac castimoniæ laudem ferunt; audacium in bello interdum aliquis usus est; timidis & nimis cupidis vitæ ignoscitur: injustus communi omnium mortalium odio flagrat; suis, alienis, civibus, peregrinis, notis, ignotis juxta omnibus invisus, exosus, intolerandus est. Itaque etsi illud omnibus hominibus à natura tributum est, ut raro sua vitia agnoscant, eaque modis omnibus tegere & occultare conentur, aut etiam eis virtutum

nomina imponere: ut se prodigi pro liberalibus, avari pro parcis ac frugi, timidi pro cautis ac consideratis, audaces pro fortibus haberi & prædicari velint: facilius tamen reperias, qui se avarum, timidum, audacem, libidinosum, quam qui injustum esse fateatur. Quin etiam cæteris vitiis suis hanc aut defensionem aut excusationem prætendere ac prætexere consveverunt, se in neminem injurios esse. *Avarus sum fateor: sed ita, ut mea conservem, suo neminem fraudem, Prodigus: sed cui, ut largiar, eripio? in quem contumeliosus sum? Indulgeo voluptati, hilare vivo, quidquid animo meo collubitum est facio: sed quid tum postea? meæ libidines nemini nocent.*

Leno, inquit, *sum, fateor: pernicies communis adolescentium:*

Perjurus, pestis: tamen tibi à me nulla est orta injuria.

Videte, quam odiosa, quamq; abhorrens à natura sit injustitia: quam turpe atque invidiosum injuriam facere: cum qui negare non possunt aliis se vitiis implicatos atq; illaqueatos teneri, dum hoc careant, ferri se non posse tantum, sed propemodum etiam debere arbitrentur. Civitates vero & regna & imperia, quæ res alia nisi justitia aut initio fundare ac constituere, aut postea tam multa secula conservare ac propagare potuisset? Nam & convenerunt homines, & vitam una colere decreverunt, cum se æquo jure usuros, & quod suo sibi labore peperissent, eo sine metu fruituros esse neque mœnibus magis, quam legibus à vi atq; ab injuria tutos fore considerent; & quamdiu id observatur, tamdiu amice inter se ac concorditer vivunt; simul atque ab æquitate disceditur, partes, factiones, secessiones, seditiones, & bella civilia exsistunt. Præclare, ut omnia, Euripides:

Custodia legum civitates continet.

Idemque alio loco ait, justitiæ neglectum plerisq; civitatibus exitiosum esse. Justitia civitates à parvis & humilibus profectæ principiis brevi tempore ad magnam potentiam pervenerunt: injustitia florentissimæ & opulentissimæ

simæ breviori tempore funditus conciderunt. Neque enim adamantinis illis vinculis, quæ Dionysius senior crebrò in ore habebat, vi atque metu, sed justitia & æquitate magna imperia retinentur. Quare sapienter Persæ ei ex regiis liberis, qui natu maximus erat, quique in spem regni educabatur, cum alios ad virtutem magistros dabant, tum unum inprimis, à quo justitiam doceretur. Pædalios etiam Indicam gentem litteris proditum est in sacris publicis nihil aliud à Diis, quam justitiam petere solitos esse; quod eam si consequerentur, affatim sibi bonorum omnium putarent fore. Justitiam enim & perpetuas illius, ut poetæ loqvuntur, sive comites, sive sorores, veritatem & fidem, pax & amicitia, & bonarum artium cultus, & omnium rerum expetendarum abundantia consequitur. Eam si colerent omnes, nunquam tubæ, nunquam litui audirentur; arma aut exederentur rubigine, aut in ligones ac vomeres conflarentur; belli, dissensionis, inimicitiarum ne nomina quidem hominibus cognita essent. Quod scite sane, & ex patriæ suæ consvetudine Agesilaus expressit: ex quo cum quæsitum esset, utra esset virtus præstantior, justitiane an fortitudo: hæc, inquit, sine illa tantum ad perniciem valet: at, illi si pareant omnes, hujus usus nullus futurus est.

Tutus bos etenim rura perambulat;
Nutrit rura Ceres, almaque Faustitas;
Pacatum volitant per mare navitæ;
Culpari metuit fides.
Nullis polluitur casta domus stupris;
Mos, & lex maculosum edomuit nefas;
Laudantur simili prole puerperæ;
Culpam pœna premit comes:

quemadmodum svavissime cecinit Horatius. Ubicunque justitia dominatur, illinc fraudes, illinc doli, illinc perjuria exulant: non adulteri, non raptores, non fures, non sicarii, non venefici, non latrones, non testamentorum subjectores, non obsessores itinerum reperiuntur: ea

denique propemodum eveniunt, quæ aureæ ætatis hominibus evenisse memorantur. Nam ne tum quidem aliam ob caussam

Ver erat æternum, placidique tepentibus auris
Mulcebant Zephyri natos sine semine flores,
Nec renovatus ager gravidis canebat aristis,

quam quoniam homines

Sponte sua sine lege fidem rectumque colebant.

Neque enim debemus illa poetarum figmenta tanquam inania modo quædam aurium oblectamenta accipere: sed ex eis discere, Deum ipsum favere hominibus justis; eorum labores fortunare; eorum conatus ac consilia ad bonos exitus ducere. Nam neque dictu, neque cogitatu fas est, eum, qui summe justus est, aut ipsa potius justitia, non esse amicum, benevolum, propitium iis, qui ad justitiam omne suum studium conferunt, eamque toto pectore seqvuntur. Itaque Hesiodus quoque, non tantum aureus & ad verbum ediscendus poeta, verum etiam Philosophus inprimis bonus, multis versibus persequitur ac percenset ea bona, quæ à Deo tribuuntur cultoribus justitiæ, contraque eas, quæ ab injustitia civitatibus inferuntur, calamitates. Illorum enim urbes lætas florere populis, nunquam bello, nunquam fame, nunquam aliis ejusmodi pestibus conflictari: hos & fame, & peste, & bello, & aliis innumerabilibus malis injustitiæ suæ pœnas dare. Recitarem versus ipsos, nisi græca quidem huic sermoni admiscere nollem; latine autem me inaffectatam quandam illorum jucunditatem pari gravitate conjunctam assequi posse diffiderem. Quod si hæc non essent, sique injusti quidem abundarent omnibus copiis, in summa opum atque honorum affluentia viverent, fortunam sibi arbitrio suo fingerent ac temperarent; justos autem odium, contemptus, egestas, exilia, orbitates, damna omnia sequerentur: tenere tamen mordicus deberemus id, quod à Platone divinitus & religioni nostræ convenienter traditum ac disputatum est, justos, etiamsi omnes fortunæ acerbi-

cerbitates excipiant, ſemper beatos; injuſtos etiam in maximis proſperitatibus ſecundiſſimisque rebus infeliciſſimos eſſe. Dixi de juſtitia, non quæcunque poteram, (neque enim id tempus tuliſſet, neque omnia in unum locum congerenda ac ſemel effundenda erant) ſed ex infinita copia eorum, quæ dici poſſunt, quantum ſatis eſſe hodiernæ diſputationi judicavi: quotidie autem, ut ſpero, plura & meliora dicentur. Nunc, quod interdum diſertos homines facere animadverti, ut cum ad clauſulam orationis ventum eſt, illa, de quibus egerunt, breviter ac ſummatim colligant, quo ea in uno conſpectu poſita altius in audientium animis ac memoria infigant: id ego quoque facere cupio, ſed quia ejus artis magiſtri ſingularis cujusdam artificii eam rem indigere ajunt, quod mihi deeſt, ab alio mutuabor, recitaboque vobis verba quædam Poli Lucani nobilis Philoſophi, unius ex illis veteribus Pythagoreis, qui tenuerunt eam partem Italiæ, quæ magna Græcia vocabatur: quibus verbis ſumma eorum omnium, quæ à me hodie dicta ſunt, continetur. *Juſtitia*, inquit, *cæterarum omnium virtutum parens & altrix vocanda mihi videtur: neq; ſine ea fieri poſſe, ut quisquam aut temperans ſit, aut fortis, aut prudens. Eſt enim harmonia quædam & pax totius animi cum apto & compoſito motu. Illius autem quanta ſit vis, magis è cæterorum habituum inſpectione cognoſci poteſt. Nam cæterorum utilitates ad unum modo pertinent: hujus ad omnia, quæ compoſita ſunt & ad multitudinem. Ea igitur in mundo quidem providentia vocatur, & harmonia, & judicium, & mens Deorum, qui ita ſtatuerunt. In civitate autem pax & bona legum conſtitutio merito dicitur. In privata domo, viri quidem & uxoris mutua concordia, ſervorum autem in dominos bonus animus, & viciſſim in dominis amica & benevola ſervorum procuratio. In corpore autem & animo, primum quidem ea, quæ omnibus cariſſima ſunt, vita, & bona valetudo, & integritas virium: tum autem ſapientia omnisq; ſcientia. Quæ igitur una & totum & partes ita regit & ſervat, efficiens*

omnia inter se concordia & amica, quidni communis omnium parens & altrix omnium suffragiis prædicetur? Hæc ille. Ego autem ad hujus virtutis tractationem & cognitionem, & ad has pulcherrimas animorum epulas nobis omnibus ab Aristotele paratas vos, auditores, voco. Cogitate, quid agatis. Virtus, qua de agitur, præstantissima est. Qui de ea scripsit, Philosophus præstantissimus. Utinam ex me quoque tertium argumentum sumi posset ad animos vestros excitandos. Sed, quo minus doctrina & ingenio valeo, eo plus laboris ac diligentiæ afferam. Nullus autem est, quin adhibito labore efficere aliquid & navare possit. Multum à me operæ jampridem in hoc libro positum est; multæ noctes vigilatæ, ut ad illius intelligentiam pervenirem, præcipue olim, cum in juris civilis studia incumberem, ad quæ hunc librum mirificè utilem esse intelligebam. Non puto, me usque adhuc valde fefellisse vestram de me opinionem: neque sæpe id, quod pollicitus sim, non præstitisse. Mihi credite: si quantum ego ad docendum, tantum vos ad discendum diligentiæ afferetis, efficiam, ut multos magnosque fructus ex hujus libri cognitione capiatis.

DIXI.

De

De sui cognitione, deque omnibus humani animi facultatibus.

ORATIO X.

Habita Romæ IV. Id. Novemb.

Anno cIↄ Iↄ LXV.

Cum sextum librum Ethicorum Aristotelis inchoaret.

CRœsum olim Lydorum Regem opulentissimum, petendi oraculi caussa, Delphos misisse accepimus, qui sciscitarentur ex Deo, non leve quiddam & nugatorium, ut antea, cum clam in eodem aheno testudinem simul & agnum coquens, experiri voluerat, nunquid eorum quæ agerent homines DEUM lateret; neque quid se facere oporteret, ut ex se procrearet liberos; neque denique quidquam simile eorum, quæ prius quæsierat: sed rem omnium multo maximam, multoque dignissimam, in qua cognoscenda plurimum ab omnibus operæ ac studii collocetur: quomodo felicitatem consequi, & quid agens, id quod supererat ætatis beatissime transigere posset. Sapienter hoc quidem, & non pro ea, qua plerisque in aliis rebus usus est, inconsiderantia & temeritate: quod de via, quæ ad summum bonum ferret, neque statuendum sibi ipse, neque cujusquam hominis fidendum consilio, sed DEum consulendum judicavit. Responsum autem ei redditum est plane præclarum, & illa, quæ tum de Apollinis sapientia erat, opinione dignissimum: non si maximos auri argentique acervos exstrueret, non si multos exercitus aleret, non si terminos imperii sui longe lateque proferret; sed si seipse cognosceret, ita demum beatum fore. Jam etsi apud nos, qui vera religione imbuti sumus, nihil Apollinis valere debet auctoritas: tamen ejusmodi oracula, quæ præceptum aliquod utile ad instituendam vitam continent, amare & magnifacere

debemus. Constat enim, ea nihil esse aliud, quam insignes quasdam & eximias sapientissimorum hominum sententias, quæ quoniam divinitus immissæ in eorum animos videbantur, ad Deum referebantur auctorem. Quoties igitur audimus Apollinem respondisse Crœso, beatum eum fore, si se cognosceret; quoties præceptum eadem de re in templo Delphico inscriptum fuisse legimus: toties illud cogitare debemus, magnum quoddam bonum esse cognitionem sui: cum inter omnes omnium ætatum sapientes viros convenerit, in eo positum esse fundamentum felicitatis: neq; ulla re unumquemq; nostrum in plura aut graviora mala, quam sui ipsius ignoratione, prolabi. Quod cum ita se habeat, omnibus viribus elaborandum est nobis, ut cognitionem nostri, quando tantum in ea momenti ac ponderis ad beatam vitam situm est, consequamur. Sed in hac re illud primum videndum est, quid sit nosse se: ne, eo secus quam oportet accepto, errore aliquo implicemur. Fieri enim prorsus non potest, ut recte id faciamus, quod jubemur, nisi prius, quid jubeatur, intelligamus. Hoc autem non alius melius nos, quam Plato, docuerit, apud quem Socrates in Alcibiade primo multa disputat, quibus hominem animum esse, non corpus ostendat; semper enim id, quod aliqua re utitur, ab eo, quo utitur, aliud esse; uti autem homines & partibus corporis sui, ut manibus pedibusque, & toto corpore; ex quo effici, ut, quantum inter artificem & Instrumentum interest, tantum inter hominem & corpus intersit. Quam sententiam & Aristoteles libro decimo Ethicorum comprobavit, & apud Ciceronem libro sexto de Repub. his verbis Africanus expressit: *Mens cujusq; is est quisq;, non ea figura, quæ digito demonstrari potest.* Quod si homo non corpus est, sed animus: qui jubet, ut nos ipsos noscamus, illud videlicet jubet, ut noscamus animum nostrum. Atque hoc à Platone acceptum ita extulit idem Cicero libro primo Tusculanarum disputationum: *Est illud quidem vel maximum, animo ipso animum videre: & nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis:* quo

quo monet, ut ſe quiſque noſcat. Non enim, credo, id præcipit, ut membra noſtra, aut ſtaturam, figuramve noſcamus: neque nos corpora ſumus: neque ego, tibi hæc dicens, corpori tuo dico. Cum igitur, Noſce te, dicit, hoc dicit Noſce animum tuum: nam corpus quidem quaſi vas eſt aliquod animi aut receptaculum. Duo ſunt, quæ hactenus probare ſtuduimus: eximium quoddam bonum eſſe cognitionem ſui, & noſſe ſe nihil eſſe aliud, quam noſſe animum ſuum. Nunc antequam progrediamur ulterius, illud admonendi eſtis, unam eandemque rem non uno eodemque modo à diverſis artificibus conſiderari. Angulum rectum, ajebat Ariſtoteles primo horum librorum, alia ratione conſiderat Geometres, alia faber. Sic & hominem aliter medicus, aliter pictor; & animum hominis aliter Phyſicus conſiderat, aliter politicus. Phyſici, quæ ſit animorum natura, quærunt: ſimplex, an compoſita atque concreta; corporea, an expers corporis; mortalis & caduca, an immortalis & æterna; ſitne totus animus in qualibet parte corporis, an unaquæque illius facultas ſuam in corpore ſedem quaſique domicilium habeat à cæteris ſecretum ac ſeparatum. Nos quæcunque de iis & talibus ab eis, duntaxat religioni noſtræ conſentanea, traduntur, tanquam vera & indubitata ponentes, animum ea tantum ratione conſideramus, qua vel depravari & corrumpi vitiis, vel virtutibus perfici & ad Dei ſimilitudinem, quantum natura patitur, perduci poteſt. Quare cum hodie nobis illud propoſitum ſit, ut ex Ariſtotelis, in iis libris, qui ad moralem Philoſophiam pertinent, ſententia, de animi humani partibus, deque uniuſcujusque illarum perfectione verba faciamus, (hoc enim potiſſimum modo præparandos eſſe vos duxi ad cognitionem & intelligentiam eorum, quæ in hujus ſexti libri explicatione tradentur:) certos quaſi cancellos circumdabimus orationi noſtræ, eamque ſuis regionibus ac terminis circumſcribemus: ut ab iis, quæ Phyſicorum ſunt, abſtinentes, ea tantum, quæ ad munus noſtrum proprie pertinent, explicemus. Hoc loco prope ſupervacaneum eſſe judico, petere à vobis, ut me at-

ten-

tente audiatis. Certe enim ea vobis caussa huc veniendi fuit, Et ut ridiculus fuerit balneator, si quos lavandi caussa in balneas ingressos videt, ab eis multis precibus petat, ut lavent: ita ego mihi videor ridiculus fore, quod facturi huc convenistis, id si, ut faciatis, vos rogem. Oratorum iste mos est, qui, etiam cum exploratum habent, se attentissime auditum iri, tamen attentionem petunt: non quòd opus esse eo putent, sed quoniam, si aliter fecerint, adversus artis suæ præcepta fecisse se putant. Meum est conari, ut auditu digna adferam; vestrum, ne ea prætervolare patiamini, sed singula diligenter expendentes, penitus demittatis in animos vestros. Mihi, ut ne ad id, quod mearum partium est, præstandum imparatus venirem, provisum est; vos quoque ad me, qua soletis benignitate & attentione, audiendum satis vestrapte sponte paratos esse confido.

Animi nostri sive partium, sive facultatum bipartita divisio est. Partim enim ipsarum ratione præditæ sunt, partim rationis expertes. Ac ratione quidem prædi tas eas vocamus, quæ ex omni animantium genere in solis hominibus; rationis autem expertes, quæ etiam in bestiis atque ex aliqua parte in stirpibus reperiuntur. Rationis expertes (ab eis enim exordiri & ab infimis quasi per gradus ad summa contendere decrevimus) duplicem ipsæ quoque habent varietatem. Aliæ enim sunt, quæ vitam continent; aliæ, quæ animal constituunt. Quæ vitam continent, tres sunt: quas illa & in rebus inveniendis acutissima, & in eisdem appellandis disertissima Græcorum natio vocat τὸ θρεπτικὸν, τὸ αὐξητικὸν, τὸ γεννητικὸν. Nos quia vetera quidem Romana vocabula, quibus hæc exprimamus, non habemus, iis autem, quæ postea cusa sunt, uti propter quandam, ut verum fatear, stultam & ineptam religionem non audemus, unum in plura spargere ac diducere cogimur, dicimusque vim nutriendi, vim augendi, & vim procreandi. Hæ omnes non in animalibus modo sunt, verum etiam in stirpibus. Quæ autem constituunt animal, duorum ipsæ quoque generum sunt. Partim

tim enim cognitione quadam & apprehensione, partim appetitione & declinatione cernuntur. Illas γνωστικὰς Græci, has ὀρεκτικὰς vocant. Γνωστικαὶ in animalibus sunt duæ, sensus & phantasia: utendum enim est hoc, quando Latino caremus. Sensibus apprehenduntur singula tantum, non etiam universa, nisi quatenus sunt in singulis. Non enim lapidem aut lignum proprie ac per se videmus, sed hunc lapidem & hoc lignum: aut potius neque hunc lapidem neque hoc lignum, sed hujus lapidis aut ligni colorem. Sensus enim non percipit essentiam, ut Ciceronem locutum esse ajunt, sive, ut posteriores locuti sunt, substantiam: sed ea tantum, quæ ei adjuncta sunt: neque rosam aut videmus, aut olfacimus, sed rosæ odorem olfacimus, colorem videmus. Sensus autem sunt, ut notum est, numero quinque: quorum tactus in omnibus est animalibus, cæterum alii in aliis desiderantur. Phantasia rerum sensu perceptarum formas quasdam, &, ut Græci loqvuntur, typos recondit ac continet: ac præterea judicat de quibusdam, de quibus sensus exteriores judicare non possunt: ut hoc flavum esse dulce: & hunc, qui accedit, esse Socratem. Sensus in eo, ad quod proprie percipiendum aptus est, nunquam fallitur: dum & intervallum moderatum sit, & instrumentum, & id, quod interjicitur, probe affectum. At phantasia sæpe fallitur: ut cum in picturis eminere videntur quæ plana sunt; ut cum remus in aqua inflexus videtur; ut cum cani Æsopeo imago carnis in aqua caro videbatur. Hanc inesse in bestiis vel ex eo cognoscimus, quod earum pleræq; & meminerunt & somniant, ut equi, ut canes: quorum neutrum sine ea, de qua loquimur, facultate facere possent. Ex eis nascuntur illæ, quas in persequendo fugiendoq; cerni, & Græce ὀρεκτικὰς vocari diximus. Nam cum omnem sensum voluptas aut molestia comitetur: quarum altera naturæ consentanea & amica est, altera adversa & inimica: fit, ut nullum animal sit, in quo non insit naturalis & appetitio eorum, quæ jucun-

cunda, & fuga eorũ, quæ molesta esse videantur. Ὀρεκτικὰς δυνάμεις Aristotelis interpretes Hammonius, Eustratius, & alii vulgo, duas tantum faciunt, ἐπιθυμίαν, καὶ θυμόν. Sed intelligendum est, in omnibus animalibus exsistere & ex bono præsenti lætitiam, & ex eo, quod nondum adepta sunt, cupiditatem; & ægritudinem ex præsenti malo, & metum ac declinationem, si mali quid imminere videatur. Hæc Stoici, ut me tertio abhinc anno ex hoc ipso loco dicere memini, propria hominis, non ei cum cæteris animalibus communia esse voluerunt. Neque enim metuere bestias, sed quasi metuere: nec cupere, sed quasi cupere: eodemq; modo neq; vera ipsas lætitia, neque vera molestia affici: sed utriusqve imaginem modo quandam ac similitudinem habere. Quam opinionem ut stultam & deliram exagitant Plutarchus, Galenus, Porphyrius, & alii. Sed Stoici, si dogmatum suorum constantiam ac convenientiam retinere ac conservare vellent, ita dicere necesse habebant. Hæc enim omnia ita definiebant, ut ex opinione nasci dicerent: ex opinione boni præsentis, lætitiam; ex opinione mali præsentis, molestiam: ex opinione boni imminentis, cupiditatem; ex opinione mali imminentis, metum. Cum igitur opinio in solis fit hominibus, sequebatur, ut ea quoque hominum propria essent. Sed verius est hæc omnia convenire etiam in bestias: neq; ex opinione tantum consistere, sed etiam ex sensu aut phantasia boni malive aut præsentis aut imminentis. Omnes igitur illæ facultates, de quibus hactenus diximus, in mutis quidem animalibus ita sunt rationis expertes, nullam ut prorsus cum ratione habeant aut communionem aut societatem. In homine eæ, quæ Græcorum lingva ὀρεκτικαὶ nominantur etsi ratione præditæ non sunt, rationem tamen audire, & ejus obtemperare imperio possunt. Quorum utrumq; nobis paulo enucleatius explicandum videtur. In eis igitur non inesse rationem, ex eo quivis facile intelligat, quod ratio ipsa secum pugnare non

potest:

potest: at sæpenumero lætitiam, molestiam, cupiditatem, metum rationi adversari videmus. Rursus, esse iis omnibus aliquam cum ratione communionem, id indicio est, quod suscepti præter rationem animi motus, ratione adhibita, aut deponuntur aut mitigantur. Itaque recte ex Aristotelis sententia dicitur: τὸ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἄλογον διττὸν εἶναι. Τὸ μὲν γὰρ αὐτῆς ἁπλῶς ἄλογον εἶναι καὶ κατ' οὐδένα τρόπον λόγου κοινωνεῖν, τὸ δὲ ἄλογον μὲν εἶναι φύσει, μεθέξει δέ τινι λογικόν. Hæc latine ita expedite, &, ut ita dixerim, rotunde explicari non possunt. Sed nihil difficile amanti.

Libenter hoc & omne militabitur

bellum in vestræ spem gratiæ. Conabor, si qua ratione possim hæc ita latine eloqui, ut intelligantur. *Earum animi nostri facultatum, quæ ratione carere dicuntur, duplex ratio est. Quædam ita sunt rationis expertes, ut nulla prorsus eis intercedat cum ratione communio. Tales autem sunt quinque: vis alendi, vis augendi, vis generandi, sensus & phantasia. Nam hæ omnes & communes nobis sunt cum mutis animantibus, & ratione nullo modo dirigi possunt. At eæ duæ, quarum in altera vis est concupiscendi bonum propositum, ejusque adeptione gaudendi; in altera declinandi malum imminens, & eo, cum jam urget, dolendi, suapte quidem natura rationis participes dici queunt.* Quibus eas argumentis rationis expertes esse cognoscimus? Primum, quod his omnibus modis afficiuntur etiam bestiæ. Nam & concupiscunt, & lætantur, & metuunt, & dolent. Deinde quod sæpenumero cum ratione pugnant: ut cum incontinentem alio ratio, alio cupiditas trahit. Qualis est Ovidii Medea, quæ se ait videre quidem & probare meliora, deteriora autem sequi. Nullo autem modo fieri potest, ut eadem animi pars eodem tempore in contrarias partes trahat. Quare cum alio ratio, alio cupiditas trahit, facile intelligitur, aliam à ratione esse cupidita-

ditatem. Unde igitur colligimus eas esse tamen in homine rationis quodammodo participes? quoniam eas rationis audire imperium, eique parere interdum videmus. Agamemnoni apud Homerum irascitur Achilles: multa iratus dicit, quæ neque eum, cui dicuntur, neque eum, à quo dicuntur, decent. Hinc cognoscas licet, iram à ratione aliam esse. Cum jam eo processisset, ut stricto gladio impetum in Agamemnonem facere pararet, prohibet ratio: quam enim aliam accipiamus Pallada? Atque ibi Achilles divinam illam & nunquam delendam ex animis hominum sententiam profert:

> Χρὴ μὲν σφωΐτερόν γε θεὰ ἔπος εἰρύσασθαι,
> Καὶ μάλα περ θυμῷ κεχολωμένον, ὡς γὰρ ἄμεινον.

Homini quantumlibet irato, rationem tamen audiendam, ejusque obsequendum imperio dicit: id enim satius esse. Potest igitur iræ furentis impetus ratione cohiberi: vereque dictum est ab antiquo Poeta, morbis hominum rationem mederi. Si qui gaudent dolentve, quibus non oportet, aut plus minusve quam oportet, eodemque modo qui aut cupidi sunt, aut timidi, aut contrariis vitiis laborant, rationis imperium accipere & conformare se ad illius præcepta possunt. Atque hoc est, quod Aristoteles primo horum librorum dicebat, illam animi partem ratione quidem carere; sed tamen quodammodo participem esse rationis. In ea igitur sunt omnes eæ virtutes, de quibus in superioribus libris disputatum est: quæ usitato jam & recepto vocabulo morales nominantur. Sequitur nunc, ut eam animi partem consideremus, quæ suapte natura ratione prædita & hominum propria est: cujus etiam ipsius vires ac potestates antiqui duorum generum esse dixerunt: Appetitionis duas, voluntatem & προαίρεσιν, quam vulgo electionem vocant: quarum voluntas semper tendit ad bonum; προαίρεσις variat, & modo bona malis, interdum etiam mala bonis anteponit. Sed

hac

hac de re & diximus multa, cum librum tertium explicaremus, & in librum septimum, ubi de continentia incontinentiaq; disputabitur, plura dicenda erunt. Tres cognitionis, δόξαν, id est, opinionem: διάνοιαν, quam mentis agitationem, Cicerone, nisi fallor, auctore vocare institui: & νοῦν, quem aut mentem, aut intelligentiam vocemus licet. Mentis cum sensu ac præcipue cum sensu oculorum magna quædam similitudo est: unde & sæpe Aristoteles oculum mentis vocat: & dictum est id esse mentem in animo, quod oculum in corpore: &, ut suo loco ostendimus, sensum ac mentem interdum confundit. Ut enim sensus, ita mens quoque extremorum est: sed sensus eorum, quæ sunt inferiora demonstratione, mens eorum, quæ supra omnē demonstrationem. Mente apprehenditur Deus; apprehenduntur mentes illæ ab omni contagione materiæ separatæ; apprehenduntur mundi & eorum, quæ illius ambitu continentur, primordia, cæteraque ejusmodi, quæ multis magnisque obscuritatibus involuta & in intimis rerum omnium parentis naturæ recessibus abdita & retrusa, iis demum perfecte patent, qui puro & ab omnibus libero cupiditatibus animo cœlestem quandam in terris vitam agunt. Ad illud mentis lumen cum se applicuit & admovit διάνοια, in qua inest vis ratiocinandi & ex aliis alia colligendi, ex eorum complexu ac conjunctione exsistit, & exoritur illa omnium virtutum suprema, quam magnificentissimo vocabulo σοφίαν Græci, Latini Sapientiam nominârunt. Ea perfecta cadere in hominem non potest: recteque judicavit sive Thales Milesius, sive quis alius (non enim inter omnes convenit) solum Deum esse sapientem. Sed tamen priscis temporibus qui de Deo rebusque divinis, qui de mundi origine, qui de abditis rerum caussis disserebant, earumq; rerum cognitione cæteris excellere videbantur, eos sapientes vocabant. Sapientiam autem esse dicebant cognitionem divinarum humanarumq; rerum, & caussarum, quibus eæ con-

Bayerische Staatsbibliothek München

tinentur. Primus Pythagoras arrogantiam verbi fugiens, non ſophon ſe, id eſt, ſapientem, ſed Philoſophum, id eſt, ſapientiæ amantem eſſe profeſſus eſt; ab eoq; deinceps qui ſe iisdem quibus ille ſtudiis dediderunt, Philoſophorum appellationem retinuerunt. At mente in rebus tam ſublimibus, tamque arduis uti, pauciſſimis hominibus datum eſt. Pleraque pars in fœdiſſimo eodemque tenaciſſimo corporearum cupiditatum cœno hærentes, & quaſi clavis quibusdam, ut Plato loquitur, terræ affixi, ad divina & cœleſtia ne adſpirare quidem poſſumus. Quod cum ita ſit, in omnibus tamen hominibus lucent quaſi ſcintillæ quædam illius luminis; quibus fit, ut principia diſciplinarum, & communes illas ſententias, quas ἀξιώματα aut κοινὰς ἔννοιας vocant, ita videamus, quaſi ea, quæ cernuntur oculis, eisque ſine cauſſa firmius etiam ac certius, quam iis, quorum cauſſam tenemus, aſſentiamur. Ad quas cum ſe admovit ἡ διάνοια, & ex illis alia quædam neceſſario collegit, efficitur ἐπιςήμη, id eſt, ſcientia, quam eſſe ajunt cognitionem rei per primam, propriam & neceſſariam cauſſam. Quid mens proprie, quidque διάνοια ſit, diximus, ſimulque paucis tum ſapientiæ tum ſcientiæ originem oſtendimus. Quarum utraque ad eam vim mentis pertinet, quam Græci, ducto a contemplatione vocabulo, νοῦν θεωρητικὸν vocant. Eſt enim & altera, quæ ab eis dicitur ὁ πρακτικὸς νοῦς aut latiori nomine & aptiori ad omnia complectenda, ὁ νοῦς ἐν ἑκάςῳ, quaſi tu dicas mentem, quæ non ſimplicem, ut illa veritatem ſibi propoſitam habeat, in eaque acquieſcat, ſed referatur præterea alio, ut ad actionem, aut ad operis alicujus molitionem & effectionem. Hac aut videmus duce natura, aut certe facile percipimus communes quasdam ſententias de rebus bonis & malis, expetendis & fugiendis: cujusmodi ſunt, tuendam eſſe hominum inter ipſos ſocietatem; colendam eſſe juſtitiam; ab injuria abſtinendum; vim vi repel-

repellere jus fasque esse: itemque alias, quæ quasi principia sunt ac semina artium ad vitam necessariarum. Ad hæc principia cum accessit primum διάνοια, quæ, ut dixi, alia cum aliis comparans, alia ex aliis nectens progreditur ac provehitur paulatim longius: deinde diuturnus usus & experientia cum accurata & diligenti animadversione ac notatione eorum, quæ eveniunt in vita, exsistit illa magistra vitæ, omnium bonorum consiliorum præceptrix, omnium honestarum actionum moderatrix, omnium moralium virtutum dux gubernatrixque prudentia; eademque illa vi excogitatæ, auctæ, & ad summum perductæ sunt artes illæ, quibus aut nullo modo, aut certe non satis commode carere poteramus. Reliqua est opinio, varium & multiforme monstrum: quoque non Proteus aut Vertumnus plures induerit species. Quamquam enim in rebus incertis & fortuitis proprium illius munus est: non tamen eis se finibus continet; sed indomita quadam & effrenata licentia per omne genus rerum temere ruens, omnia permiscet atque perturbat. Interdum etiam sese pro sapientia, pro scientia, pro prudentia venditans, homines nimium fidentes sibi in gravissimos ac perniciosissimos inducit errores. Huic igitur, quoniam fallax, incerta, & instabilis est, nullius virtutis origo tribuitur: nisi quod bona opinio de iis, quæ sciri possunt, præparatio quædam est ad scientiam: bona opinio de rebus agendis, utiliter ad comparandam prudentiam antecedit. Immo vero, ut in disciplinis quædam ponuntur, quibus sine ulla dubitatione credendum est: ita ait Aristoteles opinionibus ac sententiis senum, & eorum, quos longa & multiplex rerum experientia cautos ac providos efficit, in consilio capiendo & in instituenda vita maximam fidem habendam esse: eas enim eandem vim ad prudentiam, quam illa principia ad scientiam, obtinere. Dixi breviter, ut proposueram, de omnibus humani animi facultatibus; & quamquam hanc totam disputationem quotidianis verbis & inornato dicendi genere contexui: tamen confido eam

vobis non minus gratam fuisse, quam si omnes undique flosculos colligens, omnes dicendi lepores ac festivitates aucupans, concinno quodam ac modulato verborum sono aures vestras demulcere studuissem. Potestis autem facile perspicere ex iis, quæ dicta sunt, quibus de rebus in hoc sexto libro explicando disputaturi simus. Nam cum in superioribus libris earum virtutum, quæ sunt in illa parte animi, quam per se ratione carere, sed rationi tamen parere posse diximus, natura pertractata sit: in hoc de virtutibus illius superioris ac divinioris partis, hoc est, de intelligentia, sapientia, scientia, arte, prudentia, sed potissimum de prudentia disseremus. Quid igitur? finemne statim faciam, [id enim à me jam expectari video] an priusquam desino, ad hæc toto pectore amplectenda paucis vos cohortabor? Ego vero ita faciam, neque committam, ut aut ad ineundam, aut ad persequendam pulcherrimam & fructuosissimam studiorum viam, ullo aut loco aut tempore, mea vobis cohortatio defuisse videatur. Dubitatis igitur, adolescentes, quin ad harum rerum cognitionem adipiscendam omnis vobis diligentia suscipienda, omnis labor perferendus, omnis corporis voluptas negligenda, omnes aliarum rerum cura ex animo ejicienda sit? Ubi, quæso, istam egregiam indolem, quam in plerisque vestrum videmus, ubi istud ingenium ad omnia summa natum, ubi istam partem ætatis ad concipienda doctrinæ virtutisque semina omnium aptissimam, aut honestius, aut svavius, aut fructuosius collocare poteritis? Quid enim est, quo quisquam oblectari, quo ad discendum invitari atque allici possit, cujus non in hisce quotidianis disputationibus nostris copiam reperire aliquam liceat? Est quem arduarum rerum & remotarum à cognitione vulgi accurata tractatio capiat? Talia nobis plurima in animi partibus excutiendis, in principiis humanarum actionum evolvendis, in patefacienda sapientiæ scientiæque natura, necessario tractanda erunt. Est quem non tam ardua & sublimia, quam in quotidiano usu posita, & ad instituendam

dam vitam accommodata, delectent? Utilissimis ad vitam præceptis aures eorum, qui me audient, quotidie personabunt. Est cui antiquitatis cognitio & veteris historiæ commemoratio jucunda sit? At nos quidem scitis vix ullum præceptum tradere solitos esse, quin ei illustrando repetitam ex Græca Romanaque historia, exemplorum lucem adhibeamus. Poetarum alius amœnitate ducitur? Nos vero ex optimis utriusque lingvæ poetis pulcherrima quæque libantes, perpetuo disputationes nostras ejus quasi salis adspersione condimus. Græcam lingvam amat aliquis? Aristotelem hic quotidie Græce loquentem audiet: qui ea lingva dictus est aureum orationis flumen fundere. Latinam anteponit alius? Dabimus nos quidem operam, ut ex optimis Græcis non pessima Latina faciamus: neu quis à nobis audiendis, tanquam in latine loquendo non satis diligentibus, absterreatur. Omninoque quicunque tantam huc animorum alacritatem tantamque discendi cupiditatem adferent, quantam ego rerum optimarum varietatem, & quantum perspicue docendi studium adferam, faxo, nunquam eis veniat in mentem, quod docenti mihi assiduam operam dederint, pœnitere.

DIXI.

Pro Alfonso II. Duce Ferrariæ, &c. ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO XI.

Non est habita.

SI quis est, qui scire cupiat, Beatissime Pater, quanto gaudio perfusus sit Alfonsus II. Ferrariæ Dux, posteaquam te in summum istum & cœlo proximum dignitatis, atque amplitudinis gradum communi patrum omnium voluntate ac judicio sublatum esse cognovit: is, si orationem meam cogitatione sua subsequi,

 sequi,

ſequi, quasque ille gaudendi cauſſas habuit, earum unaquæque quantum ponderis ac momenti habeat, diligenter expendere voluerit, ſimul & id, quod cupit, intelliget, & mihi, ſi forte illius gaudii magnitudinem verbis exæquare non potuero, ignoſcendum potius quam ſuccenſendum putabit. Nam cum ea dicendo tractanda ſunt, quæ nullo verborum genere ſatis exprimi poſſunt, acris & intelligentis æſtimatoris eſt, non dicentis imbecillitatem accuſare, ſed eo ipſo potius argumento uti, ut id, quod agitur, ſingulare quiddam & eximium eſſe judicet, quod ad id exprimendum nulla potuerit ſatis vehemens atque illuſtris oratio reperiri. Alfonſus autem ſecundus ut inſignem quandam lætitiam perciperet ex eo, quod ſapientiæ tuæ ſumma totius Eccleſiæ gubernatio delata eſſet, cum iisdem illis cauſſis adductus eſt, quæ cæteros quoque principes Chriſtianos admirabili ob eam rem voluptate cumularunt, tum aliis etiam quibusdam ad ſe proprie pertinentibus, quæ in communi omnium gaudio gaudium ipſius majus, & inſignius reddunt. Ac primũ quidem gratiſſimum ei, atq; optatiſſimum accidit, illi potiſſimum ſummam rerum concreditam eſſe, qui per omne anteactæ vitæ ſpatium talem ſe præſtitiſſet, ut tanquam perfectum & abſolutum antiquæ illius innocentiæ, & integritatis exemplum omnium prædicatione commendaretur. Quis enim per illum, cujus locum in terris obtines, rerum omnium præpotentem Deum, multos jam annos ad iſtam ſanctiſſimam ſedem provectus eſt, te uno iis omnibus virtutibus, quas bonum, & omni ex parte abſolutum principem habere decet, ornatior? Qui cum intelligeres, animum humanum duabus præcipue rebus perfici, & ad illud, ex quo ductus eſt, divinitatis exemplar proxime accedere, cognitione primum & intelligentia earum rerum, quæ dignæ ſunt, in quibus ſtudium collocetur; deinde procurandis hominum commodis, iisque actionibus ſuſcipiendis, ex quibus quam maximus fructus ad quam plurimos perveniret: jam inde à principio ita vitam inſtituiſti

tuam,

tuam, ut perpetuo ad eos, quos dixi, fines omnia retulisse, neque unquam ullum temporis punctum, mentis aciem ab eis deflexisse videaris. Itaque totum illud adolescentiæ tempus, cui & communi hominum consvetudine, & quadam prope ipsius naturæ tacita lege major quædam licentia tribui ac permitti solet, à te, non in remissionibus animi, neque in eis voluptatibus, quibus ætas illa plerumque etiam sine reprehensione capitur, positum, sed in assidua præstantium doctrina virorum consvetudine, diligentissimaque cum omnium honestarum artium, tum earum præcipue, quæ populorum rectoribus necessariæ sunt, pervestigatione consumptum est. Neque vero te ab eo, quod tibi proposueras, curriculo, aut deterrere postea laboris asperitas, aut avocare voluptatum blandimenta potuerunt. Qui semel ad solidam & immortalem gloriam recto itinere contendere penitus imbibisses, omnia tibi, dum eo, quo institueras, pervenires, contemnenda, & pro nihilo putanda esse duxisti. Nimirum illam tu virtutis pulchritudinem, quam Plato, si cerneretur, mirabiles sui amoris excitaturam esse dicebat, non corporeis, sub quos illa non cadit, sed iis, qui, si nulla cupiditatum nubes opposita est, multo perspicacius & acutius cernunt, animi oculis videras: ejusque desiderio incensus, nisi adepta ea, vitam ipsam tibi acerbam atque insvavem fore statuebas. Igitur cum Patavii primum, deinde Bononiæ, defixus in præstantissimarum artium studio, primam ætatis partem exegisses, iisque adolescens egregie navatæ in studiis operæ insignibus atque ornamentis affectus esses, quæ amplissima in eis civitatibus tribui solent: judicasti tibi jam esse ex domestico illo, & umbratili vitæ genere, quod ad illud usque tempus, flagrantissimam illam cognitionis & doctrinæ sitim explere cupiens, necessario colueras, in solem, quod dicitur, & in pulverem prodeundum; tempus esse, ut præclara illa semina, quæ diligenter subacto ac præparato animo colueras, omni ratione foveras, alueras, auxeras, efferrent tandem ipsa se, &

fructus exspectatione dignos hominum generi afferrent. Nec enim te fugiebat, omnem cognitionem, quam nulla consequeretur actio, mancam quodammodo & inchoatam esse; qui se ita studiis abdidissent, ut nihil ex eis ad utilitatem publicam protulissent, eos nunquam magnopere commendatos, sæpe etiam reprehensos ac vituperatos fuisse. Quapropter in patriam reversus, ut, quæ te prima urbs nascentem gremio, & sinu suo exceperat, eadem quoque primos perciperet industriæ tuæ fructus, non tantum magnas controversias, inter principes civitatis ortas, cum illi te communi consensu judicem sumpsissent, sapientissime diremisti, verum etiam sedatis gravibus illis inter Franciscum Sfortiam Mediolani Ducem, & Joannem Jacobum Medicem fratrem tuum discordiis, pacem, pacem inquam, qua nihil optabilius est, nihil salutarius, civibus tuis insperantibus reddidisti. O felix & auspicatum principium! O præclare positum rudimentum! Quid non bonorum ab eo sperare poterant cives, qui primum virtutis suæ specimen pace & privatim & publice componenda dedisset? Sed videlicet illa tanta virtus majorem aliquem campum, in quo excurreret, majus theatrum, in quo spectaretur, requirebat. Roma te, Roma urbium princeps jam tunc ad se vocabat, & sub cujus olim imperio beata futura erat, ejus præsentis virtutem tanto ante gustare, ac cognoscere cupiebat. Romam igitur venisti, ubi virtutis tuæ tam multa tamque luculenta testimonia, & pace, & bello dedisti, ut Paulus III. P. M. quem & omnes confitentur, & res ipsa loquitur, cum in cæteris rebus rara quadam & exquisita prudentia, tum miro in pernoscendis hominum ingeniis acumine, & acerrimo in ponderandis cujusque meritis judicio præditum fuisse, cum in plurimis maximi momenti negotiis prudentiam, fidem, magnitudinem animi tuam expertus esset, primum quidem te Epidaurio Archiepiscopatu cohonestaverit: deinde vero absentem Reipublicæ caussa in augustissimum & sanctissimum Cardinalium Collegium adsciverit. Hic ego, si, quod

quod poetæ solent, idem nobis quoque facere liceret; Nestoreum mihi aliquod, aut Ulixeum eloquentiæ flumen optarem: ut quemadmodum una cum honoris amplificatione, tua semper virtus accrevit, ita mea quoque in explicatione laudum tuarum, quasi per gradus attolleretur, & seipsa grandior, ac sublimior fieret oratio. Vix enim fas videtur de raris inusitatisque rebus dicentem, usitato & quotidiano genere sermonis uti. Sed in hac conscientia tenuitatis meæ una me cogitatio sublevat, quod apud eos me dicere intelligo, qui rerum à te divinitus gestarum non testes modo ac spectatores, sed existimatores etiam & exornatores fuerunt. Nam quo die tot amplissimi & illustrissimi Cardinales, non inconsulto aliquo & subito animorum impetu, sed post accuratam in Conclavi aliquot mensium deliberationem, ad deferendam tibi summam in Ecclesia potestatem consenserunt, eodem die apertissimum judicium de perspecta sibi & explorata tua omnis generis præstanti & eximia virtute fecerunt. Quare non est mirandum, si, te tali Pontifice creato, Alfonsus II. Ferrariæ Dux, qui studium quoddam incredibile erga hanc sacrosanctam Sedem à majoribus suis quasi hæreditarium accepit, tanto ea ex re gaudio affectus est, quantum neque mea, neque cujusquam oratione exprimi potest. Nam ad eas lætitiæ caussas, quæ communes ipsi sunt cum cæteris omnibus Christianis Principibus, non parvi quoque ponderis aliæ accedunt. Primum, quod, Ecclesiæ cliens cum sit, omnes opes ac facultates suas hujus sacrosanctæ Sedis auctoritate nixas & fundatas esse non ignorat: ut etiam hoc nomine impendio magis omnibus, quæ ad ejus dignitatem pertinent, affici debere videatur. Deinde, qui & patrem habuerit amplitudinis tuæ studiosissimum, & ipse non paterni magis imperii quam illius in te observantiæ hæreditatem creverit, sciatque præterea è suis omnibus neminem esse cujusque ordinis, qui non eodem plane animo sit semperque fuerit, quique honori tuo ex animo atque ex illa summa voluntate non faverit: cui dubium est, quin is,

facta ad gloriam tuam ea, qvæ maxima fieri potuit, accessione, incredibilem qvandam ex eo hauserit voluptatem? Postremo, qvi sese haud ita pridem cum illustrissimo Principe Cosmo Florentinorum & Senensium Duce, gentili tuo, ducta in matrimonium illius filia, affinitate devinxerit; cur non immortaliter gaudeat, qua ex gente ipse uxorem acceperit, ex eadem, qui universam Ecclesiam cum summo imperio regeret, exstitisse? Ille vero statim accepto nuncio sese in viam dedisset, neqve ullam moram interponendam putasset, qvin præsens tibi gratularetur, pedibusqve tuis suppliciter advolutus in tua potestate esse se ac semper fore ostenderet, nisi prius perculsis & afflictis necopinata patris sui, optimi ac præstantissimi Principis morte, suorum animis aliqvid consolationis adhibendum esse duxisset. Qvam qvidem excusationem partim inevitabili necessitate, partim naturali pietate subnixam, à te, Beatissime Pater, æqvo animo acceptum iri confidit: qvodqve multo antea, si licuisset, facturus erat, ad pedes tuos prostratus, te patrem ac dominum agnoscit, tibi se suaqve omnia in fidem & clientelam tradit: & ut una cum sententia, verborum qvoqve formulam apud majores hac in re usitatam retineamus, *Debitam tibi obedientiam præstat*; seqve semper non ad fortunas modo suas, verum ad sangvinem qvoqve & vitam pro hujus sanctissimæ Sedis dignitate profundendam paratissimum fore, omni asseveratione confirmat.

Pro

Pro Alfonso II. Duce Ferrariæ, &c. ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XII.

Habita Romæ V. Kalend. Quinctil. Anno cIↄ Iↄ LXVI.

IN communi omnium Christianorum Principum gaudio, quo eos optatissima summi honoris ad te concordibus horum amplissimorum Patrum suffragiis delati fama cumulavit, PIE V. Pontifex Maxime, si præcipuam quandam ac prope singularem Alfonsi secundi Ferrariæ Ducis lætitiam exstitisse dixero, vereor ne quis id magis ex veteri, & quotidiana omnium consvetudine, quam quod ipsi præter cæteros gratum id ac jucundum acciderit, à me dictum arbitretur. Ita enim jam usitatum est, ut omnibus Pontificibus, omnium Principum nomine eadem illa dicantur, ut & eos qui audiunt verisimile sit ea modo sibi videri audire, quæ cuilibet alii eundem adepto honorem dicerentur; & ii qui dicunt non tam ex suo sensu orationem depromere, quam ex vetere aliquo libro solennem, & certis conceptam verbis gratulandi summis Pontificibus formulam recitare videantur. Neque vero dubitari potest, quin æquissimum atque honestissimum sit, quemcunque hic plenissimus ordo ad Ecclesiæ gubernacula admoverit, quando totum illud negotium non humanis consiliis, sed divini spiritus instinctu atque afflatu administrari certissimum est, ejus ut cæteri quoque Principes libentissimis animis imperium accipiant, auctoritatem agnoscant, leges observent, se suaque omnia ejus potestati tradant ac permittant, eum denique qui Deo maxime placuit, sibi quoque gratissimum acceptissimumq; esse profiteantur. Sed tamen & longe alia illa est animorum alacritas, cum homines eum, quicunque sibi rector divinitus datus est, libenter accipiunt; alia cum, quem semper ipsi eo munere dignissimum judicarant, quemque semper

per toto pectore optaverant, eum divino quoque judicio probatum vident: & quanquam omnium publice interest, qualis sit Pontifex; non est tamen obscurum, esse quosdam populos quosdamque Principes, quorum id privatim multis de caussis maxime intersit. Ex quibus ut unum esse Alfonsum secundum Ferrariæ Ducem omnes homines intelligant, neque vulgarem illam, aut mediocrem lætitiam fuisse, qua ipse accepto Pontificatus tui nuncio perfusus est, idque eo dici, non quod ita dici soleat, sed quod verissimum sit: constitui, si per te liceat, Beatissime Pater, primum quidem breviter exponere, cur tibi potissimum boni omnes communibus votis istum honorem mandari & optaverint, & optare debuerint, deinde vero quas privatim caussas Alfonsus habuerit, propter quas eximiam quandam ex eo perceperit voluptatem. Sed quoniam prior orationis meæ pars explicari aliter non potest, quin de tuis laudibus nonnulla dicantur, idque cum aliqua tua molestia fieri necesse est propterea quod, ut quisque laude dignissimus est, ita minime libenter laudes suas audire consuevit: supplex à te etiam atque etiam peto hanc veniam, Pater optime ac sanctissime, ut quæ de virtutibus tuis toto orbe jam pridem sparsa ac disseminata sunt, ea me strictim ac modice attingere, ac delibare patiaris. Vos autem, Patres amplissimi, oro atque obtestor, ut si me sublimia humiliter, ampla tenuiter, illustria inornate tractantem, & ex innumerabilibus, quæ ad dicendum suppetunt, plurima prætermittentem, pauca proponentem, verius quam exponentem audietis: cogitetis cum animis vestris, neque posse quemquam in tam ubere materia omnia persequi, neque ea, quæ satis per se splendida & magnifica sunt, ornatu verborum indigere, & mihi eam inprimis cautionem adhibendam fuisse, ne sanctissimi ejusdemque modestissimi Principis patrisque nostri aures, quanquam verissimis, & omnium sermone celebratissimis, inusitatis tamen & longe multumque supra exempla vulgaria positis laudibus suis offenderentur. Atque equidem,

dem, Beatissime Pater, ut mea tibi, quantum in me situm est, minime molesta sit oratio, abducam, & avocabo eam â persona tua, & de te reticens rem tantum ipsam excutiendam considerandamque proponam. Si quis igitur reperiretur, qui ab ipso ineuntis ætatis principio illud arduum ac cum labore ad virtutem directum iter ingressus, hoc robore animi, atq; hac indole continentiæ esset, ut omnia blandimenta voluptatum respuens & aspernans, nihil in vita expetendum aut magnifaciendum putaret, nisi quod esset cum laude & cum dignitate conjunctum, seque jam tum à corpore quam maxime abstrahens ad divinarum rerum cognitionem cura omni studioque raperetur: quis non facile auguraretur ex illa herbescentis adhuc, seque paulatim exserentis ingenii teneritate magnas aliquando virtutis ac sapientiæ fruges exstituras? Quod si idem, cum se paulum jam corroborasset, ut plane liber ab omnibus impedimentis iter sibi destinatum expeditius conficeret, secederet, segregaretq; se à commercio vulgi, & solitariam vitam amplexus, nomen daret in eam sodalitatem, quæ ex quo primum instituta est, perpetuum quoddam inexhaustæ fœcunditatis seminarium hominum & doctrina & virtute præstantium fuit: quis non in ea spe, quam jam antea concepisset, magis ac magis confirmaretur? Jam vero, si multos annos in eodem ordine ita vixisset, ut non æqualibus modo suis, aut minoribus natu, sed ipsis senioribus exemplum innocentiæ, & integritatis esset, nullam unquam ullius turpitudinis aut flagitii ne tenuissimam quidem suspicionem dedisset, neque in castigandis aliorum delictis remissus esset, & tamen aliis omnibus facilius ignosceret, quam sibi; pium ac justum bellum indixisset cum omnibus vitiis, tum præcipue pravis, & veræ ac Catholicæ religioni contrariis opinionibus; multos mortales, aut errore lapsos, aut ab aliis in fraudem inductos revocasset in viam; obstinatos, & pertinaces, ne eorum contagio bonis obesset, repressisset legum habenis, & omnes vires suas ad eos exterminandos contulisset, ejusque rei caussa nul-

nullam offensionem, nullam simultatem, nullum odium, nullam denique capitis dimicationem sibi unquam defugiendam putasset: nemo, ut opinor, inveniretur, qui non tantum illud virtutis & constantiæ lumen in excelso aliquo & illustri loco collocandum arbitraretur. At hæc omnia si judicium & auctoritas acris alicujus, ac severi Pontificis accederet, qui nulla prorsus alia re quam illa præstanti virtute commotus, eum virum, de quo loquimur, nihil tale ambientem ac ne cogitantem quidem, in sacrosanctum Cardinalium Collegium adscisceret, isque se in illo dignitatis gradu constitutus, eundem toto decennio præstaret, quem in aliis vitæ partibus præstitisset: quis non ei bonus Pontificatum maximum spe & votis omnibus destinaret? Quis non omnes Christiani nominis & animi provincias gaudio triumphaturas, florentesque ac beatas futuras, tali sibi dato gubernatore consideret? Si hæc in extremis Galliæ aut Hispaniæ, aut etiam remotioris alicujus provinciæ finibus dicerem, pro certo tamen haberem, cognitum iri ab omnibus, te Pie Quinte eum esse, quem mea jam dudum notaret ac designaret oratio. Nam quæ tandem vitæ tuæ pars non ejusmodi fuit, ut in ea cum semper reperirent boni, quod imitarentur, nihil reperire possent improbi, quod calumniarentur? Majori tu & tranquilliori animo paupertatem tulisti, quam ceteri divitias ferunt. Nunquam tu honores secutus es: sed recto semper itinere gradientem, & de sola virtute sollicitum, de aliis rebus non laborantem, ipsi te ultro sunt honores consecuti. Nihil te Cardinalatûs dignitas immutavit, nisi quod, ut tua virtus à pluribus cognosceretur, effecit: eandem quem privatus comitatem, atque affabilitatem, eundem cultum, eandem vitæ ac disciplinæ severitatem retinuisti. Una erat omnium vox, neminem esse, qui majori libertate sententiam diceret, qui minus ad gratiam loqueretur, qui quæ vera rectaque erant constantius, aut animosius tueretur. Itaque non in sermone tantum, sed in vultu ipso ac nutu tuo magna inesse putabatur

aucto-

auctoritas. Tanto igitur, & tam repentino omnium consensu Pontifex renunciatus es, ut si cui forte adhuc dubium fuerat, hominumne judicio, an divino numine summi Pontifices crearentur, quod tamen nemini unquam bono dubium fuit, ea tota dubitatio proximis comitiis sublata esse videatur. Non enim fumosæ majorum imagines, non invidiosa divitiarum magnitudo, non eblanditæ principum commendationes viam tibi ad Pontificatum munierunt. Eadem illa virtus, quæ te ab ipsis incunabulis susceptum perpetuo comitata erat, serius omnino & votis nostris, & meritis tuis, sed tamen in isto te tandem celsissimo dignitatis inter homines DEO proximæ folio, suis ipsamet manibus collocavit. At hæc quidem omnia omnibus Christianis & principibus & populis ingentem lætitiam attulerunt. Quas autem caussas habuerit Alfonsus II. cur ex eo præcipuum quoddam gaudium caperet, sequitur ut exponam. Non est dubium, quin totius Christianæ Reipubl. intersit, quam optimos Pontifices creari. Sed tamen id magis quodammodo pertinet ad eos populos, qui reguntur ab ipso Pontifice, quam ad illos qui procul positi, etiamsi in iis, quæ ad religionem pertinent, Pontificis imperio parent, in cæteris tamen à Regibus aliisve Principibus gubernantur: itidemque inter Principes, magis ad eos, qui sunt in fide ac clientela Ecclesiæ, quam ad eos, quibus nulla talis intercedit cum hac sancta, & Apostolica Sede conjunctio. Cum igitur antiquissima & nobilissima principum Estensium familia & antiquitus à Pontificibus Romanis Ferrariam acceperit, & ab eisdem ducali nomine, atque auctoritate decorata fuerit, semperque ex eo in hujus sanctæ Sedis patrocinio permanserit: constat, cujusmodi Pontifices sint, quam amantes religionis ac justitiæ, eorum magis, quam multorum aliorum principum, interesse. Deinde cum ex aliis multis & præcipue ex illustrissimo Cardinali Ferrariensi patruo suo Alfonsus II de tua præstanti virtute cognosset; neque nescius esset quanto opere & is, & frater suus illustrissimus

Car-

Cardinalis Estensis dignitati tuæ vere atque ex animo faverent: fieri nullo modo poterat, ut non & ipse idem evenire cuperet, quod & patruum, quem semper meritissimo plurimi fecit, & fratrem, quem æque amat ac seipsum, tanto studio procurare intelligebat. Postremo, cum ita natura comparatum sit, ut eos quisque ornatissimos ac florentissimos esse cupiat, quorum caussa plurimum laboravit, in plurimaq; se ac maxima pericula exposuit: necesse est insigniter caram esse Alfonso Ferrariæ Duci hujus sanctæ Sedis dignitatem, pro qua majores ipsius tot labores susceperunt, tot discrimina adierunt, toties de vita fortunisque omnibus dimicarunt. Nihil augendi aut amplificandi caussa loquar, Pater Beatissime, sed id tantum optima fide testabor, quod si opus sit, certissimis ac locupletissimis auctoribus probare nullo negotio possum: si ea minutatim persequi velim, quæ à principibus Estensibus pro Apostolicæ Sedis auctoritate, ac totius Italiæ salute fortiter facta sunt, non dies modo me, sed vox ipsa viresque deficient. Sed, ut omittam ea, quæ nimis antiqua videri possunt, [siquidem mille jam anni, & eo amplius sunt, cum hæc nobilissima familia floret, aliosque assidue ex aliis Principes perpetua quadam serie propagat,] illud certe prætermitti non potest, quod cum Fridericus Ahenobarbus à Gregorio nono damnatus atque hostis judicatus, ob idque implacabili adversus Ecclesiam Romanam odio flagrans, per Italiam immanissimi latronis more baccharetur, vastaret agros, oppida diriperet, depopularetur, incenderet, non sexui, non ordini, non ætati ulli parceret, cæde ac sangvine compleret omnia, administrumq; ac satellitem crudelitatis suæ haberet Eccelinum, quem non tam inter sceleratos tyrannos, quam inter tetras & immanes belluas numerare merito possumus: utriusque copias, non tam numerosæ, quam valido exercitu fudit, ac fugavit Azo nonus Marchio Estensis. Quin etiam cum Salinguerra Taurellus, qui Eccelini sororem in matrimonio habebat, eique in omni scelere geminus erat, Ferra-

riam

riam vi & armis occupatam & oppressam teneret, miserorumq; civium cervicibus prædo crudelissimus incubaret, ejusdem Azonis virtute, & armis Ferraria ab illius tyrannide vindicata est. Cujus rei caussa primum quidem universus populus Ferrariensis Azonem ipsum dominum, ac principem suum consalutavit; deinde vero Pontifices, habita ratione & sumptuum, quos ipse in liberanda Ferraria fecerat, & beneficii, quod ab eo Apostolica Sedes acceperat, eandem illam urbem ei posterisque ejus habendam ac regendam concesserunt. Neque unquam, quoties aliqua sese obtulit occasio, recusarunt Principes Estenses, dum pro Ecclesia propugnarent, se suaque omnia prompto animo in discrimen opponere. Quæ omnia aliaq; ejusdem generis plurima non Ferrariensium tantum annalibus, quorum hac in parte fides alicui fortassis suspecta esse possit, sed optimi cujusque illorum temporum aut etiam inferiorum scriptoris monumentis prodita, & testata sunt. His virtutibus domus Estensis ad tantam gloriam jam pridem pervenit, ut summi Pontifices, ut Imperatores, ut Hungariæ, ut Galliæ Reges, aliique potentissimi Principes pulchram sibi ac decoram illius affinitatem judicarint. Hæ caussæ sunt, Beatissime Pater, cur Alfonsus II, qui neque pietate in Deum, neque observantia erga Sedem Apostolicam, neque ulla denique virtute cuiquam ex majoribus suis cedere meditatur, te Pontifice declarato, incredibile quoddam ex ea re gaudium ceperit. Neque quidquam libentius fecisset, quam ut ad te primo quoque tempore veniret, & sanctissimis pedibus tuis advolutus quantopere tibi, & huic sanctæ Sedi devotus addictusq; sit, modis omnibus declararet, ac patefaceret, nisi id temporum ratio prohibuisset. Sed cum ita evenisset, ut felicissimi Pontificatûs tui principium in id tempus incidisset, quo ipse uxorem domum duxerat: judicavit te pro tua singulari clementia non iniquo animo laturum, si prius cœpta nuptiarum solennia celebraret, ac cum uxore unum, aut alterum mensem commoraretur, deinde ad debitum

officium tibi præstandum veniret. Nunc autem aliud interea multo gravius objectum est impedimentum. Nam, cum sceleratissimus ille religionis nostræ hostis Turcarum tyrannus numerosissimo exercitu Hungariæ immineat, generosissimus Princeps, qui admirabili studio ardet incedendi assidue per vestigia majorum suorum, Maximiliano Imperatori, uxoris suæ fratri, sponte se in belli ac discriminis societatem obtulit, eique pollicitus est, simul atque accersitus esset, se ad eum nulla interjecta mora cum quantis posset copiis esse venturum. O vis virtutis, quid non in pectoribus vere generosis efficis? Non dulcedine patriæ, quam abitu suo mœstam & paventem relinquit, non nuper ductæ uxoris caritate, quæ sibi eo discedente à visceribus suis distrahi ac divelli videtur, non hostis feritate, non periculi magnitudine retineri fortissimus Princeps potest. Valeant, inquit, valeant alia omnia, ubi Christianæ Reipublicæ defensio agitur; indignus sim majoribus meis, si quidquam ei anteponendum putem. Verebatur autem, si huc iter cœpisset, ne interea accideret aliquid, ut statim regredi, atque in Hungariam proficisci necesse haberet: neque dubitabat fore, ut hæc excusatio sua à te quoque, Beatissime Pater, non modo acciperetur, verum etiam commendaretur. Sed quod ipse, si licuisset, præsens facturus erat, idem nunc per hunc illustrissimum Principem ac Marchionem Franciscum Estensem patruum suum facit: quo deligere neminem poterat, in quo plus inesset vel fidei vel auctoritatis. Per eum igitur, Beatissime Pater, Alfonsus II Ferrariæ Dux eam quam debet *tibi, & sanctæ sedi Apostolicæ obedientiam præstat, se suaque omnia tibi tradit ac consecrat, semperq́ se in tua atq́ hujus sanctæ sedis* potestate fore sanctissime pollicetur. Tu eum vicissim, Beatissime Pater, ut ipse te sine ulla dubitatione facturum esse confidit, paterna benevolentia complectere: & quemadmodum ipse semper omnes vires suas ad defendendam tuam, & Apostolicæ Sedis dignitatem studiosissime conferet: ita tu eum totamque una familiam

Esten

Estensem, eximium nobilitatis Italicæ florem, non tuendam modo tibi, ac conservandam, sed amplificandam etiam indies ac cohonestandam judicato.

DIXI.

Pro Carolo IX. Rege Christianissimo ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XIII.

Habita Romæ Anno cIↄ. Iↄ. LXVI.

De hac Oratione Muretus lib. III. Epist. 15.

SI eorum, quæ oratione tractantur, magnitudo & præstantia non aliunde, quam ex ejus, qui de eis disserit, ingenio & dicendi copia penderetur: magnopere mihi verendum esset, Beatissime Pater, ne hodierno die, in hoc augustissimo & ad dicendum amplissimo orbis terrarum loco, splendor ac dignitas maximarum pulcherrimarumque rerum, quarum explicandarum munus mihi mandatum est, ingenii mei tenuitate & orationis inopia imminueretur. Dicturus enim, hujus clarissimi viri Oratoris ad te regii jussu, quantum gaudium Rex Carolus nonus, te Pontifice declarato, perceperit, intelligo mihi faciendum esse, ut veteri atque usitato eorum, qui ante me idem munus obierunt, instituto, de singulari atque eximia pietate, qua Reges nostri, multis ab hinc seculis, præ cæteris omnibus perpetuo floruerunt, breviter disseram: & non omnia quidem, quod infinitum esset, sed aliqua tamen eorum, quæ illi tum pro religione, tum pro hujus sanctæ Sedis defensione pie fortiterq; gesserunt, commemorem; ostendam deinde, quanto studio atque ardore animi, Rex noster jam nunc in hoc ineuntis ado-

adolescentiæ flore, per illorum vestigia gradiatur, quamque sibi hujus præcipue laudis principatum appetat ac concupiscat. Quibus expositis, illud quoque facile intelligetur, quantæ ipsi curæ esse debeat Ecclesiæ status, qui, cum, secundum Deum, ex Pontifice potissimum pendeat, quantopere te tali viro his turbulentissimis temporibus divinitus Pontifice creato, sibi præter cæteros gaudendum arbitretur. Quæ omnia si quis ita se tractare posse confidat, ut rerum magnitudini orationis pulchritudo respondeat: eum oportet aut ita exercitatum esse in dicendo, ut facultate sua fretus, nihil sibi difficile atque arduum putet; aut ita inexercitatum, ut errore ductus, rerum pondera & momenta satis acute atque intelligenter perspicere ac dijudicare non possit. Neque mihi nunc alia ulla res perculsum ac debilitatum hac cogitatione animum erigit ac confirmat, quam quod apud te dicendum est, Beatissime Pater, qui & ea sapientia es, ut, quanti quæque res sit, ex natura ipsius, non ex iis, quæ de ea dicuntur, ponderes; & ea lenitate ac mansvetudine, ut eis, qui, potius quam officium deserant, ejus onere opprimi malunt, facile ac libenter ignoscas. Mihi vero memoria vetera repetenti, & mentis oculos per antiqua Regum nostrorum decora circumferenti, non unde incipere, sed ubi desinere debeam, statuere difficile videtur. Tanta est enim rerum ab eis gestarum magnitudo, tanta copia, ut neque possit quisquam, ne si mentiri quidem velit, majora confingere; neque vera consectans, omnia tam brevi temporis spatio persequi: sed aut ab ipso multa, aut ipsum à tempore deseri necesse sit. Nam quæ tandem gens in toto orbe terrarum nominari potest, quæ semel susceptam JESU CHRISTI Salvatoris nostri religionem majore constantia puram incorruptamque servaverit? quæ plures acrocioresve illius hostes aut exstinxerit, aut bellica virtute domitos errorem suum deponere, seque ad Ecclesiæ societatem recipere coegerit? quæ Apostolicæ Sedi laboranti tam sæpe subvenerit, eamque Tyrannorum iniquitate & injuria op-

pres-

preſſam non in priſtinam modo dignitatem reſtituerit, ſed tam multis ornamentis affecerit, tam firmis præſidiis muniverit? Omnia, quæ ab aliis regibus, aut gentibus in hoc genere geſta ſunt, ſi unum in locum collata cum iis, quæ noſtri geſſerunt, comparentur, & numero eorum & magnitudine obruentur. Mille jam anni ſunt, & aliquanto amplius, cum Clodoveus, qui poſtea Ludovicus vocatus eſt, primus Regum noſtrorum, ſalutari aqua ablutus, nomen in Chriſti militiam dedit. Neque diu cunctatus, ſuſcepto bello in Viſigothos, pertinaciſſimos hæreſeos Arianæ defenſores, eos commiſſo in Pictonibus prælio vicit, regemque eorum Alaricum manu ſua interfecit. Neque multo poſt haud procul Burdigala reliquias eorum confecit in campo, qui ex eo etiam hodie Campus Arianus vocatur. Itaque ob id factum Anaſtaſius Imperator, honoris cauſſa, tunicam ei purpuream, ſive, ut tum loquebantur, blatteam miſit, ſimulque coronam auream magni ponderis, admirabili opere perfectam, multis ingentis pretii gemmis unionibusque collucentem: atque eum per legatos non conſulem modo ac patricium, ſed defenſorem Chriſtiani nominis, ſed liberatorem imperii, ſed generis humani patrem vocavit: felicem prædicans, cujus potiſſimum manu divina providentia illos urbis Romæ everſores, provinciarum vaſtatores, Dei hominumque hoſtes cadere voluiſſet. Ille, ut principem vere magnanimum decuit, munera quidem Imperatoris non repudiavit: ſed illam, quam dixi, coronam auguſtius quiddam & magnificentius eſſe duxit, quam ut cuiquam mortalium conveniret: dignam rem ſacrario, dignam quæ non humano uſui, ſed divino cultui addiceretur: itaque eam ſumma cum veneratione, in templum Lateranenſe miſſam, divo Petro Apoſtolorum principi conſecravit. Nimirum ut belli principia ex ſolo divini cultus ſtudio exſtiterant; ita victoriæ inſignia non alibi, quam in celeberrimo aliquo templo, collocari par fuit; ut omnibus ſeculis in illo nobili munere, non tam illa clariſſimarum gemmarum multitudo,

quam Clodovei regis pietas religioque fulgeret. Neque se tanto patre parum dignum præstitit. Childebertus: qui Almaricum Alarici filium, cui etiam fanciendi fœderis caussa sororem Clotildem in matrimonium dederat, cum in paterna impietate perstare, ideoque in uxorem, quam abducere à Catholica religione non poterat, injurium ac contumeliosum esse cognosset: bello eum persequi non prius destitit, quam & Tyrannum ipsum obtruncavit, & populos, qui ei paruerant, ab Arianæ opinionis pravitate revocavit. O sancta bella, quæ non ad unius hominis ambitionem, aut avaritiam explendam, sed ad veram & Catholicam religionem latius spargendam suscipiebantur! O felices victorias, quæ & victoribus immortalem gloriam, & victis æternam salutem afferebant! Sed ita magna & memorabilia sunt, quæ mihi se ad dicendum offerunt, ut, cum singula intueor, nihil eorum sine flagitio prætermitti posse existimem: ita multa rursus, ut, cum universa contemplor, plurima mihi necessario omittenda esse cognoscam. Dagoberti tamen primi singularem eximiamq; pietatem tacitus præterire non possum: qui, & edicto proposito, omnes qui fidem Catholicam non amplecterentur, intra certam diem, aut Galliæ finibus excedere, aut capitis supplicio affici jussit: & in reliquis vitæ partibus ita se gessit, ut, qui honores more nostro relatis in divos haberi solent, eos illi post mortem Ecclesia decreverit. De Carolo autem Martello quid primum, quid postremum eloquar? Ille Saracenos, ferocissimam, & Christiano nomini inimicissimam gentem profligavit: quorum infinitam quandam multitudinem uno ad Ligerim prælio cecidisse, cum è nostris paucissimi desiderati sint, historicorum monumenta testantur. Ille Frisios, impio falsorum Deorum cultui deditos, & à Christiana religione abhorrentes, repudiata superstitione, Christo initiari coegit. Ille Visigothos & Saracenos, conjunctis copiis bellum renovare & Narbonensem provinciam occupare ausos, aggressus, agros eorum cadaveribus stravit, fluvios eorum sanguine

gvine infecit. Ille, cum Gregorius tertius Pontifex maximus, rebus ſuis diffidens, opem ejus imploraſſet, Luitprandum, Longobardorum Regem, ab hac urbe obſidenda, ſola nominis ſui auctoritate deterruit. Sed non omnia perſequenda ſunt. Vocat enim nos ad ſe Pipinus, neque me diutius de rebus ſuis tacere patitur. Hic ille eſt Pipinus, Beatiſſime Pater, ille, inquam, Pipinus, Patres ampliſſimi, à quo eſt Pontificum maximorum auctoritas à contemptu vindicata, opes auctæ, potentia ſtabilita. Etenim, ut ab optimis auctoribus memoriæ proditum eſt, cum Aiſtulphus Rex Longobardorum univerſam Italiam ſub Imperium ſuum ſubjungere meditaretur, jamque Ravennam, & magnam præterea Flaminiæ partem occupaſſet, Stephanus ſecundus Pontifex, cum prius opem ab imperatore Conſtantino petiſſet, atque ab eo neglectus eſſet, conſilium cepit eundi in Galliam ad Pipinum: illum unum & ea pietate eſſe, ut auxilium ſibi libentiſſime laturus eſſet, & iis viribus, uti facile poſſet. Neque eum ſua fruſtrata eſt opinio. Nam Pipinus & illum excepit iis omnibus honoribus, qui maximi poterant excogitari, usque eo ut ei obviam profectus, tria millia paſſuum pedibus confecerit, manu ſua frenum equi, quo ille vehebatur tenens; & cum Alpes incredibili celeritate ſuperaſſet, transportato in Italiam exercitu, tantum terrorem intulit Aiſtulpho, ut, collatis ſignis depugnare non auſus, Ticini ſe mœnibus tueretur. Ubi tamdiu obſeſſus eſt, dum ſe omnia, quæ abſtulerat, reſtituturum, neque unquam Pontifici moleſtiam exhibiturum, interpoſito etiam jurejurando, fidem daret. Qua poſtea neglecta, cum, longe lateque omnia populatus, poſtremo hanc ipſam urbem obſidione cinxiſſet: Pipinus, qui tanquam re confecta, in Galliam redierat, in Italiam denuo reverſus, virtute & & armis perfecit, ut Aiſtulphus ſupplex easdem conditiones denuo acciperet; neque prius pedem ex Italia movit, quam præfectura Ravennatium, finibus longe maximis, utpote quibus & Flaminia & Æmilia tota contineretur, Pontifici reſtituta eſt.

Exſtat adhuc tabula marmorea in ea turri, cui Borgiæ nomen eſt, in qua hæc omnia olim honoris ergo inciſa & præſcripta fuiſſe conſtat. Ita enim in ea adhuc legitur: *Pipinus pius primus Amplificandæ Eccleſiæ viam aperuit & exarchatum Ravennæ cum ampliſſimis.* Pars tabulæ, in qua reliqua ſcripta erant, aut caſu aliquo, aut temporum, aut hominum injuria confracta eſt. At ænea quidem & marmorea monumenta conficere ac conſumere longinquitas temporis potuit: Pipini certe gloriam nulla umquam delebit vetuſtas, nulla inobſcurabit oblivio. Sentio tantas res multo brevius multoque exilius à me tractari, quam dignitati atque amplitudini ipſarum conveniret. Sed quis modus futurus erat, ſi quæ ſic quoque vix à me percurſa ſunt, iis in ſingulis immorari, atque inſiſtere voluiſſem? Nunc quoque ſi de Caroli Magni laudibus diſſerere vellem, quantus ſe mihi campus aperiret? Dicerem Aquitaniam, in qua hæreſes denuo efferre ſe & ſubcreſcere cœperant, ab adoleſcentulo perpurgatam. Dicerem immaniſſimam Saxonum gentem, ſemper victam, ſemper rebellantem, cum inter ſe conſtantia Caroli, & illorum pervicacia certarent, vix tandem continuo triginta trium annorum bello perdomitam, & abjecto idolorum cultu Chriſti leges accipere coactam. Dicerem Italiam vincendo peragratam, dignitatem Hadriani Pontificis vindicatam, Deſiderium Aiſtulphi ſucceſſorem, cum eadem, quæ ille moliretur, oppreſſum; additam ditioni Pontificiæ Corſicam; additos ducatus Spoletanum & Beneventanum; additum quidquid Lucam & Parmam interjacet. Neque præterirem reditum in Italiam, & Leonem tertium Hadriani ſucceſſorem in ſedem ſuam, fractis & obtritis hoſtium Eccleſiæ viribus, reſtitutum. Illa vero quanto pleniore ore laudarem: relicto ampliſſimo & florentiſſimo regno, ſuſceptum iter impeditiſſimum, & difficultatis ac periculi plenum, & ducto per tam varias gentes validiſſimo exercitu, terram illam, quæ vagitus JESU CHRISTI naſcentis excepit, quæ eum concionantem audiit, ad-

admirandis operibus certissima divinitatis suæ signa dantem obstupuit, spectavit sublatum in crucem, & suo sangvine peccata nostra expiantem, ex impiorum manibus ereptam & recuperatam. Talia quamlibet multa dicerem, multa tamen necessario præterirem, summa omnia, & illo nobili Magni cognomine majora. Quod si vellem ulterius progredi, & tum quæ priscis temporibus Ludovicus Pius, Philippus primus, Ludovicus Crassus, Philippus Augustus, Divus Ludovicus, alii reges, tum recenti memoria Franciscus primus, Henricus secundus, Franciscus secundus religionis & sedis Apostolicæ caussa fecerunt, exponere: commemorarem, quam multi ex eis ad eam defendendam in Italiam cum exercitu venerint; quam multi Pontifices laborantibus rebus suis in Galliam confugerint; quam multa Concilia, cum alibi nusquam possent, in Gallia tuto ac libere celebraverint: multorum dierum multorumque voluminum, non unius horæ & unius orationis negotium esset. Ob quæ omnia semper summi Pontifices & quoscunque potuerunt honores habuerunt regibus nostris, & ex omni antiquitate in scriptis suis eos omnibus exquisitissimis laudibus extulerunt. Exstat epistola D. Gregorii ad *Childebertum* regem, cujus hoc principium est: *Quanto cæteros homines regia dignitas antecellit, tanto cæterarum gentium regna regni vestri culmen excellit.* Innocentius tertius *Reges Gallorum, præ cæteris totius orbis Regibus*, ait, *semper Apostolicæ sedi*, ut ipsius verba ponam, *obsequiosos & devotos extitisse.* Honorius tertius eosdem *opposuisse se tanquam murum inexpugnabilem pro populo Christiano.* Gregorius nonus *Regnum Galliæ*, ait, *esse quasi pharetram, quam Christus sibi circa femur accinxit, ex qua sagittas electas extrahens, ipsas, ut sibi gentes & regna subjiciat, in arcu*, ita enim loquitur *brachii potentis emittit. Regem Galliæ* Gregorius primus *Regem Catholicum, & præcellentissimum filium suum;* Gregorius IX. *Christianissimum inter omnes Christianos;* Innocentius IV.

Catholicum Principem & Christianissimum Regem; Urbanus quartus *Principem inclyta debotione præclarum, Principem Christianissimum præcellentium meritorum, Athletam Christi strenuum, & sollicitum fidei Christianæ defensorem* vocat. Quæ omnia honoris & dignitatis plenissima nomina, & illum quem tot seculis obtinuerunt, atq; obtinent, inter omnes Reges principem locum, Reges nostri non aut ambitione sua, aut aliena assentatione consecuti sunt; sed ipsi suis sibi laboribus, suis periculis, suo sudore ac sangvine compararunt. Ab iis igitur majoribus ortus Carolus nonus nihil aliud sibi studio habet, nihil aliud dies noctesque curat ac cogitat, quam quomodo possit eorum quam simillimus evadere, & quam nobilitatem à majoribus accepit, eandem tradere posteris suis insigni aliqua accessione cumulatam. Quam ad rem divinus adolescens & ipse per se naturali quodam impetu animi fertur, & assiduis Catharinæ matris, omnium, quas hodie sol adspicit, sapientissimæ ac præstantissimæ mulieris vocibus incitatur. Itaque in iis acerbitatibus, quas superioribus annis pertulit Gallia, habuit tamen aliquod solatium ex pulcherrimo spectaculo, matris omnia recta & salutaria suadentis, & filii omnibus maternis consiliis libentissime obsequentis. Quam multæ ex eo adhuc puerulo auditæ sunt voces, erumpente foras seque jam tum patefaciente natura, quæ & excellens acumen ingenii, & indolem virtutis omnia mox egregia exempla edituræ indicarent? Quarum ego si nonnullas proferre instituam, facile convincam, neque Cyri illius veteris, neque Alexandri Magni dicta quædam in pueritia, quæ in admiratione sunt, ullo modo esse cum Caroli dictis comparanda. Sed nihil dictis opus est, ubi facta ipsa loqui quodammodo videntur. Quis est enim hodie in terris locus, qui non audierit, quibus haud ita pridem Gallia procellis, ac tempestatibus agitata sit? Nam cum inaudita quadam ante hoc tempus calamitate, multorum ex nostris hominibus animos nefariæ quædam & exsecrandæ opiniones occupassent, atque ita in eis insedissent,

ſediſſent, ut ipſi nihil ſibi non tentandum putarent, quo nobiliſſimum regnum ab Eccleſiæ communione, & ab hujus ſanctæ Sedis obedientia abducerent: tanta ex eo conſecuta eſt rerum omnium perturbatio, ut toti Galliæ ultimum (quod impiorum potius capiti ſit!) veniſſe exitium videretur. Videre erat eadem in domo filios à patribus, fratres à fratribus, viros ab uxoribus, propter hanc de religione diſſenſionem, capitali odio diſſidentes. Neque ſe privatis parietibus continuit mali vis. Inita occulta primum, mox etiam aperta adverſus Deum, adverſus Regem & Reginam, adverſus omnes recte ſentientes ſcelerata conſilia. Perditi quidam ac nefarii homines, quos illa furens turba, quaſi nuper cœlo delapſos novi Evangelii doctores, ſequebatur, convocatos ſuos, nocturnis concionibus, ad contemnendos magiſtratus, ad regium imperium tollendum, ad occupanda oppida, ad cædem & ſangvinem, ad rapinas & ad prædas incitabant. Horum vocibus, quaſi quibusdam furiarum facibus, cum accenſa impiorum pectora eſſent, itum eſt ad arma; occupatæ improviſo opulentiſſimæ ac munitiſſimæ urbes; interceptæ regiæ pecuniæ; direptæ bonorum fortunæ; ipſi aut expulſi, aut occiſi; antiquiſſima & religioſiſſima templa partim ſpoliata, partim inflammata, partim diruta & ſolo æquata; quæ dejecta non ſunt, in iis ea patrata, quæ commemorari ſine horrore non poſſunt. O illorum temporum vel memoriam ipſam acerbam ac luctuoſam! cum de legum auctoritate ſceleratorum audacia triumphabat: cum proſtratæ religioni victrix inſultabat impietas; cum tremefactis omnibus bonis, & optimo quoque peſſima omnia metuente, volitantium huc illuc, & in publicis ruinis bacchantium improborum voces undique audiebantur. In his tantis malis ac difficultatibus Carolus Rex plura & ſe difficiliora, propugnandæ religionis cauſſa, feciſſe ac præſtitiſſe, quam quenquam alium ex omni memoria principem, vere ac merito gloriari poteſt. Omnes enim alii in externos bella geſſerunt; hic ſuis bellum inferre

ferre coactus est. Alii & à suis, & ab alienis adjuvabantur; hunc & sui, & alieni oppugnarunt. Aliis, si vincerent, proposita erat, præter gloriam, imperii ac potentiæ suæ amplificatio; sin vincerentur, erat, quo se reciperent: Huic, sive vinceret, spectanda magna strages suorum, cum insigni virium suarum immunitione; sive casu aliquo vinceretur, regno fortassis carendum fuit. Et hæc tamen omnia eum non deterruerunt, quo minus urbes suas obsideret, earum mœnia tormentis bellicis quateret, agros popularetur, obsessos commeatibus intercluderet, prælia, in quibus multi fortissimi imperatores militesque ceciderunt, committeret: omnia denique in solo suo faceret, quæ in hostili fieri solent. Neque, ut opinor, aliud bellum ætate nostra gestum est, in quo, quidquid ex utraque parte periret, uni periret. Quanquam autem messes se suas, ut dicitur, urere intelligebat: tamen, quoniam integritas religionis aliter conservari non poterat, omnia sibi perferenda esse statuebat. Reginæ autem in illis tumultibus quod studium, quæ sollicitudo, quæ concursationes fuerunt? Quid non illa tentavit, quid non molita est, ut omnia quam minimo damno componerentur: ut & conservaretur Catholica religio, quod semper ei præcipuum fuit, & quam minimum sangvinis funderetur? In quo fecit rem gentis suæ nomini mirifice congruentem. Medicata enim est consilio ac prudentia sua communibus totius Galliæ malis; & eam se difficillimis temporibus præstitit, ut non jam verius mater Regis, quam mater regni nominari meritissimo possit. Ejus enim præcipue, & aliorum regni sui procerum, consiliis, & virtute fortissimorum imperatorum ac militum suorum, quorum alii occubuerunt, alii adhuc superstites sunt, Carolus Rex Galliam ex atrocissima tempestate servavit, & in eum, in quo nunc est, statum redegit. Quod si nondum omnia, quo vellemus, plane perducta sunt, cogitare debemus, bene agi cum iis, qui tam graviter ægrotarunt, cum etiamsi nondum recuperarunt pristinam firmitatem, salus tamen eorum

in

in tuto est. Etiam prudentes Medici solent ex male affectis corporibus vitiosos humores paulatim educere: ne, si semel universos exhaurire voluerint, quos sanare conantur, occidant. Non est verendum, ne faciliora non perficiat is, qui jam difficiliora perfecit. Idem tandem erit exitus horum tumultuum, qui fuit eorum, quos olim Albigenses D. Ludovici temporibus concitarunt. Duodecim annos natus erat D. Ludovicus, cum ad regnum vocatus est: Carolum, aliquanto etiam minorem natu, fratris mors in regio solio collocavit. Tum Blanca Regis mater, & filium sanctissime educabat, & propter teneram illius ætatem, ipsa Galliam administrabat: Horum munerum utroque ita Catharina perfuncta est, ut omnes nihil perfectius fieri potuisse fateantur. Tum Albigenses, pueritiam Regis, occasionem suam rati, omnia in Gallia permiscere tentârunt: Albigensibus multo tetriores nostrorum temporum hæretici, eadem spe delusi, Regem Regno, regnum religione spoliare studuerunt. Illi cum sæpe victi, neque quiescere, neque ad sanitatem redire vellent, exstincti tandem deletique sunt: Non alia hos quoque fortuna, nisi resipiscant, consequetur. Ad errores Albigensium confutandos, & ad multorum animos eis liberandos, D. Dominici conciones & vitæ sanctitas incredibiliter profuerunt: Non minus te, Beatissime Pater, qui & in D. Dominici familia educatus es, & illum moribus refers, & singulari in nos Dei beneficio summam in terris auctoritatem obtines, Carolus Rex ad hos exitiosos errores tollendos profuturum esse confidit. Novit enim eximiam integritatem vitæ tuæ; novit perpetuum purgandæ Ecclesiæ studium; novit labores in exstirpandis hæresibus ab ineunte ætate susceptos; novit animum nihil nisi de Deo & de utilitate publica cogitantem. Neque nostris ignota sunt, quæ tu ad mores hominum corrigendos, & ad auferendam improbis omnem maledicendi occasionem, & jam fecisti, & quotidie facis. Refrenatas libidines, repressam & cohibitam luxuriam, expulsa nequitiæ

instru-

instrumenta, sublatam penitus omnem Ecclesiasticarum rerum nundinationem, compositos, & jussu, & exemplo tuo aliorum mores, mutatam in melius urbis faciem, nos vidimus, illi audierunt. His omnibus ex rebus Carolus Rex incredibile gaudium cepit: & ut quod facis quam diutissime facere possis, à Deo optimo maximo votis omnibus petit. Quem animum suum ut tibi patefaceret, legavit huc clarissimum & nobilissimum virum Justum Turnonium, Comitem Russilionis, magni illius Francisci Cardinalis Turnonii, cujus memoriam & tibi, Beatissime Pater, & vobis omnibus, Patres Amplissimi gratam esse ac jucundam scio, fratris nepotem, hominem, ut omnia uno verbo complectar, suo genere dignissimum: cujus egregiam virtutem & sæpe alias, & proxime in illo memorabili adversus hæreticos prælio spectatam, Rex ipse amplis & honorificis præmiis prosecutus est, cooptato eo in equites ordinis sui & quinquaginta cataphractis equitibus præesse jusso. Per eum Carolus Rex, Beatissime Pater, sibi, & toti Ecclesiæ de tuo Pontificatu gratulatur; te verum JESU CHRISTI vicarium, verum Petri successorem, non dubitanter agnoscit; tibi, & huic sanctæ Sedi vere, atque ex animo quam debet obedientiam præstat ac defert; & ut certo sperat, se in omnibus, quæ à te præstari poterunt, à te adjutum, atque ornatum iri: ita se omnes vires suas ad Ecclesiæ & Sedis Apostolicæ defensionem semper promptissimo animo collaturum, neque hac in re cuiquam mortalium concessurum pollicetur.

DIXI.

Pro

Pro Sigismundo Augusto Rege Poloniæ ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XIV.

Habita Romæ XIIX. Kalend. Febr. Anno cIↃ IↃ LXVII.

Orationis hujus mentio lib. II. Epist. Pauli Sacrati p. 84.

Quanto opere gavisus sit universus orbis Christianus, posteaquam auditum est, summum honorem, jam pridem summis virtutibus tuis debitum, tandem aliquando tibi divinitus delatum esse, Pie Quinte, Pontifex maxime, vel ex hoc intelligi potest, quod concepti ex ea re gaudii vis non vicinarum se regionum, ac provinciarum finibus continuit, sed solis instar, omnia, simul ut exortus est, sua luce complentis, ad remotissimas gentes, & posita in ipsis Christianæ ditionis finibus regna, admirabili celeritate penetravit. Neque vero ei contigit, quod ventis solet, qui cum unde oriuntur, ibi vehementissimi sint, ad longinqua fracti fere, debilitatique perveniunt; sed quod ingentibus, fastisque fluminibus: quæ cum ab ortu ipso magna sint, perpetuo tamen aucta, & tumefacta progressu, eo majores undas volvunt, eo amplioribus ac capacioribus feruntur alveis, quo à fontibus ac capitibus suis longius recesserunt. Ut cum aliis permultis nominibus beatissimum te omnium mortalium prædicare liceat, tum hoc non minimum sit, quod ex honore tibi habito, & ad illos, qui eum tibi decreverunt, immortalis gloria, & ad omnes bonos, qui eum tibi delatum audierunt, incredibilis lætitia redundârit. Ac cæteri quidem viciniores Principes ac populi quanta omnes animorum alacritate recentem Pontificatus tui nuncium acceperint, ex legatis, quos ad te, gratulandi caussa, suo quisque tempore miserunt,

ferunt, cognoſcere potuiſti: hodierno autem die intelliges, etiam in illis regionibus, quibus Chriſtianorum imperium terminatur, quanto gaudio pii omnes exſultaverint, quas inter ſe gratulationes fecerint, quanto conſenſu meliora, & proſperiora omnia ſperare cœperint, cum, quo jam pridem ſanctitatis tuæ fama pervenerat, eodem te in iſtam celſiſſimam dignitatis, atque honoris ſedem adſcendiſſe, perlatum eſt. Potentiſſimus enim, idemque religioſiſſimus Princeps, Sigismundus Auguſtus, Rex Poloniæ, quam jucundus & exoptatus ſibi ſuisque populis ejus rei nuncius acciderit, teſtari cupiens, ea de cauſſa legavit huc illuſtrem virum Petrum Barzium, Senatorem Regni, ex quo hæc omnia non minus certo cognoſcere, quam ſi Regis ipſius non os modo intueri, & ſermonem audire, verum etiam penitus perſpicere intimos ſenſus animi poſſes. Is cum mihi mandaverit, ut hodie apud te, in hoc dignitatis majeſtatisque pleniſſimo cœtu, & de regni antiquitate, atque amplitudine, & de rebus, quas, multis ab hinc ſeculis, Polonorum Reges ad Chriſtiani imperii fines tum tuendos, tum propagandos, ſine ulla propemodum intermiſſione geſſerunt, & de ipſius Sigismundi Auguſti Regis pietate, animi magnitudine, fortitudine ac conſtantia, deque quotidianis pro Chriſtiana Republica laboribus ac periculis dicerem: quæſo obteſtorque te, Beatiſſime Pater, tribue mihi hoc beneficium, ut, dum hæc ſummatim perſequor, orationis meæ curſus aura lenitatis ac facilitatis tuæ adjuvetur. Maximas res, memoratuque ac cognitu digniſſimas afferam, & quanquam notas atque illuſtres, tum ſuopte ſplendore ac magnitudine, tum propter regiæ fortunæ ſublimitatem, quæ magnorum & potentum Regum actiones obſcuras eſſe non patitur: tamen eo minus pervulgatas, quod Polonorum gens ſemper in præclaris rebus gerendis, quam in iis quæ geſſiſſet memoriæ prodendis, occupatior fuit: ſemperque majorum ſuorum virtutem imitari, quam celebrare, glorioſius duxit. Atque ut, unde propoſui, exordiar, & Poloniæ Rex quam lon-

longe lateque dominetur, expediam: tota illa Germaniæ pars orienti soli propior, quæ est inter fluvios Guttalum, quem hodie Oderam vocant, & Vistulam, qui antiquis temporibus Germaniam à Sarmatia dividebat, & Sarmatiæ quantum est à Vistula ad Borysthenem, & à ponto Euxino usque ad sinum Venedicum, inter quos plus mille Italica passuum millia interjecta sunt, illius imperio continetur. Regio prope tota æqua, & plana, multis magnisque fluminibus & ad fertilitatem & ad mercaturas commodissimis irrigua, rebus ad vitam necessariis usque ad abundantiam dives. Habitatorum autem ea multitudo, ut, cum equitatus regius ex solis nobilibus constet, centum quadraginta equitum millia armare, & in aciem secum, si res ferat, educere Rex Poloniæ possit. Homines natura fortes & animosi, quique non facile aut voluptatibus molliantur, aut periculis terreantur. Mortem per decus obitam, immortalitatis instar; vitam per dedecus retentam, quâvis morte pejorem putant. Ignominiam, ut fugiant, nihil non fecerint; ut mortem, nihil. Hæc hominum, hæc locorum ingenia. Cinguntur autem omni propemodum ex parte ferocissimis gentibus, & partim ab Ecclesiæ communione dissociatis ac diremptis, partim apertis & capitalibus Christiani nominis hostibus, ut in illo confinio, tanquam in communi quadam arce ac propugnaculo, fortissimi viri ad sustinendam & propulsandam barbarorum immanitatem, & ad agendas perpetuas pro Christianis omnibus excubias divino consilio constituti ac collocati esse videantur: quo essent cæteri Polonorum virtute tecti, Polonorum laboribus quieti, Polonorum periculis tuti. Neque mihi videor quidquam à suscepto munere facturus alienum, si breviter exposuero, quemadmodum illos Deus, ante sexcentos ab hinc annos, discussis errorum, quibus involuti erant, tenebris, ad Evangelii lucem perduxerit. Quod dum facere ingredior, adeste quæso animis, quicunque corporibus adestis, & in re maximi momenti divinæ bonitatis ac sapientiæ magnitudinem considerate,

Omnes fere magnæ & memorabiles in rebus humanis mutationes aliquanto antea aut uno, aut pluribus illustribus ac notabilibus signis divinitus portendi ac præsignificari solent. Cum igitur tempus illud appropinquaret, quo se Deus Polonis patefacere, eosque impia superstitione purgatos cœlesti doctrina imbuere statuerat: adventantis jam, & instantis salutaris illius mutationis hanc, quam mox audietis, significationem dedit. Imperabat Polonis Ziemomislus Lesci filius, Princeps [quatenus hæc convenire in hominem non Christianum queunt] & justitiæ, & clementiæ, & beneficentiæ, & aliarum virtutum laude cumulatus: & in quo nihil præter Christi cognitionem desiderares. Huic, cum multos annos sine liberis esset, graviterque ea re angeretur, tandem natus est filius, sed oculis captus: ita ut non facile dijudicari posset, majoremne dolorem percepisset ex orbitate, an perciperet ex unici filii cœcitate. Omnia remedia, omnes medicorum conatus mali pertinacia elusit. Jam ad septimum annum pervenerat puer, eique patrio quodam ritu primam comam tonderi, nomenque imponi oportebat: cum præter omnium spem subito oculis uti cœpit. Incredibili lætitia perfusus pater convocatos ad se hariolos consulit, quid ex tam admirabili successu filio suo, quid toti Poloniæ portenderetur? Respondent eo imperante, Poloniam mirabiliter illustratum iri. Ex ea spe atque omine puero nomen inditum Miecislao, quod gentis lingva significabat eum, qui sibi gloriam gladio pariturus esset. Nullo enim alio modo illustrari posse Poloniam, quam bello, & armis cogitabant. Jam adoleverat Miecislaus; jam ad virilem ætatem pervenerat; jam mortuo patre rerum potiebatur; & cæteris quidem virtutibus patri non absimilis, nihil cæteroqui bello egregium aut memorabile gerebat, ita ut tota Polonia, & se credulitatis, & vanitatis vatum suorum responsa damnaret. Sed majus quiddam, quam quod illi suspicati erant, parabat Deus. Miecislaus, ductis barbarico more septem uxoribus, nullos tamen ex

ulla

ulla earum liberos procreare poterat. Interea fundente ſe, ac ſpargente qvotidie latius Chriſtiana religione, pervenerant & in Poloniam ſancti qvidam viri : qvi aut ſolitariæ vitæ, ut qvietioris, & ad res divinas ſine ullo impedimento contemplandas aptioris, ſtudio ducti, aut periculorum metu, in abditis & remotis ſylvarum receſſibus delitescentes, Chriſto, ut poterant, ſerviebant. Horum qvibusdam in animum immittit Deus, ut ad Principem adeant, eiqve polliceantur & liberos, & alia multo majora, ſi, repudiato falſorum numinum cultu, Chriſtum verum Deum agnoſcere, & traditam ab eo doctrinam ſuſcipere vellet. Ipſe qvoqve divini ſpiritus repentino tactus afflatu, promptum ſe ac facilem ſalutaribus illorum monitis præbuit. Neqve longius res ducta eſt, qvam dum prima ac præcipua religionis noſtræ capita edoceretur. Qvæ ut percepit, magna pompa ac celebritate publice baptizatus, brevi tempore totam Poloniam ad Chriſtianam pietatem & exemplo ſuo incitavit, & cohortationibus ac præmiis allexit, & minis ac ſuppliciis adverſus pertinaces propoſitis perpulit. Tum demum cognitum eſt, qvod Miecislaus totos ſeptem annos cæcus fuiſſet, ſignificatam eſſe hoc modo diuturnam Polonæ gentis cæcitatem: qvod, omnibus humanis auxiliis fruſtra tentatis, tandem divino beneficio lucem aſpexiſſet, fore ut populi qvoqve cæcitas nulla humana ope ſanabilis divinitus depelleretur. Neqve vana fuit hariolorum prædictio : Eo enim rerum potiente, Polonia ſplendore divini luminis illuſtrata eſt. Notum eſt autem, interdum fieri, ut etiam ſuperſtitioſi & impii homines, Deo permittente vera vaticinentur. Neqve temere inditum nomen. Gladio enim ſibi & ſuis gloriam peperit, non qvidem ferreo, aut ulla ex alia materia confecto, ſed gladio illo, utrinqve acuto, gladio ſpiritus, qvod, ut ait Paulus, eſt verbum Dei. Ut autem ab ea Eccleſia, qvæ cæterarum omnium mater ac magiſtra eſt, Chriſtiane vivendi leges acciperent, & ex eo fonte haurirent, unde nihil non purum & incorruptum

hauriri poteſt, legatos miſerunt ad Joannem Pontificem ejus nominis tertium decimum, per quos & eum, ut communem totius Eccleſiæ paſtorem, venerarentur, & ab eo ſibi peterent Epiſcopos mitti, à quibus regi, & quæ ſibi credenda, quæque facienda eſſent, cognoſcere accuratius poſſent. Miſit ille Italorum hominum ſpectatæ probitatis & eruditionis idoneum numerum: qui primi novellas illas ac teneras nuper in horto Chriſti depactas ac conſitas plantas, copioſis ſanctorum præceptorum imbribus irrigârunt. Hujus Miecislai ſoror Adleida, cum Geiſæ Ungarorum Principi nupta eſſet, cohortationibus ſuis perfecit, ut ipſe quoque cum tota Ungaria Chriſti Sacramento adigeretur. Neque vero ejus filius Boleslaus primus Poloniæ Rex, aut majoribus ſuis laude bellica, aut patri propagandæ religionis ſtudio ceſſit. Qui ſuſcepto adverſus Saxonas bello, & ea, quæ illi dudum Polonis ademerant, recuperavit, & cum univerſam illam oram ad Albim & Salam fluvios, & Cherſoneſum Cimbricam, quæ hodie Dania vocatur, ſub imperium ſuum ſubjunxiſſet, ut oſtenderet, eam ſe victoriam Chriſto quæſiiſſe non ſibi, nihil in victos acerbe, aut crudeliter ſtatuit: ſed cum eos ad accipiendam Chriſti doctrinam compuliſſet, fixis memoriæ cauſſa in Salæ ripa tribus ferreis columnis, in Poloniam ſe recepit. Numquid igitur ea laude contentus, otio ſe poſtea tradidit? Imo vero declaravit, nunquam deſidem atque ignavam eſſe virtutem; nullas ei eſſe à præclaris actionibus ferias; fortes & conſtantes viros honeſtorum laborum ac munerum perfunctione, non ad quietem invitari, ſed ad alia ex aliis aſſidue ſuſcipienda incitari. Nam cum Pruſſi aliquot ante annis divum Adalbertum interfeciſſent, ejusque corpus quidem ipſe æquo auri pondere à barbaris redemiſſet, (mirum hoc quoque pietatis argumentum: ſed in tanta temporis anguſtia multa neceſſario prætermittenda ſunt) cædis autem ultionem in aliud tempus diſtuliſſet: tunc demum ratus advaniſſe tempus illud, cum & punienda eorum audacia, & ar-

& armis frangenda pertinacia esset, bellum eis intulit, neque magno negotio victor non aliam eis pœnam imposuit, quam ut erroribus suis depositis Christo initiarentur. Hîc mihi, Beatissime Pater, venit in mentem, quod olim à quodam Græco Imperatore dictum est, qui à suis in exilium pulsus, cum apud hostes, ad quos confugerat, multo lautius ac magnificentius haberetur quam apud suos; Perieramus, inquit, nisi periissemus. Ita enim & qui ab illo principe vincebantur dicere poterant, se, nisi ab eo victi essent, perituros fuisse. Quid ego jam, ut Pomerani à Boleslao tertio, Prussi à Boleslao quarto ad Christum, à quo defecerant, revocati sint, persequar? Rerum me copia, Beatissime Pater, inopem consilii reddit. Quod si in me ulla dicendi vis ac facultas esset, optarem quidem aliquam mihi non tam uberem ac copiosam ad dicendum materiam dari: ut in singulis ejus partibus accurate percensendis, copiose exornandis, artificiose exaggerandis, jactare atque ostentare me possem. Nunc enim, ut pictor, cui in exigua tabella ingens aliqua multitudo hominum exprimenda est, nonnullorum vultus tantum atque ora, multorum summa modo capita ostendit, totum reliquum corpus abscondit: ita me, cui innumerabilia Polonorum regum ac populorum æternis dignissima laudibus facta in angustum unius brevissimæ orationis curriculum concludenda sunt, multa, quæ, si pandi explicarique possent quasique spectanda proponi, incredibilem admirationem excitarent sui, delibare modo, & attingere, multa etiam significare potius, quam ostendere, necesse est. Ideoque ne de bello quidem, quod Boleslaus Quintus cognomento Pudicus adversus Jazygas, qui hodie partim Valachi, partim Ungari sunt, gessit, copiosius dicam: tantum quasi præteriens admonebo, eum, cum gentem illam ferocissimam devicisset, illos omnes, quorum virtuti, ut ait vetus poëta, fortuna belli pepercerat, quasi optima quædā spolia Christo consecrasse, neque aliud eis, quam ut Christiani fierent,

imperasse. Ad Jagellonem enim Sigismundi Augusti proavum festinat animus, cujus admirabili inusitatæque virtuti utinam par à me adferri posset orationis genus! Sed ita prorsus existimo: omnes, qui ubique sunt, eloquentissimos homines, si communi studio ad eum celebrandum quidquid habent in dicendo virium conferant, omnia tamen illius dignitate inferiora dicturos. Id ita se habere, eos, qui me attente audire non gravabuntur, facile cognituros esse confido. Lituania, Beatissime Pater, amplissima, & fortium virorum feracissima regio, cæteris finitimis populis ad religionem Christianam adductis, in veteri superstitione perstabat. Colebant autem ejus provinciæ homines ignem pro Deo, ei aras, ei templa ponebant, eum summa diligentia in celeberrimis quibusque oppidis perpetuum asservabant. Fulmini quoque divinitatem quandam inesse credebant, idque sua lingva Deum Percunum nominabant. Sed & lucos & selectas quasdam in sylvis eximiæ proceritatis arbores venerabantur ut Deos. Viperis quoque & aliis serpentibus eundem tribuebant honorem. Quiquid horum violasset, inexpiabile ab eo scelus conceptum putabant. Cum hoc per se mirabile erat, talem tantamque provinciam tanto tempore in tanta errorum fœditate versari, tum illud accedebat incommodi, quod gens bellicosa & ferox finitimos sibi Christianos quotidianis incursionibus lacessens, nunquam quiescere patiebatur. Ei genti annos ab hinc amplius ducentos viginti imperabat Jagello, idemque præterea & Samogitiam & magnam Russiæ partem obtinebat, fortis & strenuus Princeps, & quanquam religionis nostræ mysteriis nondum initiatus, tamen, ut qui Christiana matre genitus esset, animo ab ea non prorsus alieno. Cum igitur per id tempus mortuo Ludovico Ungariæ & Poloniæ rege, regni proceres de Heduigi ejus filia, ad quam regnum delatum erat, in matrimonium collocanda deliberarent, ecce ab Jagellone legati, qui renunciarent, eum cum omnibus suis velle Christianum fieri, petere, ut sibi Heduigis

uxor

uxor daretur: hoc si fieret, paratum esse omnes ditionis suæ provincias cum Poloniæ regno ea lege conjungere, ut nunquam divellerentur. Quam lubentibus animis Poloniæ Proceres eam legationem audierint, nihil opus est dicere. Sustulerunt manus ad cœlum, & gratias egerunt omnium bonorum auctori DEO, qui tandem illorum populorum misertus, eam mentem immisisset Jagelloni. Ipsa tamen Heduigis, in qua eximiam formæ pulchritudinem singularis modestia æquabat, nihil de matrimonio suo sine matris auctoritate statuere voluit, totamq; rem ad illius voluntatem rejecit. Missi ad eam oratores in Ungariam, quo se mortuo viro contulerat, quibus illa responsum dedit pietatis & prudentiæ plenum. Longe à se abesse eam mentem, ut quidquam impedire vellet, quod & ad amplificandum regnum Poloniæ, & ad religionem latius spargendam pertineret. Cogitarent Poloni, & in commune consulerent, reque mature deliberata id facerent, quod & Deo acceptissimum, & regno utilissimum putarent fore. De procerum igitur sententia constituto ad nuptias celebrandas die, Cracoviam magno septus comitatu venit Jagello: & quia fortassis à matre puer acceperat, sanctos illos Reges, quorum memoriam nuper Ecclesia recolebat, ad adorandum Christum recens natum non sine muneribus venisse, ne ipse quidem immunis ad Christum venire voluit, eique pro munere non thus, non aurum, non myrrham, sed fratres suos, quos secum baptizari voluit, sed Lituaniam, sed Samogitiam, sed Russiam, sed omnes uno verbo, quos in potestate habebat, populos obtulit. Quam jucundum illud non hominibus modo, sed angelis ipsis fuisse spectaculum credimus, cum vir fortissimus ad sacros fontes incredibili alacritate properaret; cum se in vas ad eam rem præparatum cupidissime immergeret; cum magna & clara voce Deum & homines testaretur, ut in se aqua illa spargeretur, ita se pro Christo sangvinem suum, ubi res ferret, sparsurum esse! Baptizatus igitur & novo nomine Vuladislaus Jagello dictus, postridie Idus Fe-

bruarias, eodem die reginam in matrimonium duxit, neque multo post consecratus & inunctus, ac coronatus Rex Poloniæ, totum eum annum in pacando regno consumpsit. Eo autem anno, qui proxime secutus est, cum ei nihil longius videretur, quam dum populos suos in Christianorum numerum aggregatos videret, comitatus uxore & multis principibus viris, multis item Episcopis ac sacerdotibus in Lituaniam profectus, quam multis, quam certis, quam inusitatis documentis pietatis suæ magnitudinem testatus est! Nam cum populum ægre ab inveterata superstitione avelli videret, ipse omnibus inspectantibus, manu sua illis quas aliquando coluerat arboribus magna vi secures impingens, easque ab radicibus deturbans, tum ingentem vim aquæ profundens in illos tamdiu adoratos ignes; *Non est*, clamabat, *non est Deus, quod exscindi ac dejici, non quod exstingui potest. O mirificos Deos, quorum alter alteri pro pabulo est, alter alterum absumit! In venenatis autem & mortiferis animalibus quæ potest esse divinitatis similitudo? Agnoscite, agnoscite miseri errorem vestrum, & resipiscite, & tandem aliquando mentis oculos ad Deum omnium rerum effectorem convertite: ne, dum æternum (ut falso putatis) ignem colitis, in alium ignem vere æternum incidatis.* Simul hæc, simul eis religionis nostræ principia, ut poterat, edisserebat: ut eodem tempore & vetus ille ignis pro Deo habitus, exstingveretur, & novus ignis divini amoris in eorum pectoribus accenderetur. Cumque neque sacerdotes, quos secum adduxerat, Lituanicam lingvam, neque Lituani ullam aliam intelligerent, ipsemet eos summam fidei nostræ ab Apostolis traditam, quam symbolum vocamus, ipse formulam precandi à Christo JEsu institutam, ipse cetera, quæ discere solent ii, quos Catechumenos vocamus, in Lituanicum sermonem convertens, neque ullum in ea re laborem subterfugiens, edocebat. O regem rari, & singularis exempli! O ardorem animi commemorabilem! O pietatem omnibus seculis prædicandam! Ita igitur inflammavit Lituanorum animos,

ut

ut ad danda Christo nomina, & ad sacrosanctam illam aquæ aspersionem simul omnes facto agmine concurrerent, seque longiorem moram pati non posse clamarent. Ideoque solis nobilibus singulatim baptizatis, cætera multitudo idem sacramentum catervatim distributa suscepit. Quid ego nunc exstructarum ab eo sacrarum ædium multitudinem, quid divitiarum Ecclesiastici ordinis hominibus attributarum magnitudinem exponam? Quid susceptos in Samogitiâ ad Christum traducenda labores, & obita eadem illa munera, quæ in Lituania obierat? Illud vero minime prætereundum est, quod ne regnandi quidem svavitas, maxima illecebra peccandi, quæ sæpenumero multos adversus alia omnia satis firmos abstulit, ullam vim habuit, ad Vuladislai fidem ac constantiam labefactandam. Nam cum Bohemi, quorum animis paulo ante Joannes Huss & Hieronymus *Pragensis* pestiferum opinionum suarum virus afflaverant, mortuo Vencislao rege suo, legatos ad eum misissent, per quos ei regnum deferebant, multisque precibus obsecrabant, ut id aut ipse, aut Vitoudus frater ipsius patruelis susciperet: maximo uterque animo eorum preces repudiavit, addita illa nobili, & nunquam satis celebrata voce: Religionem sibi esse, hæreticis imperare. Non patitur temporis brevitas, ut aut plura de hoc dicam, aut de ejus filio Vuladislao tertio Poloniæ & Ungariæ Rege, qui, ut Pontificis maximi auctoritati pareret, cum Turcis, quos diu vexaverat, multisque præliis fuderat, fregerat, afflixerat, redintegrato adversus pactas cum eis inducias bello, tum quoque magnâ eorum edita strage, in ipsa tandem acie fortissime dimicans interfectus est. Eademque me caussa cogit, tum alios aliquot reges silentio involvere, tum in Sigismundo primo Sigismundi Augusti patre laudando esse breviorem. Cujus pietatem quidem ac religionem magnificentissima templa partim instaurata, & refecta, partim ditata, partim etiam à fundamentis excitata, & perpetuum prohibendarum à regno suo novarum opinionum studium; bellicam vero fortitudinem tam

multæ, tamque memorabiles de Moſchis, de Valachis, de Tartaris, de Turcis victoriæ, &, ut cætera taceam, octoginta Tartarorum millia uno ad Boryſthenem prælio profligata teſtantur. Qui cum octoginta duos vixiſſet annos, carus ſuis, metuendus hoſtibus, utrisque venerandus, ſatur vitæ, ſatur gloriæ, moriens, Sigismundum Auguſtum non regni magis quam virtutum ſuarum hæredem reliquit. Hic ſi præſens adeſſet, Beatiſſime Pater, ſanctiſſimos pedes tuos deoſculatus, hac ad te oratione uteretur: Magno gaudio affectus ſum, Pater ſanctiſſime, cum te ad Eccleſiæ gubernacula admotum, & in iſto celſiſſimo inter mortales ſolio collocatum eſſe cognovi. Qualem enim jam dudum certa & conſtanti fama eſſe te acceperam, tali gubernatore navim Eccleſiæ in his turbulentiſſimis tempeſtatibus egere intelligebam. Quem in locum Chriſtiana Respub. deducta ſit, etſi dubitandum non eſt, quin tu ex iſta edita ac præcelſa ſpecula optime videas: nos tamen qui ab hoſtibus undique circumſesſi ſumus, certe propius intuemur. Et ab hoſte immaniſſimo ac potentiſſimo invadimur, & domeſticis ſeditionibus laboramus. Neque ulla res majores ei animos facit, quam quod intelligit, graviori & implacabiliori odio Chriſtianos à Chriſtianis, quam Chriſtianos à Turcis diſſidere. Ita qui conjuncti ac conſpirantes terrori eſſemus, diviſi ac diſſentientes ludibrio & deſpectui ſumus. Jamque mali vis, invitiſſimis, & ne quidquam renitentibus nobis, non obſcure per partes usque adhuc integras ſerpit. Et alia hoc regna nuper magno bonorum omnium mœrore ſenſerunt; & noſ, quanquam omnia prohibendi cauſſa facimus, pervincere tamen non poſſumus, ut nihil populis noſtris vicinitate ac contagione noceatur. Hem, nunquamne his tot, tam gravibus, tam diuturnis calamitatibus remedium aliquod reperietur? At tu, Beatiſſime Pater, cujus & apud Deum preces propter ſanctitatem, & apud homines juſſa propter auctoritatem plurimum valent, per illam, qua genus humanum complecteris, caritatem, per illam curam, quam Chri-

Christianis omnibus & debes & præstas, per illum ipsum, cujus in terris vice fungeris, JESUM Christum, succurre ac subveni communibus malis, & omnes cogitationes, omnia consilia, omnem auctoritatem ac potentiam tuam confer ad Christianos populos & purgandos ab erroribus, & firma ac stabili concordia inter se devinciendos. Quod igitur rex ipse per se facere propter locorum distantiam non potest, id per hunc clarissimum virum oratorem ad te suum facit: per eum tibi gratulatur, per eum ad te omnes vires ac copias suas defert, per eum tibi & huic sanctæ Sedi obedientiam præstat, quamque laudem à majoribus suis hæreditariam accepit excubandi assidue pro Christianis, & quicunque hostes Christi atque Ecclesiæ fuerint, eosdem semper habendi pro suis, eam se diligentissime, ut semper fecit, conservaturum, neque unquam ab eorum virtute degeneraturum esse promittit. Tibi autem, Beatissime Pater, cum omnia fausta & prospera precatur, tum quo facilius ea, quæ à te exspectantur, perficere possis, illud à Deo votis omnibus petit, ut publico Ecclesiæ bono non minus diu Pontifex vivas, quam te Pontificatu dignum vixisse, omnes, qui vere & incorrupte judicant, confitentur.

DIXI.

)o(

De

De toto ſtudiorum ſuorum curſu, deque Eloquentia ac cæteris diſciplinis cum Jurisprudentia conjungendis.

ORATIO XV.

Habita Romæ Anno M.D.LXVII.

Non eram neſcius, cum hanc Pandectarum interpretandarum provinciam ſuſciperem, fore, ut multis ſermonem darem: quibus mirum ac novum videretur, me, qui tot annos in hoc docendi munere ita conſumpſiſſem, ut eos modo libros attingerem, qui aut ad eloquentiam, aut ad Philoſophiam pertinerent, mutata ſubito voluntate, ad tractationem juris civilis tam longo intervallo redire: à quo me plerique jam pridem animum omnino avocâſſe, & ad mitiora ſtudia, tanquam ad Sirenum ſcopulos, adhæſiſſe, aut quaſi loti cujusdam Homericæ, ita illorum dulcedine, ac ſuavitate captum, hujus jam ne per ſomnum quidem meminiſſe arbitrarentur. Quibus ut ſatisfaciam, ſimulque vobis omnibus hujus conſilii atque inſtituti mei rationem reddam: etſi non libenter facio, ut de me loquar, tamen antequam progrediar longiùs, pauca quædam de toto ſtudiorum meorum curſu breviter commemorare conſtitui. Quæ ſi audire ac cognoſcere grave non erit, ſpero fore, ut graviſſimi quidem & eruditisſimi homines, quos hîc adeſſe video, factum meum non improbent: vos autem optimi & ſtudioſiſſimi adoleſcentes, etiam fructum aliquem ex hâc narratione capiatis. Cùm enim, quæ præcipuè res progreſsûs meos retardaverit, meq; decurſo jam ſpatio à calce ad carceres, ut dicitur, revocaverit, cognoſcetis: forſitan, exemplo meo edocti, melius ipſi veſtris rationibus conſuletis. Ego igitur, ut primùm puer Grammaticorum & Rhetorum præceptis viſus ſum utcum-

cumqve imbutus eſſe, leviter guſtatis Dialecticæ principiis, cæteris autem Philoſophiæ partibus ne à limine qvidem ſalutatis: nulla Græcæ lingvæ intelligentia, nullo rerum uſu, nulla antiqvitatis cognitione inſtructus, animum ad jus civile appuli, & iis doctoribus, qvi tum illis in locis optimi putabantur, annos aliquot operam dedi. Jamqve eo proceſſeram, ut, qvæ tum præcipuæ laudes habebantur, & in argumentando ſatis acutus, & in reſpondendo non incautus, & qvacunqve de re ageretur, abunde loqvax eſſem: &, quod multis palmarium videbatur, multarum legum non intellectarum principia uno ſpiritu citare, multorum interpretum nomina recenſere, multos verſus, multas paginas, multas columnas, porticus etiam, ut opinor, periſtylia, & intercolumnia, nullo negotio, numerare qvamlibet multa poſſem. Cum ipſe me eo nomine circumſpiciebam, meqve pulchrum ac beatum putabam, tum uno ore omnes, ut ait Comicus, omnia bona dicere, & laudare fortunas meas, qvi tantula ætate tantam mihi, ut ipſi putabant, ſapientiæ, ut res ipſa docuit, ſtultitiæ & inanium opinionum ſupellectilem comparaſſem. Jam omnes me mei foro & cancellis & ſubſelliis deſtinabant, magnamqve in ſpem venerant, rabulam me aliquem non in poſtremis fore, confidentem, acrem, contentioſum; præſertim cum & natura eſſem firmis lateribus, & voce magna, &, qvod caput eſt, illi me qvos dixi magiſtri, ſi non multum ſapere, at certe, qvod apud eos pro eodem erat, multum audere multumqve clamare docuiſſent. Qvid verbis opus eſt? Inibi jam erat, ut illud vitæ genus ingrederer, cum DEUS (DEUS enim fuit, neqve hoc mihi ex animo excuti poteſt,) DEUS igitur effecit, ut quædam Budæi & Alciati & aliorum ejusdem notæ hominum ſcripta, qvæ nunqvam ante illud tempus adſpexeram, in manus meas venirent. Qvæ cum evolvere cœpiſſem, paſſimqve in eis multa reperirem, quæ de magiſtris meis nunqvam audiſſem; multas ſententias, qvas illi me ratas ac firmas eſſe docuiſſent, graviſſimis

argu-

argumentis convulsas ac labefactatas; multa ex Græcis scriptoribus deprompta, multa ex antiquitate repetita, quibus in omnibus mihi tenebræ essent: nolite quærere, quid mihi animi fuerit. Visus mihi sum de cœlo decidisse, aut in alium quendam orbem delatus esse: neque aliter affectus sum, quam egeni & inopes homines interdum solent, qui cum totam noctem somniarunt se divites repente factos esse, ubi diu gemmas, aurum, purpuram dormientes contrectarunt, experrecti, omnia domi suæ obtenta telis aranearum vident. Quid facerem? ego ille paulo ante tumidus & ferox, cum mihi derepente vultus, animus verba cecidissent, jamque suffusus pudore, verecundarer inter eos versari, qui de me ita magnifice senserant: subduxi me clanculum ex illis, in quibus diu merueram, castris, & in Græciam navigavi, id est, ad Græcatum litterarum & disciplinarum magistros me contuli; eademque opera perlustravi etiam vetus illud Latium, id est, omnes ad unum veteres lingvæ Latinæ scriptores diligenter & accurate pervolutavi, sedulo undecumque omnia colligens, quibus mihi Jurisprudentia instructior, & ornatior fieri posse videretur. Atque in hac peregrinatione, tum in Lycéi ambulationibus, tum in Academiæ spatiis, sæpe me exercui: neque aut illius è Gargetto delicati atque otiosi senis hortos invisos præterii, quanquam venenorum quam salubrium herbarum feraciores, neque disjectas veteris illius Pœciles, non tam Polygnoti manu, quam Zenonis ingenio nobilitatæ, reliquias neglexi. Et ut magnam voluptatem capiunt, qui ad magnorum ac nobilium fluminum, Euphratis puta, aut Nili, fontes ac capita ipsa venerunt: ita juvit me incredibiliter, cum apud illos sapientissimos senes cernerem, quibus ex fontibus manassent amplissima illa juris civilis flumina, per quæ, toto orbe sparsa atque diffusa, tam multi assidue summo homines ingenio navigarent. Interea, ut paterfamilias, qui, mercaturæ caussa in longinquas terrarum oras profectus, dulcem eximieque animo caram domi uxorem reliquit,

liquit, sæpe de ea cogitans, sicubi aut gemmam aliquam, aut scite tornâtum annulum, aut monile baccatum, aut segmentatam vestem, aut talia mundi muliebris ornamenta conspexit: studiose omnia comparat ac seponit, quibus eam, domum reversus, muneretur: sic me per omne scriptorum genus vagantem nunquam ea cura ac cogitatio deserebat, ecquid decerpere ac delibare ex eorum unoquoque possem, quod, cum ad Jurisprudentiam reverterer, ad eam expoliendam & exornandam accommodatum esset. Sciebam enim quam turpe haberetur, & diu manere, & inanem redire. Quod autem Homerus ait; Ulixem in illo diuturno errore crebro spectare solitum Ithacam versus: itidem ego ad Jurisprudentiam identidem reflectebam oculos, & ab ea tam diu abesse me, vix satis æquo animo ferebam. Quin etiam, ne me amœniores illæ disciplinæ usu quodammodo suum facerent, multa sæpenumero faciebam usucapionis interrumpendæ gratia: quod & mea qualiacunque scripta declarant, crebris Jurisconsultorum adspersa sententiis, & quotidianæ disputationes, quibus, quoties erat occasio, aliquid ex hac disciplina petitum intexebatur, non obscure indicabant. Nunc, cum mihi videar non ea quidem omnia, quæ animo conceperam, perfecisse, sed usque eo tamen progressus esse, ut iis, qui juris civilis cognitionem ex ipsis fontibus haurire cupiunt, opis aliquid adferre possim: putavi tempus jam ipsum postulare, ut prodirem, & navatæ in hoc genere studiorum operæ, specimen aliquod darem. Cur autem Pandectas potissimum extra ordinem interpretari voluerim, caussa hæc fuit. Videbam eruditissimos in hac schola viros, quibus docendi juris munus mandatum est, ita se in eo gerere, ut, ipsa si loqui posset Jurisprudentia, non certius, aut copiosius, aut majori cum dignitate videatur explicatura sensus suos, quam ab illis quotidie explicantur. Omnia ex eorum ore profluunt, quæ in hac arte aut cogitari prudenter, aut disputari acute, aut certo definiri ac statui possunt. Itaque cum in omnibus habeam,

quod

quod admirer, in nullo habeo quod desiderem. Sed illi tamen, quid dignitati suæ, eique, quam meritissimo obtinent, auctoritati consentaneum sit, intelligentes, perpetuo in gravium & arduarum quæstionum tractatione versantur; exquisitam singularum vocum explicationem, ut humile quiddam, neque satis dignum, in quo tempus conterant, aut prætermittunt, aut modice attingunt. Planeque si ad eos audiendos ii tantum accederent, quos oporteret, id est, qui prius in Grammaticorum, Rhetorum, Philosophorum scholis diu multumque exercitati essent: nihil amplius, quam qvod ipsi cumulatissime præstant, requireretur. Nunc, quod ego me principio fecisse dixi, ut ad jus audiendum aliarum omnium artium rudis accederem, in eo vereor ne etiam hodie à plerisq; peccetur. Cogitavi igitur, si pro mea virili parte huic incommodo mederi studerem, neque invidiosum id mihi, neque inutile aliis fore. Nam neque invidiam habet ullam, quod ab aliis neglectum jaceat, id sumere: & in exercitu non tantum imperatorum & tribunorum ac centurionum, sed & gregariorum militum, & calonum quoque ac lixarum aliquis usus est. Neq; si gubernatorum in navi regenda præcipuum est munus, non ii quoque utiles sunt, quorum in sentina exhaurienda omnis consumitur labor. Quanquam, si id quod res est fateri, si recta & vera speciosis ac fucatis anteponere, si quanti res quæque sit, non quanti vulgo fiat, spectare volumus: multo plus est in hac pura & simplici verborum explicatione momenti, quam plerique fortasse suspicarentur. Nam cum verba, ut ait Aristoteles, sint eorum, quæ animo concepimus, notæ: fieri nullo modo potest, ut, qui vim verborum non percipit, eam sententiam, quæ illis verbis expressa est, assequatur. Itaque & idem Aristoteles alibi ait, eos, qui, quid quoquo verbo proprie indicetur, non satis intelligunt, in rebus judicandis sæpenumero falli: & apud Platonem Cratylus ex verborum intelligentia cognitionem rerum pendere dicit. Et quis tandem est, qui nesciat, patrum avorumq; nostrorum memo-

memoria, cum perversa quædam ac pestifera opinio invaluisset, nihil cultum orationis, nihil historiæ veteris notitiam, ad eos, qui graves ac serias disciplinas tractarent, pertinere, Græcas vero litteras etiam impedimento esse, quanta & quam densa caligo universum prope terrarum orbem obtexerit? quantaque verborum neglectum, rerum ignoratio consecuta sit? Sed, quid necesse est huic rei aliunde argumenta petere? Illi ipsi, quorum libros quotidie terimus, veteres Jurisconsulti in explicandis legibus, Senatus consultis, edictis prætorum aut ædilium, constitutionibus, decretis, epistolis principum, quam, quæso, viam rationemque tenuerunt? Nempe in patefacienda singularum vocum vi ac proprietate tam multi tamque assidui sunt, ut magnam industriæ suæ partem in eo consumere videantur. Quod prolatis ac productis ipsorum locis probarem, si, quam facile, tam necessarium esset. Antistium Labeonem Jurisconsultum nobilissimum cum alicubi valde commendasset Gellius, ad postremum addit: *Latinarum vocum origines rationesq; percalluerat, eaq; præcipue scientia ad enodandos juris laqueos utebatur.* Hos me sequentem duces nemo, ut opinor, merito culpaverit. Quam igitur interpretandi viam nobis Ulpianus, Paulus, Gajus, Marcellus, cæterique juris antistites præiverunt, eam sequemur, & eorum vestigiis, quantum vires nostræ ferent, insistentes, summa ope conabimur efficere, ut neque prætermittamus necessaria, neque inutilia consectemur: & quotidie tamen aliquid minime vulgare minimeque contritum adferamus. Quod ut jam nunc perspicere possitis, dum ad titulum de justitia & jure interpretandum accedo, quæso, diligenter attendite.

Conclusio.

DIXI.

Cur ad munus docendi, quo se sponte abdicaverat, revocatus sit.

ORATIO XVI.

Habita Romæ prid. Kalend. Mart. Anno clɔ Iɔ LXIX.

Quod antiquitus à sapientissimis viris dictum est, non licere cuiquam mortalium quid facturus, aut non facturus sit, certo pronunciare, quod in vita multa eveniunt, tum ut ea ne facias, quæ facere decreveris, tum ea ut facias, quæ nunquam facere constitueris: id ego & sæpe antehac in aliis, & in meipso nuper verissimum esse cognovi. Nam in hoc publice docendi munere quinquennium jam cum aliqua hominum approbatione versatus, eo me, ut scitis, superioribus mensibus sponte abdicaveram: idque eo animo, ut, quod ex me sæpe auditum est, nunquam me postea eandem provinciam suscepturum, nunquam eosdem labores denuo subiturum putarem. Cogitabam, satius esse desinere quam deficere: me, sive placuissem, satis jam spectatum esse; sive displicuissem: plus satis: satius esse cum desiderio, quam cum satietate discedere: utcunque esset, tradendam quasi cursu aliis lampada, qui & laboris patientiores, & doctrinæ copia instructiores, institutam hic & inchoatam à nobis majore animo, quam viribus jurisprudentiæ cum eloquentia & cum antiquitatis cognitione conjunctionem exædificarent, ad summumq; perducerent. Mihi ad nominis mei commendationem abunde videbatur, tanti ac tam præclari operis aliqua saltem fundamenta jecisse, & præstando, quo possem, alios qui plus possent, ut experiri vellent, exemplo meo excitasse. Jamque totus in eo eram, non ut me langvori quidem ac desidiæ dederem, qui semper ignavorum vitam mortem-

mortemque juxta æstimassem: sed ad eas artes mecum recolendas ac celebrandas referrem, quibus usque à puero deditus fui: & ad mandandas litteris cognitiones quasdam meas, quibus efficerem, conarer quidem certe, ut quod mihi otium Hippolyti Cardinalis Ferrariensis, studiorum ac fortunarum mearum Patroni, summa liberalitate conceditur ejus aliquis fructus non ad præsentes modo & eos qui nunc sunt, sed & nunc ad exteros, & olim ad posteros perveniret. In hac me cogitatione defixum, & tanquam in portu, complicatis velis, cæterisque armamentis omnibus compositis quiescentem, vestra, Cardinales amplissimi, auctoritas expergisci denuo, & subductam jam navim mutato consilio, deducere, & vela ventis pandere coëgit. Quæ mihi res eo mirabilior visa est, quod non deerant homines & ingeniosi, & eruditi, & exercitati, qui vobis ad hoc munus obeundum ultro studium atque operam profiterentur suam: quorum etiam unum à me ipso vere atque ex animo commendatum esse memini. Itaque, ut in historiis est, eos, qui M. Catonem in præturæ petitione superârant, ipsosmet mirari solitos, quod se tali viro populus Romanus prætulisset: sic fateor, mihi mirum visum esse, quid ita vobis potius libuerit, me alia jam omnia cogitantem, etiam cum aliqua ad vetus honorarium accessione revocare, quam in locum meum aliquem ex iis sufficere ac substituere, qui id in beneficio loco petebant. Quod ego neq; ita me ignoro, ut mihi tribuam, ac non vestræ potius humanitati, quam ulli merito meo acceptum feram: & tamen non debeo esse, aut adversus dignitatem meam, aut adversus vestra judicia improbe curiosus. Nam, sive aliquid esse in me, cur hic honos mihi habendus esset, judicâstis, potius eniti ac contendere debeo, ut vestram de me opinionem rebus confirmem, quam ut verbis refellam: sive, quod magis credo, vestra tantum in eo humanitas, & quædam erga me voluntatis propensio valuit, non minus optabile, aut honorificum duco, à vobis amari, quam magna aliqua sive

eruditione, ſive eloquentia præditum judicari. Illud quidem neque reticere, neque diſſimulare poſſum, recentem iſtam veſtræ erga me voluntatis ſignificationem magnum mihi onus impoſuiſſe, magnam curam & ſollicitudinem, magnam vigilandi, laborandi, contendendi omnes induſtriæ meæ nervos neceſſitatem attuliſſe. Non enim mihi tantum elaborandum eſt, ut, ſi quam mihi exiſtimationem ſuperiorum annorum labores vigiliæque pepererunt, eam conſervem ac tuear: ſed multo magis, ut veſtra de me judicia ſuſtineam, & aliqua ſaltem ex parte reſpondeam illi exſpectationi, quam de me, ut veriſimile eſt, in multorum animis pondus auctoritatis veſtræ concitavit. Quod quidem me ſtudioſiſſime conſtantiſſimeque facturum vobis omni adſeveratione confirmo, daturumque operam, ut hæc, qua nunc cincti ac circumfuſi eſtis, ſtudioſorum adoleſcentium multitudo, ſi nulla alia re, at certe induſtria & aſſiduitate vix alium quemquam à vobis ad rationes ſuas accommodatiorem huic muneri præfici potuiſſe fateatur. Sed jam tempus eſſe videtur, ut ſpecimen vobis aliquod exhibeam ejus rationis ac viæ, quam & usq; adhuc in docendo tenui, &, niſi vos aliud jubeatis, deinceps perpetuo tenere decrevi. Quod dum facio, date mihi, obſecro, hanc veniam, ut avertam à vobis orationem, atque ita differam, quaſi ii tantum adeſſent, quorum cauſſa me rude jam, ut arbitrabar, donatum, in hanc arenam denuo revocandum cenſuiſtis.

DIXI.

De

De Doctoris officio, deque modo Jurisprudentiam docendi.

ORATIO XVII.

Habita Romæ Prid. Non. Novembr. Anno cIↄ Iↄ LXIX.

MAjorem indies fructum capio ex hoc consilio atque instituto meo, exornandi juris civilis, neque lautius modo ac nitidius, sed distinctius etiam & ad rudiorum captum accommodatius, quam plerique vulgo solent, explicandi. Nam etsi satis intelligo, non tantum mihi esse vel virium vel auctoritatis, quantum ad hoc, quod animo concepi, quodque omnibus votis expeto, plane perficiendum requireretur: juvat tamen, tanti ac tam præclari operis qualiacunque fundamenta jacere experiri, si forte alios rebus omnibus instructiores commovere, & ad eandem cogitationem suscipiendam excitare possim; efficere denique ut quicunque olim de hoc meo conatu vere judicare & poterunt & volent, quidvis mihi potius, quam aut in deligenda recte docendi ratione ac via judicium, aut in eadem aliis commonstranda voluntatem defuisse fateantur. Quibus enim rebus ejus, qui quamcunque artem docere instituit, officium contineri arbitror, eas ut præstarem, & alias semper, & præcipue ex quo libros Pandectarum explicare ingressus sum, magno mihi studio elaboratum est. Ac ne quis forte quærat, quæ tandem illa sint, in quibus & multum operæ posuisse me dico, & multum ponendum esse omnibus, qui docendi munus ita ut oportet obire ac sustinere meditantur: exponam ea, ut potero, breviter, vobisque potestatem faciam, ex iis, quæ hodierno die de doctoris officio dicam, existimandi quid à me in posterum non exspectare tantum, sed etiam exigere debeatis. Existimo igitur duobus verbis comprehendi posse munus ejus qui do-

docet: videndum enim ei esse, quid doceat, & quomodo. Prius illud eam vim habet: curandum esse ei, primum ut vera doceat; tum ut propria ejus artis, in qua versatur, aut certe cum eo quod agitur conjuncta & cohærentia. Modus autem docendi is est, ut perspicue doceat: quod duabus rebus conficitur, ordine & genere sermonis ad res enodandas & enucleandas accommodato. Hæc omnia qui præstet, ut in docendo & vera tradat, & pertinentia ad eam artem, quam docet, & ea ita distingvat, ut suo quidque loco digerat ac collocet, & verbis propriis, significantibus, ab eorum, qui pure ac nitide loquuntur, consuetudine non abhorrentibus efferat atque eloquatur, ei ego nihil omnino ad summi ac perfecti doctoris laudem deesse statuo: qui autem, cum ea plene quidem & absolute præstare non posse se agnoscat, eo tamen quidquid habet virium confert, ut ad eas laudes quam potest proxime accedat, dignissimum esse, cujus honestissimos conatus, & industriam ad præclara tendentem bonorum omnium perpetuus applausus approbatioque comitetur. In his omnibus varie peccatum esse video à multis eorum, qui quadringentos fere abhinc annos jus civile tractarunt: quorum etiam nonnulli tanto apud, multos in pretio sunt, ut quasi Atlantis humeris cœlum, ita eorum auctoritate hujus artis dignitas sustineri putetur. Nam & multa sæpe pro veris falsa docuerunt; & refererunt libros suos alienissimis quæstionibus; & sine ullo ordine omnia tradiderunt; & cum Latine loqui nescirent, novum quoddam & monstrosum sibi confinxerunt loquendi genus, ut si veteres illi Pauli, & Ulpiani, & Papiniani & cæteri juris antistites reviviscant, multis interpretibus eis opus futurum sit, ad eos, qui scripta sua interpretati sunt, intelligendos. Ac cur falsa quidem pro veris tradiderint, non negaverim alias quoque fuisse caussas; duas tamen præcipuas fuisse arbitror: ignorationem antiquitatis, & perversum quoddam studium contradicendi. Etenim cum tota Reipub. atque imperii Romani facies ita versa atque immutata esset, ut nullum

rei-

retineret veteris formæ veſtigium, aliæ conſuetudines eſſent, aliæ leges, alia religio, alii magiſtratus, alia judicia; exſtincto autem lumine Latinarum & Græcarum litterarum, omnia denſiſſimis ignorantiæ tenebris ſepulta atque obruta tenerentur: fieri nullo modo potuit, quin homines ejus Reipublicæ ignari, cujus leges & jura tractabant, tanquam in illuni nocte ſine lumine errantes, ſæpe offenderent, ſæpe laberentur, ſæpe quovis potius, quam quo inſtituerant, pervenirent. Ad quod incommodum cum aliud acceſſiſſet ex prava quadam ambitione, quæ multorum ex illis animos occuparat, ut indecorum putarent, cuiquam aſſentiri, ac tum demum ſibi pulchri ac beati viderentur, ſi ſuperiorum placita labefactare ac ſubvertere, ipſi autem aliquid, quod ante ſe nemo dixiſſet, adferre potuiſſent, quaſi clavum clavo, ſic opinionem opinione trudentes: eo tandem rem perduxerunt, ut, cum receptum ſit, in rebus judicandis communem interpretum ſententiam ſequendam eſſe ſæpenumero, quæ in plures probata ſit, in tanta diſcrepantia ac veritate dubitetur. Scitum autem eſt, quod ait Plato, ſemper inter ſe conſentire eos, qui aliquid ſciunt. Nam neque ſciri poteſt niſi quod verum eſt: neque in quaque re verum eſſe amplius uno poteſt. Jam, quod ſecundo loco poſui, multas ſæpe ab eis inculcatas quæſtiones, neque juris civilis proprias, neque ad id, quod in manibus erat, ullo modo pertinantes, id quin verum ſit, dubium nemini unquam futurum eſt, qui eorum ſcripta vel per tranſennam, ut dici ſolet, adſpexerit. Niſi forte quærere, quæ ſit poteſtas, ablativi, ut loqvuntur, abſoluti, aut gerundii, aut relativi, *Qui*, *Quæ* *Quod*, & ſimilia, quæ vel referre piget, Grammaticorum non eſt potius quam Juriſconſultorum; aut quæ ſit ratio definiendi, quid interſit inter definitionem & notationem vocabuli, quando liceat argumentari ab enumeratione partium, non Dialectici potius, quam Juris civilis profeſſores, docere debent; aut denique innumerabilia, quæ eorum commentarios legentibus paſſim occurrunt, non

melius & verius ab iis artificibus, quorum propria sunt, explicantur. Nam de ordine quid dicam? quem semper sapientissimus quisque plurimi fecit: cui tantum tribuerunt quidam ex veteribus Philosophis, ut summum ac supremum hujus universitatis parentem atque opificem Deum dicerent in orbe condendo nihil aliud præstitisse, quam quod confusas & permistas inter se rudis materiæ partes discrevisset, certoque ordine suis quamque in sedibus collocasset. Impia opinio, fateor. Omnia enim non tantum digessit ac disposuit, sed ex nihilo effecit ac procreavit Deus. Sed tamen ex eo intelligi potest, quæ illorum de ordine opinio fuerit, quantamque vim in eo inesse crediderint: cum à quo nihil amplius quam confusas mundi partes in ordinem adductas esse dicebant, cum tamen ipsi quoque cum cæteris verissimo nomine parentem ac conditorem omnium rerum vocarent. Exstat præclara sententia apud Xenophontem in Oeconomico, nihil esse aut pulchrius, aut ad usum commodius quam ordinem: nihil contra aut adspectu fœdius ac deformius, aut quod plura omnibus rebus incommoda adferat, quam confusionem ac perturbationem. At nostri illi cum dialecticen aut non didicissent, aut ita didicissent, ut non didicisse præstaret: quibus, quæso, modis omnia miscuerunt? qualem nobis cujusque generis præceptorum farraginem reliquerunt? Ut si quis rusticus hordeum, triticum, viciam, legumina in unum acervum conferat, non illius acervum horum commentariis existimem perturbationem fore. Mihi quidem, cum in eos inspicio, sæpissime Ovidiana illa de Chao in mentem veniunt:

Quaque erat & tellus, illic & pondus & aer.

Non aliter enim apud hos, ubi, verbi caussa, de auctoritate magistratuum agitur, dicetur etiam aliquid de testamentis; ubi de emptione & venditione differitur, aliquid de pœnis, aut de auctoritate tutorum inseretur: nihil est denique quod certam sedem ac domicilium habeat; nihil quod non alienissimo æq; facile ac suo loco pertractatum repe-

reperiatur. Inde illæ crebræ ex uno in alium locum rejectiones: cum te, quod hic agendum ac tractandum erat, id jubent ex alio petere, in quo tale quidquam agi, nunquam, nisi admonitus, divinare potuisses. Prorsus ut si quis paterfamilias vestem non in vestiario, sed in arca panaria conderet, panem ex puteo hauriret, pisces in nemore, lepores in piscina inclusos haberet. Apud Aristotelem primo Physicorum recensetur opinio veterum quorundam, in quibus fuit & Anaxagoras, qui quidlibet in quolibet inesse dicebant: idque exprimebant hemistichio quodam, ut opinor, Empedoclis πᾶν ἐν παντὶ μέμικται. Hoc an in Physicis vere dicatur, viderint qui illa tractant: in talium certe interpretum commentariis verissime dici potest. Atque hoc sunt etiam, qui eos de industria fecisse dicant, ut artem juris obscuriorem, ac difficiliorem cognitu redderent, & ad cæteros labores illum quoq; adderent, quo excarnificarent discentium ingenia, pervolutandi sæpe illas ingentes librorum moles, & omnia alieno loco potius quærendi quam suo. Quod si verum est, (nam ego quidem aliam potius fuisse caussam suspicor, neque ita de eis male sentio, ut, cum melius possent, noluisse credam) sed tamen si ita est, non obscurum est, quam eis pro tam sancto atque honesto proposito gratiam debeamus. Ultimus locus erat de genere dicendi, quo dixi eos, quidquid docent, uti debere nitido, perspicuo, usitato, tali denique ut sine ullis salebris, sine ulla asperitate influat in aures animosque discentium, eisque se non adscita fucisque ac pigmentis quæsita, sed naturali pulchritudine ac suavitate commendet. A quo ii quos dico quam longe omnes abfuerint, quis non videt? Et sunt tamen qui eos defendant, (ut nulla est tam mala caussa, quæ patronos non inveniat,) dicantque eloquentiam in eo, qui jus docet, non requiri; satis esse si artem suam teneat; ejus præcepta dum tradat, quibus ea verbis pronunciet, nihil interesse. Citant etiam in eam rem verba quædam Ciceronis, quibus ait, se in Philosopho eloquentiam, si

adferat, non adſpernari; ſi careat, non admodum requirere. Nimium delicatos eſſe, qui in tanta præclariſſimarum rerum copia etiam verborum concinnitatem requirant: & perinde facere ac ſi optimos & ſaluberrimos cibos faſtidirent, niſi in auro aut in gemmis apponerentur. Tum præterea facilius intelligi ac percipi, quæ qualibuscunque verbis ſine delectu efferuntur, quam ſi quis in eisdem pura ac Latina oratione exprimendis elaboraret. Poſtremo, uſu hoc jam & experientia compertum eſſe, quibus verborum cura eſt, eos exſuccos fere, & aridos, & exſangves, & grammaticos potius aut ludimagiſtros, quam veros & ſolidos jurisconſultos evadere: cum contra, qui magno & forti animo contemſerunt ſermonis delicias, & illud horridum, incomptum, agreſte, ruſticanum dicendi genus adamarunt, ii demum juris ac legum cognitione impleant pectus, in conſultationibus, in foris, in ſubſelliis regnent, in omnium majoris momenti controverſiarum diſceptatione ac dijudicatione dominentur. Quibus ut reſpondeam, primum dico, non exiſtimare me, eloquentiam neque ad jus, neque ad ullam omnino artem tractandam, neceſſario requiri: ne ad illam quidem ipſam, qua fieri eloquentes putantur. Multos enim accepimus, cum ipſi eloquentes non eſſent, optimos tamen aliis ad eloquentiam duces ac magiſtros fuiſſe: qualem in Græcia Hermogenem, in hac urbe Quinctilianum fuiſſe ajunt. Et Ariſtoteles, ſi ſe ad dicendum contuliſſet, fortaſſe multos habuiſſet ſuperiores, quo tamen eloquentiæ præcepta nemo unquam melius, aut perfectius tradidit. Munditiam quidem ſermonis non in artibus modo docendis, ſed etiam in congreſſibus & in familiari colloquio ab omnibus ingenuis & paulo liberalius inſtitutis hominibus requirendam puto. Non gemmas, non aurum, non emblemata requiro. Fictilibus æquo animo cœnare poſſum: præſertim ſi epulæ ſint, ut ais, exquiſitæ. Sed illa ipſa fictilia terſa ſint, niteant, appetentiam potius quam vomitum concitent. An tu convivatorem feras, qui quamlibet lau-

lautos cibos in vasis cœno ac luto conspurcatis apponat? Nam quod ajunt, facilius intelligi quæ ita dicuntur: credo equidem hoc inter ipsos verum esse, Balbi enim balbos, ut est in proverbio, melius intelligunt. Ingenui quidem adolescentes, in Ciceronis, Cæsaris, Plauti, Terentii & similium libris exercitati, & Latinæ lingvæ intelligentes, novos sibi de verborum significatione commentarios conquirant oportet, cum accessuri sunt ad illas mixobarbaras cantiones. Neque enim una saltem lingva est, qua loqvuntur, sed deterrimus quidam cinnus ex fœdissima barbararum, peregrinarum, inauditarum vocum colluvione, olens, ut servus ille Plautinus ait, stallium, hircum, haram, suem, canem, capram commistam: ut quemadmodum odor, qui ex Averno afflabatur, supervolantes aves necare solitus dicitur, ita illud pus, illa sanies, illud virus optima quæque ingenia exanimet. Ego quidem certe multos novi optimo adolescentes & acutissimo ingenio præditos, qui cum in aliis disciplinis exercitati, ad artem se juris accingerent, talium magistrorum incondita voce perterrefacti, refugerunt, retulerunt pedem,

Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit,

Quod autem quasi firmamentum defensionis suæ ponunt, non posse quemquam magnum juris consultum evadere, cui ulla faciendæ ac poliendæ orationis cura sit, pro Deum immortalem, etiamne hoc tam erudito seculo, in hac tanta luce ac splendore disciplinarum omnium cuiquam se persvasuros putant? Quemquamne ex illo suo grege inquinate ac contaminate balbutientium potius, quam loquentium proferent, quem cum Alciato, cum Duareno, cum Connano comparare audeant? Sed hoc omitto: ad id, quod institueram, redeo. Dixi quatuor esse, quæ, qui jus docent, præstare debeant: ut vera doceant, ut ad rem pertinentia, ut ordine, ut genere dicendi apto ad docendum

dum. Id qui non præstarent, culpavi. Dicet aliquis: Quid tu te igitur ea præstaturum esse profiteris? Non ausim tantum de me, aut mihi, aut vobis polliceri. Illud quidem non dubitanter adfirmo, neque plane imparatum esse me ab iis, quæ ad id efficiendum necessaria sunt, & ut aliquid olim præstitisse dicar summam diligentiam adhibiturum. Sed, ut diei tempus est, diutius detinendi non estis. Die crastino conabor viam vobis munire ad titulum de Pactis minore negotio intelligendum. Dicam cur de pactis agatur hoc loco; tum quid sit pactum, quæ pactorum divisiones; qui quibus pacisci possint; quique sint pactorum effectus. Hæc crastinæ disputationis capita futura sunt. Inde ad ea jurisconsultorum veterum fragmenta, quæ in hunc titulum relata sunt, sigillatim interpretanda veniamus.

DIXI.

De auctoritate & officio Judicum.

ORATIO XVIII.

Habita Romæ Postridie Non. Nov. Anno cIɔ Iɔ LXXI.

Constitueram hodie, nulla, ut Gajus noster loquitur, præfatione facta, ad tractationem earum rerum, quas hoc anno docere institui, accedere: idque & vobis utilius, & mihi convenientius fore arbitrabar: nisi me amici quidam, quorum & judicio, & auctoritati plurimum tribuo, de fixa jam statutaque sententia deductum, sibi potius quam mihi, hac in re morem gerere coegissent. Neque tamen eis plane adsensus sum: sed, ut Homericus Jupiter, partem ejus quod petebant concessi, partem negavi. Nam quod à me contendebant, ne statim

ſtatim in ea, quæ hujus artis propria ſunt, ingrederer, ſed hoc anniverſarii laboris quaſi veſtibulum populari aliqua & magis ad omnium ſenſus accommodata diſputatione exornarem, in eo non gravate ipſorum voluntati acquievi: quod auctores erant, ut aliquod mihi undecunque argumentum ſumerem, quamlibet remotum & alienum ab eo quod ageretur, populare modo, & plauſibile, & in quo oſtentare vim ac copiam dicendi liceret, id ut ipſos à me obtinere ſinerem, ipſe à me non potui obtinere. Vix iſta faciebam adoleſcens, cum & omnes vias perveniendi ad aliquam eloquentiæ famam ſtudioſe conquirerem, & iis in artibus exercerer, quas qui tractant, in eis hæc non ferri modo, ſed & requiri ſolent. Hac vero ætate, & hàc qualicunq; hominum opinione de me, & hoc ſuſcepto munere, quod ab omni vanitate longiſſime abeſſe debet, ſi puerorum aut ſophiſtarum in morem de comenda ac pingenda oratione ſolicitus ſim, & ſine ulla neceſſitate eas mihi ad dicendũ materias deligam, in quibus belle ac commode aliquid dicere poſſe videar: ineptis fortaſſe gratum faciam, quos ſemper fucata & inania omnia, magis quam vera & ſolida delectant; gravium certe ac cordatorum hominum non effugiam juſtam ac meritam reprehenſionem. Obſequamur igitur amicorum petitioni: ſed ita, ut ne obliviſcamur, quid deceat. Explicaturus ſum eam partem Digeſtorum, in qua de judiciis differitur. Sed prius dicam nonnulla de ipſo munere judicandi, quantum in eo ſit auctoritatis, quantum ponderis & momenti ad totius Reipubl. felicitatem; tum, qualem eſſe eum oporteat, qui ei muneri recte & pro dignitate præfuturus ſit; quæ in judicando ſervanda, quæq; fugienda videantur: quæ omnia à noſtris quidem partim modice attinguntur, partim ut certa & indubitata ponuntur: à Philoſophis autem, unde noſtra fluxerunt, accurate ac copioſe pertractari ſolent. Dicam autem non oratorio more, ſed hoc noſtro ſcholaſtico, & umbratili, & ſedato, non ad permovendos animos, ſed ad docendos, non ad faciendos clamores, ſed ad ſilentium potius

& at-

& attentionem obtinendam idoneo. Ite me duas res consecuturum esse confido, ut & amicorum petitioni, si minus plene, at certe aliqua ex parte satisfiat: & hoc quamvis ex alia arte accersitum disputationum mearum caput cum cætero corpore satis apte ac concinne cohærere videatur. Tanta igitur est, ut hinc potissimum exordiar, in omni civitate, eorum qui judiciis præsunt auctoritas, ut ex eis potissimum Reip. felicitas aut infelicitas pendeat. Etenim vere dixerunt veteres, legem esse animam civitatis, & perinde felicem aut infelicem evadere unamquamq; civitatem, ut bonis malisve legibus temperata est. Utor hic legis nomine magis ad populi consvetudinem, quam ad veritatem: scio enim, si qua mala lex sit, eam ne legis quidem nomine dignam esse. Sed si tantum positum est in legibus, legum autem ipsarum nullus est usus, nisi sint qui eas exequantur ac custodiant; & legum ministri ac custodes magistratûs, unde eos nomophylacas Plato vocat; magistratuum porro præcipua vis in exercendis judiciis cernitur: constare opinor, qualia in civitate judicia sint, talem esse totius civitatis statum. Imo vero ea prima fuit antiquissimis temporibus caussa congregandarum civitatum: ut essent, qui vim coercerent, tenuiores à potentiorum injuriis defenderent, suum cuique tribuerent, juris æquabilitatem inter omnes proportione tuerentur. Hanc originem creandorum regum fuisse, quod vetustissimum in terris imperii nomen est, Herodotus, & ab eo mutuatus Cicero, tradunt. Itaque reges ipsi antiquitus judicabant, ut Minos, cujus singularis justitia judicem eum, veterum opinione, etiam apud inferos fecit; ut Tenes cultus apud Tenedios pro Deo, quem cum securi insulam ex se dictam obambulare solitum tradunt, eaque percutere, quos, caussa discussa, injuriam fecisse cognosset; ut Philippus Macedo, quem etiam patienter tulisse accepimus, objurgatum ab anicula, cui audiendæ sibi esse otium negaverat: cum illa retulisset, ne regnaret igitur, si audiendis ac dijudicandis caussis vacare nollet. Et perdiu, qui

Hebræo-

Hebræorum populo ſummo cum imperio præerant, non reges, ſed judices vocabantur: ut intelligamus nihil eſſe tam regium quam judicare. Sive enim privata judicia inſpiciamus, vere ait Cicero, omnes omnium pecunias poſitas eſſe in poteſtate eorum qui judicant: ſive publica, omnium civium non fortunæ modo, ſed dignitas, exiſtimatio, ſalus eorum, qui judicia publica exercent, fidei, religionique commiſſa eſt. Sapientiſſimus homo Democritus duabus rebus Rempubl. contineri dicebat, pœna & præmio; earum autem rerum utraque in eorum manu eſt, qui munus ſuſtinent judicandi. Magna igitur adhibenda cautio eſt in judicibus deligendis: eorumque & ſingularis quædam prudentia & ſpectata probitas eſſe debet, ne ſi aut errore ducti, aut cupiditate abrepti, permiſſa ſibi poteſtate ſecus quam decet utantur, ipſa civitatis fundamenta ſubvertant. Ac veteres quidem illi pauciſſimis verbis judicis officium concludebant, cum ita dicerent: legem eſſe mutum judicem, judicem autem legem loquentem. A bono enim judice ita prorſus omnia judicari oportet, ut lex ipſo, ſi loqui poſſet, judicaret: atque ita legem & judicem inter ſe conſpirare, ut ſi lex quaſi anima judicis, judex quaſi vox legis. Et, quemadmodum Ariſtoteles ait, legem eſſe mentem cupiditatis expertem, ita optandum eſſet, ut ejusmodi judices reperirentur, qui, omni cupiditate ſpoliati, mente tantum ac ratione in diſceptandis controverſiis uterentur. Sed talia optare licet, ſperare non licet. Nimis enim verum eſt, quod in quodam cantico poſuit Simonides, perdifficile reperiri hominem τετράγωνον ἄνευ ψόγου. Huic incommodo ſapientiſſimi quiq; veterum quæcunque potuerunt remedia compararunt. Inter quos Ariſtoteles cenſuit, in bene inſtituta civitate omnia, quoad ejus fieri poſſet, legibus comprehendenda ac definienda: quam pauciſſima autem in poteſtate atque arbitrio judicum relinquenda. Cujus rei tres ab eo ſane graves cauſſæ adferuntur. Una, quod multo major numerus neceſſarius eſt judicum, quam eorum qui

qui leges ferant: facilius autem est paucos bonos & prudentes viros reperire, quam multos. Altera, quod longius tempus datur legem aliquam laturis, quam de certo aliquo negotio ac controversia cognituris: In majori autem temporis diuturnitate major est penitus pervidendi veri facultas. Tertia, quæ omnium potentissima est, quod leges & in futurum prospiciunt, & universe ac generatim feruntur, ut neque gratiæ, neque odio locus esse possit: at judicia & de præsentibus negotiis, & de certis personis exercentur, ut & gratia, & odio, & invidia, & miseratione, & ratione proprii alicujus commodi, aut incommodi, facillime abduci à vero judicis animus queat. In judicibus autem deligendis illud præcipue observandum est, ut boni viri eligantur: in quo veteres ita diligentes fuerunt, ut sæpe in libris nostris viri boni nomine non alius quam judex intelligatur. Et Horatius narrat patrem suum, cum sibi virtutis & officii præcepta traderet, laudandarum actionum exempla ex judicibus potissimum sumere solitum esse. *Sic me*, inquit,

Formabat puerum dictis: & sive jubebat,
Ut facerem quid: habes auctorem, quo facias hoc.
Unum ex judicibus selectis objiciebat.

Et alibi cum viri boni quasdam quasi notas enumerando percenseret, hanc inter præcipuas ponit:

Quo multæ, magnæq; secantur judice lites.

Ac videte, quantopere veteres illi Romani eos, qui res judicabant, ab omni improbitatis suspicione puros esse voluerint. Notationi atque animadversioni censoriæ non tribuebant auctoritatem rei judicatæ: neque si quis à censoribus Senatu motus esset, propterea ei aditum ad honores denegabant. Quin imo quosdam a censoribus Senatu ejectos, ipsos postea censores fuisse legimus. Sed tamen, ut omnis etiam levissima suspicio abesset à judicum moribus, lege Julia repetundarum, qui Senatu moti essent, judices non poterant dari. Ætas etiam in judicibus consideranda est: neque enim idonei sunt adolescentes ad tantum

munus

munus ſuſtinendum. Cujus rei tres fere cauſſæ adferri ſolent. Una, quod de moribus adoleſcentum nihil adhuc certo ſciri poteſt. Mutantur enim, ut ait Horatius, in horas. Et improbum quidem eſſe aliquem ut cognoſcas, vel unus dies ſufficit, ut ait Theognis: at diu vixerit oportet, de cujus probitate certum judicium fiat. Altera, quod in juvenibus magnæ & vehementes ſunt animi commotiones, quas illi ſæpius, quam rationem ſeqvuntur. Poſtrema, quod longus rerum uſus in judice requiritur, qui cadere in adoleſcentem non poteſt. ȣ̓ νέον, ait Plato libro tertio de Repub. ἀλλὰ γέροντα δεῖ τὸν ἀγαθὸν κριτὴν εἶναι. Neque vero quilibet ſenex ad judicandum aptus eſt. Non enim ut prudentia neceſſario ætatem requirit: ita ætas neceſſario prudentiam adfert. Sed is demum, cui anteactæ vitæ curſus & integritatis & prudentiæ opinionem comparavit. Obſervabatur & illud antiquitus, ne egeni & exhauſti homines facile ad judicandum admitterentur. Cum enim plerique â Theognidis ſententia non abhorreant, & paupertatem omni ratione fugiendam putent: verendum videbatur, ne ſæpe tales judices non tam rationem muneris ſui, quam magnitudinem munerum alienorum conſiderarent; neve libentius in nummorum quam in argumentorum quæ utrimque adferrentur ponderibus expendendis occuparentur, &, utrius gravior eſſet manus, ejus cauſſam quoq; meliorem videri pronunciarent. Atq; ob eam cauſſam judices non tantum ex moribus & ex ætate, ſed etiam ex cenſu legebantur: quod Romanis alicubi objicit Tertullianus. Cumq; jurisjurandi religio maximum & ſanctiſſimum fidei vinculum meritò apud omnes exiſtimetur: judicaturi prius jurabant ſe ex legum præſcripto judicaturos, cujus rei frequens apud Demoſthenem, & alios mentio eſt. Ne vero legum verbis callide & ſubdole interpretandis ab earum ſententia & voluntate diſcederent, addebant, τῇ γνώμῃ τῇ δικαιοτάτῃ, ut apud Demoſthenem, aut, quod idem valet, τῇ ἀρίϛῃ, ut apud Ariſtotelem in Rhetoricis, & a-

pud Julium Pollucem libro octavo relatum est: quo significabant, se ita leges interpretaturos, ut rationi & æquitati maxime consentaneum videretur. Quin etiam, ut majore divini numinis metu perfunderentur, judicabant in loco sacro. Quamvis enim Deus omnibus locis præsens est, ejusq; ut ait Aratus, omnia plena sunt: in consecratis tamen locis magis omnes nescio quo modo illius præsentia commovemur. Atq; hanc consvetudinem antiquissimam fuisse, Homerus ostendit, qui judices in Achillis clypeo sculptos & senes fuisse ait, & in sedilibus lapideis sacro in loco consedisse, οἱ δὲ γέροντες, inquit, Εἵατ' ἐπὶ ξεστοῖσι λίθοις, ἱερῷ ἐνὶ κύκλῳ. Summa autem in eo adhibenda diligentia est, ut tollantur omnes occasiones, quæ possunt efficere aliquem animi motum, quo judex abducatur à vero. Nam quod de amore ait Theocritus, pulchra ei videri, quæ pulchra non sunt, idem absolute de toto talium commotionum genere dici potest: prout quisque affectus est, ita res eis alias atq; alias videri. Arquatis, ait Varro, & veternosis omnia lutea videntur: febricitantibus amara, quæ dulcia: aliter omnibus de rebus ebrii, aliter sobrii judicant. Idem putandum est evenire iis omnibus, quorum animus aut amore, aut odio, aut ira, aut invidentia, aut deniq; aliquo πάθει occupatus est. Docent Philosophi, si sensus de rebus sibi objectis vere judicaturus sit, oportere ipsum sentiendi instrumentum, quod illi αἰσθητήριον vocant, ἄποιον, id est, omni qualitate, earum saltem, de quibus judicandum est, vacuum esse. Sic & judicis animum in sola veritate defixum ab omni perturbatione purum ac liberum esse oportet. *Male verum examinat omnis corruptus judex*: ait Horatius. Quoniam ergo nemo, ut omnia moliatur, exsuere ac deponere insitum atq; ingeneratum omnibus sui amorem potest: ideo veteres neminem rei suæ idoneum judicem esse voluerunt, quod & apud juris nostri auctores sæpe legitur, & ante eos ab Aristotele & in ethicis, & in politicis dictum erat. Ne de filii quidem negotio

idone-

idoneus judex est Pater. Amat enim eum ut partem sui. Et quamvis reperiuntur patres quidam, qui de filiis severissime judicarunt, ut in externa historia Zaleucus, in Romana Brutus, Manlius, alii: usitatius tamen est, patres in filiorum peccatis connivere. Sed hac de re alio loco plura dicentur. Corrumpuntur judices etiam donis: & ea caussa fuit, cur iis legibus, quæ de pecuniis repetundis latæ sunt, punirentur, qui ob rem judicandam pecuniam accepissent. Narrat Plutarchus, Thebis olim positas in publico fuisse judicum statuas, easque sine manibus: quod indicio esset, nihil eos à quoquam accipere debere; ejus autem qui judicio præsideret, etiam sine oculis: quod ipso personarum adspectu judices interdum à recto abduci arbitrarentur. Antonius certe apud Ciceronem gloriatur, M. Aquillium, in manifesto repetundarum crimine, hoc potissimum à se artificio liberatum, cum eum mœstum ac sordidatum produxisset, tunicamque ejus à pectore discidisset, & cicatrices adversorum vulnerum, quæ ille pro Republ. acceperat, ostendisset. Ita judices, quem absentem forte damnassent, eum, adspectu ipsius commoti, liberarunt. Eodem artificio multis ante annis usus erat Hyperides, qui, ut narrat Athenæus, cum Phryne meretrix pulcherrima rei capitalis argueretur, atque ita teneretur, ut argumentis purgari non posset: cum multa pro ea dixisset, ad postremum statuit eam in conspectu judicum, & pectus ejus, papillasque nudavit: qui adspectus tantum potuit, ut, quam omnium sententiis damnatum iri opinio erat, omnium suffragiis absoluta discesserit. Ex quo institutum est, ut Ariopagitæ noctu judicarent: cujus rei præter cæteros auctor est Lucianus. Sed & quo judicia integriora & incorruptiora essent, nomina ipsa eorum, de quibus ageretur, in Ariopago reticeri solita, quidam tradiderunt, ut, nulla prorsus personarum ratione habita, de rebus tantum ipsis judicaretur. Multum etiam in judiciis pervertendis potest eloquentia: neque prorsus mentiebantur veteres illi magistri, qui se docere profitebantur,

tur, quomodo caussa inferior, dicendo superior fieri posset. Cui enim nota non sunt verba Ciceronis in caussa Cluentiana, objectas à se judicibus tenebras gloriantis? Ideoq; rectum erat illud eorundem Ariopagitarum institutum, apud quos oratores præconis voce nihil verborum extra rem facere, & neque procemiis uti, neque epilogis jubebantur. Sapienter quoq; Anastasius & alii posteriores Imperatores constituerunt, ne cuiquam administratio patriæ suæ sine speciali jussu Principis permitteretur. Arbitrati enim sunt id, quod est, unumquemque necessario in patria sua multis cognationibus, adfinitatibus, necessitudinibus implicatum teneri, iisq; omnibus rebus judiciorum religionem ac severitatem impediri. Eodem pertinebant permissæ antiquo more alternæ judicum rejectiones: ut è judiciis omnis omnino suspicio inclinati, ac propendentis in alterutram partem animi tolleretur. Neminem, ait Cicero pro Cluentio, voluerunt majores nostri non modo de existimatione cujusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima, esse judicem, nisi qui inter adversarios convenisset. Expediret etiam in eos judices, qui se corrumpi sivissent, gravissimas pœnas constitui; ut fecisse Cambysen ait Herodotus, qui (utinam non singulari, sed in omnem posteritatem duraturo exemplo,) supra injusti judicis corium in lora dissectum, ejus filium ac successorem sedere jussit, ut eum à paternæ improbitatis imitatione paterni supplicii memoria revocaret. Omnino autem judicibus tria in animo perpetuo habenda esse arbitror. Unum, ut cogitent, quemadmodum ipsi de aliis judicant, ita de se non alios tantum homines, sed ipsum Deum judicaturum. Alterum, ne prius sententiam ferant, quam diligentissime utriusq; partis jura cognoverint. Merito laudatur à Platone illud Hesiodi:

Μὴ δὲ δίκην δικάσῃς πρὶν ἀμφῖν μῦθον ἀκέσῃς.

Et elegans est illud Philippi, ut opinor, Macedonis, qui cum altera aure occlusa accusatorem audiret: interrogatus, cur id faceret, dixit, se eam servare integram reo. Postremum illud est, debere quidem judicem, plane medium esse, (ideo enim

enim μεσῖται, ut ait Ariſtoteles, vocantur;) ſed tamen, ſi in alterutram partem inclinandum ſit, ut Circe dicebat minus periculi eſſe, ſi navis ad Scyllam potius paulum inclinaret, quam ſi ad Charybdim: ita in hominibus puniendis minus mali eſſe in clementia ac lenitate, quam in ſævitia, & acerbitate. Nam etſi laudata eſt apud veteres prætoris cujusdam ſeveritas, cujus tribunal ſcopulum reorum vocabant: multo tamen majorem laudem haberet illa vox Neronis, ſi ex animo prolata eſſet, aut ſi ipſe in eadem manſvetudine perſtitiſſet, qui ſubſcripturus ſententiæ capitis in quendam: *Utinam*, inquit, *nunquam didiciſſem litteras.* Et M. Antonini illud præcipue commendatur, quod pœnas legibus definitas ſemper usque ad aliquem modum mitigabat. Pleni ſunt libri noſtri talium ſententiarum: *Benignius interpretandæ ſunt leges, quo voluntas earum conſervetur.* Et, *Interpretatione molliendæ ſunt pœnæ potius, quam exaſperandæ.* Non poſſum hoc loco præterire dictum quoddam vetuſtiſſimi oratoris Antiphontis: Ἐι δέοι τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολύσαι ὁσιώτερον, ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι. τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημά ἐςι, τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα. Cujus ſententiæ ſimilem quandam ex libris noſtris ſuo loco proferemus. Dixi de auctoritate & officio judicum, non quæcunque poteram, (neque enim id aut res poſtulabat, aut tempus patiebatur,) ſed ea tamen, quæ dixi, neque aliena, neque inutilia fuiſſe confido. Quid præſtiterim, vos ipſi judices eritis. Si quis erit, qui me contendat debuiſſe ſtatim ad ea, quæ juris civilis propria erant, accedere: ab eo peto, ne mihi veniam neget, quod ego amicis rem non magni momenti petentibus negare non potuerim; néve ſit ita difficilis creditor, ut in craſtinum exſpectare nolit: cum præſertim ipſi jurisconſulti ſub eo, quem explicaturi ſumus, titulo tradant, in mora modici temporis non magnum damnum ineſſe cenſeri.

DIXI.

ORATIO XIX.

MANDATU S. P. Q. R. HABITA, IN. ÆDE. SACRA. B. MARIÆ. VIRGINIS. QVÆ. EST. IN. CAPITOLIO.

In reditu ad urbem.

M. ANTONII COLUMNÆ, post Turcas navali prælio victos.

Ibid. Decembr.

Anno cIↃ IↃ LXXI.

De hac Oratione Thuanus lib. L. Histor. f. 1033. *& Muretus ipse lib.* 1. *Epist.* 22.

SI ulla post hominum memoriam parta victoria est, in qua & admirabilis se divini numinis potentia ostenderit; & quid fortium virorum virtus, quid singularis ductorum prudentia valeat, cognitum ac declaratum sit: in hac certe, quam superioribus diebus imperatores ac milites nostri ex immanissimo ac deterrimo Christiani nominis hoste retulerunt, ita hæc omnia patefacta sunt, ut nunquam majoribus aut illustrioribus argumentis aut illustrata esse, aut in posterum illustrari posse videantur. Quare & immortali ac præpotenti Deo, hujus tanti boni, ut aliorum omnium, auctori, gratiæ, quantas maximas animus noster capit, agendæ sunt; & fortissimis, ac clarissimis viris, qui periculum à nobis omnibus vitæ suæ periculo depulerunt, qui barbaris in nos irruentibus iter corporibus suis occluserunt, qui pestem ac perniciem, quam illi nobis machinabantur, in ipsorum capita converterunt, qui illorum temeritatem consilio, furorem fortitudine, audaciam virtute superarunt, novi atque inusitati honores pro nova ipsorum atque inusitata virtute tribuendi. Quod enim tantum ac tam singu-

lare

lare honoris genus reperiri, aut excogitari poteſt, quod non & in aliis, qui egregiam in hoc bello Reipub. Chriſtianæ operam navarunt, & tuæ inprimis, M. Antoni Columna, virtuti rebusque geſtis, & ab aliis Chriſtianis populis, & præcipue à Populo Romano debeatur? Cujus univerſi quod ſit erga te ſtudium, quæ voluntas, neque tibi unquam aut dubium, aut obſcurum fuit; & tamen nuper apertiſſime cognoſcere potuiſti, cum, tuo in urbem ingreſſu, tantus ad te omnium ætatum atque ordinum concurſus factus eſt, tanta effuſa omnis generis multitudo, ut ipſi ſeptem colles, ipſa urbis mœnia, ſi natura pateretur, ſedibus ſuis relictis, obviam tibi prodire cupere viderentur. Quacunque inceſſeras, fauſtis acclamationibus omnia perſonabant; omnes redundantem & foras erumpere geſtientem lætitiam ore, oculis, manibus indicabant; omnium in te uno figebatur obtutus; omnes te, non ut unum ex principibus civitatis, ſed ut firmiſſimam ac ſolidiſſimam Romani nominis ac dignitatis columnam intuebantur. Cœlum ipſum manifeſto favit honori tuo: cum, quod aliquot dies antea triſte ac nubilum fuerat, ingreſſuro te, ita derepente nitere cœpit, ut illa ſubita ſerenitas facile omnibus indicarit, honores, qui tibi haberentur, etiam cœleſtium judicio comprobari. Nunc quoque, quanta hoc auguſtiſſimum templum frequentia hominum compleverit, vides: qui omnes eo animo huc convenerunt, ut *Chriſto JEſu victori & victoriarum datori, ut beatiſſimæ Virgini, ut cæteris cœlitibus, quorum auxilio hanc victoriam ſine ulla dubitatione acceptam ferre debemus*, tum propter fuſos ac fugatos hoſtes, tum propter te ſalvum ac ſoſpitem in patriam reductum, rite, ac pie, ut debent, gratias agant. Beatum te *M. Antoni*, propter cujus & abeuntis periculum & redeuntis ſalutem templa complentur. Meminimus omnes, ſuperioribus menſibus, te ad bellum profecto, quæ tota urbe fuerit trepidatio, quæ ſollicitudo, qui pavor. Quamvis enim & duces delecti erant fortiſſimi ac ſapientiſſimi, & ex toto propemodum orbe Chri-

ſtiano flos ipſe nobilitatis convenerat, & præcipua Italiæ atque hujus urbis ornamenta ac columina in exercitu verſabantur: tamen eo magis metuebantur varii bellorum & ancipites caſus; quod, ſi quid aut propter vim tempeſtatum, aut propter hoſtilium copiarum magnitudinem, aut quo alio eventu gravius accidiſſet: nulla reliqua ſpes erat, ullum amplius ætate noſtra talem exercitum poſſe denuo comparari. Vagabatur autem toto mari infinita quædam latronum multitudo, noſtro ſangvine cruenta, noſtris ſpoliis onuſta: qui & ſemper alias ſuopte ingenio feroces, & tum maxime propter recentes victorias ſpe atque animis inflati, tantos ſibi ſpiritus, tantam arrogantiam ſumpſerant, ut claſſem quidem noſtram à ſe ſpiritu ipſo difflatum iri, ea vero disjecta, quaſi janua quadam effracta ac revulſa, omnes ſibi Chriſtianorum portus, omnes inſulas, omnem oram maritimam apertam fore arbitrarentur. Augebat timorem noſtrum, quod anno ſuperiori eas Deus alienatæ à nobis propter peccata noſtra voluntatis ſuæ ſignificationes dederat, ut non injuria trepidaremus, ne ille merito nobis iratus, per hoſtes nominis ſui à populo ſuo pœnas repetere decreviſſet. Sed ô cæca hominum judicia! O abſtruſa & recondita Dei conſilia! O bonitatem ac clementiam ipſius perpetuo prædicandam! Vere Dominus eſt, qui vulnerat & medetur; percutit & manus ejus ſanabunt; qui mortificat & vivificat; qui deducit ad inferos & reducit. Pro paterna ſua miſericordia caſtigans caſtigavit nos: ſed morti non tradidit nos. Reſpexit ad lachrymas, ad jejunia, ad eleemoſynas, ad preces Eccleſiæ ſuæ: ad quæ omnia *Pius V & nomine & re ſanctiſſimus Pontifex*, toto illo tempore, alios omnes & præcepto & exemplo ſuo incitabat. En ſenex ſanctiſſime & veterum illorum Pontificum ſimillime, ſcelerum ultor, juſtitiæ cultor, veteris diſciplinæ reſtitutor, cui, bono publico, his miſeris ac turbulentis temporibus, Eccleſiam ſuam gubernandam commiſit Deus, hic eſt fructus lachrymarum atq; obſecrationum tuarum! Tui fletus pepererunt nobis hoc gau-

gaudium; tua quotidiana ſacrificia hanc nobis à Deo victoriam impetrarunt. Metis exſultans, quod lachrymans ſeminaſti. Te novo Moyſe manus in cœlum tollente, novus hic Joſue ſuperabat Amalechitas. Tu mentem in Deo, noſtri milites in barbarorum corporibus tela figebant. Confirmabant illorum dexteras preces tuæ, & hoſtilium gladiorum cuſpidem retundebant. Itaq; quanto plus nobis dedit Deus quàm petebamus! Nos timidi vota faciebamus, ut hoſtium claſſis, cum adventare noſtram auditum eſſet, quam celerrime ſe ad ſuos reciperet, quo poſt tot editas ſtrages, timuiſſe tamen, & exſpectare auſa non eſſe noſtrorum impetum videretur. Nam illud prope immodicum videbatur optare, ut & congrederentur, & ſe barbari, noſtrorum virtute cognita, in fugam darent. Quod ſi ad efficiendam aliquam imaginem ſpeciemq; victoriæ, aliquot illorum naves depreſſæ, aliquot captæ, numerus aliquis captivorum liberatus eſſet: abunde omnes non exſpectationi modo, ſed optatis quoque noſtris ſatisfactum fore arbitrabamur. Ut autem ſine magna noſtrorum clade amplius quadraginta hoſtium millia cæderentur; ut decem & eo amplius millia caperentur; ut centum nonaginta quinque illorum triremes, aliaque complura navigiorum genera in noſtrorum poteſtatem venirent; ut plus quindecim captivorum noſtrorum millia liberarentur; ut ex tanta illorum multitudine vix unus perfidus pirata, & unus item ſæviſſimi prædonis Ariadeni filius fuga elaberentur, qui ad ſuperbas immanis illius Tyranni aures acerbiſſimum minimeque ab ipſo exſpectatum tantæ cladis nuncium adferrent, quis unquam noſtrum, non dicam ſperare, ſed propemodum optare auſus eſt? Præcurrit fortitudo veſtra ſpes noſtras: quæque nos ne fruſtra optaremus verebamur, ut ea fruſtra hoſtis optaret, admirabili Dei beneficio & veſtra ſingulari virtute perfectum eſt. Illud vero memorabile & animadvertendum, neque fortuito accidiſſe, ſed juſtiſſimo Dei judicio effectum eſſe credendum eſt: quod, qui duo ex illa impura fœdiſſimorum mancipiorum

piorũ colluvie maximas minas jactare; qui uni ex omnibus Christianorum vires maxime despicere soliti erant, ut etiam apud illum stolidum ac furentẽ Dominum suum ausi essent gloriari, se centum triremibus, quidquid usquam Christianorum esset, undique exterminaturos: ii potissimum, cum ad manus ventum est, ita subito præterrefacti sunt, ut mare ipsum angustum eis esse ad fugam videretur. *O Nonæ Octobres*, quam faustam ac felicem nobis posterisque nostris vestri memoriam reliquistis! Quis non eorum, qui prælio non interfuerunt, ut sibi liceret spectasse quæ illo die gesta sunt, annum unum de consequentis vitæ suæ spacio, si fieri posset, ademptum velit? Solem ego ipsum, ita vivam, in tam pulchro spectaculo, ut Josue olim adversus Amorræos pugnante substiturum fuisse arbitror: nisi tanta fuisset vincendi celeritas, ut, qui nihil metuebant, id unum metuere viderentur, ne prius advesperasceret, quam omnes hostes aut cæsi, aut capti, aut fugati essent. Quænam igitur statuæ, qui arcus, quæ columnæ, quæ trophæa vobis excitari poterunt, Viri fortissimi, quæ non dico paria esse meritis vestris, sed eorum partem adumbrare aliquam possint? qui futuri sunt usque eo diserti ac copiosi historiarum scriptores, qui, cum ad *Naupacteam victoriam* ventum erit, non potius metuant, ne quid de illius magnitudine deterant, quam eam se verbis exæquare posse confidant? Semper enim justum minuendi metum faciunt ea, quæ amplificandi spem sua magnitudine sustulerunt. Vos exsultantem barbarorum audaciam compressistis; vos maria illis clausistis, nostris aperuistis; vos flammam atque ferrum, vos cædem, incendia, rapinas, libidinem, à Christianorum vita, tectis, fortunis, corporibus arcuistis; vos à templis sacrilegia, ab oppidis direptionem, ab agris vastitatem depulistis; per vos cruentata ac tepefacta maria illorum sangvine redundarunt; per vos vicina littora illorum, aut sauciorum, aut morientium inconditis ululatibus personarunt; vobis magistris didicit noster miles vincere, barbarus, vinci; vobis

Chri-

Christianorum alii vitam debent, alii libertatem, omnes securitatem. Durum, fateor, fuerat, audire, tam multa oppida à nefariis latronibus capta, tam multa incensa, tam multas regiones vastatas, abducta in servitutem tam multa hominum millia: sed, si CHRISTI potentia, si Christianorum fortitudo aliter apud barbaras gentes illustrari, quam post tot acceptas calamitates, non poterat: prope est, ut exclamem, tanti fuisse. Certe quidem ut verni temporis clementia & amœnitas minus hilararet animos nostros, nisi eam hyemis rigor & asperitas antecessisset: ita minus omnes hujus victoriæ jucunditatem ac dulcedinem sentiremus, nisi eam cum superiorum temporum tristitia, & acerbitate compararemus. Neque vero eos tantum, qui ex illo nobis omnibus salutari prælio, re bene gesta, incolumes reverterunt, omnibus maximis honoribus debemus afficere: sed eorum quoque memoriam grato animo amplissimisque laudibus prosequi, quos in illo conflictu fortiter dimicantes, non tam vis hostium perculit, quam ille ipse, pro quo pugnabant, sibi pignoratus est Christus. Qui si, ut credibile est, prius Christiano ritu expiati, ac culpis omnibus soluti, tunc vero in Deum tantum intuentes, & in eo mente ac cogitatione defixi, vitam pro illius gloria projecerunt, eodem illo temporis puncto, angelorum legionibus stipati, triumphantes in cœlum evolarunt. O vos beatissimos, qui sangvinem vestrum pro eo fudistis, qui prior ipse pro vobis suum sangvinem fuderat! qui mortem naturæ debitam, pro vitæ auctore potissimum reddidistis. Illi impii, quos tum concidebatis, cum concidistis, & mortem oppetierunt cum ignominia, & mortui pœnas nunc ad inferos luunt: vos vero & extremum spiritum victores cum gloria effudistis, & mortali conditione vitæ in immortalitatem commutata, piorum estis æternam sedem & locum consecuti. Beata vita, quæ tali morte conclusa est! beata mors, quæ tali vitæ principium dedit! Sed ut ad te, M. Antoni, mea jam revertatur oratio, neque Populus Romanus ignorat, neque unquam ulla ignoratura

est

eſt aut gens, aut ætas, hujus immortalis gloriæ multo tibi plus quam pro virili parte deberi. Tu jam inde à principio, cum à ſanctiſſimo Pontifice Pio Quinto hujus ſaluberrimæ Principum Chriſtianorum conjunctionis fundamenta jacerentur, ad eam rem ex ipſius ſententia conficiendam, plurimum laboris, operæ, auctoritatis contuliſti. Tu cum claſſi Pontificiæ ſummo cum imperio præfectus eſſes, in Siciliam profectus, interea dum Joannes Auſtrius, non mea tantum, ſed omni omnium prædicatione major adoleſcens, cujus in totam Chriſtianorum claſſem ſumma erat auctoritas ac poteſtas, eodem perveniret, & milites & claſſiarios ſtudioſiſſime exercuiſti, &, ut omnium rerum ad maritimum bellum neceſſariarum copia ſuppeteret, perfeciſti. Tu, quoties de ſumma re deliberatum eſt, eas ſententias dixiſti, quæ ſummam prudentiam cum ſumma animi excelſitate conjunctam indicarent. Tu cum offenſiones quædam intervenirent, quæ rem in ſummum periculum adduxerant: iratorum animis, ſapientiſſime cepto conſilio, & gravi atque accommodata ad tempus oratione mitigatis ac compoſitis, naſcentis mali occaſionem ſuſtuliſti. Tua cohortatione inflammati milites ad pugnam exarſerunt: tuum in ipſa pugna exemplum ſecuti, omnia pro Chriſto pericula contemſerunt. Pervenit, ac perlatus eſt usque huc tuarum immortalitate dignarum vocum ſonus: *Optimis auſpiciis geri quæcunque pro Chriſtiana religione gerentur; barbaricam audaciam cedentibus inſtare, inſtantibus cedere; noſtrorum & victoriæ & morti immortalem gloriam propoſitam eſſe; illo duce atque auſpice, cujus brachia in cruce pendentis effigies, è ſummo regiæ triremis eminens, noſtros animaret, terreret hoſtes, de ſecundo prælii exitu nemini eſſe dubitandum.* Audivi, audivi ipſe de fortiſſimo viro, cujus eximia virtus & ſæpe alias, & in hoc bello vel maxime ſpectata eſt, quique tuorum in hac expeditione conſiliorum, ac laborum particeps fuit, quam præclarum tibi, quamque honorificum teſtimonium tribuerit *divinus adoleſcens Joannes Auſtrius* poſtri-

poſtridie ejus diei, quo debellatum eſt, cum aperte prædicaret, tuum in hac ſancta belli ſocietate conflanda præter cæteros laborem ac ſtudium; in deliberando prudentiam & altitudinem animi; in re gerenda fortitudinem & alacritatem exſtitiſſe; te & committendi prælii conſuaſorem, & comparandæ victoriæ adjutorem ſibi præcipuum fuiſſe. Quæ cum omnia magna & præclara ſint, multo tamen à te majora & præclariora populus Romanus exſpectat. Properant M. Antoni noſtra omnium vota: quiq; animis præſentis gaudii magnitudinem capere vix poſſumus, rerum à te geſtarum præſtantia, quaſi quibusdam alis, ſublati, cogitatione & ſpe multo jam ulterius provolamus. Non ſatis eſt impuliſſe hoſtem: proſternendus & opprimendus eſt, antequam ſe novis opibus copiisque renovarit. Extorquenda ſunt vobis ex illius belluæ faucibus impioque dominatu ampla illa & opima regna, in quæ, à Romano imperio diſtracta atque divulſa, nullo jure, injuſtiſſimus poſſeſſor invaſit. Tendit vobis Judæa ſupplices manus, & palmas, quarum feraciſſima eſt, veſtris victoriis triumphisque deſpondet, obteſtaturque vos per eum, quem ex puriſſimæ matris utero mirabiliter exeuntem excepit, cujus veſtigiis impreſſa, cujus admirandis operibus nobilitata, cujus ſparſo pro nobis omnibus ſangvine irrigata eſt, ne ſe diutius patiamini indigna Chriſti hoſtium ſervitute oppreſſam teneri. Duce olim Columna Judæi ex dura ac diuturna ſervitute extracti ſunt. Utinam noſtris quoque temporibus Judæa ipſa duce Columna ex multo duriori multoque diuturniori ſervitute extrahatur! Proditum eſt litterarum monumentis, imperante Conſtantino, Conſtantini magni filio, viſam eſſe in cœlo ſub ſpecie crucis ingentem Columnam coronatam, quæ longe lateque collucens, à monte olivarum usque ad eum montem, ubi Chriſtus pro nobis omnibus morte affectus eſt, pertingeret. Declarandum eſt tibi M. Antoni rebus ac factis, tam inſigne prodigium ad te & ad gentem tuam pertinere. An vero gentes quædam antiquis temporibus

pro-

propter violata majorum suorum sepulchra gravissima bella susceperunt: nos JESU CHRISTI Domini ac Dei nostri sepulchrum, monumentum salutis nostræ, pignus resurrectionis nostræ, ab immundis canibus tamdiu teneri, eisque ludibrio esse patiemur? Ite potius optimis ominibus generosæ ac fortes animæ! Ite accensa divinæ gloriæ studio pectora! continuate victorias! connectite triumphos! invidete posteris vestris gloriam ejus terræ, ex qua salus nostra prodiit, ab immanibus belluis receptæ ac recuperatæ! Ubi melius sangvis spargi potest? ubi melius vita deponi? ubi verior ac solidior gloria comparari? O Christe, te appello. In tua manu bellum & pax; in tua manu victoriæ; in tua manu regum ac populorum corda sunt. Inspira nostris ardorem pugnandi! da eisdem vim facultatemq; vincendi! immitte eam mentem principibus ac populis, qui nondum in hanc sanctam societatem nomina dederunt, ut id primo quoq; tempore facere maturent! non quod tu, qui omnia potes, aut eorum opera aut nostra ad hostes tuos obterendos egeas: sed ut omnes, qui tuo nomine gloriantur, in partem aliquam veniant ejus gloriæ, quæ ex nominis ac cultus tui propagatione capietur. Et quando urbem Romam imperii sedem ac domicilium, Ecclesiam Romanam religionis firmamentum esse voluisti: da Pio Quinto Pontifici, da Populo Romano hoc munus, ut in hanc potissimum urbem, & ad hunc potissimum Pontificem partæ tam nobilis victoriæ aliquando nuncius adferatur!

DIXI.

ORA-

ORATIO XX.

Habita Romæ in æde D. Petri in Vaticano V. Id. Maj. Anno M. D. LXXII.

In funere Pii V. Pont. Max. qui obiit Kal. Maj. ejusdem anni.

DIcturus ex veteri consvetudine de Pii V sanctissimi & in omni virtutum genere summi Pontificis laudibus, in hoc orbis terrarum augustissimo nobilissimoq; consessu, Patres amplissimi, maximopere commoverer ac conturbarer animo, tũ ob virium mearum imbecillitatem, tum ob brevitatem temporis mihi ad me comparandum dati: si existimarem aut ullam in quoquam vim dicendi meritis ipsius parem posse reperiri, aut ullam longitudinem temporis suffecturam ei, qui tam copiosi ac multiplicis argumenti partes omnes pertractare ac persequi vellet. Sed cum & omnibus, & vobis præcipue, qui propius illum cognovistis, notum exploratumque sit, iis illum supra cæteros mortales virtutibus floruisse, quarum præstantiam, non dicam exæquare dicendo, sed assequi cogitando difficile atque arduum sit: ipsa me animosiorem atque alacriorem facit suscepti muneris difficultas, cogitantem, quod mihi necessario eveniet, ut & multa memoratu dignissima prætermittam, & ea ipsa, quæ attingam, jejunius multo atque exilius, quam pro ipsorum dignitate, percurram, idem cuilibet quamlibet exercitato & omnibus rebus ad dicendum instructo homini eventurum fuisse. Ac quoniam auguratur animus, eum jam in æternas illas beatorum sedes evectum, & cum Deo conjunctum, quæ hoc tempore à nobis dicuntur, quæque fiunt, audire atque intueri: eundem in hoc munere obeundo modum tenebo, quem tenerem, si ipse, mortali adhuc corpore indutus, præsens adesset: ut & eo genere orationis utar, quo ipsum præcipue oblectari solitum novi-

novimus, non pigmentis ac fucis oblito, sed severo ac solido; & ea sola in ipso commendem, quæ ipse in rebus humanis sola commendanda ducebat. Qui ethnicorum more vixerunt, ethnicorum more laudentur: ego tam sancto, tamque Christiano Principi nullam laudem convenire arbitror, nisi vere ac proprie Christianam. Itaq; in quibus exaggerandis, & amplificandis veteres plurimi erant, & à quibus fere hujus generis orationum principia ducebant, patriæ claritatem, quam etiam quidam ex illis primam partem felicitatis esse dixerunt, nobilitatem generis, opes, ac copias, ea nos, etiamsi fere ac copiose id facere possemus, in talis tamen viri laudibus numeranda non ducemus. Quanti hæc sint, declaravit ipse Christus, qui totius orbis Dominus, obscurum & ante id tempus ignobilem pagum, in quo nasceretur, elegit. Deus & Dei filius, faber & fabri filius haberi voluit; rex omnium, in paupere tugurio natus, non habuit ubi reclinaret caput. Immo vero ii demum gloriosi mihi præter cæteros, atque illustres videntur, etiamsi hæc humanarum rationum momentis expendere libeat, qui Deo tantum freti, ea, quæ inter homines summa habentur, sine ullis ejusmodi præsidiis, sua sibi virtute pepererunt. Pulchrum est enim ita abundare, ut nemini quidquam debeas; ita illustrare alios, ut nihil ipse splendoris ac claritatis ab aliis mutuatus esse dicaris. Sed, his omissis, quæ semper sapientissimus quisque contempsit, jam quasi thesaurum quendam rerum pulcherrimarum, ac pretiosissimarum aperiens, spectandumque proponens, evolvam & explicabo vera illa & divina bona, quæ semper illum bonis amabilem, improbis formidabilem, utrisque admirabilem reddiderunt. Qui statim ab ipso ineuntis ætatis principio, cum & divino lumine illustratus, & domestica, ut credibile est, institutione commonefactus, iis, qui in seculo viverent, difficilem esse in cœlum viam judicasset, impulsu Spiritûs sancti, fugit è patria inferiori ac terrestri, ut Abraham, iterque illud arripuit, quod ad illam superiorem ac cœle-

cœlestem tendenti tutius, atque expeditius esse intelligebat. Fugit ut Loth, neque post tergum respexit, cum sciret eos, qui manu ad aratrum apposita respiciunt retro, aptos non esse ad regnum Dei. Fugit ut Jacob, & in ea demum terra conquievit, in qua vidit scalas, per quas itur in cœlum. Dedit enim nomen in laudatissimam illam D. Dominici sodalitatem, in qua, ut primum instituta est, tanquam in opimo ac fertili agro, eodemque bene ac diligenter subacto, & exculto, viri & doctrinæ magnitudine, & vitæ sanctitate præstantes, nunquam alii aliis succrescere, alii ex aliis continenter propagari ac proseminari desierunt. In ea ita vixit, ut juvenis senibus, tyro veteranis, novitius exercitatis, tanquam exemplum continentiæ, tolerantiæ, frugalitatis, obedientiæ, omnis denique virtutis proponeretur. Neque vero cœpit quidem ita vivere, sed in eo non perstitit; neque perstitit quidem, sed non longius progressus est; neque progressus quidem, sed in medio cursu defatigatus. Immo vero totum vitæ spatium ita transegit, ut, cum jam pridem ad summam virtutis perfectionem pervenisse judicaretur, ipse tamen quotidie seipso melior ac perfectior cerneretur. Cum autem alia in hoc viro admirabilia fuerunt, tum singulare studium conservandæ veræ ac Catholicæ religionis, & adversus eos, qui illam ulla ex parte labefactare conarentur, implacabile odium semper eluxit. Quibuscum ille perpetuum bellum gerens, ne punctum quidem temporis in vita ab eis vexandis, & exagitandis conquievit. In aliis erratis condonandis, atque ignoscendis, quanquam & sui & aliorum severissimus censor, non ita se durum atq; inexorabilem præbebat: qui ab Ecclesia descivissent, nisi aut ipsos erroribus, aut ipsis orbem purgaret, vitam sibi acerbam atque insvavem esse ducebat. Excedebat animum ipsius zelus Ecclesiæ; neque quisquam unquam verius idem, quod olim David, dicere potuit: *Nonne qui oderunt te, Domine, oderam, & super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odii oderam illos.* Ergo cum ei munus in eos inquirendi

publice mandatum esset, quas ille potentum inimicitias, quas minas, quæ pericula, quas vitæ ac capitis dimicationes sibi, dum illos modis omnibus persequitur, defugiendas putavit? quas non potius ultro ac cupide appetiit? quam sæpe ab illis petitus, à Deo mirabiliter servatus est? ut de eo dici possit, quod alicubi ait Cyprianus: non animum martyrio, sed martyrium animo defuisse. Ob hæc tanta, ac tam præclara in Christianam Remp. merita, primum creatus Episcopus Nepesinus, deinde à Paulo IV in vestrum, Patres amplissimi, Collegium adscitus, atque aggregatus, quanta cum dignitate dignitatem illam sustinuerit, quid opus est, præsertim apud vos agentem, pluribus verbis exponere? Quantum ei prudentiæ & acuminis ad videnda ea, quæ vera & recta essent, quantum animi & libertatis ad eadem proferenda, quantum auctoritatis ad obtinenda semper fuit? Nihil unquam ille in dicenda sententia aut metui, aut gratiæ dedit; nunquam ad cujusquam voluntatem orationem suam accommodavit; nunquam quidquam veritate prius, aut antiquius habuit. Itaque vulgo etiam dicebant, nihil ab eo precibus peti oportere: preces enim apud eum neque ad justa impetranda necessarias esse, neque ad injusta extorquenda efficaces. Quod si quidam ex veteribus Romanis eo nomine felix habitus est, quod ab eo nemo ullam rem improbam petere auderet: quid hunc dicemus, quem omnes, qui quid petituri erant, in quo vel minimum turpitudinis inesset, tanquam scopulum quendam refugiebant? Ut autem divino consilio, vestris suffragiis, in Pii Quarti locum suffectus est, tanta subito exstitit bonorum alacritas, & exsultatio, tanta improborum fuga, & trepidatio, ut neque illi quidquam sibi optatius potuisse contingere, neque hi uspiam se jam tuto posse consistere arbitrarentur. Cernere erat bonos hilares & erectos, tristes improbos & abjectos; illos gaudio triumphantes, hos de consciscendo sibi voluntario exsilio consilia inter se communicantes; illi gratulatum ad templa convolabant, hi adspectum hominum lucemque

vita-

vitabant; illos ſublatos in cœlum, hos amandatos infra terram putares. Neque vero multis edictis aut programmatis opus fuit ad peſtes quaſdam hominum ex urbe pellendas. Ut ſol exoriens nebulas disjicit, ut ventus aream purgat: ita nomen ipſum novi Pontificis diſſipavit improbos, & urbem tetra illa impurorum hominum colluvione purgavit. Jam in ipſo Pontificatu qualis fuerit ſi quis ſubtilius requirere inſtituat, ita reperiet, multis ſeculis nullum Pontificem fuiſſe, qui ad veteres illos Sylveſtrum, Gregorium, Leonem, ejusdemque generis alios, vivendi ratione, & conſvetudine propius acceſſerit. Primum enim ſi privata & domeſtica ſpectemus, eandem in victu cultuque parcimoniam retinuit, quibus à principio ſe, cum adhuc in monaſterio eſſet, aſſveſecerat. Eadem jejunia erant, eædem preces, eadem ſtatis anni temporibus à certis ciborum generibus abſtinentia, eadem interioris veſtitus aſperitas: neque quisquam unquam intemperans tanto ſtudio voluptates corporis conſectatus eſt, quanto ille eas perpetuo repudiavit. Imo vero, quarum Eccleſiæ conſtitutionum propter ſenectutem, aut propter imbecillitatem corporis gratia plerumque petentibus fieri ſolet, iis ut ipſe ſe ſolveret, quanquam, & affecta ætate, & corpore admodum imbecillo, nunquam tamen adduci potuit. Quotidie fere ſacrificabat; ſi id non poterat, omnino tamen ſacroſancto Miſſæ ſacrificio intererat. Nunquam ex ejus ore verbum unum prodiit, quod non aut ad DEI laudem, aut ad eorum, qui aderant, emendationem pertineret. Sic, quanquam adhuc in terra poſitus, verſabatur in cœlo: & cum hic nobiſcum viveret, jam tamen civis erat Sanctorum & domeſticus Dei. Tota quoque ejus familia ad exemplum Domini compoſita erat: cumq; multis in locis familiares principum ſumptuoſo veſtis genere, arrogantia & contemptu cæterorum, licentia & dicendi & faciendi quidquid collibuit, diſtingui ab aliis ſoleant, hic ſuos ita inſtituerat, ut nulla re magis quam modeſtia ſingulari, & præcipua quadam ſanctimonia vitæ à vulgaribus

discernerentur. Atque hæc privatim. Publice autem quot quantaque beneficia & in hanc urbem, & in totam Christianam Remp. contulit? Revocavit veterem Ecclesiasticam disciplinam: quæ ita jam obsoleverat, vix ut ejus imaginem in veterum scriptis agnosceremus. Judiciorum severitatem, quam jam improbissimus quisque aut eludere aut perrumpere solebat, renovavit: cumque acrioribus remediis egere hoc seculum judicaret, propositis etiam acerbioribus suppliciis, hominum libidinem audaciamque frenavit. In quo, si qui sunt, qui eum ut nimis severum, ac rigidum culpare audeant, & ut molles ægroti de medicamentorum amaritie conquerantur: facere id non possunt, quin eadem opera de sua nequitia & levitate fateantur. Nam si adversus extraneos tantum severitatem adhibuit, in se autem, & in suos remissus, atque indulgens fuit, tum sane hos reprehensores audiamus: sin & domi, & foris, & in suos, & in alienos sui se similem præbuit, neque quenquam usq; eo carum habuit, ut ad ejus peccata conniven dum duxerit; fateamur, id quod res est, severitatem illam ab eximio quodam justitiæ studio profectam, his temporibus necessariam ac salutarem fuisse. Jam eum & ab omni avaritia ac sordibus longissime abfuisse, & liberalitate ac magnificentia excelluisse, & res ipsa loquitur, & ii quoq; qui propter eas quas dixi caussas parum ejus gloriæ favent, confitentur. Cui rei argumento est & innumerabilium privatorum inopia sublevata, & infinita illa vis pecuniarum, quo omnibus prope orbis Christiani partibus aliqua difficultate pressis ac laborantibus sine ulla cunctatione subvenit. Illud vero immortale, & omnium gentium omniumque seculorum prædicatione celebrandum beneficium, quo universam Christianam Rempubl. affecit, inita & constituta cum Philippo Rege vere Catholico, & cum Venetis, belli adversus Turcas gerendi societate, quis unquam satis pro dignitate laudaverit? Quam in societatem, ut ceteros quoque principes Christianos perduceret, cum alia multa molitus est: tum anno superiori, periculo-

fissimo

ſiſſimo tempore, maximis caloribus, eum, quem ſemper meritiſſimo unice dilexit, ſororis ſuæ nepotem, Michaelem Cardinalem Alexandrinum, ſibi ſangvinis quidem conjunctione proximum, ſed virtutis imitatione propiorem, in cujus aſpectu, ac colloquio acquieſcebat, cum quo cogitationes ac conſilia ſua communicabat, in quo maximum poſteritati ſuæ præſidium collocarat; eum igitur legatum in Hiſpaniam, in Luſitaniam, in Galliam miſit; neque ejus, quem tantopere amabat, vitam in apertum diſcrimen exponere veritus eſt, dum ne quid intentatum relinqueret, quod ad Chriſti gloriam & ad Chriſtianorum utilitatem pertineret. Hæc ego cum laudo, Patres ampliſſimi, vos laudo. Magna enim veſtra laus eſt, aliorum quidem, quod ex corpore veſtro talem principem elegiſtis; aliorum vero, quod vos talis princeps in ampliſſimum ordinem adlegit. Singulares Principis noſtri virtutes Deus Opt. Max. ſingulari felicitate cumulavit, datis ei de duplici genere hoſtium duabus maximis pulcherrimisque victoriis, altera terreſtri de iis, qui in Gallia & à Chriſto, & à Rege defecerant; altera navali, cujus recens adhuc memoria eſt, de ſempiterno Chriſtiani nominis hoſte, Turcarum tyranno. Sed & hæc & alia plurima, quæ ſciens prudensque, ne longior ſim, prætereo, hiſtoriarum ſcriptores monumentis ſuis commendabunt æternitati: mihi autem breviter de ipſius exitu, ac migratione ex hac vita dicendum eſt, ut intelligant omnes, vitam ita laudabiliter actam non minus laudabili fine eſſe concluſam. Duo ſunt, quæ, cum ad extremum vitæ ventum eſt, etiam ſpectatæ virtutis viros de gradu dejicere interdum ſolent, doloris acerbitas, & mortis metus. Et ſunt tamen, qui quamdiu à ſe mortis periculum abeſſe confidunt, dolorem ſatis forti animo ferunt. Sunt etiam, qui, dum ne gravi & diuturno dolore crucientur, imminentem mortis neceſſitatem ſatis æquo animo exſpectant. Qui autem utrumque præſtet, ut neque doloris acerbitate, ac diuturnitate frangatur, neque adventantis, atque imminentis mortis metu terreatur, ei

ei pectus incredibili quadam fortitudine armatum esse ac munitum necesse est. Quæ laus si cui unquam merito tributa est, huic certe omnium confessione tribuenda est. Qui cum quadraginta totos dies tantam vim dolores perpessus sit, quanta maxima cadere in hominem potest, nunquam tamen ullam vocem parum se dignam emisit, sed illud in ore frequentissime habuit: *Domine adde sane ad dolorem, dum addas & ad patientiam.* Mortem autem, sibi ab ipso morbi principio certam atque exploratam, ita non exhorruit, ut de ea sine ulla prorsus aut vultus, aut animi perturbatione loqueretur, planeque ostenderet eam à se, ut Divus Paulus ait in lucro poni. Ac ne cui dubium sit, præscivisse eum, sibi ex illo morbo moriendum fore, duas apertas, atque illustres ejus rei significationes dedit. Unam, quod Cardinalem Alexandrinum pridie Parasceves, hoc est, vicesimo nono ante ipsius obitum die, sacrosanctam Eucharistiam sibi porrigentem, & usitata verborum formula utentem, jussit insistere, & ita verba concipere, ut in iis tantum sit, qui sanctissimum illud Sacramentum pro viatico accipiunt, ut paulo post ad aliam vitam commigraturi. Alteram, quod cum, ob quandam morbi levationem, depulsum ab eo esse mortis periculum, constans opinio esset, septem illa præcipua urbis templa invisere voluit, ejusque itineris, quanquam viribus morbi gravitate & longinquitate dejectis, magnam partem pedibus confecit, aperte profitens, velle se eorum reliquias postremum videre, quos se non multo post visurum esse speraret in cœlo. Mortem autem illius & præcesserunt multa prodigia, terræ fremitus, terræ motus, fluminum inundationes, crebri fulminum jactus, & secuta est tanta populi consternatio, ut ejus desiderium vix longo tempore mitigari posse videatur. Sed nos quidem alienissimo Reipub. tempore, optimo & præstantissimo principe orbati sumus: ille autem, ut confidimus, è tenebris ac vinculis corporis in lucem libertatemque productus, promissam piis omnibus possidet hæreditatem: ita ut mors ipsius,

ipsius, si sortem nostram respicimus, luctu & lamentationibus; sin ipsum, cultu & gratulationibus prosequenda sit. Vos vero, Patres amplissimi, quos jam unos mœsta tanti gubernatoris obitu intuetur Ecclesia, quorum ex auctoritate ac suffragiis, secundum Deum, tranquillitas temporum & salus Reip. pendet, consulite quam primum rebus afflictis, & ex vestro nobilissimo corpore ac Collegio, aliquem ejusmodi Ecclesiæ rectorem deligite, qui & sedare possit mœrorem ex hujus morte conceptum, & voluntate, prudentia, usu rerum, auctoritate, aptissimus sit ad perficienda pulcherrima ac præstantissima opera, quæ præpropera hujus morte imperfecta atque inchoata manserunt.

DIXI.

De via & ratione ad eloquentiæ laudem perveniendi.

ORATIO XXI.

Habita Romæ Non. Novembr. Anno CIↃ IↃ LXXII.

Cum secundum Tusculanarum exponere inciperet.

Jus civile me non vulgari via, sed nova quadam, & ante me in his quidem scholis inusitata ratione tradere ingressum, & in opere instituto q; pulcherrimo quartum in annum, magna auditorum frequentia, magna animi contentione versantem, vestra, Cardinales amplissimi, in medio cursu insistere, aliudq; munus suscipere coegit auctoritas. Nam, cum homo eruditissimus, qui tradendis eloquentiæ præceptis in hac urbe consenuerat, & adflicta valetudine, & ipsa jam ætate otium ac quietem postulante, missionem à vobis honestissimam impetrasset, nec ei facile

successor idoneus reperiri posse videretur; mihi potissimum mandandam esse ab eo derelictam provinciam censuistis. Parebo libens, ut debeo, auctoritati vestræ: neque mihi quidquam unquam à vobis imponetur aut laboris, aut oneris, quod non ego prompto atque alacri animo subeam: quæque mihi à vobis imperata erunt, nunquam aut aspernabor ut nimis humilia, aut ut nimis ardua extimescam. Vestrum est, decernere ac statuere, quam à quoque nostrum hujus quasi Reip. literariæ partem administrari ac procurari velitis: nostrum, parere, & mandata vestra subsequi, neque unquam ita nobis placere, aut tantum nobis tribuere, ut de vestro judicio judicemus. Equidem quod ad me attinet, neque ullam artem, quæ quidem hominis ingenui studio digna sit, sordidam & abjectam esse duco: & hanc, ad quam tradendam nunc vocor, semper nobilissimam existimavi: &, si aliter sentirem, fortassis tamen non vererer imitari Laconem illum, qui in convivio extremo loco jussus accumbere, convivatoris ingenium, ac judicium commendavit, qui rationem excogitasset, qua illi quoque loco dignitatem compararet. Non enim tantum, ut vulgo dicitur, magistratus virum ostendit, & in luce hominum collocat, sed etiam sæpe magistratum is, qui eum gerit, exornat. Epaminondam ferunt, cum à civibus suis Telearchus creatus esset, (erat is apud Thebanos non magni momenti magistratus,) non detrectasse, sed dixisse, ita gesturum, ut deinceps Telearchia honoratior haberetur. Atque ita effectum est. Tantum enim Epaminondæ valuit auctoritas, ut post eum Telearchi perpetuo creati sint ex principibus civitatis. Hæc & talia dicerem, si in eloquentiæ professione parum inesse dignitatis existimarem. Sed & de re ipsa & de me longe mihi alia opinio est. Quamvis enim non inficior, magnum me semper amatorem atque admiratorem disertæ atque ornatæ orationis fuisse, studioseque in eam rem operam dedisse, etiam, si vultis, aliquando imposuisse populo, & apud eos, qui me cum deterioribus comparabant, in aliquam non infantis, neque in-

diserti hominis opinionem venisse: vereor tamen, ne exemplo meo comprobem id quod tradunt rei militaris scriptores, etiam veteranos milites pro tyronibus habendos, cum diu à pugnando cessarunt. Sed quoniam id tantum à me exspectari ac requiri puto, primum, ut vobis, adolescentes, indicem ac commonstrem eas vias, quibus ad eloquentiam posse arbitror perveniri: deinde ut ad superandam earum difficultatem, quantum in me erit, si quid modo erit, (neque autem multum, neq; tamen nihil omnino fore confido,) auxilio sim: suscipiam, ac subibo paulo majore cum fiducia onus id, quod mihi, si meum perpetuum publicæ utilitatis studium divinæ benignitatis aura comitetur, utcunq; posse videor sustinere. Ut enim, si quis homo egens ac tenuis, alios se collocupletaturum esse profiteatur, ridiculus sit: sin id tantum polliceatur, ostensurum se, quam viam insistere debeant, qui rem facere cupiunt, nihil tamen alienum atq; abhorrens à fortuna sua suscipere videatur: sic ego, si ea me traditurum dicere ausim, quibus eloquentes fieri possint, meritò irridear, cum ipsi mihi eorum perexigua pars suppetat; sin id tantum dicam, posse me iis, qui eloquentiæ studio tenentur, vias, quæ ad illam ferant, ostendere, & ad id quod adamarunt consequendum aliquid opis afferre: caussæ, ut opinor, nihil sit, cur me quisquam aut nimium mihi adsumere, atque arrogare dicat, aut ea polliceri, quæ præstare non possim. Nolite autem, auditores, existimare, me vulgare aliquid vobis & in medio positum polliceri, cum pollicear me vobis itineris ducem ad eloquentiam fore: neque ita eloquentiæ nomen accipite, ut vulgo accipi consvevit. Hodie enim ut quis vulgaria Rhetorum præcepta utcunque didicit, & in Ciceronis scriptis tantum posuit operæ, ut, adhibito Nizolii libro, possit orationem aut epistolam scribere, cujus tum singulæ voces, tum ipsa etiam structura & collocatio Ciceronem oleat, protinus magno eorum consensu, qui nihil altius, aut sublimius cogitant, eloquentis nomen assumit. Itaque, si de quopiam istorum percunctere, num

Platonem, Ariſtotelem, Theophraſtum legerit; denique num Philoſophiam attigerit, negabit: ſe enim, relicto aliis Philoſophiæ ſtudio, eloquentiæ gloria contentum fuiſſe. Quid Herodotum, Thucydidem, Xenophontem quam diligenter, ſtudioſeque verſaverit? Aliquid ſe fortaſſe ex eis libaſſe dicet, ſed properantem & aliud agentem, & qui unam modo ſpectaret eloquentiam. Certe igitur Homerum, quem ut ceterarum ingenuarum artium, ita eloquentiæ quaſi fontem quendam eſſe dicunt, Sophoclem, Euripidem, à quo optime ali eloquentiam, ipſi eloquentiæ magiſtri prodiderunt, cæteros denique Græcos & Latinos Poetas accurate pervolutaſti. Quem tu mihi, inquit, Homerum, quem Sophoclem, quas nugas nominas? quaſi ego poeta, non orator, eſſe voluerim. Nimirum igitur, cum à te omne aliud ſcriptorum genus abdicaſſes, in illis eloquentiæ luminibus Lyſia, Hyperide, Andocide, Iſæo, Iſocrate, Demoſthene, quamplurimum olei conſumpſiſti, in eis egregium aliquod ſtudium collocaſti, eos ſæpe relegens in ſuccum ac ſangvinem convertiſti tuum. Imo inquit, quorundum ex iſtis vix ipſa nomina agnoſco: alios à Cicerone meo commendari memini, qui mihi ſolus in amoribus ac deliciis fuit, quem ego, admirabili quodam eloquentiæ ſtudio inflammatus, nunquam ex oculis, ex manibus, ex ſinu depoſui; cujus in ſcriptis ita diligens ac ſollicitus fui, ut, quemadmodum nummi aurei aut argentei à plumbeis tinnitu ipſo dignoſcuntur, ita ego voces Ciceronianas ab iis, quæ Ciceronis non ſunt, ſono ipſo diſcernere ac dijudicare poſſim. Bene ſit, inquam, iſtis auribus tuis tam delicatis, tamque eruditis; ſed cur, quæſo, cum Ciceronem tanti facias, eos, quos tantopere ab eo laudari videbas, non attigiſti? Iſtos, inquit, legiſſem, ſi Græce eloquens eſſe voluiſſem. Latinæ quidem eloquentiæ laudem affectanti ſatis eſſe unus Cicero viſus eſt. Quæ iſta (malum) Latina eloquentia eſt? aut quando quiſquam veterum iſtud iter ad eloquentiam tenuit? Mihi quiſquam eloquentiam vocat, cum genera cauſſarum, & nomina

mina figurarum, & vulgaria quædam præcepta de conformandis orationis partibus, & hujusmodi nænias didiceris, voculas ex Cicerone collectas conjungere, & ex eis quasi tessellis jejunam ac famelicam orationem contexere, sedulo caventem ne quid dicatur, quod non ante Cicero dixerit? Picarum & Psittacorum ista eloquentia est, auditas voces iterare ac reddere, neque quidquam unquam dicere quod sit vere ac proprie tuum. Aliud antiqui vocabant eloquentiam: qui nisi qui de civilibus negotiis ornate ac copiose loqui posset, qui dicendo animos audientium flecteret, qui admirationem concitaret, qui modo clamores faceret, modo circumfusam multitudinem stupore defigeret, neminem eloquentem vocabant. Itaque qui se dicendi magistros profitebantur, multa de ratione argumentandi, multa de virtutibus ac vitiis, multa de permotionibus animi, multa de veterum institutis, ac legibus, multa de ratione instituendarum ac gubernandarum civitatum disputabant: seque propterea non Rhetoras, aut, quæ tum usitata erat ipsorum appellatio, Sophistas, sed gloriosiore ac magnificentiore nomine Politicos nominabant. In quo etsi eos Aristoteles coarguit, ipse tamen docet, Rhetoricen quiddam esse ex Dialectica, & ex Politica conflatum atque commistum: & opus Rhetorices esse ait, iis in rebus omnibus, quæ in consultationem cadunt, omnia videre, quæ ad fidem faciendam accommodata sunt. Tribus autem præcipuis capitibus hoc contineri ait: si ita dicamus, ut, qui audiunt, bonos viros esse nos opinentur; si eorum animi motus quosdam concipiant ad id quod volumus efficiendum atque obtinendum accommodatos; si id, quod probare volumus, aut demonstremus, aut demonstrare videamur. Ut autem Dialecticus, (non illo ex scholastico pulvere clamator odiosus ac molestus, sed verus ac germanus Dialecticus,) duobus ad probandum instrumentis utitur, syllogismo & inductione: sic ei compar ac geminus & in dissimili genere simillimus orator duo alia habet, quæ duobus illis ex altera parte respon-

respondeant, enthymema, quod syllogismo, exemplum, quod inductioni. His duobus armatus est, his pugnat, his & suam & aliorum dignitatem tuetur: neque sine magna copia enthymematum & exemplorum ad omnem dicendi materiam comparata, eloquentis nomen sustinere quisquam potest. Enthymematum copia à Philosophis, exemplorum à poëtis & historiarum scriptoribus petitur: neque quisquam oratoris, aut eloquentis nomine dignus evaserit, qui non prius omnia Philosophorum scripta, quæ quidem ad formandos mores & ad tractandam Rempub. pertinent, omnem historiam veterem, omnes antiquos & Græcos & Latinos poetas diligenter & accurate pervolutarit. Magnus labor, dixerit aliquis. Fateor: sed magnum est & id, quod hoc labore petitur. Et verum est, quod ait Horatius: *nil sine magno Vita labore dedit mortalibus.* Ad hanc facultatem consequendam ego me vobis, auditores, quantum vires meæ ferent, ducem ac comitem profiteor. Vestra res agitur: vobis, ut ille ait Comicus senex, seritis, vobis occatis, vobis eisdem metitis, vobis denique iste pariet lætitiam labos. Videbitis me quotidie caussa vestra efficientem quæcunq; potero, conantem etiam ea quæ non potero. Alite vos quoq; studium meum attentione vestra, &, dum ætas apta est ad labores perferendos, dum animus nullis aliis curis occupatur, dum cætera, quæ ad capiendum ingenii cultum requiruntur, affatim suppetunt, nolite committere, ut utilitas vestra, quæ & Gregorio Pontifici Maximo, & amplissimis Cardinalibus, quibus ille munus hoc demandavit, & nobis omnibus tantæ curæ est, à vobis, à quibus minime decet, negligatur. Equidem pro mea virili parte nullo loco vobis deero: docebo, admonebo, instabo, urgebo, excitabo, nonnunquam etiam, si res ita poscere videbitur, objurgabo atque increpabo. Nolite exspectare, dum vobis aduler. Contemnam vos, si vos literas contemnetis. Sin eas amabitis: & amabo ipse commoda vestra ex animo, &, ut vos me vicissim merito ametis, operam dabo. Sed, ut diei tempus est, diutius detinendi

nendi non eſtis. Secundum librum Tuſculanarum diſputationum explicare decrevi. Cras id facere incipiam. Polliceor autem vobis, qui me attente audient, curaturum me, ut eis operæ ſuæ ratio conſtet.

DIXI.

Pro Carolo IX Galliarum Rege Chriſtianiſſimo ad Gregorium XIII Pont. Max.

ORATIO XXII.

Habita Romæ V. Kalend. Januar. Anno cIɔ Iɔ LXXII.

Poſt lanienam Pariſienſem.

SI pro cujus quisque propugnatione ac defenſione plura pericula ſubiit, plus excepit acerbitatum, pluribus quaſi procellis ac tempeſtatibus agitatus eſt, eo plus gaudii ex iis, qvæ ad retinendam atque amplificandam illius dignitatem pertinent, ad eum pervenire credendum eſt: dubitare non potes, Beatiſſime Pater, qvin Carolus Rex, te Pontifice creato, tanto cæteros Reges eximia quadam percepti ex ea re gaudii magnitudine ſuperaverit, qvanto non hujus modo memoriæ, ſed omnium ætatum ac ſeculorum Reges gravi ac diuturna ſuſceptorum pro Sedis Apoſtolicæ auctoritate laborum ac diſcriminum perpeſſione ſuperavit. Qvo tibi gratior eſſe debet ac jucundior gratulatio, qvæ tibi hodierno die ſit ejus Regis nomine, qvi cum, pro incredibili ſtudio atq; obſervantia erga te ſua, primus omnium hoc officio fungi cuperet: iis tamen difficultatibus, qvæ omnibus notæ ſunt, impeditus, non prius tibi gratulari potuit, qvam divino conſilio contigit, ut poſſis tu qvoq; ei viciſſim vere ac merito gratulari. Etſi autem, quæ proxime in Gallia pro religione geſta

gesta sunt, propter summam illius regni nobilitatem atq; amplitudinem toto jam orbe celebrantur, neque locus, neque regio in terris ulla est, quæ non plena sit & laborum ac miseriarum, quas Galli superioribus annis pertulerunt, & virtutis ac felicitatis, qua nuper usus Carolus Rex, maxima ex parte eos in veterem statum vindicavit: quia tamen neque Regis nostri & nomine & re Christianissimi pietas in Deum, quam ipse omnibus notam ac testatam esse vult, ulla ex re melius cognosci, neque ullum dicendi argumentum hoc quidem tempore reperiri potest, in quo plus aut dignitatis, aut delectationis inesse videatur: peto à te, Beatissime Pater, ut hoc temporis, quod mihi ad dicendum tua benignitate conceditur, in harum potissimum rerum tractatione consumi collocarique patiaris. Quis igitur in Gallia rerum status fuerit, quo tempore Carolus nonus ad regni gubernacula morte fratris admotus est, omnes facile recordamur. Nam, quæ mali vis, jam tum Henrico regnante, in venis ac visceribus Galliæ concepta ac conclusa latuerat, cuique optimus ille Rex, ob perpetuo deplorandum inopinatæ mortis eventum, remedium adhibere, cum maxime cuperet, non potuerat: eadem cum se sub Francisco secundo commovere cœpisset, & ab eo quoque, intempestiva morte prærepto, compressa modo & cohibita, non etiam exstincta & sublata esset, ad extremum universa se, ingresso regnare Carolo, effudit. Ut autem aquæ impetus saxorum lignorumve oppositu diu retentus ac retardatus, si forte tandem ea, quæ obstabant, aut sublata, aut perrupta & disjecta sunt, multo major ac vehementior esse consvevit: ita illi hominum omnia turbare cupientium cœtus, quos ad id tempus legum ac regum terror tanquam vinctos infrenatosque tenuerat, fractis postremo repagulis furere ac bacchari per nobilissimum regnum, & in summa impietate summam licentiam nacti, divina humanaque omnia cædibus & incendiis miscere cœperunt. Atque ut antiqui fictis fabulis memoriæ prodiderunt, Hercule recens nato, duos ad eum inu-

inuſitatæ magnitudinis angues ſuperne lapſos eſſe, qui jacentem adhuc in cunis opprimerent; ita hoc novo Hercule, (qui enim adhuc adoleſcens tot jam monſtra perdomuerit meritiſſimo hujus nominis honore affici poteſt,) regni habenas tractare aggreſſo, infinita quædam non è ſuperiore loco demiſſa, ſed ex inferis emerſa exſtitit anguium vis, qui & peſtilenti afflatu ſuo omnia contaminare, & teterrimum virus ſuum longe lateq; ſpargentes, non ipſi modo regi adhuc puero, & regnum & vitam adimere, ſed & ex toto regno verum Dei cultum, quo uno æternæ vitæ ſpes continetur, exterminare conarentur. Qui divini quidem numinis metu jam pridem projecto, legum autem & judiciorum auctoritate tum maxime propter infirmam regis ætatem contempta ac conculcata, quam ſtragem, quas calamitates, quam vaſtitatem, quot inaudita crudeliſſimorum facinorum exempla in Galliam intulerunt? Horret ac refugit animus ea memorare, quæ poſt illas peſtes ac furias ab humani generis hoſte immiſſas, contigerunt: profanata, everſa, incenſa templa; aras ſacerdotum cæde maculatas; abſtractas ex ſedibus ſuis virgines Deo ſacras; direptas urbes; campos manantes ſangvine; fluviorum curſus humanis corporibus impeditos; ludentem excarnificandis hominibus ſævitiam; feritatem, ne conditis quidem mortuorum oſſibus ac cineribus abſtinentem. Quis usque eo Gallici, aut potius Chriſtiani nominis hoſtis eſt, qui illa ſine lachrymis aſpicere potuiſſet? O Gallia, Gallia, tot virorum fortium, tot egregiorum principum, tot ſummorum Pontificum, qui tanta cum laude Eccleſiæ Dei præfuerunt, parens: Tune illa es, quæ ſuſceptam à Chriſti & Apoſtolorum diſcipulis fidem nunquam poſtea deſerueras? quæ non à tuis tantum, ſed ab aliorum quoque finibus hæreticos aliosque hoſtes nominis Chriſtiani tam ſæpe depuleras? quæ Europam, Africam, Aſiam, geſtis pro Chriſti fide bellis nobilitaveras? quæ violatam ab aliis Sedis Apoſtolicæ dignitatem tam ſæpe reſtitueras? tam firmis præſidiis ſepſeras? tam multis orna-

men-

mentis affeceras? quæ urbem Romam ab imminenti direptionis & excidii periculo tam sæpe liberaveras? Vere enim hoc, Beatissime Pater, vere & sine cujusquam injuria gloriari possumus, duabus præcipue laudibus homines nostros, post Christum natum, supra cæteras gentes perpetuo floruisse: quod & Christianæ religionis non conservandæ tantum, sed etiam propagandæ studiosissimi, & ad accipienda omnia regum suorum imperia paratissimi semper fuerunt. Omnes autem illarum pestium conatus eo dirigebantur, ut & à Deo, & à Rege abductam Galliam, earum, quas dixi, laudum utraque spoliarent. Quod si utrumque consequi ac perficere non possent, certe quidem ut eam à summorum Pontificum cultu, & à Romanæ ac Catholicæ Ecclesiæ communione divellerent. Hoc præcipue imbiberant, hoc spectabant, hæc eis à principio mens, hoc consilium ac propositum fuit. Neque vero dissimulanter ferebant, conquieturos se, &, ut prius, regis imperio parituros, dum Romani Pontificatus auctoritas è Gallia tolleretur. Quin etiam, si se rex ab hac sancta sede dissociare vellet, promptam ei & facilem viam ad fines regni proferendos, & ad finitimas provincias sub imperium suum subjungendas ostentabant. Sed magnus & à natura ipsa ad honestatem conformatus animus nec asperitatibus terreri, nec ulla utilitatis specie à recto avocari potest. Rex fortissimus & majoribus suis dignissimus, qui *pietatis ac justitiæ* gloriam ita etiam puer adamasset, ut ipsis earum virtutum nominibus quasi pro symbolo utatur, omnia sibi prius perferenda statuit, quam quidquam committendum, quo earum alterutra vel minima ex parte violari videretur. Repudiatis igitur omnibus improborum consiliis ac svasionibus, magno ille quidem cum dolore ac cruciatu animi, sed tamen, ut qui corruptas ac vitiatas corporis sui partes, aliis omnibus frustra tentatis, urunt postremo, aut secant, ne earum contagio cæteris obsit: cum jam in lenioribus remediis nulla spes esset, ad acriora descendere, & vim quodammodo visceribus suis inferre coactus est.

Inte-

Inteſtinum ac domeſticum bellum, in quo omnia, quæ cogitari poſſunt miſerrima, inſunt, neceſſario ei adverſus ſuos ſuſcipiendum ac regendum fuit: & ruina reſtinguendus ignis, ne tota Gallia eodem incendio conflagraret. Commiſſa multa prælia, multa cæſa hominum millia, ſæpe fuſi ac profligati hoſtes: rex tamen clementiſſimus, & ſuos, ſi qua ratione poſſet, prolatando potius ad ſanitatem perducere, quam delere ac perdere cupiens, eis conditionibus acquieverat, quas æquiſſimas etiam iniquiſſimi judicarant. Pacata ac compoſita omnia videbantur, jamque ſpes erat, pleroſque ex illis miſeris agnituros errorem ſuum, & ad Eccleſiæ gremium ſuapte ſponte redituros: cum illi patriæ prædones, ac parricidæ, qui totam prope Galliam in ſepultis ſuorum corporibus obruerant, quaſique ſepelierant, quorum ipſi gladii aſſvefacti trucidandis inſontibus, aſſidue cædem ſangvinemque ſitiebant, parum ſe anteactæ vitæ reſponſuros judicarunt, niſi palmas illas, quarum adhuc cruda & recens memoria erat, novi ſceleris acceſſione cumularent. Agebant illos præcipites & ad ſupplicium rapiebant pœnæ eorum, quæ tam multa adverſus Deum & homines impie nefarieque commiſerant: iis illi agitati, & à mente conſilioque deducti, veriti non ſunt adverſus illius regis caput ac ſalutem conjurare, à quo poſt tot atrocia facinora non modo veniam conſecuti erant, ſed etiam benigne & amanter excepti. Qua conjuratione ſub id ipſum tempus, quod patrando ſceleri dictum ac conſtitutum erat, divinitus detecta atque patefacta, converſum eſt in illorum ſceleratorum ac fœdifragorum capita id, quod ipſi in regem & in totam prope domum ac ſtirpem regiam machinabantur. O noctem illam memorabilem, & in faſtis eximiæ alicujus notæ adjectione ſignandam, quæ paucorum ſeditioſorum interitu regem à præſenti cædis periculo, regnum à perpetua civilium bellorum formidine liberavit! Qua quidem nocte ſtellas equidem ipſas luxiſſe ſolito nitidius arbitror: & flumen Sequanam majores undas voluiſſe, quo citius illa impu-

impurorum hominum cadavera evolveret & exoneraret in mare. O felicissimam mulierem Catharinam regis matrem, quæ cum tot annos admirabili prudentia pariq; sollicitudine regnum filio, filium regno conservasset, tum demum secura regnantem filium adspexit! O regis fratres ipsos quoque beatos! quorum alter, cum, qua ætate cæteri vix adhuc arma tractare incipiunt, ea ipse quater commisso prælio fraternos hostes fregisset ac fugasset, hujus quoque pulcherrimi facti præcipuam gloriam ad se potissimum voluit pertinere; alter, quanquam ætate nondum ad rem militarem idonea erat, tanta tamen est ad virtutem indole, ut neminem nisi fratrem in his rebus gerendis æquo animo sibi passurus fuerit anteponi. O diem denique illum plenum lætitiæ & hilaritatis, quo tu, Beatissime Pater, hoc ad te nuncio allato, Deo immortali, & divo Hludovico regi, cujus hæc in ipso pervigilio evenerant, gratias acturus, indictas à te supplicationes pedes obiisti! Quis autem optabilior ad te nuncius adferri poterat? aut nos ipsi quod felicius optare poteramus principium Pontificatus tui, quam ut primis illis mensibus tetram illam caliginem, quasi exorto sole, discussam cerneremus? Hoc ille nobis portendebat ac præsignificabat dissectus draco, gentis tuæ, Beatissime Pater, nobilissimum ac pulcherrimum insigne: fore, ut immanis ille draco, aut illa potius multorum capitum hydra, quæ non paludem aliquam Lernæam, sed potentissimum & opulentissimum regnum tamdiu obsederat, te Pontifice dissecaretur. Nunc igitur contemplare, quæso, animo novum illum Davidem, cæsi ac prostrati gigantis spoliis ac sangvine decorum, eumque hilari vultu ad genua tua provolutum, ita tecum loqui existimato: Ego, Pater sanctissime atque optime, cum majores meos, maximos & potentissimos reges, accepissem omnes usque à Hlodoveo in sinceritate atque integritate religionis Christianæ, ne uno quidem excepto, plus mille annos firme ac constanter perstitisse; eodemque præcipua quadam erga Sedem Apostolicam observantia, peri-

culis-

culisque ac laboribus pro illius defensione aditis, & illud, quo nullum pulchrius est, Christianissimorum nomen, & primarium inter reges Ecclesiæ filios locum consecutos: statim à puero illud mihi proposui, ut eos potius aut adæquare, aut etiam, si fieri posset, superare contenderem, quam committerem, ut non satis respondere traditæ mihi ab illis gloriæ judicarer. Itaque & Pium Quintum dum inter homines fuit sanctissime ac religiosissime colui; &, eo ad meliorem vitam vocato, cum primum audivi te in locum illius esse suffectum, tanto gaudio affectus sum, quantum percipi, aut cogitari maximum potest. Multa enim jampridem de tuis in omni genere præclaris virtutibus audiveram, quæ de isto honoris amplissimi fastigio dignissimum reddidissent. Prudentiam, quam nihil fallere; justitiam, quam nihil inflectere; fidem & constantiam erga amicos, quam nulla temporum asperitas imminuere aut labefactare potuisset. In colendo Deo pietatem sine simulatione; in regendis hominibus severitatem sine superbia; in administrandis negotiis & sine festinatione diligentiam, & sine tarditate gravitatem. Movit etiam me subita illa totius Cardinalium Collegii in decernenda tibi summa potestate consensio: quæ neque sine certa & explorata opinione virtutis tuæ, neque sine singulari divinæ providentiæ afflatu potuit contigisse. Magna me spes tenet, fore, & sub tali Pontifice in ovile Christi gentes, & quæ veram religionem nondum acceperunt, aggregentur, & quæ ab ea desciverunt denuo congregentur. Quam ad rem perficiendam omnes meas & regni mei opes tibi libentissime defero, ea fide, quam rebus in regno meo gestis satis jam tibi & universo orbi, ut arbitror, approbavi: simulque tibi & *Apostolicæ Sedi, quam debeo, obedientiam præsto atq; exhibeo, & præstiturum atq; exhibiturum in perpetuum spondeo.* Neq; dubito fore, ut à te vicissim quæcunq; ad meam & regni mei dignitatem pertinebunt, non tantum intacta & inviolata conserventur, sed etiam, ubi occasio tulerit, augeantur. Hæc, quæ tibi rex ipse, Beatis-

ſime Pater, præſens dicere cuperet, quia id non poterat, per hunc illuſtrem virum Nicolaum Rambolletii Dominum, equitem ordinis regii, unum ex intimis conſiliariis ſuis, cuſtodiarum ſuarum Præfectum, Caroli Cardinalis Rambolletii fratrem & natura & virtute germanum, ſignificanda cenſuit. Quanquam enim facile intelligebat, hæc eadem te ex præſtanti viro, parique dignitate prædito Franciſco Barone Feralio Oratore apud te ſuo cogniturum: non tamen ſibi viſus eſt ſuam in te colendo pietatem ſatis declaraturus, niſi hujus rei cauſſa propriam ad te legationem deſtinaſſet.

DIXI.

De utilitate, jucunditate ac præſtantia literarum.

ORATIO XXIII.

Habita Romæ XV. Kalend. Novembr. Anno CIↃ IↃ LXXIII.

CUm mihi à ſummis viris, quorum auctoritate, atque imperio noſtra omnium ſtudia diriguntur, mandatum eſſet, ut hodierno die, quo, ut ſcitis, more majorum, noſter hic quaſi Muſarum exercitus quotannis luſtrari ſolet, de præſtantia literarum, & earum artium quæ literis continentur, aliquid publice dicerem, quo juvenum animi ad earum incitarentur: quod prius facere debueram, ſed inconſulto quodam obſequendi ſtudio abreptus non feceram, cœpi oneris ſuſcepti magnitudinem cum viribus meis ſollicite comparare. Atque interdum quidem ita ratiocinabar, ut mihi nihil arduum, aut difficile impoſitum crederem. Nam, ut Cyrenæus Poeta facile ait eſſe omnibus Apollinem laudare, in quo tot, tanta-

tantaque laudum argumenta ſint: ita facile videbatur homini quamlibet infanti atque indiſerto laudare eas artes, quas vere ac merito bonorum fontes nominare poſſumus. Neque enim dubitabam, quin omnium conceſſu multo juſtius artibus noſtris, quam illis, de quibus id Xenophon dixit, honos hujus nominis tribueretur. Cogitabam etiam tum demum in ſumma me difficultate verſaturum fuiſſe, ſi eas aut, quod nefas eſt, vituperare juſſus eſſem, aut earum dignitatem abjicere & extenuare, dicendo: nullum enim ſane argumentum, quod quidem alicujus momenti eſſet, ad eam rem reperiri potuiſſem. Quod ſi Socrates præſente Phædro amorem vituperaturus, facere id non audet, niſi ſibi prius pallio caput obnupſerit: multo me magis verecundari par fuiſſet, in tanto eruditiſſimorum hominum cœtu declamantem adverſus eas artes, quarum omnes dignitate, ac pulchritudine, ita incenſi eſtis, ut ſine earum tractatione ne vitam quidem ipſam jucundam putetis. Nunc, ut idem ille ſapientiſſimus ſenex factu facile eſſe ait Athenienſes Athenis laudare, quod, quæ quisque amat, ea libentiſſime laudari audit: ſic & ipſe mihi videbar facilem & expeditam provinciam ſuſcepiſſe commendandi ac celebrandi apud vos ea, quæ vobis omnibus in amoribus ac deliciis eſſe conſtaret. Sed interdum occurrebant alia, quæ me commoverent, nec quieto eſſe ac ſecuro animo ſinerent. Nam & in tam ubere ac copioſa materia neceſſe eſt, unicuique audientium multa in mentem venire, quæ commode dici queant; neque fieri poteſt, ut, quidquid omnes cogitant, dicat unus; & ea eſt hominum natura, ut, cum quis, quod ipſe dixiſſet, id ab eo, qui dicit, omiſſum videt, non hoc quoque dici potuiſſe, ſed hoc potiſſimum dici debuiſſe contendat. Ita dum pro ſuo quisque captu quid ipſe dicturus fuerit cogitat, & alia prope omnia faſtidiens, dum id unum dicatur, avide exſpectat: quidquid dixeris, ſemper videberis omiſiſſe præcipua: & omnia communia ac contrita dixiſſe, quod

ea non dixeris, quæ si dixisses, ipsa quoque aliis obsoleta & vulgaria viderentur. Ut melior hac in parte sit eorum conditio, qui aridis, ac sterilibus in argumentis versantur: quorum, sive abundarunt, laudatur ingenium; sive defecerunt, materiæ jejunitas accusatur: cum contra, ubi ampla dicendi seges est, quidquid allatum est, ubertati materiæ adscribatur; quidquid omissum est, tibi. Ego vero quomodo aut quidquam allaturum esse me sperem, quod novitate audientium animos teneat, cum iis in rebus mea versatura sit oratio, in quibus præstantissima se omnium ætatum ingenia exercuerunt: aut ita dicturum, ut non innumerabiles alii iisdem de rebus ornatius ac copiosius dixerint? sed mihi neque valde laborandum est, ut nova conquiram, (non enim cantilenæ sunt hæ, quibus novitas, ut ait Telemachus, conciliat gratiam, sed præcepta, quibus vetustas addit auctoritatem,) &, si vera, utilia, apta ad id, quod mihi propositum est, digna hujus loci auctoritate, digna vestris auribus attulero, quibus ea cumque verbis extulero, hoc ipso me satis ornate dixisse arbitrabor. Agite igitur, Viri præstantes, & cum aliis nominibus, tum præcipue harum, de quibus dicere ingredior, artium cultu & tractatione clarissimi: agite studiosi adolescentes, quorum mollis adhuc, & tenera ætas in ejusdem gloriæ spem, eodem quasi lacte Musarum educatur, cognoscite mecum felicitatem vestram, qui instinctu quodam afflatuque divino ad eas potissimum artes animum appulistis, quibus, sive quis utilitatem sequatur, nihil fructuosius; sive oblectationem, nihil svavius ac jucundius; sive splendorem ac pulchritudinem, nihil illustrius, aut ad struendam nominis immortalitatem firmius ac stabilius reperiri potest. Nam si veteres illi, qui errore ducti plures esse Deos opinabantur, quem cuique eorum diem consecrarant, eo laudes ipsius commemorare ac concinere solebant: multo nobis justior caussa est, quicunque iisdem honestissimarum artium studiis, quasi quibusdam sacris initiati sumus, cum hic nobis anniversarius dies, majorum sapi-

ſapientia & auctoritate, ad intermiſſam per aliqvot menſes earum exercitationem de integro repetendam conſtitutus ſit, cur ab earum commendatione principium ducere debeamus, easqve celebrare, qvas nobis viciſſim aliqvid celebritatis allaturas eſſe confidimus. Meminiſſe autem debemus idcirco hunc ſanctum, atqve auguſtum locum ad hanc rem delectum eſſe, ut & in laudandis artibus Deum ipſum laudemus, qvi, ut alia omnia bona, ita eos qvoqve hominum generi dedit: & publice conteſtemur, ac profiteamur, ſtudia omnia laboresq; noſtros & Deo auctore, atqve auſpice ſuſcipi, & ad ipſius gloriam, tanqvam ad finem nobis omnibus præcipue propoſitum, referri. Unde igitur, in tanta eorum, qvæ ſe ad dicendum offerunt, copia, potiſſimum exordiar? An ab eo, qvod ſemper apud graviſſimos qvosqve graviſſimum fuit, antiqvitatis teſtimonio? Qvæ cum artes omnes bonæ ſint, (nam ſi qvæ malæ artes dicuntur, immerito eis artium nomen tribuitur,) has tamen noſtras proprio ac peculiari nomine bonas artes vocavit: easdemqve artes ingenuas, artes liberales, qvod alias aut à ſervis, aut ab hominibus ſervili præditis ingenio exerceri, has unas ab ingenuis ac liberis excoli conſentaneum judicaret. Qvin etiam cum Græci earum cognitionem, ſua lingva, tali quodam vocabulo affeciſſent, ex qvo id modo intelligeretur, ſtatim à pueritia dandam eis operam eſſe: majores noſtri hoc, ut pleraqve melius ac ſapientius: qvi totum hoc artium genus humanitatem vocarunt: credo, indicantes, non multo minus inter homines talibus diſciplinis expolitos, & vulgus aliorum, qvam inter ceteros & pecudes intereſſe. Homines enim duabus præcipue rebus à cæteris animantibus diſcernimur, ratione, & rationis interprete oratione: qvarum utraqve in eis, qvi harum artium expertes ſunt, rudis qvodammodo & inchoata; qvi eas bene penitus combiberunt, perfecta in illis atqve abſoluta eſt. Ariſtippus qvidem, cum qvæſiiſſet qvidam ex eo, qvid boni filio ſuo allatura eruditio eſſet? ſi nihil aliud, hoc certe, inqvit,

quod in theatro lapis in lapide non sedebit. Idemque alteri, qui, cum sibi nimium magnam mercedem posci pro institutione filii videretur, dixerat: Ista pecunia servum mihi emere possum; Tu vero, inquit jocans, etiam non amplius: si unum emeris, duos habebis. Significavit videlicet, quorum collustratus doctrinarum luce non esset animus, eos lapidum, non hominum, aut, si forte, inter homines, servorum, non ingenuorum, loco ac numero esse habendos. Ac mihi quidem hac tota de re cogitanti, quatuor omnino esse viæ videntur, quarum unam aliquam à principio ætatis capessere, ac postea persequi prope necesse sit: ex quibus ne dubium quidem esse potest, quin ea, quam ipsi ingressi estis, longe multumque aliis omnibus anteponenda videatur. Nam qui ista ætate sunt, partim otio se atque ignaviæ dedunt, mollemque vitam ac voluptariam seqvuntur, ii præsertim quibus amplum patrimonium est; partim si angustior sit res, quam ut nihil agentes ferat, dant se ad artem aliquam factitandam; alii, qui excelsiore sunt animo, armorum tractationem, & militaris rei gloriam sibi proponunt; alii denique animum ad litteras & ad hæc mitiora studia appellunt. Quid igitur istis turpius aut abjectius, qui, torporem ac desidiam amplexi, vitam luxu atque inertia transigunt, nihil agentes, quo se homines esse testentur? Qui, ut Phæaces illi Homerici,

Non pugnis, duraʋe exercent membra palæstra:
Sed mensam & citharæ strepitum, dulcesque choreas,
Stragulaque & molles curant post balnea lectos:
Margite illius simillimi, de quo idem Homerus;
Non fodere ille bonus, durisʋe ligonibus arʋa
Vertere, non ulli ʋiʋebat idoneus arti.

Sic enim & hi neque domi, neque militiæ, neque privatim, neque publice, neque sibi, neque aliis utiles, ita vitæ curriculum conficiunt, ut, veluti naves, nullum sui vestigium relinquant. Qui mihi, si Diis placet, quod nihil agant, quasi non pudere parum sit, etiam gloriantur. Alii, inquiunt, in opere occupati sint: nobis majorum

jorum nostrorum virtute est, unde otiosi laute splendideque vivamus. Quid majores vestros nominatis? qui si vestri similes fuissent, vos hodie in postremis jaceretis. Si, quales vos estis, tales ipsi fuerunt, indigni sunt qui nominentur; sin alii, vos indigni, qui eos nominetis. At, videte, quantopere à sapientissimi poetæ Hesiodi judicio vestra ratio discrepet. Laborem ille & industriam nemini, langvorem & ignaviam omnibus turpem esse confirmat. Præclare Cicero: *Mihi quidem*, inquit, *qui nihil agit*, *esse omnino non videtur*. Nam & Physici docent, quæ cuique rei caussa est, ut sit, eandem ei esse caussam, ut aliquid agat. Sed omittamus hos molles & delicatos, neque eos ex somno, cui tam libenter indulgent, excitemus: teneamusque id, quod à sapientissimis viris proditum est, nihil esse inertia fœdius; otio ali vitia; otium, ut non gravissimus poeta gravissime tamen cecinit Catullus, non privatis modo hominibus, sed & regibus, & prius beatis urbibus exitii caussam fuisse. Cum igitur otiosa & ignava vita ne vita quidem habenda sit: videamus, num ad aliquam potius aliarum artium, quam ad literas, animum adjicere præstet. Equidem cum mente ac cogitatione perlustro eas artes, quibus cum hisce studiis nostris aut nulla, aut non magna communio est, ex iis quidem quæ ita necessariæ sunt, ut eis civitas nullo modo carere possit, duas præcipuas judico, agriculturam, & mercaturam; ex iis autem, quæ ad ornamentum civitatis, & ad animos honesta voluptate perfundendos pertinent, duas minime sordidas, minimeque illiberales, picturam, & statuariam. Nam quod boni unaquæque civitas percipere ex suo & patrio solo potest, id agricultura educit, atque elicit; quo eget, id aliunde mercatura comportat. Ita civitas sine alterius ope ne suis quidem opibus fruitur; alterius beneficio, fruitur etiam alienis. Pictorum autem & statuariorum opera & voluptatis atque

admirationis habent plurimum; & quæ liberalium artium nota est, ingenii, non corporis, viribus constant; & ad conservandum clarorum virorum memoriam, cæterosque ad eorum imitationem incitandos non immerito magnam vim habere creduntur. Sed tamen quis ausit harum artium ullam cum literarum studio comparare? Nisi forte majus est agrum, quam ingenium, colere, aut jacta in terram semina, depactive surculi, quam ingenia præceptis Philosophiæ consita, ampliores, aut uberiores fructus ferunt. Mercatura autem vel si tenuis est, sordida est; vel si ampla, tot exposita periculis; ut merito ille olim Laco negaverit, optabilem sibi videri fortunam, quæ rudentibus apta esset; cui cuimodi autem sit, tota fere ad quæstum, & ad lucrum refertur. At literarum tractatio & dignitatis plenissima est, & quietis, & eas opes consectatur, qvæ nec furem, nec prædonem timent, nec incendiis, ruinis, naufragiis obnoxiæ sunt, nec ullis deniqve casibus eripi possunt. Jam vero qvæ Apellis aut Protogenis tabulæ cum Homeri pictura; qvæ Phidiæ, aut Praxitelis statuæ cum literarum monumentis conferri qveant? Qvos ipsos hodie ignoraremus, nisi solidiorem ac diuturniorem gloriam essent commendatione scriptorum, qvam artis suæ operibus, consecuti. Nam qvæ illi artificio suo elaborarant, & solius corporis effigiem exprimebant, & uno tantum spectabantur in loco, & eam naturam habebant, ut ea, si nihil aliud, ipsa certe longinqvitas temporis confectura, ac consumptura esset. At eruditorum hominum lucubrationes & clarorum virorum non formam modo corporis, sed ingenia, mores, consilia, res gestas, subjiciunt oculis; & iisdem, qvibus orbis ipse terrarum, terminis ac regionibus continentur; & tantam vim habent, ut illa ipsa aliorum omnium humanorum operum confectrix vetustas his unis non modo nihil detrahat, sed majorem indies comparet, ac conciliet dignitatem. Trecentas sexaginta Demetrio Phalereo statuas æreas populus Atheniensis, anno uno eoqve non toto, posuerat: qvibus omnibus

De-

Demetrius ipse superstes fuit. At quæ ipse sibi monumenta ingenii ac doctrinæ magnitudine exstruxerat, ea & multis post ipsum seculis viguerunt; &, cum postea densa quædam & opaca nox omnem prope disciplinarum lucem exstinxisset, ex oculis erepta incredibile desiderium sui in omnium eruditorum animis reliquerunt. Elate & magnifice de se, ut solet, Pindarus, sed tamen vere: Statuarium esse se negat, qui mutas statuas edolet una defixas in basi: sed quos ipse cantibus suis celebret, eorum famam terra marique spargi ac disseminari. Sed erunt fortasse, qui vitam militarem huic nostræ pacatæ, atque umbratili anteponendam putent. Mihi quidem fortium virorum virtutem detrectare, aut conari, ut quidquam ex eorum gloria deteram, neque propositum est, neque fas videtur. Potius omnibus, qui dicendo aliquid possunt, omnem industriam ad eos celebrandos conferendam cens[e]o: & hoc ipsum numero inter præcipua bona, quæ ab artibus nostris in vitam hominum manat, quod earum ope præclara illorum facinora ad immortalem posteritatis memoriam consecrantur. Sed tamen si quis secum in animo reputet, quæ vita sit ejus hominis, qui, modicis opibus instructus, in litterarum studio molliter ac placide consenescat; & quæ ejus, qui, ab adolescentia armis tractandis assuetus, sub dio sæpius, quam sub tecto, sub pellibus sæpius, quam domi somnum capiat, vix dubium fore arbitror, utra melior & magis expetenda sit. Alterius aures tubarum & lituorum, & cornuum clangore; alterius Musarum concentu & Apollinis fidibus adsidue personant. Illius oculi cæde & sangvine, & incendiis; hujus admirabilium naturæ operum adspectu & contemplatione pascuntur. Ille aut in ipso ætatis flore hostili gladio transverberatur, aut mancos ac debiles artus & insignem cicatricibus vultum referens, domum redit; hic ut animo ita & corpore integer, vultum, nisi quantum rugæ, canique venerationis addiderunt, etiam nutrici agnoscendum, perfert ad ultimam senectutem. Neque vero minus gloriosa, aut minus hominum

minum generi fructuosa hujus quam illius opera. Occupatur ille in finibus imperii proferendis; hic in finibus cupiditatum regendis & coercendis. Novit ille, quemadmodum urbes expugnentur; hic quemadmodū gubernentur: ille quemadmodum injuria aut repellatur, aut reponatur, hic quemadmodum & accipiatur æquo animo, & negligatur. Dicet illa, quam multos homines manibus suis trucidaverit: hic quam multos à cæde faciendi, oratione sua revocaverit: ille quam multos in servitutem abduxerit; hic quam multos à servitute vitiorum in veram libertatem perduxerit. Illius usus nisi in bello nullus est; hujus opera, & in bello, & in pace salutaris. Itaque si homines inter se amice ac concorditer viverent, si Dei ac naturæ jussa sequerentur, si deniq; ii essent, qui esse deberent: jacerent omnes artes belli, ut quarum inter justos justus usus esse non possit; nostræ vero tum demum florerent, ac vigerent, tum demum eas optimus quisque summa corporis & animi contentione sequeretur. Neq; vero quemquam ita esse arbitror sangvinarium, cui non præoptanda videatur nullius empta lacrumis gloria, neque ullo, nisi puro illo ac limpido Aganippes rore irrigata, quam tabo & cruore oblita, & multa strage ac cladibus comparata. Multa consulto prætereo: quod mihi, non tam, ut copiam & varietatem consecter, laborandum est, quam ut effugiam satietatem. Quis enim unquam tanta ubertate ingenii, tanta dicendi copia præditus reperietur, qui literas ita laudare possit, ut non semper, cum plurima dixerit, plura tamen omisisse videatur? Omnia, quæ homines in vita expetunt, cujuscunque tandem generis illa sint, nulla re certius, aut facilius, quam eruditione ac literis, acquiri, conservari, amplificari queunt. Est qui rei familiaris angustia pressus, ex ea expedire se, & ad moderatas opes sine ulla turpitudine pervenire cupiat? Quæ ad id conficiendum via aut honestior, aut expeditior, aut facilior est? Quam multos ex tenui & exili patrimonio, aut juris scientia, aut medendi arte fretos, (ut eas potissimum nominemus,)

pau-

paucis annis ad maximas divitias pervenire vidiſtis? Nam quod plerique vulgato jam proverbio dictitant, ex omni noſtrarum artium numero duas modo illas frugiferas eſſe ac fructuoſas, cæteras cultoribus ſuis decoquere, ac decollare: in eo vanitatis illos, ac mendacii facile res ipſa coarguit. Nota eſt hiſtoria de Thalete Mileſio, qui cum à propinquis objurgaretur, quod omne tempus in ſapientiæ ſtudio poneret, quod ad faciendam pecuniam, in qua illi poſita putabant omnia, nulli uſui eſſet: vultis, inquit, oſtendam vobis, poſſe hominem huic ſtudio deditum, ſi ei commodum ſit, divitem fieri, & hanc eſſe, ſi quis velit, ad quæſtum ac compendium vel maxime compendiariam viam? Cum illi ſe velle dixiſſent, homo, qui ex aſtrorum ſcientia, magnam eo anno olearum ubertatem prævideret fore, multo ante exiguo pretio cum contra licitaretur nemo, omnia Chiorum, ac Mileſiorum præla ac trapeta conduxit: quæ cum poſtea ſuo tempore, quanti voluit, elocaſſet, magnamque ex eo vim pecuniæ collegiſſet, oſtendit, Philoſophos non tam rem facere non poſſe, quam majoribus ac præſtantioribus cogitationibus occupatos, de ea facienda non laborare. Quid Leontinus Gorgias? nonne Rhetorices profeſſione & maximas ſibi divitias peperit, & tantam gloriam, ut ei vivo ac videnti honoris ergo aurea ſtatua in Apollinis Pythii templo conſtituta ſit? Quid ille, qui eloquentiæ quaſi mercator, atque opifex quidam habitus eſt, Iſocrates? non & ſumma gloria fuit, & iis opibus, ut ter ad trierarchiam vocatus, cum eam bis effugiſſet, ad poſtremum ſplendidiſſime ac magnificentiſſime obierit? ad eam autem non fere niſi opulentiſſimus quisque ac locupletiſſimus adigebatur. Neque medicus erat optimus peſſimi principis magiſter Seneca, neque de jure conſulebatur: & tamen quantam ſibi opum vim homo externus, & alienigena eloquentia & eruditione confecit? Scio, hoc, quod dicam, quibusdam incredibile viſum iri: ſed tamen, ſi vera ſunt, quæ literis prodita ſunt,

haud

haud ſcio, an ullus hodie tota Italia Princeps tantas opes habeat, quantas in Senecam quadriennio Nero congeſſit. Nam cum ex veteribus illis Romanis M. Craſſus opulentiſſimus fuiſſe dicatur: Senecæ opes Craſſi opibus duplo majores fuerunt. Prope eſt ut pigeat, in hac parte tamdiu immoratum eſſe: ſed tamen dicendum fuit aliquid adverſus ſtultitiam eorum, qui ajunt, ſi quis juris ſcientiam, & artem medendi excipiat, cæterarum artium noſtrarum ſterilem eſſe culturam. Qui error ex eo potiſſimum natus eſt, quod doctrinæ mediocritas magnos efferre fructus non poteſt. Itaque excellendum eſt iis, qui magna & præclara concupiverunt. At nos ſimul atque paulum ultra prima elementa progreſſi ſumus, falſa dei nobis opinione tumefacti, quia non in nos continuo opes & honores congeruntur, jacere literas clamitamus. Non jacent literæ, non jacent, neque jacuerunt unquam: &, ſi antea jacuisſent, Gregorio XIII Pontifice non jacebunt. An ille, cum & omni doctrina inſtructiſſimus ſit, & ad illos veteres atque uſitatos noſtros & literarum Patronos, Joannem Moronum, ſacroſancti Collegii Decanum, priſcæ majeſtatis abſolutiſſimum exemplar, cujus in ipſo nutu plurimum auctoritatis reſidet, cujus è vultu ipſo, atque oculis elucet gravitas humanitate condita; Aloyſium Cornelium Camerarium, hominem plenum officii, & ad omnium animos ac voluntates devinciendas ipſis Gratiarum manibus factum; & illa duo ornamenta ſeculi, firmamenta literarum, domicilia virtutis, & eruditionis, Gulielmum Sirletum, & Franciſcum Alciatum: ad eos igitur, quorum jampridem in fide, ac clientela eramus, cum proxime eum, quem pleno gradu per ſua veſtigia incedentem videt, quemque optimo jure cordi ſuo cariſſimum habet, fratris filium Philippum S. Sixti Cardinalem addiderit, eumque florentis ætatis commendationem à literarum patrocinio ducere voluerit: qui tali argumento declararit voluntatem erga nos ſuam, is, metuimus, ne literas aut egere, aut jacere patiatur? Sed ut, unde digreſſus ſum, redeam, atque id,

id, quod institui, absolvam: & ad facultates ac copias sine dedecore parandas accommodatæ sunt litteræ, & multo magis colendæ iis, qui opibus abundant: ne, si id facere neglexerint, instrumentis sibi à Deo ad virtutem datis per inertiam abusi esse dicantur. Eademque ratio est & eorum quibus clari, & eorum quibus obscuri parentes obtigerunt. Nam neque illi ullo majori, aut illustriori ornamento condecorare, &, ut Homeri verbo utar, coronare possunt nobilitatem à majoribus acceptam: neque hi ex tenebris ulla ratione facilius emergere, seque in luce, atque in oculis omnium collocatos, à contemptu, atque ab oblivione in perpetuum vindicare. Rex erat ac regis filius Alexander Macedo, & viam sibi ad summam claritatem ac potentiam armis quotidie muniebat. At is & plus se debere Aristoteli, & quo eruditus, quam Philippo, à quo genitus fuerat, & cujus in regnum successerat, prædicabat: &, cum ab illo divulgatos esse libros quosdam arduis de rebus scriptos accepisset, ægre tulit, ac generosa quadam indignatione motus, epistolam ad eum scripsit, in qua hæc verba sunt: *Nam quare post hæc cæteris præstabimus, si, quæ à te edocti sumus, ea omnium communia erunt? Ego autem malim optimarum rerum scientia, quam opibus & potentia cæteris anteire.* Hæc igitur ille regum stirpe ac sangvine editus. Obscurissimo autem genere ortos quam multos nominare possumus, quos supra omnes omnium fumosas imagines literæ collocarunt? Obstetricis filius erat Socrates. Num igitur eo Alcibiades nobilior? Euripidis matrem vendendis oleribus vitam toleràsse accepimus. At ipse & regum familiaritate usus est, & ita clarus fuit, ut hodie magis Archelaus ex Euripidis, quam Euripides ex Archelai familiaritate noscatur. Tympanistria fuit Æschynis mater, etiam, si Demostheni credimus, vulgati corporis. At eum Rex Macedonum Philippus quantopere coluit? Quid tibicinis filius Pindarus? quanta in gratia apud Syracusarum Regem Hieronem fuit? Sed quid hujus rei plura exempla conquiram? Signantur eruditorum hominum nomi-

nominibus tempora : ut minus sæpe, quibus illi regnantibus vixerint, quam qui eis florentibus regnaverint, quærere soleamus. Neque tamen hæc præcipua sunt eorum bonorum, quæ percipiuntur ex literis : sunt alia longe majora longeque diviniora. Literæ inditos nobis à natura honestatis igniculos excitant ; luxuriantes quasiq; fruticantes cupiditates stringunt ac coercent, easque rationis finibus regunt ; abducunt à vitiis, duces & magistræ sunt ad virtutem ; prosperis in rebus ornamento sunt, solatio adversis ; neque illis exsultare atque efferri suos, neque his frangi ac deprimi sinunt ; eam deniq; tranquillitatem animi efficiunt, quam multi finem bonorum esse dixerunt. Crates quidem Thebanus interrogatus, quid sibi superesset ex Philosophiæ studio, notissimo versu respondisse dicitur : *Chœnix lupinum, & mentis à curis quies*. O magnum & excelso animo præditum virum! Quod aliis regna & imperia non adferunt, ut soluto ac libero animo sint, id ipsi, propter literarum & Philosophiæ commercium, chœnix lupinorum adferebat. Quod si tam multa tamque præclara bona literis ac disciplinis continentur ; si ipsis nominibus ac vocabulis testata est vetustas, earum cognitionem & hominibus, & liberis atque ingenuis hominibus dignissimam esse ; si & ignava vita homine indigna est & nullo in studio melius, quam in literis industria collocari potest ; si ad opes ac potentiam, si ad honores ac dignitates via optime literis sternitur ; si eisdem & animi tranquillitas, & nominis æternitas comparatur : quid statis, adolescentes, aut cur oblatam vobis tanti boni consequendi occasionem effugere atque evolare patimini ? cur non aliis omnibus curis & cogitationibus ex animo abjectis atque abdicatis, in hanc unam toto pectore incumbitis? Non hoc sedendi, ut ait Bacchylides, ac cunctandi tempus est. Non enim ex plano ac facili gloria hæc petitur : neque lata, ut ait Propertius, via currere ad Musas datur. Non frustra eas antiqui in arduo atque edito monte habitare dixerunt. Laborem & sudorem & vigilias in earum atrio ac vestibulo excu-

excubare voluit Deus: qui, ut dicebat Epicharmus, labore omnia prope bona hominibus venalia proposuit. Ego autem, ut libere vobiscum agam, valde vereor, ne, cum plerisque vestrum alia omnia abunde sint, mollitia multi & laboris odio à studiis avocentur. Itaque quibus verbis Homerica Pallas Nausicaam è somno excitat, quam segnem & ignavam vocat, quod vestes magni pretii, sibi emptas à parentibus, neglectui habeat, easque illotas ac sordidas jacere patiatur; surgere igitur eam jubet, & ad eas abluendas cum prima luce proficisci, præsertim cum instet tempus nuptiarum: iisdem merito multos è vobis aliquis quotidie objurgaverit. Surge quamprimum miser, & ex animo torporem atque ignaviam excute. Quid tu istud ingenium, quod tibi à communi omnium parente Deo multo qualibet veste pretiosius datum est, situ ac sordibus obsolescere quasique rubigine obduci pateris? cur non potius diluculo ad illos proficisceris omnibus obvios & expositos doctrinarum fontes, quibus te mersans, ex quibus arbitratu tuo hauriens, pectus & purgatum vitiorum maculis, & multa præclarissimarum rerum cognitione madidum referas? Præsertim cum puerulus amplius non sis, sed ea jam appropinquet ætas, qua tibi in lucem atque in conspectum hominum prodeundum est. Hinc enim demum multo magis, quam unde illa dicit, & tibi paries gloriam, & parentum pectus gaudio lætitiaque complebis. Sed jam longior, quam par erat, fui. Cogitate, obsecro vos, languidis ac remissis omnia difficilia, navis & industriis omnia pervia ac facilia esse. Deus optimus maximus, cui, quæcunque hic acta dictaque sunt, grata & accepta esse cupio, vobis omnibus eum animum inspiret, ut hæc, ad quæ vos hortatus sum, tam sequi velitis, quam consequi potestis.

DIXI.

ORATIO XXIV.

Habita Romæ Anno cIↃ IↃ LXXIV.

In funere Caroli IX Gallorum Regis.

HOc igitur unum restabat adflictis ac pene prostratis infelicis Galliæ rebus, ut Carolus Rex, quo se illa recreabat ac solabatur uno, de quo cogitans, in quem intuens, omnium quas excepit acerbitatum memoriam deponebat, cum bonorum animos ad aliquam spem quietis erigere cœpisset, in ipso ineuntis adolescentiæ flore, acerba atque immatura morte raperetur? O fallaces hominum spes! O incerta vota! O lubrica & ancipitia humanæ vitæ curricula! Merito lachrymis oculi omnium madent; merito omnia planctibus gemitibusque circumsonant; merito undique querelæ & lamentationes exaudiuntur. Tu ipse, Beatissime Pater, cujus & in prosperis rebus spectata moderatio est, & in adversis animi magnitudo, in tanto casu cohibere dolorem non potes: quasque lachrymas gravitas & constantia retinere ac frenare consveverat, eas nobilissimi omnium Regni miseratio, & paterna caritas elicit. Planeque aliis in rebus quærenda est fortitudinis ac constantiæ laus: in tam gravi vulnere, tam dubiis ac formidolosis Christianæ Reipubl. temporibus accepto, immanis quædam duritia esset, non flere, non ingemiscere, non commoveri. Qualem enim, quantumque Regem, & quanta, non dicam indole, (quod tamen in homine adolescente satis esse videretur,) sed quanta omnium regiarum virtutum copia præditum amisimus? Quem cum divina providentia, annos natum non amplius decem, in illo celsissimo majorum suorum solio collocasset: quantas ille jam tum, quamque crebras, in illa ætate, quæ nihil cogitare, nihil loqui, nisi leve, ac ludicrum, solet, inusitatæ cujusdam & inauditæ prudentiæ signi-

ſignificationes dedit? Incredibile dictu eſt, quam ſæpe ille in deliberationibus publicis ſapientiſſimorum ſenum ſententiæ puerulus anteverterit, quæque illi dicere in animo habebant, ea prior ipſe protulerit: nemo ut eſſet, cui non, in tanta annorum immaturitate, tanta mentis & conſilii maturitas divinum potius quiddam, quam humanum, videretur. Eſt certe, eſt aliqua vis originis ac ſangvinis; quosque magnis ac nobilibus populis rectores deſtinavit præpotens ille rerum omnium moderator DEUS, in eis plerumque virtus non exſpectat annos; ſapientiæque ſemina in eorum animis & comprehendunt facilius, & tempeſtivius adoleſcunt. Jam quæ laus in filiis præcipua eſt, reverentia adverſus parentes, & eorum præceptis ac monitis obtemperatio, ea ille ita præſtitit, ut nunquam omnino neque privatis, neque publicis in rebus voluntas ipſius à ſapientiſſimæ matris conſilio diſcrepârit? Quid? in fratres quanta, quamque ſe omni ex parte prodens caritas? Quod & ſemper alias cognitum eſt, & proxime cum ab Henrici Regis in Poloniam proficiſcentis amplexu avelli non poterat, ſeque à vita relinqui, quod ab eo relinqueretur, putabat. De pietate autem in Deum, & de ardentiſſimo ſtudio, quod ſemper habuit conſervandæ ac propagandæ Catholicæ Religionis, quid ego nunc plura prædicem, aut quid res in omne ævum omnium ſcriptorum ingenia fatigaturas exornare in hac mediocritate ingenii, & in his temporis anguſtiis coner? Cui enim ignotum eſt, aut cui notius, quam tibi, Beatiſſime Pater, vobisque omnibus, Patres ampliſſimi, quos ille labores pertulerit, quibus difficultatibus conflictatus ſit, quæ pericula ſubierit, quibus damnis ſe, Regnumque ſuum ſponte mulctaverit, dum quidvis ſatius eſſe ducit, quam ut quidquam in Gallia, ſe vivo, de Chriſtianæ Religionis integritate minueretur? Qui quot annos regnavit, totidem continenter pro fidei defenſione pugnavit. Etenim terra illa natio perditorum ac profligatorum hominum, qui fraudibus ac mendaciis ſuis nuper delapſæ de cœlo & ſibi ſolis

patefactæ veritatis nomen obtendunt ; qui, quod ad legem Dei, cupiditates ſuas dirigere gravantur, legem Dei ad cupiditates ſuas detorquere conantur ; quorum conſpirationes ſub Henrico II initæ, ſub Franciſco II leviter patefactæ, ſuſceptis à Carolo Regni habenis, aperte ſe ac propalam effundentes, florentiſſimum, dum per illos licuit, Galliæ Regnum omni ſcelere ac crudelitate lacerârunt, non tam id agebat, (quanquam id quoque,) ut Regiam auctoritatem convelleret, quam ut Regnum ab Eccleſiæ communione divelleret. At ille generoſi ſeminis adoleſcens, qui amorem DEI & Eccleſiæ cum ipſo nutricis lacte ſuxiſſet, totaque mente penitus combibiſſet, articulatim ſe prius concidi ac comminui paſſus eſſet, quam à recta illa regula patriæ & avitæ religionis abduci. Itaque dum purgare Regnum ſuum illis peſtibus nititur, dum illius hydræ & in ſuam & aliorum perniciem contumacis aſſidue renaſcentia capita amputare conatur : quatuordecim (tot enim regnavit annos) in perpetuis bellorum fluctibus, & in perpetua Regni ac vitæ ſuæ dimicatione tranſegit. Ut, niſi pulcherrimum illud Chriſtianiſſimi cognomen à majoribus ſuis hæreditarium accepiſſet, id ipſe ſibi poſteriſque ſuis ſua virtute peperiſſet. Quin etiam, cum capitales quidam ac nefarii homines dicerent, facilem ei eſſe & expeditam viam non modo ad pacandum Regnum ſuum, ſed etiam ad fines illius ſine ullo labore amplificandos ac proferendos, ſi remitttere aliquid de tanto illo vetuſtæ religionis conſervandæ ſtudio vellet : magno animo averſatus ac deteſtatus illorum conſilia, omnes ſibi coronas, omnia regna, omnia imperia ſordere dixit præ illa immortalitatis corona, quam ſibi in cœlo repoſitam eſſe conſideret. Cumque eum exaggeranda hoſtium multitudine ac viribus perterrefacere vellent : Dominus, inquit, Dominus ipſe eos interficiet ſpiritu oris ſui. Prope ſupervacaneum videri poteſt, cum de tam Chriſtiano Principe verba faciam, quanta illius erga ſedem Apoſtolicam obſervantia fuerit

dicere.

dicere. Quo enim quisque Christum ipsum sanctius & religiosius colit, eo studiosius & magis ex animo Vicarios ipsius colat, necesse est. Quo modo ille de Pio V, cujus memoria in benedictione est, & sentiebat, & loquebatur? Quem sibi non hominem, sed angelum quendam humana inter mortales specie versantem videri dicebat: cujus monitus tanquam cœlestia quædam oracula reverebatur. Nam de te, Beatissime Pater, qui successor illius omnium votis expetitus, divino consilio delectus, tam subita tamque admirabili totius sacrosancti Collegii consensione declaratus es, quam magnifice in omni sermone prædicare solitus esset, dicerem, si, quam facile præstas, ut ab omnibus uno ore lauderis, tam libenter eos, à quibus laudaris, audires. His ille artibus ita sibi bonorum omnium animos voluntatesque devinxerat, ut, quanquam ex ejus ætate & temperatione corporis, probabiliter sperare poterant, diu se illius virtute fruituros: cuperent tamen omnes, si fieri potuisset, partem aliquam vitæ suæ conferre ac contribuere, & annis suis vitam illius prorogare. Sed nihil in humanis rebus firmum, nihil stabile, nihil diuturnum reperiri potest. Dum condocefacere nos vult Deus, terram nobis non pro domicilio, sed pro diversorio datam; hanc, quæ vita dicitur, non tam vitam esse, quam iter ad vitam; in cœlo, non in terra, nobis esse spem defigendam ac collocandam: agitat omnia arbitratu suo, &, quæ solida ac firmis nixa radicibus putantur, eo momento temporis vertit. Cum vexata tot calamitatibus Gallia paulum tolleret oculos, & Dei ac Regis sui perduellibus partim fractis ac domitis, partim captis ac comprehensis, tandem aliquando se post tot mala respiraturam sperare inciperet: ecce tibi lenta & omnem fallens medicorum industriam febris, vires adolescentis immortalitate digni, & nati ad relinquendum omnibus bonis perpetuum desiderium sui, ita paulatim attrivit ac labefactavit, ut ad postremum inevitabilem ei attulerit ex hac vita migrandi necessitatem. Quod ubi percrebuit,

crebuit, qui tum plangor omnium, quæ complorationes, quæ lamentationes fuerunt? Alius sibi scindebat capillum, alius lacerabat genas, alius pectus & humeros crebris ictibus verberabat; alii interire amores ac delicias Galliæ, alii cadere columen religionis, alii Catholicorum præsidium dejici, alii alia, quæ diversis diversa non diversus suggerebat dolor, miserabiliter querebantur. Ipse unus interritus, & æquissimo animo exitum divinæ voluntatis exspectans, cum matrem, uxorem, fratrem, ceterosque propinquos ad se convocari jussisset: primum quidem Sacramenta, quibus morituri præmuniri, & Deo conciliari solent, omnia & poposcit, & magna cum animi summissione ac divinæ majestatis veneratione suscepit; deinde vero contestatus, eo tantum sibi molestam esse mortem, quod fratrem suum, tum Poloniæ, mox etiam Galliæ Regem futurum, moriens complecti non posset; ceteroqui gaudere se, quod tantum successorem habiturus esset, cujus singulari & tot jam documentis comprobata virtute, non dubitaret fore, ut res Gallicæ feliciter componerentur; interea obtestari, atque obsecrare matrem, ut Regni gubernacula susciperet, quaque prudentia Regnum sibi tot annos conservasset, eadem fratri suo conservaret; sese jam tunc omnem potestatem regiam in eam, usque ad fratris reditum, transferre; hortari cæteros, ut ipsius primum, deinde fratris, cum revertisset, imperio amanter ac fideliter obtemperarent; præcipue autem, ne quid unquam prius, aut antiquius haberent conservatione Catholicæ religionis; ex ea bona omnia fluere; ea neglecta collabi ac concidere omnia. Sed jam valete, inquit, & mei memores este. Ego enim ad Deum vocor: quem ut æquiorem ac placabiliorem peccatis meis judicem experiar, vestris me omnium adjuvari precibus postulo. Hæc fatus, deficiente jam, & moribunda voce, tuum Christe JESU nomen invocans, tuam sanctissima Virgo apud filium opem implorans, ad vos, ut confidimus, evolavit. Ac, si quidem ipsum spe-

ſpectemus, gratulari ei potius quam lugere debemus. Regnum enim terreſtre cœleſti, laborem quiete, mortalitatem immortalitate mutavit. Quod mortuus eſt, humanæ fragilitatis eſt; quod ita mortuus, divinæ cujusdam felicitatis. Bonum certamen certavit, curſum conſummavit, fidem ſervavit. Aut jam coronavit eum Deus, aut brevi, tuis, Beatiſſime Pater, & totius Eccleſiæ precibus adductus, coronabit corona juſtitiæ, quam promiſit diligentibus ſe. At illam tot Regum matrem, toties jam cuſtodem ac conſervatricem Regni, ipſa ſua felicitate miſerandam, quo nunc, quo tandem eſſe animo creditis? Quæ ex ſummis honoribus ſummos dolores conſecuta, ter jam, & in viro & in duobus filiis mortua, vitæ ſuæ ſuperſtes, toties ore ſuo eorum clauſit oculos, à quibus claudi cupiebat ſuos; tam ſæpe eis officia præſtitit, quæ ſibi ab eis præſtari maluiſſet. Quid illa fortiſſimarum domina gentium Gallia? quæ ſibi eodem funere cum Rege ſuo efferri viſa eſt; quæ jacet adhuc perculſa & attonita tanto vulnere, metuens, ne, illius atrocitate, etiam illa, quæ conſanuiſſe videbantur, recrudeſcant. Pro Deus optime maxime, etiam cum ulciſceris, benefice, etiam cum pœnas exigis miſericors: quibus tam gravibus culpis tam diuturnam in ſe iram tuam Gallia provocavit? Quatuordecim jam anni ſunt: & eo amplius, cum illud potentiſſimum & memoria noſtra florentiſſimum Regnum perpetua bellorum civilium ſerie ita & ab alienis & ſuis vexatur, ac diripitur, ut de eo jam dici poſſit, quod ſcriptum eſt apud Prophetam: *Reſiduum erucæ comedit locuſta: & reſiduum locuſtæ comedit bruchus: & reſiduum bruchi comedit rubigo.* Atque ut magis intelligatur, id divina ultione fieri, quoties inibi eſſe videtur, ut jam jamque componantur ac tranquillentur omnia, in ipſo, ut ita dicam, portu frangitur navis. Properarat Henricus II pacem cum Philippo Rege Catholico quibuslibet conditionibus facere, ut, expeditus belli curis, hujus mali naſcentis ſemina elideret: in ipſo ejus rei conatu ac molitione, inopinata morte ſublatus eſt. Sub

Francisco II, conspiratione detecta, spes objecta erat, fore, ut paucorum supplicio cæterorum audacia in perpetuum reprimeretur: Ante ipse mortuus est, quam de sontibus comprehensis supplicium sumeretur. Nunc nuper eo rem produxerat Carolus IX, ut omnes instare finem malorum existimarent: Aliter Deo visum est, qui Henrico III. Galliæ & Poloniæ Regi, quem tam multis tamque illustribus argumentis sibi clarissimum esse declaravit, hanc felicitatem, ut speramus, reservare maluit. Neque dubium est, hoc ita eventurum, si omnes nos à vitiis nostris aversi, quæ Dei placandi certissima ratio est, tota mente convertamur ad Deum, eumque assidue obsecremus, ut compescat iram suam: &, quando Carolum in sinum, ut speramus, suum excepit, Henrici III ductu, sub Gregorio XIII raptores quidem lupos interfici; oves autem, quæ aberrarunt, in ovile suum reduci velit. Ita eveniat, Domine JESU, cui laus omnis & gloria debetur in omnem æternitatem!

DIXI.

ORA-

ORATIO XXV.

Ad S. D. Gregorium XIII Pontific. Max. Nomine Henrici Tertii Galliæ & Poloniæ Regis, habita Romæ in Consistorio publico, Ludovico Castanæo Ruspipocæo, Equite Ordinis Regii, Viro illustri, ejusdem Regis nomine obedientiam præstante, XIII. Kal. Quinct. Anno cIↃIↃLxxvI.

GRatus qvidem ac jucundus tibi esse debet, Beatissime Pater, eorum omnium legatorum adventus, qui huc à Christianissimis Principibus mittuntur, tum ut tibi summum in terris honorem gratulentur, tum multo magis, ut se Christo ac tibi, ut par est, obedire, manere in officio, perstare in fide, & vires, & copias suas ad Apostolicæ Sedis defensionem semper promptas ac paratas & esse & fore profiteantur. Nam & ex illa ipsa divinitus tibi delata dignitate, majorem à te capi jucunditatis fructum necesse est, cum ea cæteros quoque lætari perspicis: neqve tibi, qvi communis Christianorum omnium Pater es, ulla ex re verius ac solidius gaudium objici potest, quam cum filios dignitatis tuæ studiosos, auctoritati tuæ deditos, præceptis ac monitis tuis obtemperandi cupidos videas. Sed tamen omnibus seculis eum Gallorum Regum in Pontif. Max. asperrimis ac difficillimis temporibus promerita fuerunt, ut multis nominibus eorum & studium atqve obseqvium præcipua qvadam caritate complectendum, & legati æqvissimis animis audiendi, & dicta, factaqve omnia singulari qvadam paternæ voluntatis propensione in optimam partem accipienda videantur. Qvoties enim in hoc amplissimo nobilissimoqve consessu Reges Galliæ nominantur, toties in omnium animis memoria renovatur, & officiorum, quæ illi longe plurima,

longeque maxima in hanc sanctam Sedem contulerunt, & honorum, quos ab ea vicissim eximios pro sua in eam eximia pietate retulerunt. Si quis autem Rex unquam fuit, qui propter virtutis ac rerum gestarum magnitudinem exquisitissimis honoribus afficiendus esset: eum se jam nunc in ipso adolescentiæ flore Henricus III Galliæ & Poloniæ Rex præbuit, nihil ut de eo tam honorifice dici possit, quin id jam pridem virtus ipsius in omni genere spectata superarit. Quo te libentius accepturum esse confidimus eam fidem, venerationem, obedientiam, quam talis tantusque Rex hodierno die per clarissimum & omni laude cumulatissimum virum Ludovicum Castanæum Ruspipocæum, Equitem ordinis Regii, Oratorem ad te suum, tibi, Beatissime Pater, & Sedi Apostolicæ præstat. Cujus enim Regis nomen à summo Ecclesiæ Pastore & gubernatore audire libentius debet, quam ejus, qui cum hæreditario jure principem inter Christianos Reges locum majorum suorum virtute partum obtineat, ita per eorum vestigia graditur, ut quantum ab eis omnibus splendoris accepit, tantundem ipse unus facile afferat universis? qui cum adhuc adolescentulus ac prope puer esset, ita sæpe, ita fortiter, ita feliciter adversus hostes Ecclesiæ dimicavit, ut eorum astus consilio eluserit, temeritatem virtute domuerit, pertinaciam constantia fregerit. Quam sæpe eo sibi per hostiles cuneos omnia ferro pervia faciente, ex hostium ipsorum tantæ, tamque præmaturæ virtutis admiratione defixorum manibus tela irrita ceciderunt? Quam sæpe cominus ab eis petitus, ita mirabiliter servatus est, ut DEUS ipse sua manu ictus in eum directos depellere, & telis ac tormentis vim nocendi adimere videretur? At ille laudis & gloriæ cupidus, vitæ ac sangvinis prodigus, Dei memor, immemor sui, in victoria salutem, in virtute victoriam, in vita ob talem caussam in omne discrimen exponenda virtutem positam judicabat. Itaque cum generosissimi adolescentis non jam prælia, sed victoriæ ac triumphi numerarentur, jamque totum terrarum orbem tam

insu-

inusitatæ tamque inauditæ virtutis fama peragrasset, fortissima ac bellicosissima Polonorum gens eum sibi Regem concordibus suffragiis adoptavit. Quo ille nuncio abstractus ab ingentibus, ac pene ad exitum perductis, liberandæ ac purgandæ Galliæ cœptis, in regnum virtuti suæ ultro delatum proficiscens, quacunque iter fecit, omnes & Principes & populos sui amore & admiratione complevit. Vix dum novi & à se expetiti Regis suavitatem Polonia gustaverat, cum secuta Caroli IX Regis acerba, & perpetuis lacrymis prosequenda mors, res in Gallia componi cœptas, majoribus denuo procellis involvens, totius Regni statum in ultimum discrimen adduxit. Celeriter igitur è Polonia periclitantis & Regem suum implorantis Patriæ voce revocatus, cum easdem illas dissensiones, quæ Galliæ Regnum prope subverterant, non modo non sedatas, aut mitigatas, sed auctas etiam ac corroboratas offendisset; corruptos ac depravatos ob bellorum longitudinem mores; multorum animos, etiam ex iis, qui se Catholicos esse profitebantur, studio partium infectos; plena omnia licentiæ, plena rapinarum, plena scelerum, plena hostium, & externorum & domesticorum: eadem tamen qua semper fuerat animi præsentia ac magnitudine, tuo etiam, Beatissime Pater, & consilio & auxilio fretus, bellum repetiit, ac redintegravit, diuque viris equisque, ut dicitur, tentavit efficere, ut vi & armis perdomita contumacium & Regni perturbatorum superbia, pax & quies tandem aliquando fessæ tot calamitatibus Galliæ redderetur. Sed ut animadvertit, nihil ea ratione quam tamdiu tenuerat profici, ac potius & regno & Religioni vehementer offici, quæ jam multis in Galliæ locis labasceret, à plerisque etiam penitus exularet; interea uri ac vastari agros, oppida diripi, omnia itinera latronum ac prædatorum cohortibus obsideri, Regni vires quotidianis cædibus ac stragibus enervari, opes immensis sumptibus exhauriri, innumerabilem vim teterrimorum facinorum in utroque exercitu quotidie perpetrari, extremam cladem ac perniciem immi-

imminere, nisi mature subveniretur: aliud sibi consilium necessario capiendum judicavit. Optimus ac mitissimus Princeps, qui sanare vellet suos, non perdere, idem fecit quod prudentes medici solent: qui cum ustionibus, sectionibus, inedia, detractione sangvinis, non morbum, sed ægrotum ipsum confici ac profligari vident, ad aliam curandi rationem confugiunt; & fomentis ac remediis mollioribus & victu paulo copiosiore indulgentes, malunt ægrotum cum aliqua parte morbi alere, quam utrumque simul è medio tollere. Maluit igitur & ipse in tanto tamque manifesto interitus periculo, ei parti suorum, quæ adhuc superesset, ignoscere, quam committere ut brevi ne superessent quidem, quibus ignosceret. Cumque cogitaret, illum ipsum rerum omnium præpotentem Deum multa tolerare, quæ non probet; ipse quoque in tantis angustiis multa, à quibus animo & voluntate longissime abhorret, interea tamen sibi toleranda esse statuit, dum aliquid melius eveniret. Certe enim, Beatissime Pater, fretus ea spe, quam in Deo primum, deinde ex omnibus mortalibus in te potissimum collocavit, melius aliquando fore confidit. Multa oratione conficiuntur, quæ ferro nunquam confici possent. Sæpe quos severitas frangere non potuerat, clementia inflexit. Equi adversus frenum contumaces, interdum sessore habenas remittente consistunt. Multi qui terrore & malo domari non possunt, indulgentia & facilitate mitescunt. Pugnabitur adversus eos, qui à nobis dissident, precibus assiduis, & privatim & publice ad Deum fusis. Piorum & eruditorum concionatorum vox, præcipuum instrumentum Dei ad inferendam in animis hominum fidem, quæ in plerisque Galliæ partibus armis oppressa conticuerat, libere jam toto regno audietur. Licebit impia & pestifera dogmata rationibus & argumentis confutare ac redarguere, vera ac salutaria confirmare & constituere. Catholicæ Religionis usus & exercitatio, quæ multis ex locis indignissime sublata & expulsa erat, restituetur ac renovabitur. Dabitur à nostris opera, ut

vitæ

vitæ ac morum ſuorum exemplo ad bonas partes alliciant, & ad ſanitatem perducant eos, quos armorum vis magis ac magis usque adhuc effrenavit. Rex ipſe una cum Fratre, forti ac ſtrenuo, ac Catholicæ Religionis ſtudioſiſſimo Principe, concordibus ac conſociatis animis enixe omnia facient, quæ ad errores ex animis ſuorum evellendos accommodata eſſe arbitrabuntur. Catharina Regum mater, ſumma prudentia & conſilio prædita mulier, & liberorum amans ultra conſvetum matribus modum, cujus è ſinu pax hæc prodiit, cujus præcipue opera & laboribus conflata & conciliata eſt, omne ingenium, quo plurimum valet, omnemque auctoritatem ſuam conferet ad filios in fraterna concordia perpetuo continendos & ad populos ejusdem Religionis communione devinciendos. Rex quidem ipſe, quod maximi momenti eſt, non tam nomine, quam re & animo, & tota vivendi ratione Chriſtianiſſimus, vitam ſibi potius eripi patietur, quam fidem: neque unquam degenerabit à majorum ſuorum nota teſtataque virtute: & quam tibi, Beatiſſime Pater, ac Sedi Apoſtolicæ, vere atque ex animo obedientiam præſtat, eam ſe conſtantiſſime præſtiturum usque ad extremum ſpiritum pollicetur.

DIXI.

ORA-

ORATIO XXVI.

In funere Pauli Foxii, Archiepiscopi Tolosani, Regis Galliarum Oratoris.

Ad Gregorium XIII Pont. Max. & ad ſedem Apoſtolicam;

Habita Romæ, in æde S. Ludovici IV. Kalend. Junii cIↄ Iↄ xxciv.

SI ut opum ac potentiæ, ſic eruditionis ac ſapientiæ hæredes à magnis ac præclaris viris inſtitui poſſent, is demum Paulo Foxio idoneus laudator reperiretur, quemcunque ipſe ſibi earum virtutum ſucceſſorem eſſe voluiſſet. Nam nec in quo amplior & uberior omnium laudandarum artium ſeges efflorueri, nec in quo vis & copia dicendi major, quam in eo, exſtiterit, ex omni memoria noſtra deligi quisquam poteſt. Quo mihi majus ac difficilius onus impoſitum eſſe video, in hoc ornatiſſimo conſeſſu de laudibus ipſius verba faciendi: quod neque unquam ſubire auſus eſſem, niſi & mea me multis ab hinc annis ſuſcepta adverſus eum obſervantia, ut id facerem, adduxiſſet, & eorum, quorum imperium detrectare non poteram, auctoritas coegiſſet: neque nunc ei me ferendo parem fore confiderem, niſi mihi, quod vix dictu credibile eſt, ipſa levamento ac ſolatio eſſet difficultas. Nam ſi quemquam alium de Paulo Foxio pro ipſius dignitate dicere poſſe exiſtimaſſem, valde me puderet in eum locum conſcendiſſe, unde nihil aliud viderer præſtitiſſe, quam ut ſummi viri laudes inopia dicendidetererem: nunc cum ſatis intelligam, quod mihi eventurum eſt, ut oratio mea longe multumque infra ipſius dignitatem jaceat, idem cuilibet quamlibet copioſo & exercitato homini eventurum fuiſſe, facile patior delectum potiſſimum eſſe me, cujus prædicatione quaſique præconio, admirabilium ipſius in omni genere virtutum, ad eos, quibus illæ forte minus notæ fuiſſent, qualiscunque cognitio perveniret.

ret. Sed quoniam & multa mihi ac præclara dicenda,& in unius semihoræ curriculum omnia concludenda sunt, ad res ipsas veniam, neque committam,ut ex tam brevi tempore pars à me ulla in rebus non necessariis consumpta videatur. Primum igitur si generis nobilitas quidquam ad commendationem pertinet, vere hoc affirmare possumus, non multas gentes in universo terrarum orbe reperiri, quæ cum gente Foxia vel antiquitate, vel rerum gestarum gloria comparari queant. Quæ cum ipsa per se nobilissima est, tum hoc nobilior, quod cum potentissimis Regibus & Imperatoribus multiplici se jam pridem affinitate devinxit. Nam ut vetustiora taceam,neque illa repetam, quæ quingentos fere ab hinc annos à Comitibus Foxiis gesta, & nobilium scriptorum consignata monumentis, nulla unquam oblitterabit ætas; his certe centum proximis annis tres ex gente Foxia nobiles ac potentes reginæ exstiterunt. Earum prima est Anna, Joannis Foxii Candalæ Comitis filia, quæ Ladislao Bohemiæ & Ungariæ Regi in matrimonium collocata, filiam ex eo sibi cognominem sustulit, uxorem postea Imperatoris Ferdinandi, matrem Imperatoris Maximiliani, aviam ejus qui nunc feliciter imperat Rudolphi. Secundo loco nominabo Catharinam, Gastonis quinti filiam, Reginam Navarræ, quæ id regnum, in quod Francisco Phœbo fratri suo successerat, dotale ad Joannem Albretium detulit: quo ex matrimonio natus est Henricus Rex, avus Henrici, à quo hodieque idem regnum hæreditario jure obtinetur. Sed & illius invicti Gastonis, ducis Nemorensis, qui dum vixit, terror hostium Gallici nominis fuit, qui fulminis in morem hostiles turmas disjicere, qui quacunque incedebat, victoriam in manibus gestare videbatur, qui semper vincere assvetus, postremo ad Ravennam, dum pro Ludovico XII avunculo suo fortissime dimicat, etiam moriens vicit; ejus igitur Gastonis sororem, Germanam nomine, Ferdinandi Castellæ Regis matrimonium tenuisse, notissimum est. Neque hoc loco reticenda est Margarita Foxia, Gastonis quarti

filia,

filia, quæ Francisco Duci Britanniæ nupta, Annam ex eo suscepit, Caroli octavi primum, deinde etiam Ludovici duodecimi uxorem, ex qua nata est Claudia uxor Francisci primi, mater Henrici secundi, avia ejus, qui hodie regnat, & ut speramus ac cupimus, diutissime & felicissime regnabit, Henrici. Sed aut hæc satis sunt ad ostendendam summam nobilitatem gentis Foxiæ, aut non video, quid satis esse possit. Ex hac tam illustri gente natus est Paulus Foxius anno Christi cIↄ Iↄ XXIIX. patre Joanne Carmanii Comite, matre Magdalena Caupenia, nobilissimus quidem utraque stirpe, sed ingentem virtute sua cumulum ad veterem suorum gloriam additurus. Natus autem est ea non oris modo ac vultus, sed totius corporis pulchritudine, ut ex ipso aspectu imago quædam ingenitæ virtutis atque honestatis emicaret. Vidi equidem illum & adolescens adolescentulum, & vir virum, & senex senem, [mea enim, quam illius, biennio fere grandior erat ætas,] neque quenquam unquam videre memini, in quem verius conveniret id, quod Græci de Alcibiade prædicant, in omnibus ætatis partibus æque gratam ac jucundam ipsius formam fuisse. Ingenium ad omnes honestas disciplinas docile, & ad eas percipiendas ita factum, ut quæ discebat, non tam accipere à magistris, quam ipse ex se parere, & eorum reminisci quodammodo ac recordari, ex illa vetere Platonis sententia, videretur. Mores & jam tum in illa ætatis teneritate graves, severi, compositi, & humanitatis tamen ac facilitatis condimento temperati: ut eos, quibuscum una erat, & incredibili quadam jucunditate conciliaret sibi, & exemplo suo, ab omni improbitate revocaret. Denique ut in herbescenti segetum viriditate certa prope spes futuræ messis apparet, sic nemo tunc erat, qui non eum à puero, qualis postea fuit, talem facile auguraretur fore: justum, integrum, continentem, abstinentem, amantem pacis ac concordiæ, veracem, apertum, simplicem, ad omnium potius peccata, quam ad sua, conniventem. Literarum studia ita puerulus adamavit,

itaque

itaque in eo postea constanter perstitit, ut id unum à publicis negotiis diverticulum perpetuo habuerit, ut quidquid ab eis dabatur otii, semper in litteris omne consumpserit. Græcis igitur & Latinis litteris Lutetiæ diligenter excultus, ibidemque in Philosophiæ studio magna cum cura exercitatus, Tolosam se ad percipiendam jurisprudentiam contulit, quo in studio tantos brevi tempore progressus fecit, ut adhuc adolescens publice de utroque jure magna cum omnium admiratione responderit, eosque honores consecutus, qui amplissimi, confecto studiorum curriculo decerni solent, incredibili hominum concursu jus civile docuerit: cum ad eum inusitata quadam dicendi facultate, de obscuris dilucide, de confusis ac perturbatis ordinatim ac disposite, de dubiis enucleate disserentem, etiam ii, qui diu magna cum laude docuerant, discendi caussa quotidie convenirent. Inde cum in aulam Regiam venisset, ita statim Henrico Secundo Regi, acri ac perspicaci ingeniorum existimatori, ita cæteris principibus viris carus atque acceptus fuit, vix ut quisquam unus uni carior foret, quam unus hic universis. Ipse vero & officia obibat diligentissime, neque ullum diem abire patiebatur, quo non & regem & cæteros principes salutaret, & cum eis sermonem confereret, & eos, quo opus erat, deduceret ac reduceret. Neque tamen, quod plerique omnes aulici faciunt, reliqvum tempus otiose & inutiliter absumebat: sed repetitis de integro studiis, Platonis præcipue & Aristotelis & Xenophontis ac Plutarchi, & cæterorum ejusdem notæ libros ad formandam vitam, & ad rationem gubernandæ Reipublicæ pertinentes ita studiose pervolutabat, ut eos in succum ac sangvinem suum converteret, omniaque eorum præcepta in numerato haberet, quibus non ad inanem loquacitatem, sed ad danda capiendaque de rebus maximis consilia tempestive uteretur. Historiæ quoque multum operæ ac studii dedit, gnarus illustria

præcepta nulla re magis, quam exemplis illuſtribus confirmari. Itaque tum ſacram, tum profanam, tum veterem, tum novam, tum domeſticam, tum externam ita pertractaverat, ut quacunque de re dicere ingreſſus eſſet, optimis & accommodatiſſimis exemplis ad confirmandum id, quod volebat, nunquam non abundaret. Quid de temporum ratione, quid de terrarum ſitu, quid de populorum inſtitutis, ingeniis, moribus, fœderibus, quid de quarundam gentium inter ſe aut naturali conſenſione, aut odio vetere & ingenito loquar? quarum ille omnium rerum tantam notitiam habuit, ut id unum tota vita egiſſe videretur. His omnibus artibus inſtructus, cum jam ad obeundas legationes eſſet aptiſſimus, antequam tamen ullam earum ſuſciperet, ex uſu ſuo fore ratus eſt, ſi in ampliſſimo Senatu Pariſienſi per tempus aliquod verſaretur, ibique diſceptandis quotidie maximi momenti negotiis, firmiora & ſolidiora ſapientiæ fundamenta jaceret, ſeque illi præſtantium virorum cœtui quaſi recoquendum & expoliendum daret. Qua ipſius voluntate cognita, confeſtim Rex HENRICUS eum in Conſiliariorum numerum adlegit: in quo hic ei etiam præcipuus honos habitus eſt, quod cum in eo Senatu plura ſint inter ſe diſtincta auditoria, quorum ad ſupremum non niſi gradatim pervenitur, Paulo Foxio jus inter primos aſſidendi, dicendæque ſententiæ ſtatim à principio tributum eſt. Ibi vero partam ſibi antea juris intelligentiam aſſiduo tractandorum negotiorum uſu ita perfecit ac perpoliit, ut brevi tempore principem inter Juriſconſultos locum obtinuerit, cum eos quidem, qui in libris conſenuerant, ſeque uni cognitioni dediderant, uſu & exercitatione rerum forenſium; eos autem, qui ſe magis ad uſum forenſem applicuerant, eruditionis copia & magnitudine; aut potius, ſi aperte id quod res eſt, extincta jam invidia, profiteri volumus, utroſque utrâque laude ſuperaret. Prima inde legatio in Scotiam fuit,

ſub

ſub id tempus, quo Maria Regina Scotiæ, mortuo Franciſco II viro ſuo, in regnum ſuum reverterat. Ubi Foxius ea fundamenta jecit & tuendi regni & conſervandæ religionis, in quibus ſi poſtea pari fide ac conſilio ædificatum eſſet, fortaſſis hodie neque Regina miſerabiliter captiva teneretur, neque ſtatus religionis laboraret. Illinc cum rediiſſet, anno M. D. LXI Legatus in Angliam miſſus eſt, ubi quadriennium integrum tanta fide ac diligentia, tanta dexteritate ac prudentia, tanta perſpicacitate ac ſolertia in munere ſuo verſatus eſt, ut magnis interea in Gallia motibus excitatis, nihil Angliæ Regina ſtruere, nihil moliri, nihil machinari potuerit, ad conatus eorum, qui à DEO & à Rege rebellaverant, adjuvandos, quod non ipſe detexerit ac patefecerit, Regique indicaverit, eique viam ac rationem oſtenderit, qua perniciosa Jezabelæ conſilia mature præveniret & occuparet. Foxii præcipue conſilio, occultisque monitis, inita eſt à Rege ratio extorquendi ex Anglorum manibus celeberrimi ac munitiſſimi portus Gratiarum, quo illi, ſibi hæreticorum opera tradito, Galliam ab ea parte obſeſſam tenebant. Foxii conſilio repertum eſt, quomodo Rex ea pactione, quam Henricus ſecundus fecerat, de reſtituendo Anglis intra certum tempus Calitio ſolveretur: utque obſides eo nomine dati, dimidio ejus pecuniæ, qua Rex depaciſcendi facultatem dederat, redimerentur. Illud vero commemoratione digniſſimum, quod quamdiu in Anglia fuit, nullum unquam diem intermiſit, quin, quamlibet fremente Regina, ſacroſanctum Miſſæ ſacrificium domi ſuæ celebrari juſſerit: ad quod clam avide conveniebat ac concurrebat magna & Anglorum & exterorum Catholicorum multitudo, quos ille fovebat, conſolabatur, protegebat; quorum omnium arx, portus, præſidium, perfugium erat; à quibus non tantum mala multa imminentia depulit, ſed effecit etiam, ut multa damna, quæ eis data erant, reſtituerentur. Ob quæ

merita, ubi primum ex Anglia revertit, in ſanctius atque interius Regis conſilium adlectus eſt. Secuta legatio Veneta: in qua non tantum Regi cumulatiſſime ſatisfecit, ſed etiam illis ſapientiſſimis Patribus, univerſæque Venetæ civitati jucundiſſimam virtutum ſuarum memoriam reliquit. Cujus legationis expleto tempore, cum in aulam rediiſſet, inter togatos Regis conſiliarios, & tranquillis & turbidis rebus, unus ſemper è Principibus fuit; cum & doctrina & uſu rerum, & prudentia excelleret: neque ſibi quidquam, præter ſincerum DEI cultum, dignitatem & utilitatem regiam, allevationem vexati tot acerbitatibus populi, in dicenda ſententia propoſitum haberet. Inde ſub finem anni M. D. LXXIII legatus de rebus graviſſimis & ad Summum Pontificem, & ad pleroſque Italiæ Principes quæ ſibi mandata erant, illa toties experta fide ac dexteritate tranſegit. Interea, cum Gallici tumultus utcunque compoſiti viderentur, miſſus eſt à Rege ad Henricum Regem Navarræ, qui tunc in Aquitania erat, ut eum auctoritate ac præſentia ſua in officio contineret. Quamquam autem vitari nullo modo potuit, quin anno poſt novæ turbæ concitarentur: tantum tamen Pauli Foxii virtute perfectum eſt, ut, cum quibuscunque aliis in locis hæreticorum factio potentior erat, divini cultus ne veſtigia quidem relinquerentur, everterentur templa, ſacerdotes crudeliſſime contrucidarentur: Agini, quæ urbs ſecundum Burdegalam Aquitaniæ principatum obtinet, & in toto eo tractu, rebus divinis libere opera daretur, ſtarent ſarta tecta templa, ſacerdotes ab omni contumelia & injuria tuti forent, ſacræ & Catholicæ conciones nunquam intermitterentur: cum & publice & privatim Foxius Catholicis animos faceret, eoſque ad bene ſperandum excitaret: ita ut eorum protector, conſervator, parens uno omnium conſenſu haberetur. Scripſit ea de re Clerus Agi-

nenſis

nensis ad virum summa dignitate præditum Carolum Rambolietum Cardinalem, petens ab eo, ut hæc omnia summo Pontifici diligenter exponeret, eique omni asseveratione confirmaret, quicquid templorum, quicquid sacerdotum ceterorumque divino cultui mancipatorum hominum in ea provincia maneret, id omne, secundum DEUM, unius Pauli Foxii virtuti auctoritatique deberi. Sæpe igitur in magnum vitæ discrimen adductus est, cum iniquo animo ferrent milites à templis deprædandis cupiditatem, à sacerdotibus mactandis crudelitatem suam unius hominis auctoritate prohiberi. Multa prætereo memoratu dignissima: sed mihi non tam orationis conquirenda copia est, quam vestra satietas refugienda. Decernitur ei à Rege legato ad summum Pontificem; ita tamen, ut, priusquam in eam proficisceretur, unam cum Catharina Regis matre Aquitaniam, Gallia Narbonensem, Provinciam, Allobroges obire, in singulis oppidis consistere, ac conventus agere, resque perturbatas, quantum temporum ratio ferret, optime ac commodissime componere juberetur. Quid ego nunc dicam, quam salutare iter illud fuerit, aut quantam afflictis rebus levationem attulerit? Catholica religio multis in locis, à quibus exulabat, restituta; Bona sua, & exercendorum munerum suorum facultas, Ecclesiæ ministris reddita; multorum animi, qui nutabant, confirmati; multa minuta loca in Regis potestatem redacta; auditæ populi querimoniæ; adhibita remedia multis malis, quæ superiorum temporum calamitate importata erant. Quarum omnium rerum laus DEO primum, deinde Pauli Foxii prudentiæ magna ex parte tribuenda est. Regina Regis matre Lugdunum usque deducta, Romam iter cœpit: ubi ita se moresque suos, totamque anteactam vitam Pontifici probavit, ut ab eo decoratus sit Archiepiscopatu Tolosano, ad quem ipse multis ante annis miro bonorum studio efflagitabatur. Neque dici potest in obeundi Legati munere quantopere

& Pontifici, & Regi, & omnibus fummis pariter ac infimis gratus acceptusque fuerit, integritate vitæ, fumma vultus ac fermonis comitate, promptiffimo ad opem ferendam animo, five quis auxilio, five confilio indigeret. Quanquam autem nulla ei pars ætatis à magnis memorabilibusque rebus vacaverat: exigua tamen omnia videri poterant, præ ut ea erant, quæ agitabat animo, fi quando in Galliam redire, & Ecclefiam fibi creditam præfens gubernare potuiffet. Imbiberat enim penitus in mandata fibi provincia ad Tridentini Concilii præfcriptum omnia revocare & exigere, omnem munerum Ecclefiafticorum nundinationem, fœdasque illas, fed nimis ufitatas eorum fiduciarias mancipationes funditus tollere, diffolutos ac diffluentes Ecclefiafticorum mores feveris legibus coercere ac conftringere, clericorum feminaria inftituere, templa everfa erigere, ruinofa fulcire, reditus Ecclefiafticos injuftis poffefforibus eripere, Xenodochiorum ac collegiorum præcipuam curam fufcipere, & perficere, ut eorum, qui illa fundaffent atque inftituiffent, mens ac voluntas diligenter ac religiofe obfervaretur, omnia denique fummo ftudio facere, quæ ad boni & inculpati præfulis officium pertinerent. Sed ô fpes hominum fragiles! ô fallacia confilia! Hæc eum cum maxime meditantem, & ea una in cogitatione noctes diesque defixum, morbus gravis & mortifer occupavit. Cujus primam impreffionem expertus eft adftans ad aram, cum folenni die, quamquam principium quoddam leviter commotæ valetudinis fentiens, abftinere tamen à re divina facienda noluiffet. Quem cum & medicorum cura, & fingulari victus temperantia depuliffe jam videretur, haud ita multo poft, cum ad hominis Galli de magna re fua periclitantis cauffam adjuvandam, ut erat in omnes officiofiffimus, iniquo & alieno tempore accurriffet, domum ut rediit laffus, denuo decubuit: nec alius ei poftea morbi quam vitæ finis fuit. Quo

autem

autem ille animo morbum sævientem, quo mortem certam jam & imminentem tulit? quot quantasque moribundus animi vere Christiani significationes dedit? Qua submissione animi peccata sua confessus, eorum sibi veniam à Deo & à Pontifice dari petiit? Qua veneratione sacrosanctum CHRISTI Corpus excepit? Quam placide ac patienter sacro oleo perunctus ac delibutus est? Quibus omnibus Sacramentis armatus ac munitus, cum toto morbi tempore, non tantum quamdiu sui compos erat, sed etiam cum propter vim morbi in capite grassantem aliquo mentis errore afficeretur, sic quoque tamen nihil aliud quam CHRISTUM, CHRISTUM DEUM suum, in ore perpetuo habuisset, ad eum, quem spirabat unum, quo fidebat uno, ut quidem speramus ac cupimus, evolavit. Hem Paule Foxi, quantam quamque justam multis mœrendi occasionem morte tua obtulisti! etsi tua quidem caussa nihil est quod lugeamus. Tu præclare ac laudabiliter vitæ cursum confecisti. Tu ita maximis honoribus perfunctus es, ut te semper homines majoribus dignum judicarent. Tu ausam lacessere te invidiam virtute constantiaque superasti. Tu, quod ii, qui olim habiti sunt sapientissimi, in aliqua felicitatis parte posuerunt, in ipso senectutis limine ereptus, impendentia deterioris ætatis incommoda morte vitasti. Is cujus tu judicium maxime faciebas Gregorius Pont. Max. & vitam tuam summe probavit, & mortem non modo honorificentissimis verbis, sed etiam lacrymis prosecutus est. Omnium erga te ordinum caritatem satis hæc ipsa principum virorum, quæ ad cohonestandum funus tuum convenit, multitudo declarat. At Tolosæ dolendum, quæ similem tui pastorem nunquam fortassis habitura, prius te spoliata est, quam vigilantiæ tuæ fructum ullum percipere posset. Dolendum Regi, qui tam duris temporibus, tanta fide, tanta prudentia præditum Con-

ſiliarium amiſerit. Dolendum Eccleſiæ, quæ labantibus in Gallia rebus ſuis magnam auxilii ſpem in auctoritate tua collocarat. Sed omnibus in rebus divinæ voluntati acquieſcendum eſt. Nos, quod unum tibi præſtare poſſumus, & colemus memoriam tui, & te fuſis ex animo precibus adjuvare conabimur, ſperantes fore, ut ipſi viciſſim tuis precibus adjuvemur.

DIXI.

MARCI

MARCI ANTONII MURETI ORATIONUM VOLUMEN ALTERUM.

De mysterio & festo Circumcisionis Dominicæ.

ORATIO PRIMA,

Habita in Sacello Pontificio Kal. Jan. M.D.LXXXIV.

QUod felix faustumque sit tibi, Beatissime Pater, vobis Patres Amplissimi, nobisque omnibus & universæ Reipublicæ Christianæ, exorientis anni primus hic nobis illuxit dies. Quo die optare ac precari mutuo solebant veteres, ut sibi annare perennare feliciter liceret; seduloque operam dabant, ut dira, & tristia, & feralia ne nominarent quidem: sed bona tantum verba dicerent; jurgiis utique omnibus abstinerent; læta inter se omnia & amica loquerentur. Quo nos æquius est, conjunctis & vocibus & animis tibi, Beatissime Pater, cujus vita tanto opere bonis omnibus optabilis est, cujus salute, magna ex parte, tranquillitas orbis

terrarum continetur, cujus ex hilaritate publica hilaritas pendet, non hunc modo, ſed ſecuturos etiam annos fauſtos ac felices precari, & omni ope conari, ut ea tantum loquamur, quibus Chriſtianas mentes hilarari par eſt: dira autem & triſtia, id eſt, ea, quæ Deo diſplicere novimus, neque loquamur, neque cogitemus. Ac mihi quidem hujus anni principio, plura etiam ſolita concurrere videntur, propter quæ nobis hic dies auguſtior & religionis ac ſanctimoniæ plenior eſſe debeat. Idem primus anni dies eſt, & dies Dominicus, id eſt, primus omnium dierum; natalis cæli, terræ angelorum; natalis ipſius temporis: quo die populus Iſraeliticus maris rubri tranſitu à Pharaonis ſervitute liberatus, noſtræ à ſervitute peccati per baptiſmum liberationis typus fuit; quo die primum manna è cælo defluxit; quo die verum manna natus eſt Chriſtus; quo die in vitam effractis mortis repagulis rediit; quo Spiritus ſanctus cælo demiſſus beatiſſimum illum cœtum divina luce colluſtravit, inflammavit, corroboravit. Agedum igitur, precati prius eundem illum Spiritum, ut & mihi dicenti, & vobis audientibus adeſſe dignetur, de myſterio Circumciſionis dominicæ, quæ nobis ex Evangelio paulo ante recitata eſt, pauca quidem, ſed Deo dante animis profutura, meditemur. Tribus autem capitibus mea concludetur oratio. Primum enim dicam de inſtitutione Circumciſionis. Secundo cur Chriſtus voluerit circumcidi. Poſtremo, quid nobis attulerit Circumciſio Chriſti; & quem ex ea fructum capere debeamus.

Omnes ritus externi, quos populo Hebræo, quem præ cæteris diligebat, obſervandos Deus ipſe præſcripſerat, eorum quæ adveniente Chriſto expleta ſunt, figuram quandam ac præſignificationem continebant. Quoniam enim populus ille duræ ac rigidæ cervicis erat; neque facile capiebat, niſi ea, quæ corporeis oculis videret, quæque contrectaret: idcirco ei Deus proponebat craſſa quædam

& cor-

& corporalia, ut eum facilius ad ſpiritualia intelligenda quaſi manu duceret. Hujus generis fuit & Circumciſio: quam Abrahamo, fœdus cum eo ſtatuens, & in ipſius ſemine omnes gentes benedictum iri pollicitus, in carne fieri imperavit Deus, ut illi jam tunc eminus oſtenderet futuram, cum ille deſideratus gentibus adveniſſet, perfectam animorum ac mentium Circumciſionem. Cujus perfectionem ut ſymbolice exprimeret, octavum illi diem præſtituit; quo numero in ſcripturis divinis abſolutio ac perfectio ſignificari ſolet. Lapideum etiam cultrum ad eam adhiberi voluit: ut oſtenderet, perfectam Circumciſionem fore in lapide, in illo, inquam, lapide angulari, qui ſummis ima connectit, qui facit utraque unum; in illa petra, ad quam beati ſunt, qui allidunt parvulos ſuos; ex qua fluit mel, quo ſaturatur populus Dei; ex qua perpetuo erumpunt aquæ ſalientes in vitam æternam. Carnis igitur circumciſio, ut præclare ſcribit Ambroſius, myſticum quoddam præceptum fuit caſtimoniæ & coercendarum ac refrenandarum cupiditatum. Ideoque in ea corporis parte juſſa eſt fieri, in qua præcipue libidinis impuritas effervеſcere videtur. Sed non eſt inuſitatum, ex parte totum intelligi: ut cum caput pro homine dicimus; ut cum ex oculorum aut genarum pulchritudine totius corporis pulchritudinem intelligi volumus. Sic igitur & Deus unam modo corporis partem circumcidi juſſit: cum tamen vellet, inania omnia & ſupervacanea & immoderata reſecari. Et hoc eſt, quod Abrahamo imperavit, ut circumcideret non ſe modo & filium, ſed & vernas, & eos, quos pretio comparaſſet. Vernæ ſunt ſenſus noſtri; vernæ ſunt facultates animi; vernæ ſunt affectiones quædam omnibus nobis ingenitæ: domi enim naſci videntur. Hæc igitur omnia circumcidenda ſunt. Circumcidit oculos ſuos, qui avertit eos, ne videant vanitatem. Circumcidit os ſuum, qui diligenter cavet, ne in eo inveniatur dolus. Circumcidit aures ſuas, qui ſepit eas ſpinis, ne voces improborum audiant. Circumcidit ingenium ſuum, qui ſapit

ſapit ad ſobrietatem, refugitque ita ſcrutari majeſtatem, ut opprimatur à gloria. Circumcidit memoriam ſuam, qui bona fide obliviſcitur injuriarum. Circumciderat pater Abraham naturalem erga liberos caritatem, cum filium ſibi cariſſimum immolare, mandante Deo, parabat. Circumcidit amorem vitæ, qui odit animam ſuam in hoc mundo, ut eam in futuro lucretur. Sed & pretio empta, id eſt, labore & ſtudio parta, opes, honores, potentiam, eruditionis ac doctrinæ copiam, talia omnia, qui non circumciderit, ejus anima morietur.

Dixi breviter de inſtitutione circumciſionis. Sequitur, ut dicam, cur Chriſtus circumcidi voluerit; quem conſtat & ſupra legem fuiſſe, & circumciſione nihil eguiſſe. Aperi nobis Chriſte cauſſas eorum, quæ cauſſa noſtra pertuliſti! Venerat Chriſtus non ut everteret legem, ſed ut impleret; factus erat ſub lege, ut eos, qui ſub lege erant, liberaret. Sua igitur voluntate ſubditus legi ea, quæ legis erant, implere omnia voluit. Voluit etiam, ut qui omnia ptovideret ac proſpiceret, jam tunc confutare errorem illorum, qui negaturi erant, corpus ipſius vere corpus fuiſſe. Certe enim circumcidi & ſangvinem fundere, niſi verum corpus, non poterat. Cupidus igitur ſalutis noſtræ, puriſſimi illius ſangvinis, quem pro nobis in cruce fuſurus venerat, jam tunc tener puerulus guttas aliquot ſparſit. Sic cum è mortuis ſurrexiſſet, palpandum ſe ac contrectandum Thomæ dedit; ne cui unquam locum ullum relinqueret de corporis ſui veritate dubitandi. Sed & nos exemplo ſuo obedientiam & ſubmiſſionem animi docere voluit, ut cum eum, qui legibus omnibus ſuperior erat, legi tamen paruiſſe videremus: tanto promptius ac libentius colla ſvaviſſimo ipſius jugo ſubmitteremus. Sic ab Johanne citra ullam neceſſitatem in aqua baptizari voluit, ut nos in aqua & Spiritu ſancto baptizaremur; ſic beatiſſimam Virginem, matrem ſuam, purificari, qua tamen nihil unquam purius fuit; ſic agno paſchali & azymis cum Apoſtolis veſci, ut nos ipſo, qui verus agnus, verus panis

azymus

azymus eſt, veſceremur. Explevit denique legitima omnia, ut nos explendorum illorum neceſſitate ſoluti ac liberati, quæ vetuſtis Patribus in figura obtigerant, eorum veritate frueremur. Quamvis igitur Petrus, quo facilius Judæos ad Chriſti fidem alliceret, circumciſionem toleravit ad tempus; quamvis Paulus, qui omnia factus eſt omnibus, ut omnes Chriſto lucrifaceret, eadem de cauſa Timotheum circumcidiſſe legitur, quod lacte ali oportebat eos, qui ſolidi cibi nondum capaces erant: nos tamen hodie veritate patefacta ac definita, carnis quidem circumciſionem non tantum ut mortuam omittamus, ſed ut mortiferam refugiamus, ne impletam à Chriſto legem negare, & alibi quam in ipſo ſpem ſalutis collocare videamur: ſed pro illa vetere figura veram mentium & animorum circumciſionem amplectamur; omnem inanitatem, omnem faſtum, omnem libidinem, omnia deniq; vitia à nobis circumcidamus, reſecemus, amputemus. Vere de carnis circumciſione ab Apoſtolo dictum eſt: *ſi circumcidamini, Chriſtus vobis non prodeſt quidquam.* Vere hoc quoque de circumciſione cordis dici poteſt: niſi circumcidamur, Chriſtum nobis nihil profuturum. Chriſte Jeſu, qui hodierno die cauſſa noſtra circumciſus es, fac ut nos quoq; tua cauſſa circumcidamur! evelle ex cordibus noſtris omnes radices vitiorum! elide fibras omnes cupiditatum! extingue omnia nequitiæ ſemina! perſeca gladio verbi tui, quicquid in nobis redundat! ure igne Spiritûs ſancti ſpinas illas, quæ in nobis perpetuo ſuccreſcentes tui ſeminis profectum impediunt: ut expediti pondere inutilium ſarcinarum, tua veſtigia facilius & alacrius perſequamur! Tu vero, beatiſſime Pater, quem merito alterum Abraham vocare poſſumus, pater multarum gentium, pater Neophytorum, quos tam multos te Pontifice Chriſto renaſcentes videmus, pater Græcorum, qui rejectis erroribus gentis ſuæ in ſpem reliquorum convertendorum tua liberalitate educantur, pater Germanorum, pater Britannorum, quibus miſeris, pro fide Chriſti vexatis, patria pro carcere

ac

ac carnificina, Roma pro patria ac domicilio est, pater pupillorum, pater viduarum, pater omnium Christo hærere cupientium, qui nuper in ista viridi ac vegeta senectute, tot repente fusis purpureis floribus, ver media hyeme renovasti, & ad coronam, qua sacrosanctum caput tuum cingitur, tot longe lateque lucentes gemmas addidisti: ingredere ut facis bonæ spei plenus feliciter in hunc annum! multiplicentur dies tui! reflorescat caro tua! renovetur, ut aquilæ, juventus tua, ut cum una nobiscum tu novus Abraham tot annos, quot vetus ille vixit, exegeris, ab illo, qui hodie circumcisus est, Abrahami secundum carnem filio in regnum promissionis, filiis ab æterno præparatum evcharis! Amen, Amen, Domine JESU, qui cum Patre & Spiritu sancto unus Deus vivis & regnas per innumerabiles myriadas seculorum.

De S. Johanne Evangelista.

ORATIO II.

Habita in Sacello Pontificio VI. Kal. Jan. M. D. LXXXII.

TRibus de caussis ab Ecclesia divinitus institutum arbitror, Beatissime Pater, vosque Patres amplissimi, ut quo die cujusque Sanctorum memoria recolitur, eodem die de vita ac laudibus ipsius aliquid publice disseratur. Primum, ut eis honos debitus non pro ipsorum dignitate, sed pro virium nostrarum tenuitate, tribuatur; deinde ut omnes nos ad persequenda, pro suo quisque modulo, eorum vestigia incitemur; postremo, ut, cum eos & generis nostri amantissimos, & apud Deum, cum quo regnant, gratiosissimos esse, intelligamus, opem ipsorum ad conciliandam nobis DEI

gra-

gratiam postulemus. Hodie igitur, cum mihi, licet immerenti, minimeque ad tantum munus sustinendum idoneo, mandatum sit, ut in hoc majestatis & venerationis plenissimo loco de illius, quem Christus eximie præter ceteros amavit, S. Johannis Apostoli & Evangelistæ laudibus breviter disseram: tria illa, quæ dixi, quantum in me erit, præstare conabor, sperans fore, ut non propter me, (neque enim dignus sum, qui hîc audiar,) sed propter eum, de quo dicturus sum, mea benigne ac placide excipiatur oratio.

Quid igitur primum in hoc sanctissimo planeque divino viro laudabimus? Quid primum proponemus, quod imitemur? Quid prius, quam, quod Christo se vocanti ne tantulum quidem reluctatus facilem se illi statim ac morigerum præbuit? Nulla ille adhuc eum admirabilia opera edentem viderat; non regio cultu atque apparatu nitentem, non ingenti satellitum turba stipatum videbat; neque tamen ita respondit: Quis tu es, qui tam pro imperio, ut te relictis omnibus sequar, jubes? Quam mihi spem, si id fecero, vitæ melioris ac nitidioris ostentas? Nihil tale: sed illo divinæ vocis oraculo, tanquam penetrabili quodam jaculo, usque ad ipsam animæ medullam transfixus ac transverberatus, desertis parentibus, abjecto omni instrumento artis, qua usque ad eum diem victitarat, nulla interposita mora, totus ad Christum & corpore & animo transiit. Nimirum ut exsiccata materia ignem facile comprehendit: sic animus ille ab omni improba cupiditate purus ac siccus ad conjectam unicam ignis divini scintillam totus exarsit. Felix piscatio, felix jactus, felicia retia, quibus piscator ipsemet captus, eum vicissim, à quo captus est, cepit! At nos miseri, in medio Ecclesiæ gremio nati atque educati, tot testimoniis, tot miraculis, tot Sacramentis confirmati, quam sæpe vocanti nos Christo resistimus? quam sæpe pulsanti cordis nostri fores aperire nolumus? quam sæpe nos sub alas suas congregare cupientem refugimus? Jam vero cum se ad optimum magistrum

giſtrum optimus diſcipulus contuliſſet, ita ſe ad illius voluntatem conformare, ita ſermones illius avide haurire, ita ex nutu illius pendere cœpit, ut nunquam ab ejus latere diſcederet; nihil ſibi præter eum dulce, nihil amabile, nihil expetendum duceret; omnem ſpem, omnem ſvavitatem, vitam denique ipſam in eo videndo atque audiendo poſitam crederet. Itaque tanta ſibi eum caritate devinxit, ut ab eo, quem amor erga homines hominem fecerat, ipſe tamen eximie ac ſingulariter præ ceteris omnibus ſectatoribus ac diſcipulis amaretur. Cujus præcipui amoris cauſſam quamvis magni ac probati ſcriptores ad perpetuam & animi & corporis caſtimoniam referunt : ego tamen, ut hoc non nego, ita non dubito, etiam alia fuiſſe, quæ tantam illi apud Chriſtum gratiam conciliaverint. Omni ex parte amore digniſſimus fuerit oportet, quem optimus judex amore digniſſimum judicavit. Et quando in divinis literis ne propria quidem plerumque ſingulorum nomina myſterio carent : vere hic ac merito Johannes vocatus eſt, quo in nomine Hebraicæ lingvæ periti divinæ gratiæ ſignificationem ineſſe ajunt. Neq; vero facile dixerim, utrum majus ac præſtabilius ſit, plus ceteris amare Chriſtum, an plus ceteris à Chriſto amari : quorum illud Petro, hoc Johanni ſacrarum litterarum auctoritate tribuitur. Novit hoc, qui novit omnia. Nobis certum exploratumque ſit, & ſumme amari, qui ſumme amet: & ſumme amare, qui ſumme ametur. Et tamen ille Coryphæus Apoſtolorum & à Domino aliquoties acriter & ſevere objurgatus legitur, & illum duriſſima illa ac pavoris pleniſſima nocte ter abnegavit : hic puriſſimus Domini amator neque unquam ab eo confitendo deterritus eſt, & eum usque ad ipſam crucem ſecutus eſſe perhibetur. Ter & amplius beata copula, quæ Deum & hominem cum homine Dei ſimillimo, indiſſolubili amoris nodo colligavit! Propter hanc igitur nullis humanis verbis enarrabilem caritatem, teſtis perpetuus adhibitus eſt à Domino illis omnibus operibus, quibus ipſe divinitatem ſuam quam

maxi-

maxime patefacere quasique contestari volebat. Vidit eum non modo morbos fugantem, immundos spiritus ejicientem, cœcos videre, surdos audire, mutos loqui jubentem, mortuos excitantem, ventis & fluctibus imperantem, quod alii quoque viderunt: sed cum Dominus admirabilem illam divinitatis suæ gloriam quibusdam ex Apostolorum numero, mortali adhuc corpore conclusis, aliqua ex parte spectandam exhibere statuisset, ejusque rei caussa in montem Thabor conscendisset: ad hoc gloriosissimum spectaculum Johannem cum aliis duobus adsumpsit. Ea quoque nocte, qua futurum erat, ut in manus inimicorum traderetur, cum, ut qui verus homo esset, cogitatione imminentium contumeliarum & appropinquantis sævissimæ mortis angeretur, ob idque Patrem oraturus à multitudine secederet: eosdem sibi tres illos comites, quibuscum animi sui mœrorem familiarius communicaret, abduxit.

At hæc, quanquam magna sunt, ei tamen cum aliis communia sunt: quæ subjungam, hujus propria ac peculiaria. Cujus enim amoris videtur, quod in illa mysteriorum plenissima cœna, quam Dominus cum suis, antequam morte sua mortem nostram deleret, exegit, qui in illo sacrosancto sinu recumberet, hic potissimum electus est? Tunc videlicet, illius beatissimi pectoris pressu, in quo Pater omnes scientiæ ac sapientiæ thesauros condiderat, in morem ejus aquilæ, sub cujus figura eum tanto ante Ezechiel viderat, non usque ad tertium modo cœlum, ut Paulus, sed longe supra omnes cœlestes orbes evectus, & ipse cœlum quodammodo effectus, ea non tantum didicit, sed vidit ac spectavit, quæ cum postea exponeret, Theologi nomen proprie effecit suum. Inde illa fluxerunt, quæ cum immortali voce intonaret, cur à Domino tonitrui filius vocatus esset, ostendit. *Vidimus, vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti à patre.* Et rursus: *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectaverunt*

de Verbo Vitæ, testamur & annunciamus vobis. Neq; non illud singulare, quod Dominus in cruce jam pendens, id quod carissimum habebat in terris, nitidissimum illud domicilium Spiritus sancti, illam omnis maculæ expertem matrem suam Johanni commendavit, eumque illi filium esse jussit. Beatissima Virgo, quid tibi tunc animi fuit, cum alterum tibi enatum filium audires? Certe unum pepereras, unigenam ut DEI, sic tuum. Sed veri amoris ea vis est, ut ex pluribus unum efficiat. Ita vere dicere poteras, hoc quoque filio accepto, unicum tamen tibi filium esse. Tu vero, beatissime Apostole, quantum tunc amoris prærogativam consecutus es? quantum tibi à Domino supra cæteros cohæredes prælegatum est? Quantam consolationem sensisti acerbissimi doloris, quem ex Domini morte capiebas, cum talem thesaurum apud te ab eo deponi, cum te ipsius voce in suum locum substitui videres? Jam minus miror, quod subvectus amoris alis ad sepulchrum ipsius ea celeritate properasti, ut etiam Petro præcurreris; quod cum in vitam superata morte rediisset, stantem in littore primus agnoveris. Obversabatur ille tibi perpetuo ante oculos: neque poterat ulla res intervenire tanta, quæ memoriam ipsius ex animo tuo obliteraret. Longus sim, si cætera sigillatim persequi velim: ut ferta illa & opima Asiæ arva divini verbi semine obseverit; ut mortiferum poculum innocuus obduxerit; ut in ferventis olei dolium injectus, illæso corpore exierit, tamquam nefas ducente flamma, eos artus violare, quos nulla unquam libidinis flamma violasset; ut relegatus in Pathmon, divinum illum libellum Apocalypseos conscripserit, quo quæ postea contigerunt, ita complexus est, ut non ea eventura vidisse, sed eorum, cum jam evenissent, historiam contexuisse videatur; ut rogatu fratrum, ad retundendam Cerinthi, Ebionis, Marcionis rabiem, Evangelium jam centum, ut S. Chrysostomus auctor est, natus annos litteris consignaverit; ut cum præ senectute ad plura verba non sufficeret, cygneam illam cantionem: *Filioli, dili-*

gite

gite inter vos, sæpe in Ecclesia iteraverit, cum hoc præcepto omnia diceret contineri; ut denique, cum Ephesi in summa tranquillitate usque ad centesimum & vicesimum ætatis annum adventum Domini exspectasset, ita ut Dominus fore prædixerat, excessu placidi soporis simillimo ad eum evolarit. O te, sanctissime Johannes, supra quam à nobis aut dici aut cogitari potest, beatum! qui virgineo nitore, Apostolica dignitate, Evangelistæ gloria, Martyrii, citra violentam mortem, laurea, prophetico spiritu, unus ex omni cœlicolarum numero insignis, quæ singula cæteros ornant, consecutus es universa. Tu, tu igitur, Beatissime, suscipe causam nostram! pone nos apud eum in gratia, apud quem tu semper in maxima gratia fuisti! commenda nos ei, quæ tibi commendata est ut ei, qui tibi illam commendavit, utriusque precibus commendemur! tu, cui venenum nocere non potuit, effice ne cuiquam nostrum hæreticorum venena noceant! tu, quem oleum fervens non læsit, impetra nobis, ne unquam pravarum cupiditatum fervore lædamur! procurato Christianis principibus illam, quam tu tantopere commendabas, pacem & animorum conjunctionem! inprimis autem Gregorio XIII, Clementissimo Patri ac Domino nostro, obtine à Christo placidissimam & tuæ simillimam senectutem: ut, cum Ecclesiæ pacem fundaverit, cum oves, quæ aberrarunt, in CHRISTI ovile reduxerit, cum quod facere jam feliciter exorsus est, ut nomen JESU omnium gentium lingvis celebretur, effecerit: vigil, prudens, fidelis dispensator juventus, super omnia bona constituatur, illius, qui cum Patre & Spiritu sancto unus DEUS vivit & regnat ultra omnem æternitatem!
Amen.

Cum Senecæ librum de Providentia interpretaturus esset.

ORATIO III.

Habita Romæ III. Non. Jun. Anno cIↄ Iↄ LXXV.

DE Seneca nihil hoc loco constitui dicere: nam si vituperatores illius confutare vellem, necessario mihi ducenda essent præcipua argumenta è scriptis ipsius, ut ostenderem, eum & doctrinæ copia, & scribendi elegantia longe multumq; omnibus obtrectatoribus suis præstitisse. Nunc cum apud eos disseram, quibus Senecæ scripta nota non sunt: (quotus enim quisque vestrum ante hunc diem ea, non dicam, evolvit aut legit, sed inspexit aut attigit?) puto me commodius esse facturum, si prius hunc libellum, mole quidem, ut videtis, exiguum, sed & orationis ornamentis, & argumenti gravitate, ut sentietis, eximium vobis proposuero, ac deinde permisero, ut ex eo Senecam, tanquam ex ungui, ut dicitur, leonem æstimantes, de ipsius sapientia & eloquentia arbitratu vestro judicetis. Urbane Ulysses apud Euripidem in Cyclope, cum Sileno vinum venditurus esset, ita eum alloquitur:

Vin' tu prius gustare quid vini feram?

Cui Silenus:

Ita convenit, nam gustus emptorem vocat.

Ego quoque cum vobis hunc scriptorem non quidem vendere, sed certe commendare, atque, ut apud vos in pretio sit, efficere cupiam, debere videor eum vobis prius quasi gustandum dare. Hoc tantum à vobis peto, ne quid huc præjudicatæ opinionis adferatis, neve permoveamini stultis ac temere jactis vocibus quorundam, qui, quæ non intelligunt, vituperant. Tribuite hoc mihi, ut me non quidem valde intelligentem & idoneum, sed tamen non multo deteriorem, quam isti sunt, harum rerum judicem exi-

stime-

ſtimetis. Qui cum &, ex quo huic muneri præpoſitus ſum, nihil antiquius habuerim, quam ut vos, quantum in me eſt, omni liberali doctrina excolam atque augeam, & multorum annorum laboribus ac vigiliis hoc conſecutus ſim, ut non in vulgus modo, ſed apud ipſos principes civitatis non omnino malus eloquentiæ exiſtimator habear: non debeo videri aut tam iniquus, ut obſtare profectui veſtro, aut tam ſtultus, ut exiſtimationi meæ nocere de induſtria velim. Sed hæc quidem hactenus: jam enim quod hujus libri argumentum ſit explicare decrevi. Vos, quæſo, excitate atque expergefacite animos veſtros, quæque de rebus omnium maximis ac graviſſimis dicere ingredior, ea ut penitus percipiatis, operam date.

Veteres illi, quorum animi denſiſſimis errorum tenebris involuti ea, quæ nobis divinitus affulſit, æternæ veritatis luce caruerunt, cum verum Deum ignorarent, in varias ſententias diſtrahebantur, &, ut nullo firmo ac ſtabili fundamento ſubnixi, & commenta opinionum ſequentes, huc illuc, tanquam incertis actis tempeſtatibus, fluctuabant. Interdum itaque cum in cœlum oculos ſuſtulerant, & illam admirabilem innumerabilium ſtellarum ſine ulla erratione decurrentium varietatem notaverant: facile intelligebant præpotens aliquod numen eſſe oportere, immenſum, infinitum, æternum! quod illi tantæ moli præſideret, à quo hæc rerum univerſitas & à principio conſtituta eſſet, & ejus conſilio ac voluntate regeretur. Rurſus autem cum eorum, quæ infra lunæ orbem ſunt, inconſtantiam ac mutabilitatem viderent, nihil in eis ineſſe certum, nihil perpetuum, nihil conſtans: eo prolabebantur impietatis, ut partim ex omnibus rebus divinam providentiam tollerent, partim ſupera quidem ac cœleſtia mente ac conſilio regi, hæc autem inferiora ſine ullo rectore incertis fortunæ caſibus agitari exiſtimarent. Sed cum & dierum ac noctium viciſſitudinem, & quadripartitam anni temporum varietatem & certa tum dierum tum noctium & incrementa & deceſſiones, & omnia humanis uſibus ſervien-

tia viderent, hærebant attoniti, ut qui perſpicerent, tantum & tam ſapienter inſtitutum ordinem niſi à Deo eſſe non poſſe. Conturbabantur tamen cum aliis argumentis, tum hoc præcipue, qvod in rebus humanis multa viderent ſecus evenire, qvam ipſi divinæ ſapientiæ ac bonitati convenire exiſtimarent. Etenim ita ſtatuebant: ſi humanarum rerum procurationem haberet Deus, fore ut bonis ac piis & juſtitiæ cultoribus bene eſſet, malis, impiis & injuſtis male. Nunc autem contra videbant, optimos qvosqve plerumqve premi paupertate, cum multi improbi divitiis abundarent; ignominiam, exilium, orbitatem, morbos, tormenta, cruciatus, proprium qvodammodo bonorum virorum patrimonium eſſe: cum interea multi omnibus flagitiis cooperti in ſummis deliciis viverent, & in omnibus negotiis ſuis ſecundiſſima fortuna uterentur. Ergo alii fortunam accuſabant ut iniquam & injuſtam, quæ quaſi dedita opera improbis mater, bonis noverca eſſet; alii ut cæcam & temerariam, quæ nunc bonos, nunc malos nullo diſcrimine aut extolleret, aut deprimeret; idemque dicebant de Pluto, quem divitiarum Deum eſſe fingebant, &, ut fit in erroribus, deſultoria quadam levitate in contrarias ſententias ferebantur. Nam ubi quid bonis bene evenerat, aut ubi improbus aliquis & diu divina patientia abuſus pœnas dederat, tum Deum & eſſe, & humana curare clamabant. *Eſtis io ſuperi*, ait Statius, cum convaluiſſet à periculoſo morbo vir eximiæ probitatis Rutilius Gallicus. At contra ubi quid contigerat contra quam æqvum eſſe cenſerent, Deos aut nullos eſſe, aut crudeles & injuſtos eſſe dicebant:

Marmoreo Licinus tumulo jacet; ac Cato parvo;
Pompejus nullo: credimus eſſe Deos;

Mortuus erat alicujus amicus, quem ipſe diutius vivere cupiiſſet? Negabat Deos eſſe: id enim ab eorum juſtitia alienum videri. Itaque in morte Tibulli Ovidius:

Cum rapiant mala fata bonos, ignoſcite faſſo,
Sollicitor nullos eſſe putare Deos.

Apud

Apud Senecam Jason, cum Medeam occisis filiis evolantem videret:

Testare, inqvit, *nullos esse, qua veheris Deos.*

Neqve ulla tam levis, aut ridicula causa erat, qvæ non ad suscipiendam impietatem satis idonea videretur. Reliqverat amicam amator? Nulli dii erant. Propertius:

Et queritur nullos esse relicta Deos.

Cupidum & libidinosum adolescentem impudica muliercula fefellerat? Nutabat male de Diis fundata opinio, Ovidius:

Esse Deos credamne? fidem jurata fefellit:
Et manet insolito qui fuit ore decor.

Valde scilicet id Diis curandum fuit. Apud Virgilium amisso immatura morte filio.

Atque Deos atque astra vocat crudelia mater.

Ecce tibi alter: qvia serpentes una cum pelle senium exuere dicuntur, Deos crudeles vocat, qvod non idem beneficium formosis tribuerint.

Crudeles Divi, serpens novus exuit annos,
Formæ non ullam fata dedere moram.

At illa qvidem levia, & à Poëtis fortasse per jocum dicta, etsi tales joci nullo modo ferendi videntur. Serio quidem loqvi videtur apud Aristophanem Chremylus, qui se, cum pius ac justus esset, & male tamen rem gereret, graviqve paupertate premeretur, ac videret interea alios sacrilegos, calumniatores, improbos divitiis abundare, profectum esse dicit ad Apollinem, ut ex eo sciscitaretur, qvæ ejus rei causa esset; multoqve magis ille in vetere tragœdia:

Τολμῶ κατειπεῖν, μή ποτ' οὐκ εἰσὶν θεοί;
Κακοὶ γὰρ εὐτυχοῦντες ἐκπλήττουσί με.

Et eodem argumento delusi, ut ait Juvenalis,

Sunt, qui in fortunæ jam casibus omnia ponant,
Et mundum nullo credant rectore moveri,
Natura volvente vices & lucis & anni.

Gravissime autem dubitationem ea de re suam expressit optimus ævi sui poeta Claudianus:

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent Superi terras, an nullus inesset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu?
Nam cum dispositi quæsissem fœdera mundi,
Præscriptosq; mari fines, annique meatus,
Et lucis noctisque vices: tunc omnia rebar
Consilio firmata DEI, qui lege moveri
Sidera, qui fruges diverso tempore nasci,
Qui variam Phœben alieno jusserit igne
Compleri, solemque suo: porrexerit undis
Littora, tellurem medio libraverit axe,
Sed cum res hominum tanta caligine volvi
Aspicerem, lætosque diu florere nocentes,
Vexarique pios: rursus labefacta cadebat
Relligio, causæque viam non sponte sequebar
Alterius, vacuo quæ currere semina motu
Affirmat, magnumque novas per inane figuras
Fortuna non arte regi; quæ numina sensu
Ambiguo vel nulla putat, vel nescia veri.
Abstulit hunc tandem Rufini pœna tumultum,
Absolvitque Deos.

Multo autem nervosius ac vehementius apud Ciceronem Cotta in tertio de natura deorum. *Telamon*, inquit, *uno versu totum locum conficit, utrum Dii homines negligant.*

Nam si curent, bene bonis sit, male malis: quod nunc abest.

Debebant illi quidem omnes bonos efficere, si quidem hominum generi consulebant: sin id minus, bonis certe consulere debebant. Cur igitur duos Scipiones fortissimos & optimos viros in Hispania Pœnus oppressit? cur Maximus extulit filium consularem? cur Marcellum Annibal interemit? cur Paulum Cannæ sustulerunt? cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus est præbitum? cur Africanum domestici parietes non texerunt? Sed hæc vetera, & alia

per-

permulta: propiora videamus. Cur avunculus meus, vir innocentissimus, in exilio est? cur sodalis meus interfectus domi suæ Drusus? cur temperantiæ prudentiæque specimen ante simulacrum Vestæ Pontifex Maximus est Q. Scævola trucidatus? Cur etiam ante tot Civitatis Principes à Cinna interempti? Cur omnium perfidiosissimus C. Marius Q. Catulum præstantissima dignitate virum mori potuit jubere? Dies deficiat, si velim numerare, quibus bonis male evenerit: nec minus si commemorem quibus improbis optime. Cur enim Marius tam feliciter septimum Consul domi suæ senex est mortuus? Cur omnium crudelissimus tam diu Cinna regnavit? At dedit pœnas. Prohiberi melius fuit, impedirique ne tot summos interficeret, quam ipsum aliquando pœnas dare. Et paulo infra: *Anaxarchum Democriteum à Cyprio tyranno excarnificatum legimus: Zenonem Eleatem in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cujus morti illacrymari soleo Platonem legens. Videsne igitur, deorum judicio, si viderent res humanas, discrimen esse sublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere solebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra Deos testimonium dicere, quod in illa fortuna tam diu viveret.* Piget plura recitare: est enim ipse Ciceronis liber in manibus. Seneca igitur cum & ab ea disciplina esset, quæ omnia maxima minima divino consilio gubernari statuit, & ei quem unice diligebat Lucilio idem persvasisset: quia tamen scrupulus in Lucilii animo aliquis residebat ex eo, quod perspicere non poterat, cur DEUS optimos quosque tot acerbitatibus vexari fineret, ejus rei causas ad eum misso hoc commentariolo tractandas explicandasque suscepit. Unde constat veram illius inscriptionem non esse eam, quæ vulgo recepta est, quam ego tamen, ne omnia novare dicerer, retinui, *De providentia:* sed, *quare bonis viris multa mala accidant, cum sit providentia,* ut constat ex Lactantio in lib. de ira DEI; cujus verba huc pertinentia in eis notis, quas vestra causa ad hujus libri finem addidi,

reperietis. Quod ſit hujus libri argumentum videtis: quod mihi quidem ita pulchrum & cognitu dignum videtur, ut injuriam quodammodo vobis facturus videar, ſi tam male de vobis exiſtimem, ut vos pluribus verbis ad ejus tractationem & cognitionem excitandos putem. Mihi credite: qui me attente audient, perficiam cum Deo volente, ut & graviſſimam ac pulcherrimam quæſtionem tractatam divinitus à Seneca, & à me ipſum Senecam non negligenter tractatum eſſe fateantur.

Operæ pretium facturus videor, ſi, antequam ad expendenda Senecæ dicta veniam, exponam vobis, quid ſuper ea ipſa quæſtione, quæ hoc libello continetur, homines eruditiſſimi, iidemque ſanctiſſimi ſenſerint. Nam ſi ut vaſa eum odorem quo primum imbuta ſunt, ita animi, quas primas opiniones combiberunt, conſtantiſſime ſervant: diligenter nobis videndum eſt, ut in gravibus & ſeriis rebus ſtatim à principio videamus, quid veriſſimum ſit, idq; animo conceptum ac comprehenſum perpetuo retineamus. Joannes igitur Chryſoſtomus, qui ſingularem vitæ ſanctitatem admirabili quadam & doctrinæ abundantia & dicendi facultate cumularat, cum dixiſſet, multis abſurdum quodammodo videri, quod Deus pios viros, quosque ipſe apertiſſimis ſignis ſibi cariſſimos eſſe declarat, plerumque tamen omni genere acerbitatum agitari vexarique patiatur, undecim cauſſas adfert, cur ita fieri expediat, quas ſingulas non modo exponere, ſed etiam breviter illuſtrare ac confirmare decrevi. Prima igitur eſt, ne qui res magnas ac præclaras gerunt, propterea inflentur ac ſuperbiant, ſed ſubmittant animos, memores imbecillitatis ſuæ. Confirmatur hoc teſtimonio Davidis & Pauli, quorum ille bono ſibi fuiſſe ait, quod à Deo depreſſus, caſtigatusque ſit, ſeque ex eo magis illius juſtitiam perſpicere: hic autem, cum usque ad tertium cœlum raptus eſſet, eaque vidiſſet, quæ vix homini in hac vita videre fas eſt, ne propterea ſibi placeret, neve inſoleſceret, additum ſibi eſſe ait angelum Satanæ, à quo quaſi colaphis cæderetur. Hæc igitur

tur prima causa est. Altera, ne ceteri mortales in errorem trahantur, & de præstantibus viris, non ut de hominibus, sed ut de Diis quibusdam, existiment: à cujus erroris periculo liberantur, cum illos magnos & egregios viros multa perpeti vident, quæ illos non Deos sed homines esse declarant. Nam si qui multa bella gesserant, multas urbes expugnaverant, multa hominum millia occiderant, antiquitus in Deorum numerum stulta vulgi opinione referebantur: quid putatis eventurum fuisse iis, qui verbo, qui nutu, qui contactu, qui umbra sua fugabant morbos, claudis incessum, surdis auditum, cœcis usum oculorum restituebant, mortuos in vitam revocabant, nisi vulgus hominum eos ipsos, per quos tam multa admirabilia opera edebantur, esurire, sitire, algere, ægrotare, cædi, mutilari, ejusdemque generis alia innumerabilia quotidie subire ac perferre vidisset? Sic quoque, quamvis vociferarentur, nihil eorum sua virtute fieri, CHRISTUM esse, qui per doctrinæ suæ præcones ea perficeret, vix tamen impedire poterant, ne sibi divini honores haberentur. Ad Paulum quidem & ad Barnabam Lystrenses aliquando etiam tauros coronatos adduxerant, quos eis tanquam diis immolare cupiebant, nisi id ipsi summa vi prohibuissent. Tertia causa est, ut potestas DEI tanto magis elucescat, qui per homines imbecilles, morbis obnoxios, egentes, carceribus & ergastulis clausos, vinculis & compedibus impeditos, catenis onustos, ea faciat, quorum magnitudinem ceteri omnes obstupescant. Itaque Paulus ipse cum fessus malis quodam tempore petiisset à DEO, ut à se tantas illas & tam multas acerbitates amoveret, responsum hoc tulit: *Satis tibi sit, quod mihi carus acceptusq; es. Quo enim tu infirmior es & pluribus difficultatibus conflictaris, eo magis perspicitur potestas mea.* Quarta est, quod si bonis viris omnia prospere succederent, si divitiis abundarent, si colerentur ac suspicerentur à ceteris, si nunquam ægrotarent, nunquam dolerent, nullum incommodum sentirent: fortassis existimaret

maret vulgus, eos pietatem colere non ſuapte ſponte, ſed illa quaſi mercede allectos & invitatos. Nunc cum eos non egeſtas, non ignominia, non cruciatus corporis, non tyrannorum ſævitia, non mortis metus à Dei cultu, & à vera pietate poſſit abducere, manifeſto conſtat, honeſtatem ac virtutem, & Deum in primis ipſum ab eis propter ſe, non propter ullam mercedem amari. *Non gratis te colit Job*, dicebat Deo perpetuus ille humani generis hoſtis; *Tu enim eum cumulaſti opibus, auxiſti liberis, perpetua denique vita proſperitate proſecutus es.* At Deus, *Tu vero*, inquit, *domos ejus inflamma, meſſes combure, pecora interfice, liberos eneca, totum ipſius corpus arbitratu tuo lacera ac lania; nullus reſtet nobis ulceribus locus; jaceat in ſterquilinio, cui prius ſomnum capere licebat in purpura; ne ſit quidem quo ſe abſtergeat, ſed teſta manantem ex ulceribus ſaniem abradat: ut liquido conſtet, eum mei gratuitum non mercenarium eſſe cultorem.* Eadem æquitate animi homo ſanctiſſimus tulit adverſa, qua & proſpera exceperat. Quinta, ut homines tanto certius atque exploratius habeant, non omnia morte terminari, ſed ſupereſſe aliam vitam, in qua & præmium tribuatur juſtis, & ab improbis ac conſceleratis pœna exigatur. Nam ſi ne homines quidem usque eo injuſti reperiuntur, ut eos, quos cauſa ſua multa perpeſſos vident, ſine præmio abire patiantur, quanto minus id de Deo aut cogitare aut ſuſpicari poſſumus? Cum igitur multos plerumque videamus homines optimos & innocentiſſimos, quantum quidem hominis natura fert, in hac vita nunquam interquieſcere ac reſpirare à moleſtiis, ſed perpetua quadam calamitatum ſerie usque ad extremum ſpiritum premi: cogitemus neceſſe eſt, aut, quod natura ipſa abhorret ac refugit, DEUM injuſtum eſſe, aut poſt hanc vitam ſua eſſe hominum generi præmia, pro ſuis cuique actionibus divinitus conſtituta. *Si ſpes noſtra*, ait Paulus, *iisdem quibus hæc vita terminis ac finibus circumſcripta teneretur, nihil nobis infelicius foret.* Sexta, ut

nos

nos quoque si quando tale aliquid nobis eveniat, patienter feramus, neque despondeamus animum, aut statim propterea DEO invisos esse nos arbitremur: cum iis quoq;, qui DEO charissimi & acceptissimi erant, aut eadem, aut graviora contigisse videamus. Septima, ne ullus tergiversationi locus sit, si quis nos ad illorum præstantium virorum imitationem cohortetur, quasi eos non ejusdem, cujus & nos sumus, sed divinioris cujusdam naturæ fuisse causemur. Octava, ut sciamus quibus rebus felicitatem metiri ac dirigere, quosque ex omni hominum numero felices ac beatos, quos contra infelices ac miseros ducere debeamus. Non enim, qui multa possidet, beatus est: sed multo ille beatior, qui non tantum divitias non concupiscit, sed iis, quas habet, ultro se spoliat, ut copiis suis aliorum inopiam sublevet. Non qui innocens exulat, miser est: sed tanto felicior, si id æquo animo ferens, operam det, ne ab illa æterna ac cœlesti patria exulare cogatur. Non qui firmo ac valenti corpore est, felix: sed ille, qui in corpore quamlibet infirmo perpetuam animi retinet firmitatem. Non cui multa dura, & perpessu aspera eveniunt, miser: sed is potius, qui prosperis successibus ebrius, neq; altius oculos mentis attollens; in caducis ac fallacibus hujus vitæ bonis acquiescit. Nona, ut magis illustretur eorum patientia ac fortitudo, qui se à calamitatibus vinci nō sinunt. Neq; enim à nobis cognoscerentur, nisi à Deo in hujusmodi certaminibus exercerentur. *Aurum*, ut dicturus est Seneca, *probat ignis, miseria fortes viros.* Decima, quoniam humanæ naturæ imbecillitas ne optimos quidem viros omnis peccati expertes esse patitur, (neque quisquam aut est, aut fuit præter paucissimos, quibus id singulari DEI beneficio tributum est, quin aliquando offenderet ac prolaberetur,) ut hic potius quam alibi peccata expientur, ut si qua macula ex illis prolapsionibus suscepta est, temporariis illis acerbitatibus, quasi nitro quodam aut lomento eluatur ac deleatur. Nam cum justitiæ divinæ consentaneum sit, neminem in

cœlum

cœlum pervenire, qui ulla ex parte pollutus contaminatusque sit: expedit iis ipsis, qui Deo cari sunt, ita in hac vita purgari, ut cum è corporis vinculis excesserint, nulla alia purgatione egentes, sine ulla mora in cœlum evolare expediti ac liberi possint. Undecima, ut quo plura acerba patiuntur, quo plures difficultates superant, quo dimicant acrius, eo majoribus præmiis ornentur, eo plures coronas accipiant, eo majorem in omni æternitate gloriam consequantur. Hæc igitur vir ille sanctissimus, non, ut ego nunc, arido & inculto dicendi genere, sed ornato, splendido, efficaci: aureo denique illo eloquentiæ flumine, quod ei Chrysostomi nomen meritissimo comparavit. Ac vereor ne quis interdum me, quod è talium scriptorum fontibus hauriam, quo disputationes meas irrigem, reprehendendum putet. Unde igitur, per Deum immortalem! potius repetam, quod honestius aut majori cum fructu vel à me dicatur, vel à vobis audiatur? An totos dies nunc in poëticis fabulis, nunc in Stoicorum aut Epicureorum stultissimis opinionibus perscrutandis ac pervestigandis conteremus, idque cum faciemus, tempus bene collocare putabimur: ad ea cognoscenda, quæ ignorare sine pernicie non possumus, nullam partem temporis conferemus? At hæc, inquiet aliquis, in Theologorum scholis aut concionibus tradi solent: à te alia quædam requiruntur. Fateor equidem ab eis hæc omnia non tempestivius modo ac convenientius, sed etiam melius copiosiusq; tractari. Sed tamen utinam talibus præceptis & templa, & scholæ, & porticus, & ambulationes, & fora, & compita omnia personarent! Mandatum est mihi, ut vobis iter ad eloquentiam commonstrare conarer. Nunquid igitur vos eloquentiores effecturus sum, si hoc quantulumcunque est, quod in dicendi facultate consecutum esse me non nulli putant, in nugis & fabulis exercuero, quam si vos ad graves & serias res bonis & lectis verbis explicandas, quantum vires meæ ferent, exemplo meo & incitare & assvefacere studuero? Mihi vero certum ac constitutum est, ea vobis perpetuo tra-

tradere, quibus vos non disertiores modo & in loquendo argutiores, sed etiam meliores ac sapientiores redditum iri arbitrabor. Eloquentiam esse ait Cicero, non inanem loquendi profluentiam, sed sapientiam copiose loquentem. Quod si est, qui nihil præter verborum flosculos & pigmenta tradunt, minimam partem eloquentiæ tradunt; si quis est, qui & res cognitu dignas adferat, & eas non vulgari neque sordido orationis genere efferat, is demum bonus & utilis dicendi magister habendus est. Vera autem sapientia aut illo, ex quo hodierna mea disputatio deprompta est, aut nullo prorsus genere scriptorum continetur. Sed longior fui quam putabam. Qua igitur de re Chrysostomi disputationem audiistis, de eadem perendie, si Deus volet, disputantem Senecam audietis.

Cum explicare inciperet libros Platonis de optimo Reipubl. statu:

Sive Præfatio in Primum Platonis de Republica librum.

ORATIO IV.

Habita Romæ prid. Non. Novembr. Anno cIↃ IↃ LXXIII.

SUscepi hoc anno duos utriusque lingvæ clarissimos & eloquentissimos scriptores interpretandos, Platonis quidem libros de justitia, sive de optimo Reipubl. statu; Ciceronis autem libros de finibus bonorum, & malorum: sperans fore, ut Deus quidem huic conatui meo arduo, & difficili, sed honesto atque utili faveat; vos autem, qui, quanta hîc vestra utilitas agatur, vide-

videtis, dignum iis auctoribus, qui vobis proponuntur, & rebus, quæ ab eis tractantur, studium ad me audiendum adferatis. Ac mihi quidem nihil in eo temere fecisse videor, quod horum librorum explicationem conjungendam judicârim. Agitur enim in utrisque de summo bono: in illis quidem de summo bono Civitatis; in his autem de summo bono singulorum. Esse autem idem reipsa, & totius Civitatis & uniuscujusque civis bonum & Plato & Aristoteles sæpe docuerunt. Sed scio fore nonnullos, qui meum consilium vituperent, quod me in latinis tantum scriptoribus versari, à Græcis prorsus abstinere cuperent. Erunt etiam qui ab homine tradendis eloquentiæ præceptis præfecto ac præposito orationem potius Ciceronis aliquam, aut aliquem eorum librorum, qui ab eo de arte Rhetorica scripti sunt, explicari debuisse contendant. Quibus utrisque breviter satisfaciam, ut & omnem eis, quantum in me quidem erit, errorem eripiam: & tamen caveam, ne hæc ipsa ut apud nonnullos supervacanea, sic apud plerosq; necessaria purgatio nimium temporis nobis eripiat. Primum igitur istis Græcæ lingvæ osoribus ita responsum volo, omnem elegantem doctrinam, omnem cognitionem dignam hominis ingenui studio, uno verbo, quicquid usquam est politiorum disciplinarum, nullis aliis quam Græcorum libris ac literis contineri. Itaq; quod olim M. Catonem illũ Censorium vaticinatum ferunt, cum adhuc Græcis litteris infensus esset, quas tamen, postea cognito errore, senex avidissime didicit, Græcos, simul atque litteras suas in urbem misissent, omnia perdituros: multo nos hodie & verius & certius atque exploratius prædicere possumus, si homines nostri, paulo magis Græcas litteras negligere cœperint, omnibus bonis artibus certissimam pestem ac perniciem imminere. Hoc si isti aut videre per inscitiam & ignorationem harum rerum non queunt, aut cognoscere propter obstinatum quoddam & inveteratum in Græcos odium nolunt: persistant sane & obdurent in sententia sua; nobis ignoscant, si quo in studio plurimum operæ posui-

posuimus, ab eo non facile abducimur: sed & ejus dignitatem conservare nitimur, & quas ex eo utilitates percepisse nobis videmur, eas cum aliis communicare conamur. Sed adversus hos & diximus alias plura, &, quoties dabitur occasio, dicturi sumus. Hoc autem tempore nobis æquiores esse debent, quod ita nostram docendi rationem temperabimus, ut etiam iis, qui Græce nesciunt, multum tamen nos ad illam ipsam, quæ in manibus est, qualiscunque est, Marsilii interpretationem commodius intelligendam auxilii allaturos esse speremus. Qui autem aliena esse hæc ejus personæ, quam hoc tempore sustinemus, putant, primum hoc, velim, in memoriam revocent, quibus temporibus ars Rhetorica doceri cœpta est, eosdem habitos esse & politicos & dicendi magistros. In quo ut, qui tum se eos pro talibus venditabant, nimium sibi sumpsisse, artique suæ pro soccis, ut ita dicam, cothurnos induisse fateamur: ex eo tamen ipso intelligi licet, magnam aliquam inter eas facultates affinitatem ac similitudinem esse. Neque enim res plane disjunctæ ac dissimiles jungi ac permutari inter se solent: neque quisquam est, aut ita duro ore, aut ita hebetibus oculis, ut earum unam pro altera aut aliis tentet obtrudere, aut sibi ipse patiatur obtrudi. Deinde Aristoteles, qui, quæ quasi sylva ac materies oratori proposita sit, unus omnium & vidit optime, & diligentissime persecutus est, rhetoricam ex quadam dialectices, & politices permistione quasique consitione docet existere, ut, non dicam tueri munus suum, sed ne esse quidem ac constare possit, nisi decerptas ac delibatas ex earum utraq; particulas corrogarit. Ut igitur veteres illi arroganter, qui cum pectendæ modo & intorquendæ & tamquam calamistris inurendæ orationis vias traderent, politicos se haberi volebant: ita nos modeste, qui, quod nobis deest, quoq; carere non possumus, à Philosophis mutuamur. Quid? non Hermagoras, cujus auctoritatem secuti plurimi sunt, civiles quæstiones oratoris esse materiam tradidit? A quo qui dissenserunt, non eo errasse illum dixerunt, quod oratori

nimium tribuisset, sed quod parum. Nonne Aristoteles ipse diligenter cognoscendas esse Oratori rerum publicarum formas præcipit? Quid vero apud Ciceronem frequentius, quam sine Philosophia non posse effici eloquentem, omnemque ubertatem dicendi ac copiam à Philosophorum scriptis esse Oratori petendam? qui etiam se non ex Rhetorum umbraculis, sed ex Academiæ spatiis Oratorem extitisse profitetur. An unquam Pericles fulgurare, tonare, permiscere Græciam dictus esset, nisi Anaxagoram audiisset? Demosthenem autem, quo nemo unquam in dicendo nervosior aut efficacior fuit, unde hausisse illam vim, quæ superat omnes, nisi ex Platonis schola & sermonibus creditis. Sed est quoddam genus hominum, qui cum se Ciceronis studiosissimos haberi velint, uni ex omnibus Ciceronis auctoritatem ac judicium maxime contemnere videntur. Nam cum Cicero toties inculcet, ei qui ad eloquentiæ gloriam aspiret, pervolutandum esse omne scriptorum genus, ut multiplici rerum cognitione quasi lætificata efflorescat, ac redundet oratio: hi perinde ac si hoc aut non legerint, aut satis putent esse, quod legerint, ad unius Ciceronis scripta, tanquam ad Sirenios scopulos, adhærescunt, ea una manibus terunt, eorum non voculas modo, sed syllabas prope omnes minuta quadam & anxia curiositate ad calculos vocant, ab eis commovere oculos nefas putant, præter unum denique Ciceronem, aut tres, si forte, aut quatuor illorum temporum æquales, aut certe illi ætati suppares, aliorum omnium scriptorum contactum ipsum refugiunt, ne inquinentur. Itaque ut Ixion in Poetarum fabulis nubem amplexatus dicitur, cum sibi Junonem amplexari videretur: ita isti pro vera & solida & succi ac sangvinis plena eloquentia, ariditatem quandam ac sterilitatem orationis, & jejunam & fame ac macie enectam & nullius rei nisi odii plenam in verbis ad Lydium illum Nizolii lapidem examinandis morositatem amplexantur. Ridicula capita! Cujus se admiratores præcipuos videri volunt, ejus monita ac præcepta

ad

ad se pertinere non censent. Nos vero demus operam, ut simus, qvod isti non sunt, vere ac serio Ciceroniani, & illi saluberrimo Ciceronis præcepto obtemperantes excutiamus, ac perscrutemur omnes forulos bibliothecarum veterum; inprimisqve amemus atqve admiremur Platonem: qvo ille laudando ac commendando expleri non potest; qvem nec nimis valde, nec nimis sæpe laudari posse ait; qvem omnium, qvicunqve unqvam scripserunt, locutive sunt, principem; qvem cum Panætio, Philosophorum Homerum, qvem auctorem divinum, qvem qvasi Deum qvendam Philosophorum vocat; cujus sapientiam & eloqventiam sic admirata est antiqvitas, ut Jovem ipsum dicerent, si Græce loqveretur, sic loqvi. Atqve eqvidem constitueram hodie de Platone aliqvid dicere: sed me copia ipsa deterruit. Vix enim potest qvisqvam ullum paulo digniorem lectu scriptorem, eorum qvidem, qvi post Platonem vixerunt, in manus sumere, ut non in aliquid, qvod de Platone ample ac magnifice dicatur, incurrat. Qvare de ipso qvidem in præsentia silentium erit: sed quando librum primum de Repub. explicare ingredior, attingam prius & exponam breviter nonnulla, qvæ Platonis interpretes qvasiqve hypophetæ in uniuscujusqve libri Platonici principio tractare consveverunt. Primum igitur dicam, qvid in his libris propositum sit Platoni: quod Græci σκόπον, aut πρόθεσιν vocant. Deinde qvo in genere eos scripserit: quod illi εἶδος aut χαρακτῆρα dicunt. Postremo eorum ὕλην sive materiam explicabo. Materiam autem voco, ne qvis sit error, non id, qvo de agitur, ea enim est, qvam dixi, πρόθεσιν: sed certam quandam totius disputationis, ut Rhetores loqvuntur, περίστασιν, qvæ loco, tempore, personis continetur. Qvid igitur Platoni præcipue propositum sit in his dialogis, non eadem omniũ sententia est. Sunt enim qui de justitia hîc, non de republica, præcipue disputari contendant, qvæ vis ejus, qvæq; natura sit, & ut ex ejus cultu omnia bona & privatim & publice ad ho-

mines perveniant, contraq; mala omnia ab injustitiæ fonte manent. Hujus opinionis suæ tria potissimum argumenta afferunt. Unum, quod principium totius disputationis, quæ cum Cephalo, posteaque cum Polemarcho & Thrasymacho instituitur, manifeste à justitia ducitur, neq; quidquam ab eis aliud quæri videtur. Alterum, quod quicquid in his libris de Republica dicitur, accessio quædam est & appendix disputationis de justitia. Cum enim ex dubitationibus Glauconis & Adimanti expressior quædam & evidentior justitiæ tractatio requireretur, eaque videretur semper aliquid obscuritatis habitura, quamdiu in uno homine insisteretur, quo majorem & latiorem campum haberet oratio, transiit Socrates ad explicandam formam totius Civitatis, ut cum docuisset toti Civitati & necessariam & salutarem esse justitiam, etiam in singulis eandem illius esse vim, facilius & apertius cerneretur. Qua in transitione comparationem adhibuit elegantissimam, quæ his verbis explicata est libro secundo: *Si quis*, inquit, *nobis proposuisset aliquid longo intervallo legendum, quod minutis litteris scriptum foret, neq; nos valde acutis & perspicacibus essemus oculis, posteaq; alicui nostrum veniret in mentem, idem alibi extare in grandiori tabula grandioribus litteris scriptum, nemo esset, quin lucro quodammodo apponeret, illam prius grandiorem tabulam inspicere, ut postea, quæ in minore scripta essent, iisdem vestigiis facilius persequi posset.* Addit deinde eandem esse, & idem efficere justitiam in tota Civitate & in uno homine, sed vim illius, in Civitate, quæ major amplior que fit, & facilius & clarius perspici posse. Quod si disputatio de Republ. ad illustrandam justitiæ naturam quæsita est, constat hanc quidem esse principem & προηγουμένην, illam de Republ. adscitam, & ἐμπεπτωκυῖαν καὶ παρεμβεβλημένην. Postremo id è Socratis ipsius verbis apertissime colligi, qui quoties, ut fit, in disputando, à justitia evagatus est, ad eam rediens, ait se redire ad id, quod quæritur, & de quo instituta est disputatio: & ad ipsum libri decimi finem ita totum sermonem

con-

concludit, ut dicat, colendam esse justitiam, ut & nobismetipsis & Diis immortalibus amici simus. Hæc igitur argumenta sunt eorum, qui de justitia, non de repub. præcipuam quæstionem in his dialogis esse ajunt. Qua in sententia Marsilius fuit, qui quidem in hujus libri argumento ita scripsit. Atque (ut sæpe in his libris, sed præcipue in secundo declarat,) totam disputationem de justitia à nobis inscribi mavult, quam de republica. Idem sentit & Chalcidius principio commentarii, quem scripsit in Timæum. Sed & multorum ex veteribus eadem fuit opinio. Alii tamen, quorum non minor est auctoritas, præcipuam esse censent quæstionem de republica: idq; his argumentis confirmant. Primum quod inscriptio est, de republ. Quod argumentum ut plus habeat ponderis, ostendunt inscriptionem illam esse antiquissimam maximeque γνησίαν. Intelligendum est enim, non omnes inscriptiones librorum Platonis aut antiquas aut indubitatas esse. Nam & Platoni quædam tribuuntur, quæ Platonis non sunt, (ut Axiochus sive de morte, qui Xenophanis Platonici est, quod & Marsilius scivit; ut Alcibiades secundus, quem & Athenæus ait putari Xenophontis, & stylus ipse id ostendere videtur; & Halcyon sive de mutatione formæ olim legebatur inter opera Platonis, hodie inter dialogos Luciani: cum eorum neutrius sit, sed Leontis Academici) & ii dialogi, qui sine ulla dubitatione Platonis sunt, aliter ab aliis nominantur: ut Parmenides ab aliis περὶ ἰδεῶν, ab aliis περὶ γυμνασίας, ab aliis περὶ τοῦ ὄντος, ut testatur Proculus; ut Philebus, ab aliis de voluptate, ab aliis de summo bono; & qui hodie titulum habet ἐραστῶν, id est, amatorum, ab omnibus antiquis ἀντεραστῶν, id est, rivalium nomine citari solet, estque ea verior inscriptio. Qui ergo ab inscriptione argumentantur, ajunt verissimam & antiquissimam horum librorum inscriptionem esse πολιτείαν, id est, de Repub. non de justitia. Nam & Aristoteles cum eorum epitomen quandam confecisset, ait οὕτως ἐπιτετμῆσθαι τὴν

πλάτωνος πολιτείαν: & in convivio, & in Politicis, quoties horum librorum mentio eſt, ita eos nominat. Theophraſtus quoq; in libris de legibus eadem appellatione utitur. Sed & Plutarchus in quæſtionibus Platonicis, & Athenæus, & Origenes, & ex latinis Cicero, Macrobius, Lactantius, Chalcidius, omnes deniq; antiqui hos libros de repub. non de juſtitia vocant. Jam vero Platonicarum inſcriptionum tria genera ſunt: ἐκ προσώπων, ut Parmenides, Protagoras, Gorgias, Hippias; περιστατικαὶ, ut Convivium; πραγματικαὶ, ut νόμων, Πολιτικὸς, σοφιστής. Hæ poſtremæ ſemper continent τὸ προηγουμένως ζητούμενον. Hæc autem & vera eſt, & πραγματική.

* *Deſiderantur hic argumenta reliqua pro ſententia eorum, qui Quæſtionem Platonis in his libris præcipuam eſſe de Republica cenſent. Neque ultra dicendo progreſſus ipſe videtur Muretus. Cætera enim, quæ propoſuerat, rejecit in ſequens*

PROOEMIUM,

quod è Commentario ejus in primum ac ſecundum Platonis de Repub. librum tranſcribere placuit.

EXpoſui paulo ante utrorumque argumenta & eorum, qui exiſtimant, in his Dialogis præcipuam quæſtionem eſſe de Juſtitia, & eorum, qui de Rep. totam hanc diſputationem inſtitutam eſſe contendunt. Nunc quid vere de hac quæſtione dici poſſit, breviter explicabo. Mihi certe utrique recte dicere videntur. Nam σκοπὸς eſt & περὶ δικαιοσύνης, & περὶ πολιτείας. Non ut ſint duo σκοποὶ: ſed ut hæc duo idem ſint. Nam quod eſt ἐν μιᾷ ψυχῇ δικαιοσύνη, id in civitate talis πολιτεία. Nam & in Politia tria genera reſpondent tribus animæ partibus: τὸ φυλακικὸν τῷ λόγῳ, τὸ ἐπικουρικὸν, ὡς πολεμοῦν, τῷ θυμῷ, τὸ θητικὸν τῷ

ἐπι-

ἐπιθυμητικῷ. Platoni videtur, μίαν ἔξιν εἶναι τήν τε πόλιν κοσμοῦσαν, καὶ οἶκον, καὶ ἕκαστον: etsi hoc reprehenditur ab Aristotele principio Politicorum. Ergo & quilibet nostrum vivit πολιτικῶς ὑποκεκοσμημένος, & πόλις δικαίως ταχθεῖσα. Estque justitia πολιτεία ψυχῆς, & πολιτεία δικαιοσύνη πόλεως. Et qui de justitia differit, si de omni, differit & de Politia, & contra. Atque ipsum Platonem ita sentire constat ex illa ipsa comparatione lib. II. Non enim transit ut ab uno in aliud, sed ut à parvis literis ad majores, quibus idem scriptum sit. Ergo ὕλη alia, sed εἶδος idem. Inde in Theætecto præcipit, oportere ἕκαστον βλέπειν εἰς τὴν ἐν ἑαυτῷ πολιτείαν, καὶ τῷ ἀρίστῳ tradere τὴν ἀρχὴν αὐτῆς, ἀλλ᾽ οὐ τῷ φιλοχρηματῷ. Et apud ipsum ἡ σωφροσύνη χαρακτηρίζει virtutẽ moralem: nihil enim ita necessarium τοῖς παιδευομένοις, ὡς τὸ σωφρονεῖν, ἡ δὲ δικαιοσύνη τὴν πολιτικὴν, nihil enim tam necessarium Rectori civitatis. ἡ ἀνδρεία τὴν καθαρτικὴν, καὶ ἡ φρόνησις τὴν θεωρητικήν. Non ergo duo σκοποὶ, sed unicus, περὶ πολιτικῆς δικαιοσύνης, καὶ περὶ δικαίας πολιτείας. Et incipiendum quidem à justitia, quæ est quasi πολιτεία in uno; desinendum autem in πολιτείαν, quæ est justitia in multis. Ipse autem inscripsit tantum περὶ πολιτείας, ὡς γνωριμωτέρας οὔσης. Additum est à posterioribus: ἢ περὶ δικαίου. Male vulgo πολιτειῶν. Hic enim una tantum, quæ tamen recte dicitur πολιτεία πρώτη: ut illa, quæ in libris νόμων, δευτέρα: & tertia in Critia. Atque inde error.

Περὶ τοῦ εἴδους.

IPse tertio horum librorum facit εἴδη τρία, διηγηματικὸν, μιμητικὸν, μικτόν. Hi libri sunt ἐν μικτῷ. In parte εὐκρίνεια, in parte τὸ πρέπον mirabile.

Περὶ ὕλης.

Τόπ☉, id eſt, locus, in quo hi ſermones habiti eſſe dicuntur, Pyræeus, quia loca maritima tumultuum plena ſunt, ut & hic dicitur diſputatum eſſe ἐρισικῶς, καὶ ἐκ ἀθορύβως de juſto. At hæc commemoratio pridianæ diſputationis, & illa ejusdem epitome in Timæo, in ipſo Aſtu. Hæc diſplicent. Tempus, quo diſputatum eſt, Bendidia. At hæc diſputatio pridie Panathenæorum, & illa in Timæo in ipſius Panathenæis. Hic quoque ἀλληγορίζουσιν ἀκαίρως. Πρόσωπα: Cephalus, Socrates, Polemarchus, Glauco, Adimantus, Thraſymachus, Lyſias, Euthydemus, Niceratus, Clitophon, Charmantides. Sed detrahunt Cephalum, ut ſint decem, quot & libri, & hunc numerum eſſe eundem cum quaternario, qui ſacer eſt Minervæ, & alia, quæ ſomnia videntur. Marſilius etiam ineptius: Cephalum, quod ſit caput diſputationis; Polemarchum, quia primus pugnam aggreditur; Thraſymachum, pugnatorem ferocem; Socratem, ſervatorem potentem. Si hæc nomina ficta eſſent, ut Thraſo, Gnatho, Peniculus, Pyrgopolinices, fortaſſe aliquid diceretur. Tale eſt de numero librorum Homeri μηρον. Ridetur à Plutarcho, & Longino περὶ ὕψους, Philiſtus, quod in nomine Niciæ argutus videri voluerat: & quod dixerat, mutilatis Hermis Athenienſes ab Hermocrate Hermonis filio multa mala accepiſſe. Longinus addit, potuiſſe eum de Dionyſio Tyranno ita ludere, quem Dio & Heraclidæ de Tyrannide deturbarunt. Nam Plautus non illepide in Bacchidibus:

Adeon me fuiſſe fungum, ut illi crederem,
Cum mihi ipſum nomen ejus Archidemides
Clamaret, dempturum eſſe, ſi quid crederem?

Sed in feriis talia omnia ridicula ſunt & frigida; in jocando non illepida. Ut Cicero: Pollex non Index; & Verres; & libertum furacem Tollium pro Tullio; & Biberius Caldius Mero & ſimilia.

Cum in Platone explicando progrederetur:

Sive præfatio in secundum Platonis de Repub. librum.

ORATIO V.

Habita Romæ IV. Kal. Martii M. D. LXXIV.

MUlta sapienter ab Euripide dicta sunt, quæque præclare sustineant famam illius Oraculi, quo traditum est, eum in tribus, qui illa ætate sapientissimi essent, ipsius Dei voce numeratum: recteque judicavit Q. Cicero cum dixit, se singulos ejus versus singula testimonia putare. Apud eum autem quodam loco mirari se dicit Hecuba, quod non, aliis omnibus studiis omissis, omnes homines ad studium eloquentiæ incumbant: eam enim unam in rebus humanis quasi regnum quoddam obtinere. Est & alibi apud eundem Poetam, orationem ad res efficiendas non minus valere, quam ferrum. Quæ non splendidius aut magnificentius dici, quam verius, & docet vetus historia & communis vita declarat. Quid enim notius est, quam in omni ætate extitisse semper aliquos, qui quasi quodam gubernaculo, ita lingva huc illuc mentes audientium flecterent, quietas concitarent, commotas ac concitatas tranquillarent ac mitigarent, perspicue veris fidem detraherent, incredibilibus probabilitatem conciliarent, veteres opiniones evellerent, novas insererent, quid denique & quatenus ab aliis credi vellent, ipsi definirent, quasique terminos pangerent? Neque vero hujus tantæ ac tam admirabilis potestatis suæ ipsa sibi parum conscia eloquentia est: neque unquam eam obscure ac dissimulanter tulit, quæ, ut è vetere comœdia cognoscimus, ab ipso prope ortus sui principio ausa sit profiteri, se vias tenere ac tradere, quibus caussa inferior dicendo superior fieri posset. Neque vanam aut inanem illam gloriationem fuisse, gravissimis

perſæpe maximeque inſignibus exemplis in omni Civitate patefactum eſt. Cum igitur homines natura potentiæ cupidi ſint, & tantum ad eam in eloquentia momenti ſit; omnia omnes ejus conſequendæ cauſa facere, ut ait Euripides, conſentaneum eſſet. At mihi tamen contra nonnunquam accuratius hæc in animo reputanti, mirum videri ſolet, non jampridem omnes dicendi magiſtros, una cum illo ſuo præclaro artificio ex omnibus locis communi aliquo gentium ac populorum ſcito ejectos, expulſos, exterminatos fuiſſe. Neque enim adverſus illos aut accuſatore ullo, aut teſte opus eſt. Ipſi ſe indicant, ipſi ſe deferunt, ipſi, quod occultandum potius videretur, id ſine metu ac pudore præ ſe ferunt, id oſtentant, eo ſe venditant, eo gloriantur. Nihil tam certum tamque exploratum eſſe, quod non in dubium vocari, nihil tam abſurdum, tamque perverſum, quod non eloquentiæ viribus obtineri ac perſvaderi queat: voces ſunt hominum iſtam facultatem non calumniari & in odium vocare, ſed ornare & hominibus commendare cupientium. Hoc autem quid aliud eſt, quam noctem ac caliginem rebus inducere, & quaſi Circeo quodam poculo ad eam dementiam homines adigere, ut certi ac firmi in quo inſiſtant nihil habeant, ſed modo huc, modo illuc incertis opinionum fluctibus agitati vagentur? Si pharmacopola aliquis oppida circumiens ejusmodi venenum venale circumferret, quod potu quidem jucundiſſimum eſſet, ſed potum adimeret hominibus omne judicium veri & falſi: omnes, ut opinor, ei advenienti portas clauderent, omnes eum à finibus ſuis abigerent; interdicerent etiam, ne quis ab eo ejus veneni miſcendi ac temperandi rationem didiciſſe vellet. At non diſſimilem in eloquentia ineſſe vim ipſi illius profeſſores prædicant. An ſi quis alienas fruges excantaverit, aut malis carminibus mentem alicui eripuerit, afficietur ſupplicio, idque aut docuiſſe, aut didiciſſe capitale erit: qui mellitis verbis & ad fallendum compoſitis multitudinem infatuaverit, eique graviſſimis in rebus illuſerit, aliosque eandem fallendi ac cir-

circumſcribendi artem docuerit, is non modo ante oculos omnium impune volitabit, ſed ultro ob eam ipſam cauſſam ampliſſima ſibi decerni præmia poſtulabit? An qui judicem pecunia corruperit, exulabit: qui eloquentia, laudabitur? At hoc eo etiam tetrius ac ſceleratius eſt, quod pecunia corrumpi niſi improbus & impurus judex non poteſt: eloquentia etiam optimorum virorum judicia interdum depravantur. Itaque ut Pittacus graviorem pœnam conſtituerat, ſi quis alienam uxorem blanditiis ad faciendum adulterium pellexiſſet, quam ſi ei vim attuliſſet, quod vi adhibita corpus tantum, blanditiis etiam animus corrumperetur: Ita qui fictis verbis ſeveritatem judicum inflectunt, gravius puniendi eſſent, quam qui eos largitione corrumpunt. Lacedæmonii quidem, quorum civitas optimis inſtitutis temperata putabatur, nullum apud ſe huic præſtigiatrici locum eſſe voluerunt, ſed ſimplex quoddam & apertum, & pauciſſimis contentum verbis adamarunt dicendi genus. Athenienſes autem, apud quos iſta & nata & alta atque educata, & ſuo quaſi mundo muliebri inſtructa & exornata Pandora eſt, quid non ab ea malorum ac calamitatum pertulerunt? Grata enim & accepti beneficii memor alumna non aliunde ſibi potius quam à lare, aut, ut ipſi loqvuntur, à Veſta, incipiendum putavit: & altricibus ſuis Athenis egregia ſane nutricia perſolvit. Nam quibuſcunque tempeſtatibus ac procellis Athenienſium vexata Reſpub. eſt, earum longe maximam partem oratoribus ſuis acceptam ferre meritiſſimo poteſt. Quorum etiam unus, ut Enceladus, cui mons Ætna impoſitus eſt, quoties ſe commorit, totam Siciliam concutere dicitur: ita ipſe cum ſe dicendo incitaverat, univerſam permiſcere ac perturbare Græciam dicebatur. Et ea ipſa tamen in Civitate ab Areopago eloquentia exulabat. Quod enim templum juſtitiæ dicaverant, in id patere aditum judiciorum corruptrici eloquentiæ noluerunt: Nam quod à multis perſæpe dictum eſt, non eloquentiæ iſtam culpam eſſe, ſed hominum, ea ſecus, quam oportet uten-

utentium: ipsius quidem hunc esse finem, ut innocentiæ, non flagitio, ut æquitati, non injustitiæ, ut veritati, non ut mendacio patrocinetur: videamus, ne rebus ipsis hæc oratio refellatur. Veritatis per se magna vis est, itá ut suis opibus pollens, suis copiis freta, suis præsidiis firma aut nihil, aut non admodum externa auxilia requirere videatur. Itaque idem ille, quem principio nominavi, Euripides veritatis simplicem esse ait orationem, neque ullis medicamentis ac lenociniis indigere. Neq; quisquam unquam se orator magnopere jactaverit, quod veram & justam caussam obtinuerit; ne dignantur quidem ad eas, quæ hujusmodi sunt, accedere. Si quem depositum ac desperatum & manifestis criminibus oppressum, & tacito omnium præjudicio morti destinatum reum recipere potuerint: in eo sibi placent, se circumspiciunt, se jactant, cœlum digito sibi videntur attingere: ut cum Cicero in Cluentiana caussa gloriatus est, se tenebras judicibus offudisse. Quanto verior esset gloriandi caussa, si tenebras ab eorum animis discussisset, si omnem errorem eripuisset, si id, de quo judicaturi erant, in clara, ut ita dicam, luce videndum collocasset! At hoc viri boni erat, non oratoris boni. Immo vero, ait alius, ne orator quidem esse potest, nisi qui vir bonus sit. Scio istud dici & ad auctorem M. Catonem referri: sed me magis Aristoteles movet, qui me Philosophus cum aliis rebus rapit, tum quod mirifice veritatis amans videtur. Is igitur, bonus vir sit orator, an minus, negat quidquam ad artem pertinere: Illud quidem esse in arte vel præcipuum, ita fingere ac conformare orationem, ut te, quicunque sis, ii qui audient bonum virum esse & sibi amicum putent. Egregiam vero & expetendam artem: quæ eam injustitiæ partem doceat, qua nulla capitalior est, quo modo consequi possis, ut cum maxime fallas, tum maxime vir bonus esse videaris. Quod si maxime ad verum & ad falsum persvadendum utilis est eloquentia: tamen in tanto periculo, & in tanta multitudine hominum ea improbe utentium, non passim, neque quibuslibet usus illius per-

permittendus esset; sed ut Cretenses armorum tractationem ingenuis permittebant, servis denegabant: ita deligendi essent publice ex omni multitudine certi tantum, qui eloquentiæ præceptis instituerentur. Quid enim est, quo ista præclara facultas, cum semel frontem perfricuit, progredi non audeat? Ornat exquisitissimis laudibus res contemptissimas & abjectissimas, comam, calvitium, culicem, muscam; nonnullas etiam aperte malas & hominum generi noxias, febrem, pestem, bellum, stultitiam; homines teterrimos, Phalarin, Busirin & ejusmodi alios. Quæ & si nonnullis fortasse toleranda videri possint, ut ludicra, neque alio pertinentia, quam ad exercitationem & ad ostentationem ingenii: tamen haud scio an rectius ex civitate tollerentur. Certissima enim pestis animorum est mendacium, cui assvefieri periculosum est, cum, ut verissime cecinit Evenus, consvetudo progressu temporis tandem in naturam convertatur. Semper mihi placuit dictum Solonis, qui cum Thespin primum tragœdiarum scriptorem ipsum fabulas suas, ut tum mos erat, docentem spectasset, postea quæsiisse ex eo dicitur, ecquid puderet, in tanta auditorum multitudine tam multa mentiri? cumq; ille respondisset, turpe non esse, talia joco & agere & dicere: ibi tum prudentissimus senex baculo, quem ex Atheniensium consvetudine gestabat, terram percutiens; *Næ nos*, inquit, *si istos jocos hic laudare assvescemus, cito eosdem in contractibus & in judiciis reperiemus.* Sed tamen ne summo jure agamus, neve omnia nimis ad vivum resecare videamur, demus hanc veniam Sophistis, ut tanquam neurospastæ, aut ii, qui agilitate quadam & celeritate manuum, levibus ac politis calculis huc illuc movendis spectantium oculos eludunt, quos Græci Psephopæctas vocant, ita ipsi quoq; talibus argumentis inter pueros ludant: præsertim cum periculum non sit, ne quis quod muscam à Magistro laudari audierit, in captandis postea ac colligendis muscis nimis magnum studium ponat; aut quia febris pestisve multis laudibus ornata sit, talia bona non ipsi potius

rheto-

rhetori evenire optet, qvam sibi. Qvid, cum ea sibi ad dicendum argumenta sumunt, qvibus subruuntur fundamenta virtutum, amor honestatis excutitur, animi hominum pestiferis ac nefariis opinionibus imbuuntur, tamenne eos ferendos esse dicemus? Olim qvidem, cum Atheniensibus ob Oropum vastatam Sycionii, qvi eis judices à Senatu dati erant, mulctam qvingentorum talentorum irrogassent, eaqve justo gravior videretur: misère Athenienses legatos in hanc urbem, per qvos à Senatu peterent, uti aut ejus pœnæ gratia sibi fieret, aut certe aliqvid ex ea diminueretur. Ejus legationis principes fuerunt Carneades Academicus, Critolaus Peripateticus, & Diogenes Stoicus. Qvibus, dum otiosi in urbe sententiam Senatus exspectant, lubido incessit, Græco more ἐπιδείξεις facere, & qvotidie in cœtu ac conventu hominum de variis qvæstionibus disputare. Ibi tum Carneades, qvi vi & copia dicendi antistare collegis putabatur, qvodam die de justitiæ laudibus ornate ac luculenter dixisse perhibetur: cum qvidem Ser. Galba, & M. Cato ille Censorius ei disputationi interessent. Sed ille idem Carneades qvæcunqve tum de justitia dixerat, ea postridie contraria disputatione subvertit, multoqve plura collegit, qvibus planum faceret, justitiam meram esse stultitiam, oppidoqve antiqvos ac simplices esse illos, qvi si modo impune injusti esse possent, à facienda injuria, propter inanem qvandam umbram & opinionem justitiæ, temperarent. Sensit Senatus, ad eam disciplinam nimio plus docilem esse multitudinem: neqve tanti esse audire doctores Græcos composite ac modulate verba fundentes, ut propterea ferendum esset, corrumpi civium ingenia, & ad improbitatem ac neqvitiam à fide & à virtute traduci. Conticescere igitur eos jussit & qvam primum remisit in Græciam: ne populus ille, cujus potentia & auctoritas apud exteras gentes non armis magis qvam opinione justitiæ creverat, bene dicendi studio captus bene vivendi studium abjiceret. At si jure ob eam rem Carneades vituperatus est, qvomodo defendetur

detur Plato? Nam quæ tum pro justitia adversus justitiam Carneades dixit, eorum semina multo ante & in Gorgia, & in primis duobus de republica libris à Platone sparsa erant. Meministis, quam multa hujus generis in superiore libro Thrasymachus dixerit, quibus multo plura, multoque ad persvadendum efficaciora in eo, quem nunc explicare ingredimur, à Glaucone & ab Adimanto adferuntur. Num igitur & Plato vituperandus, qui mandanda illa & consignanda litteris duxerit; & male Cicero, qui tot annis post eadem in suos de Repub. libros transtulerit; & nos hodie parum prudentes, qui vestra adolescentes ingenia, quorum nobis cultura commissa est, in his potissimum disputationibus cognoscendis exerceamus? Immo vero & nulla in Platonem reprehensio cadit, & culpa vacat Cicero, & à nobis ex omni scriptorum numero nullus eligi poterat, in quo majore fructu, quam in Platone, vestra elaboraret industria. Nam ut ceterorum, quæ supra diximus, dissolutionem in aliud tempus reservemus, & eam tantum partem pertexamus, cujus præcipue caussa hunc sermonem exorsi sumus, dispar quidem fortasse Carneadis caussa atque ratio fuerit: Plato certe nihil se, nihil Philosophia indignum suscepit; nihil quod non omni ex parte ei, quem vere ac merito animorum Æsculapium nominavit antiquitas, conveniret. Non enim has subdolas justitiæ criminandæ rationes ipse commentus est, neque earum quasi sator ac parens fuit: sed eas cum ab hominibus improbis proditæ vagarentur ac spargerentur licentius, jamque per multorum animos quasi contagione quadam serperent, ne diffluerent ac manarent latius, præcidendas ipse atque amputandas, putavit. Non poterat autem justitia perfecte cumulateque defendi, neque profiteri, quanto plus in ea non dignitatis modo, quod & adversarii fatebantur, sed utilitatis quoque, quam in injustitia inesset, nisi omnia, quæ pro injustitia dici consveverunt, accurate & exponerentur, & refellerentur. Hoc igitur ita præstitit Plato, ut nihil in ejus argumenti tractatione

vafre, acute, callide, apte ad fallendum dici possit, quod ipse prætermiserit. Ac Thrasymachum quidem, ut sophistam, induxit, serio & ex animi sui sententia pro injustitia perorantem. Cujus inania argumenta & futiles ratiunculas, cum libro primo, nullo prope negotio, ludibundus refutasset Socrates, illam quasi velitationem multo gravior pugna excipit cum Glaucone & Adimanto. Quos tamen, quia viri inprimis boni erant, & justitiæ amantes, statim à principio profitentes ac contestantes facit, ea se dicturos, non quæ sentirent ipsi, sed quæ ab aliis dici solerent, quæque reprehendi ac convinci cuperent: Cum igitur accuratissime & exquisitissime ab eis esset accusata quidem & abjecta justitia, defensa autem & collaudata injustitia, ut vix eorum orationi resisti posse videretur: Deum immortalem quo robore, qua firmitate, qua copia argumentorum, quanto orationis impetu fregit ac dissipavit illas injustitiæ copias Socrates? Qui quidem eo rem perduxit, ut aperte demonstraverit, id quod etiam hodie nonnullis Christiana religione imbutis vix satis persvaderi potest, non tantum propter præmia, quæ justos & in hac vita comitantur, & post mortem manent; neque propter pœnas, quas injusti nullo modo effugere ac vitare possunt: sed etiam si quis justis omnem præmiorum spem, injustis omnem & infamiæ & supplicii metum detrahat, infinitis tamen partibus præstare, in mendicitate, in exilio, in morbis, in tormentis ac cruciatibus, in infamia atque odio, in eqvuleo atque ignibus justum esse, quam cum injustitia vivere in summis opibus, & omni earum rerum, propter quas vulgo homines à justitia descíscunt, copia circumfluentem. O non loquendi tantum, sed & sentiendi, ex illis veteribus, quos Deus vera sui cognitione non afflaverat, unice magister Plato, quæ unquam par dignitati, ac meritis erga omnem posteritatem tuis reperiri poterit oratio? Tu, quomodo animi nostri à vitiorum sordibus purgari possint, ostendisti; tu, quemadmodum hominibus adhuc in terra versantibus cœlestem quodammodo vitam

vive-

vivere liceat, aperuisti; tu divina cum humanis, quantum quidem humano ingenio id perfici potuit, copulasti; tu ea tradidisti, quæ nos, nos inquam ipsi, qui à Deo per Filium adoptati, & cœlesti doctrina imbuti sumus, à te dici potuisse miramur. Sed Platonem laudare necesse non est: danda potius opera est, ut, quæ ille divinitus scripsit, cognoscamus ac consequamur. Quam ad rem si cui vobis usui meam esse posse operam creditis, dabo operam, quod in me erit, ne unquam vestra vos de me opinio prorsus fefellisse videatur.

Ingressurus explanare M. T. Ciceronis libros de Officiis.

ORATIO VI.

Habita Romæ III. Non. Novembr. Anno CIↃ IↃ LXXIV.

DEcreveram hoc anno pulcherrimum consilium, quod anno superiore ceperam, persequi, & denuo Platonem cum Cicerone conjungere: tum ut adolescentes in studio Græcarum literarum, quas maximo cum animi mei dolore evanescere, & ad nihilum recidere, secumque omne elegantioris doctrinæ genus trahere video, pro mea virili parte continerem: tum ut nobilissimus Philosophus, cujus ante me in his scholis nunquam, ut opinor, audita vox erat, paulatim familiarior factus uberrimis illis sapientiæ & eloquentiæ suæ fontibus ingenia nostra copiosius & abundantius irrigaret. Aliter visum est iis, quorum nutu atque auctoritate nostra omnium studia diriguntur, qui sive mihi ad tractandam, sive vobis ad percipiendam Platonicarum disputationum gravitatem non satis esse virium judicarint, sive in eo aliud quip-

quippiam ſecuti ſint, (non enim fas nobis eſſe arbitror, in eorum judicia curioſius inquirere,) omnem à me hujus anni operam in uno Cicerone conſumi maluerunt. Pareamus libenter, ut par eſt, iis, quibus parere omnes debent: quodque ipſis placuit, id ſine ulla retractatione melius eſſe credamus. Non enim, ne graviſſimis quidem in rebus tantum apud nos valere ulla probabilium rationum momenta debent, ut non multo plus illorum vel juſſis, vel conſiliis, vel auctoritate moveamur. Pervolutabimus igitur hoc anno aureos illos M. Tullii libros de officiis. Qui cum tres ſint,&totidem in partes annuum hujus noſtri muneris curriculum diſtingvi ſoleat: dabimus operam,ut ſingulorum librorum explicatio cum illa tripartita temporis noſtri diſtributione ac deſcriptione concurrat ac congruat. Nam qui dies nobis, ſtatis anni temporibus ad relaxandos animos, & ad vires denuo colligendas concedi ſolent, iis ipſe otium mihi ſponte abjudicabo, &, rationes veſtras commodis meis anteponens, domi quidem, ſed ita ut neminem, qui audiendi ac diſcendi ſtudio teneatur, excludam, quæ hîc temporis anguſtiis excluſus, non potuero, illic commodius explicabo. Scitis idem me ſuperioribus annis factitaſſe: & cum ad me magnus ſtudioſorum numerus domum quotidie ventitaret ac conflueret, perfeciſſe, (præfiſcini, ut loquebantur veteres, dixerim,) ut nulla pars anni utilius ab eis aut fructuoſius poneretur, quam ea, quæ libera quotannis ac ſoluta otio tranſigi ſolet. Quod ego non jactandi mei cauſſa dico, (neque enim unquam tantum laboris ſubire ac ſuſcipere potero, ut aut ſanctiſſimi Pontificis Gregorii XIII, aut ampliſſimorum Cardinalium, qui juſſu ipſius huic gymnaſio præſunt, ſingularem in me benignitatem ac beneficentiam exæquem,) ſed ut vos, ſi qua ratione poſſum, exacuam & exſuſcitem ad ſuſcipiendam aliquam curam ac cogitationem utilitatis veſtræ: ne cum mihi navandæ vobis operæ voluntas nunquam defuerit, veſtra vobis tarditas ac negligentia aditum ad veram laudem ac dignitatem intercluſiſſe videatur. Ac quoniam

ſcio

ſcio eſſe nonnullos, qui mirentur, quos ipſe mihi, cum vacationes dantur, voluntarios labores injungere ſoleo, cur non hoc ipſo potius publice nobis conſtituto ad docendum loco, quam intra domeſticos parietes obeam, ejus quoq; rei quæ cauſſa ſit, aperiam, ne conſiliorum meorum pars ulla vobis ignota ſit. Officii enim mei rationem omnibus quam notiſſimam eſſe cupio, ne quis cuipiam pateat ad calumniandum locus. Primum igitur ſi dicam id facere me, ut aliqua pars laboris minuatur mihi, nemo me, ut opinor, merito reprehendat, quod vobis à me ſponte tribuitur, ſi in eo etiam commodi mei rationem habendam eſſe aliquam putem: præſertim cum vobis ex eo nihil oriatur incommodi. Sed ſunt alia graviora, quæ me magis commoveant. Huc quoties venimus, pendendum nobis eſt ex aliquot abjectiſſimorum nebulonum libidine, qui ſibi pro oblectamento habent, obſtrependo, obturbando, exſibilando, laudabiles aliorum conatus, quoties collibuit, impedire: domi ab illa fece ac colluvie nihil periculi eſt: ubi ſi quid tale tentare auderent, extruderentur, & ſi redire poſtridie vellent, excluderentur. Hîc vix unquam mihi horam integram docere permittitur: domi me ſæpe horas duas, ſummo ſilentio, ſumma omnium voluntate auditum eſſe meminiſtis. Illic ſi quis quid minus intellexit, licet rogare, licet colloqui, licet placide ac comiter, ſi quid ſit, de quo dubitetur, exquirere. Hæ me cauſſæ adducunt, ut quoties à publico munere ceſſatio eſt, libentius doceam domi. Neque dubito, quin hoc conſilium meum omnes æqui & harum rerum intelligentes exiſtimatores probent. De quo cum & aliquid dicendum fuerit, & ſatis multa jam dixiſſe videar, tranſibo ad alia, quæ proprie pertinent ad eos libros, quos vobis hoc anno Deo fretus explanare decrevi. Qui quidem multis nominibus magno apud nos in pretio eſſe debent. Primum quod Ciceronis ſunt, hoc eſt, ejus viri, qui perpetuo omnium ætatum conſenſu inter Romanos ſcriptores eloquentiæ laude ita numeratur primus, ut ab eo nemo numeretur ſecundus. Deinde quod

ſcripti à Cicerone jam ſene, cum ſingularis ille vir, natusque in poſteritatis exemplum, & multo ſtudio, multisque vigiliis, & longo uſu, ac tractatione rerum maximarum, & multis, quibus agitatus erat, caſibus, immenſam ſibi quandam vim ſapientiæ ac prudentiæ comparaſſet: fuit enim hic prope ultimus illius præſtantis ingenii fœtus: ut poſtea magis intelligetur. Adde quod ſcribit ad filium, & ad filium Athenis agentem in convictu ac contubernio hominum doctiſſimorum: ut veriſimillimum ſit, & ſummam ab eo curam adhibitam in colligendis undique bonis & utilibus præceptis, quæ congereret in eos libros, ex quibus unicum & unice carum filium legem ac normam inſtituendæ vitæ petere vellet; neque quidquam prætermiſſum in limandis ac perpoliendis, quæ ita ſcriberentur, ut in eam urbem, quæ tum eruditionis ac ſapientiæ domicilium erat, acutiſſimorum hominum ſubitura judicium, mitterentur. Conſtat etiam ipſum ſibi valde placuiſſe in confectione horum librorum, ut qui ſibi unus optime conſcius eſſet operæ in eis ſcribendis collocatæ. Nam & principio commendat eos, ut ad Latinæ orationis ubertatem ac copiam profuturos; & ad finem, magnum à ſe munus habere filium dicit; & ad Atticum ſcribens, homini eruditiſſimo, & cujus ipſe ſæpe miniatulas ceras extimeſcebat, magnam hujus operis expectationem concitare non veretur. *Nos hic*, inquit, φιλοσοφοῦμεθα *quid enim aliud?* *&* τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος *magnifice explicamus*, προσφωνοῦμενque *Ciceronem: qua de re enim potius pater filio? deinde alia: quid quæris? extabit opera peregrinationis hujus.* Ac ne quis ipſius, quaſi Aſtydamantis cujusdam, de ſe teſtimonium elevare conetur, ſciat hos libros ſemper fuiſſe in prima commendatione apud ſapientiſſimos quosque, ut & tererentur aſſidue manibus, & à plerisq; etiam ad verbum ediſcerentur. Inter quos minime contemnendum eſt judicium Alexandri Severi Imperatoris optimi & eruditiſſimi, de quo ita ſcribit Lampridius: *Poſt actus publi-*

publicos, seu bellicos, seu civiles, lectioni Græcæ operam majorem dabat, de Repub. libros Platonis legens: latina cum legeret, non alia magis legebat, quam de officiis Ciceronis & de Repub. Ut mihi hoc quoque perbelle cecidisse videatur, quod cum anno superiori libros aliquot Platonis de Repub. interpretati simus, eis nunc subjiciamus interpretationem librorum Ciceronis de officiis, quasi præstantissimi & sapientissimi Imperatoris vestigia persequamur. Sed nihil est quod magis invitare atque allicere nos debeat ad accuratam horum librorum lectionem, quam res ipsæ, de quibus in eis disputatur. Continent enim præcepta virtutis, docent quomodo unusquisque in omni parte vitæ gerere se debeat, quid à quoque postuletur, quid quemque deceat, quid patriæ præstandum sit, quid parentibus, quid propinquis, cæterisque amicis, quid universo hominum generi, ea denique, quorum studium

Æque pauperibus prodest, locupletibus æque:
Æque neglectum pueris senibusq; nocebit.

Socrates quidem, qui in his & talibus quærendis studium omne consumerent, eos sapere unos prædicabat: qui, his neglectis, de natura mundi, de rebus superis, de causis ventorum, imbrium, fulgurum, philosopharentur, desipere hallucinariq; dicebat. Eo autem hi libri à cordatis, ut Ennii verbo utar, & intelligentibus pluris fieri debent, quod cum ducti sint è Stoicorum disciplina, quorum fuit quidem severum in primis, &, ut ita dicam, masculum philosophandi genus, sed pleræqve tamen præcepta rigidiora, & à communi hominum captu remotiora: ita se Cicero temperavit, ut ab illis, quæ absurda aut erant, aut videri poterant, abstinuerit, omniaque ad civilis vitæ institutionem apta & accommodata protulerit. Sed de causis, cur hi libri nobis cari, ac commendati esse debeant, abunde dictum puto. Nunc antequam progrediar longius, non erit alienum breviter respondere quibusdam reprehensoribus, qui me non tantum absentem in circulis & conviviis vellicant, sed esse interdum etiam præsenti molesti solent. Ajunt enim per-

facere me, qui cum jussus sim, quantum quidem vires meæ ferunt, eloquentiæ præcepta tradere, ejusmodi tamen fere libros interpreter, qui non tam bene dicendi, quam bene vivendi præcepta continere videantur. Quam reprehensionem, si ambitioni meæ servire vellem, nunquam equidem refellerem. Quid enim esse mihi gloriosius potest, quam si vobis juvenes ea præcepta quotidie instillare dicar, quibus non tam oratio comptior, quam vita melior fiat? O benevolos reprehensores, & existimationi meæ amicos! ô reprehensionem cuilibet laudi anteponendam! Quis non eos à me ipso appositos atque allegatos putet? Nam orichalcum pro auro, aut vitrum pro gemma si quis vendiderit, merito, ut improbus, accusetur; aurum quidem pro orichalco, aut gemmam pro vitro qui dederit, nemo se, ni fallor, ab eo delusum ac deceptum conqueratur. Sed ne quis sit error, hoc sibi responsum habeant; jam inde ab heroicis temporibus conjunctam fuisse harum rerum professionem: idque vel illo cognosci Homeri loco, ubi Phœnix datum se Achilli à Peleo dicit, ut eum & ornate dicere, & fortiter facere doceret:

Τοὔνεκά με προέηκε διδασκέμεναι τάδε πάντα,
Μύθων τε ῥητῆρ᾽ ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων.

Et certe sive vera est M. Catonis illius sapientis definitio, oratorem esse virum bonum dicendi peritum: qui, quomodo vir bonus fias, docet, potiorem ac præstantiorem partem artis oratoriæ docet; sive Aristotelem sequi malumus, ut quamlibet bonum oratorem esse posse dicamus etiam, qui non sit vir bonus: facere tamen nullo modo possumus, quin eam partem philosophiæ, qua formantur mores, oratori futuro necessariam esse fateamur. Quomodo enim apte & copiose aut laudabit aut vituperabit, nisi qui virtutum vitiorumque naturam, ex quibus omnis vera laus & omnis vituperatio nascitur, diligenter cognitam ac pertractatam habuerit? Quomodo potens & efficax in suadendo aut dissuadendo futurus est, qui, quæ secundo horum librorum de utili atque inutili traduntur,

nun-

nunquam didicerit? Quid aget in judiciis, qui justitiæ injustitiæque cognitionem è philosophorum fontibus haurire neglexerit? An ego, si troporum ac schematum exempla traderem, & quotidie illa ludimagistrorum dictata cantarem, de exordio, de divisione, de narratione, de confirmatione, de epilogo, de generibus causarum, de statibus, ad quæ puto jam multorum è vobis aures occalluisse, plus vobis ad eloquentiam prodessem, quam cum aut libros Platonis de Republica aut Ciceronis philosophica interpretor? Vera & solida eloquentia non tantum in verbis posita est, sed in rebus. Præclare autem Horatius:

Scribendi recte, sapere est & principium & fons.
Rem tibi Socraticæ poterunt ostendere chartæ:
Verbaque prævisam rem non invita sequentur.

Sed ut Ixion in fabulis pro Junone nubem: ita hodie magna pars hominum pro eloquentia amplectitur inanem loquacitatem. Atque hoc deterius eunt res, quod qui omissis rebus verba curant, ne verba quidem satis curant, suntque in illo ipso suo puerili ac ludicro studio negligentes. Vos si me auditis, utramque curate, & date operam, ut olim oratio vestra & copia rerum madeat, & bonis ac lectis verbis constructa sit. Ad utrumque vobis operam meam profiteor, & magis ut vos excitem, quam ut me extollam, jam nunc prædico ac præmoneo, nisi ad aliquam in hoc genere laudem perveniatis, daturum me operam, ut omnes homines intelligant, quidvis potius vobis, quam me vivo hortatorem ac ducem ad eloquentiam defuisse.

Cum librum tertium Officiorum Ciceronis explanare inciperet.

ORATIO VII.

(jam demum addita è Comment. Mureti in Aristot. Rhetor. &c. p. 252.)

TAndem aliquando, Auditores, intermissa studiorum nostrorum curricula repetenda sunt, animique diuturna jam quiete recreati ac refecti, ad illas nobiles exercitationes, quibus ad sapientiam, & ad dicendi copiam excoluntur, denuo conferendi. Juvat ad solitos labores redire; juvat hanc adolescentium, optimis artibus deditorum, coronam intueri; juvat quotidie aliquid ex me promere, quo vestri isti honestissimi vobisque dignissimi conatus adjuvari posse videantur. Quid enim per Deum immortalem facere aut præstare melius, aut in quo industriam meam exercere fructuosius possum? An agricolæ, cum segetem à se consitam, herbescentem, culmisque se geniculatis paulatim humo tollentem; cum sua manu depactas arbores succrescentes, seque primo vere in florem induentes vident, afficiuntur intimis sensibus, & incredibilem quandam animo percipiunt voluptatem: ego, cum ingenia vestra ingenuarum artium præceptis à me consita, majores quotidie ad virtutem, & ad veram ac solidam gloriam progressus facere videam, idem mihi faciendum non putem? Sed vobis quoque, Auditores, etiam atque etiam videndum est, ne ullam occasionem discendi amittatis; ne optimam & ad studia aptissimam ætatis partem, in qua nunc estis, inutiliter consumatis; neve existimetis, posse magnam doctrinæ copiam sine magnis laboribus comparari. Ego quidem à me nihil desiderari patiar eorum, quæ mei muneris sunt: neque committam, ut, si qui ex vobis, quod nolim, suorum opinioni atque expectationi minus cumulate responderint, ulla in

me

me ejus rei culpa hærere videatur. Nullo vobis loco, nullo tempore deero, ſtudiaque veſtra non otio tantum meo, ſed & negotiis & occupationibus anteponam. Vos quoque acuite atque excitate induſtriam meam diligentia veſtra! oſtendite, eos labores, qui veſtra cauſa capiuntur, vobis gratos & acceptos eſſe! Qui ingenio valent, videant, ne per ſocordiam illud ſibi perire patiantur; qui tardiores ſunt, tarditatem aſſiduitate ac diligentia corrigant; qui ſe usque huc & modeſtos & bene moratos, & diſcendi cupidos perpetuo præſtiterunt, dent operam, ut aliquid potius ad eas laudes quotidie adjungant, quam quidquam ex eis deterant. Si qui antehac aut juvenili quadam licentia proterviores, aut minus ad rem ſuam attenti fuerunt, ii vel hoc ipſo anno, quo major quædam gravitas ac ſeveritas morum à nobis omnibus poſtulari videtur, vel hac anni parte, quæ piorum omnium animis majorem quandam religionem incutere conſvevit, vel exemplo meliorum commoti, vel etiam tumultuandi ſine cauſſa & hic perturbandi omnia ſatietate jam ac tædio capti, aut adjungant ſe nobis comites præclariſſimi ac fructuoſiſſimi conſilii atque inſtituti, aut æquos ſe ſaltem ac placidos ſpectatores præbeant, neque ſibi pro ludo atque oblectamento habeant alienæ induſtriæ curſum ſine ullo ſuo emolumento impedire. Nunc ad Ciceronem audiendum veniamus: ne, cum is liber, quem explicare ingredimur, de utilitate diſſerat, ejusque perſequendæ vias commonſtret, nos in ipſo ejus veſtibulo horam nobis ad docendum conſtitutam inutilibus verbis conſumpſiſſe dicamur.

Cum Ariſtotelis libros de arte Rhetorica interpretari inciperet.

ORATIO VIII. (alias VII.)

Habita Romæ Poſtridie Non. Martii Anno cIↃ IↃ LXXVI.

CRedo ego, Auditores, veſtrum pleroſque mirari, eoſque maxime, qui me diutiſſime audierunt, quod cum hujus anni principio orationes Ciceronis in Verrem explicare ingreſſus eſſem, oſtendiſſemq; non prius me deſtiturum, quam eas omnes abſolviſſem: nunc mutato præter opinionem veſtram conſilio, Ariſtotelis libros de arte dicendi interpretandos ſuſceperim. Nam duodecim totos annos, quibus in hac urbe publice docui, eam conſvetudinem, quantum in me fuit, conſtantiſſime tenui, ut, cum alii ordinis mei homines fere tertio quoque menſe novum aliquid ſuſciperent: quod illa crebra commutatione facilius & allici & retineri juvenum animos cernerent; ego contra ab eo, quem ſemel in manus ſuſcepiſſem, libro non facile avelli me paterer, neque integrum modo annum, ſed nonnunquam triennium, aut quadriennium uno atque eodem in ſcriptore conſumerem. Quod inſtitutum meum etſi non deerant, qui reprehenderent: illi tamen, quibus ego me probari cupio, ſemper probarunt. Nunc igitur quid cauſæ fuerit, ut ab eo deſciverim, aperire conſtitui: tum ut ne quis id, tanquam temere factum, levitati atque inconſtantiæ adſcribendum putet; tum ut omnes intelligant, quicquid hujus factum eſt, veſtræ utilitatis cauſa factum eſſe, neque alio, quam ad ſtudia veſtra, quibuscunque rationibus poſſum, promovenda, meos omnes conatus, omnes cogitationes, omnia conſilia pertinere. Primum igitur viros graves, & in hoc ſtudiorum genere diligenter accurateque verſatos, qui & ad me ſæpe domum ventitare, &, cum licet, auditorium

rium hoc frequentare consveverunt, quoties recordarentur veterum illarum disputationum, quæ à me de rebus gravissimis quotidie habebantur, & olim cum Aristotelis libros de moribus, & proxime cum Platonis libros de republica interpretarer, indignantes atque ægre ferentes audiebam, eo redactum esse me, ut de quæstiunculis ad grammaticos pertinentibus disserere cogerer, & monere pueros, quid latine, quid minus diceretur; quærere ex qua familia fuisset Verres, aut unde duxisset uxorem, aut ubi & quandiu exulasset; quis ille esset, quem legum laqueis irretitum versicoloribus tabellis Judicum severitati eripuisset Hortensius; quando ludi Romani, quando ludi Victoriæ, quando plebeji committerentur; ejusdemque generis alia, quæ fallere modo atque oblectare puerorum otium, non etiam cordatorum hominum studia tenere possent, quorum in orationibus Ciceronis, aliisque ejus notæ scriptis exerceretur industria: à me graviora quædam & minus vulgaria requiri: Ciceronis scripta magnam partem ejusmodi esse, ut eorum sententiam quilibet, qui modo neque pingui atque obtuso ingenio sit, neque in litteris hospes & peregrinus, si non facile, at certe aliquo modo per se consequi queat; esse alios scriptores, qui sine aliquo itineris duce vix perlustrari à rudioribus possint: ad hos cupere se aditum sibi opera mea patefieri, ad hos facem sibi à me aliquam præferri, quod laboris in eis intelligendis capere necesse haberent, ejus sibi partem per me aliquam detrahi. In eo autem sermone sæpe Aristotelis libros de Rhetorica nominabant, ostendebantque non obscure, nihil sibi accidere posse jucundius, quam si adducere me possent, ut eos publice interpretarer. Ego qui & justæ eorum petitioni obsequi cuperem, &, ut verum fatear, voluntate mea eo inclinarem, quo me ipsi vocabant; nihil tamen prius decernendum statui, quam, ut veteres illi, Apollinem, ita eum consulerem, qui mihi in rebus obscuris & incertis pro Apolline est, præstantissimum virum, & summa eruditione, summa virtute, summa dignitate præ-

præditum Gulielmum Sirletum Cardinalem, commune decus ac præsidium omnium litterarum, omniumque litteratorum. Ad quem cum venissem, sententiamque ac voluntatem ipsius super hac re exquisiissem: homo omnium, quos unquam audivi, disertissimus, & in dicendo copiosissimus, ita vehementer hortari me cœpit, ne ulterius differrem facere quod rogabar, verbis,

quæ timido quoque possent addere mentem,

ait Horatius, ut non modo me, qui eodem, ut dixi, propendebam, sed quemlibet alium, vel eloquentia vel auctoritate sua, quo vellet, impulsurus fuisse videatur. Illius igitur auspiciis, quod felix faustumque sit, bonæ spei plenus, ad hoc mihi arduum ac laboriosum, vobis, ut spero, utile ac fructuosum munus accingor. Et quoniam consilii mei rationem, tanto præsertim auctore subnixam, satis jam omnibus probatam esse confido, accedo ad ea, quæ celeberrimi Aristotelis interpretes cujusque libri principio accurate tractare ac persequi solent. Sunt autem illa numero septem: Primum enim videndum est quid in his libris Aristotelis propositum sit, quod illi σκοπὸν vocant. Tum quæ utilitas ex accurata eorum pervolutatione sperari queat. Tertio, quæ sit vis ac ratio inscriptionis. Quarto, sitne verus hic ac germanus Aristotelis fœtus. Quinto, quo ordine inter ipsius opera legi debeat. Sexto, in quot ac quæ præcipua capita dividatur. Postremo, ad quam Philosophiæ partem pertineat. De quibus singulis dum breviter disputo, peto ut me attente audiatis. Propositum est igitur Aristotelis viam ac rationem tradere, qua, ubi perpetua ac continuata oratione utendum est, videamus omnia, quæ accommodata sunt ad id, quod volumus, persvadendum atque obtinendum. Nam ut in topicis, quibus totam dialecticam complexus est, omnes vias tradidit, quibus in colloquiis & congressibus hominum possemus probabiliter aut opinionem nostram tueri, aut alienam impugnare: ita in his libris nihil prætermittit eorum, quæ usui esse possunt, cum quis perpetua oratione aliquid

mul-

multitudini perſvadere meditatur, Egregia res, (Deus immortalis) egregia, & digna, quam vos, quibus integer ævi ſangvis, quibus virent genua, omni ſtudio ac contentione ſectemini. Quid enim aut glorioſius, aut utilius, aut denique optabilius, quam regnare quodammodo ac dominari in aliorum animis, flectere eos lingvæ gubernaculo quo velis, & quid probent, quid rejiciant, quaſi pro imperio ac poteſtate præſcribere? Neque vero eſt, quod v[illegible]reamini, ne vobis fucus fiat, neu præclara quædam & eximia profeſſi, nihil poſtea, quod aut expectationi veſtræ aut pollicitationibus noſtris reſpondeat, proferamus. Ariſtoteles eſt quem ſequimur, non oſtentator aliquis, non unus ex iſtis diabolaribus magiſtris, qui cum inepta quædam & puerilia & ad ſcholaſticas modo concertationes utilia tradiderunt, hanc Rhetoricam eſſe jactant: ſed Philoſophus graviſſimus, veritatis amantiſſimus, & cum aliis nominibus ſuſpiciendus, tum hoc vel præcipue, quod ſemper plura præſtat quam pollicetur. Utinam modo vobis ſerio experiri libeat, an hæc vera ſint. Utinam quam facile dictis noſtris conſtabit fides, tam facile ac conſtanter à vobis induſtria ſedulitasque præſtetur. Non metuo, ne quis ſe deluſum conqueratur. Atque equidem prope jam ſupervacaneum puto, plura verba facere de eo, quod ſecundo loco propoſueram, hoc eſt, de utilitate, quæ accuratam horum librorum tractationem conſecutura videbatur. Nam & res per ſe clara & perſpicua eſt; & cum alii, tum nos ipſi ſæpe multa de utilitate eloquentiæ diximus; & Ariſtoteles ipſe ſub principium hujus libri in eam ſententiam dicturus eſt pauca quidem, ut Menelaus Homericus, ſed quibus nemo acer & intelligens exiſtimator plura requirere debeat. Transeamus igitur ad inſcriptionem, quæ hæc eſt: *Ariſtotelis de arte Rhetorica libri tres.* In qua nihil fere aliud notandum videtur, quam non fruſtra in ea artis nomen expreſſum eſſe. Plato enim, ut ſuo loco videbimus, Rhetoricam artis nomine indignam eſſe dixerat, eamque uſu tantum quodam & exercitatione rationis experti contineri, &, ut ipſius verba pona-

ponamus, τριβὴν μόνον τινὰ καὶ ἐμπειρίαν ἄλογον εἶναι tradiderat. Quam opinionem, ut ſtatim à principio amoliretur Ariſtoteles, ne qui forte Platonis auctoritate commoti nullam eſſe artem dicendi putarent: in ipſo librorum ſuorum veſtibulo artis nomen adſcripſit. Vix puto eſſe quemquam hodie usque adeo imperitum, ut hos libros eſſe eos autumet, quos de arte Rhetorica ad Theodecten Ariſtoteles ſcripſit: ſed tamen quia ſcio fuiſſe qui ita crederent, quaſi præteriens monebo, alios eſſe: etenim tertio horum librorum, libri ad Theodecten citantur. Nunc dicamus de eo, quod quarto loco poſuimus, & videamus ecquid certo conſtituere poſſimus, hos libros Ariſtotelis eſſe. Πάσχομεν γάρ τι ὑπὸ τῆς τῶν προσώπων δόξης, ait Simplicius. Ne quis autem hoc fruſtra quæri exiſtimet, ſciat, veterem hunc errorem eſſe, ut claris ſcriptoribus multa tribuantur, quæ ab eis ſcripta non ſunt Sic Homero ipſi ſcriptorum noſtrorum antiquiſſimo non deſunt, qui hymnos, ſive, ut Thucydides vocat, procemia falſo tribui adfirment, etſi mihi quidem Thucydides omnem dubitationem tollere videtur, qui ea ut Homerica agnoſcit. Sic quædam Moſchi & Bionis Theocrito vulgus adſcribit. Sic ara ejus putatur eſſe, cum ex Luciano conſtet, eam eſſe Doſithei: & ſecuris quam Hephæſtio Simmiæ Thebano tribuit. Sic Phædonem Platonis ſunt, qui Panætii Stoici eſſe contendant. Sic ejusdem Alcibiades ſecundus ab aliis ad Xenophontem refertur. Sic denique multa ſcripta veterum, aliorum ſunt, aliorum putantur. Contigit hoc interdum propter ſimilitudinem nominum: ut cum Demetrii Alexandrini libellus elegantiſſimus de elocutione Demetrio Phalereo tributus eſt. Sic olim multæ fabulæ tribuebantur Plauto, quæ Plautii cujusdam erant. Sic Anaximenis Lampſaceni liber de Rhetorica ad Alexandrum vulgo inter Ariſtotelea numeratur. Sic quidam ex veteribus non ab eodem Homero ſcriptam eſſe dicebant Odyſſeam, à quo Ilias ſcripta eſſet. Interdum pro-

propter similitudinem inscriptionum: ut cum ethica scripsisset Aristoteles, scripsisset & Nicomachus, erant olim, qui Nicomachi ethica ad Aristotelem referrent. Sed præter ceteros Aristotelis scripta senserunt hoc malum: idque propter eam caussam, quam mox audietis. Aristoteles moriens Theophrastum ut scholæ, ita bibliothecæ suæ successorem reliquit: Theophrastus & suam & eam, quæ Aristotelis fuerat, Nelo Scepsio, qui utramque in patriam asportavit. Hujus hæredes, homines imperiti & idiotæ, libros illos negligenter habuerunt, ita ut multis admodum locis humore corrupti & à tineis exesi sint. Accidit ut Reges Asiæ, conficiendarum bibliothecarum studio incensi, libros veteres undique conquirerent, magnaque præmia proponerent, si quis ad se aliquid Platonis aut Aristotelis aut similium attulisset. Ibi improbi homines, pecuniæ cupiditate adducti, multa adfinxerunt Aristoteli, de quibus Aristoteles nunquam ne per somnium quidem cogitarat. Hanc historiam narrat Strabo lib. 13. de situ orbis, narrat Athenæus, narrat Plutarchus in Sylla. Ἐγράφη δὲ πολλὰ βιβλία κατ' ἐκεῖνον μάλιστα τὸν χρόνον, ait Simplicius, ὅτε πολλοὶ τῶν βασιλέων περὶ τὰς βιβλιοθήκας σπουδάζοντες πολλοῦ χρυσίου τὰ ἀπεξενωμένα τῶν βιβλίων ὠνοῦντο. Quatuor igitur argumentis præcipue τὰ γνήσια deprehendi solent, similitudine elocutionis: convenientia sententiarum: si item liber ille, de quo quæritur, citetur in aliis γνησίοις, aut in eo citentur alii, quos constet esse γνησίους: & si eum ex antiquis ii, qui de hujusmodi rebus judicare poterant, pro Aristoteleo habuerunt.

* *Quæ hic desunt, ea vel ex initialium verborum inspectione certum est expleri per sequens Mureti**

PROOEMIUM
in Rhetoricorum Aristotelis librum primum.

Qua-

Quatuor argumentis præcipue τὰ γνήσια deprehendi solent: similitudine elocutionis; convenientia sententiarum; si item liber ille, de quo quæritur, citetur in aliis γνησίοις, aut in eo citentur alii, quos constet esse γνησίυς: & si eum ex antiquis ii, qui de hujusmodi rebus judicare poterant, pro Aristoteleo habuerunt. Quod attinet ad similitudinem elocutionis, quicunque in Aristotele versati sunt, facile hoc fatebuntur. Sententiarum convenientia hîc spectari non potest, cum alii nulli libri Aristotelis de Rhetorica reperiantur. Sed cum in his citentur Topica, Analytica, Politica, quæ Aristotelis esse constat: non est dubium, quin Aristotelis legitimus hic partus sit. Ex veteribus Gregorius Nazianzenus eos, ut Aristoteleos agnovit, qui etiam Scholia quædam in eos scripsisse perhibetur. Cicero, Quintilianus, Alexander Aphrod. Dionysius Halicarn. citant.

Explicanda supersunt tria: τάξις, διαίρεσις, & ad quam Philosophiæ partem pertineant. Videri posset post Dialecticen & Physicen, cum sit utriusque παραφυάς. Sed cum & de enthymemate atqve exemplo, & tum de virtutibus ac vitiis, tum de motibus animi satis multa tradantur ὡς ἐν τύπῳ: neque orator accuratam harum rerum scientiam profiteatur: verius est, qui excultus sit iis artibus, quibus pueri ad humanitatem informari solent, Poetas triverit, historiam degustaverit, ei hos libros non incommode posse proponi.

Summa hæc est: Rhetorica est facultas videndi &c. Quæ autem ad faciendam fidem valent, partim sunt ἔντεχνα, partim ἄτεχνα. Ἄτεχνα, ut testes, &c. quæ non inveniuntur arte, sed tamen arte tractantur. Ἔντεχνα sunt trium generum: in moribus dicentis; in affectione animi ejus, qui audit; in ipsa oratione, quæ aut demonstret, aut demonstrare videatur. Hoc postremum præcipuum est, & de eo primo loco agit. Probat orator, quod vult, duobus instrumentis, enthymemate & exemplo; quæ

αν-

ἀντίστροφα sunt syllogismo & inductioni. Enthymemata ducuntur è locis; loci autem singulorum generum proprii aut communes. Genera ῥητορικῶν λόγων tria. Eorum fines. Loci ad unumquodque genus. Communes sunt περὶ τοῦ δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου, περὶ τοῦ γεγονέναι ἢ μὴ, περὶ μεγέθους καὶ σμικρότητος, tum simpliciter, tum comparate. Loci proprii exponuntur libro primo, eademque opera docetur, quomodo ita comparari possit Oratio, ut in ea significatio probitatis eluceat. Ad finem autem illius tractantur probationes artis expertes. In secundo omnes animorum permotiones sigillatim tractantur, & earum tum origo, tum vis ac natura copiosissime ostenditur. Sequitur tractatus eorum locorum, qui communes sunt omnium generum; tum de exemplis, de sententiis, de ratione communi enthymematum inveniendorum; unde etiam ducantur, quæ falsam enthymematum speciem habent, & quot quibusque modis enthymemata dissolvantur. Liber tertius continet præcepta elocutionis, & quædam de iis partibus, quibus fere constant orationes. Hæc horum librorum summa est.

Sed ad quam Philosophiæ partem pertinent? Partim sunt ὀργανικοὶ, partim πολιτικοί.

De Interpretibus dici his possit, Græco ἀνωνύμῳ, Petro Victorio, Daniele Barbaro, Antonio Mirandulano, Antonio Majoragio.

Cum pergeret in eorundem Aristotelis libr. de arte Rhetorica interpretatione.

ORATIO IX. (*alias VIII.*)

Habita Romæ postrid. Non. Nov. Anno cIɔ Iɔ LXXVI.

NOn detinebo vos inanibus verbis. Neque enim id aut mea multorum jam annorum consvetudo fert, aut utilitatis vestræ ratio postulat. Licuerit olim adolescentiori captare ac persequi communes locos, & eorum unum aliquem quotannis deligere, in quo comendo ac poliendo primus hic consumeretur dies. Tunc fortassis ætatem floridam floridum orationis genus non dedecebat: studioseque omnia conquirentem, quibus aures irritentur, nemo culpabat. Mea nunc oportet mecum una canescat oratio: & ut corporis tardior motus effectus est, sic & ipsa gravior facta amplius sibi juveniliter exultandum non putet. Non omnibus ætatibus eadem conveniunt: neque, quicquid virginem decuerat, matronam decet. Etiam anni tempestatibus sua cuique ceterarum dissimilis pulchritudo est. Verno tempore gemmea pratorum nemorumq; viriditas & rivorum decurrentium allisa & impacta molliter ad pellucentes lapillos argenti similis aqvula pascit oculos; mulcet undique aures avium cantus; ab arboribus in novum se florem induentibus odores svavissimi afflantur; ad voluptatem atque oblectationem omnia dirigi, eamque spectare unam videntur. Talis adolescentiæ facies est. At posteaquam & fruges & arborum fœtus æstivo calore percoctos ac torrefactos tepore suo mitigavit, & ad maturitatem perduxit autumnus, longe alius arvorum, alius arborum aspectus est. Flavæ segetes, lividæ vites, onustæ opibus suis arbores; non corollæ jam aut serta texuntur, sed teritur area, fluunt

unt præla; horrea cellæqve complentur; ad utilitatem, non amplius ad voluptatem, omnia referuntur. Hic, in qvo ego nunc sum, qvasi autumnus qvidam ætatis est, qvod senectutis limen ac vestibulum Græci poetæ vocant. Qvo tempore, ut in rei familiaris administratione attentiores esse ad lucrum homines, omissis inanibus, solent: ita me in hac literarum tractatione, qvod mihi unicum patrimonium est, iis omnibus, qvæ ad pompam tantum atque ostentationem faciunt, amputatis ac circumcisis, fructuosa modo consectari decet. Itaqve hodie non faciam id, qvod multi me fortasse facturum putabant, ut aliqvod mihi argumentum sumam, in qvo disertus ac copiosus videri studeam: sed ea oratione mea complectar, qvæ, si dabitis operam, ut bene penitus animo combibatis ac comprehendatis, non minimam vobis utilitatem allatura esse confido. Qvando enim Aristotelis de arte Rhetorica libros una evolvere exorsi, propter eam, qvæ qvotannis æstate fieri solet, exercitationum nostrarum intermissionem, diu jam ab eo evagati, qvasiqve peregrinati sumus, ne qvid ea res vobis incommodi afferat, neve obstet, qvo minus, qvæ reliqva sunt, facile à vobis percipi possint: revocabo ac repetam usqve à capite omnia, qvæ usqve huc, duce ac magistro Aristotele, didicimus, eorumqve summam qvandam conficiam, ut, cum vobis in memoriam redegero si qvid effluxit, omniaqve sub uno aspectu posuero, commodius cetera pertexantur. Principio igitur meministis dicere me, qvatuor fuisse, qvæ Aristoteli de Rhetorica scripturo objici posse viderentur: Primum, non satis dignam esse, qvam talis tantusqve Philosophus sibi docendam atqve illustrandam sumeret: qvippe qvam usqve eo contempsisset, atque abjecisset Plato, ut in Gorgia eam cum arte coqvorum comparasset, easqve inter se proportione respondere dixisset. Merito autem magna jam tum erat Platonis auctoritas. Sed cum idem ille Rhetorices exagitator Plato dialecticam summis laudibus affecisset, summo artificio fecit Aristoteles, ut in ipso operis sui vesti-

vestibulo Rhetoricam non cum arte coquorum, ut ille dixerat, sed cum ea, quam ipse laudibus in cœlum tulerat, quam fastigium omnium disciplinarum vocaverat, dialectica ex æquo conferendam ac comparandam esse contenderet, idqve veris ac solidis argumentis doceret. Deinde quia idem Plato Rhetoricam ab artium numero excluserat, eamque usum modo quendam & exercitationem esse, artis ac rationis expertem, dixerat: objicere aliquis Aristoteli poterat, frustra eum in ea re certis præceptionibus alliganda ac devincienda laborare, quæ usu tantum quodam sine ulla certa ratione contineretur. Quam reprehensionem ita summus Philosophus à se amoliebatur, ut doceret, quæcunque ab hominibus ita fierent, ut alii temere ac fortuito, alii exercitatione & diligentia abhibita idem efficerent: iis in omnibus caussam notari observariq; posse cur ita eveniret; caussæ autem, cur quidque fiat, cognitionem ac comprehensionem, & omnium, & Platonis ipsius confessione, proprium quiddam artis esse; ex quibus effici, aut artem jam esse Rhetoricam, aut certe, si quis in eam curam incumberet, facile ad artis formam posse revocari. Nam quod tertium adferri poterat, sive illa ars esset, sive minus, satis multos illius doctores ac magistros extitisse, ut caussa non esset, cur hic noster actum agere, & quæ ab aliis toties decantata ac repetita erant, denuo reponere atque iterare vellet: id ipse ita refutabat, ut diceret alios ante se omnes aut particulam modo quandam artis attigisse, aut etiam iis se in rebus exercuisse, quæ nihil ad artem pertinerent; nervos ac robur ipsius artis aut modice delibasse, aut penitus omisisse; alios igitur eam doctores requirere, aliis magistris indigere; operam in ea pertractanda ac perpolienda suam minime otiosam ac supervacaneam fore. Quarta accusatio longe omnium gravissima erat, nisi refutata esset. Erant enim qui dicerent, Rhetoricen non modo utilem non esse, sed etiam perniciosam ac pestiferam: ut eam qui docerent, ne dum præmio afficiendi, sed è civitatibus ejiciendi atque exterminandi

vide-

viderentur. Hanc infamiam arti suæ conflaverant Sophistæ cum profiterentur, arrogantibus sane verbis, & invidiæ plenis, docere se, quomodo caussa inferior dicendo superior fieri posset. Sed Aristoteles & multis argumentis eam utilissimam esse hominum generi docuit, & quæ mala vulgo ex ea manare putarentur, ea non arti ipsi adscribenda esse, sed eorum improbitati, qui re per se bona & salutari ad homines in fraudem inducendos abuterentur. His perpurgatis accessit ad ipsius artis tractationem: ac primo loco docuit falsum esse, quod Plato à Gorgia dici fecerat, quodque multi postea, quanquam merito ab Aristotele rejectum ac repudiatum, secuti sunt, Rhetoricam esse aut artem aut facultatem persvadendi. Ut enim medicina non est ars sanandi, sed ars videndi omnia, quæ apta & accommodata sunt ad sanitatem aut conservandam aut recuperandam: ita Rhetorica non est ars persvadendi, sed ars videndi atque excogitandi omnia, quæ in quaque re valent ad faciendam fidem. Certe enim cujusque artis finis est, id, quod ita unaquæque ars spectat, ut non progrediatur ulterius: sed ubi id præstitit, suo se munere perfunctam putet. Ut ergo medicus non ita se demum muneri suo satisfecisse arbitratur, si ægrotum sanaverit: sed cumulate quidquid à se requiri potest præstitisse, si ex artis suæ præceptis ea omnia adhibuerit, quæ ad sanandum pertinebant: ita orator, etiamsi non semper persvadeat, dum tamen nihil omittat eorum, quæ artificiose cogitari possunt ad persvadendum, finem arti suæ propositum consecutus est. Nam quod postea quidam clari inprimis, ac nobiles dicendi magistri, finem oratoris esse dixerunt, persvadere: munus autem, dicere apposite ad persvadendum: in quæstione satis per se ad explicandum facili distinctionem minime necessariam quæsierunt. In omnibus enim artibus idem prorsus est officium artificis, & finis artis. Sed nihil prohibet eum ipsum artis finem ad alium finem ulteriorem referri, ut constare potest ex iis, quæ disputari solent principio libri primi Ethicorum. Neque unquam finis ita

ſtatuendus eſt, ut illius conſecutio atque adeptio non ſit in poteſtate noſtra. Et hoc ſequebantur Stoici in multo graviori diſputatione, cum dicerent finem hominis eſſe, non quidem conſequi ea, quæ ſecundum naturam eſſent, id enim non ſemper ab homine poſſe præſtari: ſed omnia facere, quæ ad illorum conſecutionem pertinerent. Quod quidem ita mordicus defendebant, ut dicerent, finem periti jaculatoris eſſe, non tam collineare, id eſt, eum locum, quem peteret, haſta aut jaculo attingere, quam omnia facere ad collineandum. Qua in re & ſi deridentur à Cicerone ac Plutarcho, non tamen fortaſſis tam ridicula eſt eorum opinio, quam primo aſpectu videri poteſt. Sed Ariſtoteles, ut ad inſtitutum nos referamus, Rhetoricam definiebat facultatem videndi, quid in quaque re aptum eſſet ad perſvadendum. Quam definitionem à M. Fabio parum conſiderate reprehenſam, à nobis accurate ac diligenter defenſam eſſe meminiſtis. Vis autem perſvadendi tribus omnino in rebus ſita eſt: ut bene de nobis opinetur auditor; ut ita commoveatur ipſius animus, quomodo expedit ad id, quod volumus obtinendum; & ut nos id, quod perſvadere volumus, aut demonſtremus aut demonſtrare videamur. Hoc poſtremum, quod alii omnes prope intactum reliquerant, Ariſtoteli primum ac præcipuum, & ſolum ex tribus artis proprium videtur: Itaque de eo primum dicere ingreſſus eſt. Eorum igitur, quibus demonſtramus id, quod volumus, duo genera ſunt: unum eorum, quæ arte pariuntur; alterum eorum, quæ extrinſecus adferuntur. Leges enim & teſtimonia & quæſtiones, jusjurandum, & pacta, non orator ipſe fabricatur, neque ex cauſſæ viſceribus eruit; ſed extrinſecus allata, artificioſe tamen tractat, eisque, prout commodum eſt, robur aut addit, aut detrahit. Rurſus eorum, quæ ipſe artificio ſuo gignit, quaſique producit, bipartita diſtinctio eſt. Ut enim dialecticus duobus inſtrumentis utitur ad probandum, ſyllogiſmo & inductione: ita orator duobus, quæ illis ex altera parte reſpondent, enthymemate & exemplo. Enthymema, oratorius

tius syllogismus est: exemplum, oratoria inductio. Cum autem orator in necessariis rebus perraro versetur, sed in iis plerumque, de quibus deliberamus, quæque etiam aliter se habere possunt: fit, ut exemplum quidem sit inductio, enthymema autem syllogismus ejusmodi de rebus, quæ nulla necessitate devinctæ, sola probabilitate nituntur. Cumque necessaria ex necessariis, verisimilia ex verisimilibus concludantur, ac colligantur, omninoque similia sint ea, quæ concluduntur, eorum ex quibus conclusa sunt, efficitur, ut enthymemata paucissima ex necessariis, pleraque omnia ex verisimilibus ducantur atque eruantur. Ducuntur autem enthymemata ex iis, quæ εἰκότα Græci vocant, nos fortasse consentanea vocare possumus, & ex signis. Ἐικότα sunt generales quædam sententiæ de iis, quæ ad vitam hominum pertinent, veræ quidem illæ plerumque, neque tamen semper ac necessario veræ. Cujus generis sunt, senes parcos esse ac severos; adolescentes propensos ad libidinem; ingeniosos esse Athenienses; hebetes atq; obtusos Scythas. Signorum autem alia nihil necessario concludunt, sed tamen habent aliquam speciem probabilitatis, ut illud Æneæ apud Virgilium:

Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab uno
Disce omnes:

non enim si fallax Sino fuit, & idem Græcus, satis argumenti est, cur putemus Græcos omnes esse fallaces; aut si quis eum, qui crebro anhelet, ex eo colligat febrim habere, non enim soli id faciunt, quos febris tenet: alia rem necessario demonstrant, ut si quis neget virginem esse eam, cui lac ex uberibus fluat. Priora illa communi nomine signa dicuntur: hæc Aristoteles τεκμήρια, Cicero proprias notas vocat. Exemplum autem est, cum ex uno pluribusve similibus aliud item simile colligitur: ut, si intemperantia ac libido Tarquiniis, si Dionysio juniori regnum ademit, credibile est hujus quoque, qui illos imitatur, eundem exitum fore. Secuta inde est enthymematum divisio, quod alia oratoria essent, alia certæ alicujus artis

aut facultatis propria. Oratoria sunt, quæ ducuntur aut ex locis communibus, aut ex iis formis, quæ à rhetoribus traduntur. Singularum artium propria, quæ ducuntur ex propriis principiis hujus aut illius artis. Loci communes sunt, ex quibus nihilo magis in hac quam in qualibet alia arte argumenta depromi possunt: qualis est locus à majori & à minori. Formæ sunt generales quædam enunciationes ad certum tantum aliquod genus accommodatæ: ut in physicis: principia rerum esse contraria; omnem motionem in tempore fieri; levia sursum tendere, gravia deorsum. Hæc oratoris non sunt, ut neque dialectici; sed ut dialecticus locos quosdam communes habet, ex quibus ad omnem quæstionem argumenta depromit, alios proprios singulorum problematum, in quibus versatur, ut ad genus, ad accidens, (utamur enim sane hac voce, quando aliam æque commodam reperire non possumus,) ad proprium, ad finitionem aut confirmandam aut infirmandam: sic & orator quosdam locos habet communes omnium generum rhetoricos, alios uniuscujusque generis proprios. Illos Aristoteles, generis nomine, locos, hos formas vocat: ac sæpius tamen etiam de formis ipsis loquens, locorum nomine utitur. Eas igitur formas, id est, locos uniuscujusque generis proprios, priore loco explicaturus, necesse habuit prius, quæ quotque rhetorices genera essent exponere. Sunt autem tria, ostentativum, (ita enim melius, quam, ut alii, demonstrativum,) deliberativum, & judiciale. Deliberativum svasione & dissvasione; judiciale accusatione & defensione; ostentativum laude ac vituperatione continetur. Deliberatio de futuris; judicium de præteritis instituitur; laus & vituperatio propria præsentium est. Fines proprii deliberationis, utile aut noxium; judicii æqvum aut iniqvum; laudis & vituperationis, honestas & turpitudo. Tenenda igitur est Oratori copia quædam communium sententiarum semper prompta ac parata, ex quibus argumenta ducat ad ostendendum aliquid esse utile aut inutile, æqvum aut iniqvum,

hone-

honestum aut turpe. Hæ sunt quas formas vocamus. Communes autem trium generum sunt loci, quibus confirmamus, fieri aliquid aut potuisse aut posse, aut contra; factum esse, aut factum non esse; fore aut non fore; magnum aut parvum esse; idque tum simpliciter tum comparate. Atque hæc tum communiter tenenda sunt, tum proprie ad unumquodque rhetorices genus accommodanda. His expositis genus deliberativum tractare ingressus est, ut omnium præstantissimum, & in quo ceteri ante ipsum minus elaborassent: Primum igitur ostendit, quo in genere rerum versetur omnis deliberatio: deinde autem omnes deliberationes publicas, eas enim præcipue spectabat, ad quinque præcipua capita revocavit. Aut enim deliberari de ratione conficiendæ pecuniæ, quod præcipuum est instrumentum rerum gerendarum, quæque nisi publice suppetat, manca & mutila est omnis deliberatio; aut de bello & pace; aut de custodia regionis; aut de iis, quæ importanda quæque exportanda sunt; aut de legibus ferendis. His quinque capitibus omnis fere publica deliberatio continetur. Docuit igitur, quæ ad unumquodque eorum oratori videnda essent. Quoniam autem omnis deliberatio refertur ad felicitatem aut ad partem aliquam felicitatis: idcirco de ea, deque ejus partibus varie ac copiose disseruit. Deinde, quia deliberatio non de fine ipso est, sed de iis, per quæ ad finem pervenitur, id est, de bonis & utilibus: longe plurimos locos tradidit, ex quibus sumeremus argumenta, quibus aliquid aut bonum atque utile, aut etiam alio melius atque utilius esse ostenderemus. Idem postea, ne longior sim, in ostentativo & in judiciali genere præstitit: omniaque subtilissime persecutus est, ex quibus aliquid aut honestum, aut turpe, aut honestius, aut turpius; aut æqvum aut iniqvum, aut æqvius aut iniqvius esse colligi posset. At qvoniam in judiciis non argumentis tantum utimur, sed etiam legibus, testimoniis, conventionibus, quæstionibus, jurejurando nitimur; eaque omnia interdum à nobis faciunt,

ciunt, interdum etiam caussæ nostræ inimica sunt: idcirco in extrema parte hujus libri, quæ nunc explicanda nobis est, docet, quomodo iis, quæ tormentis expressa sunt, quomodo jurejurando vim ac robur aut addere aut adimere debeamus. Utilia præcepta & cognitu digna & oratorum jurisconsultorumque communia. Quæ cum absoluta erunt, sumam mihi oratiunculam aliquam Ciceronis, in qua usum aliquem horum præceptorum videre possimus. Interea, (paucorum enim dierum futurum negotium est,) absolvam inceptam à me, vestra caussa, Auditores, latinam interpretationem secundi horum librorum, eamque divulgabo: ne quis vestrum Græci sermonis ignoratione à cognoscendis Aristotelis præceptis absterreatur. Ac vobis quidem, Adolescentes, utcumque satisfecisse me: neque meam hanc disputationem vobis aut injucundam aut inutilem fuisse confido. His autem magnis ac præstantibus Viris, qui præsentia sua locum hunc cohonestare dignati, nihil ex me, quod gravitate atque amplitudine sua dignum esset, audire potuerunt; quam tandem referendæ gratiæ rationem inibimus? Pareamus potius Aristotelis præcepto, qui hoc ipso in libro de iis, quæ supra vires sunt, ne cogitationem quidem suscipiendam monet: & multo plus eis nos debere confessi, quam exsolvere ulla ratione possimus, hoc saltem eis referamus, ne eos à gravioribus negotiis, quæ honoris nostri gratia omiserunt, avocatos, diutius retineamus.

Cum

Cum expositurus esset Orationem Ciceronis pro Rege Dejotaro ad C. Cæsarem.

ORATIO X.

(legitur in fine Comment. Mureti in libros Rhetor. Aristot. & quæ illis accesserunt, p. 597.)

SOcrates apud Platonem in Timæo sic natura comparatum esse ait, ut, qui pulchras animalium formas alicubi periti artificis manu aut sculptas aut pictas viderunt, aut etiam animalia ipsa, viva quidem, sed quiescentia, mirabili quodam studio teneantur spectandi eadem moventia se, & aliquid eorum, quæ ipsorum naturæ consentanea sunt, obeuntia: ideoque se post illam copiosissimam & eruditissimam de perfecta Rep. disputationem, quam decem libris Plato complexus est, sibi plene satisfactum non putare, nisi vivam quodammodo eandem Remp. videat, & præcepta, quibus eam ipsemet informaverat, exequentem. Idem Vobis quoque usu venire facile adducor, ut credam: ut cum superioribus mensibus multa eloquentiæ præcepta cognoveritis, eloquentiamque ipsam aut quasi depictam, aut quasi quiescentem intuiti sitis, eandem nunc vivam ac spirantem, & præclara illa, quæ ex Aristotele audistis exercentem, spectare cupiatis. Faciam igitur, quantum quidem vires meæ ferent, id quod & velle vos, & merito velle arbitror, & antequam aggrediar ad explicandum secundum ejusdem Philosophi librum de arte dicendi, eorum, quæ pervolutando libro primo didicimus, specimen vobis aliquod in hac brevi Ciceronis Oratione exhibebo, ut tanto postea avidiores & alacriores ad ea, quæ reliqua sunt, cognoscenda veniatis. Sed quia, ut eas regiones, in quibus versamur, & eos homines,

qui-

quibuscum vivimus, ita ea loca eosqve homines, de quibus qvotidie audimus, nosse jucundum est: principio qvædam de Gallogræcia, in qua regnavit Dejotarus; tum de ipso Deiotaro nonnulla dicam, qvæ neqve ipsa per se cognitu indigna sint, & qvasi facem præferant nobis ad hanc Orationem facilius intelligendam.

Galatia igitur, quæ alio nomine Gallogræcia vocatur, Asiæ regio est, Phrygiæ, Bithyniæ, & Armeniæ minori contermina, dicta ex eo, qvod illam antiqvissimis temporibus Tectosages, & alii quidam Galliæ populi, pulsis indigenis occuparunt. Ita enim apud Svidam legimus: cum tanta hominum multitudo excrevisset in Gallia, ut regio ipsa, qvamvis ferax, vix eis alendis suffectura videretur, trecenta Gallorum millia in Asiam venisse, & sedes posuisse ea in parte, qvæ ex ipsis Galatia aut Gallogræcia vocata est. Qva de re verba hæc sunt Lactantii libro tertio ad Probum: Galli antiquitus à candore corporis Galatæ nuncupabantur, & Sibylla siccos appellat. Quod significare voluit Poeta, cum ait:

Gallia per dumos aderant, arcemq́ tenebant
Defensi tenebris & dono noctis opacæ.
Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis:
Virgatis lucent sagulis: tum lactea *colla*
Auro innectuntur:

cum posset dicere *candida*. Hinc utiqve Gallia provincia, in qvam Galli aliqvando venientes cum Græcis se miscuerunt. S. Hieronymus in lib. de locis Hebraicis: Galatia provincia Asiæ, à Gallis vocabulum trahens, qvi in auxilium à rege Bithyniæ evocati, regnum cum eo, parta victoria, diviserunt, sicqve deinde Græcis admixti, primo Gallogræci, postea Galatæ sunt appellati. Eorum metropolis est Ancyra. Temporibus S. Hieronymi non græce, sed Trevirorum lingva adhuc loqvebantur, post tantum temporis intervallum adhuc ipso vocis sono testantes originem suam. Eum, qvo duce profecti sunt, alii Brennum, alii

Leo-

Leonem, Strabo Leonorium vocat. Qui & ipse lib. 12 iisdem narratis ait, eam olim divisam fuisse in quatuor tetrarchias; inde in tres, in duas; totam tandem cessisse Deiotaro, ac postremo in Provinciæ formam redactam esse. Sed Hirtius, eam occupatam fuisse à Deiotaro, aliis tetrarchis id injuria fieri querentibus. De quo ipso Deiotaro tempus est pauca dicendi.

Adjuverat Imperatores Romanos toto vitæ suæ tempore in iis bellis, quæ Romani in Asia gesserant; & ipse vicissim à Romanis Rex ex tetrarcha factus, & magna parte regni auctus fuerat. Donaverat etiam ei sive Pompejus, sive Senatus Armeniam minorem: & multa decreta honorificentissima in eum facta erant. Auctor tum idem Strabo lib. 12. tum Cicero, cujus hæc sunt ad finem hujus Orationis: *Quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria omnium Imperatorum de Deiotaro decreta delere? ab omnibus enim est ornatus, qui postquam in castris esse potuit per ætatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria bella gesserunt, &c.* Eundem in Oratione de harusp. responsis sæpe à Senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum Imperatorum testimoniis ornatum esse dicit. In hac ipsa: *Habebatur autem non solum tetrarches nobilis, sed etiam optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola & pecuarius a).* De eo, de harusp. resp. *quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio atq; amantissimum nostri nominis regem.* Et Philipp. II: *Deiotari regis & patris & filii & magnus & nostro more instructus exercitus; summa in filio spes, summa ingenii indoles, summa virtus. Quid de patre dicam, cujus benevolentia in populum Romanum est ipsius æqualis ætati? Qui non solum socius Imperatorum nostrorum fuit in bellis, verum etiam dux copiarum suarum. Quæ de illo viro Sylla, quæ Murena, quæ Servilius, quæ Lucullus, quam ornate, quam honorifice, quam graviter sæpe in Senatu prædicaverunt? Quid de Cn. Pompejo loquar? qui unum Deiotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum, vereque benevolum, unum fidelem populo*

pulo Romano judicabit. Inter cætera autem Pompejum in Mithridatico bello egregie adjuverat, & ob id Armeniæ minoris regno donatus erat *b*). Fuit peritissimus auspiciorum. Nihil nisi auspicato gerebat. Itaq; revocatus aquilæ volatu. Cubiculum noctu corruit *c*). Adjuvit Pompejum in bello civili, & ipse in pugna Pharsalica præsens fuit *d*). Cæsarem eodem tempore & hostem & hospitem vidit *e*); cumque ob id à Cæsare & pecunia & parte regni multatus esset, negabat tamen, se auspiciorum, quæ sibi ad Pompejum proficiscendi facta essent, pœnitere *f*). Ignovit tamen ei Cæsar, cum Pharnaci ignoscere noluerit *g*), & ei partem dedit eorum, quæ Pharnaci abstulerat. Deiotarus mortuo Cæsare sua recuperavit *h*). Adjuvit Brutum, cum Cassium noluisset, extreme senex *i*). Dictum ipsius in Crassum adversus Parthos proficiscentem *k*). Crudelitas in filios *l*); item in Castorem Saocondarium generum & in filiam suam *m*). Accusatus est à nepote, quod Cæsarem domi suæ interficere voluisset. Defenderunt Cicero & Brutus.

* *Satis apparet Orationem hanc affectam potius à Mureto, quam perfectam, extrema præcipue sui parte delineatam, quam elaboratam nos habere. Itaq; faciendum putavimus, ut Autorum citationes, atq; id genus alia, quæ adscripsisse Autor videtur magis ut memoriæ consuleret suæ, quam ut ad Auditores efferrentur, è textu, in quem recepta legebantur, rejiceremus in has lineas extremas. Locum cuique suum facile assignabunt literæ adjectæ.*

a) Nota hoc ad locum Sallustii, & bonum agricolam, bonumque colonum & laudes Agricolæ apud Plinium, & de Agesilao, quæ apud Xenophontem. *b*) Eutrop. lib. 6. *c*) 1. de Divinat. *d*) in hac orat. & Hirtius, & alii *e*) 1. de Divinat. *f*) ibidem. *g*) Hirtius. *h*) secunda Philipp. *i*) Dio lib. XLVII. *k*) Plutarchus in Crasso. *l*) Plutarch. συνκ. ἐναντιωμ. Ego cap. pen. lib. VIII. Var. Lect. *m*) Strabo lib. XII.

Auspi-

Auſpicaturus librum ſecundum Rhetoricorum Ariſtotelis.

ORATIO XI.

(quæ jam acceſſit è Commentar. in Rhet. Ariſt. p. 110.)

ETſi, ex quo huic muneri præpoſitus ſum, ſedulo ſemper operam dedi, ut eos vobis ſcriptores proponerem, ex quorum tractatione maximam ad vos utilitatem perventuram putarem: nunquam tamen mihi quidquam ſuſcepiſſe videor, quod vobis fructuoſius fore conſiderem, quam hanc, in quam hodie ingredior, explicationem ſecundi libri Ariſtotelis de arte dicendi. Ita enim judico, non tantum ad bene dicendum, quod ipſa libri pollicetur inſcriptio, ſed ad vitam bene ac prudenter dirigendam, ſi quis ex omnibus veterum ſcriptis optima quæque ſeligens, ſingula cum ſingulis conferat, nihil hoc libro utilius poſſe reperiri. Ac ne quis à me fortaſſis hæc dici putet magis ad excitanda veſtra ſtudia, & ad faciendam mihi audientiam, quam quod ita ſe res habeat: quæſo obteſtorque vos, ut attente me audiatis, dum &, quæ ſuperiore libro tractata ſunt, breviſſime repeto & hujus ſumma capita propono: quo facilius ac certius ipſimet judicetis, fucum vobis non fieri, neque me quidquam, quod præſtiturus non ſim, polliceri.

Cum igitur Rhetoricam definiiſſet Ariſtoteles vim videndi, quicquid in quaque re accommodatum eſſet ad fidem oratione faciendam: eorum, quibus id orator conſequi poſſet, duo genera eſſe dixit: unum eorum, quæ tota in dicentis artificio poſita eſſent; alterum eorum, quæ tractarentur quidem ab oratore, ſed tamen ipſius ingenio non excogitarentur. Arte ſua perficere debet Orator, ut ab Auditoribus vir bonus habeatur, eiſque amicus; (non enim fere quiſquam ei facile credit, quem aut malitioſum & fallacem, aut ſibi parum amicum putat:) & ut in eorum

animi

animis aut ſpem, aut metum, aut iram, aut miſericordiam concitet, aut ita, ut uno verbo dicam, eos afficiat, quemadmodum expedire intelligit ad id, quod vult, facilius obtinendum; & ut id ipſum, quod probare vult, rationibus & argumentis aut demonſtret, aut demonſtrare videatur. Ad rem demonſtrandam duobus tanquam inſtrumentis utitur, enthymemate & exemplo. Enthymemata ducuntur ex veriſimilibus, & ex ſignis. Veriſimilia vocat communes quaſdam ſententias de rebus, quæ geruntur in vita, aut omnium, aut plurimorum judicio comprobatas. Signa ſunt, quæ aut neceſſario, aut probabiliter arguunt ita eſſe ut dicimus. Exemplum eſt unius aut plurium rerum ſimilium collatio, pertinens ad id, quod volumus, comprobandum. Horum omnium vi atque natura diligenter explicata, tradidit, eorum veriſimilium, quæ in promptu quaſique innumerato habere debeat Orator, ut ex eis argumenta depromat, duplex eſſe diſcrimen. Nam cum dicendi genera plura ſint, quædam ex illis communibus ſententiis, quæ veriſimilia vocamus, ejuſmodi ſunt, ut ex eis in quocunque dicendi genere verſetur Orator, aliquid ſumere liceat; quædam proprie ad hoc aut illud genus accommodatæ. Utraſque earum communi quidem nomine vocabat locos: ſed tamen illas communiores ac latius patentes, locos potius dici voluit; has reſtrictiores & ſingulorum generum proprias, potius formas, aut certe cum hac additione, locos cujuſq; generis proprios. Quos cum priore loco tradere inſtituiſſet, prius docendum fuit, quot, quæque eſſent præcipua dicendi genera. Tria igitur eſſe dixit, Deliberativum, Judiciale, & id, quod à latinis non ſatis apto vocabulo Demonſtrativum vocatur. Deliberationi propoſita eſt utilitas; Judicia tractanti juſtitia & æquitas; Laudatori honeſtas. Deliberationum publicarum, (eas enim præcipue ſpectabat) quinque fere genera eſſe dixit: aut enim deliberari de vectigalibus, aut bello & pace, aut de cuſtodia regionis, aut de iis, quæ importanda vel exportanda ſunt, aut de legibus ferendis. Tum admirabili

rabili ſapientia indicavit, quæcunque cognoſcenda ſunt oratori, ut iis omnibus de rebus graviter & cum dignitate verba facere poſſit. Ac quoniam omnis deliberatio aut ad felicitatem, aut ad aliquam partem felicitatis refertur: tum ipſius felicitatis multas definitiones vulgo receptas expoſuit; tum partes, quibus ea conſtare creditur, accurate ac diligenter perſecutus eſt; tum denique tam multos nobis locos tradidit, ex quibus argumenta repetentes aut ſimpliciter bonum eſſe aliquid, aut in comparatione altero melius eſſe doceamus, ut potius obruiſſe nos copia, quam quidquam, quod ad nos explendos pertineret, omiſiſſe videatur. Poſtremo quoniam ea oratio optime ac facillime combibitur animis, quæ quam maxime ad mores eorum, qui audiunt, accommodata eſt: docuit nos, quot genera ſint Rerumpublicarum, & qui cujusq; Reipublicæ mores, ut eis cognitis effingamus nos, quoad poſſumus, ad earum ſimilitudinem; quæq; maxime conveniunt moribus ejus civitatis, in qua dicemus, ea maxime in dicendo ſequamur. Ita abſoluto deliberativo genere in id, quod demonſtrativum vocatur, ingreſſus eſt; & de honeſtate ac turpitudine, de virtute ac vitio, deque iis etiam, quæ cum eorum utroque conjuncta ſunt, copioſe diſputavit, ut nemini, qui, quæ ab eo dicta ſunt, & bene perceperit, & uſu ac meditatione confirmaverit, unquam de talibus dicere volenti deeſſe poſſit oratio. Quod autem principio dixerat, enitendum eſſe perſvadere volenti, ut probitatis opinionem ſibi ipſo orationis genere conciliet, id quomodo præſtari queat, monuit ex iis ipſis intelligi poſſe. Nam quibus rationibus alteri, iisdem ſibi quoque comparare quisque probitatis opinionem poteſt. Inde ventum eſt ad judiciorum tractationem, quæ cum fere tota in juris & injuriæ diſtinctione verſetur: principio docuit, quid ſit injuriam facere, & ejus, quam attulerat, definitionis ſingulas partes ſubtiliſſime perſecutus eſt. Deinde quia fere accidit, ut homines ad imponendam aliis injuriam aut utilitatis alicujus aut voluptatis propoſita

ſpecie moveantur; & de utilitate in præceptis deliberativi generis abunde dictum erat: explicandum ſibi putavit, quidnam eſſet voluptas, & quæ efficientia voluptatis, & quomodo eorum unoquoque homines ad faciendam injuriam incitentur. Quibus abſolutis, quomodo etiam affecti homines ipſi facile adducantur ad faciendam injuriam, quæſiit, docuitque, ſi & poſſint, & ſpem celandi, aut, ſi res detecta fuerit, facile evadendi habeant, ita ut aut ne pœnas dent, aut judicii levior pœna ſit, quam facti præmium, facile eos ad faciendam injuriam impelli. Tum quomodo quisque ita ſibi de ſe perſvadere poſſit, indicavit. Deinde defendendi rationes tradidit: ut aut neget quis ſe feciſſe, aut non id feciſſe, aut jure feciſſe contendat. Secuta inde diſputatio de æquo & bono, ut qui jure ipſo cauſſam ſuam tueri ſe poſſe diffidit, æquitate defendat. Inde comparate de majore & minore injuria: ubi cuncta tradita ſunt, quæ eo pertinent, ut injuria aliqua major minorve videatur. Subjecit poſtremo tractationem τῶν ἀτέχνων, quæ ſunt quinq;: νόμοι, μάρτυρες, συνθῆκαι, βάσανοι, ὅρκος. Hæc ſumma eſt primi libri. Nunc quid in ſecundo agatur, cognoſcite.

Tria ſunt, quæ fidem conciliant: argumenta & probationes; opinio de eo qui dicit; & affectio eorum qui audiunt. De argumentis & probationibus dictum eſt. De eo, qui dicit, tria eos opinari oportet: bonum virum eſſe, & prudentem, & amicum ſibi. Quo modo vir bonus & prudens videri poſſit, ſupra dictum eſt. Amor ac benevolentia affectio quædam animi eſt. Eadem igitur opera exponemus & quomodo cæteros animi motus concitare poſſimus in audientibus. & quomodo efficere, ut & ipſi nos ament, & nos ſibi velle opinentur. Ergo de motibus animorum differendum eſt. Sunt autem animorum motus, ut ira, miſericordia, lenitas, amor, odium, metus, confidentia, verecundia, inverecundia, gratia, indignatio, invidentia, ἐπιχαιρεκακία, æmulatio, & ſimilia. Horum cujusq; tripartita tractatio eſt.

Mores

Mores juvenum, senum, ἀκμαζόντων, nobilium, divitum, potentum, fortunatorum.

Loci communes περὶ δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου. περὶ μεγέθους. περὶ τοῦ γεγονέναι ἢ μή: καὶ ἔσεσθαι ἢ μή: περὶ ενθυμημάτων κοινῆ, καὶ περὶ παραδειγμάτων. De his prius.

Παραδειγμάτων εἴδη δύο, τὰ πεπραγμένα λέγειν, & τὰ εὑρεθέντα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ λέγοντος. Hujus duo genera, παραβολαὶ καὶ λόγοι.

Quando præponenda exempla, quando subjungenda. περὶ γνωμολογίας. Quid sententia sit, quotque sententiarum genera, & quibus conveniat γνωμολογεῖν.

Περὶ ἐνθυμημάτων κοινῆ. Ad copiam. Plane cognoscendæ omnes partes causæ. Quare necesse est habere magnam copiam propositionum comparatam ad ea, quæ frequenter incidunt. Περὶ δὲ τῶν ἐξ ὑπογυίου, eodem modo quærere.

Enthymema τὸ μὲν δεικτικὸν, τὸ δὲ ἐλεγκτικόν. Ergo de utroque. Inde de iis, quæ videntur Enthymemata, sed non sunt. Deinde de solutione, quæ duplex est, δι' ἀντισυλλογισμοῦ, καὶ δι' ἐνστάσεως. Hæc quomodo prosint ad dicendum, & quomodo possint ad prudentiam valere, docet.

Explicaturus libros Aristotelis de Republica.

ORATIO XII. (alias IX.)

Habita Romæ prid. Non. Nov. M. D. LXXVII.

IN rebus humanis nihil esse mente ac ratione præstantius, nihil divinius, summo semper consensu sapientissimi homines judicarunt. Quin etiam veterum nonnulli cum expressam in ea divinitatis imaginem cernerent, neq; tantum ingenii acumine valerent, ut exemplar ipsum & id quod ex eo ductum, quasiq; effictum esset, discernere ac dijudicare possent: mentes nostras ex divina mente delibatas ac decerptas, ipsiusq; rerum omnium opificis Dei particulas quasdam esse dixerunt. At illi quidem & de hominibus nimis elate, ac superbe, & de DEO parum pie religioseque senserunt: qui & homines DEO exæquare conarentur, & non intelligerent, ista distractio & dilaceratio quantopere aliena esset à natura omnium longe simplicissima, maximeque una; neque viderent quantam in se impietatem susciperent, qui si stultitiam suam pertinaciter tueri vellent, necesse haberent fateri partem aliquam Dei interdum & vitiorum maculis contaminari, & apud inferos pœnas luere ab ipsomet Deo improbitati & nequitiæ constitutas. Quæ ut cogitare summæ amentiæ atque impietatis foret, ita illud sine ulla dubitatione verissimum est, admirabilem quandam esse humanæ mentis præstantiam: neque in iis omnibus, quæ infra lunam sunt, mente ac ratione superius quidquam posse reperiri. Ea genus humanum cetera animalia superat, eaque illis omnibus præest, quamvis aliis rebus ab eorum plerisque superetur. Vincit hominem celeritate cervus, taurus robore, utroque leo, neque quisquam nostrum aut visu Lyncas æquaverit, aut talpas auditu, aut odoratu canes

canes: neq; tamen hæc obſtant,quo minus & has,& alias animantes in poteſtatem noſtram perducamus, earumq; vel carnibus veſcamur, vel corio tegamur, vel eis ad varia miniſteria utamur. Leones ipſos multi ad currum junxerunt, quidam etiam eis tanquam mulis clitellariis ad onera convehenda uſi eſſe dicuntur. Neque tantum armatas cornibus, dentibus, ungulis feras è ſpeluncis & latibulis ſuis extrahimus, ſed maria ipſa ſcrutamur, ſed elatas pennis in ſublime volucres conſequimur tamen & configimus, aut aliis artibus captas famulari cogimus aut voluptati, aut utilitatibus noſtris. Tanta vis ac poteſtas mentis eſt: tantum in cetera omnia imperium rationi ac conſilio à natura tributum eſt. Quin etiam ex omni hominum numero, qui mente ac conſilio cæteris antecelluerunt, iis in omni ætate rerum ſumma permiſſa eſt, iis habenæ concreditæ, iis tradita gubernacula, ii ſupra ceteros quaſi Deorum loco habiti, ii ſemper imperium in alios multo robuſtiores ac potentiores,ne ipſis quidem,dummodo ita eſſe crederent, repugnantibus, ſed ſe etiam ultro ſubjicientibus exercuerunt. Lycurgum quidem, cum ingrederetur templum Apollinis Delphici, ſacerdos, quæ ei templo præerat, verſibus quibusdam affata eſſe traditur, quibus ambigere ſe dicebat, Deum ne illum an hominem appellaret, & eo tamen inclinare ac propendere, ut Deum potius quam hominem eſſe arbitraretur. Neque tamen aut ipſe inter Lacedæmonios, aut inter Athenienſes Solon, aut inter Locrenſes Zaleucus, aut eorum quisquam, qui civibus ſuis leges tuliſſe memorantur, viribus corporis inter ſuos excelluerunt, ſed vi mentis ac conſilii illam ſibi tantam auctoritatem potentiamque pepererunt. Eſt hic admirabilis rerum ordo à præpotente DEO conſtitutus, ut, quæ præſtantiora ſunt, imperent, quæ deteriora, ſerviant. Præſtant autem animata inanimis, ſentientia non ſentientibus, mente prædita mente carentibus, & ex iis ipſis, quæ mente prædita ſunt, ut cujusque mens perfectior eſt, ita in ſui generis alia æterna quadam & immutabili naturæ ipſius lege

dominatur. Uniuscujusque autem rei perfectio est sua cujusque virtus. Quare &, quæ virtus propria est mentis humanæ, eadem illius perfectio atque absolutio est. Quam igitur humanæ mentis virtutem esse dicemus, aut quam illius reperiendæ rationem inibimus? Nempe si oculi virtutem quæreremus, constitueremus ante omnia, quodnam esset proprium opus oculi, quod munus, quæ functio; quo semel posito ac constituto, tum deinde, quæ oculi affectio caussa esset, ut oculus optime suo munere fungeretur; eam affectionem virtutem esse oculi diceremus. Mentis opus est videre, cernere, intelligere, caussarum, & eorum quæ fiunt ex caussis, ordinem ac connexionem intueri. Sed eorum, quæ mente cernuntur, tria genera sunt: unum eorum, quorum cognitione & intelligentia ita pascimur, ut in ea conquiescamus, neque spectemus alio: alterum eorum, quæ ad actionem; tertium eorum, quæ ad molitionem alicujus operis effectionemque referuntur. Primi generis sunt, quæ de primo rerum ortu ac principiis, de corporibus cœlestibus, de caussis imbrium, ventorum, grandinum ejusdemque generis aliis à philosophis disputantur. Ad actionem pertinent, quæ de instituenda vita conformandisque moribus, de omni genere officii, de virtutibus denique ac vitiis differuntur. Ad operum autem effectionem, quæ fabrorum, architectorum, fusorum, pictorum, statuariorum & talium opificum præceptis continentur. Sed qui se homines sublimium & abditarum rerum tractationi dediderunt, omnemque vim ingenii ad earum pervestigationem contulerunt, eos admirantur quidem ceteri ut magnos & sapientes viros, neque tamen se propterea illis regendos, gubernandosque permittunt. Neque quisquam ex omni memoria reperietur, ad quem cives sui, quod eximius geometra esset, aut astrologus, aut physicus, imperium detulisse dicantur. Multoque minus artificibus habetur is honos, qui quamlibet in suo genere excellant, si tamen nihil aliud habeant, quod in censum deferant, in sordidissima civitatis parte numerantur. Ac

sæpe

sæpe opera potius miramur quam artifices ipsos, ut Doryphorum, quam Polycletum, Jovem Olympium quam Phidiam. Sciteque & sapienter Plutarchus: *Si quis*, inquit, *honeste ac liberaliter educatus adolescens aut tabulam aut signum egregii operis inspiciat, mirabitur ille quidem & commendabit operis elegantiam, sed nunquam tamen illius pictoris aut statuarii, cujus id opus esse dicitur, similem esse se optabit. At si aliquam Demosthenis orationem, aut aliquem Platonis dialogum legat, multoq; magis si Cimonis, Miltiadis, Themistoclis res gestas audiat, non tantum admirabitur talium operum pulchritudinem, sed omnibus votis optabit se eorum, qui illa scripserunt, gesseruntve, quam simillimum esse.* Quod si & aliqua mentis virtus est, quæ hominem efficit aptum ad imperandum, & ea laus neque iis, quæ in sublimium rerum tractatione ita defixæ sunt, ut se nunquam ad hæc inferiora demittant, neque iis, quæ in opere faciendo occupatæ, tribui potest: restat, ut prudentiæ quæ actiones hominum dirigit, rerum humanarum rectio ac procuratio debeatur. Recte igitur principes philosophorum Plato & Aristoteles prudentiam imperantum propriam esse dixerunt. Sed prudentiæ tripartita vis est. Alia enim ejus præcepta docet, quomodo quis vitam suam privatim instituere debeat; alia ad rationem administrandæ rei familiaris pertinet; alia ad regendas ac temperandas civitates. Hæc autem ad unum eundemque finem omnia diriguntur, id est, ad felicitatem. Sed interdum agitur de felicitate unius hominis; interdum quomodo id ipsum bonum toti familiæ comparetur; interdum quomodo civitati. Semper autem partes referuntur ad totum: neque aliam ob causam bene esse huic aut illi parti cupimus, quam ut bene sit etiam toti. Totum enim parte aliqua carere potest: at toto sublato una interire partes omnes necesse est. Ex quo fit, ut singulorum felicitas referatur ad felicitatem totius familiæ: familiarum ad felicitatem totius civitatis. Quam enim rationem habet unus ex familia ad familiam, eandem habet familia ad

civitatem. Quanto igitur universæ civitatis bonum unius aut civis, aut familiæ bono superius est, tanto politice, (ita enim eam græco quidem, sed quod jampridem jus togæ impetravit, vocabulo nominant,) ceteris prudentiæ partibus antecellit. Ac libros quidem Ethicorum Aristotelis ad Nicomachum, quibus ea, quæ ad singulos pertinent, eruditissime & copiosissime explicata continentur, interpretari cœpi hac ipsa in schola quatuordecim ab hinc annis. Juvatque me memoria repetere tempus illud, cum tanti ad me concursus fierent, quanti multis annis antea ad neminem facti erant; cum tanta quotidie multitudo confluere, ut eam locus ipse vix caperet: eaque non adolescentium modo discendi cupidorum, (quorum nonnulli multo facti meliores magistro, quæ tunc ex me discebant, ipsi hodie alios docent; nonnulli etiam ad magnas reipublicæ partes admoti, quæ tunc audiebant, ea nunc re ac factis exseqvuntur,) sed & senum primæ auctoritatis, summæque eruditionis, qui & præsentia sua cohonestabant disputationes meas, & exemplo suo juvenum animos ad honestarum artium studium excitabant. Neque hæc gloriandi caussa dico: sed quod magno cum animi mei dolore videam, quantopere conversa ac commutata sit rerum facies, cum ita refrixerit ac relangverit in hac quidem Urbe impetus hominum ad hæc studia, ut nisi DEUS labentibus & ad interitum vergentibus literis opis aliquid attulerit, summa omnium bonarum artium ignoratio brevi tempore consecutura videatur. Quid enim est, cur quisquam meliora sperare, aut cur non etiam graviora metuere debeat? Negligitur lingva Latina, quæ patrum ac nostra etiam memoria ita florebat, ut nusquam propemodum homines nisi Romæ bene Latine aut loqui aut scribere putarentur. Græca, cujus discendæ causa vir sempiterna laude dignissimus Petrus Bembus, cum adhuc adolescens esset, in Siciliam profectus est, quod ibi meliores illius magistros esse audierat: cum multi illis temporibus eadem de caussa usque in Græciam proficiscerentur;

cujus

cujus in hac urbe conservandæ aut potius conserendæ gratia Leo X, cujus nomen apud omnes literarum amantes in perpetua veneratione esse debet, ex ultima Græcia accersivit huc homines eruditissimos, & lectam ingeniosorum adolescentum manum; Græca inquam lingva, omnis elegantiæ magistra, omnium ingenuarum ac liberalium artium parens, altrix, conservatrix, ita jam jacet ac sordet, ut, qui eam docent, soli prope in scholis relinquantur. Stulti adolescentes Latinæ lingvæ vix primis elementis utcumque perceptis, Græca ne salutata quidem, aut statim valere jussa, ad juris prudentiam aut ad medendi artem properant, illic tantum gloriæ, illic divitiarum certissimam spem propositam dictitantes. Stultiores liberis patres ultro adjuvant præproperam & inconsultam filiorum cupiditatem, quasi verentes, ne quando penuria sit in civitate hominum, qui aut lites aut morbos serant; & aut ægrotos remediis, aut formulis ac cautionibus patrimonia jugulent. Oppugnantur interea literæ à non unius generis hostibus: quorum alii aperto Marte eas insectantur, alii cuniculis, cum aliud agere se simulent, earum extinctionem ac disperditionem moliuntur. Sed omittam hæc, quæ nullius oratione satis dolenter deplorari queunt, referamque me ad propositum, à quo me rei ad vos , Adolescentes, maxime pertinentis recordatio longius fortasse, quam par erat, abduxit. Interpretatus sum, ut dixi, jampridem libros Ethicorum: nunc autem libros Politicorum, qui cum illis continuati ac connexi sunt, quantum vires meæ ferent, illustrare, vobisque ad eos intelligendos quasi facem præferre decrevi. In eis summus Philosophus ea quidem, quæ ad rationem rei domesticæ pertinent, modice delibavit: quæ autem ad Rempub. uberrime ac copiosissime persecutus est. Summam totius operis breviter, ut soleo, exponere in animo erat: sed ut diei tempus est, si vos diutius detinere perrexero, obstrepetis. In crastinum igitur differam, jamque finem dicendi faciam: si prius quædam, quæ prætermittere non possum, quanta maxima

potero brevitate perſtrinxero. Deum hominesque teſtor, auditores, me omnia ſedulo facere, neque labori ac vigiliis parcere, neque interdum ipſius valetudinis rationem habere, ut veſtris utilitatibus ſerviam. Voculas hominum aut malevolorum, aut quid dicant non ſatis intelligentium, qui meam docendi rationem calumniantur, vellentque me tempus conſumere in quibusdam puerilibus ineptiis, quibus trivialium ludimagiſtrorum ſcholæ aſſidue perſonant, facile contemno. Τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ, ait neſcio quis apud Ariſtophanem. Et habeo non ſubſcriptores atque adſtipulatores, ſed auctores potius hujus ſententiæ meæ eos viros, quorum auctoritate tutus totum iſtud ſermonum genus non extimeſco. Propono vobis graviſſimorum ſcriptorum libros utiliſſimos, & aptiſſimos ad veram & ſolidam laudem eloquentiæ comparandam. In eis tractandis & explicandis ita verſor: nolo quidquam φορτικώτερον dicere: ſed ita certe, ut de toto iſto allatratorum genere dicere audeam: Μωμήσεταί τις θᾶσσον ἢ μιμήσεται. Qui libros Rhetoricorum ad Herennium, aut aliquam Ciceronis orationem exponere, & in generibus ac ſtatibus cuuſarum, & in figuris ac tropis indicandis μειρακιεύεσθαι poſſint, nunquam vobis defuturi ſunt: qui ea præſtare, quæ nos aut præſtamus, aut præſtare conamur, non ſemper adfuturi. Ego, ne quid, quod mearum partium ſit, à me deſiderari poſſit, operam dabo. Vos cogitate id, quod apud Hippocratem ſcriptum eſt: non ſatis eſſe ad morbos ſanandos, ſi medicus recte ac diligenter munus ſuum obeat, niſi & ab ægroto ipſo, & ab eis, qui ei adſident, communi opera ac diligentia medici conatus adjuventur.

Inter-

Interpretaturus C. Sallustium de Catilinæ conjuratione.

ORATIO XIII. (*alias X.*)

Habita Romæ III. Non. Novembr. Anno cIↄ Iↄ LXXIIX.

ADvenit tandem illud vobis quoque, ut opinor, Auditores, sed mihi certe exoptatissimum tempus, quo diu jam intermissas exercitationes nostras, & studia, haud facile dixerim, honestatis an svavitatis pleniora, repetamus. Juvat hanc, mihi circumfusam, incensam ac flagrantem siti bonarum artium, cupidam veræ ac solidæ laudis & gloriæ, ore ipso atque oculis omnia me summa sperare de alacritate & industria sua jubentem lectissimorum adolescentum coronam intueri; juvat adspici; juvat audiri; juvat in talibus ingeniis excolendis, quicquid ingravescens ætas virium reliquerit, collocare. An Agricolæ cum teneras arbores à se cultas ad justam sese proceritatem paullatim attollentes vident, efferuntur gaudio; pastoris pectus, gregis sibi commissi lætitiam ac fœcunditatem intuentis, tacita voluptate perfunditur; qui alumnos suos vigentes ac florentes adspiciunt, afficiuntur intimis sensibus, & juventutem illorum, suam quodammodo juventutem esse ducentes excussa senectute recalescunt: ego, Adolescentes optimi, è vestro in litteris profectu ac progressu non idem mihi usu venire fatear? Neque mihi sane dubium est, quin plerisque vestrum quadrimestre illud tempus, quod nobis quotannis, ex vetere instituto, solutum ac liberum conceditur, justo longius visum sit: iis nimirum, quibus amor virtutis ac litterarum in visceribus ac medullis defixus insedit, quibus cor saucium est cœlestis illius Cupidinis sagitta,

quos tetigit jactu certus ad ossa Deus,

ut

ut Umber Poeta loquitur. Quam sæpe eorum unumquemque credibile est secum in animo Horatiana illa reputasse:

Ut nox longa, quibus mentitur amica: diesq;
Longa videtur opus debentibus; ut piger annus
Pupillis, quos dura premit custodia matrum:
Sic mihi tarda fluunt, ingrataque tempora, quæ spem
Consiliumque morantur agendi gnaviter.

Macti este animo ac virtute juvenes, quibuscunque sæpe in mentem ista venerunt; quibus jucunda industria est, odiosa cessatio; quibus labori quies est, labor quieti; qui tum denique vita ac spiritu frui vobis videmini, cum in literis tempus omne consumitis; qui eo estis animorum ardore, ut in illa directa & ardua, ut ait Hesiodus, ad virtutem via nusquam strigare, nusquam interjungere, sed eam uno tempore ac spiritu totam, si fieri posset, exhaurire ac superare cuperetis. Hac via veteres illi, quos admiramur ac suspicimus, sapientiæ proceres vulgo sese exemerunt; hac se supra ceteros mortales extulerunt; hac gradientes non modo floruerunt inter æquales suos, sed in omnem posteritatem nomen sibi ac decus immortale pepererunt. Cujus autem ignaviæ fuerit, eos quidem, ut magnos quosdam, ac præstantes viros, laudare ac deprædicare: & tamen torpere ac marcescere otio malle, quam ut eorum similes evadamus, operam dare? Non est ejusdem animi industriam laudare & otium amplecti; non serio laudat, qui non & concupiscit; non ex animo admiratur, qui non & imitatur. At bene, quod ex isto numero multi non otiosi veterum laudatores, sed strenui potius imitatores, non tam ad præclara studia cohortandi estis, quam exemplo vestro excitare ipsi alios ac cohortari potestis. Itaque pro certo habeo totum id tempus, quo nobis huc per calores convenire non licuit, non tamen à vobis langvori ac desidiæ datum, sed, quatenus licuit, earum ipsarum artium, quarum amore flagratis, umbratili ac domestica exercitatione traductum. Sic agricolæ, ubi tempestates malæ sunt, cum opus

pus fieri non poteſt, ſub tecto tamen quod agant reperiunt, ac ne ipſos quidem feſtos dies ſibi prorſus inutiles effluere patiuntur. Sic milites, ubi eos horrifer aquilonis ſtridor in hiberna compulſos à bellicis muneribus avocavit, quotidie tamen aut curſu, aut ſaltu, aut ad palum exercentur, aut fictis inter ſe præliorum imaginibus dimicant, aut gladios acuunt, aut arma poliunt, quæ denique in bello uſui futura ſunt, ea omnia in pace meditantur. Quod ego ut mihi de vobis polliceri audeo, ita vobis de me plane confirmare poſſum: neque enim mihi minus otioſa ulla pars anni fuit, quam quæ ad quietem conceſſa videbatur. Libuit mihi iſtorum potentum conſvetudinem imitari, & tentare, num, quas illis æſtatis tempore voluptates divitiarum ſuarum magnitudo præſtat, easdem mihi in re curta ac tenui ſtudia mea ſuppeditare poſſent. Igitur ut illi ea tempeſtate anni montoſa & altiora loca & ſaltuum ac nemorum opacitatem conſectantur: ſic & ego Heliconios colles & avia Pieridum loca peragrans, æſtum ambitionis avaritiæque vitabam. Ut illi ad fontium aut fluminum capita ſtrati, cantibus avicularum animum oblectant: ſic & ego ad illos ſacros & vulgo ignotos fontes, ex quibus omnis elegantia omnisque humanitas in vitam hominum fluxit, molliter compoſitus ex illo Ambroſio veterum Poetarum cantu incredibilem animi voluptatem hauriebam. Ut illi venatu aucupiove intenti prædas agunt, quibus menſam inſtructiorem faciant: ſic & ego quibus mentem inſtruerem, è ſapientiſſimorum hominum monumentis quotidie aucupabar. O ſtudia noſtra, Auditores, non utilia tantum ac fructuoſa, ſed dulcia etiam ac delicata! Perſarum reges, qui ut opibus ac divitiis affluebant, ita luxu ac deliciis diffluebant, voluptatis cauſa ita dividebant annum, ut hyemem Babylone, vel Suſis, in Media æſtatem agerent. Quidni ſtudia noſtra eandem nobis honeſte luxuriandi facultatem ac copiam præbeant? *Ex meo propinquo rure*, ait Terentianus Laches, *hoc capio commodi:*

Ne

Neq; agri, neq; urbis odium me unquam percipit,
Ubi satias cœpit fieri, commuto locum.

Idem in studiis licet. Gravi & severa Philosophorum lectione defessus animus est? Poëticorum lusuum, involutæ fabellis, & conditæ omnibus leporibus sapientiæ præcepta continentium, amœnitate recreetur. Solidus aliquod & succi plenius cibi genus requirit? Ex illo copiosissimo ac locupletissimo veterum Oratorum penore omnia non pascendis modo, sed etiam saginandis animis apta depromat. Ingurgitet se in historiam veterem, omnem superioris ævi memoriam mente ac cogitatione perlustret; indulgeat arbitratu suo illi voluptati, quæ infinita & insatiabilis ex antiquitatis cognitione percipitur. Aliarum voluptatum habendus modus est, huic nimis indulgeri non potest. Atque equidem, Auditores, quoniam humanus animus varietate capitur, omniumque prope rerum, ut ait Euripides, jucunda mutatio est: decrevi hoc anno aliquid vobis hujus suavitatis impertiri, & intermissa paulisper Philosophiæ severitate, nobilissimi inter Latinos historiarum scriptoris lectione vos pascere. Quod consilium tum denique sine ulla dubitatione probabitis, cum, ex quo fonte manaverit, intelligetis. Superioribus diebus, cum ad illud non amplissimi tantum ordinis, sed hujus ætatis, singulare lumen ac decus, Gulielmum Sirletum Cardinalem venissem, cœpit ille me, ut solet, de studiis meis humanissime interrogare. Cui cum pauca pro tempore respondissem, procedente sermone, quæsiit etiam ex me, quid vobis hoc anno proponere atque explicare meditarer? Respondi, me in ipsius potestate & semper fuisse & semper fore, & hac quoque in re totum ex ipsius nutu atque auctoritate pendere, atque id demum mihi factum optimum atque utilissimum visum iri, quod ipso auctore, & tanquam auspice, gereretur. Tum ille, quando, inquit, superioris anni curriculum in Aristotelis politicis consumpsisti, non alienum fuerit hoc anno aliquid paulo levioris operæ assumere. Nam neque omnes ii, quorum

te commodis servire oportet, capaces sunt tam arduarum disputationum; & à plerisque impetrari non potest, ut Græcas litteras ament; & sunt, qui anni principio, ad dimidiatos libros, tanquam ad delibatas ab aliis ac prope semesas epulas, non libenter accedant. Quare auctor tibi sum, ut aliquem historicum sumas: ac, si me audis, non alium potius, quam Sallustium. Nam & egregie latine loquitur, & gravis ac densus est, & civilis sapientiæ plenus, &, quod tu quanti facias scio, Thucydideus: & ut exiguus liber est, paucis illum mensibus totum explicare facile poteris. Ego vero, inquam, libentissime parebo auctoritati tuæ: neque unquam committam, ut quacunque de re sententiam tuam cognovero, de ea mihi amplius quærendum ac dubitandum putem. Quod igitur faustum felixq; sit, de summi in omni genere laudandarum artium viri, & nostrum omnium amantissimi sententia evolvemus & excutiemus una hoc anno, Auditores, Sallustium, hoc est, eum scriptorem, cui antiquitas historiæ Romanæ detulit principatum. Ad quem cognoscendum, si vos parem meæ industriam ac diligentiam adferetis, magnam vim ex ejus scriptis, DEO volente, & eloquentiæ & sapientiæ præceptorum colligemus. Sed in primis pauca quædam de historia in genere, pauca de Sallustio dicam, quæ instituto nostro non inutiliter præfulciantur ac præmuniantur. Ac de historia quidem hæc: primum quid sit historia: deinde quam pulchra, quam jucunda, quamque utilis sit historiarum cognitio; tum quæ sint historiæ leges; postremo in historiarum lectione versantibus quæ potissimum observanda sint, & quomodo in ea re à plerisque peccetur. Cornificius, seu quis alius est, qui scripsit libros Rhetoricorum ad Herennium, itemque Cicero ipse libro primo de inventione, ita historiam definiunt: *Historia est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota.* In hac definitione quot verba, totidem prope peccata sunt. Primum historia non est res gesta: sed rei gestæ expositio ac narratio. Non enim ipsa conjuratio Catilinæ, aut bellum ipsum Jugurthinum

thinum hiſtoria eſt, neque hoc ipſi dicere voluerunt: ſed id, quod ſentiebant, non ſatis commode elocuti ſunt. Itaque condonetur hoc negligentiæ ipſorum: & ſi nemo in rebus definiendis negligens eſſe debet. Sed quod addiderunt, hiſtoriam non eſſe, niſi quæ ab ætatis noſtræ memoria remota ſit, cujus quæſo amentiæ eſt? Ergo ſi quis hodie de Romulo & Remo ſcribat, fatebimur, eum hiſtoriam ſcribere; ſi de bellis inter Carolum V & Franciſcum I geſtis, negabimus, quoniam hæc nondum ab ætatis noſtræ memoria remota ſunt: aut certe dicemus, nondum hiſtorias eſſe, tunc demum fore, cum qui earum rerum meminerit, nemo amplius reperietur. Quomodo fiet, ut ipſe quidem hodie hiſtoriam non ſcribat, qui autem ab hinc centum annis ſcripta ejus legent, hiſtoriam legant. Neq; Thucydides hac ratione hiſtoriam ſcripſerit: neque Xenophon in libris anabaſeos, aut in libris rerum Græcarum; neque Salluſtius, cum conjurationem Catilinæ, aut cum bellum Jugurthinum ſcriberet. Livius quoque quamdiu vetuſta perſecutus eſt, hiſtoriam ſcripſiſſe dicetur: at poſtremis libris, quibus complexus erat, res ſuis temporibus geſtas, hiſtoriam videlicet deſierat ſcribere. Sed nolo pluribus verbis exagitare tam fatuam definitionem: ne mentionem quidem illius ullam feciſſem, niſi ſcirem eam etiam hodie defenſores habere. Longe aliter ſentiebant quidam olim eruditi homines, quos Verrius Flaccus refert putaſſe, hiſtoriam proprie dici narrationem earum rerum, quibus gerendis is, qui eas narraret, interfuiſſet. Quos quamvis non ſequor, [neque enim pauciora aut leviora incommoda hanc quam illam definitionem ſeqvuntur,] tolerabiliorem tamen illorum errorem eſſe arbitror. Quomodo igitur hiſtoriam definiemus? injuſte enim reprehendit aliena, qui meliora non profert. Hiſtoriæ nomen, Auditores, non tantum rerum geſtarum, ſed quarumlibet rerum narrationem expoſitionemque ſignificat. Sic Ariſtoteles eos libros, quibus ingenia & naturas animalium perſecutus eſt, vocavit hiſtoriam animalium;

ſic

sic Theophrastus historiam stirpium; sic denique C. Plinius libros suos naturalis historiæ inscripsit. Quibus libris causæ ac principia rerum exquiruntur, aut alicujus disciplinæ præcepta traduntur, numquam eos quisquam recte historiam vocaverit. At ubi narratur tantum aliquid atq; exponitur: recte id scriptorum genus historiam nominaris. Itaque liber quidam, qui Galeno tribuitur, neque tamen ipsius est, quo veterum philosophorum unaquaque de re sententiæ exponuntur tantum, non etiam expenduntur, recte inscribitur φιλοσόφου ἱστορίας. Eodemque nomine affici possent libri ejusdem argumenti, qui falso tribuuntur Plutarcho περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις. At libros physicorum, aut ethicorum, aut ejusmodi alios si quis historiam vocaret, male & inscienter historiæ nomine uteretur. Nam illud quoque intelligendum est, quod de toto aliquo genere universe scribitur, historiam non vocari, nisi particulatim ad singula veniatur. Atque hæc cum ita sint, historiæ tamen nomen in hac disputatione non tam late accipimus: sed vim illius angustioribus terminis concludentes, ita definiendam historiam putamus: *Historia est rerum publice gestarum diffusa & continuata narratio.* Neq; quidquam interesse arbitramur, ad hoc quidem, ut historia sit, sintne res illæ remotæ ab ætatis nostræ memoria, an minus; & num is, qui eas scribit, eis interfuerit, an non interfuerit. Scripsit Herodotus de rebus à memoria ætatis suæ remotis: & historiam scripsit; scripsit Thucydides de bello, cui ipse interfuerat; scripsit Xenophon de reditu Græcorum ex Asia, cui non interfuerat modo, sed & præfuerat: & uterque historiam scripsit. Si quis dicat, ad fidem & auctoritatem historiæ conciliandam interesse, scribat quis ea, quæ ipse viderit ac cognoverit, an quæ ab aliis tradita acceperit, non negabo: si, ut vere ac proprie historia sit, horum utrumlibet requiri dixerit, pernegabo. Nunc singulas propositæ definitionis partes minutatim consideremus. *Historia est narratio rerum gestarum.* Omnes igitur fabulæ excluduntur.

Neque enim continent res gestas, sed ad ejus, qui scripsit, libidinem fictas. Itaque neque Luciani libros verarum, ut ipse ludens vocat, narrationum, neque Æthiopica Heliodori, aut Pœmenica Longi, aut ejus generis scripta, historias esse dicemus. Non magis quam Heraclidæ Abarin, aut Aristonis Lyconem. Ne Xenophontis quidem libros Κύρου παιδείας pro historia acceperim: tum ob alias caussas, tum quia in eis non tam curæ fuit sapientissimo ac disertissimo scriptori, ut res à Cyro gestas exponeret, quam ut nobis exemplar regis omni ex parte perfecti proponeret. Estne igitur omnis vera narratio historia? Minime: sed ea tantum, quæ est *rerum publice gestarum*. Non enim oratorias narrationes, etiam si veræ sint, historias vocabimus; neque illa Ciceronis: Milo domum venit, calceos ac vestimenta mutavit: paulisper, ut fit, dum se uxor comparat, commoratus est: aut similia ad historiam pertinere censebimus. Neque Philostratus cum vitam Apollonii aut Sophistarum, neque Laertius aut Hesychius, cum vitas philosophorum: neque Plutarchus, Svetonius, Æmilius Probus, Ælianus, Lampridius, Capitolinus, cum vitas Imperatorum aut aliorum virorum illustrium scriberent, historiam scripsisse judicandi sunt. Aliud est enim vitas scribere, aliud historiam. Qui vitam alicujus scribit, qualis quisque domi fuerit, qualis in uxorem, qualis in liberos, in familiares, in hospites; quo victu ac cultu corporis usus sit, accurate ac diligenter exponit: qui historiam, hæc omnia aut prætermittit, aut in accessionis loco, quasi aliud agens, strictim & modice attingit; ea tantum ex instituto persequitur, quæ ad publicum pertinent. Hoc Plutarchus ipsemet docet, qui etiam cum virorum illustrium vitas scribit, negat se historiam scribere. Verba ipsius proferam, ne quis dubitationi relinquatur locus. Οὔτε γὰρ ἱστορίας γράφομεν, ἀλλὰ βίους, οὔτε ταῖς ἐπιφανεστάταις πράξεσι πάντως ἔνεστι δήλωσις ἀρετῆς, ἢ κακίας, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ῥῆμα καὶ παι-

παιδιά τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησεν μᾶλλον, ἢ μάχαι μυριόνεκροι, καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται, καὶ πολιορκία πόλεων. *Neq; enim historias*, inquit, *scribimus, sed vitas, neq; ut quæq; nobilissima actio est, ita maxime virtutem aut improbitatem cujusque patefacit: immo vero sæpe & verbum unum, & jocus aliquis magis declarabit, qui cujusque mores essent, quam pugnæ, in quibus decem hominum millia ceciderunt, maximaque prælia & urbium obsidiones.* Videtis igitur, quæ sit quasi seges ac materia historiæ propria: bella, paces, induciæ, fœdera, seditiones, tumultus, leges, judicia, commutationes Rerumpublicarum, & quæ sunt ejusdem generis: qualia apud Herodotum, Thucydidem, Xenophontem, Polybium, Dionysium Halicarnasseum, Sallustium, Livium, Diodorum Siculum, Cornelium Tacitum, Appianum, Ammianum Marcellinum, Dionem Coccejum, & ejusmodi alios leguntur; quos vere ac merito possumus historiarum scriptores nominare. At tonderi diligenter ac radi; aut velli etiam solitum Cæsarem, & semper cingi supra latum clavum, & Octavianum mense Decembri totos dies talis lusisse, & similia, ejus sunt, qui vitam alicujus, non qui historiam scribat. Addidi in definitione historiæ, eam esse non narrationem modo, sed *diffusam & continuatam narrationem*, id est, διέξοδον καὶ συνεχῆ. Diffusam quidem: quoniam qui summa capita rerum colligunt, eaque nude ac simpliciter proponunt, ut Florus, Eutropius, Orosius, Sulpicius, non tam historias scribere dicendi sunt, quam summaria quædam, aut, ut vetustiores loquebantur, breviaria historiarum. Continuatam autem, ut Valerium Maximum, & alios ejus exemplum secutos ab historicorum numero excluderem. Longe enim aliud est historiam scribere, aliud exempla similia ex historiis collecta, sub uno, quod illi fecerunt, aspectu ponere. Probasse me vobis arbitror quod principio posueram, historiam esse rerum publice gestarum diffusam & continuatam narrationem. Cetera,

X 2 de

de quibus dicere inſtitueram, (ſunt autem hæc: de legibus in hiſtoria ſervandis, de pulchritudine, ſvavitate, utilitate hiſtoriæ, tum quid præcipue obſervare debeant, qui hiſtorias legunt,) ea igitur, & de ipſo Salluſtio quædam cognitu digna, ne & vobis moleſtiæ & aliis impedimento ſim, in craſtinum differentur,

Non dubito L. C. V. P. quin, quicunque te huc honoris mei cauſa veniſſe vident, & humanitatem erga me tuam admirentur, & me tibi plurimum eo nomine debere arbitrentur. Ego autem ingenue fateor, nihilo me tibi propterea eſſe, quam antea fueram, devinctiorem. Cui enim omnia debeo, quid ei jam debere amplius poſſim? Quare ne illud quidem mihi curandum puto, ut tibi exquiſito aliquo orationis genere gratias agam. Iſta faciant, qui ſe accepta beneficia verbis exæquare poſſe confidunt. Mihi jam pridem adempta ac præciſa ſpes omnis eſt quidquam excogitandi, quod tuis erga me innumerabilibus meritis ulla ex parte reſpondeat.

Cum explanaturus eſſet Æneida Virgilii.

ORATIO XIV. (alias XI.)

Habita Romæ III. Non. Novembr. Anno cIɔ Iɔ LXXIX.

UT in reliquis vitæ partibus, ſic in ſtudiis & in ratione dicendi plerumque contingit, ut juvenes quidem nitida & ad pompam atque oſtentationem accommodata, ſenes autem utilia magis & fructuoſa delectent. Itaque ego qui olim florenti ætate omnes lepores feſtivitatesq; dicendi, quantum quidem in me ſitum erat, ſummo ſtudio aucupabar, & pectere ac comere cum cura orationem ſolebam, nunc ut ætate, ita conſilio commutato, profutura potius quam oblectatura conſector: ne-

neque tam id operam do, ut ab iis, qui ad me audiendum conveniunt, diſertus habear, quam ut ipſi aliqua re bona & digna cognitu domum redeant auctiores. Et hoc quoque tamen ipſum voluptati vobis eſſe confido. Neque enim vere novo ſegetis herbeſcentis viriditas, quam adulta æſtate flaveſcentis & falcem vocantis maturitas; neque arborum in primos ſeſe flores induentium, quam opibus ſuis laborantium, & earum pondere incurveſcentium magis nos aſpectus oblectat. Nunc igitur Æneidos Virgilianæ interpretationem ingreſſurus, (poematis non tantum inter omnia latina ſine ulla dubitatione præſtantiſſimi, ſed etiam Græciæ gloriam in magnum diſcrimen vocantis,) omittam multa, quæ apte ad plauſus & clamores excitandos in hoc argumento dici poſſe, facile intelligo: convertamque orationem meam ad quarundam rerum tractationem, quas ſpes eſt neque nimis communes ac contritas, neque alienas ab hoc inſtituto, neque cognitu inutiles judicatum iri. Dicam enim de poetices ipſius natura primum & antiquitate: tum ſvavitate, & quid ſit, quod eam tantopere ſvavem efficiat, quasque illa hominum generi utilitates & attulerit & perpetuo adferat; deinde quasdam Ariſtotelis de poeſi ac poetis ſententias, quæ propter ipſius auctoritatem in omnium fere jam animis inſederunt, tentabo & ad disquiſitionem vocabo; poſtremo cum & de Virgilio ipſo, & de hoc, quod nobis in manibus eſt, ejus poemate, pauca quædam ad ipſius dignitatem ac commendationem pertinentia protulero, mittam concionem, neque committam, ut nimia longitudine aut vobis moleſtiæ ſim, aut aliis, qui poſt me in hunc locum conſcenſuri ſunt, impedimento. Poeticam veteres, ut hinc exordiar, non tam artem eſſe, quam incitationem quandam animi, & furorem divinitus immiſſum, qualis eſt in vaticinantibus, judicarunt. Qvod ita expreſſit Cicero pro Archia: *ſic à ſummis hominibus eruditiſſimisque accepimus, ceterarum rerum ſtudia & doctrina & præceptis & arte conſtare: poetam natura ipſa valere & mentis viribus excitari, & quaſi*

X 3 divino

divino quodam spiritu afflari. Et apud eundem Antonius lib. 2. de oratore hoc ipsum à Democrito & à Platone in scriptis relictum esse dicit. Ac de Democrito quidem aliis credamus necesse est, cum ipsius scripta perierint: apud Platonem autem ita multis locis hoc dicitur, ut putidum sit eos accuratius percensere. Sed & poetæ ipsi hoc de se profitentur ac prædicant; quorum sunt illa:

Est Deus in nobis: agitante calescimus illo,
Sedibus ætheriis spiritus ille venit.

multaque ad eundem modum; & Pindarus eo se Bacchylidi anteponit, quod ipse quidem natura valeat, Bacchylides arte subnixus temere multa profundat: itaque tantum interesse inter se & illum, quantum inter aquilam & corvos, gloriatur. Neque aut mons ille duplici vertice insignis, aut fons, cujus haustu poetas fieri ajunt, quidquam aliud indicant, quam eos non arte & industria, sed divino quodam spiritu & instinctu valere. Et certe præstantissimi poetarum, Orpheus, Linus, Musæus, & ille omnium parens Homerus multis ante seculis extiterunt, quam ulla præcepta poetices tradita essent. Sed tamen si naturæ tantum & ingenii, non artis & industriæ poetica est, quid est, quod summus philosophus Aristoteles libros tres de arte poetica scripsit? quod optimi poetæ Horatii libellus eodem argumento scriptus manibus teritur? quod, ut ceterarum, ita hujus quoque facultatis præcepta quotidie ab hominibus eruditissimis summo studio tractari videmus? An illud verius est, ut in oratore, sic in poeta, qui oratori affinis quodammodo & in dissimili genere simillimus est, & naturæ atque ingenii præstantiam & artem præterea quandam ac præceptorum observationem requiri? Ita quidem certe sentit Horatius, cujus illa sunt:

Natura fieret laudabile carmen, an arte,
Quæsitum est. Ego nec studium sine divite vena,
Nec rude quid prosit video ingenium; alterius sic
Altera poscit opem res, & conjurat amice.

Faten-

Fatendum tamen fortaſſis eſt: plus in poeta ingenium, plus in oratore induſtriam poſſe. Sed ut Phyſici ajunt, res è multis ac diverſis elementis conflatas atque concretas ex eo nominari, quod in quaque dominetur: ſic veteres illi cum in poetis illum animi ardorem plurimum poſſe, quaſique principatum obtinere; curam autem & induſtriam ſubſequi, eique quaſi famulari viderent: quod præcipuum eſſet, id ſolum eſſe dixerunt. Nam quod ſummi poetæ fuerunt, antequam quiſquam poetices præcepta traderet: idem in oratoribus dici poteſt. Siquidem ut alios omittam, ille ipſe, quo nemo poſt homines natos eloquentior fuit, Demoſthenes, omnes eloquentiæ numeros antea impleverat, quam ab Ariſtotele, qui primus ut dialecticen ita & rhetoricen ad artis formam redegit, libri ad eam rem pertinentes conſcriberentur. Sed & emendate loquebantur homines, antequam grammatici naſcerentur: neque ex illorum præceptis emendate loquendi facultas; ſed ipſa potius præcepta ex obſervatione eorum, qui bene loquerentur, enata ſunt: quomodo juriſconſulti dicunt, non jus è regulis, ſed è jure regulas extitiſſe. Neque omnino quidquam eſt aliud ars, quam imitatio quædam naturæ: neque ulla eſt ars, cujus non ſemina ac principia naturæ debeantur. Sic igitur à me primum illud caput eorum, quæ propoſueram, explicatum ſit, ut poeticam, neque impetum quendam animi temere ſine ullis legibus vagantis eſſe ſtatuamus; neque rurſus totam præceptis adligatam & adſtrictam teneri: ſed & generoſo quodam ingenio, tum ad concipiendas animo rerum imagines, tum ad ea, quæ conceperit, grandibus verbis, & minime vulgari dicendi genere efferenda egregie facto, & præterea diligenti cura atque obſervatione præceptorum quorundam contineri. Antiquitas ipſius vel è Ciceronis teſtimonio omnibus nota eſt, qui è doctis antiquiſſimum eſſe ait poetarum genus. Nos certe Homero, quem tamen multi poetæ antecesſerant, nullum profanum ſcriptorem vetuſtiorem habemus. Et illi, qui primi diſperſos homines congregaſſe, & ex

agresti ac ferina, ad mitiorem & cultiorem vitam traduxisse perhibentur, non alii quam poetæ fuerunt: quos propterea Plato deorum filios & sapientiæ patres ac duces vocat. Qui cum & præclaras sententias funderent, & certis numeris ac pedibus verba vincirent, ita ut neque ulterius quam par erat excurrerent, neque citerius subsisterent, sed paria paribus reddentes æquilibritatem in dicendo quandam efficerent, & oraculorum similia atque ænigmatum speciem præbentia multa loquerentur: admirata eos illa rudis antiquitas, & divinum aliquid in eis latere rata est, & suavitate cantuum irretita, ducendam se illis gubernandamque permisit. Mulcet autem animos, & incredibili suavitate perfundit poesis, ut uno verbo dicam, propter admirabilitatem. *Delectat enim*, ait Cicero, *quicquid est admirabile.* Poetæ autem & mira quædam narrant, & ea miro modo eloqvuntur. Jam omnes homines natura cupidi sunt scientiæ: & admiratio stimulus quidam est ad sapientiam ac scientiam: impellit enim ad quærendam causam, in cujus cognitione ac perceptione posita scientia est. Itaque Aristoteles, cujus hæc ex fontibus libamus, & admiratione ductos esse homines ait ad philosophandum, & ut quisque sapientiæ amantissimus sit, ita esse amantissimum fabularum. Delectant poetæ numero quoque ipso & sono, qui naturæ nostræ ita consentaneus est, ut veterum quidam animum ipsum numerum esse atque harmoniam putaverint. Delectant etiam, quia in rebus nihil ad nos attinentibus pertentant animos nostros omni genere affectuum: ita ut vel legentes poemata, vel audientes, interdum angamur ac premamur metu, interdum ad spem erigamur, nonnunquam exhilaremur, nonnunquam etiam iis, quæ ficta esse scimus, illacrymemur. Vir sanctissimus & eruditissimus Aurelius Augustinus sæpe ubertim flevisse se, cum Didonis mortem apud Virgilium legeret, confitetur. Sed hoc in eo propter singularem ipsius bonitatem minus fortasse mirum videri potest. Vere enim hoc Græci proverbio dicunt; Bonos viros faciles esse ad lacrymandum

dum. Quid quod feris quoque ac barbaris hominibus, & cæde ac sangvine gaudentibus poemata tamen misericordiam interdum & lacrymas commovent? Alexandrum Pheræorum tyrannum accepimus aspero supra modum & immiti atque efferato ingenio fuisse, ita ut homines alios vivos defoderet, alios aprorum ursorumque pellibus tectos, canibus venatricibus laniandos objiceret, idque sibi pro ludo atque oblectamento haberet, quasdam etiam civitates amicas ac socias immissis sine caussa spiculatoribus, repente universas contrucidaret. Coram hoc agebantur aliquando Euripidis Troades, qua in fabula dolenter admodum deplorantur Trojanorum calamitates. Homo quamvis asper & indomitus, quemque nulla unquam res ad misericordiam flectere potuisset, sensit tamen se poetices cantibus commoveri. Itaque statim se proripuit è theatro: indignum esse dicens, se, cui tot strages, tot urbium direptiones, tot civium exquisita tormenta nunquam lacrymam unam exprimere potuissent, Hecubæ & Andromachæ malis illacrymari. Quam vim poetarum Horatius merito cum funambulorum & magorum operibus comparavit.

Ille, inquit, *per extentum funem mihi posse videtur*
Ire poeta, meum qui pectus inaniter angit,
Irritat, mulcet, falsis terroribus implet,
Ut magus: & modo me Thebis, modo ponit Athenis.

Paulo aliter explicat Aristoteles causam ejus voluptatis, quam ex poesi capimus: sed nihil prohibet aliter à pluribus eadem de re, & tamen vere ab omnibus disputari. Ait igitur Aristoteles, natura comparatum esse, ut omnes homines imitatione gaudeant, & ex rebus imitando expressis, cuicuimodi tandem illæ sint, voluptatem percipiant; huic rei argumento esse puerulos, qui natura duce, imitari omnia gestiant; & hoc vel maxime differre homines à ceteris animantibus, quod homines natura maxime facti sint ad imitandum. Addit, quæ prima homines discunt, imitando disci; neq; quenquam esse, quin rebus imitando expressis

gaudeat, etiam iis, qvas veras nollet aſpicere: non igitur mirum eſſe, cum poeſis imitatio ſit, tantam ex ea ab omnibus percipi voluptatem. Hæc, ut à veritatis amantiſſimo philoſopho tradita ſunt, qvin etiam veriſſima ſint, dubitari non poteſt. Sed mihi tamen interdum non parvam dubitationem attulerunt. Ita enim mecum cogitabam: qvod oculo lux eſt, idem eſſe animo veritatem: & qvemadmodum luce oculum gaudere, abhorrere à tenebris: ſic animos noſtros iis, qvæ vera ſunt, gaudere, qvæ falſa ſunt, ea aſpernari ac refugere. Et Euripides qvidem jucundiſſimum eſſe ait, ſcire: Ariſtoteles autem, diſcere. Qvorum utrovis poſito, nihil veræ ac liqvidæ voluptatis è rebus falſis percipi poteſt. Falſa enim neqve ſciri, neqve diſci qveunt. Et tamen falſo gaudere homines, multis argumentis mihi videbar poſſe pervincere. Nam & poeſi gaudent, & pictura, & omni deniqve imitatione. Omnis autem imitatio videri vult id, qvod non eſt: itaqve qvodam genere mendacium eſt. Neqve vero tantum libenter ea videmus expreſſa coloribus, qvæ vera delectant, ut nemorum pratorumqve viriditatem, tellurem multiplici variorum florum tegmine opacatam, eximia pueros mulieresq; forma: ſed ea etiam, qvæ vera videre nollemus, mirabiliter nos picta delectant: Hercules liberos interficiens, diſcerpens Pentheum mater, rota volutus Ixion, jecur vulturi præbens Prometheus, ceteraque de poetarum mendaciis pictorum qvaſi propagata mendacia. Qvid eluviones, incendia, ruinas, domorum urbiumqve direptiones loqvar? qvæ vera ſani omnes refugiunt, picta ſumma cum voluptate intuentur. Ac admirari qvidem ſolemus, ſi qvos videamus nihilo majorem è fictis, qvam è veris, voluptatem percipere: eoſqve rudes eſſe atqve impolitos judicamus: cujusmodi ille Laco fuit, qvi ceteris tabulam qvandam magnificantibus, in qva pictus erat præpingui ruſticus corpore, ad umbram arboris ſtratus, magna cum ſignificatione languoris ac deſidiæ, negavit eam ſibi placere: qvod talem hominem ne vivum qvidem in ædibus habere

bere vellet? Et Anacharsis, qvi invitatus ad audiendum qvendam, qvi mirifice Lusciniæ cantum imitabatur, aspernatus est: veras sibi Luscinias sæpe auditas esse dicens. At qvis nostrum non talia omnia pluris faciat imitata quam vera? Qvæ autem vera vacca tantopere unquam celebrata est, qvantopere vacca Myronis? Nunqvid igitur hominem falso gaudere dicemus? Immo vero naturæ hominum amica pene veritas est: neqve aliud qvidqvam mendacio gratiam conciliat, qvam imitatio veritatis. Itaqve cum ea dicuntur, qvæ nullam prorsus habeant veritatis similitudinem, aut suapte vi, aut habita ratione eorum, apud qvos dicuntur, nulla ex talibus mendaciis existere voluptas potest. At poetarum figmenta & ingeniose excogitata sunt, & accedunt plerumqve ad aliqvam similitudinem veri: & ita exponuntur, ut in ipsa eorum expositione mirificum qvoddam ingenii acumen perpetuo eluceat. Itaqve, qvoniam verum ingeniose imitantur, oblectant. Seqvitur, ut ostendam, qvæ commoda humano generi adferant poetæ, & qvas ad res utilis sit poematum lectio. Dico autem, qvæ duo ut doceret Achillem Phœnix, comitem se ei à patre datum esse profitetur, ad ea utraqve poetas utilissimos esse. Nam & bene loqvi docent, & ad honestas actiones animos legentium aut audientium impellunt. Qvod his versibus exponit Horatius:

Os tenerum pueri, balbumq; poeta figurat:
Mox etiam pectus præceptis format honestis,
Asperitatis, & invidiæ corrector, & iræ.

Ac de eloqventia qvidem, qvin ad eam plurimum conferant, ne dubitari qvidem potest. Omnes enim granditas orationis, omnis peregrina, & ab vulgari abhorrens conformatio verborum, omnes figuræ insigniores non ab alio scriptorum genere, qvam à poetis petuntur. Numerose autem dicere, qvo nullum majus elocutionis ornamentum est, nemo non poterit, nisi qvi aures habeat in numeris poeticis diu multumqve tritas & exercitatas. Illa major & dubitationis plenior qvæstio est, prosint ne moribus poetæ,

poetæ, an eos inficiant ac depravent? Plato enim cum innumerabilibus locis summam laudem tribuisset poetis, ac præcipue Homero, in libris de republica, multa ab eo peccata esse demonstrat, & civibus suis ab eo metuens, excludit eum ab illa, quam instituit, civitate. Quem imitatus Cicero in Tusculanis, *Videsne*, inquit, *poetæ quid mali adferant? Lamentantes inducunt fortissimos viros: molliunt animos nostros; ita sunt deinde dulces, ut non legantur modo, sed etiam ediscantur. Sic ad malam domesticam disciplinam, vitamque umbratilem & delicatam cum accesserunt etiam poetæ, nervos omnes virtutis elidunt. Recte igitur à Platone educuntur ex ea civitate, quam finxit ille, cum mores optimos, & optimum reip. statum exquireret.* Nos vero, si ut Sirenum, ita poetarum cantus exitiosi sunt, obturemus adolescentium aures, neque ad eos ullum poeticæ svavitatis gustum permanare patiamur. Sed si, adhibito judicio, eorum lectio fructuosa est, caveamus, ne faciamus idem, quod Lycurgus Rex Thraciæ.

Cetera desiderantur.

Aggressurus Satyram tertiam-decimam Juvenalis.

ORATIO XV. (*alias XII.*)

Habita Romæ Anno cIↃ. IↃ. LXXV.

CUm constituerim vobiscum una evolvere atq; excutere librum Senecæ de providentia, judicavi omnibus nobis commodum fore, si is liber seorsim à ceteris Senecæ operibus mea opera emendatus excuderetur. Ac sperabam id fore, antequam ad has mihi jucundissimas, vobis, ut merito sperare videor, non molestas exercitationes rediremus. Sed aliter cecidit. Interea igitur, dum ille pulcherrimus libellus à librariis describitur,

tur, delegi decimam tertiam Juvenalis ſatyram, in qua hoc triduum conſumeremus. Et jucunda autem & utilis illius evolutio futura eſt. Continet enim multas graves & utiles ſententias, optimis verbis, & genere quodam dicendi ſalſo, feſtivo, hilari, &, ut ita dicam, vivido, quod huic poetæ proprium ac perpetuum eſt, explicatas. Neque mihi quisquam illud objecerit, multos eſſe ex latinis Juvenale meliores poetas. Non contendo. Scio multum intereſſe inter Juvenalem & Virgilium. Sed qui ſolum Virgilium legerit, tanto præſtare eum ceteris credere poterit, ſcire non poterit. Ut ad certiorem ipſius Virgilii gloriam pertineat, etiam alios legi. Deinde non continuo ſola cognoſcenda, quæ optima. Alioqui non tantum è poetis ſolus Virgilius, ex oratoribus ſolus Cicero, ſed ipſius Virgilii unum aliquod poema: Ciceronis una aliqua oratio legenda erit. Certe enim & aliquod Virgilii poema, & aliqua Ciceronis oratio principem locum tenet. At nemo unquam repertus eſt, qui aut Homerum, præcipuum eſſe inter poetas negaret, aut propterea Heſiodum, Theocritum, Apollonium Rhodium, alios etiam inferiores è manibus hominum excutere conaretur. Nec quia Sophocles in Tragœdia excellit, idcirco Æſchylum Euripidemque contemnimus:

Non, ſi priores (ait Horatius) *Mæonius tenet*
Sedes Homerus, Pindaricæ latent,
Ceæque: & Alcæi minaces,
Steſichorique graves Camœnæ.

Suus eſt ſtellis honos, ſua lux, etiam ſi à ſolis ſplendore & claritate vincuntur. At ſtulte facit, qui in poteſtate eligendi prætermiſſis optimis deteriora ſectatur. Hoc ita demum in me valeret, ſi ſvaderem vobis, ut eos, quos optimos eſſe conſtat, prætermitteretis. Sed id neq; feci adhuc, neq; facturus unqvam ſum, & multum puto intereſſe, hos quaſi ſecundarum partium ſcriptores melioribus anteponat aliquis, an eis quoque ſtudii aliquid tribuendum putet. Præclare Cicero ferreum quidem ſcriptorem eſſe non diffitetur Atilium, ſed ſcriptorem tamen, ut legendus ſit. *Rudem enim*, inquit

inquit, *esse in nostris poetis, aut inertissimæ segnitiæ est, aut fastidii delicatissimi; mihi quidem nulli satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt*. Hæc ille: & illis quidem temporibus, cum neque Musarum scopulos quisquam superarat, & is, qui hoc scripsit Ennius, meliorum inopia principem locum tenebat. Quid igitur censemus dicturum fuisse Ciceronem, si ad eorum poetarum, qui postea floruerunt tempora vitam producere potuisset? qui certe ut veteris illius Romani sermonis integritate inferiores fuerint: (suæ enim quisque ætatis, quam atavorum suorum sermone uti malebat:) limitatiores tamen, & cultiores, & multis poeticis virtutibus superiores fuerunt. Num igitur hos nitidos & politos contemsisset, qui illos horridos & impexos, studiose tamen ac diligenter evolverat? Sed ut in ceteris vitæ partibus, ita in ratione studiorum varie à vulgo hominum peccari solet. Patrum & avorum nostrorum memoria, qui se eruditos perhiberi volebant, optimis quibusque scriptoribus, tanquam pervulgatis & nihil abditum ac retrusum continentibus valere jussis, in aliis quibusdam obscurioribus, minusque tritis suam omnem industriam collocabant. Itaque eorum plerisque sæpius in manibus erat Appulejus, aut Sidonius Apollinaris, quam Cicero: Persium quam Horatium, Lucanum aut Claudianum quam Virgilium libentius & majore cum studio pervolutabant. Animadvertit hunc errorem insequens ætas, & Bembi, Sadoleti, ac similium & exemplo & auctoritate commota, ad vetustiorum lectionem imitationemque revocata est. Sed secutum est aliud malum, exorta factione ineptorum hominum, qui præter Ciceronem, Cæsarem, Sallustium, &, si forte, aliquot alios eidem ætati suppares, tum ex poetis, præter Catullum, Lucretium, Virgilium, tres aut quatuor alios, clamare cœperunt, ceteros omnes barbaros esse, nescisse latine loqui, neque satis dignos esse, in qvibus cognoscendis ullum studium poneretur. Inde extitit enectum quoddam & famelicum, & ut ego interdum vocare soleo, dilutum eloquen

quentiæ genus, hominum existimantium bene dicendi laudem in eo positam esse, ut ne ullum vocabulum ponas, quod non ex Cicerone sumpseris, quamvis fatue atque insulse loquaris, sine ulla vi, sine ullo acumine, sine ullo pondere sententiarum, dummodo unum illud observes, ipsius te Ciceronis fraterculum fore. Similis fatuitas eorum quoque, qui poetarum laudem affectabant, animos occupavit. Nam cum sibi indices quosdam confecissent earum vocum, quibus veteres aliquot poetæ usi essent, putarunt se illis æquiparatum iri, dum sedulo caverent, ne quam vocem versibus suis immiscerent, quæ non in illis, quos dixi, indicibus reperiretur. Ergo hoc exemplo suo utrique docuerunt, ex omnibus Ciceronianis vocibus stultissimas orationes, ex omnibus Virgilianis pessimos versus posse componi. Neque dici potest, quam hæc hominum somnia sibi placeant, quam se circumspiciant, quam se impudenter iis, quos non intelligunt, anteponant. Statium, ait eorum quidam, aut Silium Italicum, tu mihi, aut Lucanum aut Senecam nominas? Ovidium etiam, cui præter unum Virgilium, Latinorum nemo par fuit, contemnere audent, seque ei anteponere non verentur. Unus etiam, ceteroqui homo eruditissimus, sed illo errore imbutus, Ovidii metamorphosin, divinum poema, & omnibus ingenii, omnibus eloquentiæ luminibus omni ex parte collucens, in eum sermonem, quo vulgo nunc utimur, sibi convertendum curavit, ne, si eam latine scriptam attingeret, sinceritatem latini sermonis, quam ex aliis poetis hauserat, contaminaret. Sed hunc quidem excusare quoquo modo possumus: qui cum & doctrinæ copia abundaret, & latino sermone perite ac scienter uteretur, hanc una in re nimis credulus fuit, aliorumque judicio stare potius voluit quam suo. Isti non ferendi, qui ab omni eruditione imparati, quasi satis sit dixisse, *ego pulchra poemata pango*, audent se cum eis componere, aut etiam eos præ se despicere, à quorum coquis, aut mulionibus, si hodie viverent, scribendorum carminum laude

facile

facile vincerentur. Horum ego, simulatque Juvenalem mihi in manibus esse resciverint, qui de me sermones futuri sint, non ignoro. Juvenalem interpretatur. Cur non potius Horatium? sed & tertio ab hinc anno quasi alii poetæ deessent, Senecæ Troadas delegit, quas interpretaretur. Ego vero & in explicandis Senecæ Troadibus ita tum me versatum esse confido, ut illius poetæ amorem multis incusserim: & in hujus Satyræ explicatione, spero me perfecturum, ut ejusdem poetæ alias quoque cognoscere cupiatis. Sed satis jam verborum factum est. Nunc primum exponam argumentum hujus Satyræ. Deinde ipsius poetæ verba recitabo, quæque in eis explicatione egere videbuntur, ea diligenter & accurate interpretabor.

Cum annales Taciti explicandos suscepisset.

ORATIO XVI. (alias XIII.)

Habita Romæ III. Non. Nov. M. D. Lxxx.

NEqve pars ulla studiorum humanitatis aut amœnior est, aut fructuosior quam historia: neq; ullius gentis historia est, quæ cum historia populi Rom. aut magnitudine, aut pulchritudine, aut omnis generis exemplorum copia & varietate contendat: neque ex ingenti scriptorum, qui res Romanas literarum monumentis prodiderunt, numero quisquam est, quem merito quis C. Cornelio Tacito anteponat. Nam si nihil est hominis animo jucundius, quam discere; & eorum quæ suapte vi ac natura jucunda sunt, tanto quidque jucundius, quanto laboris ac molestiæ minus exhibet: dubitare de historiæ svavitate nemo potest, cum

scripti

ſcripti genus nullum ſit, ex quo aut plura, aut citius & minore animi contentione diſcantur. Artium præcepta, dum traduntur, moleſta ſunt; mathematica non plures pulchritudine invitant, quam difficultate deterrent; illa ipſa Princeps & Regina artium philoſophia nunquam tam multos habuit Studioſos ſui, ut non plures obtrectatores habuerit: una hiſtoria eſt, quæ omnium ſtudia alliciat, aures teneat, animos mulceat; à qua ſi quis abhorrere ſe dicat, parum abſit quin ipſe ſe ne hominem quidem eſſe fateatur. Parvulos pueros, in quibus naturæ vis maxime elucet, veriſſimeque perſpicitur, nulla re magis quam narratiunculis duci videmus: qui etiam ſæpe, ut aliquem fabellas narrantem audiant, eas ipſas, quibus cum maxime operam dant, luſiunculas deſerunt. Iſti ſuperbi ac divites, librorum & literarum omnium oſores, qui ſibi è ſtolido ac ſupino pulcherrimarum rerum contemptu gloriam quærunt, ut tamen ſic quoque aliquod hominis ſimulacrum ac veſtigium retineant, ab hiſtoria non penitus abhorrent. Itaque in illis ipſis quoque atriis, cœnationibus, cubiculis, unde aliæ omnes literæ omniſque honeſtas exulat, in menſa tamen aliqua, aut in abaco interdum videas expoſitos una cum fritillo, & turricula ac teſſeris ceteroque inſtrumento aleatorio, etiam libros, aut hiſtoriam aut aliquid hiſtoriæ utcunque ſimile continentes. Ut enim muſtum bibunt, qui vini veteris acrimoniam atque auſteritatem non ferunt: ſic pueri, & viri puerorum ſimiles, quia ſerio ſcriptæ hiſtoriæ gravitatem ſeveritatemque non capiunt, inanibus ſe fabulis propter quandam illarum cum hiſtoria ſimilitudinem oblectant. Sed ſupervacaneum eſt de voluptate, quæ ex hiſtoria percipitur, pluribus dicere: cum id de ſuo quiſque ſenſu judicare facile poſſit. Utilitas autem quanta ex hiſtoriæ tractatione capiatur, quis non videt? Mitto jam, quod ille apud Platonem Ægyptius ſacerdos Soloni dixiſſe fertur, ſemper pueros eſſe, qui vetuſtatis cognitione careant: illius quidem omnium humanarum rerum moderatricis prudentiæ

unde major vis qvam ex historia colligi potest? Non enim avium cantu, aut volatu, non inspiciendis pecudum fibris, non interpretandis hariolorum cantibus futura prænoscuntur: qvi cujusqve consilii aut inepti exitus esse soleat, qvi diligenter notaverit, atqve observaverit, is demum, qvid ex qvo eventurum sit, optime ac certissime providebit. Qvanqvam enim non certa qvadam & immutabili serie res humanæ volvuntur, magnaqve earum varietas & inconstantia est, ut hoc ipsum, qvemadmodum dicebat Agatho, verisimile sit, multa præter id, qvod verisimile est, evenire: plerumqve tamen è similibus similia existunt; neq; ulla certior regula est judicandi, qvo qvæqve res evasura sit, qvam inspicere, qvem exitum similia in longinqvitate temporis sæpius ac freqventius habuerint. Qvod si aut temporis hominibus ad vivendum concessi brevitas, aut ipsa vitæ ratio pateretur, ut idem homo multa secula, integra mente, integrisqve sensibus vixisset; multas Provincias obiisset; ad intimas principum virorum de gravissimis rebus consultationes freqventer adhibitus esset; omnium sententias audiisset; rationum, qvibus qvisqve niteretur, pondera ac momenta diligenter expendisset; observasset postea, & notasset diligenter, qvid ex qvo consecutum esset: qvis non incredibilem qvandam in eo vigere vim consilii crederet? qvis non ejus sententiam de rebus gerendis in oraculi propemodum loco ac numero habendam fateretur? Atqvi qvod natura nobis denegat, præstat historia, ut qvi eam diu ac diligenter pervolutarunt, omnibus ætatibus vixisse, omnes regiones perlustrasse, omnibus publicis consiliis interfuisse, omnia, qvæ unqvam contigerunt, præsentes spectasse, atqve annotasse videantur. Nam qvod alicubi Aristoteles ait, majorem qvandam esse poetices qvam historiæ cum philosophia conjunctionem, qvod historia tantum, qvid factum sit, exponat, poetica qvid fieri debuerit: id qvale aut qvomodo accipiendum sit, alias fortasse videbimus. Illud certe & extra omnem controversiam est, & ab eodem Philosopho alibi tradi-

traditur, in gravibus & ſeriis deliberationibus cum maximus exemplorum uſus ſit, è Poëtis quidem petita exempla in vulgus interdum aliquid valere: at apud graves & cordatos viros multo majorem vim ea, quæ ex hiſtoriis ducta ſunt, obtinere. Nam quod Horatius Homerum commendans dicere auſus eſt, quid honeſtum, quid turpe, quid utile, quid inutile ſit, melius eum ac plenius, quam Philoſophos docere: id ego de hiſtoria longe verius ac juſtius dicere auſim. Etenim Philoſophi primas rerum cauſas inquirunt, in præceptis communibus latiſſimeque patentibus occupantur: ſingula non fere conſiderant. Omnis autem actio, omniſque deliberatio ſingulis in rebus verſatur: neque quiſquam unquam, num bellum gerendum foret, ſed num huic populo adverſus illum hoc tempore gerendum foret, deliberavit. Ut igitur Medicus, qui multis ægrotis adſederit, multos curaverit, multis arteriam exploraverit, venam ſecuerit, medicamenta miſcuerit, quid ex quoque accidere ſoleat, notaverit, ſæpe ad medendum utilior eſt eo, qui majorem quidem rerum medicarum ſcientiam ex Hippocratis libris hauſerit, ſed illa cognitione contentus nunquam hominis ægroti lotium adſpexerit: ſic ad conſultandum melior, qui multa ejusdem generis ſingularia in hiſtoriis adhibito judicio notaverit, quam qui ex Philoſophorum ſcriptis communia quædam vivendi præcepta cognoverit. Optandum quidem eſt, ut utrumq; adſit: ſed ſi alterutro carendum ſit, malim experientem & exercitatum hominem ſine ulla univerſa cognitione totius generis, quam erudite & ſublimiter de univerſo genere diſputandi peritum, uſus & exercitationis expertem. Hunc in ſchola libentius audias, illum utilius in conſilium adhibeas. Sed de utilitate hiſtoriæ & dicta ſunt à me alias multa, & dicentur: & cum quæcunque potuero dixero, ſemper tamen multa ſupererunt. Quanto autem populus Rom. ceteris gentibus imperii magnitudine præſtitit, tanto hiſtoria populi Romani ceterarum gentium hiſtoriis antecellit. Nullius populi obſcuriora

& tenuiora principia; nullius admirabiliores progressus; nullius tanta majestas, tanta in prosperis rebus moderatio, in adversis animi magnitudo; nusquam & virtutum & vitiorum omnis generis aut plura exempla, aut illustriora. Quod si nulla gens est usque eo immanis ac barbara, quæ non in rebus gestis Romanorum cognoscendis plurimum operæ ac studii collocet: quid nos facere oportet, qui Romæ vivimus, qui è Romano cœlo spiritum ducimus, qui post tot acceptas clades, tot calamitates, tot strages, à bacchantibus barbaris, ut à petulantibus servis viduæ & effœtæ jam dominæ insultantibus, editas, tam multa tamen illius antiquæ virtutis ac majestatis monumenta quotidie intuemur? An cum tam multos ingeniosos & eruditos homines in remotissimis gentibus natos, tam longinqua itinera suscipere, tantos sumptus facere, tam multis se laboribus ac periculis exponere videamus, ut Romam videant; quod ita judicant se melius ac perfectius historiam Romanam intellecturos, si ipsum urbis situm, ipsa mœnia, ipsas veterum arcuum, tropæorum, templorum quamvis laceras & disjectas reliquias, illos tot olim nobilitatos victoriis colles viderint: nos, quibus otiosis hæc omnia in oculos assidue incurrunt, rerum Romanarum cognitionem negligemus? Quarum per se tanta pulchritudo est, ut etiam si scripta essent horrido aliquo & inculto orationis genere, suapte tamen vi hominum studia excitarent: nactæ autem sunt ejusmodi scriptores, qui, quamcunque sibi scribendi materiam sumpsissent, dignissimi tamen studio propter ipsum scribendi genus fuissent. Non enim potest quisquam dicere, in scriptores rerum Romanarum intuens, cur hæc tanta ingenia se dignius aliquod scribendi argumentum non elegerunt? neque rursus illud, cur res tam claræ tamque illustres non in aliquos magnitudine sua dignos scriptores inciderunt? Ita rerum magnitudo præstantia ingenia evocavit: scriptorum præstantia rerum magnitudinem adæquavit. Quid enim, ut ceteros in præsens omittam, ipsos modo principes nominem, aut Sallustio gravius

ac

ac nervosius, aut Livio grandius & uberius, aut Tacito pressius, prudentius, limatius, omni ex parte perfectius fieri potest? Cujus annales quoniam hoc anno, quod Deus faustum ac felix esse velit, vobiscum una communi studio evolvere, viamq; vobis ad eos facilius intelligendos, ut potero, praeire decrevi, pauca mihi quædam de eo dicenda sunt, non ut eum laudem; nam cum ipse se satis tacitus laudet, ego quoq; præstantiam ipsius tacitus admirari malo, quam & infantiam meam prodere, & laudes ipsius ingenii culpa deterere: sed ut iis respondeam, qui & Tacitum tanti à me fieri, & me tam diu, tanto studio, ut mihi ejus publice interpretandi potestas fieret, postulasse mirantur. Hodiernam autem orationem meam illi ipsi, qui Tacito obtrectant, breviorem reddiderunt. Nam si Tacitus mihi laudandus fuisset, necesse habuissem undique conquirere ac colligere, quæcunque veteres à perfecto historiæ scriptore exigenda esse dixissent, ac prolatis exemplis ostendere, ea omnia Tacitum cumulatissime præstitisse: quod & si verissime fieri poterat, propter ipsam tamen multitudinem & varietatem arduum ac difficile fuisset. Nunc Taciti quidem virtutes melius ac commodius in progressu operis singulas notabimus: hodie nisi temporis excludamur angustiis, pauca tantum quædam refutabimus ac refellemus, quæ in eum temere ab imperitis conjici solent. Inprimis autem illud positum sit, quæ summa scribentium laus est, eam Tacitò ab omnibus uno ore tribui; nullum unquam scriptorem prudentiorem ac consideratiorem fuisse; siccam ac sobriam esse illius orationem, adstrictam verbis, densam sententiis; nihil in ea notari posse diffluens, nihil inane, nihil redundans; singulis sæpe verbis singulas sententias contineri. Magna laus, & quæ in quo sit, facile ei alias deesse patiaris. Nam ut in iis, quæ possidentur, ea plurimi fiunt, quorum exigua moles est, pretium ingens, ut aurum, ut gemmæ, ut in cibis ii maxime laudantur, qui minimum detrimentorum habent, plurimum succi: ita maximi facienda oratio, quæ paucissimis verbis plu-

rimum sententiæ amplectitur. Indicat enim, se in pectore non in ore nasci. Hæc præcipua orationis virtus, quæ ex omnibus scriptoribus Latinis in Tacito præcipue cernitur, effecit, ut omnium ætatum sapientissimi quique, qui non inani verborum sono, sed bonitate & gravitate sententiarum ducerentur, præcipuo in honore Tacitum semper habuerint, ejusque assiduam & accuratam lectionem principibus viris omnium utilissimam judicarint. Neque vero ut id ita esse doceam, illo præcipuo argumento nitar, quod M. Tacitus non Imperator tantum, sed prope singularis exempli Imperator, hujus nostri imaginem in omnibus bibliothecis collocari, libros ne perirent, quotannis decies describi, & in archivis civicis asservari voluit: cum se etiam ab eo genus ducere gloriaretur. Vetera illa jam & obsoleta: & exemplorum quæ tantopere à temporibus nostris remota sunt, minus magna vis est ad permovendum. Paulus III. P. M. quo nullum sapientiorem senem nostra vidit ætas, Tacitum sæpe relegendo contriverat neque ullum profanum scriptorem æque libenter legebat. Cosmus Medices, qui primus Magnus Etruriæ Dux fuit, homo factus ad imperandum, qui eam, quæ vulgo fortuna dicitur, in consilio & prudentia consistere docuit, Taciti libros in deliciis habebat: eorumque lectione avidissime fruebatur. Neque non hodie multi aut Principum, aut eorum, qui de summis rebus à Principibus in consilium adhibentur, eundem studiosissime legunt, & quasi pro magistro quodam prudentiæ habent. Nunquid igitur movebimur stultis quorundam vocibus, qui nisi quod ipsi didicerunt, nihil discendum putant: & quoniam à magistris suis nihil olim præter bucolica Virgilii, & paucas Ciceronis epistolas, & orationem, si forte, aliquam audierunt, ab iis me discedere, & vobis graviora proponere, iniquo animo fuerunt? An quisquam vestrum est, qui eo consilio studia sequatur, ut in pulvere scholastico consenescat? Cur igitur ea potius consectemur, quæ tantum in scholasticis concertatiunculis inter adolescentulos, aut senes adolescentulis stultiores oblecta-

lectamento, quam quæ olim gravissimis in negotiis emolumento futura sint? Nos vero istos nugatores contemnite, præsertim cum illa leviora aut jam didiceritis, aut, qui ea usque ad tædium inculcent, in omnibus vicis ac triviis obvios quamlibet multos; qui Tacitum interpretari aut possint, aut velint, non multos sitis habituri. Nunc, quæ in eo culpari à nonnullis soleant, exponerem, eaque omnia, uti pollicitus eram, refutarem ac refellerem: sed video me longius progressum esse dicendo, quam à principio existimaram. Fefellit me Taciti amor: cujus laudes cum hodierno die tacitus prætermittere statuissem, auferri me postea passus sum, neque mihi potui, ne eas strictim & modice attingerem, temperare. Vereor autem si longius orationem producere voluero, ne & vobis molestiæ sim, & iis, qui post me in hunc locum conscensuri sunt, impedimento. Quare, quæ supererant, in crastinum, si vobis quoque ita videtur, differam: neque metuam, ne quis me hodie justo breviorem fuisse dicat. Nam & in his primis velitationibus nostris, justique cursus ac certaminis quasi prolusionibus brevitas culpari non solet: & verum est, quod ait Varro, portam itineri esse longissimam. Equos ipsos, ubi diu quieverunt, qui longum iter ingressuri sunt, fatigare primo itineris die non solent. Si tot præstantibus viris, qui huc hodie convenerunt; ut dicendo placerem, consequi fortasse non potui: at certe, breviter dicendo, minus ut molestus sim, consequar: Sed utinam, Auditores, utinam & brevis hodie visus sim, & quicunque me unquam audient, brevem semper fuisse me doleant. Quanto svavius est, abeuntes dicere, cur hic tam cito desiit? quam abire cupientes, quando tandem hic desinet? Nimio satius est, quod cum fame relinquit, quam quod satietate distendit.

Sequitur in eodem argumento.

ORATIO XVII. (alias XIV.)

Habita Romæ prid. Non. Novembr. Anno cIↄ Iↄ Lxxx.

Qui me à Taciti interpretatione deterrere cupiebant, quinque præcipue, quæ illi objicerent, reperiebant. Primum quod illorum temporum historiam contexuisset, quibus vetus illa S. P. Q. R. majestas & amplitudo conciderat, quibus illi paulo ante terrarum domini, acerbissimo teterrimorum tyrannorum dominatu oppressi tenebantur. Non jam amplius Camillos, Curios, Fabricios, Maximos, Lælios, Scipiones, aliaque virtutum non hominum nomina in historia repertum iri, sed degenerem & oblitum virtutis avitæ populum, sed senatum ad servilem adulationem projectum, sed proposita vitiis, quæ quondam virtutibus deferebantur, præmia, sed unius impuri hominis libidinem extincta legum auctoritate dominantem. Quod si vere dictum esset a summis philosophis, principum mores esse speculum civitatis, ceteramque multitudinem ad imperantium exempla componi: quem virtuti locum esse potuisse in ea urbe, in qua non homines, sed monstra ex omni vitiorum fece ac colluvione concreta regnarent? Melius itaque consulturum esse me studiis vestris, quando Romanam historiam tractare animus erat, si eorum vobis temporum historiam proponerem, quibus populus R. foris adversus barbaras gentes, domi adversus vitia perpetuum bellum gerebat, neque cæteros populos bellica magis virtute, quam innocentia & integritate superabat. Abire in mores, quæ discuntur in scholis: & ea fere quemque imitando exprimere, quibus legendis audiendisque puer assueverit. Neque deerant, quod equidem valde miratus sum, qui non dubitarent mihi auctores esse, si res sub imperatoribus gestas persequi vellem, ut Svetonium potius, quam Taci-

Tacitum sumerem: quem ipsi & meliorem Tacito Latinitatis auctorem, & nitidiori ac floridiori genere orationis usum dicerent. Erant etiam, qui, quod maximum in historico vitium est, fidem quoque Taciti accusarent quod multa mendacia historiis suis admiscuisset. Neq; tamen, quamquam sæpe à me orati ut id facerent, mendacium ipsius proferre ullum poterant: duorum tantum veterum scriptorum testimonio id pervincere nitebantur: quorum Vopiscus aliquando mentitum in historia Tacitum diceret; Tertullianus eum mendaciorum loquacissimum vocaret. Addebant tertio loco, impium ac nefarium esse scriptorem, qui Christianæ religioni aperte infensus & inimicus fuisset. Asperum præterea & insvavem ac spinosum, & cum cujus difficultate ad eruendas sententias perpetuo luctandum foret. Postremo male latine locutum: idque non vulgus modo dicere, sed ipsos etiam præcipuos Taciti amatores confiteri. Cujus igitur libri & corruptissimorum temporum historiam, eamque ipsam neque satis fideliter scriptam, & melius ab alio traditam continerent, & auctoris sui manifestam impietatem proderent, & molesto atque odioso propter obscuritatem, & parum latino sermone constarent, causam esse nullam, cur, tot potioribus omissis, in eo potissimum conficere hujus anni curriculum vellem. Ad quæ omnia respondere constitui, ne præjudicata multorum opinio cujusquam vestrum aut animum avocet, aut retardet industriam. Primum igitur considerandum est, respublicas hodie perquam paucas esse: nullam esse propemodum gentem, quæ non ab unius nutu atque arbitrio pendeat, uni pareat, ab uno regatur. Ergo hac saltem in parte propius accedit ad similitudinem temporum nostrorum status ille rerum, qui sub imperatoribus, quam qui imperante populo fuit. Quo autem quæque historia rerum nostrarum similior est, eo plura sunt in ea, quæ discamus, quæ ad usum conferamus, quæ ad vitam moresq; referamus. Quanquam autem Dei beneficio ætas nostra Tiberios, Caligulas, Nerones non habet: prodest tamen scire,

quomodo etiam ſub illis viri boni ac prudentes vixerint,& quomodo & quatenus illorum vitia tulerint ac diſſimulaverint; quomodo neque intempeſtiva libertate utentes, vitam ſuam ſine ulla publica utilitate in periculum objecerint, neque tamen fœda ac probroſa laudantes placere ſibi ullam turpitudinem oſtenderint. Multa ſæpe ſunt in Principibus, quæ vir bonus laudare non poteſt, tegere & transmittere ſilentio poteſt. Ad ea connivere qui neſciunt, & ſibi periculum creant, & ipſos principes plerumque deteriores faciunt. Multi enim, qui vitia ſua latere credunt, ſponte ea paulatim exuunt, ne detegantur: & dum ſe bonos haberi putant, boni fiunt. Iidem ſi turpitudinem ſuam palam eſſe videant, jam famæ ſecuri, quæ palam dici vident, palam quoque faciunt: & famam dum bonam deſperant, malam negligunt. Melius autem feret minora & pauciora Principum vitia, qui quomodo olim viri boni ac fortes plura & graviora pertulerint, cognoverint. Quod ſi quis ſub Principibus corruptiſſimis viros ſingulari virtute præditos extitiſſe non putat, magno in errore verſatur. Vixit ſub Tiberio, ut ceteros taceam, Germanicus, cui ego omni genere laudis ne ex illis quidem veteribus Romanis quemquam antepono. Vixit ſub Claudio Seneca, & Senecæ quamquam fortaſſe par nemo, ſimiles tamen multi. Neronis ætas multos habuit, quorum virtutem vix ipſius vitia æquarent. Omninoque ita eſt, ut dicam. Ut palmam ajunt adverſus onera, ſic virtus adverſus vitium contumax ſurgit: & ut in Ætnæ montis cacumine, ubi maxime urit flamma, herbam quoque finitimam maxime virere perhibent, quaſi ipſa ſecum contendente natura, & nolente fœcunditatem ſoli vicinorum ignium ardore ſuperari: ſic plerumque ubi maxima vitia dominantur, maximæ virtutes erumpunt, quæ cum illis certamen ſuſcipiant, &, ſi ſuperiores eſſe non poſſint, non tamen hoſtibus ſuis triumphum ſine dimicatione concedant. Non igitur, ſi plerique Imperatores vitioſi fuerunt, idcirco bonis & utilibus exemplis temporum, quibus illi rerum potiti ſunt, hiſto-

ria

ria caritura est, sed & ipsa improba exempla nos interdum ad virtutem acuent: cautiores certe & consideratiores efficient. Ex illa perpetua simulatione Tiberii, ex illo vultu ac sermone alia omnia, quam quæ cogitabat, præ se ferente, discemus caute cum Principibus agere, neque semper illorum vultui ac blanditiis fidere. Discemus, quæ Principes occulta esse volunt, ea, etiamsi sciamus, nescire, neque altius, quam ipsi velint, in eorum arcana penetrare. Juvabit in Sejano videre, quam in lubrico sit eorum potentia, qui se malis artibus apud Principes omnia posse rentur: quamque sæpe ubi diu in alios contumeliose debacchati sunt, & in præceps decidant ipsi, & alios in idem exitium trahant. Sic ipsa quoque improba exempla proderunt. Sed de his satis. Istos autem satis mirari non possum, qui, ubi de Tacito agitur, Svetonium nominare audent. Nihil equidem detrahendi studio dicam, longe enim id & ab ingenio & ab consvetudine abhorret mea; neque is scriptor est Tacitus, cui gloria ex aliorum vituperatione quærenda sit: sed inter eum & Svetonium nimium quantum interest. In Svetonio nihil est, ex quo ejus aut prudentiam, aut eloquentiam, aut eruditionem ullam eximiam agnoscas. In Tacito quid horum emineat, ideo difficile dictu est, quia eminent omnia. Svetonium certe nemo unquam veterum aut inter eruditos aut inter disertos nominavit: at Tacitus habitus est ætatis suæ sine controversia eloquentissimus, &, quæ virtus Demostheni maximam inter Græcos gloriam peperit, quam illi δεινότητα appellant, eam ut propriam & peculiarem Tacito tribuunt omnes. Eloquentissimum quidem illum vocat Plinius: & illud eximium in eo fuisse ait, ut σεμνῶς diceret. At Svetonium S. Hieronymus laudat. Magnum testimonium, si laudat. Non enim sanctitate tantum Hieronymus, sed & eruditione & judicio præstitit. Quomodo igitur laudat? Eadem libertate scripsisse eum ait Cæsarum vitas, quâ ipsi vixerunt. Non magna laus, si laus est: sed ego laudem esse non puto. Quid enim laudis habet, cum Cæsares in sum-

ſumma licentia atque impudentia vixerint, orationis turpitudine, ipſorum flagitia æquâſſe, quæque illi perpetuis tenebris operienda patrarant, ea nudis & prætextatis verbis in lucem & in aſpectum hominum protuliſſe? Itaque nihil apud Svetonium frequentius legas, quam exoletos, & ſpintrias, & cellarios, & nubentem Neroni Sporum, Doryphoro Neronem; voces etiam, quas in illis flagitiis miſerint, quaſi hæc ſcire, poſterorum intereſſet: quorum commemoratione non ſcriptorem modo, ſed ipſas chartas erubeſcere oportebat: cum hæc interim ita ſubtiliter ac particulatim perſequitur, ut docere voluiſſe videatur. In Tacito nihil ſimile reperias. Talia aut præterit, aut ita ſignificat, ut odiſſe & abhorrere videas, non, ut illum alterum, cupide in eis immorari. Inter Vopiſcos igitur & Spartianos, & Lampridios & ejusmodi vitarum ſcriptores Svetonius emineat, illa ſe jactet in aula; hoc ceteris melior, quod ætatis beneficio, melius quam illi latine loquitur: ad Taciti quidem gloriam aſpirare, aut ſe cum eo conferre ſi voluerit, omnium eruditorum convicio vapulabit. Equidem quod ad me attinet, Svetonii lectionem non minus quam Catulli aut Martialis adoleſcentibus pernicioſam, etiam confirmatæ ætatis viris periculoſam puto. At mendax eſt in hiſtoria Tacitus. Mitto quod ſi hoc maxime conſtaret, eum hiſtoricorum more aliquid interdum eſſe mentitum, non tamen id valde nobis curandum eſſe arbitrarer. Non enim, quæ ab eo narrantur, ejusmodi ſunt, ut piaculum ſit, quidquam in eis, quod verum non ſit, pro vero crediDiſſe. Sed tamen qvis eum mendacii accuſat? Vopiſcus. Qvid iſte Vopiſcus, quid hominis eſt? Quidam Svetonii Simius, longe tamen ab eo diſtans: qui, cum ſe aliquem videri vellet, affirmavit, neminem ſcriptorum, quantum ad hiſtoriam pertineret, non aliquid eſſe mentitum: gloriatusque eſt, multa ſe prodidiſſe, in quibus Livius, Salluſtius, Cornelius Tacitus, Trogus manifeſtis teſtibus convincerentur. Magna hujus, quisquis eſt, Vopiſci felicitas: nemo unquam tam curioſe in ipſius mendacia inquiret. Sed tamen quis

hoc

hoc præstare ausit, iis quæ hoc hominis somnium in tam luculentis scriptoribus reprehenderet, veriora esse ea, quæ ipse cum suis testibus protulisset? Quis autem unquam historiæ scriptor hanc notam effugere potuit? Non tantum apud Theopompum, & apud Herodotum historiæ patrem dicuntur esse innumerabiles fabulæ: sed & ipse Thucydides, qui ea scripsit, quibus interfuerat, mendacii à nonnullis accusatur. *Thucydides quoq;*, ait Josephus libro primo adversus Apionem, *ut multa mentitus, à nonnullis accusari solet: qui tamen accuratissimam rerum temporibus suis gestarum scripsisse historiam videtur.* Aut igitur ne hoc Tacito noceat, aut Thucydidi quoque & Livio & omnibus deniq; historiarum scriptoribus noceat. At Tertullianus, non ut Vopiscus, aliqua Tacitum mentitum esse dicit, sed eum mendaciorum loquacissimum vocat. Hoc loco peto à vobis, ut me, quam potestis, attentissime audiatis. Eadem enim opera & ad id, quod ex Tertulliano adfertur, respondebo, & id, quod Tacito gravissimum objicitur, diluam: eum religioni nostræ inimicum atq; infensum fuisse. Ea in vetustissimis illis veræ ac salutaris religionis nostræ proseminatoribus ac propagatoribus pietas fuit, (quæ utinam etiam hodie in omnibus nobis esset!) nihil ut ferrent, nihil auribus acciperent, quod Christianum non esset; quæ cum Christiana pietate pugnarent, ea omnia respuerent, rejicerent, aversarentur, exsecrarentur. Tertullianus igitur, qui quædam apud Tacitum legisset adversus Christum ipsum, Deum ac Dominum nostrum, & adversus Christianos impie dicta, quasdam etiam fabulas, quæ tum de sanctissimo viro Moyse, deque religione Judæorum, vulgo inter imperitos & veritatis ignaros circumferebantur, ad ea respiciens, Tacitum mendaciorum loquacissimum vocavit: eademque res magnam Tacito apud multos conflavit infamiam. Sed nos si hoc tempore nihil legendum putamus, nisi quod cum Christiana religione consentiat, omittamus sane omnes illos veteres Græcos Latinosque scriptores. Exulet à Christianorum scholis Homerus, exulet

exulet Heſiodus, & uno verbo omnes antiqui Poëtæ. Nemo eſt enim ex illis, qui non deorum infinitam quandam multitudinem inducat. Nemo Platonem attingat: ejus enim ſtudio depravatus eſt Origenes; & fortaſſis ex eodem fonte fluxere Manichæi. Nemo Ariſtotelem legat, qui quæ de mundi æternitate, quæ de hominis animo diſputat, eis nihil poteſt Chriſtianæ religioni magis eſſe contrarium. Repudientur Ciceronis cum pleraque alia, tum libri præcipue de fato, de divinatione de natura deorum: manifeſta enim impietatis & ἀθεότητος ſemina continent. At illi vixerunt antequam Chriſtus naſceretur: ideoq; eis facilius ignoſci poteſt. Primum, ſi opus ſit, docere poſſim, hanc excuſationem non valde ad id quod agitur pertinere. Non enim ſi antiquiores fuerunt, idcirco minus pravas opiniones inſerere in animis legentium poſſunt. Sed demus hoc aliquid eſſe. Tollatur igitur Svetonius: in Nerone enim de Chriſtianis contumelioſe & impie ſcripſit. Non legantur epiſtolæ Plinii: oſtendunt enim eum non tantum abhorruiſſe à religione noſtra, ſed etiam judicia exercuiſſe adverſus Chriſtianos, & eorum nonnullos adhibitis tormentis ad ejurandam Chriſti militiam compuliſſe. Deleatur graviſſimus & utiliſſimus ſcriptor Plutarchus: eaſdem enim, quas Tacitus de Moyſe & Judæis fabulas habet. Quintilianum rhetoribus adimamus: contumelioſe ipſe quoque de Moyſe loquitur. Juriſconſultis Ulpianum: librum integrum ſcripſit de pœnis, quibus Chriſtiani afficiendi forent. Philoſophis Porphyrium, Simplicium, Averroëm: quis non eorum ſe Chriſtiani nominis hoſtem profeſſus eſt? Medicis Galenum, Hiſtoriarum ſtudioſis Ammianum Marcellinum, Eunapium, Zoſimum: omnes hi alieno à Chriſtianis animo fuerunt, idque ſcriptis ſuis teſtatum ac conſignatum reliquerunt. Quod ſi eos non tamen propterea rejicimus: quid in Tacitum iniquiores eſſe volumus? An quiſquam noſtrum ita infirmus eſt, ut periculum ſit, ne in fide Chriſtiana titubare incipiat, ſi Tacitum Chriſtianum non fuiſſe cognoverit? Doleamus

potius

potius illius vicem, & grati adversus Deum simus, qvi animos nostros majori luce perfuderit. Restant duo ex iis, qvæ Tacito ab imperitis objici solere dixi: quod obscurus & asper in scribendo sit, & quod male latine loquatur. Eqvidem cum istos de obscuritate Taciti querentes audio, cogito qvam libenter homines culpam suam in alios conferant, qvantoqve facilius omnia alia accusent, qvam semetipsos. Simul mihi venit in mentem senis cujusdam, de qvo urbane Seneca narrat, eum, cum ætatis vitio minus commode oculis uteretur, in qvodcunqve cubiculum ingressus esset, dicere solitum, illud parum luminosum esse: majores fenestras fieri oportuisse. Habeo & ipse, utinamqve diu habeam, amicum, hominem in primis eruditum, ita senem, ut annos prope jam, qvemadmodum ait Juvenalis, dextra computet. Is cum surdaster ætate factus sit, sæpe mecum vero ac serio questus est, pravam consvetudinem inolescere: homines qvotidie summissius, qvam solebant, loqvi. Idem hic qvoq; evenit. Qui ipsi tenebras in oculis circumferunt, obscuritatem Taciti accusant. At asper est, inquit alius: & Alciatus, amicum sibi hominem Jovium laudans, non est veritus vocare historias Taciti senticeta. Ejusdem plane judicii fuit laudare Jovium & Tacitum vituperare. Nihil tam dissimile, qvam inter se hi duo. Non displicere non poterat Tacitus, cui tanto opere Jovius probaretur. Qvomodo autem potuit homo tam teneris pedibus tam multa spatia per Taciti vepreta conficere? Nos vero huic molli ac delicato culcitram substernamus & pulvinos rosæ ac violæ plenos: eique à Deo precemur, ut, qvicqvid calcaverit hic, rosa fiat. Videre mihi videor meretricem Terentianam in cœna pitissantem & dicentem:

asperum
Pater hoc est: aliud lenius sodes vide.

Ferat huc ocyus aliquis calicem mulsi; ut flere pupus hic desinat, & contractam ex Taciti asperitate molestiam levet.

Offe-

Offeramus ei aliquid Jovii, qui se oblectet. Is enim mollis totus est, neque quicquam habet asperitatis illius, quæ istum in Tacito offendit. Non fluit modo, sed & diffluit. Sic erant olim qui Virgilii versus ut horridos rusticanosque culparent, magisq; probarent illa meliora & lenius cadentia,

Berecynthius Attis,

Et raptum vitulo:

nostis cetera, recitare enim piget, & ut isti ad asperitatem pavent, sic ego ad ineptias nauseo. Infanti melimela: mihi autem misceatur crater ille πινεϱίζων. Sed istæ fatuæ de Tacito conquestiones assecutum esse eum, quod volebat, ostendunt. Imitandum enim sibi Thucydidem proposuerat, ejusq; se in scribendo simillimum esse cupiebat. In Thucydide autem & obscuritas & asperitas notatur à Græcis, & utraque inter virtutes illius non inter vitia numeratur. Quanquam enim nuda & perspicua oratio delectat: interdum tamen in scribendo certi cujusdam generis laudatur obscuritas, quæ orationem à vulgari loquendi consvetudine abducens, ex ipsa peregrinitate dignitatem ei majestatemque conciliat, & attentionem legentium continet. Hoc quasi velum est, quod profanis obtenditur. Sic templa sublustria ingredientes sacro quodam horrore perfundunt. Asperitas autem illa idem plane est, quod in vino amarities; quæ in quo est, id optime ferre vetustatem putatur. Eam Græci ita esse in Thucydide perpetuam notarunt, ut cum ille in piaculi Cyclonii narratione aliquid ex ea de industria remisisset, Leonem risisse dicant. Sequitur postrema reprehensio eorum, qui cum Tacito cetera concedant, male eum latine locutum dolent: cujus calumniæ Andreas Alciatus & Æmilius Ferretus, quorum tamen uterq; multum operæ ad illustrandum Tacitum contulerat, primi auctores fuerunt. Quod si ipsi tam bene Latine scripsissent, quam sibi videbantur, nonnihil fortasse nos illorum commoveret auctoritas. Nunc cum uterq; eorum nonnulla quidem ita scripserit, ut eadem Venus, eadem Suadela, quæ in Bartoli labris sessitaverat, horum

quo-

quoque labris insedisse videatur: in quibus autem cultiores ac comptiores esse voluerunt, ostenderint tamen, ne quid gravius dicam, se aliarum rerum, quam deliciarum Latini sermonis, intelligentiores fuisse: quid est cur quisquam eorum de re, in qua non multum studii posuerant, judicium magnifaciat? Boni Jurisconsulti fuerint, nihil enim impedio: Latinitatis certe non admodum idonei existimatores fuerunt. οὐδ' ἄρα πως ἦν, Ἐν πάντεσσ' ἔργοισι δαήμονα φῶτα γενέσθαι. Audacter, dicet aliquis, de talibus viris judicas. Audacius ipsi de Tacito judicarunt. Qui autem nos sumus, si omnes in unum conferamur, quicunque hac tempestate latine loqui videmur, ut de scriptore sapientissimo, nato iis temporibus quibus adhuc Romana lingva florebat, (plane enim floruit usque ad Hadrianum,) habito disertissimo ætatis suæ, sequius judicare audeamus? At aliter loquitur, quam aut Cicero, aut Cæsar. Credo; aliud enim dicendi genus adamarat. Ne Ciceronis quidem temporibus, omnes, qui diserti habebantur, Ciceroniani erant. Multa in Cicerone Brutus, multa Calvus, multa Pollio, quædam etiam Atticus, non probabant. At multis vocibus, multis loquendi generibus utitur, quibus vetustiores usi non erant. Primum quæ hac in re culpa est? Non Cicero & multa novavit ipse, & aliis, ut alia novarent, auctor fuit? Cujus est illud præclare dictum: *Quod Catoni licuit, id cur non liceat Varroni?* Licet huc addas: Quod & illis & aliis licuit: cur non licuerit Tacito?

Ego (ait Horatius) *cur acquirere pauca*
Si possum, invideor? cum lingva Catonis & Enni
Sermonem patrium ditaverit: & nova rerum
Nomina protulerit.

Nobis hodie minor ejus rei licentia est, qui latinam lingvam non aliunde quam è libris petere possumus. Illi solutiores ac liberiores, quorum etiam nutrices latine loquebantur. Deinde quis hodie pro certo affirmare audeat, cum tanta veterum scriptorum facta jactura sit, ea, quæ quibusdam apud Tacitum nova videntur, non apud veteres quoq; in usu

fuisse? Si qvis hodie in Germania aut in Polonia natus, qvi Italiam nunqvam vidisset, nunqvam hominem Italum loqventem audiisset, paucos tantum qvosdam libros Etrusco sermone scriptos legisset, eosqve utcunqve intellexisset, & omnium vocularum, qvæ in eis legerentur, indicem confecisset, deinde incideret in aliqvem Florentiæ natum, & educatum, qvi inter cives suos disertissimus haberetur, & eum notare vellet, tanqvam male loqventem, qvod qvædam diceret, qvæ ipse in illis paucis libris & in illo suo præclaro indice non haberet, qvis nostrum in tali spectaculo risum tenere posset? Atqvi nihilo minor nostra stultitia est, qvi in tanta veterum scriptorum disperditione, tam longo temporum intervallo, tanta latini sermonis oblivione & ignoratione, optimæ notæ scriptores damnare non veremur: qvorum coqvi & muliones multo melius, qvam omnes nos, latine & intelligebant & loqvebantur. Sed hunc sermonem nimis in longum duci video. Ego vobis hoc omni adseveratione confirmo, multa in Tacito nova istis videri, qvæ ex ultima antiqvitate repetita sunt, qvæq; apud Catonem, Varronem, Sallustium, qvædam etiam apud Ciceronem ipsum leguntur; qvædam fortassis novata, sed ita ut elegantius non potuerint; qvædam parce ex Græco fonte detorta, qvibus oratio ipsius, tanqvam modice asperso sale, svavissime condiatur. Et hoc qvoqve habet simile Thucydidis, in qvo Græci Critici qvasdam voces antiqvas, qvasdam ab ipso cusas & novatas notant. Executus sum omnia, qvæ proposueram. Qvod si docui, & Tacitum in pulcherrimo argumento esse versatum, & frustra fidem illius in dubium vocari; neqve debere nos absterreri ab eo legendo, qvod iniqvus Christianis fuerit; & puerile esse qvod qvidam de obscuritate ipsius & asperitate conqveruntur, & desipere qvi eum male latine locutum putant: qvæso obtestorqve vos, ne oblatam vobis hoc tempore evolvendi præstantissimi scriptoris occasionem, frustra eam fortassis olim desideraturi, amittatis.

Cum

Cum pervenisset ad Annalium librum tertium.

ORATIO XIIX. (*aliàs XV.*)

Habita Romæ III. Non. Novembr. M. D. Lxxxi.

QVotannis mihi evenire consvevit, Auditores, ut cum post illam solemnem quatuor mensium vacationem, quæ nobis ob æstivos calores tribui solet, redeundum est ad munia, torpeat animus, titubet lingva: ut neq;, quid dicam, facile reperire possim; &, cum quid reperi, verba quibus id explicem, abdere quodammodo se ac refugere, non, ut prius, ultro se offerre, & suapte sponte fluere ac decurrere videantur. Id si mihi evenit, qui & quadraginta propemodum annos in hoc publico dicendi ac docendi munere versatus sum, & id ipsum tempus, quod ad otiandum conceditur, ita consumo, vere ut dicere liceat, nunquā me minus otiosum esse, quam cum maxime esse licet otioso: quid putatis evenire iis, qui, ut alia omnia majora habeant, usum quidem certe tantum in dicendo non habent? Neque me fugit hac in re culpam videri aliquam posse etiam ingravescentis ætatis, quæ decrescente indies naturali calore, spiritus quoque ipsos torpore quodam alligat, nec corpus modo, sed & ingenium segnius reddit: sed tamen, dum superioris vitæ cursum relego, recordor, quod nunc seni contingit, idem fere, jucundum cum ætas florida ver ageret, contigisse. Satius igitur & magis ingenui animi fuerit, culpam nusquam alio derivare, sed, ut græci dicunt, αἰτιᾶσθαι τὸ αἴτιον, & fateri illud quicquid est incommodi ac difficultatis, non aliunde, quam à nimis diuturna cessatione proficisci. Quid enim? nonne idem etiam adolescentibus evenit? Qui si aut pilæ lusu, aut armorum tractatione, aut equitatione, aut aliis, quibus ætas illa ducitur, unum aut alterum mensem

abſtinuerint; ea cum repetunt, primis illis diebus, neque corpus eadem, qua prius, agilitate flectere ac movere posſunt: &, quibus magiſtros antea provocabant, ad ea rudes accedere, eaq; tum primum diſcere ac meditari videntur. Qui ſermo ob eam cauſam à me hoc tempore ſuſceptus atque inſtitutus eſt, Adoleſcentes, vos ut commonefaciam, quantum adſiduitas proſit, quantum intermiſſio noceat. Illa vires aluntur ac gliſcunt: hac carpuntur, ac deteruntur. Illa te quotidie paulatim proficere ac progredi ſentias: hac non paulatim, ſed magno impetu retro referri, & in pejus ruere animadvertas. Non enim eadem celeritate diſcimus, qua obliviſcimur. Ut qui ex alto aliquo puteo aquam haurit, ubi magno molimine ſitulam prope ad os putei evexit, ſi paulum modo funem laxaverit, it ſitula, & deorſum concitatiſſimo lapſu provolvitur: ſic qui multis vigiliis, multisque ſudoribus aliquam ſibi facultatem in hoc ſtudiorum genere comparavit, ſi tantillum de ſolita contentione remiſerit, peſſum it quicquid partum erat, longique perit labor irritus anni. Neque enim ſubſiſtere ſaltem licet, quod, ut in malis tolerabilius foret: ſimul atque progredi deſieris, regrediaris neceſſe eſt. Pecunia ſi otioſa jaceat, ut non creſcat, certe non imminuitur, neque quidquam aliud domino perit, quam quod lucri fieret ea occupata. At in artium noſtrarum ſtudiis ſi quam temporis partem langvori ac deſidiæ dederis, non id modo perdis, quod interea diſcere potuiſſes: ſed bona magnaque pars eorum, quæ jam didiceras, evolat. Agricolæ, ne continua ſatione emacient ſolum, tonſas, ut Poëta loquitur, novales alternis ceſſare patiuntur: agrique qui hoc modo interquieverunt, uberiores ex ſe fruges efferre ſoliti ſunt. Alia ingeniorum ratio, nihil ea magis lætificat, quam avidus & inexpletus exactor. Ceſſatione ſterileſcunt. Ergo ut in levioris operæ ſtudio proditum eſt, egregium artificem nunquam ſolitum prætermittere ullum diem, quin lineam duceret: ſic eloquentiæ laudem ambienti præcipit M. Fabius, quotidie dicendum eſſe aliquid, & quidem audien-

dientibus doctis. Sed relanguit jam pridem hominum industria; restinctus est vetus ille ad honestas artes ardor animorum; nobiles illæ exercitationes, quibus apud antiquos, laudabili æmulatione, juvenes inter se de consequendo eruditionis ac sapientiæ principatu contendebant, ita ex usu & consvetudine sublatæ sunt, ut earum vix umbram ac vestigium retineamus. Ut igitur Virgilius ait, minora in dies produci hominum corpora, quam antiquis temporibus fuerint, quod & tanto ante Homerus dixerat: ita videmus eruditionem hominum quotidie decrescere, ut illi hodie ordines ducant, qui olim vix in gregariis militibus locum obtinere potuissent. Nam ut illos heroas omittam, Platonem, Xenophontem, Aristotelem, Theophrastum, qui mihi videntur immensitate quadam ingenii omnem rerum naturam complexi, non tantum supra æquales suos extitisse, sed etiam posteris omnem consequendi sui spem sustulisse: quis post Plutarchum extitit, qui veræ ac solidæ eruditionis copia & varietate ita cum eo comparari queat, ut non longissimo intervallo abfuturus ab eo sit, quemcunque illi proximum esse volueris? Quem ille Poetam veterem, quem oratorem, quem historiæ scriptorem non ita triverat, ut edidicisse videretur? Quam philosophiæ partem non ita tractaverat, ut nemo postea tantum in una eminuerit, quantum ille in omnibus? Nam quod quidam nuper magni in vulgus nominis, sed non magni pretii medicus in quodam insulso ac ridiculo libro suo dicere ausus est, Plutarchum grammaticum modo, non etiam philosophum fuisse, usus est videlicet ea libertate, quæ insanis tribui solet, ut cum quidlibet in quemlibet dixerint, nemo laboret. Ostendit cerebrum suum, si quod modo illi cerebrum erat, medico eguisse, cum illa scriberet. Sed ut abeam à Plutarcho, quem sua magnitudo extra telorum jactum posuit, ut qui eum allatrant, canum lunam allatrantium similes esse videantur; eum igitur ut omittam, & paulatim ad tempora nostra propius accedam: quis post Claudium Galenum fuit,

qui ad illius aut admirabilem in omni genere doctrinam, aut singularem eloquentiam accesserit? Quis multis jam annis philosophus veterum Aristotelis hypophetarum, Alexandri Ammonii, Themistii, Simplicii, & talium aut acumen ingenii aut doctrinæ abundantiam, aut orationis dignitatem adæquavit? Qui cum de rebus in naturæ obscuritate retrusis ac reconditis ita differerent, ut se à vulgo quam longissime abducerent, tam multis quasi gemmis multiplicis ac variæ eruditionis distingvebant atque illuminabant disputationes suas, ut etiam qui à severitate philosophiæ abhorrebant, ipso tamen dicendi genere caperentur. Themistii quidem orationes dum lego, nullum ei sophistarum, qui hoc unum agebant, ut comte ac polite dicerent, antepono. At hodie plerique eorum, qui se pro philosophis venditant, cum ea docent, quæ cum didiceris, duplo stultior sis quam prius: tum in dicendo ita sunt hispidi atque agrestes , ut eos illud quicquid est pingvium litterarum, in culina, non in schola, didicisse arbitreris. Adhuc de Græcis loquor: & fuit sane laus hæc mundioris ac nitidioris doctrinæ perdiu Græcorum propria. Illic elegantiæ sedes, litterarum domicilium, museum orbis, eruditionis emporium, Musarum ac Gratiarum omnium augustissimum quoddam sacrarium fuit usque eo, dum misera gens ultione, ut opinor, divina, quia se ab Ecclesiæ Romanæ obedientia, id est, à Christi jugo subduxerat, ab impurissimo tyranno sub jugum teterrimæ servitutis redacta est. Ex illo tempore siluerunt illæ luscinæ, quæ cœlum ac terras cantu suo mulcebant; conticuit vocalis ille Sirenum chorus; illi nitidissimi fontes, qui totum hominum genus elegantiore doctrina irrigabant, exaruerunt. Romani & serius attigerunt litteras, &, si verum amamus, aliis rebus, melioribus forsitan & præstantioribus, (nihil enim impedio, sed certe aliis,) occupati, minus operæ ac studii ad Philosophiam & ad totum hoc mansvetiorum artium genus contulerunt. Neque non tamen hi quoque habuerunt suos, qui planum facerent hominibus no-

ftris ad Græciam hac quoque in parte adæquandam, non tam ingenium quam voluntatem defuisse. Et hac quidem quam dico eruditionis copia & varietate duo præcipue commendantur à veteribus, P. Nigidius Figulus, & M. Terentius Varro. De quibus, quanti fuerint, eò minus judicare possumus, quod alterius prope omnia, alterius plane omnia scripta perierunt. Tanta fuit in hominibus insequentis ævi socordia, tanta cœcitas perversitasque judicii, ut cum multa studiose ac diligenter conservata sint, quæ perire præstiterat, ea perierint, ex quibus plurimum utilitatis percipi poterat. Sed ex iis qui supersunt duos præcipue admirari soleo, philosophum Senecam, & naturalis historiæ scriptorem Plinium. Quorum ille cum se Stoicorum sectæ addixisset, non tamen ceteras philosophorum disciplinas neglexit, neque Zenone, Chrysippo, Cleanthe, Panætio, ceterisque suis contentus fuit; nec illos modo majorum gentium, Democritum, Platonem, Aristotelem, Theophrastum, sed hos quoque minutos, & ut cavillator aliquis vocaverit, patellarios philosophos, Epicurum Metrodorum, aliosque ex eadem popina, & iisdem hortis, ita versavit, ut quicquid boni ex eorum unoquoque aut ad orationis ornatum, aut ad obscurarum & involutarum rerum intelligentiam, aut ad vitam moresque formandos exprimi poterat, id omne summa diligentia excerptum, libris suis aptissime & elegantissime inspersérit. Cumque Stoicorum, qui ante eum fuerant, arida, strigosa, & impolita, & quasi dumis ac vepribus obsita haberetur oratio, ipse contra in ea comenda, pectenda, polienda ita exquisitus & accuratus fuit, ut nimius in eo cultus ac luxuries reprehenderetur. Neque ulla magis alia res Quintilianum, gravem alioqui & sapientem scriptorem, adduxisse videtur, ut de Seneca minus honorificum judicium faceret, quam quod iniquo animo ferebat, immodico illius amore, veteres Oratores juventuti excuti de manibus, ipsumque, quod ne Seneca quidem voluisset, plerisque jam præ eo fordere Ciceronem. Nam

illud alterum hominis somnium, sive Gellium eum sive Agellium vocari placet, qui voluit ipse quoque attollere se, & nescio quid de Seneca loqui, nulla re magis quam contemptu ac silentio refutandum arbitror. Injuriam facit Senecæ, si quis pro eo tam infirmis obtrectatoribus respondendum putat. Illum vero promum condum rerum omnium scitu dignarum, illud receptaculum ingenuarum artium, illum eruditionis Oceanum, C. Plinium, quis unquam satis pro dignitate vel admirari vel celebrare poterit? Qui nullum unquam librum vidit, quem non legerit; nihil cognitu dignum legit, quod non excerpserit; nihil excerpsit, quod non in literas retulerit. Itaque unum ipsius opus, quod de plurimis extat, naturalis historiæ, instar ingentis bibliothecæ videri potest. Sed quo admirabilior & prædicatione dignior illorum industria est, eo magis accusanda nostra omnium ignavia: qui tot adminiculis fulti, tanta librorum copia instructi, tot tamque illustribus exemplis ad imitandum propositis, torpemus tamen, & in inerti atque inglorio consenescere otio malumus, quam per illorum vestigia gradientes, explere animos nostros illo svavissimo pastu cognitionis ac scientiæ, & quanto homines ceteris animantibus antecellunt, tanto supra vulgus hominum eminere. Non amamus literas, Auditores; non amamus studia doctrinæ; nihil altum, nihil arduum, nihil gloriosum cogitamus; quod si faceremus, jungeremus noctes diebus, noctibus dies, & discendi cupiditate incensi, omnes corporearum voluptatum illecebras, omnem laboris asperitatem præ doctrina contemneremus. An mercatores opum parandarum gratia, tam multas, tam longinquas, tam periculosas peregrinationes suscipiunt; domum, uxorem, parentes, liberos relinqvunt; ventis, fluctibus, piratis ac prædonibus vitam suam committunt; perpetuum prope sibi exilium indicunt: nos, si ita sapientiam amaremus, ut illi opes amant, ullum ejus comparandæ causa laborem refugeremus? Venatores in nive pernoctant, famem, sitim, frigus, vigiliam ferunt, cum

apris

apris, cum ursis, aliisque indomitæ feritatis animalibus de vita sæpenumero decernunt ac dimicant: nos, si quanto illi ad prædam, tanto ad eruditionem ardore ferremur, ullam nobis, ne ad eam perveniremus, difficultatem obstare pateremur? Insanum ac libidinosum adolescentem, cum ad puellam, quam amabat, aliter pervenire non posset, singulis noctibus mare illud, quod Europam ab Asia dividit, natando transire solitum accepimus. Quod in eo stulta & inconsulta cupiditas potuit, ut, dum potiretur amoribus suis, nihil tanti putaret: cur idem in nobis amor virtutis ac scientiæ, si eam vere & ex animo amaremus, non efficeret? Ita est profecto, ut dicam, Auditores. Nihil amori difficile, nihil arduum, nihil impervium est. Neque illi poetæ frustra alas addiderunt. Volat, si quo aliter perveniri non potest. Sed amor sapientiæ nullum vestrum ad ossa tetigit, nulli vestrum medullam animæ facibus suis perussit. Quid, quæso, est? quid iste sibi quorundam fremitus vult? Æquo animo accipietis istam contumeliam, juvenes, an mendacii coarguere ac convincere me connitemini? Utinam velitis, charissima mihi capita! posse enim scio. Utinam vobis Deus istam mentem immittat, ut quasi coitione quadam ac conspiratione facta, mecum hoc anno contendere instituatis, plus ne ego laboris & operæ ad docendum, an vos studii & alacritatis ad discendum conferatis! O insvavem mihi & injucundam pugnam, si vicero: acceptam & exoptatam, si victus, discessero! Habituri autem sumus hujus certaminis nostri agonothetam Gregorium Pontificem modis omnibus maximum: qui, ut Achilles Homericus præmia & victoribus ponit & victis, ita ipse, pro suo erga honestas artes incredibili amore, & vobis si vincetis, & mihi, si vincar, ampla præmia constituturus est. Quamquam ego quidem, dum vos victores videam, nullum mihi aliud præmium posco: plus enim jampridem sum illius inexhausta liberalitate, quam quantum promerebar, consecutus. Tu vero, Paule Foxi, vir & generis nobilitate, & splendore vitæ, & dignitatis gradu, &

virtute atque doctrina Illustrissime, suscipe patrocinium nostrum! Confirmato sanctissimo seni, & floridissimam hanc juvenum coronam, quam ex ore meo pendentem vides, tum ipsius virtutis pulchritudine invitatam, tum tuo ac tui similium exemplo incitatam, flagrare studio earum artium, quarum ipse præcipuus fautor est; & me, quamquam ætate jam ad senium inclinata, & quietis aliquid, post confecta tam multa stipendia, postulante, moriturum potius, quam commissurum ut tam prolixæ ipsius ac beneficæ erga me voluntati per ignaviam & fugam laboris parum respondisse videar. Ite adolescentes, (jam enim, ut diei tempus est, diutius detinendi non estis,) curate animos, & crastino die hac ipsa hora ad persequendos mecum Taciti annales læti atque alacres convenite!

Cum

Cum interpretari inciperet epistolas Ciceronis ad Atticum.

ORATIO XIX. (*alias* XVI.)

Habita Romæ Prid. Non. Novembr. Anno clↄ Iↄ LXXXII.

LUdere quibusdam fortassis, & devexa jam in senium ætate, causam minuendi laboris quærere videbor, qui usque ante hac in gravissimis præstantissimorum scriptorum libris, eorum qui ad me ventitabant, industriam exercere solitus, hoc anno Ciceronis epistolas ad Atticum mihi sumpserim interpretandas. Ita enim vulgo persvasum est, omnem epistolarum lectionem leve quiddam ac lubricum esse, magisque ad pueriles animos aliquo literarum gustu imbuendos, quam ad retinenda graviorum virorum studia accommodatum. De qua opinione, vera nec ne sit, quæremus postea. Nunc hoc dico: si maxime fatear, quæsiisse me rationem aliquam, qua, sine ulla utilitatis publicæ deminutione, pars mihi laboris aliqua demeretur, qui tamen eo nomine me reprehendat, nimis eum agrestem atque inhumanum fore. Nam cum me populus Rom. hos prope jam viginti annos viderit ita perpetuo mandatum mihi munus obeuntem, nemo ut unquam, qui quidem hanc provinciam sustineret, aut plures, aut graviores scriptores, aut majori omnium ætatum, omniumque ordinum concursu interpretatus sit: quæ invidia fuerit, natu jam grandiorem, minusque in dies perferendis laboribus idoneum mollioris ac remissioris operæ aliquid sumere? Ut corporum, sic & animorum non eædem exercitationes omnem ætatem decent. Cursus, lucta, jaculatio, discus, harpastum juvenilibus viribus ac lacertis conveniunt: senibus apricatio, ambulatio, gestatio, magis congruit. Veterani olim, quanquam sub signis haberentur, graviorum tamen laborum

rum immunes erant. Roſcius fabularum actor ita excellens, ut ex eo, quicunque artificio aliquo longe præſtabat ceteris in ſuo genere eſſe Roſcius diceretur: hic ergo Roſcius cum ad ſenectutem perveniſſet, inciſſe numeros ac cantus, ipſasque remiſſiores feciſſe dicitur tibias. Quod hiſtrioni licuit, cur honeſtiſſimarum artium doctori non liceat? His & ejusdem generis aliis argumentis uterer, ſi, quod hujus factum eſt, mea cauſa factum eſſe profiterer. Sed longe alia mihi mens fuit, cum hoc conſilium cepi. Judicavi pauciſſimos libros poſſe reperiri, ad præſtandum id, quod à me exigitur, quodq; ego omni ope efficere molior, accommodatiores. Certe enim mandatū mihi publice eſt, ut vos, quantū in me ſitum eſt, ad eloquentiam informem. Recte autem & vere dicebat Cæſar, delectum verborum eſſe originem eloquentiæ. Idemq; multo ante eum Ariſtoteles docuerat, qui cum elocutionis præcepta Græce traderet, primam illius virtutem eſſe dixerat, ἑλληνίζειν, id eſt, Græce ita loqui, ut oratio nihil barbarum, nihil inſolens, abſonum, peregrinum habeat, ſed & ſingularum vocum elegantia & earum ſtructura ac collocatione, natam eſſe ſe in media Græcia oſtendat. Qui ergo latina lingva eloquentes eſſe meditantur, iis hoc primum elaborandum eſt, ut latine, pure, & quam maxime ex veterum Romanorum uſu ac conſvetudine loquantur. Nolite autem putare, laudem illam, quæ quaſi ſanitate, & integritate, ac caſtimonia latini ſermonis continetur, aut parvam aut facile parabilem eſſe. Cum poſt reſtitutas à Medicea potiſſimum familia litteras, infinita quædam vis extiterit hominum in omni genere eruditorum, cumque & noſtra & patrum memoria homines ſummis ingeniis præditi tam multam in latine loquendi ſtudio operam poſuerint, ut id prope unum operis habere viderentur: pauciſſimi tamen, quorum ſcripta, non dico ſermonis vitiis careant, nam hoc quidem illorum nemini contigit, ſed aliquam ſaltem priſcæ illius & nativæ latinitatis imaginem contineant, extiterunt. Ut Græci proverbio dicunt, multos eſſe, qui thyrſum ferant, ſed

ſed paucos Bacchos: ita multorum falſa quadam latini ſermonis ſpecie inducta & oblita oratio eſt, paucorum latina. Duo in Italia ſummi viri duces ceteris ad hanc laudem capeſſendam, & quaſi anteſignani fuerunt, Jacobus Sadoletus, & Petrus Bembus: qui etiam propter ejusdem ſtudii ſimilitudinem Chriſtophorum Longolium Belgam in deliciis prope atq; in amoribus habuerunt. Non ita multo poſt magno in pretio fuerunt duo hujus facultatis præcipui doctores, Paravii quidem Lazarus Bonamicus, in hac autem urbe Romulus Amaſæus: quorum in illo fœcunditatem ingenii admirareris, diligentiam & accurationem requireres; in hoc nihil admodum quod ad boni & ex omni parte perfecti doctoris commendationem pertineret, deſiderares. Brevi igitur innumerabilis quædam hominum multitudo per Italiam effloruit, qui illorum exemplo incitati, horum diſciplina ac præceptis exculti, ad hanc bene latine loquendi ac ſcribendi laudem incredibili ſtudio incumberent: cum & Venetiis Jovita Rapitius & Patavii Benedictus Lampridius, & alii præſtantes viri ſitienti juventuti fontes eloquentiæ recluderent, & à principibus maximi honores iis, qui latinam lingvam egregie præter ceteros callerent, proponerentur. Et tamen in tanto ardore animorum, tanta ingeniorum contentione atque æmulatione, tantis propoſitis præmiis, nemo adhuc extitit, cui ſimpliciter & ſine ulla exceptione ea laus tribui poſſit, ut bene latine ſcripſiſſe dicatur. Proxime quidem veterum gloriam acceſſerunt, & ii, quos modo nominavi, & alii ſatis multi: neq; immerito commendati ſunt aut is, qui pauca quidem ſcripſit, ſed in ſcribendo omnium politiſſimus maximeque limatus, idemque ab omnibus ineptiis remotiſſimus fuit Joannes Caſa, aut vir in ſcribendis epiſtolis latinis ſingulari lepore ac venuſtate præditus, Paulus Manutius. Qui tamen quemadmodum illud conſecuti ſunt, ut hæc laus vere ac merito propria Italiæ haberetur, eiq; cæteræ omnes nationes ſcribendi elegantia facile cederent: ita illud negari non poteſt, multos nævos, multasque maculas, quod

bona

bona omnium venia dictum sit, illorum omnium scriptis aspersas esse, quæ planum faciant, illos vidisse quidem quid optimum esset, & viam quæ ad illud ferret ingressos longe processisse: sed longe tamen ab eo, quo intendebant, substitisse. Neq; hoc eo dico, ut de summorum virorum gloria quidquam propterea detraham: quos & admiror ipse, & ad eorum persequenda vestigia cohortari vos volo. Sed ut intelligatis, minime vulgarem esse eam laudem, quam tot ac tales viri, tantis laboribus tantoque studio, plenam tamen ac solidam consequi non potuerint. Nunc quod dicturus sum, nolim à quoquam durius accipi, sed ita potius ut profectum ab optimo erga vos animo & à singulari quadam mea erga nomen Italicum voluntate. Qui enim in Italia diutius aliquando quam in Gallia, ubi natus sum, vixerim, & jampridem in hac orbis terrarum nobilissima urbe sedes ac domicilium collocarim, facere neq; possum, neque debeo, quin & Italiam totam, & præcipue urbem Romam pari ac patriam pietate ac studio colam. Doleo igitur & indignor, cum, quæ laus nostra ac patrum memoria, propria, ut dixi, Italorum fuit, ut soli ex omnibus Latina lingva perite ac scienter uterentur, eam nunc ita obsolevisse ac propemodum evanuisse video, vix ut jam tota Italia pauci quidam senes, qui eam utcunque sustineant, reperiantur. Interea exteræ nationes, &, ut vulgo in Italia vocantur, barbaræ hanc possessionem gloriæ, tanquam à vobis pro derelicta habitam, occuparunt: jamque non obscure Latinæ lingvæ usum & intelligentiam migrasse ad se, relicta Italia, gloriantur. Hanc vos tantam indignitatem feretis æquo animo, juvenes, ac non potius omnes nervos ingenii contendetis, ut stolidam illam agrestium hominum vobis insultantium superbiam retundatis? Expergiscimini, expergiscimini adolescentes, &, si quid in vobis Romani sangvinis, si quid avitæ virtutis est, incumbite ad eam gloriam, quæ vestri generis ac nominis propria est, ex alienarum gentium manibus extorquendam! Mihi credite, si semel penitus imbibatis id

per-

perficere, si socordia & ignavia valere jussis naviter opus hoc urgere instituatis, si frenum, ut dicitur, mordeatis: brevi futurum est, non modo ut nuper amissa ornamenta recuperetis, sed etiam ea magnis ac luculentis accessionibus locupletetis. Ego qvidem, qvoniam ad pure & emendate loqvendum, qvod hujus consilii atqve incepti fundamentum est, nullius omnino libri lectionem utiliorem, qvam epistolarum ad Atticum judico, qvoniam eas latinæ lingvæ studiosis pervolutandas, manibus atq; oculis conterendas, ad verbum, si fieri possit, ediscendas censeo, idcirco earum interpretationem suscepi, nihil veritus eorum stultitiam, qvi speciosa utilibus anteponentes, ita me, qvasi qviddam hujus loci auctoritate inferius suscepERim, criminantur. At itidem me superioribus annis, cum Aristotelis libros de moribus, cum Platonis libros de Republica, nuper etiam cum Tacitum interpretarer, ita calumniabantur, qvasi omissis iis, qvæ juventuti utilia forent, ea qværerem ac consectarer, in qvibus ostentare me, & venditare populo possem. Qvid istis canibus facias? aut qvomodo te aliter, qvam contemptu, ab eorum latratibus vindices? Præclare Aristoteles, cum idem ab aliis avarus, ab aliis prodigus haberetur, argumento id esse ait, eum liberalem esse. Ita isti, cum me nunc ut nimis sublimia petentem, nunc ut me justo inferius demittentem culpare instituunt, ut mihi qvidem tum demum medium secare videar, efficiunt. Magis me movent exempla eorum, qvi memoria nostra primos ordines in litteris duxerunt: qvorum ut qvisqve doctissimus habitus est, ita plurimum operæ in his epistolis collocavit. Nunqvam me pigebit eis in libris exerceri, in qvibus duo ingentia decora Italiæ Petrus Victorius, & Paulus Manutius, acutissimus Jurisconsultus Antonius Goveanus, Sebastianus Corradus, Leonardus Malaspina, lumen & ornamentum Galliæ Hadrianus Turnebus, aliiqve, qvos enumerare longum est, ita desudarunt, ut præcipuam sibi materiam gloriæ in eis emendandis & illustrandis qvæsiisse videantur. Qvos si Duces

non

non ſequerer, unum tamen opponerem, cujus auctoritas frangere, debilitare, obterere, omnes contra ſentientium rumuſculos poſſet. Hujus enim conſilii mei non approbatorem modo & adſtipulatorem, ſed auctorem, ac laudatorem habeo illum uberrimum diſciplinarum omnium fontem Gulielmum Sirletum Cardinalem, cujus auctoritati dum paream, nunquam magnopere, quid alii de me judicaturi ſint, laborabo. Sequitur nunc, ut iis obtrectatoribus reſpondeam, qui omnem epiſtolarum lectionem leve quiddam ac prope nugatorium eſſe ajunt: quo tamquam lacte puerili, non ut ſolido cibo, etiam grandiores ali debeant. In quibus hoc primum eſt quod admirer: cum ſermonis uſum unum de præcipuis à Deo in hominem collatis muneribus eſſe fateantur, quomodo de ſcriptione epiſtolarum aliter ſentire poſſint. Ut enim ſermone inter præſentes, ita epiſtolis inter abſentes animi ſenſa communicantur. Per epiſtolas mercatura exercetur, qua ſi careremus, innumerabilibus commodis careremus; per epiſtolas pater cum liberis, vir cum uxore, fratres ac propinqui inter ſe tum quoque cum multi inter eos montes multaque maria interjecta ſunt, ita colloqvuntur, ut una omnes domi eſſe videantur; per epiſtolas & indicuntur & geruntur bella, paces componuntur, inter remotiſſimas nationes conſtituuntur ſocietates, fœdera feriuntur; amicitia, quæ condimentum vitæ eſt, quo ſublato vita quidvis potius quam vita fuerit, nullo magis adminiculo quam mutuis epiſtolis continetur. Itaque ſi epiſtolarum uſus tolleretur, commercium quoque & naturalis illa hominum inter ipſos ſocietas tolleretur. Sunt iſta, dicet aliquis: ſed tamen epiſtolis ſua quisque negotia committit; graves & arduæ diſputationes, & ad quas percipiendas doctore opus ſit, epiſtolis mandari non ſolent. Hoc ſi quis de toto epiſtolarum genere dicere audeat, ablegabo eum ad Platonis, Iſocratis, Senecæ & talium epiſtolas, quæramque nunquid illas quoque de rebus vulgaribus & cuilibet ſine doctoris opera perſpicuis ſcriptas putet? jubebo

inſpi-

inspiciat illam, quæ à Cicerone ad Q. Fratrem in Asiam missa est: qua vir non eloquentissimus tantum, sed etiam tractandæ Reip. peritissimus omnia complexus est, quæ præstari debent ab iis, qui magnis provinciis summo cum imperio præsunt. Nam illo quidem argumento vix in tam levi causa utendum puto, quod præcipua religionis nostræ mysteria à sanctissimis illis æternæ veritatis doctoribus, qui nobis ad adspiciendam viam, qua iretur in cœlum, facem prætulerunt, epistolis inclusa sunt. Quisquamne ita impie temerarius est, ut cum illorum procerum, Basilii, Nazianzeni, Cypriani, Ambrosii, Hieronymi, Augustini, Gregorii & similium epistolas si minus legerit, extare tamen audierit, totum epistolarum genus contemnere audeat? At in his Ciceronianis nihil simile; scripta enim sunt de rebus fere domesticis ac familiaribus simplici & sponte fuso dicendi genere, ad hominem usu domestico & intima familiaritate conjunctum. Hoc si faterer, tamen eas dignas, quæ diligenter & accurate legerentur, esse contenderem. Vere enim hoc sapientissimus scriptor Xenophon principio ejus libelli, qui Convivium inscribitur, scriptum reliquit, magnorum virorum non seria tantum, sed & joca cognoscere operæ pretium esse: quod ex his quoque utilissima ad vitam exempla capiantur. Narrat alicubi Horatius, Scipionem & Lælium interdum discinctos, dum olus decoqueretur, ludere & nugari: Cicero etiam legendis ad Lucrinum conchis & umbilicis animum relaxare solitus. Quis nostrum non quolibet pretio emat, ut interesse talibus ludis queat, & eas fabellas audire, quibus tales viri inter se jocabantur? Præclare Plutarchus in Alexandro, *Non*, inquit, *ut quæq; maxime illustris actio est, ita maxime ingenium hominis patefacit: imo vero interdum exiguum aliquod factum dictumve, aut jocus aliquis magis detegit hominis mores, quam urbium expugnationes, & pugnæ, in quibus multa hominum millia ceciderunt.* At cum Principes viri publicis se negotiis subduxerunt, & exclusis admissionibus,

paucos quosdam deligunt, quibuscum libere ac familiariter jocentur, invidemus iis, qui admittuntur ad interiores illorum sermones, eosque beatos esse, ac cœlum digito contingere putamus: nos si ad Ciceronis & Attici arcana penetrare, eosque nunc jocantes nunc inter se qua publicis, qua domesticis de rebus colloquentes audire liceat, parvi id esse ducemus? Sed longe aberrant à vero, si qui res tantum domesticas, & familiares jocos his epistolis contineri putant. Historia illorum temporum, quibus imperium orbis terrarum immutatum est, & vel eversa, vel certe conversa ea respublica, quæ ita bonis legibus atque institutis fundata erat, ut in perpetuum duratura videretur, non aliunde melius quam ex his libris percipi potest. Tum præterea Ciceronis admirabilis prudentia, & scientia Reip. tractandæ nusquam se magis quam in his epistolis prodit. Quod ne quis me temporis caussa confingere arbitretur, præstantis viri & illorum temporum æqualis Cornelii Nepotis verba ipsa recitabo, quibus suum de illis judicium posteritati contestatum ac consignatum reliquit. Qui in Attici vita cum inter Ciceronem & Atticum summam conjunctionem animorum fuisse dixisset: *Ei*, inquit, *rei sunt indicio, præter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt editi, sexdecim volumina epistolarum ab consulatu ejus usq; ad extremum tempus ad Atticum missarum: quæ qui legat, non multum desideret historiam contextam eorum temporum. Si enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, æmulationibus in Republ. perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat: & facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum, quæ vivo se acciderunt, futura prædixit, sed etiam, quæ nunc veniunt, cecinit ut vates.* Hæc Nepos, cujus non vanam esse prædicationem, res ipsa quotidie ostendit. Ad eas causas, quas attuli, cur in his epistolis mecum pervolutandis cupide versari debeatis, accedit hæc quoq; , quam, dubitavi equidem nũ adferre deberem, ne vineta mea, ut ajunt, cædere, &

de

de ea ipsa facultate, cujus opinio, falsa fortasse, (neq; enim impedio,) sed opinio tamen, ad aliquam me provexit hominum famam, quippiam detrahere viderer. Sed vincat veritas, quæ aliis omnibus rebus præponderare debet, præsertim cum de commodis vestris agatur. Hodie Adolescentes, si verum amamus, omnis prope usus eloquentiæ, præterquā in scribendis epistolis, ita de medio sublatus est, ut nec vola nec vestigium appareat. Dominabatur olim in judiciis: regnabat in consultationibus: vincebat fere ea causa, quæ eloquentiorem patronum nacta erat.

Sed hæc prius fuere: nunc recondita,
(Ut de phaselo ait Catullus,)
Senet quiete.

Judicia, Romæ saltem, ita exercentur, ut in eis nullus plane locus eloquentiæ sit. In deliberationibus de magnis & seriis rebus, quid quisque dicat, non quam ornate dicat, attenditur. Recte omnino, neque enim negari potest: sed tamen isto modo magna disertis hominibus subtracta materia est. Eloquentia, quasi ætatis beneficio immunitatem consecuta, jussa est oblectare se in his nostris scholasticis ac pulverulentis disputationibus, in sacris concionibus, quæ ad populum habentur, & interdum in gratulationibus, quæ fiunt ad Principes, aut in eorum funeribus exornandis. Ita ex illis tribus Aristotelis dicendi generibus solum epidicticon, quod olim minimi pretii habebatur, in usu relictum est. Mansit tamen illud, ut, qui bene, id est, tum diserte, tum prudenter, & ad res, ad personas, ad tempora accommodate epistolam scribunt, facillime ad intimam principum familiaritatem perveniant, & ad maximarum rerum tractationem adhibeantur, maximis plerumque honoribus augeantur. Hac facultate cum alii, tum Jacobus Sadoletus, & Petrus Bembus viam sibi ad dignitatem summæ proximam munierunt. Nolo de viventibus dicere, ne aut adulari videar, aut aliter eos laudem, quam ipsi fortasse laudari se volunt. Vos adolescentes, [vestra enim res agitur, & satis jam verborum factum est,]

adjuvate attentione vestra industriam meam: & mihi hoc credite, integritatem latinæ lingvæ, cognitionem antiquitatis, prudentiam in rebus gerendis, ex nullo Ciceronis libro posse à vobis melius aut facilius, quam ex his epistolis comparari. Cuperem, Paule Foxi, vir non tantum in primis illustris, sed ad illustrandum hoc seculum nate, novo quodam & minime vulgari modo tibi, quem nihil obsoletum, nihil vulgare delectat, gratias agere, quod talis tantusque vir, omissis negotiis, quibus assidue distineris, honoris mei causa, hodie, multum deprecante me ne id faceres, huc tamen venire volueris. Sed cum animum in omnes partes versavi, nihil, quod te dignum sit, excogitare possum. Tacebo igitur, & hoc toto genere gratiarum actionis supersedebo. Nisi forte hoc ipsum novum quoddam gratias agendi genus est, cum is, qui beneficium accepit, magnitudinem illius verbis à se coæquari non posse confitens, conticescit.

Repetiturus libros Aristotelis de moribus.

ORATIO XX. (aliàs XVII.)

Habita Romæ prid. Non. Nov. Anno cIↃ IↃ LXXXIII.

PRimum quidem Deum immortalem veneror, Auditores, ut si hos viginti annos, quibus huic muneri præfui, pro singulari erga me pop. Rom. caritate ac benevolentia, proque maximis in me cum aliorum Pontificum, tum præcipue Gregorii XIII Principis immortalitate dignissimi beneficiis, eo semper animo fui, ut de utilitate vestra non minus sæpe quam de mea cogitaverim, ut nunquam rationes meas vestris anteposuerim, ut semper eam docendi rationem tenere studuerim,

duerim, non quæ aut minus laboris aut plus oſtentationis habitura, ſed quæ vobis plus veræ ac ſolidæ eruditionis paritura videretur: ita me, quod reliqvum eſt ætatis, in ejusdem muneris procuratione placide ac tranquille exigere patiatur; deinde autem ut vobis omnibus inſpiret amorem erga honeſta ſtudia, & cupiditatē ea in iſto ætatis flore diſcendi, quæ vobis aliquando tum privatim, tum publice & utilitatis & dignitatis plurimum allatura ſint. Quod cum peto, non tantum veſtra, ſed etiam mea cauſa peto. Nam cum quietis ac tranquillitatis meæ, cujus & ſemper natura amans fui, & hac ingraveſcenti ætate quotidie magis indigeo, magna pars in eo poſita ſit, ut à vobis attente ac libenter audiar: non dubito, quin id facile impetraturus ſim ab iis omnibus, qui ipſi prius à ſe, ut se ament, neque unquam per ludibrium & pervicaciam animi & ſuis & alienis commodis obſtare cupiant, impetrarint. Quam ſpem cum de vobis hujus annui curriculi noſtri principio, ut ſi unquam alias, aut potius majorem quam unquam alias, animo perceperim: obſecro obteſtorque vos, Auditores, ut vel mea cauſa vel veſtra, vel etiam tot virorum dignitate præſtantium, quos hodierno die huc conveniſſe & induſtriæ meæ judices atque arbitros & modeſtiæ veſtræ teſtes ac ſpectatores futuros videtis, eam unius horæ attentione ac ſilentio comprobetis. Etenim qui pulcherrimos & à me ſemper in prima commendatione habitos libros Ariſtotelis de moribus ad Nicomachum, quos viceſimo abhinc anno ex hoc ipſo loco interpretari cœpi, nunc denuo (quod Deo volente ac propitio fiat!) interpretari conſtituerim, cum ſciam hoc conſilium meum non prius quam heſterno die plerisque veſtrum notum eſſe potuiſſe; ideoqve multos eſſe, qvi non modo meditati ac parati, ut par eſt, huc venire, ſed vix libros ſibi proſpicere potuerint: decrevi hodie, qvæ illorum librorum propria ſunt, non attingere, ſed univerſe ac communiter de tota ſtudiorum noſtrorum ratione diſſerere, & quærere, verane an falſa ſint ea, qvæ pleriqve putant de cauſis, cur hodie neqve tam docti, neqve tam di-

 ſerti

ferti homines, qvam olim fuerunt, reperiantur. Sæpe enim interfui qverelis eruditorum & ingeniosorum hominum, qvi de temporum nostrorum infelicitate qvererentur: qvod cum & ingenia nihilo qvam antiqvitus deteriora sint; & aliis majoribus & magis arduo ac difficiliore in loco positis virtutibus, ætas nostra facile vetustatis gloriam æqvaverit; siqvidem & rei militaris ductandorumqve exercituum & reipub. in pace atqve otio tractandæ scientia, satis multi memoria nostra, qui nulli veterum cederent, extiterunt: hac molliore, ut videtur, & parabiliore eloqventiæ & eruditionis laude, nemo prorsus exoriatur, qvi antiqvitati controversiam facere audeat; sed præclare secum actum esse ducant, si qvi hoc tempore multo sudore multisqve vigiliis hoc consecuti sunt, ut à veterum præstantia non longissime abesse videantur. Atqve illud qvidem facile conveniebat inter omnes, non eandem esse diligentiam in hominibus nostris, qvæ in veteribus illis, qvos admiraremur, fuisset; merito abesse nos ab illorum gloria, qvorum non imitaremur industriam, labore venalia esse præclara omnia; inique facere qvi industriorum præmia peterent otiosi; neqve esse qvod qvisqvam nostrum sibi blandiretur, aut cujusqvam è nostris studium & diligentiam cum illa veterum pertinaci & indomita discendi cupiditate contenderet. Illos incensos & inflammatos amore doctrinæ, omnibus sibi aliis voluptatibus interdixisse, rei familiaris curam abjecisse, cibo, potu, somno sapientissime abstinuisse, omne sibi tempus perire ratos, qvod non in studio poneretur, non modo valetudinis dispendio, sed ipsius vitæ periculo bene emi putantes, qvod tam ferventer adamassent. Nos qvod somno, qvod voluptatibus, qvod avaritiæ, qvod ambitioni temporis superest, collocamus in literis: & cum qvidvis potius agamus, miramur, impares esse nos iis, qvi hoc unum agebant. Memoriæ proditum est, cum populus Atheniensis decreto cavisset, ut capite lueret, si qvis Megarensis pedem in Astu intulisset, Euclidem qvi indidem erat, Socratemqve ante id decretum

 audire

audire cœperat, cum ſermonibus illius carere nollet, quotidie, cum adveſperaſceret, tunica longa muliebri indutum & verſicolore pallio amictum, capite atque ore velato, Megaris Athenas ad Socratem commeare, & ſub lucem eodem ornatu ad ſuos redire ſolitum. Tanti putabat ſtudioſiſſimus adoleſcens aliqua ſaltem noctis parte Socratem audire, ut ea de cauſa & ſingulis noctibus amplius quadraginta millia paſſuum conficere, & vitam ſuam in apertum diſcrimen exponere non vereretur. Mirum non eſt tanto nos eis inferiores eſſe doctrina, quanto doctrinæ amore inferiores ſumus. Sed de neglectu bonarum artium & de illo quaſi torpore ac veterno, qui jampridem juvenum noſtrorum animos occupavit, & dixi ſæpe alias, & dicturus ſum; ſi forte dicendo eum excutere & aliquos eorum, qui me audient, excitare ad vigilantiam poſſim. Alteram cauſam eſſe dicebant, quæ profectus noſtros impediret, quod multo durior ac difficilior eſſet noſtra, quam veterum, conditio. Illi enim eum ſermonem, quo in diſcendis tractandisque bonis artibus uſuri eſſent, à nutricibus cum lacte bibebant, à populo condiſcebant, neque aut Athenienſibus ut Attice, aut Romanis ut Romane loquerentur ſudandum; neque aut conſulendi magiſtri aut libri pervolutandi erant; à poetis, quorum lectione puerilis ætas oblectari & ad humanitatem informari ſolebat, & in quibus interpretandis nullum fere aliud Grammaticorum munus erat quam ut fabulas explicarent, & aliquas, ſi forte, peregrinas voces quas illi gloſſas vocabant, & interdum genera quædam dicendi abſtruſiora, & à vulgari loquendi conſvetudine remotiora indicarent: ab eis igitur, prout cujusque ingenium aut voluntas ferebat, aut ad politicos ſive rhetores deducebantur; aut imbuti prius mathematicis diſciplinis ad dialecticos & ad phyſicos ſeſe applicabant: & verborum cura liberi ac ſoluti, ad res modo ipſas intelligendas ac pervidendas omnem induſtriam ac diligentiam conferebant. Qui eloquentiam adamarant, iis theatra, iis forum, iis cura pro ſchola; qui cauſas di-

ſerte agebant, qui ad populum verba faciebant, qui ſententiam de publicis negotiis dicebant, pro magiſtris erant; unum aliquem ex eis deligebant quem colerent, quem ſectarentur, cujus ad exemplum ſe conformarent, cujus conſvetudine & diſertiores fierent & ſapientiores. Nos non unam ſed duas peregrinas lingvas diſcere cogimur, neque peregrinas modo ſed jam pridem extinctas quodammodo ac ſepultas. Nam ſi aliqua urbs, aut aliqua gens eſſet, in qua vulgo homines græce latineve loquerentur; mitteremus eo pueros noſtros, ut, cum à teneris ungviculis ſermonis uſum combibiſſent, grandiuſculi de rebus modo ipſis cogitarent. Nunc nobis diutius luctandum ac ſudandum eſt circa principia, & in ipſis, ut ita dicam, carceribus, quam priſcis illis, ut à carceribus ad metam pervenirent. Nobis antequam latine aut græce balbutire poſſimus, multa cura, multis vigiliis, multis magiſtris opus eſt, & iis plerunque magiſtris meliorum inopia utendum, qui ad id, quod ſe docere profitentur, aliis ipſi magiſtris indigerent. Ita quam illi facultatem ac copiam ſine ullo labore à matribus & à nutricibus, & à populo hauriebant: ejus nos ut umbram aliquam conſequamur, meliorem ætatis partem in eo conſumere cogimur. Itaque gravis illa conqueſtio, qua nobilis olim poeta Lucanus uſus eſt in deploranda bellorum civilium calamitate:

Heu quantum terræ potuit pelagiq; parari,
Hoc quem civiles hauſerunt ſangvine dextræ;

ad noſtra quoq: ſtudia non inconcinne accommodari poteſt. Sic enim & nos dicamus licet. Heu quantum rerum ac ſapientiæ parari potuit eo labore, qui neceſſario nobis ad intelligentiam uſumque lingvarum capiendus fuit. Hæc una ratio tantum apud nonnullos potuit, ut publice perſvadere conati ſint, inutile eſſe totum illud ſtudium, quod in Græcis ac Latinis litteris poneretur; ſua cuique lingva philoſophandum, ut & illi feciſſent. Non enim Democritum, Platonem, Ariſtotelem aut Hebræorum aut Ægyptiorum ſermone in diſputando aut in ſcribendo uſos eſſe: ſed

eo,

eo, qui popularibus ſuis notus eſſet; neque Demoſthenem Perſica aut Macedonica, ſed Attica lingva habitum eloquentem; meram inſaniam eſſe tantum operæ ac temporis perdere, ut eum ſermonem intelligamus, eoque utamur, quo uti homines multis ab hinc ſeculis deſierunt. Ne Demoſthenem quidem aut Ciceronem curaſſe, illum, quomodo Cecropis aut Theſei, hunc, quomodo Evandri aut Romuli temporibus cives ſui locuti eſſent; ſuæ quemque non gentis modo, ſed & ætatis ſermone contentum eſſe oportere. Addebant id eo facilius factu eſſe hominibus Italis, quod præclara illa Græcorum Latinorumque monumenta jam pleraque omnia in eam lingvam, qua vulgo utimur, converſa eſſent: ut illo peregrinitatis quaſi cortice ac putamine detracto nucleis veſci, & ut oſſe confracto ſuccum ac medullam ipſam exſugere liceret. A qua opinione quoniam ita diſſentio, ut avocandis à græcæ ac latinæ lingvæ ſtudio adoleſcentibus ipſa fundamenta diſciplinarum convelli ac labefactari putem; neque ullam peſtem præſentiorem, aut ullum certius exitium omnibus ingenuis artibus adferri poſſe arbitrer, quam ſi lingvæ illæ, quæ quaſi ſacraria quædam earum ſunt, negligantur: exponam hoc loco breviter cauſas judicii mei, efficiamque, ſi potero, ut lingvas quidem illas omni ſtudio digniſſimas eſſe, ſed multa hoc tempore in earum tractatione peccari, liquido intelligatis. Duæ præcipue mihi quidem cauſæ eſſe videntur, Adoleſcentes, cur & græcam & latinam lingvam amare, & in earum utraque præcipuum ſtudium ponere debeamus. Una, quod græce & latine, græce quidem & plures & præſtantiores, ſed tamen latine quoque ſat multi, ejusmodi viri ſcripſerunt, ut propter admirabilem quandam ſapientiam, (qua illi tanto ſupra ceteros mortales floruerunt, ut aliarum gentium homines cum eis collati, idiotæ quidam & agreſtes fuiſſe videantur,) digniſſimi ſint, ad quos intelligendos omnis ab omnibus elegantioris ingenii hominibus opera conferatur. Nam ſi Platones, Xenophontes, Ariſtoteles, Theophraſtos, addo huc etiam

Plutarchos, Galenos, ſed quo plures nomino, eo plures occurrunt digni qui nominentur, ſi tales etiam viros Italia extuliſſet, qui cogitationes ſuas perſcripſiſſent eo ſermone, quo vulgo Italia utitur: non ego quidem propterea, ne ſic quidem veteres illos ſapientes patres ac duces negligendos dicerem; ſed tamen æquiore animo ferrem, ſi quis Græco ſermone accuratius diſcendo ſuperſedere vellet. Nunc cum domi natâ & vernacula omnia tanto jaceant infra illorum dignitatem, quanto imæ maximeque depreſſæ convalles infra editiſſimorum, cæloque, ut poetæ loqvuntur, minantium montium cacumina: quis iſte tam mollis ac delicatus, quis tam ab omni vera pulchritudine averſus eſt, qui laborem non maximum neq; fortaſſe tantum, quantus vulgo putatur, ad illos maximos viros intelligendos capiendum neget? Quod & ipſum de vetere latina lingva dictum accipi volo. Nam ita me ille amet omnium præpotens Deus, Auditores, ut ego vobis de meo ſenſu libere atque ingenue loquar. Si ex latinis ſcriptoribus neminem haberemus præter Ciceronem, Virgilium, Senecam, Livium, Plinium, Tacitum; & conſtat multos eſſe alios, qui in idem album referri queant: ſed ſi eos ſolos haberemus, juſta tamen mihi cauſa videretur, cur ad eos intelligendos lingvam latinam avide diſceremus. Nunc accedit alia longe graviſſima, quæ nos incendere utriusque ſtudio debeat. Nam cum earum lingvarum, quarum uſus eruditis cum vulgo communis eſt, unaquæq; & certis & anguſtis limitibus circumſcripta teneatur, harum de quibus agimus uſus toto propemodum terrarum orbe diffuſus eſt. Italice loquentem ſoli Itali intelligent; qui tantum Hiſpanice loquatur, inter Germanos pro muto habebitur; Germanus inter Italos nutu ac manibus pro lingva uti cogetur; qui Gallico ſermone peritiſſime ac ſcientiſſime utatur, ubi è Gallia exierit, ſæpe ultro irridebitur; qui Græce Latineque ſciat, is quocunque terrarum venerit, non intelligetur tantum, ſed apud pleroſque admirationi erit. Atque hæc cauſſa vel maxima eſt, cur græ-

græce aut latine potius, quam italice aut gallice ſcribere, quicunque id egregie præſtare poſſunt, debeant. Nam qui ſcribunt, aut utilitatem publicam, aut gloriam ſuam ſeqvuntur. Si utilitatem publicam: certe multo pluribus proderunt, ſi ea lingva ſcribant, quæ apud omnes gentes, quibuscum modo aliquid nobis uſus aut commercii eſt, intelligatur. Gloriam quoque ſuam longius, latiusque diffundent, ſi ea ſcribant, quorum pulchritudo ab omnibus populis ac gentibus percipi queat. Ut igitur peregrinantibus optabile eſſet, reperire genus aliquod nummorum, cujus eadem apud omnes æſtimatio eſſet; multoque libentius uterentur iis, quam illis qui tertio aut quarto quoque die, cum detrimento & cum moleſtia mutandi ſunt, cum ibi tantum utiles ſint, ubi imperat is Princeps, cujus in ditione cuduntur: ita nemo non videt, quanto commodius ſit, uti ea lingva, quæ in omni gente ac natione reperit aliquos, & quidem non ex fece vulgi, ſed ex quaque honoratiſſimos quosque, à quibus ſine interprete intelligatur, quam iis, quæ ſimul atque pedem ex hac aut illa provincia extuleris, alios atque alios interpretes requirunt. Quomodo ex hac florentiſſima & nobiliſſima urbe in omnes terrarum partes, quomodo ex omnibus terrarum partibus in hanc urbem legationes mitterentur, ſi aliam lingvam, quam eam, cujus apud ſuos publicus uſus eſt, nemo didiciſſet? Quomodo in illo auguſto ac ſacroſancto Cardinalium collegio de graviſſimis rebus, & quas ſæpe iis ſolis notas eſſe expedit, qui ſententiæ dicendæ jus habent, deliberaretur, ſi quot ex nationibus conſeſſus ille conſtat, totidem interpretes adhibendi forent? Qua in re majorem latinæ quam græcæ lingvæ utilitatem eſſe fateor: intelligitur enim à pluribus. Itaque ad uſum latina potior eſt; ad doctrinæ copiam græca. Argumenta, quibus nituntur, qui contrariam ſententiam tuentur, infirma prorſus & imbecilla ſunt. Ajunt veteres illos, qui tanta in admiratione ſunt, ſua quemque lingva philoſophatos. Ego autem ita reſpondeo: ſi illis quoque temporibus lingva aliqua

fuiſ-

fuiſſet communis omnium, qui ubicunque eſſent, eruditorum, ignota ceteris, quales hoc tempore græcam & latinam eſſe conſtat: non eſt dubium, quin ea potius cogitationes ſuas explicaturi fuerint, quam ea, quæ vulgo quoque communis eſſet. Nam ut Poetæ vulgus ſibi inviſum eſſe profitentur: ita ipſi quoque ad myſteria philoſophiæ turbam admittendam non putabant; ideoq; obſcurabant ea de induſtria, alii numeris, alii allegoriis, alii tenebroſo quodam dicendi genere, ut oſtenderent ſe ſapientiæ tantum ſtudioſis ſcribere: quæ cauſa fuit Ariſtoteli, cur libros quoſdam ſuos & editos eſſe, & non editos diceret. Ajunt græcam latinamque lingvam jampridem mortuas eſſe. Ego vero eas nunc demum non tantum vivere & vigere contendo, ſed, ſi in translatione perſtandum eſt, firma valetudine uti, poſtquam eſſe in poteſtate plebis deſierunt. Quamdiu enim populari imperio regebantur, id eſt, quamdiu penes populum erat, ut ait Horatius, arbitrium & jus & norma loquendi, aſſidue agitabantur, fluctuabant, nihil habebant certum, nihil ſtabile, unum ſeculum eodem vultu durare non poterant: nunc ex quo ad optimates, ut ita dicam, redactæ ſunt, & certis à ſcriptoribus petuntur, certis regulis ac præceptionibus continentur, multis jam ſeculis fixæ atque immutabiles permanent. Si in vulgi poteſtate manſiſſent, hodie Ciceronem non intelligeremus: quemadmodum ne Ciceronis quidem temporibus intelligebantur ea, quæ regnante Romulo aut Numa ſcripta erant; immo vero ipſas XII tabularum leges pauci, qui intelligerent, reperiebantur. Et videmus, quæ vulgari lingva abhinc quadringentos aut quingentos annos ſcripta ſunt, hodie non intelligi.

Ut ſylvæ foliis (ait Horatius,) *pronos mutantur in annos,*
Prima cadunt: ita verborum vetus interit ætas,
Et juvenum ritu florent modo nata, vigentque.

Illæ igitur lingvæ quotidie moriuntur, quotidie naſcuntur,

tur, quæ pendent ex libidine imperitæ multitudinis: quas autem ex populi servitute eruditorum usus vindicavit, illæ non vivunt tantum, sed immortalitatem quodammodo & immutabilitatem adeptæ sunt. At quod temporis in lingvis discendis consumitur, melius rebus ipsis cognoscendis impenderetur. Hoc argumentum ita demum aliquid valeret, si ab aliis scriptoribus verborum elegantia, ab aliis rerum cognitio peteretur. Nunc ita nobis à Deo consultum ac prospectum est, ut qui græce latineque politissime scripserunt, iidem etiam sapientissime scripserint: ut non ab aliis verba, ab aliis rerum cognitionem petere oporteat; sed utraque ex iisdem fontibus eodem tempore haurire liceat. At omnia aut è græco sermone in latinum, aut etiam ex utroque in eum, qui laniis quoque & salsamentariis notus est, conversa sunt ita, ut aut neutro illorum opus sit, aut certe altero tantum. Heu me miserum! Cur non hujus loci consvetudo fert, ut possim, quantum cuperem, arbitratù meo dicere? Quomodo ego istos acciperem, qui Interpretibus fidunt? Sed quando id facere temporis angustiæ prohibent, polliceor vobis, me, quæ dabitur dicendi occasio, in hoc argumento versaturum esse, & ostensurum, quam necesse sit in crassissima rerum ignoratione perpetuo versari eos, qui præsidio interpretum freti græcæ ac latinæ lingvæ studia negligunt; simulque indicaturum, quibus in rebus à plerisque in studiorum causa peccetur, quæq; veræ causæ sint, cur ætas nostra tantopere veteribus cedat. Vos, Auditores, efficite, ne vobis prior illa causa, quam dixi, torporis ac negligentiæ noceat. Afferte huc amorem doctrinæ! afferte diligentiam & attentionem! ego, ut quotidie vobis res attentione dignæ affatim suppetant, providebo. Idq; eo magis, quod in his Ethicorum libris tantum usq; à puero studii posui, ut nisi aliquid expectatione vestra dignum præstitero, recusare non debeam, quin hujus loci amplitudine parū dignus habear. Vos vero, ornatissimi viri, ignoscite, si, quod à vobis tam benigne auditus sim, ne gratias quidem vobis agendas putem.

Nam

Nam sive oratio mea vobis molesta fuit, eo molestior erit quo eam longius protraxero; sive quod magis cupio, quam spero, jucunda, videor jam vobis gratiam aliqua ex parte retulisse.

Cum in libro I de Moribus Aristotelis pervenisset ad locum cap. 3. quo Juvenis negatur idoneus esse Auditor Politicæ.

ORATIO XXI.

(jam addita è Commentar. in Ethic. Arist. p. 35.)

ANcipiti hodie & periculoso ac lubrico versamur in loco. Nam cum Aristoteles ab auditione hujus Philosophiæ uno verbo adolescentes arcere ac summovere videatur: vix videmur vitare posse unum de duobus incommodis, quin aut summi Magistri auctoritatem non tantifacere judicemur, quanti eam fieri ab omnibus par est; aut quasi vertollamus ex anno, ita omnem florentem ætatem ab his disputationibus removere atque ablegare cogamur. Sed & temerarii essemus, si Aristoteli auderemus refragari; & barbari plane atque inhumani, si lectissimorum adolescentum coronam, à qua tanto studio auditorium hoc celebrari ac freqventari videmus, abscedere, & tanta susceptum alacritate hujus Philosophiæ studium in ipso quasi vestibulo deserere juberemus. Quare mediam quandam viam tenebimus, ut & Aristoteli tribuamus, hoc est, quantum debemus, quantum plurimum possumus; & incitemus potius vestra studia, quam retardemus, neq; quicquam eorum, quæ hic ab Aristotele dicuntur, ad vos hinc aut excludendos aut amovendos pertinere doceamus. Quod dum facere conamur, non tantum quia multa nos, quæ & prosint, & delectent, dicturos esse confidimus, verum etiam, quia vestra res agi-

agitur, petimus à vobis, ut nobis in causa vestra perpetuam, & nullis interruptam aut sibilis aut clamoribus unius horæ attentionem ne denegetis. Primum autem Aristotelis verba sigillatim, ut solemus, interpretabimur; tùm sententiam ipsius presse, breviter, enucleate tractabimus; postremo, quod nobis præcipue propositum est, ostendemus, non esse, quod quisquam vestrum pervulgata illa opinione, qua adolescentes ad percipiendam hanc philosophiam esse idoneos negant, ab illius studio deterreatur.

Ait Aristoteles:

Διὸ τῆς πολιτικῆς &c.) Quocirca, inquit, adolescens non est Politices proprius, &, ut ita dicam, germanus Auditor. Nam in iis rebus, quæ geruntur in vita, rudis plane & inexercitatus est: at ex iis sumuntur, deque iis agunt, quæcunque hîc disputantur.

Ἄπειρος) Animadverte, hîc τὸν ἄπειρον opponi τῷ πεπαιδευμένῳ, ut magis intelligas πεπαιδευμένον dici τὸν ἔμπειρον, ἀλλ᾽ οὐ τὸν εἰδότα.

Ἐκ τούτων, καὶ περὶ τούτων) Illo dicendi genere principia, hoc conclusiones indicantur.

Ἔτι δὲ) Præterea cum proclivis sit natura ad animi perturbationes sequendas, frustra & inutiliter audiet: quandoquidem finis est non cognitio, sed actio.

Ἐπειδὴ τὸ τέλος) Ἅμα γὰρ εἰδῆσαι βουλόμεθα, καὶ αὐτοὶ εἶναι τοιοῦτοι, ait ipse in magnis Ethicis. Et in Eudemeis: οὐ γὰρ εἰδέναι βουλόμεθα, τί ἐστιν ἀνδρεία, ἀλλὰ εἶναι ἀνδρεῖοι. οὐδὲ τί ἐστι δικαιοσύνη, ἀλλὰ εἶναι δίκαιοι. Multis quoq; locis idem in his ipsis libris confirmat: quos locos citat Themistius ἐν τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ λόγῳ. Videtur autem Aristoteles hoc oblique jecisse in Socratem, qui virtutes putabat esse ἐπιστήμας.

Διαφέρει) Nihil autem interest, inquit, ætate juvenis sit quispiã, an juvenili ingenio ac moribus. Nam ut juvenes

minus

minus apti ſint ad diſciplinam, non eo fit, quod ſatis diu non vixerint, ſed quod animi permotionem in vivendo ſequantur, & ad illius quaſi arbitrium ſingulas res perſequantur. Nihil enim hujusmodi homines harum rerum cognitio adjuvat, ut neque incontinentes. At iis, qui appetitiones ſuas rationi obedientes efficiunt, illiusque præſcriptum in agendo ſeqvuntur, harum rerum tractatio mirificos afferet fructus.

Διώκειν) Quidam veteres libri, διοικεῖν.

Καὶ περὶ μὲν) Inverſo ordine ea, de quibus hactenus diſputatum eſt, ἀνακεφαλαιοῦται.

Ἀποδεκτέον) Vetus interpres, ἀποδεικτέον.

Nunc accedamus ad id, quod inſtituimus, ac primum diſputemus de vi vocabuli νέος, ut intelligamus, de quibus hîc Ariſtoteles loquatur. Νέοι interdum vocantur pueri usque ad annum decimum quartum, ut apud Homerum Οδ. τ.

Παῖδα νέον γεγαῶτα.

Et apud Platonem ſecundo νόμων, cum ait: τὸ νέον ἅπαν ἡσυχίαν ἄγειν οὐ δύνασθαι, ἀλλ' ἀεὶ κινεῖσθαι. Hos ſi quis aptos neget eſſe ad hanc philoſophiam, non repugnabimus. Satis enim eſt illi ætati, ſi bene inſtituatur, & eam diſciplinam audiat, quæ, ut alibi diximus, conſtat ſolis ἀποτελέσμασι. Νέοι dicuntur etiam grandiores, hoc eſt, usque ad tertiam hebdomada: ut cum Ariſtoteles in tertio horum librorum ait ex Homero, εὐνῆς ἐπιθυμεῖν τὸν νέον καὶ ἀκμάζοντα. Et veteres Grammatici dicunt, νέον dictum eſſe ἀπὸ τοῦ νέειν, ὅτι νέουσι καὶ πορεύονται πρὸς αὔξησιν. Ut hac ratione, quamdiu adoleſcunt, tamdiu νέοι vocari poſſint. Videntur & ſupra illam ætatem νέοι vocari, ut in vetere verſu:

Ἔργα νέων, βουλαὶ δ' ἀνδρῶν, εὐχαὶ δὲ γερόντων.

Et plane Pollux ait, νεανίσκον vocari ab anno vigeſimo primo

primo usque ad vigesimum octavum. Et ita dicit Cicero se adolescentulum dixisse pro Roscio Amerino : quam causam egit annos natus viginti septē. His positis, ajo, fieri non posse, ut Aristotelis verba περὶ πάντων τῶν νέων intelligantur, contendoque eos, qui excesserunt jam ex ephebis, neq; longe absunt ab ea ætate, cum olim in hac urbe toga pura dari solebat, si bene educati sint, ita ut virtutem ament, & bene monentibus libenter pareant, aptos esse ad hanc philosophiam audiendam : idq; probo his argumentis. Primum, quoniam, ut Æschines adversus Demosthenem ait, concinere oportere vocem oratoris & vocem legis : ita vitam philosophorum cum ipsorum oratione congruere ac concordare oportet. At illo modo vel maxime discreparēt. Etenim omnes antiqui Philosophi semper versati sunt cum adolescentibus, semper in eis ad virtutem & ad honestatem instituendis elaborarunt. Socrates ipse, hujus philosophiæ pater, apud Platonem & apud Xenophontem cum grandioribus natu raro, cum adolescentibus, aut certe adstantibus eis & audientibus, prope semper de virtute disputans inducitur. Et in ipsis libris πολιτείας discedere Cephalum senem, Polemarchum autem ejus filium adolescentem in ejus locum succedere ac substitui videmus. Non ergo judicabant, adolescentes ad hæc audienda parum idoneos esse. Deinde Aristoteles ipse quando tandem hæc præcepta didicit? nonne cum adhuc esset τῶν νέων; Ammonius narrat, eum septendecim annos natum Athenas venisse, ac itare cœpisse ad Socratem, eumq; per triennium audiisse; Socratem autem nullam nisi hanc Philosophiæ partem docuisse constat. Tertio non est dubium, quin cognitio Philosophiæ moralis ordine ac tempore antecedat studium juris, cum jurisperiti hinc ducant principia disputationum suarum. At videmus multos adolescentulos aptos ad jus civile perdiscendum judicari. Itaque Justinianus, ut scitis, inscribit Institutiones suas studiosæ legum juventuti. Multo igitur magis idonei erunt ad hanc philosophiam. Addo, ætatem illam non ad discendum modo, sed interdum et-

iam ad docendum,aptam reperiri. Etenim Nervam filium traditum est aut annorum septendecim, aut non multo majorem, de jure publice responsitasse. Præterea si adolescentes interdum apti sunt ad res maximas gerendas, multo magis apti erunt ad hæc præcepta discenda. Esse autem, documento fuerit vel P. Scipio Æmilianus, qui anno ætatis vigesimo quarto Consul creatus ea gessit, quæ ne hodie quidem sine admiratione legere possumus. Postremo cum hæc tota philosophia referatur ad actionem, quando agent homines, nisi, quid agendum sit, in juventute didicerint?

Sed intelligendum est, duo esse genera Auditorum: unum eorum, qui possunt etiam judicare de iis, quæ audiunt; alterum eorum, qui judicare quidem non possunt, sed satis est, si assentiantur, & vera credant esse ea, quæ docentur, magis ac magis id quotidie, cum ad res gerendas accesserint, cognituri. In illis præcepta hæc evidentiam quandam efficiunt; in his veram opinionem & assensionem. Non igitur simpliciter negat Aristoteles adolescentes idoneos esse auditores hujus philosophiæ: sed tantum negat eos tales auditores esse, ut ea, quæ hîc traduntur, perfecte percipere, & de illis judicare possint. Quod autem addit, eos sine fructu audituros, cum animi perturbationes sequantur, id quomodo accipi debeat, ostendit ipse, qui paulo supra admonuit, ea quæ dicturus esset, non semper, neque in omnibus vera esse, sed ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Nos autem fatemur quidem plerumque verum esse, quod ait Horatius, juvenes cereos esse ad vitia, monitoribus asperos: multos tamen novimus moderatos, & compositos, & tales, ut eorum adolescentia multorum senectuti exemplo esse possit. Ut ergo indomitis, & effrenatis, & rationis jugum detrectantibus hæc philosophia nihil prodesset: ita non est dubium, quin bene natis, bene educatis, virtutis amantibus, quales hîc plerosq; omnes esse confido, mirabiliter profutura sit. Ut igitur Plato τοὺς ἀγεωμετρήτους

exclu-

excludebat à schola sua: ita nos non quidem omnes adolescentes, sed eos tantum, qui aut natura pravi sunt, aut mala educatione ac consvetudine depravati, à Philosophiæ tractatione excludendos esse censemus.

Cùm in eodem libro I Nicomacheorum progressus esset usque ad caput 6. ubi mentio est idearum Platonis.

ORATIO XXII

(Transcripta huc è Comment. in Ethic. Arist. pag. 76. seqq.)

CUm multa sunt in Philosophia, quæ difficiles atq; arduos habent explicatus, tum quæstio de ideis tam multis est, tamq; variis dissentientium inter se eruditissimorum hominum agitata contentionibus, ut si quis hodie arbitrum se ac disceptatorem idoneum profiteri audeat, vix ullo pacto apud cordatos & harum rerum intelligentes homines impudentiæ aut potius temeritatis notam effugere posse videatur. A qua quoniam semper quam longissime abesse studui, & mihi conscius mediocritatis meæ sedulo cavi, ne quid unquam pro certo atque explorato traderem, quod ipsi mihi non satis perceptum ac cognitum esset: servabo eam, cujus me nunquam adhuc pœnituit, consvetudinem, & cum aperte ac dilucide, quantum in me erit, exposuero, quam Platonis, quam Aristotelis fuisse sententiam putem, quid mihi verisimillimum videatur, ita proponam, ut & suum cuique, & mihi meum, si quid postea probabilius occurrerit, judicium liberum ac solutum relinquam. Alia fortasse ratio aliis placeat: mihi quidem certe nunquam non incredibiliter arrisit illa in disputando veterum modestia, qui cum abundarent doctrinæ copia, vix tamen unquam de rebus, in quibus aliqua inesset obscuritas, asseveranter & affirmate pronunciabant. Corrupit hoc, ut pleraque alia, se-

quens ætas, eruditionemque cœpit ex confidentia pendere, eoque paulatim perducta res eſt, ut homines adoleſcentes reperias, qui quadriennio aut quinquennio in Philoſophiæ ſtudiis utcunque conſumpto, quovis facilius adduci poſſunt, quam ut ſe ulla de re dubitare fateantur. Me vero & timidum natura finxit. & experientia atque uſus rerum timidiorem etiam reddidit, cum ſæpenumero mihi uſuvenerit, ut quarum me rerum ſcientiam habere animo conceptam ac comprehenſam exiſtimabam, earum me poſtea ipſarum animadverterim magna in ignoratione verſari. Itaque fio indies tardior ad affirmandum, neque ullum fere majorem ex ſtudiorum laboribus fructum capio, quam quod minus quotidie mihi blandior, & ſi nihil aliud, ſaltem è duobus ignorantiæ malis altero liberor, cum, quæ neſcio, conſequor, ut ea neſcire me ſciam. Non enim tam turpe aut tam incommodum eſt, neſcire aliquid, quam ſi, quod neſcias, id te ſcire opineris. Sed hæc fortaſſis alieniora ſunt. Nunc illuc, quo inſtitui, veniam, eaque, ut potero, explicare ingrediar, quæ de idea boni adverſus Platonem Ariſtoteles diſputavit.

Exordiar autem à nobili & admodum celebrata doctiſſimorum hominum ſermonibus quæſtione: ſitne inter Platonem & Ariſtotelem verborum tantum, an rerum & ſententiarum diſcrepantia? & num ea, quæ tam multis in locis adverſus Platonem diſputantur, ad ipſam Platonis ſententiam reprehendendam pertineant: an potius adverſus eos, qui ex male acceptis Platonis verbis falſam aliquam ſententiam elicerent, dirigantur?

Simplicius quidem cui ex Ariſtotelicis interpretibus non facile quenquam aut ingenii acumine, aut doctrinæ magnitudine antepoſueris, convenire de rebus ipſis inter Platonem & Ariſtotelem arbitratur, idq; cum aliis locis, tum in tertium de cœlo teſtatur his verbis: ὃ δὲ πολλάκις εἴωθα, καὶ νῦν εἰπεῖν ἄριστον, ὅτι οὐ πραγματική τις διαφωνία τῶν φιλοσόφων ἐστί, ἀλλὰ πρὸς τὸ φαινόμενον τοῦ λόγου τὸ δυνάμενον φαύλως

λως νοεῖσθαι πολλάκις ἀπαντῶν ὁ Ἀριστοτέλης φειδόμενος τῶν ἐπιπολαίως νοούντων τὸν Πλάτωνα, ἀντιλέγειν φαίνεται πρὸς αὐτόν. Id est: *Quod autem crebris usurpare sermonibus soleo, id nunc quoque dicere operæ precium est, inter Philosophos*, (Platonem autem & Aristotelem dicit,) *nullam quidem esse de rebus ipsis discrepantiam. Sed Aristoteles sæpenumero, dum occurrit ei sententiæ, quam quis ex male accepta Platonis oratione elicere posset, eorum nominibus parcens, qui Platonis verba modo, non sententias intelligunt, ipsi Platoni adversari, ac contra eum dicere videtur.* Sic & in secundum Physicorum ait, Aristotelem non disputare adversus ideas, sed adversus vulgares opiniones de ideis, πρὸς τὰς δημώδεις περὶ τῶν ἰδεῶν ἐννοίας. In eadem sententia & Ammonius fuit, & Boetius, qui etiam in librum περὶ ἑρμηνείας se de Platonis & Aristotelis concordia scripturum esse profitetur. Et patrum nostrorum memoria duo admirabili eruditione præditi Viri, Bessario Cardinalis Nicenus, & Joannes Picus Mirandulanus id ipsum multis & exquisitis rationibus confirmare studuerunt.

Ego tamen nullo modo adduci possum, ut credam, Aristotelem, cum Platonis sententias probaret, verba tantum illius reprehendisse. Moveor autem his argumentis. Primum, quoniam hoc ab Aristotelis gravitate maxime alienum foret. Quid enim est tam leve, tam nugatorium, tam sophisticum, tam Philosopho indignum, quam cum de rebus gravibus disputes, cujus sententiam probes, ejus verba captare ac cavillari? Sophistarum hoc esse ait Aristoteles ipse in Topicis, ejus, qui cum disputant, verba non ita, ut ab eo sensum est, accipere, sed in aliam aliquam sententiam detorquere, in qua reprehendenda diserti ac copiosi esse possint. Præterea, si Aristoteles non adversus Platonem, sed adversus eos, quos Platonis verba parum intellecta in errorem aut induxerant, aut inducere poterant, disputasset: videtur hoc, si non ubique, at certe alicubi aperte ac

diſertis verbis expreſſurus fuiſſe, idque duabus de cauſis. Primum ut effugeret illam invidiam, in quam ſe incurſurū apud multos Platonis amatores facile proſpicere poterat. Ita enim videtur gratus in magiſtrum fuiſſe, & perſolviſſe ei præclara διδακτρα, ſi dicta ipſius interpretando veram ejus ſententiā aperuiſſet. Nunc videtur multis, ut Herculem eſt in fabulis necem attuliſſe Lino, quo magiſtro in muſicis uſus fuerat, ſic Ariſtoteles, à quo philoſophiā didicerat, hoc ei præmium reddidiſſe, ut omnes prope illius ſententias jugulare ac confodere voluerit. Deinde quod ipſemet incideret in eandem illam culpam, quam in alio reprehenderet. Poſſet enim non immerito aliquis dicere: Quid in Platone reprehendit Ariſtoteles? Dicendi genus. Quid ita? quia tale eſt, ut multis objicere errorem queat. At ipſemet eodem vitio implicatus tenetur, ſi cum à Platone non diſſentiat, ita tamen loquitur, ut vehementiſſime ab eo diſſentire videatur. Quis autem eſt, cui iſta ad reprehendendum via non pateat? aut quis unquam ita proprie atque exquiſite locutus eſt, ut illius oratio nemini prorſus errorem afferre poſſet? Quam multa ſunt in ipſius Ariſtotelis ſcriptis, quæ, ſi quis nuda tantum verba conſideret, abſurdiſſimas ſententias contineant? ut cum in ſecundo poſter. analyt. extremo ait ſenſum eſſe τοῦ καθόλου: aut cum in ſexto Ethicorum, ſenſum eſſe mentem; aut cum, qui in categoriis ſpecies & genera ſubſtantias eſſe dixiſſet, idem ſexto τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ docet, nihil commune poſſe eſſe ſubſtantiam; aut cum in topicis Deum animal eſſe dicit; aut cum in quinto de generatione animalium, animæ plena eſſe omnia. Quid plura perſequar? quamlibet enim multa nullo negotio colligi poſſunt. Ergo ſi hoc tantum in Platone reprehendit Ariſtoteles, quod ex verbis ipſius male intellectis falſa quædam & abſurda colligi poſſint, ſuo ſe ipſemet gladio jugulaverit. Eadem enim reprehenſio in ipſum retorqueri poteſt. Illud quoque non injuria quæſierit aliquis, cur tanto ſtudio Platonicorum princeps Plotinus, Proculus, Simplicius ipſe Ariſtotelis argumentis reſpondere,

dere, & adversus ea Platonis sententiam defendere solent, si ea nihil ad Platonem pertineant? Nam si contra eos tantum argumentatur Aristoteles, qui Platonem male intelligunt: quid causæ est, cur tu, qui Platonicus es, argumenta illius dissolvas? Quasi imperitorum defensionem suscipias, & illorum causa labores. Postremo si Aristoteles ipse clamat, se Platonem ipsum petere, & ab eo dissentire, & interdum excusat se, ut hoc loco, interdum indicat causas, quæ Platonem in errorem impulerunt: quid est, quod quisquam velit ingeniosus esse in conciliandis iis, quorum unus se ab altero dissentire profitetur?

Sed sunt quidam, quibus nefas videtur, duos, quorum de doctrina magna sit opinio, dissentire inter se. Itaque omnia conantur, ut eos etiam invitos, in concordiam redigant: qualem fuisse dicunt in medendi arte quendam, cui ex re Conciliatori nomen inditum est, quod efficere voluit, ut inter Galenum & Avicennam perpetuo conveniret. Memini cum puer in studia juris civilis incumberem, idem factitare solitos magistros meos, qui veteres Jurisconsultos, etiam in iis, in quibus constabat, alium aliter sensisse, aut constitutiones Imperatorum cum responsis prudentum, etiam eas, quibus jus antiqvum correctum erat, quoquo modo tamen conciliare nitebantur. Quod idem puto evenisse iis, qui contenderunt, Aristotelem de rebus ipsis idem sensisse, quod Platonem: cum tamen, ut ante dixi, ex ipsius verbis luce meridiana clarius perspici possit, multis in rebus eum à Platonis judicio discrepare. Nisi forte cum in Politicis ita disputat adversus utramque Platonis Remp. ut prope nihil probet eorum, quæ Plato dixerat, verba tantum aucupari, ac non ipsas sententias convellere & labefactare videatur. Quid in libris de anima, cum de oculorum sensu disputat, & videre nos non emittendo, sed accipiendo docet: nunquid voculam aliquam Platonis cavillari, an sententiam ipsam reprehendere videtur? Quid in libris de cœlo, cum disputaturus, fueritne mundus ex omni æternitate, an aliquando esse cœperit, ita se diligenter excusat, aitque, in disputatione,

qua veritas inquiritur, neque amori, neque odio locum esse debere: numquis eſt, qui putet, illum tam accurata excuſatione uſurum fuiſſe, ſi adverſus eos, qui male Platonem ipſum intelligerent, ac non adverſus Platonem diſſerere voluiſſet? Nam in tertio quidem eorundem librorum aperte loquitur, & Platonem ait nimio quodam amore Geometriæ multa peccaſſe; neque minus confidenter loquitur libro primo de ſapientia, ubi ait, Platonem ipſum male intellexiſſe ea, quæ dicebantur à Socrate, & putaſſe, ab eo conſtitui ideas quaſdam ſeparatas à rebus ſingulis, ac per ſe cohærentes, cum tamen ille nihil tale diceret. Nolo hoc loco jactare me in iis omnibus, quæ ſe offerunt, perſequendis. Satis eſt enim mihi, ſi doceam, in ea re, quæ nunc agitur, hoc eſt, in ideis, ita diſſenſiſſe eum à magiſtro, ut non ignis magis aquæ contrarius ſit, quam Platonis ſententiæ Ariſtotelis contraria ſententia eſt. Non enim hîc tantum adverſus eas diſputat, ſed multo vehementius in libris de ſapientia, in phyſicis, in libris de ortu & interitu, ac denique ubicunque datur occaſio, etiamque quodam loco ait, omnia, quæ à Platonicis de ideis diſputantur, κενῶς καὶ λογικῶς λέγεσθαι: & alio loco, eſſe κενολογίαν καὶ ποιητικὰς μεταφορὰς: & in ſecundo poſteriorum analyticorum, τὰ δὲ εἴδη, inquit, χαιρέτω, τερετίσματα γάρ εἰσιν: & in dialogis σαφέστατα κέκραγεν, ait Proculus, μὴ δύνασθαι τῷ δόγματι τούτῳ συμπαθεῖν, κἄν τις αὐτὸν εἴπῃ διὰ φιλονεικίαν ἀντιλέγειν. Itaque vere Cicero primo Academ. *Ariſtoteles*, inquit, *primus ſpecies, quas paulo ante dixi, labefactabit, quas mirifice Plato erat amplexatus, ut in iis quiddam divinum eſſe diceret.*

Satis probatum puto, in diſputatione de ideis Ariſtotelem neque verba Platonis reprehendere, cum ſententiam probet; neque adverſus eos, qui male Platonem intelligerent, ſed adverſus Platonem ipſum diſputare, atque ab eo quam maxime diſſentire. Neque tamen hoc ita accipi velim, ut quiſquam ex oratione mea ſuſpicetur, nunquam Ariſto-

Aristotelem adversus Platonis verba disputare. Facit enim hoc quoque nonnunquam, ut in libris de anima, cum ostendit, animam non posse esse circulum. Etenim quod senserat Plato, cum animam circulum esse diceret, id Aristoteli quoque ipsi non improbatur; sed exagitat loquendi genus, quod non satis proprium, neque Philosophicæ disputationi conveniens videbatur. At hæc aliis relinquenda sunt. Nunc exponam, quid Plato ideæ nomine intellexerit.

Duo sunt ex sententia Platonis in Timæo genera rerum: unum earum, quæ sensu percipiuntur, alterum earum, quæ mente & intelligentia. Prius illud ait esse nunquam, semper fieri; posterius nunquam fieri, semper esse. Etenim esse ea demum, quæ semper sunt, quæ immutabilia sunt, quæ nunquam neque oriuntur, neque occidunt; fieri autem, non esse, ea, quæ assidue mutantur, quæ & orta sunt, & interitui obnoxia. Jam vero omnia, quæ sub sensum cadunt, & orta & interitura sunt, eademque perpetuo labuntur ac fluunt, neque diutius permanent uno & eodem statu. Itaque veteres Philosophi Protagoras, Heraclitus, Empedocles, cum ad hæc tantum respicerent, omnia fieri, nihil esse dicebant, ut est apud Platonem in Theæteto. Et refertur in Cratylo dictum Heracliti, ὅτι πάντα ῥεῖ, καὶ οὐδὲν μένει· καὶ ὅτι δὶς εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίοις. At species & genera, quibus singulæ res continentur, & uno verbo τὰ καθόλου, & fuerunt ab omni æternitate, neque unquam esse desinent, neque ulli mutationi obnoxia sunt, sed semper eodem modo se habent. Non enim homo aut animal aut nascitur, aut interit, sed hic homo atque hoc animal. Neque semper verum fuit eritve, Socratem esse animal ratione præditum: at idem de homine ex omni æternitate verum fuit, semperque erit. Neq; semper verum est, Aristidis justitiam esse virtutem, non enim semper est Aristides; at semper verum, justitiam esse virtutem. Hoc intuens Plato statuit, τὰ καθόλου sola proprie

esse, atq; idcirco esse πρώτας ἐσίας καὶ μάλιςα ἐσίας: cetera autem esse tantum κατὰ μέθεξίν τινα τῶν καθόλε. Hæc autem universa vocabat εἴδη aut ἰδέας, id est, species aut formas rerum & αὐτοέκαςα, ut αὐτοάνθρωπον, ideam hominis, αὐτοΐππον, ideam equi. Stoici eadem postea vocarunt ἔτινα, ut ἔτινα ἄνθρωπον non hunc aut illum hominem, sed hominem in genere. Et ex eo vocarunt sophismatum genus quoddam ἔτινας, quale hoc est: εἴ τίς ἐςιν ἐν ἀθήναις, ἐκ ἔςιν ἐν σπάρτῃ· ἄνθρωπος δέ ἐςιν ἐν ἀθήναις· ἐκ ἔςιν ἄρα ἄνθρωπος ἐν σπάρτῃ. Quorum vitium in eo positum esse dicebant, quod ἐκ τῦ τινὸς πρὸς τὸν ἔτινα progrederetur argumentatio. Neque tantum substantiarum ideas faciebat Plato, verum etiam, ut nunc loquimur, accidentium, ut αὐτοδίκαιον, αὐτόκαλον, αὐθόμοιον, αὐτανόμοιον, & alia, de quibus est in Parmenide. Neque naturalium modo rerum, sed & earum, quæ artificio constant, ut τραπεζότητα, & κυαθότητα: de quibus à Diogene aliquando irrisus eum vicissim amarissimo dicto pupugit, ut narrat Laertius. Addebat, sine ideis neque scientiam, neq; memoriam constare posse: nam earum utramque esse rerum stabilium ac permanentium: tale autem nihil esse præter ideas. Atque hîc si substitisset Plato, ferri aliquo modo poterat, omniaque illius dicta veram aliquam & commodam interpretationem recipere videbantur. Nam verum est: res singulas, quæ quidem sub orbem lunæ subjectæ sunt, infinitis mutationibus agitari, ideoque per se sub scientiam non cadere, universa autem & communia æterna esse, & semper eodem modo se habentia. Demonstratio enim & definitio sunt æternorum & immutabilium, ut docetur in posterioribus analyticis. Ferri etiam, dummodo recte intelligeretur, poterat, species & genera substantias esse. Quicquid enim λέγεται ἐν τῷ τί ἐςι, substantiam quodammodo significare dicitur. Sed & vere dicitur,

ex

ex iis, quæ ſunt καθόλε, & memoriam effici, & ſcientiam. Abſtrahit enim animus noſter ab iis, quæ ſub ſenſum cadunt, communia quædam, eaque recondit, atque iis utitur. At quod plerumque uſu venire hominibus ſolet, ut inventa ſua nimis ament, eaque plus juſto exornare atque amplificare ſtudeant, id Platoni quoque contigit, qui dum ideas quaſi filiolas quasdam ſuas & proprium ingenii ſui fœtum, quantum plurimum poteſt, omnibus commendare conatur, multa protulit, quæ Ariſtoteles, qui veritatis amantiſſimus, à figmentis autem, & ab allegoriis in tractanda philoſophia alieniſſimus erat, ferre non potuit. Docuit enim eas ſubſtantias eſſe ab iis omnibus, quæ ſub ſenſum caderent, non intelligentia tantum, ſed re ipſa ſeparatas, ad quas omnium generationum principia referenda eſſent, in quas tanquam in exemplaria intuens DEUS cetera omnia procuderet. Animos etiam noſtros, antequàm demitterentur in corpora, familiariter, ut ita dicam, verſatos eſſe cum ideis, & ex earum intuitu omnium rerum cognitione viguiſſe; poſt cum in perturbatum corporis domicilium commigraſſent, oblitos eſſe eorum, quæ antea ſciverant, reminiſci tamen eorum, alios facilius, alios majori negotio, prout cuiq; major aut minor cũ corpore conjunctio eſſet; neq; diſcere hîc quicquam nos, ſed reminiſci, & eos, qui docere viderentur, tantum revocare ac redigere in memoriam ea, quæ nobis, antequam naſceremur, cognitiſſima erant. Illas ſpecioſas & plauſibiles fabulas Ariſtoteles repudiandas putavit, in eisque aperte profeſſus eſt, ſibi cum Platone convenire non poſſe. Denique cum tribus modis dicatur τὸ καθόλε, τὸ πρὸ πολλῶν, τὸ ἐν πολλοῖς, καὶ τὸ μετὰ πολλὰ, duos poſteriores modos admittit Ariſtoteles, primum fictum ac commentitium eſſe cenſet.

At hæc fortaſſe nimium multa ſunt. Non enim hoc loco diſputationem inſtituit adverſus omnes ideas, ſed tantum adverſus ideam boni, de qua nobis deinceps diſputandum erit, ſi modo hoc docendi munus mihi licebit perſequi: quod futurum necne ſit, addubito. Quia enim Philoſophi,

ſophi, ac præcipue morales, pecuniam contemnere dicuntur, audio clariſſimos & præſtantiſſimos viros, quibus à Principe mandatum eſt, ut præmia profeſſoribus pro ſua cuique dignitate conſtituant, velle periculum facere, ecquid ego Philoſophus ſim, an eſſe m ſimulem. Itaque conſtituerunt mihi annuam laborum meorum mercedem perexiguam, ut ſi forte ego id ægre tulero, ex eo convincant, me pecuniam non contemnere, ideoque Philoſophum non eſſe. Ego autem quanquam non ſum ex illis Philoſophis, qui pecuniam valde contemnunt: decrevi tamen hac in re philoſophice agere, & pecuniam contemnere. Contemnam ergo, niſi ipſi conſilium mutaverint & eam, quæ denegatur, & eam, quæ offertur, ac, ſi alterutrum neceſſe ſit, gratuitum otium gratuito labori anteponam.

In ſtudiorum inſtauratione.

De via ac ratione tradendarum diſciplinarum.

ORATIO XXIII. (*alias* XVIII.)

PLerique eorum, qui quotannis ex hoc loco verba faciunt, laudare literas, & ingenuas artes, vosque Adoleſcentes optimi, ad eas toto pectore amandas ac colendas exhortari atque incitare conſveverunt. Quorum ego neque conſilium reprehendo, neque tamen omnia in eo poſita eſſe cenſeo. Nam ut, ſi quis bonæ valetudinis commoda exponat, eaque dicendo amplificet, atque exaggeret, & ad eam omni ſtudio conſervandam homines cohortetur, neque tamen admoneat, quo genere victus quibusque exercitationibus ea maxime comparari ac contineri debeat, non valde utilis videri poſſit illius oratio: ita parum prodeſt, aut laudare eas artes, quas certe nemo usque eo perfrictæ frontis eſt, ut vituperare audeat, aut ad eas cohortari eos, quos illarum ſtudiis deditos eſſe conſtat, niſi indicetur etiam via, qua quis ad illas faciliime, ac certiſſime pervenire poſſe videatur. Ego igitur, quan-

quando mihi à te, Laurenti Blanchette, Vir clarissime, munus hoc impositum est, non laudabo litteras: satis eas homines eruditissimi, collegæ mei, ex hoc ipso his proximis annis ornate, copioseque laudarunt; ne multum tum quidem temporis ponam in his nobilissimis adolescentibus ad eas cohortandis: & ipsi per se satis eas amant, neque oratione mea melius incitari possunt, quam si te Blanchette intueantur, de te cogitent, in te oculos animumque defigant, cui litterarum tractatio senilem in isto ætatis flore non modo gravitatem, ac prudentiam, sed dignitatem quoque atque auctoritatem comparavit. Quænam igitur orationis meæ futura materia est? quibus de rebus dicens hunc ornatissimorum virorum, atque hanc honestissimorum juvenum coronam, quam ex ore meo pendentem video, demulcere, & delinire conabor? Exponam breviter, ac perspicue à carceribus, ut dicitur, ad calcem ei, qui semel imbiberit in litteris & in bonarum artium scientia excellere, quam studiorum viam ac rationem tenendam putem. Quod dum facio, quidam ex vobis decursum jam à se, & confectum curriculum agnoscent, alii, quod iter ad veram gloriam ferat, me monstrante cognoscent. Attente, ut me audiatis, ne orandos quidem esse vos puto. Frustra id postulem, nisi attentionem mihi res ipsa, de qua dicere ingredior, conciliaverit. Principio igitur positum sit græcæ, latinæque lingvæ cognitionem instrumentum esse ad parandam doctrinæ copiam hoc quidem tempore plane necessarium. Id qui negant, aut quid verum sit, non vident, aut contendendi studio in oppugnando eo, quod verum est, ostentare ingenii acumen volunt. Quare puer is, quem informare, ac describere ordimur, honesto loco natus, modicis opibus instructus, ea corporis firmitate, ut studiorum laborem perferre possit, ingenio neque agresti, & hispido, nec molli, & effœminato, sed eleganti, & ad honestatem propenso præditus, sextum ætatis ingressus annum græcarum latinarumque literarum formas, nomina, potestatem, per ludum jocumque condiscat, & ut id li-

id libentius faciat, non metu, ac verberibus, sed præmiolis, quibus ætas illa capi solet, identidem excitetur. Ubi annum in eo posuerit, ut & græce, & latine satis facile, atque expedite legat, jam septimo primis illis, maximeque grammaticorum utriusqve lingvæ præceptis imbuatur, nomina, & verba flectere, ac variare, & inter se sine vitio conjungere, ac copulare discat. Huic uni rei annum septimum tribui velim. Octavo incipiat jam aliquid audire, aliquid legere, idque ejusmodi, ut & ad formandos mores non nihil conferat, & voluptatem potius adferat, quam magnam ullam animi contentionem requirat. In hoc genere apud Græcos excellunt Æsopi fabulæ, & Phocylidis carmina: Latini talium scriptorum inopia laborant, nisi quis easdem illas fabulas ab optimo, & eruditissimo viro Gabriele Faerno latinis versibus elegantissime expressas, illi ætati proponendas putet, & addendum, si quod exiguum poema puris verbis vitæ præcepta continens reperiatur. Biennium consequens, id est, nonum, ac decimum annum, ita libentissime posuerim, ut puer matutinis quidem horis libros Xenophontis de institutione Cyri, quibus nihil purius, aut svavius reperiri potest, pomeridianis autem Cæsaris potissimum commentarios legat, qui mihi unus ex omnibus latinis ad illam nitidissimam Xenophontis simplicitatem proxime videtur accedere. Undecimus annus comœdiis detur, ita tamen, ut ex Terentio Plautoque, & multo magis ex Aristophane, quidquid inquinare pueriles animos potest, aut resecetur, aut omittatur. Quod idem de omni scriptorum genere semel à me dictum accipi volo. Duodecimo Theocriti, Moschi, Bionis Idyllia cum Virgilii Bucolicis, Hesiodus cum Georgicis, cum Æneide utrumque Homeri poema copuletur. Neque hos libros totos à præceptoribus exponi arbitror debere. Cum tantum cujusque à præceptore audierit, ut sine cortice, quod ajunt, nare possit, quod reliqvum est, suo ipse privato studio persequatur. Huic rei biennium suffecturum puto. Illud interea ad magistri

curam

curam & sollicitudinem pertinet, ut puer loquendo quidem quotidie, scribendo autem alternis saltem diebus exerceatur. In ipso pubertatis ingressu primum exercebo eum in eis, quæ Græci vocant progymnasmata, id est, præludia quasi quædam, & præcursiones ad eloquentiam, de quibus extat aureolus libellus Theonis Sophistæ, qui, si quid ego auctoritate possem, quotannis exponeretur in scholis, & ad præcepta, quæ illic traduntur, juvenes perpetuo exercerentur. Sed & hoc genus exercitationis, & omnis propemodum recta, & antiqua instituendæ juventutis ratio non tantum intermissa jam pridem, sed oblivione obruta, ac sepulta est: quæ si revocaretur, paucis annis existerent homines, vere copiosi, & eloquentes; isti autem clamatores, qui nomen eloquentum gesticulatione pantomimica, & volubilitate lingvæ, & impudentia sibi pepererunt, ita jacerent, ut eos audire nemo posset. Ita igitur exercitatus adolescens totum se Ciceroni dedat, ingurgitetque se in illum uberrimum, & abundantissimum eloquentiæ fontem, retinens perpetuo illam, quam à principio instituimus, consvetudinem, ut græca cum latinis, similia cum similibus conferat. Ciceronis epistolas cum leget, evolvat eodem studio Platonis, Isocratis, Demosthenis, aliorumque Græcorum epistolas, quæ in duo volumina congestæ reperiuntur. Ad libros de Rhetorica scriptos adjungat Aristotelis libros ejusdem argumenti, quæque eadem de re Dionysius Halicarnasseus, Demetrius Alexandrinus, Hermogenes, Longinus, aliique Græci literis prodiderunt. Ciceronis orationes, cum Demosthenis, Æschinis, Lysiæ, aliorumque veterum orationibus comparet; dialogos de philosophia, cum dialogis Xenophontis, & quibusdam Platonis. Interea oblectamentum sibi ex alio genere poetarum petat, Pindarum cum Horatio; Euripidem, Sophoclem, Æschylum cum Seneca; Apollonium cum Valerio Flacco; epigrammata græca cum Catullo, & Martiale committat. Idem faciat in historicis, Herodotum, Thucydidem, Xenophontem, Polybium, cum Li-

vio,

vio, Sallustio, Tacito conferens. Et quoniam neque historia, nisi cognito orbis terrarum situ, neque hic sine aliqua mathematicarum artium cognitione percipi potest: his quoque utrisque temporis aliquid impertiat. Cum ad plenam, ut juris auctores loqvuntur, pubertatem, id est, ad annos octodecim pervenerit, graviora meditetur: ac primum quidem analytices, & dialectices præcepta non ex barbarorum lacunis, sed ex Aristotele ipso, & Græcis Aristotelis interpretibus hauriat, in eisque vere, ac serio biennium exerceatur. Hoc modo præcultus, ac præparatus adolescens, si totam ætatem exigere in otio literario volet, abunde habet quod agat: nunquam deerit, quo pascat animum, etiamsi ei ad multa secula vivendi spatium prorogetur. Sin aut ad medicinam, aut ad juris scientiam, aut ad theologiam applicare ingenium cogitat: medicus quidem futurus, in physicis; jurisconsultus in ethicis, ac politicis; theologus in utrisque sese prius diligenter exerceat; hic tertius hebraicas præterea literas discat; tum eorum quisque ad ea, quæ dixi, studia accedat. Quocunque enim se naturæ suæ ductum secutus contulerit, dubitandum non est, quin ut longissime, antequam annorum illum numerum expleat, quem Lycurgus adamasse *dicitur*, quique solus post senarium intra centum perfectus *est*, talis in suo genere futurus sit, qualem in suo fuisse Rosciuma Cicero prædicat, qualem apud inferos esse Tiresian ait Homericus Ulysses: quem solum sapere dicit, cæteros umbrarum in morem vagari. Exposui vobis, adolescentes, iter non ad inanem scientiæ opinionem, sed ad veram & solidam eruditionem: arduum illud quidem, & difficile, sed cogitate, nullo modo fieri posse, ut ad excelsa, & sublimia per plana veniatur; & alioque credite hoc mihi, summum in studiis laborem summa voluptate condiri. Quod si quis ea, quæ dixi, præstare omnia non potest, præstet certe quisque quod potest. Cum alia multa, quæ sæpe ex hoc loco audistis, ad amandas literas incitare vos debent, tum mirifica plane, ac singularis erga eas Gregorii XIII optimai,

mi, ac maximi Pontificis voluntas. Qui non tantum pulcherrimos fontes aperuit, quibus urbem prius aquæ penuria laborantem multo & ornatiorem, & salubriorem, & commodiorem reddidit, sed alios longe pulchriores & utiliores fontes disciplinarum reclusit. Quid enim aliud sunt tot illa Neophytorum, Græcorum, Germanorum, Britannorum, aliarumque gentium, ac nationum collegia, quam totidem aperti & expositi omnibus religionis & bonarum artium fontes, ab inexhausto Pontificiæ liberalitatis fonte manantes? Quid scholæ nostræ, quæ quotidie tot eruditissimorum hominum vocibus personant; quibus ipse majora, quam quisque ante eum Pontifex præmia statuit, quid aliud, quam incredibilem ipsius erga bonas artes amorem, voluntatemque declarant? Quid tanta multitudo hominum, doctrina quam opibus instructiorum, quibus ipse subsidia vitæ large prolixeque suppeditat? Ut non verius Bononia studiorum mater, quam is civis, quo ipsa maxime gloriatur, studiorum pater vocari queat. At tu, Laurenti Blanchette, vir clarissime, quando nos ipse in fide ac patrocinio tuo esse voluit, quantum apud eum potes, quod te plurimum posse scimus, tantum confer ad paternam ipsius erga nos voluntatem magis, magisque in dies confirmandam. Multa jam ipsius benignitate consecuti sumus; ego quidem plura & majora, quam, ut ea me unquam promeriturum esse confidam: sed aliæ quædam sunt, nec iniqua, nec inusitata, quæ, ut alibi conceduntur, si hîc quoque concederentur, mirabiliter & Professorum, & Studiosorum adolescentium animi ad omnia egregia accenderentur. Ea tibi cum voles exposituri sumus, & per te aliquid nos effecturos esse confidimus. Suscipe cogitationem te dignam; para tibi immortalitatem apud omnes litterarum amantes & gratiam, & gloriam; perfice, ut eæ artes, quæ in te tantum ornamentorum contulerunt, ipsæ vicissim ornamentorum aliquid tibi se debere fateantur.

Ad Illuſtriſſimos & Reverendiſſimos S.R.E. Cardinales, ipſo die Paſchæ, cum ſubrogandi Pontificis cauſa conclave ingreſſuri eſſent.

ORATIO XXIV. (alias XIX.)

Habita Romæ Anno M.D.XXCV.

MAgnum vobis hoc tempore negotium impoſitum eſt, Patres Ampliſſimi, & tantopere ad ſalutem & tranquillitatem univerſæ Chriſtianæ Reip. pertinens, ut haud ſciam, an ullum ſit eorum omnium, quorum pro ſumma dignitate, quam in Eccleſia obtinetis, veſtra procuratio eſt, quod ſingulari quadam & extraordinaria præpotentis Dei ope magis indigere videatur. Declarandum enim vobis ac decernendum quodammodo eſt, quis Eccleſiæ in terris ſummo cum imperio præeſſe ac præſidere; quis in puppi ſedens, clavum tenere, & periculoſiſſimæ navigationis curſum regere ac moderari; quis paſtores ipſos paſcere debeat; cujus, ut ſupra vulgarem hominum conditionem elati, reſponſa pro oraculis, nutus pro ratione, juſſa pro legibus futura ſint. Quanquam igitur ea ſapientia eſtis, vix ut quicquam vobis ſubjici poſſit, quod non ipſi animo prius conceptum meditatumque teneatis: non iniquo tamen animo ferre debetis, vos, ex veteri conſvetudine, quid in eligendo Pontifice vobis ſequendum ſit, etiam ab infimis hominibus admoneri. Nam & nemo ita ſapiens eſt, quin audiendo ſapientior fiat: & ea eſt Dei benignitas, ut ſæpe rudibus & imperitis ea dicenda ſuggerat, quæ audita etiam ſapientibus proſint. Dicturus igitur tanta de re, obteſtor vos, per eum, in cujus nomine huc conveniſtis, ut mihi exigui temporis attentionem ne denegetis. Atque ut hinc potiſſimum ordiar, ut arduum ac difficile Epiſcopi munus eſt, ita ardua quædam in Epiſcopo & inventu difficilia

cilia requiruntur. *Oportet*, ait sanctus Paulus, *Episcopum talem esse, ut in eo nullus pateat reprehensioni locus.* Quod si in aliis Episcopis requiritur, quanto magis in eo, qui, quanto Episcopi sacerdotibus, tanto ipse cæteris Episcopis antecellit? Quando autem quisquam reperietur dignus, qui in illum honoris ac dignitatis gradum evehatur, si omnes, in quibus aliquid culpari poterit, repudientur? Sed hoc non ita rigide ac præfracte accipiendum, etiam vetusti Patres monent. Nostra enim omnium, qui vivimus, ex bono maloq; permista natura est: & aut Angeli essemus, si nulla nos improbitatis macula contaminaret; aut & Deo & hominibus intolerabiles, si nulla vitiorum nostrorum sordes admista bonitas temperaret. Non igitur quærendus, qui simpliciter omni virtutis genere excellat, nullo, ne levissimo quidem vitio adspersus: quem ab omni nota ac reprehensione integritas vitæ nullis unquam violata maculis vindicet; nunquam enim res ad exitum perduceretur: sed qui & præcipuis virtutibus inter æquales emineat, & vitiis, ut non omnibus, at iis certe careat, quæ in privatis hominibus singulas familias, in principibus maxima plerunque imperia evertunt. Apud Xenophontem barbarus quidam adolescens, cum eqvum eximiæ bonitatis, quem habebat, libenter se alicui spectatæ virtutis viro donaturum esse dixisset, idque apud Cyrum professus esset: *Ego vero*, ait Cyrus, *ostendam tibi, quomodo etiam si clausis oculis jeceris, aberrare à tali viro non possis*; simulq; eum glebam humo sublatam in confertissimum agmen amicorum, quos assidue circum se habebat, jacere jussit; &, *Quemcunque*, inquit, *ex eis contigeris, illi eqvum tuum dono dato, neq; metus ullus sit, ne aberraveris: omnium eadem est virtus, eadem temperantia, eadem multis spectata documentis fortitudo.* Si de vobis, Patres Amplissimi, idem dici posset, ut è vestro nobilissimo honoratissimoque consessu, nec ætate, nec usu atque experientia rerum, nec auctoritate alius alio magis idoneus esset, ad hujus muneris gravitatem sustinendam: non magna deliberatione opus foret,

neq; ullam in partem,quis ei ex vobis præficeretur, admodum intereſſet. Sin verius eſt, ut in ſtellis alia aliam nitore & claritate vincit, ſic è vobis alium alio eſſe iis bonis & ornamentis, quæ Pontifici conveniunt, inſtructiorem ac ſuperiorem: & orandus ſummis precibus Deus,ut judicia veſtra dirigat; & vobis intendenda omni ſtudio mentis acies, ut ex omni numero veſtro eum potiſſime, qui aptiſſimus & publice utiliſſimus futurus videtur, deligatis. Ignoſcite, quæſo, ſi quid paulo liberius dixero: Non enim ea nunc res agitur, ut auribus ſerviendum ſit; dicenda quæ urgent, quæ tempus, quæ rei magnitudo poſtulat. Omnis cogitatio cognationis, amicitiæ, utilitatis privatæ, ab hac deliberatione procul abeſſe debet: ne,ſi quis ita eligitur, & ipſe, dum erigitur,corruat, & alios ſecum in idem exitium præcipites trahat. Si navigaturi de gubernatore navis eligendo conſultarent, nemo reperiretur usque eo improvidus,ut eum qui ſibi aut amiciſſimus, aut ſangvine conjunctiſſimus,ac non eum potius,qui intelligentiſſimus, exercitatiſſimus eſſet,ei muneri præfici vellet: & deſiperet, ſi quis in communi naufragio quæſticulum aliquem ſuum ſibi ſalvum ac propriū fore putaret. Una navis, qua omnes vehimur,Eccleſia eſt: quæ quantis hoc tempore *procellis* ac tempeſtatibus agitetur,nemo non videt. Et erit quisquam ita non imprudens modo,ſed inhumanus & impius, qui in tantis periculis publicæ ſaluti ac tranquillitati quidquam anteferendum putet? Exulent à veſtris omnium animis talia omnia, Patres Ampliſſimi: &, aliis omnibus circumciſis atq; amputatis,ea tantum in futuro Pontifice,quæ bono Pontifici neceſſaria ſunt,requirantur.

Videntur autem quinq; præcipua eſſe, quæ in eo ſpectari oporteat: Sanctitas morum, Prudentia, Doctrina, Caritas, quæ, ut veriſſime dixit Apoſtolus, perfectionis vinculum eſt,& Auctoritas. De quibus ſingulis ubi quam breviſſime fieri poterit,dixero,finem dicendi faciam.

Primum igitur requiritur Sanctitas morum. Nam quo ore audebit aliena vitia reprehendere, qui ipſe proprii

madeat

madeat? Quare si quem avarum, si ambitiosum, si crudelem ac sangvinarium, si libidini ac voluptati mancipatum vixisse constaret: ejus ne habenda quidem ratio in his sacrosanctis comitiis esset. Avarus civitates exhauriret, nova quotidie populis onera imponeret, sacra ac profana omnia venalia haberet, omnem turpitudinem congerendæ ac coacervandæ pecuniæ causa susciperet, nihil amplum aut magnificum agitaret animo, non de gloria Dei, aut utilitate publica, sed de arcis & saccis suis implendis perpetuo cogitaret. Non est, Patres Amplissimi, non est ejusdem ingenii, pecuniæ servire, & hominibus imperare. Duos impuros homines Stratoclem & Dromoclidem ajunt olim tractationem Reipub. messim auream vocare solitos. Non est credibile quemquam ex vobis ita animatum esse: sed tamen procul absit à gubernaculis Ecclesiæ, si quis Pontificatum messim sibi ac suis fore auream putat. Ambitiosus omnia perturbaret, nihil usquam quietum esse pateretur, bellis orbem terrarum concuteret; dum suorum titulos, ditionem, dignitatem augeret. Sedis Apostolicæ dignitatem in quodlibet discrimen adduceret. Quid crudelem & recenti semper cruore gaudentem, ultionis cupidum, ignoscendi nescium, cui pro virtute ira sit, pro consilio furor, pro ratione impetus: quomodo blandissimo illi ac lenissimo Patris nomini responsurum esse censetis? Qvid, si quis se voluptatibus vinciendum ac constringendum dedit, earumque turpissimo famulatu nexus & irretitus, in earum cœno, tanquam sus, perpetuo volutatur, quid ab eo boni sperari, aut quid mali potius non metui potest? Libere, vobis audientibus, de vitiis loquor. Nusquam enim tutius est accusare vitia, quam cum ex eis qui audiunt nemo est, qui ea, quæ dicuntur, suspicari possit ad se pertinere. Si quis igitur est, (quales plerosque omnes ex vestro amplissimo splendidissimoque Collegio esse compertum est: sed tamen fieri nullo modo potest, ut non & è vobis aliqui excellant,) qui tota vita nullam significationem avaritiæ dederit, qui sive in magnis opibus natus,

 sive

ſive è tenuibus ac modicis ad ampliores copioſioresque perductus, omnem pecuniæ fructum in ſublevandis egentibus poſitum duxerit; qui arcam ſuam nunquam turpiter afferentibus, honeſte petentibus ſemper apertam habuerit; qui ad gloriam ſuam nihil, ad Dei gloriam omnia perpetuo retulerit; qui ex fuga atque abſtinentia voluptatum maximam ſibi voluptatem captaverit; qui veram animi magnitudinem in ignoſcendis, non in ulciſcendis injuriis conſiſtere judicaverit; ejus demum mores aptiſſimi ſunt ad perſonam illius, qui & harum & omnium virtutum exemplar perfectiſſimum fuit, in terris ſuſtinendam.

Secundo loco dixi requiri prudentiam, quam vere Ariſtoteles ait eſſe propriam virtutem imperantium. Eam æterna illa veritas Chriſtus Dominus ac Deus noſter cum morum integritate ac ſinceritate conjunxit, his verbis: *Eſtote ſimplices ſicut columbæ, & prudentes ſicut ſerpentes.* Sed videndum eſt, ut, quid prudentia ſit, recte intelligamus: neque ita eam accipiamus, ut vulgus ſolet. Vulgus enim eum prudentem vocat, qui multa ſimulare ac diſſimulare novit, multa mentiri; eos, quibuscum agit, commodi ſui cauſſa, fallere ac circumvenire: & quod ſibi propoſuit, multas vias reperire, quibus id quoquomodo adipiſcatur. Illa vero prudentia non eſt, ſed calliditas, verſutia, malitia; aut, ſi prudentia eſt, carnis prudentia eſt, quam ſe perditurum minatur Deus, quam mortem eſſe Paulus affirmat. Vera prudentia eſt, & cognoſcere quid petendum fugiendumque ſit: & quibus viis tum ipſe eo pervenire, tum alios eodem perducere commodiſſime poſſit; nihil temere atque inconſiderate agere, ſed unaquaque in re, quid rerum, perſonarum, locorum, temporum varietas poſtulet, dijudicare. Miſerum qui alium fallit, ſi ſe idcirco eo, quem fallit, prudentiorem putat. Fallit ipſe ſe, & incidit multo pernitioſiorem in laqueum, quam quo implicare alium parat. Quanto prudentior, qui neminem fallit! Deo enim ſimilior eſt, qui neque fallere, neque falli poteſt.

Dixi

Dixi præterea in Pontifice requiri caritatem: quam Apoſtolus & martyrio & fidei montes transferenti antepoſnit; ſine qua nihil Deo acceptum eſt: Deus enim ipſe caritas eſt. Pontifex autem, cum communis pat r & ſit & vocetur, hoc ipſo nomine admoneri debet, paterna ſe caritate erga omne hominum genus eſſe oportere.

Addidi doctrinam & eruditionem: quam qui Pontifici neceſſariam non putant, magno in errore verſantur. Jubetur Aaron in veteri lege geſtare ſupra pectus ſuum doctrinam & veritatem; jubetur nunquam in ſanctuarium ingredi ſine ſonitu: quo ſignificatur, voluntatem Dei ab eo debere populis prædicari. *Labia Sacerdotis*, ait Malachias, *cuſtodiunt ſcientiam*. Paulus ad Timotheum, Epiſcopum eſſe oportere ait aptum ad alios docendos. Hæc, ajunt quidam, Pontifex etiam indoctus per alios obire poterit. Iſto modo poterit etiam bonus lyricen eſſe, qui per alium canat: & bonus medicus, qui ægrotos per alium curet. Sed ſatis ſit.

Breviter enim de auctoritate dicendum, quam ultimo loco poſui: quæque ex iis, de quibus ante dictum eſt, efflorеſcit. Auctoritatem autem voco potentiam, apud principes & apud populos, firma & diuturna virtutis & doctrinæ opinione quæſitam. Ea Pontifici hoc præcipue tempore neceſſaria eſt, propter eas gentes, quæ à fide & obedientia ſanctæ Romanæ Eccleſiæ deſciverunt, quæ revocari ad ſanitatem vix poterunt, niſi ejus, qui præerit, auctoritate moveantur.

Agite igitur, Patres ampliſſimi, proponite vobis ante oculos communem noſtrum omnium parentem Eccleſiam, ex veſtro nutu pendentem, & quid à vobis ſtatuatur, ſumma cum cura ac ſolicitudine exſpectantem. Illa vos Chriſto genuit, illa educavit, illa ad ſummo proximum honoris gradum provexit; nulla vobis major cognatio, quam cum Eccleſia; omnes omnium caritates una illa complexa eſt: quæ nunc dilacerata, diſtracta, divulſa, obſecrat vos, ut aliarum omnium rerum obliti, de ſua tan-

tum tranquillitate, qua vestra quoque continetur, cogitetis. DEUS omnium bonorum auctor eam vobis omnibus mentem atque animum inspiret, ut non cœco & temerario & invitos etiam, ut interdum fit, ac quid agatur nescios, rapiente paucorum motu, sed certo maturoque judicio, ejusmodi Pontificem concordibus suffragiis quamprimum deligatis, qui dispersa colligat, lapsa erigat, depravata corrigat, infirma corroboret, turbulenta componat, efficiatque, ut neque Pii Quinti admirabilem illam sanctimoniam vitæ & excelsitatem animi, aut Gregorii Decimi tertii inexplebile propagandæ religionis studium, & effusam atque incredibilem & omnibus seculis deprædicandam in omnes gentes caritatem ac beneficentiam desideremus!

In funere Hippolyti Cardinalis Estensis, III. Non. Decembr.

Anno cIↃ IↃ LXXII.

ORATIO XXV. (alias XX.)

QUod acerbissimum maximeque luctuosum spectaculum nobis omnibus objici poterat, Patres Amplissimi, vosq; ceteri viri ornatissimi, id summi, ac præpotentis Dei voluntate, & inevitabili humanæ conditionis necessitate nobis hodie in hoc templo constitutum videmus. Jacentem enim eum intuemur, qui nos omnes jacentes erigere; exanimem, qui exanimatis aliquo casu nobis animum addere solebat; vita carentem, qui nobis aliisque quamplurimis vitæ subsidia benignissime ac liberalissime subministrabat. Merito igitur lacrymis omnium oculi madent; merito undique omnia suspiriis, gemitibus, lamentationibusque circumsonant; merito non homines modo, sed ipsi hujus ædis sacræ parietes omnia

omnia mœroris ac tristitiæ insignia ostentant. Sed quoniam neq; conquestionibus nostris quidquam proficere jam possumus, & divinæ providentiæ decreta æquo animo ferre debemus; repetamus aliunde aliquam hujus ægritudinis, ac miseriæ levationem; & Hippolyti Estensis communis nostrum omnium parentis, ac patroni virtutibus, ac laudibus grata commemoratione renovandis, dolorem ex ipsius morte conceptum, si possumus, leniamus. Misera quidem hæc ipsa, & acerba consolatio est; quanto enim magis ejus, quod amissum est, excellentia perspicitur, tanto plus doloris ex illius amissione percipitur; sed neque animus ulla in cognitione conquiescere hoc tempore facilius potest; & rerum ab eo præclare gestarum recordatio hoc saltem nobis solatium adferet, quod magis nos confirmabit in ea spe, quam merito omnes concepimus, ut eum non tam nobis ablatum, quam à te, Deus Optime, Maxime, ad meliorem vitam vocatum esse credamus. Atque utinam doloris magnitudo disertos ac copiosos faceret! non dubitanter me, patrone optime ac clementissime dignam plurimis, ac maximis tuis erga me beneficiis orationem habiturum esse profiterer. Nunc mihi misero omnia præter egregium celebrandi, ac prædicandi tui studium desunt; ægritudine obstupefactus est animus; oculi lacrymando defessi; vox ipsa pectore, ac faucibus interclusis exitum reperire vix potest; si quid in me ingenii fuerat, si quam modicam dicendi facultatem exercitatio attulerat, quæ tibi majora veris pro amore erga me tuo videbantur, ea, moriente, omnia conciderunt. Connitar tamen quantum potero, & omnem difficultatem pietate superare conabor. Sive enim aliquid effecero, gratus erga te, quoquo modo potui, fuisse dicar; sive etiam in medio cursu defecero, hoc ipsum mihi gloriæ ducam, quod de tuis laudibus dicere cupientem obruerit atque oppresserit dolor. Nunc, quæso, obtestorque vos, quicunque adestis, ut ad breve tempus intermittatis gemitus vestros, mihique ex innumerabili copia eorum, quæ de illo dici possunt, pauca li-

banti abductos tantisper, & avocatos ab atrocitate tanti vulneris animos adhibeatis. Primum igitur, si splendorem, & claritatem generis ad commendationem pertinere volumus, quod ita fere natura comparatum est, ut qua in familia multi præclari, virtuteque, & rerum gestarum gloria insignes viri floruerunt, ex eadem qui sunt, eorum vestigia cupide persequantur: quæ tota Italia gens Estensium principum familiæ vel illustrium virorum multitudine, vel traditi à majoribus imperii magnitudine, & antiquitate anteponi potest? Sed in hac parte non immorabor: nam plura dicere & in re tam nota supervacaneum est, & temporis angustiæ prohibent, & qui suis ac propriis laudibus abundat, ei ornando aliena conquirere, alienum atque absurdum videtur. Quamlibet obscura, & abjecta familia natus fuisset Hippolytus, eam ipse illustrare, & ad summum dignitatis culmen extollere potuisset. Illustrissima autem, & splendidissima natus cum esset, ita se gessit, ut non minus ipse lucis ac dignitatis majoribus suis attulisse, quam ab eis accepisse videatur. Cum autem in eo jam tum puerulo mirifica quædam, & ad omnem virtutem & præcipue ad prudentiam indoles emineret; ita eum Pater optimus, ac sapientissimus Princeps diligebat, ut nulla de re majoris momenti, nisi adhibito filiolo, deliberaret. Eo præsente legatos ad se missos audiebat: eo præsente legationes decernebat: interesse eum volebat, quoties de bello, de pace, aliisque maximi momenti negotiis consilia caperentur. In illa igitur sapientiæ schola atque officina educatus brevi tempore tantam sibi cognitionem, atque intelligentiam eorum, quæ ad populos recte gubernandos pertinent, comparavit, ut adhuc adolescens, exercitatissimos senes consilii maturitate superaret. Itaque cum in Galliam confirmata jam ætate profectus esset, apud Franciscum Regem non solum nomine, sed omnibus regiis virtutibus omnium nostræ memoriæ regum facile primum, non tam propter gentis nobilitatem, aut propter affinitatem, quam propter singularem quandam tractandarum

rerum

rerum ſcientiam tantum auctoritatis conſecutus eſt, ut in illo ampliſſimo, & opulentiſſimo regno, ſecundum Regem de Hippolyti potiſſimum Eſtenſis conſilio, & ſententia omnia gererentur. Neque vero minus apud Henricum Secundum valuit, qui miniſtros omnes per univerſam Italiam ſuos, ſive legatos, ſive exercituum præfectos, uno verbo, cujuscunque generis eſſent, ex ejusdem nutu, ac voluntate pendere, neq; quidquam, niſi eo conſulto, quod quidem alicujus momenti eſſet, adminiſtrare voluit. Illam vero nobiliſſimam, totique Chriſtianæ Reipublicæ ſalutarem legationem, qua in Gallia difficillimis ac periculoſiſſimis temporibus functus eſt, quomodo aut ſilentio prætermittere, aut de ea pro dignitate verba facere potero? Graſſabatur per totam Galliam infinita quædam facinoroſorum hominum colluvies, qui, capta occaſione propter teneram Karoli Regis ætatem impune ſibi omnia licere arbitrati, capitales ac nefarias de religione opiniones publice in vulgus diſſeminabant. Jamque res eo progreſſa erat, ut non infimæ tantum plebis animos ſuis illis venenis imbuiſſent: ſed & ex ipſis principibus non paucos eadem errorum fœditate contaminaſſent. Exponebantur propalam, & omnium manibus terebantur Lutheri, Calvini, & aliorum impiorum hominum ſcripta. Hieronymi vero, & Auguſtini, & Gregorii, & Ambroſii ſaluberrimæ lucubrationes ab omnibus propemodum & officinis, & bibliothecis exulabant; in ipſa aula, ac comitatu regio quotidie habebantur hæreticorum frequentiſſimæ conciones: omnia execrandis illorum cantionibus perſtrepebant. Deteſtandis in Deum, & in Divos illarum peſtium vocibus Catholicorum aures aſſidue verberabantur. In tam perturbato, ac periculoſo rerum omnium ſtatu Pius Quartus Pontifex Maximus divino, ut credibile eſt, inſtinctu nihil ſatius eſſe judicavit, quam ut Hippolytus Cardinalis Ferrarienſis, primo quoq; tempore legatus in Galliam mitteretur. Suſcepit onus legationis Princeps maximo animo præditus: neque deterritus eſt aut imbecillitate valetudinis, aut longi-

longitudine itineris, aut anni tempore, (erat enim ardentissima æstas, qua tempestate etiam qui firmissimi sunt, neque Romam venire, neque Roma exire tutum putant,) aut periculis, quæ sibi noctesque diesque, & aperta vi, & ex insidiis ab hæreticis imminere intelligebat. In ea legatione alios ex hæreticis autoritate deterruit, alios ostensa aliqua spe commodorum eo unde abierant reduxit, multa dissimulavit, multa pertulit, multa palam & directo, multa latenter & artificiose molitus est, quæ ad illius regni salutem pertinebant: neque prius destitit, quam pulsis ex aula hæreticis, revocatis autem iis, quorum & erga Deum, & erga Regem fides constiterat, bellum denique apertum hæreticis indiceretur. Itaque ut in seminibus arborum caussa est: ita omnium, quæ postea in Gallia pro religione fortiter ac feliciter gesta sunt, illa legatio caput ac principium fuit. Illud autem admirabile est, quod cum alii gravissimi & prudentissimi homines, toto, quod ajunt, cœlo in illius negotii tractandi ratione ab eo dissentirent, ipse adversus aliorum omnium sententiam suo unius consilio usus, ipso rerum exitu docuit, multo se quam illos plura vidisse, multoque prudentius cogitasse. Vellicabatur interea invidorum sermonibus, ac rumusculis, qui modo patientiam illius, ac lentitudinem reprehendebant, modo etiam quædam ab eo, optimo animo, & sapientissimo consilio facta in deteriorem partem interpretabantur. Quos ille despiciens, & operi proposito constanter instans, eorum maledicentiam ipso rerum exitu ita refutavit, ut verissime de eo dici illa possint:

Unus homo nobis cunctando restituit rem:
Non ponebat enim rumores ante salutem,
Ergo magisq; magisq; viri nunc gloria claret.

Sed in hac temporis angustia multa breviter attingenda sunt, quæ singula integros libros desiderarent. Atque hæc quidem, quæ hactenus dixi ad declarandam ipsius pruden-

tiam

tiam pertinent. Quid? ceteræ virtutes, quales in eo, & quam singulares fuerunt? Quis unquam illo in tota ratione vivendi splendidior ac magnificentior fuit? Quæ in Gallia, quæ in Italia, & quam sumtuosa ædificia extruxit? Quam multa ingeniose & solerter excogitata ab antiquis, sed postea per posterorum ignaviam, oblivione obruta, quasique sepulta revocavit? quam multos egregios artifices ad nova excogitanda propositis præmiis excitavit? quis unquam Princeps, quis Principis alicujus legatus, quis denique magnus, clarusque vir apud eum diversatus est, quin sibi non à splendido Cardinali, sed à præpotenti aliquo rege exceptus videretur? Et interea in pauperes, & egentes homines, quam liberalis ac munificus fuerit, scitis ipsi cives Tiburtes, qui, ut illa perpetua & quotidiana taceantur, meministis, eum quotannis, cum morbi, ut fit, æstate in vulgus grassarentur, quotidie mittere solitum, qui omnes ægrotantium domos circumirent, neq; eorum quæ aut ad valetudinem recuperandam, aut ad alendam interea familiam necessaria essent, quidquam eis deesse paterentur. Meminimus & ipsi, ut se hac quoque in parte legatus in Gallia gesserit, cum quicquid pecuniæ ex legatione provenerat, nummum ex eo nullum attigit, sed totum in pauperes erogandum, distribuendumque mandavit. Eruditos autem, & excultos litteris homines, nemo unquam amavit ardentius, nemo plures domi habuit, nemo largius aut prolixius fovit. Horum disputationibus epulas suis condiebat, in eis audiendis, quicquid à gravioribus curis dabatur otii, studiosissime collocabat. Jam & in eos, & in omnes domesticos, ac familiares suos tanta erat facilitate ac comitate, ut communis videretur omnium parens. Cum eis familiarissime colloquebatur, urbanissime jocabatur; peccantes paterna potius caritate, quam herili potestate atque imperio corrigebat. Nullius autem rei æque facile obliviscebatur, atque injuriarum. Scimus quicunq; cum eo paulo familiarius viximus, multos, à quibus ipse pro summis beneficiis

sum-

summas injurias retulerat, cum eos sine ulla molestia, arbitratu suo posset ulcisci, novis postea beneficiis auctos ab eo, & cumulatos fuisse. Pietatis autem, & religionis in Deum, & plurima toto reliquo vitæ tempore, & certissima ac luculentissima testimonia morti proximus dedit. Qui cum sibi ex hac vita migrandum esse sentiret, nihil territus, sacerdotem accersi jussit, cui peccata sua ita confessus, ut eorum vere se, atque ex animo pœnitere, omnemque spem sibi in divina bonitate, ac misericordia constitutam esse ostenderet, interjectis aliquot horis sacrosanctum Domini nostri JEsu Christi corpus religiosissime accepit. Inde cum testamentum, nisi quantum certorum hominum invidia impediit, benevolentiæ, ac charitatis erga omnes suos plenissimum condidisset; posteaque viribus magis ac magis deficientibus sacro oleo, adhibitis, ex ritu Christiano, precibus, inunctus esset: langvida & moribunda voce ex Davidicorum psalmorum versibus, qui interea recitabantur, cum plura non posset extrema saltem quæq; verba pronuncians, cum incredibili eorum omnium, qui aderant, dolore extremum Deo spiritum reddidit. O me infelicem, quanto mihi res secus cecidit, quam à principio cogitaram! Brevis enim hæc virtutum ipsius commemoratio, quam mihi levationi fore speraveram, ea mihi pectus effodit, ea vulnus adegit altius, ea dolorem dolore cumulavit. Quid aliud agere possumus, quicunque tali patrono orbati ac destituti sumus, quam ut lugeamus, ut modis omnibus testemur dolorem nostrum, ut quod vitæ reliqvum est in mœrore, ac lacrymis transigamus? Immo vero aliud & possumus, & debemus. Quamvis enim qui tam pie, tamque Christiane & vixerit, & diem suum obierit, eum Cœlo jam receptum esse sperandum est: quia tamen rari admodum ita puri egrediuntur ex corporis vinculis, ut non eis pœnarum aliquid post mortem luendum supersit; earumque tum aliis piis actionibus, tum præcipue fusis ex animo precibus, & tempus contrahi, & ardor mitigari potest: facere omnes omnia debemus, ut ei modis

dis omnibus opitulemur. Agite igitur quicunque Hippolytum Cardinalem Ferrarienſem & vivum amaſtis, & mortuum amatis, conjungite mecum preces veſtras, & ſublatis in cœlum manibus ac mentibus liberationem ipſius, ex loco purgandis poſt mortem animis deſtinato, ſi forte ibi adhuc detinetur, à Deo optimo maximo efflagitate! Nullius enim mortuo auxilium deſit, cujus vivi nulli unquam auxilium defuit. Chriſte JEſu, humani generis conditor, & aſſertor, qui nos alios pro aliis orare voluiſti, qui tuorum preces nunquam irritas fore pollicitus es, reſpice hanc multitudinem afflictam, ac dolore confectam, & per illa vulnera, quæ pro nobis pertuliſti, per illum ſangvinem, quem pro nobis in ara crucis effudiſti, per illam mortem ignominiæ plenam, quam pro nobis ſponte ſubiiſti, tribue hoc noſtris omnium concordibus votis, ut famulum tuum Hippolytum Cardinalem Ferrarienſem à pœnis, ſi quibus adhuc obnoxius eſt, liberatum, eum in locum quam primum perducas, ubi æternis tecum gaudiis perfruatur! Ite domum, cives Tiburtes, nunciate liberis veſtris, nunquam neque ipſos, neque ipſorum liberos cujusquam majoris, aut omni ex parte præſtantioris Cardinalis exequias eſſe viſuros.

In

In funere Joannis Episcopii Militiæ Melitensis Magni Magistri.

ORATIO XXVI. (aliàs XXI.)

PRæclare â vobis & ex dignitate vestri ordinis factum est, nobilissimi & fortissimi milites, quod optimo Principi Joanni Episcopio, Magno sodalitatis vestræ Magistro, funus quibuscunque potuistis rebus ornatissimum amplissimumque duxistis, quodque & pietatis in eum vestræ, & doloris, quem vobis mors ipsius objecit, plurimas maximeque luculentas significationes dedistis. Quamquam enim ille & ea tum manu tum consilio gesserat, & ad eos honores virtute pervenerat, ut abunde ad gloriam vixisse videretur; & eo progressus erat ætatis, ut à vita tamquam ex arbore, non per vim evulsus, sed suo tempore ipsa maturitate collapsus esse videatur; quorum tamen vita quo diuturnior, eo publice utilior visa est, eorum mors nunquam non acerba & immatura videri potest. Sed quando parens ac procreator rerum omnium Deus universum hominum genus eadem mortalitatis lege devinxit; ostensaq; si per ipsius præcepta gradiamur, certa spe melioris vitæ, commorandi nobis hîc diversorium, non habitandi dedit: grates ei potius agere debetis, quod talem vobis Ducem ac Rectorem dederit, quodque vos illius virtute, ac bonitate tam diu frui voluerit, quam iniquiore animo ferre, quod eum quanquam viridi & cruda senectute, consumptis tamen corporis viribus, tot laboribus, periculisque jactatum, ex hoc inquieto ac turbulento salo, in illum, ut quidem spes est, placidissimum portum perpetuæ quietis ac tranquillitatis eduxerit. Nemo eo animo navigat, ut semper naviget; nemo militare discit, ut numquam militare desinat; nemo ea mente laborem suscipit, ut alios ex aliis labores perpetuo excipiat: sed & qui navigat, portum, & qui militat, victoriam, & qui laborat, quietem atque otium spectat; quo qui pervenére, gratulari

eis

eis amici, non dolere illorum vicem solent. Vita hæc jactationis ac periculi plena navigatio est; militia omni ærumnarum ac laborum genere exercita; inexhausta molestiarũ undiq; succrescentium seges: quam ut quisq; optime novit, ita minimi facit; quam is demum tutissime possidet, qui de ea cum Deus voluerit ponenda sæpissime cogitat; quæ neq; stultis unquam longa est, neq; sapientibus brevis. Non ut in ea diu maneamus, sed ut ex ea feliciter exeamus, optandum est. Nunquam viveremus, si hic perpetuo viveremus. Et tamen non tantum venia tribuenda est illis lacrymis, quas obitus majorum virtute præstantium ex illorum, qui cum eis conjuncte, amanterq; vixerunt, oculis elicit, sed etiam laudanda ac deprædicanda eorum pietas, qui, quacunque ratione possunt, funera ipsorum ornare & cohonestare conantur. Nam & se, quibus artibus illi floruerunt, earundem studio flagrare declarant, & cæterorum animos ad cupiditatem ejusdem gloriæ inflammant. Quæ cum à vobis abunde & cumulate Joanni Episcopio præstita sint, nondum tamen vestræ in eum pietati satisfactum esse duxistis, nisi existeret aliquis, qui hodierno die publice verborum aliquid faceret: ne quid omnino, quod ad exornandam ac celebrandam ipsius memoriam à vobis prætermissum diceretur. Id munus qvum à me potissimum obiri volueritis, parebo voluntati vestræ, & summa tantum capita strictim ac modice attingam, laudes ipsius brevi ac perspicua oratione complectar. Primum igitur ex sodalitatis vestræ legibus, atque institutis, certissimum ac firmissimum argumentum capere posse videor, quo eum, & antiquo ac nobili ortum genere, & eximia quadam, minimeque vulgari virtute præditum fuisse confirmem: Nam cum legibus vestris cautum sit, ne quis in ordinem vestrum admittatur, quin prius eum & æque ab atavis & paterna & materna stirpe nobilem esse liquido constiterit: quis est, qui cujus in pectore aut in humero candidam illam crucem, velamentum atque insigne ordinis Hierosolymitani, videat, quemqve suffragii jus habere in

comitiis vestris sciat, de illius nobilitate dubitare amplius possit? Eodemq; modo de virtute argumentari licet. Nam cum in mandandis honoribus in eoque præsertim deligendo, qui vobis summo cum imperio præsit, nullius rei præterquam cognitæ spectatæq; virtutis rationem habere soleatis: dubitari de Magni Magistri virtute non potest, quin eadem opera de vestra in ferendis suffragiis fide ac religione dubitetur. Sed hæc quidem, quanquam magna sunt, huic tamen cum multis aliis communia sunt. Illa propria, quod septemdecim annos natus, [qui ipsa ætas Romanis olim moribus ad auspicandam militiam constituta erat,] cum immanissimus hostis Rhodum ita obsessam teneret, vix ut illius servandæ spes jam amplius ulla superesset: generosus adolescens, cui virtus & pietas tenerum pectus acribus stimulis perpetuo foderent, relicta patria, relictis suis, iter ingressus est, eo animo, ut cum Rhodum venisset, aut opis aliquid pro virili parte afferret obsessis, aut cum eis adversus barbaros dimicans, juvenili sangvine Christo humanæ salutis auctori litaret. Quo in itinere Messanam advectus, cum conscensa triremi adversis usus tempestatibus, cursum tenere nequiisset, venit interea in Siciliam, amissa Rhodo, vir æterna memoria dignissimus Liladamus vestræ sodalitatis illo tempore Magister: qui adolescentuli virtutem efferentem se, & foras emicantem admiratus, adactum sacramento, & cruce candida ornatum, ritu vestro inauguravit, posteaque cum Romam, cum in Galliam, cum in Hispaniam, cum in Melitam proficisceretur, numquam à latere suo discedere passus est. Quid virtutis, quid constantiæ, quid militaris disciplinæ ex assiduo ac diuturno talis viri contubernio avidissimum per se omnis honestatis juvenem hausisse credendum est? Mortuo Liladamo alumnus illius disciplinæ Episcopius totos sexaginta annos ita in cœtu vestro versatus est, nulla ut interea adversus hostes Christiani nominis expeditio suscepta sit, cui ipse non interfuerit; in qua egregiam operam Reipub. non navaverit; in qua non ita se gesserit, ut semper inter paucos

sin-

ſingularis ipſius virtus emineret. Teſtatur illius virtutem Peloponneſus; teſtatur Africa: quæ illum, altera in Methones, Conones, Naupacti; altera in Tunetis & Turris Regiæ expugnatione, & in illo calamitoſo Cirtenſi prælio ſpargentem in hoſtes funera, nec illorum, nec ſuo ſangvini parcentem viderunt. Sed & poſtea, cum in Gallia eſſet & Melitam obſideri audiiſſet, tanta celeritate, ut evolaſſe eum, non iter feciſſe diceres, per mediam hoſtium claſſem cum aliquot militibus, quibus ipſe præerat, in Inſulam magno cum periculo, ſed majori etiam hoſtium admiratione penetravit. Multa properanti prætermittenda ſunt, quæ vel ſingula, niſi copia obſtaret, ſatis amplam ad dicendum materiam ſuppeditare poſſent. Dandis igitur aſſiduis induſtriæ virtutisque documentis, & multis maximi momenti publicis muneribus, fortiter, prudenter, feliciter obeundis, ita ſibi conciliavit omnium animos, ut qui maximus honos ſuffragiis veſtris deferri poteſt, anno poſt ſalutem hominibus reſtitutam 1572. pridie Kalend. Februarii ſine ullo ambitu abſens communi conſenſu delectus ſit, qui ſummam poteſtatem in univerſam ſodalitatem obtineret. Quo ex tempore patentiorem campum exercendæ virtutis ſuæ nactus, ita implevit omnes boni principis numeros, ut veſtram in eligendo ſapientiam, ipſius in regendo ſapientia comprobarit. Nam ut à cultu divini Numinis principium ducam, quod fundamentum omnis virtutis eſt, nunquam ille ullum diem abire paſſus eſt, quo non rei divinæ intereſſet, quo non ipſe manibus ſuis cibum tredecim egenis hominibus porrigeret ac miniſtraret. Templum etiam pecunia ſua ampliſſimum & ornatiſſimum extruxit, ſacerdotibusque, qui rem divinam quotidie in eo templo facerent, mille ducentos aureos nummos annuos adtribuit, ibidemque in monumento pulcherrimo eorum, qui ante ſe in eodem magiſtratu fuerant, corpora condidit ac collocavit. Et pietas igitur ipſius, & magnificentia cum ex eis, quæ dixi, tum è multis ejusdem generis aliis percipi poteſt. Quid ego nunc comitatem, affabilitatem,

humanitatem prædicem? quæ tanta erat, ut neminem aut aſpectu aut colloquio ſuo arceret, omniumq; poſtulata libenter cognoſceret, nihil juſta petentibus denegaret. Si quid negare cogebatur, ea tamen utebatur lenitate ſermonis, ut eos quoque, quibus negabat, æquos à ſe placatosque dimitteret. Liberalitatem autem ipſius multis & privatim & publice ſalutarem fuiſſe conſtat: nam & ſuis opibus multorum inopiam ſublevavit, & viduarum, ac pupillorum quaſi communis parens fuit, & multas virgines, multasque mulieres honeſto loco natas, quæ propter paupertatem, conditionem reperire non poterant, dote de ſuo data collocavit. Quin etiam cum intelligeret à multis inhoneſtis mulieribus filias ali, quas, cum adoleviſſent, in eandem turpitudinem ſibi conſtituerent: occurrendum manifeſto periculo ratus, puellas tota inſula conquiri ac comprehendi juſſit, & in extructum à ſe ejus rei cauſa cœnobium includi, ut illic ſancte ac pudice educatæ, ſuo tempore, aut perpetuam virginitatem Deo voverent, aut nuptum, ſi ita mallent, traderentur. Quid jam Xenodochia, Noſocomia, Orphanotrophia ab illo vel inſtituta vel reditibus aucta commemorem? Vox me citius, aut dies, quam materia deficiat, ſi ſingula perſequi vellem. In annonæ vero difficultate, ſæpe magnam vim pecuniæ egentibus tradidit, ſæpe cum magnam frumenti copiam è remotis locis comportandam curaſſet, eodem illud pretio diſtribuit, quo ibi, unde adductum erat, vendebatur. Injuriam vero neque facere ipſe, neque eos, qui facerent, perpeti poterat. Judex inſontibus optabilis; iis, qui vel per errorem, vel metu aliquo ac calore animi deliquiſſent, placabilis; in eos, qui certa & obſtinata malitia ac pravitate peccaſſent, plane inexorabilis. Qua ſeveritate ſimulque aliis quibusdam, quæ ſilentio involvere ſatius duco, (neque enim ita eum laudare inſtitui, ut cujusquam errata detegam,) cum in ſe nonnullorum odia concitaſſet, effectum eſt, ut propter quasdam ſuſpiciones, exacta jam ætate, Romam à ſum-

mo

mo Pontifice vocaretur. Sed ut exoriente ſole nebulas diſſipari, & evaneſcere videmus: ſic ipſo adventante, omnes illæ nubeculæ ſuſpicionum evanuerunt. In urbem igitur ingreſſus eſt eo concurſu omnium ordinum, ea pompa & celebritate, cum ipſe etiam Pontifex eum quam honorificentiſſime excipi juſſit, ut non ad dicendam cauſam venire, ſed jam tum pulcherrimum de obtrectatoribus ſuis triumphum agere videretur. Divertit ad illud decus, & ornamentum ampliſſimi ordinis Aloyſium Cardinalem Eſtenſem, qui, ut ſangvine regio editus, ita animo plane regio præditus, eo cultu atque apparatu, dignitatis ac venerationis pleniſſimum ſenem apud ſe habuit, ut admiratio etiam eos caperet, qui, quæ in aliis admirabilia videntur, ea Cardinali Eſtenſi uſitata & quotidiana eſſe noverunt. Itaque interdum auditus eſt optimus ſenex, cum jocans (ut ſecura innocentia eſt,) diceret, magnam ſe gratiam debere obtrectatoribus ſuis: illorum enim opera ſibi eos honores Romæ habitos, quos ipſe nunquam optare auſus eſſet; plus multo eos ſibi profuiſſe odio, quam obſequio prodeſſe potuiſſent. Ergo cum eum tota civitas in ſinu atque oculis ferret; cum quacunque inceſſerat, quaſi exemplum quoddam antiquæ virtutis ac probitatis ſpectaculo eſſet; cum eum Pontifex libenter audiret, libenter videret, eximia quadam caritate complecteretur: dolore lateris correptus & intra paucos dies abſumptus eſt, tam placide ac leniter, tanta cum teſtificatione pietatis Chriſtianæ, ut magnam ſpem omnibus fecerit, non tam illam mortem, quam migrationem ex mortalitate ad immortalitatem fuiſſe. Quem enim paulo ante iis, à quibus graviter læſus erat, agnito errore veniam petentibus, tam facile ignoviſſe meminimus; ejus quoque peccatis facile à divina bonitate ignotum eſſe confidimus. Quod ſi quid, ut humana fragilitas fert, in ipſo vitæ exitu expiandum adhuc eluendumque ſuperfuit: certo ſperamus fore, ut tam multis Eccleſiæ precibus, tam multis eleemoſynis, tam multis oblationibus & tempus pœnæ contrahatur, & ardor mitigetur. Nunc vos milites fortiſ-

 ſimi,

qui & vivum tantopere amaſtis, & ereptum tam multis honoribus proſecuti eſtis, unum etiam quiddam illius nomini ac memoriæ tribuite, idqve non me, ſed ipſum vivum adhuc & ſpirantem à nobis petere exiſtimate. Fuit antiqvitus apud multos conſvetudo, qvæ qvisqve vivus maxime amaverat, ea cum illo mortuo, aut cremandi aut ſepeliendi. Vos contra facite. Qvæ magnus hic non ſodalitatis modo veſtræ, ſed virtutis & officii magiſter cariſſima dum vixit habuit, ea, ut perpetuo conſervetis, operam date. A qvibus autem illum toto animo abhorruiſſe ſcitis, eorum reliqvias omnes eodem qvo ille tegitur tumulo condite, eorum fibras elidite, ſemina extinguite. Amavit ille cum alia honeſta omnia, tum concordiam in primis, & animorum conſenſionem; inteſtina autem odia & diſcordias ac diſſenſiones ſemper capitales Reipub. peſtes judicavit. Agite igitur viri fortiſſimi, flores ex omni Chriſtianâ nobilitate delecti, columina virtutis, terrores Turcarum, firmamenta ac propugnacula Chriſtianorum, deponite omne ſtudium contentionis, delete omnem memoriam offenſionum, conſentientibus ac conſpirantibus animis ad defenſionem Chriſtianæ religionis incumbite; omnem iram, omne odium, omnem ulciſcendi cupiditatem in hoſtes illius effundite, qvæ tam multis hodie tamqve ſævis tempeſtatibus agitata, in veſtra virtute, ſi concordes ſitis, non minimum ſibi eſſe præſidium putat. Sepelite cum illo mortuo ea, qvæ ut in perpetuum ſepelirentur, ſepeliri jam pridem ipſe voluiſſet. Diſſenſionibus enim maxima imperia labefactantur ac corruunt: mutuæ charitatis vinculo etiam, qvæ per ſe parum firma ſunt, continentur.

M. AN-

M. ANTONII MURETI EPISTOLÆ

tribus libris distinctæ:

Quibus admiscentur passim & aliorum quædam ad Muretum.

MARCI ANTONII MURETI EPISTOLARUM LIBER PRIMUS.

M. ANTONIUS MURETUS JOANNI NICOTIO V. Clar. Consiliario Regio S. D.

EPISTOLA PRIMA.

Multæ caussæ sunt, Joannes Nicoti, vir clarissime, propter quas magnorum & illustrium virorum epistolæ expetantur. Sunt quas sermonis nitor & elegantia, & nativa quædam pulchritudo, nullo, ut videtur, artificio exculta, nullis pigmentis colorata commendet. Sunt contra, quæ & verborum & sententiarum minime vulgato genere cultum & artificium ostentent. Nonnullæ etiam ita scriptæ sunt, ut historiam quasi quandam contineant eorum temporum, quibus ii, qui illas scripsere, vixerunt. Atque hæ, sive à disertis, & ingenuarum artium scientia expolitis hominibus prodierint, tanto cupidius leguntur; sive etiam ab iis, qui lepore ac festivitate dicendi caruerint, non tamen propterea negliguntur. Historia enim, ait Plinius, *quoquomodo scripta delectat*. Graves quædam & philosophicæ, officii præcepta tradunt; falsas opiniones evellunt ex animis; quanta in virtute dignitas; quanta in vitiis turpitudo sit, docent: quo in genere Seneca excellit. Quædam, etiamsi ad res modo privatas & familiaria negotia pertinent, ex-

citant tamen hominum studia, propter eorum, à quibus scriptæ sunt, auctoritatem. Natura enim comparatum est, ut, quos admiramur ac magnificamus, eorum omnia maxima minima cognoscere cupiamus. Recteque ac vere Xenophon, virorum virtute præstantium non seria modo, sed & joca digna esse ait, quæ memoriæ commendentur. Et certe si vascula quædam, quibus illi usi erant, & alia, quæ in eorum supellectile ac frivolis fuerant, mortuis ipsis cupidos emptores invenerunt: (quomodo lucernam Epicteti mille drachmis, Protei Stoici baculum talento venditum accepimus:) multo magis eorum quamlibet tenues & exiles epistolæ in pretio esse debent. Sed ego hæc omnia mecum agitans, caussam tamen reperire nullam queo, cur aliquem epistolarum mearum librum videre multi istic, ut scribis, elegantis ingenii homines concupiscant. Sive enim latinas literas amant, & ad aliquam latine scribendi facultatem pervenire cupiunt: quisquamne est, qui, cum extent Ciceronis, Senecæ, Plinii epistolæ, non dicam ex meis, sed ex cujusquam, qui his mille annis vixerit, latinæ lingvæ aut integritatem, aut copiam sibi petendam putet? Idem etiam de illo qualicunque scribendæ epistolæ artificio dixerim. Quid enim aut Plinio limatius, aut Seneca gravius, aut Cicerone in omni genere perfectius optari potest? Gravidarum mulierum morbus ille fuerit, quæ, neglectis bonis ac salubribus cibis, cinere se nonnunquam & carbonibus pascunt. Ne res quidem ipsæ adducere, aut invitare quemquam possunt ad epistolas meas cupide legendas. Homo enim privatus, qui ita in libris ac literis consenuerim, nullam ut unquam attigerim Reipub. partem, nullam unquam epistolam scripsi, nisi quæ ad mea non magni momenti negotia pertineret. Quis autem ego sum, ut, quod postremo loco posui, auctoritate quisquam adductus mea res meas cognoscere cupiat? Mitto jam, quod cum in cæteris, tum in hoc præcipue genere ita negligens sum, ut epistolas uno impetu fusas, raro admodum bis legere; certe quidem nunquam bis scribere, sed

ut

ut primum fluxerunt, liturarum sæpe ac macularum plenas, ad amicos mittere soleam. Itaque multum negotii habui in iis, quas ad te nunc mitto, colligendis. Nam præter paucas, quas familiares quidam mei descripserant, cæteræ ab iis ipsis, ad quos missæ erant, aut ab iis, in quorum manus mortuis ipsis pervenerant, corrogandæ, quasique ostiatim conquirendæ fuerunt. Quas non ullo ordine aut personarum aut temporum, (neque enim res tanti videbatur,) sed ut quæque allata erat, & cum eis nonnullis ad me à viris doctrina & auctoritate præstantibus scriptas, in unum volumen congerendas curavi; ut tuæ vel voluntati obsequerer, vel auctoritati obtemperarem. Tantum enim & amicitiæ nostræ, & prudentiæ tuæ in maximis muneribus publicis obeundis jam pridem spectatæ tribuo, ut nulla in re tibi aut volenti negare, aut svadenti adversari fas putem. Quare quid à me postules, aut quid me facere jubeas, ipse videris: certe, qvidqvid postulaveris, qvod qvidem in me situm sit, conseqveris. Hoc autem æqviore animo passus sum exstare aliqvas epistolas meas, qvod qvædam multis jam abhinc annis editæ sunt pro meis, de qvibus scribendis ego ne per somnium qvidem unqvam cogitavi. Confinxerat eas is ipse, qvi tanqvam à me ad se missas divulgaverat, homo eruditus ille qvidem, sed improbus, & natura nocendi ac malefaciendi cupidus: cum plurima & maxima officia, qvibus à me affectus erat, summis injuriis compensare vellet. Qva de re olim à me graviter objurgatus, multis cum lachrymis à me veniam petiit, laqveo digna commisisse se fassus; cum ei sermoni Hadrianus Turnebus, & Joannes Auratus præsentes interessent. Sed mittamus hæc. A te pro amicitia nostra peto, des operam, ne qvid istic excudatur pro meo, qvod meum non sit. Qvid enim futurum est, nisi coerceatur istorum audacia, qvi superioribus mensibus poema qvoddam de laudibus Joannis Austriaci, qvod ego nunqvam legeram, pro meo ediderunt? In qvo & mihi & ei, cujus illud poema est, imposita insignis injuria est. Nunc tua potissimum

fide,

fide, diligentia, auctoritate, voluntate erga me fretus, nihil tale posthac eventurum esse confido. Vale. Romæ 9 Kalend. Septemb. M. D. LXXIX.

JOANNES NICOTIUS Libellor. Supplic. in Regia Mag. Marco Antonio Mureto, Viro eruditissimo, *S. P. D.*

II.

Respondet præcedenti.

R*Em periculi mei me fecisse ex te audio, quod efflagitatione mea, quas ad plerosque amicos tuos dedisti, litteras tandem in manus hominum venire sinas. Ego vero, mi Murete, id quid periculi sit, non sane video: excidisse tibi quidem certe singularis hujus erga literatos omnes beneficii gratiam facile perspicio, qui istam clavam de manibus me tibi extorsisse tam ingenue fateare. Nulla enim mehercule, earum, quas memoras, caussa satis justa, ad premendum tibi unquam fuit. Nam quum jam inde ab adolescentulo, unus è nostris hominibus, Romanam illam amplitudinem ac dignitatem, & quovis scribendi, & toto ipsius vitæ genere ita sis consectatus, ut facto tuo civitate etiam Romana donatus fuisse videare, quisquam, quæso, erit, qui, quum tuas epistolas leget, non ex orationis venustate (Romana ista quidem prorsus) & eximiarum atque præstantium rerum tractatione, singularem & voluptatem & fructum capiat? Quæ tu summe doctus, ad præstantes omni probitate atq; eruditione viros scripsisti, quotidieq; quin scribas, efficere plane nequis, non ex earum quidem commentationum genere sunt, quibus non amplius quodvis, quàm familiarium epistolarum nomen, meritò debeatur. Literatorum, Marce Antoni, ac studiis doctrinæq; deditorum virorum inter ipsos per literas consvetudo,* quid-

quidpiam egregium atq; excellens semper habuit, perpetuoque habitura est. Id adeo quidem, ut illorum, qui olim extitere, etiam συμπόσια *ac* δεῖπνα *in rebus opera & oleo nostro dignis esse ducamus. Fuit, eritq;, quoad quidem mortales terram colent, cuiq; seculo rerum & publicarum & privatarum, tum earum quoq;, quas neutrarum expertes facile dixeris, sua quædam norma ac ratio, quam, qui id ætatis degunt, multo certe magis è re sua condiscant, perceptamq; usurpent, quam quæ longe anteactis seculis extitit. Memini equidem me, quum in Lusitania Christianissimi Regis Legatus essem, non tam in rebus Legationis illius commode gerendis antiquis, vel fœderibus, quæ cum Lusitanorum Regibus, nostris olim intercessere, vel Annalibus utriusq; gentis versandis, quam quorum ætati ferme suppares sumus, adjutum ac sublevatum fuisse. Enimvero, Murete, nonnihil haud ita dispar in isto etiam scriptorum genere contingit. Nam quum ad consuetudines hominū inter sese instruendas atq; ornandas, quæ viri omni doctrina eruditi cum sui similibus per literas colloqvuntur, magnopere conducant; ipsa autem consvetudinum colendarum ratio ac disciplina nequaquam in ætates solum, verum etiam prope jam in annos singulos varia eveniat: non tam aut Ciceronis quidem ipsius, aut aliorum, quos refers, epistolis, qui nunc inter homines agunt, quam aut tuis, aut eorum, qui tui sunt similes, qui profecto perpauci sunt, adjuvabuntur. Non sunt deniq; ejusmodi tuæ epistolæ, quæ seclis innumerabilibus manere, ac, ut Scævola ajebat, canescere nequeant. Itaque tu ne tibi desis, valde te hortor atque moneo. Meo res omnis plane, quandoquidem ita tibi cavere velle videris, periculo esto. Etsi vero id me tuto jubere facile sentio: ea lege tamen ac conditione quodvis periculum absuturum promitto si, quod nunc agis, id tu multo dehinc etiam prolixius ages, quæque in isto genere posthac scribes, diligenter ac summa fide ad me perferenda curaveris. Quod autem scribis, partum à malevolo, nescio quo, per summam fraudem suppositum tibi fuisse, qui falsò se tuum esse dictarit, id equidem adeo*

imme-

immerito tibi accidisse, ut debeo, magnopere doleo. At hercle, ille mihi haud satis insidiose eam fraudem adornasse videtur. Qui enim scripta tua legerit, vix alterius cujusquam, quantumvis affabre effictum commentum, pro tuo agnoscet. Sunt, mi Murete, pestes quædam hominum, per summam nequitiam ac inertiam aliena laude dolentium. Quos tu, cui quidem bene beateq; vivendi ratio constat, propter magnitudinem & animi & ingenii, moderate feras oportet. Hujusmodi ego hominum monstra à lacessitis ulciscenda minime esse censeo, quibus ipsis invidia, qua miserrime peruruntur, satis superq; perenni supplicio est. Nam monstro sane haud absimile est, in obscuro patriam jacere malle quam ferre æquo animo, lumen ei à præstantiore quopiam præferri. Haud sane luminosior usquam Gallia nostra futura erat, quo illum animo fuisse intelligo, quam quantum ille sua face ei prælucere potuisset. Non, ut in prædiis urbanis, æque in literarum morumq; studiis, ne altius quis tollat actio ullo unquam jure prodita apud ullum unquam populum fuit. Quin τȣ̃ ἀγαθȣ̃ παντελῶς μὲν πᾶσιν ἐφίεσθαι ἐξεῖναι, *tuus ille, aut si certe das, etiam noster in* Νικομαχείοις *docet. Nihil plane erat, quod malevolus ille jure queri posset, si tu, doctrina singulari ac ingenii vi admirabili, in sublime te efferens, ipsius (qui ne in secundis quidem fortasse consistit) fenestellis officiebas: quũ ipsi pariter altius tollendi, omnium gentium institutis ac moribus jus esset. Ut ille mihi prorsus ignaviter, ne dicam nefarie, sibi prospexisse videatur, qui Patriæ, in qua ambo & nati & educati, quod summo ornamento es, erisque dum latinæ loquentur literæ, id* λίαν φθονερῶς *damno sibi esse existimarit. Sed illum jam missum facio. Tu vero, mi Murete, qua animi magnitudine polles, hanc fraude tibi injuriam factam magnifice contemne: ac perge porro, quo jamdiu contendis, ad palmam, quam sanctissimi mores, & in omni doctrina exantlati labores tibi mox in manum dabunt. Me tibi vindicem, quoad vivam, si quidem me ad eam rem idoneum censes,*

ses, non defuturum, hoc mihi credas vehementer velim. Vale, & me, quod facis, etiam atq; etiam ama. Dat. Braiæ Comitis Roberti, pridie Kalend. Octobr. M. D. LXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
PAULO MANUTIO.
III.

Respondet Manutio ab lib. III. Epist. 7. Quid homini non timendum? *Cæterum hæc Mureti Epistola legitur & in Epistolis Clarorum p.* 289.

HEri redeuntem me à Balneis Aponi, quo me partim animi, partim valetudinis caussa contuleram, exceperunt litteræ tuæ: quæ, quam mihi gratæ fuerint, noli quærere. Mihi crede: quidquid reliqvum erat molestiæ ἐξ ἐκείνου τοῦ συμπτώματος, οὗ περὶ πρῴην ἔμαθες, deterserunt, omnemque ex eo natam ægritudinem depulerunt. Habebant egregiam sane atq; illustrem significationem veteris illius ac perpetui amoris erga me tui: de quo, & si mihi nunquam, ut dubitarem, contigit: tamen fit, nescio quomodo, ut omnis illius expressio, quasiq; professio pergrata mihi, perq; jucunda sit. Ego, mi Manuti, cum de eo, quod mihi contigerat, retulissem ad medicos, meq; illis omni ex parte indicassem, neque quidquam de tota mea ratione ac consvetudine vivendi reticuissem: nihil aliud reperire potui, nisi id, quod ipse per me facile suspicabar: nocere mihi, quod tam raro exirem domo; quodque, ut me impetus ceperat, ita me, nulla habita ratione temporis, aut ad legendum, aut ad scribendum darem. Itaque de eorum consilio meditor paulo laxius ac solutius vivere, & ante cibum ambulatiuncula modici sudoris aliquid excitare; prætereaq; cum videbitur, alienis & oculis legere, & manibus scribere: quem ad usum parare cogito amanuensem quempiam, cui epistolas inambulans dictem: nisi si quid erit τῶν ἀπορρήτων: quanquam hæc

quo-

qvoqve interdum, sed ἐν αἰνίγμασι. Antea enim solebam statim à prandio calamum in manum sumere, & horàm unam atq; alteram epistolarum scriptioni dare: quo, reipsa comperi, nihil esse perniciosius. Cavebo igitur, &, ut mones, parcam mihi, cum mea caussa, tum mehercules etiam tua. Non enim levem neqve contemnendam jacturam faceres, si quid mihi contingeret. Φίλου γὰρ οὐδὲν κτῆμα τιμιώτερον. Ego vero amicus tibi sum, & amicus ex animo: qvales admodum paucos esse, non injuria qverebatur Theognis. De Catullo, exiguam tu qvidem mihi diem præfinis: sed tamen dabitur opera, ut satisfiat tibi. Torqvatus Bembus respondit, se cognoscendi mei cupidissimum esse, mihiq; libenter gratificaturum, qvacunq; in re posset. Qvod scribam, aliud nihil occurrit. Etiam atqve etiam vale mi Manuti A. D. 4 Kalend. April. Patavio.

EIDEM MANUTIO.
IV.

DE Tibullo & Propertio, *Libenter hoc & omne militabitur bellum*, ut ille ait. Ita enim de me meritus es, itaq; assidue mereris, nulla ut in re unqvam à tuo studio *discrepare* debeat voluntas mea. Sed qvæso te, qvid tu facere cogitas? an forte eadem opera Catullum cum Commentario meo; Tibullum autem & Propertium sine ullo Commentario emittere, eosq; tres unum in librum conjungere? Tale enim aliqvid mihi venit in mentem suspicari. Hoc si est, non eqvidem reprehendo, neq; improbo; etiam librum puto vendibiliorem fore: sed tamen novum, ut puto, multis videbitur. Sin alia quædam tua ratio est, fac ut sciam. Nam, si ego recte conjeci, καὶ τῆς σῆς προαιρέσεως ἐπέτυχον, capiam fortasse aliqvid novi consilii, qvod tibi non displiciturum esse confidam. Hodie constitutum factum erat cum amicis quibusdam, ut ad Torqvatum adiremus una: sed hoc tempus nubilum, caliginosum, pluviosum, vereor ne illis obstet, qvo minus ad me

veni-

veniant. De loco Plutarchi mihi quoque cogitanti ac ſcribenti, permirum, perque incredibile videbatur. Accuratius igitur cogitabo, & cras, aut ſummum perendie, totam illam rationem minutiſſime, καὶ τῇ ἀκριβολογίᾳ τῇ μεγίστῃ confectam, ad te mittam. Quid amplius? Uxoris tuæ fratrem nondum vidi. Hercules quoq; tuus ſexto aut ſeptimo abhinc die venit ad me, neque unquam poſtea rediit. Ego autem, qvando præſenti tibi ſtudiū in te meum declarare non poſſum, libentiſſime illud, excipiendis, & καθ' ὅσον οἷόν τε, omni genere officii proſequendis tuis declararem. Quare, etſi quid eorum cauſſa poſſim, non video, aut potius nihil poſſe me, prope video: tamen erit mihi pergratum, ſi ita ad eos ſcripſeris, hanc domum æque ipſis patere, ac tuam, neque quidquam mihi poſſe accidere gratius, quam ſi me ipſi aliquid ſua cauſſa facere jubeant. Ama me, mi Manuti, & valetudinem tuam cura. Prid. Idib. April. M. D. LVIII. PATAVIO.

Reſpondet Manutius libro III. Epiſt. 9. Rem tenes.

EIDEM MANUTIO, V.

DE Torquato *a*) vehementer amo te: exemiſti enim mihi ſcrupulum ſane moleſtum. Nam ſubverebar, ſi ad illum ſcribens, patris mentionem facerem, quod id ipſe animo accepturus eſſet: ideoque avebam videre epiſtolam tuam; quæ me docuit, metum illum inanem fuiſſe. Illi igitur Tibullum, cujus principium mittam ad te cras, aut ſummum perendie. Interea operis, quod agant, non defore, tuarum litterarum ſermo declarat. De Propertio videbimus. Summopere cuperem, ſi commodo

a) *Bembo, cujus mentio clara & ſupra Epiſt.* 3. *cuique dedicavit poſtea Tibullum ſuum, infra lib. II. Epiſt.* 11.

fieri posset, ut Tibulli principium cum Catulli fine eodem filo conjungeretur. Cujus meæ cupiditatis quæ caussa sit, facile te suspicaturū puto. Esset, ut opinor, munus hoc pacto οὐκ οἶδ' ὅπως εὐπρεπέστερον καὶ μυστικώτερον. Nihil tamen nisi tuo commodo velim. Quod tot versus deletos miraris, dicam tibi, quid factum sit. E libris, quos ad me misisti, neuter erat, qui non in primo illo folio tam multa ad marginem adscripta haberet, ut verendum esset, ne librarii fallerentur. Concerpsi igitur unum è meis, sed tam multa in eo menda reperi, ut coactus sim mutare consilium. Quod autem numerus versuum non congruebat, eo factum est, ut aliquot delendi fuerint. Nam quod ita cecidit, ut à pentametro inciperet pagina, non consilio factum est, sed casu. Potest autem facile corrigi. Characteres tui Græci sane luculenti; ac dolerem Gallorum nostrorum vicem, quos a te cæteris omnibus rebus jam pridem victos, typorum quoq; Græcorum elegantia superatum iri video, nisi plus te, quam plerosque illorum, amarem. Edendi autem Syriani consilium, cui tandem displiciturum, displiciturum vero? immo cui, qui qvidem homo sit, non summopere placiturum putas? Germanum illum iterum tibi commendo, bonus vir est, & litteratus: & bene apud eum beneficium collocabis. Sed ego captus dulcedine quadam ad te scribendi, non sentio tempus effluere. Vale. Hercules Podocatharus miratur te ad binas litteras suas nihil respondere: neque non tamen facile suspicatur, id quod est, te non libenter scribere, nisi urget necessitas, cum manu tua nunc quidem scribere necesse habeas. *Salvebis ab eo*, & à Molinio nostro. De epistolis tuis noli laborare, brevi eas habiturus es. Iterum vale. Prid. Non. Maji. Patavio. Anno M. D. LVIII.

Respondet Manutius lib. III. Epist. 21; Græcos typos.

EIDEM

EIDEM MANUTIO.

VI.

SI Pegasi sint isti tui operarii, tamen fieri nullo modo potest, ut uno die chartas quinque descripserint, quas heri te accepisse oportet: at tuæ hodiernæ litteræ significant opus eis deesse. Itaq; quid cogitem, nescio. Chartas quinq;, cum istic essem, apud te reliqui; alteras quinq; nudius tertius misi: tu, ut omnia jam confecta esse significes, cras tria folia impressa missurum esse de te dicis. Iterum tibi dico: quid cogitem, nescio. Nam, sive illa ad te perlata sunt: deesse illis, quod agant, non potest; sive non sunt, verendum est, ne eodem modo aut intercipiatur, aut pereat, si quid amplius misero. Itaq; nihil amplius mittam, dum, quid illis factum sit, cognovero. Vale. 10. Kal. Maji. Patavio.

Respondet Manutius lib. III. Epist. 17; Tu vide; *cum qua epistola & sequens 18;* Sedata jam tempestas, *conjungenda est.*

EIDEM MANUTIO.

VII.

MIror, quid acciderit, quod à te nihil hoc triduo litterarum: præsertim cum adhuc ad binas meas nihil responderis; quarum alteras accepisti cum indice eorum, quæ in Catullo peccaverant librarii; alteras b) *cum tertio folio Tibulli. Utinam ne vera sint ea, quæ mihi veniunt in mentem. Nam, vere ut dicam, summus amor erga te meus interdum vereri me cogit de firmitate valetudinis tuæ. Quæso te, eripe mihi hanc molestiam: & si apud te est, ut volumus, ad intermissum scribendi institutum redi. Ego cum primum à te litteras accepero, mittam ad te & Tibulli reliquum, & scholia. Vale. 3. Id. Maji. Patavio.*

b) Harum initium: *Epistolam meam.* Eæ vero sunt lib. III. Ep. 7.

EIDEM MANUTIO.

VIII.

EGo vero te nihil de me tam improbe suspicatum, certo scio: teq; omnia scripsisse ἀπλούστατα καὶ ἀφελέστατα, persvasissimum habeo. Sed quod ea de re scripsi, jocatus sum, non tam in te, qnam in me ipsum. Sed quando tu ita vis, omittantur sane hæc nomina. Catulli quod reliqvum est, ad te mitto. Cætera urgeo. In iis, quæ accepi, non admodum multa librariorum menda sunt: nonnulla tamen, sed levis momenti, in Ode Sapphonis tria aut quatuor, quæ sane excidisse nollem. At hæc relinquamus. Cogito, cui Tibullum, cui Propertium, ex more, dicare debeam: neq; satis explicare me possum. Nam ex iis, qui mihi veniunt in mentem, alii σεμνότεροι sunt, alii κενώτεροι. Adolescentes homines vellem, ingenio eleganti & non alieno ab his litteris, &, totum φιλοδόξους magis, quam φιλοχρημάτους. Omnino Venetiis c) exeundum est. Nam ista littora plane littora sunt, frustra ares, frustra seras. Tu, si potes, consilio me adjuva. Nam mehercule, si nihil aliud ostendatur, potius amiculo cuipiam meæ sortis hoc munusculum deferam, qui me amet, qui mihi bene cupiat, qui mihi saltem gratias agat, quam cuiquam ex istis splendidis, qui omnia sibi ultro deberi putant. Quæso te, quando ego neq; defugio, neq; defugiam unquam, quicquid tu voles laboris, suscipe hanc cogitationem caussa mea, & quid facere debeam, mone. Novi te, ut in cæteris, ita in his quoq; rebus acutissimum & sagacissimum. Ubi tu τῇ ἀρίστῃ γνώμῃ, ut soles, consilium dederis, quicunq; erit eventus, æquissimo animo feram. Vale. A. D. V. Kal. Maji. Patavio.

Respondet Manutius lib. III. Ep. 19: Quid? tu me putas.

EIDEM

c) *Dedicaverat Catullum suum Bernardino Lauredano, Patricio Veneto, (quære lib. II. Ep. 10.) aucupans aliquod præmium: sed spe frustratum fuisse, declarant nimirum quæ hic sequuntur.*

EIDEM MANUTIO.
IX.

Respondet Manutio ad lib. III. E. 21. Græcos typos.

DE *Propertio quietus esto.* Libenter hoc & omne militabitur Bellum, in tuæ spem gratiæ. *Neq; quod dixeram* d), *eo dixeram: sed tu aliorsum accepisti* e): *tantum enim loquebar* περὶ τῆς προσφωνήσεως. *Accipio tamen, quod das, fore, ut tui isti Pegasi* f) *minus incitate volent. Mitto ad te epistolam ad Bembum* g), αὐτοσχεδιασμένην. *Mihi crede, semel scripsi, semel relegi: sed eo fidentius, quod ad te mittitur, tanquam Aristarchum, quidquid minus placuerit,* ὀβελίσοντα. *Per me quidem non interpoles modo eam licet, verum etiam de integro cudas. Tanto melior erit, si tua erit; ac ne sic quidem mea esse desinet. Nam in hoc quidem genere* τὰ τῶν φίλων. *Quid amplius? Reliqua Tibulli cras mittam, ac fortassis etiam scholiorum partem, ut gustum aliquem futuri operis capias. Tabellarii urgent. Vale. Molinius te salutat. Postrid. Non. Maji, Patavio.*

Respondet Manutius lib. III. Epist. 20: Mihi vero, ita vivam: *quam & hic invenies lib. II. Epist. 21.*

EIDEM MANUTIO.
X.

CUm *Venetiis discederem, reliqui apud Sixtum Medicem, optimum & humanissimum virum, cujus, ut scis, hospitio usus eram, libros aliquot tuos, itemque volumen unum mearum variarum lectionum: quæ omnia puto jampridem ad te perlata esse. De Dionysio injeci jam mentionem Cardinali: cum ipse me de te, tuisque* rebus

d) supra Epist. 5. verbis: *De Propertio videbimus.*

e) verbis: *Video, te Propertium negligere:* quæ habes in Epistolis Manutianis lib. III. Ep. 21.

f) explicari hæc possunt ex initio epist. 6. hujus libri.

g) eam quære infra lib. II. Ep. 11.

rebus perhumaniter interrogasset. Tu, si me audis, videbis, ut ne res in longum differatur. Nolim enim contingere, ut alius quispiam occupet. De sene illo impuro quid vis tibi respondeam? denuo confirmasse se dicitur. Omnino tamen si homo bulla, eo magis senex. Sed ô incertam conditionem nostram! Ille exsuccus, exanguis, exhaustus, senio confectus, & ipse orbis senium, qui jam jamque animam efflaturus videbatur, vivit tamen: vivit? imo vero; sed nolo cætera, quæ leviter immutata, pulchre, ut opinor, quadrarent. At Gallorum Rex, integra ætate, firma valetudine, maximis viribus, florentissimis rebus suis, inopina morte perculsus est. Quo quidem casu valde accisæ sunt spes nostræ, magnaque hic & animorum & vultuum facta mutatio. Sed omittamus hæc. Cum hic sunt studiosi nominis tui, & scriptorum tuorum admiratores maximi: tum M. P. Medicus οὐ τῶν τυχόντων, homo & Græcarum & Latinarum litterarum scientia excultus, & Philosophus, &, si quæris, mehercules etiam poeta valde bonus, ita te amat, ut nihil ardentius fieri posse videatur. Est autem natura comparatum, ut, quos amamus, ab iis etiam nos amari volimus. Cupit igitur ad amicitiam tuam mea opera pervenire: & ea re scripsit ad te epistolam, quam ad te cum his litteris mitto. Videor facturus injuriam humanitati tuæ, si te orem, ut ad ipsius litteras respondeas. Puto enim sponte facturum. Sed tamen, quia & ego hominem valde amo, & ipse te magnopere observat, mecumque diligentissime egit, ut id à te peterem, peto & quæso. Quid jam? quid aliud? Nihil, nisi ut valetudinem tuam cures, & me ames, & Aldum nostrum salutes meo nomine; quem ego, medius fidius, in oculis fero. Vale. A. D. 14. Kal. Sext. Ferrar.

Respondet Manutius lib. III. Epist. 27: V... credas.

EIDEM

EIDEM MANUTIO.
XI.

HEri ad te scripsissem, sed volui gratificari Lazaro Mocenio adolescenti optimo, ingeniosissimo, studiosissimo, quod & ipse incensus erat cupiditate cognoscendi tui, & eum ego cupiebam à te cognosci, de quo me tam sæpe prædicantem audiisses. Hic enim est unus propemodum, de quo ego mihi omnia summa polliceri audeo: neque metuo, ne me spes fallat. Quæso te, complectere eum mea caussa quam poteris humanissime: dignus est enim omni benevolentia atque amore. Ingenium summum, industria mirifica, mores optimi atque incorruptissimi. Denique quicquid dici de illa ætate honorifice potest, id me de eo dixisse, & merito dixisse tibi persuadeto. Accipies ab eo, quod superest Tibulli, & scholia mea in primum librum: de quibus cupio audire judicium tuum. Quid est, quod hodie ad me Molinius scripsit, mira quædam esse, quæ tu mihi, cum istuc venissem, dicturus esses? Si me amas, quicquid est, scribe. Ego enim, nisi quid aliud acciderit, nondum me istuc venturum puto. Vale, 15 Kal. Jun. Patavio.

Respondet Manutius lib. III. Epist. 22: Vehementer mihi.

EIDEM MANUTIO.
XII.

Respondet Manutio ad lib. III. Epist. 16: Paululum nunc quidem.

EGo vero Herculi quidem optimo atque honestissimo adolescenti sua & tua caussa; tibi vero, tua & mea ex animo gratulor. Nam & ipsius studiis & valetudini tuæ præclare consuletur, & ego epistolas à te accipiam non crebriores tantum & longiores, verum etiam, ita me Hercules amet, nitidiores & alacriores. Vel illa, quam hodie accepi, quam festiva est! quam hilaris! quam tua! Itaque

Molinius exultat quotidie addi aliquid ad laborem ſuum *h*): ſoletque mihi ſæpe in ſermonibus dicere, ingenium tuum ſibi agrorum Siculorum ſimile videri: è quibus

Æſtiva quantum decerpunt luce capellæ,
Tantum fecundus gelida ros nocte reponit.

Heri miſi ad te reliquam partem ſcholiorum in Tibullum. Nam in quartum librum cur hoc tempore nihil ſcribam, magna cauſſa eſt. Propertium urgeo, cujus principium paucis diebus ad te mittam: id eſt, cum Tibulli, quod ab operis deſcriptum eſt, accepero. Columbinum tuum miſi, qui ad me accerſeret: ſed is negavit ſe domi eſſe. Cras ſi non modo columbinis, ſed aquilinis etiam feratur alis, non effugiet colloquium meum. Vale mi Manuti, κἀμὲ, ὥσπερ εἴωθας, ἀντιφιλῶν διατέλει. 7. Kal. Junii. Mira illa, de quibus mihi Molinius ſcripſerat, ſi potes, ſcribe, aut apertè aut συμβολικῶς.

Reſpondet Manutius lib. III. Epiſt. 24: Molinio dixeram.

EIDEM MANUTIO.

XIII.

Reſpondet Manutio ad modò memoratam: Molinio dixeram.

SI nihil eſt aliud, præter occultam quandam coitionem factam à duobus civibus, amicis noſtris, ad dejiciendum eum, qui ſucceſſit in Polyphemi *i*) locum: cauſſa nulla eſt, cur id tantopere celatum velis. Nam hîc quidem res omnium ſermone celebrata eſt. De Ferrarienſi, neque nihil

h) *Molinio enim, qui hanc in rem detulerat operam ſuam, deſcribendæ dabantur Manutianæ, ut edituro eas Manutio remitti poſſent. Intelliges è libri III. Epiſt. 6.*

i) *Polyphemi nomine Franciſcum Rabortellum deſignari haud vana ſuſpicio eſt. Declaravi rem pluribus in præfatione ad Manutianas, b, 1.*

nihil eſt, quod audiſti, neque tamen mihi adhuc, quid facere debeam, conſtitutum eſt. Omnino *k*) cuperem aliquam μεταβολήν. Non quin placeat magis in dies Patavium: ſed quid intelligam, ſcio te quoque intelligere. Neque vero ita multum laborarem; Sigonione an mihi etiam, ſi quæris; mihi quidem magis arrideret ea conditio, qua nunc eſt Sigonius: idque cum aliis de cauſſis, tum quia tecum eſſem. Spes eſt, aliquid ſuper hac re ante Octobrem à III viris conſtitutum iri. Neque ſane facere aliter poſſunt, niſi paulatim Patavinam ſcholam exinaniri velint. Expectabimus igitur, &, ſi res ſuccedet ut volumus, gaudebimus: ſin, humaniter feremus, & proſpiciemus rationibus noſtris. Propertium urgebo, ut jubes. Scholia in Tibullum, cum inibi erit, ut excudantur, velim ad me paulo diligentius inſpicienda mittas. In carminibus, quibus celebratur hortorum Deus, jambica quædam ſunt, quæ ab omnibus tribuuntur Tibullo. Unum etiam ejuſdem argumenti epigramma reperio in antiquo Tibulli libro. Hanc igitur appendiculam adjiciemus, ſi voles. Quartus liber tam multa habet quæ non intelligam, ut in aliud tempus differre ſatius putem. Valde me pupugit, quod ſcripſiſti de Simiolo illo Pariſienſi: nunquam putaſſem ſub tanta ſimplicitatis ſpecie latere tantam perfidiam. Mihi paucis diebus ad illum alterum neceſſario ſcribendum eſt: egoque ſi tibi ita videbitur, libenter faciam, ut inſeram litteris meis, teſtimonium meum judicii de eo tui. Tu maximo animo contemne iſta omnia, ut facis, & ad valetudinem tuam vel conſervandam, vel confirmandam omne ſtudium confer. Vale. 4. Non. Jun. Patavio.

Reſpondet Manutius lib. III. Epiſt. 10: Remitto ſcholia.

k) *Ad hac verba notavi aliquid dicto loco b. 2.*

EIDEM MANUTIO.

XIV.

CUm constituissem hodie ad te scribere, hesterno die non scripsi, quod (ἀ·ρέσκειαν εἰπεῖν) stomachum mihi moverant versus, quos ad me miseras; de quibus tamen valde amo te. Defunctus enim, ut semper amici officium es, cum ea, quæ ad me tantopere pertinerent, mihi non ignota esse voluisti. Sed impurum ego illum si vivo; etsi rectius tu: qui tetra hæc & impura animalia, ut despiciam, mones. Coram igitur colloquemur. De Dulcio, eum enim significari puto, consilium tuum sequar. Ad te scribere aliquid te dignum, mihi hoc crede, gestit animus: & est ὑπόθεσις præclara, aut innumerabiles potius ὑποθέσεις. Sed ita pridem versus facere destiti, ut valde metuam, ne nihil succedat. Tentabo tamen, etsi nunc, propter hoc consilium de migratione, animo non sum valde apto ad poeticas hilaritates. Erat & ad Petrum τὸν Ξηροκρέων 1) (finge aliquod ejusmodi nomen aut latinum aut vernaculum, ita quem dicam intelliges,) ode una jam pridem scripta: de qua, quid faciam, nescio. Nam neque cum homine in eam suspicionem adducto, nisi prius de illius innocentia constiterit, quidquam mihi esse negotii volo: & perire eam, etsi nihili est, nollem. Ad hæc exspecto, quid sentias. Nunc est quod te magnopere oratum velim. In iis litteris, quas ante hos 15 dies ad Petrum Morinum dederam, narrabam deferri mihi conditionem opimam & honorificam inprimis: neque, quænam esset, exprimebam; ajebam autem, me eam neque accipere, neque plane repudiare audere, nisi bene penitus perspecto ejus,

1) Ξηρὸς, siccus, *Ital.* secco: κρέας, caro. *Opinor indicari* Petrum Carnesecum, *quem Thuanus lib. XXXIX. f.* 779 *scribit à Pio V. Pontifice Anno* 1566 *damnatum ad ignem, quod cum sectariis (sic vocat) coluisset amicitiam. Multa ejus mentio in Epistolis M. A. Flaminii à Camerario editis, ubi* Carneseca *vocatur.*

ejus, qui me ad se vocat, animo. Nunc cuperem, (ac vide quam improbus sim, qui te quoque mea caussa improbum fieri velim,) cuperem *m*) igitur, epistolam ad me bene longam eo argumento scriberes, ut laudares consilium meum, qui & lucro præsenti, quod, ut scis, offerebatur, & tranquillitati studiorum meorum, & aliis ejusmodi rebus, hujus familiaritatem, ἢ θεραπείαν, ἢ ἄλλο ὅτι ποτὲ ὀνομαζόμενον μάλιστ' ἂν δέχοιτο, antepofuerim. Erit tibi campus amplissimus amplificandi conditionem illam, quam repudio, & tamen ex contentione ostendendi, quanto sit hæc honestior ac splendidior; dicendi de hominis ipsius laudibus; etiam de iis, qui cum eo sunt, si quis eorum tibi nominatim appellandus ac celebrandus videbitur: idque cum ad meas rationes accommodatissimum fuerit, tum tibi fortassis non inutile ad gratiam ipsius recolligendam, & ad medicinam faciendam animo nonnihil, ut scis, exulcerato. Vellem etiam certo prædiceres fore, ut magnos aliquando ex eo industriæ meæ perciperem fructus. Puderet eum fortasse olim, facere te ψευδόμαντιν. Eam autem epistolam ad ipsum finem tuarum imprimi vellem. Hoc à te vehementer peto. Ea lege tamen, si tibi quoque hoc è re utriusque nostrum fore videtur. Cras cetera. Vale mi optime & optatissime Manuti. Epistolæ tuæ nullæ præterea sunt: quas quidem edi oporteat. Sunt enim in aliis pleraque omnia τῶν ἀποῤῥήτων. Iterum vale. Hodierna elegantissima est, sed, ut videtur, non divulganda. Nicolaum tuum, aut nostrum potius, ἀντασπάζομαι.

EIDEM MANUTIO.
XV.

Respondere videtur Epistolæ Manutii: Constituit animum, *quæ infrà est libri III.* 11. *Ceterum*

m) *gratificatur huic cupiditati Manutius lib.* III. *Epist.* 25: Cum antea.

rum in Epistolis Clarorum immixta hæc est Epistola decimæ septimæ, & mutat quædam, p. 290. seq.

VAlde recreatus sum iis literis, quas à te hodie accepi. Etenim qui natura in omnibus rebus meis δύσελπις πέρα τȢ μετρίȢ esse soleam, tantum ex indignatione quadam superioribus diebus concepta ad illam naturalem δυσελπιςίαν adjeceram, ut non tantum aliis omnibus asper, morosus, ἀπεϱσήγοϱ☉, verum etiam mihimetipsi odiosus atque invisus esse cœpissem. Sed redibo ad me, meque amabo, ne quid non amem, quod ames tu, in quo est, quidquid usquam est, amabile. Rasarium, & illud alterum hominis somnium πολλὰ οἰμώζειν jubeo. Quanquam quæ indignitas est, me à tam indoctis tamque abjectis nebulonibus oppugnari? hoccine seculum? Mihi crede, nisi sustentaret me voluptas ea, quam ex amicitia nostra capio, evaderem aut Atheniensis ille μισάνθϱωπ☉, aut Bellerophon Homericus, qui

καππεδίον τὸ ἀλήϊον οἶ☉ ἀλᾶτο,
ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθϱώπων ἀλεείνων n)

De Pola, quid ego tibi, mi Manuti, gratias agam? aut quibus verbis istam animi tui magnitudinem plane regiam prædicem? Ecquod erit unquam tempus, cum ego tibi, cum liberis tuis, aliquam beneficiorum partem reponam? Sed quo tu liberalior es, & amantior mei, eo me majore studio cavere decet, ne majorem commodi mei, quam tuarum virium, rationem habuisse videar. Neque enim æquum est, ut propter me peregrinum hominem, cui nihil est præter animum bonum & fidem, quicquam de tua re familiari detrahatur. Omnia perpeti satius est: non deerit, unde vivam; & si hoc deerit, non deerit, unde moriar. Satis diu vixe-

n) *Homer. Iliad. ζ. Latine sic expressit Cicero III. Tusc. p. 204:*

Qui miser in campis mœrens errabat Aleis,
Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.

vixero, si, antequam è vita migrem, insigne aliquod voluntatis erga te meæ testimonium edere potuero. Quanquam quid est, cur hoc sperare debeam? Animus tibi, Manuti, animus pro præmio accipiendus est: quo tu si contentus esse nolles, ad meas maximas acerbitates, accederet illa omnium gravissima, quod homini uni omnium optimo, & de me optime merito, gratiam referre non possem. Vale. A. D. 7. Kal. Septemb. Patavio. Scripseram jam nescio quid literarum Ferrariam, ad Petrum Morinum, id cum, cui traderem, nescirem: visum est, ad te mittere. Tuum erit, aliquam viam videre, qua illæ & tuto & celeriter perferantur. Id, opinor, per Vincentium Valgrisium commodissime facere poteris. Ille enim solet interdum ad Morinum ipsum scribere. In eis literis illud etiam adscripsi, cum quid scribere ad me vellet, ut ad te mitteret: te mihi diligenter curaturum. Id, ut facias, peterem à te, si opus esse existimarem.

EIDEM MANUTIO.
XVI.

Respondet Manutio ad lib. III. Epist. 10: Remitto cholia.

MOriar si quicquam unquam feci invitus: sed tamen effugere non possum, quin tibi de Tibullo parum obsequar. Etenim quæ in eo libro maxime videntur operam meam requirere, ea ego æque intelligo, atque si scripta non essent. In ipso quasi limine, ejus generis nonnulla sunt. Neque tamen despero fore, ut aliquando vel casu incidam, vel labore & diligentia perveniam ad aliquid, quod lucem eorum nonnullis adferat. Itaq; quantum me amas, tantum à te peto atq; contendo, ut me hac in parte animo meo obsequi sinas. Nam quod vereri videris, ne dem sermonem hominibus malevolis, libero te hoc metu. Malo, si alterutrum necesse sit, silentium meum culpari, quam audaciam notari. Crede hoc mihi, non sine summa molestia facio, ut tibi petenti negem. Sed tamen jam-

jampridem convenerat inter nos, ne quid tu à me peteres, nisi quod vires ferrent; quid autem illæ ferant, ego unus omnium optime novi. Misi qui Columbinum accerseret. Is se cras sub lucem ad me venturum esse dixit. Agam cum eo de re tua accuratissime, & pecuniæ, quantum opus erit, numerabo. Si fieri posset, ut sex aut septem Tibulli regia charta describerentur, esset mihi summopere gratum. Hac de re ipse statuas. Vale & me ama. Postr. Id. Jun. Patavio. M.D. LVIII.

EIDEM MANUTIO.
XVII.

Habetur & in Epistolis Clarorum p. 290. sed vix quarta ex parte. Miscet autem Epistolam, quæ supra numeratur 15.

OBsecro te, quid tu tibi vis cum istis inscriptionibus: *Mureto meo, & si nolit: sed malo volentem?* Ego tuus esse nolo? aut omnino esse is, quem & esse me & haberi cupio, nisi tuus sim, possum? *Ego vero* (tuum enim tibi regeram) *tuus sum, & si nolis: sed malo volentis.* Quanquam illud verius, nostrum utrumque utriusque esse, neque quicquam esse alteri altero carius; idque quoniam ita uterqve vult, alter etiam debet. An vero me aut oblitum esse, aut oblivisci posse putas, quid tibi debeam? Itaque valde me sane conturbasti: & miror, quid tibi in mentem venerit, ut id faceres. Quæ errata sunt in Tibullo, & Propertii principium, sine ulla dubitatione, cras mittam. Nunc eo non possum, quod omnes mei absunt domo, non redituri, ut opinor, ante cœnæ tempus: & quatuor illa Tibulli folia sunt in cubiculo Molinii; quod ipse abiens observavit. De Propertio etiamnum incertus sum; sed facilis jactura. Nunc ad Columbinum: in quo cupio me falli, sed multa concurrunt, quæ suspicionem faciant, eum non optima fide tecum agere, & vulpina potius calliditate, quam columbina simplicitate præditum esse. Primum,

mum, quod totum illud genus hominum,qui ex alienis litibus victitant, quæsticulosque sibi ex aliena stultitia colligunt, mihi sane suspectum est; iste autem tuus, [nam quæsivi,] homo tenuis est; cujus generis, nisi adest probitas eximia, in tractandis nummis sublesta est,ut Plautus loquitur, fides. At hæc καθολικώτερα sunt,& à me ne animadverterentur quidem in eo, quem tu perverterem amicum vocas,nisi alia accederent. Ad me nunquam, nisi ter quaterve evocatus, venit; & sæpe, cum se venturum constituit,fallit. Libellis tribus sibi opus esse dixerat ad iter; post quinq; petiit; cum ad rem ventum est, aureum præterea nummum poposcit & abstulit; biduo aut triduo serius profectus est quam dixerat, cum, tanquam mox in iter se conjecturus, à me discessisset; qui se mox ut redisset, ad me venturum pollicitus esset, non nisi biduo post venit,& quidem ter accersitus. Deinde σκήψεις καὶ ἀναβολαί; se ita rem constituisse,ut certissimum sit,his duodecim aut quindecim diebus pecuniam tibi numeratum iri; melius nihil potuisse fieri. Mandavi ei,ut ad te de re tota quamprimum quam accuratissime scriberet: isque ita se facturum recepit: neque tamen fecit, quantum literarum tuarum sermonem audio. Omnino οὐκ ἀκίβδηλον οὐδὲ εἰλικρινὲς negotium. Ego eum denuo conveniam,& urgebo. Literas, quas ad Duditium scribis,curabo. Vale. A. D. 6. Kalend. Quintil. Patavio. Duditius,cum hæc scripsissem, venit ad me, & literas tuas accepit.

EIDEM MANUTIO.

XVIII.

ITeradum eadem isthæc mihi. o) Tam εὔλυτοι sunt istic leges,ut,quo de loco neminem nostrûm ἐθρυλεῖτο cogita-

o) *His verbis & Cicero auspicatur libri XIV. ad Attic epist.* 16. *Habes ea & IV. Acad.p* 22. *itemq; II.Tusc.p.* 184. Iteradum, *ut* facitodum *& similia dictum censet* G.Fabric. *ad Terent. Adelph.* A. III. *sc.* 5. *Nizol. in Indice legit*: iterandum.

gitare oportere, eum ad locum. ὁ Πολλὰς δ' ἰφθίμους p) tam facile pervenerit? Quos equidem puto, si forte is, cui Græce è venali silentio nomen est q), Bononiam iverit, eadem prudentia τὸν τοῦ Ἀθηναίου ἑρμηνευτὴν in locum illius suffecturos. Ecquid tibi videor σοφῶς αἰνίττεσθαι? Sed tamen τὰς τῶν κρατούντων. Redeamus igitur domum. Mihi vero idem plane videtur, quod tibi: nihil esse ad rationes meas accommodatius, quam si istic aliquid, quale volumus, confici possit. Quare à te jam non magnopere postulo, ut de me agas; studere te illi alteri cuperem. Video enim, eadem via mihi quoque aliquid confectum iri. De te quidem (si ego tuos sensus bene cognitos habeo) non est, quod Bononienses cogitent. An tu conditionem quietam, opimam, cum prope certa magnarum rerum exspectatione conjunctam, interposita præsertim & tua & mea fide, illorum causa relinqueres? teq; abjecta valetudinis cura, suscipiendo laboriosissimo munere, in præsentissimum vitæ discrimen abjiceres? De Bargæo injecisti scrupulum. Nam si ille professus fuerit, video petitionem amico illi nostro difficiliorem fore. Absq; eo quidem certus, ut opinor, esset. Te omnia mea caussa facturum non dubito, mi Manuti. Scio enim te, quam constanter, quos semel complexus es, fovere pergas. Sed gratissima mihi tamen est, quam tuis literis expressisti, significatio voluntatis tuæ. Ego, ut me aliquando merito amasse dicaris, omni ope conabor efficere. Vale. De Philopono oblitus fueram; puto illum apud me esse. Prid. Non. Septemb. Patavio.

EIDEM

p) *Achillem nescio quem (an Statium Lusitanum?) innuere videtur. Certe Homerica illa (Initio Iliad.) de Achille dicta sunt. Lusitanum autem istum perstringit etiam Ludov. Currio II. Lect. antiq. 11. Omitto conjecturas alias.*

q) *Sigonium interpretor, de quo vide & infra lib. III. Epist. 1. & in Manutianis lib. III. Epist. 6. quæ cum præsente omnino conferenda.* Σιγὴ silentium, ὠνέομαι emo.

EIDEM MANUTIO.
XIX.

ADolescentes r), qvi ad te has litteras perferent, si genus reqviris, nobilissimo ac splendidissimo inter suos orti sunt loco; si bona animi & studia laudandarum artium spectas, conjecturam facere vel ex eo potes, qvod, cum ipsis domi in summis deliciis, & in maxima rerum omnium affluentia vivere liceret, longinqvas peregrinationes suscipere, seseqve excolendi ingenii causa infinitis difficultatibus objicere maluerunt. Ii, cum judicarent idem, qvod omnes, qui recte sentiunt, judicant, ingenii & eloqventiæ gloria Italiam cæteris nationibus; in Italia autem longe unum cæteris omnibus Paulum Manutium antecellere: neqve se studio suo satisfacere posse arbitrati sunt, nisi in Italiam venirent; neqve cum in Italiam venissent, nisi Pauli Manutii aspectu & collocutione fruerentur. Qvod autem de scriptis utriusqve nostrum intellexerant, qvanta inter nos voluntatum ac studiorum conjunctio esset: statuerunt se id, qvod cuperent, nullo modo melius, quam per me, conseqvi posse mecumq; egerunt, ut eos tibi quam diligentissime commendarem. Ita igitur facio, petoqve à te, ut, si ulla unqvam apud te mea commendatio valuit, qvod scio valuisse qvamplurimas, huic plus etiam, qvam cæteris, tribuendum putes, adjiciasq; ad illã humanitatem, qva omnes excipere solitus es, qvidqvid, rogante atq; obsecrante me, adjici potest. Vale. Postrid. Non. Sept. Patavio.

EIDEM MANUTIO.
XX.

TIbulli primum foliũ accepi. Scholia mitto locis aliquot leviter immutata. Lectionem non perfacilem fore operis puto, tum propter alia, tum propter crebras interpositi-

r) *Hi sunt, opinor, de quibus lib. III. Epist. 9. quam cum hac jubabit contendere.*

ones. Sed in te ſpes eſt, etſi, ne vivam, ſi non interdum ac ſæpe vereor, ne mea ſcribendi negligentia noceat oculis tuis. Quæſo tamen à te, ut hanc moleſtiam mea cauſſa devores, curesq; quod commodo tuo facere poſſis, ne tam multa hic peccentur, quam in Catullo. Ideo admonere te viſum eſt, quoniam in primo illo folio, quod accepi, novem librariorum errata ſunt; levia quidem nonnulla: ſed plura animadverſione digna, quale eſt charta tertia. *Sit diues, jure furorem:* cum ſcribendum ſit: *Sit diues jure, furorem,* & cætera. Multum autem ad ſententiam intereſt, utrubi nota illa hypodiaſtoles collocetur. Illud etiam gravius, quod charta quarta, ubi vulgo legitur, *Capiti*, cum ego è veteribus libris emendaſſem, *Capite:* neſcio quî factum eſt, ut tui vulgatam ſcripturam retinuerint. Si me amas, jube eos omni diligentia in exemplar à me emendatum intueri; pertinet ea res non mediocriter ad utrumq; noſtrum. Columbinus tuus profectus eſt, quo ſcis. Ego nudius tertius ei, mox, ut dicebat, iter ingreſſuro, aureum nummum [tantum enim opus eſſe dicebat] dedi. Puto hodie reverſurum. Quid actum ſit, faciam te confeſtim certiorem. Propertium, ſunt qui ſvadeant ut mittam ad Franciſcum Gonzagam. Qua de re aveo ſcire, quid tibi videatur. Valetudinem tuam cura diligenter. Salve à Melinio. 11. Kalend. Quintil. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

XXI.

Venit ad te altera mea ad Pontificem oratio: quam cupio æque placere tibi, atque iis placuit, qui me dicentem audierunt: quod, cum mihi venit in mentem tuarum plane Atticarum aurium, & polituli illius ac limatuli judicii, vel ſperare, improbum puto; cum cogito, quantum me ames, quamque eſſe ſoleas mearum rerum, non æquus modo exiſtimator, verum etiam benignus prolixusq; laudator, ne poſſe quidem aliter evenire arbitror. Brevi, ni fallor,

fallor, accipies & tertiam. Quid si progredior ad hoc exemplum, poterimus olim Pontificiarum orationum quasi σωμάτιον quoddam conficere. Me à te amari certo scio: neq; dubitare te, quin ego tibi in amore respondeam. Salve à Ludovico Beccatello Archiepiscopo. Molinio meo multam salutem. Vale. A. D. 4. Kal. Jan. M. D. LX. Romæ.

Respondet Manutius infra lib. II. Epist. 22: Gaudeo, mi Murete.

M. ANTONIUS MURETUS
S. P. D.
PAULO SACRATO.
XXII.

F*Eci nuper nescio quid verborum de nobili illa victoria, qua Turcæ à nostris ad Naupactum superati sunt,* s), *tanto hominum concursu, quantum ipse non facile credidissem. Quamvis autem res erat nihili, tamen ita multi quotidie petebant describendi sibi potestatem fieri, ut satius visum sit semel, quidquid esset, librariis permittere: præsertim cum Magistratus populi R. judicarent id ad ipsius populi dignitatem pertinere. Exemplum unum ad te mitto, quod semel inspectum cum Paludino, Canalio, Jacobo Canano, Antonio Montecatino, cæterisq; communibus amicis communicare poteris: ut sive placuerit, capiatis ex eo aliquid voluptatis; sive minus, intelligatis tamen, conservari à me, ut decet, memoriam vestri. Vale. Romæ 7. Kal. Januar. M. D. LXXI.*

EIDEM SACRATO.
XXIII.

IN multis, tenuibus illis quidem, sed ipsa assiduitate molestissimis occupationibus meis, usus eram ea libertate, quam tu mihi dederas, ne prius ad literas tuas respondere

s) *Ea Oratio est Voluminis I. 19. p. 166.*

necesse haberem, quam Episcopus Hadriæ isthuc rediret. Quod dum exspecto, etsi quibusdam & meis & ipsius familiaribus negotium dederam, ut me tempestive de discessu ipsius admonerent: prius tamen eum abiisse rescivi, quam de abitu cogitare cognossem. Factum id non modo eorum, quibus id mandaveram negligentia: sed & consvetudine quadam multos jam menses a me suscepta, nunquam, nisi cum urget necessitas, exeundi domo, & perraro veniendi in ædes Cardinalis: non quin & ipse me libenter videat, & ego eum, qua debeo, observantia colam: sed tanta me satietas, tantum odium & aulæ & rerum aulicarum cepit, ut nunquam mihi magis solus videar, quam in illa turba: nunquam melius comitatus, quam cum me solus in Bibliothecam abdidi. Itaque cum Cardinale ipso ter, opinor, aut ad summum quater collucutus sum, postquam huc venit. Multi fortassis hanc aut asperitatem, aut rusticitatem vocabunt. Vocent sane, ut libet, mihi ægre est, quod non jam pridem ita vivere cœperim, & tamen vivente Hippolyto Cardinali alia ratio erat. Referta erat domus hominibus eruditis, ex quorum convictu ac sermone aliquid perpetuo disceres; Ipse, quanquam doctrina mediocri, magno tamen & excelso ingenio, & mirifice dedito studiis nostris. Itaque domus ipsius Academia quædam videri poterat. Hic amat quidem & ipse mirifice homines bonarum artium scientia excultos: sed sua ei comitas damno est. Dum enim omnes blande excipit, cum omnibus humane colloquitur, facilem se atque obvium omnibus præbet, excitat quidem admirabiles amores sui: sed à tam multis gratiam ipsius ambientibus perpetuo obsidetur, ut ei vix ad curandum corpus satis temporis supersit. Quid quæris? Ego qui quotidie cum illo altero svavissimis sermonibus horas aliquot transigere consveveram, nunc in alium quendam orbem mihi delatus videor. Sed hæc mussanda sunt; quæ tamen semel in tuum hominis amicissimi sinum effundere volui, putans in eo aliquid levationis fore. Nunc ad alia venio. Quod tam sæpe me in epistolis

tuis

tuis tamque honorifice appellas, gratiam habeo: etsi video te multo plus amori, quam judicio tribuere. Sed hoc ipsum non minus jucundum est, sentire me à te unice diligi. Quod nunc præterea scribam, nihil habeo, nisi forte illud scire vis, me hoc anno, si Deus volet, explicaturum publice libros Politicorum Aristotelis: in quibus videor mihi navaturus operam, & multa ab aliis interpretibus non animadversa dicturus. Hoc te puto malle, quam quid de bello aut pace dicatur, & quæ ejus generis vulgo à circumforaneis hominibus disseminantur. ἕκαστος γὰρ τῶν ἑαυτοῦ κήδεται. Vivamus mi Sacrate, vivamus, & consenescamus in studiis nostris, contemnentes ea omnia, quæ vulgo maximi fiunt. Deum & æternitatem cogitemus, alia omnia fluxa & caduca sunt. Vale. Romæ, 8. Id. Jul. M. D. LXXVII.

FRANC. DUARENUS
M. ANTONIO MURETO
Viro Doct. S. P. D.

XXIV.

Cum nihil à te post discessum hinc tuum, vel etiam de te accepissem, mi Murete, ac ingenti desiderio tenerer, de statu rerum tuarum aliquid cognoscendi, equidem literis tuis tam opportune mihi redditis, magnopere delectatus sum. Illud vero meam auxit voluptatem non mediocriter, quod ex eis intellexi te mei memoriam absentis summa cum fide & benevolentia retinere. Verum hoc mihi aspersit molestiæ epistola tua, quod dolorem illum, aut gravissimum mœrorem potius non obscure testetur, quem tibi ista peregrinatio attulit. At eo magis vicem tuam doleo, quod ante annos, ut opinor, duos & viginti istorum Scytharum σκυθρωπίαν *& barbariem expertus sum: quos ne nunc quidem resipiscere, sed* ἀρχαϊσμὸν *illum suum adhuc tueri ac mordicus retinere demiror. Sed hanc materiam atque segetem gloriæ integram tibi DEus, opinor, reservat, ut hostibus, qui bello tentati à nobis & lacessiti sunt, profligatis,*

gatis, ac de possessione jurisprudentiæ expulsis, splendidum aliquando de iis triumphum agas. Id quod jam præsentire ac prospicere mihi videor, si ad eas copias, quibus abundas, alio paulo firmiores atque instructiores accesserint: quas tibi parare, si nervos in ea re contendas tuos, perfacile est. Ac spero fore, ut hæc cogitatio & εὐελπιστία consolationem tibi non minimam adferat; cupio quidem certe. Nam & nos quoque superioribus annis, cum eadem cura sollicitaremur, qua te nunc angi video, ea spes valde confirmavit, nec nos omnino frustrata est. Etsi enim ne hic quidem confecta adhuc res sit, tamen eventus jam propemodum vicit exspectationem nostram: adeo plausibile apud nos populareque est, quod Scythæ vestri insolenter, contumaciter, superbe contemnunt atque oderunt. Mitto Principis in nos scholamque nostram studium incredibile: de quo pluribus tecum, si opus fuerit, alias. Itaq; quod in extrema epistola scribis, unum istic esse doctorem Cotelium, qui colat nos ac scriptis nostris faveat, ad id ego gloriosius forte & audacius, sed tamen vere, nisi fallor, respondere possum, quod Homericus Agamemnon Achilli, παρ' ἔμοιγε καὶ ἄλλοι. In quibus & Cotelium tuum, immo nostrum, numerari vehementer lætor. Qui si talis est, qualem esse eum mihi facile ex tuis literis persuadeo, næ εἷς ἐμοὶ μύριοι, ut paucis, quod de eo homine sentio, dicam. Verum quia plerique studiosorum, quibus noti sunt doctores, qui istic sunt, mihi affirmarunt, neminem in ea urbe jus profiteri isto nomine: tu velim, Anarcharsis hic quisquis sit, paulo plenius me litteris edoceas. Quanquam profecto malim, si rationes tuæ ita tulerint, huc ad nos mature te recipias, ut de rebus omnibus coram inter nos conferamus. Qua de re & certius & subtilius ad te scribam, cum te mihi totum patefeceris, & quid consilii habeas (nam de animo dubitare me non sinit epistola tua) aliquanto apertius mihi declaraveris. Sic enim habeto, nos quæ te velle, quæque ad te pertinere significaveris, ea summo studio diligentiaque curaturos esse. Vale mi Murete. Avarici Biturig. ipso Hilarium die. M. D. LIII.

LUCAS FRUTERIUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XXV.

Meretur hac Epistola Philologicis Fruterii addi, quas repræsentat Gruterus Tomo V. Lamp. p. 384. seqq.

INgratus merito, ne dicam improbus, videri possem, Murete doctissime, si cum à te non semel, verum sæpius humanissime acceptus fuerim, ne litterario quidem officio tantum in me studium tuum compensare studeam. Deterruit certe me hactenus & rusticus quidam pudor, &, ut quod sententio liberius exponam, ingenii mei non obscura tenuitas. Nunc vero cum didici ex scriptis tuis, ingrati vitio laborare non modo eum, qui beneficiis amplissimis & honorum insignibus acceptis ab aliquo τȣτον ȣ̓ δ' ἔπει ȣ̓δ' ἔργῳ, *ut ait ille,* ὀνέει, *sed & illum, qui præstanti ingenio & singulari doctrina virum, in ea loca, ubi & ipse sit, appulsum, non è vestigio liberali quodam scripto honestat: merito sane & ego in vitio sim, nisi te post tot colloquia, tot sermones ultro citroque habitos, non quidem opere aliquo laborioso, (qui enim possim?) sed epistola tamen officiosa munerer. His ego rationibus cum animo meo diligenter expensis, eo deveni audaciæ, ut te & Galliæ totius & Italiæ tuæ clarissimum sidus litterarum mearum cruditate, ab opiparis illis & suavibus Græcorum & Latinorum epulis avocare non dubitem. In bonam tamen spem adducor fore, ut his meis legendis aliquid temporis lubens volensque sis impensurus. Quanquam autem non ea sint, quæ in doctissimas tuas aures, oculosque veniant: da, nihilominus hoc humanitati tuæ, quam non obscure hactenus & intelligere & agnoscere potui, ut istæc officii mei in te certissima argumenta, non alieno vultu amplexus videare. Semper enim hoc in doctis viris desideravi & etiamnum desidero, ut cum ingenio plurimum valeant, & possint,*

sint, comi non minus alloquio sint, & in omnes sapientiæ studiosos obvia voluntate. Quod quidem in Mureto suo desiderare Fruterius nec potest, nec debet. Non potest certe, quia humanitatem illius semper promptissimam expertus est, & indies experitur ampliorem; non debet autem, quia mentiri nec novit, nec veritatem odisse potest. Et hæc quidem in mei excusationem adducenda putavi, Murete doctissime, ut intelligeres, quam religiose voluntatem in me tuam conservare, &, si fieri potest, auctiorem reddere cupiam. Nunc autem, ut quanti apud me sit virtus, & ingenium tuum, exploratius tibi innotescat, libuit quædam ex optimis quibusq́ auctoribus per me nuper animadversa judicio tuo, ut politissimo; sic humanitatis plenissimo exactius ponderanda relinquere: & hoc quidem non eo consilio, ut te omnium rerum peritissimum Anagnosten docere videar, quod certe vel cogitare nefas esse duco: sed tantum ut ex te cognoscere possim, sint ne in his meis aliqua, quæ vero esse consentanea putes; quinimo, ut quæ à me si non corrupta, certe non emendata sunt, diligenti tuo studio nobis aliquando saniora reddantur. Satis vero mihi est, loca quædam obscure depravata, quæ possum, luce donare, vel certe tibi indicare; Tuum erit vicissim, ea in suam lectionem restituere: quod tibi quam facile succedat, non obscure testantur variarum lectionum præclarissima opera, quæ mihi quidem, multo ante quam in familiaritatem tuam veni, semper carissima fuêre, & nunc, cum divino illo amicitiæ tuæ bono affectus sim, cariora indies futura. Sed tandem ad rem: ne multa verborum cruditate offenso stomacho, Theriacam Victorii haurire, non Varronis mulsum biberet t) *videaris.* *Festus*

t) *Ænigma hoc est, quod facile solvet, qui lib. IV. Var. Lect. Mureti cap.* 14 *legerit. Apud Nonium legebatur hoc è Varrone:* Vel maxime illic didici, sitienti theriacam mulsum. *His verbis persuasus Pet. Victor. credidit theriacam olim bibi solitam. lib. I. Var. Lect. c.* 22. *Sed Muretus corruptum esse Varronis locum ostendit, legique jubet:* sitienti videri acam (*i. e. aquam*) mulsum.

*Festus itaque Pompejus, quem ego auctorem insigniter diligo, tum ob rerum omnium jucundissimam varietatem, tum verborum antiquitatem doctissimam, multis quidem partibus auctior & integrior ex Italia prodiit: non tamen omnibus in locis sui se similem ostendit, quod partim Paulo illi Epitomario, partim temporis injuriæ debemus. Sed ut tandem, quod agimus, probemus, locus est in P. littera, qui satis quidem obvius est & expositus, sed tamen haud fideliter editus, si modo nec ætate impeditur judicium meum, nec ipse mihi plus justo indulgeo. * Dicit Festus:* Petissere antiqui pro petere dice- 1
bant, ea quidem forma verbi, qua sunt lacessere & incessere: sed ut mihi videtur, tum significabant sæpius petere, ut petissant, sæpius petant. *Legendum mihi nuper visum est:* ut petissunt sæpius petant *u*), *alioqui insulsum erit, quod Festus dicet, nam cum subjiciat, petissere sæpius petere esse, non opus est, ut opinor, id tertium repetere, & inculcare, sæpius jam explicatum, quinimmò simile quoddam verbum adjunxisse debuit, quod fecisse ipsum vel dejerare ausim. Nunc, ut ad reliqua veniamus, faciliora præmittemus, alia, quæ exactiori probatione indigent, in finem rejiciemus. * Festus* carissam 2
apud Lucillium vafram significare vult, malim ego catissam *dixisset. Nam Catos pro callidis & ingeniosis apud veteres fuisse vel Cato testari potest. At dicat aliquis, catissam ductui litterarum non respondere. Fateor quidem dummodo nec* caprissam *satisfacere loco huic concedas, quod ab aliquo difficultatem sentiente ad marginem Veneti codicis adjectum est. Quod vero ad religiosum illum ordinem litterarum, nihil est. Nam veteres Festi omnino sunt confusissimi, ut facile credam Festum Acrostichidem illam Alphabeticam observasse; non tamen in syllabis curiosulum fuisse. * Alio in loco* Hirrire, 3
Gar-

u) *Sic habent codices, quos inspeximus. Sed sequentia docebunt, fuisse à Fruterio substitutum aliud verbum. Quod quale fuerit, alius divinet. Hoc addo: ipsam Festi lectionem neutiquam sollicitandam videri.*

Garrire, *genus vocis est canis rabiosæ. In margine est* ringere *pro* garrire: *& certe* garrire *quid ad canes pertineat, non video: nisi forte, quod* r *litteram canibus esse peculiarem velint Grammatici.* Herire *quidem vetus est & prope ignotum,* rabire *quoque si tibi arridebit, vetus esse incipiet, & obscuritate cum* hirrio *contendere.*

Nunc in aciem producantur validissima illa bellorum robora, quæ in Triariorum vicem succedant, ut illis prioribus suapte natura parum solidis in auxilium veniant. A veteribus nobis exordium erit: quia scimus eam Romanorum prudentiam fuisse, ut longo usu bellorum exercitatos, & annorum successibus prudentiores in belli
4 *catastrophen rejicerent. * Prodeant itaque vetustissima illa succrescentis Urbis volumina. Numæ nimirum Pompilii sanctissima instituta, quæ ut sunt antiquissima, ita quoque antiquis scripta verbis fuisse negari non potest. Festus, cum, quæ* Pellices *dicantur, diserte ostendit, pœnam quæ huic mulierum generi per Numam est constituta, subjungit his verbis:* Pellex aram Junonis ne tangito. Si tanget, Junoni crinibus demissis agnum fœminam cædito. *Hanc ego legem ut non esse corruptam arbitrer, vetustati tamen suæ reddendam existimo: quod qua ratione faciendũ putem, subscribam.* Pellex aram Junonis ne tagito, si tagit, Junoni crinibus demessis arnũ fœminam cædito. *Veram esse & genuinam legis hujusce correctionem affirmare tibi nec ausim nec possim: non ausim quidem, quia id gloriosulum videri possit; non possim vero, quod singulorum exactam rationem nondum invenerim: hoc tamen polliceri ausim, aut talem omnino aut similem esse debere legis hujusce sententiam. Quod autem pertinet ad singula, non tibi novum esse debebit, ut nec futurum scio, si* tagito *reposuerim &* tagit *vel* taget, *cum vel Festo teste notissimum sit veteres ita loqvutos, qui Pacuvii Teucrum citat, & hunc versum adducit:* Ut ego si quisquam me tagit, tagam. *Cæterum quod crines* demessos *non* demissos *velim, ratio est, quod hac lege non levem quandam pœnam imponi pelli-*

cibus

cibus sciam; tum quod existimem Numam ut sapientissimum, ita & politicum maxime fuisse, neque omnino sanctissima conjugii fœdera temere violari voluisse; quinimmo graviter admodum in hujusmodi nuptiarum corruptelas animadvertisse, ut jusserit eas Junoni, qua & ipsa pellex est, arnum fœminam crinibus demessis immolare: crinibus vero demessis, ut quod in fœminis honorificum est maxime, iis auferret. Alioqui observare videor in sacris comptissimas fuisse matronas, & lætissimo cultu, quod indicat Tibullus, cum puellam suam Junoni sacrificaturam inducit, & Deæ commendat. Sic autem scribit:

Natalis Juno, sanctos cape thuris acervos,
Quos tibi dat tenera docta puella manu.
Tota tibi est hodie, tibi se lætissima comsit:
Staret ut ante tuos conspicienda focos.

Hoc ego in loco non Tota, *sed* Lota *legam cupidius.* Arnum *fœminam scripsi, quod sciam ex Festo sic veteres nominasse.* * *Lex alia est ejusdem Numæ apud Pompejum,* 5
ubi quid differentiæ sit inter occisum & necatum *meminit. Lex autem talis est.* Si hominem fulminibus occisit, ne supra genua tollito. *In hac Numæ constitutione aliquid desiderari videtur; aut enim dicendum est:* Si hominem fulminibus occisit, *nimirum* Jupiter; *aut hoc pacto legendum:* Si hemonem fulmen Jovis occisit, ne supra genua tollito. *Fuit tempus cum sic legerem:* Qui hemonum fulminibus occisu est, ne supra genua tollitor. *Tu, quid ex his duobus sit sanius, judicabis. Mihi sat est tibi vel indicasse quid sentiam.* Supra genua tollere, *esse puto, ad sepulturam tradere. Nam Festus & aliam legem Numæ adducit, quæ de eadem re agens sic habet:* Homo si fulmine occisu est, ei justa nulla fieri oportet. *Videtur autem mos fuisse olim, qui & nunc Galliæ quibusdam in partibus est, ut vestibus quibusdam, vel lineis mantilibus feretro circumvolutis, earumque extremitatibus manui obvolutis, funus ultra genu sustollerent, sicque in locum communem Mettia porta transferrent.* * *Hic ego finem legibus* 6
esse

esse dabo, si unam modo adjecero, non quidem ex Festo, sed Macrobio, qui libro primo Saturnaliorum, cum de noctu concubia disputat, Decemviros ait in 12 *tab. inusitatissime* nox *pro* noctu *usurpasse, & hanc legem citat:* Si nox furtum factum sit, si im aliquis occisit, jure cæsus esto. *Ego cum hunc locum legerem, miratus sum, cum de persona non admonuisset lex, tamen subjungere,* si sim aliquis occisit, *statimque suspicatus sum legi posse hoc modo:* Qui nox furtum factum sit, si im aliquis occisit, jure cæsus esto. *Quam conjecturam meam si calculo tuo dignabere, Murete doctissime, erit quod gaudeam; sin minus, patiar certe vel tantulum temporis subitæ huic emendationi datum esse. Legibus modum imposuisse me fateor: sed tamen omnibus Festi difficultatibus, nego. Sunt enim, præter eas,*
7 *quas tibi adferam, vel plurimæ.* * Silicernium *genus esse farciminis docet Festus,* quo, *inquit,* fletu familia purgabatur. Dictum autem silicernium, quia cujus nomine ea res instituebatur, is jam silicem cerneret. *Cæcilius:* Credidi silicernium ejus me esse esurum. *Quid sibi Pompejus velit, non video, cum dicit,* quo fletu familia purgabatur: *nisi forte distinctio interponenda est post* quo, *& intelligamus* farcimine, fletu familia purgabatur. *Hæc levia sunt, illud gravius. Multa & accurata cogitatio effecit, ut legendum putarem,* quo jus esu, *quod ipsum & litterarum ductus, & Cæcilii versus probant. Donatus in Adelphis sic de silicernio meminit:* Silicernium cœna est, quæ infertur Diis manibus: quod eam silentes cernant, id est, umbræ possideant; vel quod qui hæc inferunt, cernant, neque degustent: *quod quidem meæ sententiæ opponi videtur. Tuum quidem judicium esto, ego vel somniis istis meis facile cessero; tu vero variis tuis lectionibus, quas propediem auctiores expecto, admiscere*
8 *poteris hæc loca, genuinæ lectioni suæ per te data.* * *Properabam ad alia Festi loca, & ecce venit in manus meas & alia* 12 *Tab. constitutio, quam eo libentius tibi indicavi, quod & in eam Auratus tuus cogitationem & conjectu-*

ram

tam suam interposuerit. Talionis mentionem fieri in 12.
inquit Verrius hoc modo: Si membrum capserit, ni cum
eo pacit, talio esto. *Auratus cum legit conjecturam meam,*
statim legi posse putavit hoc modo: Qui membrum ca-
pserit *& cætera, &* capserit *interpretabatur* privaverit,
ut in illo, talpæ oculis capti. *Verbum non addam de ho-*
mine & optimo & doctissimo, tantum à te petam, ut, quid
tu de his legibus sentias, rescribas. Nulli certe felicius id
negotii committi potest, ne Trebatio quidem alicui. Satis
enim superq; ostendisti in divinis illis operibus tuis, quan-
tum tibi omnes Latini & Græci auctores & debeant &
debere velint amplius, si illos melius quidem jā habentes
*in ipsissimam sanitatem restituere pergas. * Extremum* 9
adjiciam, quod in Festo corrigendum puto. Taminia, *in-*
quit, uva silvestris generis videtur Verrio dicta, quod
tam mira sit, quam minium. *Legendum existimo*, quod
tam rubra sit, quam minium. *Mecum facit Plin. lib. 23. c. 1.*
ubi sic de Taminia scribit: Maturescit Astaphis, cum vin-
demia nigrescit, cū Taminiæ rubentes norimus acinos.

Nunc subjiciam loca quædam, quæ & obscura sunt, &
correctione indigent; quali vero non dicam, quia nescio,
nec multum scire laboravi; tibi vero facillimum erit ea
ingenii tui divinissima acie penetrare, & suis è tenebris e-
ruere. Ait Festus,* Redarguisse, *Scipionem Aphricanum* 10
per e *literam protulisse, eundemq;* pertisum *dixisse non*
pertesum, *de quo meminerit Lucillius, cum ait:* Quo fa-
cetior videare, & scire plus quam cæteri pertisum homi-
nem non pertesum dicere ferunt, nam genus. *Primum*
quidem manifesto scribendum Rederguisse *videtur, cum*
id agat Festus. Tū Lucillii versus quadrati videntur, qui-
bus tamen nigra est cauda. Tu his lacunis felicissime im-
pletis, nobis pro tenebris oblatis, lucem reddes. Locus a-* 11
lius est eodem in Festo æque deploratus; cui quidem ali-
quid opis attuli, quod tibi eum indicavi: tuum vero erit,
qua es humanitate, nobis eum saniorem dare. Sponsis be-
ne, beneq; volueris in precatione augurali, Messala au-

gur

gur ait significare spoponderis volueris. *Cum hunc locum attentius legissem, sensi tandem Messalam, qui formulam quandam precationis antiquæ referret, ea verba utpote obscura explicare voluisse, cum dicat* sponsis *significare* spoponderis & volueris. Volueris *dico ego vel nil cernere me, vel ætate impediri judiciũ meum, aut locum hunc corruptum esse; quomodo tamen corrigendus sit ignoro, nisi forte* vulsis *legas aut* volsis, *itaq; precére*, Bene sponsis, beneq; volsis. *Alia sunt, quæ mihi sunt obscurissima, sed ea coram agentur latius: Nondum tibi molesta esse desinit infantia mea, quam revera simplicius erit & rectius garrulitatem appellare; quia non tam infans est, quam indecenter loquax nimis. Sed dabis hoc observantiæ in te meæ. Dii enim meliora, quam ut tantum temporis, perire cupiam tibi, dum singula hæc inspicias; quinimmo nisi ea essent, quæ studiosis olim omnibus, mihiq; inprimis utilissima forent, omnino te ab optimarum rerum studio avocare inanibus istis somniis nollem. Sed audi,*
12 *quæso, quod restat.* * *Macrob. lib. 2. Saturn. cap. 7. cum de Laberio Equite Romano agit, quem Cæsar Julius quingentis millibus invitarat, ut prodiret in Scenam, & ipse ageret mimos, quos scriptitarat, hos ejus versus subjungit, quos tamen librariorum culpa corruptos nobis edidit. Sunt autem hi:*

Necessitas, cujus cursus transversi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt,
Quo me detrusit pene extremis sensibus?
Quem nulla ambitio, nulla unquam largitio, *& cætera.*

Hi versus ut sint venusti multum, tamen venustiores futuri videntur, si unius litteræ mutatio accesserit. Legerem itaq; libens tertio illo in versu: Quo me detrusit pene extremis censibus? *Erat enim Laberio præmium à Cæsare oblatum quingentorum millium. Quod tu quidem immane esse pretium nosti. Quin addit, se, cum juvenis esset, nulla largitione, nullis honoribus de statu moveri*

pot-

potuisse. Sic scriberem ego, de te nondum certior, sed brevi, ni fallor, futurus. Intelligere possim, extremis sensibus, *in senecta ætate: sed nil ad rem, quia subjungit statim,*

Ecce in senecta ut facile labefecit loco
Viri excellentis mente clemente edita
Submissa placide blandiloquens oratio!

Sequitur:

Ego bis tricenis annis actis sine nota
Eques Romanus è lare egressus meo,
Domum revertar mimus?

Sic legi debere & versus ratio & ipse orationis contextus ostendunt.

Paulo post est:

Fortuna immoderata in bono æque atque in malo,
Si tibi erat libitum literarum laudibus
Floris cacumen nostræ famæ frangere, *& cætera.*

Hæc omnia sunt corruptissima. Quid enim est literarum laudibus floris cacumen famæ frangere? *legendum putarem* Ludionum laudibus *vel* lusibus *potius: sic enim locum quendam Propertii emendabit Auratus noster, ubi agitur de Spartæ laudibus, quæ nudas puellas in gymnasium mittebat cum viris decertaturas. Sic habet versus:*

Quod non infames exercet corpore laudes.

Auratus ludos *legit. Sic itaq. Laberii versus repono:*

Fortuna immoderata in bono æque atque in malo,
Si tibi erat libitum Ludionum lusibus
Florens cacumen nostræ famæ frangere,

Vel certe florum cacumen, *quod erit*, floridum. *Nam* florus *dixisse veteres pro eo quod* floridus *nunc est, exploratum habeo. Sequitur:*

Cur cum vigebam membris præviridantibus,
Satisfacere populo & tali cum poteram viro,
Non me flexibilem concurvasti, ut caperes?

Nec hic quidam bene habet carmen. Nã qui tandem ille est trimeter, Non me flexibilem concurvasti, ut caperes? *lego,*

ut cæteros, *vel* cœperas. *Certe quiddam hujusmodi substitui debet. Extremum addit Fruterius, non minus, ut sperat, Mureto suo gratum futurum, quam vel alia omnia.*

13 * *Cum hæc scriberem, incidi in librum quendam sodalis mei, ad cujus frontem amylo vel potius visco librario impactum erat folium quoddam membranæ, in quo reperi hæc, quæ subscribam: (videbatur autem Grammatici cujusdam fragmentum aliquod, de quo tamen affirmare non possum:) sic habent ea :* Inveni marum pro marium, quod tamen in raro est usu, genitivus apud Nævium in carmine belli Punici: Senex fretus pietate dominum adlocutus summi Dominum regis fratrem Neptunum regnatorem marum. Ejus ablativum Cæsar quinto belli Gallici ponit : Paulo latiores, quam quibus in reliquis utimur maribus. *In vulgatis Codicibus, statim à principio hunc in modum legas :* Ad onera & ad multitudinem jumentorum transportandam paulo latiores, quam quibus in alio mari uti consveverant. *Certe si hic est locus, quem citat Grammaticus ille, mirum est tam sui dissimilem esse; sed fieri potest, ut in acio Cæsaris libro sit hic versiculus. Tu vel optime id scies, qui optimos quosque auctores tibi familiares habeas, inprimis vero Cæsarem.*

Hæc pauca sunt de multis, Murete doctissime, quæ ad te scribenda putavi, partim ut ἀχαριστίαν, *qua tetrius esse vitium nullum puto, à me amolirer, partim etiam, ut, quo in te animo essem, non ignorares. Bene vale, Galliæ tuæ & Italiæ totius clarissimum decus. Cuperem omnino, Murete optime, ut his meis non voce, sed tabellis respondere digneris : quod in suffragiis tabellariis factum nosti. Deus ero, si vel literulam à te extorqueo. Iterum vale, & nos ama.*

MURE-

MURETUS JACOBO CANANO MEDICO S.

XXVI.

COnvalui. Hoc me gratius, aut optatius tibi epiſtolæ principium reperire nullum poſſe, certo ſcio. Febris fuit tertiana duplex, qualem tu à me tertio ab hinc anno Ferrariæ depuliſti: niſi quod hæc mitior & remiſſior fuit. Itaque octavo me die, poſtquam corripuerat, reliquit. Curatus ſum non medicamentis modo, ſed & miſſione ſangvinis: de conſilio Angeli Juſtiniani noſtri, qui medicamenta non ſolum ipſe præſcripſit, ſed & magnam partem eorum ſua manu confecit, ac concinnavit. Omnino & ipſius, & omnium qui hîc ſunt; ſed præcipue ipſius, & Petri Normeſini, mirificum quendam expertus ſum in me amorem, miram in curanda valetudine mea ſollicitudinem, ſedulitatem, aſſiduitatem. Neque ita hos prædico, ut non cæteris quoque plurimum debere me fatear. Nam & Bartholomæus Fertus, [puto te antea neſciviſſe id nomen Theologo noſtro eſſe,] & Hieronymus Lippomannus, & Abbas Roſſettus contendere quodam modo inter ſe videbantur, quis pluribus atque expreſſioribus indiciis ſtudium erga me patefaceret ſuum. Mihi crede, tanti erat ægrotare. Nunc confirmatus avide expecto, quid vos iſtinc ſcribatis de noſtro in Italiam reditu. Quanquam enim tuæ litteræ certa propè & explorata nunciant: non deſunt tamen hic, qui ſponſione certare parati ſint, nos in Gallia hybernaturos. Alii aliter putant, ſed tamen dubitationis aliquid affert, quod hic nondum pro certo auditum eſt, Nichettum abiiſſe. Qui ſi media hyeme redierit, [& jam vix videtur aliter fieri poſſe,] tamenne ſe alieniſſimo anni tempore, aſperrimo cœlo, inviis viis, tam longinquo itineri commiſſurus eſt Cardinalis? Ita diſputant quidam, qui mihi non ſatis cognitum habere ipſius ingenium videntur. Ego enim hoc ipſo argumento utor, cur magis augurer

fore,ut abeamus. Herus enim noster, qua est magnitudine animi, hanc ipsam occasionem arripiet declarandi omnibus hominibus,virtutem & constantiam suam neque æstatis ardoribus, neque asperitatis hyemis retardari. Quare si aliud nihil obstiterit, ibimus vel si cœlum ruat. Meam voluntatem si exquiris: equidem negare non possum,quin tanto mihi desiderio sit Italia, quanto fortasse nemini nostrum: sed ad res meas multo accommodatius esset,exspectari à nobis tempus illud,

gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris se gleba resolvit.

Mea enim maximi momenti negotia citius explicari non queunt. Sed *quod fors feret*, ut ille ait, *feremus æquo animo.* Iter hyeme capessendum si fuerit,incommoditatem, reditus celeritate compensabimus; sin expectandum ver, commoditate temporis ad conficienda quæ volumus,desiderium Italiæ leniemus. Sed utut futurum est, obsecro obtestorque te per amicitiam nostram, ut expiscere, si potes aliquid certi,idque ad me scribas quam poteris certissime. Permagni mea interest,scire quid futurum sit, propterea quod consilium mihi ad rationem itineris dirigendum est,& aliud capiendum,si properatur profectio,aliud si differtur. Cura igitur pro eo, quanti apud te sum, ut mittas ad me aliquid explorati. Id si tacitum haberi voles, nemini indicabitur. Mi optime & optatissime Canane, vale & ama me, ut facis. Salutem quibus videbitur. Nostri omnes te salutant. E Karoliloco, prid. Non. Octob. M. D. LXII.

EIDEM CANANO.

XXVII.

EGo vero jam subverebar, ne mea hæc nova ad te scribendi ratio parum tibi probata esset, adeoque (vide quanto in errore versatus sim) meditabar excusationem. Sed gaudeo contra cecidisse quam putaveram. Nunc tu à

me

me & crebras & longas literas expectato: Ea tamen lege, ut mihi liberum sit, nullo ordine, nullo delectu, quicquid in buccam venerit, scribere. Literæ tuæ omnes mihi redditæ sunt: neque facile credas, quantam mihi voluptatem attulerint. Quanquam enim non sum solitus valde magnam curam suscipere de iis, quæ ad me nihil pertinent; neque quisquam usquam est minus, quam ego sum, rerum novarum curiosus: libenter tamen intelligo progressus istius calamitosissimi belli, præcipue cum ea nunciantur, quæ spem adferunt aut victoriæ, aut honestæ alicujus compositionis. De recepto Avarico jam hic auditum erat multo ante, quam tuas ea de re litteras acciperem. Sed videor per nebulam inaudisse quiddam, quod haud scio, an litteris committere debeam; indicabo leviter. Etenim si falsum est, nihil periculi fuerit, etiamsi tu, quid sit, non assequare; sin verum, quamvis leviter admonitus, facile totam rem intelliges. Fuere igitur hic, qui pro certo ac comperto affirmarent, potuisse oppidum per vim capi, invitissimis hostibus, nulla deditione, nullis conditionibus, nisi quorundam aut scelerata collusio, aut stulta clementia, alienæ virtuti impedimento fuisset. Quod si est, facile fuerit jam nunc prospicere, qui futurus sit exitus. Neque enim dubium est, quin suum quisque institutum conservaturus sit ad extremum. O mi Canane, qui tandem finis hujus tam molestæ peregrinationis futurus est? Quando erit, ut ad Eridani, aut, quod malim, ad Tyberis ripam inambulantis, concinere possimus illud Euripidis:

Suavis est laborum præteritorum memoria?

Sed, pedibus nobis ne conficiendum sit iter, metuo, si verum est, quod modo huc allatum est, equos omnes furto sublatos esse. Malam pestem illi abigeo, quisquis est. Sed quid est, quod ait Balbus, ferventius quam unquam antehac, agi de pace? Utinam quidem eveniat! ut nobis tanto maturius in Italiam redire liceat, antequam incidamus in hyemem. Sed hæc, ut opinor, somnia sunt; quæ tamen

cujcuimodi erant, scribenda tibi fuerunt. Aliud enim nihil erat, quod scriberem. Præclaras illas historias, quas tibi superioribus litteris promiseram, neque vacat scribere, neque nunc quidem satis tutum est. Sed, mihi crede, mirificus homo est ille noster: neque magis in quoquam deprehendi verum esse id, quod ex te sæpissime audivi, vitandam esse ei familiaritatem eorum omnium, apud quos conservare auctoritatem suam vellet. Nostri omnes te salutant. Saluta mihi tu istic, quos videbitur: Contarellum præcipue, & Gerardinum. Vale. Karoliloci XII. Kalend. Octobr. M. D. LXII.

EIDEM CANANO.

XXVIII.

VErum est quod audisti. Trepidatum hic est ab omnibus: neque sane injuria. Quis enim constare animo posset, cum audiret, fusum ac fugatum esse exercitum regium, pedites concisos, equitatum disjectum ac dissipatum, ex Ducibus ipsis alios interfectos, alios vulneratos, Comitem stabuli captum. Mihi crede, habent justam excusationem timoris. Nam mea quidem, ut mox audies, non eadem caussa est, quæ cæterorum. Sed cum hic ita crederetur, nihil propius esse quam ut ad hanc domum diripiendam turma aliqua militum accurreret: Theologus noster, homo, ut scis, minime bellicosus, qui videret sibi adversus illos homines nihil in Theologia sua præsidii fore, quanta maxima celeritate potuit, collegit sarcinas suas, & iter in Belgium cepit. Comitati eum sunt Abbates duo, neque de iis quicquam postea audivimus. Cæteri, ut scire te puto, Lutetiam ibant, sed cum in itinere alium nuntium accepissent, hunc omnes multa jam nocte redierunt. Ego biduo ante Bellovacum profectus eram, quo me Cardinalis miserat. Ita autem fors tulit, ut eodem plane temporis puncto, quo illi redibant, ego quoque redirem. Quo factum est, ut prius rediisse sciverim, quam abiisse scirem.

Hila-

Hilaritatis igitur omnium animis, multum inter cœnam risimus; multa in eos, qui remanserant, plura in eos, qui fugerant, jocati sumus; mecum omnes præclare actum esse dicebant; qui quasi prospicerem ac divinarem quid futurum esset, & fugissem ab acerbitate prioris nuntii, & ad posterioris lætitiam accurrissem. Nunc hic ego & Petrus Normesinus suavissime vivimus, venatu, aucupio, piscatu, &, quod caput est, bonis sermonibus: neque vobis invidemus, quos istic ambitio aureis compedibus alligatos tenet. Unum me male habet, Theologi absentia: quem desidero, & ut discipulum magister, & ut magistrum discipulus. Operas enim permutare inter nos cœperamus, ut ego eum Græcas literas, ipse me Theologiam doceret. Valde magnam voluptatem mihi attulerunt literæ tuæ, quod & læta nunciabant, & omnia accuratissime ac minutissime persequebantur. Conserva, quæso te, istam consuetudinem: sed noli expectare, ut tecum paria faciam. Tibi enim quæ scribas, plurima quotidie suppetunt: mihi quod scribam fere nihil est, nisi hoc ipsum, nihil esse quod scribam. Ego & Petrus Normesinus te communiter salutamus, atque à te petimus, ut nostro amborum nomine Contarellum salutes. Vale. E Karoliloco. A.D. 7. Kal. Jan. M.D.LXII.

EIDEM CANANO.

XXIX.

O Tristem nobis & acerbum nuntium de Rege Navarræ! Quem nos hic etsi acceperamus ex aliis: sustentabamur tamen aliqua spe, donec allatæ sunt litteræ tuæ. Quas ego utrasque heri vesperi acceptas communicavi cum omnibus nostris: neque eorum quisquam fuit, qui non ita certo statueret, cum tu ita scriberes, fieri aliter non posse, quin plane deplorata esset optimi & religiosissimi Principis salus. Cujus interitu quantam plagam Gallia,

quantam caussa religionis acceperit, vereor, ne paucis diebus magno nostro malo sentiamus. En quos fructus civilia bella pariant! Hoc unum miseræ Galliæ restabat mali, ut veteres illas Thebanas calamitates in suo sangvine renovatas videret. Quid enim interest? nisi quod illic ejusmodi fratres contendebant, ut utrumque cadere expediret, quod & contigit: hic cum è duobus fratribus alter errore ductus, & quasi præstigiis quibusdam occœcatus, contra patriam, quodque gravius est, contra Deum arma ferat; alter nihil unquam habuerit antiquius, quam ut & fratrem reduceret, & famam caputque illius modis omnibus conservaret: ei allata nex est, cujus in vita & fraterna salus & magna ex parte totius regni tranquillitas nitebatur. Quod si, qui pro patria dimicantes mortem oppetiverunt, eorum memoriam summo cum honore omnes anni consequentes excipiunt; si consecrari ac prope divinis honoribus affici post mortem solent, qui Christianæ religionis defensionem vita sibi priorem ac potiorem esse duxerunt: quos tandem honores satis amplos congerere posteritas in eum principem poterit, qui, pro quarum rerum utravis mortuum esse satis est ad immortalitatem comparandam, pro earum utraque pugnans, anima spoliatus est? Nunc *ille* cœlo receptus, ex alto res mortalium despicit; & ut nuper auctoritate, consilio, manu communem Dei & Karoli regis caussam tuebatur, ita nunc precibus ad Deum, cujus aspectu fruitur, fusis, eandem fovere ac sustentare non desinit; inprimisque, ut credibile est, filiolo suo ejusmodi duces ac consiliarios precatur, qui ipsum in paternæ potius constantiæ, quam in maternæ pervicaciæ imitationem deducant. De fratribus autem, quos sibi superstites reliquit, pro altero petit, ut quam citissime mutetur; pro altero, ne unquam mutetur. Addit alia iis congruentia, quæ nos sperare fortasse possumus, optare quidem sine ulla dubitatione debemus. Vides, quam & ipse otiosus sim, & esse te putem: qui & tecum, Poetarum more, de iis, quæ aguntur in cœlo, fabuler, & tibi ad hæc legenda otium

um suppetere existimem. Sed tua quidem conditio melior, qui desinere ubi vis, deinde si quando neque dormire vis, & somnus urget, repetere intermissam lectionem potes: mea deterior, qui homo cum piger ad omnia, tum ad scribendum pigerrimus, cogor hæc, tanquam ad clepsydram, scribere. Etenim tum denique admoneor, cum aliquis statim profecturus est. Duplex autem mihi imponitur difficultas: quod & subito scribendum est, ne officio desim, cum tu ad me creberrimas de omnibus, quæ istic geruntur, amantissime & accuratissime præscriptas literas mittas; & multa scribenda, quo te expleam: cum in hac solitudine novi nihil, nisi ea, quæ istic adferuntur, audiamus. Dabis igitur veniam nuganti mihi, &, quia res non suppetunt, verba fundenti. Scio enim te inanes, dum longas, epistolas anteponere aut nullis aut brevibus. Nunc ad alia venio: hybernaturos in Gallia esse nos, jam, ut opinor, exploratum est; neque id mihi valde molestum erit, dum aut Lutetiæ, aut in aliquo alio oppido esse liceat. Nam horum quidem nemorum jam pridem tædet; neque mihi quidquam longius videtur, quam dum tecum sim: ut more nostro legamus una aliquid quotidie, seu novi quid suscipere libeat, seu potius Taciti annales persequi; quos ego totos in hoc secessu devoravi. Interea peto à te, ut quemadmodum instituisti, scribas ad me, quod commodo tuo fiat, quam poteris sæpissime. Non enim facile credas, quam dulces mihi ac jucundæ sint literæ tuæ. Saluta mihi amicos omnes, inprimis Contarellum: cui dices me de libello ad me misso maximas gratias agere, & mandata ipsius diligenter curaturum esse. Hæc ego ad ipsum scriberem: sed novi hominis occupationes. Itaq; scribere mehercules ad eum non audeo, nisi cum est necesse. Salve ab omnibus nostris, & valetudinem tuam cura. E Karoliloco postrid. Id. Nov.

M. D. LXII.

HORATIUS CARDANETUS MURETO S.P.D.

XXX.

Mitto ad te, Murete eruditissime, omniumque politiorum literarum decus, (liceat mihi, quod sentio, ac potius, quod docti omnes sentiunt, sine ulla assentationis suspicione vere loqui,) paucas aliquot epistolas tuas x), *ad me humanissime ac elegantissime scriptas, quas Lucas Sempronius noster, optimus juvenis, & utriusque nostrum studiosissimus, tuo nomine à me petiit. Descripsit eas libenter & eleganter Balthasar Ansideus, tuusne, an meus dicam? utriusq; certe quantum alter alterius esse potest. Agnosces facile ipsius manum, qui superiore anno in describendis variis lectionibus operam tibi suam navavit: tui quidem admirator ac laudator est mirificus. Si de tuarum epistolarum editione cogitas, recte cogitas. Nihil enim detrahent de eloquentiæ tuæ fama, quam luculentissimæ tuæ orationes tibi pepererunt. Excellis tu quidem, Murete, ac mirus es in omni scriptionis genere, seu carmen pangas, idque variis numeris; seu solutam texas orationem; seu poetam, ut Catullum, interpreteris; seu oratorem, ut Ciceronem, explices; seu Græcos vertas, ut Aristotelem: quicquid denique quoquo modo literis mandes, elegans est, politum, ingeniosum, eruditum, omnibus numeris absolutum. Tua me scripta omnia capiunt, tenent, revocant; nulla unquam eorum satietas. Vel ipsæ epistolæ, quas properanter exarare te scio, quam venustæ, quam sæpe eruditæ, quam semper urbanæ! Quod si volumen ipsarũ legatur, studiosorum manibus teretur, ac, si ullius foret ponderis auctoritas judiciumque meum, ad eas edendas te cohortarer. In quo Politianos, Bembos, Sadoletos, Manutios, (mitto alios,) imitabere. Neque levius tibi scriptionis genus*

x) *septem illas videlicet, quæ proxime sequuntur.*

rus videatur, tuoque ingenio, eruditione ac indignum. Proponam enim gravissimos doctrinaque principes viros, qui minus sunt illud aspernati, laudemque sibi ex eo quæsiverunt: Plinium, Ciceronem, Platonem. Memini etiam epistolam me tuam legere, in qua de bene scribendæ epistolæ difficultate disputas; hanc autem semper sequitur laus. Illud igitur tui judicii erit, quo excellis. Verum hoc hactenus. Ego quod jam diu literarum officium intermisi, hanc arripui occasionem. Velim existimes, tantum me tibi tribuere in literis, quantum alii nemini. Nisi igitur impudentior sim in petendo, mitte ad nos aliquod ex tuis scriptis, quod tanquam sacrum, Balthasar & ego custodiemus, nec emanabit unquam te invito. Appellarem te crebro per literas, sed partim vereor, ne interpellem nugis, quanquam officiosis; partim per valetudinis infirmitatem, docendique molestas occupationes, quibus invitissime distringor, haud commode licet. Cupio tamen consuetudinem repetere, mercaturamque istam exercere, quam tu mihi aliquot ab hinc annos y) proposuisti: quam si exercuissem, multum fecissem lucri. Quod si minus mihi licuerit, dabo negotium Balthasari meo, omnium, quos cognoverim, bonarum omnium literarum cupidissimo ac studiosissimo, qui jam adest cum tuis epistolis descriptis, ac fasciculum obsignabit. Vale, mi Murete, atque ab eo salve. Lucam Sempronium semel à me tibi commendatum, quo primum tempore ad Urbem venit, nunc iterum commendo, non quod ipse à me petat, sed mea tantum benevolentia, in ipsum suscepta ob eximiam ejus probitatem. Quibuscunque rebus illi commendaveris, mihi commodaveris. 5. Id. Jan. M. D. LXXIX.

y) *Respice ad principium epistolæ paulo post sequentis XXXII scriptæ à Mureto A.* 1564.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
HORATIO CARDANETO SUO.
XXXI.

QUid ni enim te meum vocem, Horati optime & humanissime, cum & ipse te singulariter diligam, & me ita tibi carum esse sentiam, ut nulli te veterum amicorum meorum in me amando cedere profitearis? Quod quidem ego, ut, quia summe cupio, facile mihi persuadeo vere à te atque ex animo dictum esse: ita caussas, quibus te ad istam voluntatem erga me suscipiendam adductum esse scribis, non agnosco. Immo vero majorem in modum à te peto, ut si, cum me ac mea diligentius inspexeris & excusseris, animadvertes, non esse in me eam eruditionem eamq; eloquentiam, quam tu fortassis aliquando credidisti, nolis me luere ac sufferre pœnas erroris tui: neve, quasi vitiosum aliquid aut morbosum pro sano emeris, ex ædilitio edicto agere ad redhibendum velis. Si me ita amabis, ut hominem & honestis studiis deditum, & ingenuum, apertum, simplicem, rectum, minime fucatum, minime tectum in primis φιλόφιλον: præstabo tibi ea omnia cumulate, neque unquam in ejusmodi rebus fallam opinionem tuam. Eo tu si præterea aliquid addideris, ut multarum rerum scientiam, ut eloquentiam, ut cætera id genus: ipse, quomodo tibi caveas, videris; ego ea neque polliceor, neque præstabo. His legibus initam mihi esse tecum & constitutam amicitiam volo, quas à te quoque non gravate acceptum iri puto. Atque equidem cum multis de caussis antea amaverim Gisbertum Oddum, adolescentem optimum, & pleno gradu ita tendentem in ea studia, quibus nos delectamur, ut, quod serius in eam viam ingressus est, assiduitate & diligentia compensaturus esse videatur: habebo posthac cariorem etiam hoc nomine, quod is conciliator, quasique προξενητὴς hujus nostræ conjunctionis fuit. Magna sane cum voluptate repeto memoria tempus illud, cum ipse

mecum

mecum de doctrina tua, deque ſvaviſſimis moribus, & creberrime & amantiſſime loquebatur. Addebat etiam nonnulla de ſtudio quodam & amore mei tuo, quem ſibi ex tuis ſermonibus cognitiſſimum eſſe dicebat. Ego autem & audiebam ea libenter, & ei fidem habebam non invitus: ut ad credenda, quæ jucunda ſunt, faciles natura omnes ſumus. Itaque iiſdem ex eo ſæpe & conſtanter audiendis, ſic jam incalueram, ut quemadmodum in aridiſſimam, ſiccisſimamque materiam nulla poteſt incidere tam parva ſcintilla, quæ non maximum ſubito incendium excitet, ita nulla poſſet à te dari tam puſilla tamque tenuis ſignificatio eorum, quæ de Gisberto audieram, quæ non ad me totum mirifico quodam tui amore inflammandum ſatis habitura virium videretur. Adhuc hæc erant, cum afferuntur à te ad Gisbertum litteræ, non ſolum ſcriptæ eleganter ac polite, quod tibi proprium ac perpetuum eſt, verum etiam illum amorem in me, de quo tam multa tam ſæpe audieram, omni ex parte ſpirantes. Quid quæris? ita exarſi, ut nihil fieri poſſet ardentius. Succeſſerunt primis illis alteræ, tertiæ, aliæ deinceps, eadem omnes ſvavitate perfuſæ, iiſdem inſignes amoris notis. Nonne igitur inhumanus ſim, planeque ferreus, niſi tam amanter à te ultro appetitus ac provocatus, tibi in amore reſpondeam? ſed non committam, ut eo nomine accuſari poſſim: ſemperque ſine ulla retractatione, ſi quid accidet, in quo amicitia mea tibi aut uſui, aut ornamento eſſe poſſit, ne qua in parte veri amici officio defuiſſe videar, ſtudioſiſſime operam dabo. Quod ad literas tuas tardius fortaſſis tua exſpectatione reſponderim, ſcito eas mihi nudius tertius tandem redditas eſſe. Vale, poſtrid. Non. Decembr. ex Urbe. M.D.LXIV.

EIDEM CARDANETO.
XXXII.

VOlo tecum, Horati, ſi modo ab eo voluntas tua non abhorret, quaſi mercaturam quandam inſtituere literarum

rarum: ut quando iisdem fere in ſtudiis noſtrum uterque verſatur, ſi quid & bellum atque elegans, & non vulgare, neque protritum, dum, ut longinqua littora, ita veterum ſcripta luſtramus, reperiſſe videbimur, id in commune conferamus, & alter cum altero communicemus. Hoc feciſſe veteres illos, quos *endo cælo*, ut Cicero in legibus loquitur, *merita locarunt*, Hippocratem Coum, & Democritum Abderiten, Platonem Athenienſem, & Tarentinum Architam: tum e noſtris (quanquam illos quoque quid ni noſtros vocare liceat?) ſed tamen ex illis, quos uſitatius noſtros dicimus, idem inter ſe Ciceronem ipſum, Nigidium, Atticum, Varronem factitaſſe, ſatis aperte ipſorum monumenta declarant. Quorum ego exemplum, quantum in me eſt, renovare cupiens ad hanc te ſocietatem, Horati, voco: quam niſi refugis, non dubito fore, ut ex ea primum uterque noſtrum; deinde etiam alii, non eorum modo, qui nunc ſunt, ſed etiam, ut Homerico verbo utar, τῶν ὀψιγόνων; ſi non magnos atq; uberes, aliquos tamen aliquando capiant fructus. Ejus autem, niſi tibi ſecus videtur, eæ leges ac pactiones erunt. Primum, ut quidquid alterutri noſtrum quocunq; in ſcriptore antiquo occurrerit, quod aut ſit, aut videatur obſcurum, ambiguum, depravatum, de eo, ut ipſi alterius ſententiam exquirere jus faſque ſit. Deinde ut is, qui ſententiam rogabitur, re diligenter penſitata, cum amicis etiam, ſi videbitur, communicata, quidquid aut commode cogitare ipſe, aut ex aliis expiſcari potuerit, aperiat. Tum, ut ſi alterutri aliqua alterius opinio non probabitur, liberum ei ſolutumque ſit, cauſſas, cur eam non probet, exponere, iſque qui reprehendetur, aut potius admonebitur, non modo non lædi ſe ac violari in eo, verum etiam beneficium ſibi tribui putet. Poſtremo, ut quidquid alter ab altero acceperit, nunquam neque privatim, neque publice id ſe ab eo accepiſſe diſſimulet: quin potius uterque omni ope omnes alterius ornandi atque amplificandi occaſiones, non tantum oblatas arripiat, ſed etiam ſtudioſe diligenterque perquirat.

rat. Hæc si faciemus, alter alterius industriam acuemus, ingenium excitabimus,& discemus denique vicissim, & vicissim docebimus. Gisberto quidem nostro,quem ego adolescentem quotidie plus amo, quod ipse quotidie honesta studia plus amat, præsens ex hac nostra negotiatione lucrum paratum est. Ego enim,qui cum ad cætera omnia, tum ad scribendum, ita piger sum, ut nemo magis eo posthac, cum ad te scribam, amanuensi uti cogito. Nam & ipse cum laborem caussa mea libenter capit, tum hoc studiis suis inutile non fore arbitratur. Vale. 3. Kalend. Jan. M. D. LXIV.

EIDEM CARDANETO.

XXXIII.

Respondebo tibi breviter,ut & postulas, & occupationes meæ cogunt. Non te præterit,apud optimos utriusque lingvæ auctores reperiri quædam seu de industria, seu ab aliud cogitantibus peccata, quæ Grammatici modo ἀνακόλουθα, modo σολοικοφανῆ vocant: cum illi non ipsam conformationem orationis, aut vocum convenientiam,sed id modo, quod sensum est,respiciunt. Exempla scio tibi non deesse: sed tamen ut videas me tecum ἀτέχνως καὶ ἀδόλως agere, congeram quæ in mentem venient.Terent.Hecyra: *Nam nos omnes,quibus est alicunde aliquis objectus labos,Omne quod est interea tempus,prius quam id rescitum est,lucro est.* Ut omnia conere,non reperies, cum quo cohæreat illud, *nos omnes.* Sallustius: *Sed antea item conjuravere pauci contra Rempubl.in quibus Catilina fuit: de qua jam verissime potero dicam.* Idem: *Interea servitia repudiabat,cujus initio ad eum magnæ copiæ concurrebant.* Idem: *Familia nostra cum populo R.bello Carthaginensi amicitiã instituit: quo tempore magis fides ejus, quam fortuna, pendenda erat, quorum progeniem.* Idem: *Abundantia earum rerum, quæ prima mortales ducunt.* Atque ut in aliis, ita in hoc quoque Sallustius Thucydideus

fuit.

ſuit. Apud illum enim talia ὅσα· ὄις. Plautus: *Hos quos videtis ſtare hic captivos duos, illi qui aſtant, ii ſtant ambo, non ſedent.* Sed ne apud Plautum quidem talium modus eſt. Hujus generis ſunt & illa Homerica:

Τέκνον φίλε;

Et:

Ἐννῆμαρ μὲν ἀνὰ ϛρατὸν ᾤχετο κῆλα θεοῖο.
Τῇ δεκάτῃ δ' ἀγορὴνδε καλέσσατο λαὸν Ἀχιλλεύς.

Et:

Ἔθνεα πολλ' ὀρνίθων ἀγαλλόμενα πτερύγεσσιν.

Et illud Virgilianum:

Craſtina lux, mea ſi non irrita dicta putaris,
Ingentes Rutulæ ſpectabis cædis acervos.

Et:

Pars pedes ire parat campo, pars arduus altis
Fertur equis.

Poſſum è Sophocle, Euripide, Pindaro, aliis quamlibet multa congerere: ſed ne longior ſim, & ne tibi homini eruditiſſimo videar diffidere, pauca tantum tibi in memoriam ex ipſo Cicerone revocabo. Ita igitur eſt in ſecundo Tuſculanarum: *Etenim ſi orationes, quas nos multitudinis judicio probari volebamus, (popularis eſt enim illa facultas, & effectus eloquentiæ eſt audientium approbatio,) ſed ſi reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, niſi quod ſe imitari poſſe confiderent,* &c. Scio eſſe locum quendam, ubi ad Atticum ſcribens, cum epiſtolam dixiſſet, ita reliqvum orationis contexuit, quaſi literas dixiſſet, non epiſtolam. Sed nunc non venit in mentem. Inſpice diligenter locum illum ex Catone majore, ubi citantur hi duo verſus Cæciliani:

Tum etiam in ſenecta hoc deputo miſerrimum,
Sentire ea ætate eſſe odioſum ſe alteri,

& vide, cum quo ea, quæ ſtatim ſubjungit, cohæreant: *Jucundum potius, quam odioſum.* Neq; enim hoc dicit: *miſerum eſt, ſentire, ſe jucundum potius, quam odioſum:* ſed

hoc

hoc: *si quis commodus senex sit & humanus, eum jucundum potius esse, quam odiosum.* Quæ tamen sententia, si verba tantum spectes, effici nullo modo potest. Revocabo te ad illos ipsos libros de Oratore. Ita igitur loquitur in jocorum tractatione: *Ex eodem hoc vetus illud est, quod ajunt, Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renunciaret Accidinum consulem, præcoq; dixisset, Dic de L. Manlio: virum bonum inquit, egregiumq; civem esse arbitror.* Vide quam conveniat, *Maluginensem illum*, cum verbo *inquit*, quod postea subjunxit. Eodem igitur modo cum dixisset: *etenim cæteræ fere artes*, & cætera: ita dixit postea, *cujus terminis septa teneatur*, quasi non *bene dicere*, dixisset, sed *ars bene dicendi*, quod orationis ἀκολουθία postulare videbatur. Habes verbosam & insvavem epistolam, ut scriptam à properante, & occupato: etiamq; ut tibi molestia duplicetur, mea manu scriptam, ut fortassis etiam in legendo aliquid tibi negotii futurum sit. Gisbertus enim noster, propterea quod ei hodie ad fores herilis cubiculi assidendum est, ut statis vicibus omnes cubicularii solent, operam mihi dare non potuit. A te peto, ut me ames: quod cum facies, mutuo te facturum esse scito. Vale. Romæ 6. Kalend. Mart. M. D. LXV.

EIDEM CARDANETO.
XXXIV.

AD eas literas, quas à te amoris plenissimas nuper accepi, statim respondissem, si otiosus fuissem. Sed eram occupatus in recognoscendo volumine quodam orationum mearum, quod à me his superioribus diebus librarii extorserunt verius quam impetrarunt. Omnino enim constitueram nihil posthac scribere: sed me, ut consilium mutarem, amicorum nimis bene de me sentientium non cohortationes modo, sed preces assiduæ coegerunt. In eo igitur eram occupatus, cum accepi literas tuas: & simul cogitavi, si paulo serius responderem, damni nihil in mora fore. De loco illo Ciceronis non puto te dubitare, quin sen-

ſententia tua vera ſit. Nam vel id ipſum, quod ais videri poſſe obſtare, magis etiam eam, ſi accurate inſpicias, confirmat. Si quid aliud erit, de quo ſententiam meam cognoſcere cupias, ſcribito: non committam, ut quidquam à me, quod ego quidem præſtare poſſim, fruſtra petas. Amo enim te vehementer, tum quod multis nominibus digniſſimus es qui ameris, tum quod ita me amas, ut inhumanitatis notam effugere non poſſim, niſi tibi in amore reſpondeam. Vale, Romæ prid. Idib. Aprilis die ipſo natali meo, quem tu mihi fauſtum ac felicem precare. M. D. LXX. Saluta mihi Gisbertum meum: etſi ei ſubiratus ſum, quod quiddam à me ſibi in arcanis commiſſum continere non potuit. Veniam iſthuc, ut ſpero, menſe Majo proximo, & præſens ab eo pœnas repoſcam. Qui enim tantum triduum domi ipſius eſſe decreveram, ulciſcendi cauſſa totos ſex dies manebo. Ad eum ſcribere nunc non licet per occupationes: propediem ſcribam.

EIDEM CARDANETO.

XXXV.

NEmini aut mirabilius eſt aut moleſtius, quàm *mihi*, tamdiu differri adventum ad vos meum. Sed neſcio quo modo ter jam contigit, ut cum in viam dare me vellem, jamq; ſarcinulas componerem, ſubito extiterit aliquid improviſi atq; inopinati impedimenti. Itaq; nihil amplius ea de re vobis habeo polliceri, niſi illud certe mihi excuti nullo modo poteſt: veniendum tamen, & quæ obſtant, omnia quâlibet ratione ſuperatum iri. Sed ἀργαλέον πρᾶγμα alieno arbitrio vivere; præcipue ſi quis ei ſerviat, qui pro ſuo commodo omnia aliorum incommoda non nauci faciat. Equidem manibus pedibusque, ut dicitur, omnia faciam, ut vobiscum una eſſe poſſim ante Kalendas Julias: ſed ſi id non potero, certe quidem menſe Septembri, ſi vivam, iſtic ero. Vos interea me, ut facitis, amabitis, & ad me ſcribetis, ubi commodum erit. Ego vos viciſ-

vicissim amabo, de vobis sæpissime & cogitabo & loquar, si quid erit, quod vestra caussa efficere possim, studiose atq; amice omnia procurabo. Vale. Romæ 9. Kalend. Jun. M. D. LXX. Marcello Vestrio S. Qui etiam meo nomine, nisi molestum est, Paulum Æmilium Comensem salutabit. Vereor ne ad te perlatæ non sint litteræ z), quas ipso meo natali die scripseram. Nulla enim in tuis earum mentio.

EIDEM CARDANETO.
XXXVI.

VAlde tardi effecti sunt tabellarii vestri: qui quadragesimo demum die litteras huc istinc adferant. Idem mihi accidit haud ita pridem in litteris quibusdam Gisberti Oddi, quæ cum scriptæ ab eo essent mense Novembri, perlatæ ad me sunt ineunte Januario. Sed hoc tamen commode, quod hodie potissimum: ut qui dies unus ex omnibus summa hilaritate ab omnibus traduci solet, eo potissimum hilararer jucundissimo sermone litterarum tuarum, & recordatione amoris erga me tui; simulque quoniam ab interpellatoribus nihil est periculi, (ludis enim & spectaculis omnes hodie detinentur,) vacui temporis ad respondendum aliquid haberem. Igitur de me meisque studiis jam cognosse te aliquid puto ex eis litteris, quas proxime ad Gisbertum dedi: satis enim scio earum te statim participem factum. Terentianum illud, *si sit opus*, joci caussa dictum est: quasi evenire ullo modo possit, ut hoc quoque facto opus sit. Ergo *si sit opus*; *si quis à me id fieri postulet*; *si quis hoc sibi à me officium tribui petat*; *si quis in eo me sibi gratificari velit*; *si quid eveniat, ut publice intersit eũ laborem à me capi*; &, *si cogites*, multa nos quoque vulgo ita jocantes dicimus. *Quando ita jubes, sedebo*, cum tamen nemo jubeat. *Honoris tui caussa ad prandium ibo*, quasi qui id facit, non sua potius caussa faciat. *Hodie in prandio pulchre tibi operam dedi* quasi qui bene ac libenter

z) *Proxime hic præcedentes,*

vescitur, non sibi potius operam det quam amico. Ex eodem genere est illud, *si sit opus*, de quo satis jam multa. *Albedo*, latinum non est, non magis quam *Nigredo*. Sed ita sumus omnes, etiam qui paulo melius latine loqui putamur, quam vulgus solet. Dum confidimus, nos jam eam facultatem consecutos, ut vel aliud agentes emendate loquamur, multa inepta, & ne in pueris quidem ferenda effundimus. Isti præcipue delicati, qui omnia sibi præter Ciceronem putere ajunt; qui, si sine Nizolio possint unam aut alteram epistolam scribere, Germanos se esse Cicerones putant; qui Senecam contemnunt, Plinium irrident, Tacitum damnant, ad inferiorum vero temporum scriptores etiam nauseant; qui me aut mirantur, aut miserantur, aut irrident, quod ex Apulejo ipso, aut Sidonio quædam petenda esse dicam ad usum latini sermonis: illi igitur ipsi sæpe ita & loqvuntur, & scribunt, ut non eos modo, quos ipsi tantopere abjiciunt, quos præ se contemnunt, sed eorum pistores ac coquos multo latinius locutos fuisse constet. Ad omnia epistolæ tuæ capita responsum esse arbitror. Vale. III. Kalend. Martii M. D. LXXI. Romæ, quo ipso die litteras tuas accepi, quibus adscripta erat dies VII Kalend. Febr. ne me tam sero tibi respondisse mireris.

EIDEM CARDANETO.

XXXVII.

POstquam ad te nuper scripsi de illo Terentiano, *si sit opus*, venerunt mihi in mentem alia, quæ apertius confirmarent explicationem meam. Simile igitur est illud ex Adelphis:

Tu inter eas restim ductans saltabis, M. *probe.*
Et tu nobiscum una, si opus sit.

Et illud Catulli ex Epigrammate in Vettium:

Ista cum lingva, si usus veniat tibi, possis.

Sed nolo alterum versum adscribere, neq; puto esse opus. Quamvis igitur sperabam sententiam meam ita tibi probatam

batam esse, ut nihil præterea argumentis opus foret: tamen ne hanc quidem ad te scribendi occasionem prætermittendam putavi. Vale, & Gisbertum mihi saluta, & si quos istic præterea nosti amantes mei. Romæ postrid. Non. Mart. M. D. LXXI.

PETRUS JOANNES PERPINIANUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XXXVIII.

ONus Ætna gravius mihi videntur sustinere, qui alteri fidem suam adstrinxerunt, nisi ejus, aut cui, aut pro quo spoponderunt, humanitate subleventur. Scis, credo, quid velim. De versibus illis in D. Mariam Lauretanam, qui eos à te optabat, propter singularem exspectationem elegantiæ & doctrinæ tuæ, is me urgere non cessat. Ego, tametsi, inscio & inconsulto te, me temere recepisse intelligo: tamen hanc temeritatem in spondendo meam tua eximia, in re perficienda, humanitate compensatum iri confido. Si quid possunt fontes & pomaria Tiburtia, si quid iste secessus otii à quotidianis occupationibus tuis attulit, oro te atq; obsecro, ut ostendas, me nonnullum apud te gratiæ locum obtinere. Quædam tecum communicare cupiebam: sed ea melius, ut spero, coram, ubi ad nos redieris. Nam summus nostræ Societatis magister statuit, ut Romæ anno proximo manerem. Nostri omnes te salutant. Vale. Ex urbe XIIX. Kalend. Sept. M. D. LXIV.

Sequitur ad hanc responsio Mureti.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. PETRO JOANNI PERPINIANO Societatis Jesu.

XXXIX.

CUpio equidem & meam & tuam fidem liberare: sed mihi adhuc multa, ne id facere possem, obstiterunt. Primum quod quem locum, quodque tempus otii, & quietis plenissimum putabam fore, in eo me & multa, & longissime à studiis meis abhorrentia negotia occupatum, atque exercitatum habuerunt. Nam, ut cætera taceam, his paucis diebus bis mihi Romam eundum fuit; quod etsi leve videri potest, tamen eæ mihi profectiones octo amplius dies abstulerunt. Deinde quod multos jam & menses, & annos intermisi poetica studia, ut etiamsi quid olim fuisset in me ejus facultatis, quod sane aut nihil, aut pertenue quiddam, & perexiguum fuit: effluxisse id tamen, & exaruisse necesse sit. Postremo (δεῖ γάρ τ᾽ ἀληθῆ λέγειν,) tardiorem me, ac timidiorem facit exspectatio illa, quam de meis versibus concitatam esse scribis. Scis enim quam inutilis ea atque aliena sit placere cupientibus. Nam si illud à me postulatur, ut tuorum elegantiam æquem, à te ipso mihi versura facìunda fuerit. Utut est, meditabor tamen propediem aliquid: sed si me amas, [quod quidem ita mihi perspexisse videor, ut quin ita sit dubitare non debeam,] minue, obsecro, quantum potes istam exspectationem: ac perspice, ut ille amicus tuus à me, tanquam à malo nomine, ut nummos, ita versus, etiamsi neque optimæ notæ erunt, neque justi ponderis, æquo tamen animo accipiendos putet. Bene factum, quod te societatis vestræ magister Romæ retinendum judicavit. Mihi crede, magnam molestiam cepissem è discessu tuo. Nunc spero fore, cum istuc rediero, ut fruar tua svavissima, mihique optatissima consvetudine, quam ego quanti faciam, spero te re ipsa aliquando cogniturum. Vale. Tibure XVI. Kal. Sept. M. D. LXIV.

Huic ita rescripsit Perpinianus:

PETRUS

PETRUS JOANNES PERPINIANUS M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

XL.

T*Uum tandem reditum exspectare non possum. Timeo namque, ne sit ille tardior: mihi autem maturato est opus. Quónam, inquis, adeo festinas, ut pauculos hos dies exspectare non possis? Nusquam equidem; noli metuere, ne mutata Magistri nostri sententia mihi sit ex urbe proficiscendum: rem totam à principio audies. Præpositus iterum Rhetoricæ scholæ, à qua me solutum penitus ac liberum esse arbitrabar, de Præfecti nostri sententia statui Aristotelis de arte dicendi libros explicare: ut si nihil tanti magistri subtilitate dignum in lucem potuero proferre, quod ita plane futurum esse video, certe conatus ipse in re perdifficili nonnihil ab auditoribus gratiæ & benevolentiæ consequatur, summique Philosophi nomen apud omnes illustre, languidiora juvenum studia vehementius excitet ad discendum. Multa igitur ita, ut fit, legenti & meditanti mihi, quæ ad eorum librorum explicationem usui fore viderentur, quædam occurrerunt, quæ meum animum ita dubium & incertum habent, ut non facile sit statuere quid sequar. De his tuam sententiam exquirere decreveram, ubi redisses. Verum, ut dixi, timeo, ne serius, quam mihi est opus, revertare. Quare agam tecum per litteras absens, quod verbis præsens agere non possum, & quid ex te scire velim, paucis perscribam. Non enim dubito, tametsi longe abes à libris, quin omni me dubitatione, nullo negotio sis liberaturus: eo magis quod, de quibus ambigo, ea tibi jam dudum quæsita, cogitata, tractata esse scio. Primum itaq; velim cognoscere, quid tibi videatur de partitione artis Aristoteleæ in III libros: præteritum ne putes hoc opus, quod nemo Aristotelis esse negat, à Laertio qui duorum tantum librorum fecerit mentionem; an in numero librarios fuisse mendosos; an in duas duntaxat partes totum illud quasi corpus ab auctore distributum, ab aliis postea in tres fuisse divisum?*

num quidnam aliquando legeris apud antiquos Aristotelis interpretes, aut alios idoneos auctores, ex quo perspici possit, quot in libros partitus ipse fuerit hanc artem bene dicendi tam accurate conscriptam. Deinde περὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἀκροαματικῶν συγγραμμάτων *ecquid comperti habeas? Nam ut à Cicerone, Gellio, Plutarcho, Galeno, Ammonio, Simplicio divisionem hanc operum Aristoteleorum confirmantibus dissentiam, nullo præsertim duce, nullo auctore, cujus nomen grave apud alios esse debeat, animum inducere non queo; argumenta contra sentientium qua ratione refellam, non video. Cur enim in* 1. *libr.* Νικομαχείων, *libros de anima, quos subtilitatis plenos esse omnes confitentur,* ἐξωτερικοὺς *appellat? Cur hos ipsos de moribus libros ad Nicomachum modo vocat* ἐξωτερικούς, *ut in* 3 πολιτικῶν *libr. modo* ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν *sejungit; cum in ipsis* τὰ ἐξωτερικὰ, *veluti genere prorsus diversa, citet? cur* τῶν ἀκροαματικῶν *nulla usquam mentio? Quod enim octo libri* τῆς Φυσιολογίας, περὶ Φυσικῆς ἀκροάσεως *inscripti sunt, eam ego inscriptionem idcirco Aristotelis ipsius non esse suspicor: quod nusquam illi ab eo libri hoc nomine citantur. Postremo doceri cupio, an Dialecticæ nomen sic ab Aristotele aliquando usurpetur ut non* τὴν τοπικὴν *solum, sed totam omnino Logicam comprehendat, Alexander enim in procemio* τοπικῶν, *tres tantum tradit hujus verbi significationes, de hac verò vulgari notione, prorsus nihil. At mihi in hoc, quod subjiciam, loco primi de Rhetorica libri,* περὶ δὲ συλλογισμοῦ ὁμοίως ἅπαντος, τῆς Διαλεκτικῆς ἐστὶν ἰδεῖν, ἢ αὐτῆς ὅλης, ἢ μέρους τινός, *non alia notio ei videtur esse subjecta. Nolim tibi esse molestior: his nunc ero contentus. Si quid est aliud, de quo scire velim quid sentias, id ad tuum in Urbem reditum reservabo, ne jure queri possis, ne in otio quidem tibi licere esse otiosum. De versibus, quos avidissime exspecto,*

næ tu

na tu prudentissime fecisti, qui tandiu nostros animos tenueris exspectatione suspensos, ut tanquam poculum aquæ frigidæ longinqua siti exarescentes, sic nos illi multum cupientes, & diuturno desiderio flagrantes insolita quadam suavitate perfundant. Accipio tamen excusationem, modo quam citissime, quod commodo tuo fiat, eos ad me mittas. Nam quod vereris, ut exspectationem de re concitatam possis explere, vide ne, dum modestus haberi studes, parum de nobis amice existimare videaris. Quid enim? hic tu nos intelligentiæ communis expertes esse putas, ut, quantum à quoque sperandum sit, videre nequeamus? aut tam parum studiosos tui, ut, quemadmodum nobis satisfacias, vehementer sit tibi laborandum? Facis tu quidem, quod te decet; ut nihil à te, nisi summa industria elaboratum, atque perfectum exire patiaris: verum, sic habeto, tantam esse omnium nostrum erga te benevolentiam, eam de ingenio, & doctrina tua existimationem, ut si quid minus dignum tuo nomine editum à te fuisse videremus, id quod accidere nullo modo posse intelligo, sed si quid à te elucubratum scriptorum tuorum dissimile forte legeremus, noluisse te potius tantum contendere, quantum posses, quam quantum contendisses, efficere non potuisse crederemus.

M. ANTONIUS MURETUS
S. P. D.
FRANCISCO BENTIO
Societatis JESU.
XLI.

Utraeque literæ tuæ mihi gratissimæ fuerunt: hæ posteriores eo etiam gratiores, quod subdubitabam, ne ægre tulisses, nihil à me ad illas Senenses responsum esse, etsi videbar satis respondisse, cum quæ petebas, ad me miseram. Mihi enim videtur melius petenti respondere, qui silentio facit quod rogatur, quam qui verborum affatim rependit, rei nihil. Gaudeo te Perusiam venisse, unde (opinor) crebrius à te litteras exspectare potero. Cupio autem scire, quem potissimum scriptorem explicandum susceperis.

Nam, si nihil aliud, exacuam industriam tuam: teque fortassis ad locos quosdam diligentius, quam ab aliis solent, tractandos excitabo. Cave enim putes quidquam mihi accidere posse jucundius, quam videre te τηλυγέτην, ut ita dicam, disciplinæ meæ alumnum, florentem laudibus, & quotidie longius progredientem in ea via, quam me tibi olim monstrare memini: Etsi tu quidem, ut à me discessisti, multo, quam ego sum, meliores magistros nactus es. Sed quid tum? blandior mihi γεροντικῶς, & quia te olim nescio quid docui, videor mihi te, quantus quantus es, aut potius quantus futurus es, produxisse. Sed ut hæc missa faciam, scin, tu me nuper à Pontifice iterum antiquo, ut ait Horatius, inclusum ludo? Cum enim Cæsarius multorum jam stipendiorum veteranus missionem impetrasset, egerunt mecum primum Cardinales, deinde etiam αὐτὸς ὁ ἀρχιερεὺς, ut eam provinciam suscipe rem. Multa argumenta allata sunt, quæ me moverent, sed unum ἄλυτον, καὶ ἄφυκτον, quod pro ducentis aureis annuis quadringentos proposuerunt: homini autem egenti, & propter imminentem senectutem paulo ad rem attentiori, nullum medicamentum adhiberi potuit efficacius. Itaque redibo jam ad veteres illos Congerrones meos, Ciceronem, Horatium, cæteros, & mihi quodammodo repuerascere videbor. Tumultuantur tamen, qui ex me Pandectas audiebant, & negant se quenquam alium ferre posse: plerique etiam, nisi me habeant, Jurisprudentiæ se multam salutem dicturos esse profitentur; Ipsi viderint: Ego ludibundus quadringentos illos quotannis in arcam, θεοῦ θέλοντος, concludam, ut sit aliquando unde otio frui possim. Beatum te, qui eam vivendi rationem ingressus es, ubi à talibus curis animus liber est. Noli tamen putare à meipso hæc ita curari, ut angar: Λαμβάνω τὰ διδόμενα, & quia usque huc paulo negligentior fui, ex illa negligentia ita aliquid detraho, ut nihil detraham ex hilaritate. Adolescentem, qui mihi literas tuas reddidit, vidi perlibenter:

ter: & mihi, quantum ex una collocutione existimandi potestas fuit, visus est tua commendatione dignissimus. Saluta mihi, si quos istic nosti, studiosos mei. Vale mi Benti optime & svavissime, & me ama. Romæ. V. Kal. Sept. M. D. LXXII.

GVILIELMUS CANTERUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XLII.

ETsi satis audacter facere videor, vir doctissime, cum te litteris meis interpello: quoniam tamen hunc libellum *a*) proximis his mensibus edidi, putavi me non satis ex officio facturum, nisi cum eundem ad te mitterem, tum veniam à te rerum tuarum peterem. Etenim, cum id, quo libellus noster est exornatus maxime, (Athenæi fragmentum dico,) à te primum in manus nostras devenerit, postquam tu id cum Aurato nostro communicaras: nemini potius hoc totum, quidquid est, mitti debuerat quam tibi. Jam quod ea fuerim audacia, ut rem à te κειμηλίε δίκην habitam publicare sim ausus, non miraberis, si quanta debeat esse studiosorum hominum inter ipsos rerum omnium communitas, tecum cogitaris. Huc accessit, quod non leviter suspicabar fore, ut alii, nisi ego prævertissem, eam gloriam, cujus ego te participem jure feci, sibi solis essent prærepturi. Quanquam nihil magnopere video, cur ea res gloriæ tuæ, quæ jam pridem est toto orbe clarissima, multum addere ponderis potuerit. Quis est enim in omni, quæ incolitur, terra ita barbarus & omnis expers elegantiæ, ut Muretum non cognoscat, amet, exosculetur? Ego certe, ὁ τῶν λόγων ὅσον ἔπω γευσάμενος, tanti te, libere ut loquar, facio, quanti haud scio an alium neminem. Sed, ut ad ipsum redeam libellum; in eo si forte alicui majorem videbimur habuisse veritatis quam hominum rationem, suggeret tibi, spero, memoria tua, qua vales plurimum,

a) *Novas suas Lectiones innuit: in quibus illud Athenæi, de quo paulo post, fragmentum quære lib. III. c. 2.*

quid de veritate Socratem Plato ſenſiſſe tradiderit. Quid quod eam præbent optimæ litteræ ſuis cultoribus libertatem, ut in utramq; partem ſine periculo diſputare poſſint? nec enim hic opus eſt τὸν περὶ ψυχῆς δραμεῖν. Quocirca, ſi hoc à te conſecutus fuero, vir doctiſſime, ut nihil hujus libelli editione offenſum te ducas, non admodum timebo, ne quis de me conqueratur alius: ſperabo potius me, quod ille dicebat, ſine invidia laudem deinceps invenire, & amicos parare poſſe. Et quoniam non facile fortaſſis me, qui ſim, agnoſces: velim tibi Aurati tui atque mei in mentem veniat, cujus ego convictu, cum tu ante annos duos in Galliam veniſſes, fruebar. Fruterii quoque cum quo me aliquando, ſi non es oblitus, vidiſti. Si quid etiam dignaberis reſcribere, (quanquam nos tantum boni non meremur,) ad Oporinum, vel Petrum Pernam Typographos Baſileenſes, literas curabis. Bene vale, vir doctiſſime, & eum te à nobis haberi crede, ut quod aliquando de nobis Auratus, condiſcipulorum comparatione, ludens dicere ſolebat, id merito tibi doctorum omnium reſpectu tribuamus. Quid hoc? inquies. τὰ δ' ἄκρα κορυφοῦται τῷ Μουρήτῳ. Francofurti nundinis autumnalibus anni M. D. LXIV.

ALEXANDER JUSTINIANUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XLIII.

TE poſt tuum diſceſſum Venetiis in febrim incidiſſe, ægre ſane tuli, ut debui: idque ſtatim meis litteris ſignificaſſem: ſed præter morbum, tibi moleſtus eſſe nolui. Nam indies experior quam moleſta ægrotantibus omnia pene eſſe ſoleant. Cæterum, miteſcente jam morbo, nullum παραμυθικοῖς λόγοις, *in tam magno præſertim elatoq; animo adverſum omnem fortunæ temeritatem, mihi locum relinqui video: & fortaſſis, ipſo jam fugato, convaleſcenti gratulandum potius. Aliquid ſerii ad te ſcriberem, niſi id*

mihi

mihi Medicorum legibus περὶ τῶν ἀνακομιζομένων *interdictum scirem. Scribam alias, & quod toties recepi, tandem cumulatissime præstabo, præsertim cum* χρύσεα ἀντὶ χαλκείων *à te sperare liceat. Interim cura ut valeas. Ego vero, & Joannes Datianus noster, valemus, teque plurimum salutamus, & cum primum per valetudinem tuam licuerit à te litteras exspectamus. Vale. Venetiis. prid. Kal. Octob. M. D. LVIII.*

EIDEM MURETO.

XLIV.

VEteris illius familiaritatis ac necessitudinis, quæ mihi maxima tecum olim Venetiis intercessit, minime te oblitum esse opinor, neque tot annorum ἀπροσηγορίᾳ, *ex animo tuo nostri memoriam effluxisse dubito. Plurimum sane momenti ad vulgaris cujuspiam amicitiæ diuturnitatem in assiduitate litterarum positum esse non diffiteor: mutuam vero inter nos benevolentiam, certo judicio semel susceptam, eam ipsam virtutem, quæ genuit, & continuisse & conservasse certo scio. Nam illam sane* παροιμίαν, *quam Athenæus jure* μισανθρωποτάτην *appellat, ad cujus præscriptum* τηλοῦ φίλοι ναίοντες οὐκ εἰσὶ φίλοι, *tibi probari nequaquam credo: cum amicitiam non locorum spatiis, sed amicorum moribus metiendam esse non ignores. Quod si ad meam erga te benevolentiam, accessionem quoque mearum litterarum à te desiderari, mihi significaveris, non solum hoc officii genere tibi post hac satisfaciam, sed etiam ejus longo tempore à me prætermissi usuram cumulatissime reddam. Quanti vero te faciam, quamque tui sim memor, testem habes Joannem Bissonerium, quem tibi cum morum probitate, tum doctrina singulari conciliatum esse audio. Eum, mi Murete, sic velim tua humanitate complectare, ut ea omnia, quæ in me, si Romæ essem, conferres, in eum conferas. Est enim mihi amicissimus tuique amantissimus, neque te unquam pœnitebit in eum beneficium contulisse. Experieris mehercle re ipsa & grati animi juvenem, & commodorum*

mem

memorem. Expectabo litteras tuas, quibus & me à te amari adhuc intelligam, & si quid Genuæ à me agi voles, certior fiam. Vale. Genuæ. VII Kal. April. M.D.LXXV.

MARTINUS BELLIVICEIUS *b*) PANNONIUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XLV.

JUvenis quidam natione Gallus, Vir clarissime, qui Roma huc venerat, scribendarum ad te litterarum ansam mihi præbuit: quarum quidem auctor, vel si sæpius eas percurreris, vix tuo innotescet animo. Cum enim mense Martio te & Paulum Manutium Romæ salutarim, quid miri, si usque ad hoc tempus in tanta temporis intercapedine, memoria tua, quæ gravissimis studiis continuo fatigatur, exciderim? Hoc etsi persuasum habeo, non tamen dubito, quin facile in tui memoriam redigar: præsertim si & album tuum, in quem nomen meum relatum esse voluisti, intueberis, & memineris, quibus verbis Huberti Giphanii, Lucretii editionem collaudaveris: cum adjiceres nihil esse quod non Giphanii caussa libenter faceres. Quare cum tibi in mentem rediisse nomen meum existimem, ad juvenem illum revertor. A quo cum quæsissem, quid rerum ageres, an quicquam de Plautina editione cogitares, quam nos jam dudum, & cæteri omnes, qui elegantiorum litterarum cupiditate tenentur, avidissime expectant: à Philosophia naturali ad civilem hanc nostram Philosophiam, quam tu ante aliquot annos, humanarum litterarum caussa, intermiseras, te contulisse respondit. Qua in re cum tuum factum vehementer probavi, tum ratus sum, ad studium juris illustrandum, maximum adjumentum allatum iri, si tuum exemplum hujus ætatis Jurisconsulti imitarentur, quos & barbarorum interpretum inanissimas controversias to-

b) *Berzeviceus vocatur Epist. 73 hujus libri, & lib. II. Epist. 5.*

as toto animi impetu consectari videmus, & omnes suum studium ad calumnias litium, & ad turpem & invidiosum quæstum conferre. Sed quod Cujacius & tu homines Galli in studiis sapientiæ consecuti estis, id non sine munere divino vobis evenisse credo. Idem sentire videtur Giphanius, Cujacio amicissimus, & tibi charissimus. In hac enim nostra Academia Patavina superioribus diebus fuit, atq; de te sæpius honorifice loqvutus est, & nullo in sermone libentius eum versari vidi, quam cum de Plauto loqueretur: existimans scilicet, quod res est, bene actum cum studiosis literarum fore, si tam bonus latinitatis auctor tua diligentia, doctrina, opera nitidior & emendatior in lucem proferretur. Cupit sane esse in tua gratia, quam humanitate tua fretus, tuis verbis ei non solum pollicitus sum, sed etiam spopondi. Itaq; non erit tuæ bonitatis committere, ut sponsorem appellet, cum ipse facile possis dependere. Unum est, quod à te contendendum mihi putem, ut duas orationes tuas ad me mittas: quarum altera de laudibus juris studii scripta abs te nuper est, altera in Collegio Pontificum habita. De Plauto fac promissa appareant. Diutius enim deberi politis & ingeniosis hominibus non potest. Et hercle tua maxime gloria agitur. Vale, & salvebis à Giphanio, qui Venetiis apud Oratorem Regis Galliæ degit. Patavio. Kal. Dec. M. D. LXIX.

M. ANTONIUS MURETUS FRANCISCO TURNONIO S.R.E. Episcopo Cardinali

S. P. D.

XLVI.

SI tempus ad te scribendi usque eo differre voluissem, Francisce Turnoni, Cardinalis Amplissime, dum par à me aliqua tuis erga me plurimis maximisque beneficiis reperiretur oratio: magnopere mihi metuendum erat, ne & in eo quærendo, quod nunquam consequi possem, inani

inani ipſe me labore torquerem, & immodica ſilentii diuturnitate ſuſpicionem tibi aliquam anguſti & humilis animi, neque ſatis, quantum à quoque acciperet, ſentientis afferrem. Cum igitur, diem aſſidue ex die ducens, ſine dubio diutius, quam par fuerat, reticuiſſem, plane obſtupefactus admiratione iſtius erga me tam prolixæ, tamque beneficæ voluntatis tuæ: confirmavi me tandem, & ad hæc pauca, quoquo modo poſſem, ſcribenda me contuli: quibus, quod tam multis, tamque claris & illuſtribus ſignis, me, quamvis nihil prorſus tale promeritum, tibi tamen non vulgariter carum eſſe declaraveris, gratias, quando nihil præterea neque tu expectare, neque ego præſtare poſſum, tibi agerem immortales. Eſt omnino hæc tota gratiarum actio perpuſillum quiddam, perq; tenue; præſertim ſi comparetur cum magnitudine eorum beneficiorum, quibus tu me à te ornatum eſſe voluiſti: ſed eam tamen, cum hæc ſcriberem, pro certo atque explorato habebam tibi non ingratam, neque injucundam fore: cum, ut ſcis, ne Dei quidem bonorum omnium auctoris infinitam in nos beneficentiam ullo alio modo remuneremur. Officiorum viciſſitudo eas amicitias continet, quibus inter ſe ejusdem ſortis homines, aut certe non admodum diſpares devinciuntur: Vobis, quos ſupra cæterorum conditionem evectos in ipſo rerum humanarum faſtigio divina providentia locavit, illud cum corporibus cœleſtibus commune eſt, quod ut illa efficientiam quidem ſuam declarant in inferiora hæc, viresqve in ea exercent ſuas, ſed ab eis nihil viciſſim accipere, &, ut Græci ſua lingva dicunt, pati queunt: ſic vos poteſtatis quidem copiarumque veſtrarum documenta, ſublevandis inferioribus, datis, ipſi viciſſim quicquam ab eis, præter laudem ac prædicationem, teſtem grati ac memoris animi, percipere non poteſtis. Ago igitur tibi quam maximas gratias, Cardinalis clariſſime, humaniſſime, optime, agamque dum vivam, tibique à ſummo hujus univerſitatis effectore ac gubernatore Deo aſſiduis votis fauſta ac felicia omnia

preca-

precabor; non quod me dignum existimem, cujus vota ab eo attendantur: sed quod tu dignissimus, pro cujus salute atque incolumitate, etiam eorum, qui per se nullo numero habendi sunt, preces non negligantur. Ita igitur faciam: conservabo diligenter memoriam ejus humanitatis, qua tu me immerentem, talis tantusque vir, complexus es: utque tuo de me amplissimo atque honorificentissimo testimonio, quantum in me erit, respondeam, modis omnibus operam dabo. Illustrissimo quidem Cardinali Ferrariensi, ad quem, tua potissimum auctoritate adductus, me, cum primum potero, conferam, commissurus non sum, ut unquam venire possit in mentem, quod fidem tuam in me recipiendo secutus sit, pœnitere. Vale. 3. Non. Febr. M. D. LVII. Patavio.

EIDEM TURNONIO.

XLVII.

NOn puto ulla mihi excusatione apud te utendum esse, quod ad te rarius scribam. Nam tum demum peccare ipse mihi viderer, si tanti me facerem, ut tibi, tanto viro, tantisque assidue occupationibus impedito, frequenter literis meis obstreperem. Ideoque contineo me: & cum quotidie de te cogitem, votaque, uti debeo, pro tua salute atque incolumitate faciam, in scribendo sum rarior, neque unquam id facio, nisi cum aliquid accidit, ut, nisi scripsero, officio videar defuturus. Quale est, quod me hoc tempore, ut scriberem, adduxit. Cum enim nuper octo variarum lectionum libros edidissem: etsi satis intelligebam, eos leviores esse, quam ut tu, quem nihil nisi præclarum atque eximium capit, ullam magnam voluptatem ex eorum lectione percipere posses: judicavi tamen, omnino mihi faciendum esse, ut eorum exemplar unum ad te mitterem: neque dubitavi, quin tu eos libenter accepturus esses: vel quia mei sunt, vel quia scripti ad eum, qui ut à te singulariter amatur, ita te ipse admirabili, non amo-

amore ſolum, ſed cultu mediusfidius, atque obſervantia proſequitur. Unum eſt, quod quanquam mihi conſcius ſum, me optimo animo feciſſe, tamen, quia fieri poteſt, ut confidentius in eo me geſſerim, quam decebat: per illam & aliis & mihi inprimis perſpectam humanitatem tuam, mihi ut ignoſcas, etiam atque etiam à te peto. Auſus enim ſum quodam ex eis libris loco *c*) nominare te: ac verſus etiam aliquot ponere, qui mihi in memoria hæſerant ex edyllio, quod olim ad te miſi una cum tragœdia, quam de C. Cæſaris cæde factam in tuo nomine divulgaveram. Qua in re ſi quid à me peccatum eſt, (nihil enim debueram te inconſulto facere, præſertim cum te Venetiis conveniſſem,) peccatum eſt incredibili quadam abundantia amoris erga te mei: quam ut æquo animo feras, omnibus à te precibus, atque omni obſecratione contendo. Etenim vere hoc dicam, nihil videtur eſſe ita difficile atq; arduum, in quo ego paratus non ſim voluntati & auctoritati tuæ morem gerere. Unum eſt, in quo tibi, ne quid diſſimulem, non poſſem, niſi invitiſſimus, obtemperare: ſi me juberes tacere de tuis virtutibus, & continere in ſinu immortale illud gaudium, quo efferor, quia me tibi carum eſſe ſentio. Hac una in re dum me mihi obſequi, & animo indulgere patiaris, quo minus aliud mihi quidlibet imponas oneris, non recuſo. Quod ſcribam, aliud nihil eſt, niſi omnes hîc omnia tibi fauſta & proſpera precari, & gratulari aquis iſtis, quod eas tibi ſalubres & fuiſſe & eſſe audivimus. Vale.

CORNELIUS VALERIUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XLVIII.

Vide, quanta in te ſit humanitas, eruditiſſime Murete, & quæ opinio apud exteras gentes. Juſt. Lipſius, familiaris & idem

c) *Lib. VIII. c. 1. prope fin.*

& idem discipulus meus, qui literarum & antiquitatis caussa in Italiam proficisci velle cœpit, petiit à me, amicis quibusdam commendari; in primis autem contendit, ut ad te, cujus cognoscendi & videndi studio mirifice flagrat, literas sibi darem. Ego autem, etsi videbam putidum esse, me, hominem fortassis ne fama quidem tibi cognitum, literas ad te dare, ejusmodi præsertim, quibus onus aliquod officii tibi imponerem: morem tamen gessi adolescenti tam vehementer petenti, & voluntati ejus obsequi volui potius, quam aut naturæ aut pudori meo. Quod feci eo libentius, quod non ad aliquem nescio quem duris & asperis moribus scribendum mihi viderem: sed ad eum virum, qui, cum humanitatis studiis & iis artibus omnibus, quæ ingenuo homine dignæ sunt, sit perpolitus, abesse non potest, quin tum in omnes, tum præcipue in earundem artium studiosos propenso animo sit ac humano. Accedit similitudo professionis & studiorum nostrorum: nam & nos pro mediocritate ingenii nostri, eloquentiæ & humaniorum litterarum studia, voce & scriptis, quod in nobis est, in hac Belgica nostra excitare conamur, & tu M. Antoni antea quidem in Gallia, nunc in illa Italiæ luce hæc ipsa studia cum immortali tua laude & omnium gentiũ admiratione tractas. Quare non tam quærenda mihi est excusatio & prætextus pudoris mei, quod scripserim, quam gaudendum, oblatam mihi in amicissimi mei negotio facultatem scribendi simul & testificandi amoris mei. Sed veniam ad id, quod caput est epistolæ meæ. Mitto ad te, Murete, hunc Justum Lipsium, alumnum, ut dixi, disciplinæ meæ, adolescentem ea probitate, modestia, ingenio, eruditione, judicio, quanta testari possum equidem me in alio nullo, in ista imbecillitate ætatis, adhuc esse expertum; tum vero, quod apud te plurimum valet, studiosum antiquitatis & artium illarum, quas tu amas, & in quibus maxime excellis, id est, optimarum. Cave autem existimes, me hæc ambitiose & supra quam res est, commendantium more, scribere: immo vero minus fortasse, quam virtus & eruditio adolescentis merentur, scribo, ne, dum eum laudo, videar nos ipsos institutionemque nostram velle extollere.

Quamobrem rogo te, Murete mi, vel potius precibus omnibus oro atque obtestor, per communia studia nostra, per illum amorem, quo literas & literatos omnes prosequeris, adolescentem hunc omni studio, amore, benevolentia tua complectare atque devincias. Et quoniam is honesto quidem genere & optimis parentibus natus, ea tamen mediocritate fortunæ est, ut se in longinqua & extera regione difficulter suis facultatibus sustentare possit: verecunde etiam hoc à te petam, (vides quantum mihi sumam,) ut, si qua in re commendatione & opera tua juvare eũ potes, quod certe potes, ei ut ne desis. Hoc quidem tibi spondeo & in me recipio, te, si quid ei accommodaveris, non minorem ex eo voluptatem percepturum, quam nos universos. Impedior verecundia, ne pluribus verbis te rogem. Illud tantum dicam, quod in sermone sæpissime mihi significavit, eum pene non alia ulla de caussa in Italiam è tam longinquis regionibus venisse, quam ut te inprimis tuique similes eruditos viros videret & cognosceret. Quo erit æquius, ejus laborem per te ex parte levari, cui tu laboris caussa fuisti. Quod si tu aut amicorum aut familiarium tuorum aliquem hic habes, aut fortasse habiturus es, utere eadem audacia & familiaritate apud me, qua ego tibi præivi: efficiam, ut intelligas mihi ad benigne faciendum nec voluntatem deesse nec facultatem. Literæ hæ meæ si aliquod pondus apud te habebunt, dupliciter gaudeo: primum enim Lipsio meo, cui vehementer cupio, commodavero; deinde mihi ad amicitiã tuam quasi fores & aditum patefecero. Quo nihil mihi potest contingere optabilius. Vale. Lovanio, ante diem 14. Kalend. Septembrium.

Sequitur Mureti Responsoria.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
CORNELIO VALERIO.

XLIX.

REdit ad te Lipsius tuus, & redit magno meo dolore. Ita enim me devinxit sibi præstantia ingenii & do-

ctrinæ, integritate morum, ſvavitate ſermonis ac conſvetudinis ſuæ, ut, eo diſcedente, à memetipſo mihi avelli viderer. Felicem te Cornelì, cujus ex diſciplina adoleſcens tam rari exempli prodiit. Equidem antea & magni faciebam te ex ſcriptis tuis, & amabam pro judicio, quod amantiſſime de emendatis à me Terentii fabulis feceras. Nunc vero mihi crede, tanta acceſſio propter Lipſium facta eſt, & ad opinionem de te, & ad amorem erga te meum, nihil ut magis cupiam, quam occaſionem mihi aliquam dari declarandi tibi re & factis, quanti apud me ſis. Cujus rei ſi libebit periculum facere, quæſo te, ſi qui huc venient, quos tu ames, præcipueque qui habeant aliquid ſimile Lipſii, ut eos mihi potiſſimum commendandos putes. Nam eadem opera & ego mihi videbor abs te beneficium accipere, & conabor efficere, ut ipſi quoque eo nomine aliquid ſe tibi aliquando debere fateantur. Vale. Romæ. 3. Non. April. M. D. LXX.

M. ANTONIO MURETO
NATHAN CHYTRÆUS
S. P. D.
L.

Cum 5. Id. Octob. anno ab hinc quarto Romam ex Campania rediiſſem, poſtridie ejus diei magna cum admiratione, te, Murete Clariſſime, orantem audivi, coram Pio V Pont. Max. cum Chriſtianiſſimi Regis legatus, uſitata ſolemnitate, magnifice exciperetur. Ea ego oratione, etiamſi jam antea, ex monumentis ſcriptorum tuorum, qualis eſſes, cognoviſſem, ita ſum tamen admiratione tui inflammatus, ut ex omnibus, quos ego antea præſtantiſſimos exiſtimaſſem, tibi uni in Oratoria palmam deberi, certiſſimo mihi perſvaderem. Quin ſi animo tum obſequi licuiſſet, una cum illo exclamare veritus non fuiſſem: ὦ σύνεσις. ὦ λόγοι. ὦ μνήμη. ὦ συνθήκη. μακάριος εἶ λέγειν οὕτω, μᾶλλον δὲ φρονεῖν οὕτω δυνάμενος.

Cum autem id, eo quidem in loco, & in clarissimorum virorum corona, me non deceret, illo ipso die te adii, ut amorem tui sane ardentissimum, qui oratione tam excellenti in animo jam inflammatus esset meo, apud te ipsum detegerem, & literis Caselii nostri, quas tunc mecum habebam, amicitiæ tuæ quasi fores mihi aperirem. Accepisti tum me, ut soles, humanissimo amplexu, & literis nondum lectis, notum me tibi esse, ex sermone Caselii, quem tecum ad oppidum Sancassianense paulo ante habuisset, ostendebas. Id certe longe mihi fuit gratissimum, cœpiq; , ut antea doctrinam, & eloquentiam tuam admiratus fueram, ita hinc etiam virtutem & bonitatem tuam suspicere & exosculari. Verum illa congressio, fato quodam meo infelici, diuturna esse, firmasq; radices agere non potuit. Senis enim cujusdam interventu, vix dum inchoata collocutio nostra, interrupta est: & ipse etiam, propter comitum festinationem, & hyemem imminentem, celerius opinione, istinc sum avulsus. Quod itaque tum necessitate quadam impeditum est, quid vetat, quo minus id ipsum literis restituamus? cujus quidem consilii auctorem habui eundem illum, qui me primus in animum tuum insinuavit. Cum eo enim ego hic in iisdem literis & studiis, in quibus tuæ quoq; lucubrationes non parum nos adjuvant, vivo amantissime. Quod si ille, ut primo fuit, ita nunc quoq; felix erit, tuamq; mihi hoc modo benevolentiam denuo conciliabit, quis me erit beatior? quis ipso deniq; in animis hominum conglutinandis fortunatior? Ego certe Mureti notitiam & benevolentiam omnibus Crœsi thesauris longe anteposuero. Vale. Rostochio. Kalend. April. Anno M. D. LXX.

Non rescripsit Muretus. Causam ipse exponit infra epist. 91.

M. ANTONIUS MURETUS
AGAPETO GIDETO SUO
S. P. D.

LI.

LI.

VEere es, qui diceris: neque, quam tu, ἀγαπητότερος quisquam. Itaque nihil mihi longius videtur, quam dum Romam redeam, te ut videam, tecum quotidie ut sim; tibique vel prosim re aliqua, vel certe prodesse coner; ut voluntatem erga te meam vel declarem re ipsa, vel tibi saltem conatu probem: quorum hoc, si me tantum respiciam, satis est; illud, quia te ex animo amo, multo optabilius mihi videtur. Et quamquam nihil mihi jucundius est, quam abs te quam maxime amari: tamen, ita mihi eveniant quæ volo, ut, si mihi detur optio, malim, justam tibi caussam esse, cur me ames, quam abs te sine ulla justa caussa amari. Agam caussam meam. Debes & tu talem amicum magni facere, qui nihil à te aliud expetens, eo te tantum amat, quia dignum judicat, qui ameris. Quod M. Antonium Bizonum potissime delegisti, ad quem itares, cui crederes, cui te in disciplinam dares: vehementer te, mi Agapete, laudo, &, ut eum assecteris, ex ejus ore pendeas, ejus doctrinam avidissime combibas, svadeo. Spero me istic fore ante Kalendas Septembres: &, ut sim, operam dabo; eo magis, quia te videre discupio. De Macarano meo, qui mihi perpetuo ante oculos obversatur, quæso, Agapete mi, si quid habes, quod me exhilaret, scribe. Vivere ipse mihi non videor, donec vitam ipsius in tuto esse cognovero. Nolito ægre ferre, quod dicam. Illum unum plus amo, quam te: &, ne hoc tibi durum videatur, te à me proximum habeo: illum æque amo ac memetipsum. Vale. Tibure. 3. Non. Augusti. M. D. LXXVII.

EIDEM GIDETO.

LII.

VIx ausus essem à te postulare, ut ad me latine scriberes; veritus ne id tibi oppido difficile videretur. Quo mihi gratiores fuerunt eæ literæ, quas à te latine scriptas

nuper accepi: non illæ quidem omni ex parte emendatæ, multo tamen nitidiores & cultiores, quam credidissem. Itaque bene te sperare jubeo, neque dubitare, quin aliquando, duce me, aliquam sis hujus quoque generis facultatem consecuturus. Adventus huc tuus quam mihi optatus ac jucundus futurus fuerit, nihil necesse est affirmare. Satis enim, ut opinor, nosti magnitudinem amoris erga te mei. Sed ita multos hîc adolescentes, qui Roma venerunt, ægrotare video, ut veritus sim, ne quid tibi ista hoc tempore cœli commutatio periculi adferret. Ego ante nonum Kal. Septembr. spero fore ut non nihil remittant calores. Tunc igitur, si Deus volet, excurram istuc, cupidus videndi tui: teque statim accersi jubebo. Non habeo nunc ad manum superiores illas tuas, in quibus nescio quid quærebas de dominio directo & utili, cujus tamen totius quæstionis molestia facile liberare ipse te potes. Dominium enim directum & utile, nusquam à Jurisconsultis, nusquam ab Imperatoribus nominantur, sed commenta ac somnia sunt eorum, qui obscurando & ineptiis suis contaminando jure civili, sibi se acuminis, & eruditionis laudem quæsituros putarunt. Quod usu capitur, fit pleno jure ejus, qui usucepit. Qui tamen si postea id pro derelicto habeat, æquius est, rem redire ad veterem dominum, si eam forte recuperare studeat, quam adjudicari ei, qui neque usucepit, & sine titulo possidet. Datur igitur vindicatio veteri domino adversus eos, qui pro possessoribus, ut dicitur, possident; æquitate quadam: qua fingit lex, eam rem nunquam usucaptam fuisse. Nam cum is, qui usuceperat, jure illo sibi quæsito uti velle desierit, prope pro eo est, ac si usucapta non esset. Erat & aliud quiddam in iisdem literis, de quo quærebas: sed nunc non recordor. Hujus generis literas, in quibus aliquid est, quod ad studia tua pertineat, & ego libentius scribam, & tu majore cum fructu leges. Heliconio, Antonio, fratribus tuis salutem. De Matthæo vehementer doleo, sed gratum est, quod scribis, spem esse, eum, sine ope prætoris,

ris, in integrum restitutum iri. Horatio audio meliuscule factum esse: quod quam mihi jucundum sit, ipse scis. Vale Agapete mi, meque ama, ut facis. Tiburi, 7. Idib. August. M. D. LXXVII.

CONSTANTIUS BARGELLINUS
Episcopus Reatinus
M. ANTONIO MURETO
S. P. D.
LIII.

AFficior lætitia incredibili, quod ut ex litteris tuis accuratissime scriptis intellexi, à nonnullis Lutetiæ impressoribus urgeris, ut epistolas tuas mittas, quas prælo subjiciant. Auguror enim ex eo, bonarum litterarum studiosos multum voluptatis, plurimum etiam utilitatis, ad latinam eloquentiam vel comparandam vel augendam, percepturos. Equidem etsi fateor, in his politioribus literis, quæ ab humanitate nomen acceperunt, me nuperrime non esse versatum, gravissimis occupationibus abductum: tamen, ut sententiam meam dicam, necesse est. Nihil epistolis tuis elegantius, nihil eruditius, nihil uberius fieri posse existimo, nihil, quod ad illam Ciceronis majestatem propius accedat. Atque id antea testatum apud animum tuum reliquissem, nisi me verecundia mea à rei perspicuæ testimonio non necessario revocasset: nunc, quando te amicis tua scripta flagitantibus invitum gratificari intellexi, audaciæ notam subire malui, quam in bonum publicum inofficiosus judicari. Illa etiam non levis conjectura ad id me valde impulit: his enim diebus, cum schedas aliquot, quibus olim in arena mea uti consueveram, evolverem, nihil tale opinanti epistola tua in manus venit, quæ me, quod amantissime & disertissime loqueretur, mirifice delectavit. Itaque cum eam ipsam vesperi inter alia scripta, quæ forent magis in promptu, retulissem, postridie mane ecce tuæ literæ, quibus epistolam postulabas; sic admirantem ea cogitatio me excepit,

cepit, ut illam exstare Deus sine dubio velit. Ejus igitur exemplum mitto, teque hortor, aut si pateris, rogo ac flagito, ut negotium conficias, neve in aliud tempus rejicias. Quod scire cupis, an æquo animo laturus sim, si quæ à me scriptæ sunt literæ, una cum tuis emittantur, verear, mi Murete, ne quod ajunt, κολοιὸς ἐν μούσαις. *Ego profecto non tam tuas admirari, quam meas improbare soleo: tamen ubi, quove pacto amicos sub tuo nomine cohonestare possis, tui consilii est, nec est cur aliorum sententiam exquiras. Quod si tibi statutum est, ut illæ horridulæ meæ literæ exeant, impones extremam manum. Sunt enim indiligenter scriptæ, quod res ipsa declarat; nec earum editionem aut probarem, aut paterer, nisi ut nostra amicitia, in qua non minimum mihi ornamenti pono, omnibus esset nota, vehementer desiderarem. Vale mi Murete, & de bonis literis optime mereri, quando id vel uni tibi maxime licet, ne desistas, ac Bargellino tuo ad omnia utere.*

EIDEM MURETO.

LIV.

ITa diu jucundissime vivam, mi Murete, ut allato nuncio de tua valetudine, quæ te in vitæ periculum vocaret, acerbam mihi vitam putabam. Equidem ita fui commotus, ut magis fortassis nemo, cujus præcipuum aliquod bonum repente in discrimen esset adductum. Incredibilis est enim amor in te meus. Nihil eum extrinsecus accedens, nihil adventitium peperit, sed virtus, quæ est ipsa per se amabilis, cujusque omnia in te elucent ornamenta & animi inductio cum perpetuo quodam judicio meo conciliavit. Postea vero quum te morbo levatum esse cognovi, difficile dictu est, quanto gaudio pene exsiluerim. Ex diuturna enim animi perturbatione ad aspiciendam lucem nunc primum mihi videor esse revocatus. Qua quidem de re tibi magnopere gratulor, etsi nostra certe gratulatio omnibus, qui modo sint & virtutis amantes, & humanitatis pietatisque non expertes, jure debet esse communis. Etenim quis te non amet, tanta probitate, virtute, humanitate, tam denique ex-

excellenti eruditione, atque industria virum? cui salus tua æque exoptanda non sit, ac sua? Eum profecto ferreum, & ab omni humanitate alienum esse dicam, nihil perspectæ, spectatæque virtuti, nihil illustri gravissimi viri gloriæ dare, haud temere affirmarim, qui Muretum omni liberali doctrina politissimum diutissime vivere non modo non expetat, sed ab immortali DEO precibus ac votis non contendat. Maximam ex eo capio voluptatem, gaudeo, triumpho. Jam, ut spero, (id quod Deo optimo maximo acceptum referendum est,) poteris Musis tuis operam reddere: cum quibus quoque præclare actum putem, cum omnes delicias, amores, omnia denique ornamenta, te incolumi recuperarint, iis omnibus cariturae, si te, quod Deus omen avertat, patronum, te ducem, infelici ipsarum fato morbi vis eripuisset. Quocirca mihi gratissimum feceris, si illis incolumitatem tuam meo nomine fueris gratulatus, atque in earum clientelam me quam diligentissime commiseris. Hæc hactenus. Mitto tibi nonnullas radiculas ex melle confectas conditasque, quales fert hæc regio. Exiguum, inquis, munus. At tibi maxime consentaneum: cujus lingua, quod Nestori tribuit Homerus, melle dulcior fluit oratio. Habebit etiam meæ erga te benevolentiæ significationem: de qua etsi te pro tua humanitate non dubitare video, eam tamen & omnibus cognitam esse, & studiis, officiisque quam plurimis colere, & confirmare desidero. Quod si per tenuitatem meam assequi non potero, certe hanc voluntatis meæ propensionem liberalissime, uti soles, complectere. Inservi valetudini: huic quantum studii, diligentiæque adhibueris, tantum te mihi, publicæque utilitati, cui consulere gloriosum est, elargitum esse cognovero. Reate, ex ædibus nostris. Non. Feb. M. D. LXXVI.

Huic Muretus ita respondit:

M. ANTONIUS MURETUS CONSTANTIO BARGELLINO,

Episcopo Reatino,

S.P.D.

LV.

Nunquam putassem fore, non modo ut ex tuo, sed ut ex cujusquam dolore voluptatem capere possem. Et tamen, si vera dicenda sunt, fatear necesse est, jucundissimum mihi fuisse, quod ex literis tuis intellexi, vehementer doluisse te, cum primum de invaletudine mea nuncius istuc allatus est. Dolor enim ille aliunde quam ab eximio quodam amore erga me tuo, proficisci non potuit; & mihi, ex quo te primum vidi, atque ex aliis plurimis audivi, qui tu eruditione ac virtute vir esses, nihil optatius fuit, quam ut abs te amarer. Jam optabilium rerum signa atque argumenta omnia jucunda esse, notum est. Incredibiliter igitur gavisus sum, Bargelline, vir præstantissime, tanti me à te fieri, ut & mirificum dolorem senseris, cum me graviter ægrotare audisti; & exhilaratus sis, simul atque Dei beneficio morbum depulsum esse cognosti. Quanquam ego ipse nondum satis constitui, utrum mihi latius fuerit, ex hujus vitæ miseriis quam primum eripi, an diutius hic manere. Certe enim, cum omnes summo consensu Medici dictitarent, nullam prope amplius reliquam esse spem evadendi: ita me compararam, atq; ita animum composueram, ut neque angerer neque terrerer mortis, ut putabatur, imminentis metu; neque quidquam aliud à Deo peterem, quam ut mecum misericorditer ageret, condonaret errata anteactæ vitæ, neque pateretur me in illa separatione animi à corpore, aut diutius, aut vehementius torqueri, quam vires meæ ferre possent. Hoc ego tum unum agitabam animo; hoc ex animo precabar; hoc cæteros quoque, qui mihi assidebant, ut à DEO mihi impetrare conarentur, obsecrabam. Spero tamen relictum esse me à Deo in hac vita, ut maculas superiori ætate contractas, lachrymis deleam: tandemque omissis & abjectis vitiorum illecebris, saltem jam senex eam vivendi rationem capessam, quam tenere à principio debuissem. Atque à te, vir clarissime, etiam atque etiam peto, ut me ad hoc animi mei propositum persequendum, ut exemplo incitas, ita & monitis

nitis ac præceptis & fusis pro me ad Deum precibus adjuvare digneris. Jucundissimum mihi fuit munus tuum. Nam radiculæ illæ non tantum palato svaves sunt, sed etiam ad valetudinem meam valde accommodatæ. Mitto ad te, ut te pro opibus remunerer, librum unum orationum mearum, & poemata quædam, quæ spero te libenter lecturum esse, non quod valde bona sint, sed quod mea. A te peto, uti me amare pergas, tibique pro certo persvadeas, te à me ita observari, ac coli, ut paucos admodum habeas tui, quam ego sum, studiosiores. Vale, Romæ. XIV. Kalend. Mart. M. D. LXXVI.

Sequitur ad hanc responsoria Bargellini.

CONSTANTIUS BARGELLINUS
Episcopus Reatinus
M. ANTONIO MURETO
S. P. D.
LVI.

AMavi te semper, mi Murete, ex quo primum die cognitus es mihi, cum te nunquam antea vidissem, commotus fama laudum tuarum, postea vero quam te de superiori loco docentem audivi, ita tui studio sum incensus, ut nullam amoris accessionem fieri posse putarem. Acceptis tuis litteris XIV. Kal. Mart. datis, (fatear necesse est) ad summum amorem tantus cumulus accessit, quod fieri jam non posse arbitrabar, ut nunc denique videar amare, antea dilexisse. Nam si omni observantia insignes doctrina, & gravitate viros colere debemus, quanti fieri à meipso debes, qui omni liberali doctrina ita sis excultus, ut habeas paucos admodum pares, superiorem vero neminem, cum hæc ipsa sint tibi cum tanta Christiana pietate conjuncta? In qua quidem nemo sapiens veras virtutes omnes inesse negabit, quibus nobis ipsi felicitatem comparamus. Hanc unam laudo, & admiror, & ante omnia expetendam esse censeo;

hanc

hanc non modo Crassi divitiis, sed omnibus etiam animi ornamentis, quæ humanis viribus pateant, antepono: hæc ipsa te olim mihi charissimum, longe jam chariorem reddidit. Hinc illa tua in periculosissimo morbo fiducia modo concepta. Non angebaris, non terrebaris mortis imminentis metu, sed ad Deum optimum maximum toto animi impetu ferebaris, sperans fore, ut ejus beneficio, post has ærumnas & calamitates, tandem beatiorem vitam consequi posses. Hi sunt nimirum animi fructus, nullius culpa, quæ Dei Gratiam discutiat, sibi conscii: qui cum à corpore separabitur, licet sit periculis ac terroribus undique circumfusus, nihil tamen, benefactorum conscientia fretus, timendum arbitretur. Hoc oro non modo, ut utriq; nostrum, sed cunctis salutari renatis aqua contingat. Quod autem dubitas, utrum satius tibi fuerit, ex hujus vitæ miseriis quam primum eripi, an diutius hic manere, id, etsi est ejusmodi, ut non facile explicari possit; tamen est quod Deo immortali gratias agamus incredibiles, qui tibi vitam, optabile suapte naturâ donum, prorogavit, bonarum artium cultoribus consuluerit, teque sine dubio ad majorem laborum tuorum mercedem reservarit. Præclara enim ista tua à Deo accepta dona si intelliges te eâ conditione accepisse, ut cum ea ad communem utilitatem contuleris, reddere cum fœnore debeas; quis dubitet uberiora ac præstantiora præmia tibi parata fore? Quare te hortor, ac si æqvum est, rogo, ut habeas rationem valetudinis paulo diligentius, teque in dies magis magisque confirmes, sentiasq; in eo verti communem caussam: quam quidem, ut arbitror, nemo unquam, qui saperet, non privatis commodis anteposuit. Ego vero etsi me exiguis omnino meritis adjutum esse probe novi; tamen à Deo summopere contendam, ut te incolumem diu servet in vitâ, atque ad eorum numerum adscribat, quos, antequam orbis conderetur, elegit. In quo quidem si minus gratiâ potero, gaudebo me tamen pietati, amicitiæque debitum officium præstitisse. Venio ad Orationum ac Poematum tuorum librum, quem sane legi libentissime. Orationes habitæ de Philosophia me delectarunt,

quan-

quantum vix credas: omnes vero ea eloquentia, ac doctrina conscriptas esse video, ut, quemadmodum mea fert opinio, quam tamen ab amore falli non credam, summa vigeat eloquentia præstanti cum eruditione coniuncta. Non verborum elegantiam, aut splendorem, non sententiarum gravitatem desideres. Quid est vel antiquitatis, vel historiæ, vel exemplorum, quod non ita proferas, ut nihil ignorare videaris? Sed mirari satis non possum, quam venuste, quantaq; cum dignitate Theologiæ locis eas perspergere consueris; ita fit, ut & summũ oratorem exprimant, omniq; scientiarum genere perpolitum redoleant. Quas equidem dũ lego, etsi ἄφωνοι *sunt, crebro tamen aures meæ præclara illa voce tua, qua prælegens in publicis Gymnasiis uteris, personare videntur. Poëmata mirum in modum me ceperunt. Quid enim vel à diuturno studio, vel à divite vena proficisci potest, quod non fueris consecutus? & quidem tum illa prosunt, tum magnopere delectant. Crebræ sunt, & acutæ sententiæ; miros pietatis igniculos excitant; stylus quoq; ita rei consentaneus, ut facile quivis intelligat te parem, eandemq; in utroq; genere laudem assecutum. Quamobrem tibi cum plurimum debeo, tum vero quibus verbis gratias agam, non reperio. Sed cave suspiceris, me hoc auribus tuis dare. Nam etsi mirifice amicos colo: plus tamen veritati tribuo. Quod enim ita sentio, idcirco meam de tuis sententiam aperire non dubitavi. Utinam aliquid esset in me ingenii, ut laudes tuas non dettererem, sed augerem. Scio id à modestia tua minime postulari; malui tamen judicium periclitari meum dicendo, quam silentio rem non sine suspicione improbitatis præterire. Da operam ut valeas, atq; meipsum una cum universa familia mea ad omnia tua paratissimum esse confidas. Reate. VI. Idib. April. M. D. LXXVI*

Ad M. ANTONIUM MURETUM. LVII.

O *Qui flos hominum politiorum es,*
Quot sunt, quotquot erunt, quot aut fuerunt,

Doctri-

Doctrinæ decus elegantioris,
Lumen Italiæ, Murete, salve.
Salve, & has aliquid puta esse nugas,
Quas mittit tibi maximo Poetæ,
Longe pessimus omnium Poeta.
Sic Calvus tenero ausus est Catullo,
Saturnalibus optimo dierum,
Dono mittere pessimos Poetas,
Quis is continuo die periret.
At tu, ni caveas, Murete, nugis
Istis, tam illepidis & invenustis,
Plenis ruris & inficetiarum,
Non dies aliquot velut Catullus,
Sed totum male nauseabis annum.

Justus Lipsius.

M. ANTONIUS MURETUS ALEXANDRO RIPARIO suo

S. P. D.

LVIII.

DUlces litteræ tuæ, ut omnia, quæ à te proficiscuntur; etsi in eis multa peccaveras. Sed ut filioli balbutientes libenter audiuntur à patribus, suntque eorum etiam ipsi errores voluptati: sic mihi ista tua in litteris infantia jucundissima est. Eas ipsas ad te remitto mea manu emendatas. Scis enim ita inter nos convenisse. Tu, mi Alexander dulcissime ac svavissime, seqtiere magno animo eam viam, ad quam & tua te natura fert, & ego tibi hortator atque impulsor fui. Magnam de te spem meo testimonio apud parentes tuos concitavi: quæ ne & eos & me fallat, omni tibi cura ac studio providendum est. Vale. Nonis Julii. Tibure. M. D. LXX.

EIDEM

EIDEM RIPARIO.

LIX.

NE priores litteræ tuæ ad te pervenirent, Caroli incuria factum erat, cujus tu quoq; negligentiam nosti. Nunc una cum his meis utrasque tuas accipies: simulque hoc intelliges, [quod tibi gratuleris,] posteriores multo meliores esse prioribus: ut, si ad istum modum pergas, magna mihi spes sit, te præclare responsurum exspectationi meæ. Vide igitur, si me amas, quod & facis, & facere certe debes; ut omnibus aliis rebus neglectis, quantum quidem valetudinis ratio patietur, urgeas studia tua: multa legas, multa ediscas, multa audias, frequenter cum iis versere, quorum familiaritate ac consvetudine melior ac doctior fieri potes. Fac cogites, gravissimam esse jacturam temporis: præcipue autem ista ætate, qua tu nunc es, hora nulla tibi perire sine magno dispendio potest. Saluta mihi præceptorem tuum, cui meas ad te literas ostendas licet. Eas quidem, quas tu ad me missurus es, nemini prorsus ostendi volo: eas enim mihi gratiores faciunt ipsi errores tui. Vale mi dulcissime Alexander, IV. Id. Julii M. D. LXX. Tibure. Oblitus eram scribere, heri in mensa injectum esse sermonem de comœdia: qua occasione multa de te quoq; dicta sunt. Valde tibi tunc aures tinnivisse oportet. Omnino spero fore, ut huc tibi ad me veniendum sit.

EIDEM RIPARIO.

LX.

PErge, ut facis, mi Alexander, amare literas, eis te oblectare, in eis omnia & seria & joca tua collocare. Nam magnus labor magno tibi olim honori futurus est. Ista via, quam tu nunc ingrederis, multi humili & obscuro loco orti ad amplissimas dignitates pervenerunt. Atque etiamsi nulla ejusmodi præmia literis proposita essent: ipsa tamen doctrina amanda est per se: neque quidquam in homine

inge-

ingenio turpius est ignoratione earum rerum, quarum scientia sine literis comparari non potest. Voluptas, quæ ex turpibus capitur, celeriter transit; dolorem autem in animo diuturnum relinquit: at labor in rebus honestis collocatus, ipse quidem effugit; memoriam autem sui in animo relinquit plenam honestissimæ & solidissimæ voluptatis. Hæc cogita & vale. Postrid. Id. Jul. Tibure.

EIDEM RIPARIO.

LXI.

ETsi nihil erat quod scriberem, ac præterea mirum me quoddam scribendi odium tenebat: nolui tamen verberonem hunc meum sine meis ad te literis istuc venire. Amo te quotidie magis, quod à te literarum studia eodem modo amari confido. Sed velim ad me diligenter scribas, quo te nunc scriptore oblectes, Cicerone, an Terentio, an, quod malim, utroque? Dare etiam operam debes, ut in iis, quæ ad me scribes, iis loquendi generibus utare, quæ in illorum scriptis notaveris; ut ea ipsa res fidem mihi faciat diligentiæ in eis legendis tuæ. Vale. Tibure, V. Kalend. August. M. D. LXX.

EIDEM RIPARIO.

LXII.

NEmo est omnium, ad quem libentius, quam ad te scribam. Sum enim animo ac voluntate erga te plane paterna. Sed vix credas, quam sim in hoc secessu occupatus; quem tamen plerique omnes esse plenum otii putant. Et quotidie quinas aut senas ab amicis literas accipio, ad quas si respondere omnes velim, nil aliud agendum sit. Gratum est mihi, quod applicuisti te ad consvetudinem P. Æmilii, & Horatii Macarani. Eorum enim uterque te & doctrina & exemplo efficere meliorem potest. Tales sectare. Qui autem alio ingenio sunt, eorum consvetudinem

nem quasi pestem aliquam vita. Ætati tuæ nihil diligentius providendum est, quam quibus sodalitatibus utare. Neq; ego severum esse te ac tetricum, omnique generi voluptatum inimicum volo. Hoc tantum moneo, non eas amicitias quærendas, quæ dulcissimæ videantur, sed inducendum animum, ut quæ honestissimæ sunt, easdem etiam dulcissimas esse ac svavissimas putes. Mi Alexander, etiam atque etiam vale. Tibure. V. Id. August. M. D. LXX.

EIDEM RIPARIO.

LXIII.

VIde quam te amem, cum à multis hodie literas acceperim, nihil mihi prius faciendum esse duxi, quam ut ad te potissimum rescriberem. Cave putes, Alexander mi, ipsi te patri tuo chariorem esse quam mihi. Ac si quæras, quæ caussa sit hujus erga te tanti amoris mei, ne vivam, si aliam adferre possum, quam quod videor mihi animadvertisse in te ingenium excellens, &, si tu volueris, ad omnia summa natum. Sed tu hoc facito tecum cogites: multas res esse suapte quidem natura bonas, sed quæ culpa eorum, qui illas possident, interdum pessimæ ac perniciosissimæ fiant. Bonæ sunt opes, sed si quis non recte utatur, malæ. Bonum forma, sed id bonum multis exitio fuit. Ex eodem genere est ingenium. Si recte utaris, nullum prope hominum generi dari potest majus, aut præstabilius donum: sed si ad bonum ingenium mala mens accesserit, itidem erit, ut gladius in manu furiosi. Quo erit melior & acutior, eo plus adferet mali. Ego autem te, Alexander, amo nunc, quia ingenio bono es; amare desinam, si tu bono ingenio male uti cœperis. Sed id spero non fore, teque bono ingenio bene usurum esse confido, vel tuapte sponte, vel quia videris mihi valde amare amorem erga te meum: quem tueri ac conservare alia ratione nulla potes. Vale, & si me amas, virtutem ac literas ama.

Nulla in humanis rebus majora bona sunt. Iterum vale. Tibure, VIII. Kalend. Sept. M. D. LXX.

EIDEM RIPARIO.

LXIV.

Accepi ternas tuas literas: in postremis autem quædam erant ita negligenter scripta, ut facile constaret, aliud egisse te, cum illa scriberes. Ostendam ea tibi, cum istuc venero, & auriculam pervellam tibi: ut postea in scribendo attentior sis, & saltem eos solœcismos effugias, quos effugerent etiam pueruli, qui primis literis imbuuntur. Noli tamen ex hac mea admonitione molestiam ullam capere. Non enim propterea volo quidquam de tua hilaritate detrahi, sed ad diligentiam addi. Vale. Tibure IX. Kalend. Octobr. M. D. LXX.

EIDEM RIPARIO.

LXV.

Versiculi, quos ad me misisti, ostendunt illi quidem, te, si ad Poeticam ingenium tuum contulisses, & bonos magistros nactus, in eo studio perstitisses, ad aliquam præstantiam pervenire potuisse. Nam & numerosi sunt, & sententias habent, neque inconcinnas, neque ineleganter collocatas; & ipsum dicendi genus non abhorret à recto. Planeque, sperare posses, te aliquando bonum Poetam fore, si hoc agere velles. Sed majora tibi proposita sunt, quæ, quantum potes, urgeas, censeo: & subsicivis horis veterum Poetarum scripta manibus teras, non tam ut imiteris, quam ut eis te oblectes; simulque aliquid ex eis assidue, quod tibi usui sit, colligas. In scribendis versibus tempus à te collocari, verum ut fatear, nolim. Malos versus facere, turpe est; mediocres, inglorium; bonos difficilius, quam ut præstari possit ab iis, quibus aliud agendum est. Quid in tuis lima egeat, præsens præsentem monere possem;

possem: per literas non æque facile possum. Recteque ac vere mihi videtur Ovidius dixisse, emendandi laborem majorem esse, quam scribendi. Mihi hoc credas velim: me hodie non difficilius ad saltandum, quam ad faciendos versus adduci posse. Si quid erit serium, in quo meam operam desideres, non deero: in his levioribus, si quando de me cogitabis, peto à te, illud quoque cogites, non multo juniorem esse me, quam erat Horatius, cum illa de se scriberet:

Nunc itaque & versus, & cætera ludicra pono. *Vale. Romæ. Id. Febr. M.D. LXVIII.*

M. ANTONIUS MURETUS
PAULO SACRATO SUO
S. P. D.

LXVI.

TAndem ad te remitto epistolas tuas: neque enim per assiduas occupationes, & per molestissimum oculorum dolorem, quo dies aliquot laboravi, citius licuit. Eæ si conquerentur, se à me paulo severius acceptas esse: recordari debebis, hoc ipsum à te mihi mandatum esse: ut si mollius ac lenius eas tractare voluissem, verendum mihi fuerit, ne tibi non satis obsequens viderer. Sed de his satis. Nunc exponam tibi totum illud negotium Polonicum, quando literæ, quas ad te, re adhuc recenti, scripseram, perierunt. Stephanus Poloniæ Rex, qui & aliis regiis virtutibus ornatissimus est, & hoc supra cæteros omnes Reges, qui multis ab hinc seculis vixerunt, eximium habet, quod & amat unice homines eruditos, & ipse omni elegantis doctrinæ genere mirifice excultus est, miserat in Italiam unum è domesticis suis, qui quasi delectum quendam haberet præstantium doctrina virorum, eosque opimis admodum propositis conditionibus, in Poloniam invitaret ad Academiam novam, quam Rex Cracoviæ insti-

tuere parabat. In mandatis autem regiis, quod ad alios quidem attinet, facta erat potestas ei, qui huc venerat, optimum quemq; & in docendo exercitatissimum deligendi: de tribus nominatim perscriptum erat, de me, de Carolo Sigonio, & de Fulvio Ursino. Ac mihi merces proposita mille quingenti quotannis aurei nummi. Addebat Rex, si sacris initiari vellem, (nondum enim sciebat me Sacerdotem esse,) perfecturum se, quo mihi magis liberet manere in Polonia, ut intra breve tempus honesto aliquo Sacerdotio, ex quo non minus quingentos annos aureos nummos caperem, cohonestarer. Eâ de re unus è primoribus illius regni, Joannes Zamoscius, qui nunc magnus regni Cancellarius est, literas d) ad me peramanter perq; honorifice scriptas dedit. Commotus sum non tam ipsius præmii magnitudine, (etsi his quidem temporibus inusitata) quam tanti regis tam propensa ac benefica erga homines literarum studiis deditos voluntate. Neque me commovebat itineris difficultas: qui exploratum haberem, cum lectica, una cum filiolo fratris mei, puero sex annos nato, quem mecum illuc ducere cogitabam, ad fanum Lauretanum, (eo enim, religionis ac pietatis caussa, iter facere decreveram,) gestatus essem, posse me cisio Cracoviam usque commodissime vehi. Et jam convenerat, ut mihi Regis nomine, ad iter conficiendum darentur trecenti aurei nummi, ad quos ego ducentos de meo præterea addere cogitabam. Jam mihi illud sanctitatis & doctrinæ specimen Stanislaus Cardinalis Varmiensis gratuitam habitationem in palatio, quod Cracoviæ habet amplissimum, offerebat. Multæ à summis viris literæ commendatitiæ in Germaniam & in Poloniam promissæ erant: ut cum eo venissem, nunquam fere in diversoria publica ingredi necesse haberem. Neque verebar illam, quæ in Polonia esse dicitur, inclementiam cœli asperitatemque frigoris. Sciebam illa omnia re multo minora esse quam fama: & alioqui sum ipse quoq; natus in parte Galliæ maxime

d) *Eas habes infrà Epist. 79 hujus libri.*

xime montosa ac frigida. Quod autem quidam, qui deterrere me cuperent, clamabant, gentes illas feras ac barbaras esse; interdum mihi risum, interdum stomachum movebant. Magna mihi, Sacrate, cum multis Germanis, magna cum permultis Polonis familiaritas, magnus usus, magna necessitudo fuit. Semper eos expertus sum bonos viros, rectos, simplices, apertos, humanissimos præterea, & prope omnes eo vitæ cultu, ac munditia, quæ ad elegantiam potius quam ad ullam barbariem accederet. Nugæ istæ sunt hominum, eos, qui adulari, & fallere, & aliud loqui, aliud cogitare nesciunt, barbaros vocantium. Utinam nos eo modo barbari essemus! Utri vero barbariores sunt? nati in media Italia, quorum vix centesimum quemque reperias, qui latine aut græce loqui sciat, aut literas amet? an Germani, ac Poloni, quorum permulti, & earum linguarum utramque perfectissime callent, & ita literas ac liberales disciplinas amant, ut in eis tempus omne consumant? Olim illi fortassis asperi ac barbari fuerunt: hoc quidem seculo, vereor ne ad nos barbaries, ad illos cultus & splendor vitæ, & eruditio atque humanitas, mutatis sedibus commigrarint. Itaque, ut verum tibi fatear, libentissime eo commeassem, si nihil obstitisset. Quicquid enim commodi mei caussa ab eis petebam, id omnes prolixe ac copiose offerebant: ut jam constaret, inter nos sine ullo negotio conventurum esse. Quid quæris? Fidem eis dederam, venturum esse me, si per summum Pontificem, cui servio, & per Cardinalem Estensem, cujus in clientela ac familia sum, liceret: alioqui enim non posse me, nisi eorum permissu, de me ipso quidquā tale polliceri. Putabam autem, neutrum eorum hoc iniquo animo laturum: cum Cardinalis quidem gratis me alat, (nullam enim ad rem mea opera utitur,) summus autem Pontifex ingentem copiam habiturus esset eruditissimorum hominum, qui se in locum meum substitui postularent. Contra tamen accidit, quam putaram. Etenim cum rumor de meo discessu tota jam Urbe pervulgatus esset, Conservatores populi Ro-

mani, (is summus Magistratus est eorum, qui hodie populi suffragiis deferuntur,) ad Pontificem accedunt, cum præsentes etiam adessent ii ex Cardinalibus, quibus studiorum cura commissa est, remque ei exponunt: atque ab eo supplices petunt, ne me abire patiatur: addunt multa de me, quæ malo te ex aliis cognoscere. Pontifex benigne eos audit, bono animo esse jubet, se, quod opus foret, imperaturum esse confirmat. Paucis post diebus, per Ludovicum Castaneum Rupipozæum Christianissimi Regis Oratorem, virum & claritate generis, & virtute, & eruditione præstantem, jubet mihi denuntiari ne abeam: sibi curæ fore, ne me, quod auctoritati suæ paruissem, pœniteret. Respondi, nullam pecuniam mihi esse tanti, ut mihi quidquam placeret, quod Pontifici displiceret: & honorificum quidem mihi visum esse, quod à tanto Rege vocarer: sed multo honorificentius, quod & à Pontifice, & à tali Pontifice retinerer. Pontifex postea epistolam ad me misit amantissime scriptam, qua ad stipendium quingentorum nummorum aureorum, quod jampridem capiebam, significabat se ducentos præterea addidisse. Eodem tempore Matthæus Contarellus Pontificis Datarius, vir & eximia quadam integritate vitæ, & singulari Romanarum rerum intelligentia insignis; & mei, ut scis, amantissimus, certiorem me fecit, sibi à Pontifice mandatum esse, ut mihi quamprimum attribueret & assignaret annuam trecentorum aureorum nummorum pensionem. Itaque Rex tam longinqvus effecit testimonio & judicio de me suo, ut sanctissimi Pontificis liberalitate ad veteres fortunulas meas accesserint annui quingenti aurei nummi. Sed & Cardinalis Estensis, simul atque istinc rediit, amplo me atque honorifico munere donavit: quod ego eo magis prædicare gestio, quod ipse tacere me jussit. Parendum tamen est, ne, dum gratus haberi volo, me illi non satis morigerum præbeam. Sed & ego scribendo defessus sum: & te suspicor, cum hæc tam verbose scripta legeris, fessum fore. Vale. Romæ Prid. Kal. Maji. M. D. LXXVIII.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS JACOBO CUJACIO J.C. S. P. D.

LXVII.

Biennium jam est, & eo amplius, Cujaci V.C. cum Lælius Ubaldinus, & Octavius Bandinus summo genere nati adolescentes, in Galliam se studiorum caussa, auctore potissimum atque impulsore me, contulerunt. Nam cum ex me ipsorum propinqui quæsiissent, quid eis potissimum faciendum esse, quaque ratione ipsorum studiis optime consuli posse censerem: auctor eis fui, ut Lutetiam primum irent, ibique se Græcarum literarum & Philosophiæ magistris recoquendos darent; deinde Jus civile, cujus studio incensi erant, neque usquam hodie nisi in Gallia, neque in Gallia nisi à Cujacio, recte ac vere disci posse sperarent. Ita igitur fecere: & quod meo consilio paruerint sibi magis magisque in dies gratulantur. Ego autem, Cujaci, ambitiosum fateor esse me: &, quod Thucydides ait, unum hoc πάθος senii expers esse, vere ab eo dictum, demum experior. Quare cuperem, eos, qui mihi jam multum se debere agnoscunt, quod indicaverim sibi iter ad fontem, debere etiam mihi, quod à te, mea caussa, libenter viderentur, exciperenturque ea humanitate ac comitate, qua tu excipere omnes ingenuo ac liberali præditos ingenio soles. Sed vereor, ne mea jam sera commendatio sit; neve ipsi, qua sunt & morũ & ingenii elegantia, ita te jam, hominem ὑπὸ τῶν τοιούτων εὐάλωτον, cœperint, ut novæ commendationi nullus supersit locus. Peto tamen à te, quantum me amas, (& puto me à te non vulgariter amari,) ut, sive aliquid est, quod addi ad tuam erga eos benevolentiam possit, id mea caussa adjicias; sive ita jam eos amas, ut nulla fieri possit accessio; reperias ipse tamen, atque excogites aliquid, quod, commendatione mea ad-

ductus, eorum caussa fecisse videaris. Ego te, Cujaci, eximie amo: & quantum in me est, excito horum hominum ingenia ad evolvendos libros tuos, & ad cognoscendam doctrinæ tuæ præstantiam. Te quoque æqvum est aliquid mea caussa facere. Majus autem facere nihil potes, quam si his duobus adolescentibus ostendas meam commendationem aliquid apud te valere. Vale. Romæ. 7 Kalend. Feb. M. D. LXXIX.

JOANNES CASELIUS M. ANTONIO MURETO S. D.

LXVIII.

EGo vero quam sum importunus? Toties te interpello, sive hoc facit tuus in me animus, sive mea de te persuasio, sive hominum tui sitis. Mihi enim quævis harum caussa sufficit ad excusationem. Ut autem prætercam, quæ in nobis mutua esse lubens mihi persuadeo; nemo est vel modicum tinctus literis, quin & te magnifaciat, & si istuc proficiscatur, audire vocem tuam, vultum contemplari, & humanitatem experiri velit. Vides quid dicturus sim. Hi amici mei Joannes Lubecius & Gallus Beccius Germani, fama tui nominis permoti, & ipsi te salutare jampridem in animum induxerant. Quod cum mihi mirifice placere intelligerent, ut qui te jam penitus perspexissem: visi sunt à me epistolam hanc cupere, quam ipsis dedi brevem & incultam, ut vides. Hæc tamen munus suum obierit, si ipsis fores in sermones tuos patefecerit, quod haud dubie sive illa etiam, antequam huc legendo processeris, sive tua humanitas faciet. Si tamen hoc requiris præterea, cognosces viros & virtute præditos, & literis probe excultos, & cum omnium eruditorum, tum tui observantissimos. Quæ cum in iis deprehendes, erunt tibi me quoq; tacente commendatissimi, cui commendationi si fiet quædam quoque ex hisce literis accessio, multo magis & ipsos & me tibi obligabis.

Vale

Vale Murete clarissime. Florentiæ, Kal. Martiis, Anno M. D. LXVII.

ANDREAS DUDITIUS M. ANTONIO MURETO V. C.

S. P. D.

LXIX.

PUdet me ad te, virum eloquentissimum, scribere. Neque tamen impetrare à me ipso possum, ut nullas potius, quam ejus generis, cujusmodi soleo exarare, literas ad te scribam. In quo tu, humanissime Murete, non quam in scribendo sim infans, sed quam studiosus, quam tui cupidus, spectare debes. Magnum mehercule benevolentiæ cum verecundia fuit certamen; sed vicit tandem benevolentia erga te mea, & ad scribendum me impulit. Neque vero nullos stimulos addidit ingens illa, perspecta mihi & cognita superiore anno humanitas tua, cum ego te officii caussa adirem: qua tu me hominem tibi ignotum ita obstrinxisti, ut quibus plus, quam tibi debere me sentiam, quam paucissimos habeam. Admirabar equidem antea doctrinam, atque incrediblilem quandam in dicendo suavitatem tuam, ac summam in familiaritate, atque amicitia tua gloriam statuebam. Nunc vero, non id modo, sed ex quo die te cognovi, ita te amare cœpi, ut illis, quibus tua consuetudine frui datum est, demum invideam, illos solos felices esse ducam. Atque utinam hac eadem & mihi felicitate frui liceret! Sed non licet. At quod licet facio, meumque incredibile hoc tui fruendi desiderium levo frequentissimis & honorificentissimis de te, deque excellenti tua doctrina, sermonibus. Ex quo enim ego te die cœpi diligere, omne studium, omnem orationem meam, qualiscunque ea sit, ad laudem, & tui nominis gloriam contuli. Quod sane non eo dico, quod meis sermonibus, & prædicatione quidquam ad tuam famam putem accessisse, (neque enim tam sum à ratione alienus, ut facibus solem illuminari posse credam,)

sed ut, quanti te faciam, quam observem, quanta benevolentia complectar, intelligas. Quod tibi persuasum esse ita cupio, ut nihil optem magis. Audio te habere paratos quosdam annotationum libros, quos in manus hominum emittas: quos equidem quales exspecto, futuros auguror, hoc est, omni doctrina eleganti refertos. Quid enim aliud à tali, tantoque viro exspectari queat? Peto abs te, ut cujus generis id totum sit, ad me perscribas, &, quæ tua est humanitas, si quid jam est à Typographo descriptum, ad me mittas. Nam plane non fero desiderium legendi ejus libri. Superioribus annis, cum Lutetiæ Parisiorum, magna tua cum laude, & omnium admiratione Philosophiam ita doceres, ut non minus sententiarum gravitatem quam verborum elegantiam dicendique artificium homines admirarentur, audio te quiddam in quintum Aristotelis ἠθικῶν Νικομαχείων *librum scripsisse, quem ego librum jam ab aliquot annis legere discupio. Pergratum igitur feceris, si etiam hunc mihi literis tuis adjunctum miseris. Vale mi optime, atque eruditissime Murete, & meæ libertati ignosce, ac hominem tui studiosissimum, cupidissimumque mutuo ama. Patavio, 6. Id. Maji. M. D. LIX.*

PETRUS MORINUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

LXX.

CUm Theologum Græcum prædicatione incitatus tua admirari cœpissem, isque huc venisset, cum ego discipulo meo forte operam darem: permoleste tuli, eam me conveniendi hominis doctissimi atque humanissimi potestatem per imprudentiam amisisse. Et quo dolorem meum desideriumque tanti viri lenirem, & aliquid earum literarum elicerem, quibus inprimis delector, scripsi ad eum, mandavique ei, cui literas dederam, ut studiose percontaretur, ubinam esses, ut valeres, quid ageres. Is te ibi esse renun-

renunciavit, ſe veritum eſſe tecum loqui, & propter redeundi feſtinationem exſpectare non potuiſſe, dum eſſet commodum. A te ſummo ſtudio peto, mi Murete, ut de rebus, de literis, de conſiliis tuis ad me ſcribas; Amiotumne conveneris, & quid ei gratum feceris de Plutarcho, de Victorino? hic ſi etiam in manibus, an jam divulgaris? conſiliumne ſit ſacros & eccleſiaſticos reliquos Scriptores ſtudio & opera ſimili adjuvare, atq; Victorinum? Jam enim leviores litteræ, παιδιαι tibi ſunt : σπȣδὴ καὶ διαγωγὴ; ſanctiores. Tu illa αὐτοσχεδιάζεις. Ad hæc vero, matura jam ætate, animum ſtudiumque tuum contuliſti. In quibus te jam arbitror, ut ait Theognis, τὰ μὲν μῶϑαι, τὰ δὲ δεικνύναι, ἀλλὰ δὲ ποιεῖν. Velim item, teq; id etiam atq; etiam oro, ſi quando erit otium, ſi quid homini amiciſſimo & obſervantiſſimo tui cogitationum tuarum impartiendum putas, perſcribas ad me, quid de his miſerrimis temporibus ſentias, quibus ἐκ τῶν νεωτερισμῶν, ἐκ τȣ̃ κινεῖν τὰ ἀκίνητα, καὶ τὰ μὴ νῦν γε καὶ χθὲς ζῶντα, in hanc pernicioſiſſimam στασιωτείαν & ἀναρχίαν incidimus. Græcum Theologum meis verbis plurimum jube ſalvere. Vale. Cantilii. A. D. 4. Kal. Septembr.

IDEM

M. ANTONIO MURETO

Viro Optimo ac Doctiſſimo, & homini amiciſſimo S. P. D.

LXXI.

PRoximæ congreſſionis noſtræ grata jucundaque recordatio facit, ut ſermonis vel non neceſſarii occaſionem & facultatem etiam abſens quæram. Atque hoc vel ſingularis humanitas tua, vel noſtra conjunctio, mutuaque benevolentia patitur, vel requirit potius, ut nullo ſcribendi argumento, inter nos tamen per litteras nonnunquam colloquamur. Tu quidem, quæ mihi epiſtolæ materia prope una fuerat, ut res meas

curæ

bonitatique committerem, & commendarem, eam mihi singularibus tuis in me studiis, & eximia liberalitate præripuisti. Nam cum antea semper rationibus meis per te consultum esse voluisti, tum nuper in hac provincia, quam te potissimum auctore suscepi, sic dedisti operam, ut ea mihi quam honestissima & quam fructuosissima esset: ut si de fratre laborares tuo, (etsi me quidem fratris loco semper habuisti,) nec diligentius à te, nec amantius agi potuerit. Quo in munere cum non solum rem meam, officium, famam agi viderem, sed etiam existimationem & gratiam tuam: effeci quantum potui, ut id in me judicii, te haud temere contulisse homines existimare possent. Atq; in eo negotio, quod tuo hortatu susceperam, eo majorem curam & diligentiam mihi adhibendam esse constitui, qvod in eo gerendo me intelligerem auctoritati & voluntati tuæ inservire. In quo, ut coram tibi significavi, gratiam ab hominibus ineundam mihi duxi esse, τῷ κατὰ τὸ νέον Ὀδυσσέα, χεῖρα ἔχειν ἐργάτιν, γλῶσσα γὰρ ἀεργὸς modo in opere, reliquis temporibus cessationi suæ veniam speravit datum iri, καὶ συγγνώμονιν ἀνθρώπων τεύξεσθαι: quod ut jam ne me fefellerit; confido quidem certe. Hoc vero docendi officium cum consilii & moniti tui memor studerem in honorem adducere, processit quidem: sed tamen hominibus valde repugnantibus. Itaque ἀποταγὴν meditor. Tu, ut spero, conficies, πᾶν δὲ τέλος ἐκ τῶν ἔργων. Ego te illud tuum honestissimum otium ad Ecclesiæ historiam litteris tuis illustrandam conferre, jamq; tibi, quod de Basilio Magno Gregorius scripsit Theologus, λόγους τὸ πάρεργον εἶναι, mirabiliter lætor. Vivent scripta tua in æterna hominum memoria, & valebunt ad sanciendam & stabiliendam veterem perpetuamque Ecclesiæ disciplinam, & eos homines errore pravisque opinionibus liberandos, οἵτινες, ὡς ὁ ἡμέτερος ἔφη ἀπόστολος, τοῖς θείοις οὐχ ὁσίως ἐπὶ τὰ θεῖα χρῶνται, διὰ τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ, τὸ θεῖον ἐκβάλλεσθ

λειν πειρώμενοι σέβας. Peto a te, ut Niceto, quas ad eum scribo litteras, reddendas cures, ejusque voluntatem tibi quam maxime ad me tuendum & augendum adjungas. Si quid tu ad me litterarum, ut & opto & spero, quod ad Julianum Granuccium Medicum miseris, is ad me perferendum curaturum se est pollicitus. Vale. Poli. Postridie Non. Sept. M. D. LXVII.

IDEM MORINUS EIDEM MURETO.

LXXII.

Cum exspectarem, dum aliquod serium argumentum haberem ad te scribendi, literæ a Niceto venerunt comitata tuis. Ibi ego agnita manu mihi charissima, teneri non potui, quin vel nulla materia, aliquid tamen exararem, & apud te, qui hujusmodi negotium perbelle devorare soles, πεϱιττολογίᾳ ineptirem. Ex hoc mi Murete, tam diuturno litterarum mearum silentio intelligere potuisti, quam otio & præter consuetudinem nihil agendo languescerem. In qua tamen desidia narro tibi, quid mihi optatissimum & jucundissimum nec opinanti contigerit. Ædes hic sacra est D. Virgini dicata, ejus ædis custos & præses, senex optimus ac religiosissimus, cœtum habet virorum summa nobilitate, & humanitate præditorum domi suæ, quæ divinæ juncta est. Quo ex numero cum apud Archiepiscopum esset vir singulari virtute, doctrina, probitate, in eumque ego casu incidissem: Quid tu, inquit, in hac solitudine consenescis? & simul me humanissime invitavit, ut secum apud eum, quem dixi, æditimum, si quando liberet, esse vellem. Ego ejus studium & liberalitatem secutus, pauculis post diebus cum me eo, quo vocarat, contulissem, hominem offendi cum illo sanctissimo sene Gregorii Theologi scripta studiose legentem. Adjunxi me vel auditorem, vel interpretandi arbitrum perlibenter, dedi me utrique; alterum etiam assidue in Republ. versantem, & studiosum rhetoricorum Aristotelis, ac Demosthenis orationum, ut potui, adjuvi. Hi etiam viri humanissimi & probissimi aliquid esse credunt, Gregorium nulla meditatione interpretari, (cujus ego librum tum lecti-

lectitando detriveram,) & Demosthenem explicari ab homine Manutii, Mureti, talium virorum discipulo mirantur: ut mihi, (fatendum est enim, præsertim apud te,) paulo jam beatior esse videar, & hæc nostra studia non adeo contemnenda ducam. Nunc nobis Magnus ille frater Gregorii est in manibus, ut ab ambobus, eruditione, sanctimonia, gloria germanis, communia & intelligendi & bene vivendi præcepta ducantur. Tantum est, cujus te participem fieri, & mea caussa letari cupiebam. Ab Archiepiscopo quidem ita liberaliter & à principio sum acceptus, & quotidie tractor, ut quid illustrissimo Cardinali Sirleto debeam, quid etiam vobis, qui me ei commendastis, non solum scribendo, sed ne cogitando quidem assequi possim. Utor inprimis familiaritate Vicarii: qui Jurisdictionem exercens sibi demandatam, & dijudicandis controversiis operam navans, mihi sæpissime, negotiorum molestia pressus, gratulatur, qui rationem cum musis humanioribus & sanctioribus literis habeam; dum ipse, litibus & turbis implicatus, horridas interpretum Juris chartas non sine stomacho pervolutat. A quibus etiam, si quando rogem utendas, me deterret, nec à veterum Jurisconsultorum, quos sæpiuscule in manus sumo, usu discedere patitur: nec quicquam proficio, quod dictim consecuturum me, cum illa degustaro, ut ipsi & Archiepiscopo in consilio esse possim: otium hoc tuear, & norim fortunas meas, qui politiorum & elegantiorum literarum studio incultis sordidisq; caruerim. Hoc idem ambo hi mei συμφιλόλογοι *dictitant. Qui quidem se suaq; omnia liberaliter mihi detulerunt, &, nisi meas copias viderent, uti cogerent suis; habent* συμμελετητὴν *rebus necessariis instructum, non sumptuosum, non gravem amicis; & tamen aliquid à se sumere voluerunt, qui hanc mediocritatem interea tueor. De epistolis, mi Murete, maximam habeo gratiam: iis utar, si opus erit, id est, si Mediolanum proficiscar. Nondum enim quicquam certi consilii cepi, ac minimum unum me hic mensem etiam commoraturum puto. Vale. Genvæ, post. Id. Jan. M. D. LXIX.*

HUB.

HUB. GIPHANIUS M. ANTONIO MURETO S. D.

LXXIII.

ETsi de tua liberalitate atque facilitate multa sæpe in Gallia Auratum, Fruterium & Canterum prædicantes audivi, atq; adeo ipse viderem doctrinam tam egregiam singulari humanitate junctam esse debere: nunquam tamen, (qui meus est pudor,) imperare mihi potui, ut, nulla accepta occasione, mea sponte ad te mihi viam aditumq; munirem. Nunc eam nactus percommodam, nihil prius habui, quam ut studium in te meum, & quo ab ineunte ætate te ob scripta & magnas Dei in te collatas ingenii dotes, licet ignotus, colui, amorem litteris ad te datis testarer. Nam Berzevicæus e) *juvenis Hungarus, amicus meus, Roma nuper huc reversus, cum tuos de me, minime licet idoneo, humanissimos sermones commemorasset: facile impulit, ut has ad te litteras darem. Ego, mi doctissime Murete, non is sum, de quo tam præclare sentire & existimare debeas. Dedi quidem semper operam, ut cum Jurisprudentia nostra encyclia & humanitatis studia conjungerem: sed sentio & agnosco eam esse ingenii imbecillitatem, ut in utroq; (quando ad Juris scientiam Philosophiam necessariam esse non ignoras,) satis mihi respondere votoq; meo non possim. Et sunt tamen subcisiva quædam, quæ suavissime illi humanitati non possum, quin adsignem. Hinc ea in Lucretium perpusilla, hinc & in Gellium quædam jam diu paramus: quanquam post tam male acceptum Parisiis à Lambino Lucretium nostrum, aut me potius, haud scio an quicquam in eo genere navare debeam. Mirifice tamen Gellium expolitum cuperem. Sperabam posse me hic, quod in Gallia non potui, integrum aliquod idq; pervetustum ejus exemplum nancisci. Sed nihil*

e) *Hujus ad Muretum epistola supra legitur n.* 45. *ubi tamen Bellivicejus scribitur.*

nihil dum reperire potui. Utinam tu hac in re nos juvare velis! Nam quin possis, non dubito, in tanta librorum vete-rum, quos Romæ esse audio, copia. Ad solos 7 priores libros vetustum, hoc est, in quo & diphthongi sint pleræque inte-græ, & græca, exemplum requiro. Nam reliquos ad vetu-stissimum collatos & emendatos habeo. Ecce autem meam libertatem, ne dicam impudentiam, qui in primo familia-ritatis, ut ita dicam, vestibulo & auditu onus etiam impo-nere tibi non sim veritus. Sed hoc tuæ humanitati partim ut tribuas, deinde & studiis communibus ut des, rogo. Neq; vero ignoras teneras etiam familiaritates, officiis utrinque maxime ali & augeri. Quod reliqvum est, te oro, ut eorum loco numeroq; me esse velis ac patiaris, qui te & colere & observare ob singularem tuam eruditionem consueverunt. Quibus ego etsi rebus aliis facile concedo: fide tamen, dili-gentia, summoq; in te studio ne minimum quidem cedere sum paratus. Vale & salve. Si quid rescribes, facile po-teris, ad ædes Legati Regii f). *Salutat te Alfonsus Delbe-nius, Venetiis.*

Respondet Muretus lib. 2. Epist. 5: Literæ tuæ su-prà.

HUBERTUS GIPHANIUS EIDEM MURETO.

LXXIV.

Respondet Mureto ad memoratam modo Episto-lam: Literæ tuæ suprà.

NE *me putes, clarissime Murete, vel oblivione tui, vel gra-viore culpa tardius ad te rescribere; quem cum alias & antehac semper, tum post literas illas ad me tuas omnis li-beralitatis plenissimas, amare & in oculis ferre soleo. Longin-qua*

f) *Pauli Foxii, Legati Regis Galliæ; apud hunc enim de-gebat Giphanius. Vide supra Epist.* 45 *extremam, & infra lib. II. Epist.* 5. *prope finem.*

qua, mihi crede, peregrinatio culpam omnem sustinet. Domum igitur, hoc est, Venetias, tandem aliquando reverso, nihil prius mihi faciendum putavi, quam ut humanissimis tuis literis responderem. Quibus ut ὁ μνήμων responde am, scito, Illustrissimo Legato nostro g) *gratissimã accidisse voluntatem illam tuam, qua munus aliquod illi ostendis. Quod si ille gravioribus rebus districtus, exigere non curaverit: ego tamen urgere & flagitare pergam. Ne tamen nostri sensus ignores, si forte hoc tibi utile ad eam rem futurum putas, multus est in Aristotele, eoq́ inprimis delectatur; maxime Physiologo: quod equidem sæpe miror. Cæteroqui omnia tua illi pergrata esse & fore, tibi confirmo. De studio in acquirendo Gellii exemplari gratias tibi agam, cum erit commodum: nunc quam possum habeo maximas. Intellexi postea ab iis, qui Romæ superioribus mensibus Fulviũ Ursinum, de quo litteris meminisli, salutarunt, habere illum Gellium satis antiqvum, etsi non integrum: vidisse namq́ se illum apud Fulvium mihi confirmarunt. Quare etiam atq́ etiam à te peto & quæso, mi Murete, ut mihi librum illum ab Fulvio, homine, ut audio, perfacili tibiq́ amicissimo, ad paucos dies nobis impetres: eumq́ commode compositum & involutum vel tabellario Veneto, aut amico notoq́, si qui certus occurret, des huc perferendum. Dabo operam, ut paucis post diebus ad te istuc referatur. Nam de fide mea ne dubites, tuam tibi prudentiam & constantiam testor, qui & apud quem virum agam, memineris, & ipse me in amicitiam jam susceperis, De fructu & utilitatibus, quæ ex hoc scriptore mea opera exspectanda sint, etsi pudor multa polliceri me vetat: quædam tamen hic apponam, ex quibus tu conjector hac in re solertissimus, conjecturam de reliquo capere possis.*

1 * *Libr. X. cap. XV. initio:* item casus multiplices, *legendũ ex vetere libro puto,* item castus multiplices. *Quid* castus, *apud Nonium & Festum. Minuebatur, in fine. Eod. cap. legendum* cum strue atq; ferto, & *mox* ,arborem felicem, &, quod

g) *Paulo Foxio, de quo modo dictum.*

& quod in rica *ex Setere libro : etsi in Setere erat*, in rita.
2 *De rica Festus, & de* ferto. * *Cap. XXI.* Ælius illo. *Legendum ex Seteri codice*, L. Ælius Stilo; *& mox :* Quod extremum, inquit, dicebatur, dici noviſſimum cœptum
3 vulgo. * *Cap. XXV.* rumices, trifaces. *De utroque teli*
4 *genere Festus.* * *Cap. XXIV.* Sicut priſtini & priſtine: *legendum*, præfiſcini & præfiſcine *h*). *Et mox :* Sacerdo-
5 tes populi R. cum condicunt. * *Libr. XII. Cap. I.* Non
6 partitionem ſolam, tanquam ille. * *Accipe quoq; Serſus pulcherrimos Ennii lib. XII. cap. IV. ita emendatos ex libro Setere :*

Hæce locutus vocat qui cum bene ſæpe libenter
Menſam ſermonesque ſuos, rerumque ſuarum
Comiter impertit, magnam cum laſſus diei
Partem fuiſſet de ſummis rebus gerundis
Conſilio, endo foro lato, ſanctoque Senatu,
Cui res audacter magnas parvasque jocumque
Eloqueret, & cuncta malus quæ & bona dicta
Evomeret, ſi qui vellet tutoque locaret.
Quo cum multa volupia gaudia clamque palamque
Ingenium, cui nulla malum ſententia ſuadet,
Ut faceret facinus levis, haud malus, doctus, fidelis,
Suavis homo, facundus, ſuo contentus, beatus,
Scitus, ſecunda loquens in tempore, commodus, ver-
Paucum, multa tenens antiqua ſepulta vetuſtas (bũ
Quæ facit & mores veteresque novosque tenentem
Multorum veterum leges, Divumque hominumque
Prudentem, qui dicta loquive tacereve poſſet.

Et mox, L. Ælium Stilonem. * *Et lib. XVI. cap. 7.*
IX. *Serſus Lucilii ita legendi ex Seteri codice :*

Illud opus durum, ut Setinum acceſſimus finem,
Αἰγίλιπτοι montes, Ætnæ omnes aſperi Athones.

Ejus-

h) *Haud obſcure probat hanc emendationem Muretus lib. IX. Var. Lect. c. 3. ſub fin. Unde ſimul intelliges, Tibure ipſum fuiſſe, cum has à Giphanio literas acciperet.*

Ejusdemmodi complura adferre possem, adeoque vellem, nisi illa jam nimia esse vererer. Videbis igitur, humanissime Murete, an expoliendum mihi scriptorem illum putes; hoc est, adjuvandum me in Fulvii libro impetrando. In Cæsare similem operam posui, quod ipsum pronuper in epistola ad Lectorem Lucretio præfixa sumus testati: verum ab Lambino postea ita verberati; &, quia à jure paulum temporis locique nobis, ut ita dicam, subciditur, omniaque quam accuratissime sine librorum veterum copia expoliri nequeunt, tardius fortasse quam debueram, certe quam putaram. Cæsarem tamen brevi, Deo volente, daturus sum, adjecta explanatione modica, (gratum, ut spero, opus Celtis nostris, seu Transalpinis futurum,) tua illa epistola, (eo namque redeundum est,) mirifice recreatus, atque adeo munitus adversus furores illos Dionysiacos i) *: quem jam audio libellum illum, qui vulgo Æmilius Probus, à me certissimis rationibus in Lucretium plurimis in locis Cornelius Nepos dicitur, de illustribus Imperatoribus Græcis, explanationibus longissimis, ut solet, oneratum in lucem edidisse, in quo libello, si, quemadmodum in Cicerone, omnia illa, quæ in collectaneis Lucretianis emendata proposui, sumpsit, sibique arrogavit: veniam mihi viros eruditos daturos spero, si, manu injecta, illa, quæ mea legitimis documentis ostendero, asseram & vindicem, incusso plagiario pudore, quando aliud non licet. Vale, doctissime & humanissime Murete. Venetiis. Idib. August. M. D. LXIX.*

Huic & sequenti simul respondet Muretus, ut postea dicetur.

HUBERTUS GIPHANIUS EIDEM MURETO.

LXXV.

QUia Tibure Romam te jam reversum puto, auctore etiam Tesserano nostro, qui tuam in me singularem volunta-

i) *Alludit ad nomen Dionysii Lambini.*

luntatem prædicavit, tertium ad te scribo de Gellio: teque etiam atque etiam oro, ut à doctissimo Fulvio librum illum auferas, quem vel ad paucos dies huc mittas, vel quod commodius fortasse erit, cum editione aliqua comparandum des, non totum, sed id duntaxat, quod in eo exemplo reperietur ad VII primos libros ejus scriptoris. Cave enim putes, mi Murete, ullum scriptorem mendosiorem reperiri posse. Ex posterioribus libris cum possim adferre loca innumerabilia, tum proxime quædam indicavi. Quo argumento commotus, non dubito, quin priores simili malo laborent; præsertim qui jam periculum & in his fecerim, adjutus nonnihil à libris quibusdam, sed minime vetustis.
1 ** Verbi gratia libro primo c.* 8. expavidusq; Demosthenes avertit iter: *in vetere codice reperi*, avertitur; *hinc legendum fortasse* avertit, *inducto* iter, *ut Plato in Phæd.* καὶ ἅμα διακούσας, μετὰ ταῦτα τοῦ Φόρμιων τὸ ἀπήει.
2 ** Et cap. XX.* quales sunt ferme metæ triangulæ quas, *sic*
3 *scilicet legendum. * Cap XXVI.* Convertit ad me, *sic ve-*
4 *tus liber. * Et libro secundo capite* 6. Sic in actionibus
5 civilibus auctor laudari dicitur. * *Et capite septimo:* aut pro reo Catilina aliquo, aut Tibullo, aut P. Clodio. *De Tubulo sæpe hic. Habeo emendationes aliquot in Epist. Cicer. famil. quas Manutius, (eum explanationes scribere, ex filio ejus, qui jam pridem hinc Asulæ abest, cognovi,) si me mittere ad se volet, mittam quam primum, sed tua fide & auctoritate. Nam Manutium etsi virum doctissimum esse scio, & filio Aldo sum usus perquam familiariter: temere tamen meis non nimis acutis emendatiunculis interpellare ipse non ausim. Vale mi humanissime & doctissime Domine. Venetiis VI Kalend. Dec. M.D.LXIX.*

Huic, simul & præcedenti Epistolæ respondet Muretus infrà lib. II. Epist. 6: Pudet me.

HUB. GIPHANIUS MURETO S. P.

LXXVI.

Reſpondet Mureto ad modo dictam Epiſtolam: Pudet me.

M*Agnam tibi gratiam habeo, Murete humaniſſime, qui laborem eum ipſe ceperis, quo nemo id melius præſtare poſſit, teq; rogo, ut, quod facis, reliqua item deſcripta usque ad libr. IX. quæ quidem reperies, mittere velis.*
1 * *Valde gaudebam de Tubulo libro ſecundo capite ſeptimo* k), *ibi*, Catilina aliquo aut Tubulo. *Nam ex clariſſimi Pinelli libro, minime tamen vetuſto, in quo ita erat*, aliquo aut cubant, *jampridem*, Tubulo, *conjeceram, quod an ad te præſcripſerim, dubito. Sambucus certe, ad quem ea de re ſcripſeram, nuper ita reſcripſit:* De Tubulo conjectura non diſplicet: cum facilis ſit lapſus de Tu in Bi. *Nam de Tubulo, qui palam, ob rem judicandam, pecuniam accepiſſet, condemnato, viro improbiſſimo, Cicer. 2. de finibus, 3. de natura Deorum, & pro Scauro meminit. In fragmentis orationis pro Scauro hæc Ciceronis verba:* Si me hercule, judices, pro L. Tubulo dicerem, quem unum ex omni memoria ſceleratiſſimum & audaciſſimum fuiſſe accepimus, *& cætera. Ea inquam*
2 *verba huic loco inprimis conveniunt.* * *Exiſtimo in veteri codice veſtro, caput* 1. *libri I deſiderari. Scio namque varietatem aliquam reperiri in aliis, atque adeo in*
3 *primis verſibus.* * *In cap. XIII. lib. I* ſcripſit ad magiſtrum ἀρχιτέκτονα molis Athenienſium. *In veteri codice quodam vidi*, ad magiſtratum Græcum more Athenienſium. *Ex quibus verbis mendum odoratus, legendum putabam*, ad ἀρχιτέκτωνα Athenienſium. *Hoc*
4 *igitur conſideres velim.* * *Deinde an eodem libro cap. XXIV. pro*, Orchio traditus theſauro, *non ſit ſcriptum*,
5 Orcivo; * *& libro II. capite X.* Faviſſæ, *duobus SS, an*
6 *uno S, exaratum ſit.* * *De nomine ſcriptoris etſi ipſe dubito: (nam ea quoque re in Lucretio infinite illum voco ſcri-*

k) *locus Gellii deſignatur. Ad quem autorem & ſequentia hujus Epiſtolæ referenda.*

ſcriptorem noctium Atticarum: tamen argumenta in utramque partem quæ habeo, proximis tibi perſcribam. Nam Lambinus, qui paulo momento huc illuc impellitur, & in Ciceronem plerumque Agellium vocat, cur nunc l) *ita clamet contra ſe quoque, tu fortaſſe ignoras: ego nunc etiam tibi indicabo. Et quia vidiſſe te ſentio* m) *ponderoſas illas explanationes in Cornelium Nepotem, ſeu Æmilium Probum, deprehendimus nos, eum noſtras emendationes in eum ſcriptorem, quas de veteri codice, quem habemus, deſumptas, in Lucretiana collectanea conjeceram, ſibi ſumſiſſe omnes. Qua de re memini ad te ſcribere timide. Sed ipſe faciam, ut comperias ita rem ſe habere, ſi libebit conferre hæc loca ex collectaneis noſtris, & commentario Lambini, quæ hic notavi. Sunt hic eruditi viri, qui, re cognita, fabulam egiſſe dicerent Lambinum: qui, ut aliis perſuadeat, ſe non legiſſe noſtra, Puteanum* n) ὥσπερ θεόν τινα ἀπὸ μηχανῆς *adhibet, cum nodus vindice dignus occurrit. Excuſatum me habebis, quæ tua eſt humanitas, mi Murete, qui in rerum noſtrarum vindicatione diligentior fortaſſe tibi videar: in quibus uſurpandis vir ille propriis lapſis,*

l) *innuit locum Lambini l. præf. ad Lect. Comm. in Corn. Nepotem, ubi hæc verba:* Aulus Gellius. (*Aulus Gellius* inquam, non *Agellius*, ut quidam nuper exorti homines novitatis, quam veritatis cupidiores, novo & Romanis inaudito nomine appellare cœperunt.)

m) *Unde hoc ſentit Giphanius? Ex his Mureti verbis II. Epiſt.* 6, (*cui hic reſpondet.*) Jam clamat Lambinus indocte atque inſcienter facere, qui hunc ſcriptorem Agellium vocent. *Hæc enim ſcribens Muretus haud dubie mentem habuit in eo Lambini loco, quem modo è Comment. ejus in Nepotem deſcripſimus.*

n) *cum qua Schedas ac membranas Cornelii Nepotis ſuas communicaverat Giphanius, ut intelligo è notis in hunc ſcriptorem Andr. Schotti & Jo. Savaronis, ad quos hæ ipſæ quoque Schedæ de Bibliotheca Puteani pervenerunt. Illum vide præf. ad Lect. hunc Elencho MSS. & exemplarium.*

lapsis, machinas etiam adhibuerit. Laudat te, quem ita tamen accepit. Scit scilicet, quem laudet, & cur; metuit, ne offendat solido. Valde laboro in prænomine Cornelii Nepotis inveniendo: Tu, si potes, me explica. Vale mi doctissime & humanissime Domine. Salutem dixi clarissimo Oratori. Venetiis, Kal. Jan. M. D. LXIX.

Respondet Muretus non ea tantum, quæ jam sequitur, Epistola: Tum demum; *sed & alia, quæ est libri II. 7.* Risi, conferens: *quam & posterius scriptam dixerim, licet repugnet adscriptus illi dies: puto enim errorem ea in die admissum.*

MURETUS GIPHANIO S.

LXXVII.

TUm demum non recusabo, quin te mihi aliquid debere fatearis, mi Giphani, cum tua caussa laborem aliquem cepero. Quæ enim usque huc à te oratus feci, non magis caussa tua feci, quam mea. Nihil est enim, quod libentius faciam, cum quid vacui temporis datur, quam ut libros pervulgatos cum veteribus conferam. Nondum possum ad te mittere quod reliqvum est, iis occupationibus, quæ tibi quoque ipsi non ignotæ sunt, impeditus. Contuli loca, quæ notaveras: & admiratus sum hominis o) impudentiam: quam tamen in memetipso jam pridem expertus eram. Non enim tantum, cum multa à me accepta pro suis publicasset, ultro conquestus est, sua sibi à me subrepta esse: sed etiam, (vide, quæso te, inauditum improbitatis genus,) cùm admonitus esset à me de locis quibusdam Horatianis, quos ita stulte interpretatus fuerat, ut omnibus eruditis debere ludibrium videretur; non est veritus dicere ac scribere, eam ipsam sententiam, à qua ipse monitu meo discesserat, meam fuisse; meque ut illius auctorem, exagitare iisdem illis argumentis, quæ à me acceperat.

o) *Lambini.*

Quid ejusmodi homini facias, aut quid ad tam insignem impudentiam addi posse arbitrere? Sed bene, quod non in me unum eo modo injurius fuit. Reperiet alios minus injuriæ patientes, quam ego sum. Fortassis ne ipse quidem tacite hoc tulissem calidus juventa. Nunc vix credas, quam mihi à toto illo controversandi genere abhorreat animus. Tu quoque si me audis, non nimis acriter eum insectabere. Ulciscentur hominem mores sui. Vale. Romæ, Id. Jan.

Conjungenda hæc est Epistola cum alia ejusdem Mureti ad Giphanium; Risi conferens, *quæ est libri II. 7.*

HUB. GIPHANIUS MURETO S.

LXXVIII.

P*Aulo tardius rescribo, quod de auctoris* p) *nomine quæ requiris denuo mihi conquirenda fuerint. Quæ etsi olim Brugas ad Guidonem Laurinum diligenter collecta perscripseram, cum & ille de Cafrania aliisque id genus conditionibus* q) *monuisset; nunc tamen in schedis, quas huc mecum attuli, reperire non potui. Petendi igitur hinc inde libri, quos fere nullos hic habeo. Sed de Lambino* φεῦ τῆς ἀναιδείας, *in quem ut omnia pulchre conveniant, accipe & aliud ejus stratagema. Cum Lutetiæ Thyrsum non Lucretianum illum, sed suum in me quatere instituisset, (ego interim domi virgam tam pueriliter peccanti minitabar,) prima concione dixit cum Belgis omnibus familiaritatem sibi esse, me unum sibi male cupere: protulitque duodecim fere Belgarum nomina, qui tum ibi agerent studiorum caussa. Multi ex his, admirati hanc publicam*

p) *Noctium Atticarum: Gellium enim innuit.*

q) *Editio Epistolarum Ingolstadiensis anni* 1584. *p.* 170. contentionibus. *Lego:* contractionibus, *ut infra in hac eadem Epistola, ubi* Cafraniæ *mentio recurrit. Fuisse enim, qui ex* C. Afrania *contraherent* Cafraniam; *intelliges ex Epistola Mureti lib. II. 6.*

cam testationem & citationem, quod illum ne salutassent quidem unquam, me autem uterentur familiarissime, imo eo ipso tempore epigrammata in illum partim proscripsissent: ad me accurrerunt, & acumen Lambini, artesque ejus oratorias mihi exposuerunt. Mirantibus omnibus unde eorum nomina collegisset, interbenit mox ejus conbictor, Bruxellensis, qui scrupulum illum nobis exemit. Se namq; rogatum & coactum fuisse Lambino petenti domi aliquot Belgarum nomina dictare, caussæ ignarum. Atq; ita res in risum abiit. De Agellio *quæ adferam, te rogo, ut accurate perpendas: quæ si tibi probabuntur, fac ut ratione aliqua adfirmes. Contuli igitur manuscriptos septem: Lobanii Buslidianum antiqbum satis, sed minime integrum; alterum Cujacii, in quo decem libri posteriores, item bonum; tertium Mæmianum, clarissimi senatoris Henrici Mæmii, ejusdem bonitatis ac magnitudinis; duo præterea erant Pinellini, quos tamen, quia minime essent betusti, non libuit totos conferre, ut neq; Rhedingeri unum, jubenis nobilissimi Germani. Septimus quem Lutetiæ diligentissime contuli, Danielis, amici cujusdam mei, adbocati Parisiensis erat, omnium longe pulcherrimus & antiquissimus. Accedat huic, bonitate, ni fallor, proximus Fulbianus. In iis omnibus, uno, eoq; optimo excepto, in quo* A. Gellii *ter scriptum reperi, (neq; sæpius nomen in eo codice aderat,) constanter bidi exaratum* Agellii. *Itaq; beterum codicum auctoritate sola usitatam descriptionem mutare olim. Nam tametsi omnes alii habent, Agellii: unus tamen omnium antiquissimus habet A. Gellii. Rursus hic etsi jam betustus est, unus tamen habet A. Gellii: cum reliqui omnes, ex quibus duo aut tres etiam bene betusti, habeant Agellii. Hoc igitur ex betustis codicibus argumentum in medio relinquendum censeo. Reliqua sunt duo prius, meo quidem judicio egregium: quod hic auctor nunquam adducatur, (sæpe autem adducitur,) Gellii nomine, sed semper A. Gellii, ut quidem in bulgatis codicibus perscribitur. Ab Serbio in Virgilium, minimum ter adducitur, à B. Augustino usurpatur quinquies, à Prisciano ter. Loca sunt hæc: Prisc. lib. VI.*

A. Gellius noctium Atticarum IX. Historia ex libris Heraclidæ Pontici, *& cætera. Et eodem libro:* A. Gellius noctium Atticarum VI. Sole medio, inquit, & arido, *& cætera. Et lib. VII.* Unde A. Gellius noctium Atticarum inscripsit. *August. de civit. Dei lib. IX. cap. IV.* In libris, quibus titulus est noctium Atticarum, scribit A. Gellius, vir elegantissimi eloquii, & multæ ac facundæ scientiæ, *& cætera. Mox ibidem:* Narrat A. Gellius, *& cætera, postea:* quæsivit A. Gellius à Philosopho *&c.* in eo libro se legisse dicit A. Gellius, *& cætera; &:* hæc ut potui non quidem commodius A. Gellio, sed certe brevius, *& cætera. Sic Augustinus in uno eodemq; capitulo. Servius in Commentario Virgilii, ad illum versum lib. 5:* Et me sævus equis oriens adflarit anhelis: Hæc autem, (*inquit*,) plene exequitur & Cicero in Auguralibus, & A. Gellius in libris noctium Atticarum, *& Lib. VII. ibi:* Et quos maliferæ despectent nomina, *& cætera; & in Georgicis, ni fallor, semel.*

Alterum est argumentum, quod illis omnibus in locis, in codicibus eorum scriptorum manu descriptis constanter exaratum vidi, Agellius, *& interdum* Agerius. *Contuli autem Codices Prisciani sex manuscriptos, Servii duos, Augustini unũ, omnes valde antiquos, sed Augustinum illum antiquissimum. Possem & auctoritates doctorum quorundam hominum adferre, quibus hæc probarem. Nam Lambinus, ut solet, paulo momento huc illuc impulsus, in edendo Cicerone Agellius probat, in Nepote detestatur. Accepi, Gabrielem Faernum Agellii quoq; nomen probasse, commotum maxime versiculo quodam antiqui nescio cujus Grammatici, in quo hæc vel similis fuerit clausula:* ut doctus Agellius inquit. *Tu si eum Grammaticum & versiculum (Fulvius fortasse eum tibi subjiciet, quem valde familiarem Faerno audio fuisse,) mihi indicaris, magnopere hanc opinionem confirmaveris.*

Agellii autem nomen Romæ usitatum fuisse, (ut & Agerii, de quo cum alia in Pandectis loca, tum l. qui Romæ Agerius de verbo obligat.) cum ex inscriptione quadam antiqua, quam reperi in iis, quas multas, & fortasse nimis multas, in parvum libellum suum de orthographia retulit Aldus junior,

& ex

& ex Statii Poëtæ matre, quam vocatam Agellinam scribunt, tum ex Prisciano, qui mihi nostrum auctorem [illegible] *videtur* r). *Sic igitur ille lib. IV.* s); In jus desinentia sive à nominibus, sive à verbis derivata, servanti ante jus, *& cætera*, ut servus, servi Servius: servilis Servilius, agellus agelli Agellius: silva Silvius: virgula Virgilius: *& cætera. Nunc respondeamus objectionibus, quas puto esse posse duas. Una est, potuisse depravari manuscripta contractione quadam faciliq; lapsu, scripto Agellio pro A. Gellio, ut in Cafrania & aliis nonnullis accidit. Altera est, Romani hominis nullum fere prænomen, quod novum sit & inusitatum. Prior nullam vim mihi videtur habere. Proferat enim quis nomen aliquod scriptoris noti, quod constanter & perpetuo ita contractum & depravatum in plurimis locis reperiatur; quod certe nemo unquam (aut valde erro) facturus est. De prænomine, ea ætate mirum non sit, qua certum est multa Romanorum propria instituta jam exolevisse. Fortasse & prænomen & cognomen habuit hic noster, quæ tamen interciderint, aut quæ ipse auctor, Agellii nomine notior, prætermiserit adscribere. Paulli & Ulpiani & omnium fere Juris auctorum prænomina, quis unquam audivit? Possem fortasse probabiliter, A. Agellium dicere appellatum, sed conjecturis hujusmodi non puto esse opus. Hæc fere sunt, quæ de Agellio habeam, quæ, si probas, obsecro, si potes, adjuva, maxime illo Fairni versiculo; si minus probas, tamen & versiculum illum, & tua perscribas. Sed enim volumen ut habeas, teq; civiliter lacessam, cupio mihi explices, tuamq; indices sententiam, cur Ulpianus Jus à justitia deducat. Ego quidem etymon hoc non grammaticum, sed philosophicum esse puto: Jus enim ut actionem ex habitu justitiæ manare. Quæro etiam, cur Juri gentium Florentinus adscribat vindicationem in l. tertia: cum & belluis ea sit communis. Plura alias, jam satis. Vale mi doctissime Murete. V. Kal. Febr. M. D. LXX.*

JOAN-

r) *Supple:* confirmare me posse arbitror: *aut quid tale.*
s) *P.* 634. *ed. Grammaticor. Hel. Putschii.*

JOANNES ZAMOSCIUS
Regni Poloniæ Vicecancellarius, Belzensis, Kaisynensis, Zamchensis Capitaneus, &c.
M. ANTONIO MURETO S.
LXXIX.

Hujus Epistolæ mentio supra Epist. 66. Ad præsens autem negotium referendæ sunt & sequentes epistolæ tres.

TUm ex constanti fama, tum ex scriptis tuis, quæ in lucem à te edita manibus omnium, ob eorum elegantiam, teruntur, cognovi quantus sis in literis. Facile igitur tua virtus me, etsi tanto locorum intervallo à te remotum, & eum, qui te nunquam viderim, in tui amorem trahere potuit: cum & ipse eas, licet earum ignarus, ac in vita civili occupatus, amem. Id tibi literis hisce meis breviter significare volui. Plenius vero per Generosum Joannem Zamoscium, Serenissimi Regis nostri Secretarium, qui istuc à Rege missus est. Cui tu fidem in iis, quæ tibi nomine meo nunciabit, adhibebis, & me tui amantem, redamabis. Vale, ex castris ad Gedanum, III. Kal. Jul. M.D.LXXVII.

Serenissimo & Potentissimo
PRINCIPI STEPHANO, Dei Gratia Poloniæ Regi, &c.
M. ANTONIUS MURETUS S.P.D.
LXXX.

NIhil in vita aut optabilius, aut honorificentius mihi contingere potuit, Serenissime Rex, quam ut homo neque ingenio neque doctrina præter cæteros præstans, amplissima & honestissima conditione proposita, à Majestate tua in Poloniam vocarer. Quo equidem venire cupiebam, non tam privati commodi spe, quam mirifico quodam studio incensus videndi ac venerandi cominus eum Principem, qui solus hodie confirmat vetus dictum, ho-

minis

minis sapientissimi: *tum demum beatas civitates fore, cum aut Philosophi regnarent aut Reges philosopharentur.* Sed id, cum ita cuperem, ut nihil unquam cupierim ardentius, cur efficere non potuerim, Regia Majestas tua ex Joanne Zamoscio Secretario suo intelliget *t*). A qua supplex peto, ut ne propterea dedignetur me in suorum numerum adscribere: neque iniquo animo ferat, me, dum vivam, quibuscunque modis potero, & loquendo & scribendo, quantum Regiæ ipsius liberalitati debeam, profiteri ac prædicare. Deus Opt. Max. Regiam Majestatem tuam rebus omnibus florentissimam quam diutissime servet. Romæ. Kalend. Decemb. M. D. LXXVII.

M. ANTONIUS MURETUS JOANNI ZAMOSCIO Regni Poloniæ Vice-Cancellario, Belzensi, Knissynensi, Zamchensi Capitaneo, &c. S. P. D.

LXXXI.

PRæter spem & opinionem meam accidit, ut cum inter me & Joannem Zamoscium Serenissimi Regis Secretarium omnibus prope de rebus convenisset, jamque ego me ad iter accingerem, atque isthic animo & cogitatione totus essem: subito ostenderit Gregorius Pontifex Maximus profectionem meam sibi non placere; meque per viros summa auctoritate præditos monendum curaverit, ne ex urbe discederem; sibi curæ fore, ut ne in urbe deteriori conditione essem, quam quæ mihi in Polonia deferretur. Quin etiam ad quingentorum aureorum nummorum stipendium, quod mihi jampridem constitutum erat, statim ducentos adjici jussit, mandavitq; Datario suo, primo quoque tempore quoquo modo efficeret, ut aliunde mihi tre-centi

t) *Intervenit nempe Pontificis autoritas. Lege sequentem epistolam.*

centi aurei nummi quotannis penderentur. Ea re factum est, ut coactus sim deponere consilium, quod ceperam veniendi ad vos: à quo, ne vivam, si me alia ulla res, quam summi Pontificis voluntas atque auctoritas abducere potuisset. Interea etiam tacente me, facile omnes vident, quantum Serenissimo ac potentissimo Regi Stephano, quantum tibi, Zamosci clarissime, debeam. Vobis enim, nisi plane ingratus sim, hanc tam luculentam fortunarum mearum accessionem acceptam feram necesse est. Quare dum vivam, me utriq; tantum debere fatear oportet, quantum ab homine deberi homini plurimum potest. A te etiam atque etiam peto, ut mihi veniam à Serenissimo Rege impetres: tibique persvadeas, si ullum tempus unquam eveniat, ut me vitam ipsam vel pro Majestate ipsius, vel pro tua, clarissime Zamosci, dignitate in discrimen exponere oporteat, nemini me concessurum, qui id promptius aut majori animo faciat. Vale. Romæ. Kalend. Decembr. M.D. LXXVII.

Sequitur Zamoscii Responsio.

JOANNES ZAMOSCIUS

Regni Poloniæ Cancellarius, Belzensis, Knissynensis Capitaneus, &c.

M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

LXXXII.

NOstrum tui studium tam bene cessisse tibi, ut scribis, tibi quidem gratulor: mihi gaudere non possum, qui te hic careo, ubi & frui è propinquiore loco potemus tuis literis, & eas etiam ornare magis, uti quidem summopere cupiebam. Sed hæc Deo committamus, cui necessario obtemperandum est. Tu vide, ut ad nos quam sæpissime scribas, & cum quid habes, quod tuis ipsius oculis atq; auribus dignissimum esse arbitrere, nos quoq; eo beare ne prætermittas. Rem nobis feceris gratissi-

tissimam, & nostra amicitia dignissimam. Vale. Datum Varsoviæ, die 25. Mart. Anno Domini M. D. LXXVIII. Scias te Regi nostro inprimis commendatum esse.

MURETUS GERARDO SUO S. P. D.

LXXXIII.

Mihi crede. Irascerer Titio nostro, nisi vererer, ne ipse eandem rationem iniret placandi mei, quam iniit abhinc biennium. Etenim, si nescis, cum ego eum, nescio qua de caussa, subaspere appellassem, meq; illi iratum esse dixissem: renidens ille, faxo, inquit, istud verbum magno redemtum velis. Eo ipso die sub vesperam, cum mihi jam parata cœnula esset, ecce tibi homo ad fores. Quid tu, inquam, huc? *Tecum*, inquit, *ut cœnem, si forte placare te possim*, Φιλίαν ἀμφὶ τράπεζαν. Tu vero cœnare mecum potes; placare me neq; tam cito, neq; tam facile potes. Inter cœnam multa, ut solet, festive narrare, multa urbane dicere: quæ omnia ego, non facile quidem, sed tamen mihi imperans silentio audiebam; ita composito ad severitatem vultu, ut ne illud quidem facerem, quod canes iratæ solent. Discessurus, *Etiámne*, inquit, *iratus es?* Multo, inquam, iratior, quam prius. Postridie eadem hora, cum tanquam ad constitutum venisset, quærenti mihi: Quid tu huc denuo invocatus? Αὐτόματοι δ᾽ ἀγαθοὶ, inquit ille. Itane, inquam, salsis dictis & versiculis cœnam te quotidie nacturum putas? At ego, ne erres, hodie non cœno. *Recte sane*, inquit, *ego igitur, te spectante, bona tua comedam. Scio enim, quid tibi in cœnam paratum sit.* Forte autem eo die amicus quidam ad me turdos & ficedulas aliquot miserat. Quarum cum partem coqui, partem in crastinum servari vellem: præteriens ipse coquo meo, homini simplici ac credulo, apud quem valde gratiosus est, persvaserat, ut omnes coqueret; alioqui

enim

enim fore ut corrumperentur. Ita mihi demo hospes habendus fuit non multi tantum joci, sed multi etiam cibi. Ubi adsedimus, tam multa dixit, ut non cæteris tantum domesticis risu ilia distenderit, sed postremo mihi etiam ipsi, qui tristitiam simulare cupiebam, risum invitissimo excusserit. Facile jam perspicere poterat, iram in se meam aut nullam fuisse, (& ita erat,) aut plane depositam esse: sed expediebat homini, putare me adhuc iratum sibi. Redit tertio: & quærenti, quid hoc negotii esset: *Volo*, inquit, *parere veteri sententiæ*: Οὐ χρὴ συμποσίοισι φίλων ἀπέχεσθαι ἑταίρων δηρόν. Tum, tu igitur, inquam, unum me sodalem habes? *Ego vero*, inquit, *te unico magis unicum, neque mihi unquam bene est, nisi cum & esse & commesse una tecum licet.* An tibi igitur diu videris abfuisse, qui mecum & heri & nudius tertius cœnaveris? *Quinimo*, inquit, *ita erga te affectus sum, ut Medus ille erga Cyrum*, καὶ ὅσον σκαρδαμύττω χρόνον πάνυ πολύς μοι δοκεῖ εἶναι. Abi, inquam, quo dignus es, cum istis tuis ineptiis, an te mihi pro ignoto verba dare postulas? Licuit dicere, licuit objurgare: ipse tamen absterreri nunquam potuit, quin mecum cœnaret. Sublatis mensis: quæso, inquam, amoto ludo, an hoc quotidie facturus es? *Quotidie*, inquit, *donec te mihi plane placatum esse cognovero.* At ego, inquam, potius jusjurandum in eam rem arbitratu tuo dabo. Quid quæris? Nisi irasci desiissem, adhuc opinor eum σύνδειπνον quotidianum haberem. Itaque quidvis jam perpeti possum potius, quam ut istis irascar, qui se tam bene vindicare norunt. Extra jocum, mi Gerarde, neque Titio quisquam vir melior est, neque officii plenior, neque cujus aut sermo aut convictus mihi dulcior sit: sed tamen interdum in me nimis sibi multa permittit. Nihil est in Bibliotheca mea ita abstrusum ac reconditum, ut ei non pateat: omnia inspicit, omnia perscrutatur. Fuit etiam tempus, cum, quicquid visum erat, etiam me inconsulto, auferebat, ac deinde referebat: sed id facere desiit, postquam me ægre ferre

ferre animadvertit. Et tamen sic quoque, absente me, pervolutat omnia, omnes forulos excutit, neque si quid modo absolutum ac perpolitum est, sed rudia etiam, si collibuit, & inchoata describit. *Quis neget hoc nimium?* ait Hispanus Poëta: sed sit satis; saltem ne me traduceret, sed, (quod semper pollicetur, nunquam præstat,) nugas meas legeret solus. Nunc, quia ita me amat, ut mea omnia miretur: vos quoque sibi esse hujus erroris socios putat, & ea sæpe vobis, ut admiranda, dilaudat, quæ vos, sat scio, contemneretis. Mitto cætera. Hoc de græca tragœdia quale est? Neque enim uni tibi, ut putas, sed aliis compluribus amicis dixit, vidisse se apud me tragœdiam quandam græcam admirabilem: cum tamen ego latine quidem duas tantum adolescentulus tragœdias scripserim, de græca tragœdia scribenda nunquam, ne per somnium quidem cogitârim. Non ea vis animo. Et tamen vix credas, quot mihi tragœdias ficta illa tragœdia concitârit: multis qui ex eo illud audierant, ejus legendæ potestatem sibi fieri postulantibus, mecumque, quod id non facerem, expostulantibus. Narrabo tibi rem totam, ut tu porro narrare aliis possis. Sumpseram haud ita pridem otiosus in manus Senecæ tragœdias, easq; animi caussa evolvebam, ac forte incideram in principium Troadum: ita enim vocandam puto, quæ vulgo dicitur Troas. Libuit tentare, num quid græce simile possem: & subito quodam impetu ita exorsus sum:

Ἔιτις τυράννῳ θυμὸν ἐξαρθεὶς τύχῃ
Φρένας γέγηθε ταῦρος, ἢ κομπάζεται,
Ἐς ἀεὶ τὸ θεῖον ταυτὸν ἐλπίσας μενεῖν,
Ἐμοί τε καί σοι δύσμορε Τρῶϊ ἐμβλέποι.
Οὐ γὰρ ποθ᾽ οἱ θεοὶ τὰ παρὰ τοῖς θνητοῖς
σεμνὰ
Σαφέστερον ἀπέδειξαν, ὡς πάντ᾽ ἀσθενῆ,
Παίδων τ᾽ ἄθυρμα, καὶ καπνοῦ σκιᾶς ὄναρ.
Φεῦ, φεῦ τὸ κλεινὸν ἔρεισμα τῆς πρὶν ὀλβίας

Ἀσιάτιδος γῆς, θεῶν πεπονημένον χερὶ
Ὡς ᾤχετο πολεμίῳ κατασκαφθὲν δορὶ,
Κεῖταί τε φροῦδον ὅιον ἐξ ὅιου φανέν;

Vereor ne projicias epiſtolam, ſi perrexero. Et tamen blandiente progreſſu, perſecutus ſum totam illam Hecubæ ῥῆσιν. In illud αὐτοσχεδίασμα, abſente me, inciderat Titius, & putans ſe reperiſſe, quod pueri in faba, avidisſime legere exorſus, ſuperveniente me, deſtitit. Vix à me digreſſus erat, cum, ut in quemcunque amicorum inciderat, ſpargit, mirificum Poëtam eſſe me: viſam à ſe tragœdiam græcam meam, δαιμόνιόν τι χρῆμα: ſed me non temere quemlibet ad mea legenda admittere. Jovis, ut ait Horatius, auribus illa ſervare. Paucis poſt diebus, ut quisq; amicorum mihi obvius factus erat, ita omnes orare, obſecrare, obteſtari, uti ſibi ſaltem inſpiciendæ præclaræ illius tragœdiæ facerem copiam. Cum ego, qui vix jam illorum verſuum memineram, negarem ullam unquam à me ſcriptam eſſe tragœdiam græcam, idq; etiam jurejurando confirmarem; neque tamen aut hoc perſvadere poſſem, aut ab eis cognoſcere, quis ejus fabulæ auctor fuiſſet: exſtitit tandem unus, qui Titium nominaret. Audito hominis nomine, ſtatim ſuſpicatus ſum id, quod res erat. Itaque cum quibusdam eorum, iis præcipue, quos videbam iniquiore animo ferre, quod parum amice agere me ſecum putarent, eos verſus oſtendiſſem: feci, ut tragœdia in mimum verteretur. Video tibi quoque illud mendaciolum aſperſum. Tu vero, mi Gerarde, cave quidquam meorum eſſe arbitreris, quod ego non tecum libentiſſime communicem. Quod ſi tanti eſſem, ut quidquam tale ſcripſiſſem, non te modo auditorem, monitorem, cenſorem admitterem: ſed alios operis inſpectores quam poſſem plurimos corrogarem. Neque enim mihi cornea fibra eſt. Neque quisquam unquam, qui bonos verſus aut feciſſet, aut feciſſe ſe putaret, occultos illos habere voluit. Ego de tua valetudine, de ſtudiis tuis, quid in iſto amœniſſimo ſeceſſu legas, quid ſcri-

ſcribas, cognoſcere diſcupio. Vale, & alumnum tuum præſtantiſſimum adoleſcentem, Aſcanium Columnam, quando me ab eo amari ſcribis, meo nomine ſaluta. Romæ. Prid. Id. ſextil. M. D. LXV.

M. ANTONIUS MURETUS AUGUSTINO VALERIO Epiſcopo Veronenſi S. P. D.

LXXXIV.

SOleo libenter, quoties incidit occaſio, de ſummis virtutibus tuis loqui, & commemorare in omni ſermone eum uſum, qui mihi tecum olim Venetiis maximus ac ſvaviſſimus interceſſit: cum & ego te propter tantam doctrinæ copiam tantamque morum ſanctitatem, quantam in homine adoleſcente nunquam videram, colerem, atque adſectarer, & tu mecum, quæ tua eſt humanitas, tua omnia familiariſſime communicares. Ex eo igitur plerique, qui mecum verſantur, in eam opinionem venerunt, ut putent me apud te aliquid poſſe; neq; ego, ut verum fatear, hanc ipſorum opinionem aut refello, aut imminuo; confirmo potius, & quantum in me eſt, augeo: qui præclare intelligam, quantopere mihi pulchrum atque honorificum ſit, arbitrari quamplurimos me à tali viro amari: Sæpe igitur multi, qui à te obtinere aliquid vellent, egere mecum, ut ad te ſua cauſſa ſciberem: quod tamen facere usque adhuc nolui, quod, quæ ipſi volebant, non erant ejusmodi, ut ea vel me à quoquam, vel à te quenquam petere debere arbitrarer. Nunc cum ea ſe res obtulerit, in qua non modo clariſſimi viri mihique amiciſſimi commodum, ſed quod multo pluris eſt, exiſtimatio tua quodammodo agitur: putavi me, niſi ad te, præſertim rogatus, ſcriberem, officio defuturum. Jam diu eſt, cum qui hic Pauli Sadoleti Carpentoractenſis Epiſcopi, viri præſtantis, pla-

neque magno illo patruo digni, negotia gerunt, conqueruntur, non solvi pensiones annuas; quarum alteram ipsi, alteram ejus fratri patrueli Camillo ex Ecclesiæ tuæ proventibus deberi adseverant. Jamque hic tertius mensis est, cum ad te super ea re, ipsorum rogatu, Hippolytus Cardinalis Ferrariensis, cujus ego, ut scis, in familia sum, literas dedit. Cum hoc omnibus, qui te norunt, novum atque incredibile videtur, dare te cuiquam caussam ullam de te querendi: tum te nihil dum ad Cardinalis literas respondisse, non alii tantum, sed & ipse miratur. Hic ego, te Valeri optime ac sapientissime non orabo, des operam, ut Sadoleto quamprimum satisfiat: novi non integritatem modo, sed & altitudinem animi tui longissime remoti à sordibus, & præ honestate nihili cætera omnia facientis. Hoc tantum petam, ut cum ei satisfaciendum curaveris, quod te celeriter facturum non dubito, & certo mihi persvadeo, per te non stetisse, quo minus suo tempore factum sit; hoc igitur cum feceris, ut significes Cardinali, literas ipsius tantum apud te, quantum debent, ponderis habuisse. Vale. Romæ. Idib. Mart. M. D. LXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS JOANNI ANTONIO ODISCALCO SUO S.

LXXXV.

Etsi pro mutua inter nos voluntate tibi dubium esse non potest, quin tua omnia mihi chara ac jucunda sint: tamen mihi hoc affirmanti credas velim, literas tuas mihi etiam jucundiores fuisse, quam tu existimare facile possis. Nam &, quod ego summo opere cupiebam, continebant λεπτομερέστατα totam rationem itineris tui, & quæ istic vita, qui mores, quæ cum cæterarum artium, tum juris docendi ratio, ita diserte ac luculenter explicabant, ut Ulixis Homerici narrationem Alcinoo, ac Phæacibus minus fuisse jucundam putem. Admiscueras etiam eis plurimum

nativi

nativi illius leporis & ἀύτοφυοῦς urbanitatis, qua præsens sermones tuos condiebas, ut eas legens, tantum non spectare te ac tecum confabulari viderer. Accessit ad voluptatem meam, quod patruus tuus V. C. qui eas mihi usque in Quirinalem, (ubi enim nunc sumus,) ipsemet attulit, ostendit mihi etiam eas, quas ad alterum patruum scripseras: quibus eadem prope quæ in meis, sed latine expressa continebantur. Tum demum agnovi, quid te adduxisses, ut ad me populari sermone scriberes. Neque enim illud te movit, in quo jocaris, Phormionis exemplum: sed id potius fecisti, Φιλοτιμούμενος παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῇ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἰδιώμασιν εὐεπείᾳ. Quod artificium tuum cum jam detectum esse videas: censeo posthac ad me quoq; latine, si videbitur, scribas. Quod tamen ea lege à te peto, ut ne propterea minus crebras, aut minus longas literas des. Quidvis enim malo, quam earum fructu carere. Gaudeo metum meum de iis, qui istic Jus civile profitentur, vanum fuisse, & eos scriptores, quos ego tibi dilaudare consveveram, etiam istic vigere. Felicius hac in parte tecum actum est, quam cum quibusdam aliis συμφοιτηταῖς tuis, qui, ut a me digressi sunt, inter illos συρφετώδεις ac βορβορώδεις splendidarum ineptiarum magistros consenescunt, Ego & tibi hoc nomine, ut debeo, gratulor, & cupide tempus illud exspecto, cum ad nos non illa inani δοκησισοφίᾳ, sed vera ac solida Jurisprudentia instructissimus revertaris. Nondum audiisse te puto, me hîc Pandectas publice interpretari, non sine aliqua molestia eorum, qui nollent configi oculos cornicibus, & *quæ juvenes didicére, senes ridenda fateri*. Equidem dabo studiose operam, ut eripiam ex animis hominum stultissimam illam opinionem, nihil in jure aut sapienter cogitari posse, quod non ex illis lacunis hauriatur, aut erudite dici, quod non insulse ineleganterque dicatur. Spero me his æstivis mensibus, quibus res proferentur, in Tiburtino secessu aliquid novi edolaturum. Quidquid erit, si quid modo erit,

 sum

ſum enim mirifice Callippides, ad te mittetur. Interea amabis me, ut facis. Scis enim, te id mutuo facere, & ad me, quam ſæpiſſime poteris, ſcribes. Vale. Romæ, 3. Non. Januar. M. D. LXVIII.

HIPPOLYTUS CARDINALIS FERRARIENSIS, Archiepiſcopus Auſcitanus, A. Sorbino Theologo S. P. D.

LXXXVI.

Cum allatum eſſet ad nos de doctrina, & eruditione tibi in rebus ſacris à Deo conceſſa, deque ſtudio, quod à te perpetuo adhibetur in vera & Catholica religione defendenda atque in pravis opinionibus refellendis, ac labefactandis, libenter ſane fecimus, ut te potiſſimum diligeremus, qui in Eccleſia noſtra Auſcitana Theologi locum ac gradum obtineres. Quod munus hortamur te, ut magno animo ſuſcipias, utque te, cum primum poteris, ad ipſam Auſcorum civitatem conferas: ut animus noſter, de populo illo dies noctesque ſollicitus, aliqua ex parte in tua fide ac diligentia conquieſcat. Multa nobis de te pollicemur, neque diffidimus ea à te, Deo adjutore, præſtitum iri. Laborum, ac vigiliarum, quas in populo illo docendo collocabis, vera quidem & ſolida præmia ab ipſo Deo, cui ſervies, exſpectare te convenit: ſed ne nobis quidem ullo aut loco aut tempore ornandi tui voluntas defutura eſt. Hoc re ipſa verum eſſe comperies. Vale. Romæ, 6. Idib. Mart. M. D. LXVIII.

PETRUS VICTORIUS LUDOVICO Caſtanæo Rupipozæo Oratori Regis Chriſtianiſſimi ad Gregorium P. M.

LXXXVII.

LXXXVII.

Nosti, maxime illustris, & omni liberali doctrina erudite Orator, quod literis proditum fuit à M. Cicerone de Themistocle, sapiente ac forti viro, respondisse eum, cum quidam illi pollicitus esset, se artem ei memoriæ traditurum, oblivisci se malle discere. Quæ sane vox egregia est, & summo hoc homine digna: recteque fecisset, quicunque literis mandasset, ne prudentia plena sententia vetustate interiret. Laudo igitur Ciceronem, qui in illustri loco ipsam collocavit. Nam Plutarchus, qui vitam ejus diligenter scripsit, in aliis pluribus ejus ἀποφθέγμασιν, *hanc non commemoravit: non tamen, cum de ipsa sæpe mecum accurate cogitarim, probo declarationem ipsius, qui putavit hoc à Themistocle dictum esse, quod hærebant in memoria, quæcunq; audierat aut viderat. Etsi namque hoc præstare potuit, ut novum illud artificium despiceret, cum minime ipso egeret; nihil tamen valebat ad acrem cupiditatem, sitimque explendam, quæ in animo Themistoclis vigebat, ejiciendi inde, quod tum molestum erat, ac dolorem ingentem homini inurebat. Arbitror igitur (ut libere, quod sentio, loquar) hoc summum illum virum significare voluisse, se valde omni mortali obligatum futurum, qui rationem ipsi viamque monstrâsset, qua penitus obliteraret cuncta, quæ non sine dolore in memoria insiderent; præsertim cum feratur Themistocles in adolescentia culpas non parvas admisisse, famaque ipsius eo tempore, quasi ad metas hæserit; quod postea ipse quoq; confessus est, & simili, ad rem declarandam satis accommodato, purgare conatus. Et sane existimo ego paucos mortales inveniri, qui vacui penitus fuerint ab omni labe ac vitio in lubrica illa ætate, & cui voluptas corporis libidoque dominatur, quæ imperium suum durum atq; injustum, exercet aliquando etiam in graves & moderatos viros. Cum igitur mecum multum jam de hoc quæsiverim, exspecto modo de ipso judicium tuum; teq; judicum hujus quæstionis statuo; quem ob exquisitam honestarum artium scientiam, magnumq; usum rerum spero facile*

cognitum, an verum ego in hac re attigerim, sive contra lapsus opinione fuerim, valdeque peccarim, qui temere à tanti viri auctoritate discedere ausus sim. Vale. Florentiæ. 6. Kalend. Jan. M. D. LXXVIII.

LUDOVICUS CASTANÆUS RUPIPOZÆUS P. VICTORIO

S. P. D.

LXXXVIII.

FOntes quidem ipsi, quod dicitur, sitiunt, Victori, cum tu, talis tantusque vir in hoc genere literarum, de eo quod ipse statuisti, cujusquam tibi sententiam præterea exquirendam putas. Sed si maxime aliquem quærebas, qui de tuo judicio judicaret: ego tamen minime omnium ad eam rem idoneus videri poteram, qui dicis tantum caussa, ut vos loquimini, hæc studia attingo, multisque ac gravibus curis impeditus exceptas tantum & subcisivas horas eorum tractationi tribuo. Facile itaque adducor, ut credam, te magis ornandi mei caussa fecisse, ut quæreres, quid mihi de tua Themistoclei dicti interpretatione videretur, quam quod me valde bonum talium rerum existimatorem esse judicares. Sed tamen, si mihi quoque in vestro eruditorum hominum senatu sententiæ dictio est, adsentior tibi, Victori, atque ita adsentior, nihil ut putem super hac re verius aut sapientius cogitari posse. Nam ut tu recte ratiocinaris, si omnia in animo Themistocli, quæcunque aut audierat, aut viderat, hærebant: poterat quidem despicere artem illam memoriæ, ut sibi minus necessariam; sed nihil tamen erat caussæ, cur artem præterea requireret obliviscendi. At cum gaudium, quod capiebat è rebus suis præclare gestis, contaminaretur recordatione eorum, quæ adolescens libidinose ac nequiter fecerat, non immerito cupiebat, eorum oblivisci posse, ut illo gaudio liquido sincęroque frueretur. Habes igitur me adstipulatorem sententiæ tuæ: quod tu quanti facturus sis, nescio: ego ita demum à te non omnino parvi me fieri putabo, si, quod tuo commodo fiat, talibus epi-

epiſtolis ſæpe provocaris. Interea, mi Victori, ſi quid vides, quod ego hic aut tua, aut tuorum cauſſa facere poſſim, fac ut ſciam; atque hoc pro certo habeto, tua omnia majori etiam ſtudio, quam mea, ſemper à me procuratum iri. Vale. Romæ. 6. Non. Jan. M.D.LXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
HERCULI CIOFANO.
LXXXIX.

ITa crebra ſunt tua erga me officia, ut ego, quia nihil adhuc cauſſa tua ex animi mei ſententia efficere potui, quoties de te cogito, (id quod facio ſæpiſſime,) totus pudore ſuffundar. Sed tanta his temporibus in urbe eſt ἀπορία conditionum, quæ quidem ex uſu tuo eſſe posſint, ut nunquam fuiſſe majorem putem. Video hîc quotidie homines adoleſcentes optimo ingenio, amabiliſſimis moribus, mediocri utriusq; earum lingvarum, quæ in pretio ſunt, intelligentia; qui, cujus domi vivant, reperire neminem poſſunt. Non defetiſcar tamen experiri, eniti, laborare, πάντα λίθον, ut Græci dicunt, κινεῖν, donec aliquam rationem repperero, qua nobis una vivere liceat. Remitto ad te orationes, quæ mihi non magno uſui fuerunt. Liber eſt neque antiqvus, neque deſcriptus ex ullo valde antiquo, & negligentiſſime ſcriptus. Ago tamen de eo tibi gratias ſane maximas. Priſcianum, qui mihi incredibiliter gratus fuit, ſpero, aut potius video, multo meliorem fore. Si frater Vincentii Stampæ eos ad me libros, de quibus ſcribis, mittere voluerit, obſtringet me ſibi memoria beneficii ſempiterna. De Gellio, amabo te, da operam, ut noſter ſit. Sumptuum quidquid factum erit, ſtatim tibi diligenter & cum fide curabitur. Sardum tuum, aut potius meum quoque, ſalutabis meo nomine diligenter. Velim, dum iſtic es, ſi qua ratione potes, græci ſermonis ſaltem prima ele-

menta perdiſcas. Ex labore non magno magnos fructus, ſi feceris, capies. Mi Ciofane optime & ſvaviſſime etiam atque etiam vale. XIV. Kal. April. M. D. LXIX. Ex Urbe. Sardus ecquid litterarum à me acceperit, ſcire cupio.

M. ANTONIUS MURETUS
M. ANTONIO CIOFANO
S. P. D.

XC.

Tu vero neque mihi illiberalis viſus es, neque videri unquam potes: neque tantum apud me pondus habere debuit abjectiſſimorum hominum cupiditas, ut quidquam de te ſuſpicatus ſim alienum à moribus & natura tua. Munus quidem tuum mihi ſupra quam dici poteſt, gratum atque acceptum fuit: partem autem illius interceptam fuiſſe antequam ad me perveniſſet, ex tuis primum literis intellexi. Factum quidem ab eis eſt ſordide & illiberaliter, qui ſi quid à me eo nomine amplius pecuniæ poſtulaſſent, dediſſem non invitus plus etiam, quam quanti erat, quo ipſi me fraudarunt. Sed in ea re eſt, quod tibi gratias agam, ut ſane ex animo facio, valdeque cupio occaſionem mihi aliquam objici declarandæ voluntatis erga te meæ. Ipſos propterea in judicium vocari nolim: objurgari modeſte poſſunt, ut diſcant poſthac, ſi poſſunt, eſſe fideliores. Ad Herculem fratrem tuum quod attinet, ego in eo amando vix tibi ipſi cedo. Itaque curabo & adjuvabo, quacunque te potero, ipſius commoda; neque committam, ut ullum à me munus hominis vere amici, aut ipſe aut tu ullo aut loco aut tempore deſiderare poſſitis. Interea peto à te, ut amare me pergas, & tibi plane perſvadeas te à me fraterne amari. Vale. X. Kalend. Maji. Romæ. M.D.LXX.

EIDEM

EIDEM ANT. CIOFANO.

XCI.

ET ad litteras tuas, & ad versus svavissimi adolescentis Julii Roscii u) citius respondissem, si habuissem, per quem arbitrarer literas meas ad vos perlatum iri. Cepi tandem hoc consilium, ut eas mitterem ad amicum quendam, qui mea caussa eas perferret in seminarium ad Roscium; à quo spero has quoque tibi redditum iri. Eadem caussa est, cur nihil rescribam ad litteras Germani illius x), quas tu à Manutio tibi datas ad me misisti. Scribit enim ad me Rostochio, cujus ego oppidi nomen nunquam antea audiveram, neque ubi terrarum sit scio. Et alioqui, ut verum tibi fatear, non admodum libenter scribo ad homines ignotos; præsertim ortos in iis regionibus, ubi vulgo à recta & vera religione homines desciverunt: vereor enim ne imprudens ad aliquem τῶν μεμιασμένων literas dem, cum quibus ego nihil mihi esse aut familiaritatis aut commercii volo. Nec caussa quidem ulla est, cur hoc quidem tempore, præsertim occupatus, respondeam ad litteras fratris tui, quibus mihi gratias agit, quòd se Episcopo Sulmonensi commendandum curaverim. Ego semper, quæ ad te, quæque ad illum pertinebunt, studiosissime procurabo: neque in tanta nostra conjunctione ullus unquam gratiarum actioni futurus est locus. Manutium, si adhuc istic est, meis verbis salutes velim, eique adfirmes, invaletudinem ipsius mihi summo dolori esse: qui si forte animum induceret huc ad nos secedere, & nobiscum transigere hos æstivos calores, fortasse perciperet eandem utilitatem è salubritate cœli Tiburtini, quam multi alii capiunt: à me certe exspectare possent ea omnia officia, quæ vetustissimæ inter nos amicitiæ & summis ipsius erga me beneficiis debentur. Salutabis etiam meo nomine optimum

u) *ad quem epistola paulo post 93.*

x) *Nathani Chytræo, ad epistolam, quæ supra numeratur 50.*

mum & eruditissimum hominem Fulvium Cardulum: eique quod adductus mea commendatione rationibus tuis consulere conetur, ex me quoque gratias ages. Plura scriberem, sed avocor. Vale. XI. Kal. Sextil. M. D. LXX.

EIDEM ANT. CIOFANO.

XCII.

GRatulare mihi, Cæsar valet: cujus invaletudo tantum mihi mœrorem attulerat, quantum ego ipse nunquam credidissem. Mihi crede, non putabam eum tantopere à me amari. Fuit ille quidem ita propinqvus, ut Poetæ loqvuntur, ἄδου πύλαις, ut jam jamque efflaturus animam videretur. Aliter Deo visum est, qui maluit eo conservato, quam sublato, sibi gratias agi. Potero nunc, (antea enim non poteram,) ad fratrem tuum scribere, eique, ut decet, gratias agere, & de vasis quatuor, quæ ad me misit, sane elegantibus & operis eximii, & de literis amantissime scriptis. Interea tu cum ad eum scribes, significabis ei, munus mihi fuisse gratissimum: purgabisque me, quod ad ipsum non statim scripserim. Nihil tunc aliud quam de Cæsare cogitabam. Nunc quoque exspectandum est, dum hoc recens gaudium conquieverit. Ita sumus homines: & dolore & gaudio æque impedimur. Vale. Tibure, V. Id. Sept. M. D. LXX.

M. ANTONIUS MURETUS JULIO ROSCIO S.

XCIII.

EX Elegiis, quas à te nuper accepi, dici non potest, quantum ceperim voluptatis: non tantum quia me laudabant, (etsi ἥδιστον ἄκουσμα ὁ ἔπαινος,) sed quia id elegantissime venustissimeq; faciebant. Omnino multa mihi Hercules noster de ingenio tuo, deq; præstantia in pangendis versibus dixerat. Sed tu eam opinionem, quam ego ex ipsius

ipsius sermonibus de te conceperam, longe multumque superasti. Vere hoc tibi adfirmo, nullum à multis jam annis vidi æqualem tuum, quem tecum in hoc genere conferendum putem: neq; dubito, si perrexeris, quin possis aliquando inter optimos hujus seculi Poëtas censeri, *insignemque tuo capiti petere inde coronam. Unde prius paucis velarint tempora musæ.* Sin te, quod fore auguror, gravius aliquod studium, progrediente ætate, ab amœnitate poëmatum abduxerit: tamen te, mi Rosci optime & svavissime, hortor, ne Musas unquam plane deseras, neve unquam ita te addicas cuiquam illarum severioris, ut ita dicam, supercilii artium, ut non tibi identidem ex Musarum cantibus si nihil aliud, petendam certe graviorum cogitationum allevationem putes. Neq; te hoc facturum esse diffido. Μῦσαι γὰρ ὅσȣς ἴδον ὄμματι παῖδας, Ἄχρι ϐίȣ πολιȣς ȣ̓κ ἀπέθεντο φίλȣς. A me vero ut posthac omnia officia expectes, quæ ab homine amicissimo expectari possunt, te etiam atque etiam oro. Cum istuc rediero, erit mihi gratissimum, si interdum ad me, quod modo permissu eorum fiat, apud quos educaris, ventites, meque ac rebus omnibus meis æque libere utaris ac tuis. Spero autem consvetudinem sermonesq; nostros ad istam ipsam laudem, ad quam adspiras, consequendam tibi non prorsus inutiles fore. Vale mi Rosci, tibiq; persvade, te à me plane in filii, & quidem ὀψιγόνȣ, loco amari, XI. Kal. Sextil. M. D. LXX. Literas, quas cum his accipies y), peto, ut Ciofano, cum primum poteris, reddendas cures.

EIDEM ROSCIO.

XCIV.

IN hac commutatione consilii de instituenda ratione studiorum tui, nihil me magis sollicitum habet, quam quod nescio, quos progressus in Græcis literis feceris. Quarum sine mediocri saltem cognitione cave putes ad ullam doctrinæ præstantiam perveniri. Eis si ita imbutus es, ut possis Aristo-

y) *Eas habes supra num.* 91.

Aristotelem suapte lingva loquentem intelligere, ejusque etiam interpretes Græcos, sine cujusquam interpretatione latina consulere, non invitus patiar te ad studia Philosophiæ gradum facere; etsi, ut verum fatear, Demostheni, Thucydidi, Herodoto, Xenophonti, & hujus generis scriptoribus, prætereaque Poëtis Græcis annum adhuc unum dari maluissem. Volo equidem, quicquid ages prospere tibi ac feliciter evenire: sed tamen non committam, ut si absque illo instrumento te ad Philosophiam contuleris, dicere unquam possis, Muretum ibi ejus consilii auctorem fuisse. Neque hæc à me ita disputantur, quasi tibi in iis literis, quæ humaniores dicuntur, consenescendum arbitrer. Longe semper ab ea sententia meus abfuit animus: sed tu & ea ætate es, ut properare non debeas: & eo ingenio, ut, si firma ac solida doctrinæ fundamenta jeceris, ad summa omnia facile perventurus esse videaris. Nam quod ais, sine eloquentia multas ad summam amplitudinem pervenisse, sine sapientia neminem: verius dixisses, & sine sapientia, & sine eloquentia, & sine ullo vero bono multos ea, quæ vulgo habentur amplissima, & olim consecutos esse, & quotidie consequi. De quibus constitueram hoc loco pluribus differere: sed avocor. Tres enim hic habemus Cardinales, Augustanum, Varmiensem, Alciatum: qui mihi omne prope tempus eripiunt. Mi Rosci, ignosce occupationibus meis, & vale. Tibure, III. Non. Octobr. M. D. LXX.

M. ANTONIUS MURETUS HERCULI CIOFANO SULMONENSI

S. P. D.

XCV.

Accepi volumen orationum: de quo amo te, ut debeo, plurimum; eo simul atq; usus ero, remittam. *Demere par-*

re partem de solido die apud Horatium, sine ulla dubitatione est *meridiari*, id est, ipso meridie horam unam aut alteram dormire: quod qui faciunt, diem quodammodo frangunt, ac dividunt, neque eum unum ac solidum & ὁλόκληρον esse patiuntur. Itaq; is qui demit partem de solido die, dicitur id facere *nunc viridi membra sub arbuto stratus, nunc ad aquæ lene caput sacræ*. Et hoc ipsum Varro alicubi vocat *diem dividere*. De verbo *deducendi*, cur eo vim ullam significari putes, non sane video. Cleopatra quidem neq; volens, neq; invita in triumpho ducta est. At non est tamen dubium, neminem volentem θριαμβεύεσθαι. Nemo enim volens vincitur, aut pœnas dat ei adversus quem bellum gessit. Versus tui non insuaves sunt: & erit mihi gratum, si te, cum licebit, in hoc quoque genere exerceas. Vale. Romæ, IV. Id. Mart. M. D. LXXI.

P. GILBERTUS MALLOCIUS
M. ANTONIO MURETO
V. C. S. D.
XCVI.

Dupliciter sum delectatus tuis litteris: & quod me ad amicitiam applicare, propiusque adjungere cupientem, tam humaniter, tamque benevole exceperis; & quod Francisci Flehardi Episcopi nostri caussam ita sis amplexus, ut in ea juvanda, & consilio tuo promovenda, non mediocrem naturæ tuæ bonitatem & humanitatem expresseris. Qua quidem de re, non solum apud me, qui tibi multa debere cupio: sed apud illum quoq; suosq; omnes summam mirificamq; gratiam iniisti. Ille igitur, te admonente & hortante maxime sacris initiatus, in numerosq; relatus est, ut, quæ antea rebus absolute perficiendis difficultas opponebatur, nunc penitus sublata, ereptaq; videatur: adeo ut ex postrema litterarum tuarum parte in spem certam venerimus, totam negotii istius explicandi rationem perfacilem jam fore atque expeditam. Quod totum pru-

prudentissimis tuis consiliis, amantissimisq́ admonitionibus acceptum fere volumus. Episcopum itaque nostrum rursus tibi commendare, necesse non habeo; commendo tamen: hoc enim ad officium meum adeo pertinere arbitror, ut nunquam, nisi re perfecta & absoluta, de illa & laborare & sollicitus esse desinere neque possim, neque debeam. Te vero vehementer oramus, obtestamurque, ut quemadmodum praeclare initia posuisti: ita in eadem voluntate persevères. Quod de te & speramus & sane confidimus. De turbulento rerum nostrarum statu nolo quicquam ad te scribere. Neque enim id ego praestare possum sine mœrore, neque tu sine summo doloris sensu intelligere posses. Satius est igitur res nostras silentio involvere & obtegere: quae aliud nihil sunt, quam bella infanda, neces, incendia, furta, rapinæ, *ut uno versu complectar omnia. Nolo enim tibi esse molestus in recensendis particulatim nostris miseriis: tametsi non dubitem, te patriae quoque calamitatibus, etiam longe dissitum, non mediocriter affici & commoveri. Neque enim solus Ulysses amans est patriae. Ad rem nunc redeo: ego certe, Murete, vir clarissime, nisi pro illo tuo tam propenso ad me amandum complectendumq́ studio, proque illa, quam de me habes, opinione tibi perpetuo devinctus, obstrictusque permaneam, ingratus plane sim, meiq́ dissimillimus. Quod nulla neque dies, nec anni efficere poterunt consequentes. Extremum illud erit, ut Drachium ad nos, re peracta, laetum contentumque quamprimum dimittas. Vale. Gratianopoli, XII. Kal. Octob. M.D.LXX.*

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
SINIBALDO ANTONINO suo.
XCVII.

IN summis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quæ me respirare vix sinunt, legi tamen Dialogum tuum, & voluptatem longe maximam ex ejus lectione percepi. Delectarunt me argumenta & ingeniose excogitata, & den-

& densa,& vivo (ut ita dicam) ac spiranti orationis genere expressa. Itaque ut Pythagoram ajunt è modulo pedis, quanta corporis mole fuisset Hercules, judicasse: sic & ego ex hoc brevi commentariolo facile de tui ingenii magnitudine ac præstantia judicavi. Amor autem erga me tuus, quem plane singularem omni ex parte declaras, noli quærere, quantopere mihi gratus ac jucundus fuerit. Neq; enim ullum unquam mihi majorem fructum vigiliarum, ac laborum meorum proposui, quam ut à tui similibus amarer. Quare etsi non agnosco eas laudes, quas tu αὐτῷ τῷ θυλάκῳ, ut ajunt, in me congeris: summe tamen amo istum amorem, qui tibi homini tam acuto, ac perspicaci tenebras offuderit, eaque de me sentire, ac prædicare coegerit, quæ ne tu quidem, quanquam disertus es, alii cuiquam facile persvadere posses. Dialogum edas, censeo: nolo enim ita modestus videri, ut gloriæ tuæ mea modestia obstet. Auctor enim tibi sum, ut alta meditere, ac procudas: neque reformides obtrectatorum voculas: quæ in proscenium prodeunti nonnihil fortassis molestæ futuræ sunt; ubi tibi semel ipse audientiam feceris, conticescent. Vale. Romæ, Idib. Decembr. M. D. LXXIIX.

M. ANTONIUS MURETUS FRANCISCO BENCIO, E SOCIETATE JESU, S. D.

XCIIX.

Dedicatio est interpretationis duorum Aristotelis Rhetoricorum.

Quod non difficile modo factu, sed prope incredibile suapte sponte videri potest, id mihi tecum usu venit, Francisce Benci: ut inter homines summa inter se caritate devinctos, intercedat tamen prope quotidiana contentio, dum & tu, alienorum officiorum benignissimus æstimator, summa quædam mihi debere te prædicas, & ego contra

prudentissimis tuis consiliis, amantissimisq́ admonitionibus acceptum fere volumus. Episcopum itaque nostrum rursus tibi commendare, necesse non habeo; commendo tamen: hoc enim ad officium meum adeo pertinere arbitror, ut nunquam, nisi re perfecta & absoluta, de illa & laborare & sollicitus esse desinere neque possim, neque debeam. Te vero vehementer oramus, obtestamurque, ut quemadmodum præclare initia posuisti: ita in eadem voluntate perseveres. Quod de te & speramus & sane confidimus. De turbulento rerum nostrarum statu nolo quicquam ad te scribere. Neque enim id ego præstare possum sine mœrore, neque tu sine summo doloris sensu intelligere posses. Satius est igitur res nostras silentio involvere & obtegere: quæ aliud nihil sunt, quam bella infanda, neces, incendia, furta, rapinæ, *ut uno versu complectar omnia. Nolo enim tibi esse molestus in recensendis particulatim nostris miseriis: tametsi non dubitem, te patriæ quoque calamitatibus, etiam longe dissitum, non mediocriter affici & commoveri. Neque enim solus Ulysses amans est patriæ. Ad rem nunc redeo: ego certe, Murete, vir clarissime, nisi pro illo tuo tam propenso ad me amandum complectendumq́ studio, proque illa, quam de me habes, opinione tibi perpetuo devinctus, obstrictusque permaneam, ingratus plane sim, meiq́ dissimillimus. Quod nulla neque dies, nec anni efficere poterunt consequentes. Extremum illud erit, ut Drachium ad nos, re peracta, lætum contentumque quamprimum dimittas. Vale. Gratianopoli. XII. Kal. Octob. M.D.LXX.*

M. ANTONIUS MURETUS *S. D.* SINIBALDO ANTONINO suo.

XCVII.

IN summis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quæ me respirare vix sinunt, legi tamen Dialogum tuum, & voluptatem longe maximam ex ejus lectione percepi. Delectarunt me argumenta & ingeniose excogitata, & den-

& densa,& vivo (ut ita dicam) ac spiranti orationis genere expressa. Itaque ut Pythagoram ajunt è modulo pedis, quanta corporis mole fuisset Hercules, judicasse: sic & ego ex hoc brevi commentariolo facile de tui ingenii magnitudine ac præstantia judicavi. Amor autem erga me tuus, quem plane singularem omni ex parte declaras, noli quærere, quantopere mihi gratus ac jucundus fuerit. Neq; enim ullum unquam mihi majorem fructum vigiliarum, ac laborum meorum proposui, quam ut à tui similibus amarer. Quare etsi non agnosco eas laudes, quas tu ἀυτῷ τῷ θυλάκῳ, ut ajunt, in me congeris: summe tamen amo istum amorem, qui tibi homini tam acuto, ac perspicaci tenebras offuderit, eaque de me sentire, ac prædicare coegerit, quæ ne tu quidem, quanquam disertus es, alii cuiquam facile persvadere posses. Dialogum edas, censeo: nolo enim ita modestus videri, ut gloriæ tuæ mea modestia obstet. Auctor enim tibi sum, ut alta meditere, ac procudas: neque reformides obtrectatorum voculas: quæ in proscenium prodeunti nonnihil fortassis molestæ futuræ sunt; ubi tibi semel ipse audientiam feceris, conticescent. Vale. Romæ, Idib. Decembr. M. D. LXXIIX.

M. ANTONIUS MURETUS FRANCISCO BENCIO, E SOCIETATE JESU, S. D.

XCIIX.

Dedicatio est interpretationis duorum Aristotelis Rhetoricorum.

QUod non difficile modo factu, sed prope incredibile suapte sponte videri potest, id mihi tecum usu venit, Francisce Benci: ut inter homines summa inter se caritate devinctos, intercedat tamen prope quotidiana contentio, dum & tu, alienorum officiorum benignissimus æstimator, summa quædam mihi debere te prædicas, & ego contra

tantum mihi à te tributum esse profiteor, ut omnis mihi spes plane præcisa sit tecum unquam paria faciendi. Nam si rationes putandæ, & ad calculum res vocanda sit: quid à te mihi aliud acceptum ferri potest, quam quod multos abhinc annos efflorescentem ingenii tui vim admiratus, ducem me tibi ad eas artes præbui, in quibus postea Dei ope, & industria tua fretus, eos progressus fecisti, ut in te jam pridem & eximia dicendi vis, & minime vulgaris eruditio, uno omnium ore celebretur? Cujus qualiscunque officii erga te mei abunde mihi magnam gratiam percipere videor, cum, qui ad te audiendum confluunt, ad Mureti auditorem atque alumnum ire se prædicant, eaque in te viva ac spirantia agnoscunt, quorum in me olim umbra fortassis aliqua ac simulachrum fuit. At ego, nisi prorsus ingratum haberi me velim, quæ quantaque tibi à me deberi agnoscam necesse est! Tu me primus, tanto adolescentior tanto seniorem, humana contemnere, & pleno gradu ad divina properare docuisti; cum in ipso vernantis ætatis flore, posthabitis voluptatibus, ambitione deposita, rejectis aliis omnibus curis, in istam te sanctissimam & orbi terrarum fructuosissimam hominum cultui divino mancipatorum sodalitatem contulisti; cum in suscepto semel consilio tam constanter perstitisti; neque cessisti illorum vocibus, qui cum in collegiis vestris educati essent, & illic didicissent istud nescio quid, quod jactant, literarum, à quo ipsi ordine flagitiose desciverant, in eum ne nomen dares absterrere te conabantur. In quem tu semel admissus ita vitam instituisti, ut facile declaraveris, non illum cæcum quendam, ut ipsi mentiebantur, ac temerarium impetum, sed divini numinis instinctum atque afflatum fuisse; & (ut ad ea redeam, quæ ad me proprie pertinent,) nunquam ex illo consiliis, præceptis, cohortationibus juvare me, & faces ac stimulos animo meo ad pietatem subdere destitisti. Merito itaque ita te amo & ut patrem filius, & ut filium pater: his enim nos, quæ maxima sunt, caritatis vinculis bonitas divina copulavit. Quare, quod

& in

& in cæteris rebus, quoad poteto, ſedulo faciam, libenter his paucis diebus obſecutus ſum ſtudio tuo z), &, qui pridem conatus eſſem ſecundum Rhetoricorum Ariſtotelis librum latine reddere, quanquam hoc tempore & multis, ut noſti, occupationibus obrutus, & moleſto ac difficili pedum morbo octavum jam menſem impeditus, in tuam tamen gratiam etiam primum addidi. Tertium, ut ſæpe ex me audiſti, latine reddi poſſe vix puto. Sed ſi quid unquam mihi vacui temporis dabitur, quod optare magis quam ſperare poſſum, non ego quidem illum interpretabor: ſed Ariſtotelea præcepta, quæ eo continentur, meo more tractare & latinis exemplis illuſtrare conabor. In his autem, quos nunc ad te mitto, quosque amoris erga te mei monumentum eſſe cupio, facile proſpicio fore, ut multi multa mirentur, partim longe aliter à me accepta, quam ab aliis, partim etiam à vulgata Græcorum librorum editione diſcrepantia. Qui hoc velim cogitent, neque cauſſam mihi ullam fuiſſe ſuſcipiendi novi laboris, ſi nulla in re diſſenſiſſem à cæteris: & ipſos inter ſe græcos libros ita variare, ut à multis diſcedere neceſſe ſit, quicunque unum ſequi velit. Spero autem me brevi breves quasdam notas in hos libros editurum, ex quibus, quid in eis aut præſtiterim, aut præſtare voluerim, curque locis aliquot, non ab aliis modo, ſed ab ipſo quoque eruditorum Coryphæo Petro Victorio, cui debetur, quicquid fructus hac ætate ex horum librorum lectione percipitur, diſſentire auſus ſim, commodius intelligatur. Romæ. Id. Febr. M. D. LXXXV.

M. ANTONIUS MURETUS JACOBO PONTANO, E SOCIETATE JESU, S. D.

XCIX.

QUod ad te ſcribendi principium capiam, neſcio: ita me pudet tam diu in ære tuo fuiſſe, & humaniſſime

z) *Confer, quæ Muretus ad Batthoreum ſcribit LIII. Ep. 73.*

ſcriptis à te litteris nihil adhuc reſpondiſſe. Sed magna mihi ſpes eſt in facilitate & comitate tua, daturum te non gravate veniam occupationibus meis, quæ me ita undique diſtrictum tenent, ut erga pleroſq; amicos parum officioſum videri cogant. Magnam etiam metus partem mihi demit Franciſcus Bencius, qui mihi omni adſeveratione confirmat, ita te cupidum eſſe literarum mearum, ut quicquid à me mittetur, in ſolutum accepturus ſis. Quod ego te, ut facias, Pontane optime, vehementer oro: idque ea lege, ut me poſthac, (jam enim, ut ſpero, liberior ac ſolutior futurus ſum,) copioſius tibi ſatisfacturum eſſe pollicear. Interea, quoniam Δῶρα, ut ille ait, θεοὺς πείθει, mitto ad te, quo te facilius placem. Λογάριον quoddam meum, & verſus neſcio quos illuſtratos notis cujusdam familiaris mei. Hoc munuſculum qualecunque eſt, peto à te, ut boni conſulas, meque quanquam immerentem amare pergas. Vale. Romæ. Id. Julii M. D. LXXXIV.

EIDEM PONTANO.

C.

CUr & tam rarus, & tam brevis in ſcribendo ſim, puto te ex Bencii noſtri literis cognoviſſe: cui cum promiſiſſem heri me hac nocte aliquid ad te ſcripturum: ita poſtea ſum totam prope noctem acerbiſſimo ſiniſtri pedis dolore vexatus, ut neque de legendo, neque de ſcribendo cogitare potuerim. Nunc albeſcente cœlo, cum paulum ſe remiſerit dolor, cuperem quidem ſcribere: ſed quod ſcribam, hoc quidem tempore, nihil habeo, niſi te à me mirabiliter amari, quod tibi, etiam tacente me, dubium non eſſe arbitror. Utinam quidem eſſet aliquid, in quo id tibi re ac factis teſtari poſſem: ſed quando aliter non licet, curabo, ubi quid ſcriptorum meorum edetur, ut ad te quamprimum perferatur. Etſi hoc ipſum non video, cur aut tibi, aut cuiquam valde gratum eſſe debeat: quid enim tale in ſcriptis meis ineſt, ut non ſatius ſit vel nihil agere, quam

quam eis legendis operam perdere? Obſequamur igitur ſtudio veſtro: ne, dum arrogantiæ crimen effugere conor, hoc ipſo in id incidam, ſi judicium meum judicio veſtro anteponere voluero. Quid jam? quid ſcribam aliud? etiam, ut & tu, & quos iſtic habere diceris tui erga me amoris ſocios, hunc miſerum ſenem precibus veſtris Deo commendetis, atque ab eo petatis, ut qui tot annis in vitiorum ſordibus vixi, beneficio ipſius hac ſaltem extrema ætate aliquid efficere & edolare poſſim, quod & ad gloriam ipſius, & poſterorum utilitatem pertineat. Vale, Pontane mi, vale, & me ama. Romæ XVI. Kalend. Jan. M. D. LXXXIV.

MARCI ANTONII MURETI EPISTOLARUM LIBER SECUNDUS.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
JUSTO LIPSIO SUO.
EPISTOLA PRIMA.

Nihil est aut te amabilius, aut literis tuis dulcius: ad quas ego nudius tertius acceptas statim respondissem, si aut fuisset plus otii, aut statim responderi tua interfuisset. Cum & essem paulo, quam soleo, occupatior, & in unius diei mora nihil esse incommodi viderem, indulsi naturæ meæ, qui perspectam haberem facilitatem tuæ. Desiderio tibi esse mutuam consvetudinem nostram, si vis me aperte ac simpliciter loqui, ut mea consvetudo fert, & ut nostra summa conjunctio postulat, gaudeo: quodque ipsi mihi admirabile videtur, ex molestia ipsa tua voluptatem capio. Nam neque tu, nisi me valde amares, tam iniquo animo ferres absentiam meam, & mihi nihil jucundius est, quam à te valde amari. I nunc & dicito verum esse illud Euripideum, ἐς κοινὸν ἀλγεῖν: cum duorum, qui certe inter se amicissimi sunt, videas, uni alterius ægritudinem esse jucundam. Cave tamen putes, minus à me sermones tuos

tuos requiri, quam à te meos. Hic enim etsi adfluimus omnibus deliciis, planeque Phæacum vitam vivimus, ubi

--- ἐυφροσύνη μὲν ἔχει κατὰ δῆμον ἅπαντα,
Δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζωνται ἀοιδοῦ,
Ἥμενοι ἑξείης παρὰ δὲ πλήθουσι τράπεζαι
Σίτου καὶ κρειῶν,

nemo tamen est, qui iisdem, quibus nos, studiis delectetur, ut jam verear, cum istuc rediero tamdiu à Musis & à literis omnibus peregrinatus, ne quis vestrum, quibus adsidue in libris versari licet, mihi illud occinat: Ἐβαρβάρωσε χρόνιος ὢν ἐν βαρβάροις. At tu mi Lipsi, si me audis, hominem si non valde prudentem, certe quidem insigniter amantem tui, obdura, & noli tam cito de Roma relinquenda cogitare. Mihi crede, *Iste tibi quondam lætitiam feret labos.* Conventum esse à te Manutium meum gaudeo, & talem repertum, qualem ego tibi cum sæpe descripseram. Hoc tibi liquido confirmare possum, eum virum bonum esse, φιλόφιλον & studiosissimum benefaciendi quam plurimis. Quare auctor tibi sum, ut te, quantum potes, insinues in illius consvetudinem. Cogitabam de eodem oleo & opera ad Plautum nostrum scribere: sed alio vocor. Interea salutabis eum meo nomine, &, ut cœpisti, reddes quotidie tua consvetudine doctiorem. Cras ad eum scribam. Bene vale, mi svavissime Lipsi. Tibure 12. Kalend. Septemb. M. D. LXIX.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
JUSTO LIPSIO SUO.
II.

Respondet, opinor, saltem aliqua sui parte, epistolæ sequenti; quam adeo præstabat huic anteponere. Certe juvabit, eam, & quæ annotavimus, prius legere.

legere. Cæterum ad idem, quod hic agitur, negotium referendæ libri III. epistolæ duæ, 79 & 80. quanquam repugnare videatur annus epistolæ 80 adscriptus. Σφάλμα *enim aliquod ibi agnosces. Ego, ut liberum esset cuique amplius deliberare, in ea temporum notatione nihil mutavi.*

NEque enim puto aut malevolorum rumusculos, aut tenues quasdam & obscuras suspiciones tantum potuisse, ut meus esse desieris: cum ego plane sim tuus. Quod inter amantes solet, Zelotypia me quædam incesserat, quod alios quosdam, de quibus inter nos ridere interdum & jocari solebamus, & qui certe te, cum hic esses, non ex æquo mecum amabant, si verum audire vis, ne nunc quidem amant, qui ex eis superstites sunt: eos igitur subiniquo animo ferebam à te & sæpius & honorificentius quam me, præ quo illos contemnere solebas, nominari. Sed missa hæc faciamus. Electorum tuorum γεῦμα mirifice mihi placuit. Cætera expecto, & cum Saturnalia, tum multo etiam magis de vita ac scriptis Senecæ: quem ut accepero, in eodem te genere, ut potero, remunerabor. Illis quæ ais in undecimo meo *a*) aliorsum ab iniquis capi posse, mede-

a) *subaudi* Variarum Lectionum libro. *Cujus cap. 1. parum abest, quin manifeste literarii plagii in se commissi accuset Lipsium Muretus. Et vero hanc ab se maculam postea Lipsius abstersit, licet Mureti nomen civiliter dissimulans, capite ultimo secundi Electorum. Quod quidem opus, quo tempore ultro citroque mittebantur hæ epistolæ, nondum prodiisse integrum, ipsa declarabunt.*

medere, ut vis *b*). Sin fortasse integrum non est, omitte sane istam curam. Ego ante tres aut summum quatuor menses efficiam, ne quis aut de voluntate mea erga te, aut de judicio dubitare possit *c*). Ni fecero, tum tu sane de me, ut de homine parum bonæ fidei, conqueritor. Amemus inter nos, mi Lipsi, eo constantius, ut urantur ac ringantur isti, qui amicos esse nos nollent. Quæso de tuarum omnium rerum statu fac me, cum primum poteris, certiorem. Vale mi Lipsi, cujus ego nunc svavissimum os intueri mihi videor. 6. Idus Febr. Romæ. Literas tuas Kalendis ipsis Februarii accepi, ne me tardiorem fuisse in rescribendo putes: neque antea fuit tabellariorum copia.

M. ANTONIO MURETO
S. D.
JUSTUS LIPSIUS.
III.

Legitur hæc epistola & in Lipsianis, estque Centuriæ primæ 53.

CAussa mihi scribendi nata ex tuis ad Plantinum literis: quas cum gaudio vidi, cum motu animi legi. Vel in manu tua conspecta lætabar: quanto magis in hac animo, &

b) *sudabat per ea tempora Variarum Mureti altera editio jam quindecim constans libris, cum initio non nisi octo (respice ad lib. III. epist. 79.) prodiissent, sub prelo Plantini. Hic undecimi libri caput parum jucundum sibi Lipsius viderat. Jubet ergo nunc Muretus, ipse pro lubitu mutet in eo, quæ displicerent.*

c) *ubi, aut quomodo præstiterit hoc Muretus, quærendum amplius. Suspicabar aliquando, ipsum correxisse quædam in illo variarum capite, antequam excuderetur. Sane vero legimus in eo magnificas Lipsii laudes. Verum nihil nunc definio, ac dubito potius, an unquam hoc promisso steterit Muretus. Quicquid sit, non fuisse Lipsio satisfactum, dubitare nos non sinit extremum ejus caput Electorum.*

tam insigni testimonio amoris? quem si à quoquam mortalium, à te certe volo. Ita adolescens judicavi, ita nunc, consensum quendam esse conspirantis judicii nostri & naturæ. Qui ad conjunctionem, quæso te, valeat, non ad æmulationem, aut, quod pudet me dicere, simultatem. Et fuere tamen improbi homines, qui id sperarent: à quibus alia quædam ad me delata olim, non nego d)*: sed vana, falsa, ut nunc video; & quibus caput, homines non professi solum, sed utrique nostrum infesti. Ea, per communes Deos deasque obliteremus mi Amice: & beneficiis inter nos certemus, non querelis. Electorum librum* e) *jam nunc vulgavi: paro Saturnalium sermonum, & de vita ac scriptis Annæi Senecæ. Quem nec invitus ad te miserim, quasi vadem amicitiæ coëuntis & sanescentis. Etsi quid in ea ægrum? nec aliud peccatum utrinque, quam cessatione, & amicitiæ, ut sic dicam, inusu. Quod ipsum emendemus. Viximus amicissime una, vivamus porro, & moriamur. En ego ille, cujus ingenium & os coram probasti: nec amorem absentis requires profecto aut fidem. Te ut eundem sperem, faciunt paucula, sed impressa & signata epistolæ tuæ verba: quæ ruminor identidem & examino, ut solent amantes.*

d) *Cum his conferenda, quæ scribit Lipsius ad Bencium Cent. I. Ep.* 52. (*cui quidem adscriptus annus, nescio an recte,* 1584.) M. Ant. Muretum amo æstimoque. Minus prompte id ostendo, quia multa in me ab illo non amica. Quo meo merito? Tacitum edidi, quid ego? an illius? Quæ hic injuria est, si campum eundem Famæ decurri sine fraude? &c. *Atq; ad Tacitum Lipsii ea quoque pertinent, quæ Muretus in Lipsium stomachatur Undecimo Variarum; de quo ad epist. præced. lit. a.*

e) *Duo leguntur Electorum libri Lipsiani. Sed quo tempore scripta hæc fuit Epistola, non nisi unus è prelo Plantiniano exierat, in altero adhuc occupatis operis. Itaque primum hunc Muretus, aut fortasse particulam tantum eius aliquam sibi missam à Plantino, (vide lib. III. Epist. 79.) epistola præcedente non nisi γεῦμα vocat Electorum.*

tes. Vale Lugduni in Batavis, ad magnum & sine terminis mare. 3. Kal. Dec. M. D. LXXI. f)

M. ANTONIUS MURETUS HIERONYMO MERCURIALI S. P. D.

IV.

CUm tuæ literæ *g*) ad urbem allatæ sunt, Tibur jam omnes, ut nos quotannis facere solere scis, secesseramus, eo illas accepi biduo, aut triduo serius. Tibure autem, neque Hippocratem habebam, neque Gellium, expectandum denuo fuit, dum Roma arcesserentur. Allatis, ecce tibi aliud incommodum. Corripit me febricula, non illa quidem, ut eventus postea docuit, periculosa: sed quæ tamen animum nonnullo metu suspensum ab omni scribendi cogitatione avocaret. Hæc ideo, ne mireris me ad tuas tardius respondere. Locus est ex libello περὶ τροφῆς: ὀυκ ἐστι, γίνεται δὲ ἐν τούτοισι καὶ πλέω, καὶ ἐλάσσω. Huc ego addebam illa ex Gellio: aut potius pro illis, ὀυκ ἔστι καί ἐστι, supponebam illa, ἔστι δὲ καὶ ὀυκ ἔστιν ὀκτάμηνος γένεσις. Quod si tibi quoque ita videtur, non dubito quin verum sit; sin tu secus judicas, nunquam mihi dubium erit, quin tua sententia verior sit. Semper enim non in his modo rebus, quarum tua propria possessio est, sed in omni literarum genere judicium tuum libentissime anteponam meo. Vale, me.

f) *in Lipsianis Epistolis adscribitur annus M. D. LXXXI.*

g) *Consuluerat Mercurialis Muretum per literas de quodam Hippocratis loco in libro* περὶ τροφῆς, *quem ipse Mercurialis è Gellii lib. III. c. 16. cum jam sanasset, ex Puteano intellexit, medicinam illi jam factam à Mureto fuisse. Vide Mercurialem lib. IV. Var. Lect. c. 10. (cui & hanc Mureti responsoriam adjunxit,) & Muretum ipsum XV. Var. 12. Nam hinc Epistolæ præsenti lux erit.*

le, meque ama, & certo tibi perſvade, te à me mirifice & amari, & coli. Tibure. Kal. Sept. M.D.LXX.

M. ANTONIUS MURETUS HUB. GIPHANIO S. D.

V.

Reſpondet Giphanio ad Epiſtolam, quæ ſupra eſt libri I. 73: Etſi de tua.

LIteræ tuæ, ſupra quam dici poteſt, mihi gratæ fuerunt: cum enim jampridem te valde amarem, mirifice cupiebam animum illum meum tibi notum eſſe, non dubitans, fore, ut viciſſim abs te amarer. Sed ad eas idcirco ſerius opinione tua reſpondeo, primum quia eas quoque ſero admodum accepi, hoc eſt, Kalendis Januariis ipſis: in quo mihi viſum eſt etiam ineſſe aliquod lætum ac proſperum omen, ut ſpem vel ex eo aliquam conceperim, totum hunc annum, (σὺν θεῷ δ᾽ εἰρήσεται,) mihi fauſtum ac felicem fore. Deinde tentare volebam, num quid, antequam reſcriberem, de Gellio, quale tu cupis, efficere ac præſtare poſſem. Sed nihil adhuc repertum eſt, quod quidem ſit magni pretii. Spes adhuc una reliqua eſt, in bibliotheca Cardinalium Farneſii & Sforzæ, quas nondum excuſſi: id quod, noli dubitare, quin diligenter facturus ſim, cum primum per occupationes meas licuerit: quæ ſane & multæ ſunt, & eo moleſtiores, quod alienæ ſunt ab omni genere literarum. Sed multa ferenda ſunt iis omnibus, qui coguntur aliena, ut ille ait, vivere quadra. Tu vero mi Giphani, qui & ingenio excellis & doctrina abundas, & ea es ætate, quæ ſit labori ferendo, perge, ut facis, aliquid aſſidue elaborare, quod & tibi gloriæ ſit, & nobis ac poſteris uſui. Nam de Lambino quidem nihil video cauſſæ, cur ejus obtrectatio deterrere te aut abducere à ſtudio debeat.

Ille in te fuit, qui in alios solet. Et, ita mihi omnia, quæ cupio, eveniant, ut ego valde mirabar, si tibi eum impune laudare licuisset. Ita enim homo est: eis solis plurimum invidet, quibus plurimum debet. Quomodo me acceperit, nosti: quantum autem mihi debeat, & ipse & alii plurimi norunt. Tu vero pro uno frigido obtrectatore, habiturus es innumerabiles, qui te ac labores tuos laudibus in cœlum ferent. Sed hæc alias. Peto à te ut me ames: neque de mea erga te propensissima voluntate dubites. Plura scriberem: sed urget hic amicus meus, vir bonus, & literatus, quo nomine eum à te quoque humaniter excipi volo. Is cum statim discessurus esset, vix ad hæc ipsa scribenda satis mihi temporis dedit. Quare ignosces etiam si quid forte minus accurate scriptum erit. Quæso te, scribito aliquid ad Berzevicæum nostrum, & significato ei, multum accessisse ad veterem meam erga eum benevolentiam, quod conciliator fuerit amicitiæ nostræ: Item illud, me paucis diebus ad ejus literas *h*), quas una cum tuis accepi, copiosissime responsurum! Saluta etiam mihi diligenter clarissimum virum Paulum Foxium, Oratorem regium: qui quando tanti me esse duxit, ut me ad scribendum, literis suis excitandum putaverit, mirari non debebit, si quando ego honorifica ipsius appellatione scriptum aliquod meum exornare non verebor. Mi optime & eruditissime Giphani, etiam atque etiam vale. Romæ. Prid. Id. Jan. M. D. LXIX.

Respondet Giphanius Epistola, quæ suprà legitur libri I, 74: Ne me putes.

EIDEM

h) *Hæ sunt, opinor, quæ leguntur suprà lib.I. Ep.* 45. *quanquam ibi* Bellivicejus *exaratur, non* Berzevicæus.

EIDEM GIPHANIO.

VI.

Respondet duabus epistolis Giphanii, quas invenies supra lib. I. Epist. 47: Ne me putes; *&* 75: Quia Tibure.

PUdet me tam sero ad literas tuas rescribere: sed velim, qua humanitate es, ignoscas occupationibus meis, non magnis illis quidem, sed multis tamen & molestis, quæq; me interdum cogant magno cum meo dolore minus erga amicos officiosum esse, quam vellem. Impetravi tandem librum à Fulvio, qui (ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν) minime respondit expectationi meæ. Nam noque totus est ille noctium Atticarum scriptor, neque quod est, valde diligenter scriptum est. Contuli quicquid erat accuratissime ipse met cum meo Gryphiano anni M. D. XLVI. Quod aliter quam vulgo reperi, id omne tibi hîc cum fide repræsentabo.

1 * Primum igitur moneo, librum Fulvii σύμμικτα quædam esse ex Gellio sive Agellio & ex Valerio Maximo, ita ut alternis singulis Agellii capitibus singula Valerii subjuncta sint. Idque nullo certo ordine. Græca nusquam comparent, nisi paucis admodum locis, idque ubi una tantum aut altera vox Græcè scripta erat. Jam tu facile potes conjicere librum non valde magni pretii esse. Antiqvus tamen videtur. Ac ne te diutius suspensum animi teneam: quid in eo à vulgatis editioni-
2 bus discrepet accipe. * Scriptoris nomen ita in eo libro fere notatur AG. semel tantum omnibus literis Agellius. Sed scis in Pandectis Pantonium esse pro *P. Antonio*, Cafraniam pro *C. Afrania*, ut quidem nonnulli putant. Sic Maurilium aut Maurelium dixerunt, qui erat *M. Aurelius*. Sed hoc tu videris. Jam enim clamat Lambinus *i*) indocte atque inscienter facere, qui hunc scriptorem Agellium vocent: itaque verendum est, ne det

i) *Ea respice, quæ notavimus ad lib. I. Epist. 76. lit. l. m.*

det aliquam pugnam denuo. Ego quidem Priscianum veterem habeo, in quo aperte & constanter vocatur Agellius. Habeo & alia quædam argumenta non infirma, quibus adducor, ut existimem rectius Agellium vocari, quam A.Gellium, ἀλλὰ ταῦτα ὑμῖν μελήσει.* Cap. 3
17. libri primi: *irarumq; & molestiarum*, lib. vetus: *rerumq; & molestiarum*. Eodem: *Satyra*, *Satura*: ita etiam alibi sæpe. *lepido quidem*, scr. *lepide quidem*. * Cap. 19. 4
desiperet, *risit*: *derisit*. *apposuit apponit*. *deussit*: *deurit*. *reliquos sex an eodem*, &c. illud *an* abest à libro vetere.* 5
Cap.20. Græca omnia latinis literis notata sunt, præter illa in extremo μῆκος ἀπλατές. In eodem *metæ triangulæ*. & in fine *inlatabile*. qualia posthac non notabo: ut neq; illa, *adferre*, *adponere*, non ut vulgo, *afferre*, *apponere*, & similia, quæ vix unquam aliter scripta in libris veteribus reperias. * Cap. 23. *scriptaq; est à M. Catone*. 6
Venustate atq; luce. *cum hæc dictavi*. *Tum cum in senatu*. *percunctata est filium*. Ita semper hoc verbum scribit, non, ut vulgo quidam, *percontari*. *Tum puer matre urgente*. *utrum videretur utilius*. *quid sibi postulatio isthæc vellet*. *ne introeant præter ille unus Papirius*. (hoc verum puto.) *in ætate prætextæ prudentiam*. * Cap. 24. *postq.* 7
mortem adeptus Plautus, (hoc quoq; fortassis rectum sit.) * Cap. 25. *induciis mũmnsum aliquo*. Ego, *mensum*. 8
Cessationem istam pugnæ pacticam. ἰὸς *pacti causa*. *non pugnetur, nihilq; incommodetur*. * Cap. 26. *post cotidianas lectiones*. Ita fere semper scribit, non, *quotidianas*, 9
etsi hoc quoq; modo interdum. *in ipsius commentariis*. *neq; jam querimoniam aut gemitus hejulatusq;*. *Non ita esse Plutarchum, ut Philosophum deceret*. *tu hoc age*. ἀοργησίαν & ἀναλγησίαν.

Libro secundo.

* Cap. 1. *adfortuitas patientiæ vices firmandi, id quoq;*, 10
&c. *Valitudine*. Ita semper, ut &, *benivolus* & *malivolus*. *Quæ in belli Peloponnesiaci principiis ipsam Athenis. interne-*

11 *ternecibo gerere.** cap.6.*Nonnulli ex Grammaticis. A timidos nautas. Omnia jam bulgata*, hæ tres voces absunt à libro vetere. *Inlaudati.* & sic semper. *non laude solum indignus, sed detetione.* Ego suspicor legendum, *detestatione. squalentem*, semper, non, ut vulgo, *squallentem. quam jacere, unde id berbum,*&c. *aut bento aut pulbere laborare bidemus.* duæ postremæ voces absunt à libro vetere. *Hannibal* [sic semper] *M. Tullius IV. in Verrem, non ut ab hoste. Nemo quisquam tam effictis est moribus;* ἴσως, *efflictis. Inlaudatus quoq; igitur finis est,&c. Sic in actionibus cibilibus aut laudari dicitur, qui est nominatus.* Recte autem scripsisti, legendum ibi esse, *auctor. Illaudabilis & innominabilis*, duæ postremæ voces absunt. *Dianæ Efesiæ.* Sic & *Faborinum*, non, *Phaborinum*, & alia quædam eodem modo. *auro & purpura*
12 *prætextæ.** Cap. 7. *Omnia quæ pater imp. parendum. Super ea prius quæ dicta sunt. ut accessitum benire. Catilina aliquo aut Tubulo. Non ergo est integra proposi-*
13 *tio dicendum.* Ego, *dicentium.* * Cap. 21. *procedentis noctis spatio. Sed ego, inquit, cum Lælio.* lege autem *L. Ælio. triones rustico cætero bocabulo. elegantiusq; esse bi-*
14 *sum.** Cap. 22. *Atq; etiam appetebamus. regionesq; esse cœli quatuor. Septemtriones. Japyx* & *Japygem* semper per litteram *y. Sed qui ab actiba & solstitiali meta bexit. Africus, qui Græce* λὶψ, *unum meridionalem bentum. Sunt qui pro octo* 12. *faciunt, tertios quatuor in media,* &c. *Cur medie septentriones eadem* &c. *in suis quisq; regionibus. quem sæbissimum putant. Apuli eodem quo ipsi sunt nomine.* λεκον φε αυτὸν ὡς ο κακιας νεφ@. Ego, ἕλκων ἐφ' αὐτὸν ὡς ὁ καικίας νέφ@. Vocem κακὰ omnino delendã puto, neq; sane
15 est in illo vetere. * Cap.26. *aliter ostrum, aliter crocum. nihil à bocabulo rufi differunt. in iis tamen colirib. q. m. d. denominandis. Nam phœniceus q. t. G.* φοίνικα *dixisti, & rutilus, & spadix phœnicei* συνώνυμος. *Lassitudinemq; minuã. Rudibus autem est rufus atrior, & nigrore*

multo

multo inustus. Luteus contra rufus color est dilutior. Unde ei quoq; &c. *Nostris autem veteribus Cæsia, quod in versu H. est id facis.* * Cap. 29. *neq; imperiose. iret cibum quæsitum. idcirco die crastini. misit qui amicos roget. Mater jubet eos animo otioso esse. Sol feruit, & fit nihil. & dies amici nulli erant.* Ego legendum puto: *Sol feruit, & fit nihil. it dies. amici nulli erant. Vos modo, inquit, advertite. In ipso enim jam vertitur, cuja est res, non aliunde petitur. migravit. seges à domino* &c. *levi plerumq; & inani fiducia.* Sperabam me quæ reliqua sunt perscripturum. Sed interpellor. Ea tamen, sine ulla dubitatione, intra quatriduum mittam. Ac si quid aliud est, quod me tua caussa posse arbitrere, peto à te mi Giphani, ut tibi plane persvadeas, te mihi ex animo carissimum esse: meque omnia, quæ ad te pertinebunt, semper studiose ac diligenter procuraturum. De locis, quos emendasti in epistolis Ciceronis, auctor tibi sum, ut eos ad Manutium mittas. Et tibi ad eam rem operam meam dico. Spero eum, ut est vir bonus, non dissimulaturum esse, quid à quo acceperit. Vale. Romæ XVII. Kalend. Jan. M. D. LXIX. Clarissimo Oratori k), quæso ut plurimam salutem meo nomine impertias. 16

Respondet Giphanius Epistola, quæ habetur suprà lib. I. 76: Magnam tibi gratiam.

EIDEM.

VII.

Conjungenda hæc est Epistola cum 77. libri I: Tum demum. *Nam utraq; respondet Giphanio ad eam, quæ legitur suprà lib. I. 76:* Magnam tibi.

RIsi, conferens Lambiniana cum tuis: & præter ea, quorum tu indicem ad me miseras, alia etiam complura reperi.

k) *Paulo Foxio. Diserte hunc nominat supra Ep. 5. circa fin.*

reperi. Tu, quæ ab illo in puteum *l*) illum mersa sunt, cum tibi commodum erit, in lucem extrahas, tibique vindices, censeo. Quod me laudat, vellem tam merito id faceret, quam olim immerito notavit. Equidem possum, mi Giphani, ostendere tibi, si hic sis, literas ipsius manu scriptas, quibus mihi gratias agit de locis quibusdam sibi explicatis, quos ipse postea questus est à me sibi subreptos esse. Et eas literas diligenter adservo, non ut edam, neque enim tanti esse duco, sed ut ostendam interdum amicis, si quando de me & Lambino sermo incidit. A me quidem sibi metuere non debet. Nunquam natura contentiosus tui: & nunc quotidie magis *Lenit albescens animos capillus.* Tua potius caussa verendum est, ne à quopiam audiat ὦ γέρον ἦ μάλα δή σε νέοι τείρουσι μαχηταί. Sed hæc
1 omittamus. * De *Tubulo*, ita plane in Fulvii libro omni-
2 bus literis scriptum est. * Cap. 13. l. 1. neq; quod divulgatum est placet, neq; conjectura tua, [quod venia tua dictum sit,] mihi explet animum: præcipue cum statim sequatur. *Tum magister* ἀρχιτέκτων. Cogitandum igi-
3 tur si quid melius. * In libro Fulvii, scito, non tantum primum caput libri primi, sed omnia omnino, in quibus nihil notatum à me videbis, desiderari. Libri moles est perexigua: & in eo ipso admista, ut dixi *m*), Valerii Ma-
4 ximi capita prope pari numero. * *Orchio* ibi scriptum est,
5 non *Orcibo*. * Libri secundi caput decimum in eo libro
6 non est. * De scriptoris nomine expecto quæ polliceris.
7 * De prænomine Nepotis nihil habeo, nisi quod semper suspicatus sum ex C. Cornelio Nepote, librarios, qui eandem literam bis ponere laboriosum putarent, fecisse
8 Cornelium. Sæpe hoc ita commissum scio. * Quæ reliqua sunt in Gellium, superest, ut exsolvam. Illud mihi

l) *Allusio ad nomen* Puteani, *ad quem Lambinus alicubi, ne Giphanium necesse haberet nominare, provocaverat. Repete lib. I. Ep. 76. lit. n.*

m) *Epist. præced.*

hi molestum est, quod eorum librorum, quos tu maxime requiris, vix πολλοςημόριο quoddam est in Fulvii libro. Cap. 5. l. 3. *Arcesilaum*. Sed hoc prætereundum erat ad te scribenti, & talia postea omittentur. *Incorruptus tamen & à stupro integer. Nam vocem infractam prioribus an posterioribus.* * Cap. 6. *in VII. pro-* 9
blematorum. * Cap. 9. *memoria atq; ammiratione*. Sic 10
sæpe scriptum reperias. *Colore puniceo, florea & comanti juba. Argos evertisse, cupidineque habendi. Eum Cassium postea s. n. est, victis partibus s. q. e. s. misera morte oppetiisse.* * Cap. 15. *Polycritan. Is Diagoras* 11
tris filios, eos omnes vidit. Cum populus gratulabundus. ibidem in stadio. in osculis atque in manibus. non diu post eam pugnam exanimata est. * Post hunc locum 12
usque ad librum novum nihil est in illo libro vetere. In libros sequentes quædam sunt, pauca quidem, sed in iis tamen quædam non contemnenda. Ea, si voles, ad te mittentur, simulque, si quid erit aliud, quo hoc tuum institutum à me adjuvari posse arbitreris. Vale. Romæ prid. Kal. Jan. *n)* M. D. LXIX,

Respondet Giphanius supra lib. I. ep. 78.: Paulo tardius.

M. ANTONII MURETI
In libros Variarum Lectionum *o)* præfatio, AD HIPPOLYTUM ESTENSEM, Cardinalem ac Principem illustrissimum, singularem omnium honestarum artium Patronum.

n) *in hac adscribenda die errorem admissum esse notavi ad lib. I. Epist. 76. in fine.*

o) *Hi novendecim hodie leguntur. Atque tot exhibet Tom. II. Lampadis Gruterianæ. Sed initio cum hac præfatione non nisi octo prodiisse, vel è lib. III. Ep. 79 intelliges infra. Prodierunt autem an.* 1559. *id quod ex hujus anni editione Veneta colligo.*

IIX.

MAgnopere peccare mihi viderer Hippolyte, Cardinalis illustrissime, si otium illud, quod & plurimum & honestissimum tua mihi benignitate conceditur, alia ulla re, quam literarum & earum artium, quibus te insigniter oblectari video, assidua tractatione consumerem. Nam cum ea te praecipue causa commoverit, ut aditum mihi ad familiaritatem tuam ultro patefaciendum putaris, quod ad te de mea erga illas incredibili voluntate, meis fortasse scriptis, & amicis de me summorum hominum concitata sermonibus fama pervenerat: quis me ferendum putet, nisi quam de me opinionem incognito adhuc & absente conceperas, eam praesens ipse omni studio, omniq; corporis & animi contentione confirmem? Ita igitur facio, quarum artium singularis pulchritudo mentem meam, usque à puero, admirabili quodam sui desiderio incenderat, eas nunc demum beneficio tuo aliis omnibus curis solutus, magno & alacri animo prosequor; neque sane committo, ut, qui me tibi tanquam hominem & non ineruditum, & eruditionis ac doctrinae sitientissimum commendarunt: cum in illo priore indulserint amori erga me suo, in hoc etiam altero eidem obsecuti, ac non potius id, quod exploratum haberent, vere apud te testati esse videantur. Quod cum facio primum, quo nihil dulcius est, nihil optabilius, naturae meae propensionem sequor. Vere enim hoc tibi affirmare possum: si quis mihi DEUS omnes opes, omnia commoda, omnem potentiam proponat, ea lege ac conditione, ut semel deponam haec studia, & has qualescunque literulas, altrices adolescentiae meae fidissimas meorum omnium temporum comites, deseram: nunquam id faciam; neque quicquam tanti esse ducam, quod mereri velim, ut à suavissimo earum amplexu & contubernio abducar. Quare, ut dixi cum in eas toto pectore incumbo, naturae meae pareo, idq; facio, quod si facere vetarer, vitalem mihi esse vitam non putarem. Deinde, quo mihi nihil prius

ac

ac potius neque est, neque esse debet, voluntati tuæ morem gero. Sæpe enim mihi, quæ tua est humanitas, affirmasti, nullum tibi à me genus obsequii præstari posse jucundius, quam si omne tempus arbitratu meo ponerem in literis, & aliquid assiduè, quantum in me esset, excuderem, quod & mihi ornamento, & aliis usui, & tibi oblectationi esse posset. Neque vero me, ut id faciam, oratione tantum cohortaris, verum etiam exemplo. Quid enim facere nos oportet, quicunque tuis opibus non aliam ob causam fovemur, sustentamur, ornamur, quam ut in his studiis omni cogitatione defixa, dies noctesque exerceamur: cum te, te inquam ipsum, quem moderatrix humanarum rerum providentia in altissimo dignitatis gradu collocatum, perpetua gravissimorum munerum procuratione districtum teneri voluit, inter tot, tam graves, tam multiplices curas, tantopere ad tranquillitatem & salutem publicam pertinentes, quotidie tamen aliquid temporis harum artium tractationi tribuere videamus? Nimirum & unusquisque nostrum naturæ suæ, ut ait poeta quidam, semina sequitur: & quibuscum diu ac familiariter vixit, eorum mores & instituta vivendi facile ac libenter imitatur. Te vero cum omnis honestatis ac dignitatis amantissimum, omnium, quæ ad comparandam veram ac solidam gloriam pertinent, appetentissimum natura genuisset: consecuta deinde Francisci Valesii, Galliarum regis optimi ac maximi, intima illa, qua tot annos usus es, consuetudo magis etiam incitavit ad easdem illas vias, in quas ipsa te natura deduxerat, animosius & constantius persequendas. Ille homines eruditos ad se ex omnibus orbis terrarum partibus, amplissima eorum industriæ præmia statuens, convocabat: idem illud exemplum jam dudum Italia te, maxima cum tua laude, renovantem intuetur. Ad regalem illius mensam non ullum acroama aut libentius, aut sæpius, quam vox alicujus eruditi hominis, audiebatur: epulæ quoque tuæ quotidie nulla re magis, quam gravissimis & honestissimis virorum doctrina præstantium sermonibus, condiuntur, Ille igitur

EIDEM GIPHANIO.

VI.

Respondet duabus epistolis Giphanii, quas invenies supra lib. I. Epist. 47: Ne me putes; *& 75:* Quia Tibure.

PUdet me tam sero ad literas tuas rescribere: sed velim, qua humanitate es, ignoscas occupationibus meis, non magnis illis quidem, sed multis tamen & molestis, quæq; me interdum cogant magno cum meo dolore minus erga amicos officiosum esse, quam vellem. Impetravi tandem *librum* à Fulvio, qui (ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν) minime respondit expectationi meæ. Nam neque totus est ille noctium Atticarum scriptor, neque quod est, valde diligenter scriptum est. Contuli quicquid erat accuratissime ipsemet cum meo Gryphiano anni M. D. XLVI. Quod aliter quam vulgo reperi, id omne tibi hîc cum fide repræsentabo.

1 * Primum igitur moneo, librum Fulvii σύμμικτα quædam esse ex Gellio sive Agellio & ex Valerio Maximo, ita ut alternis singulis Agellii capitibus singula Valerii subjuncta sint. Idque nullo certo ordine. Græca nusquam comparent, nisi paucis admodum locis, idque ubi una tantum aut altera vox Græcè scripta erat. Jam tu facile potes conjicere librum non valde magni pretii esse. Antiqvus tamen videtur. Ac ne te diutius suspensum animi teneam: quid in eo à vulgatis editioni-
2 bus discrepet accipe. * Scriptoris nomen ita in eo libro fere notatur AG. semel tantum omnibus literis Agellius. Sed scis in Pandectis Pantonium esse pro *P. Antonio*, Cafraniam pro *C. Afrania*, ut quidem nonnulli putant. Sic Maurilium aut Maurelium dixerunt, qui erat *M. Aurelius*. Sed hoc tu videris. Jam enim clamat Lambinus *i)* indocte atque inscienter facere, qui hunc scriptorem Agellium vocent: itaque verendum est, ne det

i) *Ea respice, quæ notabimus ad lib. I. Epist. 76. lit. l. m.*

det aliquam pugnam denuo. Ego quidem Priſcianum veterem habeo, in quo aperte & conſtanter vocatur Agellius. Habeo & alia quædam argumenta non infirma, quibus adducor, ut exiſtimem rectius Agellium vocari, quam A.Gellium, ἀλλὰ ταῦτα ὑμῖν μελήσει.* Cap. 3
17. libri primi: *irarumq́ & moleſtiarum*, lib. vetus: *rerumq́ & moleſtiarum*. Eodem: *Satyra, Satura*: ita etiam alibi ſæpe. *lepido quidem*, ſcr. *lepide quidem*. * Cap. 19. 4
deſiperet, riſit: deriſit. appoſuit apponit. deuſſit: deurit. reliquos ſex an eodem, &c. illud *an* abeſt à libro vetere.* 5
Cap. 20. Græca omnia latinis literis notata ſunt, præter illa in extremo μῆκος ἀπλατές. In eodem *metæ triangulæ*. & in fine *inlatabile*. qualia poſthac non notabo: ut neq; illa, *adſerre, adponere*, non ut vulgo, *afferre, appónere*, & ſimilia, quæ vix unquam aliter ſcripta in libris veteribus reperias. * Cap. 23. *ſcriptaq́ eſt à M. Catone.* 6
Benuſtate atq́ luce. cum hæc dictabi. Tum cum in ſenatu. percunctata eſt filium. Ita ſemper hoc verbum ſcribit, non, ut vulgo quidam, *percontari. Tum puer matre urgente. utrum bideretur utilius. quid ſibi poſtulatio iſthæc bellet. ne introeant præter ille unus Papirius.* (hoc verum puto.) *in ætate prætextæ prudentiam.* * Cap. 24. *poſtq.* 7
mortem adeptus Plautus. (hoc quoq; fortaſſis rectum ſit.) * Cap. 25. *induciis mumnſum aliquo.* Ego, *menſum.* 8
Ceſſationem iſtam pugnæ pacticam. ἰὸς *pacti cauſa. non pugnetur, nihilq́ incommodetur.* * Cap. 26. *poſt cotidia-* 9
nas lectiones. Ita fere ſemper ſcribit, non, *quotidianas*, etſi hoc quoq; modo interdum. *in ipſius commentariis. neq́ jam querimoniam aut gemitus hejulatusq́. Non ita eſſe Plutarchum, ut Philoſophum deceret. tu hoc age.* ἀοργησίαν & ἀναλγησίαν.

Libro ſecundo.

* Cap. 1. *ad fortuitas patientiæ bites firmandi, id quoq́,* 10
&c. *Valitudine.* Ita ſemper, ut &, *benibolus* & *malibolus*. *Quæ in belli Peloponneſiaci principiis ipſam Athenis. in-*

terne-

11 *ternecivo gerere.* * cap.6. *Nonnulli ex Grammaticis. A timidos nautas. Omnia jam vulgata*, hæ tres voces absunt à libro vetere. *Inlaudati.* & sic semper. *non laude solum indignus. sed detetione.* Ego suspicor legendum, *detestatione. squalentem*, semper, non, ut vulgo, *squallentem. quam jacere, unde id verbum*, &c. *aut vento aut pulvere laborare videmus.* duæ postremæ voces absunt à libro vetere. *Hannibal* [sic semper] *M. Tullius IV. in Verrem, non ut ab hoste. Nemo quisquam tam effictis est moribus;* ἴσως, *efflictis. Inlaudatus quoq; igitur finis est, &c. Sic in actionibus civilibus aut laudari dicitur, qui est nominatus.* Recte autem scripsisti, legendum ibi esse, *auctor. Illaudabilis & innominabilis*, duæ postremæ voces absunt. *Dianæ Efesiæ.* Sic & *Favorinum*, non, *Phavorinum*, & alia quædam eodem modo. *auro & purpura*

12 *prætextæ.* * Cap. 7. *Omnia quæ pater imp. parendum. Super ea prius quæ dicta sunt. ut accessitum venire. Catilina aliquo aut Tubulo. Non ergo est integra proposi-*

13 *tio dicendum.* Ego, *dicentium.* * Cap. 21. *procedentis noctis spatio. Sed ego, inquit, cum Lælio.* lege autem *L. Ælio. triones rustico cætero vocabulo. elegantiusq; esse vi-*

14 *sum.* * Cap. 22. *Atq; etiam appetebamus. regionesq; esse cœli quatuor. Septemtriones. Japyx* & *Japygem* semper per litteram *y. Sed qui ab activa & solstitiali meta venit. Africus, qui Græce* λὶψ, *unum meridionalem ventum. Sunt qui pro octo 12. faciunt, tertios quatuor in media*, &c. *Cur medie septentriones eadem* &c. *in suis quisq; regionibus. quem sævissimum putant. Apuli eodem quo ipsi sunt nomine.* λεκον Φε αυτὸν ως ο καικιας νεφος. Ego, ἕλκων ἐφ᾽ αὑτὸν ὡς ὁ καικίας νέφος. Vocem κακὰ omnino delendā puto, neq; sane

15 est in illo vetere. * Cap.26. *aliter ostrum, aliter crocum. nihil à vocabulo rufi differunt. in iis tamen colirib. q. m. d. denominandis. Nam phœniceus q. t. G.* φοίνικα *dixisti, & rutilus, & spadix phœnicei* συνώνυμος. *Lassitudinemq; minuā. Rudibus autem est rufus atrior, & nigrore*

multo

multo inustus. Luteus contra rufus color est dilutior. Unde ei quoq; &c. *Nostris autem veteribus Cæsia, quod in versu H. est id facis.** Cap. 29. *neq; imperiose. iret cibum quæ-* 16
situm. idcirco die crastini. misit qui amicos roget. Mater jubet eos animo otioso esse. Sol feruit, & fit nihil. & dies amici nulli erant. Ego legendum puto: *Sol feruit, & fit nihil. it dies. amici nulli erant. Vos modo, inquit, advertite. In ipso enim jam vertitur, cuja est res, non aliunde petitur. migravit. seges à domino* &c. *levi plerumq; & inani fiducia.* Sperabam me quæ reliqua sunt perscripturum. Sed interpellor. Ea tamen, sine ulla dubitatione, intra quatriduum mittam. Ac si quid aliud est, quod me tua caussa posse arbitrere, peto à te mi Giphani, ut tibi plane persvadeas, te mihi ex animo carissimum esse: meque omnia, quæ ad te pertinebunt, semper studiose ac diligenter procuraturum. De locis, quos emendasti in epistolis Ciceronis, auctor tibi sum, ut eos ad Manutium mittas. Et tibi ad eam rem operam meam dico. Spero eum, ut est vir bonus, non dissimulaturum esse, quid à quo acceperit. Vale. Romæ XVII. Kalend. Jan. M. D. LXIX. Clarissimo Oratori *k*), quæso ut plurimam salutem meo nomine impertias.

Respondet Giphanius Epistola, quæ habetur suprà lib. I. 76: Magnam tibi gratiam.

EIDEM.

VII.

Conjungenda hæc est Epistola cum 77. libri I: Tum demum. *Nam utraq; respondet Giphanio ad eam, quæ legitur suprà lib. I. 76:* Magnam tibi.

RIsi, conferens Lambiniana cum tuis: & præter ea, quorum tu indicem ad me miseras, alia etiam complura

k) *Paulo Foxio. Diserte hunc nominat supra Ep. 5. circa fin.*

reperi. Tu, quæ ab illo in puteum *l*) illum merſa ſunt, cum tibi commodum erit, in lucem extrahas, tibique vindices, cenſeo. Quod me laudat, vellem tam merito id faceret, quam olim immerito notavit. Equidem poſſum, mi Giphani, oſtendere tibi, ſi hic ſis, literas ipſius manu ſcriptas, quibus mihi gratias agit de locis quibusdam ſibi explicatis, quos ipſe poſtea queſtus eſt à me ſibi ſubreptos eſſe. Et eas literas diligenter adſervo, non ut edam, neque enim tanti eſſe duco, ſed ut oſtendam interdum amicis, ſi quando de me & Lambino ſermo incidit. A me quidem ſibi metuere non debet. Nunquam natura contentioſus fui: & nunc quotidie magis *Lenit albeſcens animos capillus.* Tua potius cauſa verendum eſt, ne à quopiam audiat ὦ γέρον ἦ μάλα δή σε νέοι λειρῶσι μαχηταί. Sed hæc
1 omittamus. * De *Tubulo*, ita plane in Fulvii libro omni-
2 bus literis ſcriptum eſt. * Cap. 13. l. 1. neq; quod divulga-
tum eſt placet, neq; conjectura tua, [quod venia tua di-
ctum ſit,] mihi explet animum: præcipue cum ſtatim ſe-
quatur, *Tum magiſter* ἀρχιτέκτων. Cogitandum igi-
3 tur ſi quid melius. * In libro Fulvii, ſcito, non tantum
primum caput libri primi, ſed omnia omnino, in quibus
nihil notatum à me videbis, deſiderari. Libri moles eſt
perexigua. & in eo ipſo admiſta, ut dixi *m*), Valerii Ma-
4 ximi capita prope pari numero. * *Orchio* ibi ſcriptum eſt,
5 non *Orcibo.* * Libri ſecundi caput decimum in eo libro
6 non eſt. * De ſcriptoris nomine expecto quæ polliceris.
7 * De prænomine Nepotis nihil habeo, niſi quod ſemper
ſuſpicatus ſum ex C. Cornelio Nepote, librarios, qui eandem literam bis ponere laborioſum putarent, feciſſe
8 Cornelium. Sæpe hoc ita commiſſum ſcio. * Quæ reliqua ſunt in Gellium, ſupereſt, ut exſolvam. Illud mihi

l) *Alluſio ad nomen* Puteani, *ad quem Lambinus alicubi, ne Giphanium neceſſe haberet nominare, provocaverat. Repete lib. I. Ep. 76. lit. n.*

m) *Epiſt. præced.*

hi molestum est, quod eorum librorum, quos tu maxime requiris, vix πολλοστημόριον quoddam est in Fulvii libro. Cap. 5. l. 3. *Arcesilaum.* Sed hoc prætereundum erat ad te scribenti, & talia postea omittentur. *Incorruptus tamen & à stupro integer. Nam quum vocem infractam prioribus an posterioribus.* * Cap. 6. *in VII. pro-* 9
blematorum. * Cap. 9. *memoria atq; ammiratione.* Sic 10
sæpe scriptum reperias. *Colore puniceo, florea & comanti juba. Argos evertisse, cupidineque habendi. Eum Cassium postea f. n. est, victis partibus f. q. e. f. misera morte oppetiisse.* * Cap. 15. *Polycritan. Is Diagoras* 11
tris filios, eos omnes vidit. Cum populus gratulabundus. ibidem in stadio. in osculis atque in manibus. non diu post eam pugnam exanimata est. * Post hunc locum 12
usque ad librum novum nihil est in illo libro vetere. In libros sequentes quædam sunt, pauca quidem, sed in iis tamen quædam non contemnenda. Ea, si voles, ad te mittentur, simulque, si quid erit aliud, quo hoc tuum institutum à me adjuvari posse arbitreris. Vale. Romæ prid. Kal. Jan. *n*) M. D. LXIX.

Respondet Giphanius supra lib. I. ep. 78. Paulo tardius.

M. ANTONII MURETI
In libros Variarum Lectionum *o*) præfatio, AD HIPPOLYTUM ESTENSEM, Cardinalem ac Principem illustrissimum, singularem omnium honestarum artium Patronum.

n) *in hac adscribenda die errorem admissum esse notavi ad lib. I. Epist. 76. in fine.*

o) *Hi novendecim hodie leguntur. Atque tot exhibet Tom. II. Lampadis Gruterianæ. Sed initio cum hac præfatione non nisi octo prodiisse, vel è lib. III. Ep. 79 intelliges infra. Prodierunt autem an. 1559. id quod ex hujus anni editione Veneta collige.*

IIX.

MAgnopere peccare mihi viderer Hippolyte, Cardinalis illustrissime, si otium illud, quod & plurimum & honestissimum tua mihi benignitate conceditur, alia ulla re, quam literarum & earum artium, quibus te insigniter oblectari video, assidua tractatione consumerem. Nam cum ea te præcipue causa commoverit, ut aditum mihi ad familiaritatem tuam ultro patefaciendum putaris, quod ad te de mea erga illas incredibili voluntate, meis fortasse scriptis, & amicis de me summorum hominum concitata sermonibus fama pervenerat: quis me ferendum putet, nisi quam de me opinionem incognito adhuc & absente conceperas, eam præsens ipse omni studio, omniq; corporis & animi contentione confirmem? Ita igitur facio, quarum artium singularis pulchritudo mentem meam, usque à puero, admirabili quodam sui desiderio incenderat, eas nunc demum beneficio tuo aliis omnibus curis solutus, magno & alacri animo prosequor; neque sane committo, ut, qui me tibi tanquam hominem & non ineruditum, & eruditionis ac doctrinæ sitientissimum commendarunt: cum in illo priore indulserint amori erga me suo, in hoc etiam altero eidem obsecuti, ac non potius id, quod exploratum haberent, vere apud te testati esse videantur. Quod cum facio primum, quo nihil dulcius est, nihil optabilius, naturæ meæ propensionem sequor. Vere enim hoc tibi affirmare possum: si quis mihi DEUS omnes opes, omnia commoda, omnem potentiam proponat, ea lege ac conditione, ut semel deponam hæc studia, & has qualescunque literulas, altrices adolescentiæ meæ fidissimas meorum omnium temporum comites, deseram: nunquam id faciam; neque quicquam tanti esse ducam, quod mereri velim, ut à suavissimo earum amplexu & contubernio abducar. Quare, ut dixi cum in eas toto pectore incumbo, naturæ meæ pareo, idq; facio, quod si facere vetarer, vitalem mihi esse vitam non putarem. Deinde, quo mihi nihil prius

ac

ac potius neque est, neque esse debet, voluntati tuæ morem gero. Sæpe enim mihi, quæ tua est humanitas, affirmasti, nullum tibi à me genus obsequii præstari posse jucundius, quam si omne tempus arbitratu meo ponerem in literis, & aliquid assidue, quantum in me esset, excuderem, quod & mihi ornamento, & aliis usui, & tibi oblectationi esse posset. Neque vero me, ut id faciam, oratione tantum cohortaris, verum etiam exemplo. Quid enim facere nos oportet, quicunque tuis opibus non aliam ob causam fovemur, sustentamur, ornamur, quam ut in his studiis omni cogitatione defixa, dies noctesque exerceamur: cum te, te inquam ipsum, quem moderatrix humanarum rerum providentia in altissimo dignitatis gradu collocatum, perpetua gravissimorum munerum procuratione districtum teneri voluit, inter tot, tam graves, tam multiplices curas, tantopere ad tranquillitatem & salutem publicam pertinentes, quotidie tamen aliquid temporis harum artium tractationi tribuere videamus? Nimirum & unusquisque nostrum naturæ suæ, ut ait poeta quidam, semina sequitur: & quibuscum diu ac familiariter vixit, eorum mores & instituta vivendi facile ac libenter imitatur. Te vero cum omnis honestatis ac dignitatis amantissimum, omnium, quæ ad comparandam veram ac solidam gloriam pertinent, appetentissimum natura genuisset: consecuta deinde Francisci Valesii, Galliarum regis optimi ac maximi, intima illa, qua tot annos usus es, consuetudo magis etiam incitavit ad easdem illas vias, in quas ipsa te natura deduxerat, animosius & constantius persequendas. Ille homines eruditos ad se ex omnibus orbis terrarum partibus, amplissima eorum industriæ præmia statuens, convocabat: idem illud exemplum jam dudum Italia te, maxima cum tua laude, renovantem intuetur. Ad regalem illius mensam non ullum acroama aut libentius, aut sæpius, quam vox alicujus eruditi hominis, audiebatur: epulæ quoque tuæ quotidie nulla re magis, quam gravissimis & honestissimis virorum doctrina præstantium sermonibus, condiuntur, Ille igi-

tur ad cæteras suas laudes eam addidit, qua nulla, meo quidem judicio, major est, nulla præclarior, ut communi omnium populorum consensu Literarum Pater nominaretur: idem illud cognomen tibi apud posteros tributum iri, cuivis perfacile est, qui tuam erga homines liberalium artium scientia excultos munificam planeque regiam voluntatem cognoverit, augurari. Nos interea, qui per te hoc otio fruimur, omnem industriam eo conferre oportet, ut, quacunque ratione possumus, heroicas ac prope divinas virtutes tuas omni genere monimentorum ad immortalem posteritatis memoriam consecremus: non quod rerum à te gestarum gloria nostro testimonio indigeat; sed quod alia nobis via nulla relinquitur, qua ingrati animi notam effugere valeamus. Igitur alii quidem, quibus major doctrinæ copia est, alia tibi graviora & majoris operæ inscribent: ego autem, qui nondum eam facultatem consecutus sum, ut à me quicquam egregium expectari debeat, scribam tamen qualiacunque potero, & hisce parvis ac tenuibus munusculis testabor hominibus magnitudinem observantiæ erga te meæ. Illud quidem certe omni ope conabor efficere, ut scripta mea, si nullam aliam ob caussam in pretio sint, utilitate tamen tueantur ipsa se, & hoc saltem nomine à studiosis hominibus non negligantur. Quod & alias feci, & in iis maxime, quos nuper apud te scripsi, Variarum lectionum libris. Primum enim cum in præstantissimis utriusque linguæ scriptoribus multa, vel temporum vel hominum culpa, corrupte & depravate legantur; eaque res vel non animadversa errorem, vel animadversa molestiam, & difficultatem legentibus objicere soleat; ejus incommodi ut pars aliqua per me tolleretur, operam dedi. Deinde, cum & illud constet, veteres latinos summo studio esse in Græcorum imitatione versatos, & earum locorum, quos illi ab his acceptos in usum suum transtulerunt, diligens & accurata notatio magnam his temporibus utilitatem habere credatur: hujus quoque generis inspergenda nonnulla esse duxi. Narratiunculas etiam aliquot admiscui quarundam historiarum,

variarum, quæ neque contritæ ac communes essent; neque fore injucundæ cognitu viderentur. Ubi autem ita res tulit, ut ab iis, qui vel ætate nostra, vel etiam superioribus temporibus in hoc ipso curriculo industriam suam exercuerant, dissentirem: feci id, ut & natura & consuetudo mea fert, libere; sed ea tamen moderatione servata, ut, imminutam esse à me dignitatem suam, nemo conqueri possit, nisi qui tantum sibi tribuat, ut errare se posse non putet: quod neque cuiquam unquam contigit, & majus est, quam ut convenire in humanam fragilitatem queat. Sed nos quid fecerimus, ipsa res indicabit: testatum quidem omnibus esse volumus, nihil aliud nobis propositum fuisse, quam ut sine cujusquam offensione, auxilii aliquid attulisse huic studiorum generi diceremur. A te autem, Hippolyte Principum decus, etiam atque etiam petimus, ut qua nos humanitate in familiarium tuorum numerum recipere dignatus es, eadem hos labores nostros, qui nulla re magis, quam tui nominis auctoritate, nixi, in publicum prodeunt, tibi accipiendos putes; neque tam, quid amplitudini tuæ conveniat, quam quid præstari à nobis possit, expendas: nam & hæc ipsa nobis indies accessionibus crescent, & alia suo tempore, quæ tibi gratiora fore confidimus, proferentur.

PRÆFATIO p) IN VERSIONEM LATINAM Libri quinti Ethicorum Aristotelis.

M. ANTONIUS MURETUS AUDITORIBUS SUIS.

IX.

CUm hunc Aristotelis librum vobis explicaturus essem, multis de caussis mihi faciendum putavi, ut eum prius latine

p) *Vel Programma potius. Legitur autem & in Commentariis Mureti in Aristotelis Nicomachea* p. 304.

latine à me conversum ederem. Primum quoniam, etsi in ceteris libris explicandis conatus eram efficere, ut ne ii quidem, qui græcarum litterarum rudes sunt, aditum sibi ad me audiendum peregrinitate sermonis occlusum esse quererentur: non obscuris tamen multorum sermonibus aures meæ quotidie verberabantur, conquerentium, crebro illo vocum græcarum interjectu retardari intelligentiam suam; planiora sibi multo & expeditiora omnia fore, si latine dicerentur. Horum igitur studio aliquid tribuendum esse duxi. Deinde submolestum ipsi mihi nonnunquam erat, (verum ut fatear,) tantum quotidie operæ ac temporis in reddendis singulis vocibus ponere: ut mihi quoque satius videretur, semel illo labore defungi. Nam cum singulæ disputationes nostræ in unius horæ curriculum concludantur, ex eoque ipso aliquid sæpe multis occasionibus delibetur, ac detrahatur, adhibenda parcimonia est, videndumque omni studio, ut id saltem, quòd datur, quam possumus optime & utilissime collocetur. Jam è tam brevi tempore non multum potest tractandis rebus relinqui, si aliquid ex eo singula verba decerpant. Præcipue autem hic liber propter mirificam quandam rerum ac sententiarum subtilitatem postulare quodammodo videbatur, ut, quo liberiores animi nostri totos se ad eas penitus cognoscendas darent, illa altera pars laboris & vobis & mihi demeretur. Fuere & aliæ hujus mei consilii caussæ, quas nihil necesse habeo pluribus persequi. Dedi autem operam, quantum quidem in me fuit, ut Aristotelis non sententiam modo exprimerem, sed genus ipsum dicendi, quoad liceret, imitarer. Nam cum suo quisque modo & loquatur & scribat, aliosque angusta, pressa, concisa, alios ampla, copiosa, redundans delectet oratio: non satis probo consilium eorum, qui, cum Aristoteles siccitatem quandam tenuitatemque dicendi, contra Cicero copiam & ubertatem adamaverit, neque quidquam tam dissimile sit, quam eorum inter se dicendi genus, Aristotelem tamen interpretantes, quia se, quam possunt Ciceronis simillimos

esse

esse cupiunt, quæ ab illo & breviter, & subobscure dicta sunt, ea hujus more dilatant, atque diducunt. Sed suum cuique, ut dicitur. Ego an, quod volui, assecutus sim, nescio, aut potius id non assecutum esse me, scio: certe qvidem, qvod in hoc genere optimum est, id me secutum esse, ac propositum habuisse confido. Neqve damno industriam eorum, qvi aut ante me, aut post me, (si qvidem jam duodecim anni sunt, cum hujus libri interpretatio mea primum edita est,) in his rebus latine tractandis elaborarunt. Qvorum etiam qvidam auxilio ad eam rem meo usos esse se, non diffitentur. Neqve tantum, ut ille dixit, posterior dies prioris discipulus est, sed etiam magister. Multa aliter olim accipiebam, aliter hodie accipio: Græcos etiam libros multo pluribus locis depravatos esse video, qvam tunc arbitrabar. Itaqve necesse est, multa longe secus in eorum interpretationibus, qvam in mea, legi. De qvibus non intelligentes modo, sed etiam eos, qvi sibi tales videntur, qvorum omnis ætas magnam copiam extulit, judicaturos esse prospicio. Horum ego neqve alteros rejicio, neqve alteros extimesco: est ejusdem ingenii, & eruditorum admonitiones amare, & indoctorum maledicta contemnere. Ubi, & cur à ceteris dissenserim, vos qvidem & qvotidie ex me ipso, ceteri autem ex commentario, qvem, cum primum licebit, edituri sumus, intelligent. Romæ. Kal. Mart. Anno M. D. LXV.

M. ANTONIUS MURETUS BERNARDINO LAUREDANO ANDREÆ F. PATRICIO VENETO S. P. D.

X.

Dedicatio est Scholiorum in Catullum. Cujus quidem pœnituisse postea Muretum intelliges è lib. I. Ep. 8, ubi scribit: Omnino Venetiis &c

PRæstantium Poetarum, Bernardine Lauredane adolescens clarissime, neque magna unquam copia & semper magna laus fuit. Copia ne fuerit, id in caussa est, quod in cæteris facultatibus nemo est, duntaxat eorum, qui hebeti penitus ingenio non sunt, qui non adhibito labore, si minus excellere, at certe ad mediocritatem aliquam pervenire se posse confidat: in hac, nisi ab iis, quos ipsa quodammodo natura ad eam, finxerit, labore, diligentia, vigiliis effici nihil potest. Ea ipsa res in hominum animis admirationem peperit poetarum; obstupefactis videlicet hominibus, cum viderent alios sponte quadam, & propensione naturæ, sine ullo labore ea fundere, quæ cum omnibus eloquentiæ luminibus interlita, tum sparsa multifariam eruditionis variæ notis, non tantum dulci sono tenerent aures, sed etiam omni genere affectuum, intimos audientium sensus cogitationesque tentarent; alios contra ingenuarum artium scientia perpolitos, nulla tamen diligentia, aut diuturnitate studii consequi posse, ut aliquo inter poetas numero ac loco haberentur. Ut autem omni elegantis doctrinæ tractatione, ita hujus quoque virtutis præstantia, longe supra ceteros, Græcorum hominum ingenia floruerunt. Romani & serius attigerunt poeticam, & coluerunt negligentius, & minime longo tempore in recte scribendorum poematum via perstiterunt: siquidem cum à rudibus apud eos poetica profecta principiis tandem per multos gradus ad Virgilium pervenisset, (quo ego homine nihil statuo fieri potuisse divinius,) ita postea cœpere ingenia in deterius labi, ut mirum sit, quanta, quam brevi tempore, sit consecuta mutatio. Hispani poetæ præcipue & Romani sermonis elegantiam contaminarunt, & cum inflatum quoddam, & tumidum, & gentis suæ moribus congruens invexissent orationis genus, averterunt exemplo suo ceteros à recta illa, & simplici, in qua præcipua poetarum sita laus est, & in quam superiores omni studio incubuerant, imitatione naturæ. Itaque fere post Augusti tempora, ut quisque versum maxime inflaverat, sententiam maxi-

maxime contorſerat, eo denique modo locutus fuerat, quo nemo ſerio ſoleret loqui: ita in pretio haberi cœpit. Quin etiam fucatus ille ſplendor, & adulterina eloquentiæ ſpecies ita nonnullorum, qui veræ eloquentiæ guſtum non habent, occœcavit animos, ut his quoque temporibus extiterint Hiſpani duo, homines ceteroqui & in primis eruditi, & ſcriptis editis nobiles, quorum alter Lucanum Virgilio, alter Martialem Catullo anteponere veritus non eſt. Quorum ab utroque ita diſſentio, ut, ſi quis DEUS poteſtatem mihi optionemque faciat, non dicam Virgilii, cui videor injuriam facere, ſi eum ullo modo cum ceteris comparem, ſed Ennii alicujus, aut Furii, quam Lucani, multo ſimilem in ſcribendo eſſe me malim; inter Martialis autem & Catulli ſcripta tantum intereſſe arbitrer, quantum inter dicta ſcurræ alicujus de trivio, & inter liberales ingenui hominis jocos, multo urbanitatis aſperſos ſale. Neque vero negaverim, multa in Martiale quoque non inſcienter dicta reperiri: ſed profecto deteriorum longe numerus major eſt. Latinæ quidem orationis nativa illa, minimeque quaſi pigmentis infuſcata germanitas in Martiale nulla eſt, in Catullo præcipua. Iis de cauſſis, cum ab illo altero, neſcio quo modo, ſemper abhorruiſſem: Catullum contra nunquam non mirabiliter amavi. Itaque legebam eum adoleſcentulus ſtudioſe, magnamque operam ad lepores illius intelligendos conferebam; nihil tamen minus cogitans, quam fore unquam, ut in eum commentarios ſcriberem. Sed cum haud ita pridem veniſſem in Italiam, & ut eam regionem aſpicerem, qua qui æquo animo carent, mihi quidem antiquitatis memoriam ſatis colere non videntur, & mehercule, verum ut dicam, cum alios eruditos homines, tum Paulum inprimis Manutium ut cognoſcerem, quod in ejus ſcriptis mihi videbar animadvertiſſe expreſſas quaſdam excellentis doctrinæ eximiæque probitatis notas; mihique divina quadam virgula contigiſſet, ut non pedem pene prius in hac civitate ponerem, quam in amicitiam ipſius familiarita-

tem-

temq; intimam admitterer; ipseque aliquot diebus post de meis sermonibus collegisset, quantopere me ejus poetæ scripta caperent: Quin tu, inquit, M. Antoni, quæ in hoc genere notasti, ea in publicum proferrs, fructumque laboris tui cum ceteris antiqua illa naturæ atque humanitatis lege communicas? ibi tum ego cum & longe aliarum virium opus illud esse dixissem, & protulissem alia multa, quæ mihi ad eam cogitationem suscipiendam sane quam incommoda essent; eaque ipse amice admodum refutare pergeret, (nosti autem divinam hominis illius in dicendo svavitatem:) non prius destitit, quam me impulit denique sibi ut reciperem, me id primo quoque tempore esse facturum. Neq; vero diu fidem meam liberare distuli, ut qui inter varias occupationes, homo alioqui laboris non nimium tolerans, hoc tamen, quicquid est, trium mensium, aliquanto etiam minore, spatio absolverim. Nunc hasce vigilias meas Bernardine Lauredane, multæ sunt causæ, quamobrem tibi dicatas velim. Natus es ex ampla cumprimis & nobili familia, & ex qua ea Venetæ civitatis lumina extiterunt, quorum claritatem nulla unquam inobscurabit oblivio. Præterea est hoc generi vestro prope fataliter datum, ut ametis literas, hominesque earum scientia excultos benignitate vestra comprehendatis. Non longe abierimus; pater ipse tuus, vir ut omnes norunt, omni egregiæ virtutis laude cumulatissimus, ita literarum amore incensus est, ut ea, qua ubique plurimum valet, auctoritate & gratia permagnam optimorum librorum, signorum, numismatumque veterum, ceterorumque antiquitatis monimentorum copiam ex universa Europa diligentissime collegerit. Itemque ut augusta quædam Musarum ædes, ita domus vestra Venetiis ab eruditis hominibus frequentatur. Hæc cum magna sint, ut certe sunt: tamen ex te ipso possunt innumerabilia magis propria tuæ laudis argumenta desumi: ingenium excellens, acre ac indefessum literarum studium, optimarum artium cognitio tanta, quantam tu cum paucis aliis in istam ætatis viriditatem cadere posse docuisti; tum,

quod

quod præcipuum eſt, ita compoſiti mores, ut juventus tua multorum senectuti exemplo eſſe poſſit. Vel his ſuperioribus menſibus, cum ad M. Antonii Triviſani, Principis optimi, propinqui tui, luctuoſam bonis omnibus mortem funebri laudatione *q*) honeſtandam unus ex omni Venetæ nobilitatis flore delectus es: quanta, Deum immortalem, orationis & gravitate & copia, quanta omnium, quid aderant, non approbatione tantum, verum etiam admiratione dixiſti? ut jam tum ſperare non dubie Senatus populusque Venetus cœperit, quæ tam diſerte in alio laudares, ea te aliquando re, atq; operibus præſtiturum. Igitur cum eam orationem in publicum emiſiſſes, nemo repertus eſt, qui non in cœlum tolleret; aut, ſi qui poſtea fuerunt, qui eam clanculum extenuarent verbis, eos ſatis conſtat, vel craſſitudine ingenii, ne illius pulchritudinem pervideant, vel, ne pro dignitate commendent, veteri morbo perpetuæ in omnes bonos invidiæ impediri. Acceſſere his prope quotidiani mecum Pauli Manutii de tua laude ſermones, in cujus tu viri ore plane habitas: ita enim frequenter, ita cupide de te loquitur, ut mihi nunquam omnino quam cum de te dicere ingreſſus eſt, facundior eſſe videatur. Attigi breviter ea, quæ me, ut hunc librum tuo nomini potiſſimum inſcriberem, impulerunt. Nunc à te, adoleſcens ornatiſſime, etiam atque etiam peto: primum, ut munuſculum hoc non ex ſua magnitudine, ſed ex meo tibi gratificandi animo ponderes; deinde, ut ſi quando eorum rationem inibis, quos eximiæ tuæ virtutis admiratio adjunxit tibi, me quoque, ſi videtur, eorum adſcribendum numero exiſtimes. Venetiis. Id. Oct. M. D. LIV.

M. ANTONIUS MURETUS TORQVATO BEMBO PETRI F. *S. D.*

XI. *De-*

q) *Extat ea inter Orationes funebres, in morte Pontificum, Imperatorum, Regum, Principum &c. habitas, & excuſas Hanov. A. 1613. p. 107.*

XI.

Dedicatio est Scholiorum in Tibullum. Mentio autem ejus supra lib. I. Epist. 9.

MAgna felicitate mihi carere videor, Torquate Bembe, quod non ita mature in Italiam venerim, ut Patrem tuum, virum immortalitate dignissimum, videre, atque alloqui possem. Nam & incredibilem quandam voluptatem hausissem ex illius herois aspectu, qui aut solus, aut præcipue effecerat, ut ne hæc ætas superioribus seculis inviderct: & effecissem, nisi valde fallor, ut ipse me, pro humanitate illa, qua complectebatur omnes, in quibus esset aliqua non alieni à Musis ingenii significatio, non usqvequaqve sibi despiciendum putaret. Nunc, qvando id, qvod cuperem, conseqvi nullo modo possum; certe qvidem id, qvod proximum est, sedulo facio: colo, qvacunqve ratione licet, memoriam illius; & cum in omni sermone, tum in scriptis meis, libentissime facio, ut eum laudem, qui mihi neqve à me, neqve à qvoqvam satis laudari posse unqvam videtur. Neqve vero ita sum amens, ut ad gloriam ipsius qvicqvam meo testimonio posse adjici censeam: sed ita plane judico, ut Deus, qvi nullius præconio indiget, laudari se tamen ab hominibus vult: sic beatas illas mentes, in cœlum receptas, & cum DEO conjunctas, gaudere, cum se à nobis coli ac celebrari vident. Ergo perinde ac si hujus rei sensus ad Petrum ipsum Bembum perventurus sit, ita de ipsius admirabili doctrina, singulari eloquentia, ceterisqve virtutibus, quoties occasio est, prædico. Quod sive ita est, gaudeo; sive ipse me fallo, tamen hunc errorem, qvi me tantopere delectat, mihi eripi nolim. Eqvidem non solum qvæ ille nobis monumenta ingenii sui plurima ac pulcherrima reliqvit, accurate pervolutare, verum etiam imagines corporis ipsius studiose contemplari soleo, magnamqve ex eis oblectationem capio, qvod illæ mihi ipsum ante oculos constituere videantur. Jam si aut depictam in tabula, aut marmore expressam aut in ære argen-

argentove insculptam Petri Bembi imaginem prope divino cultu afficere solitus sum: qvid me tibi facere par est, Torqvate Bembe, qvem nobis divinus ille vir vivam & spirantem tum corporis tum multo magis ingenii ac virtutum suarum imaginem reliqvit? Itaq; ut intelligas, te à me tanti fieri, qvanti æqvum est & talis viri filium, & talem filium, qvi paternæ gloriæ præclare omni ex parte respondeat: mitto ad te muneri Tibullum, hoc est, eum Poetam, qvem pater tuus felicissime expressit, emendatum à me, & brevibus scholiis illustratum, qvi tibi testimonium aliquod sit incredibilis observantiæ erga te meæ. Parvum munus, fateor: sed & à magno animo proficiscitur, & majora alia subseqventur, si hoc tibi non ingratum fuisse cognovero. Vale, Non. Maji, M. D. LVIII. Patavio.

M. ANTONIUS MURETUS
FRANCISCO GONZAGÆ
Ferdinandi F.
S. D.
XII.

Dedicatio est Scholiorum in Propertium.

NOn injuria dubitatum est à veteribus, Francisce Gonzaga adolescens præstantissime, Tibullone an Propertio deferendus esset inter Latinos poetas elegiæ scribendæ principatus. Nam ut insunt in utroque permulta, quæ eos, vulgarium numero exemptos, in edito atque eminenti statuant loco: sic propriæ quædam extant, & elucent in utroque virtutes, quibus uterque alterius palmam ambiguam facere videatur. Summa in Tibullo elocutionis elegantia, & proprietas; summa in Propertio eruditionis poeticæ copia, & varietas. In illo Romana prope omnia; in hoc pleraque transmarina. Illum nativa quædam, & incorrupta Romani sermonis integritas, in media urbe natum & altum esse, perspicue ostendit; hunc præter cetera forma

forma & character ipse dicendi in Græcorum poëtarum scriptis assiduissime versatum esse demonstrat. Cumq; à sapientissimis viris traditum sit, duo esse præcipua poëticæ dictionis ornamenta, τὸ σαφὲς καὶ τὸ ξενικόν: illo Tibullus, hoc Propertius excellere videtur. Mollior ille, & delicatior; nervosior hic & accuratior. Illo magis oblectére; hunc magis, ut opinor, admirére. Illum judices simplicius scripsisse, quæ cogitaret; hunc diligentius cogitasse, quid scriberet. In illo plus naturæ; in hoc plus curæ, atque industriæ fuisse perspicias. Quæ cum ita se habeant; perdifficile est decernere ac constituere, uter alteri præstet. Nam si præcipua laus Poëtarum in imitatione consistit: mihi quidem videtur Tibullus varios illos fluctantis animi motus, quibus amantes agitari solent, melius imitatus esse; sin, ut quidque ad optimum proxime accedit, ita ipsum quoque optimum judicandum est: crediderim sane veterum illorum Græcorum, ac præcipue Callimachi, Propertium haud paulo similiorem fuisse; qua etiam fiducia ipse se Romanum Callimachum vocare ausus est. Sed hæc ut sunt, neq; nostrum est, neq; cujusquam hominis prudentis, & considerati, qua de re veteres *illi*, quorum fuit & doctrina major, & judicium acrius, non liquere pronunciarunt, de ea certi quicquam constituere, & litem secundum alterutrum dare. Satius fuerit, utrumque studiose ac diligenter evolvere, utriusque virtutes accurate perpendere, utrumque sibi ad imitandum proponere, si quando forte nos ad tentandum idem Poematis genus aut voluntas adducet, aut naturæ impetus feret. Quæ ego omnia, Francisce Gonzaga, quantum quidem in me fuit, summo studio adolescens factitavi: non enim facile concesserim multis, qui hos Poetas aut sæpius, aut accuratius legerint, aut vero plus operæ posuerint in eorum virtutibus imitando exprimendis. Ex quo autem in me juvenilis illa, qua studia poetica foventur, alacritas deferbuit, animumque sibi meum graviorum, & hac ætate digniorum artium tractatio vendicavit: temperare mihi tamen non pos-

possum, quin sæpe eos in manibus habeam, horisq; subsecivis graviorum studiorum asperitatem hoc quasi condimento amœnitatis mitigem ac molliam. Quin etiam ut non occupationes tantum meæ, verum remissiones quoque animi afferant aliquid utilitatis hominibus : confero studium non mediocre ad libros eorum perpurgandos, & ad locos, si quos mihi forte intelligere videor, qui non ita sint omnibus pervii, explicandos. Tale igitur quiddam his diebus in Propertio præstiti : & cum admirabili desiderio tenerer insinuandi me aliqua in amicitiam tuam, iter mihi ad eam præmunire hoc munusculo volui. Ut autem à te cognosci cuperem, ne vivam, si me aut divitiæ, quibus abundas, aut generis tui claritas, aut quicquam denique præter maximas tuas, & jam nunc omnium sermone celebratissimas virtutes incitavit. Nam opulentorum, qui honesta studia spernant, non modo non ambire, ac persequi, sed aspernari etiam, ac refugere amicitias soleo, non semel expertus, nihil esse ejusmodi hominibus φορτικώτερον : generis autem nobilitas in iis demum habet aliquid gloriandum, qui faciunt id, quod tu, hoc est in iis, qui omne ope moliuntur efficere, ut ne minus ipsi splendoris posteris suis tradidisse, quam à majoribus accepisse videantur. Itaq; colunt te quidem homines & observant, ut magni illius Ferdinandæ Gonzagæ, sapientissimi, fortissimi, fortunatissimi Imperatoris, filium : sed multo te, mihi crede, impensius colunt, quod eam te viam ingressum, aut potius in ea jam longe progressum vident, in qua si, ut spes minime dubia est, perstiteris, non ille apud posteros tot victoriis, tot opimis spoliis, tot trophæis, quam te filio, clarior sit futurus. Sed illius quidem res gestæ cum aliorum monumentis celebrabuntur, tum præcipue scriptis Antonii Possevini, familiaris tui, eruditissimi hominis, & ad conscribendam historiam facti, tradentur memoriæ hominum sempiternæ : tuas autem hoc loco pluribus persequi nolo, tum, ne modum epistolæ excedam, tum, quod mihi veniunt in mentem Euripidis versus :

Αἰνούμενοι γὰρ οἱ ἀγαθοὶ, τρόπον τινα
Μισοῦσι τοὺς αἰνοῦντας, ἐὰν αἰνῶσ' ἄγαν.

Id tantum te orabo, ut, cum à Philoſophiæ ſtudiis, in quibus te quotidie Bernardinus Tomitanus, ſingulare Patavini Gymnaſii decus, exercet, relaxare animum voles, *Propertianæ* lectioni temporis aliquid tribuere ne graveris: in qua ſi comitem tibi, ut facturum auguror, Hippolytum Capilupum, Epiſcopum Fanenſem, incredibili & virtute & doctrina hominem, aſſumpſeris, habebis, qui tibi poſſit ea, quæ à me vel omiſſa vel non ſatis intellecta ſunt, unus optime omnium interpretari. Vale. Patavii. Kalend. ſext. M. D. LVIII.

M. ANTONIUS MURETUS LEONARDO MOCENICO, ANTONII Procuratoris F. Patricio Veneto, S. P. D.

XIII.

Dedicatio eſt Commentarii in quatuor Catilinarias Ciceronis, qui adjunctus legitur Commentario in Rhetoricos Ariſtotelis: ubi quære p. 341. 333. ed. Ingolſt. A. 1602.

QVod me ſæpe in quotidiano ſermone, Leonarde Mocenice, deplorantem audire potuiſti, magna ineſt in veterum ſcriptis & depravatio, & difficultas. Quarum utramque qui pro ſua virili parte tollere moliuntur, operamq; ad eam rem ſtudioſis hominibus profitentur ſuam: ii mihi & labores ſuos collocare fructuoſius, & ad extruendam ſibi nominis immortalitatem firmiora & ſolidiora fundamenta jacere videntur, quam qui hunc emendandi ac declarandi laborem tanquam & pleniorem moleſtiarum, & abjectiorem quodammodo, atque humiliorem refugientes, ſcribendis latina, græcave lingva orationibus aut poëmatis,

tis, ejusdemque generis aliis, sua nomina posteritati commendare malunt. Primum enim cum è veterum monumentis, tanquam ex opimis & pinguibus pascuis, quæ ad saturandos humanitate animos pertinent, omnia colligantur: profecto qui & evellere noxias herbas, quæ in eis cultorum negligentia pullularunt, & excisis, si quæ iter impediunt, sentibus, aditum ad ea faciliorem efficere nituntur, negari non potest, quin præclare omnino de humano genere mereantur. Siquidem ut, qui aut parum puris, aut ad conficiendum difficilibus utuntur cibis, integritatem valetudinis firmitatemque virium adipisci vix queunt: ita qui aut parum emendatos libros, aut parum ad intelligendum faciles versare coguntur, næ illi valde bono ingenio sint oportet, si aut ullum sermonis leporem, aut ullam exquisitioris doctrinæ elegantiam consequuntur. Quam multa barbara vocabula, quam multa vitiosa genera loquendi, propter librorum corruptionem, usurparunt ii, qui se nostra patrumque memoria Ciceronianos dici volebant? Quantularum rerum ignoratio quantas tenebras sæpe in omne disciplinarum genus invexit? Magna enim, Mocenice, fœcunditas erroris est; & ut morbi quidam à pusillis principiis profecti, paulatim per corpus omne serpunt: ita parva interdum macula erroris, paulatim progressa longius, integra optimorum scriptorum monumenta contaminat. Deinde non est sane expectandum, ut omisso Cicerone, Virgilio, ceterisque veteribus, legantur ii, qui temporibus nostris aliquid eadem lingva in eodem genere scripserint. Qui si aliquid afferunt non haustum à veterum fontibus, prope reprehenduntur; sin improbo labore hoc consecuti sunt, ut in scriptis suis nihil non è priscis illis imitatum, & effictum appareat: nemo tamen est, qui non illos potius ipsos priscos evolvere, sibique proponere ad imitandum velit. Itaque ejusmodi scripta, tanquam vina levia, quamdiu mustea sunt, ipso novitatis sapore paulisper placent; iterum aut sæpius gustata, fastidiuntur. In promtu exempla sunt: Bembi,

Navigerii, Molsæ, Lampridii aut versus, aut orationes, quotusquisque hodie legit? Et tamen aut illi nostra ætate proxime antiquorum gloriam accesserunt, aut nemo unquam accessurus est. At contra si qua iidem ad illustrandos veterum libros pertinentia literis prodiderunt, qualia nonnulla Bembus elegantissime scripsit: ea plus, plusque in dies studiosorum hominum manibus conteruntur. Sed quid de his loquor? possum nominare nonnullos, qui abhinc sexaginta fere vixere annos, quorum poemata, orationes, epistolas, cum propter perversum, & inepta affectatione corruptum loquendi genus, quod ætas illa extulerat, sine risu hodie nemo legat: eorundem tamen scripta quædam, quibus lux aliqua vetustis scriptoribus affertur, omnibus vigent. Denique, quem sola sermonis elegantia svavitasque commendat, is ætatem ferre liber non potest: at ex quo fructus aliquid utilitatisque percipitur,

Hic meret æra liber Sosiis, hic & mare transit,
Et longum noto scriptori prorogat ævum.

Ego autem, Mocenice, quæ cupiditas in optimo quoque maxime viget, navandi studium suum utilitati publicæ, & nominis sui ad posteros propagandi, ab ea nunquam me abhorruisse confiteor. Quam ad rem cum illud mihi, de quo ante dixi, quasi compendiarium esse iter viderem; progressus sum in eo quoad potui, & progredi porro, si vita suppeditaverit, cogito. Ergo alia alias: nuper autem quatuor Ciceronis in Catilinam orationes tum vindicavi à multis mendis, quæ in eis librariorum vitio insederant, tum, addita brevi declaratione, faciliores ad intelligendum effeci. Hunc parvum laboris mei fructum venire in hominum manus ornatum commendatione tui nominis volui. Primum, quod ipsi libro, parum ex me auctoritatis habituro, multum ex te accessurum dignitatis ac gratiæ intelligebam: in quo, quæcunque aut ad amplitudinem nominis, aut ad devinciendas amicitia hominum voluntates valent, summa esse omnia animadverto. Nam sive generis claritatem requirimus, cui tandem, qui Venet

impe-

imperii nomen audiverit, Mocenicæ gentis splendor ignotus est? Quæ quidem gens, (ut ne annalium memoriam replicem, neque eos commemorem, quos domi forisque spectata virtus, concordibus suffragiis, ad hujus reip. fastigium evexit,) illud integritatis, illud justitiæ, illud incorruptæ severitatis exemplar, Aloisium Mocenicum, equitem, tuum Leonarde avum protulit. Quo viro nemo unquam in hac civitate, qui, cum pauciora peteret, plura consequeretur honoris insignia, inventus est: ipsa pro eo prensabat virtus, ipsa ei viam ad omnes honoris gradus, non appellandis, non rogandis, non officiose salutandis civibus, sed gloriosis, admirandis, immortalitate dignis edendis operibus muniebat. Neque vero passa resp. est, tantum lumen exteris Principibus incognitum latere; sed quanquam fidelissimis illius, sapientissimisque consiliis nixa, non libenter ab amplexu eum suo dimitteret: mandantis tamen ei plurimis, honorificentissimisque legationibus, facultatem dedit famæ suæ per omnes terrarum oras disseminandæ. Qui cum omnes in eam opinionem adduxisset, ut quicquid ipsi, non dicam denegatum, sed non ultro delatum fuisset, idem virtuti denegatum videretur: filio suo, patri tuo Leonarde, iisdem virtutibus prædito, facile atque expeditum iter ad procuratoriam, id est, ad eam, qua nulla summæ propior est, dignitatem reliquit. Sive igitur generis claritatem requirimus, ea tibi longe maxima divinitus contigit; sive te ipsum nulla ratione generis habita intuemur, ea videmus in te, quæ vel abjectam, obscuramque familiam erigere, atque illustrare possent. Non enim te aut gentis tuæ nobilitas tumidum, aut opum affluentia insolentem facit: sed illam quidem incitamentum, hanc vero instrumentum exercendæ virtutis esse ducens, ita te geris, ut dignitate par summis, humanitate, & affabilitate nihilo superior infimis esse videaris. Quo fit, ut tota urbe nemo sit, qui non omnia tibi successa cupiat; qui te non amet, non in sinu, non in oculis ferat; qui non & optet, & auguretur fore, ut te eodem plane, quo avus olim

olim, itinere gradientem, iisdem resp. quibus illum prosecuta est, honoribus prosequatur. Primum igitur è tuo, ut dixi, nomine auctoritatem libro meo quærere aliquam volui: deinde, cum plurimis manifestissimisque indiciis, me tibi non vulgariter carum esse cognoscerem: volui ego quoque vicissim, qualemcumque poteram, animi erga te mei significationem dare. Vale. Venetiis, a. d. VI. Idib. Octob. M. D. LVI.

M. ANTONIUS MURETUS AD EUNDEM LEONARDUM MOCENICUM.

XIV.

Præfatio est Commentarii in Catilinariam Ciceronis primam, ubi legitur p. 341.

SÆpe jam M. Tullius, antequam hancce orationem haberet, verba in senatu de Catilinæ conjuratione fecerat, ut vel ex eo perspicuum est, quod duodeviginti diebus ante, Consulibus Resp. senatusconsulto permissa erat. Quod ego ipsum admonere supervacaneum putâssem, (est enim sane quam apertum,) nisi animadvertissem, multos magnosque viros, non è recentioribus modo, sed etiam ex antiquis, quod, quid quoque tempore actum fuisset, non satis attente considerassent, in errores quosdam minime, ut arbitror, negligendos, in harum rerum explicatione incidisse. Mihi quidem ita videtur: Ciceroni inprimis ipsi maximam esse hisce in rebus habendam fidem, ut, sicubi ab eo ceteri dissenserint, homines eos fuisse, idcircoque labi potuisse, arbitremur; secundum Ciceronem autem Sallustio, qui iisdem temporibus fuit; tum Asconio, qui ab eorum ætate non ita multum abfuit: Græcos autem, Plutarchum, Appianum, Dionem magno esse adhibito judicio legendos. Nam ut hinc ordiamur, cum conjurati, Catilinæ denuntiatione, in M. Porcii Leccæ domum con-

convenissent, repertique essent duo, qui se Ciceronem in lectulo suo interfecturos pollicerentur: tum demum ait Sallustius, rem ad senatum à Cicerone relatam, senatumq; decrevisse, ut darent operam Consules, ne quid resp. detrimenti caperet. At id manifesto falsum est: siquidem, quæ nox consecuta est posterum diem nonarum Novembr. ea nocte coitionem illam in M. Porcii domum factam esse, constat ex oratione pro Sylla. Jam autem sedecim, minimum, dies erant, cum illa senatus auctoritas intercesserat, ut ex hac ipsa oratione liquido cognosci potest. Illud quoque non minus falsum est, quod idem Sallustius prodidit, cum aut hanc orationem Cicero, aut aliam quampiam habuisset, certe quidem aliquot diebus post commissam Consulibus remp. Catilinam in eam vocem denique erupisse, ut diceret, si quod incendium in fortunas suas excitatum esset, id se non aqua, sed ruina restincturum. Id enim jam pridem, id est, aliquot diebus ante comitia consularia, Catoni judicium minitanti ac denuncianti Catilina responderat: quod ipse Cicero in oratione pro Murena testatum reliquit. Quod si Sallustium ipsum, & accuratum cum primis hominem, & illorum temporum æqualem, tamen alicubi lapsum videmus: exacuenda profecto nobis ingenii acies est, neque ut quidque à quoque veterum proditum fuerit, ita protinus recipiendum est; sed conferenda alia cum aliis, & ad Ciceronis præcipue auctoritatem, tanquam ad Lydium lapidem, singula diligenter examinanda. Nunc ad rem. Dicta est hæc oratio à Cicerone consule, senatum habente in templo Jovis Statoris, VI. Id. Novemb. ut infra probabitur. Qua quidem oratione ostendit patefacta jam esse omnibus scelerata Catilinæ adversus remp. consilia, ipsique svadet, vel potius imperat, ut ex urbe exeat, quo & civitatem liberet metu, & ipse se liberius hostem P.R. profiteri queat. Genus igitur causæ judiciale non est, ut falso Cælius Curio putat: non enim in senatu judicia exercebantur. Sed ne deliberativum quidem est. Quid ita? quia non deliberat Cicero, neq;

ſententiam dicit, neque aut ſvadet quicquam ſenatui, aut diſſvadet: ſed Catilinam increpat, objurgat, exagitat, jubet denique, ut cum reip. ſalute, ſua vero peſte ac pernicie ex urbe proficiſcatur. Quid igitur? fatendum profecto eſt, non omnes Ciceronis orationes, nedum omnia, quæ ab oratore tractantur, ad tria illa pervulgata cauſarum genera poſſe revocari. Ipſe autem orationis χαρακτὴρ plenus eſt δεινότητος, γοργότητος, σφοδρότητος, μεγαλοπρεπείας. Itaque quæcunque de illo genere à veteribus prodita ſunt, ea hîc mirabiliter obſervata reperiemus.

M. ANTONIUS MURETUS AD EUNDEM LEONARDUM MOCENICUM.

XV.

Præfatio ſpecialis eſt commentarii in Catilinariam Ciceronis ſecundam: ubi legitur p. 429.

CUm multa ſunt alia, quæ in veteribus dicendi magiſtris admirari, &, libere ut loquar, non ſatis probare ſoleo r), Leonarde Mocenice: tum illud inprimis, quod iidem homines & multo longius, quam par erat, fines oratoriæ facultatis protulerunt, & eandem poſtea multo breviore, multoque anguſtiore, quam ipſius natura fert, ambitu, quaſique gyro concludere, ac conſtringere voluerunt. Nam cum ita late patere oratoris officium tradidiſſent, ut ex omni artium numero nullam relinquerent, qua non inſtructum eſſe eum, atque ornatum oportere dicerent; neque præclarum illud nomen eloquentis cuiquam tribuendum putarent, niſi qui idem & grammaticus eſſet, & dialecticus, & earum rerum, quæ in naturæ obſcuritate poſitæ ſunt, intelligens, & gubernandæ reip. & gerendi belli peritus; eundemque eſſe vellent & muſicum, & geometren, & ari-

r) *Perſtringit hæc Mureti Riccobonus paraphr. in I. Rhet. Ariſt. 3. p. 84.*

arithmeticum,& astrologum,& medicum,& architectum; nulla ut res esset cœlo, terra, mari, de qua non ille copiosissime disputare, atque ornatissime posset: iidem postea, tanquam illius tantæ liberalitatis suæ pœnitentes, quasi angustissimo quodam ergastulo, ita tribus causarum generibus totam illius tam late patentem, diffusamque vim coercuerunt. In quibus illud primum est, quod admirer: si quis Euclidis, Ptolemæive scripta nunquam legisset, cui tandem impedimento id ei ad dicendum putarint fore; aut qui minus eloquentem futurum, si qui nunquam neque cantare, neque saltare didicisset. Nam si, quod aliquando accidit, ut C. Sulpitius, de lunæ defectione disserens, exercitum L. Paulli confirmaret, iccirco astrorum rationem oratori esse necessariam dicimus; & quia de faciendis portubus, architectum; quia de livoribus, & tumoribus in corpore interdum aliquid dicit, medicum esse eum volumus: eadem ratione dicamus sane, debere eum bonum coqvum esse, bonumque sutorem, quod in tanta rerum varietate accidere aliquando possit, ut de cibis ei sit aliquid calceamentisque dicendum. Magnum vero oratori negotium imponimus, si ut ei aliquid in sermone de hujus aut illius artis instrumentis, operibusve, aut de ipsa etiam efficiendi ratione occurret, ita eum mittemus ad magistros, &, nisi quam artem didicerit, nunquam de ea verbum unum facere patiemur. Ac profecto, si ista omnia in oratore sunt, mirum est, cur non ad canendum tibiis, ad obliganda vulnera, ad ædificanda navalia, diserti homines adhibeantur, & cur non oratoribus resp. tanquam Delphicis gladiis, ad omnia, quæ sunt in civitate necessaria, utatur. Est autem operæ precium cognoscere, quo potissimum argumento istud gloriosum dogma confirment. De omnibus, inquiunt, rebus dicere, oratoris officium est: non potest autem quisquam ea dicendo tractare, quæ cognita perspectaque non habeat: omnium igitur artium scientiam animo comprehenderit oportet is, qui oratoris munus sustinere meditetur. O plumbeum, ut dicitur, pugionem!

Quis enim hoc tibi conceſſerit, niſi quem iſta magnorum nominum infatuaverit auctoritas, omnibus de rebus oratoris eſſe officium dicere? Sophiſtarum hoc fuit, ponere jubere, quod quisque vellet: quod nemo unquam, qui orator haberetur, factitavit. Quando autem poteſt accidere, ut orator dicere debeat, quadrari poſſit circulus, necne poſſit; aut, ecquid ullam habeat quadrati latus cum diametro proportionem? At hæc ipſa ſi tractanda ſuſceperit, multo tractabit ornatius, quam ipſi artifices ſolent. Sane vero, mortuos, credo, excitabit, & mutis rebus ſermonem dabit, & ſimiliter cadentibus ac ſimiliter deſinentibus canoram numeroſamque efficiet orationem: facileque, ſi id facere voluerit, effugiet & riſus hominum, & inſaniæ famam. Conſputaretur me hercule, ut opinor, & ſaxis lutoque peteretur, ſi quis in corona tractandis ejusmodi rebus ornatum ullum adhibere oratorium vellet. De juſtis, injuſtis, utilibus, inutilibus, honeſtis, turpibus, dicere oratoris officium eſt: non de quadratis & circulis, de conis & pyramidibus diſputare. Itaque præclare Ariſtoteles, ut ſolet, Rhetoricen in iis modo verſari ait, περὶ ὧν τέχνας μὴ ἔχομεν, καὶ περὶ ὧν βουλευόμεθα: iis videlicet in rebus, quæ ſunt in communi quadam intelligentia poſitæ, & de quibus, nemo eſt, qui non natura duce utcunq; judicare ſe poſſe confidat. Hoc enim plane mihi quidem innuere videtur, cum ait, illam eſſe περὶ τοιούτων τινῶν, ἃ κοινὰ τρόπον τινὰ ἁπάντων ἐστὶ γνωρίζειν. Deinde, ſi maxime oratori accidere interdum poſſe fateamur, ut iis de rebus verborum aliquid faciat, quæ ad alias facultates aut ſcientias pertinent: non tamen ex eo efficietur, ut ad oratoris nomen tuendum neceſſaria ſit omnium artium cognitio. Ac mihi cogitanti, quæ tandem iſtius erroris origo eſſe potuerit, ut aliarum multarum ſtultiſſimarum opinionum, ita hujus quoque videntur Stoici principes, quaſique procreatores fuiſſe. Qualem enim illi ſuum ſapientem eſſe dixerant, qui ſolus formoſus eſſet, ſolus liber, ſolus rex, ſolus dialecticus, ſolus eloquens, ſolus denique

omnia,

omnia, ut etiam, quamvis nunquam soleas fecisset, sutor tamen esset inprimis bonus: talem prope isti præclarum illum suum è Platonis rep. oratorem effinxére. Quam vanitatem secutus Vitruvius *s*), multo ille quidem modestius, sed tamen aut talem, aut certe non multo alium architectum informavit, atque illi oratorem fecerant. Quod idem non tantum in poeta, aut in imperatore facile probari queat: verum etiam si ad istud exemplum progredi, & omnes artes paulatim commiscere libeat, eo tandem, diis juvantibus, veniemus, ut bonum musicum esse oporteat, qui bonus cerdo evadere cogitet. Sed ut mittamus cetera, illud certe convenire nullo modo potest, ut & omnibus de rebus dicere sit oratoris; & totum illius officium contineatur tribus caussarum generibus *t*), demonstrativo, deliberativo, & judiciali. Neque vero mihi quisquam Aristotelis hoc loco auctoritatem objiciat. Nam ille primum non, ut isti, omnia quæ in rerum natura sint, oratori ad dicendum subjecta esse voluit. Deinde multo verius, multoque sapientius locutus est: non enim tria genera caussarum aut controversiarum, sed τρία εἴδη τῆς ῥητορικῆς, aut τρία γένη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν dixit: quod si quis putat idem cum illo altero esse, longe errat. Ego autem, si quis quærat ex me, quo in genere caussæ, aut controversiæ sit ea oratio, qua quotannis olim eos, qui pro patria occubuerant, Athenis laudari mos erat, plane respondebo, in nullo. Nulla enim ibi neque caussa neq; controversia est, neq; quicquam, de quo quisquam controversetur. Et tamen è Platonis Aristotelisque doctrina vere dici potest, esse γένος ἐπιδεικτικὸν ῥητορικοῦ λόγου. Tu vero qui oratorem Hippiam quendam παντοδαπῆ facis, quæro ex te: cum ille de corporum cœlestium motibus, de fulguribus, de

s) *caussarum Vitruvii contra Muretum hic agit Voss. c. 4. Rhet. nat. p. 1.*

t) *Mureto assentitur Timplerus lib. IV. Syst. Rhet. c. 1. q. 5, p. 503. Absentit Riccob. paraphr, in Rhet. Arist. p. 82.*

de terræ motibus diſputabit, (quando hæc quoque ad munus illius pertinere vis,) in quo iſtorum trium generum eum verſari dices? neque enim tum laudabit, neque vituperabit; neque ſvadebit, neque diſſvadebit; neque accuſabit, neque defendet *u*). Ac ne longius exempla repetamus, (tempus eſt enim, ut his omiſſis ad ea veniamus, quæ inſtituto noſtro adjunctiora ſunt,) hæ in Catilinam orationes, præter poſtremam, quæ ſane deliberativa dicatur, ſub nullum ex illis tribus generibus includi queunt *x*). Non ſub judiciale: neque enim habentur in judicio. Non ſub demonſtrativum: nam in demonſtrativo ſola audientium voluptas quæritur, totumque illud genus ad pompam, & ad oſtentationem comparatur. Non ſub deliberativum: in priore enim, ut vidimus, nulla deliberatio eſt, quin id tantum agebat Cicero, ut exiret Catilina, quo ipſe poſtea cum ſenatu deliberare de rep. poſſet; neque enim præſente eo deliberare, aut decernere utile fuiſſet. Hac autem, quam nunc explicare aggredimur, itemque tertia, nihil aliud agit, quam ut exponat populo ea, quæ geſta ſunt, eumque confirmet, ac bene ſperare jubeat. Ne quæramus igitur, hæ orationes quo in cauſæ genere ſint, aut in quo ſtatu: ſed iſta relinquamus iis, qui eo progreſſi ſunt ſtultitiæ, ut, editis libris, non tantum in epiſtolis Ciceronis, verum etiam in Comœdiis Terentii & genus cauſæ, & ſtatum requirant. Nunc Ciceronem ipſum audiamus.

M. ANTONIUS MURETUS AD EUNDEM LEONARDUM MOCENICUM.

XVI.

Præfatio ſpecialis eſt Commentarii in Catilinariam Ciceronis tertiam: Ubi legitur p. 493.

Admi-

u) *Mureto hic reſpondent Riccobonus d. l. & Voſſius lib. I. Inſt. Orat. c. 3. p. 22.*

x) *Negat hoc Voſſ. d. l. p. 21.*

ADmirabilis quædam, ac prope divina vis est, Leonarde Mocenice, hominis eloquentis: meritoque sapientissimus Poeta scripsit Euripides, nihil esse, quod ferro, quin idem oratione confici possit. Quod si unquam ullum tempus fuit, cum id manifesto perspici posset; tum profecto apertissime declaratum est, cum sceleratas Catilinæ in patriam machinationes, nefariaque consilia fretus eloquentiæ viribus Cicero dissipavit. Ac mihi quidem sæpenumero in summos homines, quos Romana olim resp. plurimos protulit, intuenti, aliorumque facta cum aliis, quam possum, accuratissime conferenti prorsus ita videtur, plus uni Ciceroni urbem Romam, quam omnibus, quotquot bellica virtute fines protulerunt imperii, debuisse. Nam ut in corporibus nostris externum calorem, externumve frigus propulsare ac defendere facile est: ubi autem intus contractum frigus, aut in venis ac visceribus conclusus calor labefactat eas partes, quibus vita præcipue continetur, remedium ei malo adhiberi, nisi ab homine perito, atq; exercitato, non potest: sic in ratione gerenda reip. debellare hostes externos, & quod illi mali civibus tuis moliebantur, id in ipsorum capita convertere, si minus facile est, ejusmodi tamen est, ut humanis viribus effici posse videatur. At ubi ipsæ inter se diffident reip. partes, & quidem ita diffident, ut quibus in tota civitate plurimum animi, atque audaciæ est, ii conjuncti ac consociati inter se, obstinatissimo animo, pestem ceteris, atq; exitium machinentur: Deum profecto, Mocenice, Deum quendam, non hominem, esse oportet, qui in tanto, tamque ancipiti discrimine statum civitatis integrum, atq; incolumem præstet. Ea vero laus cui potius, quam Ciceroni, tribuenda sit, neminem video. Unus enim latentem adhuc atque occultam conjurationem singulari providentia, vigilantiaque deprehendit, ac protulit; manantem, serpentemque paulatim longius, compressit; fractos ac debilitatos metu propter inusitatam periculi magnitudinem civium animos confirmavit; indormientem tantis rebus excitavit Senatum; eadem voce & securitatem bonis, & terrorem impro-

improbis attulit; collegam suum labe conjurationis infe-ctum, sponte deposita, oblataque illi provincia, ad bonas partes adduxit; & ut quæ sanari poterant, summo adhibito studio, sanare conatus est: ita quæ insanabilia videbantur, ea, omni periculo, atque omni invidia pro nihilo habita, animose ac fortiter amputavit. Itaque earum rerum ergo, primus meritissimo eum honorem consecutus est, ut pater patriæ diceretur. Ac si quis est, qui horum præstantissimorum operum laudem ab eloquentia removens, ad alias quasdam virtutes referre malit: ut ei nos illud dabimus, nunquam hominem, quamlibet in dicendo copiosum, atque ornatum, hæc tam præclara effecturum fuisse sine aliis plurimis, maximisque virtutibus: ita ipse, nisi valde iniquus sit, nobis hoc concedat necesse est, nunquam hæc tam feliciter à quoquam dirigi, gubernarique potuisse, cui, cæteris instructo animi bonis, graviter ornateque dicendi facultas defuisset. Hanc ego ad facultatem, Mocenice, vias commonstrare conor iis, quibus in hac urbe cordi sunt honestarum artium studia. Nam etsi non sum ita nescius mei, ut eloquentem esse me putem: tamen, quod à prima ætate dedi me studiose ad exercitationem dicendi, & magna cum cura pervolutavi eorum scripta, qui aut diserti fuisse ferebantur, aut ea præcepta libris suis complexi esse, quibus orationis copia pararetur: videor posse, quo ipse non pervenerim, nihilominus, eo qua perveniendum sit, aliquo modo indicare. Certe quidem sedulo præsto, quod possum; & quod mihi Senatus auctoritate munus injunctum est, ei ut ne desim, viribus opibusque omnibus elaboro. Quoniam autem multi sæpe ita mecum egerunt primarii homines, ut dicerent, se cupidos quidem esse cognoscendi ea, quæ à me dicerentur: sed, ne ad me tam sæpe, quam vellent, ventitarent, negociis impediri; si subsecivi temporis aliquid sumerem ad ea ipsa, quæ quotidie traderem, mandanda literis, gratum id multis, atque optatum fore: morem illis hac quoque in parte gerere volui: & ad meos pristinos labores hoc quoque scribendi

onus

onus adjeci. Quod utinam tam utile sit aliis, quam à me, solo obsequendi amicis desiderio, sine ulla ambitione susceptum est. Quamquam enim non eam me sapientiam consecutum præ me fero, ut gloriam spernam: tamen ea nostris temporibus copia est vel eruditorum hominum; qui meis luminibus obstruant, vel malevolorum, qui omnem judicii laudem in vituperandis aliis positam putent: ut judicaturus sim, mecum præclare actum, si ita caream gloriæ fructu, ut ne obtrectatorum quidem aculeos sentiam. Nunc, quando de quatuor Ciceronis in Catilinam orationibus duas interpretati sumus, pari duas reliquas studio persequemur.

M. ANTONIUS MURETUS AD EUNDEM LEONARDUM MOCENICUM.

XVII.

Præfatio specialis est Commentarii in Catilinariam Ciceronis quartam: ubi legitur p. 557.

SI præmiis tantum, Mocenice, & iis præmiis, in quibus præcipuam felicitatis partem vulgaris opinio constituit, ad benemerendum de humano genere præstanti homines ingenio adducerentur: multos, ut opinor, & certe, ab instituto virtutis itinere animadversa superiorum ætatum exempla revocarent. Nam si replicare memoriam temporum, & antiquitatis monumenta excutere velimus: deprehendemus, unaquaque in rep. eos fere, quorum plurima in eam extabant, maximaque beneficia, omni scelere laceratos, omni crudelitate raptatos, omni acerbitatis genere divexatos fuisse. Quod quamvis ita exploratum est & tibi, & iis omnibus, qui operæ aliquid in antiquitatis cognitione posuerunt, vix ut confirmationis indigeat: tamen

tamen, ut, si qua esse potest, dubitatio eximatur, aliquot, quæ mihi nunc in mentem veniunt, illustria ejus rei exempla subjiciam. Primæ autem in hac cogitatione occurrunt illæ omnium laudandarum artium, ipsiusque adeo humanitatis parentes Athenæ: quam optimis studiis deditam, refertam assidue, atque, ut ita dixerim, fœtam eruditissimis hominibus civitatem cui unquam insigniter adjuvare, impune licuit? Non illa Miltiadem, Cimonem, Themistoclem, Aristidem, Æschinem, Demosthenem, quorum omnium summis erat usa beneficiis, in exilium pepulit? Non illud probitatis, modestiæ, integritatis, sapientiæ specimen Socratem veneno necavit? & constituto adversus impios, ac prave de rebus divinis sentientes supplicio eum potissime affecit, quæ unus ex omnibus ad veram Dei cognitionem proxime accesserat? Sed Romana resp. quanto ceteras omnes magnitudine virium, atque imperii amplitudine superavit: tanto majorem nobis, atque ampliorem hujus generis exemplorum copiam subministrat. Cujus in historiam quisquis ingreditur, is in ipso quasi vestibulo ipsum illum urbis parentem Romulum Senatorum manibus crudelissime discerptum, ac dilaniatum videt. Quod si tam horrendi facinoris immani atrocitate spectata, intro tamen ire perrexerit: non longe progressus, obvium habebit Collatinum, ob inanem popularis suspicionis auram, in exilium proficiscentem ea ex urbe, quam ipse magna ex parte dominatu regio liberarat. Atq; ut Coriolanum tacitus prætereat, Marcum certe Camillum, haud facile dixerim, militarine virtute, an fide, justitiaque majorem, & mirabitur, & miserabitur eadem calamitate perculsum. Scipionem vero illum, de quo vere scripserat Ennius, nullam ei statuam, nullam columnam à populo R. erigi posse, quæ magnitudini rerum ab ipso gestarum responderet, quis est, qui cum intellexerit eo post tot tamq; insignes victorias redactum, ut exilium sibi suapte sponte consciverit, non debilitetur, ac concidat animo, planeq; judicet, nullam iis attingendam esse reip. partem, qui commodo

modo ac tranquillitati suæ consultum velint? Quid jam illos turbines, illas procellas, illas tempestates civilium dissensionum commemorem? quibus non unus aut alter præclarus & salutaris reip. civis perculsus est: sed ipsi acervi, ipsa millia immortalitate dignorum hominum nefariis consceleratissimorum latronum manibus trucidata jacuerunt. O acerbum illud, ó vel Romani nominis hostibus miserabile spectaculum! cum passim per vias immanium gladiatorum in principes civitatis debacchabatur furor; cum qui aliquando reip. præsidio fuerant, eis nullum in civitate præsidium reperiebatur; cum quorum eloquentia ipsis gloriæ, aliis admirationi, reip. saluti fuerat, eorum ex illis ipsis Rostris, è quibus tam sæpe concionati erant, incisis cervicibus, capita sangvinolenta pendebant. Sed ut hæc mittamus, quibus satis dolenter deplorandis, alicujus eorum, qui tunc occubuerunt, opus esset ingenio: Ciceronis casus, totiusque vitæ jactatio, quem non, qui in juvanda patria commodum suum, aut aliquod ejusmodi præmium sequatur, à reip. tractatione deterreat? Cujus enim unquam hominis vel plura, vel majora merita populus Romanus habuit? At ille tamen, cui Senatus togato supplicationem decreverat; quem Q. Catulus, princeps Senatus, quem M. Cato, quem multi alii parentem patriæ meritissimo vocaverant; cui L. Gellius coronam civicam à rep. deberi dixerat, quid non postea calamitatum, indignitatum, acerbitatum in ea, quæ ipsius consiliis stabat, civitate perpessus est? Ipse in exilium ab homine deterrimo pulsus, direpta bona, vexata uxor, vexati liberi, domus incensa; quicquid denique meruerat Clodius, Cicero pertulit, & eas ob ipsas res pertulit, quibus nulla satis ampla præmia poterant inveniri. Quocirca si sola, ut initio dixi, præmiorum exspectatione præclari viri ad virtutem, & ad juvandum genus hominum adducerentur: multi sine dubio, cognitis aliorum casibus, à proposito abducerentur. Sed est profecto, Mocenice, est major quædam vis, quæ tibi, ac tui similibus persvadeat, virtutem non modo detra-

ctis omnibus præmiis, verum etiam propositis omnibus suppliciis, esse expetendam; pulchrum esse adjuvare cives suos, & omnes curas, omnes cogitationes, omnes vigilias in reip. salute desigere; nullum ejus causa periculum, nullam invidiam, nullam dimicationem defugere; cives beneficiis affecti si quid præmiorum retulerint, non repudiandum; sin parum grati, parumque memores fuerint, quid denique nos reip. non quid alii nobis debeant, cogitandum. Sæpe enim ex te audivi, cum diceres, gratulari te tibi, & magnam gratiam debere omnium rerum moderatori Deo, quod ea in rep. natus esses, in qua verendum non esset, non modo ne quisquam ob virtutem in invidiam vocaretur, sed ne vel minimis in remp. beneficiis sua præmia denegarentur: sed tamen si vixisses illis temporibus, & optionem tibi Deus tulisset, Ciceronis fortunam ab urbe conservata exulantis, fortunæ Cæsaris, in eadem oppressa dominantis, antepositurum fuisse. Ac plane ita est, ut dicam: gratuita prorsus, non mercenaria est virtus; neque præmiorum mercedibus ad recte agendum excelso homines ingenio, sed ipsa dignitate atque honestate ducuntur; aut si quando de aliquo præmio cogitant, de gloria, deque immortalitate nominis cogitant: cujus splendore capti & incensi, omnia quæ aspera, molesta, difficilia perpessu, impatibilia creduntur, vel non sentiunt, vel despicatui ducunt. Neque vero M. Tullius, cum de conjuratis supplicium sumeret, non jam tum cogitatione præcipiebat eas tempestates, quibus postea vexatus est: sed animus & à natura præclare conformatus, & sapientiæ præceptis adversus omnes vel fortunæ, vel hominum injurias confirmatus, multo pluris ducebat eam pulchritudinem, eamque gloriam, quæ in conservanda patria esset, quam omnes acerbitates, quas ipsi postea perditorum hominum inflammata odio rabies objicere posse videretur. Hanc ipsius rationem ac sententiam fuisse, cum alia multa, tum hæc, quam explicare ingrediemur, oratio manifesto declarat.

M. ANTONIUS MURETUS S. P. D. ADRIANO TURNEBO.

XVIII.

Dedicatio est Philippicarum Ciceronis.

CUm ex Italia, octavo post anno, in Galliam mihi esse redeundum viderem, judicavi fore, ut mihi vitio verteretur, si ex regione copiosissima & bonis omnibus abundantissima, in qua tot annos versatus essem, redirem ad meos, inanis aliqua re exquisita & vitenda, qua possem ἀντιφιλοφρονεῖν eos, qui, tam longo intervallo, salvum venisse, ut fit, gratularentur. Quanquam igitur toto peregrinationis meæ tempore studiosissime feceram, ut veteres Bibliothecas, quæ illic plurimæ ac pulcherrimæ sunt, excuterem, bellissimum quodque, quod suo tempore ad usum hominum depromerem, conditurus: tamen ultimis illis diebus, quibus Romæ fui, majori etiam studio ad eam rem incubui; insita & usitata hominibus consvetudine, ardentiori affectu tractandi atque amplectendi ea, quibus se paulo post carituros vident. Sæpe autem audiveram commendari ab hominibus eruditis volumen quoddam perantiqvum Philippicarum M. Tullii, quod asservaretur in Bibliotheca Vaticana; non in majore quidem illa & augustiore, quæ, Pontificum beneficio, quotidie fere, statis horis patere ad communem studiosorum omnium utilitatem consvevit: sed in abdita quadam, & non ita omnibus pervia, quæ à sacerdotibus divi Petri superioribus annis concinnata, postea, sive negligentia hominum, sive fraude, exhausta prope jam & exinanita esset. Sed anxium me ac sollicitum habebat, quod cum antea multa per me, multa per amicos expertus essem, ut eum librum inspicere, eoque triduum aut quatriduum arbitratu meo uti possem: nunquam successerat, semperque casus aliquis, cum jam

jamque id quod optabam consecuturus viderer, conatus omnes meos eluserat. Statui tamen, antequam ab incepto desisterem, semel etiam experienda omnia esse, &, quasi munitam aliquam arcem diu frustra obsedissem, prius quam re infecta discederem, omnibus simul machinis, omnibus operibus ad murum admotis tentandam irruptionem. Quid quæris? puncto temporis obtigit, quod totum prope biennium nequicquam optaveram. Non modo enim mihi eximium illum librum inspicere licuit, quod ego ipsum posuissem in magni beneficii loco: sed etiam permissum est, ut eum mecum auferrem, domique haberem, data prius fide, eum, quod longissimum esset, ante septimum diem redditum ac restitutum iri. Tum vero, tanquam longo tempore collectam sitim explere cupiens, ita eum avide pervolutare, & cum iis, qui ab eruditissimo ac diligentissimo viro Hieronymo Ferrario emendati erant, conferri cœpi, ut me, quamquam graviter ægrotare cœperam, non valetudinis ratio, non cibi potionisve necessitas, non ille ipse omnium domitor, [ut eum Poëtæ Græci vocant,] à tam dulci occupatione posset somnus abducere. Præclare autem mihi constitit operæ meæ fructus: non enim facile crediderit quisquam, quam multa in his orationibus mutila. quam multa temere addita, quam multa corrupta ac depravata legerentur in omnibus aliis libris, quæ hujus ope expleta, resecta, sanata, & integritati suæ restituta sunt. Librum autem ipsum credo equidem ante hos septingentos annos exaratum esse: quod & ipsa literarum conformatio ostendit, plerisque locis gemina ei, quæ in Pandectis Florentinis, & in Terentio Petri Bembi visitur: & scribendi ratio, quam ὀρθογραφίαν vocant, eadem plane quæ in iis, quos modo nominavi, libris, & præterea in antiquissimo illo epistolarum Ciceronis, cujus exemplum ab hinc triennium divulgavit P. Victorius. Quam quidem cum ex aliqua parte exprimendam curaverim: non tamen sum ausus perpetuo id facere, ne nimia illa novitas, (siquidem nova dicimus etiam ea, quæ cum

vetera

vetera ſint, diu ab oculis & ab uſu hominum abfuerunt,) lectoribus & moram objiceret, & moleſtiam pareret. Ut taceam, quod quædam in eis libris ineſſe judico, errore potius, & vitio illorum temporum, quam ratione & auctoritate ſuperiorum recepta. Cujus generis ſunt *emptus*, *ſumptus*, & ſimilia per literam *p*. In quo immoderata fuit ætas illa, cum *ſolempnia*, & *ſompnum*, & *temptare*, plerique omnes tum ſcriberent. Sed & illud ex eodem fonte fluxiſſe puto, quod literas multas inter ſe commutabant: cum *apſum*, & *optineo*, contraque *ſcribtura*, & *obtare*, ſæpe in eorum libris legatur. In eundem numerum incluſerim, *aſieris*, pro *abieris*, & *Bolumina* pro *Volumina*, ejuſdemque generis innumera. Nam illud quale eſſe dicam, neſcio, quod *lathrones*, & *lathrocinia* prope ſemper ſcribebat is, cujus manu ille Philippicarum liber ſcriptus eſt. Ne illa quidem exprimenda duxi, *adſicere adponere*, *conligere*, *conlega*, *inluſtris*, & talia, *aut æcum*, *relicuum*, *locuntur*, *cottidie*: quæ tamen non ejuſdem generis, cujus illa, eſſe duco: aut illa, *immemoriam*, pro, *in memoriam*, *ſummaſt*, pro *ſumma eſt*, & ſimilia: etſi hæc quidem non plane aſpernanda cenſeo. At hæc leviora ſunt. Illud majoris momenti, quod locos amplius trecentos in omnibus aliis libris depravatos, à nobis emendatos videbit, quiſquis hanc editionem cum aliis conferre voluerit. Tibi autem Adriane Turnebe, vir optime & doctiſſime, hunc laborem meum inſcribere quaſique conſecrare placuit, tum, ut extaret monimentum aliquod veteris amicitiæ noſtræ, tum, ut liber ipſe hoc nomine ſtudioſis omnibus gratior ac commendatior foret. Et ſane ſive quærendus erat amicus de me bene meritus, cui hoc munuſculum daretur: neminem ordinis noſtri videbam, cui plus deberem; ſive deligendus judex, qui de his rebus exiſtimare unus omnium optime poſſet: nullum reperire poteram, cui juſtius id deferretur quam tibi. Non enim aut obſcurum, aut ambiguum eſt, inter omnes, qui hodie literas tractant, ad quem ex hominibus noſtris primæ ſine controverſia deferantur.

 Vale,

Vale, meque, ut facis, amare perge. Lutetiæ, Id. Mart. anno M. D. LXII.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
PAULO SACRATO SUO.
XIX.

Dedicatio est Commentarii de Origine Juris, & omnium Magistratuum, & successione prudentum.

EX omnibus veterum scriptorum monumentis, Paule Sacrate, nulla pejùs ab hominibus imperitis, ac temerariis flagitiosiusq; tractata sunt, quam ea, quibus jus civile populi Romani continebatur. Nam cum extitisset antiquitus magna quædam vis hominum eruditorum, qui leges, Senatusconsulta, plebiscita, edicta magistratuum & urbana & provincialia tum copiosis & uberibus, tum mundissimo ac nitidissimo orationis genere scriptis commentariis illustrassent; jamque immensi operis videretur, eorum omnium scripta pervolvere; arduum etiam & difficile in crebris, ut fit, eorum dissensionibus, quid optimum ac verissimum esset, judicare: ei malo mederi cupiens Imperator Justinianus, negotium Triboniano & aliquot aliis dedit, ut ex eorum scriptis ea tantum excerperent, quæ utilia essent quæque in judiciis obtinerent; quæ cum in unum corpus, resectis cæteris, ordine digessissent, sola tererentur studiosorum manibus, eisque laborem minuerent ac levarent. At illi, hac potestate accepta, non ut ille Horatianus agricola, qui inutiles ramos falce amputans feliciores inserit, sed ut milites accepto signo ad oppidum aliquod diripiendum ac deprædandum, per medium jus civile grassantes, & ut quidque obvium erat, lacerantes, mutilantes, trucidantes, brevi tempore exhibuerunt nobis veteres

veteres Jurisconsultos, instar Deiphobi *laceros crudeliter ora, Ora manusq́ ambas y:)* quamque disciplinam perpurgandam ac perpoliendam susceperant, eam ita deformarunt, ut vix ulla amplius ejus imago superesset. Quam enim hanc infelicitatem esse dicemus, quod, cum hoc jus ex legibus, senatus consultis, plebiscitis, edictis magistratuum, constitutionibus principum, responsis prudentum constare dicatur, hodie in libris juris nulla lex exstat, nullum senatus consultum, integrum saltem & ὁλόκληρον, nullum plebiscitum; edicti perpetui paucæ quædam, ut ex naufragio, tabulæ; ipsæ principum constitutiones multis locis decurtatæ, & ἠκρωτηριασμέναι: prudentum autem scripta ita distracta, dilacerata, divulsa, ut in eis vetus illa Hippolyti fabula renovata videatur. Itaque hodie non aliter jus civile discere cogimur, quam si, sublatis & extinctis omnibus Aristotelis, & Aristoteleorum interpretum scriptis, fragmenta tantum quædam reperirentur, è variis Alexandri, Themistii, Simplicii, Philoponi, & aliorum decerpta commentariis, ex quibus utcunque in communes locos digestis Aristoteleam philosophiam discere juberemur. Accessit aliud multo etiam perniciosius & exitiosius malum. Nam, cum superioribus seculis, Dei permissu, densissima quadam caligine animis hominum offusa, omnes propemodum bonæ artes oppressæ ac sepultæ jacerent: extiterunt in illis tenebris homines audaces ac præfidentes qui nulla Latini sermonis intelligentia, nulla veteris reip. R. cognitione, cum dialecticam, sine qua nihil recte atque ordine tractari potest, aut non attigissent, aut ita attigissent, ut non attigisse præstaret; politicen autem, unde omnia juris principia ducuntur, ne per somnium quidem aspexissent: arrepta, ut inter cæcos, juris interpretandi provincia, verbosissimis & insulsissimis commentariis illas qualescunque veterum prudentum reliquias onerarunt, & ita imposuerunt humano generi, ut hoc

y) *Virgil. VI, Æn. v.* 495. 496.

hoc quoque politissimo & eruditissimo seculo judicia tamen plerisque omnibus in locis ad eorum somnia dirigantur, & ex eorum indocta doctrina exerceantur. En quo magnifica illa Justiniani promissa ceciderunt! ut quos ille, ad exemplum Diomedis Homerici, aurum pro ære accepturos esse dicebat, ii pro illo obryzo veterum auro scoriam, & si quid ipsa fæce magis fæculentum est, acceperunt; quosq; in illis floridissimis pratis Africani, Papiniani, Ulpiani & talium pasci oportebat, ii nunc in Bartoli, Baldi & aliorum etiam sequioris notæ sordibus ac sterquiliniis volutentur. Quos quod quidam inelegantes quidem & incultos, sed magno tamen ingenio & acri judicio præditos vixisse ajunt: de istoc videbimus. Nam ne ego quidem eis ingenium adimo, nimis potius ingeniosos fuisse fateor: illud quidem certe negari non potest, cujus quis civitatis neque lingvam teneat, neq; formam, leges, mores, instituta cognoverit, ejus jus civile non posse ab eo, quamlibet ingeniosus sit, commode intelligenterque tractari. Satis igitur magna gratia iis haberi non potest, qui hanc caliginem discutere, & istis impostoribus personam, sub qua tamdiu hominibus illuserunt, detrahere conantur, ac perficere, ut quemadmodum cæteræ omnes disciplinæ à teterrimo Barbarorum dominatu liberatæ, nitorem ac splendorem suum his temporibus receperunt, ita disciplina juris tandem aliquando in pristinam restituatur dignitatem. Tales & nonnullos Italia protulit, & longe plurimos Gallia. Quorum ego vestigia pro virium mearum modulo persequens, totum illud quadriennium, quo libros digestorum in hac urbe interpretatus sum, dedi equidem operam, ut quotidie plurima istorum, qui tanti in vulgus fierent, ac fœdissima errata detegerem, & ingeniosorum adolescentum animos ad meliora converterem: effecissemq; omnino aliquid, nisi hominum, nudari subsellia sua & cornicum oculos configi dolentium, conquestiones obstitissent. Cogito autem, si & vita supererit, & otii aliquid contigerit, ea quæ tunc è superiore loco dixi, colligere, & quoniam multos id cupere

video

video in publicum emittere. Ideoque nunc exiguam quandam ad te eorum particulam mitto: quam tu, si tanti videbitur, istic edendam curabis, & tuo multis mihi nominibus carissimo nomini dicatam in vulgus exire patieris. Cupio enim, Sacrate vir optime & humanissime, & magno illo Jacobo Sadoleto avunculo tuo dignissime, pro plurimis ac svavissimis officiis erga me tuis aliquid tibi vicissim rependere, ac perficere, ut amicitiæ, quæ mihi tecum viginti jam annos & eo amplius, sine ulla offensione intercessit, & ut spero, ad extremum usque spiritum duratura est, monumentum aliquod apud posteros exstet. Tu, ut soles, munusculum hoc non ex sua, sed ex animi mei magnitudine metieris. Vale. Romæ, Id. Sept. M.D.LXXX.

PAULUS SACRATUS CANONICUS Ferrariensis M.Antonio Mureto I.C. ac Civi Rom. præstantissimo viro S. P. D.

XX.

Respondet didicatoriæ præcedenti.

PRimum quidem maximas, ut debeo, atque immortales æterno ac præpotenti Deo gratias ago, habeoque, Murete præstantissime, cujus dibino beneficio ad hoc usque tempus perbeni, quo mihi amplissimo illo atq; pulcherrimo munere, jampridem pro tua singulari in me humanitate mihi debito, frui tandem liceat, tibiq; facultas fuit exolbendi promissum tuum, & fidem denique tuam præstandi ac liberandi: Nam duodebiginti annos me summa in expectatione fuisse hujusce tuæ eximiæ in me liberalitatis, ex tuis ac meis literis, quas nuper edidi, liquido perspici potest. Gaudeo deinde majorem in modum, neque ullis berbis explicare queo, quam grata mihi atque exoptata fuerit hujus tuæ constantissimæ in me boluntatis declaratio. Nam præcipui tui erga me amoris quod illustrius indicium mihi ostendere potuisti, quam cum boluisti nomen meum illustrari abs te dibinis scriptis ac celebrari tuis? Equidem egregium ac præ-

clarum hoc factum tuum omnem mihi dicendi facultatem adeo eripuit, ut si parem etiam tuæ eloquentiam natura mihi dedisset, ne ad minimam quidem hujus tanti erga me beneficii tui partem oratione assequendam aspirare unquam possim. Accedit etiam, quod nihil mihi ad felicitatem deesse puto, postquam me tali ac tanto monumento decorasti. Tuus enim suavissimus liber, quæstionum plenus, refertusq́ gravissimis sententiis, in quo mirum in modū excellentissimi ingenii tui atque admirabilis eloquentiæ vis elucet, in manibus doctissimorum virorum cum versabitur, sicut ego jam totum bis percurri, quod mea legendi eum inexhausta erat aviditas, nec satiari poterat; ubi te illi miris in cœlum laudibus extulerint, nonne beatum me prædicabunt, qui tanto amoris vinculo tecum adstrictus fuerim, ut me immortalitati & hominum memoriæ sempiternæ tradere volueris? Sed quod in epistola ad me tua de Triboniano illo ejusque sociis quereris & juste, quibus Justinianus cum mandasset, ut ex veteribus illis Jurisconsultis excerperent ea, quæ ad judicia accommodata essent, quæque maxime utilia ac necessaria viderentur; illi tamen immissi cum falcibus amputarunt, dilacerarunt, mutilaruntque: in eadem profecto sententia, Murete excellentissime, jamdiu sum, ac, dum eram Patavii, me cum sociis illic meis de hoc tum sermonem habuisse sæpe memini, quibus etiam dicere solebam, si Cicero unus nobis superstes non fuisset, linguam latinam ab illis viris gravissimis nos esse petituros. Ac nimirum invidit ille tantis viris, quos imitari non valebat, ac Bartolo cæterisque successoribus legulejis sermonem rudem, vulgarem, plebejumque nobis obtrudendi ansam dedit. Itaque qui tantos librorum acervos capiat, vix jam videtur esse locus. In iis autem λῆρος πολὺς, ut Justinianum alterum desideremus. Verum cum satis jam veterum monumentorum interitum deploraverimus, si te posteri imitari voluerint, (ut magnam in spem venio fore multos, qui exemplum tuum sequantur,) non vereor, ne non in pristinum statum leges brevi restituantur, ac suæ dignitatis splendorem obtineant. Primi quidem tui hujusce disciplinæ fru-

ctus

ctus uberrimi lectissimique, quos pro tuo summo in me studio dicare mihi voluisti, omnibus viam monstrabunt. Quam qui persequentur, non solum indicabunt se adamare hanc excellentem juris civilis scientiam, sed & illius facile compotes fient. Ego quoque amicos meos omnes, qui legibus ipsis studium suum dabunt, hortari non desinam, ut eandem semitam teneant, quibus etiam spondebo fore, ut eos instituti hujus nunquam pœniteat. Quod reliquum est, cum à te tam divino munere affectus fuerim, Murete humanissime, ut nihil unquam tale cogitassem, atque, ut te simillimo remunerari possim, præcisa mihi spes omnis sit, (nihil enim suppetit præter voluntatem:) quo me vertam, quid moliar, ut cæteri saltem me tibi animo gratissimum, ac tanti tamq; eximii & regalis doni memorem esse intelligant? Nempe tibi me pro tot ac tantis tuis in me meritis jamdiu obstrictum prorsus addicam, quem tibi fidelissimum in tua potestate habebis; ac quoad vixero, colere diligentissime nomen tuum non desistam; & quotannis tamen nonnulla tibi signa dabo κατὰ δύναμιν *ex quibus intelligas tuæ nimia in me benignitatis nullam capere me posse oblivionem. Vale Murete, ætatis nostræ decus, ac te Deus Opt. Max. diutissime servet incolumem, omnesque cogitationes & actiones tuas perpetuo fortunet. Ferrariæ 7. Kal. Novemb. M. D. LXXX.*

M. ANTONIO MURETO PAULUS MANUTIUS *S. D.*

XXI.

Respondet Mureto ad lib. I. Epist. 9: De Propertio. *In Manutianis est libri III. 20.*

MIhi vero, ita vivam, etiam atq; etiam probatur z), &, *cum in quovis genere magnus omnino sis, in hoc maxime*

z) deesse videtur: *tua ad Bembum epistola*, aut quid tale.

me videris excellere. Plane (ut omittam reliqua) ingenii tui quasi quandam δεξιότητα sum admiratus; ita concinne, ita apte, facili quodam sententiarum nexu rem ducis, donec ad ipsum pervenias: in quo te, ubi scis hærere multos, citra omnem adulandi suspicionem, summa explicas cum dignitate. Gratulor tibi de ista facultate, & eo magis, quod, si locis impertitur gloria, novum decus accedet ad Italiam nostram, in qua sedem, auctore atque auspice me uno, ita locasti, ut cogitare nihil prorsus de migratione videaris. Nec vero secus debes: valde enim ad literarum elegantiam, planeque ad omnem humanitatem tibi profuit hoc cælum, è quo jam per quadriennium spiritum hauris. Itaque noster eris perpetuo, mi Murete, si gratus esse vis: quod profecto vis: soles enim hanc virtutem præter cæteros efferre. Tibulli principium mitte; ut cum epistola conjungatur. Scholia, non dubito, te operam daturum, ut tua videantur, id est, lita luminibus ingenii, &, quantum res patitur, erudita. Vale. Venetiis.

Respondet Muretus infra lib. III. Epist. 7: Epistolam meam tibi.

EIDEM MURETO ROMAM.

XXII.

Respondet Mureto ad lib. I. Epist. 21: Venit ad te.

In Manutianis hæc est libri V. Epist. 19.

G*Audeo, mi Murete, quod profecto etiam me tacente existimas, te navare operam Regibus, ingeniumque tuum, quod ego semper unice dilexi, extulique laudibus, à tanto Pontifice, & ab universo Cardinalium collegio vehementer probari. Nam si qui aliter sentiunt: quanquam quis est, qui aliter sentire possit? veruntamen si qui fortasse reperientur, quos livor impediat, quo minus recte ac sincere judicare possint; de iis laborandum non erit: cum te præsertim ille noster, quem sequuntur multi, sed ille præter cæteros, qui nobis quasi μηπιέτα ζεὺς debes esse, non mediocriter ornet, atq; diligat. Hæc altera*

tera tua oratio priorem illam vel æquat, vel vincit sententiarum, verborum, ordinis præstantia. Quo in officio, ac munere cupio te pergere. Simul enim perges in expedita maximeq; directa gloriæ via, per quam processisti jam longissime, nemine præcuerente, me favente plurimum. De tua in me benevolentia, cum recordor meam, dubitare non possum. Meum in te animum expertus jam es; eundem si & esse nunc, & perpetuo futurum arbitraris, non fallam opinionem tuam. Nam & mea non solum consvetudo, sed etiam natura ita postulat: & tu perficis eas laudes, quarum principia me olim, exspectantem id, quod præstare te nunc video, in tui amorem impulerunt. Habeo summas gratias, quas agi à te cupio, Archiepiscopo Beccatellio: eumque meo nomine, ut quam licebit officiose, quamq; plurimum salutes, valde rogo. * ut scribit ad amicos, floret honoribus in patria, carus Imperatori, jucundus omnibus: nosti humanitatem & ingenium; doctrinam auxit à discessu tuo, quantum vix credas: itaq; summa omnia de illo adolescente sperare nobis licet. Duareni obitu, de quo heri primum à Germano homine, qui ex Gallia recens venerat, accepi, damni plurimum in jure Civili factum est. Equidem dolui vel tua caussa, quod eum à te amari senseram: quanquam hæc, si ferret humanitas, prorsus dolenda non essent. Quid enim proficimus? angi quidem gravius, neq; communis conditionis necessitas concedit, & vitæ commutatio, brevissimæ cum æterna, miserrimæ cum beatissima, valde vetant. Ego nunc, quod acceptum divinæ benignitati refero, quodq; tibi puto fore jucundissimum, valetudine utor satis commoda; oculis quidem optimis, quod aliquot annis non contigit. Itaq cum otium non ferrem, (scis enim me quiescere non posse,) commentarios in reliquas Ciceronis epistolas cœpi texere: &, ut initia sunt, prorsus industria non οἴχεται. Absolvi, ut mihi quidem videtur, majorem partem, id est, tres primos libros, &, extra ordinem, octavum: in quibus ut dixi jam, nisi me communis φιλαυτία decipit, non videtur opera male collocata. Habebis in clausula de Petro Fabro, tuo dicam, an meo? ita me triduo cepit, sibiq; devinxit

inge-

ingenio, humanitate, prudentia. Plane vixi, quamdiu mecum fuit: nec mediocri sum amore discedentem prosecutus. Næ tu, si nihil præterea mea caussa velles, qui & vis, & egisti jam plurimum; tamen hoc uno munere, quod auctus per te sum tam ornati adolescentis amicitia, meis omnibus in te studiis, quæ tu merita vocas, optimam gratiam retulisti. Vale. Venetiis.

HUB. GIPHANIUS M. ANTONIO MURETO Viro eruditiss. S. D.

XXIII.

V*Ellem, Murete, V.C. ea esse tempora, ut literis nostris liber esset commeatus: haberem fortasse, de quibus te vel consulerem interdum, ut quendam velut* εἰσηγητήν, *vel ut amicus commonefacerem. Nunc quæ sint vides. Itaq; consilium cepi, quantum potest, temperare scriptionibus & literis, maxime ad longinquos. Quod tamen institutum ut jam migrarem, fecit Jacobus Zelenius familiaris meus, cui hæc ad te dedi. Is enim in Italiam hinc profecturus, cum magnopere me rogaret, ut sibi ad te, quem jam diu colit, quasi viam & aditum munirem: amico optimo exiguum hoc literarum officium negare nec potui, nec debui. Eum igitur toto pectore tibi commendatum esse cupio, adolescentem, mihi crede, suavissimis moribus & elegante doctrina expolitum, omniumq; doctorum hominum observantissimum: genus enim domi nobile, multisque ad laudem insignibus viris clarissimum omitto. Exspectas autem fortasse & de Agellio nostro aliquid: sed & eum & alia nostra remorantur, cum occupationes nostræ cotidianæ, tum librariorum hoc in loco inopia. Juris quoq; Civilis, in quo & explanando & respondendo toti versamur, quasi rigor, & Musæ, ut Poeta vetus eas vocat, severiores, sive ut Fortunatianus loquitur duriora juris scripta, vix patiuntur, ut in humanitatis illa velut vireta sæpe expatier. Ne tamen me putes aut vale humanitati & politis illis Criticorum studiis plane jam dixisse, aut eorum sectam Consultorum sequi, quorum utinam barbara modo*

modo esset oratio, (ferri enim ea quoq; modo posset: quanquam & vestis honesta matronam nobilem ornet ac deceat,) & non Juris ipsius ac rerum, totiusq; fere scientiæ Civilis nostræ magna ignorantia, atq; perturbatio: de qua & tute jampridem eleganter in Oratione quadam disseruisti: quare ne his me vitiis affinem existimes, parerga nunc accipe, ex iis quædam, quæ in ipsas Lectiones tuas quasi præteriens aliquando notavi:

Non ita certandi cupidus, quam propter amorem,
Quo te imitari aveo,

Ut carus ait. * *Vidisti acute lib.6.lect.cap.16.locum illum Ciceronis 2. de Divinat. Totas noctes somniamus, neque ulla fere est, qua non dormiamus: & miramur, aliquando id, quod somniamus, evadere? esse mendosum. Qui tamen ita fortasse rescribendus est. Neq; tamen ulla fere est, qua non; Et miramur, &c. ut, Tò,* qua non, *præcise sit positum: pro eo, quod,* qua non somniemus. *Non vero ita, ut tu putas; totas noctes dormimus, neq; ulla fere est, qua non somniemus, &c. id enim à vetere scriptura longius aberrat: & nosti, ob orationes concisas quam sæpe in veterum scriptis peccatum sit. Agitur de somniis, & non de somno: quamvis & illa in somnis.* * *Illum autem locum pro Archia: Quod si non hic tantus fructus ostenderetur: & si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animadversionem humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Alii aliter, tu l.11.lect.c.15. ita emendas:* hanc animi adversionem. *Vide quæso, ne ita rectius, hanc humanissimam: hanc, nempe delectationem & voluptatem. Sæpe enim his articulis,* hanc, illam, *& similibus non adjungitur nomen aliquod, sed prius adlatum tacite repetendū intelligitur, ut apud Senecam epist.95. At illam habentem præcepta plurimum ait proficere: ubi delendum illud, habentem præcepta: nam ibi non de parænetica, sive, ut Seneca, præceptiva, ut Cicero in lib. de Offic. loco vulgo non intellecto, quæ in præceptis posita est, parte Philosophiæ: sed de theoretica agitur. Sic & pro Ligario:* Valeat vox illa tua, quæ dicit, *&c.*

&c. id, quæ dicit, *perspicue spurium.* * *Ejusdem libri tui cap.1. in his verbis Senecæ lib.1. de benefic. Nemo beneficia in Kalendario scribit: nec avarus exactor ad horam & diem Creditorem appellat: mendum esse recte admonuisti, atq; pro* Creditorem, *fortasse legend.* Debitorem. *quomodo & jampridem Brissonius lib.1. de verb. signif. illum ipsum locum adducit. Hæc enim cognata, sive potius inter se relata vocabula,* magis & minus, emptor & venditor, conductor & locator, debitor & creditor, *migrasse interdum alterum in alterius locum videntur, quod & Jacob. Cujacius observavit lib.1. cap.10. & lib.9. cap.7. Cui tamen d.l. si in emptione. D. de contrah. empt. & l.18. solutione. D. ad exhibend. cur non adsentiar, iisq; in legibus nihil mutandum putem, alio in loco explicabo. Hoc autem in loco Senecæ, etsi To* Debitorem *non improbo, omitti tamen utrumq; potest, &* Creditorem & Debitorem, *sed intelligi debitorem; ut verbum, appellat, præcise & absolute ibi sit positum.* * *Quod autem ad eum locum Cic. attinet lib.2. de finib. bon. de quo & tu lib. 6. cap. 20. & Turneb. aliique laborant,* Resplendeat his vestis argentum, odrilitium, locus ipse, ædificium, &c. *eum ita emendandum puto:* vestis, argentum, locus ipse: *reliquis inductis; aut certe ita:* Vestis, argentum, aurum, locus ipse, *ut odrilitium sit depravatum ex oro sive auro.* * *Paulo ante apud Cicer. hæc,* quibus vinum defusum è pleno sit Hirsiphon, ut ait Lucilius, cui nihil jus & sacculos abstulerit, *portenta potius quam verba, (quæ tamen ita exarata sunt in libris manuscriptis,) aliter Paulo Manut. aliter Jos. Scaligero in append. ad conject. in Varr. mihi ita,* è pleno sit inophoro, ut ait Lucilius, cui nihil sacculus abstulerit, *fortasse inquam ita, (nam & ipse dubito,) rescribenda videntur.* Inophorum *certe, vel ne mentiar* inoforum *in vet. lib. reperio nunquam* œnophorum. *Et recte. Romani enim veteres græcum οι, non modo œ latinum, quod vulgare ut* Demœ, Edeatrœ *(sic enim legendum puto apud Festum)* Adelphœ *Terentii,*

de

de quo & tu in Terent. Clarumenoe *apud Plaut. &* Canephoroe *apud Cicer. Verrin. de quibus nos ad Lucret. sed etiam interdum aut in* o *nudum, ut in* Poeta, poema, diocesis, *&* diocetes *apud Cic. pro Rabirio Posth. ubi antea mendose* Diogenes, *&* Parochia, παροικία, *vocab. Ecclesiast. (falluntur enim & omnium scriptorum, etiam Justiniani & Theodos. Codicum exemplaribus antiquissimis repugnant, qui nuper scribere cœperunt* diœcesis *&* diœcetes, parœcia *&* parœcus, *quos miror eadem ratione non scribere* pœeta *&* pœema, pœesis) *interdum in* I *merum vertebant, ut videre est in* Iconomus, *quod contra usum veterum quidam hodie mutarunt in* Oeconomus, *ut & Alciat. admonuit lib. 9. Parerg. c. 3. in* hodidocus *apud Festum, id est, grassator qui græce* ὁδοιδόκος, Inomaus *apud Orosium in lib. vet. qui à Græcis* Οἰνόμαος: *& in* Cimiterium: *sic enim Latine à veteribus Christianis scriptum id fuisse, quod græce* κοιμητήριον, *vetera monumenta confirmant. unde &* Acimitense *monasterium in l. inter claras C. de SS. Eccles. dicitur, quod à Græcis* τῶν ἀκοιμήτων. *Solent scilicet Romani Græca vocabula paululum variando sua sæpe facere, nec iisdem ea aut literis aut syllabis semper admetiri, ut* Ulixes *ex* Ὀδυσσεύς: Exanclare, *&* anclare *apud Fest. ex Græco* ἐξαντλεῖν, *&* ἀντλεῖν; *non ut vulgo jam scribunt* exantlare: *quod* Exanclandi *verbum & tu contra Lambinum recte vindicasti lib. 13. cap. 17. alia æque ejusdemmodi: de quibus alibi. Quod qui non observant, latinam linguam mire perturbant: iidemq; &* Elogium, *de quo & tu in Lect. optimum licet vocabulum, & bonæ quasi monetæ, aut civitate Romana, tanquam lege Papia, plane exterminant; aut varie nunc in* eclogium *nunc in* ellogium, *nunc in* eulogium *mutant; &* epistolam *scribunt, Græcorum more, invitis omnium scriptorum libris antiquiss. etiam marmoreis monumentis, in quibus constanter* Epistula *&* Elogium *extat. Atq; hæc quidem de meis in tuas Lectiones cerulis quibusdam ac notis. In quibus si quid erit tale, quod in acceptum referendum putes si*

vidébis, in quem quid expendas: ne & his accidat quod nuper Themistæ nostræ apud Cicer. & Ennio item nostro apud Agell. lib. 12. c. 4. de quibus diligenter olim ad te scripseram, contigit. εἰδότι loquor. Sed de his alio fortasse loco planius, & plura. Nunc, ut modo dixi, de me satis multa. A te autem Lectionum quidem libros plures non ita pridem accepimus, omnis elegantiæ refertos: sed quod inter nos, liceat, (soli enim sumus) postulantur jam à te & φιλοσοφούμενα quædam, & à Nobilio politiss. Philosopho, qui aliqua jam dedit, plura. Atq; adeo accepi non ita pridem ab idoneis hominibus, te jam paratas habere explicationes librorum aliquot Platonis & Aristotelis Politicorum: quæ graviores scriptiones huic quoq; & ætati tuæ jam maturiori, & personæ, magis convenire videntur. Ajunt & Eunapii historiam, quæ in Vaticana Bibliotheca adservatur, curare te describendā: quod idem & Redingerus noster D. Thomas V. C. magno sumptu jam pridem cœperat: sed conatum ejus mors interrupit. Tu si & Politica illa scholia tua, & Eunapium, etiam Theodoriti epistolas, quarum insigne volumen in eadem Bibliotheca, Herueto teste, superest, aliaq; veterum scripta divulges, bene, mihi crede, de Republ. merebris. Eorum namq; opera cum Reipubl. utilior, tum etiam ad laudem ipsorum diuturnior mihi semper visa est, qui veterum scriptorum præclaras συντάξεις & commentarios aut in lucem ipsi proferunt, aut ab aliis divulgatos vel eruditis scholiis explanant, vel, ut emendatiores sint, elaborant. Emendatus enim liber est vice commentarii. Vale vir doctissime & salve. A. M. D. LXXXIII.

JULII POGIANI VIRI DISERTISS.

Epistola, de Ciceronis imitandi modo, ad nobilissimum adolescentem Nicolaum Fitzherbertum, Anglum.

XXIV.

ETsi sunt ejus generis tuæ litteræ, ut in politiori humanitate, in qua ex gravioribus Legum studiis conquiescis, consilio aut præceptione mea tibi minime opus esse intelligam;

gam: tamen quia mei in te amoris esse video, non tam spectare, quid ego possim, quã quid tu velis, attendere; rationem tibi & consvetudinem hujus rei meam exponam. Ego, quamdiu mihi arbitratu meo studere licuit, unum aliquot menses ex Latinis scriptoribus Ciceronem legi. Nam in omni ratione optimum quemque, & illum unum imitandum esse cognoram. Quare cum illum ipsum Ciceronem Latinæ linguæ & eloquentiæ principem esse constaret, rejeci cæteros latinitatis autores. Quo in studio primum dabam operam, ut statuta essent tempora & studendi, & scribendi mea. Didiceram enim à summis viris, qui se id re expertos esse dicerent, plus adjumenti esse in certo, nec multo, quam in vario & diuturno tempore; quod haberet eadem illa hora studiorum, non solum admonitionis & recordationis vim, sed etiam quoddam momentum ordinis: qui cum in omni re multum, tum in dicendo plurimum potest. Sed hoc fortasse patet latius: illud ad id unum pertinet, quod institueram. Duo igitur in Cicerone legendo mihi proponebam, quid & quomodo diceret. In quo videbam interdum pauca multis explicari; interdum plura comprehendi breviter, & absolute; sæpius eandem variari rem, ut cum idem diceretur, tamen commutatis verbis atq; sententiis, aliud dici videretur. Mirabar vero partium & quasi membrorum pulcherrimam compositionem, qua sic alia ex aliis nexa & apta sunt, nihil ut Lectori possit esse jucundius. Quid dicam de artificio vinciendæ orationis, deq; copia & quasi sylva elegantium vinculorum? Quibus cum multi, vel quasi compedibus quibusdam scriptiones suas colligent, vel ita dissolvant ac dissipent, ut capti membris corporis, ac ne corporis quidem, speciem habeant: sic Cicero res nectit, & verba, ut sola ejus oratio libere moveri, magnificeq; ingredi videatur. Cogitabam vero etiam de singulis verbis, de conjunctione verborum, de eorum numero atq; forma. Qua in cogitatione mihi veniebat in mentem mirari, quænam esset caussa paucitatis eorum, qui divinas Ciceronianæ orationis virtutes imitarentur. Hujus autem erroris & in-

ſcitiæ multorum, duplicem aliquando culpam animadverti. Sunt enim, qui à Cicerone abhorrentes, ſe ad alios, neſcio quos, ſcribendi magiſtros contulerunt. Qui quod judicium habeant, cum appareat, facile negliguntur. Alii ſunt, quorum eſt levius peccatum: imo vero non illi quidem cupiditate peccant, qui Ciceronis ſimillimi velint eſſe, ſi poſſint; ſed conſilio & imitandi modo falluntur. Nam hi Tullii verba mordicus tenent, nec ullam fere ſyllabam audent ab eo diſcedere; & dum verentur, ne parum Ciceroniani videantur, illius etiam ſenſa totidem verbis transferunt in ſuas litteras. ſcilicet illi (quod miſerrimum eſt) nunquam ſunt in ſcribendo ſui, ſed inepte ac putide ſemper alieni. Quid igitur eos in errorem induxit? Puerilis illa ſuſpicio, quod ſermonem Ciceronis in id modo convenire ſunt arbitrati, ad quod ille ſemel accommodavit. In qua ſi ipſe Tullius ſententia fuiſſet, non jam eum copiæ atq; ubertatis magiſtrum, ſed inopiæ & jejunitatis auctorem haberemus. Quæ cum viderem, putavi mihi elaborandum, ſi modo id aſſequi poſſem, me ut ab illa balbutientium turba ſejungerem, conjungeremq; cum iis, qui plane & latine loquuntur. Quid quæris? Audere cœpi. Nam ut quisq; mihi occurrebat Ciceronis locus, illam loquendi formulam ad alia transferebam, & ejusdem & alterius generis ſenſa, quaſiq; unis ab illo ſumptis veſtimentis ſtudebam veſtire & ornare res innumerabiles. Exempli cauſſa, quod hæc dictans legebam forte, Publii Rutilii adoleſcentiam ad opinionem & innocentiæ, & juris ſcientiæ, P. Scævolæ commendavit domus; *quis prohibet eo traducere?* Hannibalis Minalis adoleſcentiam ad opinionem & eloquentiæ & philoſophiæ, Flaminii Nobilii conſvetudo commendavit. *Vides genus. Sed quoniam intelligebam quædam eſſe ſententiarum lumina, quibus ſcripta illuſtraretur, ſumebam illa vel ab ipſo Cicerone, vel à quovis; ſed ita, ut in eadem exercitatione alia quadam ratione uterer ab illo ſuperiore. Ut enim illic tanquam ex eadem cera multas fingebam imagines: ſic hic quaſi eundem hominem alio habitu veſtiebam. Quare fiebat, ut quæ ab aliis*

parta

parta essent, à me inventa viderentur. Sunt autem hæc ornamenta & lumina sententiarum, ut, Ne quid nimis, Late patet invidia, *& hujusmodi sexcenta, quæ si ita efferas*, Tenendus est omnium rerum modus, & Nihil non occupat invidia, *quis tua esse neget? Huc pertinet illud Ciceronis, imitandos esse bonos fures, qui earum rerum, quas ceperunt, signa commutant. Ut enim illi pallium, si cui furantur, ne id is agnoscat, ex pallio sagum faciunt; sic qui aliorum sententias commutatis verbis enunciant, quæ communia sunt, propria facere videntur. Neque vero non etiam conabar interdum quodammodo cum ipso Cicerone certare acumine contrariorum, ut si ille*, In lætitia doleo, *ego contrà*, In dolore lætor. *Si idem dicat*, tardius faceres, hoc est, ut ego interpretor, diligentius; *item ipse*, celerius, id est, negligentius, *in contrarium conversa sententia. Quod institutum mihi si meo arbitratu diutius tenere licuisset, in hac laude fortasse aliquis essem. Sed ab ea me consuetudine avocavit necessaria quædam barbaries, de qua nunc quidem nihil attinet plura scribere. Tibi certe, quid de tota hac ratione sentirem, significandum putavi: qui etsi scio, quanta occupatione distinearis, tamen non dubito, quin pro excellenti tuo ingenio, proque eo, quantum profecisti in hac latine scribendi ratione, cum istum graviorem studiorum cursum confeceris, si huc redieris, teque in hac laude exercueris, brevi etiam in principibus futurus sis hujus facultatis: quanquam aliquid interea assequere, si cum vacuus quotidie fueris à Legum studiis, animi caussa stilum reprehenderis, & in hac exercitatione, quam dixi, subsecivas operas posueris. Sed quod mihi pene exciderat, multa ex Cicerone tibi memoriæ mandanda sunt, & paranda tanquam magna supellex, tibi ut suppetat in variandis & mutandis sensibus multus & elegans vestitus orationis. Et quoniã ut in victu & vestitu prius necessaria, quam voluptaria quærimus; sic in oratione propriorum primum verborum, deinde translatorum copia comparanda est: haud scio an illæ ad Atticum epistolæ, in quibus nulla est*

 elabo-

elaborata concinnitas, nullum exquisitæ voluptatis aucupium, plurimum proficiant ad latine & emendate loquendum. Quemadmodum nonnunquam etiam gemmarum vis, non tam arte disposita, aut distincta auro, quam pura atque nativa delectat: ita Latini sermonis ubertas sine fuco, aut peregrinis quodammodo deliciis orationis in illis maxime probatur epistolis. Etsi hæc admonitio accommodata est iis, qui nunc primum in eam rationem ingrediuntur; tibi, qui tantum jam hac scribendi exercitatione profecisti, præsertim majoribus rebus occupato, fortasse minus est necessaria. Quare cum grandiori etiam, scribendi genere delectari videaris, nos quoque sive ingenio, sive judicio tuo, certe tempori obsequemur. Cum igitur tibi, ut nunc est, facultas non sit pervolutandi multos Ciceronis libros: ex illis optimos leges, etsi nulli non optimi. Sed tamen orationes leges, & edisces, quæ multum te delectabunt, & scriptionem tuam adjuvabunt. Ignosces vero mihi, si hæc neque subtilius scripsi, ut res postulare videbatur, neque illustravi exemplis. Eram enim & ipse valde occupatus. Quare alias reponam, & accuratius aliquid ad te mittam, quod proximis feriis æstivis in Trebiano tuo vacuus legere possis. Interim vale, & mihi conserva amorem tuum. Romæ. Pridie Kalend. Aprilis.

MAR.

MARCI ANTONII MURETI EPISTOLARUM
LIBER TERTIUS.

M. ANTONIUS MURETUS PAULO MANUTIO S. D.

EPISTOLA PRIMA.

Respondet Manutio partim ad appendicem lib. III. epist. 5: Scriptis literis: *partim ad epistolam sequentem:* Tu vide cui: *ut appendix illa videri queat male ab epist. 6. ad 5 translata esse. Legitur alioquin hæc præsens & in Epistolis Clarorum p. 293. sed nec integra, & male consuta cum partibus duabus alienis, altera epist. 17. altera epist. 11. libri I.*

QUî possum paria paribus? &, si pergis, clamabo me circumveniri. Næ tu, mi Manuti, δεινάς τις εἶ κατ' ἄλλα καὶ μάλιστα εἰρωνεύεσθαι. qui cum ad me eas epistolas quotidie mittas, quales post Ciceronem nemo fecit præter te: tamen delicias facis, & perinde loqueris, ac si meæ, quas ego popularibus verbis, quasi crassiore filo, contextas, ne relegere quidem, quæ mea pigritia est, soleo, cum tuis ullo modo con-

fero, adulor interdum ipsemet mihi: & quia, quam non latine alii loquantur, animadverto, videor mihi paulo, quam illi, longius in hac facultate progressus esse: idem vel te audiens, vel scriptum à te aliquid legens, hastas, ut dicitur, abjicio: & nedum eum putem esse me, quem tu facis, non modo inter principia, sed ne inter impedimenta quidem, ullum mihi relinqui posse arbitror locum. μακάριος εἶ σὺ ταύτης τῆς εὐγλωττίας, μακάριοι δὲ καὶ ἡμεῖς, οἵπερ ὑπὸ σοῦ ἀπέραντον ὅσον ἀπολειφθεῖσιν. οὐ μὴν ἀλλά γε συμβέβηκε τῆς σῆς καὶ ἀπολαύειν ὁμιλίας, καὶ οὐκ ἀναξίους δοκεῖν φιλίας. Sed de his satis. De re Bononiensi, ut plane tibi assentior, ita vota facio, ut Sigonius noster petat. Nam neque Bargeum descensurum puto; alios, si qui erunt, facile ab illo superatum iri confido. Mihi quidem quid magis in optatis sit, quam ut id eveniat, quod tu mihi amice, (utinam etiam vere!) auguraris? Neque video, sane si ille decesserit, quid mihi impedimento esse possit. Fruamur igitur hac spe: quæ sive rata erit, paulo tollemur altius: sive fefellerit, non tamen omnino jacebimus. De Philopono noli laborare, ego istic, si Deus volet, intra quatuor aut quinque dies futurus sum: absens non video, cui possim satis commode id negotii dare. Vale mi Manuti, vale & me ama. IIX. Kal. Septemb. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

II.

Respondet Manutio ad Epistolam ejus lib. III. 12: Qui mihi tuas.

QUod te à curis omnibus acquiescere in mearum epistolarum elegantia ac suavitate dicis, agnosco humanitatem tuam: neque tamen ita me ignoro, ut in meis quicquam

quam posse reperiri elegantiæ putem. Scribo enim ad te sine ulla cura, quicquid in solum, ut dicitur, & dum tibi animi mei sensus aperiam, quibus id verbis faciam, non laboro. Quod eo dico, quia scrupulum quendam injecisti mihi nuper in sermone, cum significares, te epistolis tuis, si quando eas divulgares, velle admisceri quasdam etiam ad te meas. In quo tu etiam atque etiam vide, quid agas. Nam ego quidem nihil unquam (ita tu me ames,) memini ad te scribere, quod non dicam editione, sed lectione magnopere dignum putarem. Sic enim scribo ad te, non quasi ad unum ætatis nostræ hominem doctissimum, & lingvæ latinæ intelligentissimum, sed tanquam ad amicum arctissima mihi necessitudine & familiaritate conjunctum, apud quem in loquendo non modo peccare impune liceat, verum etiam, si quis magnam diligentiam in eo ponat, ut ne peccet, is eo ipso peccare videatur. Itaque ne relegere quidem soleo, quæ ad te mitto. Tuo tamen arbitratu. Scio enim te meæ laudi æque favere ac tuæ; neque vero mihi sumo, ut in hac re, aut omnino ulla in re plus videam, quam tu. Sed de his satis, aut etiam plus satis. Obsecro te, quid est, quod tu, quod apud me Catulli reliqvum est, id biduo ad te mitti petis? an non satis est, dum ne tuis in mora sim? quamquam faciam equidem, quod voles: sed neque mihi, neque tibi expedire istam celeritatem puto. Chartas quinque una cum his literis accipies; cetera, ubi voles, parata erunt. De Hieronymo tuo valde equidem miror, & (vere ut dicam) vix consilium in ea re tuum laudare possum. Tantillum puerum tam procul ablegari? neque te navigatio commovet, quæ concutere ac dejicere etiam homines confirmatæ ac corroboratæ ætatis solet? Mihi crede, valde commoveor: amo enim puerum illum insigniter, tum quia tuus est, tum quia mirifice festivus. Et mihi venit in mentem, quæ ille jam pericula misellus subierit, pæne prius in vitæ discrimen adductus, quam sentire posset, quid jucunditatis esset in vita. Deum tamen cælestesque omnes ex animo comprecor, ut fortunent, quod

agis. Et aliud, quod ſcribam, nihil eſt, & Molinus noſter me admonet redeundum eſſe ad Catullum. Nihil igitur addam, niſi ipſius nomine plurimam tibi ſalutem. Etiam Herculem tuum noſtro utriusque nomine plurimum ut ſalutes, à te petimus: quanquam equidem eſt, tibi, Hercules, quod ſuccenſeam. Te ne, cum hic eſſes, ſemel tantum ad me adiiſſe, neque poſtea rediiſſe amplius? Itaque ut te ulciſcar, nihil adhuc ad eas literas, quas à te pleniſſimas ſvavitatis accepi, reſpondeo. Curavi tamen, ut id, quod petebas, ad te mitteretur. Valete ambo, nosq; amate ambos. Patavio. A.D. XIV. Kal. Maji. Nolo enim facere, quod tu, qui interdum pro Majo Aprilem pro x. xvii ponis. Itaque interdum videor mihi accipere literas tuas XX. diebus ipſis, poſteaquam ſcriptæ ſunt. Interdum contra, ſex aut ſeptem diebus, antequam ſcriptæ ſint, perferuntur. Iterum vale.

EIDEM MANUTIO.

III.

HEri reſpondi ad eas literas, quas à te pridie acceperam, ſimulque miſi ad te chartas aliquot Catulli. Ego ſtrenue urgeo: ſed vix credas, quam multa quotidie incidant, quæ curſum impediunt meum. Omne tamen obſtaculum atq; omnem impeditionem facile ſuperat ſtudium tibi obſequendi meum. Cras expecto à te, quantum typis deſcriptum erit. Eſt etiam aliud, quod mihi à te curari pervelim. Lambini interpretatio librorum de moribus valde à me deſideratur: & ſcis me, quam ſim in hoc genere impatiens. Vel ignotorum hominum libros ita ardenter appetere ſoleo, ut omnis mihi celeritas tarda eſſe videatur: nedum hoc carere poſſim, qui & hominis amici eſt, & habet percrebram perque honorificam mentionem mei. Miſi ad Valgriſios, qui emeret: cauſſati ſunt, nondum eſſe abſolutum. Ego autem illos mentiri ſcio. Nam Lambinus ipſe ad me, jam antequam iſtinc diſcederet, ſcripſerat abſolutum eſſe. Neque vero exputare poſſum, cur negent. Obſecro te, mitte aliquem de tuis, qui emat, ita tamen ut ne me nominet.

net. Ego mox ad te pecuniam, quanti emptus erit, mittam. Commodum hæc scripseram, cum ad me Aldus suavissimus cum magistro. quid quæris? mi Manuti, beasti me: neque quicquam mihi jucundius facere poteras. Nihil illo puero festivius; nihil ingeniosius; nihil amabilius; nihil ardentius in studio virtutis ac literarum. Quanta in sermone suavitas! quanta indoles in ipso vultu ac motu corporis: ut in summa ingenii celeritate parem modestiam facile agnoscas. Itaque feres hoc æquo animo: spero eum aliquando & patre & avo majorem ac celebriorem futurum. Ne vivam, si non ex animo loquor. Hoc tantum in summa lætitia, quam ex ejus adventu cepi, aspersit mihi nonnihil molestiæ, quod senex ipse cum febri venit. Itaq; duos hospites libentissime vidi: tertiam illam, quæ se comitem adjunxerat, libenter exclusissem. Curabitur uterque eorum ea diligentia, ut intelligant hanc quoque domum tuam esse. Vale, & salve à Molino. Patavio.

Scriptam esse dixerim hanc Epistolam XI Cal. Maji, h. e. pridie, quam scriberet eam, quæ libri I est 6: Si Pegasi; *ut adeo hæ duæ conjungendæ videantur.*

EIDEM MANUTIO.

IV.

Respondet Manutio ad ejus lib. III. Epist. 17: Tu vide; *quæ quidem ad nos non videtur pervenisse integra.*

ARdeo iracundia, eo magis, quod vereor, ne culpam esse in me aliquam putes, quæ nulla est. Dii me atque homines oderint, si unquam in vita ullam mihi majorem hausisse videor acerbitatem. Neque nunc quid agam, aut quid cogitem, aut quid consilii capiam, scio. Quartus hic est dies, cum illa quinque folia, quorum me ipsa recordatio discruciat, tabellariis data sunt, Sed nescio quo fato, inscien-

ſciente me,cum cæteræ literæ meæ recta domum ad te mitti ſolerent, hæ miſſæ ad tabernam librariam Valgriſiorum. Qui ſi te & me prodiderunt, eaque perfide ac malitioſe interverterunt, maximam malam peſtem eorum capiti precor: ut contra Deum ipſum oro & quæſo, ſi quid in hac re à me aut malitioſe, aut negligenter factum eſt, ut me omnibus peſſimis exemplis multatum velit. Si quid culpæ eſt, à Lepido eſt: quanquam hujus ipſius nullam fuiſſe culpam, certo ſcio. Quod ego te, mi Manuti, per genium tuum, perque illam maximam & ſanctiſſimam conjunctionem noſtram, quam ego ſemper ſumma fide & colui & colam, obſecro & obteſtor, primum ut credas, nihil à me commiſſum eſſe, cur ulla vel leviſſima culpæ ſuſpicio in me hærere debeat; deinde, ut hoc tibi perſvaſiſſimum ſit, tantum me ex hac re dolorem percepiſſe, quantum neq; ferre moderate, neque ullo modo exprimere poſſum. Craſtinæ tuæ literæ me aut recreabunt, aut conficient. Nam ſi folia illa ita tempori recuperata ſint, ut tu nihil ex ea re detrimenti ceperis, reviviſcam: ſin ſecus acciderit, non dubito, quin ex dolore in gravem aliquem morbum incidam. Filius tuus heri mane diſceſſit una cum magiſtro. Uterque à me pro viribus amice & diligenter curatus eſt. Viſus eſt mihi plane depoſuiſſe illam animi ferocitatem, quæ aliquando, ne una cum ætate accreſceret, ſubverebar. Tentavi etiam, ſed leviter, quos progreſſus feciſſet in literis. Vis aperte tecum fabuler? Viſus eſt mihi doctior magiſtro ſuo. Sed cum cogito, literæ tuæ me conturbant. Scribis enim, ut ad te de filiolo tuo aliquid ſcribam, quaſi antea nihil ſcripſerim: deinde reſpondes de libro Lambini. Atqui ego, quibus literis a) ad te de Lambini libro ſcripſeram, iiſdem de filiolo tuo ſcripſeram multa. Itaq; hunc nodum non poſſum diſſolvere. Nam quod ad finem joculariter ſcribis, nos aliquid eſſe, quibus neque Tirones, neque Alexi-

a) *ea Epiſtola eſt hujus libri tertia.*

Alexides *b*) desint: ad id ego nunc respondere nolo; neq; enim jocari in tanta animi perturbatione possum. Tu sine dubio felicior & sapientior: cui etiam curis impedito, tamen quod rideas, venit in mentem. Mi Manuti optime & amicissime etiam atque etiam vale. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

V.

QVam pæne furvæ regna Proserpinæ
Et judicantem vidimus Æacum! c)

Licet enim jam canere depulso metu. Sed tamen, quidquid dicat puer Lepidi, negligentia ipsius origo hujus molestiæ fuit: quod è meis hesternis literis *d*) aliqua ex parte intelligere potuisti. Sed quando res omnis in vado est, desinamus, ut ille ait, querelarum. Alexin *e*) tu mihi invides? at mihi nunquam in mentem venit, ut Tironem *f*) tibi inviderem. Et hic Alexis ipse quamdiu tuus fuit? quanquam non video equidem, hic cur Alexis dicatur. Neque enim ego ex eadem schola sum, ex qua Pomponius: at ille alter studiorum tuorum socius, jure ac merito Tiro, qui ætatis nostræ Ciceroni operam daret. Quem à te discessisse ipsius causa doleo: tua non dolerem, nisi tibi submolestam esse ejus abitionem è tuis literis viderem. Ipse hodie ad me venit, egitque mecum, ut se in disciplinam meam reciperem. Ego ei prolixe, quidquid possem, & pollicitus sum, & detuli. Itaque ut video, agnosces aliquando in meis literis etiam ipsius manum. Sed omittamus jocos. De filiolo tuo

b) *Tiro Ciceronis Amanuensis fuit, Alexis Pomponii Attici. Alexidis autem nomine Molinium, Tironis Herculem Podocatharum designat, illum Mureto, hunc sibi à manibus.*
c) *Horat. lib. II. Od.* 13.
d) *Quæ hic proxime præcedunt.*
e) *Molinium.*
f) *Herculem Podocatharum. Vid. lit. b. ad epist. præced.*

tuo scripsi heri g) ad te sincere & ex animo, quid mihi videretur. Noli putare eum olim unum ex multis fore. Excellet, mihi crede, satis bono (in his rebus quidem) auguri, & officiet nostris utriusque luminibus. De Hieronymo, Pusione mellitissimo, spero equidem successura omnia, ut volumus. Sed nescin' tu amori perpetuum esse comitem adjunctum metum? Ego autem, (quæ tua sunt in me plurima maxima beneficia,) nisi liberos tuos, dum vivam, eadem, qua tu, caritate prosequar, omnium mortalium ingratissimus fuerim. Primum Catulli folium accepi: in quo menda quædam sunt non magni momenti. Item illud vellem, quod in priori editione factum erat, inter cujuscunque epigrammatis finem, & declarationis principium, inanis spatii aliquantulum relictum esset. Nam ad concinnitatem & elegantiam, multum: ad libri molem aut nihil, aut perpusillum quiddam accessisset. Sed neque hæc valde displicent. Quatuor folia cum hisce literis accipies, quantum autem impressum est, quamprimum ad me mittas velim. Vale, & salve à Molinio. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

VI.

Respondet Manutio ad ejus lib. III. Epist. 19: Quid? tu me.

QVod igitur scribendi argumentum capere me jubes, si ad ignotos non facillima ὑπόθεσις, quod & scribis, & ego ita esse video: cum eorum, quos nominas, æque mihi ignotus uterque sit? Etiam illud: nullam ne hic quoque aut ambitionis aut levitatis suspicionem futuram putas? Explica mihi hæc quoque. Nam ego quidem sine ulla dubitatione, quocunque tu duxeris, sequar. Ac tua quoque res agitur: tanta est nostra conjunctio, ut, quicquid alteri boni

g) *Epistola praeced.*

boni malive accidit, id ab altero alienum esse non possit. Vel hos igitur, vel si quos alios habes, quos nugis meis magis oblectatum iri putes. Miratus sum tam longam epistolam tua manu: non enim sum nescius, quantum tibi incommodet scriptio. Itaque in summa voluptate, quam ex ea capiebam, (est enim sane luculenta, planeque tua) illud mihi doloris nonnihil afferebat, quod cogitabam de oculis tuis. Sed profecto vel ex eo perspicitur vis amoris erga me tui, qui, quod nosti, quantam è tuis literis hauriam svavitatem, ut ea me expleas, ne oculis quidem parcis, quos nobis charissimos esse natura voluit. Equidem etsi manum tuam ita amo, ut nullam æque aliam: tamen nihil mihi videtur longius, quam dum ille ad te amanuensis venerit. De epistolis tuis, video quid agas: mihique jam videre videor illum diem, cum ut illius *h*) ad Cælium, sic tuus ad Muretum liber extabit. Nam illud quidem nimium esset, ut Cælii ad illum, sic amiculi illius tui inseri unum. Quod ego neque spero, neque ut quidquam, nisi quod tibi videbitur, facias, peto. Quatuor illas, quas petis, propediem habiturus es: ad eas enim describendas, operam mihi suam Molinus noster ultro detulit. Quod autem videris subdubitare, ecquid ego eas asservaverim: obsecro te, usque eo tu me aut negligentem aut barbarum & inhumanum putasti, ut eas perire finerem? In meis ita negligens sum, ut nemini cedam: quæ à te veniunt, præsertim paulo accuratius scripta, ea habeo ἐν κειμηλίοις. Catulli reliqua expecto. Sed mehercule valde vos istic properatis: dicendum enim est: Dædaleo mihi, ut Plautus loquitur, remigio opus fuerit, si præire vobis velim. Intendam tamen cursum quantum potero, & deficiam prius, quam defatiger. Vale. Menilius tibi salutem, ut solet. A. D. III. Kal. Maj. Patavio.

EIDEM

h) *Ciceronis.*

EIDEM MANUTIO.

VII.

Respondet Manutio ad ejus lib. III. Epist. 20: Mihi vero: *eam & supra habes lib II. Epist. 21.*

EPistolam meam tibi probari gaudeo, eo magis, quod, ne secus accideret, verebar. Scripseram enim raptim, neque ipse mihi magnopere satisfeceram: nunc te fretus, ceterorum judicia non extimescam. Nam quod cœlum Italicum mihi profuisse dicis, est omnino in eo aliquid: sed multo mihi plus tua consvetudo profuit; neque mirum est, si tecum adsidue versans, colorem aliquem eloquentiæ contraxi. Quare si ex animo mihi gratulatus es, quod ego ita esse, quia cupio, credo: gratulare potius tibi ipsi, qui tales habeas discipulos. Tibulli principium, quod à me requiris: videlicet μνημονικόν ἐστιν ἱκανῶς τῇ α. Jam enim aliquot dies sunt, cum ad te misi duo prima folia. Tertium cum his literis accipies *i*): cætera κατὰ μέρος. Ama me & vale. Epistolas tuas, ut diligenter custodiam, admonendus non sum: sed & describendas curabo. V. Id. Maj. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

VIII.

ET ardeo incredibili studio omnia tibi prolixissime pollicendi: & vereor, ne incensus cupiditate obsequendi tibi plura promittam, quam postea præstare possim. Illud tibi omni asseveratione confirmo me manibus pedibusque obnixe operam daturum, ut aliquid navem, quod tu probes. Sed te quæso, Manuti optime & amicissime, noli plura à me exigere, quam vires ferant. Quæ si pares essent, aut animo meo, aut opinioni tuæ: nihil re-quire-

i) *Hinc intelliges, proximam ab hac Mureti Epistolam esse eam, quæ supra libri I est 7. ut adeo hæ duæ veniant conjungendæ.*

requireres, quo observantia in te mea illustrior fo[r]et. Sed hæc alias. Nunc te orabo, (quod tamen tuapte sponte te facturum fuisse arbitror,) ut earum rerum, de quibus nuper ad me scripsisti, impressionem differri jubeas, dum certius à me & exploratius aliquid accipias. Interim illæ priores inprimi poterunt: & ego præter id, quod una cum his literis accipies, cras ad te aliquid aliud mittam: neque patiar operis, quid agant, deesse. Si nihil aliud, certe in aliquot Propertii obscuriores locos scholia quædam elaborabo. Vale, Patavio.

EIDEM MANUTIO.

IX.

O Præclaram epistolam tuam *k*). Itaq; mihi senium est, dum eam typis descriptam videam. Heri eo ad te non scripsi, quod ternæ literæ Bononiam scribendæ erant: & alioqui nihil inciderat epistola dignum. Hodie accepi literas à Sigonio, quas ipsas ad te mitto, ut meum gaudium solide gaudeas. Cras mittam ad te versuum meorum partem, id est, elegias, & aliquot epigrammata: cætera ἐφεξῆς. Quid jam? quid scribam amplius? nihil, nisi ut me ames: quod tamen te facere, mihi jam pridem exploratissimum est. Herculi nostro plurimam salutem. Vale, quantum usquam est hominum, homo optime & integerrime. Puto fore, ut hodie ad te iterum scribam. Etenim duo fratres adolescentes nobilissimi, ita ut inter domum ipsorum & domum Regiam arctissima affinitas intercedat, iidemque opulentissimi, &, quod caput est, honestarum artium studiosissimi, heri significarunt mihi, se tui videndi causa Venetias velle proficisci: & à me petierunt, ut sibi aditum ad te patefacerem. Facturum recepi, & libenter quidem. Eos igitur vesperi ad me venturos puto, ut epistolam

k) *Eam intelligit, quæ in Manutianis est lib. III. 25.* Cum antea. *de qua eadem dictum est à nobis aliquid supra ad lib. I. Epist.* 14. *lit. m.*

commendatitiam *l*) petant. Præceptorem hic secum habent, senem, honestum, nummatum, eruditum, studiosum tui. Scripsit olim libellos qvosdam non inelegantes, & intimus Budæo fuit. Ei ego ipsi auctor fui, ut ad te literarum aliquid daret. Putare me eum tibi de nomine, propter eos, quos dixi, libellos, non ignotum esse. Tu si quid ad eum rescripseris, bonum & bonorum studiosum hominem tibi adjunxeris. Amanuensi tuo, cujus manum longo post tempore agnovi, multam à me salutem. Iterum vale ἄνερ εὐδοκιμώτατε καὶ τῷ ὄντι φιλόφιλε ἐν τοῖς μάλιστα. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

X.

MAgis magisque se omni ex parte declarat amor erga me tuus. Ferraria literas hoc quatriduo expecto *m*). Si licebit, utemur: sin, aliud videbimus, aut hic ad tempus durabimus. Pola quidem tua *n*) nobis ultima anchora futura est: nam quo tu cupidior es in deferendo, eo me in accipiendo verecundiorem esse par est: sed tamen, si res feret, non abnuo. Versus meos mittam ad te propediem ad sexcentos, aut paulo amplius, eosque nunquam antea impressos. De illis quid faciendum sit, tu judicabis. Ego enim plane hisce de rebus minime jam laboro. In eis est elegia quædam ad Joannem Baptistam Amaltheum; una item ad Franciscum Duarenum, & ad alios quosdam alia; epigrammata item aliquot, & alia quædam. Ego quantopere te amare debeam, omnes sciunt; quantopere te amem οὐδ᾽ εἰ μοὶ δέκα μὲν γλῶτται. nosti cætera. Valetudinem

l) *hanc esse puto, quæ legitur supra lib. I, 19.* Adolescentes, quo.

m) *à Morino Cardinali, de quo prope finem Epistolæ.*

n) *prædium hoc Manutii fuisse ac secessum, sequens declarabit Epistola.*

nem tuam cura, & amicissimum illum nostrum, quo cum Murani fuimus, si quando invises, meo nomine etiam atque etiam salutato. Patavio postrid. Kal. Septemb. Hæc scripseram mane: statim à prandio allatæ sunt literæ à Petro Morino Cardinali, nihil esse longius, quam dum me videat: maturem igitur, quantum possum, venire. Atque ego ita plane faciam: etsi non fiet hoc sine luculenta jactura rei familiaris meæ, maxime propter ædes, quas, quomodo locaturus sim, nondum scio. Sed tu hoc nemini dixeris. Opprimi enim in ipso articulo certos homines volo, qui nunc, quia me valde laborare, ut hîc maneam, putant, ferociunt. Ipsi sentient. Mi Manuti optime & amicissime etiam atque etiam vale. Ego posthac quotidie ad te scribam: tu quoque, si me amas, quod commodo tuo fiat, quam sæpissime scribito. Nam ex tuis literis etiam brevissimis incredibilem quandam haurio voluptatem.

Respondet Manutius Epistola, quæ jam hic sequitur:

PAULUS MANUTIUS M. ANTONIO MURETO suo S. D.

XI.

In Manutianis Epistolis hæc est libri III. 26. verum illic & interpolata quædam & initio ejus pariter ac fini quædam accesserunt. Prima ejus verba sunt: Laborabam vehementer. *Ultima:* omnes debent. *Sed illud profecto principium mihi nunc suspectum est, ut, quæ hic leguntur, sinceriora credam.*

Constituit animum meum, aliquo interdum, ut vere dicam, rerum tuarum metu fluctuantem, epistola tua, atque ad metum accedebat indignatio. quid? virtuti ne decrit ornamentum? aut etiam locus, ubi consistat? tantáne

est temporum iniquitas, & hominum in suis bonis ignoratio? Hæc ego quandoque mecum. Nunc vacuus cura jam sum, & ex eo, quod significas n) *ut in exoptata fortuna triumpho. Tuos versus tua fretus humanitate jam promiseram. Eos expectabo minima, si fieri potest, interposita mora, nec tu velim diuturna me expectatione ducas. Illa ad illum, qui te nunquam amabit, quem scis male audire suo merito, cur non transferas ad alium? equidem suadeo. Quod si tenerem* ὑπόθεσιν, *facile dicerem, ad quem: me à lusibus,* καὶ πάντων ἀπὸ τῶν ἐρωτικῶν *plane revocat non solum natura mea, sed ætas etiam, senectuti propior, quam adolescentiæ. Itaque si quid ad me scribes, remove, amabo te, omnia, quæ tamen dilexisse Plato videtur,* ἀφροδίσια. *Intelligis, opinor, quid significem: quod tu me petere, vel cupere etiam, si me putas ingenium tuum nosse, existimabis. De benevolentia tua, & si nunquam dubitavi, ex te tamen ipso ea, quæ opto, libentissime audio: quanquam ad studium in te meum nihil animi tui addit commemoratio. Non enim te amare cœpi, ut ipse me amares, sed quod amabilem ipsum esse duxi multis nominibus; quæ tibi ipsi ne exponam, non modo meus, verum etiam tuus pudor impedit. Jactura te movet rei familiaris in discessu repentino. Noli laborare: lucrum erit in damno; si spectas eum, qui te excipiet, præstantem virum, erga tui similes optime animatum, cujus egregiam voluntatem non dissimilis fortuna comitatur. Sarciet igitur ille, si quid ob subitam migrationem damni facies: &, ut spero, tuum te consilium quotidie magis oblectabit. Polam video te abjecisse,* o) *& lætor mehercule tua causa. Veruntamen, si quando opus erit, secessum illum non contemnes: ut habeas tu quoque exemplo Africani, & Lælii, tuum Lucrinum, cujus in littore, neglectis regum thesauris, omni prorsus ambitione*

n) *tibi paratam scil. Ferrariæ conditionem esse apud Cardinalem.*

o) *nempe quia Ferrariam cogitas.*

bitione solutus, aut conchas legere, aut fluctus numerare possis; eoque lætius, si me tibi tantæ comitem voluptatis Deus aliquis obtulerit. Verum hæc, ut quidem nostræ nunc utriusque res habent, inania: quæ tamen, si saperemus, omnium fortasse prima. Sed vides me tecum garrire? captum voluptate sermonis, dum te quasi præsentem alloquor, & utor manu ejus adolescentis, quem jure Latii donatum, Cretensibus ademptum, affirmo tibi dignum aliquando fore nostro contubernio, quod quidem studiose agit, tuo maxime exemplo incitatus: etsi non te nostra domus, sed tua te industria, tuum nobilitavit ingenium. Vale.

Respondere huic Muretum dicas lib. I. Epist. 15: Valde recreatus: *nisi potius dicendum, quod & dies adscripta suadet, illam & hac & præcedente priorem esse.*

M. ANTONIUS MURETUS
PAULO SACRATO SUO
S. D.
XII.

Videtur respondere Epistolis Sacrati tribus, quas dedimus in Appendice, O fortunatum: Literas ad te: *&* Cognovi ex literis. *Habetur autem apud Sacratum lib. I. p. 45. & hæc Mureti Epistola.*

NEque te uno amabilius quicquam, aut officii plenius, neque literis tuis festivius, omnique suavitate conditius fieri potest. Quæ si quam lepide ac polite loqvuntur, tam etiam vera de me prædicarent, magna causa esset, cur & ego mihi gauderem, & tu tibi de amicitia nostra gratulareris. Nunc ea res me male habet, quod, cum in meum (ut dicitur) sinum inspicio, meque ac mea omnia diligenter excutio, nihil propemodum tale reperio, qualia mihi tu innumerabilia affingis: ut mihi tale quiddam usuveniat, quale histrionibus, qui dum in scena Agamemnonem a-

gunt, aut Atreum, concipiunt ſpiritus quoſdam regios; poſt, abſoluta fabula, dum ad veſtitum ſuum, & ad ſe ipſos redeunt, agnoſcant neceſſe eſt, ficta fuiſſe illa omnia & alienæ oblectationis cauſa ad breve tempus ſuſcepta; ſe vero homines tenues, & non admodum magni pretii artifices eſſe. Sic ego quamdiu tuas literas lego, & à te tanquam à Chorago aliquo impoſitam mihi perſonam ſuſtineo, placeo mihi, (fatebor enim, quod verum eſt,) & videor eſſe aliquis: poſt ubi ille quaſi ventus reſedit, agnitum errorem meum tacitus rideo, meque tanquam ad ſolitum cultum, ita ad uſitatam illam & perpetuam meam de me opinionem refero. Sed hæc aut in aliud tempus reſervemus, aut quod ſatius eſt in perpetuum omittamus. Ego te Sacrate pro eo ac ſingularis virtus & doctrina & voluntas erga me multis teſtata officiis poſtulat, & amo & magnifacio, neque id facere deſinam, donec tu is, qui es, eſſe deſieris, quod exploratum habeo nunquam fore. Ardeo autem mirifica quadam cupiditate, ſi qua id ratione à me perfici poteſt, ut etiam poſteris hujus conjunctionis noſtræ memoria prodatur, amicosque vixiſſe nos, non æquales modo noſtri, ſed futura etiam ſecula intelligant. Cujus rei gratia conſtitueram repertas à me in Gallia, neque usque in hunc diem à quoquam divulgatas Victorini veteris, non Rhetoris modo, ſed Philoſophi quoque ac Theologi lucubrationes in publicum emittere; cumque in eis emendandis non parvum laborem ſuſtuliſſem, ad te potiſſimum mittere, & tibi quaſi dicare, quicquid in eis mea induſtria effectum eſſet, jamque id feciſſem, niſi me quiddam, quod aliquando intelliges, retardaſſet. Tu interea mi Sacrate perges amare me, ut facis, tibique certo perſvadebis, te à me merito tuo mirabiliter amari. Salutabo tuo nomine Janinellum, cum primum eum videro. Vale. V. Id. Sext. CIϽ. IϽ. LXIII. Romæ.

Reſponſionem quære in Appendice noſtra epiſt. IV; Si de tui animi.

EIDEM

EIDEM SACRATO.

XIII.

Respondet Sacrato ad modo memoratam epistolam: Si de tu animi. *Hæc autem Mureti legitur & apud Sacratum lib. I. p. 49.*

E Tuo tam diuturno silentio suspicatus eram te Ferraria abesse, ideoque ipse quoque intermiseram scribere, donec mihi Martellius primum, deinde Lælius Gavardus eleganti, ut visum est, ingenio adolescens, salutem tuis verbis nunciarunt. Quæ fuit illa quidem mihi pro eo ac debuit gratissima: sed è sermone Martellii eam cepi molestiam non sane mediocrem, quod ex eo de molestiis, quibus tu interea conflictatus es, & de matris tuæ lectissimæ & te tali filio dignissimæ mulieris infirmitate cognovi. Itaque cogitabam primo quoq; tempore ad te exarare aliquid literarum, quo & purgarem me, qui tamdiu nihil scripsissem, & minuerem, quantum id quidem in me esset, ægritudinem tuam. Sed dum diem ex die duco, homo cum cæteris in rebus non admodum industrius, tum ad scribendum pigerrimus, (non modo enim nosse sua vitia bellum est, verum etiam fateri,) tu, quo nemo usquam in omni genere humanior aut officiosior est, occupasti, missis ad me svavissimis & reliquarum tuarum simillimis literis. Ad quas ego quia distractus aliis curis tam copiose quam vellem respondere non possum, strictim saltim singula eorum capita attingam. Primum igitur à te, quantum me amas, tantum peto atque contendo, ut omnia potius, quæ negantur fieri posse, eventura existimes, quam ut quicquam de meo in te amore, aut (ut verius dicam) de mea tuis virtutibus & jucundissimis in me officiis debita observantia detrahatur. Gratulor tibi de recuperata matris valetudine, cui etiam ipsi à me salutem dicas, eique meo nomine gratuleris velim; puto eam quanquam semel tantum à me visam, facile tamen redituram in memoriam mei. Quod

ad te ſcripſit Lælius, magnam quotidie non adoleſcentum modo, ſed omnium ætatum atque ordinum multitudinem ad me audiendum ventitare, ſane veriſſimum eſt, idque, ut verum fatear, ipſi mihi permirum videri ſolet. Nam & Romæ rarum id eſt, & ego in me nihil ſentio, quo tanta hominum ſtudia excitentur. Sed quando ſunt, qui aliter ſentiant, intendo equidem omnes ingenii nervos ad conſervandam eam, quæ de me excitata eſt, opinionem: ſed duratura ea nec ne ſit, θεῶν ἐν γούνασι κεῖται. De libro Victorini, quem me tibi, ut nunc loquimur, dicaturum pollicitus ſum, noli dubitare. Nunquam omnino amittam eum è manibus, niſi addito luculento aliquo teſtimonio amicitiæ noſtræ. Interea mitto ad te exemplum oratiunculæ *p*), quam hic habui, pridie ejus diei, quo cœpi Ariſtotelis Ethica interpretari. Vereor omnino ut ſatis emendate deſcriptum ſit: nam quod unum mea manu ſcriptum habebam, id Callippides ille, de quo etiam prioribus literis aliquid ſcripſi, *q*) duos jam menſes apud ſe habuit, neque adhuc extorquere poſſum. Sed tanto mea melior futura conditio eſt: tu enim ſi qua à me ipſo peccata erunt, ea illi, qui deſcripſit, adſcribes. Mi Sacrate optime & amiciſſime etiam atque etiam Vale. Romæ XIIX. Kal. Februar. cIↃ. IↃ. LXIV.

EIDEM

p) *ea eſt Volum. I. 7.* Veteri conſvetudine.

q) *In præcedente quidem Mureti epiſtola tale nihil eſt. Itaque aut omiſſum id in ea, cum typographo daretur, (quod non plane eſt inſolens, aut aliam hic epiſtolam innui dixerim, quam ad Sacratum, interim dum ille ſilet, ſcripſerit Muretus.* Callippidis *autem vocabulo cunctator aliquis intelligitur, quo ſenſu & ipſe Muretus lib. I. Epiſt. 85. & hujus libri 46 extrema Callippidem ſe vocat. Eraſmum vide adag. 543.*

EIDEM SACRATO.

XIV.

Respondet Sacrato ad epistolam prid. Id. Octob. A. 1563 scriptam, quæ apud ipsum legitur lib. I. p. 51: Ego Murete optime. *Ubi & p. 52. sequitur hæc Mureti. Illa vero Sacrati in Appendice nostra est V.*

PUto mirum tibi videri, quod tamdiu nihil ad te scripserim, præsertim provocatus à te amantissime & officiosissime scriptis literis, quas ad me jampridem dedisti, spero tamen te facile ignoscere occupationibus meis, neque propterea dubitare de amore, atque observantia erga te mea, quæ, mihi crede, tanta est, ut accedere nihil possit. Cujus rei cum alios tibi multos testes, si opus sit, laudare possum, tum vel in primis Lælium nostrum, adolescentem optimum & svavissimum, qui quoties me videt, (videt autem fere quotidie,) & multa mihi auditu jucundissima de tua singulari virtute, atque humanitate commemorat, & audit me vicissim de te ea, quæ debeo & quæ sentio, prædicantem. Sed mitto hæc. Neque enim dubitare potes, quin à me mirifice ac singulariter ameris, nisi me ingratum atque inhumanum putas: tam male autem te de me sentire non arbitror. Interpretatus sum latine his diebus quintum Ethicorum Aristotelis. Ejus interpretationis mitto ad te exemplaria tria: unum quod tibi habeas, quodque interdum intuens de me cogites; alterum quod meo nomine des Francisco, quem ego & valde amo, & valde me ab eo amari cupio; tertium, quod cum tibi commodum erit, mittas ad clarissimum & eruditissimum virum Episcopum Carpentoractensem; puto enim pro eo amore in me, quem mihi cum sæpe alias, tum proxime, cum hic abiturus esset, ostendit, id munusculum ipsi ingratum non fore. Scribendum mihi est ad multos, & jam noctescit. Ama me Sacrate mi, vir eruditissime & quod ego multo pluris facio,

optime & integerrime: amalme & vale. Romæ. A.D.VI.Id. Martias, M.D.LXV *r*).

EIDEM SACRATO.

XV.

Legitur & in Epistolis Sacrati lib. II. p. 71. respondetque, quod è diebus utrique adjectis Epistolæ conjicere licet, ad ibi p. 70. præcedentem Sacrati: Jam diu nihil; *quæ in Appendice nostra est VII.*

ET si serius ad te scribo quam oportuerat, spero tamen te ejus rei veniam mihi daturum, cum, quæ tam diuturni silentii causa fuerit, cognoveris. Nolebam ad te literas meas sine aliquo munusculo venire; ideoque expectabam, dum habuissem eam orationem *s*), quæ, ut scis, mihi causa fuerat huc citius, quam opinabar, revertendi, ut eam ad te una cum literis mitterem. Habui autem eam nudius tertius tanta omnium approbatione, quanta mihi nunquam contigerat. Neque tamen, quod tantopere cupiebam, possum adhuc ejus te participem facere. Interdixit enim orator Regius, ne cuiquam homini ejus aut aspiciendæ aut describendæ potestatem facerem, antequam eam ipse misisset ad Regem, explorassetque ab eo per literas, placeretne eam divulgari. Expectandum igitur erit tibi aliquot dies. Sed cum primum licebit, polliceor me nulli prius eam missurum quam tibi. Postulat hoc amor erga me tuus, & illa tua & fratrum tuorum nullis meis officiis provocata in me benevolentia, quæ perpetuo obversatur animo

r) *casu accidit, ut hoc eodem & die & anno scriberet Sacratus quoque ad Muretum.* Etsi non cogitabam nunc ad te scribere: *quæ in Appendice nostra est VI.*

s) *ea est XIII. Volum. I. ut partim ex anno illi adscripto colligere licet, qui idem est & præsentis epistolæ; partim ex eo, quod hic paulo post sequitur de Regio Oratore, quod nos dubitare, quin sit pro Rege habita, non sinit.*

animo meo, & interdum quiescere me non sinit, quomodo insigne aliquid omnium vestrum causa facere possim, cogitantem. Quod si nihil aliud potero, certe tamen in aliqua parte scriptorum meorum (si qua est ea gloria,) intexam aliquid quod posteris testetur, mihi cum plurima vobis deberem, remunerandi facultatem non affuisse, ornandæ ac celebrandæ virtutis vestræ voluntatem non defuisse. Vale, fratribus tuis, Canalio, Lollio, peto à te ut meo nomine salutem dicas. Romæ IV. Id. Octob. M.D.LXVI.

Antequam hanc acciperet Sacratus, scripsit eam, quæ in Appendice nostra est VIII: Quantum acceperim dolorem. *Huic autem Mureti, & forte sequenti, ac nescio cui tertiæ respondet opinor illa sequens IX:* Accepi tres abs te.

EIDEM SACRATO,

Amico eximio ac singulari.

XVI.

Respondere Sacrato videtur ad Epistolam, quam modo dixi Appendicis esse VIII: Quantum acceperim dolorem. *Quo posito, idem utrique annus merito adscribetur.*

At ita mihi omnia, quæ volo, in vita contingant, Sacrate optime & humanissime, ut ego simul atque liberatus sum ea cura orationis habendæ ad Pontificem, quæ me tam multos dies occupatum districtumque tenuerat, literas t) ad te dedi, quibus & causas afferebam illius diuturni silentii mei, & cur ejus orationis exemplum, cum maxime cuperem, tamen ad te mittere adhuc non possem, aperie-

t) *eas esse, quæ hic proxime antecedunt*, *res ipsa loquitur. Quare annum huic epistolæ dedimus eundem, quem præcedenti.*

aperiebam. Nunc ad alia. Ego mi Sacrate nisi te & fratres tuos homines humanitate, comitate, omni denique virtute tibi geminos, totamque uno verbo domum vestram non amem modo, sed colam etiam & observem, & ingratum me & hominis nomine indignum esse fatear. Ex quo enim me ad amicitiam tuam applicui, ita mihi vestra omnia patuerunt, ut plane perspicerem, cum inter vos, ut & fratres, & tales fratres decet, amicissimi & conjunctissimi sitis, vix tamen esse quenquam ex vobis alteri, quam me omnibus, cariorem. Idque eo majus mihi atque admirabilius videtur, quod nullo meo in vos merito provocati, tanta me benevolentia complexi estis, ut plane cognorim verum esse, quod à sapientissimis hominibus dictum acceperam, ut quisque ipse amabilissimus sit, ita ad alios amandos promptissimum ac propensissimum esse. Nam quod tu causam amoris erga me tui solitus es conferre in eruditionem scilicet meam, & alia quædam magna ac præclara bona, quibus tibi videor excellere: utinam quidem ita esset, ut prædicas. Sed quo me diligentius excutio, eo magis intelligo omnia in me aut mediocria esse, aut etiam infra mediocritatem; nihil eximium aut singulare, nihil quo non unus aliquis ex multis me aut adæquet aut vincat. Itaque indulgeas licet amori tuo, & iis me laudibus immerentem oneres, quas ego in te referre multo justius ac verius possem: nunquam efficies, ut non ego tuum in me studium tuæ tantum humanitati acceptum feram. Sed his quidem rebus jam modus sit, aut potius perpetuum inter nos de eis silentium. Peto à te, ut me hic aliquid tua causa facere jubeas, quo testari possim, quantum tua causa cupiam. Mihi crede, enitar, &, ut spero, perficiam, ut cum ad æquanda tua in me merita facultatem mihi deesse omnes videant, voluntatem deesse nemo arbitretur. Fratribus tuis, Alexandro Canalio, Alberto Lollio, cæterisq; amicis communibus peto, ut meo nomine salutem dicas. Vale XII. Kal. Novemb. ex urbe, M. D. LXVI *u*). *De*

u) *hunc annum posui pro* 1565. *Causam initio hujus Epistolæ reddo.*

De responsione ad hanc Epistolam vide quæ dixi ad præcedentem.

EIDEM SACRATO.
XVII.

In Epistolis Sacrati legitur hæc lib. II. p. 78. Respondet autem ei, quæ ibidem præcedit: Ego ad te literas. *Hæc XI. est Appendicis nostræ.*

Quod nunquam antea evenerat, quodque nunquam eventurum qualibet sponsione contendere ausus essem, id evenit: ut literæ tuæ, quæ mihi semper antehac jucundissimæ fuerant, nuper dolorem mihi ac mœstitiam attulerint singularem. Nam cum illud mihi per se grave atque acerbum fuit, & ægrotasse te, & diu ac graviter ægrotasse: tum vix credas, quam me pupugerit illa cogitatio, interea toto illo tempore cessasse me, & quodam modo defuisse officio, neqe quidquam scripsisse, quo hominis amicissimi & de me optime meriti leniretur dolor. Etsi enim vere hac excusatione uti possum, nescisse me, tibi male esse: tamen ea ipsa excusatio excusationis indiget: cum indecorum sit, cujus in me tot tantaque officia extiterint, tamdiu me, qua is valetudine uteretur, nesciisse. Est omnino hujus rei culpa aliqua etiam in communibus amicis, qui cum me tuo nomine salutabant, nihil addebant, nisi illa vulgaria, conservare te diligenter memoriam mei, & scripturum ad me, cum commodum esset; petere ut ego quoque idem facerem; invaletudinem tuam aut celabant me, aut ipsi quoque nesciebant. Utut est, convaluisse te gaudeo, petoque à te primum, ut pro solita tua humanitate ignoscas mihi, si diutius ad te scribere distuli, quam par erat: deinde ut quantum me amas, tantum operæ ac diligentiæ conferas ad valetudinem tuam & confirmandam & conservandam. Hoc ita videris facillime consequi posse, si ad corporis exercitationes aliquid addideris, de exercitationibus animi atque ingenii

ingenii aliquid detraxeris. Neve putes quidquam me tibi suadere, quod non satis exploratum habeam: ego quoque idem facere cœpi, & mihi insigniter prodesse sentio. Tu quando eo ingenio es, ut cognatis, ut amicis, ut patriæ, ut bonis omnibus libentissime operam des, eorumque commodis perpetuo inservias, ut id facillime ac diutissime facere possis elaborato. Mi Sacrate optime, etiam atque etiam vale. Salutem plurimam lectissimis tuique simillimis viris fratribus tuis, itemque Paludino, Canalio, cæterisque amicis. Romæ XIII. Kal. Jan. M. D. LXVII.

EIDEM SACRATO.

XVIII.

Invenies hanc & in Epistolis Sacrati lib. II. p. 82. Respondet autem duabus ibi præcedentibus, quæ sunt in Appendice nostra XII: **Ego ad te jam diu; *& XIII:* Vereor interdum, ne.**

NOn puto me tibi ita ignotum esse, Sacrate vir optime & eruditissime, ut metus ille, qvem scribis, cadere in animum tuum potuerit, ne, qvia diu jam ad te non scripsissem, tui etiam oblitus essem. Qvomodo enim tui me capere possit oblivio, qvi & is vir es, cujus etiamsi nulla unqvam in me officia extitissent, singularis tamen probitas & doctrina deleri ex animo meo non potest, & ea in me beneficia contulisti, ut etiamsi illa in te non essent, qvæ te omnibus & amabilem & admirabilem reddunt, ego tamen non summe amare te sine singulari improbitate ac prope dixerim, impietate non possem? Sed ut iis qvos ita alto sopore oppressos videmus, ut nullis clamoribus excitari qveant, aculeos interdum admovemus: ita tu mihi nimis jam diu, ut verum fatear, dormienti, & ad tuas svavissime amantissimeqve scriptas literas nihil respondenti, istas orationis faces adhibere voluisti, qvibus me non langventem modo, sed (ita me DEUS amet!) semimortuum ad scri-

ſcribendum excitaſſes. Illud mihi moleſtum eſt, qvod tam longo intervallo nihil tamen habeo, qvod poſſim ſcribere, præter illa communia, valere me, & tibi ex animo bene cupere, neqve qvenqvam eſſe omnium mortalium, cujus ego amicitiam tuæ anteponendam putem. Neqve vero aut Lollium meum minus amo qvam ſolebam: aut eos, qvos tu mihi conciliaſti, ornatiſſimos viros collegas tuos, Paludinum & Canalium: ſed neſcio, qvomodo hos jam aliqvot menſes tantus me occuparat veternus, tanta ſcribendi ſatietas ceperat, ut ne in Galliam qvidem ſcriberem ad qvosdam, qvi mea illic magni ſane momenti negotia procurabant. Sed hunc torporem excutiam vel maxime cauſa tua: non quod periculum eſſe ullum arbitrer, ne ἡ ἀπροσηγορίη, ut eſt in illo vulgato verſu, amicitiam noſtram diſſuat: ſed qvod iniqvum eſſe intelligo, pro tuo erga me ſummo amore, qvidqvam à me committi, qvod tibi moleſtiam adferre poſſit. Unum à te peto, ut, qvemadmodum iis, qvi diu ægrotarunt, ubi convaleſcere incipiunt, exercitationes à principio non valde laborioſæ imperantur; ita tu mihi, qvi nunc primum accepto literarum tuarum pharmaco ex illo diurno pigritiæ morbo ἀνακομίζομαι, neqve longas neqve accurate ſcriptas literas imperes: neqve in eis aliud qvam meam erga te propenſiſſimam voluntatem & obſervantiam ſpectandum aut reqvirendum putes. Mi Sacrate etiam atqve etiam vale, & me ama. Romæ XIIX. Kal. Qvintiles, M. D. LXIX.

EIDEM SACRATO.
XIX.

In Epiſtolis Sacrati habetur lib. II. p. 112. Reſpondet autem illic præcedenti, quæ noſtræ Appendicis eſt XIV: Quantum de tua.

HEri accepi à te literas ſimillimas tui, terſas, nitidas, elegantes, pleniſſimas humanitatis, & ſpirantes omni

ex

aperiebam. Nunc ad alia. Ego mi Sacrate nisi te & fratres tuos homines humanitate, comitate, omni denique virtute tibi geminos, totamque uno verbo domum vestram non amem modo, sed colam etiam & observem, & ingratum me & hominis nomine indignum esse fatear. Ex quo enim me ad amicitiam tuam applicui, ita mihi vestra omnia patuerunt, ut plane perspicerem, cum inter vos, ut & fratres, & tales fratres decet, amicissimi & conjunctissimi sitis, vix tamen esse quenquam ex vobis alteri, quam me omnibus, cariorem. Idque eo majus mihi atque admirabilius videtur, quod nullo meo in vos merito provocati, tanta me benevolentia complexi estis, ut plane cognorim verum esse, quod à sapientissimis hominibus dictum acceperam, ut quisque ipse amabilissimus sit, ita ad alios amandos promptissimum ac propensissimum esse. Nam quod tu causam amoris erga me tui solitus es conferre in eruditionem scilicet meam, & alia quædam magna ac præclara bona, quibus tibi videor excellere: utinam quidem ita esset, ut prædicas. Sed quo me diligentius excutio, eo magis intelligo omnia in me aut mediocria esse, aut etiam infra mediocritatem; nihil eximium aut singulare, nihil quo non unus aliquis e multis me aut adæquet aut vincat. Itaque indulgeas licet amori tuo, & iis me laudibus immerentem oneres, quas ego in te referre multo justius ac verius possem: nunquam efficies, ut non ego tuum in me studium tuæ tantum humanitati acceptum feram. Sed his quidem rebus jam modus sit, aut potius perpetuum inter nos de eis silentium. Peto à te, ut me hic aliquid tua causa facere jubeas, quo testari possim, quantum tua causa cupiam. Mihi crede, enitar, &, ut spero, perficiam, ut cum ad æquanda tua in me merita facultatem mihi deesse omnes videant, voluntatem deesse nemo arbitretur. Fratribus tuis, Alexandro Canalio, Alberto Lollio, cæterisq; amicis communibus peto, ut meo nomine salutem dicas. Vale XII. Kal. Novemb. ex urbe, M. D.LXVI u). *De*

u) *hunc annum posui pro* 1565. *Causam initio hujus Epistolæ reddo.*

De responsione ad hanc Epistolam vide quæ dixi ad præcedentem.

EIDEM SACRATO.
XVII.

In Epistolis Sacrati legitur hæc lib. II. p. 78. Respondet autem ei, quæ ibidem præcedit: Ego ad te literas. *Hæc XI. est Appendicis nostræ.*

QUod nunquam antea evenerat, quodque nunquam eventurum qualibet sponsione contendere ausus essem, id evenit: ut literæ tuæ, quæ mihi semper antehac jucundissimæ fuerant, nuper dolorem mihi ac mœstitiam attulerint singularem. Nam cum illud mihi per se grave atque acerbum fuit, & ægrotasse te, & diu ac graviter ægrotasse: tum vix credas, quam me pupugerit illa cogitatio, interea toto illo tempore cessasse me, & quodam modo defuisse officio, neqe quidquam scripsisse, quo hominis amicissimi & de me optime meriti leniret ur dolor. Etsi enim vere hac excusatione uti possum, nescisse me, tibi male esse: tamen ea ipsa excusatio excusationis indiget: cum indecorum sit, cujus in me tot tantaque officia extite int, tamdiu me, qua is valetudine uteretur, nescisse. Est omnino hujus rei culpa aliqua etiam in communibus amicis, qui cum me tuo nomine salutabant, nihil addebant, nisi illa vulgaria, conservare te diligenter memoriam mei, & scripturum ad me, cum commodum esset; petere ut ego quoque idem facerem; invaletudinem tuam aut celabant me, aut ipsi quoque nesciebant. Utut est, convaluisse te gaudeo, petoque à te primum, ut pro solita tua humanitate ignoscas mihi, si diutius ad te scribere distuli, quam par erat: deinde ut quantum me amas, tantum operæ ac diligentiæ conferas ad valetudinem tuam & confirmandam & conservandam. Hoc ita videris facillime consequi posse, si ad corporis exercitationes aliquid addideris, de exercitationibus animi atque

ingenii

ingenii aliquid detraxeris. Nebe putes quidquam me tibi suadere, quod non satis exploratum habeam: ego quoque idem facere cœpi, & mihi insigniter prodesse sentio. Tu quando eo ingenio es, ut cognatis, ut amicis, ut patriæ, ut bonis omnibus libentissime operam des, eorumque commodis perpetuo inserbias, ut id facillime ac diutissime facere possis elaborato. Mi Sacrate optime, etiam atque etiam bale. Salutem plurimam lectissimis tuique simillimis biris fratribus tuis, itemque Paludino, Canalio, cæterisque amicis. Romæ XIII. Kal. Jan. M. D. LXVII.

EIDEM SACRATO.

XVIII.

Invenies hanc & in Epistolis Sacrati lib. II. p. 82. Respondet autem duabus ibi præcedentibus, quæ sunt in Appendice nostra XII: Ego ad te jam diu; *& XIII:* Vereor interdum, ne.

NOn puto me tibi ita ignotum esse, Sacrate vir optime & eruditissime, ut metus ille, qvem scribis, cadere in animum tuum potuerit, ne, qvia diu jam ad te non scripsissem, tui etiam oblitus essem. Qvomodo enim tui me capere possit oblivio, qvi & is vir es, cujus etiamsi nulla unqvam in me officia extitissent, singularis tamen probitas & doctrina deleri ex animo meo non potest, & ea in me beneficia contulisti, ut etiamsi illa in te non essent, qvæ te omnibus & amabilem & admirabilem reddunt, ego tamen non summe amare te sine singulari improbitate ac prope dixerim, impietate non possem? Sed ut iis qvos ita alto sopore oppressos videmus, ut nullis clamoribus excitari qveant, aculeos interdum admovemus: ita tu mihi nimis jam diu, ut verum fatear, dormienti, & ad tuas svavissime amantissimeqve scriptas literas nihil respondenti, istas orationis faces adhibere voluisti, qvibus me non langventem modo, sed (ita me DEUS amet!) semimortuum ad scri-

ſcribendum excitaſſes. Illud mihi moleſtum eſt, qvod tam longo intervallo nihil tamen habeo, qvod poſſim ſcribere, præter illa communia, valere me, & tibi ex animo bene cupere, neqve qvenqvam eſſe omnium mortalium, cujus ego amicitiam tuæ anteponendam putem. Neqve vero aut Lollium meum minus amo qvam ſolebam: aut eos, qvos tu mihi conciliaſti, ornatiſſimos viros collegas tuos, Paludinum & Canalium: ſed neſcio, qvomodo hos jam aliqvot menſes tantus me occuparat veternus, tanta ſcribendi ſatietas ceperat, ut ne in Galliam qvidem ſcriberem ad qvosdam, qvi mea illic magni ſane momenti negotia procurabant. Sed hunc torporem excutiam vel maxime cauſa tua; non quod periculum eſſe ullum arbitrer, ne ἡ ἀπροσηγορίη, ut eſt in illo vulgato verſu, amicitiam noſtram diſſuat: ſed qvod iniqvum eſſe intelligo, pro tuo erga me ſummo amore, qvidqvam à me committi, qvod tibi moleſtiam adferre poſſit. Unum à te peto, ut, qvemadmodum iis, qvi diu ægrotarunt, ubi convaleſcere incipiunt, exercitationes à principio non valde laborioſæ imperantur; ita tu mihi, qvi nunc primum accepto literarum tuarum pharmaco ex illo diurno pigritiæ morbo ἀνακομίζομαι, neqve longas neqve accurate ſcriptas literas imperes: neqve in eis aliud qvam meam erga te propenſiſſimam voluntatem & obſervantiam ſpectandum aut reqvirendum putes. Mi Sacrate etiam atqve etiam vale, & me ama. Romæ XIIX. Kal. Qvintiles, M. D. LXIX.

EIDEM SACRATO.
XIX.

In Epiſtolis Sacrati habetur lib. II. p. 112. Reſpondet autem illic præcedenti, quæ noſtra Appendicis eſt XIV: Quantum de tua.

HEri accepi à te literas ſimillimas tui, terſas, nitidas, elegantes, pleniſſimas humanitatis, & ſpirantes omni

ex

ex parte benevolentiam veterem illam tuam in me mirificam prorſus ac ſingularem. Quod excuſatione nihil opus eſſe duxiſti, feciſti, ut amicitia noſtra dignum eſt: ac me præterea levaſti labore quærendi, quomodo tam diuturnum ſilentium meum apud te defenderem. Nam excuſare te non poteras, quin eadem opera me accuſares. Itaque hoc quoque à te tanquam mea cauſa factum accipio, indultumque mihi à te puto. Thalamius noſter, (non enim tibi jam concedo, ut tu eum plus ames,) verus, ut video, eſt & diligens internuntius amicitiæ noſtræ. Nam quoties una ſumus, de te prope perpetuo loquimur: & ipſe poſtea literis ſuis tibi, quæ mea ſit in te obſervantia, vere accurateque perſcribit. Conſtitueram nuper mittere ad te nugas quasdam meas, ſcholaſticas omnino, id eſt, non ſatis dignas, quæ à te legerentur, ſed quas tamen tibi, ut ſolent mea, placituras eſſe ſperabam. Id poſtea omiſi facere, quia, cujus opera in eis deſcribendis uterer, non habebam. Nunc habeo, qui id commode faciat. Quare expecta propediem à me ingentem faſciculum, pro quo vereor, ne plus mercedis dandum ſit tabellariis, quam quanti ea omnia erunt. Erit tamen quod rideas una cum Canalio noſtro, qui mihi, ut debet, hæret in animo. Quem tu, mi Sacrate, ſalutabis diligenter meo nomine, &, qui mihi benevolentiam ipſius conciliaſti, idem conſervabis. Neſcio an adhuc reſciverit, Jacobum Æmilium Belgam, quem ipſe mihi & præſens & per literas commendaverat, nuper hic mortuum eſſe. Plura ſcribere cupientem impediunt interpellatores, qui mihi plerunque vix ad ea, quæ neceſſaria ſunt, ſatis vacui temporis relinqvunt. Bene vale Sacrate mi optime, eruditiſſime, amiciſſime, & me amare perge. XV. Kal. Feb. M. D. LXX. Roma.

EIDEM SACRATO.

XX.

Legitur hæc & in Epiſtolis Sacrati lib. III. 25.

Scri-

SCripsi nuper jussu Cardinalis mei versus quosdam x) de Tiburis amœnitate: sed jussus eram non multo plures, quam viginti versus scribere, & ea attingere, quæ in ipsius hortis spectatu dignissima & jucundissima viserentur. Fudi duabus circiter horis amplius quadraginta, & vix mihi videbar pauca quædam ex innumerabilibus, quæ dici poterant, delibasse. Eos versus cuicuimodi sunt, ad te mitto: si forte possint animum tuum à molestiis tum domesticis, tum publicis paulisper avertere. Curas enim vetus dictum est carmine minui. Poteris eos cum Paludino, & Canalio communicare. Quamvis enim non valde boni sunt: vobis tamen tribus placebunt, quia sunt mei. Velim etiam eos mittas ad Antonium Montecatinum. Etsi enim judicium ipsius extimescere deberem: mihi tamen cognitus amor ipsius erga me timorem levat. Ego te, Sacrate optime & humanissime, vosque omnes, sed, ne mentiar, te in primis, ut debeo, in sinu fero: &, quamvis ad te rarius scribo, quam summa nostra conjunctio postularet, de te tamen sæpissime cogito. Orationum mearum volumen unum Venetiis excuditur, quod ubi absolutum erit, statim ad te mittetur. Vale amice optime & spectatissime. Idib. Augusti cIↃ. IↃ. LXXI. Tibure.

Respondet Sacratus Epistolâ nostræ appendicis XVI: Literæ tuæ.

EIDEM SACRATO SUO.
XXI.

In Epistolis Sacrati habetur hæc lib. III. p. 135.

PRoxime cum vellem ad te scribere, quam grata mihi fuissent insitia, quæ tu & Alexander Canalius ad me miseratis, ita me subito multa negotia oppresserunt, ut coactus sim officium illud in aliud tempus rejicere.

x) *Eos quære lib. I. Poem. 50. p. 44.*

Nunc igitur utrique veſtrum gratias, ut debeo, maximas ago: ſimulque ut, quâ unâ ratione poſſum, vos remunerer. mitto ad vos exempla duo carminis cujusdam mei ad divam Virginem Lauretanam *y*): quod vobis, ſi nulla alia re, certè argumento placebit. Verſûs ipſi ſi frigidiores videbuntur: tanto judicare debebitis munus meum accommodatius ad hanc tempeſtatem anni, quâ frigus ſtudiosè quærere omnes ſolemus. Quales autem cunque videbuntur, non recuſo quin eos communicetis cum Paludino, Montecatino, cæterisque communibus amicis: prope etiam dixi, cùm Pignâ: ſed audio eum valdè ſeverum eſſe in judicandis poematis. Et tamen, quia me à eo amari ſcio, ſi vobis videbitur, ſubeamus hoc quoque periculi, cum præſertim, ſi quid in eis parum probaverit, ipſa nos reprehenſio cautiores in poſterum factura ſit. Valdè gaviſus ſum, cùm audii fratrem tuum *z*) Epiſcopum Carpentoractenſem eſſe factum: qui honos jampridem ſummis illius virtutibus debebatur. Neque ei tantum gratulatus ſum, ſed tibi quoque, cùm epiſtolam *a*) eâ de re tuam ad Johannem Moronum Cardinalem legi: quæ mihi ita elegans viſa eſt, neque hoc tantum, ſed ita graviter ac ſapienter ſcripta, ut jam tùm ceperim eundem tibi quoque dignitatis gradum augurari. Mitto ad te orationem nuper hic habitam à Petro Magno, ut verſuum levitas orationis gravitate penſetur. Bene vale Sacrate mi optime, eruditisſime, amicisſime, & me ama. Romæ III Non. Julii, cIↃ.IↃ. LXXII.

Reſponſoria Sacrati jam ſequitur.

PAULUS SACRATUS
M. ANTONIO MURETO
S. P. D.

XXII.

y) *Extat lib. I. Poem.* 38. *p.* 27.
z) *Jacobum Sacratum.*
a) *Eam habes in Epiſtolis Sacrati lib. III. p.* 142: Etſi tua ſumma.

XXII.

Respondet praecedenti: In Epistolis autem Sacrati legitur lib. III. p. 136.

LEgi tuum carmen ad Divam Virginem Lauretanam; de quo quid ego dicam, nisi summi illius Mureti poema esse, cui quenquam aequare non liceat? Itaq; ita me delectavit, ut versus perplures memoriae jam mandaverim; quod Alexandro quoq; Canalio contigisse idem mihi affirmavit. Quid autem tot nos lucubrationibus tuis honorandi causam tibi dederit, an insitia, an eximius tuus erga nos amor; neme nostrum certe ambigit, quin singulari tuae humanitati totum tribuendum sit, quae te profecto impulit, ut quod nos tibi debemus, de eo nobis gratias agas. Quod si forte insitia ipsa nonnihil etiam te moverunt, quae ostendis grata tibi fuisse; certo scito nos operam daturos, ut singulis annis eundem saltem numerum tributi nomine à nobis accipias, ne ex animo tuo unquam nostri memoria discedat. Quod ad mandatum tuum attinet, id sane executi sumus, Alexander enim exemplum suum Montecatino ac Pignae impertivit, qui carmina tua ab ipsis valde probata fuisse mihi retulit: ego vero mei Martellium, Paludinum, caeterosq; communes amicos participes feci, qui te ita admirantur, ut etiam hoc dicant, à divino ingenio tuo nihil nisi absolutum perfectumq; proficisci. Quibus ego libenter assentior, laetorque Muretum meum, quem in oculis fero, ab omnibus mirum in modum coli, plurimique fieri. Illud in extremis literis tuis, cum mihi de dignitate fratris gratularis, me molestia affecit, quod scribis te meam ad Amplissimum Moronum epistolam legisse, & eam laudas, quam ut corrigeres ac emendares, amicitia nostra & tua erga me benevolentia postulabat. Sed si favente Deo Opt. Max. ad annum sacrum pervenero, & ibi tu quoque adsis, à te impetrare conabor, ut mearum nugarum Aristarchus sis, nec tu, opinor, recusabis, si me de tuo erga me studio dubitare nolueris. Vale. Electus Antistes Carpentoractensis Jacobus

cobus Sacratus plurimam tibi salutem adscribit b), *& quod ei tantum tribuas, quantum ipse non agnoscit, hoc tuæ eximiæ humanitatis proprium esse ait: de tua tamen in eum optima voluntate maximam gratiam habet. Ferrariæ. XI. Kal. Sextiles M. D. LXXII.*

M. ANTONIUS MURETUS PAULO SACRATO SUO S. D.

XXIII.

Legitur & apud Sacratum lib. III. p. 151. Respondet autem illi Epistolæ, quæ in Appendice nostra est XX: Miror, cur tamdiu.

RESpondebo breviter ad eas literas, quas à te III. Id. Octobris datas nudius tertius accepi. In quibus illud primum admiratus sum, quod veritum esse te scribis, ne tibi aliqua de causa subiratus essem, neve mea erga te immutata esset voluntas. Tibi ne ego, mi Sacrate, ut irascar? aut quidquam unquam ulla de causa ex meo in te summo amore, aut, ut verius dicam, observantia imminui patiar? At perdiu nihil ad te literarum dedi. Primum, non satis magnum argumentum: præsertim cum post eas, quas ad te ultimas dederam, nihil omnino à te accepissem. Sancte enim tibi affirmo, post Hippolyti Cardinalis Ferrariensis obitum nullas ad me literas tuas perlatas

b) *Paulo aliter hæc leguntur in Codicibus Mureti. In quibus præterea statim post* Vale, *hæc reperias:* Alexander (*Canalium intellige,*) multam tibi salutem adscribit, mihique in te amando minime concedere palam prædicat. *Sed nos, ut alias in hac Epistola, ita & hic sequendam nobis putavimus ipsius Sacrati editionem, ab ipso haud dubie correctam.*

latas esse, nisi eas, ad quas nunc respondeo c):& ego tamen ad te mense, ut opinor, Januario scripsi, misique eam orationem d), quam Caroli Regis nomine ad Pontificem habueram e). Itaque tu vide, ad quem illas alias miseris, aut cui eas inscripseris. Certe enim mihi redditæ non sunt. Deinde quidvis te potius, quam id quod suspicatus es, oportuerat suspicari. Sed ecce tibi: vix ad te scribere ingressus sum, & avocor: & jam multa nox est. Pudet hoc ad te ἀτελὲς epistolæ principium mittere: sed tamen hoc malo, quam nihil. Propediem & ad te scribam f), & nescio quid orationis quod à me nuper habitum est mittam. Mi Sacrate, ama me & vale. Canalio nostro plurimam salutem. Romæ pridie Kalend. Novemb. cIↃ. IↃ. LXXIII.

EIDEM SACRATO.

XXIV.

Hanc Epistolam Sacrato Muretus promiserat sub finem præcedentis. Apud Sacratum eam quære lib. III. p. 159.

Superioribus diebus cum ad literas tuas respondere cœpissem, etsi jam multa nox erat, egoque mihi eam potissimum horam delegeram, quam ab interpellatoribus vacuam fore confiderem, statim tamen accidit, ut ad

Tt 3 me

c) *Non ergo redditæ fuerunt Mureto illæ duæ Epistolæ Sacrati, quas in appendice numeramus XVIII. & XIX. nam & has (præter XX. cui hic respondetur,) post Hippolyti Cardinalis obitum scriptas fuisse, satis est evidens.*

d) *Orationem hanc Sacratus accepit, literas vero Mureti nullas. Ipsum vide Epist. XIX. appendicis nostræ.*

e) *Habes eam Volum. I. Orat. 22. p. 189.*

f) *Facit hoc Epistola seq.*

me veniret, qui quod cœperam, vetaret absolvere. Itaque in ea quadam indignatione risi tamen, quod quasi fato quodam evenisse videretur, ut ne tunc quidem possem ad te, cum maxime cuperem, scribere. Illud tamen quicquid erat, quod habebam in manibus, ut erat imperfectum atq; inchoatum ad te misi: simulque pollicitus sum, me propediem ad te nescio quid nugarum mearum esse missurum. Præsto igitur, quod tum promisi, & ad te mitto exempla duo orationis cujusdam à me nuper habitæ: quam, etsi bella non est, tibi tamen, & Canalio nostro, pro vestro erga me amore non plane displicituram esse confido. Velim autem mea causa convenias Antonium Montecatinum, (quem virum, Sacrate mi, vix credas, quantum amem, & quanti faciam,) eique plurimam à me salutem dicas, simulque ei unum ex illis, quæ ad te mitto, meæ orationis exemplis tua manu des. Ita enim spero, ipsi quoque munusculum gratius fore: etsi ille quidem eodem, quo tu es, erga me animo est. Et quanquam acerrimo judicio est: mea tamen & legit libenter, & laudat. Scribendum mihi hodie est ad multos, ideoque tecum ero brevior. Ama me & vale. Romæ XI. Kal. Decemb. CIↃ. IↃ. LXXIII.

Respondet Sacratus Epistola nostræ Appendicis XXI: Tardius ad te.

EIDEM SACRATO.

XXV.

Respondet Sacrato ad Epistolam nostræ Appendicis XXII: Nunc sentio. *Apud Sacratum autem legitur hæc præsens lib. III. p. 162.*

NE *orationis à me in funere Caroli Regis habitæ* g) *exemplum statim ad te pro mea veteri consuetudine miserim*

g) *Habes eam supra Vol. I. Orat. 24. p. 210.*

serim, id unum obstitit, quod te Carpentoracti esse arbitrabar: eo enim profectum audieram, & eo facilius adducebar, ut crederem, quod multos jam menses nihil à te acceperam literarum. Nam illa quidem, quæ tu scribis, partim ἔωλα sunt, ut à te joco scripta, partim nimis aliena ab ingenio meo. Mene ut unquam illius humanitatis, quam in te & in Canalio nostro medius fidius prope singularem cognovi, capere possit oblivio? Tum ego me indignum fatear, qui amer à vestri similibus, id est à viris humanitatis, integritatis, officii plenis. Quare mitte, obsecro te, ista vel suspicari, vel quo me crucies, simulare te suspicari. Ego duos vos amare, colere, observare non desinam, nisi is esse, qui sum, desinam. Quod si rarius scribo, ignoscere vos oportet vel occupationibus, vel pigritiæ meæ: quæ ingravescente jam ætate quotidie magis ac magis augetur. Magnam lætitiam nuntias, quod vos una ineunte anno in urbem venturos polliceris. Fruar enim aspectu, amplexu, & optatissimis sermonibus duorum longe mihi charissimorum capitum. Et spero vos non ita occupatos fore, ut non sæpissime nobis una esse liceat. Jam nunc præcipio mente ac cogitatione collocutionum nostrarum suavitatem. Interea quod unicum mihi reliquum erat exemplum ἐκείνου τοῦ ἐμοῦ λογαρίου, *ad vos mitto. Propediem prodibunt ex Aldi Manutii officina orationes omnes meæ, in quibus hæc quoque. Inerunt & poematia quædam non magni pretii: sed quæ tamen mirifico à quibusdam studio expetuntur. Mihi crede, Sacrate mi, ludere mihi videntur homines, cum mea istæc & laudant & requirunt: quæ ego quo magis inspicio, eo magis, quam nihili sint, sentio. Nam ut aliquid fortasse simus, si cum quibusdam æqualibus nostris conferamur: at certe, si quis cum antiquitate nos comparet, jacemus. Vale: aut potius ambo valete, quando, ut ego pro indiviso amborum communis sum, ita hæc epistola utriusque communis futura est. Romæ XII. Kalend. Sextil. cIↄ. Iↄ. LXXIV.*

Non rescripsit Sacratus quidem. Sed responsi qualiscunque vicem supplebit epistola nostræ Appendicis XXIII: Venienti istuc.

EIDEM SACRATO.

XXVI.

In Epistolis Sacrati extat lib. IV. p. 186. Respondet autem ibi præcedenti pag. 185. Statueram. *(Quam dabimus infra in Appendice n. XXIV.) at præterea nescio quibus aliis duabus argumenti ejusdem.*

NUnc ipsum accepi prandens binas ad me literas tuas, in eundem à te fasciculum conjectas, & nuper etiam alias quasdam tuas acceperam, sed quibus aliud nihil contineretur, quam, quod ego maximopere scire cupiebam, te istuc salvum incolumemq; venisse, & commemoratio quædam accurata eorum, quæ tu tibi me præstitisse, cum hic esses, prædicaras. Ego autem, Sacrate mi optime & humanissime, si negem, me cupidissime quæsiisse occasionem aliquam declarandi tibi mirifici cujusdam amoris erga te mei, mentiar. Certe enim & amo te singulariter & meum erga te studium tibi notissimum esse cupio. Illud vere affirmare possum, nihil tibi me præstitisse, aut tua causa fecisse, quo minima pars aut meritorum erga me tuorum, aut meæ erga te voluntatis adæquari queat. Itaque videris mihi nonnunquam quærere occasionem exercendæ eloquentiæ tuæ in eis amplificandis & exaggerandis, quæ per se ita exigua & tenuia sunt, ut vix compareant. Quid enim tibi à me tributum est, in quo cognoscere potueris, quanti te faciam, aut quantum tua causa cupiam? cum ipse contra tam multis tamq; illustribus argumentis tuam erga me voluntatem perspexerim, ut certo sciam, cum quantum plurimum potuero dispunxero, semper tamen plus reliqui fore. Sed omittamus hæc. A Tiberio tuo septem insitia accepi, de qui-

bus

bus amo te plurimum. Quod te quotannis alia missurum polliceris, gratum est. Ego tibi vicissim aliquid depromptum è studiis meis mittam. Paludino, Canalio, cæterisq; quos istic mei amantes esse scis salutem. Vale. V. Kalend. Jun. M.D. LXXV. ex urbe.

Responsum Sacrati quære infra in Appendice, Epist. XXV: Legi literas.

EIDEM SACRATO.
XXVII.

Legitur in Epistolis Sacrati lib. I. p. 16. Rescribit autem Epistola, quam in Appendice fecimus XXVIII: Etsi vetus.

HEri accepi à te literas reliquarum tuarum simillimas, id est, amorem & suavitatem omni ex parte spirantes. Pro quibus quid tibi, mi Sacrate, respondere possim, equidem non video. Nihil enim jampridem jubes me tua causa facere, neque sane, ut sunt tempora, video qua in re opera mea uti possis. Sed si quid evenerit, noli quæso dubitare, quin is erga te sim, qui debeo, & qui semper fui. Mihi crede, neq; te quicquam usquam amabilius est, neq; tu quemquam habes amantiorem ac studiosiorem tui. Sed hæc inter nos supervacanea videntur. Mitto ad te libellum quendam, quem in gratiam τοῦ ἀνεψιοῦ scripsi *h*). Cum enim prima elementa latinæ linguæ ei tradere vellem, nihil reperiebam ad captum tam teneræ ætatis accommodatum. Ea res coegit me repuerascere. Neq; magis id mihi alienum aut indecorum puto, quam olim Agesilao fuit deprehendi cum filiolis equitantem in arundine longa. Tu illud carmen, qualecunq; est, quia meum est, libenter, ut opinor, videbis. Vale. Romæ XVI. Kal. Dec. M. D. LXXVIII.

h) *Carmen suum innuit ad M. Antonium fratris filium:* Dum tener es: *quod habes lib. II. Poem. prope fin.*

EIDEM SACRATO.

XXVIII.

TAnti fuit torquere te aliquot dies literarum mearum expectatione, ut tuas *i)* acciperem, concitato ac prope irato animo scriptas. Ut enim dulcibus cibis admistum aliquid acre delectat: ita mihi, qui nunquam quicquam à te nisi melleum accepissem, jucundissimum fuit, te subiratum intueri: præsertim cum in eo ipso iræ calore, omnibus ex partibus se amor ergà me tuus proderet. Sed scin tu Sacrate mi optime, & in ipsa etiam ira suavissime, quid te nunc facere cupiam? Confirma exemplo tuo vetus illud dictum: *Amantium iræ amoris integratio est.* Præsertim cum in summis occupationibus ad te scribam. Non puto pluribus mihi verbis opus esse ad te placandum ac leniendum. Hoc tantum oro quæsoque, ut quidvis potius existimes, quam quidquam ex mea in te non voluntate tantum, sed plane observantia detrahi posse. Omni hoc tibi sacramenti genere, mi Sacrate, confirmo. Quid tibi è studiis meis munusculi *k)* parem, scies, cumprimum ex literis tuis omnem iram â te depositam esse cognovero. Vale. IV. Kal. Mart. M.D. LXXIX. Roma.

Respondebit Sacratus infra in Appendice Ep. XXIX; Nunquam inficiabor.

EIDEM SACRATO.

XXIX.

VOlo te, mi Sacrate, miseriarum mearum participem facere, ita enim leviores videntur fore, si eas in amicissimi

i) *fortasse scriptas à Sacrato vernacula, (h. e. Italo sermone,) quales eum dedisse nonnunquam ad Muretum intelliges ex Append. Epist. XXVIII. Quæ causa fuerit, cur ad nos eæ non pervenerint cum cæteris latine exaratis.*

k) *Dedicavit Sacrato Muretus tandem Commentarium suum de Orig. Juris. Vide supra lib. II. Ep. 19.*

cissimi hominis sinum deposuero. Accidit mihi his diebus quiddam, quod me prope ad insaniam adegit: certe quidem ita conturbavit, ut nunquam in vita commotiorem fuisse me meminerim. Nosti, opinor, facilitatem meam, & ut omnes, qui notam modo aliquam humanitatis præ se ferre videantur, in bibliothecam meam admittere, eisque mea omnia aperire ac patefacere soleam. Eorum quidam, (quis fuerit, suspicari possum, pro certo adfirmare non possum) nuper data occasione Plauti librum, in quo emendando viginti quinque annos & eo amplius insudaveram, furto subripuit: & una cum eo alios aliquot libros, quorum jactura minus me movet, quia similes alios pecunia parare possum. Plautus me conficit, Plautus me angit, & exanimat; Plautus quiescere me non sinit. Perierunt tot annorum sudores ac vigiliæ; adempta est voluptas, quam maximam ex illius lectione capiebam; præcisa spes gloriolæ, quæ ex tot locis emendatis sperari poterat: quam etsi non aucupor, facere tamen non possum, quin doleam eam mihi, mea stultitia, aliena improbitate subreptam. Idem ille plagiarius, quisquis est, septem folia libelli mei *l*), quæ tu ad me miseras, abstulit: in quo magis etiam improbitatem suam declaravit, qui id quoque suffurari voluerit, ex quo ad se quidem nihil commodi, ad me autem aliquid incommodi perventurum esset. Peto igitur à te, primum ut meo dolore doleas; deinde ut ad me quamprimum septem illa prima folia mittas: octavum enim habeo. Ego autem missurus ad te statim sum interpretationem Græcorum, & indicem eorum, quæ à librariis peccata sunt. Vale, & me ama. Romæ III. Idus Januar. M.D. LXXXI.

Sequitur Responsio Sacrati.

PAU-

l) *Commentarii de orig. Juris, de quo lit. præc. dictum. Nam hunc ad Sacratum, ut istic edendum curaret, misisse, patet è lib. II. Ep. 19. prope fin.*

me veniret, qui quod cœperam, vetaret absolvere. Itaque in ea quadam indignatione risi tamen, quod quasi fato quodam evenisse videretur, ut ne tunc quidem possem ad te, cum maxime cuperem, scribere. Illud tamen quicquid erat, quod habebam in manibus, ut erat imperfectum atq; inchoatum ad te misi: simulque pollicitus sum, me projediem ad te nescio quid nugarum mearum esse missurum. Præsto igitur, quod tum promisi, & ad te mitto exempla duo orationis cujusdam à me nuper habitæ: quam, etsi bella non est, tibi tamen, & Canalio nostro, pro vestro erga me amore non plane displicituram esse confido. Velim autem in ea causa convenias Antonium Montecatinum, (quem virum, Sacrate mi, vix credas, quantum amem, & quanti faciam,) eique plurimam à me salutem dicas, simulque ei unum ex illis, quæ ad te mitto, meæ orationis exemplis tua manu des. Ita enim spero, ipsi quoque munusculum gratius fore: etsi ille quidem eodem, quo tu es, erga me animo est. Et quanquam acerrimo judicio est: mea tamen & legit libenter, & laudat. Scribendum mihi hodie est ad multos, ideoque tecum ero brevior. Ama me & vale. Romæ XI. Kal. Decemb. cIɔ. Iɔ. LXXIII.

Respondet Sacratus Epistola nostræ Appendicis XXI: Tardius ad te.

EIDEM SACRATO.

XXV.

Respondet Sacrato ad Epistolam nostræ Appendicis XXII: Nunc sentio. *Apud Sacratum autem legitur hæc præsens lib. III. p. 162.*

NE orationis à me in funere Caroli Regis habitæ g) *exemplum statim ad te pro mea veteri consuetudine miserim*

g) *Habes eam supra Vol. I. Orat. 24. p. 210.*

ſerim,id unum obſtitit, quod te Carpentoracti eſſe arbitrabar: eo enim profectum audieram, & eo facilius adducebar, ut crederem, quod multos jam menſes nihil à te acceperam literarum. Nam illa quidem, quæ tu ſcribis, partim ἕωλα ſunt, ut à te joco ſcripta, partim nimis aliena ab ingenio meo. Mene ut unquam illius humanitatis, quam in te & in Canalio noſtro medius fidius prope ſingularem cognovi, capere poſſit oblivio? Tum ego me indignum fatear, qui amer à veſtri ſimilibus, id eſt à viris humanitatis, integritatis, officii plenis. Quare mitte, obſecro te, iſta vel ſuſpicari, vel quo me crucies, ſimulare te ſuſpicari. Ego duos vos amare, colere, obſervare non deſinam, niſi is eſſe, qui ſum, deſinam. Quod ſi rarius ſcribo, ignoſcere vos oportet vel occupationibus, vel pigritiæ meæ: quæ ingraveſcente jam ætate quotidie magis ac magis augetur. Magnam lætitiam nuntias, quod vos una ineunte anno in urbem venturos polliceris. Fruar enim aſpectu, amplexu, & optatiſſimis ſermonibus duorum longe mihi chariſſimorum capitum. Et ſpero vos non ita occupatos fore, ut non ſæpiſſime nobis una eſſe liceat. Jam nunc præcipio mente ac cogitatione collocutionum noſtrarum ſuavitatem. Interea quod unicum mihi reliquum erat exemplum ἐκείνου τοῦ ἐμοῦ λογαρίου, *ad vos mitto. Propediem prodibunt ex Aldi Manutii officina orationes omnes meæ, in quibus hæc quoque. Inerunt & poëmatia quædam non magni pretii: ſed quæ tamen mirifico à quibusdam ſtudio expetuntur. Mihi crede, Sacrate mi, ludere mihi videntur homines, cum mea iſtæc & laudant & requirunt: quæ ego quo magis inſpicio, eo magis, quam nihili ſint, ſentio. Nam ut aliquid fortaſſe ſimus, ſi cum quibusdam æqualibus noſtris conferamur: at certe, ſi quis cum antiquitate nos comparet, jacemus. Vale: aut potius ambo valete, quando, ut ego pro indiviſo amborum communis ſum, ita hæc epiſtola utriusque communis futura eſt. Romæ XII. Kalend. Sextil. cIↃ. IↃ. LXXIV.*

Non rescripsit Sacratus quidem. Sed responsi qualiscunque vicem supplebit epistola nostra Appendicis XXIII; Venienti istuc.

EIDEM SACRATO.
XXVI.

In Epistolis Sacrati extat lib. IV. p. 186. Respondet autem ibi praecedenti pag. 185. Statueram. *(Quam dabimus infra in Appendice n. XXIV.) at praetereà nescio quibus aliis duabus argumenti ejusdem.*

NUnc ipsum accepi prandens binas ad me literas tuas, in eundem à te fasciculum conjectas, & nuper etiam alias quasdam tuas acceperam, sed quibus aliud nihil contineretur, quam, quod ego maximopere scire cupiebam, te istuc salvum incolumemq; venisse, & commemoratio quædam accurata eorum, quæ tu tibi me præstitisse, cum hic esses, prædicaras. Ego autem, Sacrate mi optime & humanissime, si negem, me cupidissime quæsiisse occasionem aliquam declarandi tibi mirifici cujusdam amoris erga te mei, mentiar. Certe enim & amo te singulariter & meum erga te studium tibi notissimum esse cupio. Illud vere affirmare possum, nihil tibi me præstitisse, aut tua causa fecisse, quo minima pars aut meritorum erga me tuorum, aut meæ erga te voluntatis adæquari queat. Itaque videris mihi nonnunquam quærere occasionem exercendæ eloquentiæ tuæ in eis amplificandis & exaggerandis, quæ per se ita exigua & tenuia sunt, ut vix compareant. Quid enim tibi à me tributum est, in quo cognoscere potueris, quanti te faciam, aut quantum tua causa cupiam? cum ipse contra tam multis tamq; illustribus argumentis tuam erga me voluntatem perspexerim, ut certo sciam, cum quantum plurimum potuero dispunxero, semper tamen plus reliqui fore. Sed omittamus hæc. A Tiberio tuo septem insitia accepi, de quibus

bus amo te plurimum. Quod te quotannis alia missurum polliceris, gratum est. Ego tibi vicissim aliquid depromptum è studiis meis mittam. Paludino, Canalio, cæterisq; quos istic mei amantes esse scis salutem. Vale. V. Kalend. Jun. M.D. LXXV. ex urbe.

Responsum Sacrati quære infra in Appendice, Epist. XXV: Legi literas.

EIDEM SACRATO.
XXVII.

Legitur in Epistolis Sacrati lib. I. p. 16. Rescribit autem Epistolæ, quam in Appendice fecimus XXVIII: Etsi vetus.

HEri accepi à te literas reliquarum tuarum simillimas, id est, amorem & suavitatem omni ex parte spirantes. Pro quibus quid tibi, mi Sacrate, respondere possim, equidem non video. Nihil enim jampridem jubes me tua causa facere, neque sane, ut sunt tempora, video qua in re opera mea uti possis. Sed si quid evenerit, noli quæso dubitare, quin is erga te sim, qui debeo, & qui semper fui. Mihi crede, neq; te quicquam usquam amabilius est, neq; tu quemquam habes amantiorem ac studiosiorem tui. Sed hæc inter nos supervacanea videntur. Mitto ad te libellum quendam, quem in gratiam τῦ ἀνεψιῦ scripsi *b*). Cum enim prima elementa latinæ linguæ ei tradere vellem, nihil reperiebam ad captum tam teneræ ætatis accommodatum. Ea res coegit me repuerascere. Neq; magis id mihi alienum aut indecorum puto, quam olim Agesilao fuit deprehendi cum filiolis equitantem in arundine longa. Tu illud carmen, qualecunq; est, quia meum est, libenter, ut opinor, videbis. Vale. Romæ XVI. Kal. Dec. M. D. LXXVIII.

h) *Carmen suum innuit ad M. Antonium fratris filium:* Dum tener es: *quod habes lib. II. Poem. prope fin.*

EIDEM SACRATO.
XXVIII.

TAnti fuit torquere te aliquot dies literarum mearum expectatione, ut tuas *i)* acciperem, concitato ac prope irato animo scriptas. Ut enim dulcibus cibis admistum aliquid acre delectat: ita mihi, qui nunquam quicquam à te nisi melleum accepissem, jucundissimum fuit, te subiratum intueri; præsertim cum in eo ipso iræ calore, omnibus ex partibus se amor ergà me tuus proderet. Sed scin tu Sacrate mi optime, & in ipsa etiam ira suavissime, quid te nunc facere cupiam? Confirma exemplo tuo vetus illud dictum: *Amantium iræ amoris integratio est*. Præsertim cum in summis occupationibus ad te scribam. Non puto pluribus mihi verbis opus esse ad te placandum ac leniendum. Hoc tantum oro quæsoque, ut quidvis potius existimes, quam quidquam ex mea in te non voluntate tantum, sed plane observantia detrahi posse. Omni hoc tibi sacramenti genere, mi Sacrate, confirmo. Quid tibi è studiis meis munusculi *k)* parem, scies, cumprimum ex literis tuis omnem iram â te depositam esse cognovero. Vale. IV. Kal. Mart. M.D. LXXIX. Roma.

Respondebit Sacratus infra in Appendice Ep. XXIX: Nunquam inficiabor.

EIDEM SACRATO.
XXIX.

VOlo te, mi Sacrate, miseriarum mearum participem facere, ita enim leviores videntur fore, si eas in amicissimi

i) *fortasse scriptas à Sacrato vernacula, (h. e. Italo sermone,) quales eum dedisse nonnunquam ad Muretum intelliges ex Append. Epist. XXVIII. Quæ causa fuerit, cur ad nos eæ non pervenerint cum cæteris latine exaratis.*

k) *Dedicavit Sacrato Muretus tandem Commentarium suum de Orig. Juris. Vide supra lib. II. Ep. 19.*

cissimi hominis sinum deposuero. Accidit mihi his diebus quiddam, quod me prope ad insaniam adegit: certe quidem ita conturbavit, ut nunquam in vita commotiorem fuisse me meminerim. Nosti, opinor, facilitatem meam, & ut omnes, qui notam modo aliquam humanitatis præ se ferre videantur, in bibliothecam meam admittere, eisque mea omnia aperire ac patefacere soleam. Eorum quidam, (quis fuerit, suspicari possum, pro certo adfirmare non possum) nuper data occasione Plauti librum, in quo emendando viginti quinque annos & eo amplius insudaveram, furto subripuit: & una cum eo alios aliquot libros, quorum jactura minus me movet, quia similes alios pecunia parare possum. Plautus me conficit, Plautus me angit, & exanimat; Plautus quiescere me non sinit. Perierunt tot annorum sudores ac vigiliæ; adempta est voluptas, quam maximam ex illius lectione capiebam; præcisa spes gloriolæ, quæ ex tot locis emendatis sperari poterat: quam etsi non aucupor, facere tamen non possum, quin doleam eam mihi, mea stultitia, aliena improbitate subreptam. Idem ille plagiarius, quisquis est, septem folia libelli mei *l*), quæ tu ad me miseras, abstulit: in quo magis etiam improbitatem suam declaravit, qui id quoque suffurari voluerit, ex quo ad se quidem nihil commodi, ad me autem aliquid incommodi perventurum esset. Peto igitur à te, primum ut meo dolore doleas; deinde ut ad me quamprimum septem illa prima folia mittas: octavum enim habeo. Ego autem missurus ad te statim sum interpretationem Græcorum, & indicem eorum, quæ à librariis peccata sunt. Vale, & me ama. Romæ III. Idus Januar. M.D. LXXXI.

Sequitur Responsio Sacrati.

PAU-

l) *Commentarii de orig. Juris, de quo lit. præc. dictum. Nam hunc ad Sacratum, ut istic edendum curaret, misisse, patet è lib. II. Ep. 19. prope fin.*

PAULUS SACRATUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XXX.

EGo Murete præstantissime maximam, pro eo ac debui, molestiam cepi ex ea injuria, quam accepisti certe insignem, nec animo pacato atq; tranquillo me unquam futurum esse puto, donec te, quem longe pluris facio quam me ipsum, ex istis molestiis emersisse cognovero; in mærore enim te ac tristitia esse ex tuis suavissimis atq; gravissimis literis intelligo. Ac satis mirari non possum istius hominis impudentiam atq; audaciam, quem abs te in bibliothecam cum nonnullis aliis facile ac benigne receptum, quod illi humanitatis aliquid habere tibi viderentur, tantum in te virum præclarissimum scelus edere non puduerit, ut libros tibi aliquot, & Plautum inprimis, in quo corrigendo multum laboris & operæ consumpseras, & vigilias noctu multas, ut opinor, egeras, is furto subripuerit, signaq; tibi non humanitatis, sed immanitatis dederit, quod laudem & gloriam tibi adimere pro viribus conatus sit. Tamen nihilominus in hanc opinionem venio, Murete humanissime, ut iste tecum jocari voluerit, incredibili tua mansuetudine & comitate fretus, teque oblectationis gratia parumper cruciare. Non enim cogitatio hæc in mentem meam irrepere potest, ut eo animo te salutatum accesserit, injuriam tibi inferendi: nimis enim inhumanus ac tibi infestus fuisset. Nam eum certo scivisse, rem ex sententia sibi successuram esse, adduci non possum ut credam: at illi evenisse arbitror, quod vulgo est in proverbio, ut commoditas furem illum reddiderit. Quod si lucubrationes tuas, quas à te celari oportuit, in armario & arca sepositas ac reconditas habuisses, (ut posthac experiendo edoctus eris cautior:) casum istum minime timuisses. Plautus autem in conspectu erat, isti ante oculos versabatur. Itaque iste libro valde inhians, ipsum clam sustulit eo, opinor, consilio, ut cum

cum ex illo excerpſerit ea, quæ ſibi placuerint, ac deſcripſerit omnia, aliena manu tibi reddat atq; reſtituat: Namque is tuarum lucubrationum ac ſcriptorum amore admodum incenſus, (non enim te latet, quam multi aBide appetant,) ad hoc facinus audaciæ & ſceleris faciendum aggreſſus eſt, nec infamiam pertimuit, ut lectione ſcriptorum tuorum animum ſatiaret: ratus te ei negaturum fuiſſe, ſi hoc à te popoſciſſet. Quare, Murete dulciſſime, ea te conſolatione ſuſtenta, quam tibi ex animo adhibeo, diBinans eum talem fore, à quo te ludibrio læſum fuiſſe non doleas; & in ſpem Beni, Plautum poſtliminio ad te breBi rediturum eſſe, qui te conſolabitur, omnemque dolorem abſtergebit, te delectabit, flagitii etiam memoriam delebit. Cur enim de homine iſto non recte potius ſentiamus quam praBe, ſicut charitas poſtulat, licet ille offenſionem impudentiæ effugere non queat? Sed & mœſtitiam omnem depone, cogita te perturbationum tuarum fidiſſimum ſocium habere: nec metue, ut iſte Bigilias tuas ac labores cum nominis ſui inſcriptione edat. Tam enim multi loci perpulchre atq; Benuſte à te emendati in tuis Bariarum lectionum libris extant, quæ fidem facerent tuum opus eſſe, ac furti eum inſimularent: & ſi, ut ſpero, utriusque noſtrum literæ, quæ in hoc Berſantur argumento, ad manus hominum perBenirent, teſtes facti hujus locupletes erunt, ut ad ampliſſimam atque immortalem gloriam tuam aliquid amplius acceſſurum eſſe non augurer ſolum ſed exploratum habeam, quam aliquid de ea unquam quicquam detrahi à quoquam poſſe putem. Quamobrem denuo à te peto, ut pro tua ſumma in me beneBolentia animum tuum tranquillare Belis, quo ego quoque quietam hanc Bitam agam. Confido enim, clementiſſimum Deum ac benigniſſimum fore nobis adeo propitium, ut ex iſto caſu uterque noſtrum tantam ſit Boluptatem capturus, ut riſus etiam conſequatur. Septem folia libelli tui, quæ à me flagitas, nudius quartus tabellario ad te perferenda commiſi. Tu quoque interpretationem Græcorum quam primum ad nos mitte, ut liber ab omnibus exoptatus tandem exeat. Vale ætatis noſtræ decus. Ferrariæ VIII. Kal. Febr. M.D.LXXXI.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
PAULO SACRATO SUO.
XXXI.

VElim hoc mihi credas, Sacrate mi optime & amicissime, non te ardentius cupere literas meas, quam ego ad te & creberrime & longissime de toto rerum mearum statu scribere cupio. Sed ita multa quotidie interveniunt, quæ me varias in partes distrahant, ut interdum vix respirandi otium detur. Itaq; cum hic amicos & plurimos & potentissimos habeam, cum omnia mihi Dei beneficio non modo ad commode, sed ad laute ac magnifice vivendum affatim suppetant, cum me libenter omnes videant, cum apud omnes ordines gratiosus sim: major me tamen indies urbis satietas percipit. Quando enim vivam, si post tot annos laboriosissime actos, ne seni quidem quies ulla conceditur? Alius me, negotii sui causa, cursitare per urbem jubet, & modo hunc, modo illum ex proceribus convenire ac colloqui; alius sepulchralem inscriptionem petit; alius quod in ponte aliquo, aut in basi alicujus statuæ inscribat; est qui hujus, aut illius scriptoris locum sibi aliquem declarari postulet; est qui epistolam, carmen, orationem emendari, aut, quod interdum minus molestum est, totum refingi ac recudi velit. Jam quantum mihi temporis auferri putas ab istis, qui, quoties ipsi, nihil quod agant, habent, alios quoq; omnes diffluere otio existimant? Veniunt, admitti volunt; nisi admittantur, fremunt; inhumanum esse me ac difficilem, conqueruntur; admissi, ultro etiam objurgant, quod nimis in studiis defixus sim quasi per istos quidquam mihi temporis studiis meis tribuere licet; relaxandum interdum esse animum clamant, quem ne relaxare possim, ipsi magna ex parte obstant. Tum in alienissimos, & mihi molestissimos sermones ingrediuntur: quid novarum rerum allatum sit è Gallia? qui Belgicorum tumultuum futurus exitus putetur? quid agat, qud

quid meditetur Pontifex? quot & quos Cardinales proximis comitiis hominum fama designet? Quarum omnium rerum ego ita non imperitus modo, sed etiam incuriosus sum, ut sæpe, Romæ an ruri sit Pontifex, nesciam. Obdurare tamen, & vorare hæc, & talibus ineptiis verberandas aures præbere cogor, donec & ipsi tundendo defessi sunt, & ego vapulando enectus. Semianimis & ἐμβρόντητος relictus, ubi me denuo in bibliothecam abdidi, video in mensa satis multa explicata, quæ mihi torporem excutere possint. Neque est, quod dicas, ista omnia, si quis obfirmet animum, posse vitari. Mihi crede, aut multæ ac graves inimicitiæ suscipiendæ sunt, aut hæc & ejusdem generis innumerabilia perferenda. Eant nunc amici, & querantur ullum tabellarium sine meis ad se literis venire. Quid quæris? Harum rerum tædio de urbe relinquenda sæpissime cogito, & Venetias ire, ibique, quod reliquum ætatis est, transigere discupio. Ille mihi locus ad senilem quietem ac tranquillitatem factus videtur. Atque equidem si sperarem, aliqua honesta ac tuta ratione tantum capere me illic ex fructibus pecuniæ meæ posse, quantum ad vitam γεροντικώτερον, id est, paulo mollius ac delicatius agendam sufficeret: colligerem omnes vindemiolas meas, & istuc venirem. Videor autem conficere posse ad novem aut decem millia nummorum aureorum. Ea si possem ita collocare, ut & de sorte nullum discrimen esset, & in singula millia octogenos nummos aureos quotannis percipere liceret: non equidem ad te accurrerem, sed advolarem. Efficerentur enim octingenti aurei nummi annui: quibus ego facile sustentare me possem. Viverem interea quietus in studiis, & multa scripta mea partim rudia & inchoata perficerem, partim affecta, & prope ad extremum perducta, edolarem & expolirem. Viderem etiam interdum Sacratum meum. Certe enim nonnunquam aut ipse Venetias, aut ego Ferrariam venirem. O si mihi Deus hoc annuat, quam mihi videor beatus fore! Quid si tu quoque ad hoc consilium meum adjuvandum & accelerandum aliquid

curæ

curæ ac cogitationis conferas? Quod ut facias, à te peto quæſoque. Vides, quam libenter tecum confabuler? Quippe, hæc enim ſcribo ſexta hora noctis: cum periculum ab interpellatoribus nullum eſt. Incredibiliter doleo ægrotaſſe te: convaluiſſe, immortaliter gaudeo; oroque te, ut vel mea cauſa, valetudinem tuam diligentiſſime cures. Sed quid eſt quod ais de Tiberii negotio? Nam nullus quidem mihi à me Tiberius commendatus eſt, niſi quæ literæ interciderunt. Sed ſuſpicor, voluiſſe te Victorium dicere. Accipe igitur, quo in ſtatu res ſit. Cardinalis ipſe mihi apertè dixit, totum negotium mala fide geſtum eſſe, &, ne operam ea in re meam amplius interponerem, monuit: ſibi tamen curæ fore, ut Victorius aliquem ex mea commendatione caperet fructum. Ama me ut facis, & Vale. Romæ XVI. Kal. Sept. M. D. LXXXI.

Sequitur Reſponſio Sacrati.

PAULUS SACRATUS M. ANTONIO MURETO I. C. & C. R. S. D.

XXXII.

R*Edditæ tandem mihi fuerunt ſuaviſſimæ literæ tuæ ac ſalis leporisq́; & urbanitatis pleniſſimæ, quæ à me ſemel & iterum ac tertio, ſæpe denique lectæ, quod eas avidiſſime deſiderarem, quibus jamdiu carueram, tantum mihi ſolatii attulerunt, ut mærore illo meo, in quo verſabar, ac ſolicitudine magnopere me levaverint. Excuſatio autem illa tua, Murete præſtantiſſim, quam tamen tua cauſa libenter accipio, mihi non perſuaſit, ut penitus acquieſcam, ac tantam te interpoſuiſſe moram non doleam; ſed ſumma tua apud me auctoritas. Nam quod aliquis te ſua cauſa ad proceres adire jubeat, nonnullus vero ſepulcralem inſcriptionem petat, aut alius ſcriptoris alicujus locum ſibi explicari velit; alius etiam epiſtolam ſuam*

aut

aut carmen abs te emendari cupiat, multaq; alia quæ narras; hujusmodine sunt, quæ te Pauli Sacrati tui memoriam deponere cogant? An non idem mihi, qui tecum minime sum comparandus, sæpe contingit, ut templo pontificio cum sim addictus, (ut tute scis,) permulti me sacerdotes consulant, quid in hoc vel illo negotio leges & decreta jubeant atq; decernant? quibus aut statim respondeo, aut eos in posterum diem differo; aliqui me controversiæ ipsorum arbitrum constituant? nonnulli quoq; de aliquo scripturæ sacræ loco obscuro sententiam meam exquirant? pleriq; etiam me domi conveniant, qui à me flagitant, ut aliquam suam lucubrationem corrigam, & addam, minuamq;? aliqui demum volumina afferant? Quos non admittere quidem rusticani hominis esset; ab his vero hoc nos facere inviti & recusantes cogimur; & tamen nihil me à Mureto abducere potest. Quotidie de te cogito, de te meditor. Nam imago tua ante oculos mihi obversatur; nihil ego aut tracto, quin testis adsis; nec unquam mihi in mentem venit dicere: Eat Muretus, & meas ad eum literas non perferri conqueratur. Quin cæteros in longius duco, ne me interpellent, quo minus aut nonnullam tibi salutem mittam, aut certe scribam. Nam cum tu mihi omnium instar sis, nonne cunctos posthabere debeo, ut unum eximium Muretum totâ cogitatione amplectar? Sed cum inquis, te, licet apud potentissimos quosq; gratiâ valeas, & commode ac laute istic vivas, urbis tamen satietate defessum esse, atq; Venetias proficisci in animo habere; scilicet arbitraris, quod tibi esse otioso ibi licebit? non enim illic cuiquam cognitus es, nec Mureti nomen auditum est. Equidem, suavissime Murete, vix risum tenere potui. Quasi non memineris Hilarionem eremitam, teste divo Hieronymo, peregrinatum esse in alienis civitatibus, ut omnibus ignotus esset: eum tamen à Dæmonibus variis in locis publicatum fuisse. Quod cum multis aliis contigerit, sic tibi quoque usu venturu puta, ut multorū literæ, pueri, ac Tonsores ipsi, si Venetiis esses, te perspicuū facerent. Excellentissima enim tua virtus latere non potest. Immo, majoribus illic molestiis afficereris, ac

penitus otio careres. Nam domi tuæ nunquam solitudo esset, propterea quod nemo non summi Mureti conspectu paulisper frui vellet, qui hac tanta famæ celebritate etiam longinquis & ultimis in terris habitantibus te notum esse intelligeret. Quæ cum ita sint, non est cur in hanc opinionem venias, quanquam te mecum suaviter jocari, ac longe ab hac cogitatione abesse non me fugit. Ego quidem valde fortunatus essem, si multo propius abesses; sperarem enim me in complexum esse venturum Mureti mei; at hoc optare me, perinde est, ac si volare cuperem. Quare cum nihil te istic beatius sit, nihil felicius clementissimi Dei beneficio hunc vitæ statum usq; ad summã senectutem retinere conare; nec mutationem facere cogita, ne cum meliore loco esse cupias, deteriore statu sis. Ego quoq; me beatum appellabo, si hoc abs te obtinuero, ut pro tua singulari humanitate perbreves quidem, crebras vero ad me literas mittas; quod sæpe de te audire mirũ in modum me delectet. Atq; magno me hoc tibi beneficio devinctum esse fatebor. Vale Murete præstantissime. Ferrariæ IV. Nonas Octob. M. D. LXXXI.

Hic, quod adscripta tempora poscunt, commodissime sequi poterant Epistolæ tres 37. 38. 39.

M. ANTONIUS MURETUS PAULO SACRATO SUO S. D.

XXXIII.

B*Ene qui conjiciet, vatem hunc perhibeto optimum.* Tu vero bene & vere conjecisti: sum enim totus in edolando tuo illo munusculo. Quod erit quidem mole exiguum: sed, nisi me fallit commune malum ἡ φιλαυτία, οὐ ἄχαρι. Sed sum ne ego obliviosus & incogitans, qui nunquam tibi de asinate illo, quod mihi tam diligenter curaras, gratias egerim? Mihi crede, usq; antehac credidi me officio functum: &, si quis jusjurandum attulisset, *jurassem*, opinor, me id præstitisse. Nunc totam rem diligentius

tius repetens & in memoriam revocans, recordor te mihi tunc scripsisse, cum Venetias, & inde, ni fallor, Patavium proficisceteris. Ea mihi causa fuit, ne scriberem, dum te domum rediisse cognossem. Sed quæso te, ne id durius accipias, neve me propterea minus ames: ac potius ita judices, tanto te mihi cariorem fore; quanto mihi plura ignoveris. Illud quoque velim scias, fuisse aliam curam, quæ me dies aliquot tenuerit. Cum enim pigeret me jam hominem senem semper in conductis ædibus habitare: cogitavi de emenda domo, neque conquievi, donec id quod volebam effeci. Itaque emi domum sane & amœnam & magnificam in radicibus montis Quirinalis quinque millibus nummum aureorum. Jam pacta, transacta omnia. Nunc alia me cura excepit, reperiendi illam pecuniæ summam, quam tamen prope jam confectam esse confido. Cum Romam veneris, erit tibi paratum hospitium apud eum, quo neque tu quenquam cariorem habes, neque ille, quam te, quenquam cariorem. Valetudinem tuam cura diligenter, mi Sacrate, quem ego mediusfidius in oculis fero. Vale Romæ prid. Non. Octob. ex veteri supputatione: sed ex hac nova correctione, XVII. Kal. Nov. cIↄ. Iↄ. LXXXII.

Sequitur Responsio Sacrati.

PAULUS SACRATUS
M. ANTONIO MURETO J. C.
S. D.
XXXIV.

EGo, Murete eximie, recte me conjecisse vehementer lætor, te in poliendo rursus dono illo abs te dudum mihi dedicato occupatum siluisse. Quod cum ex suavissimis atque optatissimis literis tuis cognoverim, tanta lætitia auctus sum, ut penitus nesciam quid amplius desiderem. Quæ maxima dulcedine omnes sensus meos ita moverunt, (quotidie enim à divino ingenio tuo leporis inusitati ac summæ urbanitatis

 plenam

plenam orationem fluere animadverto,) ut illarum lectione mentem meam satiari non posse sentiam. Et cum præclaræ sint, etiam raræ ad me perferuntur, quo avidius eas appetam. Itaq; in eis id mirum in modum me oblectasse, ac fere risum movisse mihi exploratum habeas velim, quod te credidisse fingis, de asmate illo ad te allato nomine meo certiorem me abs te factū, in memoriam vero rediisse, quod ad me non scripseris; at continuisse te à respondendo, quoad de meo reditu domum, postquam Venetiis fui ac Patavii, à me non nihil intellexisses. Quid enim venustius atq; acutius excogitare potuisti? Verum, Murete humanissime, quod das libenter accipio, præsertim cum tu mihi affirmes me tibi gratiorem jucundioremq; fore, si quicquid feceris approbabo; & ego te tanti æstimem, ut quod abs te proficiscitur, melle dulcius esse arbitrer. Me tamen puto tuam eo taciturnitatem expertum esse, quod totam in emenda domo cogitationem tuam fixeris, quam reperisse te prope Quirinalem collem amœnam, amplam, honorificamque, eamq; emisse, mirum in modum & ex animo tibi gratulor: civis enim vere nunc Romanus es. Ego autem tanto cumulor gaudio, ut sicut sum alacris animo, ita si me non deficerent corporis vires, in complexum tuum cito me currere posse sperarem, isticque jucundissimo ejus conspectu frui, quem me ipso mihi chariorem esse Deus opt. max. testis est, testes & communes amici nostri, quibuscum de te sæpissime sermonem facio. Non despero tamen, postquam audio iter istuc cisio confici posse, mihi te visendi occasionem à divina bonitate atque clementia aliquando oblatum iri. Quam, mihi crede, libenter arripiam, ut adhuc te videam semel, lætusq; deinde moriar. Interim nunc absens hospitio, quod mihi abs te paratum est, fruar mente, corpore autem præsens, cum te complecti, osculariq; mihi licuerit. Vale ætatis nostræ Decus. Idibus Novemb. cIↃ. IↃ. LXXXII.

Hanc proxime, licet intervallo silentii aliquo, videtur excepisse Mureti sequens.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS PAULO SACRATO SUO S. D.

XXXV.

QUando, quod tibi debeo, præstare adhuc non possum, interim, ne plane malum nomen tibi videar, mitto ad te hanc qualemcunque homiliam *m*): de qua expecto judicium tuum. Tirocinium hoc quoddam fuit, quasiq; experimentum; nunquam enim antea in eo genere versatus eram. Puto tamen fore, si vita suppetet, ut ejusmodi plura mediter: nusquam enim animus meus in hac jam inclinata in senium ætate libentius conquiescit. A te quin amer, non dubito: neque enim, hac quidem in re, volo tui similis esse; qui, simulatque ego paullum à scribendo cessavi, statim excidisse te mihi ex animo suspicaris. Ego vero te, etsi in scribendo piger sum, semper tamen in memoria habeo; neque dies ullus præterit, quo non in precibus quotidianis nominatim Deo te tuaque commendem. Quod cum facio, id facio, quod summus erga me amor tuus promeretur. Vale, mi amicissime Sacrate. Romæ, prid. Id. Januarii, cIↃ. IↃ. LXXXIII. *n*).

Sequitur Sacrati Responsoria.

PAULUS SACRATUS M. ANTONIO MURETO I. C. & C. R. S. D.

XXXVI.

DUdum Josephus Guidotus, optimus sane vir, mihiq; amicissimus mandatú tuum curavit diligenter, ut concio-

m) *Orationem intelligi, habitam de S. Johanne Evangelista, quæ Vol. II. est 2. p. 238. declarabit Epistola seq.*

n) *hunc annum, non qui alias legebatur 1592. appingendum esse, vincit harum Epistolarum series.*

nem illam ad me, ὁμιλίαν vulgo à nobis appellatam, miserit, quam in sacello Pontificio die S. Johannis Apostoli & Evangelistæ festo habuisti. Sed ad eum scripsi, ut eam mihi fuisse redditam, ac mirum in modum gratam atq; jucundam extitisse tibi significaret, & à me te responsum esse laturum, c[illegible] n eâ, quæ me nunc angit, cura levatus ero: quo se officio functum esse mihi rescripsit. Et quamvis solicitudine adhuc liberatus non sim: nolui tamen differre amplius, cum tu nequeas expectare judicium meũ, (in quo certe non mediocre tuum erga me studium elucet, ac singularis tua humanitas,) ne juste tibi de me querendi occasionem præbeã, quod divina tua scripta tanti non æstimem, quanti jure facienda sunt. Ac primũ tibi affirmo, eam me ter quaterq; & septies o) legisse maximâ animi cum voluptate, qua perfundebar; mecumq; tacitum te admiratum fuisse, quod ad quamcunque rem animum attendere velis, eam perfectam & absolutam reddas. Quis enim istic est, qui te in isto dicendi genere perpetuo versatũ esse non credat? Quam optime in tres partes orationem tuam divisisti, & eas disertissime explanasti, etiam ad imitandum nos Divum hunc valde hortando? Quid de peroratione dicam? an quicquam sanctius, quicquam accommodatius quicquam eâ elegantius desiderari potest? Ad obeundum istud munus, mihi crede, sæpe accerseris. Itaq; para te, tanquam in aciem proditurum. In isto enim campo vagari tibi licebit admirabili eloquentia tua. Quin etiam vereor, ne posthac te unum audire velint amplissimi patres illi, quibus tu instar omnium sis. Nimirum non audio quenquam istic esse, quem tecum conferre possimus. Sed hæc hactenus. Quod scribis te nolle mei similem esse, qui simul ac silentium parumper facis, me tibi excidisse suspicer: nullum affers, Murete humanissime, argumentũ, cur nolis. Ego autem respondeo, nullam à me tibi occasionem dari, quod velis. Nam & literis & nunciis adeo sæpe tibi obstrepo, ut verear interdũ, ne tibi molestus sim. Tu vero, nisi à me stimulatus nun-

o) *forte legendum:* sæpius.

nunquā ad me literas mittis; ex quo facile perspicis, me semper vereri, ne tibi elabatur Paulus Sacratus, neq; in loco summi studii ac beneficii hoc numerare, quod me tecū in gratia esse patiare mecumq; tua scripta communices. Deniq; quod ais te in precibus tuis mei memorem esse, magna est certe amoris erga me tui significatio: attamen parem & mutuam tibi voluntatem non solum tribuo, sed longe te etiam supero; quod ab eo tempore, quo te conciliavi mihi amicum, atq; adjunxi, in sacris meis nomen illud tuum mihi jucundissimum nominare non destiterim; & quoad spiritum ducam, nunquam cessabo. Vale Murete ætatis nostræ decus. Ferrariæ Non. Febr. M. D. LXXXIII.

Si tempus adscriptum non fallit, merebatur huic proxima, licet ad aliam, quæ periit, respondeat, poni 40.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
PAULO SACRATO SUO.

Huic & sequentibus duabus Epistolis commodior locus erat futurus statim post 32.

XXXVII.

OTiosus sum. Non sæpe usurpare mihi hoc verbum licet. Ut igitur, si una essemus, quicquid daretur otii, tecum libentissime consumerem: ita nunc tecum absens per literas colloquar. Sed ut inter præsentes, cum sermonis argumentum deest, quærere alter ex altero solet, ecquid novi audierit, ut inde nascatur sermonis occasio: ita fingā te ex me nunc quæsiisse, num quid novi Romæ acciderit. Utrum autem respondeam, incertus sum: nova ne multa quotidie & accidisse & accidere; an nihil omnino novi. Nam & multa nova, insperata, inopinata quotidie eveniunt, & alia quadam ratione vetera, vulgata, usitata omnia. Hic, quem nuper nemo aspectu, nemo sermone dignabatur, repente dives effectus, colitur ab iis, qui eum

haud ita pridem ne resalutandum quidem esse duxissent; fastidit eos ipsos, quos nuper horrebat; aditur per epistolam ab iis, qui nudius tertius eum, si quid peteret, postridie redire jussissent. Quis non hoc miretur, ut novum? Fit ille ex gregario milite Episcopus; alius mulos stringere ac defricare solitus, tanquam ex fonte aliquo biberit, qui prudentes & rerum multarum experientes efficiat, (ut olim Pyrene pota faciebat poetas) in consilium de maximis rebus adhibetur; supercilii ac capitis motu de maximi momenti negotiis, nemine ridente, decernit. Alius, cujus mane exituri atrium cohortes clientium obsidebant, cujus aures precibus obtundebantur, manus osculis conterebantur: ab iis quos nuper aspectu beabat, insalutatus præteritur. Cui non hæc nova & admiranda videantur? Sed hæc qui mirantur, nunquam eis quod mirentur defuturum est. Vetera sunt, quotidiana sunt, obsoleta sunt. Non tam mirandum est, quod eveniant, quam mirandum esset, si non evenirent. Quam multos, qui diu jacuerant, in altum repente sublatos; quam multos, cum diu in sublimi stetissent, momento dejectos vidimus? Qui talia mirantur, solem vesperi occidere, eundemque mane redire mirentur. Ego si in quempiam virum antiquæ fidei ac probitatis inciderem, qui & aliis honesta præciperet & ipse ad regulam suam viveret; qui sine ambitione, sine simulatione, sine malis artibus ad virtutem & ad honestatem tota mente ferretur: clamarem, *Porro Quirites.* Id mihi novum, inusitatum, admirabile videtur. Ægrotare hunc, illum mortuum esse; alii natos liberos, alii mortuam uxorem; illum iter ingredi, hunc in urbem redire: hæc ita communia & tralatitia sunt, ut mirer esse, qui talia mirentur. Sed nonne divinaveram fore, ut non diu otiosus essem? Ecce tibi nescio quis fores cubiculi pultat. Quicunque est, expectabit tamen, dum has literas obsignavero. Multum illi debes, quisquis est. Onerassem te hodie tam multis nugis, ut petiturus fueris à me, ut potius nihil omnino scriberem, quam talia scriberem. Sed iterum ac

tertio

tertio jam verberatæ sunt fores. Valebis igitur, & ineptias meas æquo animo feres. Romæ XVI. Kal. April. M. D. LXXXII.

Respondit Sacratus, quod sequitur.

PAULUS SACRATUS M. ANTONIO MURETO I.C. S. P. D.

XXXVIII.

Quantum me delectaverit verissimarum & argutissimarum lectio literarum tuarum, quas ego abs te proxime accepi, Murete eximie, haud explicari à me potest. Jampridem enim nullam ex re ullâ, quæ mihi secunda evenerit, majorem delectationem percepi. Sed risum tenere non potui, quod tu nugas appellas ea, quæ ad me scribis, cum illis verius nihil sit. Nam si quotidie in aliis civitatibus hujusmodi accidunt nova, quæ admirentur homines; ubi magnitudo & varietas est, multitudoq; causarum, & quo exteræ nationes & gentes innumerabiles undiq; confluunt, quidpiam istic inusitatum ac novū videre non velimus? Sed quamvis, ut optime scribis, hæc jam antiqua sunt, quæ nemini mira videri debeant; tamen cum audio quempiam, qui ex pauperrimo locupletissimus repente factus sit, vel ex ovium custode aut suum, in amplissimas dignitatis atq; honoris sedes ascenderit, non possum non confugere ad illud D. Pauli pronunciatum, ut exclamem: quam incomprehensa sunt judicia Dei! & ejus viæ à quo investigari queunt? p) *Nam cum voluntas ipsius rerum omnium causa sit, nos firmissime asseverare semper oportet, sic illi placuisse; sicut nunc eidem gratū esse perspicio, quod indies magis ardèam amore & observantiâ excellentissimi Mureti mei. Cui an vetus an nova videatur hæc insitiorū ad eum missio: opinor illū esse dictu-*

U u 5 *rum, quod*

p) *Rom.* 11. v. 33.

rum, quod institutum quidem vetus sit & antiquum, res vero ipsa recens. At morem hunc meum, quod vivam, certe servabo; cupio enim, ut illa, quæ à me alias ad te scripta sunt, quæq; à multis jam leguntur, veritate nitantur. Tu autem institutum tuum profecto non tenes, &, si hoc novum mihi videri dicam, non me fallet animus. Nam quotiescunq; aliquam ad Pontificem, aut alibi orationem habebas, prætermittere non solebas, quin exemplum unum aut duo ad me mitteres; & tamen cum nuper istic de Melitæ Principis obitu concionatus sis, q) eumq; laudaveris, orationem istam legere mihi non licet. At tu forte non judicas admiratione dignum, ut Paulum Sacratum è memoria tam facile deponas, quod non insolita tibi sit hæc agendi ratio; ego secus censeo, & miror majorem in modum, cum non ignores, quam libenter tua scripta legam, me abs te excellentis ac singularis ingenii tui suavitate fuisse privatū; tibiq; id in mentem non venisse, quod in literis tuis lingua vernacula scriptis fueris pollicitus, te paucis post diebus impertiturum mihi nescio quid; nisi epistolam istam, cui respondeo, multarū rerum varietate ac dicendi artificio ornatam valde, innuisti. Neque mirari prius desinā, quam tu curaveris, ut illa ad me perferatur lucubratio tua, (si non vis me in eā cogitationem incidere, ut de tuo in me studio nonnihil imminutū sit,) quæ mihi quin gratissima atq; jucundissima futura sit, te non dubitare certo scio. Tibi carum atq; acceptum extitisse munus illud, quod obivit Franciscus Sadoletus ex tuis literis cognoscere aveo. Vale Murete præstantissime, atq; ætatis nostræ decus. Ferrariæ. III. Id. Aprilis. M. D. LXXXII.

Quæ jam sequitur, videtur huic respondere.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
PAULO SACRATO SUO.

XXXIX.

q) *oratione, quæ Vol. II. est* 26. (*al.* 21.) p. 416. *obierat autem ille exeunte anno* 1581. *Thuano teste lib* LXXIV. *f.* 413.

XXXIX.

REperiam tamen aliquando aliquid temporis, quod in scribendis ad te literis ponam: meque tibi de tam diuturno silentio purgem. Purgabo autem me uno verbo: Pergabar. Quod nisi mihi Deus ut tempestive facerem, in mentem immisisset, si ulla medicis fides habenda est, præsens mihi letalis morbi periculum imminebat. Ita mihi ingens quædam copia pituitæ ac bilis atræ omnes corporis meatus obstruxerat, vix ut evasurus viderer. Sed bene, quod occupavimus, celeresque fuimus in præcavendo. Si paulum modo cessatum esset, fuerat tibi amicus Sacrate. Nunc redeamus ad veterem consuetudinem nostram confabulandi per literas, &, ut præsentes solemus, seriis joca, jocis seria commiscendi,

Ita multa in unum jura ut cum miscet coquus.

Accepi insitia tredecim, numerum huic pontificatui congruentem r): & cum eis scopas excutiendo è vestibus pulverinas sane quam elegantes. De iis omnibus habeo tibi, ut par est, magnam gratiam, Vellem quoque aliquid esset, quod tu tibi curari velles, non deessem officio. Sed tu jampridem ita mecum societatem coiisti, ut tuæ partes sint dandi, accipiendi meæ. Tuum tamen aliquando fuerit, aliquid mihi mandare, quod tua causa faciam: nisi operam meam tam parvi deputas, nihil ut tibi navare possim. Equidem si nihil aliud potero, augebo ac cumulabo accessione aliqua munusculum illud, quo tu tanto opere oblectari visus es: commentariolum illum dico in particulam pandectarum. Quem perpolitum diligentius, & altero tanto auctiorem tibi denuo apponam: etsi non sum nescius, repetita crambe quid audire soleat. Sed non possum facere, quin tibi assidue aliquid oneris imponam. Ardeo incredibili quadam cupiditate libri cujusdam asinarum Cypriani Roris, qui quotus sit, nescio: sed ea signa huic epistolæ subjiciam, ex quibus facile, quid velim, intelligi

r) *fuit enim tum Pontifex Gregorius XIII.*

ligi possit. Ac vide, quantopere tua facilitate abutar. Velim te & per te & per amicos operam dare, ut eum reperias & ad me mittas, precibus, pretio, quoquomodo. *Mea nihil refert*, ait adolescens ille Terentianus, *dum potiar*. Levicula res videri potest: sed tamen magnum mihi à te officium tributum putabo, si hanc molestiam mea causa suscipere ac devorare non gravaberis. Hoc igitur ita à te peto, ut ardentius ac majore studio petere, hoc quidem tempore, nihil possim: Fer, quæso te, hoc ineptum studium meum, & amico, quasi ægrotanti, obsequere. Ama me, & valetudinem tuam cu ra. Romæ 14. Kal. Jul. M.D.Lxxxii.

M. ANTONIUS MURETUS PAULO SACRATO SUO S. D.

Commodior huic locus fuisset proxime post Epist. 36.

XI.

ET annua quæ mihi voluntate præstas accepi libenter, & epistolam tuam libentissime. Quam cum uno obtutu totam percurrissem, principio miratus sum, nihil in ea inesse, quod ad eam, quam ad te proxime scripseram, pertineret. Postea animadverti scriptam esse de mense Aprili, quod admirationem sustulit. Quid ego nunc tibi gratias agam? Magis mihi curandum, ut tibi aliquid pro ista liberalitate tua reponam, quod omnino faciam. Hanc enim æstatem, simul atque otium erit ab hoc jampridem molesto publice docendi munere, decrevi mihi vindicare, & in scriptis quibusdam meis edolandis consumere, in quibus erit aliquid jampridem Sacrato sacratum. Nam quod tu mea extollis, tua abjicis: ne vivam, si quidquam à me præstari tibi posse arbitror, in hoc quidem genere, quod tu si asse emeris, non nimis care emeris. Sed quando ipsi me juris magistri docent, tanti esse quidq;, quanti vendi potest:

est: non ego quidem te fallam, neque committam, ut ex ædilitio edicto mecum experiri queas. Sed si tu te ipse indues, si pluris licitaberis mea, quam ego ipse addicerem: errare te patiar, neque ero tam stultus, ut pretium rebus ipsemet meis detraham. Ago tibi ingentes gratias Sacrate optime & humanissime, & ad illam verbosam epistolam, quam nuper ad te dedi, aliquid expecto. Vale. Romæ, ipso pervigilio Pentecostes. M. D. LXXXIII.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
GILBERTO GENEBRARDO, Theologo eruditissimo, & sacrarum literarum doctori Regio.
XLI.

ET literæ tuæ suaves mihi atque optatæ fuerunt, & liber quem ad me misisti, multis nominibus carissimus. Primum quod ingravescente jam ætate, sero quidem (video enim, quanto id maturius facere debuerim,) sed tamen aliquo, ut spero, cum fructu, in sacrorum librorum lectione quotidie temporis aliquid ponere institui, magis magisque in dies perspiciens, alia omnia inania esse, ex eis solis veram animi quietem, solidum & efficax remedium adversus improbas cupiditates, certissimam molestiarum, quibus in hac vita conflictantur etiam, qui felicissimi videntur, consolationem peti oportere. Mihi autem, quanquam in aliis studiis minoris momenti non prorsus inexercitato, in his tamen plane tyroni, multa occurrunt, in quibus hæream, neque satis ipse per me explicare me possim. Ac facio quidem quod Moses jubet, ut interrogem senes meos, id est, ut illos perpetuo ecclesiæ consensu probatos patres consulam, ex illorum libris, eorum quæ minus intelligo, explicationem petam. Sed illi plerumq; grandia quædam & sublimia loquuntur, ἀλληγορικὰ καὶ

ἀνα-

ἀναγωγικά, quæ ego suspicio quidem & admiror, & divinitus cogitata esse video: sed tamen, ut puerulus, lac concupisco, & aliquam ejusmodi interpretationem requiro, quæ simpliciter ac dilucide sententiam eorum, quæ lego, grammaticorum more singula verba minutatim persequens, mihi patefaciat. Ea suffulto ac subnixo faciliorem mihi ad ardua illa gradum fore, confido. Cum tu igitur, talis tantusq; vir, tale quoddam munus non susceperis modo, sed, ut ex literis tuis intelligo, magna jam ex parte confeceris: quantum tibi me Genebrarde, quantum alios mei similes, qui sane multi sunt, eo nomine debere arbitraris? Deinde quod à psalmorum potissimum editione exorsus es, vix credas, quam id mihi gratum optatumq; obtigerit. Mirabiliter enim capior ejus libri lectione: cumque mihi certa pars illius ex ecclesiæ instituto quotidie legenda sit, subiniquo interdum animo ferebam, tam multa esse, quæ intelligentia consequi non possem. Ex quo autem librum tuum accepi, sensi magnam mihi detractam ejus molestiæ partem. Ideoque quoties eam in manus sumo, (quotidie autem id facio,) fausta tibi ac felicia omnia comprecor, & quanta maxima possum animi contentione à Deo peto, ut tibi ad tam sanctum & salutare opus perficiendum vitam proroget, vires augeat, otium ac quietem tribuat; inprimis autem, ut mentem tuam perpetua spiritus sui luce collustret. Perge, obsecro te, Genebrarde, in tam sancto proposito: etiamsi scires, industriam tuam ab iis, qui in cathedra pestilentiæ sedent, non risu modo, sed probris ac conviciis omnibus exceptum iri. Quanto pluris apud te esse debet, quod omnes te pii ac probi laudabunt; quod pro te vota facient; quod, etiamsi ab hominibus nihil consequare, is ipse qui hoc beneficium hominibus per te præstat Deus, bonum opus suum in te remuneraturus est. Summo quidem Pontifici, cujus tu judicium & autoritatem, ut facis, maximi facere debes, Liber tuus jucundissimus fuit: eique si pari studio ac fide in cæteris sacrosanctis libris illustrandis perrexeris, neq; facultas neque voluntas ornan-

ornandi tui defutura eſt. De negotio tuo quid actum ſit, è fratre tuo intelliges. Vale, meque mutuis apud Deum precibus adjuva. Romæ IV. Id. April. M. D. LXXXI.

M. ANTONIO MURETO ASCANIUS COLUMNA S. Sophiæ Abbas *S. D.*

XLII.

MEmini, Murete Romanorum eloquentiſſime, (Romæ noſtræ gratulor, quod te Gallum hominem Romanum & civem meum appellare poſſim,) memini inquam, mi Murete, cum Romæ te publice dicentem docentemque puer audirem, tanta me ad eloquentiæ ſtudia cupiditate incenſum, ut ſi quid in iis profeci, quantumcunq; illud ſit, totum tibi deberi videatur. Acceſſere huc privatæ tuæ ad eloquentiam cohortationes, quæ ex eo tempore ita adhuc hærent in animo, ut noctes ac dies quibusdam quaſi ſtimulis pungant. Deterret interdum ab incepto difficultas, & ſtatim ac, quantum ab hac laude abſim, cogito, debilitatur & langueſcit induſtria. Sed revoco ipſe me, & ut animos mihi ipſi addam, ingenii periculum facere interdum libet. Orationem ſuperioribus diebus habui in funere ſereniſſimæ Annæ Auſtriacæ, Hiſpaniarum Reginæ, quam ad te cum his literis mitto: Si quid erit, quod Romanas aures offendat, ſcito philoſophorum & juriſconſultorum barbariem candorem illum Latii quodammodo infuſcaſſe; tanta jam ſunt cordis & linguæ facta diſſidia. Sin quid erit, quod à te laudari poſſit, fruere tanto bono, & gaude, te Romanam juventutem ad amiſſam eloquentiæ poſſeſſionem recuperandam & verbis & exemplo excitaviſſe. Vale, Salmanticæ pridie Id. Mai. M. D. LXXXI.

Sequitur Reſponſoria Mureti.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS ASCANIO COLUMNÆ S. SOPHIÆ Abbati S. D.

XLIII.

BEatus mihi viderer, Aſcani, adoleſcens præſtantiſſime, ſi id, quod ſcribis, penitus credere auderem, & exemplo te & cohortatione meâ incitatum, eloquentiæ ſtudio exarſiſſe: neque id minus mihi glorioſum ducerem, quam aut Herodoto, aut Calliſtrato fuit, illi Thucydidem, huic Demoſthenem ad ea ſtudia, in quibus uterque poſtea principem locum tenuit, excitaſſe. Sed vereor, ne tu pro illa, quæ ita generi veſtro propria ac perpetua eſt, ut in te tamen mihi quidem ſemper eminere præter ceteros viſa ſit, humanitate ac comitate, id mihi ſponte tribuere volueris, quod hominem, quem tui obſervantiſſimum & gratiæ tuæ cupidiſſimum eſſe cognoſces, libentiſſime auditurum putares. Utut tamen eſt, nolo obſtare ipſe felicitati meæ, neque committere, ut & tibi minus, quam par eſt, fidei habuiſſe videar, & hoc tanto tamque inſperato gaudio, quod mihi à te objectum eſt, minus liquido ac ſincero fruar. Dicar ſane & nunc & apud poſteros, Aſcanio Columnæ, magni illius M. Antonii filio, Romanæ juventutis Principi, dux & auctor ad eloquentiam fuiſſe: qua ille poſtea, non me modo, qui quam non excellam ſentio, ſed omnes æquales ſuos magna omnium cum admiratione ſuperarit. Glorioſum mihi fuerit ab eo victum fuiſſe, cujus ego patrem, de victo communi hoſte triumphantem frequentiſſimâ populi Rom. concione celebrarim *s*). Perge igitur Aſcani, perge Romanæ nobilitatis eximium decus, & cum philoſophiæ ac jurisprudentiæ ſtudiis, in quibus mirificos te progreſſus feciſſe & audio, & facile credo, iſtam ornate copioſeque dicendi laudem conjunge. De oratione tuâ ingentes tibi gratias ago, atq; à te peto, ſi quid poſtea ejusmodi edideris, uti me participem facias. Ego quoque meorum aliquid ad te

s) *Vide Volum. I. Orat.* 19. *p.* 166.

te mittam, si ex literis tuis gratum tibi id fore cognovero. Vale. Romæ prid. Id. Junii M.D.LXXXI.

Q. CORRADUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XLIV.

Vix enim aliud à me núnc quidem erit ἐπιστολικὸν. Nam scribere accuratius dum volo, diu officium negligere sum coactus, quod epistolam non invenio adhuc dignam eloquentia tua. Itaq; Marcelli Vestrii & Antonii Militiæ mei literis, & amore potissimum tui semper antea permotus, jam nimium sero, hanc ad te, quidlibet potius quam epistolam, scripsi, testem veteris observantiæ in te meæ. Spero mihi posthac faciliorem aditum fore ad te scribendi, illo saltem nomine, quod ex literis tuis mearum se offeret ὑπόθεσις multa literarum. Tu fac nos ames: equidem rapior ad amorem tui. Vale, Neapoli IV. Non. Maji.

Sequitur Responsio Mureti.

MURETUS Q. MARIO CORRADO S. D.

XLV.

PErgratæ mihi fuerunt literæ tuæ. Antea enim, fatebor, subinvidebam amicissimis quibusdam meis, ad quos extant epistolæ tuæ, quod in eis ad me nulla legeretur. Ac, quod tu, quasi communis quidam omnium, qui in Italia sunt, elegantium atque eruditorum hominum pater, cum illam inter eos gloriæ ac nominis hæreditatem divideres, nullam mihi ejus ne unciolam quidem aspersisses, sed me tanquam ἄγροικόν τινα καὶ ἄμυσον præteriisses: meditabar olim, si ita fors tulisset, adversus tabulas

tuas inofficiosi querelam. Extra jocum, Corrade vir optime & eruditissime, multi jam anni sunt, cum è sermonibus primum Petri Jo. Perpiniani, qui, dum vixit, mihi conjunctissimus fuit, deinde multo etiam magis ex libris epistolarum tuarum, tanti te facio, ut veræ ac solidæ eruditionis, eximiâ quâdam latinæ orationis facultate ac copia, tecum ex hujus ætatis hominibus paucissimos comparem, neminem certe anteponam. Itaque quoties mihi copia fuit hominum, qui te familiarius nossent, quærebam studiosè de te, de moribus tuis, (quos tamen satis mihi videbar è scriptis tuis habere perspectos,) de tuâ valetudine, de toto denique rerum tuarum statu: ut omnes facilè cernerent cupiditatem constituendæ tecum amicitiæ meam. Nunc te quoque erga me eodem animo fuisse video: neque quidquam a perfectione amicitiæ nostræ aliud aberat, quam ut uterque agnosceret alterius erga se voluntatem. Antehac enim erat εὔνοια μὲν, λανθάνουσα δέ. Quæ cum se eandem patefecerit, seriùs quidem, quàm par erat, & quam ego cuperem: quæso te, mi Corrade, ita enim vocare te posse videor, quæso inquam te, demus operam, ut eam, pro suâ uterque parte, omni officiorum genere quam diligentissimè colamus. Ego, quid a me tibi præstari possit, nondum video: illud quidem tibi omni adseveratione confirmo, si quid evenerit, in quo tu perspicere studium erga te meum velis, curaturum me, ut re ipsa intelligas, neminem tibi esse, quàm ego sum, verè atque ex animo amiciorem. Vale Romæ XIV. Kal. Junii.

MURETUS JOAN. ANTONIO ODISCALCO SUO S. D.

XLVI.

ETsi pro mutuâ inter nos voluntate tibi esse dubium non potest, quin tua omnia mihi cara ac jucunda sint: tamen mihi hoc affirmanti credas velim, literas tuas mihi etiam

etiam jucundiores fuiſſe, quam tu exiſtimare facilè poſſis. Nam &, quod ego ſummopere cupiebam, continebant λεπτομερέστατα totam rationem itineris tui, & quæ iſtic vita, qui mores, quæ cum ceterarum artium, tum juris docendi ratio, ita diſertè ac luculenter explicabant, ut Ulixis Homerici narrationem Alcinoo ac Phæacibus minus fuiſſe jucundam putem. Admiſcueras etiam eis plurimum nativi illius leporis, & αὐτοφυοῦς urbanitatis, quâ præſens ſermones tuos condiebas: ut eas legens tantum non ſpectare te, ac tecum confabulari viderer. Acceſſit ad voluptatem meam, quòd patruus tuus, V.C. qui eas mihi usque in Quirinalem, (ibi enim nunc ſumus,) ipſemet attulit, oſtendit mihi etiam eas, quas ad alterum patruum ſcripſeras, quibus eadem prope quæ in meis, ſed latinè expreſſa, continebantur. Jam demum agnovi, quid te adduxiſſet, ut ad me populari ſermone ſcriberes. Neque enim illud te movit, in quo jocaris, Phormionis exemplum: ſed id potius feciſti φιλοτιμούμενος παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῇ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἰδιώμασιν εὐεπίᾳ. Quod artificium tuum cùm jam detectum eſſe videas: cenſeo poſt hac ad me quoque latinè, ſi videbitur, ſcribas. Quod tamen eâ lege à te peto, ut ne propterea minus crebras, aut minus longas literas des: quidvis enim malo, quàm earum fructu carere. Gaudeo metum meum de iis, qui iſtic jus civile profitentur, vanum fuiſſe: & eos ſcriptores, quos ego tibi dilaudare conſueveram, etiam iſtic vigere. Felicius hac in parte tecum actum eſt, quàm cum quibusdam aliis συμφοιτηταῖς tuis, qui ut à me digreſſi ſunt, inter illos συρφετώδεις ac βορβορώδεις ſplendidarum ineptiarum magiſtros conſeneſcunt. Ego & tibi hoc nomine, ut debeo, gratulor, & cupidè tempus illud expecto, cum ad nos nō illâ inani δοκησισοφίᾳ, ſed verâ ac ſolidâ jurisprudentiâ inſtructiſſimus revertaris. Nondum audiiſſe te puto, me hic pandectas publicè interpretari, non ſine aliquâ moleſtia eorum, qui nollent configi oculos cornicibus, & *quæ juvenes didicere, ſenes ridenda*

 fateri

fateri. Equidem dabo ſtudioſe operam, ut eripiam ex animis hominum ſtultiſſimam illam opinionem, nihil in jure aut ſapienter cogitari poſſe, quod non ex illis lacunis hauriatur, aut erudite dici, quod non inſulſe ineleganterque dicatur. Spero me his æſtivis menſibus, quibus res proferentur, in Tiburtino ſeceſſu aliquid novi edolaturum. Quicquid erit, ſi modo erit, (ſum enim mirifice Callippides,) ad te mittetur. Interea amabis me, ut facis: ſcis enim te id mutuo facere, & ad me, quam ſæpiſſime poteris, ſcribes. Vale.

MURETUS THOMÆ MARTINO SUO.

XLVII.

NIſi me tibi bene notum eſſe confiderem, Martine optime & humaniſſime, valde vererer, ne apud te veniſſem in magnam opinionem non tarditatis modo, à quo vitio me interdum non longiſſime abeſſe fateor, ſed etiam ejus, à qua ſemper abhorrui, inhumanitatis. Ad literas enim, quas ad me pleniſſimas amoris & officii Lutetia de menſe Septembri dediſti, nunc demum, id eſt quarto poſt menſe, reſpondeo. In quo tamen nulla à me culpa contracta eſt. Nunc enim eas à Caſtorio noſtro accepi, eiſque magna cum animi voluptate perlectis, ſtatim me ad ſcribendum contuli: ut hæ, quibus me apud te omni ſuſpicione exſolverem, paratæ eſſent, ſimul atque eſſet cui darem. Quod conſervas memoriam mei, amiceque de me, cum occaſio eſt, loqueris, gratiam habeo. Ego quoque te, mihi crede, unice amo: neque quicquam eſt, quod quidem à me præſtari queat, quin ego id libenter ac cupide etiam, cauſa tua facturus ſim. Debeo hoc virtuti & eruditioni tuæ: debeo amori erga me, quem in te mihi perſpexiſſe video: prope ſingularem. Quod autem etiam clariſſimum ac præſtantiſſimum virum, Archiepiſcopum Narbonenſem, usque eo amicum eſſe ſcribis, ut de me, homine tenui & infimæ ſortis, tantus vir & amanter & honorifice loquatur: qua me lætitia ex iſto nuntio eſſe affectum putas?

Cujus

Cujus tu gratiam, quæso te, Martine mi, omni mihi ratione conserva: eique meo nomine pollicere, me ea quidem quæ sunt ingenii & eruditionis, & ejus generis laudum, nolle in me recipere, neque ea caussa teneri: certe quidem quæ de meo erga Catholicam religionem animo, de studio bene merendi, quantum in me erit, de omnibus, aliisque ejusmodi prædicare dignabitur, ea me perpetuo, cum Deo volente, cumulate præstiturum. Puteanus jampridem desiit ad me scribere: quod ego, dum me amare pergat, æquo animo feram. Nihil enim ab amicis, nisi commodo ipsorum, postulo. Illum Musarum chorum, quem literis tuis complexus es, τὸν μουσηγέτην Auratum; Ronsardum pridem Pindarum, nuper etiam Homerum Gallicum; suavissimum mihi amicissimum fratrem meum, & jam illi Homero supparem Hesiodum Baifium; & eum, cui ego quam nomine, utinam & eruditione tam propinquus essem, Duretum; & elegantissimi hominem ingenii Passeratium, meos veteres amicos, quorum ego ipse recordatione recreor & afficior intimis sensibus: eos igitur omnes mihi vicissim saluta. Vale.

MURETUS ALEXANDRO JUSTINIANO MEDICO S. D.

XLVIII.

Quod ad tuas amantissime scriptas literas serius respondeo, certo scio te &, cur id faciam, cognoscere, & quod faciam ignoscere. Illæ vero mihi pergratæ, perque jucundæ fuerunt, &, si quid mihi credis, visæ sunt aliquam morbi partem levasse. Ego ille, Alexander, qui nunquam in vita ne levissimo quidem morbo tentatus fueram, totos viginti dies in lecto decubui: cum interea cibo & paucissimo & tenuissimo utens, quem tamen ipsum vix capere poteram, idem potarem quod canes. Itaque partim inedia, partim purgationibus ita exhaustus

 sum

ſum, ut ipſemet mirer. Neque minus animus exinanitus eſt: cum hoc toto tempore nihil legere, nihil ſcribere, nihil meditari licuerit. Quare illa tua, quæ oſtendis te eſſe miſſurum, mitte, quæſo te, quam primum, ut ad hominem famelicum. Sed amice magne, noli id facere ea ſpe, qua ſignificas fore, ut à me accipias χρύσεα ἀντὶ χαλκείων. Nam & tua omnia χρύσεα plane ſunt, & mihi ne χάλκεα quidem ſunt domi. Imitare potius hominum vere liberalium ingenium atque naturam, qui quicquid poſſunt, in eos, quos amant, conferunt, nulla ſpe, ut ait Ariſtoteles, quicquam ab eis recipiendi. Saluta mihi diligenter Johannem Dallianum noſtrum: ad quem ſcribam cras: nam nondum multum uno die ſcribere audeo: tibi autem, qui prior ſcripſeras, prius reſponderi æquum fuit. Vale prid. Non. Oct. Patavio.

MURETUS ALEXANDRO JUSTINIANO S. D.

XLIX.

VEre judicas, nihil detractum eſſe de vetere illa noſtra conjunctione propter diuturnam intermiſſionem literarum. Neque enim unquam deſii amare te, de te ſtudioſe ex omnibus, qui iſtinc veniebant, quærere, gaudere cum audirem ea, quæ cupiebam, quæque ſperabam: neque unquam dubitavi, quin tu eodem ſemper erga me animo eſſes. Itaque gratiſſimæ mihi fuerunt literæ tuæ: eruntque eo gratiores, quo crebriores, dum id nullo tuo incommodo fiat. Quanquam enim magnam ex earum lectione voluptatem capiam: majorem tamen a te commodi tui, quam voluptatis meæ, rationem haberi volo. Johannem Biſſonerium ita amabam multis nominibus, ut vix putarem ad eam voluntatem, qua jam eum complexus eram, ullam acceſſionem poſſe fieri. Tantum tamen acceſſit commendatione tua, quantum nunquam cogitaſſem. Neq; mihi quicquam moleſtius, quam quod ejus conſuetudine

brevi

brevi cariturum me video. Cogitat enim Bononiam, ut illic se totum dedat studio juris civilis. Ego eum Sigonio, Amasæo, ceteris ordinis mei hominibus de meliore nota commendabo. Tu quoque, qui multos illic veteres amicos habes, si idem feceris, id, quod ingenio & consuetudini tuæ consentaneum est, feceris. Si quid est, quod hic à me aut tibi, aut tuorum cuiquam curari velis, quæso te, ut plane persuadeas tibi, me omnia causa tua semper cupidissime diligentissimeque facturum. Vale. Romà VI. Id Aprilis.

MURETUS HIERONYMO ZOPPIO Bononiensi Philosopho S. D.

L.

TRagœdiam sive ab auditoribus tuis, ut scribis, sive, ut mihi verisimilius fit, à te ipso conscriptam, non tantum cum voluptate, sed etiam cum admiratione perlegi: ita mihi visa est longe supra consuetudinem hujus ætatis, ornata multis & gravibus sententiis, & tempestive prolatis,& grandi ac sublimi verborum genere illuminatis. Jam quod fabulam ipsam leviter immutasti, pauloq; aliter tractasti, quam à veteribus tradita est, factum à te prudentissime & summo artificio judico. Nam & veteres ipsos ejus rei auctores habes: & non magna mutatione personas, quales Aristoteles ad tragœdiam aptas esse vult, reddidisti. Totum autem poema olet Academiam, olet Lyceum, olet philosophiam,non illam horridam & incultam,& aut elinguem, aut stulte clamosam, quæ hodie scholas prope omnes occupavit: sed vetustam illam Atticam, ornatam ingenuarum artium multo splendidoque comitatu. Neq; dubito fore, ut aut omnibus placeat, aut iis tantum displiceat,quibus displicere laus est. Ne me tamen hæc auribus tuis tribuere dicas, indicabo etiam, quæ non probem: ut tanto magis intelligas, mihi cætera probari. Quod igitur

in prologo omnes, quibus probitas ac pietas cordi est, jubentur exire, ut ii tantum spectent, qui crudelitate, & immanitate pascantur, non placet: Ista enim ratione vacuum relinqui theatrum, necesse est. Ac scio, hæc figurate dici: sed hoc dico, figuram ipsam mihi nullo modo probari. Illa quoque, quæ ad mulieres pertinent, ut lepida & arguta videri queant, certe tragicæ gravitatis aliena sunt. Et, ut semel dicam, totum prologum delerem, neque ullo prorsus prologo uterer. Ubi enim chorus est, tali prologorum generi locus esse non potest. Etenim Zoppi, veteres poetæ, (quod tibi quoque pro tui singulari eruditione notum esse sat scio) si quid ad se commendandos, aut defendendos dicere necesse habebant, id faciebant in choris, cum in reliqua fabula non liceret: cujus rei aliquot apud Aristophanem exempla sunt. Neque tum ullo tali prologo utebantur, quales sunt Plautini aut Terentiani: sed quæ prima persona prodibat, cujus opera pars argumenti cognoscebatur a spectatoribus, ea προλογίζειν dicebatur. Postea quam populus Atheniensis, exhausto diuturnitate bellorum ærario, inania sumptuum amputavit, & comœdiis choros dare desiit, tum demum illud prologorum genus natum est; & nova comœdia, quæ chorum non haberet, talibus prologis uti cœpit. Tragœdis semper ex publico datus est chorus: idcircoque nunquam tragœdia tales prologos habuit. Quare qui veterum consuetudinem in reliquo poemate accurate ac diligenter retinueris: hic quoq;, quod hominum antiquitatis imperitorum inscitia invectum est, deleas censeo. Placeret etiam ita edi hanc fabulam, ut ne notarentur principia actuum, sed ita continuarentur omnia, ut in Æschyli, Sophoclis, Euripidis tragœdiis, etiamque in Aristophanis comœdiis factum. Vera causa est, cur ita fieri censeam: se malo eam in aliud tempus rejicere. Omnino autem illam inutilem & supervacaneam, & à stultis literatoribus excogitatam actuum in scenas divisionem, quæso te, ut tollas. Lyssæ nomen peregrinum adimerem: Italicum darem. Nam & Plautus cum

cum Luxuriam & Inopiam loquentes faceret, non illam Tryphen, hanc Penian vocavit; sed utrique nomen latinum dedit. Quod alicubi apud inferos *solem silere* ais, cum tenebras, ut opinor, & caliginem significes: vereor ne imitari volueris Virgiliana *Lunæ silentia*, & in eo Politiani errorem secutus sis. Certe enim silentia, id est conticinium, non ut ille ratus est tenebræ quas efficit siderum conjunctio. Nam Trojam plenilunio captam esse constat. Halcyonios quoque videris vocare aves ipsas. Vides, hæc quam levia sint quamque pusilla. Quæ rogo te, ut in bonam partem accipias, &, quod tam sero ad tuas literas respondeam, ignoscas occupationibus meis. Ego, Zoppi vir eruditissime, & toti civitati Maceratensi bene ex animo cupio, mihique occasionem opto aliquam dari, qua id re ipsa declarare possim: & te quem nunquam præsens præsentem videre memini singulari tua eruditione commotus, in sinu atque in oculis fero. Vale. Romæ III. Kalend. Sext.

MURETUS SINIBALDO ANTONINO S. D.

LI.

IN summis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quæ me respirare vix sinunt, legi tamen dialogum tuum, & voluptatem longe maximam ex ejus lectione percepi. Delectarunt me argumenta & ingeniose excogitata, & denso, & vivo, ut ita dicam, ac spiranti orationis genere expressa. Itaque, ut Pythagoram ajunt è modulo pedis, quanta corporis mole fuisset Hercules, judicasse: sic & ego ex hoc brevi commentariolo facile de tui ingenii magnitudine ac præstantia judicavi. Amor autem erga me tuus, quem plane singularem omni ex parte declaras, noli quærere, quantopere mihi gratus ac

jucundus sit. Neque enim ullum unquam mihi majorem fructum vigiliarum ac laborum meorum proposui, quam ut à tui similibus amarer. Quare etsi non agnosco eas laudes, quas tu αὐτῷ τῷ θυλάκῳ, ut ajunt, in me congeris: summe tamen amo istum amorem, qui tibi homini tam acuto ac perspicaci tenebras offuderit, eaque de me sentire ac prædicare coegerit, quæ ne tu quidem, quanquam disertus es, alii cuiquam facile persuadere posses. Dialogum edas censeo: nolo enim ita modestus videri, ut gloriæ tuæ mea modestia obstet. Auctor etiam tibi sum, ut alia meditere ac procudas, neque reformides obtrectatorum voculas: quæ in proscenium prodeunti nonnihil fortassis molestæ futuræ sunt: ubi tibi semel audientiam feceris, conticescent. Vale. Romæ.

ANTONIUS CONSTANTINUS MURETO S. D.

LII.

Hieronymus Centurio adolescens nobilissimus, qui tibi has literas tradet, mihi longe carissimus est, idemq; bonarũ artium studiis mirifice deditus, tui autem ita studiosus à me literas, quas ad te perferret, ut sibi darem, in magni muneris loco petiit. Hæc autem tria, quæ de eo dixi, sic alia ex aliis apta & colligata sunt ut uno posito, cetera quodammodo consequantur. Nã neq; potest quisquam bona studia colere, qui te non colat: & mihi, nisi qui te colat atq; observet, amicus esse nemo potest. Sed hic, ut dixi, & me amat, & bonarum artium studio incensus est, & te tanti facit, quanti omnes, qui te norunt, aut faciunt, aut facere debent. Velim igitur ita eum excipias, ut confirmes id, quod ego sæpe prædicare soleo, meã commendationem apud te non minimum ponderis habere. Scripsi etiam nudius tertius ad te de statu meo, de mea valetudine, deq; omnibus rebus meis: at spero

ſpero me quam citiſſime aliquid abs te litterarum acceptu-rum. Vale Genuæ IV. Non. Nobemb. M. D. LXXXI.

Sequitur reſponſio Mureti. E qua tamen conji-cere licet, plura, quam quæ hic legimus, fuiſſe in Epiſtola Conſtantini.

MURETUS CONSTANTINO SUO S. D.

LIII.

LIteras à te poſt diſceſſum hinc tuum nullas accepi, præter eas, quæ mihi menſem fere abhinc unum redditæ ſunt, una cum vaſculo conditi è malis Perſicis, quod mihi ſane jucundiſſimum fuit. Tam multa tibi adverſa eveniſſe, moleſte fero; incolumem te ex illis evaſiſſe, immortaliter gaudeo. Quod me amas, ſcito te id mutuo facere. Et ſi quid accidet, in quo declarari tibi velis, quanti à me fias, non fallam opinionem tuam. Vinum quod te miſſurum ſcribis, ſi erit per quem commode mittas, ita demum mihi gratum futurum eſt, ſi nullo tuo ſumpto id fiat. Omninò enim ſumptum à te nullum mea cauſa fieri volo. Satis ſuperq; mihi futurum eſt, cum quid iſtinc mihi curari volam, (ferunt autem interdum nonnulla quæ velim,) ſi mea cauſa operam dederis, ut lecta omnia & cum fide ad me adferantur. Pretium & pro merce & pro vectura ſtatim adnumerabo, cui tu ſcripſeris, & quantum ſcripſeris. Reſpondiſſem citius ad literas tuas, ſi eas ad me Centurio ipſe attuliſſet. Sed nuper admodum ad me venit. Ego autem, antequam eum viderem, cui literas ad te tuto dare poſſem, neſciebam. Viſus eſt mihi adoleſcens honeſtiſſimus, & dignus tum nobilitate gentis ſuæ, tum tua commendatione. Itaque detuli ei prolixe mea omnia; omninoque p[illegible] fore, ut ante aliquot menſes extet egregia aliqua ſigni[illegible] tio voluntatis in eum meæ. Mittam ad te ſcripta qu[illegible] mea, ſimulatque has literas ad te perlatas eſſe co[illegible]

M. Antonius fratris mei F. te ſalutat, crebro de te loquitur, amat te, ut debet, ex animo, & ad te propediem ſcribet. Tu quoque perge amare utrumque noſtrum, & vale. Romæ Idib. Jan. M. D. LXXXII.

MURETUS ANTONIO CONSTANTINO SUO S. D.

LIV.

Literæ tuæ datæ 5. Kalend. Februarii redditæ mihi ſunt pridie Kalend. Martii: quod equidem & miratus ſum, & ſubmoleſte tuli. Magnam oportet eſſe tabellariorum ſocordiam, magnam tarditatem. Ego quoque ad eas ſerius reſpondeo, quam par fuit. Sed ſpero te id facile condonaturum perpetuis occupationibus meis. Sumptum à te mea cauſſa fieri omnino nullum volo: niſi tu quoque tibi hinc aliquid mitti voles, quo inter nos paria faciamus. Vinum, cum commodum erit, expecto. Sed librorum veterum, de quibus ſcribis, tantam mihi cupiditatem injeciſti, quantam tu quoque, qui me noſti, conjicere facile potes. Nihil mihi gratius facere potes, quam ſi eos ad me miſeris. Ego autem ita cumulate tibi gratiam referam, ut omnes homines intelligant te mihi cariſſimum eſſe. Mihi crede, perficiam, ut ex iſto tuo in me officio ſingularem aliquando capias voluptatem. Sed vide, ut ad me diligenter ac fideliter perferantur. Scripta quædam mea, quæ ad te mittere cupio, recuperare à quodam, qui ea à me inſpicienda rogavit, nondum queo. Neque tamen dubitare debes, quin ea ad te quamprimum miſſurus ſim. Quid Spinulæ acciderit, ſcio iſtuc perlatum eſſe. Mirifica res viſa eſt prope omnibus, qui eum norant. Ego eum divino ſpiritu afflatum, & ad hanc vitæ mutationem impulſum fuiſſe non dubito. Sunt tamen qui aliter loquantur. Ama me, Conſtantine mi, & vale. Romæ V. Id. Martias M. D. LXXXII.

ANTO-

ANTONIUS CONSTANTINUS MURETO S. D.

LV.

Tamen nihil respondes, quaternis jam meis literis provocatus. Quid putem? meas ad te perlatas non esse? Facit quidem tuum istud silentium, ut tale quidpiam subverear. Sed tamen suspicionem quæ minuant, multa animo occurrunt. Quid igitur? occupatum esse te? video fieri aliter non posse. Scio enim inibi esse te, ut intermissa studiorum tuorũ curricula repetas. Sed quæ possunt occupationes esse tantæ, ut non vacet ad hominem amicissimum, tuarumq; literarum sitientissimum, duobus versiculis scribere? Obsecro te, excita è somno humanitatem illam, illam tuam; neq; patere literarum tuarum desiderio languere me diutius. Etiam atq; etiam vale, mi Murete, columen fortunarum mearum. Ticini. III. Idus Octob. M. D. LXXXII.

M. ANTONIUS MURETUS JUNIOR ANTONIO CONSTANTINO S. D.

LVI.

Patruus meus in aliorum quidem officiorum ratione satis bonum nomen & esse se, & haberi ait: sed in literis ultro citroq; mittendis jampridem decoxisse, neq; sperare se unquã solvendo fore. Tam multos enim in hoc genere creditores habet, ut jam qui tempore priores, qui posteriores sint, rationem inire non possit. Quosdam tamen præcipuos habet, in quibus tu es: quibus brevi se non tantum sortem, sed etiam omnes præteriti temporis fructus exsoluturum pollicetur. Nescio autem, quid ipsi venerit in mentem, ut me tibi hoc tempore delegare voluerit: qui cum meo ipse nomine tantum debeam, quantum amantissimo præceptori debere non ingratus nec immemor discipulus potest: quomodo hoc quoq; æs alienum suscipere, aut à te idoneus haberi possum? Parendum tamen est: quomodo enim ipsius imperio adver-

ser?

ser? Tu modò sequere, obsecro, non invitus fidem meam. Si enim nihil aliud potero, at quotidie urgebo, appellabo, instabo, neq; desinam obtundere, donec aliquid extudero. Scio autem illum jam in eo esse, & aliquid meditari libelli, quod in tuo nomine appareat. Sæpe enim dicentem audivi, se pudore jam quodam, ne ad te scribat, impediri: neque tibi amplius epistolâ, sed libro aliquo ad te misso satisfieri posse. Tu modò scito & literas tuas, & librum Senecæ, & illa lautè sanè & opipare condita ac concinnata, (seu bellaria seu tragemata vocanda sunt, rem enim ipsam teneo, nomen non teneo) ad nos pervenisse, & omnia fuisse gratissima: te tamen ipsum, si huc veneris, cujus rei spem nobis postremæ tuæ litteræ ostendunt, eoq; magis, si eos libros veteres, quorum indicem misisti, attuleris, & ipsi & mihi longe optatissimum ac jucundissimum fore. Vale. Romæ prid. Id. Maji M.D.LXXXIII.

ANTONIUS CONSTANTINUS M. ANTONIO MURETO Juniori

S. D.

LVII.

Respondet præcedenti.

Literæ tuæ, quas paucis abhinc diebus accepi, tantam mihi voluptatem attulerunt, ut nulla major adferri potuerit: tum quia tuæ sunt, tum etiam quia ex illis cognovi, omnia quæ à me vobis missa sunt, tuto istuc pervenisse. Sed quid, quæso, ais M. Antoni suavissime, patruum tuum in literis ultro citroq; mittendis decoxisse? Ego verò nullum aliud officium ab eo facilius expletum iri putassem: mecum præsertim, qui eâ lege ab eo, ut ad me scribat, peto, ut commodi sui rationem quam maximam habeat. Cum autem mihi & sortem & præteriti temporis fructus se exsoluturum polliceatur, quid minùs, quam eum decoxisse, credendum est? Pudore illum impediri, ne ad me scribat, epistolâ mihi satisfieri non posse, sed libro aliquo ad me misso, σκήψεις καὶ ἀναβολαί. *Sed*

extra

extra jocum, Murete mi (arbitror enim jocatum esse te cum illa scriberes,) à patruo tuo mihi nihil plane debetur. Ego verò me illi tantum debere sentio, ut si vel vitam ipsam pro eo profundam, tamen ne minimam quidem magnorum ejus erga me meritorum partem videar consecuturus. Tu ut cœpisti, perge scribere ad me quàm sæpissimè poteris de tuâ patruiq; tui valetudine, de tuis studiis, & si quid σπουδαιότερον habebis: ac tibi persuade, nihil te hoc mihi gratius facere posse. Ego contra recipio tibi me operam daturum, ne quid ex officio meo desideres. Vale. Genuæ Kalend. Quintilis M.D. LXXXIII.

MURETUS CONSTANTINO BARGELLINO Episcopo Reatino *S. D.* LVIII.

Vide, quàm non sim curiosus. Te, quem jampridem videre discupio, prius ex Urbe discessisse cognovi, quàm in Urbem venisse cognossem. Neq; hoc mirabitur quisquam, qui ingenium ac consuetudinem meam noverit: cum de ipso Pontifice plerumque rurine an in Urbe sit, nesciam; & sæpe de iis, quæ hic unum aut alterum mensem omnium sermone celebrata sunt, non aliter quæram ex aliis, quàm si peregrè redirem. Itaque, si quando audies, ut sæpe fit, inquiri in eos, qui rumores temerè exceptos huc illuc spargunt, & quid Pontifex non agat tantum, sed in animo habeat, quid Galli, quid Hispani, quid Germani moliantur, facta infacta miscentes, scribunt ad homines alienarum rerum quam suarum curiosiores: mea quidem caussa libero te omni metu. Nunquam me quisquam in talia edicta incidisse criminabitur: ita perspectum est omnibus, omnium ejusmodi rerum cognitionem mihi, ut Thucydideo verbo utar, ἀταλαίπωρον εἶναι. Sed tamen, (παῤῥησιαστέον γὰρ) si quid à me in eo peccatum est, quod te non inviserim: ne tu quidem planè culpa vacas. Potuisti enim domum ad me mittere, qui mihi de adventu tuo nuntiaret: indi,

indicaretque cujus hoſpitio utereris. Accurriſſem ſtatim ad te, & quodlibet potius vadimonium deſeruiſſem, quam ut diutius carerem optatiſſimo mihi fructu ſermonis tui. Ἀλλὰ τὰ μὲν προτετύχθαι ἐάσομεν. Epiſtolas noſtras jamdudũ & in Gallia & Coloniæ in Germania editas eſſe ſcis. Earum ego neq; volumen ullum habeo: &, ſi haberem, vix ad te mittere auderem: ita me diſpudet eorũ, quæ in illis innumerabilia à librariis vitioſe deſcripta ſunt. Sed dabo operam, ut emendatiores exeant. Urgent enim, ac moleſti ſunt & iidem illi, & alii librarii, ut ad ſe alias epiſtolas mittam, quibus liber grandior fiat. Omnino abſurdum mihi atq; alienum videtur, reperiri homines, usque eo abundantes otio, ut ejus partem aliquam tribuere epiſtolis meis legendis velint. Quando tamen id amore quodam erga me adducti facere videntur, (ſic enim interpretor,) obſequar eorum ſtudio, vel cum diſpendio famæ; & ut eis animum expleam, repetam diu intermiſſam conſuetudinem latine interdum aliquid ad amicos ſcriptitandi. Quod qui legerint, ſi poſtea periiſſe ſibi tempus dolebunt, æqui tamen mihi eſſe debebunt, qui ingenue profiteor, nullam unquam à me epiſtolam ſcriptam, quam legi operæ eſſet, niſi ſemel ab eo, ad quem ſcriberetur. Neq; ego quemquam fallo aut induco. Si qui ſe ſciens fefellerit, ſecum agat. Editus eſt & hic nuper liber hymnorum, quos olim juſſu Gulielmi Ducis Mantuæ ſcripſeram, auctus ſexcentorum amplius verſuum acceſſione. Hunc ſcio ad te ab Heliconio miſſum eſſe. Sed nimis multa de nugis. Vicus quidam eſt in diœceſi tua, qui S. Luciæ dicitur. Ejus vici plebem qui regebat ſacerdos, Cæſarius nomine, proximo ſuperiori menſe exceſſit è vita. In ejus locum ſe ſubſtitui cupit Veſpaſianus Coletta presbyter, qui has tibi literas tradet. Qui cum mihi ab uno è ſummis amicis meis accuratiſſime commendatus eſſet, profectus ſum ejus cauſſa, heſterno die ad Datarium Summi Pontificis, apud quem, puto te ſcire, me aliquid poſſe. Is reſpondit, quanquam menſis ille pontificius ſit, tuarum tamen partium

eſſe,

esse, inquirere in eos, qui se ad id munus admitti postularent, & de eorum natalibus, moribus, doctrina judicare; quem tu testimonio tuo comprobasses, ei beneficium illud tributum iri. Nunc ego illud à te, Constanti humanissime, omniq; cultu atque observantia dignissime postulo, si hic, quem dico, Vespasianus idoneus videbitur ad id munus sustinendum, ut ei potius, quam cuiquam alii, mea causa gratificandum putes. Is qui mihi eum commendavit, ita mihi amicus est, ut qui maxime; & ego sæpe ei dixi, ita te mihi amicum esse, ut nihil supra. Si ergo te huic homini durum ac difficilem præbeas, verendum erit, ne ego aut tantopere abs te amari, aut minus diligenter eum tibi commendasse videar, quam me facturum recepi: quorum alterum vanitati, alterum perfidiæ adscriberetur. Quantum igitur plurimum, salva fide ac ratione officii, illi te tribuere posse statues, tantum ut tribuas, vehementer à te etiam atque etiam peto. Interea mitto ad te munusculum utrique nostrum conveniens, imaginem JESU Christi in cruce suffixi, à præstantissimo artifice summo artificio elaboratam. Ejus aspectu quoties ad fundendas preces commoveberis, quæso, ejus quoque ut memineris, cujus versus utrinque adscriptos videbis. Vale. Romæ IX. Kalend. Junii.

MURETUS JAC. AUGUSTO THUANO Consiliario Regio in Curia Parisiensi V. C. S. D.

LIX.

PArum abfuit, quin abjecerim consilium, quod ceperam, scribendi aliquid de laudibus clarissimi ac præstantissimi viri patris tui: ita me eruditorum hominum versus, quos eodem argumento scriptos ad me misisti, deterruerant. Sed vicit voluntas obsequendi tibi: neq; enim dubitabam, quin æquo animo quicquid à me scriberetur

accepturus esses. Mitto igitur ad te aliquot versus t), non illos quidem valde bonos: sed quales expectari poterant ab homine neque unquam poetâ, & jam sene, & tum suis, tum amicorum negotiis assidue implicato. Eos tu si semel lectos concerpere volueris, feceris quod merentur; sin una cum ceteris quæ alii scripserunt edendos duxeris: eundem fortassis usum præstare poterunt, quem in pictis tabulis umbræ, quæ efficiunt, ut luminosa magis emineant. Sed si editurus es, peto à te, quantum me amas, ut eos prius cum duobus tribusve probatissimis Sorbonici Collegii Theologis communices, ac si fieri potest, ab eis impetres, ut suum quoque de eis judicium adscribant: ne quid imprudenti exciderit, quo quisquam offendi queat. Jam nunc enim subvereor, ne, quod poetarum more Astream deam vocavi, durius id non satis æquus interpres accipiat. Ego tamen profiteor, Astreæ nomine nihil aliud à me quam divinam justitiam intelligi: quo posito & cognito, puto cetera ferri posse. Ignosce, quæso te, timiditati meæ. Satis multos ex illo Collegio amicos habeo: inter ceteros Genebrardum, qui unus mihi est pro centum millibus. Is, ut spero, & tua causa libenter, & mea non invitus, omnem nobis scrupulum eximet. Vale, & perge, ut facis, patris tui desiderium tua singulari ac præstanti virtute lenire. Romæ. Idib. Octobris.

MURETUS R. PINCÆO CONSILIARIO REGIO V. C. S. D.

LX.

Cum hac epistola conferendæ sunt, quæ leguntur infra LXIV. & sequentes.

NE me serius ad literas tuas respondere mireris, scito eas redditas mihi esse XVI. Kal. Martii, id est, biduo post discessum tabellarii, idque mihi plerumque evenire sole-

t) *Monodiam, in obitum Christophori Tuani. Quam dabit lib. II, Poem. p. 104. seqq.*

ſolere, aut negligentia eorum, quibus illæ commendantur, aut quod ædes meæ in ipſis radicibus Quirinalis longe diſtant ab iſtis negotioſis hominibus, qui ſæpe aut propter imbres, aut propter itineris longitudinem expectant usq; eo, dum venire ad me commodo ſuo poſſint. De Cardinali S. Stephani, (ita enim ſe vocari vult,) ſciebam nuntium tibi jucundiſſimum fore, ideoq; id tibi gaudium primus objicere volui. Ei quoq; literæ tuæ magnæ voluptati fuerunt: quas ad eum pertuli poſtridie quam eas acceperam. Reſcripturum non dubito: ita certe facturum ſe recepit. Quin etiam, capta ex literis tuis occaſione, multa mihi de te, multa de G. V. patre tuo, multa de tuis omnibus jucunde memoriterq; narravit: ut facile appareret eum libenter in illo ſermone verſari. De præſtantisſimo viro Briſſonio, quod nonnihil conqueſtus ſum, fateor tibi, id mea quadam ambitione factum. Quia enim illum plurimi facio, ſubmoleſte tuli, ſumpſiſſe eum à me, quo alium ornaret, eum præſertim, qui à me tam multa ſumpſit, quæ pro ſuis venditaret. Sed illud cuicuimodi eſt, pupugit quidem me, neq; tamen altius in animo inſedit. Jampridem enim ad tales ludos occallui, & iſta minutiora ſunt, quam ut me valde moveant. Gratulor tibi, qui talem & amicum & vicinum habeas, & (δεῖ γὰρ τ' ἀληθῆ λέγειν) ſub invideo vobis iſtam mutuam conſuetudinem: ſi hoc invidere eſt, dolere, non quod aliis bene ſit, ſed quod tu quoque eodem bono frui non queas. Quos, Deus bone, oportet eſſe congreſſus veſtros! quos ſermones! quam multa πολιτικὰ! quam multa de antiquitate, de mitioribus ſtudiis, de omnibus denique partibus τῆς Φιλολογίας! Utinam mihi veſtigia veſtra ſubſequi, & captare ſermones veſtros liceret! quam multa, quæ vobis excidunt, ſublegerem! quanto quotidie doctior domum redirem! Quod quando non datur: at tu me interdum, quà licet, ſermonum veſtrorum participem facito, & id tibi, cum otium erit, ſcribendi ad me argumentum ſumito. Sed noli, quæſo te, delicias facere, & dicere, tibi perpetuo rem eſſe cum Bartolis, Baldis

ceterisque ejusmodi infelicibus capitibus, ideoque minus polite scribere: cum ea scribas, quæ mihi quidem Athenas ipsas, Hymettum ipsum redolere videantur. Quas tibi videri oportet epistolas meas, quas ego neq; pectere unquam neq; comere, si verum vis, ne relegere quidem soleo: si tuæ tibi minus cultæ videntur? Ludis tamen & vereri te ais, ne verbosiores sint. Quasi non ego id multo justius metuere debeam, qui ad te, talem virum, quicquid in buccam, scribere audeo: quanquam hujus rei culpam tu sustines, qui jubes me, longitudine saltem literarum, tecum paria facere. Quid, cum scribendi argumentum nullum est? *Dicatur potius*, τὸν δ᾽ ἀπαμειβόμενος u), ait Hispanus poeta. Egoque quando ita te velle video, ita plane faciam, & chartas, ut facere me vides, onerabo nugis potius, quam tibi animum non expleam. Nos hic omnes suspenso animo sumus, propterea quod Pontifex sub finem mensis Aprilis Bononiam cogitat. Quod si erit, (& certa opinio est fore,) quæ Romæ vita futura sit, veremur. Ego sub Kal. Julias abdicare me hoc docendi munere cogito: & si non fiet hoc sine luculenta fortunarum mearum deminutione. Decedent enim annui nummi aurei septingenti. Sed tanti est otiari. Supererit tamen sic quoque, *unde mihi assiduo*, ut ille x) ait, *luceat igne focus*. Et quod senectus attentiores ad rem facere dicitur: illa vero me indies negligentiorem facit. Otii cupidus sum, ad quod si semel pervenire potuero: nihil tanti erit, ut me ab eo avelli patiar. Neque tamen ignaviæ me dedere cogito, sed solutus aliis curis, multa quæ jampridem inchoata, partim etiam affecta apud me jacent, ut potero, absolvere ac perpolire. Sed quid ago? aut cur tam longe spes jacio? Hæc meditanti fortassis interventura mors est. Quæ, quandoque venerit, occupatum me deprehendat malo, quam nihil agen-

u) *Martialis, lib. I. Epigr. 46.*

x) *Tibull. lib. I, Eleg. I. v. 6: Dum meus assiduo luceat igne focus.*

gentem. Vale Romæ IV. Kalend. Martii M. D. LXXXIV.

MURETUS S. D. HERCULI CIOFANO SUO.

LXI.

JAmpridem tantum me odium ſcribendi cepit, ut plane ad neminem ſcribam: ne tu tam diu nullas te meas literas accepiſſe mireris. In amando, & in labore amicorum cauſa capiendo, cum opus eſt, & tibi & cuivis par eſſe poſſum: in ſcribendo non poſſum. Nihil eſt, quod faciam invitius. Quo facilius exiſtimare potes, quam ex animo cupiam tibi commendatiſſimum eſſe. Colam Antonium Rainaldum, qui te nunc præceptore iſtic utitur. Cognatus eſt iis, quibus ego maxime cupio, L. Lilio, & Rutilio Veteri: quorum utriusque rogatu hæc ad te ſcribo. Neque vero abutar pluribus verbis. Hoc tantum dicam, cogniturum eſſe me ex ſtudio, quod in illum conferes, quantum apud te commendatio mea valeat. Quæſo igitur te, efficias, ut ii, qui hoc à me petierunt, tibi apud me quam citisſime quam maximas gratias agant. Vale. Romæ prid. Id. Jan.

MURETUS FRANCISCO VENIERIO S. D.

LXII.

BEne facis, quod te latine ſcribendo quotidie exerces, conatumque omnem adhibes, ut præſtantiam in eo genere aliquam conſequaris. Non enim dubito, quin & cetera vita, & iſtud tuum ſtudium eo, quo debet, id eſt, ad propagandam gloriam Chriſti, & ad eccleſiam pro tua virili parte ab inſultibus improborum defendendam dirigatur. Sed quid te usque huc deterruerit, ne ad me ſcriberes, diſpicere equidem non queo. Nam neque ea

auctoritate sum, ut quisquam judicium meum vereri debeat: & si essem, summa tamen mea erga totam sodalitatem vestram voluntas omnem istum metum tibi facile adimere poterat: cum tu præsertim ita scribas, ut laudem potius exspectare ab omnibus debeas, quam cujusquam fastidium extimescere. Cave igitur posthac, difficile tibi quiddam atque arduum putes, ad Muretum scribere. Hanc modo mihi veniam dato, ut ad literas tuas, quæ mihi quo crebriores, eo jucundiores futuræ sunt, solutius ac negligentius, id est, hoc familiari ac quotidiano sermonis genere, respondere liceat. Nihil enim invitius facio, quam ut in limandis ac poliendis epistolis otio abutar. Neque mihi ullum præceptorum, quæ tradita sunt à dicendi magistris, magis placet, quam illud, dandam esse operam, ut sponte fluere videatur oratio. Ego vero, ut magis videatur, sponte plane fluere eam sino, & ignaviæ meæ excusationem ab ipsis magistris peto. Tu quoque, si me amas, aut potius quoniam me amas, imitare, cum ad me scribes, hanc ipsam negligentiam meam: ne, si accuratius scripseris, mihi quoque accurate scribendi necessitatem imponere videaris. Deus & studia & totam vivendi rationem tuam ad gloriam suam perpetuo dirigat. Vale. Romæ VI. Non. Martii, quo ipso die literas à Bencio accepi: ne me ad eas serius respondere mireris.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. FABRICIO MANCINO.

LXIII.

JAmpridem ad te scripsi, quod iterum scribam, quando literas meas ad te perlatas non esse video, ineptos istos, de quibus scribis, indignos prorsus esse, quibus respondeatur: ita se ne leviter quidem literis tinctos esse declarant. Quid enim est, cur de *Paullo* & *Quincto* me potissimum accusent? Cur non cum Manutio potius & cum Sigonio agunt?

gunt? quorum uterque ante hos, opinor viginti quinque annos ita scribendum esse docuit. Et certe in vetustis marmoribus, præcipueque in fastis Capitolinis ita perpetuo scribitur. At versum illum exagitant:

Una Birum & Birtutum omnium acerba lues.

Ridicula capita, quasi non ei plane geminus sit ille Catullianus:

Troja Birum & Birtutum omnium acerba cinis.

Desinant igitur stultitiam suam prodere ac patefacere, & prima saltem elementa discant, priusqueem de reprehendendo cogitent. Satisfacere tibi, quem video mei studiosum esse, volui: alioqui tam stultas reprehensiones risu ac silentio excepturus: Tu quoque idem facias, suadeo, & istos contemnas, ac consenescere in inscitia sua sinas. Stulta illos de se persuasio indignos, qui doceantur, facit. Versiculi tui valde me oblectaverunt: nam & scite ac lepide facti sunt, & habent insignem significationem amoris erga me tui. Si quid hic erit, quod me caussa tua facere posse arbitreris, non omittam ut frustra me amare videaris. Vale. VI. Kal. Julii, (quo ipso die acceperam literas à te scriptas Idibus Maji, ne me forte ad eas serius respondere mireris) M.D. LXXXIV.

B. BRISSONIUS
M. ANTONIO MURETO
S. D.
LXIV.

Suavissimis tuis ad Pincæū nostrū literis y) provocatus, in quibus nō minus amoris in me tui, quā Romani leporis, non leviter pressa vestigia apparent, facere non potui, quin has ad te mutuæ voluntatis testes, in maximis, quibus distineor, occupationibus darem: ne cum tibi summa omnia semper tribuerim, in amore etiam, in quo paria tecum facio, superari

y) *Epistola hujus libris LX.*

ri viderer. Quod si per Pararium nomen faciendum sit, eundem Pincæum, quo cum multus mihi de te quotidie sermo est, ad promissorem dabo, & quicquid ille tibi de me receperit, cumulatissime præstaturum me spondebo. Nullam quidem certe posthac certificandæ amicitiæ nostræ occasionem prætermittam, nec committam, ut ulla in re meum abs te officium requiri aut desiderari possit. Vale. Lutetiæ Parisiorum Non. Aprilis M. D. LXXXIV.

MURETUS BARNABÆ BRISSONIO Parisiensis Senatus Præsidi V. C. S. D.

LXV.

Respondet precedenti.

ETsi μεμψίμοιρος haberi nolim, gaudeo tamen, quod apud Pincæum nostrum per literas conquestus leviter sim de formula illa, cujus animadversæ laus, si qua in tantula re laus est, alii abs te tributa erat. Elicui enim hoc modo literas tuas, quibus mihi nihil jucundius contingere poterat. Ego te Brissoni semper maximi feci, non propter illa externa, quæ vulgi oculos in se convertunt: sed propter illa vere ac proprie tua, quæ & te provexerunt ad istum, in quo es, dignitatis gradum, & provectura, ut spero, sunt etiam altius, &, si nihil tale aut effecissent, aut effectura essent, omni te tamen cultu atq; observantia dignissimũ reddidissent. Virtus enim & eruditio, vera mihi & solida videntur bona: τὰ τε λοιπὰ πάντα προσθῆκαι. A te peto, ut me mutuo ames, &, si quando erit otium, participem per literas me facias suavitatis tuæ. Quæ tibi fuit, eadem mihi causa brevitatis est: occupationum multitudo, quibus te perpetuo distineri scio. Vale. Romæ prid. Non. Maj. M D. LXXXIV.

MURETUS R. PINCÆO CONSILIARIO Regio V. C.

S. D.

LXVI.

BEne & amice factum à te de Brissonio, cujus mihi literæ sane quam suaves fuerunt. Ad eas rescribens eadem βραχυλογία usus sum, tum ne occupationes ipsius interpellarem; tum quia nulla nunc quidem erat ὑπόθεσις. Quod jocose, ita enim accipio, quereris illud meum λογίδιον de circumcisione z) ad quemvis potius, quam ad te, missum esse: vide, ne quid tibi jumento, ut ait Plautus a), tuo arcessas mali. Nam si pergis, tam frequenter mittam ad te aliquid næniarum mearum, ut dicturus sis, Ohe jam satis est b). Equidem quanquam vix fas est de vobis talibus viris quidquam sequius suspicari: subvereor tamen interdum, ne ludatis me, hominem simplicem & credulum, & postuletis ad vos mitti mea, ne desit, quod rideatis. Quid enim à me, quod vestra non dicam commendatione, sed lectione dignũ sit, præstari potest? Sed tamen vestra ista cura ac cogitatio fuerit. Ego bona fide agam; & quidquid cudero, mittam ad vos, &, si nihil aliud, ambitioni certe cuidam meæ serviam, ostentaboq; epistolas vestras, ut me homines putent esse aliquid, cujus scripta à summis viris exspectantur. Et ut hinc numerare incipias, mitto ad te nescio quid versuum c), quos feci nuper, cum ad me Joh. Zamoscius magnus Poloniæ Cancellarius duo ingentia nomismata aurea misisset, quorum in uno Stephani Regis effigies visitur, in altero ipsius Zamoscii: Ex adverso autem, in illo quidem Regio, provinciæ duæ, quas ipse ab hostibus

z) *Vol. II. Orat. I.*
a) *Amphitr. Act. I. sc. I. v. 171.*
b) *Martial. IV. Epigr. ult.*
c) *eos vide lib. I. Poem. 43. p. 34.*

recepit; in Zamosciano autem coronæ duæ implexæ, oleagina una, Laurea altera, additis vocibus, utraq; civis. Volui, ut potui virum summa dignitate præditum remunerari, & saltem reddere ærea pro aureis. Atque utinam id ipsum assecutus sim, ut saltem ærea remiserim. Valde enim metuo, ne miserim ὐδὲ χαλκῦ ἄξια. Ero igitur Chœrilus, qui *incultis versibus & male factis Retulit acceptos:* nosti cetera *d*). Eos tu semel lectos concerpas, an etiam ostendas quibus videbitur, judicii atque arbitrii tui res esto. Ad Gillottum V. C. post illam oratiunculam, misi etiam libros duodecim historiarum Pii Secundi Pontificis: itemque græcum librum veterem, quo summa quædam analytices & physices luculenter explicata continentur. Neque tamen ab eo literas postea ullas accepi. Spero fore, ut brevi nanciscar aliquid otii: quod si dabitur, explebo vos nugis meis. Heri conveni Cardinalem S. Stephani, & cum eo de te diu collocutus sum. Mihi crede, valde te amat. Tu quæso ex isto nobilissimo consessu vestro, quos mihi amicos esse scis, eos, quod commodo tuo fiat, meis verbis saluta. Rom. Non. Maj. M. D. LXXXIV.

R. PINCÆUS M. ANTONIO MURETO S. D.

LXVII.

Respondet præcedenti.

NÆ tu homo liberalis es, Murete doctissime, & apud quem optime ponitur, qui pro duobus numismatis Zamoscii aureis plurimos versus reddas, non aureos illos quidem tantum, sed auro ipso gemmis ipsis, si quid hac in re mei judicii est, pretiosiores: in quibus Stephani Regis, itemq; Magni ejus Cancellarii non effigies modo, sed mores, velut ob oculos ponuntur; ita plane ut, quos à nobis infinita prope locorum distan-

d) *regale nomisma, Philippos. Horat. lib. II. Epist. lib.* 234.

distantia sejunxit, in oculis geramus; quos nunquam vidimus, summa veneratione, tuâ opera prosequamur. Excudent alii spirantia mollius æra: e) *Muretus* οὐκ ἀνδριαντοποιός ἐστι, *sed ea ex more dicit, & scribit, quæ nullis numismatis repræsentari, nullâ oblivione deleri queant: ut quod olim de Achille scriptum legitur, felicem illū qui præconem laudum suarum Homerum invenisset, de Stephano Rege, & Zamoscio jure dici possit; felices ambo, qui celebri tuo præconio ad omnem posteritatis memoriam commendentur. Quo minus dubium tibi videri debet, quid à nobis, quando rem totam nostri arbitrii esse voluisti, de suavissimis tuis versibus factum fuerit: arripuimus, perlegimus, non libenter modo, sed etiam cupide; ac ne tam solida gaudia in sinu gaudere nos putes,* συνετεῖς *quoq; ostentamus. Addam & illud, quod fortasse non existimasses, his legendis idem mihi evenisse, quod iis solet accidere, qui in sole ambulant, ut etiam si aliam ob causam ambulent, necesse tamen sit eos colorari; ita me, qui nunquam in bicipiti Parnasso, ut ille* f) *ait, somniavi, repente poetam evasisse: Quam bonum, nihil ad rem: tenere tamen me nō potui, quin tuo, ut interpretor,* ἐνθουσιασμῷ *correptus, aliquot ex tempore versus & effuderim, & remiserim; non ut te quam simillimo munere remunerarer, (essent enim* χαλκεῖα χρυσείων,) *sed, ut si nihil aliud in eo genere assequerer, saltem, velut anser inter olores, obstreperem. Tu, quod esse debuisset vacuæ mentis opus, profectum ab homine negotiis forensibus occupato, æqui boniq; consule. Brissonius tuas a me literas accepit, teq; salvere jubet. Vale, & me, ut facis, ama. Lutetiæ A. D. XVI. Kalend. Quinct. M. D. LXXXIV.*

JACOBUS GILLOTUS
M. ANTONIO MURETO V. C.
S. D.

LXIIX.

e) *Virgil. VI. Æn. v.* 847.
f) *Pers. procem. Satyr.*

LXVIII.

EX epiſtola adPincæum noſtrum,lepida certe &Mureto digna,illum etiam aliquando de nobis cogitare perſpexi,& ad me libros quosdam miſiſſe intellexi g): quos ut ſũmum beneficium ſupinis manibus accipiam, (nondũ enim mihi traditi ſunt) Recordatio autem tua mei,magno mihi ornamento fuit,& ſemper erit. Quosdã libellos e typographia Morelli ad te dederã,qui longo poſt tempore,quo à te acceptos putabã, in manus meas ceciderunt: arbitror,quod faſciculus ſub legati olim noſtri Foxii , jam defuncti, nomine perferebatur.Eos remitto.Cæterum quod ſcripta tua, ab omnibus literatis valde expetita,ſubverecunde nobis negare videris,mihi crede,peccas. Nemo eſt,qui,ſi literas ſciat, & tuas vel epiſtolas, vel orationes, vel lucubrationes legat,etſi te non cognoſcat,Muretum unquam e manibus dimittat. Utinam te omnes & audire & videre poſſent! Legi de nomiſmatis Stephani Poloni & Zamoſcii tua illa χρυσᾶ ἔπη, è quibus ut & ex omnibus,quæ ab ore prodeunt tuo, judicare te licet χρυσοῤῥήμονα. Nomiſmata ſcio multis de cauſis plurimi feciſti & facis: Dii me perdant, εἰ μὴ τὰ ἔπη ἀντὶ τῶν νομισμάτων ἑλοίμην. Quæ qui habeat, ipſa nomiſmata facile & merito contemnat. Poloni certe & Zamoſcii ora omnium oculis ſubjeciſti,qui illos nunquam ſunt intuiti. A petitione Taciti non deſiſto, nec de eo tecũ expoſtulandi finem faciam. Cave ne adverſũ te Judices adeam nomine publico,& tanquam legitimus totius Reip. literariæ actor,te condemnẽ ex pollicitatione, quã in communem, non unius civitatis aut reip. ſed totius orbis utilitatem feciſti.Et ſi morã facere pergis,uſuræ accedent.Deniq; quaſi debitũ,ea omnia quæ cudiſti,quæ cudis, & poſthac cudes, à te exigi poſſe contendo:ut qui tot opera in publicũ commodũ ſtruere aggreſſus es , perficere obligatus ſis.Quis ſit rerũ noſtrarũ ſtatus,à me, qui rempub.nulla ex parte attingo,non accipies.Foxium,Pibracum & Ferrerium

g) *Reſpice ad Epiſt. LXVI. prope fin.*

rium (quem interiisse ferunt) παλαιώτας scis quantos viros, lugemus. Cæsaris nostri interitum, cujus nuncium jam ad vos allatum non dubito, an rumor rerum, an spes melior consequatur, incerti sumus. Novi (sat scio) rumores jam sparguntur, & ad aures vestras forte allati, celebres & magni, de quibus nonnisi manu trepida rescribere licet. *Quando jam libera nulli Lingua manusq; sua est, notes & scripta notantur*. Illi solennia funeris parantur. Deducetur, si verũ est, quod audimus, VI. aut V. Kal. Julii, regio, ut dicunt, honore. Hæc ausu fortasse temerario latine scripsi, bonitati tuæ confidens potius, quam censoriam severitatem timens. Veniam, ut spero, mihi & inscientiã & negotia excusanti, dabis. Vale. Lutetiæ XIII. Kal. Julii M. D. LXXXIV.

STEPHANUS DEI GRATIA REX POLONIÆ, Magnus Dux Lituaniæ, Russiæ, Prussiæ, Massoviæ, Samogitiæ, Livoniæque &c. Transilvaniæ Princeps,

M. ANTONIO MURETO.

LXIX.

Reverende, devote, dilecte, singularis doctrina atq; eruditio Devot. Vestræ à multis, humanitas ejus, atq; erga subditos nostros studium à Venerabili etiam Stanislao Rescio Secretario nostro diligenter prædicata nobis sunt. Quæ cum nos merito maximi faciamus, prætermittere noluimus, ut cum hoc tempore Illustrem & Reverendum Andream Battori de Somlio, Illustris olim Andreæ fratris nostri filium, Præpositumq; Miechoviensem in Urbem ad S.D.N. mitteremus, literis hisce nostram erga devotionem vestram propensionem testificaremur. Uberius autem ex eodem fratris nostri filio coram eam cognoscet devotio vestra, quam valere cupimus. Cracoviæ die VIII. Mensis Septembris, Anno Domini M.D.Lxxxiii. Regni nostri octavo.

STEPHANUS REX.

SERE

SERENISSIMO AC POTENTISSIMO PRINcipi Stephano Dei Gratia Poloniæ Regi, Magno Duci Lituaniæ, Russiæ, Prussiæ, Massoviæ, Samogitiæ, Livoniæ, Transilvaniæ Principi &c.

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

LXX.

Respondet præcedenti.

AD literas, quas pridem Majestas tua ad me scribere dignata est, statim respondere necesse non judicavi: cum præsertim is ipse, qui eas mihi reddiderat, Illustrissimus & Reverendissimus D. Andreas Battorius non ita multo post istuc rediturus diceretur. Ita igitur diem ex die ducens, usque huc distuli, cum scirem Majestatem tuam longe gravioribus curis occupatam esse, quam ut de meis, tenuis & obscuri hominis, literis cogitaret. Nunc autem cum idem ille, non hoc tantum seculo, sed etiam, si optimis temporibus natus esset, rari & insignis exempli semper futurus adolescens, fratris tui filius, summo bonorum omnium gaudio Cardinalitia dignitate decoratus, reditum istuc pararet, scribendum mihi esse ad Majestatem tuam duxi: primum ut immortales ei gratias agerem, quod eum mihi honorem habuerit, cujus ego si ullam unquã partem promereri potuero, præclare mecum actum esse existimabo. Deinde ut ei gratuler, quod è sinu ac complexu suo tanta ac tam commemorabili virtute præditum adolescentem huc miserit. Qui ita se perpetuo gessit, ut sanctitate vitæ, pietate in Deum, munificentia in egenos, comitate & affabilitate erga omnes, omnium sibi summorum, infimorum studia voluntatesque devinxerit: ita ut dici vix possit, universa hæc civitas magis illius honore lætata sit, an abitu doleat. Nos hic, serenissime Rex, multa de tuis in omni genere plane regiis virtutibus, deque iis, quæ à te fortissime

me & feliciſſime geruntur, aſſidue audimus. Quibus eo res perducta eſt, ut unicum eſſe te hodie vivum ac ſpirans perfecti Regis exemplum, ne illi quidem jam negare audeant, qui de principio regnare te, non ſatis æquo fortaſſis animo ferebant. Deus optimus Maximus Majeſtatem tuam quotidie in majus ac melius provehat, eamque mentem immittat ceteris regibus, ut tandem aliquando exemplum ipſius ſecuti, ad rem Chriſtianam conſtabiliendam, & ad hoſtes illius comprimendos potius quã ad explendas cum publica pernicie cupiditates ſuas animum adjungant. Romæ VII. Kal. Auguſt. M. D. LXXXIV.

HERMANNUS ORTEMBERGUS M. ANTONIO MURETO I. C. & C. Romano S.

LXXI.

QUod eſt meum erga te ſtudium, & officium, nihil æque mihi curæ eſt, atq; rei ipſa oſtendere, quanti te faciam. Itaq; diu anxius fui, quonam pacto faſciculum, quem mihi Roma proficiſcenti credidiſti, quã tutiſſimo transmitterẽ. Nam Francofurtum, propterea quod vererer, ne ob viarum impedimenta, & latrocinia, nemo illuc Antverpia veniret, minime quidem expeditum: Antverpiam autem recta mittere, hoc tempore mihi longe periculoſiſſimum videbatur. Quamobrẽ ea de re egi aliquoties cum magiſtro veredariorũ Tridenti, viro fideli, mihiq; amico, qui cum affirmaret, eos Coloniam Ubiorũ ſine ullo periculo dirigi poſſe, ſuamq; in ea re operam mihi promitteret; opportune admodũ litteras accepi à viro multis nominibus clariſſimo, Joanne Metello, Sequano, qui Coloniæ ſedes habet, in quibus ſcriptum erat: *Muretum literatorum hominum principem meis verbis obſecro ſaluta, eiq; nuntia, me tuas litteras* (Romã enim ad illum miſeram,) *de ejus edendis libris ad Plantinum miſiſſe. Si quid præterea per me confici volet, non recuſo, ſed offero.* Faſciculum itaq; illum Coloniam miſi ad eun-

eundem Metellum, ut is per occasionẽ ad Plantinum transmittat. Quod spero brevi fideliterq; facturum, idq; simul ab ipso intellexero, faciam te illico certiorem, ea tamen lege, ut, si fortasse Plantinus de eo ad se perlato ante ad te scribat, id tu mihi quoq; significes. Sum enim in maxima expectatione ejus rei, neq; animo ero quieto, priusquam salvum in manus Plantini traditum esse cognovero. Vale. Tridenti XVI. Kal. Octob. M. D. LXXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS HERMANNO ORTEMBERGO SUO S. D.

LXXII.

Respondet praecedenti.

ETsi mihi nunquam dubium fuit, quin abs te amarer: tamen ejus rei magnam mih fidem fecerunt literæ tuæ. Tanta enim fide ac diligentia negotium tibi à me mandatum curasti, ut ego ipse majorem optare non potuerim. Joannem Metellum jampridem, è libris Antonii Augustini, & è sermonibus Hieronymi Osorii noveram: sed eum mihi tanto opere amicum esse nesciebam. Peto à te, ut, cum primum copia erit, eum meo nomine salutes: eiq; pro certo confirmes, me valde quidem literatum non esse, sed valde observantem ejusmodi virorum, qualis ipse est, hoc est, eruditione & virtute præstantium, Itaque si quid à me causa sua hic fieri posse arbitretur, magnæ mihi curæ fore, ut plane perspiciat, se a me mirabiliter amari. A Plantino nihil adhuc accepi. Si quid accepero, faciam te statim certiorem. Tu quoque itidem facias, à te majorem in modum peto atque contendo. Hermanne mi optime & suavissime, etiam atque etiam vale. Romæ XV. Kal. Nov. M. D. LXXIIX.

ANDREÆ

ANDREÆ BATHOREO S. R. E. Cardinali ac Principi Illuſtriſſimo

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

LXXIII.

DIe ipſo natalis Dominici accepi exoptatiſſimas mihi literas tuas, quibus haud ſcio an quicquam mihi gratius ac jucundius adferri potuerit. Nam cum jampridem audiſſem ita te pro tua ſumma humanitate ac comitate mei memorem fuiſſe, ut ex ipſo itinere ad me ſcribere dignatus eſſes: literæ autem tuæ nusquam comparerent, conficiebar miro quodam angore animi, neq; levationem ullam reperire poteram, præter eam unam, quam mihi literæ tuæ attulerunt. Ego te, Cardinalis optime ac præſtantiſſime, ſemper obſervavi ac colui, captus non tam nobilitate ipſa regii generis tui, quam admiratione tuarum ſingularium in omni genere virtutum: quibus ita tibi, dum in urbe verſatus es, omnium voluntates conciliaſti ac devinxiſti, ut hodie quoque abſente te, cum ſolutiores linguæ, & liberiora judicia eſſe ſolent, nemo tamen aliter de te, quam de perfecto quodam & omnibus numeris abſoluto virtutis exemplo loquatur. Ex quo facile potes intelligere, quantopere mihi de tali patrono gloriandum ſit: quantaque in parte felicitatis ponere debeam, quod non tantum in clientibus tua voluntate numerer, ſed etiam, nullo merito meo, apud te aliquo in pretio habear. Equidem, quantum in me erit, omni ſtudio connitar efficere, ut conſervem tuam iſtam erga me animi propenſionem: neque quicquam habeo antiquius, quam ut præſtem ea omnia, quæ tibi ex me non injucunda accidere poſſe arbitrabor. Ac quoniam ab homine in libris ac literulis abdito vix aliud expectari quicquam poteſt, mittam ad te fœtus quosdam ingenii mei: non illos quidem valde dignos qui à te inſpiciantur, ſed tamen non usquequaque

tibi, ut spes est, ingratos futuros, quod ab homine tui observantissimo proficiscentur. Mittam igitur, si Deus volet, ante finem mensis Januarii libros duos Rhetoricorum Aristotelis à me conversos in gratiam piorum quorundam & eruditorum hominum è sodalitate Jesu h), qui pro auctoritate, qua plurimum apud me valent, egerunt mecum, ut id munus susciperem, quod interpretationem, qua in scholis suis uterentur, reperire se ullam negarent. Hoc igitur primum. Sub finem autem mensis April. spero fore, ut mittam opera omnia, quæ quidem extant, Senecæ, emendata à me innumerabilibus locis, additis etiam notis quibusdam meis. Eum vero librum spero & tibi, & magno Cancellario, & vero ipsi Serenissimo Regi ac Domino meo dignum visum iri, in quo subsicivi temporis aliquid collocetur. Quod si tu mihi animos facies, laxabo fortassis frenos veteri cuidam ambitioni meæ, quam usq; huc compressi ac continui, & tentabo, si quid transmittere ad posteros possim, quod me vobis quoque carum vixisse testetur. Nihil tamen temere suscipiam, neque quicquam tale tentabo, nisi tu me prius arrogantiæ metu liberaris. Interea peto à te quanta maxima contentione possum, primum ut me ames; deinde ut tum Serenissimi Regis, tum affinis tui viri omni laude præstantis Samoscii benevolentiam mihi omni ratione conserves. Vale. Romæ IV. Kal. Jan. cIↃ. IↃ. LXXXIV.

ANDREAS CARDINALIS Bathoreus M. ANTONIO MURETO S. P. D.

LXXIV.

Respondet præcedenti.

Literæ tuæ IV. Kal. Januarii datæ, nuper autem ad me perlatæ, tanto mihi jucundiores acciderunt, quanto majo-

h) *Bencii inprimis, cui & dedicavit. Vide lib. I. Ep. 98.*

majore illarum desiderio, & expectatione jampridem tenebar. Verebar enim ne, si posteriores hæ meæ, quemadmodum priores illæ, quas Bononiâ scripseram, intercidissent, & tibi meæ erga te optimæ voluntatis testimonio, & mihi tuarū lectione carendum aliquandiu esset. Nunc itaq; non possum non gaudere, & meas tibi redditas esse, & in tuis hisce eam, quam cum essemus in urbe comm satis perspexi, amoris erga me tui significationem elucere. Quæ ut me mirifice afficit: ita tibi non frustra polliceri & potes & debes, te à me in maximo pretio haberi, propter insignes ingenii, eruditionis, pulcherrimarumq; virtutum dotes, quibus in tui amorem & admirationem omnium animos pertraxisti. Quamobrem si quibus in rebus tibi gratificari potero, scias velim, me nullam præclare de te merendi occasionem unquam prætermissurum. Ingenii tui fœtus, quos te mihi missurum scribis, maximâ cum alacritate expecto, Senecam præsertim, quem à mendis purgandum & notis illustrandum curasti, maximam certe gratiam apud omnes optimarum literarum amatores inibis. Dixi Serenissimo Regi Domino & patruo meo, cum nuper ad me esset, de tam propensâ erga nos voluntate consilioq; tuo, quod illi perquam gratum accidit. De te vero præclare & sentit & loquitur. Magnus Cancellarius, affinis meus, ad latus Regis non erat; faciam eum tamen de tuis cogitationibus certiorem. Scio enim te tuaq; ab illo vehementer amari. Ultinam autem is ego sim, qui non solum tibi animos faciam ad evulgandas lucubrationes tuas, quas huc usq; comprimis & contines, sed plane id ego unus à te impetrem, quod publica utilitas, & omnium, qui laborum tuorum fructus expetunt, summum desiderium jampridem obtinere merito debeat. In maximâ felicitatis meæ parte id ponerem. Persuadere tibi certe id potest vel ipsa consilii tui ratio, qui ductus ad scribendum accessisti, nimirum profectus publici contemplatio. Cujus quoniam tu in omnibus studiis & exercitationibus tuis, summæ cum tui nominis gloriâ, maximam semper curam habuisti: committere profecto non debes, ut ea præclari ingenii tui monumenta in tenebris delitescant, quæ ad eruditionem solidam parandam lucis plurimum adferre

multis possunt. Quamobrem quod facturus es aliquando, facias id quæso citius vel meâ causâ, ut & desiderio plurimorum morem geras, & quod mihi maximæ laudi gloriæq; perpetuæ ducam, posteritati nos tibi caros cum primis fuisse, vel hoc indicio planũ facias. Vale vir præstantissime: & cum propter multam lectionem te merito βιβλιοφάγον *vocare possimus, si diutius lucubrationes tuas presseris, ne te deinceps* βιβλιοτάφον *appellemus, cave. Datum Mechoviæ VIII. Idibus Aprilis Anno Domini M. D. LXXXV.*

NATIO GERMANORUM IN SCHOLA Patavina Jurisprudentiæ operam navans M. ANTONIO MURETO S. D.

LXXV.

REm arduam sane tentamus, atq; difficilem, sed ut speramus judicio tuo, Murete, & auctoritate confirmati, laudabilem inprimis & fructuosam, non tam nationi nostræ, quam universæ Reipublicæ literariæ. Petimus à scholæ Patavinæ Triumviris, magno multorum nobis adversantium odio atq; invidiâ, Jureconsultũ, qui Pandectas juris civilis in eâdem schola publice interpretetur, nõ more illo barbaro, & incondito, sed Gallico, hoc est, omniũ recte sentientiũ judiciis comprobato. Ex omnibus autem Jureconsultis, quos præcellenti doctrinâ in Italia vel ipsi novimus, vel famâ & prædicatione aliorum accepimus, neminem scimus, quem tibi hac in parte comparare, ne dũ anteferre debeamus. Quod itaq; ex fide dignis hominibus, jampridem intellexissemus, non te penitus consiliũ abjecisse redeundi in hæc loca, & in iis, quod vitæ reliquum est, transigendi: unum te, quamvis ignarum hujus instituti nostri, ex omnibus nominare, & à Triumviris coram & per literas flagitare non dubitavimus. Qui nobis polliciti fuerunt deniq; se ad Legatũ Venetum, qui Romæ est, scripturos, eiq; ut de hac re tecum agat, negotium daturos. Quia vero scire non possumus, quid tecum ille, aut an omnino e-

no egerit aliquid, ex diuturnâ vero morâ, & conatibus multorum, spei nostræ quædam minus convenientia metuimus: his te literis rogare ausi sumus, ut te totâ hac re, deq; animo & consilio tuo, aliquid certi quamprimum nobis significare ne graveris. Nam illud humanitas singularis tua, & animus ille tuus ad præclara omnia comparatus, ne rogare quidem nos patitur, ne vel desiderio nostro tam honesto, vel communium literarum causæ, vel laudi deniq; & gloriæ tuæ deesse velis. Quam etsi summā jam adeptus es splendescet illa magis tamen, novæ hujus dignitatis quasi luce collustrata: quæ ad omnis gloriæ cumulum uni tibi divinâ quadam sorte destinata videtur. Præstitisti tu quidem antehac eximia omnia, planeq; admiranda, & eloquentiâ tuâ prope divinâ, omnes populos ac gentes tibi devinxisti, quæ sensu aliquo humanitatis præditæ sunt. Reliquus est, ad extremum vitæ actum tibi reservatus, ingens quidem ille labor, sed viro magnanimo, & ad summum laudis, & gloriæ fastigium contendenti, optatus maxime atq; jucundus, ut scilicet, alter tanquam Hercules, hydrâ illa tot capitum confectâ, Augiæ stabulo expurgato, deniq; barbarie fœdissimâ profligatâ, reginā scientiarum omnium Jurisprudentiam in pristinam dignitatis sedem restituas. Est illa sane laus maxima, ut diximus, quam ex cæteris studiis, & laboribus tuis es consecutus: sed tamen communis tibi quodammodo, cum doctissimis quibusdā viris. Hæc vero laus, quæ ex inusitato & præclarissimo facinore te manebit, tua erit propria, tibiq; uni victoriæ tam insignis triumphi omnes debebuntur. Sed indecore facimus, qui ad ea te incitemus, ad quæ sponte te inflammatum esse novimus. Studium profecto summum & desiderium tui nostrū, ex his literis perspicies. Cui desiderio si eventus responderit, tuq; spem optatissimi adventus ad nos tui nobis confirmaveris: officio apud Triumviros nostro non sumus defuturi, & si quid nationis nostræ preces, si quid utilitas & dignitas scholæ Patavinæ, apud viros prudentissimos, & literarum amantissimos poterunt, brevi magnū illum Muretum in amplissimo hoc orbis terrarūGymnasio, de omni barbarie triu-

phantem aspiciemus. Vale. Data Patavii III. Non. Januarii, Anno post partum Virginis M.D.LXXVIII.

ORNATISSIMÆ AC NOBILISSIMÆ Sodalitati Germanorum, in schola Patavina Jurisprudentiæ studia colentium,

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

LXXVI.

Respondet praecedenti.

TErtio Idus Januarii, cum jam advesperasceret, accepi literas vestras: hoc est, eo ipso die, quo tabellarii publici, qui statis diebus hinc Venetias eunt, iter ingressuri erant: quo factum est, ut statim respondere non potuerim. Postridie autem ejus diei conveni legatum Venetum, ut ex eo cognoscerem, num quid in mandatis habuisset ea de re, de qua vos ad me amantissime & honorificentissime scripseratis. Negavit quicquam ad se tale, aut à Triumviris, aut à quoquam alio scriptum esse. Ex quo facile intelligere potestis, non tantam haberi honestissimæ voluntatis vestræ rationem, quantam par erat. Omnino autem video rationem illam tradendæ veræ ac solidæ Jurisprudentiæ, quæ hodie in Italia viget, Italis non placere: & si ego quidem in hac urbe, cum libros Digestorum interpretarer, multorum studia commoveram, jamque illud consecutus eram, ut plerique istorum, qui magno fastu illas, quas vos merito aversamini, ineptias docent, soli in scholis relinquerentur. Itaque quidam ex eis adierunt Pontificem ac cum eo egerunt, ut ne me illam docendi Juris rationem tenere pateretur; alioqui fore, ut juventus orationis svavitate capta præclaram Bartoli & talium doctrinam repudiarent; se quidem, si ego ulterius pergerem, destituros, potiusque se docendi munere abdicaturos. Quid plura? & ipsi facile persvaserunt quod volebant: & ego non ægre à

me

me obtineri paſſus ſum, ut annuo quingentorum nummorum aureorum ſtipendio propoſito, eloquentiæ potius & politices præcepta traderem. Nuper etiam cum me Stephanus Poloniæ Rex tantis propoſitis præmiis, quanta vix cuiquam alii cujusquam artis Profeſſori hoc tempore propoſita fuiſſe ſcimus, in Poloniam evocaſſet: Pontifex, ut me in urbe retineret, ſuapte ſponte ad vetus illud ſtipendium quingentorum ducentos præterea nummos aureos annuos addidit, porroque ſe multa facturum pollicetur, quo mihi magis in urbe eſſe libeat. Quo igitur in ſtatu res ſit, videtis. Heſterno quidem die curavi, ut ipſe Pontifex per oratorem Regis Galliæ, qui hic eſt, de veſtra audiendi mei cupiditate certior fieret. Qui cum hoc libenter accepiſſe viſus eſſet: cur non ipſi, inquit, potius huc veniunt? Excipientur enim à nobis omni genere humanitatis: neque tunc impediemus, quo minus Muretus arbitratu ſuo illorum ſtudiis obſequatur. Certe Pontifex ipſe propenſiſſima eſt in gentem veſtram voluntate: neque vobis ignotum eſt, quantam vim pecuniæ quotannis attribuerit & aſſignaverit Germanis aliquot adoleſcentibus educandis. Ego vero Nobiliſſimi & Ornatiſſimi viri, ſemper mirifico animo erga Germanos fui: motus ingenua quadam ſimplicitate & integritate ab omni fuco & fallaciis remotiſſima, quam in eorum pleriſque ita cognoveram, ut eam laudem gentis veſtræ propriam eſſe ſtatuerem. Quando igitur iſtic una eſſe non licet: videte num rationibus veſtris expediat huc venire, & mecum una, communi ſtudio, ad vindicandam à barbarie Jurisprudentiam incumbere. Mihi credite: ſi vobis huc venire libeat, aliquid fiet. Quæſo autem obteſtorque vos, ut quidquid hac de re conſilii capietis, ad me ſcribere ne gravemini, Vobisque ita plane perſvadeatis, quicquid à me veſtra cauſa aut publice, aut privatim fieri poterit, id ſemper cupidiſſime facturum eſſe. Romæ. XV. Kalend. Februar. MDLXXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS POMPILIO AMASÆO SUO S. D.

LXXVII.

QUod ad amantiſſime ſcriptas literas tuas ſerius quam par erat reſpondeo, peto à te, ut id, pro cætera tua humanitate, noſtraque veteri amicitia, non dicam occupationibus, ſed afflictæ valetudini meæ, multisque moleſtiis, quibus hoc toto tempore conflictatus ſum, condonandum putes. Nam cum ſextum jam menſem tantis tibiarum ac pedum doloribus vexatus ſim, ut ardere interdum mihi viderer, eaque res & mihi ſomnum adimeret, & efficeret, ut neque cibum appeterem, & id ipſum, quod capiebam, non concoquerem, unde mirabilem cruditatem exiſtere neceſſe erat: ita me diuturnitas morbi & magnitudo doloris efferaverat, ut ἄγριός τις καὶ ἀπρόσιτος γεγενημένος, Telephi alicujus aut Philoctetæ, quam ejus, quem me amici ſemper judicaverant, ſimilior viderer. Accedebat eo æque diuturnus, ſed, ut res ipſa magno cum meo mœrore docuit, periculoſior morbus nobiliſſimi & humaniſſimi adoleſcentis Poloni, qui cum in ædibus meis diverſaretur ſub id fere tempus, quo tuæ literæ mihi redditæ ſunt, tabe conſumptus eſt: quo tantus cumulus additus eſt ad illam ſuperiorem animi mei ægritudinem, ut nullum tempus, nullum locum quietis reperire poſſem. Nunc cum, Dei beneficio, & prope convaluerim, & ægritudini ex amici morte conceptæ dies ipſa levationis aliquid adferre cœperit: reſpondebo ad literas tuas, διὰ κεφαλαίων. Ac primum quod vetas me amoris erga me tui magnitudinem literarum gravitate metiri: ego quoque â te, Amaſæe vir optime & eruditiſſime, peto, ut mecum eodem jure utaris: neve ex literarum ſilentio factam unquam eſſe ullam de mea erga te, tibi, ut arbitror, non incognita voluntate diminutionem ſuſpiceris. Sit igitur hoc inter nos poſi-

positum, ne alter ab altero, quod minus sæpe literas accipiat, minus etiam se amari putet. Nunc ad cætera. De Federico Silburgio, qui me sibi quasdam in Halicarnasseum & alios notas pollicitum esse ait: fieri quidem potest, ut ita sit; neque ego de eo, quem tu & doctissimum & humanissimum esse scribis, quidquam sequius suspicari debeo: sed tamen quod inter nos dictum sit, neque Federici ipsius memini, neque me quidquam ejus generis cuiquam Germano pollicitum esse. Et ut verum fatear, typographus ille, quem nominas, pessime hic religionis nomine audit: ut quidquam cum eo habere commercii neq; satis tutum, neque satis pium esse videatur. Cogitabis hoc ipse tecum paulo accuratius, meque si id tanti putabis, quid tui consilii ac sententiæ sit, admonebis. Venio nunc ad ultimam epistolæ tuæ partem, in qua omnibus ex partibus sese tuus ille sæpe spectatus in me amor ostendit. Quod ais, istius nobilissimæ civitatis *i*) magistratus sæpe de me in Sigonii τοῦ μακαρίτου locum vocando ac substituendo cogitasse; sed cum scirent, quomodo hic res meæ constitutæ ac constabilitæ sint, putasse me non facile ad eam conditionem accipiendam adduci posse; quod si spem aliquam ostendero muneris illius, non detrectandi, & ipsos cupide facturos omnia, & te studiose operam daturum, ut id quam maximo meo commodo fiat: primum video quantum illi splendidissimo & honoratissimo XL virûm consilio debeam, qui de me, homine nulla eximia eruditione prædito, tam honorificum judicium fecerint; deinde tibi, Pompili amicissime, vel hoc uno nomine ita esse me obstrictum ac devinctum agnosco, ut tecum unquam paria faciendi omnis mihi spes plane præcisa sit. Equidem si paulo minus senex essem, non ambirem quidem istum honoris gradum, conscius mihi tenuitatis meæ: Sed ultro delatum, sine

i) *Bononiensis. In hac enim mortuum fuisse Sigonium, testis Bucholc. Chronol. ad A.* 1584. *p.* 674.

ulla detrectatione avidissime arriperem. Nunc quam me multæ res impediant, ne id facere possim, vide. Vixi Romæ annos plus minus XXIV. quo toto tempore prolixam & propensam erga me agnovi & P. R. & summorum Pontificum voluntatem. Præcipue autem Gregorius XIII. Pontifex ad bene merendum de omni humano genere natus, ita me perpetuo fovit, ea est charitate complexus, ut si mihi vita pro eo refundenda sit, nullam tamen beneficiorum ipsius erga me partem videar consecuturus. Quo igitur ore, qui nuper ab eo, ut veteranus emeritis stipendiis, missionem & petierim & impetraverim, petere ab eodem audeam, ut me istuc venire patiatur? An pœnituisse me dicam, quantum mihi honorarii nomine quotannis penderetur? Septingenti aurei nummi: quantum nemo, opinor, ante me, qui hoc literarum genus profiteretur, accepit. Et tamen, si ea me res movisset, nihil facilius erat, quam efficere, ut ad eam summam aliquid adderetur. Sed demus, aliquid tamen causæ reperiri posse, cur qui Romæ amplius docere noluerim, Bononiæ, quamvis eosdem labores suscipiam, non recusem: quid, quod ea migratio sine luculento rei familiaris detrimento à me fieri non potest? Hic in ædibus meis non commode tantum, sed etiam pro meo captu, splendide habito. Istic pro ædibus pendenda merces erit; distrahenda supellex, & quæ magno empta sunt, vili addicenda; emenda Bononiæ nova, majore fortassis pretio, usu minore; sumptus in itinere, & in librorum meorum gestatione faciendi. Trecenti aurei nummi, quos mihi otioso Pontifex persolvi voluit quotannis ex ea ipsa pecunia, quæ iis, qui publice in urbe docent, adsignata est, adimentur fortasse, si alio me contulero. Multas hic habeo militias, & quibus tantum fere capio, quantum ad alendam familiam sit satis: absentibus multa ex earum fructibus amittenda sunt. E pensionibus, ut vocant, Ecclesiasticis septingentos nummos aureos annuos percipio: Debitores, qui sæpe lenti esse solent, non tam facile absens urgere potero, quam præsens, & magno Principum supremi ordinis

nis favore subnixus. His tot incommodis remedium nullum reperiri potest. Ut igitur ego longe plurimum debere me fateor iis, qui me tanto honore dignum censuerunt: ita eos supplex obtestor, ne iniquo animo ferant, neve me propterea minus ament, quod hoc tempore non posse me studio erga me suo obsequi vident. Vale. Romæ Id. Decemb. cIↃ IↃ LXXXIV.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. PETRO LUPICO GOTHOLANO.

LXXVIII.

OCcupationes, quibus perpetuo distineor, effecerunt, ut ad literas tuas, quas binas eodem exemplo accepi, serius quam par erat respondeam, eædemque mihi nunc necessitatem brevitatis imponunt. Accipe igitur ad singula. Verba illa, *nunquam defugiam auctoritatem* k), nullo modo dici possunt à Parmenone. Nam, *defugere auctoritatem*, nihil omnino aliud est, quam nolle præstare ea, quæ te auctore facta sint: neque usquam genus hoc loquendi aliter à latinis scriptoribus acceptum reperietur. Hoc si quis negat, jube, locum unum ex aliquo bono atque idoneo latinitatis auctore proferat, ubi aliter acceptum sit: & à me quod volet præmium petat. Præsto tibi, nullum unquam repertum iri. Itaque sponsionem quamlibet in eam rem facito: quicquid eo nomine pendendum fuerit, ipse præstabo, neque unquam defugiam auctoritatem. Atque hoc ita manifesto perspici potest ex illis Plauti & Ciceronis locis, ut mirer, si quis aliter sentiat. Male igitur Donatus, qui ita exponit: *Non recusabo facere, dum tu tamen auctor sis facti.* Nunquam, inquam, quisquam, qui latine sciret, ita dixit, *Defugere auctoritatem.* Viderat hoc & Victorius *l*): erroremque Donati vere eruditeque coarguerat, nisi quod impru-

k) *apud Terent. Eunuch. Act. II. sc. 3. in fine.*

l) *lib. V. Var. Lect. c. 22.*

imprudens in eundem illum errorem incidit, quem in Donato notabat. Verum hoc esse, constat ex his Victorii verbis, quibus locum Ciceronis m) declarat: *Significat autem*, se non defugere *dicens* auctoritatem sui consulatus, *se cuncta illa, quæ tunc gessit, confiteri ac præ se ferre recte & ordine gesta esse; paratumq; illa defendere.* Brevius omnino & concinnius poterat uti verbo præstandi, ut in jure civili auctor est, qui præstat evictionem: sed tamen, si nihil addidisset, ferri utrumque poterat. Sed vide quid addiderit: *ac quæcunque quasi jusserit ille ac mandarit, non recusaturum facere.* Quæ interpretatio eadem est cum illa Donati. Nunc adhibe eam ad verba Ciceronis, ut videas, quam non vera sit. *Attende*, ait Cicero, *jam Torquate, quam ego non defugiã auctoritatem consulatus mei.* Id est, ut ego quidẽ interpretor, *quam non recusem præstare, quicquid in consulatu gessi, recte atq; ordine gestum esse.* At, ut Victorius, *Quam non recusaturus sim facere, quæcunq; quasi jusserit ac mandarit consulatus meus.* Quid autem quasi jubere ac mandare poterat Ciceroni consulatus, cum ipse amplius consul non esset? Inspice totum Ciceronis locũ. Videbis eum non de futuris, sed de præteritis loqui. Fac idem in Plautino loco n): *Si auctoritatem postea defugeris*; id est, si Victorium sequare: *si recusaris facere quæcunq; ego jussero ac mandabero.* quo quid alienius aut ineptius cogitari potest? Sed ego cum scholia illa o) scriberem, Victorium, qui triennio, ut opinor, ante libros variarum lectionum ediderat, exagitare nolui: neque enim mihi unquam ex aliorum insectatione gloriam petendam putavi. Quod autem illic quoque usus sum verbo Putandi p), non eo

m) *Orat. pro Syll. p.* 173. n) *Pœnul. Act.* 1. *sc.* 1. *b.* 19.

o) *in Terentium.*

p) *Sic enim ibi scripserat:* Hæc illius orationis (*apud Ciceronem*) cum sit vis: puto hoc quoque loco illud: *Nunquam defugiam auctoritatem*, non à Parmenone, sed à Chæreâ dici, &c.

eo feci, quod res apud me dubia esset: sed, ut tu recte ac vere accipis, ne cui arrogantius loqui viderer. Iste autem, quisquis est, qui putat me usum eo verbo, quod suspicantis potius esset, quam ullam certam sententiam proferentis, tritus videlicet non est in veteribus illis, qui etiam in his rebus, quas pro certissimis & exploratissimis haberi volunt, sæpe has voces adhibent, ἔοικε, δοκεῖ, ἴσως, & ejusdem generis alias. Quod quæris, quæ causa loci corrumpendi fuisse videatur, dicam tibi. In vetustissimis Plauti, Terentii, Aristophanis exemplaribus neque actuum, neque, ut indocti postea locuti sunt, scenarum, ac ne personarum quidem ulla certa distinctio erat. Omnia continenter scribebantur: nisi quod inter personarum dicta exiguum aliquod inane spatium relinquebatur. Inde illæ perturbationes ac confusiones extiterunt, cum pro suo quisque captu hoc & illud ab hoc aut illo dici putaret. Et ejus varietatis crebra est etiam apud Donatum mentio. Sed ego qui me brevem fore dixeram, justo etiam verbosior fui. Tu tamen, qui brevitati ignovisses, libentius, nisi me fallit animus, ignosces loquacitati. Petrum Galesum videre & amplexari discupio. Magnus vir est, & quo non civitas modo vestra, sed tota Hispania merito gloriari queat. Vale. Romæ. Postrid. Non. Nov. M. D. LXXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. CHRISTOPHORO PLANTINO SUO. LXXIX.

Circa hanc & sequentem epistolam legenda, quæ notavi ad lib. II. Ep. 2. & 3.

VIde quæ sit vel tabellariorum negligentia, vel temporum difficultas. Binas literas tuas, quarum priores decimo die Octobris, posteriores die duodecimo Decembris datæ erant, eas utrasque cum aliquot capitibus variarum

Lectio-

Lectionum mearum, & parte Electorum Lipsii accepi Kalendis Februarii q). Sæpe jam ad te scripsi, ne ullam aliam præfationem expectares, sed ea ipsa, quæ octo prioribus libris jampridem proposita est r), sine ulla mutatione uterere: sed video multas meas ad te literas intercidisse. Literas tuas ad Symphoniacos Pontificis, statim reddendas curavi. Ad Lipsium scribo s). Reliquum Variarum mearum & Electorum ipsius cupidissime expecto. Velim scire, num tibi commodum futurum sit, describere typis tuis Libros Aristotelis Ethicorum ad Nicomachum græce, ducentis amplius locis à me emendatos. Cuperem eos primum seorsum edi: ac tum demum commentarium in eos meum, quam bonum nescio, uberem certe & copiosum in eos emitterem. Habeo & notas in Thucydidem ac Plutarchum sane multas: quas ad te mittam, si tanti mea esse putaveris. Si eorum omnium editionem è re tuâ futuram non putas: supprimamus sane omnia. Jampridem enim talium rerum satietas me quædam tenet: neque mihi longius quidquam videtur, quam dum, vacuo & soluto animo, hanc deteriorem ætatem melioribus, id est, theologicis studiis dicare possim. Mi Plantine optime & amicissime vale. VI. Id. Febr. Româ.

MURETUS LIPSIO S.

LXXX.

Nunc ipsum accepi literas tuas datas â te Kalend. Julii t). Negas te ita Abderitanum esse, ut quæ à me scri-

q) *eodem hoc die & epistola Lipsii allata ipsi est. Ipsum vide supra lib. II. Ep. 2. in fine.*

r) *ad Hippolytum Estensem Cardinalem. Habes eam supra lib. II. Epist.* 8.

s) *Innui puto Epistolam, non quæ hic sequitur, sed quæ est libri II.* 2 : Neque enim. *Certe eundem illa cum præsente diem habet adscriptum. Nec ipsa res abnuit.*

t) *Non licuit eas reperire in Centuriis Lipsianarum. Itaque inter deperditas vel omissas numeremus.* 9.

ſcripta ſunt *u*), quo pertineant,non intelligas. Si quid mihi apud te fidei eſt, Lipſi, nemo usque adhuc librum meum cum tuo contulit, & contulere multi ac clari viri, quin obſtupuerit. Verba eadem non ſunt, neque ego hoc unquam aut dixi, aut ſcripſi: cætera quidem ita ſimilia, ut non lac lacti. Et negas te à me quidquam accepiſſe præter unum, aut alterum locum,in quibus etiam ais factam à te mentionem mei. Quid ego nunc dicam? Non libet tecum ullam contentionem ſuſcipere; non ſi mihi Jupiter auctor ſpondeat, ſuperiorem me fore: ſed tamen tu me non niſi ſemel nominaſti. Sed piget ſuper re tam tenui plura. Quæſo, obteſtorque te, ut in illa capitis primi *x*) præfatione,quicquid eſt quod in deteriorem partem accipi poſſe videatur, mutes, corrigas, deleas. Potes has meas literas Plantino oſtendere: ex quibus intelligat, mihi id non tantum volenti, ſed cupienti atque exoptanti fore. Nihil enim mereri velim, ut te amicum habere deſinam, aut vero ulla ex parte minus mihi amicum eſſe ſuſpicer. Dices: cur id ipſe non facis? Non tam facile cuilibet detegerem arcana mea. Sed tu me jam pridem noſti, quam ſim in hoc toto genere ῥάθυμος. Ne vivam Lipſi, ſi ejus capitis ullum penes me exemplar habeo. Hoc alius non ita facile crederet; te, qui,quam ſim μισόπονος, noſti, crediturum eſſe confido. Iterum te etiam atque etiam oro, ut quicquid aſperius dictum videbitur, mitiges. Reliquos libros, quos jam miſſurus eram ad Plantinum, tunc demum mittam,cum iſtuc,quod te rogo,à te præſtitum eſſe cognovero. Interea ama me,& certo tibi perſuade te à me amari.

Vale. Romæ Non. Septembris, M.D. LXXVI. *y*)

M.AN-

u) *loco, qui lit. ſeq. nominabitur.*

x) *libri XI. Variarum Lectionum Mureti. Vide quæ notavi ad lib. II. Ep. 2. lit. a. b. Idem enim agitur utrobiq.*

y) *Sitne recte adſcriptus hic annus, deliberandū amplius.*

M. ANTONIO MURETO JULIUS JACOBONIUS S. D.

LXXXI.

VIx me heri vesperi à quorundam hominũ consensu honesti dissolvi: quibus obfirmato animo adseverantibus, lapidem nuper ad Tyberis ripam effossum, Semoni Sanco Deo Fidio, inscriptum, Simonem illum Magum designare, cum omnino ipse adversarer, ludibrio omnibus, ac despectui esse cœpi. Cumq́; de quodam Fidio Sango, vel Sanco legisse me aliquando affirmarem: Semonesq́; terrenos deos antiquitus fuisse appellatos, tũ magis à quibusdam irridebar, qui Sanctum Sabinâ linguâ Magum, Semonemq́; quam Simonem Hebraice dici malebant. Ego vero qui nugas illos agere, sibiq́; somnia confingere plane videbam, discedo inde iratus, ut qui veritati fucum ab imperitis factum intuebar, neq́; locus tum mihi ullus, quo illorum perfringerem stultitiã, succurrebat. Neq́;, quod me vel maxime angit, & nunc succurrit; ac si succurreret, haud facile mihi esset invenire; libris enim fere omnibus, ut scis, careo, atq́; ita in præsentiâ occupationibus obruor, ut nihil requietis habeam. Itaq́; ad tuæ mihi exprompta ac prope divinæ memoriæ thesaurum confugiendum, atq́; istam tuam reconditam doctrinam advocandam putavi, quæ, quoties quis aliquid abditũ atq́; obstrusum quærit, promptuarium est. Obsecro te, Murete doctissime, ut si quid contra horum insulsissimorum hominum sententiam colligere potes, (posse te præclara opinor plurima,) ad me, nisi te de rebus tam ridiculis disputare pudeat, quam primum mittas. Video namq́; aliquos de nostris proinde studiis pessime sentire, nisi, quemadmodum heri me facturũ recepi, hodie aliquid, quo sane illorũ opinionem reflectere, ac cohibere valeam, in medium afferam. Ut igitur rem ipsam prorsus inspicere atq́; investigare queas, mitto ad te inscriptionem totam ex ipso vetusto lapide ad verbũ, ordineq́; desumptam: de quâ quidem re aliquod tuarum literarum testimonium vehementer expecto, quo scilicet uno meorum studiorum con-

conscientiam nunc & in perpetuum sustentabo. Vale. XIII. Kal. Septembris, M. D. LXXIV.

SEMONI.
SANÇO.
DEO. FIDIO.
SACRUM.
SEX: POMPEIUS. S.P.F.
COL. MUSSIANUS.
QUINQENNALIS.
DECUR.
BIDENTALIS.
DONUM. DEDIT.

Sequitur Mureti responsio.

M. ANTONIUS MURETUS *S. D.* JULIO JACOBINO. LXXXII.

QUæris ex me, ecquid inscriptio vetus nuper effossa, in quâ Semonis Sanci Dei Fidii mentio est, ad Simonem magnum pertineat, id enim quosdam pro vero ac comperto adseverare. Res mihi, ut tibi verum ingenuè fatear, vix satis videtur digna, de quâ aut tuquemquam, aut me quisquam consulat. Nihil enim tutius aut pervulgatius. Et certo scio, teipsum per te hanc stultitiam refutare potuisse, nisi id à me fieri maluisses. Semonis Sangi Fidii mentio est apud Livi librorum octavo his verbis: *Bona Semoni Sango censuerunt consecranda.* Nominat eum & aliis aliquot locis. Et apud Ovidium VI. Fastorum z): *Querebas Nonas Sango Fidio ne referrem, An tibi Semo pater.* Ubi vulgo legitur *Semipater*, aut *Semiaper*, vitio eorũ, qui quæ non intelligunt, mutant. Mentio ejusdem apud Halicarnassæum libro quarto, apud Augustinum de civitate Dei. Rex Sabinorum fuit, quem mortuum retulerunt in deos: ut est apud

z) *vers. 213.*

Lactantium libro primo. Mentio ejus & apud Silium Italicum: apud Festum in dictione *Propter viam*, apud Fulgentium in libro de vocibus antiquis. Scio esse & nescio quid apud Plutarchum. Ne longum faciam, res contrita ac communis est, quamque parum decorum sit, ut abstrusam ac reconditam, vel quærere, vel repertam venditare. Neque ego hæc scripsissem, nisi tibi morem gerendum esse duxissem. Neque tam te hæc ex me quæsivisse arbitror, ut ea cognosceres, quàm ut istis nescio quibus mei quoque testimonii pondus opponeres. Vale XIII. Kal. Septembris, M.D.LXXIV.

BALTHASAR ANSIDEUS M.ANTONIO MURETO
S. D.
LXXXIII.

NIsi Lucas Sempronius Romam iret, meq; ut ad te officii causa scriberem, submonuisset, nunquam profecto, ut qui tuas studiorum aliarumq; rerum occupationes notas habeo, literas ad te dare ausus essem. Sed is pollicitus mihi est omnem sese daturum esse operam, atq; effecturum deniq; quò minus importunæ tibi meæ literæ accidant. Ego verò eam ob causam non invitus eò me induci passus sum, ut te salutem, nomenq; tibi meum, si fore exciderit, in memoriam revocem, singularemq; amorem atq; observantiam, qua te prosequor, quantumq; præterea tibi debeam pro singulari mihi olim præstito beneficio, declarem. Atq; utinam aliquod grati animi signum præbere tibi possem! Quid enim gratius unquam accidere mihi possit, quam ut ipse intelligas, apud memorem te virum beneficium collocasse? Sed meam ipsius tenuitatem consideranti spes omnis effracta concidit. Quando igitur, quod summè concupisco, non licet, faciam, quod in promptu est, beneficiiq; tui ..
quo te contentum fore mihi persuadeo, tùm quòd belli homines, qualis profectò tuos, haud plus exigere debent, quam quis præstare queat; tùm quod in remunerandis beneficiis lex videtur

tur

tur illa sancita esse, ut, qui minùs referre potest, gratiam habeat, animusq; magnæ instar remunerationis sit. Idq; tuus, nisi fallor, Seneca sentit, quem propediem abs te emendatum, scholiisq illustratum exiturum ajunt. Quem diem quando ego videro: nihil mihi longius. Nullius enim viri scripta libentius, & æquè libenter quidem lego, ac tua: quæ cum eruditione summa, tum elegantia singulari adeo referta sunt, ut nihil omnino eruditius, ac purius fieri posse putem. Atq; utinam aut ea tibi à principio mens fuisset, ut longe plures epistolas ederes, aut aliquando σωμάτιον illud ita augeas, ut ad justi magnitudinem voluminis excrescat! Nam, meo judicio, nihil cumulatius excellentiusq; in eo genere reperiri potest. Quas ego cùm lego, ne ipsorum quidem antiquorum ingenium, dexteritatemq: desidero. Nolo tibi pluribus molestus esse. Vale, meq; ama; & quamquam nihil in me sit, quod amorem mereatur tuum: ea tamen de causa dignus sum, qui abs te amer, quod ego in te amandi nemini concedo. VII. Idus Decembris, M.D.LXXXIV.

Sequitur Mureti responsio.

M. ANTONIUS MURETUS BALTHASARI ANSIDEO SUO S. LXXXIV.

GRatissimæ mihi, ut semper, literæ tuæ. In quibus hoc à te seriò scriptum non puto, veritum quodammodò esse te, ne nomen tuum mihi excidisset. Scriptum enim mihi in animo est ita, ut nullâ longinquitate temporis deleri queat; & id ipsi quoque tibi totum esse existimo. Si quid olim feci, quod hodie utile tibi esse sentias, gaudeo: & si qua se offert occasio, semper promptissimo animo procurabo, quicquid in rem tuam esse arbitrabor. Neque est, quòd de me remunerando cogites. A quibus me amari sentio, ab iis cumulatè mihi satisfactum puto. Tu modò præsta te eum, quem semper præstitisti, & perge amare eas artes, quibus te jam pridem deditum esse cognovi. Magnum

gnum mihi aliquid de te semper augurat. Seneca meus prodibit, ut spero, circiter Kalend. Maj. prodibunt & alia quædam mea; & inter cætera, epistolæ: quas aut à te aut à quoquam alio expetit miror. Neq;enim quisquam me in scribendo negligentior est, & ego nusquam negligentior; quàm in scribendis epistolis. Sed quando vos ita vultis, obsequar studio vestro: & ad illas, quæ jam editæ sunt, alias addam, neque meliores aut elegantiores, neq; accuratiùs scriptas, in quibus vos, qui, quòd me amatis, mea, cuicuimodi sunt, libenter legitis, bonas horas malè collocetis, Ego te amare non desinam, nisi tu, qui es, esse desieris: hoc autem pro certo atque explorato habeo nunquam fore. Vale. IV. Non. Jan. cIↄ. Iↄ. LXXI. Romæ.

HORATIUS CARDANETUS MURETO

S. D.

LXXXV.

LUca nostro Ariminensi ad urbem eunte, libet ad te perbreves literas dare: quæ quidem tui me observantem esse tibi significent. Jam diu nihil scripsi, quod nolui molestus tibi esse. Balthasar quidem meus epistolam ad te misit hortatu meo superiori anno: cui cùm non responderis, noluimus tibi ampliùs obstrepere. Te quidem amamus, ut solemus: tibiq; gratulamur, quod deposita publicè interpretandi provincia in otium te receperis. Speramus enim te non minùs silentem, quàm dicentem studiosis literarum profuturum. Ama nos, & vale, Die festo divi Ambrosii, M. D. LXXXIV.

Sequitur responsio Mureti.

MURETUS CARDANETOS.

LXXXVI.

AMari me à te scio: neq; tibi dubium esse debet, quin à me mutùo ameris. Sæpe ad eos, quos amo, scribere, ubi nulla id necessitas exigit, neque possum, neq; lubet: neq; à quoquam id genus officii valde exigo. Ad Balthasarem non magis tuum, quàm

quam meum, eò non scripsi, quia ægrotabam, neq; adhuc planè convalui. Depositam à me publicè docendi provinciam, causa esset, cur gratularemini, nisi mea me facilitas in majores etiam & molestiores occupationes induxisset. Reperiam tamen, ut spero, quomodo ab his quoq; me expediam: & tunc fortassis, ut & posteris prosim, operam dabo. Tale IV. Non. Jan. cIↄ. Iↄ. LXXXIV. Romæ.

M. ANTONIUS MURETUS ANTONIO CONSTANTINO SUO
S. D.
LXXXVII.

NUnquam destiti, ex quo primùm te novi, mi Constantine, ob egregias animi tui dotes ita te amare, ut ad amorem in te meum prope singularem nihil plane accedere posse arbitrarer. Nunc tamen, quòd video te tantum tam parvo tempore in Jurisprudentiâ profecisse, tantus ad amorem in te meum cumulꝰ accessit, ut ipsemet mirer. Petis à me, ut explicem tibi vulgatam quæstionem Possessio sitne juris an facti? Plusculum etiam præstabo quàm petis. Nam tibi de totâ possessionis naturâ & ratione breviter ac præcipuè, quod quidem in me erit, disseram: non quin te quotidie de doctoribus, quibus istuc uteris, meliora audire sperem: sed quòd pro tuo in me studio mea quoque libenter lecturum ac cogniturum sciam. Quod autem vereri videris, ne mihi talibus quæstionibus molestꝰ sis: qui quæso molestus esse potes? Tu verò molestus eris, nisi isto modo sæpissimè, molestus fueris. Mihi enim omnis, qui tuâ caussâ capietur, semper jucundus futurꝰ est, labor. Vale & si me amas, aut potius quoniam me amas, ama indies magis magisque ea studia, in quæ, me auctore, ingressus es.

De Verbo possidendi.

Possidere est habere, tenere, obtinere, habere rem in potestate, & eo verbo veteres in omni rerum genere utebantur, Sic *possidere amicos, mores, regnum, artem, virtutum,* cæteraque nullo discrimine in eorum scriptis legimus. Ac

denique quod quisque habebat ſuum,aut tanquam ſuum, id poſidere dicebatur. Ergò cùm vetus conſuetudo eſſet, ad majorem expresſionem, congerendi verba, quæ idem valerent; ſæpe etiam hæc conjungebant, *Habere*, *Poſſidere*, quòd tenendi verbum latius pateat: tamen id tum demum verum eſt, cùm propriè, ut Jurisconſulti faciunt, loquimur; Nam in communi quidem uſu *tenere*, *poſſidere*, κρατεῖν, κατέχειν, idem ſæpenumero valent, Ovidius:

Poſſidet & terras, & poſſidet æquora Minos, id eſt, κρατεῖ γῆς τε καὶ θαλάσσης: quod etiam ita diceretur: *Et terras & mare tenet Minos.* Seneca. *Pellices cœlum tenent*, ὀυρανῦ κρατοῦσι. *Poſſidere* quoq; & *obtinere* pro eodem ponuntur. Terentius: *Antiquam tuam venuſtatem obtines.* At Plautus meretricem quandam *hujus ſeculi mores poſſidere* dicit. Idem huic eſt *poſſidere*, quod illi *obtinere*. Κρατεῖν dicuntur Græcis, quorum, imperium eſt. Dicuntur & Latinis *tenere*. Virgilius: ------ *Genitor tum Belus optimam vaſtabat Cyprum, & victor ditione tenebat.* Horatius: *O quæ beatam Diva tenes Cyprum*: id eſt, cujus in poteſtate eſt Cyprus. Eodem modo accipitur verbum *Habere*. Tacitus: *Urbem Romam à principio Reges habuêre.* Sic in illo dicto Ariſtippi, cui cum objectum eſſet; quòd haberet Laidem: *Habeo*, inquit, *ſed non habeor.* Ita enim Cicero in epiſtolis, ἔχω ἀλλ᾽ ὀυκ ἔχομαι. Sappho: Κύπρον Πάφον τ᾽ ἔχουσα πάντα κλῆρον. Sic alibi Seneca; *Avaros* ait *non divitias habere, ſed à divitiis haberi.*

Unde dictum ſit poſſidendi verbum.

Atque hæc mihi videtur vera hujus verbi notatio; ut non à *poſitione ſedium*, quod tamen noſtris placuiſſe video, aut *pedum*, quod miror reperiri, qui editis pandectis Florentinis pergant tamen defendere, ſed à verbo *poſſum* ductum

ctum ſit verbum posſidendi, quod qua quisque re poteſt, quicquid collibuit facere eaq; arbitratu ſuo uti abuti, eam posſidere dicatur. Nam in verbo κρατεῖν, quædam ejusmodi poteſtatis ſignificatio eſt. Potentes enim τοὺς κρατοῦντας dicebant: & Horatio, *Sic te Diva potens Cypri*, eſt κύπρου κρατοῦσα, κύπρον μεδέουσα, καὶ ἀνάσσουσα, & qui regere poſſunt cupiditates ſuas, ἐγκρατεῖς qui non poſſunt ἀκρατεῖς vocantur. Ac quoniam præcipua in quâque re poteſtas ſit domini, posſidere dicebant eum, quid dominus eſſet. Et cùm Horatius ait, *Valeat poſſeſſor oportet, Sic comportatis rebus bene cogitat uti*, poſſeſſorem dicit τὸν κεκτημένον: quomodo ſæpè & Cicero loquitur. Noſtri ſubtilius iſta conſiderantes viderunt neq; ſemper dominum posſidere, neque ſemper qui posſideret, dominum. Itaque diſtinxerunt dominium ſive proprietatem à poſſesſione: ita tamen, ut docuerint eum demum propriè & utiliter posſidere, qui animo domini tenet, id eſt, qui pro ſuo posſidet. Cæterorum enim vitioſa & inutilis poſſesſio eſt: ut furis, ut prædonis, ut eorum, qui vi, clam, precariò posſident, ut denique omnium, qui ſciunt ſe alienum posſidere. Posſidet igitur qui rem habet in poteſtate. Idque, magis ex his quæ dicam intelligi poteſt. Feram cepi eamque incluſi: posſidere dicor. Evaſit è cuſtodia? non amplius posſideo: non enim habeo eam amplius in poteſtate. Aberravit pecus meum; vas ita excidit, ut quamlibet diligenter quæſitum reperiri non poſſit? deſino posſidere, l. Sed hoc jure. §. Nerva D. hoc titulo. Subrepta mihi res furto eſt? Non ideo amiſi ejus proprietatem. Itaque ubilibet repertam vindicabo. Sed interim amiſi poſſesſionem. Et hoc eſt, quod ait Scævola furtum ſoliꝰ poſſesſionis fieri, l. prima §. Scævola. D. ſi is qui teſtament. lib. &c. Quomodo igitur purgatur vitium rei furtivæ? Si reſtituatur quod ereptum eſt, id eſt, ſi res redeat in potentiam, l. quarta. §. Quod autem.

De De. usurp.& usucap. Ex hoc quoque intelligas licet, tum rem possideri cùm est in potestate.

Divisio possessionis.

Jam habere aliquis in potestate suâ rem potest duobus modis: aut sine ullo titulo, aut justo aliquo titulo, id est, qui jure civili probatus sit. Ille naturaliter tantùm sive corporaliter possidet, & ut ajunt, pro possessore, l. pro hærede: cum l. sequenti & similibus D. De hæred. pet. Qui cum titulo possidet, aut titulo nititur & justo & vero: atq; hic non possessor modò est, sed dominus: ut qui emit à Domino aut justo quidem, sed non vero: ut qui non à Domino insciente insciens emit: id est, cum & emptor venditorem, & ipse se venditor justo errore ductus dominum putaret. Atque hic dominus quidem non est: (neque enim potuit à non domino dominus fieri L. Nemo plus juris, De regulis juris:) sed est bonæ fidei possessor: & longâ ac continuâ possessione dominus de lege effici potest, toto tit. de usurp. & usucap. Hic dicitur non naturaliter tantùm, sed etiam civiliter possidere: quòd ipsius possessio jure civili probetur. Possessio igitur naturalis sive corporalis tantum semper injusta est: at possessio naturalis, quæ aliquo jure civili nititur, civilis est, id est, justa & æqua. Est etiam reperire solam possessionem civilem, sine naturali: ut in servo qui est in fugâ. Quamvis enim eum tunc quidem naturaliter ac corporaliter non possidemus, civiliter tamen possidemus, certè quidem quandiu à nemine alio possidetur, L. Rem quæ nobis. D. hoc tit. Sic & fundum, cujus alienus ususfructus est, proprietas nostra, naturaliter possidere videtur fructuarius: cùm tamen eum nos civiliter possideamus, L. Naturaliter. hoc tit. Et quòd alibi multis in locis fructuarius, commodatarius, depositarius, qui precarium accepit, negantur possidere, id ita intelligendum est, eos non possidere animo domini: idcircoque talem possessionem quamlibet longam nihil valere ad usucapiendum. Itaque genere quodam & possident & non possident.

Posses-

Possessio sitnè Juris an facti.

Ex his constare opinor possessionem esse facti: quod tam multis in jure locis probatur, ut eos annumerare pigeat: præsertim cùm obvii expositique sint. In quo tamen quædam adhibenda distinctio est. Nam possessio mere naturalis est meri facti, ut quæ nullo prorsus jure nitatur. Civilis est & ipsa quidem facti, sed quia jure nititur, habet, etiam aliquid juris. Nam qui civiliter possidet, & interdicto retinet possessionem, dum res evincatur, & si diu sine interpellatione possederit, rem suam facit: idque sive & animo & corpore, sive etiam animo tantùm possideat, dum civiliter possideat, L. Nemo ambigit C. eo tit. Et certè nisi civilis possessio haberet aliquid juris, non diceremur adquirere possessionem. Etenim quæ meri facti sunt, non dicimur adquirere, ut nemo dicitur adquirere traditionem, etsi traditione aliquid adquiritur. At non tantum dicimur adquirere aliquid possessione: sed & ipsam possessionem adquirere. Est igitur in eâ aliquid facti, est etiam aliquid juris. Sed scrupulum tibi non immeritò injicit L. Possessionem D. hoc tit. quæ quomodo intelligenda sit & concilianda cum L. Pupillus. De adquir. rer. dom. breviter aperiam. Nam qui dicunt eam non de posessessione civili, sed de detentione Asiniâ loqui, eorum, ut suum verbum eis referam, planè asinina expositio est. Pupillum sine tutore auctore non posse conditionem suam ullâ in re deteriorem facere, indubitati juris est. Hoc cùm doceret Sabinus, dixerat Pupillum neq; dominium, neq; possessionem posse amittere nisi tutore auctore. Cùm hoc obscurius dictum videretur. Ulpiano, in notis ad Sabinum addidit, non posse quidem pupillum animo, id est, voluntate suâ amittere possessionem: non etiam si velit eam amittere, & in alium transferre, nihil agit; posse tamen amittere id, quod est facti, ut si per vim dejiciatur de fundo, quem possidet: alioqui enim id damnosum esset ipsi pupillo. Quomodo enim possessionem interdicto repeteret, nisi amisisset? At verò alienare & animo ac voluntate suâ amittere possessionem, etiamsi maximè velit, sine tutoris

auctoritate non potest,&hoc modo sententiamSabinianorum accipiendam esse pocetMarcian9in d.l.Philipp9.Hæc sunt, mi Constantine optime, quæ mihi nunc quidem de possessione in mentem venerunt: plura fortasse quam expectabas,pauciora certè,quā habiturus eras,si per occupationis licitum esset. Sed & hæc ipsa tibi forsan usui futura non sunt,melioribus abundanti. Ego tamen scripsi tanquam futura. Si quid posthac habebis ejusmodi,in quo operá&consilio meo egere tumet tibi videberis,me semper paratissimum habebis,ad ea omnia,quæ tibi & utilitatis & voluptatis aliquid allatura esse cognovero. Ac spero me his æstivis mensib9,quib9 res proferentur,multa ejusdem generis edolaturum,eaq; ad te missurum. Ut studiosè uterque operam demus,ut eripiamus ex animis hominum stultissimam illam opinionem, nihil in jure aut sapienter cogitari posse,quod non ex illis leguleiorum lacunis hauriatur, aut eruditè dici; quo non insulse ineleganterque dicatur. Vale Romæ XIII. Kal. Febr. cIↃ.IↃ.LXXXII.

M. ANTONIUS MURETUS illustrissimo viro Juliano Archiepiscopo Medici, Episcopo Albicensi

P. S. P.

LXXXVIII.

IN summis doloribus,quibus vexabar ex ingenti quàdam vi flavæ bilis,quæ diu per totam sinistram corporis mei partem grassata,tandem in tibiam sinistram tota decubuerat, allatæ mihi sunt à te literæ, Juliane Præsul amplissime, veterem illam, quâ vincis omnes,humanitatem tuam, singularemque amorem, quem erga me jampridem suscepisti, omni ex parte spirantes: quæ mihi levationem quidem aliquam doloris attulerunt,neque tamen ita me confirmare potuerunt,ut statim ad te rescribere auderem.Misi igitur ad Joan. Baptistam Altovitam,(ille enim eas mihi curaverat,) qui cum me nomine rogaret, ut in suis ad te

lite-

literis excusationem tibi meam exponeret, polliceretureq; me officio non defuturum, simul atque dolor aut depulsus, aut mitigatus foret: quod eum fecisse non dubito. Nunc cum Dei beneficio, nòn quidem me planè reliquerit dolor, sed tamen & multum de priori acerbitate remiserit, & intervalla satis crebra habeat: non differam diutius hoc æs alienũ, ne merito non rusticus modò, sed planè ἀναίσθητος videar, nisi persentiscere me ostendero, quantum tibi debeam, qui istâ nobilitate generis, istâ dignitate, istâ eruditionis magnitudine præditus fasces tamen summittere, & de rerum earum statu tam sollicitè atque amanter exquirere non graveris. Nam quod meam eruditionem, & eloquentiam tam multis verbis commendas, non possum equidem negare, quin mihi gratissimum sit laudari abs te laudato viro: sed mihi sæpe tua legenti veniebat in mentem illud Homericum, ὅτις τοιοῦτος εἰμὶ. Facis tu in eo, quod pleriq; faciunt, ut quæ sibi supersunt, aliis non gravatè tribuant: sic enim & tu, qui veris, ac solidis laudibus abundas, tenuiores amiculos earum non invitus participes facis. Itaq; iis omissis ad alia, quæ scire cupere ais, venio. Ego, Juliane mi præstantissime, æquitate animi eâdẽ sum, quam semper fui; conditione, quod ad τὰ ἔξωθεν attinet, meliore atque optabiliore. Nam & ipsos Principes civitatis amicissimos, quosdam etiam mei studiosos habeo, & opum is modus est, qui ad liberaliter vivendum sit satis. Cujus rei vel hoc tibi argumentum sit, quod superioribus mensibus petitâ prius ejus rei à Pontifice veniâ, publico docendi munere, quod annos in hâc urbe unum & viginti sustinueram, spontè me abdicavi: & tamen ex eo capiebam quotannis septingentos aureos nummos, quam pecuniam nemo nisi aliunde affatim instructus, facile, ut opinor, contemserit. Causæ mihi fuerunt capiendi ejus consilii multæ. Quinquaginta octo annos natus sum, & sentio me paulatim viribus defici. Semper autem audivi à sapientibus dici. desinere satius esse, quam, deficere. Multa scri-

ſcripta habeo partim inchoata,partim etiam effecta ; quæ mecũ omnia intercidant neceſſe eſt,niſi mihi ad ea expoliẽda otii aliquid ſumpſero.Simul verebar,ne quisἀπληςίαν meam accuſaret,ſi,quod ſatis ſuperq; eſt ad tutandam vitam conſecutus,labori tamen non parcerẽ,ſed amplificandæ rei ſupra modum ſtuderem.Ergo & hâc ſuſpicione me exſolvi & otium mihi,ut ſpero,in reliquam vitã comparavi. Quo tamen otio non ad ignaviã abutar:ſed ſemper aliquid moliar,quod me prodeſſe poſteris,ſi minꝰ potuiſſe,at certè toto animo voluiſſe teſtetur. Deſcribuntur hîc nunc à typographis opera omnia Senecæ emendata,ſtudio ac diligentia meâ.Quæ ſimul abſoluta erunt ad te mittentur. Sequetur Commentarius in Ethica Ariſtotelis,aliaq;deinceps,quæ tibi non usquequaq;diſplicitura confido.Interea mitto ad te oratiunculum *a*) habitam hîc à me in funere Pauli Foxii Archiepiſcopi Toloſani, magni ac præſtantis viri,tibiq;ut opinor,non ignoti.Addidi duo quædam poëmatia mea, ad quæ familiaris quidam meus notulas quasdam adjecit,non prorſus inelegantes *b*) Hæc pauca libenter accipies,teq;iis oblectabis,dum à me gravius aliquid & dignius,quod ad te mittatur,accipias. Interea oro te per illam ſæpe mihi ſpectatam humanitatẽ ac comitatẽ tuam, ut amare me pergas,ejusq; rei mihi fidem interdum,quod commodo tuo fiat, tuis jucundisſimis mihiq; optatisſimis literis facias.Vale.Romæ VI.Kal.April.cIↃ.IↃ.LXXXIV.

M. ANTONIUS MURETUS J. C. *S. D.* PAULO SACRATO SUO.

LXXXIX.

Reſpondet Sacrato ad epiſtolam appendicis noſtræ XXXI: Jam diu expecto.

At

a)*Ea Voluminis primi eſt ultima, p. 222.*

b) *Monodiam opinor intelligit in obitu Chroiſtoph. Tuani, & inſtitutionem puerilem ad filium fratris. Utriq; notas addidit Antonius Conſtantinus. Reperies autem in fine libri II. Poematum.*

AT ita tu me, dum vivam, merito ames, Sacrate optime, ut ego statim accepto annuo illo munusculo c) tuo literas ad te scripsi, quib9 significarem, quã id mihi, ut tua omnia, gratum atq; acceptum fuisset. Neq; tamen recordari nunc queo, cui literas dederim, nisi id quidem liquet mihi dejerare, à me scriptas fuisse. Ex illo tot me occupationes impeditum devinctumq; tenuere, etiamq; nunc tenent, ut interdum vitæ me ipsi9 tædium capiat: eò magis, quod amicis multa postulantib9, ne si derumpar quidem, satisfacere omnib9 possum; & ut cujusq; petitione desum, is se à me negligi putat, mecũq; expostulat, quod parũ sibi in amore respondeam. Ego verò interdum ita obruor multitudine eorum, quæ à me postulantur, ut quò potissimum vertere me debeam, satis constituere non possim. Quare, si me amas, ut certè amas, neq; enim exemplum tuum sequi volo, ut de tuâ erga me voluntate dubitare fas putem: sed si me amas, vel potius, quia me amas, ignosce interdum occupationib9 meis, & quando bonum nomen esse me scis, ὑστερούμενον interdum esse me patere. Mittam brevi quæ pollicit9 sum in jure civili d), jam enim descripta sunt, neque quicquã aliud superest, quàm ut à me demum percurrantur, si quid fortè peccatum est ab eo, qui illa descripsit. Habebis & librum epistolarum mearum, & alia quædam quandoquidem libet tibi in nugis meis bonas horas consumere. Vale. VII. Id. Jud. cIↄ.Iↄl LXXX. Romæ.

M. ANTONIUS MURETUS *S. D.* FRANCISCO BENCIO SUO.

XC.

ETsi eum, qui has ad te literas adfert, satis & tibi, & cæteris tui ordinis hominibus pro vestro omnium pietate commendatum esse confido: putavi tamen aliquid accessurum, se eum mihi magnæ curæ esse & à me non vulgariter diligi omnes cognoscereretis. Peto igitur à te, non tantùm

c) *institorum, de quibus suprà Epist. 22. & 26.* d) *Commentarium de origine juris, quem Sacrato dedicat l. II. Epist. 19.*

tùm ut ipſe, quicquid potes ſtudii, operæ, officii, in eum libenter conferas: ſed etiam ut eum meo nomine commendes diligentisſimè iis omnibus è veſtrâ ſodalitate, quibus ipſe commentari ſe volet. Jampridem & ego vos omnes ex animo conſtantisſimè amo, & mihi perſuadeo, me à vobis vicisſim amari. Nihil dignius aut meo perpetuo erga vos ſtudio atq; obſervantiâ, aut in quo meliùs ac certiùs veſtri erga me amoris magnitudo perſpiciatur, efficere poteſtis, quàm ſi huic adoleſcenti omnia pietatis & charitatis Chriſtianæ officia tribuatis. Hoc à te Mafeo, Fulvio, Horatio meis, aliis quoq;, ſi opus fuerit, ſed his præcipuè, exponi, ac patefieri volo. A te autem vetere alumno diſciplinæ meæ prope pro meo jure quidvis poſſe videor poſtulare. Mi Benci optime, & carisſime, etiam atque etiam vale. prid Kal. Jun. *M.* D. LXXV.

M. ANT. MURETUS L. MEMMIO FREMIOTO PATRICIO DIVINOENSI. S.

XCI.

Jam primùm accedit è Mureti Commentariis ad Nicomachea &c. p. 570. Dedicat autem Fremioto latinè redditum à ſe commentarium Alexandri Aphrodiſienſis in ſeptimum Topicorum Ariſtotelis.

QUibus ex cauſis quæque res effecta eſt, Luci Memmi, earum interitu ac commutatione ipſam quoque labefactari ac concidere neceſſe eſt. Quare mirandum non eſt, ſi, quas amicitias vulgaris aliqua ac levis cauſa conjunxit, eas nutare ad omnem, ut dicitur, ventulum, tandemq; ad nihilũ recidere videamus. Me verò non fluxa aliqua res & vicisſitudini obnoxia conjunxit tibi; ſed cùm eximia quædam ingenii naturæq; tuæ bonitas magnam in animo meo tuì admirationem excitaſſet: ea deinde inter nos amicitiæ fundamenta cõſtituta ſunt, quæ quia æternas planeq; divinas radices habent, falluntur, ſi qui conjunctionẽ hanc noſtram aut locorum intervallis, aut temporum, aut ullâ vi ſemper ſæviẽtis in optimos quosq; fortunæ diſſolvi

ſolvi poſſe arbitrantur. Equidem cùm præſentem te nunquam non viſus ſim admirabili quodam omninoque immenſo amore complecti: ex quo tamen flagitioſa illa nos quorundam conjuratio diſtraxit, ita eum in dies augeri ſentio, ut penè jam à Magiſtro meo Ariſtotele diſſentiam, credamque etiam ad ea, infinita quæ ſunt, aliquam fieri poſſe acceſſionem. Cujus rei non tibi, cui hoc certisſimum eſt, ſed cæteris omnibus judicium volo eſſe, quod cum hunc Alexandri Aphrodiſienſis, (ſi verus eſt index,) librum animi causâ à græco interpretatus etiam in publicum edere ſtatuiſſem, neminem habui, cui eum potius dicatum vellem, quàm tibi. Vale Venetiis, Cal. Jul. M. D. LIV.

M. ANTONIUS MURETUS GEORGIO GOZZIO PATRICIO RAGUSINO S. D. XCII.

Acceſſit & hæc jam demùm, è Mureti Commentariis in Ariſtotelis Rhetorica p. 175. Eſt autem Commentariorum illorum Dedicatoria.

ETſi prudentia è libris hauriri non poteſt, Georgi: dubium tamen non eſt, quin tractatio ac pervolutatio certi cujusdam generis librorum plurimùm momenti habeat ad prudentiam comparandam. Tales autē ſunt cùm alii, tùm ii præcipuè, quibus aut hiſtoria peritè & intelligenter explicata, aut præcepta ad informandam vitam utilia continentur. Jam utroq; in genere apud Græcos quidē duo mihi videntur excelluiſſe, Xenophon & Plutarchus: è Latinis autem, (nimium fortaſſe mihi ſumo, qui tantâ de re judicare audeam; ſed ut reprehendendus eſſem, ſi quaſi judex aut arbiter ſtatuerem: ita licere arbitror, tanquam uni è multis, quid ſentiam dicere:) ex omni igitur Latinorum ſcriptorum copiâ longè mihi hâc laude ſuprà cæteros Cornelius Tacitus excellere videtur. Quare iis, qui literas ita tractare cupiunt, non ut à vitæ muneribus feriati abditarū rerum & vulgi capiunt ſuperantium meditatione animū paſcāt, ſed ut in hominū conſuetudine & in Reip administratione verſantes & privatim & publicè cæteris proſint;

Vo-

Vobisq; præsertim, qui eâ in rep. nati estis, quæ tota vestro id est, nobilium consilio atq; auctoritate regitur, ejusmodi scriptores, præter pauca quædam Plutarchi, quæ ad mathematicas disciplinas, aut ad physiologiam pertinent, totos diligentissimè cognoscendos, & in manibus, habendos puto. Platonis autem & Aristotelis non omnia, sed utriusque ea modò, quæ ad conformandos mores, & institutionem Reip. & ad eloquentiam pertinent. Hoc meo consilio & alii olim nobiles adolescentes usi sunt, quorum etiam nonnulli hodie magni ac clari in civitatibus suis viri uberes se ex eo fructûs percipere fatentur: & tu cum maximè uteris, qui horas tibi quotidiè aliquot sumis, quas mecum in accuratâ talium scriptorum lectione consumas. Hoc igitur studio tuo adductus, simulque impulsus amicitiâ ac familiaritate nostrâ, quæ multis abhinc annis instituta ita jam crevit, vix ut quisquam sibi ipse carior sit, quàm uterq; nostrum est alteri, do dicoq; tibi commentarium in libros Arist. de arte dicendi, nuper à me, ut commodis Auditorum meorum consulerē, latino sermone, ut potui, expressos. Cur eum laborem post tot alios susceperim, neq; tibi ignotum est, & alii suo loco ac tempore sine ullâ in quemquam contumeliâ intelligent. Liber quidem secundus ejusmodi est, ut, si singuli libri cum singulis conferantur, vix illum reperiri posse opiner, qui plus ad prudentiā conferat. Tibi autē certò scio munusculū hoc gratissimū fore, tum suâpte vi, tum quòd ab homine tui amantissimo proficiscitur. Ac præter cæteras voluptates, quas eo relegendo capies, illa, ut spero, non minima futura est, quod, quoties eam partem inspicies, in quâ summus philosophus, quæ opulentos ac nobiles, vitia comitari solent, tradit te, qui utraq; re non multos, ne quid gravius dicam, in civitate tuâ superiores habes, omnium tamen judicio ab eis omnibus vitiis longissimè abesse cognosces. Mirificâ enim etiam erga infimos comitatem ac facilitatem perpetuò retinens, ita te geris, ut nobilitatem quidē pro incitamento, opes autem pro instrumento exercendæ virtutis à rerum omnium præpotenti Deo accepisse videaris. Vale. Romæ, Id. Febr. M.D.LXXVII.

APPEN-

APPENDIX EPISTOLARUM XXXI. PAULI SACRATI AD M. ANT. MURETUM:

quæ, ſervato diligenter temporis ordine, petitæ ſunt omnes ex Epiſtolarum Sacrati editione Colonienſi Anni 1583.

I.

E Lib. I. p. 41. A. 1562. 5. Id. Septemb.

O Fortunatum atque felicem diem illum, quo te videre, Murete optime atque doctiſſime, ac de facie noſſe mihi contigit! Quâ de re quantum Paulo Manutio debeam, eximio viro, mihi ipſe ſum conſcius. Quid enim te venuſtius, quid ſuavius à me deſiderari potuit? Sed neſcio, quid primum in te admirer, doctrinamne, an humanitatem? Nam cùm hæ duæ res in te plurimùm eniteant: alterâ quidem longè viciſti eam, quam famâ nominis tui adductus opinionem de te conceperam? alterâ verò aditum mihi ad amicitiam tuam ita aperuiſti, ut magna mihi jam tecum eſſet familiaritas. Sed mittam de doctrinâ dicere, quæ cùm plurimorum ac præclariſſimorum virorum voce celebretur, meum verò judicium ſuperet non magnoperè laudes meas deſiderat. De hummunitate autẽ tuâ ut verba faciam, coegit me gratiſſima mihi tui ſummi ergâ me ſtudii recordatio. Quid enim prætermiſiſti iis paucis diebꝰ, quibꝰ hic unà fuimꝰ, quin tuam in me benevolentiam ſignificares? Nam cùm ad te accedebam, ut eos ex te caperẽ fructꝰ, qui ex jucundiſſimâ præſtantiſſimi viri conſuetudine percipi ſolent: nonne ita me comiter ac

benignè excipiebas, ut interdum ſtudiorum tuorum oblitus, mecum ſuaviter ac jucundè colloquerere? Quæ, Murete optime, me non ſolùm ad obſervantiam cultumq; nominis tui vehementer inſlammarunt, ſed etiam in viſceribus ita inhæſerunt, ut nullm (mihi crede) tempus, quamvis te videre, (quod Deus avertat!) ampliùs mihi non liceret, tui memoriam ex animo meo delere unquam poſſit. In quo præclare tuæ lucubrationes me quoque adjuvabunt, quas ad me Venetiis perferendas continuo curavi: eas enim ita ſæpe in manibus habebo, ut imaginem tui quotidiè intuear. Hiſce literis omnia tibi ſignificare volui, ut memineris, te hic Paulum Sacratum habere tuæ excellenti virtuti ita addictum, ut nulla res tanta ſit, quam tuâ causâ non ſit facturus. Tu quoque, ut me amare pergas, tibique ea de me polliceri, quæ à ſtudioſiſſimo tuo expectari debent, magnoperè à te peto: facies enim nihil ab eximiâ tuâ humanitate alienum, meque maximo beneficio afficies. Vale, V Id. Septembr. M.D.LXII. a) *Ferrariæ.*

II.

E Lib. I. p. 43. A. 1562. 3. Cal. Decembr.

Literas b) *ad te proximè dedi, Murete præſtantiſſime, ex quibus perſpicere potuiſti, quanti te facerem, quamque præclariſſimarum tuarum virtutum amore vehementer incenſus eſſem. Quas quidem ad te perlatas fuiſſe puto, ſed te graviſſimis occupationibus impeditum reſcribere minimè potuiſſe. Non enim adduci poſſum, ut te noluiſſe credam; nec in te, virum ſummâ* c) *integritate ſuaviſſimisq; moribus præditum, in excolendis prætereà amicitiis valdè conſtantem, hujusmodi cadere poteſt ſuſpicio. Me autem ſcribendum impulit cùm non mediocre jucundiſſimæ conſuetudinis tuæ deſiderium, quà non*

a) Ita hujus & ſequentis Epiſtolæ annum conſtituo pro 1651. ut propiùs ambæ connectantur cum III. cùm videatur his tribus ſimul, certè præter tertiam alicui, quæ duabus his argumento ſit ſimilis, eâdem epiſtolâ reſpondere.

b) hæ ſunt proximè præcedentes.

c) deeſſe vox hæc, aut ſimilis aliqua, videbatur.

non sine animi molestiâ careo, tùm nonnulla etiam dubitatio, ne forte ex animo tuo effluam. Nam cùm te istic tot negotiis districtum esse intelligam, ut scribendi facultas tibi non detur, quòd amplissimus Cardinalis noster in hâc turbulentâ ob hæreses tempestate operâ tuâ uti maximè velit, cùm tu unus inter omnes & copiâ dicendi, & admirabili doctrinâ excellas: existimavi mihi curandum esse, ut meæ tibi literæ reddantur; quæ si tuas allicere non possint, te tamen certiorem faciant, nunquam ex animo meo tuæ summæ virtutis memoriam discedere, tibique suadeant, ne te mei oblivionem capere patiaris. Quas tibi fore gratas ex hoc conjiciam, si ex occupationibus tuis tantum temporis sumes ad scribendum, ut me de hoc uno admoneas, me abs te magnoperè diligi. Quod ego si à te impetrâro, sicut dulcissima natura tua, & illa amoris ergà me tui significatio, quam præsens non mediocrem mihi dedisti, spem afferunt, me in cœlo esse putabo. Sin aliter ceciderit atque opinor, de hâc tamen sententiâ nihil me dimovere unquam poterit, quin te perpetuò observem colamque, atque in divinis scriptis tuis, quæ mihi ante oculos assiduè versantur, imaginem tuam videam. Vale mi optime Murete, quem nobis DEUS opt. max. incolumem diu servet! III. Kal. Decemb. cIↄ.Iↄ. LXII. d) *Ferrariâ.*

III.

E lib. I. p. 44. A. 1563. e)

COgnovi ex literis præclarissimi Viri Pauli Manutii, mihique amicissimi, te incolumem istuc venisse. Ex quo nuncio cùm tuâ causâ incredibilem cepi lætitiam, (is enim es, cujus potissimum salus, ob admirabilia, quæ quotidiè in vulgus prodeunt, ingenii tui monumenta, magnum huic seculo decus afferat,) tùm etiam meâ. Nam cùm ego cogito, me istic præstantissimum Muretum habere, cujus mirâ humanitate effectum

 sit,

d) annus conjecturæ nostræ. Vid. ad Epist. præced. lit. a.
e) Planè aberat annus. Sed hunc epistolæ huic deberi suadebit responsoria Mureti.

sit, ut ei sim tàm familiaris, quàm optare mihi vix licuisset, cujusq; studia in me singularia extent: ita mihi crede, hac cogitatione oblector, ut in eâ omnes curas molestiasq; deponam. Hoc verò ut plerîq; intelligant, magnâ me tecum amicitiâ conjunctum esse, diligenter certè curabo. Quid enim hoc officio usu venire mihi poterit jucundius atque gloriosius? At cùm Dei opt. max. benignitate à tali viro gratiam inierim, cujus amicitiam multi summi viri appetunt: est quod eundem orare atque obsecrare non desistam, ut, licet in te satis constantiæ in colendâ amicitiâ hactenus esse perspexerim, in officio tamen ipse atque hac optimâ sententiâ te perpetuò retinere velit, quò ad felicitatem, quam mihi videor ex hâc conjunctione nostrâ esse adeptus, quotidie magis accedat. Ego quidem meâ stabili ergà te voluntate operam navabo, ut tuum erga me amorem indies magis provocem; omnemq; meam cogitationem industriamq; in eo figam atque locabo, ut me dignum præstem, quem tuo studio ac patrocinio semper foveas. Vale atq; Alphonsum Janinellum meo nomine salvere jube.

Huic, simul & præcedentibus duabus, vel alicui simili, respondet Muretus lib. III. Ep. 12. Neque te uno. A. 1565. 5. Id. Sextil.

IV.

F. Lib. I. p. 47. A. 1563. prid. Cal. Jan.

Respondet Mureto ad modo dictam: Neque te uno.

SI de tui animi constantiâ in tuenda amicitia, Murete optime, nonnihil dubitarem, de immutata quoque tua ergà me voluntate valdè suspicarer, præsertim si mei diuturni silentii causa tibi haud nota esset. Verùm integerrimo viro, ac Jurisconsulto optimo Francisco Martellio per literas mandavi, ut meis tibi verbis hæc referre vellet: multis me negotiis impeditum, nec non adversa matris meæ valetudine valdè affectum, non tui oblivione, literas ad te dare intermisisse, nisi temeritatis abs te condemnari velim, quòd, cùm ego tuam, amicitiam magnopere expetiverim, ac me tuæ benignitati totum adscribere

bere fuerim professus, nulli autem merito meo, quid me in amicitiam facilè ac libenter recepisses; me meâ culpâ talis ac tanti viri familiaritate carere nunc paterer, ejusque gratiam effunderem. Cumq; is ad me rescripsisset, se semel officio amici functam omnia tibi exposuisse: suis, mihi crede, literis ita me recreavit, ut, ex animo tuo ne effluerem ampliùs, ferè sine timore esse cœperim. Ac persuadeas tibi velim, postquam de matris salute sperare, de quâ aliquando desperavi, eâq; in spe penè omnes curas molestiasq; deponere cœpi: nihil mihi fuisse antiquius, quàm ut gravissimis elegantissimisq; literis tuis responderem: quas eo in loco collocaram, ut illæ in conspectu mihi semper essent, quotidieq; de meo me officio admonerent. Nam nullum me diem ferè prætermisisse, quin eas legerem, si tibi affirmem, vix fortasse credas: & tamen verè dicam, in assiduâ literarum tuarum lectione ita conquiescebam, ut dolorem meum valdè lenirem. Quid enim suavius, quid iis dulcius in meis maximis molestiis accidere mihi poterat? Quas scito à me summâ diligentiâ servatum iri, quò perpetuum tui erga me amoris monumentum extet, posteriq; intelligant, me cum præclarissimo viro M. Antonio Mureto, à quo & diligi summa esset felicitas, maximâ fuisse necessitudine conjunctum. Tu quoq; si perfeceris, ut promissum illud tuum appareat, de quo literis tuis ad me scribis, (nihil enim non consideratum ex ore tuo exire existimandum est,) eum, quem tuæ excellenti virtuti penitus deditum esse nosti, perpetuò tibi devinxeris. Quod reliquum est, ex literis Lælii Gavardi, optimæ spei adolescentis, qui cum Paulo Manutio nostro, viro præstantissimo aliquot menses fuit, cognovi, te Aristot. Ethica publicè legere maximâ atque celeberrimâ Auditorum frequentiâ, tuamq; omnes dicendi vim & orationis elegantiam demirari. Quod etsi mihi minimè novum accidit, quippe qui tuos nervos jam videar perspexisse, miro tamen modo gratum accidit. Itaque animum tuum vehementer probavi, cùm cæteros suavitatis ingenii tui atq; doctrinæ statuisti participes facere: cœpiq; meæ fortunæ subirasci, qui non istic adsim, ubi tua gravissima atque ornatissima verba excipere, reconditosq; tuos sensus tenere possim. Ita enim sum

illo nuncio commotus, itaq; tui desiderio exarsi, ut, si unquam me domesticis curis planè exolvero, ad te statim advolaturus sim. Interea me amabis, ac si quid adhuc in te de meâ summâ ergà te observantiâ falsæ opinionis residet, id totum meâ causâ depones. Vale Murete præstantissime, quem DEUS Opt. Max. pro suâ benignitate tueatur! Pridie Kal. Januarii cIↄ. Iↄ. LXIII.

Respondet Muretus lib. III. Epist. 13. E tuo tam diuturno. *A. 1564. 18. Kalend. Febr.*

V.

E Lib. I. p. 51. A. 1564. prid. Id. Oct.

EGo, *Murete optime, æstivos hosce menses literas ad te dare intermisi, quòd ab æstu, valdè jactarer, nec commodè libros evolvere possem, tùm etiam domesticis curis, quæ eo tempore maximè à studiis animum avocant, vehementer essem distentus. Non enim existimare debes, me amicitiæ tuæ, quam ut mihi conciliarem, divino quodam munere contigisse semper putavi, fuisse oblitum, nec humanitatis tuæ eximiæ, quam in excipiendo me comiter & peramanter crebrò sum expertus. Itaq; cùm vererer, ne mihi ipse deessem, Lælio Gavardo, quem ego juvenem propter ejus suavissimos mores mirifice diligo, mandata dedi, ut quotiescunque ad te proficisceretur, meo te nomine salutaret, meque tibi de meâ taciturnitate excusaret. Quæ se confecisse, ac singularia mea in te studia gratissima tibi extitisse, mihi significavit. Quo ipsius facto tunc ita recreabar, ut in cognitione officii mei reddere etiam negligentior. Venit tandem tempus, quo ad mea me studia referre licuit. Cum primùm igitur ad scribendum me contuli, quòd jam noctes me adjuvarent: primum lucubrationem meam ad te misi, quòd ego te unum pluris faciam, quàm cæteros simul omnes & admirer. Cujus meæ erga te voluntatis conjecturam ex eo facere potes, quòd, cùm tua in me studia in memoriam revoco, teque honoris gratiâ nominare volo, (nomino autem ferè*

ferè quotidiè,) ita afficior, ut loco summæ felicitatis esse ducam, quòd me tibi intimum esse volueris. Tu quoque si quid in animo tuo opinionis de meâ in scribendo negligentiâ forte insedit, ut protinus ejicias meâ causâ, nec pristinam tuam humanitatem mihi claudas, te etiam atq; etiam rogo. Quod te facturum, cùm suavissima natura tua, tùm maxima constantia mihi pollicetur. Ego, quod viam incredibilem tibi amorem ac observantiam, nec non omnia officia, quæ à deditissimo tibi expectari possunt, semper debebo Vale doctissime Murete Prid. Id. Oct. cIↄ. Iↄ. LXIV.

Respondet Muretus lib. III. Ep. 14. Puto mirum tibi. *A. 1565. Id. 6. Mart.*

VI.

E Lib. I. 66. A. 1565. 6. Id. Mart.

ETsi non cogitabam nunc ad te scribere, Præstantissime Murete, quòd hoc tempore religionis causâ in visendâ, ut debeo, plebe mihi commissâ valdè occupatus essem, sed tuas ego literas potiùs expectabam: Alexandro tamen Canalio, mihi amicissimo Collegæ istuc proficiscenti, qui non solùm à me petivit, sed flagitavit etiam, ut meis literis aditum sibi ad amicitiam tuam aperirem, denegare non potui, quin has ad te darem. Scio igitur, me hanc scribendi occasionem libenter arripuisse, ut tibi significarem, me omnia moliri, ut tecum in gratiâ perpetuò sim. Quanquam in hoc Lælii Gavardi officium certè ac diligentiam valdè desideravi, quo adjutore sperabam fore, ut amorem erga me tuum quotidiè potiùs aliquid accederet, quàm quicquam de eo detraheretur. Sed quid eum ab optimo instituto avocaverit, mihi planè conscius non sum. Canalio autem mandavi, ut ipse te meis verbis studiosè salutaret, meæq; tuarum præstantissimarum virtutum prædicationis optimum mihi apud te testis esset. Cujus suavissimos mores, singularem modestiam cùm degustaveris, non vereor, ne non eum amicitiâ tuâ dignum statuas. Præterea cùm eundem optimis & literis & artibus vehementer delectari comperieris, quem

etiam tibi, dum istic erit, sæpe discipulum fore spondeo: facilè, opinor, illum insinuare se in consuetudinem tuam, tibique familiarissimum esse patieris. Quare, quod tua singularis humanitas benignitasq; postulat, ut tuâ sponte, nedum à me rogatus facias, libenter Alexandrum in fidem & clientelam tuam recipies, putabisq; quicquid in eum officii ac studii contuleris, illud utrique nostrûm ita gratum fore, ut pro eo ambo tibi plurimùm debituri simus. Vale. Ferrariæ VI. Id Martii clↄ.Iↄ. LXV.

VII.

E Lib. II. Ep. 70. A. 1566. Non Quint.

JAm diu nihil ad te literarum dedi, Murete præstantissime, eâ sanè de causâ, ne te, in gravioribus studiis tuis, & in munere præsertim publicè interpretandi impeditum, magis impedirem, nec ante cogitavi ad te scribere, quàm Alexander Canalius, Collega meus optimus, me in hanc mentem impulit: cujus adventus certè mihi perjucundus fuit. Ejus enim suavissimo congressu carebam, quo fere quotidie, propter præstantes ipsius virtutes, libenter fruor. Nam mihi primùm de tuâ eximiâ humanitate ac moribus suavissimis, de tuâ singulari doctrinâ ac dicendi facultate multa narravit, nec non de maximâ virorum doctorum frequentiâ, qui ad de audiendum quotidie confluerent. Quæ quidem mihi nec nova, nec inopinata, quippe qui cognitam, omninò ac spectatam haberem virtutem ac omnium optimarum artium scientiam tuam, sed gratissima acciderunt. Lætor enim mirum in modum, illius meritis, quem ego semper admiratus sum, ex quo tempore intueri ipsum mihi licuit, summos ab omnibus honores tribui. Addidit deinde, non obscura te signa illi amoris erga me tui cùm aliás sæpe ostendisse, tùm discedenti diligenter mandasse, ut me tuo nomine salutaret. Quo quidem officio dum Canalius ipse fungeretur, mihi vehementer gratulatus est, quòd tanto viro ita cordi sim, ut ille mei memoriam retinere non cesset aliis in rebus occupatus. Quod quanti mihi faciendum sit, oratione certè assequi minime possum. Sed tamen, cùm summâ efferar lætitiâ, quòd in gratiâ

tiâ apud te sim, non mihi arrogo, ut merito meo valdè abs te diligar, (essem enim modestiæ oblitus:) totum verò eximiæ ac præstanti naturæ tuæ tribuo; quæ te etiam adduxit, ut quas proximè ad Canalium literas misisti, in iis honorificam quoq; mentionem de me faceres, Itaque cùm me studiis indies majoribus ornes, nec gratiarum actione locum relinquas; referendi autem non modò gratiam tibi, sed ne vix cogitandi quidem facultas mihi sit: curabo equidem omni opera, studio, diligentiâ, assiduâ quoque tuorum in me officiorum commemoratione, ut omnes homines memorem me, ac tibi magnopere gratum esse intelligant. Quòd si ad præclara tua in me merita hoc quoqne accesserit, ut promissum exolvas, quo jampridem teneris: fateor, me tibi ita devinctum fore, ut nemini unquam me plus debiturum esse profitear. Perge igitur me amore, quando totus tuus sum. Ego enim summâ observantiâ amari tuo certè respondebo. Vale, Murete Ornatissime, quem præpotens Deus incolumem ac salvum diu servet! Ferr. VI. Non Quin. cIↄ. Iↄ. LXVI.

Respondet Muretus lib. III. Ep. 15. Etsi seriùs ad te. *A. 1566. 4. Id. Oct.*

E. Lib. II. p. 72. VIII. A. 1566. Id. Oct.

Scripta antequàm responsoriam Mureti, de quâ modò dictum, acciperet.

QUantum acceperim dolorem ex discessu hinc tuo, Murete præstantissime, ex eo facilè pro tuâ summâ prudentiâ judicare potes, quòd postea ita affectus fui, ut ne literas quidem ad te dare potuerim. Sed, mihi crede, ita dolui, quòd è conspectu meo quasi fugiens evolâsti, ut majorem nullâ ex re, quæ mihi unquam acciderit, molestiam traxerim. Careo enim cùm dulcissimæ consuetudinis tuæ fructu, quem maxima animi cum voluptate quotidiè ferè gustabam, dum vix diem intermittebam, quin te convenirem: tùm suavissimo congressu doctissimisque sermonibus tuis, quorum mirâ svavitate cùm mecum esse bis terve domi meæ una cum Jacobo fratre haud gravatus esses, ita detiniebar, ut nisi nos dire-

 misset

misset tempus & hora, me abs te avelli minimè passus fuissem. Ac ut nunc de tuâ multâ humanitate ac moribus eximiis dicere mittam, quibus nusquam mea par erit oratio: quid dicam de summis tuis in me studiis, de tot ac tantis amoris & benevolentiæ signis, quæ maxima mihi dedisti, ut me tibi vehementer gratum esse nemo me perspiceret? Quæ cum mihi veniunt in mentem, tunc mirum in modum angor, tantum solatium repente mihi ereptum fuisse. Sed tu, quòd acerrimo ingenio ac singulari judicio tuo futura longè provides, non mediocrem summo dolori meo medicinam adhibuisti, cùm ea ad Alexandrum Canalium scripsisti, quæ hanc animi mei ægritudinem valdè levarunt. Ostendis enim in literis tuis, meam summam erga te observantiam magnoperè tibi gratam extitisse, teque nunquam mei memoriam depositurum, sed semper in eorum, quos unicè ac singulariter amas, numero habiturum esse affirmas. Quarum etiam humanitatem literarum Canalius ipse, suavi sermone suo subsecutus est: ita enim mecum & mirabiliter sentit, & palam prædicat, ut te admodùm colere præ se ferat. At reliquiæ doloris me exercent, Murete optime: (tuæ enim incredibilis comitatis, conditæ magna gravitate, non medicore mihi desiderium reliquisti:) impedire tamen non potuerunt, quin has ad te darem. Dum enim tecum colloquor, teque cogitatione complector absentem, omni mœrore animi ferè mihi solutus videor. Quas tibi fore non ingratas, qualescunque eæ sint, ex hoc conjiciam, si tu ad alia tot tua in me officia hoc quoque addideris, ut tuarum me literarum suavitate oblectes. Quod si impetrabo, non solum omni me molestia liberabis, sed tanto etiam gaudio afficies, ut me revixisse putem. Vale, ætatis nostræ decus. Ferrariæ. Id. Octobr. cIↄ.Iↄ. LXVI.

Respondet Muretus lib. III. Ep. 16. At ita mihi omnia. *A. 1566. 12. Cal. Nov.*

E Lib.

IX.

E Lib.III. p.138. A. 1566. prid. Cal. Nov.

Prima hujus Epistolæ verba, quin simul ad tres Mureti respondeatur, dubitare nos non sinunt. E quibus suspicior duas esse lib.III. Epist. 15. Etsi seriùs ad te: *&* 16. At ita mihi omnia: *tertiam periisse nobis opinor, italicè scriptam fortasse.*

ACcipe tres abs te Epistolas, Murete præstantissime: quæ tantâ me lætitia affeceruut, ut omnem, quem ex discessu hinc tuo non mediocrem ceperam, dolorem prorsus absterserint. Eæ enim leporis omnis ac venustatis adeò plenæ sunt, ut te ipsum in illis contemplans mente semper complectar & osculer. Itaque cùm proximè illius fratris obitu, qui omnia ferè negotia istic nostra gerebat, vehementer affectus fuerim, in lectione literarum tuarum ita conquievi, ut omnes sollicitudines curasque omnem denique mœrorem deposuerim. Quòd scribis, neminem mihi abs te præpositum iri, quem illius Orationis, quam superioribus diebus in Senatu istic publico ad Pontificem habuisti, participem facias: quanti hoc tui in me amoris indicium à me fieri debet, & quotidiè prædicari? Sed cùm tu de singularibus tuis in me studiis me perpetuò tacere magnoperè cupias: nonne cum tibi pareo, cujus ex voluntate omnia me facere decet, officio meo maximè satisfecero: Unum tamen hoc à me non impetrabis, ut silentio prætercam, quòd statueris in scriptis tuis, ut in extremis tuis literis f) *affirmas, apud posteros testatum relinquere, quantum me dixeris: non enim insignis tuæ ergà mè benevolentiæ significatio id patitur. Nec eò dico, quòd mihi persuadeam, me tam propensam tuam in me*

f.) legitur hoc prope finem Epistolæ 15. At hæc sequentis 16. comparatione extrema nõ est, si tempora sequimur adscripta. Aut ergò Muretus erravit in adscribendis temporibus: aut Sacratus in numerandâ extremâ; aut nobis de 16. quasi cui hîc respondeatur, planè tacendum fuit.

me voluntatem dicendo æquare posse: sed hâc de re eos, qui utriq; nostrum maximè amici sunt, (ut fratres mittam,) celare non queo, quin te mihi admodùm favere intelligant. Qui ut forte me ambitionis arguant, quod te mei studiosum esse gaudeam: illud quidem affirmare non poterunt, ut hoc meæ ergà te observantiæ, meisq; in te officiis à te debitum mihi esse arrogem, ac non totum eximiæ præstantiq; naturæ tuæ acceptum referam. Quorum è numero cùm præcipuus sit Alexander Canalius noster, qui est & mearum cognitionum & consiliorum particeps ac socius: eum suavitate literarum tuarum privare fas non esse putavi, quippe qui totus nomini tuo valde addictus est, vixq; mihi concedit, ut se in te colendo vincam. E cujus literis causam tarditatis meæ in scribendo jam cognoscere potuisti, sicuti ex iis, quas ad eum misisti, te abundantiâ quadam amoris ea mihi attribuere perspexi, quæ cùm in me perexigua, in te verò summa sint, à me tamen narrari minimè pateris. Sed Alexander, (credo,) causam meam tuebitur. Nunc illud exploratum habeas velim, Edictum illud Pontificium, quod ad me pro tuâ liberalitate misisti, valde mihi gratum extitisse. Cui ut obedire aliquâ ex parte valeamus, divinum nobis auxilium vehementer expetendum atque implorandum est: nam, ut illud nos in hoc mundo vitam degentes atq; assiduè versantes penitus exequamur, vix optare debemus. Tu ut me tuâ gratia fovere pergas, magnopere abs te peto. Vale. Ferrariæ, prid. Kalend. Novemb. cIↄ. Iↄ. LXVI. g.)

X.

E Lib. II. p. 84. A. 1567. 16. Kald. Sext.

ETsi complures dies, Murete optime, literis tuis carui, quod te maximis occupationibus districtum esse, non mediocri mihi fuit argumento, cùm tu inscribendo impiger esse soleas: intereà tamen non sivi tui mentionem unquam intermitti. Ego enim cum Paludino & Canalio in aliquem de te sermonem ferè

g.) Exaratus annus erat 1572. Pro hoc posuimus è conjecturâ nostrâ 1566, quòd eodem anno scriptæ Epistolæ, saltem 15. responderi hîc videretur.

ferè quotidiè incidebam. Quid enim ſuppetere nobis uberius poterat, quàm de tuâ eximia virtute diſputatio? Redditæ tandem mihi fuerunt ab Hercule Faccio literæ tuæ, unà cum Oratione, quam pro Rege Poloniæ habuiſti h.) *Quibus lectis à riſu abſtinere non potui, nec ſatis mirari, qui tàm brevem tamque novam omnibus uno temporis puncto amicis tuis ſatisfaciendi rationem iniiſſes: nec aliter Collegis meis optimis uſu venit, quos lectionis literarum tuarum continuò feci participes. Quare mihi, qui te, quantum fert ingenii meì tenuitas, imitari ſtudeo, dabis hanc veniam, ut in hoc quoque laconico ſcribendi genere te auctorem ſequar. Orationem tuam ſcito ab omnibus nobis non ſolùm probari vehementer, ſed ſummis etiam laudibus efferri, nec tamen abs te vinci opinionem de te noſtram, qui à ſummo ingenio tuo excellentiq; doctrinâ majora etiam expectamus. Vale. Canalius, Jacobus frater meus, ceterique amici perpetuam tibi incolumitatem ac felicitatem cupiunt, multamque tibi ſalutem dicunt. Ferrariæ. XVI. Kalend. Sextil. cIↄ, Iↄ. LXVII.* i.)

XI.

E Lib. I. p. 78. A. 1567. 4. Id. Decemb.

EGo ad te literas jamdudum dediſſem, Murete præſtantiſſime, ex quibus intelligeres, me in crebrâ tui nominis commemoratione conqvieſcere, niſi magna me diu ac multum detinuiſſet valetudinis infirmitas. Nullâ enim majori, mihi crede, voluptate affici ſoleo quàm cùm per literas tecum colloquor, dum tuo jucundiſſimo conſpectu frui non poſſum. Quòd cùm per corporis imbecillitatem perficere hactenus mihi non licuerit, egi ſæpe per literas cum Nicolao Thalamio, morum ſuavitate ac doctrinâ prædito, mihique amore & amicitiâ conjunctiſſimo, quas ad eum alienâ manu ſcriptas miſeram, ut ſalutem meo nomine tibi nunciaret, ac

h.) Eam vide ſupra Vol. I. Orat. 14. p. 127. habitam A. 1567. Ut adeò credibile ſit hunc eundem annum etiam huic ep. deberi.

i.) jam dixi cauſam hujus anni. Legebatur aliàs 1569.

ac me tui studiosissimum esse, tuarumque excellentissimarum virtutum cultorem egregium significaret. Quod illum facere non destitisse ex ipsius literis cognovi. Non enim tam laborabam, ut pristinam salutem reciperem, quàm ne tanti viri gratiam, quam mihi non merito meo ullo, sed ejus bonitate ac liberalitate conciliaram, penitùs effunderem. Jam verò, statim ut ex morbo convalui, perbreves has ad te scripsi, ut ad respondendum te provocarem. Quas tibi ex eo gratas fuisse perspiciam, si, cùm lectionis publicæ vocatio tibi fuerit; (ita enim æquitas ac modestia postulat,) exoptatissimas literas tuas accepero. Vale, meque, ut consuevisti, ama. Ferrar. IV. Id. Dec. cIↃ.IↃ. LXVII.

Respondet Muretus lib. III. Epist. 17. Quod nunquam antea. A. 1567. 13. Cal. Jan.

XII.

E Lib. II. p. 80. A. 1568. 15. Cal. Dec.

EGo ad te jamdiu non scripsi, quòd te ab urbe abesse audieram, & esse Tibure cum amplissimo Cardinali tuo. Sed Nicolao Thalamio, tui studiosissimo sæpe mandavi, ut quotiescunque cognosceret, te in urbem rediisse, meis te verbis salutaret, ac me apud te in gratiâ poneret. Qui me per literas certiorem fecit, se mandata mea diligenter curasse, perspexisseque me à te magnopere diligi. Itaque Nicolai humanitas ac diligentia (fateor) me in fungendo munere meo negligentem reddidit. Nam cùm eum istic haberem, cujus opera atque industria pro veteri mea cum eo amicitia uti liceret, officii mei ferè oblitus sum. Accessit, ut negligentior factus sim, quòd distillatione valdè molesta complures dies laboravi, quæ & facultatem scribendi mihi eripuit, & voluntatem abjicere impulit. Proximè verò ab eo admonitus, in animo tibi esse longiores ad me literas mittere, tanquam è gravi somno, mihi crede, excitatus sum. Timui enim, ne anteverteres, quod ab instituto meo prorsus alienum fuisset. Nam cùm mihi in optatis sit, divina tua scripta semper legere: soleo te aliqua pusilla epistola inter-

interdum lacessere, quò te alliciam ad scribendum, capiamque ex literis tuis eam voluptatem, quae ex illius, qui omnibus ingenii gloriâ antecellit, doctrina percipi potest maxima. Quare quoniam meus ita faciendi mos est, haec ad te scripsi primùm ut quae Thalamio recepisset, in memoriam redigerem: deinde ut significarem tibi, si unquam aliàs, nunc praecipuè vigere nomen tuum, nec à me ullum ferè diem sine tuarum eximiarum virtutum mentione intermitti. Quidem enim me magis delectat, quàm meus cum amicis de illo sermo, quem propter summam humanitatem tanti facio, quàm quem maximi, & propter magnarum scientiam artium mirum in modum admiror? Te verò in amore mihi respondere, quanto afficiar gaudio, tu, qui sensûs meos jam cognitos habet, facilè judicabis. Perge quidem, ut facis: pro hoc enim in me studio perpetuò tibi debiturus sum. Vale, aetatis nostrae decus. Ferrariâ. XV. Kal. Dec. cIɔ.Iɔ.LXVIII.

XIII.

E Lib. II. p. 81. A. 1569. Non. Jun.

VEreor interdum, ne dum literas tuas expecto, quae me de statu tuo erudiant, interim te mei capiat oblivio: idque ut caverem, omnibus officiis, quae â me tribui amicitiae nostrae potuerunt, diligenter curavi. Quòd si temporis diuturnitate id accidere haud posse arbitrarer, non te literis nunc obtunderem, in studiis apprimè occupatum, praesertim cum nullum scribendi argumentum mihi suppetat, uno hoc excepto, quòd valde timeo, ne Paulus Sacratus è tua memoria invitus elabatur. Nisi enim hunc scrupulum mihi evelleris, nihil ampliùs amoris erga me in te residere arbitrabor. Te verò à me indies pluris fieri etsi nihil est, quod dubites, id tamen testibus permultis planum tibi faciam, Canalio imprimis ac Alberto Lollio, qui te valdè observant atque admirantur. Testificabuntur enim ii, nunquam Mureti mei suavissimi memoriam ex animo meo discedere. Nam nullum, mihi crede, tempus praetermitto, multa de te cum Canalio verba faciendi, mirabiliterque loquendi: magnopere enim in tuo nomine acquiesco. Tu quoque, si non

si non passus fueris te mihi in suspicionem tuæ de me oblivionis venire, verùm ostenderis, meæ admodùm in te propensæ voluntatis recordari, non solùm me vehementer recreabis, sed magnâ etiam voluptate perfundes. Vale Ferrar. IV. Non. Jun. k.) cIↄ. Iↄ. LXIX.

Huic & præcedenti respondet Muretus lib. III. Epist. 18. Non puto me tibi. *A. 1569. 18. Cal. Qvint.*

XIV.

E lib. II. p. 111. A. 1570. 4. Non Jan.

QUantum de tuâ summâ humanitate ac suavissimâ naturâ mihi pollicear, Murete optime atque doctissime, ex eo conjicere potes, quòd cùm scribendi officium jam diu tibi debitum intermiserim, me tamen excusare minimè velim: id enim inveteratam jam amicitiam nostram & multis benevolentiæ indiciis utrinq; cultam haud desiderare puto. Ac quoque narratione causarum silentii mei supersedeo, quòd eas à Nicolao Thalamio, initimo ac familiari meo audire potuisti, ad quem proximè scripseram, me in maximis esse molestiis, præsertim ob infirmam & periculosam matris valetudinem, eique mandata dederam, ut te domum salutatum veniret, ac tibi de meâ in te fide & observantiâ incredibili sponderet. Quo igitur argumento utar? inanibusne literis tibi obstrepam, qui altissima divinoq; tuo ingenio maximè digna quotidie meditaris? Tantùm dicam, me ex ejusdem Thalamii literis cognovisse, memoriam mei apud te admodùm vigere, atque abs te adeò multa de me prædicari, ut tuus non mediocris in me amor facilè perspici possit. Quorum alterum me vehementer etiam atq; etiam delectasse non inficior; (nam me beatum esse puto, quòd in animo tuo insideam, nec majus quicquam abs te tanto viro expectare ausus unquam fuissem;) alterum verò, ut ea mihi tribuas, quæ si in me agnoscerem, ad summam felicitatem profecto nihil addi posset, ab abundantiâ quadam amoris & humanitatis proficisci, ut, quæ tua sunt propria, cum aliis communi-

k.) ita malo, quàm *Janu.* Suadet tempus responsoriæ.

municare velis, nemo est, qui ambigat. Quis est enim, qui aut ignoret, per paucos reperiri, qui doctrinam atq; eloquentiam admirabilem cum eximiâ morum suavitate comitateq; conjunxerint & copulaverint; inter eos autem te præcipuum esse non æquè omnibus constet? Sed hæc mittam: nam te laudes tuas non libenter audire, imo ab hoc scribendi genere animum tuum abhorrere jam diu exploratum habeo: & me præstantissima animi tui bona ac merita tua oratione aut ullâ dicendi facultate æquare non posse, cunctis est perspicuum. Reliquum est, ut te orem atq; obsecrem, ne Pauli tui memoriam conservare desistas, sicut tua excellens virtus non patitur, ut de te dubitem. Persuadeas enim tibi velim, in te colendo me parem unquam habiturum esse neminem. Vale, ætatis nostræ decus. Alexander Canalius, qui te plurimùm observat, multam quoq; tibi salutem adscribit. IV. Non. Januarii cIↃ.IↃ.LXX.

Respondet Muretus lib. III. Epist.19. Heri accepi à te. *A.1570.15. Cal. Febr.*

XV.

E Lib.III. p.123. A.1571. 10. Cal. Jun.

CUm diu me siluisse, mihi venit in mentem, Murete eximie, vehementer pudet, me tantâ in scribendo negligentiâ usum fuisse, ut me tanquam minus studiosum tui, ac tuorum in me officiorum parum memorem jure reprehendere possis. Ac nisi singularis humanitas ac dulcissima natura tua me recrearent, quæ mihi spem non modicam ostendunt fore, ut de tuâ pristinâ in me benevolentiâ nihil imminuatur; essem in magno timore, ne ex animo tuo penitùs effluxissem, Sed quam cessationis meæ excusationem habere possum, quæ me tibi conciliet? An in terræ motum, qui tantam huic civitati cladem perniciemq; attulit, quiq; nos magnoperè vexavit, & quotidie vexat, culpam transferam? At Philippus Sacratus, frater meus eam omnino abs te accipiendam esse negabit, quòd is paulò antè me literis suis ter admonuerit, ut maximas tibi gratias de illâ summâ amoris erga me tui significatione agerem, cum amplissi.

Patrono eloquentiâ mirabili persuasisti, vel potiùs eum impulisti, ut munus illud nobis ab Episcopo Carpontoracti missum, quod ipsius familiares in gazam recondiderant, libenter restitueret. Quod præclarum factum tuum fratri meo tàm gratum atque jucundum extitit; ut se amantiorem mei & amiciorem exclamaret, à me haberi neminem. An segnitiem inertiamque mihi obstitisse dicam? Utrumque mihi crede, magno impedimento fuit. Num cùm ego meditarer, quo potissimum argumento uti deberem, ut singulari tuo in me studio aliquâ ex parte responderem, animadverteremque (ut soleo,) me ad summum virum & acri judicio præditum scribere, diutiusq; in hâc cogitatione immorarer: ecce terræ motus ab omni aliâ curâ animos nostros ad maximum timorem traduxit, atque in hortos migrare compulit, de quo multa te audisse credo. Nec studiis meis vacare mihi licet, quòd ab eo adhuc affligamur, &, quis exitus futurus sit, planè ignoremus. Itaque verum ingenue fatenti facilè opinor erratum condonabis. Non enim hoc accidisse oblivione tui, vel mea erga te observantiæ imminutione ullâ existimare debes: quòd alterius quidem testes mihi sint Paludinus noster, (qui jam dudum, Româ cum venisset, me tuo nomine salutavit,) & Canalius noster, tui studiosissimi, quibuscum de te sæpe mentionem facio sermonesq; habeo tuâ excellenti virtute dignissimos. Alterum verò sat scio, te adduci non posse, ut credas: non enim te latet, jamdiu me omnem cogitationem in eo fixisse, ut gratiam abs te inirem, meq; in tuam familiaritatem insinuarem. Quæ cùm ita sint, ignosce mihi quæso, si justam tibi do excusationem, & fac ad amorem erga me tuum aliquid potiùs additum, quàm quicquam detractum esse ut intelligam. Nam si facilitatem & humanitatem tuam in hoc etiam exercueris, ut me aliquod literarum genere in hâc calamitate consoleris: tantum ex hoc pio tuo officio voluptatis capiam, ut omnem timorem abjiciam, & exultare lætitiâ ac triumphare gaudio incipiam. Vale, ætatis nostræ decus. Ferrar. X. Kal. Jun. ii cIↃ.IↃ.LXXI.

E lib.III.p.126. XVI. A.1571.11.Nov.

Respondet Mureto ad lib.III.Ep.20. Scripsi nuper jussu. *A.1571.Id.Aug.*

Literæ

Literæ tuæ quam gratæ atq; jucundæ mihi extiterint, quibus non modicam mihi consolationem adhibuisti, Murete doctissime, oratione exprimere nequeo. Carmina verò, quæ ad me misisti, cumulum mihi gaudii attulerunt. Quid enim elegantius, quid suavius, quid venustius? Itaque non semel ea legi, sed sæpe ac sæpius perlegi. Nec hoc contentus exclamavi: O beatum Tibur, cui tantum laudatorem habere contigit: Quæ civitas huic æquanda est, postquàm summus ille Muretus eam celebrare cœpit? Non est profectò, qui Mantuæ aut Veronæ invideat. Nec putes, me unum ita judicare. Doctissimus Montecatinus, cujus te judicium extimescere joco dicis, ita sentit, deq; mirabiliter prædicat. Martellius noster optimus atque prudentissimus te admiratur, Tiburique maximè gratulatur. Quid de Paludino dicam? qui ut primum gustavit carmina tua, ad te scripsit, binasque literas dedit, cùm adhuc infirma esset valetudine: ex cujus literis illius judicium de ipsis perspicere potuisti. Canalius autem noster, qui à civitate mensem fere abfuit, quiq; tarditatis mearum literarum auctor est, te eum esse affirmat, a cujus divino ingenio ut quotidiè majora proficiscantur, expectare cuncti debeamus. Cæteros quamplures mitto, quos tuarum lucubrationum participes facere soleo: ii enim te in cœlum ferunt. Denique omnes una voce fatentur, amplissimum Patronum tuum tibi plurimum debere, quòd facta ejus scriptis tuis prudentia plenis præclara admodùm atque illustria reddas. Ego verò immortales tibi gratias ago, quòd me hoc eximio munere affecisti, quodq; exaratos præsertim manu ita ad me versûs tuos misisti, ut tuus præcipuus in me amor vel maximè appareat: optoque talem me erga te præstare, quem sæpe & libenter maximis studiis tuis ornes. Nam etsi non factis nec re ipsa, at certè animo ac mirifico tuarum præstantissimarum virtutum cultu tua in me beneficia sustinere conabor. Vale, Ferrariæ XI. Nov. cIↃ.IↃ.LXXI.

E Lib. III. p. 134. XVII. A. 1572. 4. Non. Febr.

Respondet Mureto ad lib. I, Ep. 22. Feci nuper nescio. *A. 1571. 7. Cal. Jan.*

Accepi orationem tuam, Murete humanissime, eamq; statim legi semel atq; iterum, quæ ita me delectavit, ut nihil ipsâ dulcius ac venustius, graviusq; unquam degustaverim. Feci deinde sic ut jussisti, ut illam cum Paludino, Canalio ac doctissimo Montecatino communicarem. Quæ causa fuit, ut tardiùs ad te rescripserim quàm putaram. Ac Paludini quidem sensum ex illius literis jam percipere potuisti, qui differre noluit, ut in eundem fasciculum meas adderem. Alexander autem Canalius in eâdem perstat sententiâ, ut suam de te opinionem vincere haud valeas: ita enim de te sentit, ut nihil in lucem edas licet divinum, quin ex tuo admirabili ingenio acerrimoq; judicio majora quotidie manare posse affirmet. Non potui vero cum eximio Montecatino sermonem habere, quòd is maximis negotiis districtus sit: totum enim se aulæ dedidit. Ad quem cùm misissem orationem, jam ante ab eo perlectam fuisse nuncius mihi retulit. Ego, deniq; multos viros doctos ac mihi amicissimos feci lucubrationis tuæ participes: qui te omnes uno ore celebrant, & in cælum efferunt, fatenturq; quotquot de hâc victoriâ aliquid conscripsere, qui sanè permulti sunt, cunctos abs te in hoc argumento longè superatos fuisse. Ac meum quidem judicium, quale sit, audisti. Non enim cogitata mentis eloqui audeò, quòd sæpe mihi significavit Canalius, abs te meam præstantissimarum tuarum virtútum commemorationem ferri non posse, utpote à naturâ tuâ alienam. De tuo tamen in me studio, ut ex omnibus, qui amore ac familiaritate tibi conjuncti sunt, me potissimùm elegeris, quem ornares hoc honore, ac tàm divino munere donares, an sileam? an non maximas tibi gratias agam? Equidem cum mihi valdè gloriosum sit, te talem, qualem haud scio optare neminem, mihi amicum esse; ejusdemq; in me benevolentiam conservari meâ multum referat; & tuis in me meritis verbis, nedum reipsâ, satisfacere non valeam; semper tamen gratiam tibi summam habebo dum vivam, & cum cæteris communibus amicis tuæ singularis in me humanitatis ac benignitatis prædicatione efficiam profectò, ut ii me dignum judicent, apud quem tot ac tan-

ti

ta officia collocare perseveres. Vale ætatis nostræ decus. Ferrar. IV. Non. Febr. cIↄ.Iↄ.LXXII. 1.)

E Lib. III. p. 147. XVIII. A. 1573. Cal. Febr.

SCio partes meas fuisse pro nostrâ veteri amicitiâ, ut te de morte amplissimi Patroni tui consolarer, quamvis non ignorarem, in te satis esse animi constantiæq; ut adversa fortiter ferres: sed in eo statu eram, ut ego ipse consolatione non mediocri egerem. Qantum enim dolorem acceperim ex obitu Philippi fratris mei, in cujus amore magnopere conquiescebam, tu imprimis, qui eum nosti, existimare potes. Nec illud me angit solùm, quòd fratre privatus sum, ex cujus humanitate & optimis moribus omnia mihi jucunda accidebant: verum etiam, quòd eo careo, qui apud te me in gratiâ ponebat, & si quando in colendâ amicitiâ nostrâ negligentior fuissem, me tibi adeò excusabat, ut pro tuâ singulari humanitate ac benignitate nihil de tuâ in me benevolentiâ imminutam esse videretur. Quid autem, si adhuc viveret? nonne in hoc gravissimo casu tibi affuisset, à me quoq; admonitus, atq; coràm, quanti te faceret, declarâsset? Quæ illius officia quàm grata ac mihi accepta essent, ego, qui tuam familiaritatem semper appetivi, sum mihi ipsi conscius. Quare si tibi parva nunc amoris atq; observantiæ erga te meæ signa dedisse videor, quamvis exploratum haberem, te tanti viri jacturam æquo animo & sapienter ferre, domesticum tamen dolorem meum ab hâc cogitatione me hactenus avocasse existimes velim. Cui ut tuis suavissimis literis aliquam medicinam adhibere velis, ex quibus intelligam quoq;, te voluntatem eam, quam erga me semper habuisti, retinere, nec ob taciturnitatem meam immutatam esse, te rogo. Iis legendis maximâ certè consolatione afficiar. Denique si me certiorem feceris, quid agas, quidque acturus sis, magnum te in me beneficium contulisse putabo. De tuo enim statu scire aveo.

Ccc 3 *Vale,*

1) perperam impressum erat 1571. Illam certè victoriam, de quâ Mureti Orationem acceperat Sacratus, Octobri mense A. 1571. reportatam à Turcis fuisse, constat è Calvisiio.

Vale, ætatis nostræ decus. Ferrariæ. IX. Kalend. Februar. cIↄ.Iↄ. LXXIII.

E Lib.III.p.148. XIX. A.1573.Non.Febr.

JAm scripseram ad te, Murete doctissime, ac literis meis tibi significaveram, quo in desiderio essem te tuo statu intelligendi, cùm mihi allata est oratio tua. Ex cujus lectione tantum voluptatis cepi, quòd erat Mureti, illius celeberrimi viri, ut me satiare non potuerim. Sed nuncius ille literas tuas mihi non reddidit, quod mihi feit summæ occupationis tuæ argumento m.) *Non enim soles aliquam ad me lucubrationem mittere sine aliquâ, saltem brevi, epistolâ tuâ. Quam certe expectabam, ut, qui tuus status esset, ex eâ cognoscerem. De insidiis nescio, quid dixit, ac ut promissa patrarem, in memoriam redegit. Quæ admonitio magnum, mihi crede, nobis risum movit, (aderat enim & Canalius, cùm hæc tuo ille nomine nunciavit,) nec eum tenere potuimus. Ostendis enim, te dubitare, ne te oblivione mandemus: cùm contrà conemur nos, omniaq; moliamur, ne ex animo tuo effluamus. At nos quonam pacto ex memoriâ Muretum deponere possumus, cujus mirâ suavitate antea sumus delectati, & nunc quotidie de illius singulari virtute sermonem habeamus. Ego quidem & Canalius, cùm de te mentionem facimus, ita afficimur, ut te absentem perinde ac præsentem animo complectamur. Et cùm non liceat nobis tuo dulcissimo conspectu frui: quâ majori possumus delectatione perfundi, quàm cùm de te jucunda audimus, aut nonnulla divini ingenii tui monumenta legimus? Quod ut nobis sæpe usu veniat, ad Kal. Aprilis insitia ad te mittemus, quæ quotiescunq; gustaveris, & testatum apud te relinquant, quanti te faciamus, & memoriam nominis nostri renovent. Reliquum est, ut certò scias, hanc unam in animo nostro versari cogitationem, ut gratiam à te inea-*

m) Credidit itàq; Sacratus, Muretum orationi, quam mittebat, nullas addidisse literas. Scripsisse se tamē Muret9 ait lib.III.epist.23. (E quâ simul intelligis, Orationē eam fuisse, quæ Voluminis I. legitur 22.p.189.) Exhibitæ ergò Sacrato istæ literæ non sunt: aut Muretum fefellit memoria.

ineamus, teque adscribendum provocemus. Quodsi abs te impetraverimus, postquam amplissimo Patrono tuo n) *orbatus es, ut nos certiores facias, quæ tua vitæ ratio futura sit, an libera, an amplissimo alteri addicta: ita nos tibi devinxeris, ut tui prorsus simus. Vale, III. Non. Febr. cIↄ.Iↄ. LXXIII.*

E Lib.III.p.150. XX. A. 1573. 3 Id.Oct.

M*Iror, cur tam diu sileas: nihil enim de te audio, nec lucubrationem ullam tuam lego, & in quo statu sis, quod meâ multum scire refert, adhuc ignoro. An forte mihi subiratus es, quod pensionem non solverim? Non enim te puto exspectare meas literas, cùm post obitum amplissimi Patroni tui binas* o) *ad te miserim, ad quas nunquam respondisti. An verò cogitationes maximæ atq; ita graves versantur in animo tuo, ut hæc nostra minimè cures? Nam te aliquo morbi genere laborare non arbitror. Tu enim is es, quem cùm omnes admirentur. nonnulli amici mei de te, si quid periculi esset, ad me perscriberent. Itaq; causam, quæ te à me abalienarit, sive te hoc perpetuo silentio uti tibi persuaserit, cùm divinare non valeam, nec artem hanc profitear: statui his te literis lacessere, (si forsan tuas eliciam, ex quibus cognoscas, me valde mœstum esse, quòd vereor, ne eum, quem semper mirificè colui, atq; admiratus sum, mihi immutatum esse intelligam. Sed tu, qui humanitate excellis, si eâdem es, quâ soles, erga me voluntate, (nec enim aliter de te sentire debeo,) vel si quid in te amoris residet, suavissimis literis tuis omnem hanc animi mei mœstitiam penitùs abstergere, & quid agas, quid scribas, quid à me agi velis, ut tuam in me benevolentiam tuear, mihi significare non gravére. Vale. Ferrar. III.Id.Oct. cIↄ.Iↄ. LXXIII.*

Cohæret hæc Epistola cum præcedentibus duabus. Sed priores duæ Mureto redditæ non fuére. Quamobrem soli huic ultimæ rescribit lib.III. Epist.23. Respondebo breviter: *A. 1573. prid. Cal Nov.*

n) Hippolyto Cardinali Ferrar.
o) quæ utræque hîc præcedunt.

E lib. III. p. 60. XXI. A. 1574. 5. Id. Jan.

Respondet Mureto ad lib. III. Ep. 24. Superioribus diebus. *A. 1573. 11. Cal. Dec.*

T*Ardius ad te scripsi, Murete doctissime, quòd eo tempore, quo literas tuas accepi, & exemplaria tuæ præclarissimæ orationis duo, tanta me capitis distillatio arripuit & hactenus ita vexavit, ut vix spiritum ducere possem. Itaq; mihi crede, jam senectutem adventare sensi, ut posthac deliberandum mihi sit, quonam pacto reliquum traducere tempus debeam. Non tamen in hanc cogitationem veniam, antequam istinc reversus fuero, quò anno proximo, (Deo Opt. Max. mihi propitio,) statui proficisci. Ubi, dum divinis rebus operam dabo, te, ut spero, sæpe complectar, & tuo jucundissimo conspectu fruar ita frequenter, (habitâ tamen à me studiorum tuorum ratione,) ut non verear, ne tui suavissimi congressûs satietas me teneat. Tunc verò me in otium referam & in crebrâ tui commemoratione conquiescam. Venio ad literas tuas, quibus me statim paruisse scito. Nam postridie manè Montecatinum adii, eique ut jussisti, orationis tuæ exemplum unum manu meâ dedi; (cui quàm gratum fuerit, ex ipsius literis te cognoscere arbitror;) alterum verò, postquàm ego bis terve legi innumerabiles amici tui in manibus habuerunt: qui omnes Mureti summi viri lucubrationem esse voce magnâ exclamarunt. Quare te in hisce regionibus maximum nomen habere persuadeas velim; qui verò deditus tibi sit, ac propter excellentem virtutem magis addictus quàm ego, unquam habiturum esse neminem. Breviùs ad te scripsi, quàm cupiebam, quod nondum satis firmo corpore sum. Post hæc pluribus tecum agam. Vale. Ferrar, 5. Id. Jan. clↄ. Iↄ. LXXIV. p.)*

E Lib. III. p. 161. XXII. A. 1574. prid. Id. Qvint.

N*Unc sentio, te mei oblitum esse, Murete optime, postquam præclarissimam illam Orationem in funere Regis Galliæ abs*

p) postulat hunc annum Epistola Mureti, cui hæc respondet. Vitiosè legebatur 1573.

abs te istic habitam ad me perferendam non curasti. Solebas enim in mittendis ad me lucubrationibus tuis ita diligens esse, ut singulare tuum in me studium præ te ferres, meosque Collegas in maximam admirationem traduceres. Sed quid potissimùm causæ fuerit, quod tam facilè amorem erga me tuum ex animo ejeceris, cogitatione profectò assequi non valeo. Nec tamen mihi conscius sum, quicquam à me commissum esse, quod te mihi immutare posset. Ad tuas enim literas semper respondi, ac te meis lacessivi interdum, ex quibus perspicere potuisti, quantum tibi tribuerim. Nisi forte Canalio & mihi subiratus es, quod more nostro te non salutaverimus. In quo certè non defuit nobis summa voluntas, & diligentia magna adhibita est: sed viam reperire nunquam potuimus, quâ tibi gratificaremur. Qvanquam de te quippiam tale suspicari non debeo. Non enim novi te animo esse ita humili, ut hæc parva cures. Veruntamen cùm istuc proximo anno venire nobis statutum sit Deo clementissimo juvante: certè tecum coram ita agemus, ut oblivionem tui nunquam in mente nostra insedisse, sed nomen tuum in intimis visceribus semper inhæsisse, fateri cogaris. Interea te etiam atq; etiam rogo, ne me tuam in me benevolentiam desiderare patiaris, si me vis animo esse æquo atq; tranquillo, nec singularem illam humanitatem, qua in communicandis mecum scriptis tuis uti soles. Sin aliter tibi faciendum esse decreveris: istuc dum ero, me nunquam ausurum venire in conspectum tuum, exploratum habeas velim. Quare tuo me chirographo consolare, obsecro te, & qua sis in me voluntate, fac me certiorem. Vale. prid. Idus Quint. M.D.LXXIV.

Respondet Muretus lib. III. Ep. 25. Ne orationis à me *A.1574. 12. Cal. Sextil.*

E Lib. III. p. 163. XXIII. A.1574. 16. Cal. Dec.

VEnienti istuc Vincentio Fantino, Collega meo optimo & humanissimo, non potui has perbreves ad te literas non dare. Ex quibus intelliges, quod ad tuas non responderim, ac tuam præclarissimam Orationem, quam in funere Caroli habuisti, abs te paucis antè diebus missam, mihi jucundissimam

 fuis-

fuisse tibi non significaverim, hujus silentii mei multas atque adeò graves causas mihi extitisse, ut excusationem meam accipere debeas. Quas Vincentius tibi narrabit, cùm te otiosum esse cognoscet. Quem in maximam familiaritatem tuam venire, ac tibi intimum esse patere. Nam cùm is integritate, doctrinâ, suavissimisq; moribus apprimè ornatus sit: magnam te ex ejus consuetudine voluptatem non solùm capturum esse polliceor tibi atq; spondeo, sed habiturum etiam mihi gratiam, quòd tibi tàm sincerum amicum conciliarim. Itaque ad eam benevolentiam, quâ ipsum sponte complexurus es, fac aliquid meâ causâ etiam accedat, ut is meam commendationem nonnihil apud te ponderis habuisse sentiat. Vale, Murete, ætatis nostræ decus. Ferrariæ, XVI. Cal. Dec. M. D. LXXIV. q.)

E Lib. IV. p. 185. XXIV. A. 1575. 12. Kal. Junii.

STatueram, *cùm primùm Ferrariam venissem, Murete præstantissime, epistolam longiorem ad te dare, in quâ tua innumerabilia in me studia commemorarem, tibique gratias agerem immortales: videbatur enim magnitudo tuorum in me beneficiorum longam orationem desiderare. Sed cum egregia facta tua considerare atq; perpendere cœpi: ita sum à scribendo deterritus, quòd cognovi, tua incredibilia in me merita nullo modo verbis à me æquari posse; ut hanc omnem cogitationem abjecerim sententiamq; mutaverim. Itaq; has perbreves ad te literas misi. Ex quibus perspicies, me totis viribus curaturum, (quanquam mihi nunquam satisfaciam,) & crebra tot ac tantorum tuorum in me officiorum mentione, & excellentissimæ tuæ virtutis, singularisq; erga me humanitatis prædicatione, ut hic apud omnes quàm gratissimus erga te judicer; tibi verò me talia summi amoris atq; observantiæ erga te meæ quotannis signa daturum, ut te mihi in visceribus inhærere, memoriamq; nominis tui menti meæ semper infixam esse credas. Perge tu modò, Murete humanissime, in ea erga me voluntate, qua hactenus fuisti. Puto enim fore, imò spondeo, ut te tot ac tanta mihi benevolentiæ signa & indicia ostendisse non pigeat.* Vale

q) malè excusus erat annus 1524.

Vale ætatis nostræ decus, teq; Deus Opt. Max. perpetuò fortunet XII. Kal. Junii M. D. LXXV.

Respondet Muretus lib. III. Ep. 26. Nunc ipsum accepi. *A. 1575 Cal. Jun. Cui Manutius vicissim reponit hic sequentem.*

E lib. IV. p. 196. XXV. A. 1575. 17. Cal. Quint.

LEgi literas tuas, Murete præstantissime, atque perlegi. Quæ non modò mihi vehementer gratæ fuerunt, (mira enim est in eis suavitas,) sed etiam mihi risum moverunt. Nam mihi attribuis, quòd occasionem exercendæ eloquentiæ captem in amplificandis iis, quæ per se tenua sunt, ut vix appareant. Tu verò tantam dicendi facultatem & orationis copiam adhibes, ad imminuenda ea, quæ illustria admodùm atque egregia sunt & in excelso loco abs te gesta, in quibus nemo connivere possit, ut omnes admiratione stupefiant. Et quando non negas, oblatam tibi occasionem declarandæ tuæ in me benevolentiæ te cupidè cepisse: omittis tamen id, quod caput est, te de me, nisi perfectis iis, quæ expedienda suscepisti, quæ certè magna & gravia fuerunt, nunquam conquievisse. Quod communes istic amici probè sciunt, & non ignorat Vincentius Fantinus, Collega meus, tuique studiosissimus, qui mecum aderat. Itaque tantis me officiis atq; beneficiis oneras, ut ea sustinere jam non possim, nec ea me prædicare, sed tacere vis, ut ex literis tuis perspicere videor; tibi autem dicere licere, & quòd nihil præstiteris, quod merita erga te mea æquare possit, & quòd tot illustribus signis meam erga te observantiam perspexeris, ut, si plurimùm persolveris semper tamen aliquid reliqui futurum sit. Atq; simulas, non videre, dum verbis amplissimis gravissimisq; sententiis tua summa in me officia extenuare conaris, quantam veritati vim adhibeas: nec recordari, quot istic testes adsint tuæ singularis in me humanitatis, qui mihi gratulabantur cuncti, quòd in gratia tecum adeò essem, ut omnia mea causa velles. Quæ, cum ita se habeant, eloquentiam tuam, Murete, aut saltem parem dari mihi velim, qua tecum contendere possem, tibiq; demonstrare, quanta sit tuorum in me beneficiorum magnitudo, (pro quibus

magnam

magnam tibi gratiam habebo, dum vivam,) quam grata atq; jucunda fuerit mihi egregia & præclara opera tua, quam istic mihi navasti. Sed cùm hoc optare vix liceat: quod restat, colere excellentem virtutem tuam memoria sempiterna, & alia tibi indicia ut signa meæ erga te voluntatis posthac dare non omittam. Tibi nunc acceptum fuisse officium istud, quo Tiberius Pompejus meo nomine fructus est, vehementer lætor; promissum quoq; quod ego quotannis solvam, tibi fore jucundum, gaudeo; tuum verò ut serves, interdum per literas abs te flagitabo. Vale, ætatis nostræ decus, teque Deus immortalis perpetuò fortunet! Ferrariæ XVII. Kal. Quint. M.D.LXXV.

E Lib. IV. p. 206. XXVI. A. 1575. Id. Oct.

ACcepi dudum, Mure præstantissime, à Johanne Bolono literas, quæ maximo me dolore affecerunt. In iis enim ille mihi significat, te febri tertiana laborare ita gravi, ut vehementer afflictarere: sperare te tamen, ut ipse ajebat, cito esse convaliturum, quod salubri & moderato victu tibi temperares. Nunc autem animo valdè solicito sum, quod nihil de te audio, & magnopere cupio istic esse. Multam enim & utilem operam tibi præbere conarer, atq; hanc tibi ægritudinem, quoad ejus fieri posset, & consolando & ministrando lenire. Quòd si mihi contigisset, ut hoc tempore essem Romæ, felicem me atque beatum putarem, quòd in infirma valetudine tua meum tibi studium navare possem. Cùm verò id assequi mihi non liceat, quoniam longo locorum intervallo disjuncti sumus: Deum Opt. Max. precari, venerari, atq; implorare non desinam, quotiescunq; à me sacra conficientur, ut sua is benignitate atque clementia salutem tibi reddere atq; restituere velit: Ego quidem animo nunquam ero tranquillo, quoad te firmo esse corpore, atq; ad recolenda studia tua integra mente cæterisque sensibus intellexero. De quo ut certior fiam, ad Bolonum literas dedi, quem spero nuncium mihi jucundissimum mihi allaturum. Et eidem mandatum dedi, ut si te in eo statu esse perspexerit, ut literas legere queas, breves has tibi reddat; sin: diligentissimè servet eas domi, usq; dum opportunum sibi videbitur. Ex quibus cognosces, me admodùm ægrè ferre, quòd apud te tantum virum

rum tamq; admirabilem non rectè fit. Quem optarem vitam ad ducentesimum annum perducere, si voluntas Dei Opt. Max. ita ferret: ut tuam singularem doctrinam, incredibilem eloquentiam, divinum deniq; ingenium gustare omnibus fas esset. Quem enim cum Mureto, summo illo viro, conferre possumus, non habemus. Quod non meum tantùm, sed praeclarissimorum & doctissimorum etiam virorum est judicium. Quare cùm te mihi amicior nemo sit, (quod tuae summae benignitati tribuo, qua etiam impulsus mearum istic rerum omnium patrocinium suscepisti;) ego verò tibi ob tua tot ac tanta in me merita ita addictus sim, ut viam tibi satisfaciendi me nunquam reperturum certè sciam: si te nunc carerem, (quod omen Clementissimus Deus pro infinita bonitate sua prorsus avertat!) quo animo, qua mente me esse putares? Hac, mihi solatium ereptum esse. Cùm enim mihi venit in mentem, te istic esse, teq; eum esse, quem mihi perpetuò colendum proposui: profectò in memoria nominis tui conquiesco. At ea de tuo statu, quae mihi grata & jucunda erunt, Deo Opt. Max. adjutore, me cogniturum esse confido. Cura valetudinem tuam, Murete humanissime. Idibus Octobr. M. D. LXXV.

E Lib. IV. p. 216. XXVII. A. 1577. 4. Non. Jan.

SUmma tua virtus & humanitas incredibilis, Murete praestantissime, jam pridem fecit, si diu tacerem plurimis distentus occupationibus, quae me & à scribendo, & a studiis meis hactenus avocarunt, ut sperarem te meam excusationem benignè fuisse accepturum. Nunc verò, etsi molestiis & curis domi forisq; vacuus non sim, quippe qui multis adhuc angor: differre tamen ampliùs nolui, quin breves has ad te literas darem, ne forte me tui oblitum putares, qui mihi haeres in visceribus cujusque memoriam & in sacris meis, & in sermone quotidiano libenter usurpo. Quid autem me imprimis impulerit ad scribendum, quaeris? Mirificus (mihi crede) meus erga te amor, vehemensque desiderium de tuo statu intelligendi. Nam jamdudum nihil de te audio, & quid agas, planè ignoro. Careo etiam Johannis Boloni literis suavissimis,

qui-

quibus me aliquando valdè recreavit, cùm te in sacerdotum numerum adscriptum fuisse nunciavit, deinde paucis pòst diebus sacra celebrasse. Ex quo nnncio tantâ lætitia me perfusum esse memini, quòd eum, quem propter singularem ejus virtutem maximè admirarer, Collegam nunc haberem, ut nunquam jucundius quicquam audierim. Itaque cum & sileat Jo. Bolonus, & cæterì istic amici mei, Tiberius quoque id quod scire aveo, silentio prætereant & ut perspicio, etiam frigeant: mihi in hac anxia de te cogitatione versanti procrastinare visum non est, quin de me te certiorem facerem, tibique significarem, quanta ardeam cupiditate literarum: ex quibꝯ cognoscam, utrum apud te sit, ut volo & opto, tecumque prosperè agatur, & an mei memoria apud te vigeat. Quòd si me dignum censueris, quem singularibus tuis studiis ornes, præcipuè verò suavi chirographo tuo â cura & solicitudine liberes: non solùm perpetuam pro tua maxima in me benignitate gratiam tibi habebo, sed te vitam etiam mihi dedisse putabo. Vale, ætatis nostræ decus. IV. Non. Jan. M.D.LXXVII. r.)

E Lib. V p. 254. XXVIII. A. 1578. 6. Id. Nov.

Respondet tardè licet, Mureto ad Lib. I. Epist. 66.

Tandem ad te remitto. *A. 1578. prid. Cal. Maj.*

ETsi vetus amicitia nostra innumerabilibus utrinque officiis jamdiu culta minimè postulat, ut diuturni silentii mei ulla excusatione utar, (non ignoras enim, eos, qui maximam domesticarum rerum curam sustinent, quique non modica commodis amicorum inserviendi cupiditate ardent, multis implicari negotiis & occupationibus distineri:) scito tamen, eam unam atque præcipuam taciturnitatis meæ causam extitisse, posteaquam illas tuas literas accepi, in quibus de Polonico negotio, flumine illo eloquentiæ tuæ aureo, sigillatim agebas, quòd ex earum lectione tantus me stupor oppressit, ut ingenium meum posthac tardum & hebes, minimeq; ad respondendum tibi accommodatum fuerit. Nec te hoc latuit, quippe ex literis meis vernacula lingua atq; insulsè scriptis me ab hoc officio deterritum esse sen-

r) hunc annum pro 1572. suadent, ut alia mittam, quæ hâc in epistola leguntur de sacerdotio Mureti.

sensisti. Itaq; cùm certò scirem, in mentem tuam irrepere non posse, ut tuæ singularis virtutis atque incredibilis humanitatis, tuorumque in me meritorum memoriam unquam deponam, (nosti enim sensûs meos:) cœpi in te salutando negligentia ita plecti atque pigritia, ut adhoc usque tempus perductus fuerim. Nunc vero, ne tuæ summæ in me benignitati ac benevolentiæ nimis confidere, eaque abuti tibi viderer, differre ampliùs nolui, quin breves has ad te darem literas. Nam veritus non sum, ne non legendis nugis meis à publico interpretandi munere parumper animum tuum avoces, quò non mediocre studium erga me tuum significare minime prætermittas. Ex quibus nullum unquam me tempus ac diem intermisisse cognosces, quin Mureti mei, summi viri, cujus imaginem quotidie video, semper meminerim ac sæpe consentientibus una mente & voce communibus amicis nostris, ac multis Collegis meis, te unicam ætatis nostræ decus & ornamentum esse concluserim. Tu quoque si mei memoriam conservas, & pristinum me locum apud te tenere pateris, (sicuti, ne dubitem, constantia ac firmitas animi tui, dulcissimaque natura tua mihi promittunt ac spondent:) qui me sit felicior nemini concedere me, persuadeas tibi velim. Vale, Murete optime. quem Clementissimus Deus diutissimè servet ac protegat! Ferrar. VI. Id. Nov. M.D.LXXVIII.

Respondet Muretus lib. III. Ep. 27. Heri accepi à te. *A.1578. Cal. Dec.*

E Lib.V.p.261. XXIX. A.1579.Cal Apr.

Respondet Mureto ad lib. III. Ep. 28. Tanti fuit torquere. *A. 1579. 4. Cal. Mart.*

NUnquam inficiabor, (nec enim debeo, conscientia me stimulante) quin subiratus fuerim, non tibi quidem, Murete præstantissime. (qui enim possum ei succensere, qui à me mirum in modum colitur, & in sinu mihi est, cujusq; nomen impressum atq; insculptum à me jampridem habetur? accedunt tanta ejus in me officia ac merita, ut ei jamdudū addictus sim:) sed tarditati tuæ atq; in scribendo negligentiæ. Namcùm non ignores, quàm molesta sit diuturna expectatio iis, qui negotia sua omni festi-

festinatione expedire properant: præ te tulisti, in deliciis tibi esse, me cruciare; nec ante literas ad me misisti, quàm irâ me vidisti exardescentem, quò me rideres. Neq; tu id negas: ais enim, tibi jucundissimum fuisse subiratum me intueri, meque in irâ suavissimum vocas. Quas cum legerem, vix risum tenere potui, ac dixi, Muretum meum, qui me jamdiu in sua potestate habet, mecum festivè jocari, & apertè quidem sed suaviter, mihi illudere. Ego autē vehementer lætatus sum, τὴν θύμωσιν ἐμὴν *tanti apud te fuisse, ut ea te ad scribendum literas tàm dulces, tamq; facetas impulerit, quæ omnem mihi molestiam abstergerent, aliter enim eas forte expectarem. In quibus extremis quod mihi ex studiis tuis munusculum parare te inquis, tantæ mihi nuncius hic fuit jucunditatis, ut ne vestigium quidem iræ ampliùs in me reliquum sit. Et quis tam ferreus aut durus est, quem tu singulari orationis tuæ suavitate non mollias? Quare quòd non solùm me recreaveris & hâc ægritudine levaveris, sed spem etiam mihi ostenderis, fore brevi, ut promissum exsolvas: permagnam tibi nunc habeo gratiam, & more meo propediem referam. Si autem fidem tuam liberaveris, quoniam hoc erit mihi gravissimum atq; firmissimum amoris erga me tui argumentum; cumulatiùs quotannis meum quoq; munus augebo, ut intelligas, licet æquâ conditione in remunerando tecum disceptare non valeam, quòd me præ te pro nihilo ducam: magnitudine tamen animi ac vi amoris me à te nunquam superatum iri. Quin etiam meum studium eximium ac singulare semper, (quod hâc luce fruar,) ita tibi navabo, ut te à me in colendâ officiis veteri amicitiâ nostrâ victum fuisse, tandem fateri cogare. Vale, ætatis nostræ decus. Ferrariæ XV. Cal. Apr. M.D. LXXIX.*

E Lib. V. p. 275. XXX. A. 1579. 4. Id. Oct.

ETsi nullæ jamdudum literæ meæ ad te perferuntur, Murete præclarissime, quòd nihil habeam novi, de quo certiorem facere debeam, nisi vetus illud & usitatum, me quotidie de te cogitare, te intueri, singulis horis te in ore habere, quòd celeberrimum Mureti nomen aureis literis descriptum in animo meo insculptum sit, non tamen silentium hoc consecutum fuisset, nisi postulasset temporum ratio, ut rei domesticæ tractandæ

ope-

operam navarem. Noli enim existimare, nisi mente captus ero, tibi unquam occasionem oblaturum esse memoriam mei oblivione delendi. Qui si casus incidere posset, (quod ne cogitare quidem, nedum eloqui debeo,) ut meà causâ ex animo tuo effluerem: ipsum, quòd in vitâ manerem, mihi certè acerbissimum esset. Nunc re familiari constitutâ, statim ut redii ad studia mea, differre amplius nolui, quin has ad te literas darem. Sed quid scribam? quid? quòd aveo de te aliquid audire & intelligere, quid agas. Nam cùm more amantium tibi semper aliquid metuam, quid est, quod pacatum animum meum atque tranquillum magis reddere queat, quàm cùm te rectè valere, ac feliciter læteque vivere nuncius mihi affertur, & ad hoc accedit recens tua summæ meâ erga te observantiæ recordatio? nihil, mihi crede. Cum igitur ex optimo statu tuo mea pendeat vitæ tranquillitas atque jucunditas: æternum ac immortalem Deum assiduè precabor, ut te salvum ac superstitem mihi diutissime relinquat, quò monumentorum splendidissimi ac divini ingenii tui non solùm amicis tuis omnibus, sed cunctis etiam nationibus copia largissimè fiat. Vale, ætatis nostræ decus. Ferr. IV. Id. Oct. cIↃ.IↃ. LXXIX.

E Lib. VI. p. 309. XXXI. A. 1580. Cal. Quint.

JAmdiu expecto literas tuas, Murete præclarissime, nec accipio. Et cùm amplissimi illi Viri, quos domesticarum rerum mearum feci participes, ad me suaves literas dederint: mirum, te solum ita tardum ac negligentem esse, ut cùm ter quaterque ad te scripserim, curaverimque, ut meæ tibi redderentur, ad eas respondere nolis; (nam de posse certò scio) qui non ignoras, quàm brevissimas literas tuas, etiam vernaculâ linguâ exaratas, mihi jucundissimas fore. Nec divinare queo, quid in hanc te mentem impulerit, ut silentio tàm diuturno uti volueris. Quod si te valdè occupatum excuses: an otium esse me putas, qui quotidie molestiis atque angoribus conficior? à quibus me nihil jam abducere potest, nisi mira duntaxat Mureti excellentissimi humanitas atque urbanitas. Ciofanus quidem noster mihi significavit, te de me rectè sentire, atque in tuorum me numero amicissimorum habere, quod certè mihi gratum magnopere fuit, sed vellem epistolam, licet pusillam,

manu tuâ scriptam ad me perferri, (quam sæpe osculari possem, ut soleo & ex cujus lectione aliquid solatii caperem, si mei memoriam ex animo tuo non discessisse mihi persuadere cuperes. Quod cùm mihi deneges, vereor, ne constantiam atque in tuendâ amicitiâ perseverantiam tuam non retineas. Quòd si mihi conscius essem, aliquid à me commissum esse, quod voluntatem à me tuam abalienare potuisset: quamlibet pœnam libenter sustinerem atque subirem, ut tecum in gratiam redirem. Quò verò in hâc cogitatione & curâ magis versor, ut odorer, & investigem in quo te offenderim, eò minus reperio, quod me torqueat. Hoc autem occurrit animo, te novis necessitudinibus munire te velle, & eorum, qui tibi adsunt atque ante oculos versantur, in te benevolentiam tueri; veteres autem amicitias paulatim tibi dissuendas, & eorum, qui ab oculis tuis absunt, memoriam voluntariâ oblivione delendam arbitrari: eorum præsertim, qui luce hâc diutiùs frui, spiritumque ducere non queunt. Quam enim suspicionem aliam afferre potest taciturnitas tua, quàm ut amorem illum erga me tuum penitùs, ut opinabar, insitum ex mente tuâ ejicere tibi sit propositum? nisi forte differre & procrastinare vis, ut volumen conficias atque perficias, quod ad me nec opinantem perferatur, in quo te mihi purges: hoc enim unum restat, quod in cogitationem cadere possit. Nam te infirmâ esse valetudine, (quod Clementissimus Deus incredibili benignitate suâ omninò avertat!) suspicari mihi non libet; à Ciofano enim & cæteris amicis nostris de hoc certior factus fuissem. Verùm esto, ut imparatum me aggredi moliare, te tamen interea hâc me levare molestiâ quamvis parvo chirographo tuo, & mihi timorem hunc ac dolorem eripere decet, si eam evelli ex animis multorum opinionem vis, quæ de tuâ mei oblivione suscepta est. Fac igitur, ut tuas literas ampliùs non desiderem: nulla enim major abs te consolatio mihi adhiberi potest. Vale, Murete humanissime, ætatis nostræ decus, Ciofanoque nostro eruditissimo multam salutem dic. Ferrariæ III. Kal. Quint. cIc. Iɔ. LXXX.

Respondet Muretus lib. III. Epist. 89. At ira tu me. *A. 1580. 7. Id. Julii.*

SERIES

SERIES

Universarum, quas Paulus Sacratus & M. Ant. Muretus inter se commutarunt, quæ quidem cùm haberi à nobis possent, hoc in opere leguntur, Epistolarum LXVI.

	S. A.1562.Id. Septembr.	*O fortunatum.*	App.1.
	------ 3.Cal. Dec.	*Literas ad te.*	--2.
	-- 1563. ----	*Cognovi ex literis.*	--3.
	M. --- 5.Id Sextil.	*Nequè te uno.*	Lib.III.12.
5.	S.---- prid.Cal.Jan.	*Se de tui animi.*	App.4.
	M.1564.18.Cal.Feb.	*E tuo tam diuturno.*	Lib.III.13.
	S.----- prid.Id.Octobr.	*Ego, Murete optime.*	App.5.
	M.1561.6.Id.Mart.	*Puto mirum tibi.*	Lib.III.14.
	S.---- ---	*Etsi non cogitabam.*	App.6.
10.	--1566 6.Non Quintil.	*Jam diu nihil ad te.*	-- 7.
	M.-----4.Id.Octobr.	*Etsi seriùs ad te.*	Lib.III.15.
	S.----Id.Octobr.	*Quantum acceperim dolorem.*	App.8.
	M.--12.Cal.Nov.	*At ita mihi omnia.*	Lib.III.16.
	S.---- prid.Cal.Non.	*Accepi tres abs te.*	App.9.
15.	-- 1567 16.Cal.Sex.	*Etsi complures dies.*	-- 10.
	------- 4.Id Dec.	*Ego ad te literas.*	-- 11.
	M.---- 15 Cal.Jan.	*Quod nunquam antea.*	Lib. III. 17.
	S.1568.15.Cal.Dec.	*Ego ad te jamdiu.*	App.12.
	-- 1569.4.Non Jan.	*Vereor interdum, ne.*	-- 13.
20.	M.----18.Cal.Quint.	*non puto me tibi.*	Lib.III.18.
	S.1570.4.Non.Jan.	*Quantum de tuâ.*	App.14.
	M.----15.Cal.Febr.	*Heri accepi à te.*	Lib.III.19.
	S.1571.10.Cal. Jun.	*Cùm diu me siluisse.*	App.15.
	M.---- Id.August.	*Scripsi nuper jussu.*	Lib.III.20.
25.	S.---- 11.Novemb.	*Literæ tuæ quam gratæ.*	App.16.
	M.---- Cal.Jan.	*Feci nuper nescio,*	Lib.I.22.
	S.1572.4.Non.Febr.	*Accepi orationem tuam.*	App.17.
	M.---- 3. Non Julii	*Proximè cùm vellem.*	Lib.III.21.
	S.---- 11.Cal. Sex.	*Legi tuum carmen.*	-- 22
30.	-- 1573.9.Cal.Febr.	*Scio partes meas.*	App.18.
	----- 3. Non Febr.	*Jam scripseram ad te.*	-- 19.
	----- 3. Id.Octobr.	*Miror cur tàm diu.*	-- 20.

M.prid.

M.---- prid. Cal. Nov. *Respondebo breviter.* Lib.III.23.
----- 11.Cal.Dec. *Superioribus diebus.* -- 24.
35.S.A.1574.5.Id.Jan. *Tardiùs ad te scripsi.* App.21.
----- prid.Id.Quint. *Nunc sentio te mei.* -- 22.
M.---- 12.Cal.Sex. *Ne orationis à me.* Lib.III.25.
S.---- 15.Cal.Dec. *Venienti istuc Vincentio.* App.23.
-- 1575.12.Cal. Jun. *Statueram cum primùm.* -- 24.
40.M.--- 5.Cal.Jun. *Nunc ipsum accepi.* Lib.III.26.
S.---- 17.Cal.Quint. *Legi literas tuas.* App.25.
------ Id.Octobr. *Accepi dudum, Murete.* -- 26.
-- 1577.4.Non.Jan. *Summa tua virtus.* -- 27.
M.----- 3.Id.Jul *In multis, tenuibus.* Lib.I.23.
45.-- 1578.prid.Cal.Mai. *Tandem ad te remitto.* -- 66.
S.----- 6.Id.Nov. *Etsi vetus amicitia.* App.28.
M.-- 16.Cal.Dec. *Heri accepi à te,* Lib.III.27.
-- 1579.4.Cal.Mart. *Tanti fuit torquere.* -- 28.
S.---- 15.Cal.April. *Nunquam inficiabor.* App.29.
50.------ 4.Id.Octobr. *Etsi nullæ jamdudum.* -- 30.
-- 1580.3.Cal.Quint. *Jamdiu expecto literas.* -- 31.
M.---- 7.Id.Julii. *At ita tu me.* Lib.III.89.
------ Id.Septembr. *Ex omnibus veterum.* -- II.19.
S.----- 7.Cal.Nov. *Primùm quidem maximas.* -- 20.
55.M.1581.3.Id.Jan. *Volo te, mi Sacrate.* -- III.29.
S.----- 8.Cal.Febr. *Ego, Murete præstantissime.* -- 30.
M.----- 16.Cal.Sept. *Velim hoc mihi credas.* -- 31.
S.----- 4.Non.Oct. *Redditæ tandem mihi.* -- 32.
M.1582.16.Cal.April. *Otiosus sum.* -- 37
60.S.---- 3.Id.April. *Quantum me delectaverit.* -- 38.
M.----- 14.Cal.Jul. *Reperiam tamen aliquando.* -- 39
------ 17.Cal.Nov. *Bene qui conjiciet :* -- 33.
S.---- Idib.Novembr. *Ego, Murete eximie.* -- 34.
M.1583.prid.Id.Jan. *Quando, quod tibi.* -- 35.
65.S.----- Non.Febr. *Dudum Josephus Gvidotus,* -- 36.
M.---- pervig.Pent. *Et annua, quæ mihi.* -- 40.

M. AN-

M. ANTONII MURETI POEMATA VARIA

duobus libris diſtincta.

M. ANTONII MURETI
POEMATUM VARIORUM
LIBER PRIMUS.

1. *PSAL. XIV. (al. XV.)*

Domine, quis habitabit &c.

QUisnam, ô Rex æterne, tuam admittetur in aulam,
Cui dabitur montis culmen adire tui:
Perpetuâ ut tecum compostus pace fruatur,
Carpens nota unis gaudia cœlitibus?
Qui nullâ ingreditur macula suffusus, amatq;
Ex animo rectum, justitiamq; colit:
Cui neque cor fraudes agitat, neque subdola lingva est:
A quo se læsum dicere nemo potest.
Qvem fugiunt injusti, & quo præsente liquescunt:
Quo viso, justis mens animusq; redit.
Quem mutare fidem nunquam jactura coëgit:
Fœnore qui partas odit & horret opes.
Nullo unquam judex potuit qui munere vinci,
Ut duro insontes læderet ore reos.
Qui facit hæc, is demum in cœli templa receptus,
Tecum unà dempto fine beatus erit.

2. *PSAL. XLVI. (al. XLVII.)*

Omnes gentes plaudite &c.

O Populi lato quoscunque alit ubere tellus,
Ingeminare alacres plausum, luctuque fugato,
Læta triumphali resonent, facite, omnia cantu,

Ille etenim regum ter maximus, ille tremendus,
Quem sola terrarum, cœli quem templa verentur,
Subjecit nobis populos, fastuque represso
Ferre jugum, admotâ pedibus cervice, coëgit,
Ipsemet elegit clemens patrimonia, nobis
Quæ daret, æterno Isacidæ succensus amore.
Euge pater pater euge, tuum hæc sunt omnia munus.
Ascendente Deo, litui sonuêre, tubæque
Prodidit ipse novis sua gaudia vocibus æther.
Psallite nunc pia corda Deo, nunc psallite Regi,
Psallite, qui terras omnes ditione coërcet:
Et mulcete pias doctis concentibus aures.
Imperium sine fine Deus toto obtinet orbe,
Et sancto innixus solio regit omnia solus:
Ductores populorum illius signa sequuntur.
Namque Abrahami alios longe Deus anteit omnes;
Scuta sua extulit ipse altè super ardua terræ.

3. *PSAL. LI. (al. LII.)*

Quid gloriaris in malitiâ, &c.

Q*Uid gloriaris perfide, quid tumes?*
An ista verum nescia proloqui
Te cæteros supra ferocem
Lingua bonis inimica reddit?
Cura una & unum est id studium tibi.
Noctes diesque hanc, ut potes, asperas
Novaculæ in morem: & latentes
Insidias struis huic & illi.
Te læta damnis improbitas juvat,
Egensque semper pluris iniquitas.
Tu fœda facta & fraudulenta
Usque nobis cumulare gaudes.
Queiscunque verbis, ô scelerum artifex,
Posse in ruinam præcipites agi

Confidis

Confidis insontes amicos,
Illa tibi didicisse melli est.
Quapropter ultor, ne dubita, Deus
Tandem à merenti supplicium exiget:
Radicibusque evulsum ab imis
Sedibus ejiciet tuis te.
At hæc videntes, artubus intimis
Justi intremiscent: & magis ac magis,
Ne provocent in se quoque iram
Numinis, admoniti cavebunt.
Tu risus illis interea miser
Jocusque fies. En, sibi qui Deum
Temnebat adjutorem, & in se
Sat sibi præsidii putabat!
Quid nunc, quid illum per scelera & dolos
Exstructæ in altum divitiæ juvant?
In pulverem omnia & favillam
Et tenues abire fumos.
Ego autem, in uno spem mihi qui Deo
Omnem locavi, liber agam metu:
Florens olivæ instar nitentis,
Quam Domini studium tuetur.
Semperque regum maxime te canam:
Nec me sonoris deficiet tuum,
Plaudente justorum coronâ,
Carminibus celebrare nomen.

4 *PSAL. CXIV. (al. CXVI)*

Dilexi quoniam, &c.

SUmmus amor Domini medio mi in pectore fervet,
Namque meas clemens audiit ille preces.
Excepitque meas facili bonus aure querelas.
Illum igitur, fuerit dum mihi vita, colam.
Letiferi hærebam vinctus quasi fune doloris:
Nec procul à duræ limine mortis eram.

Summe Deus, dixi, solo te vindice fretum
Eripiat tantis me tua dextra malis.
Ut bonus est! ut opem cito rite vocantibus adfert!
Justus ut, & nitidæ simplicitatis amans!
Attritus prope eram, cùm me consurgere jussit;
Depulit & capiti cuncta pericla meo.
Quid trepidas anima? Ad solitam te verte quietem,
Plurima supremi munera regis habes.
Ille à morte animam hanc, à tristi lumina fletu,
A lapsu infirmos eripuitq; pedes.
Vivam igitur posthac illo duce & auspice tutus:
Et mea semper erit cura placere Deo.

Seqvitur

LIBELLUS HYMNORUM SACRORUM.

5. SERENISSIMO PRINCIPI

GVILIELMO GONZAGÆ,

Duci Mantuæ, Montisferati, &c.

MAgne Ducum, fœtam populis cui fortibus urbem
Pulcher odorifero Mincius amne lavat:
Sume datis à te scriptos mihi legibus hymnos,
Neve parum culti despice vatis opus.
Illi etiam, quorum hic meriti celebrantur honores,
Lucida quos constans vexit ad astra fides,
Non indignantur parvo sibi thure litari:
Atq; animum magni muneris instar habent.
Forsitan his olim juvenis meliora dedissem,
Et mulcere aures dulciùs apta tuas:
Sed veniens etiam ingenio est damnosa senectus,

Nec

Nec tantùm vires corporis imminuit.
Cùm mihi turgerent meliori ſanguine venæ,
Nec curarum animum pondera deprimerent:
Sponte ſuâ numeris carmen mihi mollibus ibat:
Et ſubitò verſus fundere ludus erat.
Nunc & corpus hebet ſenio, & mens ipſa pigreſcit.
Quodq; habuit ludo, nunc onus eſſe putat.
Dulce onus hoc tamen eſt, quod te mandante ſubitur,
Et leviora facit juſſa jubentis amor.
Atq; utinam hæc roſeo legat & Vincentius *ore.*
Phœbi & Muſarum maxima cura puer:
Qui floreſcenti paulatim attollitur ævo,
Ut ſata ſe ad fluvii ſubjicit alnus aquas.
Felix, cui teneris Helicon luſtratur ab annis,
Et bibitur volucris fons pede factus equi.
Quem jam ipſa Uranie blandis complexa lacertis.
Stellatas ſuperûm vexit ad usque domos:
Oſtenditque aſtrorum ignes, cœlique meatus,
Queisq; ſuos peragant legibus illa choros.
Quis ſcit, an & cœlo dum ſingula deſpicit, inter
Cætera majores viderit aſtra ſuos:
Et quos purpureo contexit Roma galero:
Et qui regali ſceptra tulere manu?
Fortunate puer, magnum patris incrementum,
Cui Lacheſis nec plena aurea fila colo.
Vive diu, utq; dati poſcit tibi nominis omen,
Tende atavos omni vincere laude tuos!
Neu grave ſit, dum dona tibi graviora parantur,
Interea partem carminis eſſe mei.

HYMNI SACRI.

9. IN ADVENTU.

VErbum, quo omnipotens condidit omnia,
Summi prævalidum conſilii Angelum,

Vatum plena Deo pectora dixerant,
Venturum, ut fieret caro
Primi quo maculam dilueret patris,
Serpentisque vafri contereret caput:
Præclusamque homini morte recluderet.
In cœlum propriâ viam.
Ergo turba patrum, carcere liberos
Qui longo per eum se fore viderant,
Cœlum suspiciens, luctisonis dabat
Carmen lugubre vocibus:
O qui pollicitis applicitos tuis.
Quamvis cuncta potes, fallere non potes,
Longas tolle moras, & citò, quem tibi
Certum est mittere, mittito?
Simplex ætherii numinis Unitas,
Quæ distincta eadem est veraque Trinitas,
Æternis vigeat semper honoribus,
Et terrâ simul & polo.

7. *IN DIE S. BARBARÆ.*

QUalis, nulla polum nubila cum tegunt,
Inter clara nitet sidera Phosphorus:
Talis martyrio conspicuas micat
Inter Barbara virgines.
Cui solus teneris Christus ab unguibus:
Ussit cor nitidum perpetuâ face,
Cui desiderium, cui fuit unicus
Spretis Christus amor procis:
Quamvis imperio barbarus aspero
Terreret genitor; quem furor, & mala
Perduxit rabies, ut gladio caput
Natæ demeteret suæ.
Vinclis illa quidem libera corporis
Felix ad superos protinus evolat,
Sed Christus sceleratum in Stygias patrem

Sedes fulmine dejicit.
Simplex &c.

8. *AD LAUDES.*

SAnctæ triumphum virginis
Læti canamus Barbaræ,
Palmæque honorem duplicis,
Quam virgo martyr obtinet.
Non stirpis illam regiæ
Splendor superbam reddidit,
Quin se à tenellis ungvibus
Christo regendam traderet.
Insanus infremit pater,
Omnesque pœnas admovet,
Tandemque sacrum filiæ
Caput cruentus amputat.
At virgo casti corporis
Soluta vinclis emicat,
Volatque stipata Angelis
Ad expetitum conjugem.
Æterne cunctorum Pater,
Æterne Fili par Patri,
Et par utrique Spiritus,
Soli tibi sit gloria.

9. *IN NATALI DOMINI.*

O Nox vel medio splendidior die,
Cujus per tenebras virginis integræ
Ex alvo nitidâ Sol novus emicat,
Complens omnia lumine.
Æterno imperio qui regit omnia,
Humanumque Deo conciliat genus,
Is nunc sub tugurI vilis operculo

 Nascens

Nascens, pauperiem docet.
Pastores ovium, dum gregibus suis
Intenti vigiles excubias agunt,
Primi hunc angelico carmine nuncium
Lætis auribus hauriunt.
Grata est haud dubiè simplicitas Deo,
Grata est vita, dolis quæ puocul omnibus
Rectum sponte suâ perpetuo colit,
Et priscam retinet fidem.
Simplex, &c.

10. *IN DIE S. STEPHANI.*

LEvitæ juvenis fortia pectora
Ornati solitis tempus honoribus,
Primus martyrii qui sibi lauream
Vitæ prodigus induit.
Tundebat lapidum, grandinis in modum,
Denso turba fremens imbre sacrum caput,
Nunquam mota suo sed tamen est loco
Mens sancto ebria Spiritu:
Sed sese in mediis ictibus erigens,
Ad cœlum penetrans, en ait, en eum,
Pro quo dulce mori est, jam video patris
Ad dextram positum Dei.
At tu Christe sinu suscipe me tuo,
Atque his, qui tenebris turpibus obruti,
Quo sese impediant crimine, non vident,
Quæso te, veniam dato.
Simplex, &c.

11. *IN DIE S. JOHANNIS EVANGELISTÆ.*

CHristo præ reliqvis charus Apostolis,
Qui supra Domini pectus in ultimis

Discum-

Diſcumbens epulis compoſuit caput,
Feſtâ luce canendus eſt.
Felix, cui Dominus jam rigidâ in cruce
Pendens, jamq; neci proximus, & Patri
Sanctam ſancto animum tradere cogitans,
Matrem crediderit ſuam.
Felix, qui ſe aquilæ more ſuper polos
Tollens, & nitidâ in luce Deum videns,
Divino eloquii flumine filium
Æqualem docuit Patri.
Felix, qui ſenio jam gravis, & ſacra
Multâ canitie tempora conſitus,
Ut ſi membra levis corriperet ſopor,
In Chriſti rediit ſinum.
Simplex, &c.

12. IN DIE SS. INNOCENTIUM.

CAntemus tenerorum agmina Martyrum,
Quos regis rabies abſtulit impii,
Cunas innocuo ſanguine proluens,
Chriſtum perdere dum furit.
O nullis feritas cognita ſeculis,
Materno pueros è gremio rapi,
Perfoſſa ut rutilis corda mucronibus
Lac cum ſanguine funderent.
Heu quis, cum ſolito raptus ab ubere,
Diſtrictumq; pavens ad gladium puer,
Blandas carnifici porrigeret manus,
Siccis adſpiceret genis?
Augent angelicos nunc pueri choros,
Et Chriſtum liquido gutture concinunt:
Herodem meritis debita talibus
Pœna in perpetuum premit.
Simplex, &c.

13. IN

13. IN FESTO S. SYLVESTRI.

PRiscos Roma duces desine laudibus
Efferre immodicis, qui validâ manu
Fines imperii protulerunt tui,
Quacunque Oceanus patet.
His solus tibi plus contulit omnibus
Sanctorum eximium Pontificum decus
Sylvester, dominam qui priùs urbium
Christi supposuit jugo.
Multo te ille priùs sanguine Martyrum
Respersam docuit parcere cædibus,
Et quos mille modis sæva peremeras,
Illorum monitûs sequi.
Romam idem precibus nunc quoque, cælitûm
Adscriptus numero, perpetuis juvet,
Et, tanti ossa sua quæ gremio viri
Servat condita, Mantuam.
Simplex, &c.

14. IN DIE CIRCUMCISIONIS.

CIrcumciso agitur lux Domino sacra,
Quæ jam, si Dominum rite licet sequi,
Impura è tumidis omnia nos monet
Circumcidere cordibus.
Umbra Evangelii lex fuerat vetus.
Sed Sol exoriens ut tenebras fugat:
Sic Sol justitiæ legitimis suum
Finem ritibus attulit.
Nobis corporeo nil gladio est opus:
Sermo quippe Dei vivus & efficax,
Sese instar gladii mentibus inferens
Ad vivum omnia persecat.

Quæ

Quæ ſemper vitii germina pullulant,
E noſtris utinam cordibus amputet!
Anni principium ſit ſimul ut novi
Vitæ principium novæ.
Simplex &c.

15. *IN DIE EPIPHANIÆ.*

QUæ vos cauſa Magi, dicite, perpulit
E veſtris iter huc carpere finibus?
Quem tanto ſtudio quæritis anxii?
Quove hæc munera pertinent?
Nos ſtella inſoliti luminis huc trahit,
Et dux certa viam perpetuo præit,
Judææ populis quæ cupientibus
Regem ſignificat datum.
Auri iſthæc ſed enim quid ſibi pondera,
Myrrhæ mirificus quid ſibi vult odor?
Aut quæ, cùm populus ſacra Deo facit,
Aris thura ſolent dari?
Rex auro colitur, thura Deum decent,
Noſtri myrrhâ homines poſt obitum linunt.
Huic ergò hæc pariter munera congruunt,
Qui & Rex eſt, & Homo, & Deus.
Simplex &c.

16. *A SEPTUAGESIMA AD CINERES.*

EHeu quàm ſcelerum non tolerabilis
Nos urget miſeros ſarcina, quæ DEI
Noſtris principiò mentibus inditam
Obſcuravit imaginem.
Si nos pro meritis accipiat DEUS,
Cauſæ nil fuerit, quæ minùs agmine

In

In triſtes tenebris perpetuis domos
Uno præcipites agat.
Sed ſemper facilis flecti in eos fuit,
Quos culpæ ex animo pœnituit ſuæ;
Nunquam horum lacrymis & gemitu tulit
Se fruſtra veniam peti.
Hac ſpe, quam ipſe dedit, poſcimus ut gravi
Preſſos exoneret pondere, neve ſe
In noſtro rigidum crimine judicem,
Sed mitem exhibeat patrem.
Simplex, &c.

17. *A DIE CINERUM.*

MUltis tenſa epulis viſcera dum tument,
Mens oppreſſa nihil cogitat arduum,
Et more indomiti luxurians equi
Pugnat ſpiritui caro.
Sed ſubtracto eadem comprimitur cibo,
Et ſe ſpiritui morigeram exhibet:
Qui cùm nulla gravant pondera ſordium,
In cœlum celer evolat.
Primus corporeo legifer à cibo
Bis binos decies abſtinuit dies:
Quem Chriſtus numerum nos itidem ſequi
Exemplo docuit ſuo.
Sed fruſtra vetitis os tenet à cibis,
Qui factis animum turpibus inquinat,
Jejuno aſſiduæ conveniunt preces,
Cumque his munificæ manûs.
Simplex, &c.

18. *IN DOMINICA PASSIONIS.*

Æqua-

Æ Quæva ingenito progenies Patri,
Vitam morte suis reddere ut suâ,
Se Christus nivei velleris hostiam
Ultrò supplicio obtulit,
O erga immeritos mirus amor Dei,
Natum, quæ pietas, tradidit unicum:
Ut pro mortiferâ fraude nocentium
Pœnas solveret innocens.
O non visum aliàs sacrificI genus
In quo æterna Deo sacra facit Deus,
Et mortem moriens opprimit, & sibi
Ipse est victima Pontifex.
O crux tincta sacri flumine sanguinis,
Olim supplicium mancipiis grave,
Nunc Regum capiti præcipuum decus,
Te flexo colimus genu.
Simplex, &c.

19. IN DOMINICA IN RAMIS PALMARUM.

R Egem pacificum, mœnia dum subit
Urbis celsa suæ, turba manu ferens
Palmarum gravidos obvia termites,
Faustis vocibus excipit.
Hic lætas spoliat frondibus arbores;
Hic serta ante pedes florea projicit;
Supplex ille manus porrigit; hic suis
Terram vestibus obtegit.
Heu mentes hominum! Quis fore crederet,
Quem tantis studiis exciperet frequens,
Post paucos ut eum turba eadem dies
Suffixum adspiceret cruci?
Nil in vitâ homini perpetuum datur.
Rebus ne nimium fidite prosperis,

Plerum-

In triſtes tenebris perpetuis domos
Uno præcipites agat.
Sed ſemper facilis flecti in eos fuit,
Quos culpæ ex animo pœnituit ſuæ;
Nunquam horum lacrymis & gemitu tulit
Se fruſtra veniam peti.
Hac ſpe, quam ipſe dedit, poſcimus ut gravi
Preſſos exoneret pondere, neve ſe
In noſtro rigidum crimine judicem,
Sed mitem exhibeat patrem.
Simplex, &c.

17. *A DIE CINERUM.*

MUltis tenſa epulis viſcera dum tument,
Mens oppreſſa nihil cogitat arduum,
Et more indomiti luxurians equi
Pugnat ſpiritui caro.
Sed ſubtracto eadem comprimitur cibo,
Et ſe ſpiritui morigeram exhibet:
Qui cùm nulla gravant pondera ſordium,
In cœlum celer evolat.
Primus corporeo legifer à cibo
Bis binos decies abſtinuit dies:
Quem Chriſtus numerum nos itidem ſequi
Exemplo docuit ſuo.
Sed fruſtra vetitis os tenet à cibis,
Qui factis animum turpibus inquinat,
Jejuno aſſiduæ conveniunt preces,
Cumque his munificæ manûs.
Simplex, &c.

18. *IN DOMINICA PASSIONIS.*

Æqua-

Æ Quæva ingenito progenies Patri,
Vitam morte ſuis reddere ut ſuâ,
Se Chriſtus nivei velleris hoſtiam
Ultrò ſupplicio obtulit,
O erga immeritos mirus amor Dei,
Natum, quæ pietas, tradidit unicum:
Ut pro mortiferâ fraude nocentium
Pœnas ſolveret innocens.
O non viſum aliàs ſacrificI genus
In quo æterna Deo ſacra facit Deus,
Et mortem moriens opprimit, & ſibi
Ipſe eſt victima Pontifex.
O crux tincta ſacri flumine ſanguinis,
Olim ſupplicium mancipiis grave,
Nunc Regum capiti præcipuum decus,
Te flexo colimus genu.
Simplex, &c.

19. IN DOMINICA IN RAMIS PALMARUM.

R Egem pacificum, mœnia dum ſubit
Urbis celſa ſuæ, turba manu ferens
Palmarum gravidos obvia termites,
Fauſtis vocibus excipit.
Hic lætas ſpoliat frondibus arbores;
Hic ſerta ante pedes florea projicit;
Supplex ille manus porrigit; hic ſuis
Terram veſtibus obtegit.
Heu mentes hominum! Quis fore crederet,
Quem tantis ſtudiis exciperet frequens,
Poſt paucos ut eum turba eadem dies
Suffixum adſpiceret cruci?
Nil in vitâ homini perpetuum datur.
Rebus ne nimium fidite proſperis,

Plerum-

Plerumque hîc lacrumis gaudia temperat
Certo consilio Deus.
Simplex &c.

20 *IN DIE PASCHÆ.*

POnatur lacrumis jam modus, & novis
Templorum resonent atria canticis!
In vitam reduci nam Domino sacer
Poscit lætitiam dìes.
Lux post Christi obitum tertia venerat,
Cùm spes sancta moræque impatiens amor
Matronas parili nomine nobiles
Visendum ad tumulum vocat.
Tum motum lapidem, tum lapidi vident
Innixum niveis vestibus Angelum:
Qui, quò sollicitis eximeret metum,
Pauca & certa locutus est.
Non hôc amplius est, quem petitis, loco,
In vitam rediit Christus ab inferis.
Ite, & discipulis hæc eadem date
Summi nuncia gaudii.
Simplex &c.

21 *IN DIE ANNUNCIATIONIS B. VIRGINIS.*

AD te sidereis missus ab arcibus
Cùm venit Gabriel, virgo, renuncians,
Te summo ante alias complacitam patri
Mox matrem Domini fore:
Turbatâ tibi nunc purpureus genas
Sparsit mente pudor, nescia quòd viri
Casto, sponsa licet, pectore virginem
Semper te fore voveras.

Verùm

Verùm idem subitò nuncius addidit:
Istos pone metûs! nam tibi jam datum est,
Ut virgo maneas, & tua compleat
Sanctus viscera Spiritus.
Tunc ore ex roseo vox tibi prodiit,
Testis mirificæ certa modestiæ:
Ecce ancilla Deo subdita, nil moror,
Fiat, quod Dominus jubet!
Simplex &c.

22. *IN FESTIVITATIBUS S. CRUCIS.*

GEntes, nulla quibus notitia est Dei,
Armis, imperio, prole superbiant:
Nobis, queis melior Spiritus obtigit,
Sola est in Cruce gloria.
Lignum prima homini pernicies fuit,
Cùm primus vetitam contigit arborem
Captus fœmineis illecebris parens,
Quo se perdidit ac suos.
Sed post lignum homini certa salus fuit,
Cùm scandens patulam Christus in arborem,
(Æternus fieri sic voluit parens)
Vitæ restituit suos.
Crux hostes hominum sola procul fugat;
Crux sola insidiis munit ab omnibus:
Adversa intrepidus despiciat, licet,
Cujus spes Cruce nititur.
Simplex &c.

23 *IN DIE ASCENSIONIS.*

VIctæ in perpetuum mortis & inferûm
Insignis spoliis, luce nitens novâ,

Primusq; insolitum Christus iter secans
Arces in patrias redit.
Natus nasci iterum nos quoque dum cupit,
Mundo mortuus est, nos cupiens mori,
Surgens & repetens æthera, nos quoque
Ut possimus idem, dedit.
Christo nunc igitur vivere nos decet,
Ut Christo pariter detur inemori.
Surgentes eadem nos quoque gloria
Puro lumine vestiet.
O per qui te, hominum conditor, ingredi
Castæ adduxit amor viscera virginis,
Nos dignare, tuis artubus insitos:
Voti reddere compotes!
Simplex, &c.

24. IN DIE PENTECOSTES.

LUstra nostra tuâ pectora lampade,
Qui quondam, altisono spiritus à Patre
Lustrâsti unanimes missus Apostolos,
Linguis deditus igneneis.
Confirma dubios, dirige devios!
Consolare tui muneris indigns,
Letaliq; animos frigore torpidos
Sanctis ignibus excita!
Mens doctrinam avidè nostra bibat tuam,
Perstetque assiduè tota Deo calens,
Et, spem firmam in eo constituens sibi
Terram pro nihilo putet!
O rerum alme sator, certè homines sumus,
Quanquam indigna, tuæ plasmata dexteræ,
Ne fer, quos tua vis ex nihilo extulit,
Æterno exitio obrui!
Simplex, &c.

25. *IN DIE SS. TRINITATIS.*

O Nullis hominum pervia sensibus,
Naturæ penitus sola capax tuæ,
Cujus condita sunt omnia numine,
Æterna & monas & trias.
Noto æqueve Pater, Nateque par Patri,
Et manans ab utroque inclyte Spiritus,
Circumfusa tuo nubila lumine
Nostro discute pectori!
Da, mens per speculum cernere te queat
Nostra, & posthabitis te petat omnibus,
E jussisque tuis pendeat, & tibi
Soli dedita serviat!
Tu clemens miseris da veniam Pater!
Tu Fili miseris sterne iter ad Patrem!
Tu sanctum miseris Pneuma vagantibus
Præfer conspicuam facem!
Simplex &c.

26. *IN FESTO CORPORIS CHRISTI.*

COelestes epulæ, certa piis salus,
Quas apponit amor, pura capit fides,
In queis ipse cibi perpetui loco
Cænæ se Pater exhibet.
Hîc verbum Domini fallere nescii
Cæcis judicium sensibus abrogat;
Quod non est, oculi cernere se putant,
Nec, præsens quod adest, vident:
Sub panis specie viva latet caro,
Sub vini specie sanguis: & utraque,
Seu tantùm species sumitur altera,

Christus sumitur integer.
Felix, qui Dominum sedulus hospitem
Abstersis animi sordibus excipit!
Qui contra facere id negligit, ah miser
Ipse est exitio sibi.
Simplex, &c.

27. IN NATIVITATE S. JOHANNIS BAPTISTÆ.

SAnctorum soboles sera parentium,
Solis perpetui Prodrome Lucifer,
Qui nascens hilaras omnia, dum tuum
Natalem colimus, fave!
Nondum natus eras, cùm dominum tamen
Nondum castæ utero virginis editum
Agnôsti exiliens, & quatiens novo
Matris viscera gaudio.
Mox & magnanimus tesqua petis puer,
Et victu populos horridus admones,
Factis abstineant turpibus, & viam
Adventante parent Deo.
O cui voce suâ maximus arbiter
Laudem supra homines egregiam dedit,
E cœlo assiduis, quæsumus, adjuva
Cultores precibus tuos.
Simplex, &c.

28. IN DIE TRANSFIGURATIONIS.

QUam crebrò dederat discipulis fidem,
Confirmare modis dum studet omnibus,
Tres secum comites montis in ardui
Adsumpsit Dominus jugum.
Illic frons radiis cincta micantibus,

Solaris

Solaris nituit lampadis in modum:
Tum, quâ tectus erat, protinus est nivi
Vestis reddita concolor.
Cum Christo gemini visi etiam senes,
Et jussa ad populum cui dederat Deus,
Et qui sidereas visus erat domos
Quadrigis petere igneis.
E nubis nitidæ quin etiam sinu
Hæc dicta omnipotens innotuit Pater:
Hic est, quem eximiè diligo, Filius,
Hujus jussa capessite.
Simplex, &c.

29. *IN DIE S. LAURENTII.*

L*Aurenti canimus nobile prælium,*
Qui cùm visceribus flammam aleret suis,
Et cratem roseo sanguine spargeret,
Subjectis ruber ignibus:
Constanter Domini perstitit in fide,
Ambustumq; latus carnifici exhibens,
En istam rabiem quo magis expleas,
Hoc jam coctum, ait, est, vora.
Tantò corporeis ignibus acrior
Christi ardebat amor pectore in intimo:
Sic mens tota Dei fervida spiritu
Sensum corporis hauserat.
Nunc nobis solito more rogandus est,
Iratum, ut merito conciliet Deum;
Et quos mirifici roboris instruit
Exemplo, precibus juvet.
Simplex, &c.

30. *IN DIE ASSUMPTIONIS B. MARIÆ.*

REgnator superûm quo nitidam die
Matrem sidereis arcibus intulit,
Et supra Angelicos conspicuam choros,
Stellanti statuit throno:
Quæ cœlo fuerint jubila, qui sonus,
Quæ sanctis animis gaudia, non modò
Humanis nequeat vocibus exprimi,
Sed nec pectore concipi.
Illa est arca novi conscia fœderis,
Conclusus, Domini delitiæ, hortulus,
Rastro intactus ager, sidere pulchrior
Et sponsa & genitrix Dei.
Felix quisquis eam suppliciter colit,
Rebusq; indubiis sedulus invocat.
Nunquam, hoc qui statuit præsidium sibi,
Spe lusus doluit suâ.
Simplex &c.

31. *IN FESTO SANCTI HADRIANI.*

CHristi in militiam nomina ne darent,
Multos impediit supplicii metus:
Multos qui dederant, vis cruciatuum
Illam deserere impulit.
Non sic ille, hodie quem colimus, fuit,
Qui nomen tumido duxit ab Hadriâ:
Quin constantem animum Christicolûm videns,
Horum se ad numerum appulit,
Prudenter reputans, non sine numine
Tales cuncta viros aspera perpeti,
Nec se illos temerè sponte suâ ratus
Pœnis objicere omnibus.
Ergo his se agglomerans credidit: & simul
Index ipse sui supplicium appetens,

Qui

Quæ mente imbiberat, mox eadem suo
Sanxit dogmata sanguine.
Simplex &c.

32. *IN DIE S. MICHAELIS.*

COelestis canimus militiæ ducem,
Qui per jura bonus dissipat agmina,
Et dejecta locis non sibi debitis
Sedes trudit ad inferas.
Horrendo imbiberat pectore septiceps
Bis quinisq; ferox bellua cornibus,
Intactæ sobolem virginis unicam
Sævis mandere dentibus.
Æterni imperio sed Michaël Patris
Conatûs Satanæ reddidit irritos:
Et monstrum innumeris fraudibus obsitum
Victor stravit humi potens.
Idem deposito pondere corporis
Exsortes animas criminis excipit.
In cœlumq; alacres tollit & in loco
Lucis perpetua locat.
Simplex &c.

33. *COMMUNE B. VIRGINIS.*

O *Solis nitido lumine pulchrior*
Virgo, constituit quam Deus unicam
Expertem maculis omnibus, ut foret
Nato digna parens suo;
Te quondam Gedeon vellere in uvido,
Intactâque novis imbribus areâ;
Te cincto innocuis legifer ignibus
Agnôrat priùs in rubo.
Rebus principium qui dedit omnibus.

A te, dum se hominum causâ hominem facit,
Sumpsit principium, quiq; alit omnia,
Pastus lacte tuo est puer.
Per te quod mulier perdiderat vetus,
Humano generi redditur auctius.
Tu clausas miseris heu nimium diu
Cæli prima aperis fores.
Simplex, &c.

34. COMMUNE ANGELORUM.

MEntes beatæ, lumine
Quas ambit æternoPater,
Sacroq; lustrans Spiritu,
In se intuentes perficit.
O queis supremus omnium
Primis creator insidet:
Quos luce complet aureâ
Amoris ac scientiæ:
O qui potentis dexteræ
Virtute cuncta vincitis,
Dei regentis omnia
Fortissimi satellites!
O ter beati Principes
Archangeliq; & Angeli,
Nos rite vobis supplices
Hinc in superna tollite.
Æterne cunctorum &c. ut suprâ Carm. 8.

35. COMMUNE UNIUS CONFESSORIS PONTIFICIS.

PAstor beate, qui tuæ
Concreditum curæ gregem

Sævis

Sævis luporum faucibus
Patere nunquam passus es:
Tu læta dux ad pascua,
Fontes recludens limpidos,
Oves videbas florido
Semper nitentes vellere.
Quod si quæ forsan rabido
Languere morbo cœperat,
Salubria, ut mitis pater,
Illi admovebas pharmaca.
Cujus laboris nunc tui
Digna assecutus præmia,
Favore, nam potes, tuo,
Qui te precantur, adjuva.
Æterne cunctorum Pater &c.

36. COMMUNE UNIUS VIRGINIS.

O Virgo pectus cui sacrum,
Amoris expers improbi,
Divini amoris lampade
Sanctus perussit Spiritus.
Non te voluptas dulcibus
Fallax venenis molliit,
Solas amantem persequi
Cœlestis agni nuptias.
Sic ille natus virgine
Suo decore ceperat,
Amore ut ardens illius
Mundana cuncta temneres.
Beata, cui cœlestibus
Templis receptæ nunc licet
Inter canentes Angelos
Tuis potiori amoribus.

Æterne cunctorum &c.

37 *IN FESTO AMBROSII.*

Qualis periclitantibus,
Totoq; jactatis mari
Tranquillitatis nuncia
Se stella nautis objicit:
Talem, procellis Arii
Ecclesiam turbantibus,
Qui lumen orbi redderet,
Elegit Ambrosium Deus.
Nondum renatus flumine,
Sed jam renatus flamine,
Concordibus suffragiis
Episcopus delectus est:
Ut ex ministro Cæsaris
Minister effectus Dei,
Humana linquens cæteris,
Divina jura panderet.
Non alligatur tempore
Divina certo gratia:
Sed dum libet, quidquid libet
Puncto vel uno perficit.
Hunc ipse Cæsar horruit,
Contrâ nec ausus hiscere est,
Cædes ob admissas sacræ
exclusus ædis limine.
Magnum suis fiduciam
Benignus inspirat Deus;
Semperq; pastoris boni
Multum potest auctoritas.
Salve, bonorum maxima
Episcoporum gloria!
Plebemq; devotam tibi
Cœlo receptus adjuva.
Æterne cunctorum &c.

38. AD BEATISSIMAM VIRGINEM DEI MATREM, QUÆ religiosiſſime colitur in Æde Lauretanâ.

UNde mihi inſolitus præcordia concutit horror,
Et perfuſa metu trepidat, velut icta Deo, mens?
Fallor: an hoc facit ipſe locus, ſtimulosque paventi
Subjicit, atque animum præſentia numinis urget?
O cœlo dilecta domus, poteſq; beati,
Quos ego jam pridem totâ mihi mente cupitos,
Nunc primùm veteris voti reus, advena viſo:
Salvete, adſpectiq; mihi feliciter eſte!
Vosne per ætherias Judææ à finibus oras
Aligerûm, mandante Deo, vexére manipli?
Hîc virgo genitura Deum genitricis ab alvo
Prodiit, & blandis mulſit vagitibus auras:
Hîc quoque, virginei ſervatâ laude pudoris,
Sancta ſalutifero tumuerunt viſcera fœtu?
Ille opifex cunctorum, illa æterna unica proles
Æqua Patri, ille homini primævâ ab origine lapſo
Spem cœlo vitamq; ferens, hâc luſit in aulâ
Parvulus, & ſanctæ blanda obtulit oſcula matri?
Quænam igitur regum ſedes, quæ templa per orbem,
Huic ſe auſint conferre loco? ter & amplius omnes
Ante alias felix Piceni littoris ora:
Cui Solymos ſpectare domi, cui munere divûm
Fas calcare domi eſt pedibus veſtigia Chriſti.
En ego jam ſupplex procumbam, atque oſcula figam

Parie-

Parietibus sanctis, spargamq; hoc pulvere crines.
Adspice me superis è sedibus, adspice, virgo
Prostratum, atque imo gemitús ex corde cientem,
Et pectus tundentem & fletibus ora rigantem:
Neu, quanquam culpis adopertum turpibus, arce
Adspectu me diva tuo: si pectore toto
Te veneror, si te, dubiis in rebus, ad unam
Confugio, teq; auxilium sanctissima posco.
Pœnitet ex animo vitæ me diva prioris
Pœnitet, & meritas horret mens conscia pœnas.
Quod nisi tu casto pendentem ex ubere natum
Concilias, placasq; mihi, quò tendere cursum
Quòve malis fessam tentabo advertere puppim?
At tu, namq; soles, placidâ dignare querelas
Aure meas, & ades lapsis mitissima rebus.
Certè equidem totâ pendenteis æde tabellas
Adspicio, quæ te miseris præsto esse loquuntur.
Hic, te animo spectans, torrentem viscera febrim
Depulit; ille hyadas tristes, hœdumq; cadentem
Spectavit tutus, vertentibus æquora ventis,
Et duce te patrias enavit salvus ad oras;
Criminis ille reus falsi, sub judice duro,
Dum mortem exspectat tenebroso carcere clausus,
Munere Diva tuo detectâ fraude, revisit
Uxorem & natos, exoptatumq; parentem.
O ego nunc morbis multò gravioribus æger,
Naufragiumq; timens longè exitiosius illo.
Et jam pridem animum peccati compede vinctus,
Si possim morbis liber, vinclisq; solutus;
Fluctibus & ventis laceram subducere puppim:
Quas tibi lætus agam grates, dum vita manebit?
Te, cùm luce novâ sparget sol aureus orbem,
Te recinam, quoties abscondet opaca polum nox:
Et tua præcipuo venerabor numina cultu.

39. IN

39. *IN D. BARBARAM.*

Barbara, qui laudes speret se æquare canendo
Posse tuas, idem pulsantes littora fluctus
Et Libycas numero comprendere tentet arenas.
Te pater insanus turri concluserat altâ:
Sed veram Danaen verus te Juppiter illic
Despondit sibi Christus, & arcto fœdere junxit.
Illo & tu triplices fieri inspirante fenestras
Mandâsti, & niveo sculpsisti in marmore signum.
Quo reparata salus, & deficiente ministro
Ipsa tuos mersisti undis lustralibus artûs.
Quid memorem, ut tibi mons fugienti cesserit, aut quæ
Ceperit indicii vesanus præmia pastor,
Qui dum miratur pecudes in marmora versas,
Ipse suum pariter sensit lapidescere corpus.
Non tu carnifices, non tu tormenta timebas,
Non gladios, animosa & Christo plena virago:
Qui te ad cœlestem meritis pro talibus aulam
Evexit, regniq; libens in parte locavit.
At tu Diva graves hominum miserata labores,
Pacem illis, veniamque ora, & nocitura repelle.
Præcipuè antiquo prognatum ex sanguine regum
Gonzagam, felix quo se duce Mantua jactat,
Qui virides Mincl ad ripas tibi Diva sacravit
Templum augustum ingens, curâ quod & ipse tuetur
Pervigili, & flammam latè spargentibus aris
Sæpe manu propriâ meritos imponit honores,
Hunc tu, Diva, tuo protectum numine sancto
Conserva, populumque simul, qui sacra, secutus
Principis exemplum, puro tua corde frequentat.

40. *DE S. ANDREA APOSTOLO.*

Dic mihi Musa virum, Geticas qui primus in oras
Intulit æternæ fulgentia signa salutis:

Mox-

Mox se regna ferens alacris per Achaica victor,
Dum parat usque novos antiquo ex hoste triumphos.
Sacravit veteres generoso sanguine Patres.
Tu modo tot, sævis quo tempestatibus actæ
Se tamen, ut possunt solantur præsule Senæ,
Huc adhibe Francisce animum, mecumque revolve
Egregii ANDREÆ laudes, dignataque cœlo,
Facta libens. Aram tu illi statuamque dicâsti,
Quæ Vaticanâ insignis spectatur in æde:
Nos dabimus venâ ductos è paupere versus.
Quod poterit, det quisque: est & sua gratia parvis,
Sustulerat cœlo victor se Christus opimis
Insignis spoliis, princeps Acherunte recluso,
Clara triumphatæ referens insignia mortis:
Lustrataque suos sancta cum matre sodales
Munere lingvarum & promissi flaminis aurâ.
Conveniunt paucis post illa expleta diebus
Magnanimi heroës, Petro indicente senatum,
Tum monstrante Deo, quæ sit provincia cuique
Demandanda, agitant, sacri quam semine verbi
Conserat, atque viam populis præpandat Olympo:
Et sparso intepidus testetur sanguine Christum.
Ergo alias alii: Thraciam, Illyricumque, Getasque,
Perpetuis nivibus glacieque informia regna,
Suscipit Andreas: quanquam illi plurima frontem
Ruga erat, & seros canum caput indicat annos.
Sed stimulat, viresque suas amor ipse ministrat.
Vade, ait, & lacrymis vultum illiusque suumque
Irrorat Petrus, vade ô charissime, qui me
Duxisti ad Christum primus germane, meique
Vive memor, memor usque tui vivam ipse vicissim.
Qui tibi caussa viæ est, idem tua cœpta secundet.
Ingeminant eadem hæc alii, fletuque madentes
Amplexi inter se, felicia cuncta precantur.

It se-

It senior, Christumq; unum, quacunque gradum fert,
Prædicat: hunc unum cunctis in vota vocandum,
Exitio mentita suis cultoribus esse
Numina: ab uno hominum Christo pendere salutem.
Irrident alii, motâque hæc mente putantes
Delirare senem, sputo saxisque sequuntur;
Sunt etiam qui vincla parent, pœnasque minentur
Turbanti veterum cultûs & sacra Deorum,
Sunt tamen, & quorum tetigit præcordia Christus,
Qui veterum fœdâ errorum caligine pulsa,
Attentas monitis præbent cœlestibus aures.
Ille fidei primum, sine quâ nil cætera prosunt,
Summa docet capita, & sancto connectit amore.
Tam justos sperare, salubribus abluit undis:
Imponitque manus, & sancto flamine firmat.
Accedunt extemplo alii, & socia agmina jungunt.
Sic quondam latis Cerealia semina campis
Cùm spargit, plenâque manu diffundit arator,
Pars cadit in cautes succoque carentia saxa;
Pars leviter terræ nullis radicibus hæret,
Atque illam volucres rostris populantur acutis;
Pars etiam in sulcos, atque ipsa in viscera fertur
Telluris, gremioque illic concepta tenaci
Fruge novâ dominos opulentat, & horrea complet.
Odrysios tandem in fines adoperta pruinis
Arva, bipennifero quondam regnata Lycurgo,
Pervenit, & torvæ purissima pectora gentis
Insoliti tamen eloquii dulcedine mulcet.
Conveniunt flavique Getæ, pictique Geloni,
Quosque imposta vagis agitat domus annua plaustris,
Cornipedisque sui solitus potare cruorem
Sarmata, quasque alias sinuosa binominis Istri
Ripa vehit gentes, rigidis corda obsita setis,
Paulatimque truces animos, eduraque ponunt
Corda volente Deo, & moniti meliora capessunt.

Editus

Editus his ipsis olim regionibus Orpheus
Creditus est cantu liquido, fidibusque sonoris
Et rabiem dempsisse feris, & sistere jussis
Fluminibus silvas post se traxisse sequentes.
Verior hic Orpheus, homines qui, vivere rapto
Assuetos solisque sibi jus ponere in armis,
Quosdam etiam cæsis, feritas horrenda relatu,
Hospitibus vesci, & sectos in grandia frusta
Aut torrere veru, aut mollire tepentibus undis,
Taliaque obscænis imponere fercula mensis,
Impulerit fando ritús abolere nefandos,
Et priùs effera colla jugo submittere Christi.
Jamque Borysthenios fluctus nitidumque Dyraspen,
Quique Europæis Asiam disterminat arvis
Multifidum Tanain, teque ô saxose Cynapos,
Quæque alia ex altâ spectat piger arce Bootes,
Plurima nunc ratibus, nunc pervia flumina plaustris.
Illa sacrum Christi pervaserat omnia nomen:
Unum omnes Christum ripæ, unumque antra sonabant.
Cùm senior, sat jam his inquit regionibus actum.
Perficiet, quod deest, qui perficit omnia, Christus.
Quæramus nova regna, odit victoria segnes.
Substitit hæc fatus paulum; dein lumina cœlo
Attollens, sequor ecce, sequor quocunque vocâris,
Tu modò præsenti mentem mihi numine firma.
Sic fatur, gressumque ad Achaica dirigit arva,
Multa movens animo, sanctus comitatur euntem
Spiritus, & robur fessis senio artubus addit.

Reliqua desiderantur.

41.

MEnte Deum pura quisquis veneratur amatque,
Vis illi exterior nulla nocere potest.
Non si illum obsideant hostiles undique turmæ,
Quas sitis innocui sanguinis exagitet:

Non

Non toto coëat si quidquid in orbe ferarum est,
Et quot in Oecani gurgite monstra natant.
Ille, licet tristes agitent maria alta procellæ,
Undarum in medio vertice tutus erit.
Ille interque feras atque agmina sæva latronum,
Noctu etiam in medio tutus erit nemore.
Non quæcunque truces adhibent tormenta tyranni,
Illius unquam animum terrificare queant.
Pix, rota, robur, equus, candentis lamina ferri,
Omnia pro Christi nomine ludus erunt.
Felices, quorum ille imis amor ossibus hæsit.
Quanta illos obitâ præmia morte manent?
O si me quondam numero Deus aggreget illi!
Quæ tunc sors melior sorte futura meâ est?
Ah CHRISTE ure meum tandem face pectus amicâ,
Eq; pigro invisum discute corde gelu!
Ut nec avarus opes secter, neque vanus honores,
Sed flagrem solo totus amore tui.

42 AD GREGORIUM XIII. PONT. MAX.

QUi tibi ab Eoo repetitas littore conchas,
Divitis aut auri pondera multa ferat:
Illum ego scire negem, quæ tu, pater optime, dona
Longè auro & gemmis anteferenda putes.
Una tibi virtus, virtus in amoribus una est,
Veræ & virtutis gloria vera comes.
Ergo ut amans tabulis dominæ referentibus ora
Gaudet, & ante oculos semper habere cupit;
Sic te expressa juvat veræ virtutis imago,
Nec tabula est oculis gratior ulla tuis.
Tale igitur munus tibi nunc Picolominus offert;
Senensis præsul gloria prima soli:
Bisseno Æneæ conclusa volumine facta
Pontificis verè nomine req; Pii.

Qui virtute olim ſedem provectus ad iſtam
Ad quam eadem virtus te, Pater alme, tulit.
Ingentes toto compeſcuit orbe tumultus,
Et placido reges fœdere compoſuit,
Hortatus bellum Chriſti convertere in hoſtes;
Atque Aſiam illorum faucibus eripere:
Ad quæ ſe accingens magno molimime cœpta,
Multa bonis fruſtra flentibus, occubuit:
Forſan & hanc Chriſtus, Princeps ter maxime, laudem
Servatam in tempus diſtulit usq; tuum.
Thracius ut tandem poſitâ feritate tyrannus
Colla tuis ultro ſubjiciat pedibus.
O ita ſit: cumuletq; tuas hæc gloria laudes;
Gregorii hic titulis adjiciatur honos!
Interea hæc placido vultu cape munera, eiq;
Quid tibi ſummiſſus porrigit illa, fave.
Ille Pii, ut noſti, genus alto è ſanguine ducit;
Nec vixit priſcis inficiandus avis:
Plurima ſed tractans & maxima munera, ſemper.
Se culpis expertem omnibus exhibuit.
Nunc exactâ ætate illud ſibi poſtulat unum,
Ut ſe haut ingratum ſentiat eſſe tibi.

43. AD DOMINUM ZAMOSCIUM POLON. CANCELL.

BIna mihi artifici cælata nomiſmata dextrâ
Magnus ab Arctoo miſit Zamoſcius orbe
Aurea, non vani memorabile pignus amoris.
Sæpe meo optatos animo referentia vultùs,
Magnanimi primum regis, quo Martia gaudet,
Quoq; caput cælo ductore Polonia tollit.
Aſpicis, ut latè veneranda coruſcat imago.
Cunctaq; diffuſo circum loca lumine complet?
Non ea vis auro: nec per ſe lamina lucet.

Nec

Nec radiat rutili nativa luce metalli:
Majus ab impressa sed ducit imagine fulgur:
Atque ipsum STEPHANI *sacer aurum vultus inauras.*
Contemplare acresq; oculos frontemque verendam,
Et dignam imperio faciem, dignamque triumphis:
Ut sese omni ex parte animi vis vivida profert,
Degenerem luxum mollesq; exosa paratus:
Ut spirat generosum, ipsoq; videtur in auro
Regales agitare imo sub pectore curas,
Exitium Turcis, meditari & vincula Moscho!
Hic vir, hic est natus virtuti & fortibus ausis:
Cui duo tota pares alios si Europa tulisset,
Thracius haud ultra nobis illuderet hostis,
Sed profugus toto latebras sibi quæreret orbe.
Altera lamna loco pariter mihi grata secundo,
Subjicit ante oculos auctorem muneris ipsum,
Cujus conveniens meritis imponere nomen
Qui velit, invicti regis vocitarit Achaten.
Hinc te igitur, tua mi propiùs quando ora tueri
Non licuit, cupidumque isthæc invisere Regna,
Pontificis tenuit non detrectanda potestas,
Zamosci magne, adspiciam, & persæpe nitenti
In te defixam solabor imagine mentem.
Zamosci, per quem Marti sociatus Apollo est,
Qui decora heroum accumulans & Nestora dulci
Eloquio exæquas, & forti pectore Achillem:
Et leges armis firmans, & legibus arma,
Victricem laurum pacatæ intexis olivæ,
Arbiter idem almæ pacis, belliq; minister
Impavidus, laus egregii propria UTRAQUE CIVIS.
Salvete ô animæ fortes, incoctaque honesto
Pectora, & ignavo non pervia corda timori!
Vos ego, quantum ævi dabitur, super ardua cantus
Astra feram, nunquam reticens vestra inclyta facta,
Facta aliis, queis nomen idem, sed non eadem est mens
Aut animos factura, aut incussura pudorem.

44. AD ANT. MONTECATINUM.

TAndem querelis pone modum tuis,
Et fata, mœstis invida vocibus
Clamare, crudelesq; Divos,
Cum gemitus lacrymisq; parce.
Nam, quid Lycei juverit avios
Lustrâsse saltus, fontibus ac sitim
Ex vulgo inaccessis levasse,
Ingenioq; adiisse Divos:
Si mentis istud præsidium tuæ
Perrumpit, & sese intus agit dolor,
Imisq; fervens in medullis,
Te quasi perdomito triumphat?
Magnam doloris fata quidem tibi
Causam obtulerunt, qui tibi cognitum
Longoq; earum usu sodalem
Hannibalem ante diem abstulerunt.
Quis quanquam avitis sat titulis domi
Forisq; clarus, non tamen id sibi
Satis fore ornando putavit,
Ni proprios etiam ipse honores
Labore magno quæreret impiger,
Comamq; lauro duplice necteret,
Et quâ ferox Gradivus, & quâ
Pulcer Apollo suos coronat.
Heu quis Deorum mentibus addidit
Famæ illam honestis immodicam sitim?
Quâm sæpe multis illa tristem
Funeris acceleravit horam?
Sed, quorsum inanes jam querimoniæ?
Ille ipse, quem urges questibus, Hannibal,
Felix, & insertus Deorum
Concilio mala nostra ridet.

45. *AD P. FULVIUM CARDULLUM,*

SÆpe transactos mea mens per annos
It retrò, & vitæ relegit prioris,
Quâ potest, cursum, veteres revolvens
Ordine culpas:
Quid puer, quid dein juvenis, quid autem
Temporis jam vir malè collocârim,
Dulcibus dum me furiat venenis
Dira voluptas.
Quas mihi imprudens maculas inussi?
Quo modo, ah demens! animum inquinavi,
Quem salutaris nitidum lavacri
Fecerat unda?
Corporis nec pars vacat ulla probro:
Os, manus, aures, oculiq; turpe
Heu jugum infamis dominæ tot olim
Lustra tulerunt.
Paululum hoc saltem fugientis ævi,
Viribus cassæ reliquum senectæ,
Quantulum Christus superesse vult mi,
Vindicet ipse.
Ipse me pridem Veneris perustum
Improbè flammis rapiat, novoq;
Flaminis sancti jecur & medullas
Igne pererret.
Tu tui instilla mihi Christe amorem:
Unicum mens te mea concupiscat:
Te nihil præter sibi persequendum
Judicet unquam!
Nil opes, nil me capiant honores:
Exulet luxus simul & libido:
Vana delusæ procul hinc facessant
Gaudia mentis!

Quiq; florenti malesanus ævo
Nil nisi obscænum, piges heu, canebam,
Nunc tuum tantum repetam senili
Carmine nomen.
Tu quoq; hunc votis precibusq; Fulvi
Adjuva ardorem: quotiesq; sumis
Mysticum Christi trepidus nitentem
Corpus ad aram:
Mente tunc tecum memori volutans
Trade me Christo! mea vota nam si
Negligat, certè tibi nil petenti
Tale negabit.
Hoc idem chari mihi præstet oro
Cura Maffæi, & mea dicta quondam
Qui nimis forsan cupidâ bibebat
Bentius aure.
Bentius, quem rectum iter evagantem,
Et parum cautâ calidum juventâ,
Contigit virga Deus, in suumq;
Duxit ovile,
Nunc ubi expletus meliore mentem
Pabulo, currit per iter salutis
Heu procul segnem sua post relinquens
Terga magistrum.

46. *P. FRANCISCO BENTIO.*

BEnti nihil me, sicut antea, juvat
Pervigili studio nil profutura quærere;
Nec quas per urbes cautus, exciso Ilio,
Saxa Ithacæ repetens, Laërtis erràrit puer;
Nec quot Ithacenses pharmacis Circe potens,
Vultu hominum posito, grunnire, porcos jusserit.
Cura magis mi est, lustra jam decem miser
Qualibus in vitiis defixus ipse erraverim:

Cum

Cum me, Dei vix jam manente imagine,
Mortifera induerat fœdam voluptas in ſuem.
Quis me ſequetur fructus, ubi pernovero,
Quot mala Grajugenis Achillis ira invexerit:
Si neſciam veſanus, in quæ me mala
Præcipitem ira Dei, niſi reſipiſcam, actura ſit?
Hei mi laboris, heu dierum ac noctium,
Quas memini in ſtudiis me talibus conſumere,
Male metuentem, ne quis usquam æqualium
Certiùs ac meliùs plures teneret fabulas.
Et tamen ab æquis non gravatè improvida
Judicibus veniam fortaſſis ætas impetret.
Sed nunc columbis concolor cum ſim caput,
Et mihi ſarcinulas brevi legendas ſentiam:
Niſi meliora mente totâ cogitem,
Bis puerum meritò, Franciſce, me vocaveris,
Beatus ille, quem juventæ in limine
Abſtrahit à vitiis ipſe & ſibi adſtringit Deus.
Nec tamen habendus ille in felicibus,
Ad meliora, Deo vocante, qui venit ſenex,
Verum eſt poëtæ nobilis verbum vetus:
Si bene quid facias, ſerò licet, prodeſt tamen
Communi uterq; gratias agat patri,
Sors tibi prima data eſt, mihi ſecunda contigit.

MURETO FRANCISCUS BENTIUS.

Reſpondet Carmini præcedenti.

MUrete, me nunc, ſic antea, juvat
Quæ mihi, quæque aliis das, profutura carmina,
Expreſſa ſancti Spiritus molimine,
His avidis oculis & tale quæritantibus

Et lectitare & lectitando edifcere.
 Labitur inde mihi furtim humor udas ingenas,
Palam arguens quæ pectus intrant gaudia,
 Pectoris exigui majora claustris gaudia,
Conversa studia quando utriusque refricas.
 (Grata utriusque Deo & mortalibus conversio)
Nam uterque nigro noctis è silentio
 Cœpimus aspicere Christi benigna lumina.
Uterque noctis tum relictis artibus,
 Depositis tenebris & arma lucis induit.
De te sed ipse multa deploras; modis
 Flebilibus lachrymans: & ad gemendum me vocas.
Eheu dolor, quid ulcus antiquum novas?
 Jam memini, miser, heu, quod pœnitet, piget, pudet.
Cum vilis ancillæ expavescens voculas
 Immemor officii Christum negavi sæpiùs.
Gallo at canente, cùm me amico lumine
 Intuitus Deus est: prior mihi tunc mens redit.
Ad me ipse tandem triste post tempus redii,
 Exiliensque, foras, laxavi habenas fletui,
Abstersit inde lacrymas Christus meas,
 Speque datâ veniæ perduxit in gregem suum.
Eduxit idem, quod fateris, improbæ
 Servitio dominæ, vindicavit te sibi.
Quid restat ergo? hortetur alter alterum.
 Nunc si aliquis gravior fortasse se offeret labor,
Feramus hunc, Murete, mente qua decet,
 Atque ducem Dominum forti sequamur pectore;
Quod si una utrumque ad vineam hora non vocat,
 Unus utrique tamen promittitur denarius.

47. AD CLAUDIUM QUENDAM.

QUidquid agam, Claudi, seu quo me vertere tentam,
Seu nihil, ut soleo desidiosus agam:
Ante oculos tua mi assiduè obversatur imago,
Unaq; tristitiam gignit & una levat.
Angor enim infelix, quod te, (quo sospite solum
Esse velim sospes, & moriente mori,)
Nunc, ubi sis, quid agas, veterem tibi cura medentum,
An nondum, morbum pectore depulerit:
Nec scio, nec jam scire ullâ ratione potis sum:
Quæ meres angore unica penè necat.
At rursus nihil est, quo me ipse hoc tempore soler,
Quodq; oculos tristi tergeat imbre graves,
Te nisi cùm vana sibi mens sub imagine fingit,
Seu vigilem, dulci sive sopore premar.
Hoc mihi Nepenthes curas dissolvere promptum est;
Luctibus hæc una est apta medela meis.
Tecum ego nunc videor teneros percurrere versûs,
Sive Catulle tuos, sive Tibulle tuos:
Nunc etiam rerum causas tentare latentes,
Discere & unde fluant omnia, quòq; fluant.
Nunc herbâ in viridi, latæ porrectus ad umbram
Arboris, & rivum molle strepentis aquæ;
Aurasq; & dulces avium captare susurros,
Perq; vices tecum multa jocosa loqui.
Gratia dIs, qui mentem homini celeremq; dederunt,
Et quævis habilem fingere spectra sibi.
Illa & plumipedem superarit Persea cursus,
Et celebrem invicti Bellerophontis equum.
Nec mihi, se cujus rerum natura creatrix
Expressam in tabulis cernit, ut in speculo,
Tam bene te docto Titianus pollice pingat,
Quàm mens te assiduè pingere prompta mea est.
Atq; utinam tibi sit de nobis mutua cura,
Nec quin sit, dubito: sed tamen esse precor.

Non ego vulgari te, Claudi, amplector amore,
(Hâc face rara Deus tangere corda solet:)
Me me ipse odissem, nisi tu me gratus amares:
Nec nisi me, quoniam sum tibi charus, amo.
Deniq; cum fuero nulli credenda locutus,
Pars tamen illa mei parvula amoris erit.
DI faciant, longos producere detur in annos,
A pueris cœpta fœdus amicitiæ!

48 *RAPHAELIS URBINATIS Pictoris eximii Tumulus.*
Ipse loquitur.

SIc mea naturam manus est imitata, videri
Posset ut ipsa mea esse imitata manus.
Sæpe meis tabulis ipsa est delusa, suumq;
Credidit esse, meæ quod fuit artis opus.
Miraris: dubitasq;? audito nomine credes.
Sum Raphael, hei mi, quid loquor? immo fui.
Et tamen, his dictis, quid opus fuit addere nomen?
Alterutrum poterat cuilibet esse satis.
Nam mea & audito est notissima nomine virtus:
Et præstare vicem nominis ipsa potest.

49 *AD PETRUM GERARDIUM.*

O Delicati blanda ruris otia,
Curis & ambitu procul!
O dulce murmur limpidorum fontium!
O grata nemorum opacitas!
O sibilantes arborum ingentum comæ!
O prata verè gemmea!
O solitudo amica cogitantibus!
O horror, ô silentium!

Cui nunc canoro gutture obſtrepunt aves,
Nunc canna paſtoris vagi;
Seu mane oves in læta ducit paſcua.
Seu veſpere reducit domum.
O menſa nec luxu affluens, nec ſordida
Dapibus parata ruſticis!
Quas non, heri languentem ut irritet gulam,
Doctus ſaporavit coquus:
Sed filiis juvenibus & ſeni viro
Severa coxit villica.
O bibliotheca nota paucis! ô libri,
Quos rara contrectat manus!
O cella tantum lectuli unius capax!
O ſomne liber, & levis!
O ad beatam tuta vitam ſemita,
Ignota vulgi ſenſibus!
Ut vos requiro, ut mente vos totâ expeto,
Alia peroſus omnia.
Ut lætus ad vos tendit, & gazis libens
Vos anteponit Perſicis,
Quicunque puro pectus Olmeo lavit,
Frondemq; mordet Delphicam.
Quid tu, Gerarde, cui profanis invios
Adire fontes contigit,
Parèsne eaſdem ſequeris, an ſiti malâ
Opum aut peruſtus gloriæ,
Amœnitati ruris & dulci otio
Vitam anteponis aulicam?
O per Licèi cognitos paucis ſpecûs,
Quos ſæpe luſtraſti puer,
Ne ſperne amicus conſill quod dat ſenex,
Quodq; ſibi, ſed ſerò, capit.
A literato te otio avocantibus
Occludito aures, & fuge,
Canora monſtra ut auribus cerâ oblitis
Laertis effugit puer.

Beata

Beata vita non metallo aut indici
Spoliis paratur æquoris.
Animo appetenti pauca, quod ſat eſt, ſat eſt:
Avido atq; inexpleto, nihil.
Cùm tibi ſit, unde liber, & plane tuus
Vitam quietè tranſigas:
Quis heu furor te, quis, rogo, impellit furor,
Vincla ultro ut induas tibi,
Et more pulchrum vivere alieno putes,
Nutus timentem divitis?
Age rumpe nexûs, & jugum collo excute,
Vindexq; & aſſertor tui,
Aude eſſe felix, & procul cuncta amovens,
Quæ mentem humo adfixam tenent,
Per liquida puri ſpatia decurre ætheris,
Æterna tantum cogitans:
Et iſta ſortis lubricæ ludibria
Miranda vulgo deſere.
Utinam mihi olim, flore cum primo rudes
Juventa opacaret genas,
Amicus aliquis iſta monſtraſſet ſenex,
Quæ nunc tibi ipſe cantito:
Non ego periſſe luſtra tot in aula mihi
Vanis dolorem queſtibus.

50. TIBUR.

(De Carmine hoc lege Muretum ipſum lib. III. *Epiſt. 20. quæ eſt ad Paulum Sacratum.)*

QUicunque Herculei ſpectabit Tiburis arces,
Quâ pater Hippolytus, ſacri pars magna ſenatus,
Cura Deûm, loca perpetuo priùs aſpera ſaxo
Molliit, & leni juſſu miteſcere clivo;
Omnia deprendet longè ſuperantia famam,

N

Nec tam regifico constructa palatia sumptu,
Auroque illusas ædes, radiataq; tecta,
Quâm semper virides mecum admirabitur hortos;
Et gelidos fontes, & aquam in sublime volantem,
Seq; in multiplices vertentem, ut Protea, formas.
Præcipuè tamen illi animum novitate movebit
Excisus, res mira, silex, rupesque cavatæ,
Et via facta manu longi per viscera montis:
Quâ se Anio pater insueto pervolveret alveo.
Qui longum per iter tenebroso tramite lapsus,
Exit, & arboribus gelidæ non invidet undæ.
Stant habiles propter Nymphæ, lymphasque paratis,
Exceptas urnis in vasa capacia fundunt.
Parte aliâ ipse suis altricibus adstat Jacchus,
Materniq; memor casûs, flammæq; paternæ,
Gaudet aquis, illisq; libens sua munera miscet.
Dum stupeo, tam multà videns miracula rerum:
Ecce novus procul alituum concentus ad aures
Fertur, & insolitâ mentem dulcedine tangit.
Adspicio, & gressum propius fero; corpora cerno
Parva ex ære avium, æratis nitentia ramis,
Dædala queis variam tribuit solertia vocem.
Quamcunq; adspicias, delusus imagine veram
Esse putes volucrem: nisi quod non evolat usquam,
Sed ramis affixa suis cantu æthera mulcet.
At veræ mirantur aves, & cedere dum se
Turpe putant, liquidis latè, omnia questibus implent.
Hic Lucæ gregius labor est, quem Sequana partu
Ediderat, Siculi renovantem inventa magistri.
Quid? quem non moveat cygnum mentitus adulter.
Illudens simili spirantem à marmore Ledam,
Delitiisq; suis, & aquarum murmure lætus?
Multaq; præterea veterum simulachra Deorum,
Artis opus priscæ. Cunctos verum arduus inter
Eminet Alcides: qui spectans omnia circum
Hesperidum veteres hortos præ Tibure temnit.

Sed

Sed quid ego hæc versu nequidquam includere tento?
Jampridem exiguum præscripti carminis orbem
Excessi: & dictis semper majora supersunt.

51. Idem.

DElicie veterum Tibur volventibus annis
Conciderat, priscum perdideratq; decus:
Et nusquam rivi, nusquam pomaria, nusquam
Ulla super tanti signa decoris erant.
Illa loca antiquis toties celebrata Poëtis
Horrebant turpi squalida facta situ:
Mærebant erepta sibi sua gaudia Nymphæ,
Languentes Anio mæstus agebat aquas.
Omnia tnmpus edax ita deformârat, ut hospes
Quæreret in medio Tibure: Tibur ubi est?
Non tulit hanc speciem divini pectoris heros
Hippolytus, sacri gloria magna chori.
Ille loco senium abstersit, vultusq; priores
Reddidit, & solito jussit honore frui.
Illius imperio jussæ revirescere sylvæ
Cœperunt sparsis luxuriare comis.
Ille novos passim fontes emergere jussit.
Nec mora fit: fontes prosiluere novi,
Quos circumstatuit priscis egesta ruinis
Plurima Phidiacâ signa polita manu.
Ipse Anio fontem pallenti cinctus olivâ
Affluit, & proprias consociavit opes.
Jure igitur fontesq; sacri, sylvæq; virentes
Certatim Hippolyti nomen ad astra ferunt:
Et quoties molli increpuit levis aura susurro,
Hippolytum alternis vocibus ingeminant.

52. Dedicatio hortorum Tiburtinorum.

NEc labor Alcidem fregit, nec blandâ voluptas
Unquam animum casti molliti Hippolyti.
Ambarum hos hortos virtutum accensus amore,
Herculi & Hippolyto dedicat Hippolytus,

53. Idem.

AUrea sopito rapuit quæ mala Dracone
Alcides, eadem nunc tenet Hyppolytus.
Qui memor accepti, quos hic conseverat hortos,
Auctori voluit muneris esse sacros.

54. Bacchus fonti impositus.

NOndum natus eram, cùm me prope perdidit ignis.
Ex illo fontes tempore Bacchus amo.

55. Idem ex adverso respiciens fontem Nympharum.

QUi colitis Bacchum, Comites simul addite Nymphas.
Nam sine ope illarum munera nostra nocent.

56. In tabulam Tantali.

SI quando admittant sua te ad secreta potentes,
Quisquis es exemplo disce tacere meo.

55. In tabulam Jasonis navigantis, & Herculis raptum Hylam querentis.

VIribus auferres, quod fraude parabis Jason:
Eripit Alciden sed tibi raptus Hylas.

58. PRO-

58. PROLOGUS IN PHORMIONEM TERENTII.

Cùm eam aliquot nobiles adoleſcenduli, Hippolyti Cardinalis Ferrarienſis juſſu, acturi eſſent.

ETſi ſcio eſſe hic neminem, qui neſciat,
Quid apparatus noſter hic velit ſibi,
Tamen mearum partium eſſe exiſtimo,
Interea dum ſe mei ſodales comparant,
Bonâ cum veniâ veſtrâ, pauca dicere,
Quæ ſcire vos, & veſtra, & ipſorum intereſt.
Comœdiam Terentii acturi ſumus,
Cui Phormioni nomen ipſus indidit,
Quod Paraſitus in eâ Phormio primas agit.
Neq; hoc videri debet aut mirum, aut novum,
Quandoquidem in omni vitâ, ne dum in fabulis,
Paraſiti, ſcurræ, ſycophantæ, omne id genus,
Bonis repulſis, ipſi jam primas agunt.
Quod ſi quis eſt, parum decorum quid putet,
Juvenes ingenuos perſonatos conſpici, in
Scenam prodire, & quaſi facere hiſtrioniam:
Is ſibi reſponſum hoc habeat, nullâ re magis
Dijudicari omnia, quæ mortales agunt,
Quàm fine, quem is, qui quid agit, proponit ſibi.
Qui ſcenicam artem victus causâ factitant,
Et, ut coquis ac laniis riſum excitent,
Diſtorquent ora, inſulſa dicta dictitant.
Contundunt pugnis ſe invicem, atq; horum omnium
A plebe viles exigunt mercedulas,

Meri-

Meritò histrionum nomen & famam ferunt.
Nil simile nostrum est. Nos, ut nostram industriam
Vobis probemus omnibus, ut communi hero
Hilaremus animum, cui debemus omnia,
Unum id petentes, hunc laborem cepimus.
Quanquam ô supremi cœlites, quem jam omnium
Pudere debet personatum conspici,
Cum id omnis ætas, omnis ordo factitet?
Sed nolo nunc ulcera cujusquam tangere;
Ne quis satyram esse hanc dicat, non comœdiam.
Nunc unum à vobis priusquam hinc abeam postulo,
Si vos, quòd vestri honoris caussa fit, juvat,
Favete, & vigilate animis, vigilate auribus,
Dormite linguis. Qui tacere non queunt.
Benefecerint, si cesserint iis, qui queunt,
Ne & turbent alios, & morbum prodant suum.
Facite, ad conanda inposterum nos talia
Bonitas ut vestra, atque æquanimitas excitet.

59 *E Græco Callimachi.*

NAmque & ego nitido capiti, flavisque capillis
Serta olim Assyrio sparsa liquore dedi,
Et bona in ingratum congessi plurima ventrem,
Cuncta sed in ventos illa abiere leves.
Servârunt solæ commissa fideliter aures.
Corporis hâc una est parte reperta fides.

60. Afficta Trabeæ α)

α) Q. Trabeæ nomen celebre est in Comicis veteribus. De ipso vide P. Crinit. c. 15. de Poet. Latin. & Gyrald. Dial. 8. de Poet Hist. f. 306. Ejus autem non nisi fragmenta quædã ad nos pervenêre. Hos ergo suos sex versus, sanè quam elegantes (quo nomine laudat eos Bongars. epist. 119. ad Joach. Cam. p. 292.) & ad vetustatis imaginem

compositos (quales nescio an & sequentes non habendi sint,) Trabeæ Muretus affinxit, & in eâ re quibusdam eruditis imposuit. Unde & in Lexico Buchneriano voce *Præfica f. 1128.* Trabeæ adscriptos reperias. Sed hanc fraudem Jos. Scal. adeó tulit indignè, ut aculeato admodùm disticho ulciscendam putaverit, quod in silvâ carminum ejus legitur *in Rumetum* (i. e. Muretum) *qui suos versus pro antiquis supposuerat.* Cæterùm eodem fere sensu legitur fragmentum quoddam Philemonis, Græci Comici, (apud Hertelium in sententiis Comic. p. 176. (cujus initium:

εἰ τὰ δάκρυ ἡμῶν τῶν κακῶν ἦν φάρμακον.

HEre, si querelis, ejulatu, fletibus
Medicina fieret miseriis mortalium,
Auro paranda lacrumæ contra forent:
Nunc hæc adminuenda mala non magis valent,
Quam nænia præficæ ad excitandos mortuos
Res turbidæ consilium, non fletum expetunt.

61. In eandem ferè sententiam.

NAm si lamentis allevaretur, dolor,
Longoque fletu minueretur miseria,
Tùm turpe lacrumis indulgere non foret,
Fractâque voce divum obtestari fidem,
Tabifica donec pectore excesset lues
Nunc hæc neque hilum de dolore detrahunt.
Potiùsque cumulum miseris adjiciunt mali,
Et indecoram mentis mollitiam arguunt.

62.

UT imbre tellus, sic riganda mens mero:
Ut illa fruges, hæc bona consilia offerat

63.

GUstanda vita, non fruenda, homini datur.
Nam, cum fruendi tempus est, tum deserit:
Felicius maritus, an cælebs agat?
Privata vita sitne regno dulcior:
An vita regia solium attingat Jovis?
Peregre morari suavius sit, an domi?
Qui, quamq; multi, & quo parandi more sint,
Quo habendi amici? nullus hæc curat puer:
Rarus adolescens: nec senex omnis videt.
Et hæc tamen vitam prope omnem continent.
Quæ si quis acri curâ & usu pervigil
Longo notarit, jamq; secum statuerit,
Quid fugere, quid contemnere & quid persequi
Expediat homini; vix eam ingresso viam,
Quam maximè, quam ex omnibus probaverit;
Obstat senectus invida, & cursum impedit:
Mox avida tristes Lachesis injicit manus,
Sic vivere meditantibus vita evolat.

64.

SI exspectes, Pamphile, ipsa dum negotia
Te accersant ultrò, & dormientem exsuscitent:
Vehementer erras; taciti discedunt dies:
Nec obliviosos officii admonent sui.
Superba res est rei gerendæ occasio:
Semel contempta, nunquam postea redit.
Vigiles oportet, & tua accures memor.
Nam, si ipse rem curare negligas tuam,
Fugit illa, & facile, qui se curet, invenit.
Tu rem, quam cures, postea haud facilè invenis.

65.

MEmini magistrum puero mî olim hoc dicere,
Summum Jovem facere item, ut caupones solent:

Qui vina, ut vendant, turbant, miſcent, diluunt,
Nec cuiquam vini ſimplicis donant cadum.
Itidem illum ajebat, in vitâ mortalium
Nunquam fortunam ſimplicem cuiquam dare,
Sed temperare fata lætis triſtia.

66.

O *Lingua, lingua: ut magnâ eges cuſtodiâ:*
Quæ & aliis ſæpe, & ſæpiùs Domino noces.
Multum aſſecutus, qui bene didicit loqui:
Qui bene tacere, non minus aſſecutus eſt.

67.

N*Ivibus hyems exuperat; & ver floribus,*
Æſtas ariſtis affluit, lacrumis amor.

68.

S*I mihi lacerti, quales olim, nunc forent:*
Non linguâ potiùs tibi opem ferrem, quàm manu.
Nunc tarda membra, & ſanguis adſtrictus gelu
Conſerere in acie cum hoſtibus manum vetant:
Prodeſſe patriæ voce & conſilio ſinunt.
Corpus abit annis: conſilio animus viget:
Vireſque ſenibus defluunt, verba affluunt.

Finis Libri primi.

M. ANTONII MURETI
POEMATUM VARIORUM
LIBER SECUNDUS.

1. *PSALMUS XXVI.* (*al.* XXVII.)
Dominus illuminatio mea.

CLara mea ipse DEUS præpandit lumina menti,
Ipse mihi Deus est indubitata salus.
Quem metuam? vitam ecce meam Deus ipse tuetur.
Cur paveam, varios concipiamque metus?
Cùm fera me vallo cinctum propiore teneret,
Et fureret carnes turba vorare meas:
Ipsemet impegit, qui me propè ceperat hostis,
Ipse cadens vasto corpore pressit humum,
Ergò inimica necem mihi jam si castra minentur,
Nullus erit, pulset qui mea corda, pavor.
Prælia si ingruerint, expers terroris abibo,
Spe fidens unâ præsidioque Dei.
Unum concedi petii mihi munus ab ipso,
Idque unum summis usque petam precibus,
Exigere ut tanti speciosâ regis in aulâ
Fas mihi sit vitæ tempora tota meæ.
Ut collustrem oculis nulli loca nota profano,
Et Domini aspectu, delitiisque fruar.

Cætera desunt.

2. *PSALMUS L.* (*al.* LI)

MIserere clemens, obsecro, mei, Deus,
Illamque magnam planè & admirabilem

Ostende culpis in meis clementiam.
Immensa misericordiæ illa vis tuæ
Iniquitatem deleat, quæso, meam.
Lava amplius me, & elue maculas Pater,
Quas tetra labes sceleris aspersit mihi,
Ut totus à te mundus iterum appaream,
Namque ipse culpas, hei mihi, agnosco meas.
Et usq; quoque lumina obvertam miser,
Armata tanquam facibus, & torvum intuens
Peccati imago animum paventem territat.
Tibi heu, tibi uni, Summe cunctorum Arbiter,
Cujus vereri maximè iram par fuit,
Vesanus illo meque implevi crimine,
Perpetua dictis constet ut fides tuis,
Vincasq; de te si quis aliter judicet,
Ne, quæso sævi; namq;ab ipsâ origine,
Genitricis alvo adhuc tepente, conditum
Maculavit, heu, me fœda peccati lues,
Et tu tamen, cui chara summè est veritas,
Sapientiæ mî arcana detexti tuæ.
Aspergar abs te, aspergar hyssopo, Pater,
Mundusq; fiam, tu benignus me ablues.
Ero ipse tunc nitidior intactâ nive.
Tunc aure lætâ nuncios optabiles
Accipiam, ubi esse mitigatum te audiam.
Tunc & meorum obtrita compago ossium
Exiliet illo delibuta gaudio.
Averte culpis à meis vultum precor.
Iniquitates & bonus dele meas.
Supreme mundum cor creato in me Deus,
Rectumq; rursus spiritum intra me innova.
Noli tuo me arcere ab aspectu procul.
Tuum nec à me Spiritum Sanctum auferas.
Tuæ salutis redde lætitiam mihi,
Et principali spiritu fulcito me.

Via

Vias docebo sedulus iniquos tuas,
Et mente versâ ad te redibunt impii.
Turpi inquinatum cæde me expia, Deus,
Deus salutis auctor, & princeps meæ.
Lingua ut molestis impedita nexibus
Soluta laudes cantet exultim tuas.
Tu Domine, labra, qui potes, aperi mea,
Et patere laudis me esse præconem tuæ.
Nam victimarum duceret sitte cruor,
Magnam obtulissem victimarum vim tibi.
Sed tibi holocausta ingrata, & injucunda sunt,
Sacrificium tibi omnium gratissimum est,
Mons, criminis quam vexat admissi dolor,
Contritum, & abjectum ad pedes tuos, Deus;
Cor pœnitentis spernere haud quaquam tuum est.
Domine Sioni jam benefacito libens,
Excelsa surgant magna & urbis mœnia.
Tunc justa sacra, & vera faciemus tibi.
Tunc, tibi holocausta, qualia ipse vis, cadent:
Tunc, quod tenello te juvet vitulo magis,
Tuis sonabit omnis ara laudibus.

3. *AD SACRAM CHRISTI CRUCEM.*

O Una ante alias omnes venerabilis arbor,
Quæ roseo Domini tincta cruore mades:
Ter felix ô spina, sacro quæ in vertice fixa
Divinum æterno cingis honore caput.
Felices clavi, felicia vulnera, felix
Hasta, sacrum licuit cui reserare latus,
Ut manans geminus sanctis ex artubus imber
Humani maculas elueret generis.
O mihi si detur fel illud, & illud acetum,
Dulcia quod Domini contigit ora mei;

Quidni utrumque mihi sit nectare dulcius? ille
Dempsit eis omnem tactus amaritiem.
Sed maneat potius felli nativus amaror,
Immodicus fauces & mihi radat acor,
Ut tormentorum fas, ô bone CHRISTE, tuorum
Degustare aliquam sit mihi particulam.
Heu miserum me, Christe, ego te hoc in stipite fixi,
Debita erant culpis supplicia ista meis,
Pro me tam lato mihi vulnere pectus apertum est,
Imposita & capiti spinea serta tuo.
Perque manûs ego, perque pedes ferrum istud adegi,
Hæc te cuncta mei ferre subegit amor:
Quod pro me indueras, pro me est lacerum undique corpus
Vulneribus nec jam pars patet ulla novis.
Et cesso in lachrymas? quæ me tigris aspera, quæ me
Ursa ferox, silvas inter, & antra tulit?
Fundite largifluos immitia lumina fletûs
Tundite nil veritæ pectora dura manus!
Ante crucem te, CHRISTE, tuam projectus adoro,
Ac licet indigno te tamen ore precor,
Ut quando generis lavisti crimina nostri,
Quod sine te inferni præda latronis erat,
Sordentem vitiis me, & probris undique opertum
Et nimis illecebris corporis implicitum,
Quamquam oblectantem tua per vestigia ducas,
Participemque tui muneris esse velis,

4. AD EANDEM.

O CRUX tincta sacri flumine sanguinis
Olim supplicium mancipiis grave.
Nunc regnum capiti præcipuum decus,
Te flexo colimus genu.
CRUX hostes hominum sola procul fugat,
CRUX sola insidiis munit ab omnibus.

Adversa

Adversa intrepidus despiciat, licet:
Cujus spes cruce nititur.

5. AD B. VIRGINEM, TEMPLI AD NIVES, SEU MAJORIS ROMÆ.

NOX nondum exacta est, cristata sed ales acuto
Significat cantu, non procul esse diem.
Et mihi jam precibus placata ex more diurnis
Numina; quid, dum se lux nova prodit, agam?
Quid potius, quàm jacta novi fundamina templi,
Illa etenim festi est hujus origo, canam?
Virgo fave ter sancta, tuo hæc meditamur honori,
Et quanquam incultos excipe blanda sonos.
Liberius triplici cinctus diademate frontem
Romuleæ custos urbis, & orbis erat.
Patricii per idem tempus florebat honore
Joannes atavis reque fideque nitens.
Par erat huic opibusque locoque, & moribus uxor
Et prorsus tali nubere digna viro.
Sed sterilem illius Dominus concluserat alvum:
Nec jam anui prolis spes erat ulla super.
Nec quisquam ejusdem, quem lex Prætorve vocaret,
Gentis erat, ipsi gens sibi tota duo.
Sæpe sibi hæredem precibus poscebat uterque:
Non exauditas flebat uterque preces.
Venerat assuetis succincta caloribus æstas,
Torrebat fissos Sirius acer agros.
Compositi lecto chara cum conjuge tandem
Lumina Patritii vinxerat alma quies,
Cùm virgo frontem stellis redimita coruscis
Per thalami clausas visa subire fores.
Stansque toro supra: Quid te tàm sæpè fatigas
Hæredem certum, dum tibi poscis? ait.
Ipsa ego, quam cernis, jam nunc tibi destinor heres,
Quæ pedibus lunam, lucidaque astra premo!

Tu modo, quæ dicam, memori fac mente recondas,
Non tibi fas verbis indubitare meis.
Proxima cùm radiis aurora retexerit orbem,
Conscende excelsas impiger Exquilias.
Quâque solum latè nivibus candere videbis,
Hic claranda meo nomine templa loca.
Dixit in cœlum multâ cum luce reversa est:
Ima seni gelidus concutit ossa pavor.
Surgit & extemplo Lateranas tendit in ædes,
Cunctaq; Pontifici voce tremente refert.
Ille quoque objectam speciem sibi narrat eandem
Visaq; res cura dignior esse gravi.
Pontificis jussis clerus populusq; vocatur,
Monstratique simul per juga montis eunt.
Devenêre locos, ubi se nix plurima cœlo
Fuderat, & latam sparsa tegebat humum.
Attoniti unâ omnes præsentia numina clamant,
Pacemq; & veniam supplice voce petunt.
Nec mora, signatur templo area lata futuro:
Liberius sancto consecrat ore locum.
Hinc Nonis adjectus honos Sextilibus ille est:
Hinc agitar festus nunc tibi Roma dies.
Nos quoq; jam ad templum, quoniam diluxit, eamus,
Virginis ut sanctæ ritè precemur opem.

6. ECCLESIA GENTIUM.

FUsca quidem, (neq; enim pudor est mihi vera fateri,)
Sum, fateor, vultu fusca, decora tamen.
Me fuscam genitrix in luminis edidit oras,
Et vitiis sparsam multiplici maculâ.
Gratia sed nitidis ubi me semel abluit undis,
Tota fui subitò candida tota decens.
Hinc me pulcher amat sponsus super omnia rerum,
Datque animi assiduè pignora certa sui.

Ipsa quoque ut par est ipsius amore liquesco.
Pro quo dulce mihi est vivere, dulce mori,
Quàm jucunda exest animæ mihi flamma medullam!
Quam suave in medio pectore vulnus hiat!
Nec meus hic ullo minuetur tempore languor:
In bona nil juris talia tempus habet.
Quin etiam cùm mors animâ seduxerit artus,
Tùm demùm æternus nos sociabit amor.

7. AD NICOLAUM VIENNENSEM EPISTOLA.

INclyta nobilium soboles, NICOLÆ, parentum,
Qui jam nunc, ipso ex ætatis limine signa
Virtutis præbes nobis manifesta futuræ,
Nimirum sapis, & rem rectè intelligis unus,
Qui licet antiquis ortus natalibus, haud te
Ante tamen ponis reliquis sed fronte modestâ
Alloqueris cunctos: vultuq; humanus amico,
Non ulli renuis dextram præbere fidelem:
At quidam contra nullis majoribus orti,
Ore tamen tumido voces efflare superbas,
Æqualesque suos audent contemnere, tanquam
Indignos, queis sese æquali fœdere jungant.
Quos tu deridens, inter nihil esse, parente
Quo sit quinque creatus, ais, dum sit modò veræ
Virtutis studiosus, ametque in rebus honestis
Ponere labentis fatalia tempora vitæ.
Cui non Sicaniæ notus dominator opimæ,
Qui de figlinâ est ad regni evectus habenas?
Ad contra Persei, qui claram rexerat olim
Pellenen, natus, fortunæ ludibrium, amplos
Inflabat folles, & regis filius, unco
Impositam incudi versabat forcipe massam.
Quid? non & matris captiva abjecta propago,
Flamma index regni cui circum tempora fulsit,
Regali sedit folio? Quid stemmata jactas?
Num pueri regum parte enascuntur eâdem,
Qua mendicorum? numquid communis utrique
Materia est numquid morbis obnoxius æquè est,
Quem cana Assyrio velat medicata veneno,

Prin-

Principibus proavis claroque ex ſanguine natum,
Et ſub Aquitanis ſordet qui bardocucullis,
De peronato genitus patre? nonne ſorores
Noctigenæ, vitas hominum quo pollice verſant,
Sunt æquè immites generoſis, vilibus æquè?
Quidnam igitur præſtat mendico hic nobilis iſti?
Aut quid nobilitas tandem eſt, niſi fumus inanis?
Nam ſi vim verbi inſpicias, & nobile ſcortum
Dicitur, & latro nonunquam nobilis: imò
Nomine ita accepto, Pornus quoque nobilis ipſe eſt.
Sed nempe inſanit vulgus, multoque veratro
Indiget, indignos alienis laudibus ornans,
Qui ſe non ullo deturpat crimine, quique
Viribus ingenuas totis amplectitur artes,
Is mihi, ſit quamvis genitore creatus egeno
Nobilis eſt: at qui, vitiorum mole gravatus,
Nil præter ſtatuas, & avorum nomina jactat,
Si verum excutias, longè abjectiſſimus ille eſt.

8. AD JANUM ANTONIUM BAIFIUM.

JANE mei cordis longè pars maxima, quo cum
Dulce mihi eſt totos crebro componere ſoles,
Dum tu aut Niliacæ meditaris funera Thisbes,
Inficiens atro candentia poma colore;
Aut opus eximium numeris ſublimibus aptas,
Syrmate conſpicuus, picturatoque cothurno:
Carmine nos humili noſtros includimus ignes;
Aut brevibus ſcriptis dulces affamur amicos;
Aut vitiis genuinum infigimus. Omnia nos hæc
Parvula inaudaces: tibi fas majora parare,
Cui totus ſe Helicon, totusque recludit Apollo,
Ad vires ſe quenque ſuas componere verum eſt.

9. AD STEPHANUM JODELLUM.

SEmina ſunt quædam naſcentibus inſita nobis,
Queis duce naturâ, ad varias impellimur artes.
Ille fori rabiem, veſanaque jurgia laudat,
Et pavidos gratâ defendit voce clientes,
Impatiens oci; contra hic ſulcare carinis
Regna tridentiferi gaudet patris, & trabe vaſta
Viſere longinquo terras ſub ſole jacentes;
Prodigus hic vitæ violentis ducitur armis,
Gaudet & hoſtili ſtagnantes ſanguine campos
Aſpicere, & litui ſonitu recreatur acuto;
Ille ſui nunquam fines excedere agelli
Auſus, amat tacitis deducere paſſibus ævum,
Proſcindens magnæ gremium genitricis, & altis
Pinguia Triptolemi committens munera ſulcis.
Nos Muſæ, Jodelle, tenent genitorq; Lyæus,
Quem rigidi ambiguo venerantur numine Thraces,
Et Nymphæ celeres, & capripedes Satyriſci.
Nos & luce novâ luſtrat dum Delius orbem,
Et jubar auricomum tremulis dum fluctib9 abdit,
Addictos ſtudiis videt, intentosque labori.
Sed tua te virtus, animi te vividus ardor
Æquales longè ante alios unum abripit: uni
Purpureis dictant Muſæ tibi talia labris
Qualia pulchricomus, choreas docentibus ipſis,
Cantat, & ad numerum ſimul ipſe movetur Apollo.
Felix ingenii, viridi cui detur ab ævo
Longævos æquare ſenes, & carmine dio
Demulcere animos! Jam te ipſe tumeſcit alumno
Sequana: jam virides reſonant tua nomina ripæ.
Perge agedum, neu te venienti ſubtrahe famæ!
Non te parca feret totum: non totus obibis,
Parsque tui effugiet ferales optima flammas.

Muſ-

Musa suos vetat ipsa mori: dat vivere Musa
Perpetuò, & famam memorem per secla propagat,
Cœlo Musa beat, famam tibi Musa perennem
Protrahet, & cœlo te olim, Jodelle, beabit.

10. ELEGIA
Ad F. Verum Lomenium.

HEu mihi, cur genio vis me pugnare, Lomeni,
Naturæque jubes vertere jura mea?
Curve parum gratas impellis durus ad artes,
Musica cui solum sacra placere vides?
Nam nec agris miles fieri, nec idoneus armis,
Cui semel arrisit rustica vita, potest.
Nec si quem placito nascentem lumine Clio
Viderit, admotâ contigeritque manu:
Aut bonus hostiles unquam fœdare catervas,
Aut ad sæva fori jurgia promptus erit:
Omnia sed fugiens tranquillæ inimica quieti
Exiget ætatis mollia fila suæ,
Magnarum securus opum, securus honorum
Omnia despiciens, quæ leve vulgus amat:
Ille etiam summos audax contemnere reges,
Præque sua miseros conditione putans.
Castra juvent alios, bellique inamabile murmur,
Missaque non siccæ corpora multa neci,
Queis rapiat primæ teneros lanuginis annos,
Acceleretque suum Parca severa diem;
Gaudeat hic miseros inter clamare clientes,
Et pavidos duro terreat ore reos;
Hic adeat terras alio sub sole calentes,
Littoraque instructâ plurima classe legat,
Seu ferat Herculeas animus spectare columnas,
Seu ferat annosos ire ad Hyperboreos:

Durus, qui fragili vitam committere ligno
Audet, & ignotas æquoris ire vias,
Nec timet in verso decumanos marmore fluctûs
Securusque animi squamea monstra videt.
Non sic divini, mitissima pectora, vates,
Æthereo quorum flamine corda calent;
Ocia sectantur sed enim, tacitosque recessus,
Et sua neglectis urbibus arva colunt,
Splendidaque & multo spectanda palatia luxu
Contemnunt, humiles anteferuntque casas:
Illic & siccant generoso plena Lyæo
Pocula Bistoniâ frigidiora nive.
Sic ego sim, liceatq; mihi, mea Musa, per agros
Non aliâ vitam ducere sorte meam.
At tu, quantum in te est, aliò nos ducere tentas,
Astrææque sequì numina, Vere, jubes.
Ecquid, ais, quæso molli tibi carmine quondam
Proderit, aut homines, aut cecinisse deos?
Scilicet ut voti fueris cùm fabula vulgo,
Cumque erit in vultu plurima ruga tuo,
Fortiter esurias, ut te mala cogat egestas
Multa pati forti non patienda viro:
Sectari mensas, blandè appellare potentes,
Tollere mentitis laudibus astra super.
Quod nisi desiperes, poteras in luce forensi
Versari, & laudem quærere, opesque tibi,
Excute deceptâ blandum de mente furorem,
Quid tibi, ni caveas, pernitiosus erit.
Advertit tardas qui recta monentibus aures,
Exitium demens fabricat ipse sibi.
Ergò ego, ut hirsuti verbosa volumina Baldi,
Ut discam leges, Justiniane tuas,
Dediscam teneri modulamina blanda Properti.
Dediscam numeros, culte Tibulle, tuos?
Ah peream prius; & sævo me fulmine tactum
Trudat in obscuras Jupiter ipse domos.

Dispe-

Dispeream, si quicquid opum, si quidquid honorum est,
A genere hoc vitæ me revocare potest.

II. AD JOANNEM AURATUM, virum utrâque linguâ eruditissimum.

AURATE gentis grande decus meæ,
Qui tensa doctâ fila legens manu
Seclis inexpertum vetustis
Ambrosio jacis ore nectar.
Quid esse caussæ suspicer, invida
Suis quod ortos Gallia finibus
Aut odit, aut spernit poëtas,
Usq; favens peregrinitati?
Atqui vetustis temporibus suos
Et fovit Hellas & Latium suos:
Quæ pravitas nos mentis anos,
Ne faciamus idem, coërcet?
Nihil daturum me auribus hic tuis
Velim arbitreris. Sim licet & fide
Pridem tibi, & communitate
Sanguinis, & patriæ alligatus:
Nil ista sed me commoveant tamen;
Aurate, palpo percutere inscium,
Ut laudibus te ornare pergam.
Ni tua me propè singularis
Virtus moveret, Nil faciles tibi
Musæ negârunt: seu libeat fide
Sacrare Græcâ, seu Latinâ
Nobilium inclyta facta regum,
Hæc arte quondam quas sibi copias
Dirces alumnus, quod peperit decus?
Contrà, tuos mercede justâ
Quisnam hodie decorat labores?

Præjudicatæ quòd nisi nos premat
Auctoritatis pondus, erit nihil,
Cur non, metu planè remoto,
Cedere te inficiemur ulli.
Sed nempe virtus temporibus jacet
Depressa nostris: hinc fit, ut unici
Virtutis altores poëtæ
Clade etiam simili premantur.

12. IN DISCESSU DANIELIS SCHLECHERI, FILII longè dulcissimi.

DEscende cœlo, & jam mihi lugubres
Regina dicta Calliope modos,
Quibus furentem, eheu, sub imis
Visceribus retegam dolorem.
Dic diva, carmen, quale per herbidi
Ripas caystri, candidulum caput
Trajectus immiti sagitâ,
Voce canit moriente cycnus:
Aut qualia olim conjuge Thracius
Raptâ sacerdos dixerat, ad sonúm
Quorum & feræ immanes quierunt,
Et rabidi posuère venti.
Ah! unde quæstus incipiam meos?
Quæ prima se vox pectore proferet,
Iterque laxabit querelis?
Nam meus hinc Daniel recedit.
Nunquamne posthac ô juvenum decus,
Quotquot, jugales dum citat aureos,
Terramq; collustrat jacentem,
Ignivomo videt ore Phœbus,
Nunquamne posthac conspiciam tuos,

SCELEI-

SCHLEICHERE, vultus? cur igitur moror,
Nec tristis invisæq; vitæ
Fila ferox inimica rumpo?
Jam jam valete ô gaudia, & ô joci,
Et quicquid ante hac dulce fuit mihi:
Venite jam fletus perennes,
Perpetuiq; venite planctûs.
Innixa ramis Daulias ut novis,
Cui cantus auceps furtificâ manu
Pullos tenellos involavit,
Mœsta sedet, geminatq; questûs,
Et se doloris vulnere conficit:
Sic ipse, postquam desiero tui
Aspectu amato atque expetito
Posse animum exsatiare vultus,
Eheu, quibus tunc fluctibus opprimar!
Quantas dolorum perpetiar faces!
Quam sæpe, te ut spectare possim,
Morte meâ cupiam pacisci!
Lenito crebris hæc mala literis,
O nate, saltem, neve animo patrem
Depone, qui dum vivet, unum
Pectore te retinebit arcto.

13. AD CLAUDIUM VOESIUM.

CLaudi integello pectore amabilis,
Qui mente solus disjicis à meâ
Acerba curarum benignis
Vocibus, alloquioq; dulci.
Non sic timenda est, in Lybiæ jugis
Quæ matre ruptâ vipera nascitur:
Non scorpii caudâ minaces,
Non geniti sub aquis chelydri:
Non herba tetro noxia gramine,

Quamcunq; tellus Thesalis educat ;
Non illa, quam stillante rictu
Spuma canis genit triformis,
Dira ut latentis tela Calumniæ,
Quam Dite tellus sustulit ex patre,
Nefariam, insontesq; fictis
Criminibus premere efficacem.
Hæc conglobatis suspicionibus
Beli nepotem perdidit, hæc mala
Adegit ad potum cicutæ
Innocuum sophiæ parentem.
Dum Phœbus Indos exoriens novo
Afflabit igni, Beticolas cadens,
Non ulla Thesidæ modesti
Secla pudicitiam tacebunt.
Aggressa blandis hunc sua fraudibus
Noverca pellax: quid juvenum decus,
Labentis istud ver juventæ
Perdis, ait, tenerumq; florem?
Cur editorum per juga montium
Antris latentes persequeris feras?
Tibi absq; telis, retibusq;
Præda domi melior parara est.
Accede, neu te pœniteat mei
Fructûs pudoris capere primulos:
Non me ore natura indecoro
Protulit immeritamve amari:
Quid vana legum vincula te movent?
Natura nullos concubitûs vetat,
Sed compedes vanissima istas
Cura hominum sibi fabricata est.
Nil ille motus, desine vocibus
Tentare mentem spurcidicis meam,
O spurca & in tauros furenti
Progenies genitrice digna.

Hæc fatus in tesqua, & nemorum abditos
Abit recessus, gesa manus rotans:
Vadentem odora & vis sagacium
Anteit, & sequitur Laconum.
Quid innocenti sed juventi tamen
Servasse tanto à crimine profuit
Mentem, si apud patrem reversum
Impia plus potuit noverca?
Cujus querelis ille adeò integer
Per vota patris filius occidit,
Cautes & eliso marinas
Imbuit emoriens, cerebro.
Nec me venenis non petiit suis
Illa ipsa mendax anguipedum soror,
Mendaciorum procreatrix,
Perpetua & scelerum architecta:
Sed dexter illi me eripuit Deus,
Umbone tanquam me triplici tegens:
Cujus memor, unquam canoris
Versibus hunc celebrare mittam.

14. AD PETRUM RONSARDUM Gallicorum Poëarum facilè Principem.

RONsarde Aonii pectinis arbiter,
Qui princeps resonum sollicitas ebur,
Ventorumq; minas, & celeres potens
Lapsûs sistere fluminum.
Qando te reducem Vindocino ex agro
Cernemus, veterum turba sodalium?
Quis te, quis niveo vellere conditus,
Nobis restituet dies?
Quid desiderio perpete nunc tui,
Heu quæ non facimus vota? quibus sacros

Postes muneribus cingere parcimus?
Quas non concipimus preces?
O saltem interea, quicquid agis, memor
Nostris vive: ita te curibus aureis
Rumor per liquidum gemmeus aëra
Spectandum populis vehat!

15. AD NICOLAUM DENISOTUM COMITEM ALSINOTUM.

B*Acchus poëtas & facit, & fovet:*
Bacchus poëtarum ingenia excitat,
Bacchus novem præstat puellis,
Et melior, potiorq; Phœbo est.
Ter terna quisquis pocula sumpserit
Dulcis Falerni, sentiet hic sibi
Calere divino furore
Carmina en ejicienda mentem.
Sic lætas olim, vixit Anacreon,
Cinctus virenti tempora pampino,
Sic Ennius semper madenti
Gutture carmina funditabat.
Algentis at quos potus aquæ juvat,
Frigent eorum carmina, nec ferunt
Ætatem. Ades, mecumq; plenis
Hic cyathis, Nicolae, certa.
Miranda seris carmina posteris
Uterq; loto gutture concinet,
O dulce tormentum, ô gravatis
Certa quies animis Lyæe!
Quænam imperiti pocula quærimus
Voculas undæ? quod bifidi duplex
Montis cacumen somniamus?
Quam petimus fatui Hippocrenen?
Hæc Hippocrene est: unius hic liquor

Vates

Vates ſtupendos efficere evalet.
En, par pari gratus rependo:
Hoc ego te cyatho ſaluto.

16. AD JANUM TILIUM PARÆNETICON.

MOdus tenellis quis tibi ab unguibus
Vitæ tenendus, Jane, ſit, accipe,
Benigna quem natura finxit
Ingenio puerum ſequaci.
Primùm ergo amorem numinis intimo
Serva usq; fixum pectore, & illius
At juſſa te compone: nulla eſt
Sors nocitura Deum colenti,
Fac & parentes ſis pius in tuos,
Honore & illos promerito colas:
Impune nunquam ſprevit ullus,
A quibus ortus erat, parentes,
Fas & magiſtris, ſint licet aſperi
Nonnunquam, honorem reddere debitum,
Si quando te objurgent, id illos,
Te quòd ament, facere arbitrator.
Nam primula ætas innumeris rapi
Affectionum turbinibus ſolet:
Frænari eam quare & magiſtri
Aſſiduo imperio neceſſe eſt.
Nil turpe factu dicere fas puta:
Quæ quisq; gaudet dicere, eis quoq;
Gaudere patrandis putatur,
Indicium ſua cuiq; lingua eſt.
Diſce & : ſodales quos tibi debeas
Parare: nam omnes conſimiles fere
Evadere illis aſſolemus,
Queis cum agimus: neq; peſtilenti

Si quis frequenter vixerit in domo
Nec si in malorum cœtibus, ut sibi
Contagio nil obsit, unquam
Arte cavere valebit ulla.
Vide ergo, ut illos, Jane, pares tibi,
Queis esse te olim consimilem voles.
At immodestos quos videbis,
Et cane pejus, & angue vita.
Laborem amato, dum juvenis viges,
Ut ocieris, cum senium premet:
Laboris osores nec ulla
Laus sequitur, neque splendor ullus.
Hæc si sub imo pectore clauseris
Præcepta, Tili spes bona tenet,
Tuis, fore, ut majoribus te
Persimilem videamus olim.

EPI-

EPIGRAMMATA.

17. ANTONIO GOVEANO.

SUmme poëtarum, quos secula nostra tulerunt,
Cui sacra Castalii fluminis unda subest,
Accipe non tetricâ juvenilia carmina fronte,
A domino limam jussa subire tuam.
Ut tibi si (quod vix ausim sperare) probentur,
Olim se lucem posse videre putent:
Sin minus, æternâ damnentur ut omnia nocte,
Aspectu tanti facta beata viri.

18. Julio Cæsari Scaligero.

SCaliger Aoniæ decus immortale cohortis,
Qui, quæ altos ornant, singula, solus habes,
Altera Veronæ, major sed fama priori,
Cui Clarii munus cessit utrumq; Dei,
Cui tot se debent animarum millia, per quem
Sæpius est Stygii cymba quieta senis,
Quod tantum augustâ de majestate remisti,
Ut placido versus videris ore meos,
Præmia quæ tandem tibi digna reponere possim?
Devoveam si me, vix satis esse putem.
Tune meos versûs voce ut laudaveris illâ,
Quam stupet, & quâ nil grandius orbis habet?
Præmia quænam igitur reddam tibi digna? sed erro:
Præmia non debent reddier ulla diis.
Anne tuas igitur describam carmine laudes?
(Laudari humana numina voce volunt.)
Deficient humeri tanto sub pondere, nec jam
Tuta erit in tanto nostra carina mari.
Quidnam igitur? taceo, satis hunc dixisse putandum est,
Se quicunque satis dicere posse negat.

19. GUILIELMO MOMBASIO EPISCOPO LECTORENSI.

QUòd tàm censeris generoso sanguine, Præsul,
Quodq; es tam multis clarus imaginibus,
Illa quidem certè laus est non infima, sed quæ
Tota ad majores sit referenda tuos.
Quòd superas opibus multos, quòd honoribus anteis:
Fortunæ hæc dici munera posse vides,
Quòd sis augusto spectandus corpore, forsan
Natura hanc dotem vendicet ipsa sibi.
At quòd tàm multis fulges virtutibus, atq;
Eximiis rari dotibus ingenii,
Quòdque tuis lucem præferre nepotibus illam,
Quam tibi majores antetulere potes:
Hæc demùm est tua laus: hæc Præsul, laus tua demùm:
Una hæc te superis inserit ordinibus.

20. In Ponticum.

AUrea non vanâ jactas tua carmina voce:
Purgari solo nempe quod igne queunt.

21. In Noallium.

NIl obscenius est tuis libellis,
Nil obscenius impudiciusq;
Et vis te tamen ut putemus esse
Numâ Fabricioq; sanctiorem.
At sententia nostra ea est, Noalli,
Quisquis versibus exprimit Catullum,
Raro moribus exprimit Catonem.

22 In Virgilium.

Virgilius ipse loquitur:

COR

COr Phœbi, Phœbus Latii, Vatum Pater & Rex,
Fons ex quo Aonia prosilit humor aquæ.
Par volui primum, major sed factus Homero,
In Græcos Romæ jura secunda dedi.
Ad cælos tandem raptus, Jove judice, dicor
Nectareâ illorum vincere voce sonos.

23. Neque avaros, neque prodigos probandos esse.

IMproba quem partis cumulandi plura libido
Detinet, & juris non sinit esse sui;
Quem vexant damnosa modis insomnia miris,
Dum sua sub tacitâ pondera nocte putat;
Qui queritur tardas non sæpiùs ire calendas,
Quiq; nihil pensi, dummodò quærat, habet;
Omnia præ lucro contemnere jura paratus;
Nec mihi, nec cuiquam, credo, placere potest.
Sed neq; qui ternis decies centena diebus
Fundit, & in sumptu nil putat esse nimis:
Quiq; etiam noctu positâ cum luserit arcâ,
Non alio ritu tempora lucis agit;
Quem sol si primo locupletem viderit ortu,
Redditus ex Crœso protinus Irus erit,
Qualis apud Stygiam torquet rimosa paludem
Vano virgineas urna labore manus.
Quisnam igitur? qui se cautâ sic temperat arte,
Ut mediam servans vitet utrumq; latus.
Profidus, ad facilis; parcus sibi, largus amicis,
Atq; etiam largus, cum petit hora, sibi;
Qui nec opes terræ furtim componere, sed nec
Perdere discincti more nepotis amat,

24. In Romanum.

CUm somnus pigris vix dum est excussus ocellis,
Atq; recens orto pluma relicta die,

Incla-

Inclamas multo puerum, Romane, boatu,
Ora lavaturas qui tibi portet aquas:
Tunc & gingivas multo sale sesquipedales
Proluis, & guttur terq; quaterq; tuum.
Esse quid hoc dicam, quòd cùm tàm sæpè lavetur,
Nunquam non tamen est sordida lingua tibi?

25. In malos Principes.

JUpiter in faciem, propter sua probra, lupinam
Mutavit regem, Mænalis ora, tuum.
Ille quidem Regum solus, mihi credite, non est
De se qui dici promereatur idem.

26. In Corellium.

SUtor es, & pistor, lanius, lenoq; coquusq;
Mercatorq; bonus causidicusq; bonus,
Te tamen in totâ non est mendicior urbe,
Nec quem paupertas arctius ægra premat.
Dic agedum, qui fit (nam res est mira, Corelli,)
Cùm tot res facias, rem facere ut nequeas?

27. Stephano Alisio Burdegalensi.

SI mea se faciles dederint in vota camœnæ,
Ut per plura meum secula carmen eat:
Tu pariter mecum memori celebraberis ævo,
Et tibi scripta vetus per mea nomen erit,
Sin (sed enim verbis & pondus & omen abesto!)
Non seneant domino longius illa suo:
Non tamen idcirco tibi displicitura putabam
Hæc magni in te animi pignora parva mei.

28. Mario Crucio.

FOrma ætate perit: vires ætate fatiscunt;
Casibus innumeris, eripuntur opes:

Una, Mari, est virtus, quam non vis temporis aufert,
Non premit indigno sors inimica pede.
Una suos invicta perennibus inserit astris,
Fortunæ imperio liberat una suos,
Hanc sequere. Insani est post ponere firma caducis,
Veraq; quæ bona sunt spernere, falsa sequi.

29. De virtute & gloriâ.

VIrtus ut solidum quiddam est, & corpore constans:
Æqua sed ex umbræ gloria fluxa levi.
Hanc igitur quisquis neglectâ amplectitur illâ,
Huic mage quàm corpus corporis umbra placet.

30. Sub exortum diei.

ROscia purpureos effert aurora jugales,
Et nitidum soli prævia sternit iter.
Noctis aves dudum rupere silentia cantu,
Nullaq; jam cœlo, rara vel astra micant.
Exit flammivomo Phœbus spectabilis ore,
Et tenebras densæ noctis abire jubet,
Christo, Patris splendor, vero me lumine reple,
Atque meo tenebras pectore pelle procul!

31. De voluptate & ratione.

CUm, velut excelsâ residens in puppe, voluptas
Arbitrio mentem pellit agitq; suo:
Horrida bacchantes ineunt certamina venti,
Navemq; in Syrtes, & vada cœcâ trahunt,
Illinc ambitio, dolus hinc consurgit, & atrox
Ira cruentatas sanguine tincta manus.
At ratio regimen navis si sumserit, ecce
Compositis undis æquora tuta silent.

Ipsa ratis nullo ventorum extorrita flatu
In portum certo tramite flectit iter.

32. In Paulum.

QUæ tu condideras, inspexi carmina nuper,
Lectaq; sunt, fateor, terq; quaterq; mihi.
Nec tamen evalui cognoscere, quid sibi vellent,
Usq; adeò obscurè scribere, Paule soles.
Nam tu verba, puto, ex libris accepta Sibyllæ,
Quæq; Catonis erant tempore prisca nimis,
Versibus insercis, gaudesq; obscurus haberi,
Et velut inductâ singula nube tegis.
Errâsti hoc tantùm, quòd mittens carmina, Paule,
Debueras una mittere Grammaticum.

33. Petro Quintio.

SI Dea, quæ dubiis huc illuc passibus errat,
Et regit humanas lumine capta vices,
Quem Labyrintheis erroribus egit, Ulyssem
Ad patrios esset passa sedere focos:
Membraq; lausq; viri tumulo caperentur eodem,
Et tegeret nomen, qui tegit ossa, lapis.
At quoniam fatis variè crudelibus actus
Dura tulit terrâ plurima, plura mari:
Vivit, & evectus rutilis super æthera pennis,
Mæonio clarum carmine nomen habet.
Macte animo, Quinti, dum te sors invida vexat,
A patrisq; procul finibus esse jubet.
Virtutem illa tuam toto disseminat orbe,
Dumq; nocere cupit, sic quoq; sæva juvat.

34. Claudio Burgo.

PErpetuo mœres, nec frontem exporrigis unquam,
Hoccine tu quæso vivere, Burge, vocas?

Is de-

Is demum verè vivit, qui mente serenâ,
Et nitido lætos exigit ore dies.
At qui perpetuis torquet se angoribus, hunc non
Vivere, sed lentâ morte perire puto.

35. In D. Catharinam.

QUo te præcipué commendem nomine, virgo?
Laus etenim quæ te non minor esse queat?
Magnum erat errores veterum liquisse parentum;
Majus ad imperium deseruisse fuit.
Magnum erat immanis rabiem sprevisse tyranni;
Supplicia at majus sponte subire fuit.
Magnum erat his vitam sponte objecisse periclis:
Majus nunquam animo succubuisse fuit.
O decus eximium patriæ, sexusq; poliq;!
Dicere te merito nullus honore potest.

36. Eadem de seipsâ loquitur.

ILlecebras inter medias educta virago,
Re princeps, mulier corpore, mente dea,
Nixa Deo, mundi spernens mala gaudia: vici
Tum tormenta animo, tum ratione sophos.
Non rota, non gladii, non ipsi horrenda tyranno,
Mors potuit mentem sede movere meam,
Scilicet haud quicquam mens Christo afflata veretur,
Ille meæ vires, & mea vita fuit.
Quid fuit? estq; fuitq; atq; est sine fine futurus,
Principium vitæ mors dedit ipsa mihi.
Qui legis hæc, sic tu te etiam compone viator:
Mors tibi pro Christo vita perennis erit.

37. In Commentarios Juris Civilis, Francisci Connani viri clarissimi.
Liber loquitur:

DUm tua nil præter curantis commoda, Lector,
Me patris assiduo cura labore polit,
Dumq; diebus amat totas ex ordine noctes;
Noctibus & totos continuare dies:
Ipse (fatebor enim infelix) dominoq; patriq;
Ipse necis properæ maxima causa fui.
Verùm etiam sine me, fatalia tempora mensus,
Seriùs ut paulò, tandem obiturus erat.
Faxo ego, ut æternum per me nunc vivat: eroq;
Illi auctor vitæ, cui necis ante fui,

38. De morte M. Bruti.

BRutus ut Augusto belli succedere palmam,
Et paulum à victis vidit abesse suos;
Amplexus gladium multâ jam cæde madentem,
Ergo ne te, dixit, sospite servus ero?
Quin potius fatis id quod præclusa malignis
Non potuit patriæ, id dextra datura mihi est.
Hæc fatus, rutilum per costas exigit ensem,
Magnanimoq; cadens pectore pulsat humum.
Sic quoq; dum moritur, labris dum spiritus errat,
Nunc, ait, invito Cæsare, liber ero.

39. De morte Ciceronis.

CUm ferus astaret stricto mucrone satelles,
Sumere supplicium de Cicerone parans:
Immoto vultu, atq; oculis constantibus ille
Præbens infandâ colla secanda manu:

Publi-

Publica libertas vitâ mihi charior, inquit
Me quoque me fas eſt, te moriente mori.

40. Calendis Januariis. Jocoſum.

NOn tibi pro Xeniis fulvi pretioſa metalli
Pondera, non doctâ ſigna polita manu,
Non lana Aſſyrio tincta & ſaturata veneno,
Non gravis argenti lamina munus erit.
Talia non capiunt generoſas munera mentes,
Talia magnanimi ſpernere dona ſolent.
Cùm te igitur, quam ſis excelſo pectore, nôrim:
Non mittam iſta tibi dona. Quid ergo? nihil.

41. In Inſigna Lucæ Sembronii,

Stellam videlicet cum roſâ.

ESſe roſas cæli meritò quis dixerit aſtra:
Aſtra ſed & terræ dixeris eſſe roſas.

42. In Julium Cæſarem Scaligerum.

DIc Dea, quod poſſim ſcripturus fingere nomen,
Scaligeri quod par laudibus eſſe queat?
Cur petis imprudens, quod habes? dic, Scaliger: illud
Omnia virtutum nomina nomen habet.

43. In eundem.

DIcite mi, Muſæ cultisſima nomina nobis,
Quoнam Scaligeri paſcitis ora cibo?

Sic ego. Sic Musæ: Quàm te sententia fallit?
Nectare quò potius nos alat ipse, roga.

44. In Carolum Caliantheum.

PHilosophum te dicis & hoc te nomine jactas,
Præ te omnes reliquos ut nihil esse putes.
Nec tamen aut rerum causas & pondera nôsti,
Aut aliud, nomen quo mereare sophi.
Una tuis titulis addenda est litera, Carle:
Non mihi Philosophus, sed Philosompus eris.

45. In quendam.

MUlciber incessu, capite Æolus, ore Lyæus;
Tres uno divos corpore solus habes.

46. Joanni Castecando.

NI, quantum pote quisquam amare quenquam;
Tantum te ipse amo, Casticande, ni te
Totum non oculis fero jam in ipsis,
Verùm in pectore & intimis medullis:
Contingant mihi cuncta, quæ timentur,
Et multo graviora, quam timentur:
Tantò ut sim ipse miserrimus malorum,
Qautò tu unus es optimus bonorum.

47. In Pontilianum.

CUr tua vix unquam sint falsa epigrammata, quæris?
Diluis hæc nimio, Pontiliane, mero.

48. De Lucii cujusdam memoriâ.

ESse aliquam si quis memorandi perneget artem,
Hanc qui confirmet, Lucius unus erit.

Ille etenim nuper curâq; adjutus & arte,
Tres versus totidem noctibus edidicit.

49. In Paulum.

E Lecto surgens ad mensam accedere Paulus,
E mensâ ad lectum rursus abire solet.
Interea attingit libros & vina Catelli,
Et queritur sese discere posse nihil.

50. De Pompilii naso.

POmpilio est nasus cubitos tres longus & unum,
Latus & hunc murus cingit utrinque triplex.
Adsunt & turres, Bacchus quas condidit ipse,
Et minio tinctis usque rubere dedit.
Huic etiam naso vis admiranda tributa est,
Nam calices siccos illius umbra facit.
Imò etiam longè distans si senserit usquam,
Ut magnes ferrum sic trahit ille merum.
Nuper eram in mensâ sitiens, potare paratus:
Pompilius clausas astitit ante fores:
Mira canam, sed vera, merum mihi fortè paratum
Attraxit naso protinus ille suo.

51. In Pauli nasum.

EXiguum si quis nasum vidisse laborat,
Paulum adeat, Paulo si modo nasus inest!
Non etenim est nasus, sed pars centesima nasi:
Et quo quis viso dicere possit, ubi est?
Talis inest nasus muscis, sed & his quoque major,
Et melius nasi nomine dignus inest.
Quàm quæ per radios volitant corpuscula solis,
Majorem nasum vix, puto Paulus habet.

52. Sansoni Crucio.

ET bonus & dives, Sanso, simul esse laboras:
Id fieri nullâ sed ratione potest.
Sic utrumque petens perdes utrumque: necesse est
Alterutrum tollas alterutrumque petas.

53. In Vitronem.

QUòd totam Vitro furiosi more per urbem
Discurrit noctu, quòd loca sola petit.
Nescio quid secum solus quòd mussitat, illo
Quod nemo est totâ sordibus urbe magis:
Hâc ratione parat nomen famamque Poëtæ,
Et reperit fatuos sic quibus esse probet.
O valeant calami, pereat genus omne librorum,
Reddere si vates mens malè sana potest.

54. In Pontilianum.

CUm rapidus medio desævit in æquore Titan:
Fer, puer, hûc cyathos, Pontilianus ait.
Cùm pluit, En, inquit, Deus admonet esse bibendum,
Qui nunc tam multo proluit imbre solum,
Sic vacua à potu non unquam tempora ducit,
Curque bibat, semper Pontilianus habet.

55. De seipso.

DIcebam, Euterpe, cœptis in versibus hærens,
Auxilium fratri porrige, diva, tuo.
Fraterno mota est in risum nomine virgo,
Et nitidum suo reddidit ore diem,
Tunc ego subridens: Mirari desine, nam mi
Si pater est Cæsar,, tu soror esse potes.

56. In importunos recitatores.

Heu mihi, quâm res invisa est nimis esse Poëtam!
Quantum odii morbus colligit ille suis!
Nil genere hoc hominum est usquam importunius, illos
Et cane, qui sapiunt, pejus & angue cavent.
Nec locus est, nec tempus, ab his subducere quò te,
Non si mille modis aggrediare, queas
In fora te, in thermas, balnea in ipsa sequentur:
Quòd si in templa gradum ferre parabis, & huc.
Si notos fortè ægrotos invisis, & illuc:
Spectatum ludos forsitan ibis, & huc.
Pergis eò, nullum quò ducere queris, & illuc:
Pergis eò, comitem quò tibi poscis, & huc.
Deniq; ut exoneres alvum, discedis, & illuc.
Ut somnum capias, fessus abibis, & huc.
Intereà insulsis onerabunt versibus aures,
Auribus ut te nunc ipse carere velis,
Versibus insulsis queis cantio gratior illa est,
Quam geminat putri condita rana lacu.
Ex genere hoc, miserum nuper me prenderat unus.
(O lux infelix quàm fuit illa mihi!)
Fessus ego, insuavis mihi jam ut vita esset, apud me
Fundebam surdo talia vota Jovi:
Summe Deus, te si qua mei miseratio tangit,
(Nam quâ sim positus conditione vides.)
Aut abige hunc tandem, aut mihi da surdescere, vel jam
Alterutrum nostrum, vel neca utrumque simul.
Venerat ad primæ damnata crepuscula lucis:
Vix abiit vates Sole cadente meus.

57 JULIUS CÆSAR

TRAGOEDIA.

Personæ Dramatis.

C. JULIUS CÆSAR. M. BRUTUS.
C. CASSIUS. DECIUS BRUTUS.
CALPURNIA. NUTRIX.
CHORUS CIVIUM ROMANORUM.

ACTUS PRIMUS.

CÆSAR.

JAm tota penè terra Romanos timet,
Et quâ resurgens aureis Phœbus comis
Indos propinquâ subditos tingit face,
Et quâ cadentes pronus inflectens equos
Gratæ sorori cedit alternas vices,
Patruiq; lasso stagna crispat lumine.
Quacunque Nereus margines terræ premit,
Reges vel ipsi Cæsaris nomen timent.
Numerent triumphos, cùm volent, alii suos,
Seque â subactis nominent provinciis:
Plus est vocari Cæsarem. Quisquis novos
Aliunde titulos quærit, is jam detrahit.
Numerare ductu vis meo victas plagas?
Percurrito omnes. Ipsa victrix gentium
Mihi Roma cessit. Ille tàm magnus gener,
Ut penè nomen duceret jam impar sibi,
Terra mariq; fusus agnovit meas
Præstare vires: quemque noluerat parem,
Tulit priorem. Thessali cæde hostium

Maduère

Maduère campi; principum membris canes,
Avesq; pastæ; ductor ipse exterritus,
Fugare suetus, fugit, & notos petens
Sensit manere raram in ærumnis fidem.
Quid ergò restat, quidve dignum Cæsare
Subacta tellus exhibere ultra potest?
Cœlum petendum est: terra jam vilet mihi,
Supreme Rector, qui verendo fulmine
Iratus orbis utrumque perterres polum,
Si verus esse sanguis Ascanii putor,
Generisq; nostri tu ipse princeps auctores:
Regni me in aliquam recipito patrem tui,
Avos ut inter splendidum sidus meos
Matris Diones proximam aspiciam facem,
Jam vel mihi, vel patriæ vixi satis;
Quid teneor ultra? jam mihi exactum est, geri
Sago togaque quicquid eximium potest.
Hostes perempti, civibus leges datæ,
Digestus annus, redditus sacris nitor,
Compestus orbis: cogitari nec queunt
Majora cuiquam, nec minora à me geri.
Vivam otiosus, at id quidem vix vivere est,
Nec sol quietem, nec bonus princeps capit.
Cùm vita partes muneris functa est sui,
Mors propera nunquam, sera nonnunquã venit.
Mihi multa vates dira minitantur quidẽ,
Suadentque amicis ut meum stipem latus:
At enim timere Cæsaris nunquam fuit.
Ignava mens rebusque non exercita
Vereatur atræ mortis incertum diem:
Generosus animus, quiq; se nullo videt
Scelere impiatum, semper est liber metu.

CHORUS.

SOrs rerum domina omnium
Non usquam stabili fixa manet pede,

Sed vultum assiduè, innovans,
incertisq; rotans omnia flexibus,
Alternas variat vices.
Seu mitis faveat, si premat nocens,
Vento mobilior volat.
Illam sit nitidâ fronte reliquerit
Abdens lampada Delius,
Idem flammivomos cùm moderans equos
Mundo restituet diem,
Sub vultu poterit cernere nubilo,
Queis præsens erat, abditam.
Nec solùm exiguis rebus inæstuans
Privatas agitat domos:
Ipsis imperiis, dum libuit, novam
Inducit faciem ferox.
Hæc regum arbitrio nos voluit regi,
Donec Tarquinii furor
Commovit proceres, tam rigidum ut semel!
Cervice excuterent jugum.
Hinc nos cura Patrum, curaq; Consulũ
Tutos semper ab exteris
Jam per longa satis tempora præstitit;
Non à seditionibus,
Quas penè assiduas exitialiter
Fervens imperii sitis
Nonnullorum animis insita commovet.
Hæc Gracchis animos dedit:
Hæc Syllas, Mariosque in patriæ lucem
Armavit. Sed opus quid est
Prisca exempla referre: Hæc quoq; Cæsarem
Commisit genero: neque
Impostus prius est horum odiis modus,
Quàm Mars sanguine civium
Campos Pharsalicos undiq; tinxerit,
Tunc, Pompei, caput in tuum

Belli

Belli terrificus detonuit fragor.
Nunc Cæsar solio insidens
Optatis fruitur, procq; libidine
Solus temperat omnia.
Sic jam nomine sub novo,
Regni forma redit vetus.
Atque hoc scilicet efficit
Non usquam stabili fixa manens pede
Sors rerum domina omnium.

ACTUS SECUNDUS.
D. BRUTUS.

QUousq; tandem, Brute, virtutem tuam
Dormire pateris ociosam degener?
Quousq; differt, civitatem liberam
Tuâ videre vindicatam dextera?
Nihilnè te virtus tuorum commovet,
Nomenq; Bruti? nil gementis patriæ,
Presse à tyranno opemque poscentis tuam
Conditio dura; nil libelli supplices,
Queis Brutum abesse civitatis vindicem
Cives queruntur? Hæc parum si te movent,
Tua jam, vir ut sis, te satis conjux monet,
Fidem cruore quæ tibi obstrinxit suam,
Testata sic se avunculi prolem tui.
Si ab exequendis te avocat cœptis timor,
Animusq; pigro torpet ignavus gelu,
Ex fœmina perdisce quid deceat virum.
An verò stirpis auctor, & princeps tuæ,
Dominatione civitatem regiâ
Quòd liberârit, post honores maximos
Complexus astra est; Servilius, quo tua est
Deducta mater, Melium in caussa pari
Peremit: unum exempla te per talia

Pigebit ire, & gloriam adipiſci parem?
Mucrone ſalvo, atque artubus adhuc integris,
Videre Brutus, & pati regem poteſt?
Imò audeamus magnum aliquid & nos quoq;
Mactatus hacce dexterâ tandem cadat,
Qui quandocunque ceciderit, ſerò cadet.
Pro patriâ confligere, augurium optimum eſt.
Generoſiores fræna detrectant equi?
Nec niſi coacti perferunt tauri jugum;
Roma patietur, quod recuſant belluæ?
Reges adorent barbaræ gentes ſuos,
Non Roma mundi terror, & mundi ſtupor.
Vivente Bruto, Roma reges neſciet.
At verò non rex iſte, ſed dictator eſt.
Dum res ſit una, quid aliud nomen juvat;
At nomen id refugit, & oblatos ſibi
Rejicit coronas. Fingere hoc, & ludere eſt.
Nam cur Tribunos igitur amovit loco?
At mihi & honores, & ſemel vitam dedit.
Plus patria illis omnibus apud me poteſt.
Qui ſe tyranno in patriam gratum exhibet.
Dum vult ineptè gratus eſſe, ingratus eſt.
O rem pudendam! mollis & vix vir ſatis,
Regit Quirites Martis ortos ſanguine,
Totumq; nutu pathicus orbem temperat.
Accingere, & vim, Brute, nunc profer tuam!
Accommoda orſis venit implendis dies,
Phœbus renaſcens ſubditos cives jugo,
Servosq: vidit: liberos videat cadens.

CASSIUS BRUTUS.

O *Cujus alto nixa virtus pectore*
Sperare Romam ſola depreſſam jubet,
Magnanime Brute, Phœbus aurato diem

Addu-

Adduxit ore, tam diu optatam mihi,
Quâ patria nostrâ libera evadat manu.
Ita fausta votis sors meis respondeat,
Ut hæc tyranni virulentum sanguinem
Haurire dextra gestit & vix se tenet:
Utque hæc nihil me cogitantem præter hæc
Nox tota vidit! Sic in illum me feram,
Sic involabo, sic mucronem pectore
Condam scelesto: fors & ipsis dentibus
Cervice dirâ noxium abscindam caput:
Cruento ut ore prodiens in publicum.
Clamare possim: Roma tandem libera est:
Ferus ille animus, & publici invasor boni.
Tenues in auras dissipatus vanuit.
Tunc sive l atrâ morte si pariter mihi
Mutanda vita, lætus atq; alacer cadam.
Bene moritur, qui patriam moriens juvat.
Quid tu? quid altâ mente tecum mussitas?
An non eodem prorsus affectu cales?
Effare: num quamvis legi in vultu potest,
Orationis sum tamen cupidus tuæ
BRU. Quid me plura loqui opus est, Cassi?
Num mea tibi constantia nota est?
Semel inter nos stetit, aut vitam
Pectore forti simul abjicere,
Aut patriam transdere in Antiquam
Libertatem. Semel hoc dictum est.
Aut hoc necesse est perfici: aut Brutum mori,
CASS. O Romuleæ gloria gentis,
Quàm tibi verè rigido incoctum est
Pectus honesto: quam tua me animi
Oratio securum esse jubet,
Unus mihi hunc scrupulus restat:
Unane operâ confodiendum
Cum Cæsare ipso censeas Antonium?

BRU-

BRU. Jam sæpe dixi id esse consilium mihi,
Salvis primere civibus Tyrannida.
CASS. perimatur ergo ab infimis radicibus,
Ne quando posthac cæsa rursum pullulet.
BRU, Latet sub uno tota radix corpore;
CASS. Itan videtur? amplius nil proloquar,
Tibi pareatur: te sequimur omnes ducem.
Vide modò, ut, cùm opus erit, adsis. BRU. videro,
CASS. Ego interim meq; & meos paravero.

CHORUS.

QUicunq; forti pectore, patriam
Præferre vitæ non dubitat suæ,
Ut vel per enses propter illam
Oppositosque feratur ignes:
Non sumus illi rerum opifex Deus
Pigro revinxit pectora frigore,
Sed spiritûs cessit superbos,
Indomitamque timore mentem.
Et bullienti plurima sanguine
Cœlestis aure semina condidit,
Et dixit: I, plebem prementes
Contere, nil veritus, tyrannos.
Hâc arte præstans Harmodius suos
Servavit, uno nixus amiculo:
Hunc utriusq; excelsa florent
Nomina non tribuenda servis.
Quos si ociosos tuta sequens timor
Forte avocâsset rebus ab arduis,
Qui mortuus consumpsit ignis,
Nomina non minùs obruisset.
Caret severus crimine Carnabas,
Et laude dignus creditur, haud probo,
Quamvis ferocem cæde dextram

Tin-

Tingere nil veritus paternâ.
Odit tyrannos Jupiter, & favet,
Cùm quisquam in illos consilium parat:
Illosq; natis sæpe tradit.
Conjugibusve suis necandos,
O quot, quibusque est plena periculis
Sors imperantum! præcipuè quibus
Non civium concors voluntas,
Sed regimen peperère vires.
Plebem timeto qui solio insidens,
Plebi timeris, fons odii timor
Audere jussit multa multos:
Sæpe gelu calore excitatur.
Rarus tyrannus morte perit suâ:
Illos veneno cauta necat manus,
Hos plebis iratæ tumultus
Hos rigidus gladio satelles.
Multò ille vitam tutiùs exigit,
Quicunque parvis privus in ædibus,
Nullum timens, nulli timendus,
Pelle sub exiguâ quiescit,

ACTUS TERTIUS.
CALPURNIA. NUTRIX.

ODI! molestis tollite omen somniis,
Nec sinite, quæso, pondus ullum tam malis
Inesse visis! Horror artûs concutit,
Corpusque totum frigidus sudor lavat,
Quoties recordor: mensque nescio quod malum
Præsagit ipsa. NUT. *Alumna quidnam esse hoc putem,*
Mœsto quòd ore, & lachrymis manantibus,
Secreta quæris, teque nobis subtrahis?
Quæ caussa fletûs? quisve tam subitus dolor
Turbare mentem tàm citò potuit tuam?

Potestne

Poteſtne flendum quippiam contingere
Nuptæ viro, qui penè fortunam regit?
CAL. Dilecta nutrix, quid mihi inſtet, neſcio:
Sed me miſellam mirus invaſit timor.
NUT. Conceptus unde? CAL. Nil tibi, vel ſi velim,
Celare poſſum, viſa noctis proximæ
Me terruerunt. Victa nam poſtquam dies
Heſterna ceſſit, noxq; nigro tegmine
Involvit omnem cæca telluris globum:
Amplexa blandum Cæſaris collum mei,
Placidâ quiete vix reſolvi cœperam,
Cùm mihi repentè viſus: heu nutrix mea,
Retine labentem! NUT. Alumna habeto animum bonum.
Sopor timores ſæpè vanos objicit.
Narrare perge cuncta, velut occeperas.
CAL. Cæſar meus, nutrix mea, heu, Cæſar meus,
Meus ille Cæſar, quo mea innixa eſt ſalus,
Mihi viſus ulnas inter effuſus meas,
Jacere multo ſanguine & tabo fluens,
Multisque plagis pulchra foſſus pectora.
Tum mihi quietem ſubitus excuſſit timor.
Miſera arctius repentè complector virum,
Pectusq; tento, quæq; ſomnus finxerat,
Vix falſa credo: vix habeo manibus fidem.
Heu quid deorum, talibus viſis, mihi
Minatur ira, quidvè portendit mali?
NUT. O mitte queſtûs, neve nondum urgens malum
Celerare perge, Qui malum timet imminens,
Geminat timendo. Sive nihil inſtat mali,
Fallaxque mentem imago turbavit tuam,
Cur vana veros cauſſa producet metus?
Seu (quod repellant ſanctâ divûm numina!)
Mutata Romæ fata quid gravius parant,
Tamen haud timendum eſt. Ritè conceptis deos
Mollire votis, thuraque aris, omnibus
Adolere præſtat. Non inexorabilis

Mens

Mens est deorum: sæpè flectuntur prece.
Quamquam equidem, alumna, instare nil existimo:
Sed vana mentes sæpe ludunt somnia.
Quàm sæpe inanis est mihi objectus timor,
Sit somnianti: nulla inest somno fides.
Quis tam vel audax, Cæsarem ut petere audeat?
Vel tam impius, petere ut velit patriæ patrem?
Quotquot vel error, vel voluntas pertinax,
Vel invidia Cæsari inimicarat tuo,
Partim verendus perculit Martis furor,
Miranda partim Cæsaris clementia
Servavit, & servando, amicos reddidit.
An ullus ingenio esse tam immani queat,
Debere vitam ut cui suam se intelligat,
Illius ipse tentet insidiis caput?
O mitte questûs? abjice ex animo metum.
Venti leves tua dissipabunt somnia.
CAL. Ita dI velint! Utcunque sit, saltem virum
Precabor, ut se contineat hodie domi.
Ubi quid timetur, cautio nunquam nocet.

CHORUS.

JAm dies Annæ rediit Perennæ:
O quot in lætis, Tyberine, ripis,
Senties lusûs hodie venustos!
Quot puellarum pedibus preméris?
Candidi quot te juvenes revisent,
Quot senes? qui dehinc titubante gressu,
Sæpe siccatis madidi culullis,
Nare de crispâ tremulum vibrissent,
Et vacillantes agitent choreas.
DI! procul lævum teneatis omen,
Neu mali quicquam sinite evenire,
Quo minùs vultu populus sereno

Possit

Possit antiquos celebrare ritus:
Tuta sed vestro assiduè perennet
Roma favore!
Nil in humanis stabile est putandum:
Sæpe securos inimica lusus
Horrido turbat Nemesis flagello,
Grataque in luctûs, gemitusque amaros
Gaudia vertit.
Abstine, ô densâ sata nocte virgo,
Virgo, quæ voces reprimis superbas,
Et feris sceptro nimium potenti
Magna locutos.
Romuli te gens colit, & veretur:
Cur premas, qui te venerantur, & qui
Debito addicti tua prosequuntur
Numina cultu?

ACTUS QUARTUS.
CÆSAR. CALPURNIA. D. BRUTUS.

NE deprecare: turpe me fractum metu
Desistere esset. CAL. *tam nihil apud te valent*
Uxoris (eheu!) pene jam exanimis preces?
CÆS. *Quid? somniis me credere tuis postulas?*
CAL. *Non, sed timori ut non nihil tribuas meo.*
CÆS. *At ille solis nititur somnIs timor.*
CAL. *Finge esse vanum: tribuito aliquid conjugi.*
CÆS. *Etiam petenti, quod decus lædat meum?*
CAL. *Non sed petenti, quod caput servet tuum.*
CÆS. *Desine timere.* CAL. *Audere desine tu prius.*
Tuæque si adeò spernis uxoris metum,
Movere vatum oraculis minacibus,
Periculosam qui tibi hanc lucem admonent.
Si spectra, si te auspicia, si fibræ monent

Cavere & hunc meum timorem comprobânt:
Quid in paratam pertinax mortem ruis?
CÆS. Quando timorem ponere aliter non potes,
Non nos tibi queraris omninò nihil
Tribuere, mittatur Senatus in hunc diem.
D. BRUT. Magnanime Cæsar, quod tibi verbum excidit?
Tène potuisse Barbarorum copias,
Nil mente motâ, fortiter contemnere,
Non posse nunc temnere mulieris somnia?
Ubi pectoris vis illa præcellens tui est,
Quam sensit olim, quique septeno videt
Nilum per arva profluentem gurgite,
Quique glaciali colla suppositus polo,
Concreta pigro maria sulcat marmore,
Et quos rapaci Rhodanus unda verberat,
Galli feroces? ô statum deterrimum,
Si Cæsar orbem, Cæsarem mulier regit!
Conscende currus læta victrix aureos,
Gemmantibusque pervehitor urbem rotis:
Totius orbis sola domitorem domas.
Veteres triumphos Roma nunc sileat suos;
Et militaris conticescat gloria:
Invictus armis Cæsar hodie vincitur.
Quid, Cæsar, animi patribus credis fore,
Si te jubente convocatos jusseris
Abire nunc, redire, cùm Calpurniæ
Meliora sese objicerint insomnia?
Vade potius constanter, & nomen cape
Parthis timendum, aut hoc minus si te juvat,
Prodito saltem, atqut ipse patres mittito:
Ne negligi, se aut ludibrio haberi putent.
CÆS. Incertus animi & huc & illuc distrahor,
Qualis per æquor concitus bacchantibus
Deprensa ventis fertur incerto ratis
Agitata cursu, Pellit illinc Africus
Creber procellis, Eurus, hinc, illinc Notus:

Sic me hinc tuæ, Calpurnia, inflectunt preces,
Hinc dicta Bruti, Sed tamen quando semel
Vel cadere præstat, quàm metu longo premi:
Non si trecentis vocibus vatum avocer,
Non si ipse voce propriâ præsens Deus
Moneat pericli, atq; hic manendum suadeat,
Me continebo. Desine, uxor conqueri
Eamus: omnis jacta nobis alea est,
CAL. Abiit, mea nil dicta moratus,
DI, qui Romæ geritis curam,
Quo vos fas est cumq; vocari
Nomine si vos manibus puris,
Menteq; castâ semper colui,
Servate meo in Cæsare Romam!

CHORUS.

CReditur vulgus muliebre nunquam
Consili micam dare profuturi,
Sed rapi affectu, pernitusq; sanâ
Mente carere:
Sed tamen si quis bonus æstimator
Rem putet rectâ ratione totam,
Dicet in multis micuisse magnam
Consilii vim.
Ilion nunquam cecidisset olim,
Imo adhuc arces Priami manerent,
Si Deo plenæ Paris audiisset
Dicta sororis.
Illa, cùm lætâ tumidus rapinâ
Raptor ad sedes patrias rediret,
Dicitur totam resoluta crines,
Isse per urbem,
Clamitans: turpem procul ire mœcham
Cogite, ô Teucri, gerit illa secum

Mœnibus

Mœnibus vestris, Phrygiæq; fata
Ultima pubi
Cæde jam campos video madentes:
Jam ferox gnatus Thetidos marinæ
Hinc & hinc strages geminat, tremendâ
Cuspide pugnax.
Jamq; mutato Simois colore,
Inficit ripas, galeasque secum
Volvit, & fortis madidas juventæ
Sanguine cetras.
Ah dolor! sanctas etiamne ad aras,
Exuis vitam, genitor senilem?
Nec vel Hercæus cohibet furentem
Jupiter iram?
Hæc & his multò cecinisse plura
Dicitur quondam furibunda vates,
Sed dolor Phœbi vetuit superbos
Credere Troas.
Pertinax quisquis sibi credit uni,
Cœteros spernens meliùs monentes,
Ille, si cœptis pereat sub ipsis,
Jure peribit.

ACTUS QVINTUS.
BRUTUS & CASSIUS.

Spirate cives! Cæsar interfectus est;
Ille, ille Cæsar, patriæ terror suæ,
Hostis senatûs innocentum carnifex,
Legum ruina, publici juris lues:
Cujus rapinas nuper, & libidines
Agnovit orbis totus & perpessus est,
In curiâ, quam oppresserat, oppressus jacet.
CASS. En, Roma, gladium adhuc tepentem sanguine,
En dignitatis vindicem dextram tuæ!

Impurus ille: qui furore nefario,
Rabieq; cæcâ, te & tuos vexaverat,
Hac, hac manu, atque hoc, hocce gladio, quem vides,
Consauciatus, & omnibus membris lacer,
Undam cruoris, & animam evomuit simul,
BRU. Ite cives convolate in curiam,
Mentem novo saturate jam spectaculo!
Immanis ille latro, qui regnum sua
Jam spe vorârat, patria oppressæ incubans,
Animâ probris plenâ omnibus spolitatus est.
Ite, & cadaver illud obscœnum feris
Date laniandum, quo feram absumant feræ.
CASS. Erymanthium perculerit Alcides aprum,
Hydramq; flammis pertinacem extinxerit,
Lapsumq; cœlo, iterumq; cœlo redditum.
Confecerit leonem: in uno corpore
Sexcenta nobis monstra debellata sunt.
Si strenuis justus datur factis honos,
Tua, Brute, fastos ampliabit gloria.
BRU. Quicunq: mente patriam sævâ premit,
Suosque cives subdit ut servos sibi,
Dum blandientis jam tenet summum rotæ,
Ipsosque pene temnit æqualis deos:
Simul atque versus cessat astrorum favor
Et constitutas tempus adduxit vices,
Cadit, suoque cæteros casu monet,
Virtute demptâ ne quid æternum putent.
CASS. Sic, sic tyranni debitas pœnas luant,
Nunquamque siccâ finiant vitam nece!
Eamus hinc, & editam Capitolii
Scandamus arcem! Roma tandem libera est.

CALPURNIA. CHORUS.

EHeu, quis aures nuncius tetigit meas,
Cecidisse dira Cæsarem Bruti manu!

Os-

O somniorum jam nimis veram fidem!
Sic misera quondam Troici conjux senis,
Quam somniârat, tulit & experta est facem.
O, quæ dolori verba sufficiant meo?
Dehisce terra, meq; miserandam abripe!
Aut vos nefandi parricidæ, huc, huc citò
Venite gressu, quoq; ferro conjugem
Meum necâstis, me, me eodem tollite!
Secunda vestras hostia expecto manûs.
Cupidè madentem conjugali sanguine
Jugulo mucronem, aut pectore excipiam meo.
Nondum litâsti Brute, perficito sacrum.
Nondum peremptus Cæsar est: pars illius
Maneo superestes. Non meus vitam tibi
Vir denegârat: ne mihi mortem nega.
Moriar semel, que desinam toties mori.
At tu, doloris turba nostri particeps,
Dum languidus paulatim animus absumitur,
Et membra linquens tabida petit Cæsarem,
Adjunge mœstam fletibus vocem meis.
CHO. Ætheris alti lugeat orbis!
Tuq; ô radiis incincte caput,
Volucris splendens arbiter anni,
Propera pulchros abdere vultûs!
Tu quoq; salsæ dominator aquæ,
Valido terram concute sceptro!
Omnia mœrorem patefaciant!
Ille subactæ gloria terræ.
Nunc repetiti gloria cœli,
Vno Cæsar Jove patre minor
Liquit terras.
O impuri! ô illaudati!
Quorum sacrilega manus potuit
Tantum mundi extinguere lumen,
Quæ vobis sint supplicia satis:

Quis taurus, quæ rota, quis gladius,
Possit vestrum æquare furorem?
Vobis tellus, vobis æther,
Vobis deneget unda quietem!
Vos ultrices agitent furiæ!
Una cruentis agitet flagris;
Altera tetro coquat igne genas;
Tristes alia objiciat colubros,
Qui se vestro sanguine pascant:
Stygiâ donec sede receptos
Laniet rostro vultur adunco,
Vexet iniquum Æolidæ pondus,
Et supplicii quicquid acerbi
Sceleratos exagitat manes!
At tu, nostri causa doloris,
Multum flete, & multum flende,
Hos bone, planctus accipe, Cæsar!

CÆSAR.

QUid cælitum me fletis adjunctum choro?
Non luridi me stagna Cocyti tenent,
Sed templa cœli; non malignæ me furor
Tetigit cohortis; ipsa jam genitrix manu
Me collocârat inter astrorum globos.
Simulacra tantùm unda dilaniata sunt,
Nec ipse cecidi: umbra cecidit tantùm mea.
Desinite flere! lacrymæ miseros decent.
Qui me furenti, (vera præmoneo Indiges,)
Sunt animo adorti, non inultum illud ferent
Hæres meæ virtutis, ut sceptri mei,
Nepos sororis, arbitratu pro suo
Pœnas reposcet. Ponite modum luctibus:
Ego ad alta cœli tecta stellantis feror.

CAL-

CALPURNIA.

UNde, quæso, vox ad aures ista pervenit meas?
En, sonum, marite, dulcem vocis agnosco tuæ.
Non iniqua te peremit parricidarum manus?
Vivis, & receptus astris, lætus assides Jovi.
Quo soles, bonus, favore perge complecti tuos.

CHORUS.

SUnt manes aliquid: cumq; diem ultimum
Adduxit fera mors, est aliquid tamen,
Quod vitat Libitinam,
Extructosque fugit rogos.
Id si, dum vegetat membra, datum sibi
Vitæ curriculum puriter egerit,
Nec se turpificârit
Impuris scelerum notis.
Mox, ut corporeo carcere liberum est.
Rursus sidereas convolat in domos,
Quâ Saturnia lacte
Signavit proprio viam,
Atq; illic, numero cœlicolûm additum,
Cœlesti ambrosiæ gramine vescitur,
Et carchesia sacri
Plena nectaris ebibit.
Hæc olim haud dubiè præmia vos manent,
Quicunq; innocuo pectore simplices
Virtutemq; tenetis,
Et canam colitis fidem.

58 MONODIA,
in obitum Clarissimi ac Præstantissimi Viri
CHRISTOPHORI TUANI,
Primi summæ Parisiensis Curiæ Præsidis: & in eam
ANTONII CONSTANTINI
notæ.

OCTAVIO BANDINO, S. D. N. utriusque Signaturæ Referendario V. C.
ANTONIUS CONSTANTINUS
S. D.

V*Ixi ferè biennium cum M. Antonio Mureto, & si quid in literis promovi, illius domesticæ consuetudini totum acceptum fero. Scio autem, & illi te amicum esse, & illum studiosissimum tui. Ego autem utrumque vestrum, ut debeo, observo. Cùm igitur ille nuper poëma quoddam de* Christophori Tuani *Præsidis Parisiensis mortui laudibus scripsisset, idque ego & ab aliis mirificè probari audirem, & à te laudari viderem; intelligerem tamen, nonnulla esse in eo, quæ admonitionem aliquam desiderarent: breves quasdam notas scripsi, quibus & loca quædam veterum Poëtarum, quæ ille mihi imitatus videbatur, & alia nonnulla, quæ ab ipso inter loquendum acceperam, indicavi. Quamvis autem videbam munusculum hoc longè esse infra tuam dignitatem: tamen cùm aliquid omnino tibi hoc tempore efferre statuissem, putavi, non tàm quid tu merereris, quàm, quia egò præstare possem, cogitandum. Accipies igitur hominis Galli lucubratiunculam, valdè, ut mihi videtur, pertinentem ad gloriam Gallici nominis, cujus te studiosissimum esse scio: & voluntatem tui modis omnibus demerendi meam boni consules. Vale, ex paternis ædibus tuis, 6. Kalend. Januar.*
M. D. LXXXIII.

Formi-

* * *
* *

FOrmidata diu, qua Sol oriturque caditque
Gallia, præstantum genitrix fœcunda virorũ,
Felix, ô nimium felix, dum te una voluntas
Una fides junctam concordi pace ligabat;
Nunc toties, miseranda, tuo madefacta cruore,
Inque tuos sævire coacta immaniter artus,
Adde novos solitis questûs, assvetaque pridem
Infelix lamenta novis ululatibus auge.

FORMIDATA DIU. Nulla gens antiquis temporibus bellicosior aut formidabilior, quàm gens Gallorum fuit. Aristoteles lib. 3. Ethic. ait, Gallos neque terræ motus, neque fluctꝰ metuere. *De eisdem Ælian, lib. 12. de variâ historiâ narrat,* eos periculorum amantissimos esse; carminum, quæ lingvâ suâ scribunt, unam eis materiam esse laudes eorũ, qui fortiter ceciderunt in bello; pugnare coronatos, tropæa excitare; quæ & virtutis suæ monumenta sint, & posteris ad eam imitandam incitamenta; fugam, ita turpem ducere, ut ne ex domibus quidem corruentibus, aut incendio correptis fugere fas putent; in ipsum etiam mare armatos insilire, tanquam illud quoque aut perterrefacere, aut vulnerare possint. *Quæ jampridem Muretus ipse collegit ad illum Horatii versum:*

Te non paventis vulnera Galliæ.

Illi Brenno duce opulentissimum Delphicum templum deprædati sunt: quæ tamen res eis infeliciter cessit. Utinamque vel hinc discerent, quanto majori scelere ac periculo viri DEI templa violentur. Illi jam antè Romam ceperant, tantumq; fecerant terrorem sui, ut eis bellum moventibus, vacationes non valerent. Ita postea formitabiles fuerunt etiam remotissimis Græcorum gentibus, ut proverbio diceretur: τὸν Φρᾶγκον φίλον ἔχε, γείτονα δὲ μὴ ἔχε.

QUA SOL ORITURQUE CADITq; In Oriente, Cyprum Judæam, alia; in Occidente Hispaniam ipsam devicerunt.

GENITRIX. Sic Homerus Idam matrem leonum: sic Pindarus urbem Syracusanam matrem virorum fortium vocat.

FELIX ô NIMIUM FELIX. Hemistichium Virgilii.

INQUE TUOS SÆVIRE. Alludere videtur ad fabulam Erisichthonis; de quo Ovid. in octavo:

Ipse suos artûs lacero divellere morsu
Cœpit, & infelix minuendo corpus alebat.

ULULATIBUS. Tanquam de muliere dixit Virgilius; & fœmineo ululatu. *Homerus.*

Αἱ δ᾽ ὀλολυγῇ πᾶσαι Ἀθήνῃ χεῖρας ἀνέσχον.

Ille tui nuper juris tutela TUANUS.
Quo se præcipuè jactabant vindice leges,
Cujus ab omnigenà purum mercede tribunal
Certꝰ erat portusq; bono, scopulusq; nocenti,
Deseruit terras. Illa, heu, sacra ora quierunt,
Quæ meritò juris poterant oracla vocari.
Heu quonam illa abiit blando condita decore
Majestas vultus? quò vis, quò copia fandi?
Quò fugit illa viri, quà nunc vel maxime egebas,
Spectata in dubiis toties prudentia rebus?
Omnia præteriêre, his omnibꝰ orba relicta es.

TUTELA TUANUS. Quasi nomen ipsum Tuani à tuendo ductum sit.

AB OMNIGENA PURUM MERCEDE TRIBUNAL. ἀδωροδόκητον bene PURUM. Nam & judices dona respuentes, dicuntur καθαρεύειν καὶ ἁγνεύειν τὰς χεῖρας. Et notus est jocus in eum, qui Provinciam compilarat: Lava manûs & cœna. *Bene etiam MERCEDE: nam & venales judices dicuntur μισθωτοί.*

PORTUSQUE BONO. Sic Cicero senatum, nationum

num portum esse dicit. Portus igitur, quia nullum periculum, Tuano judicium exercente, innocenti metuendum erat.

SCOPULUSQUE NOCENTI. *Sumptum ex historiâ L. Cassii tribunal, propter judicandi severitatem, scopulum reorum vocabant.*

ORACLA, *Elegantia quæsita ex vocum similitudine; Ora, oracla.*

IN DUBIIS. *Ut enim navis, ita Reip. gubernator in tempestate dubiâ optimè cognoscitur.*

TOTIES. *Quod semel, bis, terve factum est, casu factum videri potest. At quod sæpè, ex habitu est.*

Aspice pullatâ mœtentem in veste senatum;
Aspice primores populi: queis vulnere tanto
Confusis, ferrique videntibus omnia pessum,
Et sua cuique movent, & publica damna dolorem,
Quid populum, proceresve loquor? Fluit humor ab illis
Ecce oculis, quos flere nefas, si vota valerent
Publica: Flet juvenis, sceptro qui duplice clarus
Cœlum ipsum aspectu solet exhilarare sereno:
Nunc alio populi transfigit pectore telo.
Quin etiam ipsa comas capitis laniata verendi,
Turbidaque & scissâ incedens miserabile pallâ,
Sancta sui exequias lachrymis Themis urget alumni.
Scilicet humanis nulla est fiducia rebus.
Quid falsis fluxisque bonis confidimus? uni
Certa fides cœlo, fragili stant cætera sorte.

FLUIT

FLUIT HUMOR. Regem ipsum flere ait.

SI VOTA VALENT PUBLICA. Universus enim populus vota facit, ne regi quidquam flebile contingat.

SCEPTRO DUPLICE. Galliæ & Poloniæ.

NUNC ALIO. Fit enim quædam accessio doloris publici ex regis dolore.

QUIN ETIAM IPSA COMAS. Themis justitiæ Dea putabatur. Eam igitur ministri sui morte mæstam esse fingit.

LACRYMIS THEMIS URGET. Propertianum:

Desine Paule meum lacrymis urgere sepulchrum. *Est autem usitatum Poëtis, ut quibus quisque virtutibus præcipuè floruit, eas in funere ipsius lamentari fingant: quomodo hic Themin, quæ eadem & Justitia est, in funere Tuani, qui juri dicendo sanctissimè præfuerat, lamentantem facit.*

SCILICET HUMANIS. Gnome.

Omnia quæ votis homines communibus optant,
Contigerant uni: generis numerosa vetusti
Stemmata, avûm virtus, & opes sine crimine partæ,
Forma decens, mistumque notans gravitate pudorem:
Non vasti membrorũ artûs: sed firma potensq;
Compages vigilem crebrò traducere noctẽ, &
Assiduos studiorum innoxia ferre labores.

OMNIA QUÆ VOTIS. Propositio generalis, quam post ea per partes exsequitur.

GENERIS NUMEROSA VETUSTI STEMMATA. Nobilitas.

AVUM VIRTUS ET OPES. Expressit Aristotelicam nobilitatis definitionem, qui in Politicis ait eam esse ἀρχαῖον πλοῦτον καὶ ἀρετήν.

VIRTUS ET OPES. Vtrumque enim sine altero imbecillum est.

Οὐτ

Οὔτ' ἀρετῆς ἄτερ ὄλβος ἐπίσταται ἄνδρας ἀέξειν
Οὔτ' ἀρετὴ ἀφένοιο.

OPES SINE CRIMINE PARTÆ. *Commendatur hoc in vetere scolio,* πλουτεῖν ἀδόλως.

FORMA DECENS. *Euripides:*

Ἴδοιμι δ' αὐτοὺς ἔκγον' ἄῤῥεν ἀῤῥένων.
Πρῶτον μὲν εἶδος ἄξιος τυραννίδος.

INNOXIA. παθητικῶς. *Ut apud Virgilium:*
Omnes innocuæ.

Vix signabat adhuc terræ sola sat pede firmo;
Vix poterat certas audire & reddere voces:
Cum studiis illum ingenuis pia cura parentum
Tradidit. Ille animũ discendi incensus amore,
Impiger & curam doctorum, & prævenit annos,
Ingenio monitûs non expectante regentum.
Qualis Thessalici pecoris generosa propago,
Materno nuper depulsus ab ubere pullus,
Nunc campis insultat ovans, nunc flumina tranat,
Jamq; ad Olympiacos audax proludit honores.

VIX SIGNABAT. *Horatianum:*
Reddere qui voces jam scit puer, & pede certo
Signat humum.

QVALIS THESSALICI, *Elegans comparatio. Thessalia autem optimos equos ferre putabatur.*

DEPULSUS AB UBERE. *Virgilius:*
Depulsos à lacte domi quæ clauderet agnos.

JAMQVE AD OLYMPIACOS. *Virgilius:*
--- & sparsa ad pugnam proludit arena.

Ergò illum Aonides bifidi per culmina montis
Appren-

Apprenſum duxêre manu, tùm vertice ab uno
Monſtrârunt puero veteris decora ardua Romæ:
Et tenera Arpinis lavére liquoribus ora
Non ſemel: atque avidas luſtrârunt ſæpius aures
Mantoaque tubâ & Venuſini cruſmate plectri,
Et quos præterea tulit Itala terra Poëtas.
Inde aliud ſacri montis petiêre cacumen
Tramite non trito, liberrimus unde patebat
In Grajos proſpectus agros, quos larga perenni
Copia veſtitos & fruge & flore coronat.

BIFIDI MONTIS. Parnaſſi. Eleganter autem duos illos vertices, duas linguas facit, Latinam & Græcam.

LUSTRARUNT. κατήχησαν.

CRUSMATE. Ita vocant Græci lyræ ſonum.

TRAMITE NON TRITO. Propter eorum, qui Græcarum literarum ſtudio dediti ſunt, paucitatem.

ET FRUGE ET FLORE. Significat ſummam Græcæ linguæ utilitatem pari amœnitate conjunctam.

CORONAT. Implet, exornat. Homerus:

Ἀλλὰ θεὸς μορφὴν ἔπεσι στέφει.

Idem:

Κοῦροι δὲ κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο.

Hìc plena Hyblæo populans alvearia melle,
Condidicit miram magni Demoſthenis artem;
Miratus tonitrûs, & non imitabile fulmen:
Miratus patrias cingentem mœnibus arces,
Et cum Pellæo ducentem bella tyranno.

HIC PLENA HYBLAEO. Evolvens scripta Græcorum. ἀλληγορία.

MIRATUS TONITRUS. Respicere videtur ad illud Aristophanis de Pericle. ἤστραπτεν, ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα. *Cicero:* Pericles ab Aristophane Poëta fulgurare, tonare, permiscere Græciam dictus est. *Idem:* Demosthenis non tâm vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur.

MIRATUS PATRIAS. Cùm urbis Atheniensis mœnia multis ex partibus labarent, delecti sunt homines decem, qui ea sumptibus publicis reficienda curarent, è singulis tribubus singuli. In hoc numero fuit Demosthenes, qui sumptibus suis partem sibi attributam refecit, ob idque publice coronâ aureâ donatus est. Vide illius Orationem nobilissimam περὶ στεφάνου.

ET CUM PELLÆO. Philippum dicit Macedonum regem. Pella enim urbs Macedoniæ. Sic & Juvenalis Alexandrum Pellæum juvenem vocat.

Unus Pellæo juveni non sufficit orbis.

DUCENTEM BELLA. Assiduè enim orationibus suis Atheniensium animos acuebat adversus Philippum, neque cum eo pacem fieri patiebatur. Itaque eum vel maximè Philippus ipse metuebat: Plutarchus.

TYRANNO. Nomen hoc Homeri temporibus incognitum, postea cœpit injustè imperantibus tribui. At Poëtæ etiam reges interdum Tyrannos vocant. Virgilius:

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse Tyranni.

Te quoque, Mœonide, grandi audiit ore canentem,
Pelidæque iram, reditumque sagacis Ulixi.
Veraque sub specie miscentem plurima falsi.
Addidit his quoscunq; alios vetus extulit Hellas,
Qui simul & jucunda docent, & idonea vitæ,

TE QUO-

TE QUOQUE. Homerum dicit.

PELIDÆQUE IRAM. Argumentum utriusque Poëmatis Homerici unico versu complexus est.

SAGACIS. πολυτρίπυ, πολυμήτιος.

ULIXI. Genitivus antiquus. Ulixes autem latinè scribi debet: non, ut vulgo, Ulysses, etsi Græcè Οδυσσεύς.

VERAQVE SUB SPECIE. Hac de re extat libellus Heraclidæ Pontici, & multa sunt apud Proclum in libros Platonis de Republicâ.

HELLAS. Græcia.

QVI SIMUL ET JUCUNDA. Horatianum:
Aut simul & jucunda & idonea dicere vitæ.

Mox majora agitans, Academi invisere silvas
Instituit, celsique simul spatia alta Lycei:
Non ut quæ tenebris mundi sator abdidit altis,
Naturæque vias & tenuia semina rerum,
Frustra ea conquirens, studio indulgeret inani:
Verùm ut quæ scriptis vitæ præcepta regendæ
Mandâssent illi, quorum sapientia clara est,
Fontibus hæc nitida & sincera hauriret ab ipsis.

MOX MAJORA AGITANS. Exercitatus in studiis Poëticis & eloquentiæ, adjecit animum ad Philosophiam.

ACADEMI. Herois nomen est, ex cujus sepulchro Academia nomen accepit. Platonicam autem Philosophiam significat.

SILVAS. Horatius: Atque inter silvas Academi quærere verum.

SPATIA ALTA LYCEI. Aristoteleam Philosophiam dicit, rectè autem spatia. *Ambulans enim docebat. Unde Peripatetici, Rectè* alta, *erat enim superior ambulatio.*

NON UT QVÆ TENEBRIS. Non ut Physicam disceret: sed ut Politicen.

TENEBRIS. Ita Cicero, res naturæ obscuritate involutas: & id-

& ideo Democritus veritatem in altissimo puteo demersam latitare dicebat.

FRUSTRA EA CONQUIRENS. *Hoc de Socratis sententiâ dictum est, qui operam ludere dicebat eos, qui unde fulgura, tonitrua, imbres fierent, exquirebant. Auctor Xenophon in Commentariis. Omnem autem veram Philosophiam, aut certè ejus summam uno Homerico versu dicebat contineri:*

Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.

STUDIO INDULGERET INANI. *Non damnat universum Philosophiæ naturalis studium: sed ea parte inane illud vocat, quâ quærunt Physici acumine suo ad ea penetrare, quæ naturali lumine cognosci non queunt, de quibus, dum inaniter disputant, in plurimos & gravissimos errores incidunt. Cujusmodi sunt: Materiam primam creatam non esse, Mundum fuisse ex omni æternitate, Deum non cognoscere singularia, Animos humanos aut immortales non esse, aut ita esse immortales, ut tamen nihil cujusquam proprium maneat; & multa ejusmodi impia & nefaria dogmata, propter quæ Tertullianus adversus Hermogenem Philosophos hæreticorum Patriarchas vocat. Et de talibus videtur intellexisse S. Saulus in Epistolâ ad Colossenses his verbis:* Videte, ne quis vos decipiat per Phisophiam, & inanem fallaciam secundùm traditionem hominum; secundùm elementa mundi, & non secundum CHRISTUM.

Prima juventa genas jam flore umbrabat opaco,
Cùm signata legens patriis vestigia plantis,
Sic præcultum animũ gravioribus applicat orsis,
Et Romanarum sinuosa volumina legum,
Spissum opus, aggreditur vigili pervolvere curâ.
Quod per iter cùm alii longis ambagibus errent,
Et labyrintheis anfractibus impediantur:
Hic quasi per planum directo tramite currens,
Antevolat comites: nec tantùm æqualia transit

Agmina, ſed canos linquit poſt terga magiſtros.
Talem Græca obiiſſe olim certamina Ladan
Eama refert, primo vix è carcere miſſus
Fallebat ſpectantum oculos. metamque tenebat,

JAM FLORE UMBRABAT. Ex Mureto ipſo ſæpè audivi, genus hoc loquendi ab Archilocho ſumptum eſſe.

SIC PRÆCULTUM ANIMUM. Cicero in Hortenſio : Uti qui purpuram volunt, ſufficiunt prius lanam medicamentis quibusdam : ſic literis talibusque doctrinis ante excoli animos.& ad ſapientiam concipiendam imbui, ac præparari decet.

LADAN. Curſor hic admirabilis fuit, de quo extat hoc epigramma :

Λάδας τὸ ςάδιον εἴθ' ἥλατο, εἴτε διέπτη.
Δαιμόνιον τὸ τάχ☉, ὐδὲ φράσαι δυνατόν.

Solinus cap. 6. Polyhiſtoris. Ladas ita ſupra cavum pulverem curſitavit, ut arenis pendentibus nulla indicia relinqueret veſtigiorum. *Mentio illius & apud Catullum, & apud Ciceronem, Vide & Pauſaniam in Laconicis.*

CARCERE ὄσπληγγ☉.

FALLEBANT SPECTANTVM OCULOS. Magnum eſt oculos fallere. Nullus enim ſenſus acrior ſed multò majus fallere oculos ſpectantium, qui hoc unum agunt, ut omnia planè pervideant.

Poſtquam ætas maturas viro, jamq; ardua tempus
Munera tractare, & doctrinam oſtendere factis :
Ad defendendas primum hunc facundia cauſſas
Deduxit, clypeumq; reis inſontibus unum,
Mortiferæ juſſit fera bella repellere linguæ.

POSTQUAM ÆTAS, Confecto ſtudiorum curriculo, ad res agendas tranſiit.

ET DOCRINAM OSTENDERE FACTIS. Verè enim hoc Ariſtoteles dicit, finem Politicis eſſe, non cognitionem, ſed actionem.

AD DEFENDENDAS: Præclarè. Oratorum enim virtus in defendendo, non in accusando posita est. Ideoq; Cicero labores suos forenses, defensionum labores vocat, principio Tusculanarum: & in Verrem dicturus, summo studio conatur efficere, nt non tàm Verrem accusare, quàm Siculos defendere videatur.

CLYPEUMQUE. Illustribus oratoribus post mortem clypeus sacrari, & incuriâ appendi solebat, Auctor Tacitus.

Semper sponte suà petit ulteriora; sibique
Ipse viam meritis facit ad sublimia virtus.
Ante alias, quascunque opulenta amplectitur urbes
Gallia, tam longè caput una Lutetia tollit,
Ardua quàm superant humiles pineta genistas,
Nec verò indecores aliæ: sed luna minores
Obruit ut stellas, fraterna ut lumina lunam:
Sic decus omne aliarum hæc collata unica delet.

SEMPER SPONTE SUA. Expositurus quemadmodùm Tuanus ad sublimioros honoris gradus pervenerit, præmittit sententiam: Virtutem ambitione non egere, ipsamque suâpte vi semper altius provehi. Plautus:

Virtute ambire oportet non favitoribus,
Sat habet favitorum semper qui rectè facit.

ANTE ALIAS. Prima urbs Galliæ Lutetia, primus in Galliâ senatus Parisiensis, primus in senatu Parisiensi Tuanus.

CAPUT. Imitatio Virgilii:

Verùm hæc ante alias tantùm caput extulit urbes;
Quantùm lenta solent inter viburna cupressi.

NEC VERO INDECORES ALIÆ. Non magnum est excellere: sea inter pulchra excellere, id demum magnum est.

SED LUNA MINORES. Horatius:

 --- *micat*

--- micat inter omnes
Julium ſidus, velut inter ignes
Luna minores.

Hic ſibi jampridem ſedes Aſtrea locavit:
Marmoreum hîc illi templum, laqueataque tecta
Sumptibus immenſis reges ſtatuė vetuſti:
Quo bis centeni, lectiſſima pectora, patres
Conveniunt, quot eunt ſoles, mactantque verendis
Ritè deam ſacris, & certo faſque nefaſque
Fine regunt, ipſaque afflante oracula reddunt.
Conſilioque ſuo regni moderantur habenas.

HIC SIBI JAM PRIDEM. Aſtream veteres vocabant juſtitiam, aut juſtitiæ deam, quam Jovis & Themidis filiam eſſe dixerunt. Ovidius.

Ultima cœleſtum terras Aſtrea reliquit.

Hanc igitur dicit quaſi domicilium quoddam elegiſſe Lutetiæ, propter ſummam Pariſienſis Senatûs juſtitiam & dignitatem. Omnino autem Aſtreæ nomine per allegoriam intelligit juſtitiam divinam: quæ eadem eſt cum ipſo Deo.

MARMOREUM HIC ILLI. Palatium intelligit, in quo Lutetiæ jus redditur.

QVO BIS CENTENI. Non ſunt planà ducenti: neq; tamen longè ab eo numero abſunt. Sed hic numerum rotundare voluit, more poetarum.

LECTISSIMA PECTORA. Neq; enim aſſumantur in eum ordinem, niſi qui & eruditione, & juſtitiæ opinione præſtant, ita ut Conſeſſus ille flos ſit totius Galliæ.

QVOT EUNT SOLES. Quotidie. Sic Horatius:

Quotquot eunt dies.

MACTANTQVE. Non tantùm mactare hoſtias *dicimus, ut Virgilius:*

Cælico-

Cælicolum regi mactabam in littore taurum,

Sed & mactare Deum hostiis. Plautis Amphitruone:

Quia enim te macto.

Cicero in Vatinium: Cùm puerorum extis deos manes mactare soleas. *Sic igitur & hoc loco,* mactare deam sacris.

VERENDIS. Ita loquutus est, ut veteres de mysteriis & origiis loquebantur.

RITE. Verbum sacrorum.

DEAM. Deum ipsum intelligit, sed fœminino genere utitur propter nomen Astreæ.

SACRIS. Sacrificare Deo videntur, qui jus suum cuique reddunt.

FINE REGUNT. Verbum juris, inde enim actio finium regundorum. Ovidius:

Cum sua quisque regat, diverso flumina tractu.

Tibullus:

Qui regeret certis finibus arma, lapis.

ORACULA. Ita vocat decreta ipsius Senatûs.

Hos inter primo ipsa loco Dea magna Tuanum
Collocat: &, Nostri princeps, ait, ordinis esto.
Ille Deæ imperium, solio sublimis eburno,
Exsequitur, pœnasq; viris & præmia ponit.
Nec mora: diffugiunt fraudes, fugis improba longè
Gratia, quæq; avidas pervertunt munera mentes.
Nil odium, nil ira potest; discrimine nullo,
Nobilis an plepejus, inops an divite censu,
Solus, an hinc illinc magnis stipatus amicis,
Consequitur jus quisque suum: trutina omnibus æqua est.

PRIMO IPSA LOCO. A Justitiâ ipsâ Tuanum principem Senatus constitutum esse dicit, ut ostendat, neque ambitu, neq; pecuniâ in eum locum pervenisse.

POENASQVE VIRIS ET PRÆMIA PONIT. Democritus iis duabus rebus omnem Rempublicam contineri putabat, pœnâ & præmio.

DIFFUGIUNT FRAUDES. Ita quasi de animatis loquitur: quam Aristoteles unam de præcipuis elocutionis virtutibus esse dicit.

Viginti totos ita juri præfuit annos,
Ut nullâ intereà maculâ violaverit ostrum,
Quod semel induerat: non tantùm criminis expers,
Sed neque suspectꝰ cuiquam, tactusvè querelâ.

UT NULLA INTEREA MACULA. Purpurâ induuntur præsides senatûs Parisiensis. Allegoricè autem dicit, eum semper integrè & incorruptè judicasse.

NON TANTUM CRIMINIS EXPERS. Respicit ad dictum Cæsaris, qui dicebat: domum suam non tantum crimine, sed etiam suspicione criminis carere oportere.

Non talem patiens sortita est Sparta Lycurgum:
Quanquam illum, ambiguus divumne hominemne vocaret,
Mox potiùs divos inter numeravit Apollo:
Neu nostro ante suum ferat Attica terra Solonem,
Neve suum Minoa, tui quæ Jupiter una est
Conscia vagitus, & conscia Creta sepulchri.

LYCURGUM. Cùm Lycurgus vir inter Spartiatas nobilis Delphos ad oraculum venisset, ingredienti ei redditum est responsum ab Apolline, quo Apollo ipse dubitare se fatebatur, Deum illum an hominem diceret sed statim addidit, se eum diis potius annumerandum prædicare. Historia extat apud Herodotum lib. 1.

SUUM.

SUUM. Quasi Tuanus Gallus Solo quidam fuerit:

SOLONEM. Hic, ut notum est, leges Atheniensibus dedit.

NEVE SUUM MINOA. Hic Cretensibus leges tulit, ut est apud Platonem lib. I. de legibus. Homerus eum novem annos Jovis auditorem fuisse dicit. Propter summam justitiam creditur est judex inferorum.

CONSCIA VAGITUS. In Cretâ Jovem natum esse dicebant: in Cretâ etiam sepulchrum ipsius ostendebant. Sed hoc nomine Callimachus Cretenses ut mendaces accusat.

Obtigit has inter, dictu mirabile, curas
Firma valetudo, & nullis obnoxia morbis,
Atque inconcusso decurrens vita tenore;
Non vulgare Dei munus simul, & simul ingens
Compositi argumentum animi. Nam turpiter acta
Ut celeres ducit canos florentior ætas,
Et parit informes morbos, ægramque senectam:
Sic senium juvenile seniliter acta juventus.

OBTIGIT HAS INTER. Tuanum dicit, cùm diu admodum vixerit, perpetuò firmâ valetudine inter multos labores usum esse: quod & maximum Dei munus est, & argumentum temperantiæ. Nam Hippocrates quoque affirmat, intemperantiam quasi fontem quendam morborum esse.

NON VULGARE. Nam etiam in versibus, qui pro foribus templi Delphici leguntur, bona valetudo, ut optimum quiddam commendatur: λῷστον δ' ὑγιαίνειν.

Sed nihil in terris stabile æterumve putandum est.
Omnes incerto nos ordine certa manet mors,
Æternùm aut miseros aut effectura beatos.

 Ut ma-

Ut matrem annoſam jam mitia poma relinquunt.
Sub finem autumni, contractaque frigore primo
Sponte petunt terram; nitidi ut flos aureus ignis
Deſerit arentem, conſumptâ Pallade, lychnum.
Si agros ſenio, & vitali humore carentes
Deſeruit mens ſancta artûs, cœlumque petivit;

SED NIHIL IN TERRIS. Euripides: Θνητῶν δὲ θνητὸς ὄλβος.

UT MATREM ANNOSAM. Duabus comparationibus eleganter oſtendit, mortem naturalem, minimeque violentam. Utraq; autem ex Cicerone eſt, cujus hæc ſunt in Catone Majore: Itaque adoleſcentes mori ſic mihi videntur, ut cùm aquæ multitudine vis flammæ opprimitur; ſenes autem, ſicut ſuâ ſponte, nullâ adhibitâ vi, conſumptus ignis extinguitur. Et quaſi poma ex arboribus, ſi cruda ſunt, vi avelluntur; ſi matura & cocta, decidunt: ſic vitam adoleſcentibus vi aufert; ſenibus maturitas.

FLOS AUREUS IGNIS. Sic Æſchylus ἄνθος πυρός.

CONSUMPTA PALLADE. Oleo. Ovidius:

Ut vigil infusà Pallade flamma ſolet.

Verte age Muſa modos, vultusq; reſume priores,
Dicamus bona verba, ne fas lugere beatos,
Mitte ſupervacuo contundere pectora planctu,
Et lacrymarum imbrem populoſa Lutetia ſiſte.
Ille tuus præſes flammantibus additus aſtris
Credita jam cernit, ſperataque gaudia carpit,
Nec veterem tamen erga te deponit amorem.

VERTE AGE. Hucusque Tuani mortem deploravit, nunc ei ut in cœlum evecto gratulatur.

DICA-

DICAMUS BONA VERBA. Εὐφημεῖν χρή.

NEFAS LUGERE BEATOS. Ex philoſophorum ſententiâ dubium non eſt, quin Tuanus beatus vocari queat; nam & usque à puero virtuti deditus fuit, & eam perpetuò exercuit; & diu vixit; & proſperâ valetudine uſus eſt; ſummis honoribus functus; & uxorem ac filios habuit ex animi ſententiâ; & cum eos, cùm cæteros propinquos atque affines ſummis honoribus florentes vidit; & diſceſſus à vitâ ipſi vitæ conveniens fuit. Sed & Chriſtianè loquendo, eum, cujus, quantum quidem homines judicare poſſunt, vita integra & inculpata fuerit, qui à Catholicâ religione nunquam deſciverit, & privatim & publicè, quantum in ipſo erat, omnium commodis ſervierit, nihil denique prætermiſerit eorum, quæ Chriſtianum hominem decent, ſperare debemus in locum piis à Deo deſtinatum perveniſſe: etiamſi id pro certo & explorato affirmare non poſſumus. Quare hæc ita accipienda ſunt, ut ex ſpe & voto potius dicta, quàm ex certâ & exploratâ ſcientià. Sic & S. Ambroſius in oratione de obitu Valentiniani Imperatoris, non veretur eum ita alloqui: Proſpicis nos igitur, ſancta anima, de loco ſuperiore tanquam inferiora reſpiciens. Exiſti de tenebris iſtius ſeculi, & ut luna reſplendes, ut ſol refulges. *Sed & de Gratiano & de Theodoſio eodem modo loquitur, & tamen, ut cætera taceantur, Valentinianus ſine baptiſmo deceſſerat. Non igitur arroganter affirmare vult Muretus, Tuanum cœlo receptum eſſe: ſed id ſcribit, quod cupit verum eſſe, & veriſimiliter de tali viro ſperari poteſt.*

MITTE SUPERVACUO. Sic Horatius:

---- & ſepulchri
Mitte ſupervacuos honores.

CREDITA JAM CERNIT. In beatis fides amplius non eſt. Vident enim quod crediderant. Ne ſpes quidem: Fruuntur enim eo quod ſperarant. Sola caritas perpetuo durat.

Nec verò, quod te deſertam orbàmve queraris.

Quid dubitas? viden, ut patrios renovârit honores
Crudus adhuc ævi, primoque in flore juventæ
Augustus, tanti spirans genitoris imago?
Hoc tu unquam incolumi, tibi fas lugere putabis?
Cerne duos etiam generos, duo sidera regni,
Conspicuum cunctis excelsâ ê sede Philippum
Regia firmantem impresso decreta sigillo,
Aut rescindentem, si quid vel gratia pellax
Elicuit, tantòve oppressum pondere rerum
Effugit Regem, justo quod pugnet & æquo.
Quique meis olim fecit stipendia castris,
Dum saltus sequitur Musarum, HARLÆUS ACHILLES:
(Nec levis à tali mihi gloria surgit alumno)
Qui patris & soceri vestigia pone secutus,
Æquatos titulis, prope jam virtutibus æquat,
Majora assiduè spondens: tantum instar in illo est.
Muretus dominæ jam non novus incola Romæ,
Hæc *Auguste*, tibi mœstæ solamina mentis
Dum meditor: nomenque tuum, nomenque parentis
Sæpe tui grato reddit mihi murmure Tibris,
Et septem gemini resonant mea carmina colles.

AUGUSTUS, Jacobus Augustus Tuanus, Christophori filius, consiliarius regius in Senatu Parisiensi.

DUO

DUO SIDERA REGNI. Imitatum ex illo Virgilii:

---- duo fulmina belli.

PHILIPPUM. Philippum Huraltum, magnum hodie Galliæ Cancellarium.

REGIA FIRMANTEM. Notandum est in his versibus, quanta sit in Galliâ Cancellarii auctoritas.

HARLÆUS ACHILLES. Hic nunc successit in locum Tuani soceri sui. Muretum autem olim Lutetiæ docentem diu audiit.

QVI PATRIS. Nam partem quoque habuit in eâdem curiâ Præsidem.

PROPE JAM Nondum enim ad eam senectutem pervenit: neque tam diu in illo munere versatus est.

59. IN-

59. INSTITUTIO PUERILIS
AD
M. ANTONIUM FRATRIS F.
& in eam
ANTONII CONSTANTINI
notæ.

M. ANTONIUS MURETUS
M. ANTONIO FRATRIS F.
S.

UTinam tibi eveniant, fili, quæ me adduxerunt, ut te statim post obitum patris tui, fratris mihi longè carissimi, ad me huc adduci & in sinu ac complexu meo educari voluerim. Volui autem illud præcipuè, ut, quando florentissimum regnum, in quo uterq; nati sumus, DEO justas pœnas eorum, quæ a nobis peccata sunt, exigente, sævis jampridem tempestatibus agitatur, tu in hunc Christianæ religionis Metropolin, tanquam in tutissimum portum, subductus, verâ pietate adhuc tener imbuâre, & iis moribus assuesias, qui Christianum hominem decent. Cupio equidem & alia tibi contingere, quibus vita & tranquillior & honoratior redditur: sed id, quod dixi, primum mihi ac præcipuum votum est; cætera sunt quædam quasi appendices & accessiones. Ut igitur voti compos fiam, debeo quidem id quotidianis precibus, ut facio, à Deo petere: neque tamen intereà cessare, sed omnia studiosè facere ac procurare, quibus te meliorem & virtutis amantiorem posse fieri putem. Ea me causa impulit, ut præcepta quædam ad formandos mores pertinentia versibus, quam potui maximè ad ætatis tuæ captum accommodatis concluserim, quæ legens, & in primis literarum rudimentis exer-

exerceare, & paulatim discas, quæ tibi in omni vitâ servanda sint. Accipe hoc primùm à me munusculum, filii, & ut eo te dignum præstes, pro virium tuarum modulo jam nunc operam dato. Romæ. Kal. Januar. M.D.LXXIIX.

* * *

DUm tener es, Murete, avidis hæc auribꝰ hauri:
Nec memori modò conde animo, sed & exprime factis.

DUM TENER ES. Præceptis ad honestatem pertinentibus imbuendi sunt molles adhuc & teneri puerorum animi: tenacissimè enim hærent ea, quæ tunc combibuntur. Adeò in teneris consuescere multum est, *ait Virgilius; & huc pertinet illud Horatii:*

Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu.

Sed nihil profuerit ea tradi suo tempore, nisi avidè hauriantur; nihil avidè hauriri, si statim effluant; nihil memoriâ contineri, nisi exerceantur. Hæc igitur omnia præcipiuntur his duobus versibus.

Inprimis venerare Deum: venerare Parentes:
Et quos ipsa loco tibi dat natura parentum.

INPRIMIS. Imitatum ex illo Virgiliano: Inprimis venerare Deos: *Constat autem & semper inter omnes sapientes constitit, pietatem in Deum fundamentum esse omnium virtutum.*

VENERARE PARENTES. Proximè Deum colendi sunt parentes, quos etiam Jamblichus ait esse θεῶν ἀγάλματα.

ET QUOS IPSA. Qui puerulì patre orbati sunt, quod contigit ei, ad quem hæc scribuntur, honorem parentibus debitum transferre debent in eos, à quibus educantur: quique sunt eis parentum loco.

Mentiri noli, nunquam mendacia prosunt.
Si quid peccaris, venia est tibi prompta fatenti.

MEN-

MENTIRI NOLI. Pythagoras dicebat, nullâ re propiùs accedere homines ad Deum, quàm veritate. Herodotus à quinto anno ætatis usque ad vicesimum ait Persarum pueros hæc tria tantùm discere: equitare, jaculari, & verum dicere; idemque ait nihil à Persis mendacio turpius judicari. Magna igitur laus est, quam tribuit Attico Cornelius Nepos, quem ait neq; mendacium dixisse, neq; pati potuisse dicentes. Rectè igitur post præceptum de cultu divino, adjectum est præceptum de amandâ veritate, cùm Deus ipse sit veritas. Quoniam autem utilitatis alicujus specie plerumque adducuntur homines ad mentiendum: idcirco statim causa illa removetur his verbis: NUNQUAM MENDACIA PROSUNT. Quod idem dici potest de toto genere improborum actionum, juxta illud Homericum, ὀυκ ἀρετᾷ κακὰ ἔργα.

SI QUID PECCARIS. Nulla res est, quæ faciliùs puerulos adducat ad mentiendum, quàm cum aliquâ in re peccâsse vident. Hoc igitur, ut amoveat, ait confitenti paratam esse veniam. Neq; dubium est, quin faciliùs ignosci debeat ei, qui peccatum suum ingenuè fatetur, quàm ei, qui mentiens, peccatum peccato cumulat. Aristoteles quoque in Rhetoricis ait, Confessionem erroris efficacem esse ad veniam consequendam.

Disce libens, quid dulcius est, quàm discere multa?
Discentem comitantur opes, comitantur honores.

DISCE LIBENS. Quod quisq; libenter facit, idem etiam eximiè facit. Nam, ut verissimè ait Aristoteles libro septimo Ethicorum; ea quidem voluptas, quæ, cùm quid agimus, aliunde percipitur, impedit, & avocat nos ab eo, quod agimus, ejusque perfectioni impedimento est: at ea, quæ ex ipso, quod agimꝰ, capitur, adjumento est ad id meliùs & perfectiùs exequendum. *Itaq; libenter discit, multa etiam discit; quemadmodum ab Isocrate juniore dictum est,* ἐὰν ῇς φιλομαθὴς, ἔσῃ καὶ πολυμαθής.

QUID

QUID DULCIUS EST. Naturale hoc quoddam quasi pabulum esse animorum & ingeniorum, ait Cicero in Academicis; & Aristoteles lib.2. Rhetor. ait: Nihil esse dulcius, quàm multa facilè discere. *Ostendunt id exempla Arechitæ Tarentini, Sophoclis, Archimedis, & aliorum, quæ à Mureto ipso collecta sunt in Oratione de studiis literarum. Et à Pomponio Jurisconsulto in l. apud Julianum, ff. de fideicom. libert. refertur sententia cujusdam, qui ait,* se, etiamsi alterum pedem in sepulchro haberet, ad aliquid amplius discendum paratum fore. *Dulcissimum quidem est scire omnia, ut ait Sophocles: sed quoniam id homini contingere non potest, sequitur, ut homini nihil suavius sit, quàm multa discere.*

DISCENTEM COMITANTUR OPES. Estne igitur discendum spe opum aut honorum? non. Sed pueri nondum intelligere possunt, cognitionem rerum per se, etiam detractis talibus præmiis, expetendam esse. Itaque excitandi sunt etiam talibus præmiis:

--- Ut pueris olim dant crustula blandi
Doctores, elementa velint ut discere prima.

Si quis objurget, malè cùm quid feceris, illi
Gratiam habe, & ne iterum queat objurgare, caveto.

SI QVIS TE OBJURGET. Molestè plerumque ferre solent pueri, cùm objurgantur: & eos tamen, cùm sæpè peccent, sæpè etiam objurgari necessè est. Monet igitur, ut non modò non succenseat eis, à quibus objurgabitur, cùm malè aliquid fecerit: sed etiam id in beneficii loco accipiat, detque operam, ne iterum eo nomine objurgari queat.

Ne temerè hunc credas, tibi qui blanditur, amicum;
Peccantem puerum quisquis non corrigit, odit.

NE TEMERE. Ut abhorrent ab iis, à quibus objurgantur, ita libenter audiunt eos, qui sibi blandiuntur: neq; enim

adhuc per ætatem possunt blandidicos & assentatores ab amicis discernere. At nihil est, quo deteriores pueri fiant, quàm si quis eis etiam peccantibus blandiatur. Præclarà instituerat Lycurgus, ut Spartæ quisquis ex civibus quemcunque puerum indecorè aliquid facientem vidisset, eâdem libertate & auctoritate eum objurgare ac verberare posset, quà liberos suos: quin etiam turpe habebatur, si quis puer apud patrem suum questus esset, quod ab alio verberatus fuerit, nisi pater eum duplo ampliùs verberaret.

Qui semel incautum blando sermone fefellit,
Ille idem, dabitur quoties occasio, fallet.

QVI SEMEL. Semel falli, humanum est; at à quo semel falsus sis, ei denuò credere stultitia est. Quem enim semel malitiosum experti sumus, eum semper pro malitioso habendum, etiam Jurisconsulti monent.

Nec cuivis sapiens, nec ulli credere debet.
Fallitur alter sæpè, fidem sibi detrahit alter.

NEC CUIVIS. Qui nemini fidem habet, indignus est, cui quisquam fidem habeat; qui temerè omnibus credit, effugere non potest, quin sæpè fallatur. Utrumque igitur fugiendum est. Verum enim est illud Hesiodi, utrumque perniciosum esse hominibus, & nimis credere, & nimis diffidere.

Πίστεις δ' ἄρα ὁμῶς καὶ ἀπιστίαι ὤλεσαν ἄνδρας.

Muretus quoq; ipse in sententiis Græcis (v. 144. 145.) ait, nimiam quidem diffidentiam esse morbum improborum, nimiam autem credulitatem morbum vecordium,

Si quid fortè mali aut facias, aut mente volutes,
Ut lateas homines, certè Deus omnia cernit.

SI QVID FORTE MALI. Spes latendi, maxima peccandi illecebra est. Nullum igitur potentius frenum est, quàm

quam si perpetuò cogitemus, Deum ea omnia, quæ à nobis & fiunt, & cogitantur, præsentem intueri: & fieri quidem posse, ut quis in maleficiis hominum conscientiam effugiat; Deo nuda & aperta esse omnia, eumque ut de Sole ait Homerus, πάντ' ἐσορᾶν, καὶ πάντ' ἐπακούειν. *Præclarus est Senecæ locus in hanc sententiam, Epist. LXXXIV.* Sic certe vivendum est, tanquam in conspectu vivamus: sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit. Et potest. Quid enim prodest, ab homine aliquid esse secretum? nihil DEO clusum est: interest animis nostris, & cogitationibus mediis intervenit. *Sunt & in sententiis Græcis duo versus (71 & 72) qui eandem sententiam continent; sed eas ipsas aliquando explicabo.*

Non nisi spectatis arcana sodalibus effer.
Quodque tacere voles alios, prior ipse taceto.

NON NISI SPECTATIS. Qui secreta sua temerè vulgant, injustè ab aliis taciturnitatem postulant, quam ipsi sibi præstare non possunt. Meritò igitur laudatur Metellus Senior, qui rogatus, ut secretum quoddam suum panderet. Si scirem, *inquit*, tunicam meam secretorum meorum consciam esse, exuerem illam statim, & comburerem. *Convenit hoc præceptum cum his versibus Theognidis:*

Πρῆξιν μηδὲ φίλοισιν ὅλως ἀνακοίνεο πᾶσι.
Παῦροί τοι πολλῶν πιστὸν ἔχουσι νόον.

SPECTATIS, δοκιμασθεῖσι. *Tacitus:* Tiberium Neronem maturum annis, spectatum bello. *Multi autem modii salis edendi sunt cum aliquo, antiquam eum spectatum nobis dicere liceat: Verè enim Theognis, improbos etiam exiguo tempore: at bonos viros non nisi longá consuetudine & diligenti observatione posse cognosci.*

Χρόνος τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα δείκνυσι μόνος.

Nil cupidè specta, nisi quod fecisse decorum est:
Turpia corrumpunt teneras spectacula mentes.

NIL CUPIDE SPECTA. Non temerè Plato in libris

de Rep. & Comœdos,& Tragœdos excludit ab eâ civitate,quam instituit,quod alteri libidinem, alteri cupiditatem &impia facinora in animos civium inferant. Meritò eosdem severissima Lacedæmoniorum civitas nunquam admittendos putavit. Eâdem de causâ Solon, cùm Thespin fabulas suas ex antiquâ consuetudine recitantem vidisset, baculo,quem manu gestabat, terram percutiens, citò futurum esse dixit,ut,quibus in theatro spectandis assvescerent homines, iisdem etiam in seriorum negotiorum tractatione uterentur. Malè igitur consulunt liberis suis,qui eos adhuc molles, &,ut Plato loquitur, cereos ad ejusmodi spectacula admittunt.

Averte impuris procul à sermonibus aures:
Et qui illis gaudent, horum consortia vita.

AVERTE IMPURIS. Vetus est Menandri versus, quo etiam S. Paulus in primâ ad Corinthios Epistolâ uti dedignatus non est.

Ἤθη καλὰ φθείρουσιν ὁμιλίαι κακαὶ, *id est:*
Mores bonos colloquia corrumpunt mala.

Vereq; scriptum est à S. Basilio, τὴν πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθειαν, ὁδόν τινα εἶναι ἐπὶ τὰ πράγματα. *Socrates* tales ferè *dicebat* cujusque mores esse, qualis esset oratio. *Meritoq; commendatur illa sive lex, sive consuetudo Persarum, quâ, ut ait Herodotus lib. 1. quicquid facere turpe est, idem etiam dicere turpe esse ducebant.*

*HORVM CONSORTIA VITA. Præclarè enim dixit Theognis,*bonorum consuetudine bona condisci,malorum autem familiaritate, etiam si quid in nobis priùs boni erat, amitti:

Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ' ἐσθλὰ διδάξεαι, ἢν δὲ κακοῖσι
Συμμιχθῇς, ἀπολεῖς καὶ ἐόντα νόον.

Principiò studii radix inamœna videtur,
Sed profert dulces parvo post tempore fructûs.

PRIN-

PRINCIPIO STUDII RADIX. Distichon hoc expressum est è nobili sententiâ Isocratis, quam ita exposuit Aphthonius : Ἰσοκράτης τῆς παιδείας τὴν ῥίζαν πικρὰν ἔφη, γλυκεῖς ἢ τοὺς καρποὺς : *eam autem fusius explicatam videre si quis velit, ex Aphthonio ipso petat licet.*

Ludo indulsisti? subitò evolat illa voluptas.
Legisti? utilitas studio percepta manebit.

LUDO INDULSISTI? Videntur hi duo versus effecti ex enthymemate Musonii, quod exprimam Latinè, etsi metuo, ne longè futurus sim infra Græcæ orationis suavitatem. Est igitur hoc : Si pulchri quid cum labore feceris, labor quidem præterit, pulchritudo autem manet. Sin quid turpe per voluptatem, evolat voluptas, manet turpitudo. *Marcus Cato hoc antè à dixerat his verbis :* Cogitate cum animis vestris, si quid vos per laborem rectè feceritis, labor ille à vobis citò recedet ; bene factum, dum vivitis, non abscedet. Sed si qua per voluptatem nequiter feceritis, voluptas cito abibit ; nequiter factum illud apud vos semper manebit, *Gellius lib. 16. cap. 1.*

Ut moderata quies prodest, viresq; ministrat :
Sic hebetat corpus nimia, ingeniumq; retundit.

UT MODERATA QUIES. Somno moderato egent pueri. Sed immodico somno nihil perniciosius ; nam & obtusiores atque hebetiores facit, & corporis proceritatem impedit. Vide Gellium cap. 19. lib. 4.

Si prodesse aliis studeas, tibi proderis ipsi :
At nisi ames alios, & te quoq; nullus amabit.

SI PRODESSE ALIIS. Qui studium suum confert ad alios adjuvandos, multò plus sibimetipsi prodest, quam aliis. Primum enim, quo nihil melius est, assuefacit se ad benefaciendum ; deinde multos sibi amicos adjungit, quo nihil

est neq; in rebus prosperis jucundius, neq; in adversis utilius. At qui suam tantùm, ut dicitur, rem agit, &, ut Epicurei sapientem facere dicebant, nihil curat præter semetipsum, & ipse quotidie deterior fit, & amicis caret, sine quibus vita vitalis esse non potest. Quisquis igitur, quantum in ipso est, aliorum commoda procurat, & de quamplurimis bene mereri satagit, is vel maximè utilitatibus suis servit. Videtur hæc sententia sumpta ex Senecâ, cujus hæc sunt in lib. 11. Epistolarum. Nemo non, cùm alteri prodest, sibi profuit.

Succesſùs fauſtos nunquam admirare malorum:
Sera licet, tamen olim illos ſua pœna ſequetur.

SUCCESSUS FAUSTOS. Ad hoc distichum illustrandum legendus est Plutarchi liber de iis, qui serò à numine puniuntur: aut potius Psalmi aliquot in eandem sententiam à Davide divinitus scripti. Nota est & Valerii Maximi sententia: Lento quidem gradu ad vindictam divina procedit ira, tarditatemque ſupplicii gravitate compenſat; *& illud Homeri ex 8 lib. Odyssea:*

Ουκ ἀρετᾶ κακὰ ἔργα. κιχάνει τοὶ βραδὺς ὠκύν:

& illud Tibulli:

Ah miſer, etſi quis primo perjuria celat,
Sera tamen tacitis pœna venit pedibus;

quod & ipsum ex Homero sumptum est, qui Aten mollibus ac teneris pedibus esse ait. Horatius:

Raro antecedentem ſceleſtum.
Deſeruit pede pœna claudo.

Si tibi grata quies, juvenis ne parce labori:
Dux ad honoratam eſt homini labor ipſe quietem.

SI TIBI GRATA QUIES. Laborandum est in juventute, ut senibus cum dignitate quiescere liceat. Qui enim laborem juvenes fugiunt, plerumq; senes laborare coguntur. Et hoc significat versus ille Epicharmi, quem Socrates, ut est apud Xenophontem, crebro in ore habebat:

Ωπο-

Ὦ πονηρὲ, μὴ τὰ μαλακὰ μώεο, μὴ τὰ σκληρ' ἔχῃς.

Inſpice te in ſpeculo: & bona ſeu tibi forma videtur,
Moribus obſcœnis illam fœdare caveto:
Seu tibi ſubtraxit vultûs natura decorem,
Ingenio ut formæ compenſes damna, labora.

INSPICE TE IN SPECULO. Hoc quoque præceptum Socraticum eſt, celebratum à Xenophonte, Plutarcho & aliis. Extat & ab ipſo Mureto quinq; verſibus (176. ſeqq.) expreſſum in ſententiis Græcis.

Nil facito, quod turpe putes feciſſe videri:
Et cura, ut multis tibi ſis pro teſtibus ipſe.

NIL FACITO. Naturâ comparatum eſt, ut qui quid turpe facturi ſunt, tenebras & ſolitudinem quærant, aſpectum & conſcientiam omnium, quoad ejus fieri poteſt, refugiant. Si quis igitur hoc à ſe obtinere poſſit, ne minùs ſemetipſum, quàm alios revereatur, etiam ſolus verebitur ea facere, quæ præſentibus aliis non auderet. Sapientiſſimum igitur præceptum eſt, quod his verſibus continetur, ut maximè vereatur quisque ſe, & cujus alios conſcios eſſe nollet, ejus ne ſe quidem ſibi conſcium eſſe patiatur. Eſt autem præceptum Pythagoræ in iis carminibus, quæ aurea vocantur.

---πρήξεις δ' αἰσχρόν ποτε μήτε μετ' ἄλλου,
Μήτ' ἰδίῃ, πάντων δὲ μάλιστ' αἰσχύνεο σαυτόν.

Ut nos pauca loqui, plura autem audire moneret,
Linguam unam natura, duas dedit omnibus aures.

UT NOS PAUCA LOQUI. Ad Æſopum Phrygem refertur. Conſtat autem utrumque in laude poni, & parcè loqui, & cupidè audire: meritoque laudatur veteris Poëtæ verſus:

Σιγᾶν θ' ὅπου δεῖ, καὶ λέγειν τὰ καίρια.

Præcipuè autem hoc in juvenibus locum habet: multa enim discere necesse habent. Et Aristoteles auditum ait esse sensum disciplinæ. Et sapientissimus Hebræorum, etiam eum, qui sapiens sit, si libenter audiat, sapientiorem fore. Neq; injuriâ Pythagoras quinquennium tacere jubebat adolescentes, qui se ei in disciplinam dabant.

Ἡ γὰρ σιωπὴ κόσμος ἀσφαλὴς νέῳ.

Vide Plutarchum in commentario de audiendo.

Quæ servare voles, ne crebro invisere parce.
Namque minus furem metuunt, quæ sæpe videntur.

QVÆ SERVARE VOLES. Negligentiâ dominorum nihil est in re familiari perniciosius. Est autem præceptum M. Varronis, quod hic ponitur cap. 22. lib. 1. de re rusticâ: Quæ res quotidie videntur, minus metuunt furem.

Blanditur primò, sed perdit inertia famam:
Aspera res primò est, sed fert industria laudem.

BLANDITUR PRIMO. Ad hoc distichon illustrandum vide poëma Ausonii, quod falsò Virgilio tribuitur, de literâ Pythagoræ. Vide etiam colloquium voluptatis & virtutis cum Hercule, quod ex Prodico refert Socrates apud Xenophontem lib. 2. commentariorum; quem totum locum latinè reddidit Budæus in libro de studio instituendo. Et tale quiddam fingit Silius contigisse Africano. Vide etiam Philostratum lib. 6. de vita Apollonii.

Aut vinum ne tange, aut multâ prolue lymphâ.
Cum vino indulges, igni puer adjicis ignem.

AUT VINUM NE TANGE. Plato lib. 2. de legibus, pueris negat permittendum esse usum vini ante annum decimum octavum, & ait eos, qui aliter faciunt πῦρ ἐπὶ πῦρ ὀχετεύειν: Et præmaturo vini usu furorem quendam ingenerari hominibus. *Idem narrat*; apud Carthaginenses legem fuisse, ne quis in execitu vinum gustaret, sed toto

ex-

expeditionis tempore solius aquæ potu in castris uterentur. *Item*, ut in urbe neq; servi, neque ancillæ vinum unquam gustarent: ac ne magistratûs quidem toto illo anno, quo jus dicebant, neq; gubernatores navium, neque judices, quamdiu illo munere fungerentur. *Præterea*, ne ii quidem, qui in consilio de rebus gravibus sententiã dicturi essent. *Item*, ut de die nemo in urbe vinum biberet, nisi aut exercitationis, aut morbi caussâ: ac ne noctu quidem ii patresfamilias, matronæque ipsorum, qui eâ nocte liberis operam daturi essent. *Romæ quoq; mulieribus perdiu vinum bibere non licuit: institutumque ob eam rem, ut cognatos osculo salutarent, ut anhelitus ipse fidem faceret, eas abstemias esse. Hodie illa tanta severitas remissa est.*

Fac tibi sit vultus comis, sermoque modestus,
Sic multos facilè tibi conciliabis amicos.

FAC TIBI SIT VULTUS COMIS. Multi sunt, qui truculentiâ quadam & feritate aspectûs, odium sibi conciliant: quod Caligulam etiam adhibito studio fecisse traditum est; quin & Drusillam non alio firmiore indicio sui seminis esse credebat, quàm feritatis, quæ illi tanta statim ab infantiâ fuisse dicitur, ut infestiùs digitis ora & oculos simul ludentium infantium incesseret. Contrà autem comitas vultus primo statim aspectu omnium sibi amorem conciliat: præsertim si eam sermonis etiam modestia subsequatur. Ita autem hic dicitur vultus comis, *ut apud Livium,* frons comis *libro 1.* Excepti hospitio ab Tullo blandè ac benignè, comi fronte, comiter regis convivium celebrant: *quem locum eò citare volui, ut emendarem, nam in omnibus vulgatis libris duæ illæ voces:* Comi Fronte, *desiderantur: quæ tamen leguntur & in aliis veteribus, & in uno, qui apud Muretum est.*

Pauperiem ne cui misero exprobaveris unquam:
Cujus mun9 opes, ejusdem est munus egestas.

PAUPERIEM NE CUI. Ut corporis morbus cui-

quam exprobrare ſtultum eſt, præterquam ei, qui per ignaviam aut per intemperantiam eos contraxerit, quod præclarè Ariſtoteles monet: ita paupertas nemini probro eſt, niſi qui aut inertiâ & deſidiâ in eam inciderit, aut patrimonium in honeſtis artibus diſſiparit. Paupertas quidem ipſa per ſe tam longè abeſt ab omni turpitudine, ut præſtantiſſimi quique ex omni antiquitate pauperes fuerint. Pauper fuit Phocion, pauper Miltiades, pauper Socrates. Ex Romanis Poplicolæ, Menenii, Curii, Fabricii, Camilli, aliique præſtantiſſimi viri pauperes fuerunt. Immò verò non magis dedecori erat ex opibus in paupertatem incidiſſe, quàm in patriâ & avitâ paupertate non perſtitiſſe. Notum eſt, quid M. Craſſo objectum fuerit: Tu ſi vir bonꝰ eſſes, tam citò ad tantas divitias non perveniſſes? *Nulli igitur exprobranda paupertas eſt; præſertim cum ita fundatas ac conſtabilitas opes ſuas habeat nemo, quin puncto temporis ad mendicitatem redigi poſſit. Eſt autem hoc quoque præceptum Theognidis.*

Μή ποτέ μοι πενίην θυμοφθόρον ἀνδρὶ χαλεφθῆς,
 Μηδὲ ἀχρημοσύνην Κύρνε κακὴν πρόφερε.
Ζεὺς γάρ τοι τὸ τάλαντον ἐπιῤῥέπει ἄλλοτε ἄλλῳ,
 Ἄλλοτε μὲν πλουτεῖν, ἄλλοτε δ' οὐδὲν ἔχειν.

Similis eſt & Iſocratis ſententia, nulli exprobrandam calamitatem: Fortunam enim communem eſſe, neque poſſe, quid futurum ſit, provideri. *Μηδενὶ συμφορὰν ὀνειδήσῃς, κοινὴ γὰρ ἡ τυχὴ, καὶ τὸ μέλλον ἀόρατον.*

CUJUS MUNUS OPES. Sumptum ex 11. cap. Eccl. ubi ita ſcriptum eſt, πτωχεία καὶ πλοῦτος παρὰ κυρίου ἐστὶ.

Semper opum ſtudio præfer virtutis amorem.
Non opibus virtus, ſed opes virtute parantur.

SEMPER OPUM STUDIO. Plato omne aurum, quod ſupra, quodq; infra terram eſt, cum virtute comparandum negat. Et Theognis, cùm dixiſſet, multos improbos divites eſſe, multos autem viros bonos pauperes; *ſtatim ſubjicit*, multò pluris tamen faciendam eſſe virtutem, quòd hæc firmum

mum quiddam & ſtabile ſit; pecuniæ autem modo ad hos, modò ad illos tranſeant. *Socratis autem eſt, quod ſtatim ſubjicitur*, Virtutem opibus parari non poſſe, at opes virtute parabiles eſſe. *Neq; non huc pertinet, quod Pericles dixiſſe fertur. Qui cùm generum virum bonum & induſtrium, opulento, ſed ignavo antepoſuiſſet, cauſſam ejus rei rogatus*, malle ſe, *reſpondit*, virum ſine opibus, quâm opes ſine viro. *Facile autem eſſe viro bono & erudito opes, ſi velit, parare: argumento eſt vel id, quod de Thalete Mileſio ab Ariſtotele in Politicis, & à Plinio narratur.*

NON OPIBUS VIRTUS. Quod hic de virtute dicitur, idem dicit de gloriâ Iſocrates.

Δόξη μὲν χρήματα κτητὰ, δόξα δὲ χρημάτων οὐκ ὠνητή.

Diſce, & quæ diſcis, memori ſub pectore conde,
Aut facies tantundem, ac ſi ribro hauſeris undam.

DISCE, ET QUÆ DISCIS. Ut cibus, niſi contineatur in ventriculo, inutilis eſt: ita quidquid diſcitur, ſi ſtatim excidat, inutile. Vereq; Fabius lib. XI. cap. 2. fruſtra doceri nos *ait*, ſi quicquid audimus, præterfluat. *Videtur autem ſecundus verſus reſpicere ad fabulam Danaidum, quæ plenis rimarum vaſis aquam haurire, eamq; in dolium, quod ipſum quoque pertuſum eſt, apud inferos congerere dicuntur. Neque enim unquam illarum dolium expletur, neque animus ejus, qui eorum, quæ didicit, ſtatim obliviſcitur. In pueris autem præcipuè exercendam eſſe memoriam, & Quintilianus & alii tradiderunt.*

Dulcia ſint quamvis, nunquam tamen appete, quæ ſunt
Aut damnum allatura, aut incuſſura pudorem.

DULCIA SINT QUAMVIS. Nihil eſt quod magis homines invitet ad peccandum, quam voluptas: ideoque eam

Plato eſcam malorum vocabat. Monet igitur, ut cùm aliqua nobis ſuavitatis illecebra objecta eſt, ne ſtatim nos abripi ſinamus ſed prius reputemus ipſi nobiscum, numquid ea res, quæ nos ad ſe allicit, aut damno aut probro futura ſit: ut ſi vel alterutrum, vel etiam utrumq; ex eâ impendere videamus, ab eâ ſuſcipienda deterreamur.

Itaſci noli temerè, nil fœdius irâ:
Quam quæcunque movere ſolent, ea temnere laus eſt.

IRASCI NOLI TEMERE. Non omninò vetat iraſci: etenim qui omninò non iraſcitur, ſtupidus videtur, *ut ait Ariſtoteles quarto Ethicorum. Et* iracundiam in pueris non ferendam modò, ſed & laudandam, ut quæ ingenii ſignum ſit, *Politianus integro libello docere conatus eſt. Non igitur omninò iraſci vetat, ſed temerè iraſci.*

NIL FOEDIUS IRA. Seneca: Ut ſcias inſanos eſſe, quos ira poſſedit, ipſum illorum habitum intuere. Nam ut furentium certa indicia ſunt, audax & minax vultus, triſtis frons, torva facies, citatus gradus, inquietæ manûs, color verſus, crebra & vehementiùs acta ſuſpiria; ita iraſcentium eadem ſigna ſunt. Neſcias utrum magis deteſtabile vitium ſit, an deforme.

QVAM QVÆCUNQVE. Levia plerumque & contemnenda ſunt, quæ nos ad iram commovent. Seneca: Frivolis turbamur & inanibus. Taurum color rubicundus excitat; ad umbram aſpis exſurgit; urſos leonesque mappa proritat; Omnia, quæ natura fera, ac rabida ſunt, conſternantur ad minima. Idem inquietis ac ſtolidis ingeniis evenit, rerum ſuſpicione feriuntur.

Venti agitant celſis poſitas in montibus ornos.
A quibus in mediâ tuta eſt arbuſcula valle:
Sic & opes agitant majora pericula magnas,
Turior anguſtos comitatur vita penates.

VENTI

VENTI AGITANT. Eleganti comparatione docet tutiorem esse vitam eorum, qui mediocribus opibus instructi sunt, quàm, eorum, quos magna opum copia, & magna potentia invidiosos facit. Potentes invidiæ expositi sunt; tenues contemptui; optima mediocrium conditio. Recteque Solon:
Πολλὰ μέσοισιν ἄριστα, μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι.
Horatius:

Sæpius ventis agitatur ingens
Quercus, & celsæ graviore lapsu
Decidunt turres, feriuntque summos
Fulmina montes.
Auream quisquis mediocritatem
Diligit, tutus caret obsoleti
Sordibus tecti, caret invidendâ
Sobrius aulâ.

Pauca loqui puero sed tempestiva, decorum est:
Hæc etenim ingenium res judicat, illa pudorem.

PAUCA LOQVI PUERO. Pueros ornat silentium, est enim argumentum modestiæ: sed qui nimis taciturni sunt, hebetes plerumq; & obtusi esse consueverunt. Contra autem qui naturâ garruli sunt, oblectamento quidem esse solent audientibus: sed nisi tempestivè coërceantur, procaces ac petulantes evadunt. Optanda igitur in puero est ea indoles, ut & taceat ipse, loquentibus natu grandioribus, avideq; illos discendi studio audiat: & interrogatus, argutè atq; ingeniosè respondeat. Nam & modestum esse se ostendet, & solertem atq; acutum. Tale quiddam in Lacedæmoniorum pueris à Xenophonte laudatur.

Scire cupis, quæ sit famæ via certa parandæ?
Talem te præsta, qualem te poscis haberi.

SCIRE CUPIS. Socrates tutissimam & quasi compendiariam viam ad famam esse dicebat, si quis talis esse studeret,

deret, qualem se haberi vellet. Xenophon lib. 2. commentariorum Cicero de officiis lib. 2.

Verbera non metuet, metuet qui jussa magistri:
Hæc qui contemnet, meritò miser illa timebit.

VERBERA NON METUET. Ut in viris, qui leges maximè metuunt, securissimè vivunt; contra autem, qui non metuunt leges, in perpetuo versantur accusatorum & judicum metu: ita in pueris, qui maximè magistrorum jussa metuunt, minimè metuunt verbera. Similis sententia est Synesii in Epistolis: ἀφοβία μεγίστη τὸ φοβεῖσθαι τοὺς νόμους.

Quàm felix puer est, virtus in quo anteit annos!
Illum omnes meritis certatim laudibus ornant,
Et spectant cupidè, & felicia cuncta precantur.
At contra nemo alloquio dignatur inertes.
Spernuntur cunctis & vulgi fabula fiunt:
Vix oculis pater ipse illos satis aspicit æquis.

QVAM FELIX PUER. Hi sex versus satis per se perspicui sunt.

Non tantùm in præsens obsunt peccata: sed hôc plus,
Ad mala quòd proclivem animum assuetudine reddunt.

NON TANTUM. Socratica sententia est. Constat autem ex Aristotele lib. 2. & 3. Ethicorum, frequentatis ejusdem generis actionibus habitum effici. Quanquam autem in potestate nostrâ est, quid agamus: ubi tamen sæpe & diu agendo vitium contraximus, difficile est abducere se à diuturnà & inveteratâ consuetudine. Quare magno studio cavere debemus, ne peccemus: propterea quod sæpe peccando contrahimus habitum, qui ubi semel radices in animo egit, non nisi maximâ cum difficultate evelli & extirpari potest.

Quæ bona sunt, sectare, etiam si dura videntur
Principio: longus paulatim ea molliet usus.

QVÆ

QUÆ BONA SUNT. Hoc quoque Socratis est: Seligendam esse à principio eam vivendi rationem ac vitam, *non quæ jucundissima sit, quæ honestissima. Adhibitâ enim consuetudine, eam ipsam jucundissimam fore. Verum enim est, quod ait Lucretius* - consuetudo concinnat amorem. *Pertinet huc dictum Lacedæmonii cujusdam, qui captivus cùm interrogaretur à domino,* quid præstiturus esset, si eum liberis suis præfecisset? ut ea, *inquit*, quæ pulcherrima sunt, fiant ipsis etiam jucundissima. *Hanc ipsam sententiam graviter, ut solet, expressit S. Basilius his verbis:* Δεῖ βίον ἄριστον αὐτὸν ἕκαστον αἱρεῖσθαι ἡδὺν δὲ προσδοκᾶν τῇ συνηθείᾳ γενήσεσθαι.

Acceptum officium memora atque extolle: sed abs te
Collatam extenua, & potiùs sine, prædicet alter.

ACCEPTUM OFFICIUM. Celebrata est à sapientibus sententia, beneficii, eum qui dedit, statim; eum, qui accepit, nunquam oblivisci oportere. *Qui autem beneficia, quæ in alios contulerunt, ipsimet prædicant, detrahunt illis omnem gratiam, & efficiunt, ut iis, qui acceperunt, de illis tacere liceat: cùm ipsi partes eorum occupent. Extat in hanc sententiam elegantissimum epigramma Martialis:*

Quæ mihi præstiteris memini, semperque tenebo.
Cur igitur taceo, Postume? tu loqueris.
Incipio quoties alicui tua dona referre,
Protinus exclamat: Dixerat ipse mihi.
Non bellè quædam faciunt duo, sufficit unus
Huic operi. Si vis ut loquar ipse, tace.
Crede mihi, quamvis ingentia, Postume, dones,
Auctoris pereunt garrulitate sui.

Utilitas quoties pugnare videtur honesto,
Ne dubitare quidem fas est, quin vincat honestas.

UTILITAS QUOTIES. Cicero primo de legibus:
Rectè

Rectè Socrates eum execrari solebat, qui primus utilitatem ab honestate sejunxisset. Id enim querebatur caput esse exitiorum omnium. *Idem etiam tradit sub principium libri tertii de officiis: quo in libro toto hæc quæstio ab eo copiosissimè explicatur.*

Sub laceris crebrò virtus latet aurea pannis,
Cùm stolidas aurum pecudes & purpura velet.

SUB LACERIS. Vulgus è vestitu, atque ornatu judicare plerumque de hominibus solet: in quo tamen sæpissime fallitur, cùm & à Græcis olim dictum, & à Plauto postea repetitum sit, sub sordido palliolo sæpe latere sapientiam. *In vitâ Terentii legimus, eum cùm ab ædilibus jussus esset Andriam suam recitare Cæcilio, antequam ageretur, venisse ad Cælicium cœnantem, & quòd erat contemptiore vestitu, initium fabulæ in subsellio residentem legisse: sed post paucos versus invitatum ut accumberet, cœnasse unà, deinde cætera percurrisse non sine magnâ Cæcilii admiratione. At contra, Evangelo Tarentino, cum ornatus ingentis pretii veste, coronâ etiam aureâ redimitus, ad laureæ similitudinem conflatâ, cujus folia quidem ex auro erant, pro baccis autem pendebant smaragdi: citharam ferens inauratam multisque gemmis distinctam, in Pythiis canere voluisset, magnamque sui expectationem concitasset, ut simul atque canere cœpit, risu, clamore, sibilis exploderetur. Historiam, facetissimè persequitur Lucianus in libello, quo exagitat quendam, qui multis libris coëmendis doctum se videri volebat. Non igitur è vestitu, sed è dictis factisque de unoquoque judicandum est.*

CUM STOLIDAS AURUM. Alludit ad dictum Diogenis, qui divites indoctos vocabat pecudes aureo vellere.

Nil laudis causâ facito: & tamen omnia, laudem
Quæ tibi conciliare queunt, ea sedulus urge.

NIL LAUDIS CAUSA. Qui laudem sibi in rebus agendis proponunt, ventosi & ambitiosi sunt, & corpori umbram, veritati imaginem anteponere videntur. Et tamen vix est, ut sine aliquo laudis stimulo labores ad virtutem & eruditionem

nem comparandam necessarii a juvenibus perferantur. Suadendum igitur eis est, ut neque laudem, tandam præcipuum quoddam bonum sequantur: & tamen nihil prætermittant eorum, quibus vera laus conciliari potest.

Divitias nec amare nimis, nec ſpernere debes.
Quanquam etenim nequeunt facere ac præſtare beatum.
Magna tamen vitæ ſunt inſtrumenta gerendæ.

DIVITIAS NEC AMARE NIMIS. Qui divitias nimis amant, avari sunt; qui contemnunt, parum prudentes. Sine divitiis enim, *ut ait Aristoteles primo Ethicorum*, multa, quæ præclara & laudabilia ſunt, commodè effici non queunt. *Itaq; præclarè sapientissimus ille Hebræus à Deo sibi neque divitias, neque paupertatem postulat. Eleganter autem divitiæ comparantur cum instrumentis. Ut enim lyra exempli causâ, bonum lyricinem non facit; sed tamen bonus lyricen sine lyra munus suum exercere non potest: ita divitiæ beatum quidem non faciunt, sed tamen instrumenta sunt ad multas res gerendas necessaria, Neque obstat, quod in sacris literis dicitur*, pauperes beatos eſſe, & divitibus difficile eſſe ingredi in regnum DEI. *Nam illic pauperes dicuntur, qui ad divitias animum non adjiciunt, sive illas habeant, sive non habeant: & ita pauper esse aliquis etiam in maximâ opum affluentiâ potest. Iis autem divitibus difficilis est aditus in regnum DEI, qui divitiis suis fidunt, & ad eas cor, ut David loquitur, apponunt.*

Fac contentus eo, quod contigit, usque fruaris:
Sic tamen, ut nunquam meliora requirere parcas.

FAC CONTENTVS. Vetus præceptum est, τὰ μὲν παρόντα στέργειν, τὰ δὲ κρείττω ζητεῖν. *Qui præsentibus contentus non est, nunquam quieto animo est; qui meliora non quærit, nunquam emergit.*

Quàm

Quàm ſint cuncta hominum varia atque incerta, notato:
Ne te unquam aut adverſa premant, aut proſpera tollant.

QUAM SINT CUNCTA. *Imprudentis eſt, cùm res proſperæ ſunt, confidere eas ſemper tales fore: recteque Iſocrates in Areopagitico*, tunc maximè metuendum eſſe *ait*, cùm res noſtræ ita eunt, ut volumus. *Eâdemq; ratione nemini quamlibet duris & adverſis in rebus abjicienda ſpes eſt. Horum incommodorum utrumque facile vitabit is, qui diu ac diligenter rerum humanarum inconſtantiam & inſtabilitatem notaverit.*

Pauca quidem hæc: ſed quæ ſtudio ſervata perenni
Mirificos fructûs progreſſu temporis edent.
Adſpiret tantùm cœptis Deus: omnia cujus
Conſilio æterno & certâ ratione teguntur.
Quem tu & luce puer prima cùm ſtrata relinquis
Impiger, & dulcem repetis cùm veſpere ſomnum,
Supplicibus facito places ante omnia votis.
Ille tibi ingeniumque ſagax, corpusque ſalubre,
Et multò meliora dabit. Diffidere noli:
Tu modò ad illius ſemper refer omnia laudem.

PAUCA QUIDEM HÆC. *Coronis hæc quædam eſt hujus opuſculi, quà ei animum addit: & quemadmodum orſus erat à cultu divino: ita in eundem deſinit, quòd & ab eo, tanquam principio, ducenda ſi't omnia, & ad eundem, tanquam ad finem, dirigenda, ſecundùm illud Theocriti:*

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, καὶ εἰς Δία λήγετε Μοῦσαι.

60. MAP-

60. ΜΑΡΚΟΥ ἈΝΤΩΝΊΟΥ ΜΟΥΡΗΤΟΥ
τοῦ πρεσβυτέρου, πρὸς
ΜΑΡΚΟΝ ἈΝΤΩΝΙΟΝ
τὸν ἀδελφιδοῦν παῖδα ἐνναέτη
γνῶμαι.
hoc est:

M. ANTONII MVRETI
Presbyteri
ad
M. ANTONIUM
Fratris F. puerum novennem
ſententiæ græcæ,
cum interpretatione latinâ

Innocentii Giſcaterii.
Quæ ut plurimum verbum verbo, nonnunquam tamen & verſum verſu reddit.

M. ANTONIUS MURETUS
Fratris F.
S. D.

BIennium jam eſt, fili, cùm tibi, prima elementa Latinæ linguæ percepturo, libellum confeci, præcepta quædam ad vitam utilia verſib9 continentē, in quo primis illis Grammaticorū exercitationibus defungereris. Quod cùm utriq; noſtrûm, præpotentis DEI beneficio, nō prorſ9 infeliciter ceſſerit: idē in Græcâ lingua experiri volo: ſine quâ,

sæpè audis ex me, latinam, mancam ac mutilam esse: nec satis uberes ex eâ fructus percipi posse. Cùm igitur pridie Kal. Januar. quit dies tibi natalis est, ingressurus sis, cū Deo propitio ac benevolente, in annum ætatis tuæ decimum; egoq; te eo ipso die Græcis litteris initiare constituerim: concinnavi tibi interea hunc alterum libellum Græcè loquentem, qui tibi pro natali munusculo erit. Magnum tibi hæc qualiacunque scripta mea pudorem incutient, fili, nisi omne ope nitaris, ut meæ de te expectationi respondeas. Scient homines, nihil tibi à me defuisse. At mihi puero, cùm alia multa, tùm præceptores defuerunt. Verè enim hoc affirmare possum, post annum ætatis meæ duodecimum, nullo me ad ullam artem, neq; privatim neque publicè, præceptore usum esse. Quanquam enim Pictavii, quò me parentes ad excolendum ingenium miserant, ibā interdum ad eos, qui jus civile profitebantur, perrarò tamen id faciebam, neque tam, ut quidqvam ex eis discerem, quàm ut meis animum explerem, qui me ei studio addixerant. Eveniebat id mihi indomitâ quadam perversitate ac pervicacia ingenii, ut nullum doctorem triduum ferre possem. Cujus improbitatis valdè me postea ac diu pœnituit, pœnitetque. At tibi, me vivo, neq; dux, hortator, monitor, deerit: & quæ præterea requiruntur, abundè, si Deus volet, suppetent omnia. Vide modo tu, ne, cùm aliud nihil desit, ipse olim tibi defuisse dicaris. Romæ, Idibus Nov. M. D. LXXX.

INNOCENTIUS GISCATERIUS
Gulielmi F.
M. ANTONIO MURETO
Juniori S.

Multa debemus, & ego & pater meus, patruo tuo. Quoties enim tulit occasio, libenter nos re, operà, consilio, auctoritate, gratiâ adjuvit. Sed illi quidem, quomodo gratiam referat, pater ipse viderit,

nam

nam meum non est, qui tanto ætate minor sum, illam cognitionem suscipere. Tibi verò, qui ætate tantò ferè me minor es, quantò patre meo patruus tuus, æquum est, studere me, ut aliquid præstem quo ostendam animum beneficii memorem. Et ut illi amantissimè conjunctissimeque inter se vivunt, sic oportet in nobis esse jam nunc idem mutuæ benevolentiæ vinculum. Nuper igitur, cùm audissem de patre, scriptum esse à patruo tuo causâ tuâ elegantem sanè libellum, quo multas bonas & graves sententias versibus græcis complexus esset: egi cum eo summis precibus, ut illum commodato sumeret, mihique legendi potestatem faceret. Quo impetrato, plus etiam ausus sum: nam his longioribus, noctibus, addens aliquid ad solitas lucubrationes, expressi easdem sententias, ut potui, latinè. Quicquid est, quod effeci, ad te mitto, symbolum summi amoris erga te mei. Utinam veniat aliquando tempus illud, cùm ea videamus, quæ patrem de indole tuâ sæpè vaticinantem audio. Mihi de me modica sperare sat est: te, qui ita educaris & qui ne nomen quidem audire tuum potes, quin ad virtutem exciteris, eò perventurum esse confido, ut jam nunc sperem, rebus meis aliquid in te olim præsidii fore. Nam te majoribus ire per altum Auspiciis manifesta fides. *Vale, Romæ Kal. Decembr. M. D. LXXX.*

Ῥίζωμ' ὁμαίμου, τῆσδε θέλγητρον φρενὸς,
Κῆδός τε τερπωλή τε τοῦ γήρως ἐμοὶ,
Καὶ τοῦτο θείου Μάρκε παρ φίλου λάβε,
Σμικρὸν μὲν ὄγκῳ δῶρον, ἄχρηστον δὲ μὴ,
Γνώμας ὁδηγοὺς πρὸς τὸ ζῆν εὖ καὶ καλῶς,
Νεωσὶ τὴν σὴν ἠυτρεπισμένας χάριν
Καὶ γὰρ νέους γέρουσι παιδεύειν πρέπει,
Κἀγὼ γέρων μέν εἰμι, παιδίον δὲ σύ.
Σῶμ' ἀσθενὲς γέρουσιν. Ἀκμάζει δ' ὁ νοῦς.
Νέῳ δὲ σῶμα θαλερὸν, ἀσθενεῖς φρένες.
Διὸ καὶ σὲ δεῖ, βουλαῖς ἐμαῖς εὐήνιον,
Νῷ προσφέρεσθαι τοῦσδ' ὑπηκόῳ λόγους.
Φῶς πώποθ' ἡμῶν λαμπρὸν ἐσόμενον γένει.
Πρώτιστα καὶ μάλιστα τὸν θεὸν φιλεῖν,
Ὑπέρ τε τ' ἄλλα πάντα, καὶ σαυτοῦ πλέον,
Ἔπειτα δ' ἄλλους ἧττον οὐ στέργειν σέθεν,
Σπεύδοντα πλείστους εἰς τὰ πλεῖστ' εὐεργετεῖν.
Οὐδὲν γὰρ ἄνδρα μᾶλλον εἰκάζει Θεῷ.
Μετὰ τὸν Θεὸν δὲ πρῶτα μημιᾶν τοὺς γονεῖς,
Οἵ σ', ὦ φίλ', ἔτρεψάν τε, κ' εἰς φῶς ἤγαγον.
Ζῶντας τ' ἔτ' ὄντας στέργε, καὶ κεκμηκότας.
Ποίησον ἄλλους, οἷ' ἂν ἄσμενος πάθοις.
Μὴ βλάψον ὦ παῖ, καθ' ὅσον ἐπί σοι, μηδένα.
Τ' ἀλλότριον μὴ κλέπτε. μὴ κακηγόρει.
Μὴ χαῖρε λέξας ἅττα μὴ ποιεῖν θέμις.
Ψεῦδος δὲ φεῦγε, πᾶς γὰρ ὁ ψευδῆ λέγων,
Ἂν ἑκὼν, ἄπιστός ἐστιν, ἂν δ' ἄκων, ἄνους.
Νεωτερισμῶν σαυτὸν ἴσχ' ἀπωτάτω,
Νόμων δ' ἀρίστους ἴσθι τοὺς παλαιτάτους.
Κενῆς δὲ δόξης ταῦτα μὴ πράξῃς χάριν.
Ἀλλ' ὅτι, καλ' ὄντα, ταῦτα προστάττει Θεός.

Ἀρετὴ

STIRPS conſanguinei, hujus (meæ) delectatio mentis.
Curaque & oblectamentum ſenectutis mihi,
Hoc quoque patruo, Marce, ab amico accipe
Exiguum quidem mole donum, ſed non inutile:
Sententias duces itineris ad bene honeſteque vivendum,
Nuper tuâ concinnatas gratiâ.
Nam & juvenes inſtituere, ſenibus decorum eſt,
Et ego quidem ſenex ſum, tu autem puerulus.
Corpus infirmum eſt ſenibus, viget autem mens.
Juveni autem corpus robuſtum, imbecilla mens.
Quocirca & te oportet conſiliis meis docilem,
Animo accipere hos obedienti ſermones,
Lumen olim noſtro clarum futurum generi.
Imprimis & maximè Deum ama.
Et ſuper omnia alia, & plusquam te ipſum.
Deinde autem alios aon minus ama, quàm te
Properantem plurimis ad plurima bene facere.
Nihil enim hominem magis aſſimilat Deo.
Poſt Deum autem primum venerare parentes,
Qui te, ô chare, & nutrierunt, & in lucem produxerunt.
Et viventes adhuc ama, & mortuos.
Facito aliis, quæ ab aliis libens acciperes,
Ne lædito ô fili, quantum in te ſitum eſt, quemquam.
Alienum ne furare, ne maledicito.
Ne libenter ea loquitor, quæ futere fas non eſt.
Mendacium autem fuge. Omnis enim qui mendacia dicit,
Si quidem ſponte id faciat, infidus eſt: ſin invitus, imprudens.
Ab innovationibus te ipſum cohibe longiſſimè.
Et legum optimas ſcito eſſe eas, quæ ſunt antiquiſſima.
Inanis autem gloriæ causâ hæc ne feceris:
Sed quia, honeſta cùm ſint, ea præcipit Deus.

Ἀρετή τε δόξα τ' ἐστὶν ὤνιος πόνου.
Πόνου δυνάμενος, ἵν' ἡσυχάσης ἀσθενής.
Νέοις ἔτ' οὖσιν ἐκπονηθέντες πόνοι
Φιλοῦσι τοῖς γέρουσι ῥᾳστώνην φέρειν.
Τῶν νουθετούντων, παῖ, φιλήκοος γένου.
Οὐχ ὁ κολακεύων σ' ἀλλ' ὁ νουθετῶν φιλεῖ.
Μετάδος προθύμως τοῖς πένησιν, ὧν ἔχεις.
Τὰ δοθέντ' ἐκείνοις αὐτὰς ἐκτίσει Θεός.
Ἐπισφαλές πως πρᾶγμ' ὑπερπλουτῶν νέος,
Καὶ γὰρ θρασὺς πρὸς πάντα, καὶ νοῦς οὐκ ἔνι.
Δανεισμάτων κάλλιστον, εὖ ποιεῖν φίλους.
Πλούτου δὲ χρῆσις ἥδε τιμιωτάτη.
Ἀεὶ τὸ γειτόνημα τῶν κακῶν κακόν.
Ἀγαθὸς δ' ἀνὴρ μόνον ἐγγὺς οἰκῶν ὠφελεῖ.
Ἐν νῷ τὸ νικᾶν ἐστὶν, οὐκ ἐν σώματι.
Βούλευμα πολλὰς ἓν σοφὸν νικᾷ χέρας.
Ὀλίγον πρὸς ὀλίγῳ προστεθὲν, σωρὸν ποιεῖ.
Ἐλεύθερος ζῆν μᾶλλον ἢ δοῦλος θέλεις;
Καλὴν δὲ δόξαν ἀντ' ἀδοξίας λαχεῖν;
Δαπάνην δὲ φεύγειν, καί τι κερδαίνειν, ἀεὶ,
Μετ' ἀσφαλείας, ῥᾷστα, κινδύνου δ' ἄτερ;
Ἀπέχου πονηρῶν, κἄνπερ ἡδονὴ προσῇ.
Ὅστις πρὸ τοὔργου μὴ φοβεῖται τὴν δίκην,
Μετὰ τοὔργον ὀψὲ σωφρονῶν φοβήσεται.
Κάλλιστόν ἐστι μάθημα γιγνώσκειν Θεόν.
Ἄνευ δὲ τούτου τἄλλα πάντ' ἀνωφελῆ.
Μηδὲν φρονήσης σεμνὸν, ἄνθρωπος γὰρ εἶ,
Μηδὲν ταπεινὸς οὐρανὸς γὰρ σοι πάτερ.
Λέξων κακῶς ἄλλον τιν', εἰς σαυτὸν βλέπε,
Μηδὲ ψέγ' ἄλλους, οὐκ ἄμεμπτος αὐτὸς ὤν.
Περὶ τῶν κρατούντων ὁπόταν ἐμπέσῃ λόγος,

Σιγᾶν

Et virtus & gloria venalis est labore.
Labora, dum potes, ut, cùm imbecillus eris, quiescas.
Ab iis, qui adhuc juvenes sunt excepti, labores,
Solent senibus commoditatem otii adferre.
Eos, qui te corripiunt, fili, libenter ausculta,
Non qui tibi adulatur, amat te, sed qui te corripit.
Participes libenter facito pauperes eorum, quæ habes.
Quæ dantur illis, ipse persolvet Deus.
Periculosa quodammodo res est, juvenis supra modum dives.
Nam & audax est ad omnia, & mens non inest.
Pulcherrimum fœnus est, benefacere amicis.
Opum autem usus hic est omnium honoratissimus.
Semper mala est malorum vicinia,
Bonũ autem vir etiã si nihil aliud, quàm propè habitet, prodest.
In mente consistit vincendi facultas, non in corpore.
Unum sapiens consilium multas vincit manûs.
Parvum parvo additum efficit acervum.
Liber vis potius, quam servus, vivere?
Et bonam famam, non infamiam consequi,
Sumptum autem fugere, & semper aliquid lucrari
Tuto, facillime, & sine periculo!
Abstineto à rebus turpibus, etiamsi admista sit voluptas.
Quicunque ante factum non timet judicium,
Post factum serò sapiens timebit.
Pulcherrima disciplina est, Deum cognoscere:
Sine hac autem aliæ omnes inutiles sunt.
Nihil superbum animo agites, homo enim es:
Nihil humile, patria enim tibi est cœlum.
Detracturus de alio quopiam, teipsum intuere,
Neque vitupera alios, cùm ipse reprehensione non careas.
De principibus cum inciderit sermo,

Σιγᾶν ἄδιψόν τ' ἐςὶ κ' ἀσφαλέςατον.
Ἐλευθέρου δ' ἑκόντα δουλεύειν νόμοις.
Οἷς ὅτε λατρεύεις, ἴσθι λατρεύων Θεῷ.
Τοιοῦτός ἐσθ' ἕκαστος, οἵοις ἥδεται,
Διάκρισις ἤθους ἥδε δ' ἀκριβεστάτη.
Τοῖς χρωμένοις τὰ χρήματ' ἐςὶ χρήματα,
Ἄχρηστα δ' ἄλλως κἀνόνητα κτήματα.
Μηδὲν ποιῶν πονηρὸν, ἐλπίσῃς λαθεῖν.
Μάταιος ἐλπίς· ὀξυδερκὴς γὰρ Θεός.
Πολύφιλον εὐτυχί', ἄφιλοι δ' οἱ δυστυχεῖς.
Παύροις ἐνοῦσαν πίστιν εὑρήσεις βροτῶν.
Σοφὸν δ' ἔπος παλαιὸν, οἱ πλεῖους κακοί.
Οὐ συγκυροῦσι νοῦς τε πλοῦτος πολύς.
Κτῆσις γὰρ ἄμετρος τῷ φρονεῖν ἐπισκοτεῖ.
Ἀμαθία πολλὴ, καὶ δοκοῦ τί περ σοφῷ,
Τὸ τ' ἄλλα γνῶναι πάνθ', ἑαυτὸν δ' ἀγνοεῖν.
Νίκη, φρονήσεως ὥπερ οὖσα συγγνώμης,
Πρὸς τοὺς φρονοῦντας, οὐ πρὸς ἰσχυροὺς ῥέπει,
Ὅπου ἐςὶν ἔργων καιρὸς, ἄχρηστοι λόγοι.
Ῥέζων οὐρανίδαις, κ' αὐτὸς τὰ δέοντα ποίησον,
Ἡ γὰρ ἀπ' ἀργούντων τάγε πλεῖς' ἀνεμώλιος εὐχή.
Λόγος ἐςὶ πολλοῖς κομψὸς, ἔργα δ' ἀτρεπῆ.
Κακὸς δ' ὁ μέτρια μὲν λέγων, πράττων καὶ μή.

Ἀπὸ παίζοντος εἰς τὸ πίνειν.

Ὕδατι δεῖ τὰ ῥάκη πλύνειν, οἴνῳ δὲ λάρυγγα,
Καὶ βατράχοισιν ὕδωρ, οἶνον δ' ἄνδρεσσι προπίνειν.

Ἐπανόρθωσις.

Ὑδροποτεῖν κάλλιστον, ἐπὶ νόος ἔμπεδος αἰεὶ
Νηφόντων, μεθύων δ' ὑῒ μᾶλλον ἢ ἀνδρὶ ἔοικε.

Εἰς τὸ αὐτό.

Πόμ' ἀνθρώποισιν οἶνος, ὕδωρ θρέμμασι.

Επα-

Tacere & ſitim non facit, & tutiſſimum eſt.
Id liberi eſt quiſqne vire ſponte legibus.
Quibus dum ſervis, ſcio te Deo ſervire,
Taliseſt quiſque , qualibus oblectatur :
Hæc autem eſt certiſſima morum dijudicatio,
Utentibus pecuniæ verè ſunt pecuniæ,
Aliter autem inutiles & infructuoſæ poſſeſſiones.
Nil improbè feceris, ſperans fore ut lateas.
Vana ſpes eſt, acute enim videt Deus.
Amicis abundat felicitas, infelices autem amicis carent.
Paucis ineſſe hominibus invenies fidem.
Sapiens autem dictum vetus : plures mali,
Non concurrunt & multa prudentia, & multæ opes.
Non immmodica opum vis menti caliginem offundit.
Magna inſcitia eſt etiam ei, qui videtur ſapiens,
Alia noſſe omnia, ſeipſum autem ignorare,
Victoria, ut quæ prudentiæ cognata ſit.
Ad conſideratos, non ad robuſtos , inclinat.
Ubi opus eſt factis, inutiles ſunt ſermones.
Sacrificans cœleſtibus, etiam ipſe quæ oportet facito.
Nam vota, quæ à ceſſantibus fiunt, plerumque irrita ſunt.
Multis compta eſt oratio, ſed facta indecora.
Malus autem eſt, qui modeſta quidem loquitur, ſed non facit.

Jocoſum de potu vini.

Aquâ oportet pannos laceros abluere, vino autem guttur :
Et ranis aquam, vinum autem viris propinare.

Correctio.

Aquam bibere optimum eſt , ſi quidem mens conſtans ſem-
pro eſt
Sobriorum : ebrius uutem ſui ſimilior eſt quàm viro.

De eodem.

Potus hominibus eſt vinum, aqua pecudibus,

Ἐπανόρθωσις.

Πολλοὺς ποθεὶς ἀπείκασ' οἶνος θρέμμασι.
Σαυτὸν φιλεῖς ἄνθρωπε; τὴν ψυχὴν φίλει.
Κείνη γὰρ εὖ σωθεῖσα συσσώζει δέμας.
Ἀμελουμένη δὲ καὶ τὸ σῶμ' ἅμ' οἴχεται.
Σοφοῖσιν οὐδεὶς πὰρ κριταῖς ἀκουστέος,
Λόγους ἐπ' ἔργοις προσφέρων αἰσχροῖς καλούς.
Σοὶ φίλος αἰσχρὰ φιλῶν μήτ' εἴη, μήτε γένοιτο,
 Κάλλιστος δ' ἀρετὴ δεσμὸς ὁμοφροσύνης,
Πλείστους ἀεὶ φοβήσεθ' ὁ πλείστους φοβῶν.
Ἀρχομένων φιλίη, φυλακὴ τ' ἄρχοντος ἀρίστη.
Οὐδ' ὁ λέως μισεῖ, κείνου 'στ' ἐπικίνδυνος ἀρχή.
Πολλοῖς ἀπιστῶν, οὐχ ἁμαρτήσεις πολύ.
Συνοδοιπόροι ποτ' ἦσαν ἄνθρωποι δύο,
Ὧν ἦν βραδὺς μὲν εἷς, ὁ δ' ἅτερος ταχύς.
Χ' ὁ μὲν ταχὺς ἐβράδυν', ὁ δὲ βραδὺς ἔτρεχε.
Ὁ ταχὺς, πρὸ τοῦ δείλην γενέσθ', ἐλείπετο.
Τὸ μὲν ἴσον ἐστὶ τῶν φίλων συνεκτικόν.
Τὸ δὲ πλεονεκτεῖν, μῖσος ἐξεργάζεται.
Κάλλιστόν ἐστι τῶν ἐν ἀνθρώποις δίκη.
Ὑγιὲς δὲ πάντη σῶμα, θησαυρὸς μέγας.
Τοῖς δ' εὖ τραφεῖσιν ἡδονὴν πολλὴν φέρει
Τὸ, καλῶν ἐρῶντας, τῶν ἐρασθέντων τυχεῖν.
Δόκησις ὄχλου φαῦλος ἡγεμὼν βίου.

Πλάτωνος γνῶμαι.

Χρυσὸς πολὺς μέγιστον ἐν πόλει κακόν.
Ἐλέησον ἄλλους, ἵν' ἐλέους κ' αὐτὸς τύχῃς.
Καλὸν οὐ τὸ πλουτεῖν, ἀλλὰ τὸ πλουτεῖν ἐκ καλῶν.

Οὐιτελλίου τοῦ Ῥωμαίων αὐτοκράτορος γνώμη.

Ἥδιστον ὄζει πολέμιος νεοσφαγής.

Τὸ

Correctio.

Vinum epotum multos pecudum similes reddidi.
Te ipsum amas ô homo? animam ama.
Illa enim servata simul conservat corpus.
Neglectæ autem ipsi etiam corpus simul interit.
Apud sapientes judices nemo audiendum est,
Qui super turpibus factis pulchros sermones adferat.
Tibi amicus, qui turpia amat, neque sit, neque fiat,
Pulcherrimum autem concordiæ vinculum virtus,
Plurimos semper metuet, qui plurimos terret.
Subditorum amicitia, optima principis custodia est.
Quem autem populus odit, illius intutum est imperium.
Multis diffidens, non multum aberrabis.
Iter unà faciebant olim homines duo,
Quorum erat tardus quidem unus, alter autem celer:
Et celer quidem tardo ibat: tardus autem currebat,
Celer ille, antequam advesperasceret, relictus est.
Æqualem qvidem amicos continendi vim habet:
Plus autem sibi arrogare, inimicitias efficit.
Pulcherrimnm est in rebus humanis justitia.
Corpus autem ex omni parte sanum, magnus thesaurus est.
Bene autem educatis magnam voluptatem adfert.
Honesta amantes, consequi ea, quæ amant.
Opinio vulgi, malus dux vitæ.

Platonis sententiæ.

Multum aurum maximum malum est in civitate.
Miserere aliorum, ut & tu misericordiam consequaris.
Non opibus affluere pulchrum est: sed opes pulchris rationibus partas habere.

Vitellii Romanorum Imperatoris sententia.

Suavissimè olet hostis recens interfectus.

Idem

Τὸ αὐτὸ ἄλλως.

Ἐχθροῦ σφαγέντος εὔοσμον κρέας πνέει.

Ἐπανόρθωσις.

Ὁ συγγινώσκων δυσμενεῖ, κατᾶται φίλον.
Βδελυρὸν ἐστὶ πρᾶγμα πανταχοῦ μιαιφόνος.
Μή τινι ποτ' ἄχθος τόσσον ἐμπέσοι κακῶν,
Ὅσον δύναιτ' ἂν, κἀσθενής περ ὢν, φέρειν.
Κακὸν πολίτης τῶν νόμων σοφώτερος.

Ὀρατίου ποιητοῦ Ῥωμαϊκοῦ γνώμη.

Νοῦς, κάλλος, εὐγένεια, πάντ' ἐν χρήμασι.

Ἐπανόρθωσις.

Νοῦς ἐκπορίζει χρήματ' οὐ νοῦν χρήματα.
Πλοῦτος δὲ μήτ' εὔμορφον ἀπέδειξ' οὐδένα,
Μήτ' εὐγενῆ, τὸν πρὶν ὄντα κιβδήλου γένους.
Ἄχρηστον αἰδὼς χρῆμα τῷ κεχρημένῳ.
Ορκος ἄγαν προπετὴς πολλοῖς κακὰ μυρί' ἔθηκε.
Φείδεο, μὴ προπετῶς ὄμνυε, μήτε μάτην.
Ὦ γλῶσσα, γλῶσσ', ὡς μόριον οὖσα πάμμικρον,
Μεγάλ', ἂν ἀπῇ χαλινὸς, ἐργάζῃ κακά.

Φοκυλίδου πονηρὰ γνώμη.

Πρώτιστα πλοῦτον, εἶτα δ' εὐσεβήσομεν.

Ἐπανόρθωσις.

Πρῶτ' εὐσεβεῖν χρεὼ εἶθ' ὁ πλοῦτος ἕψεται.
Τῶν γὰρ δικαίων κάρτα κήδεται θεός.
Τὰ περὶ τὸ θεῖον μήποτε πολυπραγμονῇς.
Ἰδεῖν γὰρ οὐκ ἐφικτὰ, πιστεύειν δ' ἅλις.
Εἰ τὰ παρόντ' ἀγαπᾷς, βασιλέων βασιλεύτερός ἐσσ
Εἰ δὲ μὴ, ἀργαλέῃ τήκεαι ἐν πενίῃ.
Οὐ σοφός ἐστιν ἐκεῖνος, ὃς ἄλλων πλείονα οἶδεν,
Ἀλλ' ὁ εὖ ἐν καιρῷ χρώμενος, οἷς ἔμαθε.
Ὦ πλειόνων δεῖ, κ' οὐχ ὁ παῦρ' ἔχων, πένης.

Ἐλπ

Idem aliter.

Inimici jugulati ſuavem odorèm ſpirat caro.

Correctio.

Qui ignoſcit inimico, amicum parat,
Abominanda autem ubique res eſt homicida.
Nec cui unquam tantum malorum pondus incidat,
Quantum perferre, quantum libet imbecillus ſit, queat,
Mala res eſt civis lege ſapientior.

Horatii Poëtæ Romani ſententia.

Prudeniia, forma, nobilitas omnia inſunt in pecuniis.

Correctio.

Prudentia parat pecunias, non prudentiam pecuniæ.
Opes autem neque formoſum quemquam reddiderunt,
Neque nobilem, qui prius eſſet ignobilis,
Inutilis eſt pudor homini egenti.
Jusjurandum nimis promptum ingentem vim malorum attulit multis.
Purce neque prompte jurato, neque fruſtra.
O lingua, lingua, ut particula cùm parva ſis,
Magna, ſi frenum abſit, efficies mala.

Phocylidæ improba ſententia.

Primum omnium habeamus divitias, deinde autem pietatem colemus.

Correctio.

Primum pietatem colere oportet, deinde opes ſequentur.
Juſtorum enim valdè magnam curam gerit Deus.
Quæ ad divinum numen pertinent, nunqnā curioſe quæſiris.
Neque enim viſu attingi poſſunt, Credere autem ſatis eſt.
Si iis, quæ adſunt, contentus es, regaliores ipſis regibus:
Si minus, moleſtâ contabeſcis in paupertate.
Non ille ſapiens, qui aliis pluraſcit:
Sed qui bene, & opportunè utitur iis, quæ didicit.

Qui

Ἔλπιζε πάντ᾽ ἄνθρωπε, καὶ πάντ᾽ εὐλαβοῦ.
Τό, τ᾽ ἄγαν ἀπιστεῖν, καὶ τὸ πιστεύειν ἄγαν,
Ἡ μὲν πονηρῶν, ἡ δ᾽ ἠλεῶν νόσος.
Σωτηρία πόλεως, οὐ καλῶς κεῖσθαι νόμους,
Ἀλλ᾽ ἰσχύειν τε καὶ κρατεῖν εὖ κειμένους.
Πᾶσ᾽ ἔστ᾽ ἀνάγκη τῷ μακρῷ ποτ᾽ ἐν χρόνῳ,
Φειδῶν ἀπ᾽ ἀγαθῶν ἔπειτα συμβῆναι κακά.
Πράττοντα τὰ καλ᾽ ἀδύνατόν ἐστι κακοπραγεῖν.
Ἀποροῦντα τὸν δίκαιον οὐχ ἑώρακα.
Μήποτε μαθεύσις περὶ Θεοῦ, πῶς τοῦτο δρᾷ:
Τὸ δρᾶν γὰρ αὐτῷ ταυτόν ἐστι τῷ θέλειν.
Πλούτου προκείμενον σῶμα, νοῦς δὲ σώματος.
Θνητὸν τὸ σῶμα πᾶσι, νοῦς δ᾽ εἰκὼν Θεοῦ.
Πῶς δή ποτ᾽ ἕξεις τ᾽ ἄλλα, σαυτὸν οὐκ ἔχων;
Τῶν ἀδυνάτων ἓν τοῦτο τοῖς σοφοῖς δοκεῖ,
Ἅμ᾽ ἀγαθὸν εἶναι σφόδρα καὶ πλουτεῖν σφόδρα.
Μουρήτου λόγος: ἐστὶ πόνου μετὰ μηδὲν ἄελπτον.
Καὶ τόδε Μουρήτου, μηδὲν ἄπερθε πόνου.
Οὐδὲν φοβήσει τοὺς θεὸν φοβουμένους.
Πολλοῖς προσάπτει θάρσος ἡ μὴ ἐμπειρία.
Πεῖρα δ᾽ ὄκνος τε καὐλάβεια ξύμφυτος.
Οὐκ ἔστιν ὀδμὴ πάντοθεν κέρδους καλή,
Ἀλλ᾽ ἔστιν οὗ καὶ ζημίαν κέρδος φέρει.
Τὰ λεγόμεν᾽ ἐν σκότῳ πλανᾶσθαι φάσματα,
Ἢ μηχανήματ᾽ ἐστὶ τῶν τοιχωρύχων,
Ἢ δειλιώντων πλάσματ᾽, ἢ μοιχῶν δόλοι,
Ἢ φιλογελώτων παίγματ᾽, ἢ γραῶν ὕθλοι.
Οὐκ ἐνδεὴς ὤν, τῶν φίλων πεῖραν λάβε,
Ἵν᾽ ἐνδεῆ σε προσδοκᾶν τί χρή, μάθῃς.
Οὐκ ἀγαθὸν ἄρχων τῇ πόλει νόμου κρατῶν,

Ἀγαθὸν

Quì pluribus eget, non qui pauca habet, pauper est.
Spera omnia, ò homo, & omnia metue.
Et nimis incredulum esse, & nimis credere.
Ille quidem improborum, hic autem fatuorum morbus est.
Salus civitatis non in eo consistit, ut bene positæ sint leges,
Sed ut bene positæ robur obtineant & imperent.
Necesse est in longinquitate temporis
Bonis ex falsis vera ut eveniant mala.
Qui quæ honesta sunt, agit, fieri non potest, ut male rem gerat.
Egentem justum non vidi.
Ne unquam quæsieris de Deo: Quomodo hoc facit?
Nam facere & velle ipsi idem est.
Opibus pluris facito corpus, mentem autem corpore.
Mortale corpus est omnibus: mens autem imago Dei.
Qui tandem habebis alia, teipsum non habens?
Unum hoc eorum, quæ fieri non possunt, sapientibus videtur,
Simul valde bonum esse, & valde divitem.
Omnia sunt, Muretus ait, speranda labore.
Hoc quoque Mureti est: absque labore nihil.
Nihil terrrebit illos, qui Deum timent.
Multos audaces facit inexperientia.
Experientiæ autem tarditas & cautio cognata est,
Non est lucri bonus odor, undecunque sit,
Sed & jactura interdum potior est lucro,
Spectra illa, quæ dicuntur in tenebris vagari,
Aut machinamenta sunt eorum, qui perfodiunt parietes,
Aut timidorum figmentâ, aut adulterorum doli,
Aut hominum risûs amantium ludicra, aut anuum fabulæ.
Dum non eges, amicorum periculum facito,
Ut, quid te, cùm egueris, expectare oporteat, discas.
Non bonum est civitati magistratus, qui legibus imperat.

Bonum

Ἀγαθὸν δ' ἐκεῖνος, ὃς νόμοις ὑπηρετεῖ.
Πονηρὸν εἶναι, καὶ θέλειν ὅμως δοκεῖν
Ἀμεινον' ἄλλων, ἐσχάτη πονηρία.
Λαβὼν ἔσοπτρον, εἶδος εἰσάθρει τὸ σόν,
Ἵν', εἰ σε μήκηρ εὖ πρόσωπον γείνατο,
Καλὸν πρόσωπον ἤθεσι στέψῃς καλοῖς,
Ἐὰν δ' ἄμορφος καὶ δυσειδὴς ὢν τύχῃς,
Σπουδῆς καλῷ τοὔλλειμμ' ἀναπληροῦν τρόπῳ.
Τὰ δεσποτῶν ἄῤῥητα μὴ ζήτει μαθεῖν.
Οὐδένα τ' ἐξαπατᾷν, καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἐξαπατᾶσθαι.
Καὶ γὰρ ἐκεῖνο κακοῦ, καὶ τόδε νηπιάχου.
Βασάνισον εὖ βούλευμ' ὑπ' ἐχθροῦ σοὶ δοθέν.
Τὰ γὰρ παρ' ἐχθρῶν πάνθ' ὑποπτεύειν, σοφόν.
Ἂν δ' ἐξετασθὲν ἀκριβῶς, χρηστὸν, φανῇ,
Τὸ χρηστὸν ὄν, οὐ τοῦ δόλου ἀμελήσας, δέχου,
Ἀβελτέρου σημεῖον, ᾧ περ ἀφρόνως
Ἥμαρτεν αὐτὸς, αἰτιᾶσθαι τὴν τύχην.
Πόνος σχολὴν ἔφυσε, καὶ σχολὴ πόνον.
Ὡς βλαβερὸν ἐστ' ἡ τῶν δεόντων ἀμβολή.
Ἀτελῆ κατέστησ' ἔργα, καὶ μόχθον διπλοῦν.
Ὁ τιοῦν τιν' ἄλλον εἰσίδῃς πεπονθότα,
Ἡ γοῦν δύνασθαι πάντας ἐξ ἴσου παθεῖν,
Εἷς γὰρ κυβερνᾷ πάντα τ' ἀνθρώπων νόμος;
Φίλους μὲν εὐκλεόν ἐστιν ὡς πλείστους ἔχειν:
Ὀλίγους δ' ἔχων τις, ἀλλὰ πιστοὺς, εὐτυχεῖ.
Εὔελπις οὔτε τοῦ μέτρου πέραν γίνου.
Οὔτ' αὖ δύσελπις, μέτρον ἐν πᾶσι πρέπει.
Ὦ φίλτατ', οὔ σοι πολλὰ πυροφόρου πλέθρα
Οὐ χρυσίου τάλαντα καλλείψω θανών,
Οὐδὲ πολὺν ὄλβον. οὐδὲ γὰρ ὁ πατήρ ἐμοί,
Ἀγαθός περ ὢν αὐτός τε, κ' ἐξ ἀγαθῶν γεγώς.

Αἰδῶ

Bonum autem ille, qui legibus subservit.
Improbum esse, & velle tamen videri.
Meliorem aliis, ultima est improbitas.
Sumpto speculo, formam tuam inspice;
Ut si te mater decoro vultu genuit,
Pulchrum vultum pulchris moribus corones;
Sin autem informis, & aspectu fœdus sis,
Properes bonis moribus id, quod tibi deest, supplere.
Secreta dominorum scire ne quærito.
Nec falli à quoquam, nec quenquam fallere, pulchrum est:
Illud stultitiæ; hoc improbitatis opus,
Bene explorato consilium ab inimico tibi datum:
Omnia enim ab inimicis profecta suspecta habere sapientis est.
Quòd si diligenter examinatum bonum esse constiterit:
Ne curato, quis dederit, sed quod bonum est, capito.
Fatui signum est eorum, quæ imprudenter
Peccavit ipse, culpum conjicere in fortunam.
Labor otium parit, & quies laborem.
Ut noxia res est eorum, quæ fieri oportet dilatio:
Imperfecta dedit opera, & laborem duplicem.
Quodcunq; cuiquam contigisse videris,
Puta æque idem posse omnibus contingere:
Namq; una lex humana gubernat omnia.
Amicos optabile quidem est quam plurimos habere:
Paucos autem habens aliquis, sed fidos, fortunatus est.
Neq; ad sperandum supra modum facilis esto,
Neq; vicissim difficilis modus omnibus in rebus decorus est:
O charissime, non tibi multa arvi jugera,
Nou auri talenta relinquam moriens,
Neq; multas opes. Nam ne mihi quidem pater:
Quamvis & bonus esset ipse, & bonis prognatus.

Αἰδῶ δὲ πολλὴν, εἰ, θεὸς βουλήσεται.
Ἐνθήσομαί σοι, καὶ πολὺν θεοῦ φόβον,
Καί σ' ἐκδιδάξω προσφιλοῦς σπουδῆς μέτα,
Οἷς κ' αὐτὸς ὢν παῖς ἐντράφην, μαθήματα,
Γενόμενα ἐμοὶ μὲν παντὸς ἐφόδιον βίου,
Κόσμον δὲ σοί γ' ἐσόμενα καὶ τέρψιν μόνον,
Οὐ γάρ σ' ἀνάγκη, (ξὺν θεῷ δ' εἰρήσεται,)
Βίου σπανίζοντ' ἀνδρὶ, θητεῦσ' οὐδενί.
Λαβόντα παρ' ἐμοῦ μέτρι', ἀλλ' ἀρκοῦνθ' ὅμως,
Σὺ δ' ὦ φίλον γέννημα φιλτάτου πατρός,
Τάχιστά μοι γέρθητι πρὸς γνῶσιν καλῶν.
Νωθρὸς γὰρ οὐδὲν οὐδὲ δυσμαθὴς ἔφυς,
Δοκεῖς δὲ μᾶλλον εὐμαθής τε, κ' ἀγχίνους,
Ὁρᾷς ἐμὲ, ὡς καὶ νωδὸς ἐκ πολλοῦ γέρων
Καὶ βηχὸς αἰεὶ καὶ κατάῤῥου μεστὸς ὤν,
Οὐ παύομαι νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν
Νεανίαις πρέποντας ἐξαντλῶν πόνους:
Πρωῒ δ' ἐπ' ἠοῖ πρῶτος οἰκέτας καλῶ,
Λύχνου δεόμενος, εἶτα δ' οἴκου, βιβλίοις
Ὡς προσετηκὼς, σπάνιος ἐκφέρω πόδα.
Παράδειγμα τοῦτό σοι γένοιτο, παῖ φίλε,
Τοῦ μὴ ῥαθυμεῖν, ἀλλ' ἐπιστήμης τ' ἐρᾷν,
Καὶ σώματος ἀφειδοῦντα φείδεσθαι χρόνου.
Ταῦτ', ὦ παῖ, ξυνέγραψα, δοκῶν σοι ὀνήσιμ' ἔσεσθαι.
Μείζονα δ' ἐν μείζω δέξεαι ἡλικίῃ.

(O)

Pudorem autem multum, si Deus volet,
Indam tibi, & multum Dei timorem,
Et te edocebo amanter ac sollicite
Eas, quibus & ipse, cùm puer essem, innutritus sum disciplinas,
Quæ mihi quidem fuerunt totius viaticum vitæ,
Tibi autem ornamento tantùm & oblectationi futuræ sunt.

Non enim cogéris, (cum Deo autem dictum sit,)
Victu indigens cuiquam homini servire,
Cùm acceperis à me modica quidem, sed tamen sufficientia,
Tu verò, ô amica proles amicissimi patris,
Citissimè mihi expergiscere ad cognitionem rerum pulchrarum.

Nullam enim ad rem natus es lentus aut indocilis,
Videris autem potiùs factus ad discendum & ingeniosus.
Vides me, ut & edentulus à multo tempore senex,
Et tussis semper & pituitæ plenus cum sim,
Non desino & noctu & interdiu

Juvenibus congruentes exhaurire labores:
Manè autem sub auroram primus famulos voco
Lucernam petens: deinde autem domo, libris
Tamquam agglutinatus, rarus effero pedem.
Exemplum tibi hoc sit, fili amice,

Ne dedas te ignaviæ, sed & ames scientiam,
Et corpori non parcens parcas tempori.
Hæc, ô fili, conscripsi, putans tibi utilia fore.
In majori autem ætate majora accipies.

PUBLII SYRI MIMI

AUCTI ET CORRECTI,

Ex

CODICE MANUSCRIPTO FRISINGENSI.

Ad lectorem.

PUblii Syri editio hæc non est Mureti; tamen cum Mureto hîc eam publicamus, eo consilio, ut cum elegantissimo nostri ævi ingenio elegantissimum illud prisci ævi ingenium habeas conjunctum; P. Syrum, inquam, cujus aliquot mimiambi jam antehac ab aliquibus sunt editi, ut à Godofredo, ex membranis Cantabrigiæ repertis: quas ipse conqueritur & depravatissimas, & sententias hinc inde fuisse infartas, plerasque è Senecâ depromptas. Scaliger in lucem dedit aliquot mimos Syri. Vellem, indicasset, quis illi in Syri editione fundus, & quorum exemplarium fidem secutus sit. Suo arbitrio alios mimos mutat, alios omittit. Nec deest exemplum, ubi versum Laberii pro Publiano ponit. Henricus Stephanus quoque edidit aliquot mimiambos P. Syri, quos non per literas, ut alii fecerunt, sed per rerum capita digessit. Porrò admodum reverendus, nobilis & eruditissimus dominus Antonius Velserus, *cathedralis Ecclesiæ Frisingensis Canonicus, in Bibliothecâ Ecclesiæ Frisingensis membranas manuscriptas reperit, & ad* Marcum *fratrem* II. virum Augustanum *transmisit; hic ad nos: in quibus mimi P. Syri. Quos ubi cum aliis conferre cœpi, illico deprehendi in Codice Frisingensi quàm plurimos optimæ notæ, verè Publianos, & perquam eleganter acutos mimiambos, qui in omnibus aliis hactenus desiderabantur. Quare operæ pretium visum est, hos adjicere, & editionem novam, omnium plenissimam adornare. Quanto in pretio hi mimi fuerint apud sapientes, testis sit Romanus sapiens, qui eos è theatralibus nugis, inter quas jactabantur, tantâ curâ st-*

ſelegit, iisq; ſapientiæ præcepta exornavit, Probè enim ſcivit intima & ſeveriſſima Ethices præcepta mimorum numeris aptè illigata eſſe; & quantâ hoc factum ſit utilitate, paſſim teſtatur. Natura, *inquit*, fundamenta dedit ſemenque virtutum: omnes ad omnia iſta nati ſumus. Cùm irritator acceſſit, tunc illa animi bona velut ſoluta excitantur. Non vides, quemadmodum theatra conſonent, quoties aliqua dicta ſunt, quæ publicè agnoſcimus, & conſenſu vera eſſe teſtamur?

Deſunt inopiæ multa, avaritiæ omnia.
In nullum avarus bonus eſt, in ſe peſſimus.

Ad hos verſus ille ſordidiſſimus plaudit, & vitiis ſuis fieri convicium gaudet. *Et paulò poſt:* Nam, ut dicebat Cleanthes, quemadmodum ſpiritus noſter clariorem ſonũ reddit, cùm illum tuba per longi canalis anguſtias tractum, patentiore noviſſimè exitu effudit: ſic ſensûs noſtros clariores carminis arcta neceſſitas efficit. Eadem negligentiùs audiuntur, minusque percutiunt, quamdiu ſoluta oratione dicuntur: ubi acceſſere numeri, & egregium ſenſum adſtrinxêre certi pedes, eadem illa ſententia velut lacerto excuſſa torquetur. De contemptu pecuniæ multa dicuntur, & longiſſimis orationibus hoc præcipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent eſſe divitias; eum eſſe locupletem, qui paupertati ſuæ aptus eſt, & parvo ſe divitem fecit, Magis tamen feriuntur animi, cùm carmine ejusmodi dicta ſunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle, quod ſatis eſt, poteſt:

Cùm hæc atque ejusmodi audimus, ad confeſſionem veritatis adducimur. Illi enim, quibus nihil ſatis eſt, admirantur, acclamant, odium pecuniæ indicunt. *Hæc Seneca, qui, quàm magnifice hic hos quaternos Publianos mimos laudet, vides. Quia vero ille, qui mimos Syri primus collegit, eos ordine literarum digeſſit, eundem nos ordinem ſervamus, ita ut cujuscunque literæ ſeriem accurate ſequamur.*

DE PUBLIO SYRO ELOGIA.

Seneca lib. 1. Epist. 8.

QUàm multi Poëtæ dicunt, quæ à Philosophis aut dicenda aut dicta sunt. Non attingam Tragicos, aut Togatas nostras: habent enim hæ quoque aliquid severitatis, & sunt inter comedias & tragœdias mediæ. Quantum dissertissimorum versuum inter mimos jacet? Quàm multa Publii, non ex calceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? &c.

Idem lib. 1. de tranquill. vitæ cap. 11.

NUnquam me in bonâ re mali pudebit auctoris, Publius tragicis comicisq; vehementior ingeniis, quoties mimicas ineptias, & verba ad summam caveam spectantia reliquit? inter multa alia cothurno, non tantùm sipario fortiora, & hoc ait:

Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest.

Macrobius 2. Saturnal. capite septimo reddens causam, quare Cæsar, quem Laberio favorem ante exhibuit, in P. Syrum transtulerit.

SEd quia & paulò ante Aurelius Symmachus & ego, nunc Laberii fecimus mentionem; si aliqua hujus atque Publii dicta referemus, videbimur & adhibendi convivio Mimos, vitâsse lasciviam, & tamen celebritatem, quam quum adsunt illi excitare pollicentur, imitari. Laberium asperæ libertatis equitem Romanum Cæsar quingentis millibus invitavit; ut prodiret in scenam, & ipse ageret Mimos, quos scriptitabat. Sed potestas non solùm, si invitet, sed etsi supplicet, cogit. Unde se & Laberius à Cæsare coactum in Prologo testatur his versibus:

Necessitas, cujus cursus transversi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt,
Quo me detrusit pœne extremis sensibus?

Quem

Quem nulla ambitio, nulla unquam largitio,
Nullus timor, vis nulla, nulla auctoritas
Movere potuit in juventa de statu;
Ecce in senectâ ut facilè labefecit loco.
Viri excellentis mente clemente edita
Submissa placidè blandiloquens oratio?
Etenim ipsi dii negare cui nihil potuerunt,
Hominem me denegare quis posset pati?
Ego bis tricenis annis actis sine nota,
Eques Romanus è Lare egressus meo,
Domum revertar Mimus? Nimirum hoc die
Uno plus vixi, mihi quam vivendum fuit.
Fortuna immoderata in bono æquè atque in malo,
Si tibi erat libitum literarum laudibus,
Floris cacumen nostræ famæ frangere.
Cur cùm vigebam membris præviridantibus,
Satisfacere populo, & tali cum poteram viro,
Non flexibilem me concurvâsti, ut carperes?
Nunc me quò dejicis? quid ad scenam affero?
Decorem formæ, an dignitatem corporis?
Animi virtutem, an vocis jucundæ sonum?
Ut hedera serpens vires arboreas necat:
Ita me vetustas amplexu annorum enecat.
Sepulchri similis, nil nisi nomen retineo.

In ipsâ quoq; actione, subindè se, qua poterat, ulciscebatur, inducto habitu Syri; qui velut flagris cæsus, præripientiq; se simi- lis, exclamabat:

Porrò Quirites! libertatem perdimus.

Et paulò post adjecit:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Quo dicto universitas populi ad solum Cæsarem oculos & ora convertit, notantes impotentiam ejus hâc dicacitate lapidatam. Ob hæc in Publium vertit favorem.

Is Publius natione Syrus, cùm puer ad patronum domini esset adductus, promeruit eum non minus salibus & ingenio quàm formâ.

formâ. Nam fortè cùm ille servum suum hydropicum jacentem in areâ vidisset increpuissetque, quid in sole faceret? *respondit:* Aquam calefacit. *Jocari deinde super cœna exortâ quæstione:* quodnam esset molestum otium? *& aliud alio opinante, ille*, Podagrici pedes, *dixit. Ob hæc & alia manumissus, & majore curâ eruditus, cùm mimos componeret, ingentique assensu in Italia oppidis agere cœpisset, productus Romæ per Cæsaris ludos, omnes qui tunc scripta & operas suas in scenam locaverant, provocavit; ut singuli secum positâ invicem materiâ pro tempore contenderent. Nec ullo recusante superavit omnes; in quibus & Laberium; unde Cæsar arridens hoc modo pronunciavit:*

Favente tibi me victus es Laberi à Syro.

Statimq; Publio palmam, & Laberio annulum aureum cum quingentis sestertiis dedit. Tunc Publius ad Laberium recedentem ait:

Qui cùm contendisti scriptor, hunc spectator sublevа.

Sed & Laberius sequenti statim commissione, Mimo novo interjecit hos versus:

Non possunt primi esse omnes omni in tempore,
Summum ad gradum cum claritatis veneris;
Consistes ægrè, & quàm descendas, decides.
Cecidi ego, cadet, qui sequitur, laus est publica.

Publii autem sententiæ feruntur lepidæ & ad communem usum accommodatissimæ. Ex quibus has ferè memini singulis versibus circumscriptas:

Beneficium dando accepit, qui digno dedit.
Feras, non culpes, quod mutari non potest.
Cui plus licet, quàm par est, plus vult quàm licet.
Comes facundus in viâ pro vehiculo est.
Frugalitas inserta est rumoris boni.
Hæredis fletus sub personâ risus est.
Furor fit læsa sæpius patientia.
Improbè Neptunum accusat, qui iterum naufragium (facit.
Nimium altercando veritas amitttitur.
Pars beneficii est, quod petitur, si citò neges.

Ita

Ita amicum habeas, posse ut fieri inimicum putes.
Veterem ferendo injuriam, invitas novam.
Nunquam periclum, sine periclo vincitur.

Hæc apud Macrobium.

Gellius lic. 17. cap. 14.

P*Ublius Mimos scriptitavit; dignusq; habitus est, qui suppar* (al. super.) *Laberio judicaretur. C. autem Cæsarem ita Laberii maledicentia & arrogantia offendebat, ut acceptiores & probatiores sibi esse Publii, quam Laberii Mimos prædicaret. Hujus Publii sententiæ feruntur pleræque lepidæ, & ad communem usum commendatissimæ. Ex quibus sunt istæ singulis versibus circumscriptæ, quas libitum herclè est adscribere:*

Malum est consilium, quod mutari non potest.
Beneficium dando accepit, qui digno dedit.
Feras non culpes, quod vitari non potest.
Cui plus licet, quàm par est, plus vult, quàm licet.
Comes facundus in viâ pro vehiculo est.
Frugalitas inserta est rumoris boni.
Hæredis fletus sub personâ risus est.
Furor fit læsa sæpius patientia.
Improbè Neptunum accusat, qui iterum naufragium facit.
Ita amicum habeas, posse ut fieri inimicum putes.
Veterem ferendo injuriam invitas novam.
Nunquam periclum sine periclo vincitur.
Nimium altercando veritas amittitur.
Pars beneficii est, quod petitur, si bellè neges.

Hæc apud Gellium.

Seneca lib. 7. controv. 3.

C*Assius Severus, summus Publii amator, ajebat, &c. Apud eum (Publium) melius erant dicta, quàm apud quemquam Comicum Tragicumque, aut Romanum, aut Græcum, & c.*

NOTÆ VERSIBUS APPOSITÆ.

ſic explicantur.

F. denotat manuſcriptum codicem Friſingenſem. Jam ſi cui verſui litera F. ſola apponatur, denotat illum in ſolo Friſingenſi reperiri, abeſſe autem in cæteris omnibus, tàm in editione Godofredi, quàm Heinrici Stephani, & Scaligeri.

G. denotat editionem Godofredi. Jam ſi cui verſui litera G. ſolâ apponatur, denotat illum in ſolâ editione Godofredi reperiri: abeſſe autem in M. S. Friſingenſi, & in Henrici Stephani & Scalgeri editione.

H. denotat editionem Henrici Stephani. Jam ſi cui verſui litera H. ſola apponatur, denotat illum tantùm in editione Henrici Stephani reperiri, non autem alibi.

S. denotat editionem Joſephi Scaligeri. Jam ſi cui verſui litera S. ſola apponatur, denotat illum tantùm in Scaligeri editione eſſe, non autem alibi.

Binæ ex his literis, denotant illum verſum in binis illis codicibus, quos literæ ſignificant, reperiri; in reliquis non. Ternæ verò literæ denotant verſum in ternis reperiri, ſed deſiderari in eo codice, quam notat litera omiſſa. Ut exempli gratia F. G. denotat verſum in M. S. Friſingenſi, & in Godofredi editione reperiri, deſiderari verò in Henrici Stephani & Scaligeri. Sic F. G. H. denotat verſum reperiri in M. S. Friſingenſi, & in Godofredi & Henrici editione; abeſſe autem in editione Scaligeri. Et ſic de cæteris.

Si nulla litera appoſita ſit verſui, ſignum eſt, illum in omnib9 reperiri, tam in codice M. S. Friſingenſi, quàm in editionib9 Godofredi, Henrici Stephani & Scaligeri.

† denotat nec eſſe Mimum Publianum, nec carmen, ſed ſententiam alicunde intruſam.

✻)o(✻

PUBLII SYRI MIMI SELECTÆ SENTENTIÆ.

G.†. *A Duabus causis præstare princeps solet, si aut se vendicat, aut alium.*

S. *A morte semper homines tantundem absumus.*

Ab alio exspectes, alteri quod feceris.

Ab amante lacrymis redimas iracundiam.

G.†. *Aberrare à fortunâ tuâ non potes, obsidet te: quocunq; descenderis magno apparatu sequitur.* Senec. 1. clem. 8. 5.

Absentem lædit, cum ebrio qui litigat.

G.†. *Acerrima virtus est, quàm ultima necessitas excutit.* Senec. ibid. cap. 11.

Ad calamitatem quilibet rumor valet.

Ad pœnitendum properat, citò qui judicat.

Ad tristem partem strenua est suspicio. 10.

S. *Adulter est uxoris amator acrior.*

S. *Æs debitorem leve, grave inimicum facit.*

G.†. *Agat princeps curam, non tantùm salutis, sed honestæ cicatricis.* ibid. cap. 7.

Aleator, quantum in arte est, tantò est nequior.

Aliena nobis, nostra plus aliis placent. 15.

Alienum æs homini ingenuo acerba servitus.

Alienum est omne, quicquid optando evenit.

S. *Alterius damnum gaudium haud facias tuum.*

Amans iratus multa mentitur sibi.

Amans quid cupiat, scit: quid sapiat, non videt. 20.

Amans quod suspicatur, vigilans somniat.

F. *Amans sicut fax, agitando magis ardescit.*

Amare & sapere vix Deo conceditur.

Amare juveni fructus est, crimen seni.

L. *Amantis jusjurandum pœnam non habet.* 25.

F. *Amantium ira, amoris integratio est.*

Ames parentem, si æquus est; si aliter, feras.

S. *Amicis*

S. *Amicis eo magis des, quo nihil habes.*
S. *Amicitia pares aut accipit, aut facit.*
S. *Amicitia semper prodest, amor & nocet.*
Amici vitia nisi feras, facis tua.
G.H. *Amicos res opimæ parant, adversæ probant.*
F. *Amicum, an hostem habeas, aperit calamitas.*
S. *Amicum lædere ne joco quidem licet.*
S. *Amicum perdere est damnorum maximum.*
Amor animi arbitrio sumitur, non ponitur,
Amor extorqueri non pote, elabi pote.
Amori finem tempus, non animus facit.
Amoris vulnus idem, qui sanat, facit.
Amor misceri cum timore non potest.
Amor otiosæ causa solicitudinis.
Amor, ut lachryma, ab oculis oritur, in pectus cadit.
Angustâ capitur tutior in mensâ cibus.
Animo dolenti nihil oportet credere.
F. *Animo imperabit sapiens, stultus serviet.*
F. *Animo virum pudicæ, non oculo eligunt.*
Animus, vereri qui scit, scit tutò ingredi.
S. *Animus hominis, quicquid sibi imperat, obtinet.*
Anus, cùm ludit, morti delicias facit.
Apertè mala cùm est mulier, tùm demum est bona.
G.H.S. *Arcum intensio frangit, animum remissio.*
S. *Ars non ea est, quæ ad effectum casu venit.*
Aspicere oportet, quod possis deperdere.
Astutè crines dum celantur, ætas indicatur.
Avaro quid mali optes, nisi ut vivat diu?
Avarum facilè capias, ubi non sis idem.
S. *Avarum irritat, non satiat pecunia.*
Avarus damno potiùs, quàm sapiens dolet.
Avarus ipse miseriæ causa est suæ.
Avarus nisi cùm moritur, nil rectè facit.
S. *Audendo virtus crescit, tardando timor.*
G.S. *Auferri & illud, quod dari potuit, potest.*
F. *Avidum esse oportet neminem nisi senem.*

Aut

Aut amat, aut odit mulier, nihil est tertium,
Auxilia humili a firma consensus facit.

F. B*Enè audire alterum patrimonium est.*
Benè cogitata, si excidunt, non occidunt.
Benè dormit, qui non sentit, quàm malè dormiat.
F. *Beneficia donari, aut mali, aut stulti putant.*
Beneficia plura recipit, qui scit reddere.
Beneficium accipere, libertatem est vendere.
Beneficium dando accepit, qui digno dedit.
Beneficium dignis ubi des, omnes obliges.
G. *Beneficium est, eo carere, quod invitus possideas.*
G. †. *Beneficium est, semper reddere bonitatis verba.*
Beneficium, qui dare nescit, injustè petit.
Beneficium, qui dedisse se dicit, petit.
Beneficium sæpè dare, docere est reddere.
F. *Benè perdas gaudium, ubi dolor pariter perit.*
Bene perdit nummos, judici quum dat nocens.
F. *Bene vixit, qui potuit, cùm voluit, mori.*
Benevoli conjunctio animi maxima est cognatio.
G. *Benevolus animus maxima est cognatio.*
Benignus etiam dandi causam cogitat,
Bis emori est, alterius arbitrio mori.
Bis est gratum, quod opus est, si ultrò sit datum.
Bis interimitur, qui suis armis perit.
Bis peccas, cùm peccanti obsequium accommodas.
Bis vincit, qui se vincit in victoriâ.
Blanditia, non imperio fit dulcis Venus.
Bona comparat præsidia misericordia.
Bona fama in tenebris proprium splendorem obtinet.
F. G. *Bona imperante animo fiet pecunia,*
Bona mors est homini, vitæ quæ extinguit mala.
Bona nemini hora est, ut non alicui sit mala.
Bona opinio hominum, tutior pecuniâ est.
Bona, quæ veniunt, nisi sustineantur, cadunt, ut opprimant.

Bonarum

Bonarum rerum nimia consuetudo pessima est.
Bona turpitudo est, quæ periclum vindicat
F. *Boni est viri, etiam in morte nullum fallere.* 100.
G. H. S. *Bonis nocet, quisquis pepercerit malis.*
Bonitatis verba imitari, malitia major est.
G. H. S. *Bono justitiæ proxima est severitas.*
Bonorum crimen est officiosus miser.
Bonum ad virum citò moritur iracundia. 105.
Bonum est fugienda aspicere in alieno malo.
G. †. *Bonum est reddere bona verba, etiam inimicis.*
Bonum quòd est, supprimitur, nequaquam extinguitur.
Bonus animus læsus, multò graviùs irascitur.
Bonus animus nunquam erranti obsequium accommodat. 110.
G. †. *Bonus judex est, qui novit dispensare, quod dandum est, & quatenus.*
Breve amans est ipsa memoria iracundiæ.
F. *Brevis ipsa vita, sed malis fit longior.*

F. *COeci sunt oculi, cùm animus alias res agit.*
F. S. *Caret periculo, qui etiam, cùm est tutus, cavet.* 115.
Casta ad virum matrona parendò imperat,
S. *Casus, quem sæpè transit, aliquando invenit.*
F. *Cave amicum credas, nisi quem probaveris.*
Cavendi nulla est dimittenda occasio.
F. *Cave, quicquid incipias, quod pòst pœniteat.* 120.
F. *Cicatrix conscientiæ, pro vulnere est.*
Citius venit periclum, cùm contemnitur,
Citò ignominia fit superbi gloria.
Citò improborum læta ad perniciem cadunt.
S. *Civilis belli oblivio defensio est.* 125.
G. †. *Clementia est lenitas superioris adversus inferiorem.* Sen. 2. clement. cap. 3.
G. †. *Clementia est temperantia animi in potestate ulciscendi.* ibidem.

G. †. *Cle-*

G.†. *Clementia in quamcunque domum venerit, felicem eam tranquillamq; præstabit.*

F. *Cogas amantem irasci, amare si velis.*

Comes facundus in viâ pro vehiculo est.

Conjunctio animi maxima est cognatio.

F. G. *Conscientia amici nullius invenit lingvæ preces.*

S. *Considera quid dicas, non quid cogites.*

S. *Consiliis juniorum multi se docti explicant.*

Consilio meliùs vincas, quàm iracundiâ.

Consveta vitia ferri, non reprehendimus.

G.† *Consuetudo peccandi multitudinem facit peccantium.* Ex Senec. 1. de clem. cap. 22.

Contemni est graviùs quàm stultitiâ percuti.

F. *Contra felicem vix Deus vires habet.*

F. *Contra imprudentē stultitia est nimia ingenuitas.*

Contumeliam nec facere fortis potest, nec ingenuus pati.

Cotidiè damnatur, qui semper timet.

Cotidiè est deterior posterior dies.

Crimen relinquit vitæ, qui mortem appetit.

Crudelem medicum intemperans æger facit.

F. *Crudelem Medicum intemperans facit.*

F. *Crudelis est, non fortis, qui infantem necat.*

Crudelis in re adversâ est objurgatio.

F. *Crudelis lacrymis pascitur, non frangitur.*

F. *Cui nolis sæpè irasci, irascaris semel.*

F.S. *Cui omnes benedicunt, possidet populi bona.*

S.H. *Cui plus licet, quàm par est, plus vult quàm licet.*

Cui semper dederis, ubi neges, rapere imperes.

Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest.

F. G. H. *Cuivis dolori remedium est patientia.*

Cujus mortem expetunt cives, vitam oderunt.

F. *Cùm ames, non sapias, aut, cùm sapias, non ames.*

F. *Cùm das avaro præmium, ut noceas, rogas.*

F. *Cùm inimico nemo in gratiam tutè redit.*

Cùm vitia prosunt, peccat, qui rectè facit.

Damnare

DAmnare est objurgare, quum auxilio est opus.
F. *Damnat, quæ lingua vocem habet, vim non habet.*
Damnum appellandum est cum malâ fama lucrum.
S. *Damnum, nisi ex abundantiâ, rarò venit.*
G.S. *Dari bonum, quod potuit, auferri potest.* 165.
Didicere flere fœminæ in mendacium.
De inimico ne loquaris male, sed cogites.
F. *Deliberando discitur sapientia.*
F. *Deliberando sæpe perit occasio.*
Deliberandum est diu, quod statuendum est semel. 170.
F.H. *Deliberare utilia, mora est tutissima.*
S. *Demens est, quisquis præstat errori fidem.*
F. *Deos reddere credo, cùm felix vocet.*
Despicere oportet, quod possis deperdere.
Desunt inopiæ multa, avaritiæ omnia.
Desunt luxuriæ multa, avaritiæ omnia. 175.
Dies, quod donat, timeas; citò raptum venit.
F. *Difficile est dolori convenire cum sapientiâ.*
G. †. *Difficilius est moderari, ubi dolori debetur ultio, quàm ubi exemplo.*
Difficilem habere oportet aurem ad crimina. 180.
Dimissum quod nescitur, non amittitur.
Discipulus est prioris posterior dies.
Discordiâ fit charior corcordia.
Diu apparandum est bellum, ut vincas celeriùs.
Dixeris maledicta, cùm ingratum hominem dixeris. 185.
Dolor animi gravior est quàm corporis.
Dolor decrescit, ubi, quò crescat, non habet.
Ducis in consilio posita est virtus militum.
F. *Dulce etiam fugias, fieri quod amarum potest.*
Dum vita grata est, mortis conditio optima est. 190.
F. *Duplex fit bonitas, simul ut accessit celeritas.*

EFfugere cupiditatem, regnum est vincere.
Eget minus mortalis, quò minus cupit.

Eheu

Eheu quàm miserum est, fieri metuendo senem.

G. †. Eleemosyna non tàm accipientibus, quam dantibus prodest.

H. S. Eodem animo beneficium debetur, quo datur.

Eripere telum, non dare irato, decet.

G. †. Erat, si quis existimat, tutum diu esse regem.

S. Est cupiditati & ipsa tarda celeritas.

H. S. Est honesta turpitudo pro bonâ causâ mori.

S. Est socia mortis homini vita ingloria.

S. Est turba semper argumentum pessimi.

S. Est vita misero longa, felici brevis,

S. Et calamitas virtutis est occasio.

Et deest & superat miseris cogitatio.

F. Etiam bonum sæpius obest assuescere.

Etiam capillus unus habet umbram suam.

Etiam celeritas in desiderio mora est.

Etiam hosti est æquus, qui habet in consilio fidem.

Etiam innocentes cogit mentiri dolor.

Etiam in peccato rectè præstatur fides.

Etiam oblivisci, quod sis, interdum expedit.

Etiam qui faciunt, oderunt injuriam.

S. Etiam sanato vulnere cicatrix manet.

S. Etiam tyrannus vix precariò imperat.

S. Et miseriarum portus est patientia.

G. †. Evadere possunt pusilla mala & verba dare: ingentibus obviam itur.

Excelsis multò faciliùs casus nocet.

G. †. Excusationem quærere, vitium est: omnia ad Deum relinque.

I. Exeritur opere nequitia, non incipit.

F. G. H. Ex hominum quæstu facta Fortuna est dea.

Exilium patitur, patriæ qui se denegat.

F. Ex lite multâ gratia fit formosior.

G. †. Ex sævâ animadversione nulli regi gloria est.

G. Ex spe præmii solatium fit laboris.

F. Extrema semper de antefactis judicant.

F. G. H. *Ex vitio alterius ſapiens emendat ſuum.*
Exulis cui nusquam domus eſt, ſine ſepulchro mortuus.

S. *Facilitas animi ad partem ſtultitiæ rapit.*
Faciliùs creſcit, quàm inchoatur dignitas.
G. †. *Facilius privatis ignoſcitur, pertinaciter ſe judicantibus.*
F. H. S. *Facit gradum Fortuna quem nemo videt.*
S. *Factum tacendo, crimen facias acrius.*
Falſum maledictum, malevolum mendacium eſt.
Fatetur facinus is, qui judìcium fugit.
P. *Felicitas nutrix eſt iracundiæ.*
Felix improbitas, optimorum eſt calamitas.
F. H. S. *Fer difficilia, ut & facilia perferas.*
Feras, non culpes, quod vitari non poteſt.
Feras quod lædit, ut & quod prodeſt feras.
G. H. S. *Ficta citò ad naturam reciderint ſuam.*
Fidem nemo perdit, niſi qui non habet.
F. *Fidem nemo unquam perdit, niſi qui non habet.*
Fidem qui perdit, perdere ultra nil poteſt.
Fidem qui perdit, quo ſe ſervat in reliquum?
Fides ut anima, unde abiit, eò nunquam redit.
Fœminarum curam gerere, deſperare eſt otium.
Formoſa facies muta commendatio eſt.
Fortuna nulli plusquàm conſilium valet.
S. *Fortuna jus in hominis mores non habet.*
S. *Fortuna magna magna domino eſt ſervitus.*
Fortunam citiùs reperias, quàm retineas,
Fortuna nimium quem fovet ſtultum facit.
Fortuna obeſſe nulli contenta eſt ſemel.
G. *Fortuna, quam nemo invidet, gratum facit.*
S. *Fortuna quo ſe, eodem & inclinat favor.*
Fortuna, quum blanditur, captatum venit.
Fortuna vitrea eſt, tum, quum ſplendet, frangitur.
Fortuna unde aliquid fregit, caſſum eſt.

Fortuna

Fortuna usu dat multa, mancipio nihil. 260.
Fraus est accipere, quod non possis reddere.
G. S. *Frequens vindicta paucorum, odium reprimit.* Sen. 1. clem. 8.
F. *Fragilitas rumoris bona miseria est.*
H. S. *Frugalitas inserta est rumoris boni.*
F. G. H. *Frustra, cùm ad senectam ventum est, recipis adolescentiam.* 265.
Frustrà rogatur, qui misereri non potest.
F. G. H. *Fulmen est, ubi cum potestate habitat iracundia.*
Furor fit læsa sæpius patientia.
Futura pugnant, ut se superari sinant.

S. *GEminat peccatum, quem delicti non pudet.* 270.
G. †. *Gradus a magnis ad majora fit.* Sen. 1. clem. 1.
Grave crimen, etiam leviter cùm est dictum, nocet.
G. H. S. *Grave est malum omne, quod sub aspectu latet.*
S. *Grave judicium est, quod præjudicium non habet.*
Grave præjudicium est, quod judicium non habet. 275.
Gravis animi pœna est, quem facti pœnitet.
Gravis animus dubiam non habet sententiam.
Gravior inimicus, qui latet sub pectore.
S. *Graviora quædam sunt remedia periculis.*
Gravissima est probi hominis iracundia. 280.
Gravissimum est imperium consuetudinis.
F. *Gravius malum omne, quod sub aspectu latet.*
Graviùs nocet, quodcunque inexpertum accidit.

HAbent locum maledicti crebræ nuptiæ.
Habet in adversis consilia, qui in secundis commodat. 285.
Habet suum venenum blanda oratio.
G. †. *Hæc clementia principem decet, ut quocunq; venerit, mansuetiora omnia faciat.*
F. †. *Hæc conscientia animi gravior est servitute.*
Hæredem ferre utiliùs est, quàm quærere.

Hæredis fletus sub personâ risus est. 290.

G. †. *Haud minùs turpia sunt principi multa supplicia, quàm medico multa funera.*

F. G. H. *Heu dolor quàm miser est, qui in tormento vocem non habet.*

Heu quàm difficilis gloriæ custodia est.

G. S. *Heu quàm miserum est, ab eo lædi, de quo non possit queri!*

F. G. *Heu quàm miserum est discere servire, ubi sis doctus dominari!* 295.

F. G. H. *Heu quàm multa pœnitenda incurrunt vivendo diu!*

Heu quàm est timendus, qui mori tutum putat.

F. *Hominem etiam frugi flectit sæpe occasio.*

Hominem experiri multa paupertas jubet.

F. *Homini consilium tunc deest, quum multa invenit.* 300.

Homo extra corpus est suum, quum irascitur.

Homo ne sit sine dolore, fortunam invenit.

Homo, qui in homine calamitoso est misericors, meminit sui.

Homo semper in sese aliud fert, in alterum aliud cogitat.

Homo toties moritur, quoties amittit suos. 305.

Homo vitæ commodatus, non donatus est.

S. *Honesta lex est temporis necessitas.*

F. G. *Honesta turpitudo est, pro bonâ causâ mori.*

F. *Honestè parcas improbo, ut non careas probo.*

Honestè servit, qui succumbit tempori. 310.

G. †. *Honestius est, cùm judicaveris amare, quàm cùm amaveris judicare.*

F. *Honestus rumor alterum est patrimonium.*

F. *Honos honestum decorat, inhonestum notat.*

Humanitatis optima est certatio.

F. *JAcet omnis virtus, fama nisi lata pateat.* 315.

F. *Ibi semper est victoria, ubi concordia est.*

F. *Ibi pote valere populus, ubi leges valent.*

F. *Ictum*

F. *Istum tacentem crimen facias acrius.*
G.H.S *Id agas, tuo te merito ne quis oderit.*
F. *Ignis etiam suum calorem in ferro tenet.* 320.
Ignoscere hominum est, nisi pudet, cui ignoscitur.
S. *Ignoscito sæpe alteri, nunquam tibi.*
Illo nocens se damnat, quo peccat die.
G. †. *Imago animi sermo est, qualis est vir, talis oratio.*
G. †. *Imbecillos oculos esse, qui ad alienam lippitudinem suffunduntur.* Sen.2.de clem.c.7. 325.
S. *Improbè Neptunum accusat, qui iterum naufragium facit.*
F. *Imprudens peccavit, quem facti pœnitet.*
Impunè in eum pecces, qui peccat rarior.
In amore semper mendax iracundia est.
F. *In amore forma plus valet, quàm auctoritas.* 330.
F. *In amore semper causa damni quæritur.*
In calamitoso risus etiam injuria est.
F. *Incertus animus remedium est sapientia.*
F. *Inertia tum judicatur, cùm fugitur labor.*
F. *Inertia est laboris excusatio.* 335.
G. †. *Infelici felicitas est innocentia; nequitia ipsa pœna sui est.*
G. *In felicitate se erigere, est felicitatem submittere.*
Inferior horret, quicquid peccat superior.
Ingenuitas non recipit contumeliam.
Ingenuitatem lædas, quùm indignum roges. 340.
F. *Ingenuus animus non fert vocis verbera.*
F. *Ingrata sunt beneficia, quibus comes est metus.*
Ingratus unus omnibus miseris nocet.
G. †. *Inhonesta res est, suos vincere: satis est, potuisse punire.*
F. *Inimici ad animum nullæ conveniunt preces.* 345.
F. *Inimico extincto, exitium lachrymæ non habent.*
Inimicum, quamvis humilem, docti est metuere.
Inimicum ulcisci vitam accipere est alteram.
In judicando criminosa est celeritas.

F. *Injuriam aures, quàm oculi, faciliùs ferunt.*
F. *Injuriam faciliùs facias, quàm feras.*
F. *Injuriam ipse facias, ubi non vindices.*
F. *Injuriarum remedium est oblivio.*
In malis sperare benè, nisi innocens, nemo solet.
F. *In miserâ vitâ etiam contumelia est.*
F. *In misero facilè fit potens injuria.*
In nullum avarus bonus est, in se pessimus.
Inopiæ parva desunt, varitiæ omnia.
Inopi beneficium bis dat, qui dat celeriter.
In rebus dubiis plurimi est audacia.
S. *Insanus omnis furere credit cæteros.*
Instructa inopia est in divitiis cupiditas.
S. *Intellige ecquæ sint, ut benè agas, bona.*
F. *Interdum habet stultitiæ partem felicitas.*
F. *In turpi re peccare, bis delinquere est.*
F. *In Venerem semper certat dolor & gaudium.*
F. *In Venere semper dulcis est dementia.*
Invidia id quod videt loquitur, non quod subest.
Invidiam ferre aut fortis, aut felix potest.
F. *Invidia tacita citius inimicâ irascitur.*
Invidia tacitè, sed inimicè irascitur.
Invitat culpam, qui peccatum præterit.
S. *In vitia miseri nulla contumelia est.*
Invitum cùm retineas, exire incitas.
Ipsæ amicos res opimæ pariunt, adversæ probant.
Iracundiam qui vincit, hostem superat maximum.
Iratum breviter vites, inimicum diu.
F. *Iratus cùm ad se redit, sibi tum irascitur.*
Iratus etiam facinus consilium putat.
F. *Iratus nil non criminis loquitur loco.*
Irritare est calamitatem, cùm te felicem vocas.
F. S. *Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.*
Ita crede amico, ne sit inimico locus.
Ita amicum habeas, posse ut fieri hunc inimicum putes.

F. *Iter est, quacunq; dat prior vestigium.* 385.
F. *Juuenda macula est ex inimici sanguine.*
Jucundum nihil est, nisi quod reficit varietas.
Judex damnatur, cùm nocens absolvitur.
G. *Jus omnem supra injuriam positum scias.*

LÆso doloris remedium, inimici dolor. 390.
F. *Lapsus semel, fit culpa, si iterum cecideris.*
Lascivia & laus nunquam habent concordiam.
G. †. *Lassa crudelitas, non est vocanda clementia.*
F. *Latè lucere ignis, ut nihil urat, potest.*
Laus nova nisi oritur, etiam vetus amittitur. 395.
Legem nocens veretur, fortunam innocens.
F. *Legem solet oblivisci iracundia,*
Levis est Fortuna; citò reposcit, quod dedit.
F. *Lex videt iratum, iratus legem non videt.*
Lex universa est, quæ jubet nasci & mori.
Libido cunctos etiam sub vultu damnat. 400.
Libido non judicium est quod levitas sapit.
F. *Licentiam des linguæ, cùm verum petas.*
F. *Locis remotis qui latet, lex est sibi.*
Loco ignominiæ est apud indignum dignitas.
F. *Longum est quod flagitat cupiditas.* 405.
Lucrum sine damno alterius fieri non potest.
Luxuriæ desunt multa, avaritiæ omnia.

MAgis hæres fidus nascitur, quàm scribitur.
F. *Magis valet qui nescit quid valet calamitas.*
G. †. *Magnam fortunam magnus animus decet.* 410.
S. *Magnanimo injuriæ remedium oblivio est.*
G. †. *Magni animi est proprium, esse tranquillum, injurias atque offensiones semper despicere.*
G. H. S. *Magno cum periclo custoditur, quod multis placet.*
F. *Magnum crimen secum adfert indignatio.*
Mala causa est, quæ requirit misericordiam. 415.
Malæ naturæ nunquam docto indigent.

Mala est medicina, ubi aliquid naturæ perit.
Mala est voluptas alienis adsvescere.
F. *Mala mors necessitas, contumelia est.*
F. *Malum rem cùm velis, honestatem improbes.* 220.
Maledictum interpretando facias acrius.
Malè facere qui vult, nusquam non causam invenit.
Malè geritur, quicquid geritur Fortunæ fide.
Malè imperando summum imperium amittitur.
Malèsecum agit æger, medicum qui hæredem facit. 425.
F. *Malè vincit is, quem pœnitet victoriæ,*
S. *Malè vivet, quisquis nescit mori benè.*
Malè vivunt, qui se semper victuros putant.
F. *Malevolus animus abditos dentes habet.*
Malevolus semper suâ naturâ vescitur. 430.
Malignos fieri maximè ingrati docent.
G. †. *Malis displicere, laudari est.*
F. *Malitia unius citò fit maledictum omnium.*
F *Malitia, ut pejor veniat, se simulat bonam.*
Malo in consilio fœminæ vincunt viros. 435.
F. *Malo etiam parcas, si unà est periturus bonus.*
G. †. *Malo veris offendere, quàm placere adulando.* Sen. 2. clem. c. 2.
S. *Malum consilium consultori pessimum est.*
F. S. *Malum est consilium, quod mutari non potest.*
F. *Malus animus in secreto pejus cogitat.* 440.
F. *Malus bonum ad se nunquam consilium refert.*
Malus bonum ubi se simulat, tunc est pessimus.
Malus est vocandus, qui sua est causâ bonus.
F. *Malus etiam si obesse non potest, tamen cogitat.*
F. *Malus quicunq; in pœnâ est, præsidium est bonis.* 445.
F. *Manifesta causa secum habet sententiam.*
F. *Mansueta tutiora sunt, sed serviunt.*
F. *Medicina calamitatis est æquanimitas.*
F. *Meretrix instrumentum est contumeliæ.*
F. *Metuendum semper esse scias, quem tutum velis.* 450.
F. *Metum respicere non solet, quicquid juvat.*

F. *Metus*

F. *Metus improbos compescit, non clementia.*
Metus quum venit, rarum habet somnus locum.
F. *Minimum eripit Fortuna, cùm minimum dedit.*
Minus decipitur, cui negatur celeriter. 455.
Minus est, quam servus, dominus, qui servos timet.
F. *Minus sæpè pecces si scias, quid nescias.*
G. †. *Misera est ægritudo animi ob alienarum speciem miseriarum.*
F. *Misera est voluptas, ubi periculi memoria est.*
F. *Miser dici bonus vir, esse non potest.* 460.
Miseriam nesciri, sine periclo est vivere.
G. †. *Misericordia est vicina miseriæ: habet enim aliquid, trahitq; ex eâ.* Sen. 2. clem. 6.
G. †. *Misericordia non causam, sed fortunam spectat.*
F. *Misericors civis patriæ est consolatio.*
F. *Miserrima est fortuna, quæ inimicos latet.* 465.
G. H. S. *Miserrima est fortuna, quæ inimico caret.*
F. *Miserrimum est alterius arbitrio vivere.*
Miserum est, tacere cogi, quod cupias loqui.
G. *Monstra similis est avaritia unica.*
F. *Mora cogitationis diligentia est.* 470.
Mora omnis odio est, sed facit sapientiam.
G. †. *Morbum esse scias, non hilaritatem, semper arridere arridentibus, & ad omnium æstimationem ipsumq; os diducere.*
Mori est felicis antequam mortem invoces.
Mori necesse est, sed non quoties volueris.
F. *Mors infanti felix, juveni acerba, nimis sera seni.* 475.
S. *Mortem timere, crudelius est quàm mori.*
F. *Mortem ubi contemnas, omnes viceris metus.*
Mortuo qui mittit munus, nil dat illi, adimit sibi.
G. †. *Muliebre est furere in irâ.*
F. *Muliebris lachrima condimentum est malitiæ.* 480.
Mulier cùm sola cogitat, malè cogitat.
Mulier quæ multis nubit, multis non placet.
F. *Multa ignoscendo fit potens potentior.*
Multis minatur, qui uni facit injuriam,

F. Multis placere quæ cupit, culpam cupit. 485.
F. Multorum calamitate vir moritur bonus.
F. Multa ante tempus, quàm virum invenias bonum.
F. G. H. Multos timere debet, quam multi timent.
F. Muneribus, non lachrymis meretrix est misericors.
Mutat se bonitas, irritata injuriâ. 940.

F. G. †. NAm etsi nullos inimicos tibi facit injuria; nonnullos tamen facit invidia.
F. Naturam abscondit improbus, cùm rectè facit.
F. Necesse est maximorum minima esse vitia.
S. Necesse est multos timeat, quem multi timent.
F. Necessitas ab homine, quæ vult, impetrat. 495.
F. Necessitas dat legem, non ipsa accipit.
F. Necessitas egentem mendacem facit.
F. Necessitas quàm pertinax regnum tenet!
F. Necessitas quod celat, frustrà quæritur.
F. Necessitas quod poscit, ni dederis, eripit. 500.
F. Necessitatem ferre, non flere addecet.
F. Necessitati quodlibet telum utile est.
F. Necessitati sapiens nihil unquam negat.
S. Necessitatis est remedium parcitas.
F. Nec mortem effugere quisquam, nec amorem potest. 505.
F. Nec vita nec fortuna perpetua est hominibus.
Negandi causa avaro nunquam deficit.
F. Negandi causa avarum nunquam facit.
S. Negata est magnis sceleribus semper fides.
F. S. Negat sibi ipse, qui, quod difficile est, petit. 510.
F. G. †. Neminem citò accusaveris, neminem cito laudaveris.
F. Nemo immaturè moritur, qui moritur miser.
F. Nemo timendo ad summum pervenit locum.
G. †. Nemo potest personam diu ferre fictam: ficta citò in naturam suam recidunt.
F. G. †. Nequitia ipsa pœna sui est. Nam mala conscientia sæpe tuta est secura nunquam. 515.
Nescias, quid optes, aut quid fugias: ita ludit dies.

F. Ne-

F. *Nescio, quid cogitat, cùm bonum imitatur malus.*
F. G. †. *Nihil negabis, quod petiturus eris.*
G. F. †. *Nihil petas, quod negaturus es.*
F. G. †. *Nihil prodest didicisse benefacere, si cesses.* 250.
F. *Ni gradus servetur, nulli tutus est summus locus.*
Nil agere, semper infelici est optimum.
F. *Nil aliud scit necessitas, quam vincere.*
S. *Nil eripit Fortuna, nisi quod & dedit.*
F. *Nil est miserius, quàm ubi pudet, quod feceris.* 525.
F. G. †. *Nil interest, quo animo facias, quod fecisse vitiosum est. Nam facta cernuntur, animus non videtur.*
F. *Nil magis amat cupiditas, quàm quod non licet.*
F. G. †. *Nil magnum est in rebus humanis, nisi animus magna despiciens.*
F. *Nil non acerbum prius quàm maturum fiet.*
Nil non aut lenit, aut domat diuturnitas. 530.
Nil peccent oculi, si oculis animus imperet.
S. *Nil posse quenquam, mortuum hoc vivere.*
Nil proprium dicas, quod mutari potest.
F. *Nil tempora ducas pro salutis remedio.*
S. *Nil turpius, quàm vivere incipiens senex.* 535.
F. *Nimia concedendo interdum fit stultitia.*
Nimium altercando veritas amittitur.
F. *Nimium est in morte boni, cùm nil fiet mali.*
F. *Nisi per te sapias frustra sapientem audias.*
F. *Nisi qui scit facere, insidias nescit metuere.* 540.
F. *Nisi vindices delicta, improbitatem adjuves.*
G. †. *Nobilis professio sapientia est, quæ distributa suscipit incrementum, avarum dedignata possessorem; citò nisi publicetur, elabitur.*
F. *Nocens precatur, innocens irascitur.*
F. *Nocentem qui defendit, crimen sibi parit.*
F. *Nocere casus non solet constantiæ.* 545.
F. *Nocere posse & nolle, laus amplissima est.*
F. *Noli contemnere ea, quæ summos sublevant.*
G. †. *Non alia facies est quieti moderatiq; imperii, quàm sereni cœli & nitentis.*

F. G. †

F. G. †. *Non aliter vivas in solitudine, aliter in foro.*
F. G. †. *Non aspicias, quàm plenas quisque manus Deo, sed quàm puras admoveat. Non enim aliter, nisi optimus animus pulcherrimus Dei cultus est.* 550.
Non citò ruinâ perit is, qui rimam timet.
F. *Non corrigit, sed lædit, qui invitum regit.*
F. G. †. *Nondum felix es, si nondum te turba deridet.*
S. *Non est bonitas, esse meliorem pessimo,*
F.G. †. *Non est pusilla domus, quæ multos recipit amicos.* 555.
S. *Non est pusillum, si quid maximo est minus.*
F. *Non est turpis cicatrix, quam virtus parit.*
G. *Non est tuum, Fortuna quod fecit tuum.*
F. *Non facilè de innocente crimen fingitur.*
F. *Non facilè solus serves, quod multis placet.* 560.
G †. *Non multum supra eum eminet, quis cui se irascendo exæquat.* Sen. 1. clem. c. 5.
F. *Non novit virtus calamitati cedere.*
F. *Non pote non sapere, qui se stultum intelligit.*
F. G. *Non quam multis placeas, sed qualibus, stude.*
F. *Non semper aurem facilem habet facilitas.* 565.
F. *Non vincitur, sed vincit, qui cedit suis.*
Nulla tam bona est fortuna, de quâ nil possis queri.
P. *Nulla hominum major pœna est, quàm infelicitas.*
F. *Nulli faciliùs, quàm malo invenies parem.*
S. *Nulli impenas, quod ipse non possis pati.* 750.
F. *Nullo in loco malè audit misericordia.*
G. †. *Nullam ex omnibus clementia magis, quàm regem aut prælatum decet.*
F. *Nullum locum esse sine teste putaveris.*
G. †. *Nullum morosius est animal, majorique arte tractandum, quàm homo: & nulli magis parcendum quàm homini.* Sen. 1. clem. c. 17.
S. *Nullum sine anctoramento est magnum malum.* 575.
Nullus tantus quæstus, quàm, quod habes, parcere.
F. *Nunquam faciliùs culpa, quàm in turbâ latet.*
F. †. *Nunquam liquidum sincerumque ex turbido venit.*

F. *Nun-*

F. *Nunquam non miser est, qui quod timeat, cogitat.*
Nunquam periclum sine periclo vincitur. 580.
S, *Nunquam satis est, quod improbæ spei datur.*
S. *Nunquam secura est parva conscientia.*
F. *Nunquam ubi diu fuit ignis, defuit vapor.*
Nusquam melius morimur homines, quàm ubi libenter vivimus.

F. *OBjurgari in calamitate gravius est, quam ubi calamitas.* 585.
F. G. †. *Objurgationi semper blanditiæ aliquid admisce.*
F. *Obsequium nuptæ citò fit odium pellicis.*
F. *Occasio ægrè offertur, facilè amittitur.*
F. *Occasio receptus difficiles habet.*
F. *Occidi pulchrum, ubi ignominiosè servias.* 590.
F. G. †. *Odia multorum sub vultu, multorum sub osculo latent.*
F. G. *Odio oportet ut bonum peccandi, non metu facias.*
F. *O Dulce tormentum, æquo ubi reprimitur gaudium.*
F. *Officium benevoli animi finem non habet.*
F. †. *Omitte excusationem, nemo peccat invitus.* 595.
Omne dixeris maledictum, quum ingratum hominem dixeris.
F. G. †. *Omne peccatum actio est. Omnis autem actio voluntaria, tam honesta, quàm turpis. Omne ergo peccatum voluntarium est.*
F. *Omnes æquo animo parent, ubi digni imperant.*
F. *Omnes cum peccant occultè, pacantur citiùs.*
F. G. †. *Omnes enim vitam differentes, mors incerta prævenit.*
G. *Omne vitium habet patrocinium suum.* (600.
F. †. *Omnia tamen panduntur, cùm non dico, si cecideris, sed si titubaveris.*
G. †. *Omni rei moderatio est adhibenda, quæ sanabilia ingenia distinguere à deploratis sciat.*
F. G. †. *Omnis affectus habet, ut in hoc, quod ipse insanit, cæteros furere putet.*
F. G. *Omnis dies velut ultimus ordinandus est.* 605.
G. F. †. *Omnis doctor in vitæ ratione peccans, turpior est, ob hoc, quod in officio, cujus magister esse vult labitur.*

F. *Omnis*

F. *Omnis voluptas, quemcunq; arrisit, nocet.*

F. G. †. { *Opinentur de te homines malè sed mali:*
Omnibus enim displicere malis, laudabile est.

F. *O pessimum periculum, quod opertum latet.* 610.

F. *Optimè positum est beneficium, ubi meminit, qui accipit.*

F. G. †. *Optimum est majorum vestigia sequi, si rectè praecesserint.*

F. G. †. *Optimum est semper ignoscere, tanquam ipse cotidie pecces.*

F. G. †. *Oratorem te puta, si tibi, quod oportet, persuaseris.*

F. *O tacitum tormentum animi conscientia!* 615.

O Vitam misero longa, felici brevis!

F. G. †. *PAcem cum hominibus habebis, bellum cum vitiis.*

F. *Paratæ lacrymæ insidias, non fletum indicant.*

G. †. *Parcendum est improbandis civibus, non aliter, quàm membris languentibus.*

F. *Parens iratus, in se est crudelissimus.* 620.

S. *Parere scire, par imperio gloria est.*

F. H. S. *Pars beneficii est, quod petitur, si bellè neges.*

F. *Patiendo multa veniunt, quæ nequeas pati.*

F. *Patiens & fortis seipsum felicem facit.*

F. *Patientia, animi occultas divitias habet.* 625.

G. *Patria est, ubi bene vixeris.*

F. *Paucorum est intelligere, quid deceat deos.*

F. *Paucorum improbitas, universis calamitas.*

F. G. †. *Peccandi duo sunt genera: aliud ex proposito, aliud ex negligentiâ vel fragilitate.*

G. †. *Peccandi verecundiam facit ipsa clementia regentis.* Sen. 1. de clem. c. 22. 630.

F. *Peccare pauci nolunt, nulli nesciunt.*

F. *Peccatum amici veluti tuum rectè putes.*

F. *Peccatum extenuat, qui celeriter corrigit.*

F. G. †. *Pecuniæ imperare oportet, non servire.*

F. *Pecunia est regina rerum omnium.* 635.

F. G. †. *Pecunia non satiat avarum, sed irritat.*

F. G.

F.G. *Pecuniâ si uti scias, ancilla est: si nescis, domina.*
F. *Pejora multa cogitat mutus dolor.*
F.G.†. *Pejora sunt tecta odia, quàm aperta:*
Propterea te loquax inimicus minus, quàm taciturnus offendit. 640.
G. *Beneficia in vulgus cum largiri institueris,*
Perdenda sunt multa ut semel ponas bene.
F. *Perdendi finem nemo, nisi egestas, facit.*
F. *Perdidisse mallem, quàm accipere turpiter.*
F. *Perdit non donat, qui dat, nisi est memoria.* 645.
F. *Perenne conjugium, animus, non corpus, facit.*
F. *Pereundi scire tempus, assiduè est mori.*
F. *Perfacilè felix, quod vota imperant, facit.*
F. *Perfugere ad inferiorem, seipsum est tradere.*
F. *Pericula, qui audet, antè vincit, quàm accipit.* 650.
F. *Pericula timidus, etiam quæ non sunt, videt.*
F. S. *Perpetuò vincit, qui utitur clementia.*
F. *Per quæ sis tuus, illa semper cogites.*
G. †. *Pestifera vis, valere ad nocendum.* Sen.1. clem. 3.
F. G. †. *Plerique cum stultis maledicunt, ipsi sibi convicium faciunt:* 655.
Perturpe est enim, quod objicitur, in objiciente cognosci.
G. †. *Plerique famam, pauci conscientiam verentur.*
F. G. †. *Plerique metu peccare cessant, non innocentiâ:*
Profectò tales timidi, non innocentes dicendi.
F. *Plures tegit fortuna, quàm tutos facit.* 660.
F. *Plus est quam pœna, injuriæ succumbere.*
F. *Plus est quàm pœna, sine re miserum vivere.*
F. *Pœna ad malum serpens, cum properat, venit.*
F. *Pœna levatur, ubi laxatur dolor.*
F. *Pœnam moratur improbus, non præterit.* 665.
F. *Populi est mancipium, quisquis patriæ est utilis.*
F. *Post calamitatem memoria alia est calamitas.*
F. *Potens misericors, publica est felicitas.*
F. *Potentia in adversis nunquam felicitas.*

F. *Po-*

F. *Potenti irasci, sibi periculum est quærere.*
F. G. †. *Potest non esse honestum, quod non est liberum.*
F. *Præsens est semper, qui absens ulciscitur.*
F. G. †. { *Præstabis parentib9 pietatem, cognatis dilectionem.*
Præstabis amicis fidem, omnibus æquitatem.
F. G. †. *Principium discordiæ est, aliquid ex communi proprium, facere.*
G. †. *Principum sævitia bellum est.*
F. G. †. *Prius, quàm promittas, deliberes; ut, cum promiseris, facias.*
F. G. †. *Prius si negaveris, fecisse postea fallere est.*
F. *Proba & bona fama, maxima est hæreditas.*
F. *Probe delicta, cùm legas, deteras.*
F. *Probè beneficium, qui dat, ex parte accipit.*
F. *Probus libertus, sine naturâ est filius.*
F. *Prodesse qui vult, nec potest, æquè est miser.*
F. *Pro dominis peccare, etiam virtutis loco est.*
F. *Pro medicinâ dolor est, qui dolorem necat.*
G. *Propè est, ut libenter damnet, qui citò.*
G. *Propè est, ut non æquè damnet, qui nimis.*
F. *Properare in judiciando est crimen quærere.*
F. G. †. { *Propter causam multo amico dabis: multa causæ etiam contra amicum.*
Pro eo religiosior eris, quo melior.
F. *Prospicere oportet in pace, qui bellum juvet.*
F. G. †. *Proximum ad innocentiam locum tenet verecunda confessio.*
F. *Prudenti stultus etiam sermonis jocus est.*
F. *Pudor dimissus nunquam redit in gratiam.*
F. *Pudor doceri non potest, nasci potest.*
F. *Pudorem alienum, qui eripit, perdit suum.*
F. *Pudorem habere servitus quodammodò est.*
F. *Pudor quem non flectit, non frangit timor.*
F. G. †. *Pulcherrimum est omnia præstare nihil exigentem.*
S. *Pupillus est avarus ætatis brevis.*
S. *Puras Deus, non plenas aspicit manus.*

F. G. †. *Pu-*

F. G. *Putandus est rectè fortior, qui cupiditates quàm qui hostes subjicit.*

F. G. † *QUæ sunt maximæ divitiæ? non desiderare divitias.*
F. *Quæ vult videri bella, nimium sibi negat.*
F. *Quàm felix vita, quæ sine negotiis transigit!*
Quàm iniquum est nocuisse, quia oderis lædere!
F. G. † *Quantò iniquius est odisse, quia læseris*
F. G. *Quàm magnarum virium est negligere lædentem!*
Qui enim vindicat, sentit.
F. *Quam magnum est, non laudari, & esse laudabilem!*
F. *Quàm malus est, culpam qui suam alterius facit!*
F. *Quàm miser est, cujus ingrata misericordia est!*
F. *Quàm miser est, qui excusare sibi se non potest.*
F. *Quàm miserum auxilium est, ubi nocet, quod sustinet!*
G. *Quâm miserũ est ab illo lædi, de quo non possis queri!*
F. *Quàm miserum est, benè, quod feceris, factum queri!*
F. *Quàm miserum est cogi opprimere, quem salvum velis!*
F. *Quàm miserum est, cùm se renovat consumptum malum!*
F. *Quàm miserum est id, quod pauci habent, amittere!*
F. *Quàm miserum est mortem cupere, non posse emori!*
F. *Quàm miserum officium, quod successum non habet!*
F. *Quàm miserum est, ubi consilium casu vincitur!*
F. *Quàm miserum est ubi te capiant, qui defenderint!*
S. *Quàm pœnitenda incurrunt vivendo diu!*
S. *Quàm sæpè veniam, qui negaverat, petit!*
F. *Quamvis acerbus, qui monet, nulli nocet.*
F. G. *Quamvis agas, ne quis merito tuo de oderit:*
Quærunt tamen semper, qui oderint.
F. *Quamvis non rectum, quod adjuvat, rectum putes.*
F. *Quantò serius peccatur, tantò turpius incipitur.*
F. *Quem bono tenere non potueris, contineas malo.*
F. *Quemcunq; quærit calamitas, facilè invenit.*

F. *Quem diligas, etiam queri de ipso malum est.*
F. *Quem fama semel oppressit, vix restituitur.*
G. *Qui æquo animo malis miscetur, est malus.* 735.
F. *Qui benè dissimulat, citiùs inimico nocet.*
G. † *Quicquid æquo plus futurum est, in partem humaniorem inclina vel præpondera.*
F. *Quicquid bono concedas, das partem tibi.*
F. *Quicquid conaris, quo pervenias, cogites.*
F. *Quicquid fit cum virtute, fit cum gloriâ.* 740
F. *Quicquid fortuna exornat, citò contemnitur.*
F. *Quicquid futurum est summum, ab imo nascitur.*
F. *Quicquid nocere didicit, meminit, cùm potest.*
F. *Quicquid plus, quàm necesse, possidentes premit.*
F. *Quicquid vindicandum est, optima occasio est.* 745.
F *Qui, cùm dolet, blanditur, post tempus sapit.*
F. *Quicunque obesse, cùm potest, non vult, prodest.*
F. G. *Quidam inimici graves sunt inimici leves.*
F. G. † *Quidam quosdam occidunt inimicos, non quia habebant, sed quia meruerant.*
F. G. † { *Quid dulcius quàm habere, cúm quo omnia audeas?* 750 / *Quem sic credas ut te, cui sic loquaris quasi tecum?* }
Quanti tales amicos habere voluerunt, quum ipsi tales esse non possunt?
F. *Qui debet, limen creditoris non amat.*
G. † *Quid infelicius, cui jam malum esse necesse est?* Sen. 1. clem c. 13.
F. G. *Quid est dare beneficium? imitari Deum.*
F. G. *Quid est inimicissimum homini? alter homo.* 755
F. *Qui doctè servit, partem dominatûs tenet.*
G. † *Quid potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit?*
S. *Quid quisque possit, nisi tentato nesciit.*
S. *Quid refert, quantum habeas? multò illud plus est, quod non habes.*
F. G. † *Quid sis, inter est, non quid habearis.* 760

F. *Quid tibi pecuniâ opus est, si ea uti non potes?*

F. G. † *Quietissimè viverent homines, si duo verba tollerent: Meum & Tuum.*

F. *Qui expectat, ut rogetur, officium levat.*

F. *Qui in vero dubitat, male agit, cùm deliberat.*

F. *Qui invitus servit, fit miser, servit tamen.*

F. *Qui jusjurandum servat, quovis pervenit.*

F. *Qui metuit calamitatem, rarò accipit.*

F. G. † *Qui ob hoc injuriam facit, quia potest, citò desinet, quia fecit.*

F. *Qui omnes insidias timet, in nullas incidit.*

F. G. *Qui paupertatem timet, quàm timendus est?*

F. *Qui potest celare vitium, non facit.*

F. *Qui potest consilium fugere, sapere idem potest.*

F. *Qui potest nocere, timetur, cùm etiam non adest.*

F. *Qui potest transferre amorem, potest deponere.*

F. *Qui pro innocente dicit, satis est eloquens.*

G. ‡ *Qui propter pecuniæ, vel libidinis amorem moritur, ostendit, se nunquam sui causâ vixisse.*

F. *Qui seipsum laudat, citò derisorem invenit.*

F. G. † *Qui servis crudelis est, ostendit, in aliis non voluntatem sibi deesse, sed potestatem.*

F. G. † *Quis est pauper? qui sibi videtur dives.*

F. *Qui sibi non vivit, meritò aliis est mortuus.*

F. *Quis miserum sciret, verba nisi haberet dolor?*

F. G. *Quis plurimum habet? is qui minimum cupit.*

F. G. † *Qui succurrere perituro potest, cùm non succurrit, occidit.*

F. *Qui timet amicum, amicus ut timeat, docet.*

F. *Qui timet amicum, vim non novit nominis.*

F. *Qui venit, ut noceat, semper meditatus venit.*

F. *Qui ulcisci dubitat, improbos plures facit.*

F. *Qui culpa ignoscit, suadet pluribus.*

F. *Quo cavet is, cum animus aliud, verba illud petunt?*

F. *Quod ætas vitium posuit, ætas auferet.*

F. *Quod est timendum, decipit, si negligas.*

S. *Quod facere turpe est, dicere ne honestum puta.*
F. *Quod fugere credas, sæpe solet occurrere.*
F. *Quod nescias, cui serves, stultum esse parcere.*
S. *Quod nescias, damnare, summa est temeritas.*
F. *Quod perit, quæri potest: reprehendi haud potest.*
F. *Quod quisque amat, laudando commendat sibi.*
F. *Quod semper est paratum, non semper juvat.*
F. *Quod senior loquitur, omnes consilium putant.*
F. G. † *Quod tacitum esse vis, nemini dixeris: quia non poteris ab alio exigere silentium, si tibi ipse non præstas.*
F. *Quod timeas citiùs, quam quod speres, evenit.*
F. *Quod vix contingitur, voluptatem parit.*
F. *Quod vult, cupiditas cogitat, non quod decet.*
F. *Quod vult, habet qui velle quod satis est, potest.*
G. † *Quo se fortuna, & favor inducit hominem.*

F. *RApere est accipere, quod non possis reddere.*
F. *Rapere est non petere, quicquid invidio auferas.*
F. *Rarum esse oportet, quod diu charum velis.*
F. *Ratione non vi vincenda adolescentia est.*
F. G. † *Recta ingenia debilitat sapientia, parva confirmat audacia.*
F. G. †. *Rectè parentem & inferiorem laudas, quia pertinet ad gloriàm tuam.*
G. *Rege incolumi mens omnibus una est, Amisso rupére fidem.*
G. † *Regibus certior est ex mansuetudine securitas.* Sen. 1. de clem. c. 8.
F. G. { *Regibus est pejus multò quàm servientibus.*
{ *Quia singulos isti, illi universos timent.*
F. *Regnat non loquitur, qui nil nisi quod vult facit.*
F. *Rei nulli prodest mora, nisi iracundiæ.*
F. *Remedium fraus est contra flumen quærere.*
F. G. † *Rem maximam promittit sapientia, ut te reducat tibi.*
F. G. *Repelli se homines facilius, quam decipi ferunt.*

S. Repente

S. *Repentè dives nemo factus est bonus.*
S. *Res inquieta est in seipsam, felicitas.*
F. G. † *Res ipsa, ut præstare possimus, efficiet, si polliceri properamus honesta.*
F. G. †. *Res magna clementia est, indulgendo magis corripere scelera quàm vindicando.*
F. G. †. *Res optima est, non exstirpare sceleratos, sed scelera.*
F. S. *Respicere nil consuevit iracundia.*
F. G. † *Respue crudelitatem & matrem crudelitatis iram.*
F. *Res quantò est major, tantò est insidiosior.*
F. G. †. *Res vera est, qui à multis timetur, multos timet.*
F. G. †. *Revera memoria beneficii fragilis est, injuriarum tenax.*
S. *Revertere, unde veneris, nihil grave est.*
F. *Reus innocens, Fortunam, non testem timet.*
F. *Rex esse nolim, ut esse crudelis velim.*
F. *Ridiculum est odio nocentis per innocentiam.*
F. *Rivalitatem non amet victoria.*
F. *Rogare beneficium, servitus quodammodo est.*
F. *Roganti meliùs quàm imperanti pareas.*
F. *Ruborem amico excutere, amicum est perdere.*

S. *SÆpe dissimulare, quàm vel ulcisci satius fuit.*
S. *Sæpè oculi & aures vulgi, sunt testes mali.*
F. *Salutis casus benè fit homini injuria.*
F. *Sanctissimum est meminisse, cui te debeas.*
F. *Sapiens contra omnes arma fert, cùm cogitat.*
G. † *Sapiens etsi contentus est se, tamen amicum vult habere, sed hoc ob nihil aliud, nisi ut exerceat amicitiam, ne tàm magna virtus jaceat: non ad hoc, ut dicit Epicurus, ut habeat, qui sibi assideat, succurrat, sed ut habeat, cui assideat, quando libet.*
G. † *Sapiens nihil facit, quod non debet, & nihil prætermittit, quod debet.*
F. *Sapiens, quod petitur, ubi tacet, breviter negat.*

F. *Sapiens semper quiescendi dat locum injuriæ.*
F. *Satis est beatus, qui potest, cum vult, mori.*
F. *Sat magna usura est pro beneficio memoria.*
F. G. †. *Scias eum multis virtutibus abundare, qui alienas amat.* 850.

F. G. †. { *Scito, quid est invidia. Dolor animi ex alienis commodis.*
Scito & illud, quia nulli invidet vir bonitate præditus. }

G. S. *Secretè amicos admone, lauda palàm.*
F. *Secunda paupertate fortuna est fides.*
F. *Secundus est à matre nutricis dolor.* 855.
F. *Sed damnat judex, innocentem qui opprimit.*
F. *Se denegare patriæ exilium est pati.*
F. *Seditio civium, hostium est occasio.*
F. *Semper beatam se putat benignitas.*
F. *Semper consilium tunc deest, cùm opus maximè est.* 860.
G. F. †. *Semper dissensio ab alio incipiat, à te reconciliatio.*
F. *Se posse plus iratus, quàm possit, putat.*
F. *Semper metuendo sapiens evitat malum.*
F. *Semper metuendum, quicquid irasci potest.*
F. *Semper plus metuit animus ignotum malum.* 865.
F. *Semper redundat ipse in auctores timor.*
F. *Sensus non ætas invenit sapientiam.*
F. *Sero est in periculis consilium quærere.*
G. †. *Servis imperare moderatè laus est.* Senec. 1. clem. 8.
G. †. *Severitas assidua amittit auctoritatem.* 870.
G. †. *Severitatem abditam clementia in procincta habet.*
F. G. †. *Si bene te institueris, pudeat fieri deteriorem.*
F. *Sibi ipsa improbitas cogit fieri injuriam.*
F. *Sibi ipsi dat supplicium, quem admissi pœnitet.*
F. *Sibi primum auxilium eripere, est leges tollere.* 875.

F. G. { *Sicut formosa pictura est, cujus nulla pars errat:*
Sic formosus homo, in quo nulla pars peccatis fœda est. }

F. G. †.

F. G. † *Si in clientelam felicis hominis potentisq; veneris, aut veritas, aut amicitia perdenda est.*
F. G. † *Si invitus pares, servus es; si volens minister.*
F. G. † *Si multis placuerit vita tua, tibi placere non poterit.* 880
F. *Sine dolore est vulnus, quòd ferendum est cum victoriâ.*
F. *Si nil velis timere, metuas omnia.*
F. G. { *Si quis irascitur, & ab alio pœnas petit, a se exigit. Si enim nos adversus peccantes severissimè ingerimus, & ipsi eadem committimus.* 885
F. *Si rectè admones amicos palàm laudà.*
F. G. † *Si vis beatus esse, cogita hoc primum, contemni.*
G. † *Si vis amari, ama.*
F. *Socius fit culpæ, qui nocentem sublevat.*
F. *Solet esse indubiis pro consilio temeritas.* 890
F. *Solet hora, quod multi anni abstulerint, reddere.*
F. *Solet sequi laus, cùm viam fecit labor.*
F. G. † *Solitudinem quærat, qui vult cum innocentibus vivere.*
F. *Spes est salutis, ubi hominem objurgat pudor.*
F. *Spes inopem, res avarum, mors miserum levat.* 895.
F. *Spina etiam grata est, ex quâ spectatur rosa.*
F. *Stultitia est insectari quem diligunt.*
F. *Stulti timent fortunam, sapientes ferunt.*
F. *Stultum est alium velle ulcisci pœnâ suâ.*
F. *Stultum est queri de adversis, ubi culpa est tua.* 900
F. *Stultum est timere, quod vitare non potes.*
F. *Stultum est vicinum velle ulcisci incendio.*
F. *Stultum facit fortuna, quem vult perdere.*
S. *Stultum imperare reliquis, qui nescit sibi.*
F. *Suadere primum benevoli est, dein corrigere.*
G. † *Succurre paupertati amicorum, imò potiùs occurre.*
F. *Suis qui nescit parcere, inimicis favet.*
F. *Summissum imperium non tenet vires suas.*
F. G. † *Sunt multi, qui plurimum verbis, non recontendunt: sed ipsa quæ spernunt, clàm furantur.*

F. G. † *Sunt quorum corpus innoxium est: sed in mille Faunorum Furias mens cita decurrit.*

S. *Suspecta semper ornamenta ementibus.*

F. *Suspicio sibi ipsa rivales parit.*

F. *Suum sequitur lumen semper innocentia.*

F. G. *Tacere quisquis nescit, hic nescit loqui.*

Taciturnitas stulto homini pro sapientiâ est.

F. G. † *Talem diligentiam exhibe in amicis comparandis: ne incipias amare, quem deinceps possis odisse.*

S. *Tam deest avaro, quod habet, quam quod non habet.*

G. † *Tandiu à periculo abierit populus, quamdiu sciet ferre frenos.*

G. *Tam omnibus ingoscere, quàm nulli: est crudelitas.*

G. † *Tene semper vocis & silentii temperamentum: tamen & in hoc incumbe, ut libentiùs audias, quam loquaris*

F. *Thesaurum in sepulchro ponit, qui senem hæredem facit.*

Timidus vocat se cautum, parcum sordibus.

F. G. *Tolerabilior est, qui mori jubet, quàm qui malè vivere.*

F. G. *Tolerabilior pœna est non posse, quàm nescire vivere.*

F. G. *Tristitiam si potes, cave, ne admiseris.*

F. G. *Turbæ præbet spectaculum æger animus.*

F. G. † *Turpia ne dixeris: paulatim enim pudor per verba discutitur:*
Transibit sermo in affectum, si honesta loquamur.

S. *Turpis inopia est, quæ nascitur de gloriâ.*

F. G. † *Turpius mihi est, quàm cum eo bellum gerere, cum quo familiariter vixeris.*

F. G. † *Tu primum exhibe te bonum, & sic quæras alterum similem tui.*

F. G. † *Tutissima res est nihil timere præter Deum.*
G. † *Tyrannus à rege distat factis, non nomine.*
Sen. 1. clem. c. 13.

F. *UBi cœpit divitem pauper imitari, perit.*
F. *Ubicunq; pudor est, semper ibi sancta est fides.* 935
G. † *Ubi discrimen inter bonos malosq; sublatum est, confusio sequitur & vitidrume ruptio,*
F. *Ubi fata peccant hominem consilia excidunt.*
F. *Ubi innocens formidat, judicem damnat*
F. *Ubi omnis vitæ metus est, mors est optima.*
F. *Ubi peccat ætas major, malè discit minor.* 940
F. *Ubi sis cum tuis & absis, patriam desideres.*
F. *Ubi timetur, nil quod timeatur nascitur.*
G. † *Ubi usitata remedia non procedunt, tenta contraria.*
S. *Velox consilium sequitur pœnitentia.*
G. *Venia est pœnæ debitæ remissio.* 945
F. G. † *Verba rebus, non personis accipienda sunt.*
F. *Verbum omne refert, in quam partem intelligas.*
F. *Verum est quod pro salute fit mendacium.*
G. F. † *Verum non dicimus, nec audimus.*
F. S. *Veterem ferendo injuriam, invitas novum.* 950
G. † { *Vide, si malus adhuc es, parce similibus:* *Verum si esse desiisti, quare aliis locum emendationis abscindas?*
F. G. † *Vir est bonus, qui in tantum perduxit animum suum, ut non modo nolit peccare, sed etiam non possit.*
F. G. † *Vires tuas amici beneficiis, inimici injuriis sentiant.*
F. *Viri boni est, nescire facere injuriam.* 955
F. G. † *Viriliter feras quæ necesse est: doloribus enim patientia vincitur.*
F. *Virum bonum natura, non ordo facit.*
F. G. † *Virtutem cujus progressum videris, non exitum ejus desperes.*

F. *Virtute quod non possis, blanditiâ auferas.*
F. *Virtuti amorem nemo honestè denegat.* 960
F. *Virtuti meliùs quàm fortunæ creditur.*
F. *Virtutis spolia cum videt, gaudet labor.*
F. *Virtutis vulnus partem habet victoriæ.*
F. G. † *Vis habere honorem? dabo tibi magnum imperium: Impera tibi.*
F. G. †. *Vis omnibus esse notus? prius effice, ut neminem noveris.* 965.
F. G. † *Vita omnis brevis est, ideo immortalitas est mors honesta*
F. *Vitium fuit, nunc mos est assentatio.*
F. G. *Vix quisquam in bonum, nisi ex malo transit.*
F. G. *Ulcera animi sananda magis quàm corporis.*
F. *Unus dies pœnam affert, quam multi cogitant.* 970
G. † *Volunt homines ita præceptum esse, ut vivunt: non ita vivere, ut præceptum.*
F. *Voluptas à difficili data dulcissima est.*
F. † *Voluptas non pudicum corpus facit.*
F. *Voluptas tacita metus est magis quàm gaudium.*
F. G. † *Ut aliquid auri extrahamus terras pervertimus: ut summum bonum occupemus, scrutari pectus piget.* 975
G. † *Utendum est divitiis, & non abutendum ut nec à superioribus contemnaris, nec ab inferioribus timearis.*
G. † *Ut fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu: sic animadversiones magnarum potestatum terrent latiùs, quàm nocent.*
F. G. † *Utilis edictio & disciplina mores facit. Unde bona consuetudo excutere debet, quod mala instruxit.*
G. † *Utinam ea lex homini esset, ut cum telo suo frangeretur, nec sæpius liceret nocere, quam semel.* Senec. 1. clem. c. 19.
F. *Utcumque casum aspicere debet, qui imperat.* 980
F. *Vultu an naturâ sis sapiens, multum interest.*

IN PUBLII SYRI MIMOS NOTÆ ET VARIÆ LECTIONES.

VErsu 1. Hoc erat initium in editione Godofredi, qui plurima similia habet minimè Publiana, quæ nescio quis, malè de Syro meritus, intrusit. Ego nihil ex ulla editione ejeci, sed quæ mihi ejicienda videbantur, moneo per hoc signum †. Certum est hanc sententiam è Seneca transsumptam esse, & quidem vitiosè, qui lib. I. de clementia cap. 1. ita incipit: *Duabus de causis punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium.*

2. *A morte semper homines tantundem absumus.* Dupliciter hic versus intelligi potest: Primò, ut is, qui mimum hunc pronunciavit, gestu adjuverit & ostenderit veriùs sensum quàm dixerit. Quemadmodum illud: *digitis à morte remotus Quatuor aut septem* Secundò sensus is potest esse, quem & Seneca eleganter alio modo expressit de remed. fortuitorum: *Undecunque ad inferos una via est.*

V. 3. S. *Ab alio exspectes, alteri quod feceris.* Citat hunc Publianum mimum Seneca lib. 14. epist. 95: *Quis autem negaverit feriri quibusdam præceptis efficaciter etiam imperitissimos? velut his brevissimis versibus.* Nihil nimis. Avarus animus nullo satiatur lucro. Ab alios exspectes, alteri quod feceris. *Hæc cum ictu quodam audimus, nec ulli licet dubitare, aut interrogare, Quare? Adeo etiam sine ratione ipsa veritas ducit.*

V. 4. Frisingensis codex legit: *Ab amante lacrymis redimes iracundiam.*

V. 5. Hanc sententiam, minimè Publianam, ita correxi. Nam G. legit. *A quocunq; descenderis* Est Sen. 1. de clem. c. 8.

V. 9. *Ad pœnitendum properat, citò qui judicat.* Quod hic de præpropero judicio, id Græcus quidam de nuptiis: Ταμεῖ ὁ μέλλων εἰς μετάνοιαν ἔρχεται.

V. 10. F. & H. *Ad tristem partem strenua suspicio.*

V. 11. Simile quid de Othone Imp. *Uxoris mœchus cœperat esse suæ.*

V.12. *Æs, debitorem leve; grave inimicum facit.* Ita enim corrigo, secutus Senecam, qui lib.1. epist.19. *Leve æs alienum debitorem facit; grave inimicum.* Ubi Seneca sine dubio meminit Publiani hujus mimi, sit tamen non ex hac ipsa sententia Senecæ pro Publiano concinnatus est. Scaliger legit: *Æs debitorem leve, grave inimicum facit.*

V.14. Sequor hic lectionem m.s. F. Nam G.& H sic legunt: *Aleator quanto in arte est melior, tanto est nequior.* Scaliger: *Aleator quantum in aleæ arte est, tanto est nequior.* Ut sit trochaicus.

V.15. F.& G.H. *Alienum nobis, nostrum plus aliis placet.*

V.16. Retineo hic lectionem S. Exprimit hunc mimum vetus Græcus versus: τὰ δάνεια δούλους τοὺς ἐλευθέρους ποιεῖ m. s. Frisingensis ita habet: *Alienum homini ingenua acerba est servitus.* G.& H. *Aliena homini ingenuo acerba est servitus.*

V.17. Citatur à Seneca lib. 1. epist. 8. *Quantum disertissimorum versuum inter mimos jacet? quam multa Publii non excalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? Unum ejus versum, qui ad philosophiam pertinet, & ad hanc partem, quæ modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostro habenda.*

Alienum est omne, quicquid optando venit.

Hunc versum à te dici non paulo melius, sed astrictiùs, memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

V.23. F. vitiosè: *Amare & sapere vix à Deo conceditur.*

V.31. G,& H. bono quidem, sed alio sensu: *Amici vitia si feras, facis tua.*

V.32. Libellus ille de moribus, quem Martino Episcopo Dumiensi, qui vixit anno D.LX. adscribunt: *Amicos secundæ res parant, adversæ certissimè probant.*

V.36. transponit: *Animi arbitrio amor sumitur, non ponitur.*

V.37. Sequor hic S. noster m.s.F. ita legit: *Amor extorqueri non potest, sed elabi potest* G.& H. omittunt *Sed.*

V.14. H. *Amor otiosæ cura solicitudinis.*

V.47. F. *tuta ingredi.* H. *tutò aggredi.*

V.51. Martinus libro de moribus. *Acuit intensio, frangit animum remissio.*

V.53. H. *Aspicere oportet quæ possis deperdere.* m.s.F. vitiosè; *Aspicere oportet quid possis perdere.* Neque improbo lectionem S. *Despicere oportet quod possis deperdere.* Quem versum habo in litera D.

V.54. Acutus sum m.s.F. ubi claris literis legitur, sed sanandus est versus: Godofredus: *Astutè crines, dum celantur, ætas indicatur.* Et illico subjungit lectionem aliam, quam è vestigiis m.s. codicis eruit: *Astuta canos, tum celantur, ætas indicat.* At mox corrigit ita: *Astu canos, dum celant, ætas indicat.* Neque hic quiescit, & ultimo sic tentat: *Astutè dum celatur, se ætas indicat,* quam ultimam lectionem Heinric9 Stephan9 sequitur, eum tamen conjectura non infelici ita corrigit:

Astu crimen celatur, ætas indicat.

Scaliger hoc modo habet:

Ætas cinædum celat, ætas indicat.

Facilè ex his prudens sibi eligit optimam lectionem.

V. 60. S. *Avarus, nisi cum moritur, nil rectum facit.*

V.62. De hoc versu vide infrà in litera D. versu 165. quæ notamus ex Seneca.

V.64. m.s. codex Frisingensis vitiosè: *nihil est testium.*

B.

V.67. F. vitiosè habet: *B.c. sic excedunt non occidunt.*

V.70. ita clare m.s.F. & G. licet S. aliter: *B.p. accepit q.s.r.*

V.71. S. transponit. *B. a. i. vendere est.*

V.72. ita citatur etiam à Gellio lib. 17. cap. 14. Macrobio 2. Saturn. cap. 7. licet m.s. Frisingensis aliter habet: *Beneficium dando accipit, qui digno dedit.*

V.73. G. *Beneficia d. u. das. o. obligas.*

V.76. G. *Beneficia dare qui nescit, i. p.* H. *Beneficium dare qui n. i. p.*

V. 77.

V.77. G. *Beneficia se dedisse quid p.*

V.80. Ita omnino legendum ex G.& S. nam m. f. F. vitiosè habuit: *B. p. n. judicium qui dat n.*

V.81. Ita legit F. G. H. licet S. in litera C. sic habeat: *conjunctio animi maxima est cognatio.*

V.84. G. *excogitat.*

V.85. Ita omninò legendum cum S. nam F. & G. malè: *Bis enim mori est:*

V.86. G, & H. *B. e. g. q. o. e. ultro si offeras. S. B. e. g. q. o. est ultro offeras.*

V.88. F. *peccato.*

V.89. Ita lego cum G. & S. nam F. perperam transposuit: *Bis v. q. se in victoriâ vincit.*

V.93. F. *Bona imperanti pecunia est.*

V.95. F. *Bona nemini bora est, ut non alicui mala.*

V.96. H. *homini.*

V.98. In G. & S. abest *nimia.*

V.99. F. *indicat.*

V.101. Martinus lib. de moribꝰ corruptè hunc mimiambum citat: *Bonis nocet, qui malis parcit.*

V.102. G. H. & S. *B. v. i. major malitia est.*

V.105. Ita F. & S nec opus corrigere cum G. & H. *Bonum apud virum.*

V.108. S. ita legit: *Bonum quidem supprimitur, nequaquam extinguitur.* G vero hoc modo: *Bonum tametsi supprimitur non extinguitur.*

V.109. G. & S. transponunt verba: *Bonus animus læsus, graviùs multo irascitur.*

V.110. G. *commodat.*

V.112. G & S. longè alio sensu: *Brevis mens ipsa est memoria iracundiæ.*

C.

V.115. Sequor m. f. F. qui longè nitidiùs, quàm S. editio, quæ sic: *C. p. etiam qui tutus cavet.*

V.128. Est sententia Senecæ deprompta ex lib. 1. de clementia cap. 5.

V.130.

V.130.Citatur à Gellio lib.17.cap.14.&Macrob.2.Saturn lib. 7.

V.131.Ita G.& S.licet G.in litera B. etiam addat hos duos mimos: *Benevolus animus maxima est cognatio.* Et hunc: *Benevoli conjunctio animi maxima est cognatio.*

V.136.ita corrigo ex m.s.F.ubi sic legitur: *Consueta vitia ferri non reprehendimus.* S.ita legit. *Consueta vitia ferimus, non reprehendimus.* Godofredus hoc verò modo: *Consueta vitia ferimus, nisi reprehendimus.*

V.138.G.&H.C.*e.levius q.s.p.* S. verò ita legit: *C. gravius est stultitiæ, q. percuti.*

V.141.Sequor hic G.nam m.s. F. ita habet: *Contumeliam nec fortis potest, nec ingenuus pati:* Neq; longè ab hac lectione abest H.S.qui ita legit: *Contumeliam non fortis pote nec ingenuus pati*, ut sit trochaicus versus.

V.143. Sequor hic G. nam m. s.F.ita habet: *Quotidie est deterior dies posterior.*

V.151. S.transpositione variat.*c.o.b. d. populi possidet b.*

V.152.Citatur à Gellio lib.17.cap.14.& Macrob.2.Saturn. cap.7.

V.153.G.*Cui sæpe dederis, ubi negas, rapere imperas.*

V.154. transponit ita: *Cuivis accidere potest, quod cuiquam potest.* At ego sequor G. Præsertim cùm & Seneca sic citet lib.1. de tranquil.cap.11. *Nunquam me in bonâ re mali putebit authoris. Publius tragicis comicisq; vehementior ingeniis, quoties mimicas ineptias, & verba ad summam caveam spectantia reliquit? inter multa alia cothurno, non tantum sipariis fortiora, & hoc ait:*

Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest.

Noster verò codex m.s.F.sic habet: *Cunctis potest a. q. cuivis p.*

V.156. G. *Cujus mortem exspectant cives, vitam oderunt.* H. *Cujus mortem amici exspectant vitam oderunt.* Noster vero m.s.F.sic legit: *Cujus mortem amici exspectant, vitam cives oderunt.*

V.159. G.& H.*in gratiam citò redit.*

D.V.

D.

V 161. F. vitiosè: *Damna ne objurgare cùm auxilio est opus.*

V. 162. Ita ex conjectura restituo: nam m. f. F. vitiosè habet: *Damnat lingua, vocem habet, vim non habet.*

V. 163. *Damnum appellandum est cum malâ famâ lucrum*, Feliciter idem vetus Græcorum:

Κέρδ☉ πονηρὸν ζημίαν ἀεὶ φέρει.

V. 165. Godofredus legit: *Dari bonum, quod potuit auferri, potest.* Scaliger verò ita hunc versum in litera A reddit: *Auferri & illud quod dari potuit, potest.* Sed ne quæramus quis germanam lectionem attigerit Publii, cùm hic versus non sit Publianus. Nam Lucilius ad imitationem Publiani mimiambi hunc fecit, teste Seneca lib. I. epist. 8. *Quam multa Publii non excalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? Unum ejus versum, qui ad philosophiam pertinet, & ad hanc partem, quæ modò fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostro habenda:*

Alienum est omne, quidquid optando venit.

Hunc versum à te dici non paulo melius, sed astrictius memini:

Non est tuum fortuna quod fecit tuum.

Illud etiam num melius dictum à te non præteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri potest.

Hoc non imputo insolutum, de tuo tibi. Vale. Hæc Seneca:

V. 166. Sequor hic lectionem S. Nam noster m. f. F. ita habet: *Dediscere flere fœmina est mendacium.* Godofredus: *Dediscere flere fœminam est mendacium.*

V. 167. Et hic sequor lectionem S. Nam alii alio bono sensu: *De inimico loquare male, si cogites.*

V. 168. Repono hic ex conjectura, *Discitur*, nam m. f. F. 1. habet, *Dicitur.*

V. 170. Sequor hic lectionem G. & S. Noster m. f. F. ita le. *Deliberandum est sæpè, quicquid statuendum est semel.*

V. 173. *Deos reddere credo, cum felix vocet.* Hanc lectionem jam retineo, licet fuerim in illa opinione aliquando, ut corrigerē: *Deos reddere credo cum felices vocet*, sed retineo potiorē, nō quod placeat, sed m. f. Frisingensis ita apertè habeat

beat,nec ego habeam,quam substituam certam&germanã.

V.174.Vide,quæ notavimus in literâ. A. ad versum 53.

V.175.Citatur à Seneca l.19.Epist. 109.*Non vides quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quæ publicè agnoscimus,& consensu vera esse testamur:*

Desunt inopiæ multa, avaritiæ omnia.

In nullum avarus bonus est, in se pessimus.

Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, & vitiis suis fieri convicium gaudet. Hæc Seneca.

V.176. Citat Seneca l.7.controvers.3. *Apud eum melius erant dicta,quàm apud quemquam comicum tragicumq; aut Romanum, aut Græcum; ut illum versum, quod agebat, unum versum inveniri non posse meliorem: Tam deest avaro, quod habet, quàm quod non habet,& illud de eâdem re dictum:*

Desunt luxuriæ multa, avaritiæ omnia.

V.117. G.&H. *Dives, quod donat, timeas: citò raptum venit.* Ego lego comm.f.F.*Dies.*

V.185.G.ita legit.D. *Maledicta cuncta c. i. h.d.* & S. Trochaicus.S.*Omne dixeris maledictum,quum ingratum hominem dixeris*,quem versum in literâ O.repeto H. *Dixeris maledictum quum i. h.d.*

V.190. F. ita habet: *Dum est vita grata,mortis & conditio optima.* Ab hac mente est, quod ait Seneca de remed. fort. *Optimum est mori, cùm juvat vivere.* Et ibidem: *Optimum est antequam optes,mori.*Propterea dixit Martialis:

Rebus in angustis facilè est contemnere vitam,
Fortiter ille facit, qui miser esse potest.

E.

V.195.Martinus libro de moribus iisdem verbis citat.

V.211.G. *Etiam peccator p.f.* noster verò m. f. Frising. ita *Et tamen huic peccato rectè p.f.*

V.212.F. *quid sit.*

V.213.F. *Et qui faciunt o. i.* G. & ita legit: *Etiam qui faciunt, odio habent injuriam.*

Vers.216. *Et miseriarum portus est patientia.* Aliter vetus Græcorum versus: λιμὴν ἀτυχίας ἐϛὶν ἀνθρώποις τέχνη.

V. 218. *F. Excelsus multò faciliùs casus nocet.* Idem antea Appollodorus Comic9 extulerat: ὀικȣ καὶ μεγάλȣ πτῶμα γίνεται μέγα.

V. 221. F. *Ex hominum quæstu facta est fortuna dea.*

V. 222. F. *e. pati est, patriæ qui se denegat.* Henricus Stephanus sic legit: *Se denegare patriæ, exilium est pati.*

V. 228. Sequor hic lectionem S. ut sit Trochaic9, nam m. f. *F* ita habet vitiosè: *Exuli ubi nusquam domus est, sine sepulchro est mortuum.* G. ita legit. *Exuli ubi nusquam domus est, sine sepulchro est tanquam mortuus.* H. *cui nusquam domus est, sine sepulchro est mortuus.*

F.

V. 230. Et hic scire aveo, quis fundus Scaligero fuerit in Publianis nimis; è quibus si hic est, Seneca illo usus est, sed aliter epist. 102. *Faciliùs crescit dignitas: quàm incipit.*

V. 232. H. *Fortuna quam n. v.*

V. 233. ita S. sed puto hunc versum effictum ex illo, qui est in nostro m. f. *F.* hoc modo: *Ictum tacentem crimen facias acrius.* quem damus in litera I.

V. 235. F. *Fatetur f. is q. i. facit.*

V. 238. F. *Feras difficilia, ut facilia leviùs perferas.* G. *Fer difficilia, facilia ut leviùs perferas.* H. *Fer. d. ut facilia l. p.*

V. 239. Ita citatur à Gellio lib. 17. cap. 14. Frisingensis m. f. & Macrobius 2. Saturnal. c. 7. *Feras non culpes, quod mutari non potest.*

V. 240. In *F.* vitiosè ita legitur: *Feras, quod lædit, ut, quod prodest, perferas.*

V. 241. *Ficta citò ad naturam reciderint suam,* prima producta ἀρχαϊκῶς in *Reciderint*, ut Lucretio *Reducere* & similia. Vid. Sen. l. clem. 1.

V. 242. G. & S. *Fidem nemo unquam perdit, nisi qui non habet.*

V. 243. *F.* & H. *Fidem qui perdit, nil potest ultra perdere.*

V.245. F. *Fidem, qui perdit, quo se servet, non est relictum.* S. ita legit: *Fidem qui perdit, quo servet se in reliquum?* H. *F. q. p. q. se servit in reliquum?*

V. 246. Ita cum G. lego hunc versum. Nam F. ita legit: *Fides unanima, unde abit, nunquam redit.* S. verò hoc modo: *Fides unanima, unde abiit, eò nunquam redit,* H. *Fides ut anima, unde abiit, nunquam redit.*

V. 247. Sequor hic lectionem S. Godofredus verò & H. ita habent: *Fœminarum naturam regere desperare est omnium* Noster m. s. F. *Fœminæ naturam regere, desperare odium est.*

V. 249. Frisingensis codex planè contrario sensu: *Fortuna homini plus quàm consilium valet.*

Sed legendum fortè: *Fortuna nemini plus.*

V. 252. S. *Fortunam citius vel rapias, quàm retineas.*

V. 259. Secutus sum hîc nostrum. s. Frisingensem. Scaliger notat hunc versum mutilum esse hoc modo:

Fortuna unde aliquid fregit, quassum est. Godofredus: *Fortuna, unde aliquid fregit, casus est.*

V. 260. Hic versus vel ex Senecâ pro Publiano Mimo concinnatꝰ est, vel ad Publianum Mimum respexit Seneca lib. 10. Epist. 73. cùm ait: *Nihil dat Fortuna mancipio.*

V. 262. Sequor S. lectionem. Nam G. ita habet: *Frequens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat.*

Vers. 263. & 264. Omninò germana est hæc lectio Publiani Mimi:

Frugalitas inserta est rumoris boni.

Quem citat ita Gellius lib. 16. cap. 14. Mabrobius 2. Saturnal. c. 7. Inserta, aliter, instita: utrumque ab eadem origine. Græcè πάρυφος ὠ α τῆς ἐσθῆτος. Ut instita non est tota vestis, sed sequela & ornamentum: ita frugalitas non omninò tota causa est rumoris boni, sed accessit ornamentum illi. Planè Publianæ elegantiæ sententia. Tertull. libro de idololatriâ, literaturam secularem insertam prædicationis Idololatriæ vocat. *Si fidelis* inquit Tertull. *literas doceat, insertas Idolorũ prædicationis.* Ita rectè corrigit S. *Cæterùm,* inquit Tertullianus ibidem, *purpura vel cætera insignia*

gnia dignitatem insertæ,dignitati& potestatibꝰ Idololatriæ ab initio dicata. Insignia & purpuram vocat insertas dignitatũ,quasi dicas ornamenta,ut est instita vesti, aut emblema annulo.Tam enim inserta potest esse instita,quam emblema. Quod si cui unà cum S.& Henrici lectione de insertâ, videatur nihilomniꝰ retinendꝰ ille alter PublianꝰMimꝰ,

Frugalitas rumoris boni miseria est:

næ ille poterit multis modis eleganter illum explicare,ut sit sensꝰ:Esse frugalem rumor quidem bonꝰ est, sed infelix,& parum vulgo laudatus, cui profusio magis placet. Vel:Qui laudatur frugalis,is non laudatur. Et sic miseria accipietur pro inopiâ seu penuriâ.Potest etiam sic exponi,frugalitas est Parsimoniæ vitium sub honesto laudatoque nomine.

V.265.G.&H.ita legit: *Frustra,cùm ad senectam ventum est,repetas adolescentiam.* Et est Trochaicus.

V.267.Ita recte G.&H.nam.m.f. F.habet: *flumen.* Et est Trochaicus.

V.268.Citatur à Gellio l.17. cap.14.& Macrob.2.cap.7.

V.269. G.&H.ita legunt, *Futura pugnant, ut se superari sinant.*Ut sensus sit: si instant futura mala,ut tamen vinci vitarique possint.

G.

V.278.G.&H.ita legunt: *G.a.p.e.q.post factum p.* S. verò hoc modo *q. post facti p.*

V.278.F.& S.*Gravior est inimicus,qui latet in pectore.*

H.

V.285. S.& G.legunt *auxilia*, pro *consilia.* Et est Trochaicus.

V.289.H. *Hæredem scire utilius est quàm q.*

V.290. F.ita Macrobius citat & Gellius; licet noster m. f.F.legat *Hæres fictus sub personâ risus est.*

V.292.Est Trochaicus.S.legit: *In tormentis.*

V.293.G.&H.*H.q. difficile est gloriæ custodia.*

V.294. Est Trochaicus G. ita legit.*H.q.m,e.ab illo l.d.q.n.p.q.*

V.295. legit: *Ubi non sis doctus dominari.*

V.296.H.

V.296.H.*Heu quàm pœnitenda incurrunt homines vivendo diu.*

V.297.F. *Heu quàm est timidus, qui mori tutum putat?*

V.301.F.ita legit: *Homo extra corpus suum est, cùm irascitur.*

V.302.G.&H. *Homo nescit, si dolore fortunam invenit.*

V.303. Est Trochaicus.

V.304.Ita lego cum G. & est elegans mimiambus tetrameter, qui in m.s. F. ita habetur: *Homo semper in se aliud fert, in alterum aliud cogitat.* Miror proinde S.ita mutâsse: *Homo semper in os fert aliud, aliud cogitat.*

V.380.ita habet: *H,l.est mori bonâ causâ.*

V.310.F. *Serviet.*

V.311. His verbis refert hanc sententiam Martinus libro de moribus, quæ desumpta est ex Senecâ lib.I.Epist.3. *Tu vero omnia cum amico delibera, sed de ipso prius. Post amicitiam credendum est, ante amicitiam judicandum. Isti verò præpostere officia permiscent, qui contra præcepta Theophrasti, cùm amaverint, judicant; & non amant, cùm judicaverint.*

I.

V.315. Ita corrigo m.s.F.habet: *latè.*

V.318. G. *Jocum tacentem crimen faciat acrius.S. Factum tacendo, crimen facias acrius.*

V.319.S. *Ita agas, ne quis tuopse te merito oderit .H. Id agas, ne quis tuo te meritò oderit.*Martinus lib.de moribus. *Id agas, ne quis meritò de oderit.*

V. 321. Ita corrigo M.S.F. habet: *Ignoscere hominum est, nisi pudet ignoscitur.*Alio sensu legit: G.&. H. *Ignoscere humanum, ubi pudet, cui ignoscitur.* S.ita legit: *Ignoscere hominum est, ubi pudet, cui agnoscitur.*

Vers.324. *His* verbis refert Martinus libro de moribus hanc gnomen.

Vers.326.Est Trochaicus.Citatur â Gellio lib.14.cap. 14. Macrob. 2. Satur. cap.7.apud quos aliqui sic disjungunt:

----- *Improbè*
Neptunum accusat, qui iterum naufragium facit.

V.328.F. *Impunè pecces in eum, qui peccat rarior.*

V.329.F. *In amore semper mendax est iracundia.* H. *In a s.m. iracundus est.*

V.330.Ita corrigo m.f. habet: *In amorem.*

V.335.Corrigo ita ex conjectura. Nam F.habet: *Inertia laboris est excusatio.*

V.338.Noster m.f.F.habet: *Inferior horrescit, S. inferior rescit, quicquid peccat superior,* ut sit sensus, ad quem alludit Juvenalis: *Omne animi vitium tantò conspectior in se Crimen habet, quanto major qui peccat, habetur.*

V.340.G.& S.& H. *lædis c. i. rogat.*

V.344.Martinus libro de moribus. *Inhonesta victoria est, suos vincere. Satis est pœnarum potuisse puniri.*

V.349. G.& H. *In vindicando.*

V.353. Hunc citat Seneca lib.14.Epist.95. *Nunquid rationem exiges, cum tibi aliquis hos dixerit versus?* Injuriarum remedium est oblivio. Audentes fortuna juvat. Piger sibi ipso obstat.

V.354. G.& H. *In malis sperare bonum n. i. n.* & est Trochaicus.

V.355. H. *In miseri vitia nulla contumelia est.*

V.357. Ita etiam citat hunc versum Seneca lib.19. Epist. 109. licet noster m.f.F.habeat: *In nullo,*

V.358. S. *Inopiæ desunt parva, a. o.* H. *Inopiæ pauca desunt.* Vide, quæ de hoc notamus in litera D. versu 175. *Tò, parva*, pro *pauca*, est Hellenismus, παῦρα.

V.360.F.G.S. plurima.

V.368. G. ita legit: *Invidia loquitur, non quod est, sed quod subest.* S. verò hoc modo: *Invidia loquitur, id quod obest, non quod subest.*

V.369.F. *Invidiam ferre an fortis, an felix potest?*

V.371. G.& H. vitiosè: *Sed minutè irascitur.*

V.372. F. legit: *in se vitat culpam, qui peccatum præterit.*

V.374. F. *incites.*

V.357.Ita legit S.& est Trochaicus.Sed est confectus his versus, ni fallor,ex versu 32. quem vide & ejus variam lectionem.

V.376.Ita S.& G. est Trochaicus. Noster m.s.F. invertit ita: *Iracundiam qui vincit,maximum superat hostem.*

V.381.Ita G.& S.& est Trochaicus m.s.F.ita habet: *Irritare est calamitatem, cum te vocaveris felicem.*

V.382.F. *Is minimum eget, qui minimum cupit.*Sed omnino corrigendus est ex Senecâ lib.19.Epist.109.*Præcipitur,ut homines in animo ,non in patrimonio putent esse divitias. Eum esse locupletem,qui paupertati suæ aptus est, & parvo se divitem fecit. Magis tamen feriuntur animi, cum carmine ejusmodi dicta sunt:*

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet,qui,velle quod satis est,potest.

V. 383. *F. Ita credas amico.*

V.384.Ita citat hunc Mimum Gellius lib.17.c. 14. Aliter S. *Ita habeas amicum,posse ut fieri inimicum putes*, Ut sit Trochaicus.Aliter etiam *F. Ita amicum habeas, posse ut facile fieri putes hunc inimicum* Macrobius:Saturnal.c.7.ita citat: *Ita amicum habeas,posse ut fieri inimicum putes.*

L.

V.395.H. *Laus ubi nova oritur etiam vetus admittitur.*

V.399.G.& H.*Lex universi*, *F. Lex universa,quæ jubet n. & m.*

V.400.G.& S.*Sub vultu domat*.Retineo tamen lectionem m.s.*F.*Ut sit sensus,quem etiam Seneca bene expressit lib.1. de irâ cap.1.*Nec ignoro cæteros quoq; affectus vix occultari,libidinem, metumq; & audaciam dare sui signa, & posse prænosci. Neq; enim ulla vehementior intra cogitatio est,quæ nihil moveat in vultu.*

V.401.G. *Libido indicium est, quo levitas sapit.* S.verò sic. *Libido indicium est ejus,quod levitas sapit.*

Vers.407.Hic versus jam posit9 est in literâ D.& est numero 175.

M.

V. 408. F. *Magis fidem hæres nascitur, quàm scribitur.*

V. 411. Videtur hic sumptꝰ ex illo mimiambo Publii: *Injuriarum remedium oblivio est.* De quo in literâ I.

V. 412. Videtur ex Seneca desumpta sententia, qui ait lib. 2. de irâ cap. 32. *Magni animi est, injurias despicere.*

V. 413. Est Trochaicus.

V. 416. F. *datore.* H. *doctrina.*

V. 418. F. *Mala est voluntas ad alienam consuescere.*

V. 431. G. *Malignum.*

V. 432. Est sententia ex Senecâ l. de remed. fortuitorum de quâ notavimus in literâ O. v. 608.

V. 435. S. *Malo consilio.*

V. 442. F. & H. *Malus ubi bonum se s. t. e. p.*

V. 443. H. & S. *M. e. u. q. sua causa est b.*

V. 461. G. & S. faciunt Trochaicum: *Miseriam nescire propriam, est sine periclo vivere.*

V. 468. F. *Miserum est agere cogi, quod cupias loqui.*

V. 473. S. *Invoces.*

V. 477. Ita corrigo. Nam in m. s. sic erant transposita. *Mortem, ubi contemnas, metus viceris omnes.*

V. 478. Est Trochaicus. S. & G. ita legunt: *Mortuo qui mittit munus, nihil dat illi, sibi adimit.*

V. 479. Est sententia Senecæ ex lib. 1. de clementiâ.

V. 481. S. *Mulier quæ.*

V. 484. F. habet vitiosè: *Qui vi facit injuria.* S. ita legit: *Multis minatur, qui facit uni injuriam H. m. m. qui uni facit injuriam.*

V. 490. F. *m. s. b. cum irritatur injuriâ.* G. & H. *irrites injuriâ.*

N.

V. 491. Martino adscriptus libellus de moribus hanc sententiam ita refert: *Etsi nullos inimicos tibi facies injuriâ, multos tamen facit invidia.* Godofredus sic legit: *Nam si nullos inimicos tibi parit injuria, multos tamen invidia.*

V. 493. Ita ex conjectura restituo hunc mimiambũ, qui in m. s.

m f.F. perperam erat sic transpositus: *Necesse est minima esse maximorum vitia.*

Vers.494. Scaliger ineptè hunc pro Publiano mimiambo vendicat, cum sit Laberian9, similis quidem illi Publiano, quem antè dedimus:

Multos timere debet, quem multi timent.

Seneca lib.2. de irà c.11. magnificè illum Laberii mimũ laudat his verbis: *Occurat hoc loco tibi Laberianus ille versus, qui medio civili bello in theatro dictus, totum in se populum non aliter convertit quàm si missa esset vox publici affectus:*

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, ut quod alieno metu magnum est, à suo non vacet. Macrob.2. Saturn. cap.7. agens de Laberii mordacibus mimis in Cæsarem jactatis, etiam hunc numerat, *In ipsâ quoq; actione, subinde se, quâ poterat, ulciscebatur inducto habitu Syri, qui velut flagris cæsus prorientiq; se similis, exclamabat:*

Porro Quirites, Libertatem perdimus.

Et paulò post adjecit:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Quo dicto universitas populi ad solum Cæsarem oculos & ora convertit, notantes impotentiam ejus hac dicacitate lapidatam. Ob hæc in Publium vertit favorem.

V.510. Codex m.f.F. *Negat sibi, qui, quod difficile est, petit.*

V.511. Martinus lib. de moribus. *Neminem laudaveris; neminem cito accusaveris; semper puta te cum diis testimonium dicere.*

V.515.F. *Pœna suis est.* Martinus lib de moribus. *Nequitia ipsa hei pœna est. Mala conscientia sæpe tuta est, secura nunquam.*

V.516. Est Trochaicus. Henricus Stephanus ita legit: *Nescis quid optes, aut quid fugias: ita ludit dies.*

V.518. & 519. Martinus lib. de moribus. *Nihil petas, quod negaturus fuisti. Nil negabis, quod petiturus fuisti.*

V.522. *Nil agere semper infelici est optimum.* Quod hic de infelici dictum, versiculus Græcus de peregrino extulit:

ξένος ὢν ἀπράγμων ἴσθι καὶ πράξεις καλῶς.

V. 526. Hæc ſententia reperitur in libello toties jam citato, de moribus, quem Godofredus cum Senecâ edidit, & Martino Epiſcopo adſcribit. ubi Gnomologia eſt ex Senecâ, & mimis, & Pythagoræ aliorumq; dictis.

V. 529. Ita ex conjecturâ corrigo. Nam m. ſ. F. vitiosè habet: *Nihil non acerbum prius quam maturum ſit.*

V. 533. H. & S. *Nil proprium ducas, quod mutarier poteſt.* G. *Nil proprium ducas, quod mutari poſſit.*

V. 534. Ita ex conjecturâ conſtituo hunc Mimum. Nam m. ſ. F. ſic habet. *Nihil tempore ducas pro ſalutis remedio. Tempore* enim lego cum ſit per compendium dictionis, *t. pe.* Quod moneo ideo: quia occaſio forte erit, germanæ lectioni eruendæ.

V. 535. *Nil turpius quàm vivere inſipiens ſenex.* Eleganter ab hac mente Seneca lib. 3. Epiſt. 23. *Poſſum enim vocem tibi Epicuri tui reddere, & hanc Epiſtolam liberare:* Moleſtum eſt, ſemper vitam inchoare. *Aut ſi hoc modo magis ſenſus poteſt exprimi:* Male vivunt, qui ſemper vivere incipiunt. *Quare? inquis, Deſiderat enim explanationem iſta vox. Quia ſemper illis imperfecta vita eſt. Non poteſt autem ſtare paratus ad mortem, qui modò incipit vivere. Id agendum eſt, ut ſatis vixerimus. Nemo hoc putat, qui orditur cùm maxime vitam. Non eſt, quod exiſtimes paucos eſſe hos, propemodum omnes ſint. Quidam vivere nunc incipiunt, cum deſinendum eſt. Si hoc judicas mirum, adjiciam, quod magis mireris: Quidam ante vivere deſierunt, quàm inciperent.*

V. 537. *Nimium altercando veritas amittitur.* Ita etiam citatur â Gellio lib. 17. c. 14. & Macrob. 2. Saturn. c. 7. Noſter m. ſ. F. legit: *veritas evertitur.*

V. 538. Ita ex conjecturâ corrigo hunc mimum. Nam F. vitiosè: *Nimirum eſt in morte boni, cum nihil ſit mali.*

V. 549. Ita legunt G. & Martin. lib. de moribus. Noſter m. ſ. F. transponit: *Non vivas aliter in ſolitudine, aliter in foro.*

V. 550. m. ſ. F. ita legit:

Non aſpicias quam plenus quisq; Deo manus.
Notes ſed quam puras admoveat.

Non

Non aliter pulcherrimus Dei cultus est animus
Nisi fuerit optimus.

Martinus lib. de moribus ultimam hanc sententiam solam inserit suæ Gnomologiæ his verbis. *Optimus ergò animus & pulcherrimus Dei cultor est.* Latet autem hîc elegans mimiambus Publii, quem in litera P. reddemus.

Puras Deus non plenas aspicit manus.

Ex quo nescio quis malè feriat9 ineptias illas concinnavit.

V. 551. *Non cito ruinâ perit is, quis rimam timet,* Ita omnino legendum est. Sunt, qui elegantissimam sententiam ita corruperunt: *Non citò ruinâ cadit vir, qui ruinam timet.* Godofredus hoc modo legit: *Non citò perit ruinâ, qui ruinam timet.* Codex Frising. & H. sic habet: *Non cito ruinâ perit, qui ruinam timet.*

V. 553. Martin. l. de moribus. *Nondum es felix, si te turba non deriserit.*

V. 565. F. *Non est pudica domus, quæ multos recipit amicos.* Martin. lib. de moribus. *Nulla est pusilla domus, quæ multos amicos capit.*

V. 556. Propter hunc & similes multos versus, avent pariter mecum multi scire, quis fundus fuerit Scaligero in editione Publianorum Mimorum. Nam si hic Publian9 est, Seneca illum in memoriâ habuit, cum scripsit Epistola 101. *Sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est.* Quid si quis ex hac sententiâ Senecæ versum concinnârit, quem pro Publiano supposuerit?

Non est pusillum, si quid maximo est minus.

V. 558. Hic non est vers9 Publii, sed Lucilii, ad imitationem Publiani Mimi factus, teste Senecâ lib. I. Epist. 8. Locum ejus dedimus suprà ad v. 165.

V. 561. Hæc sententia Senecæ est libro de irâ.

V. 563. F. *Non potest non sapere, qui se stultum intelligit.*

V. 564. Citat hunc mimiambum, licet corruptè, Martin. l. de moribus.

V. 567. Elegans trochaicus, quem S. ita legit: *Nulla tam bona est fortuna, de quâ non possis queri.*

V. 573.

V.573. Et hunc elegantem mimum corruptè citat Martinus lib. de moribus: *Nullum putaveris locum sine teste*, licet & in m. s. F. sint perperam traspositæ voces, hoc modo: *Nullum putaveris esse locum sine teste.*

V.576. G. *Nullus est tantus quæstus quam ego quod habes parcere.* Ut sit pars trochaici tetrameri. Codex Frisingnesis vitiose: *Nullus est tantus quæstus, quam quod habeas arcere.*

V.580. *Nunquam periculum sine periclo vincitur.* Ita etiam citat Gellius lib. 17. cap. 14. & Macrobius 2. Saturn. c. 7. Frisingensis Codex legit: *N. periculum sine periculo v.*

V.583. *Nunquam ubi diu fuit ignis, defuit vapor*; ita omnino corrigo ex conjectura, in m. s. F. legebatur, *cecidit vapor*,

O.

V.586. G. legit: *aliquid blandi admisce.* Martinus lib. de moribus: *Objurgationi semper aliquid blandi admisce: faciliùs enim penetrant verba, quæ molli vadunt viá.*

V.592. Est trochaicus, Godofredus ita habet, *Odium oportet peccandi, non metum facias.*

V.597. Libellus ille Martini de moribus ita incipit: *Omne peccatum actio est. Actio autem omnis voluntaria est, tam honesta quam turpis, Ergo voluntarium est omne peccatum.*

V.600. G. *Omnes vitam differentes mors incerta prævenit.*

V.604. Martinus lib. de moribus: *Hoc habet omnis affectus, ut in quo ipse insapit, in id putet etiam cæteros furere,* Godofredus ita legit: *Omnis effectus habet, ut in eo, in quo ipse insanit, in idem putet cæteros furere.*

V.608. & 609. Sententia hæc ex Senecâ concinnata est, qui libro de remed. fortuitorum hæc: *Male de te loquuntur homines? sed mali. Moverer, si de me Marcus Cato, si Lælius sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerentur. Nunc malis displicere laudari est.* Hanc sententiam suæ gnomologiæ inseruit Mart. lib. de moribus, ubi & hæc: *Male opinentur de te homines: sed mali. Malis displicere, est laudari.*

V.614. Mart. lib. de moribus: *Oratorem te puta, si tibi ante omnes, quod oportet persuaseris.*

V. 616.

V.616. Citatur hic mimus Publii nomine à Senecâ Rhetore, Philosophi Patre, 7. controv. 3. Noster m.s.F. sic legit: *O vitam misero longam, felici brevem!* Suprâ in lit. E. sic dedimus: *Est vita m.l.f. b.* Revocat mihi versus iste alium elegantissimum, quem Seneca filius citat libro de brevitate vitæ c.2. *Quod apud maximum poetarum, more oraculi dictum est, verum esse non dubitem:*

Exigua pars est vitæ, quam nos vivimus.

Sed Senecæ Patris locum integrum dabo, ut intelligas, quomodo etiam declamationibus, usq; ad quorundam nauseam, mimos Publianus inseruerint: *Murrhedius usus colore est, & Publianâ sententiâ dixit: Abdicationes, inquit, suas veneno diluit: Et iterem: Mortem, inquit, meam effudi. Memini nos, cum loqueretur de hoc genere sententiarum, quo jam infecta erant adolescentulorum omnium ingenia, queri de Publio, quasi jam ille hanc insaniam introduxisset. Cassius Severus, summus Publii amator ajebat: non illius hoc vitium esse, sed illorum, qui illum ex parte, qua transire deberent, imitarentur: quæ apud eum melius erant dicta, quam apud quenquam Comicum Tragicumq; aut Romanum, aut Græcum: ut illum versum, quo ajebat unum versum inveniri non posse meliorem:*

Tam deest avaro quod habet, quam quod non habet. Et illud de eâdem re dictum:

Desunt luxuriæ multa, avaritiæ omnia,

Et illos versus, qui huic quoq; ter abdicato possent convenire.

O vita misero longa, felici brevis.

Et plurimos deinceps versus referebat Publii disertissimos. Deinde autorem vitii, quod ex captione unius verbi plura significantis nascitur, ajebat Pomponium Atellanarum scriptorem fuisse: à quo primùm ad Laberium transisset hoc studium imitandi; deinde ad Ciceronem, qui illud ad virtutem studiò transtulisset. Nam ut transeam innumerabilia, quæ Cicero in orationibus: aut in sermone dixit, & nota ut non referam à Laberio dicta, cum mimi ejus, quicquid modò tolerabile habebent, tale habeant; id quod Cicero in Laberium, &c. Uterque elegantissimè, sed neuter in hoc genere servat modum. Ab his hujus

jus studii diffusa est in plures imitatio. Porro ut videas, quam avidè oratores Publianas sententias ornamenti loco usurpârint, idem fecit Calvus, ille inquam qui (ut inquit Seneca lib.7.controv.4. *diu cum Cicerone iniquissimam litem de principatu eloquentiæ habuit, usq; eò violentus accusator, & concitatus, ut in mediâ actione ejus, surgeret Vatinq reus, & exclamaret: Rogo vos Judices: num si iste disertus est, ideo me damnari oportet?* De hoc calvo inquit Seneca: *in hac controversia Publianam sententiam dedit.*

V. 617. Martinus lib de moribus: *Pacem cum hominibus habebis, cum vitiis bellum.*

V.622. Sequimur hic m.s.F.& Gellium, qui lib.17. cap. 14. ita citat: *Pars beneficii est, quod petitur, si bellè neges.* Macrob. verò l.2. Saturn. cap.7. hoc modo: *Pars beneficii est, quod petitur, si citò neges.*

V.626. Godofredus ita legit: *Patria est, ubicunq; bene vixeris.* Si Publianus est, tunc dimetrum miniambum istum respexerit Seneca l.de remed.fortuit. *Patria est, ubicunq; bene est. Illud autem per quod bene est, in homine, non in loco est.* Quam sententiam citat Martinus lib. de moribus.

V. 627. Codex Frisingensis habuit: *Paucorum est intelligere, qui det Deus.*

V 634. Citat Mart. l. de moribus.

V.635. Ita corrigo ex conjecturà, nam.m.s.F. ita legit: *Pecunia regimen est rerum omnium.*

V.636. Citat Mart. l. de moribus.

V.639.& 640. Mart l. de moribus. *Pejora sunt tecta odia, quàm aperta. Itaque minus loquax inimicus offendit quam tacitus.*

Vers.641.& 642. Solus Godofredus refert hunc mimum solum.

Perdenda sunt multa, ut semel ponas bene.

Sed hic Publianus est, necesse est & priorem esse, quem apud Senecam reperio: qui l de beneficiis c.2. ita incipit:

Beneficia in vulgus cum largiri institueris,
Perdenda sunt multa, ut semel ponas bene.

In

In priore versu utrumq; reprehendas. Nam nec in vulgus effundenda sunt, & nullius rei, minimè beneficiorum, honesta largitio est; quibus si detraxeris judicium, desinunt esse beneficia: in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens versus mirificus est, qui uno bene posito beneficio, multorum amissorum damna solatur. Hæc Seneca. Elegantes sane duo mimiambi, digni qui suo auctori Publio reddantur.

V.648.m.s. Frisingensis legit, sensu eleganter acuto: *Perfacile felix, quod vota imperant, facit*. Si quis tamen hic *vota* in *fata* mutet, huic non repugno.

V.655.l. de moribus *Multi cùm aliis maledicunt, sibi ipsis convicium faciunt. Nihil turpius, quàm qui objicit alteri sibi objiciendum.*

V 673. Mart.l.de moribus: *Præstabis parentibus pietatem, cognatis indulgentiam, omnibus pietatem.*

V.676. *Principium sævitiæ bellum est*, legit vitiosè Godofredus. Quomodo corrigendum sit, patet ex Seneca l.1.de clementia c.5. *Quantulum enim nocet privata crudelitas? Principum sævitia, bellum est.* Hæc Seneca.

V.677. Mart.l de moribus: *Priusquam promittas, deliberes & cum promiseris facias.*

V.692 Mart.l.de moribus: *Locum tenet innocentiæ proximum confessio.*

Vers.699.G. *Pulcherrimum est omnia præstare nihil exigenti.*

V.701. Vide quæ supra notavimus in literâ N, versu 550.

V.702. Mart.lib.de moribus: *Fortior est qui cupiditatem vincit, quàm qui hostem subjicit.*

Q.

V.703. His ipsis refert hanc sententiam in gnomologia Mart.de moribus. Quales sententiæ passim in Seneca, ut & illa l.2.epist.14. *Quia facta est auri mentio accipe, quemadmodum usus fructusq; ejus tibi esse gratior possit.* Is maximè divitiis fruitur, qui minimè divitiis indiget. *Ede, inquies autorem. Ut scias, quàm benignissimus, propositum est alienæ lau-*

laudare. Epicuri est, aut Metrodori, aut alicujus ex istâ officinâ. Et quî interest, quis dixeris? Omnibus dixit.

H.704. m.f.F. *Quæ vult videri bella, nimium illi negat.*

V.703. m.f.F. *Quam felix vita, quæ sine nogotiis transit.*

V.710. Martinus lib. de moribus: *Bonum est non laudari & esse laudabilem.*

V.727. Godofredus ita legit: *Quamvis agas id, ne quis merito tuo te oderit, erunt tamen semper qui oderint.*

V.730. & 731. Possis hos duos pro trochaicis agnoscere.

V.735. Mart. lib. de moribus: *Qui æquo animo malis immiscetur, malus est.*

V.744. & 745. Hos duos versus pro trachaicis possis defendere.

V.747. m.f.F. *Qui obesse cum potest, non vult, prodest.*

V.748. Sequor hic lectionem m.f.F. argutè acutam Godofredus legit: *Quidam, inimici graves sunt, amici leves.*

V.749. G. *Quidam, quosdam occidunt inimicos, non quia habeant, sed quia meruerunt.*

V.750. Martinus l. de moribus *Quid dulcius, quam habere amicum, cum quo audeas ut tecum loqui?* Sequor ego lectionem m.f.F. ubi tamen, *stultius* in *dulcius* muto.

V.754. Mart. l. de moribus, *Quid est dare beneficium? Imitari DEUM.* Et paulo post: *Quid homini est inimicissimum? homo.*

V.759. *Quid refert, quantum habeas; multo illud plus est quod non habes.* Hunc trochaicum citat Gellius.

V.706. G. *Quis sis interest, non quis habearis.* Mart. l. de moribus: *Quis sis interest, non quid habeas.*

V.762. Martinus l. de moribus: *Quietissimum vitam agerent homines in terris, si hæc duo verba à natura omnium rerum tollerent, Meum, & Tuum.*

V.768. G. *C. desinit quia fecit.*

V 770. Citat hunc mimum Martin9 l. de morib9. Noster m.f.F. ita legit: *Qui paupertatem timet, quam timidus est?*

V.776. Mart. l. de moribus. *Qui propter pecuniæ amorem, & libidinem moritur, ostendit se nunquam sui causâ vixisse.*

V.782.

V. 782. Citatur etiam in libro de moribus. Hujus mentis plenus est Seneca, sicut & illa huc faciunt epist. 2. *Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est.*

V. 796. Est trochaicus. Noster tamen m. s. F. ita legit: *Quod parit, quæri potest, reprehendi non potest.*

V. 800. Martinus l. de moribus: *Quod tacitum esse velis, nemini dixeris. Si tibi non imperasti, quomodo ab alio silentium speras?*

V. 804. S. ita legit: *Quod vult habet, qui cupere, quod sat est, potest.* Nos secuti sumus Senecam, qui hunc mimum ita citat. l. 19. epist. 109. *Magis tamen feriuntur animi, cùm carmine ejusmodi dicta sunt:*

Is minimo eget mortalis, qui nimium cupit.
Quod vult habet, qui velle, quod satis est, potest.

Cum hæc atque ejusmodi audimus, ad confessionem veritatis adducimur. Illi enim, quibus nihil satis est, admirantur, ac clamant, odium pecuniæ indicunt.

R.

Vers. 810. m. s. F. vitiosè *Parva* habet, quod in *prava* mutandum.

V. 812. *Rege incolumi mens omnibus una est; Amisso rupere fidem.* Est Virgilii 4. Georg. Quod Seneca citat. l. 20. epist. 115. & l. de clementiâ, cap. 4.

V. 814. & 815. Martinus lib. de moribus: *Regnantibus pejus multo periculum, quam his qui judicantur: hi enim singulos timent, illi universos.*

Vers. 821. *Repente dives nemo factus est bonus.* Vel si varies hoc modo: *Nemo bonus repente factus est dives.* Aut: *Nemo repente dives factus est bonus,* eodem res redit. Certè vetus Græca est sententia.

Οὐδεὶς ἐπλούτησε ταχέως δίκαιος ὤν.

V. 829. Publianus germanus mimus est ille:

Multos timere, debet quem multi timent.

Sicut & Laberianus iste:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

P In

In quos vide, quæ suo loco notavimus. Ex his est concinnata hæc sententia: *Res vera est: qui â multis timetur, multos timet.* Sicut & Seneca sæpè habet eandem.

V. 830. Martinus de moribus: *Multi sunt obligandi, pauci offendendi. Nam memoria beneficiorum facilis est, injuriarum tenax.*

V. 834. Ita rectè G. & S. ut sit trochaicus. Noster m. s. F. sic habet: *Ridiculum est odio nocentis innocentiam perdere.* Martinus de moribus corruptè citat hoc modo: *Ridiculum est aliquem odio nocentis innocentiam perdere.*

S.

V. 839. *Sæpe dissimulare, quam vel ulcisci satius fuit.* Est elegans trochaicus.

V. 844. Est Senecæ.

V. 850. *Scis quid invidia est? dolor animi est ex alienis commodis. Scito etenim illud, quia nulli invidetur, nisi prædito bonitate.*

V. 857. Sequor lectionem H. Noster m. s. F. hunc versum in literâ E sic habet: *Exilium pati est, patriæ qui se denegat.* At S. G. & ita legunt: *Exilium patitur, Patriæ qui se denegat.*

V. 861. Martinus l. de moribus: *Dissensio ab alio incipiat, à te autem reconciliatio.*

V. 862. *Se posse plus iratus, quam possit, putat.* Elegans hic mimus, omnino ita restituendus, qui perperam transpositus erat in m. s. F. hoc modo: *Semper iratus plus se posse putat, quam possit.*

V. 872. G. *Pudet fieri deteriorem.*

V. 876. G. *Sicut formosa pictura est, cujus nulla pars errat, sic formosus homo, in quo nulla peccati macula est. Proinde hoc domi, hoc foris, hoc omni genere vitæ teneamus, ut nobis inexorabiles simus, exorabiles illis, qui non nisi sibi dare veniam nesciunt.*

V. 887. Godofredus & Martinus de moribus ita legunt: *Si vis beatus esse, cogita hoc primum, contemnere & contemni.*

V. 888. *Si vis amari, ama.* Hoc dicto usus est Hecaton teste Sene-

INDEX ORATIONUM VOLUMINIS. I.

I. DE *dignitate ac præstantiâ Studii Theologici.* pag. 3.
II. *De laudibus literarum.* p. 12.
III. *De utilitate ac præstantiâ literarum humaniorum, adversus quosdam earum vituperatores.* p. 22.
IV. *De Philosophiæ & eloquentiæ conjunctione.* 30.
V. *Pro Francisco II. Galliarum Rege ad Pium IV. Pontif. Max.* 44.
VI. *Pro Antonio Rege Navarræ ad eundem.* 51.
VII. *De moralis Philosophiæ laudibus, cùm eam docere inciperet.* 60.
VIII. *De moralis Philosophiæ necessitate, cùm in eâ docendâ progrederetur.* 70.
IX. *De Justitiæ laudibus, cùm quintum librum Ethicorum Aristotelis inchoaret.* 79.
X. *De sui cognitione, deq; omnibus humani animi facultatibus, cùm sextum librum Ethicorum Aristotelis inchoaret.* 89.
XI. *Pro Alfonso II. Duce Ferrariæ ad Pium IV. Pontif. Max.* 101.
XII. *Pro eodem Alfonso ad Pium V. Pont. Max.* 107.
XIII. *Pro Carolo IX. Rege Christianissimo ad eundem.* 115.
XIV. *Pro Sigismundo Augusto Rege Poloniæ ad eundem Pium V.* 127.
XV. *De toto studiorum suorum cursu, deque Eloquentiâ ac cæteris disciplinis cum Jurisprudentiâ conjugendis.* 140.
XVI. *Cur ad munus docendi, quo se sponte abdicaverat, revocatus sit.* 146.
XVII. *De Doctoris officio, deque modo Jurisprudentiam docendi.* 149.

XVIII. De auctoritate & officio Judicum. p.156.
XIX. In reditu ad Urbem M. Antonii Columnæ post Turcas navali prælio victos. 166.
XX. In funere Pii V. Pontif. Max. 175.
XXI. De via & ratione ad eloquentiæ laudem perveniendi cùm secundum Tusculanarum exponere inciperet. 183.
XXII. Pro Carolo Galliarum Rege Christianissimo ad Gregorium XIII. Pontif. Max. 189.
XXIII. De utilitate, jucunditate, ac præstantiâ literarum. 196.
XXIV. In funere Caroli IX. Gallorum Regis. 210.
XXV. Pro Henrico III. Galliæ & Poloniæ Rege ad Gregorium XIII. Pontif. Max. 217.
XX. VI In I funere Pauli Foxii, Archiepiscopi Tolosani, Regis Galliarum Oratoris. 222

VOLUMINIS II.

** Quibus præfixus est asteriscus, ea nunc primum accedunt.*

I. De mysterio & festo Circumcisionis Dominicæ. 233.
II. De S. Johanne Evangelistâ. 238.
III. Cùm Senecæ librum de Providentiâ interpretaturus esset. 244.
IV. Cùm explicare inciperet libros Platonis de optimo Reip. statu: sive præfatio in primum Platonis de Rep. librum. 255.
** cum annexo Procemio quodam è Commentariis Mureti transcripto.* 262.
V. Cum in Platone explicando progrederetur: sive Præfatio in secundum Platonis de Repub. librum. 265.
VI. Ingressurus explanare M. T. Ciceronis libros de officiis. pag. 273.

* VII

* *VII. Cùm librum III. Officiorrm Ciceronis explanare inciperet.* pag. 280.
VIII. Cùm Aristotelis libros de arte Rhetoricâ explicare inciperet. 282.
- * *cum annexo Proœmio quodam.* 287.
IX. Cùm pergeret in eorundem Aristotelis librorum de arte Rhetorica interpretatione. 290.
* *X. Cùm expositurus esset orationem Ciceronis pro Rege Dejotaro ad C. Cæsarem.* 299.
* *XI. Auspicaturus librum II. Rhetoricorum Aristotelis.* 303.
XII. Explicaturus libros Aristotelis de Republ. 308.
XIII. Interpretaturus C. Sallustium de Catilinæ conjuratione. 315.
XIV. Cùm explanaturus esset Æneida Virgilii. 324.
XV. Aggressurus Satyram XIII. Juvenalis. 332.
XVI. Cùm annales Taciti explicandos suscepisset. 336.
XVII. In eodem argumento. 344.
XVIII. Cùm pervenisset ad Annalium librum III. 355.
XIX. Cùm interpretari inciperet Epistolas Ciceronis ad Atticum. 363.
XX. Repetiturus libros Aristotelis de moribus. 372.
* *XXI. Cùm in lib. I. de Moribus Aristotelis pervenisset ad locum c. 3. quò juvenis negatur idoneus esse Auditor politicæ.* 382.
* *XXII. Cùm in eodem libro I. progressus esset usque ad caput 6. ubi mentio est Idearum Platonis.* 387.
XXIII. In studiorum instauratione. De viâ ac ratione tradendarum disciplinarum. 376.
XXIV. Ad Cardinales, cùm subrogandi Pontificis causâ conclave ingressuri essent. 402.
XXV. In funere Hippolyti Cardinalis Estensis. 408.
XXVI. In funere Joannis Episcopii, Militiæ Melitensis Magni Magistri.

INDEX EPISTOLARUM

Commodioris usûs gratiâ juxtâ seriem personarum alphabeticam concinnatus.

Est autem Romanus numeri character Libri, barbarus epistolæ.

(I.) Epistolæ Mureti ad alios.

POmpilio Amasæo. III. 77.
Balthasari Ansideo. III. 84.
Sinibaldo Antonio. I. 97. III. 51.
Auditoribus suis. II. 9.
Constantio Bargellino. I. 55. II. 58.
Andreæ Bathoreo. Cardinali. III. 73.
Torquato Bembo. II. 11.
Francisco Bencio. I. 41. 98. III. 90.
Barnabæ Brissonio III. 65.
Jacobo Canano. I. 26. 27. 28. 29.
Horatio Cardaneto. I. 31. usque ad ad 37. III. 86.
Herculi Ciofano. I. 89. 95. III. 61.
M. Antonio Ciofano. I. 90. 91. 92.
Ascanio Columnæ. III. 43.
Antonio Constantino. III. 43 54. 87.
Q. Mario Corrado. III. 45.
Jacobo Cujacio. I. 67.
Hyppolyto Estensi (qui & Ferrariensis) Cardinali II. 8.
L. Memmio Fremioto III. 91.
Gilberto Genebrardo. III. 41.
Getardo. I. 83.
Nationi Germanorum in Scholâ Patavinâ. III. 67.
Agapeto Gideto. I. 51. 52.
Huberto Giphanio. I. 77. II. 5. 6. 7.
Francisco Gonzagæ. II. 12.
Georgio Gozzio. II. 92.

Julio

Julio Jacobonio. III. 82.
Alexandro Justiniano. III. 48. 49.
Bernardino Lauredano. II. 20
Justo Lipsio II. 1. 2. III. 80.
Petro Lupico III. 78.
Fabricio Mancino. III. 63.
Paulo Manutio. I. 3. usque ad 21. III. 1. usque ad 8. 10.
Thomæ Martino. III. 47.
Juliano Medici Archiepiscopo. III. 88.
Hieronymo Mercuriali II. 4.
Leonardo Mocenico. II. 13. 14. 15. 16. 17.
Joanni Nicotio. I. 1.
Jo. Anton. Odiscalco. I. 85. III. 46.
Hermanno Ottembergo. III. 72.
Petro Joanni Perpiniano. I. 39.
R. Pincæo. III. 60. 66.
Christophoro Plantino. III. 79.
Stephano Poloniæ Regi. I. 80. III. 70.
Jacobo Pontano. I. 99. 100.
Alexandro Ripario. I. 58. usque ad 65.
Julio Roscio. I. 93. 94.
Paulo Sacrato. I. 22. 23. 66. II. 19. III. 9. 12. usque ad 21. 23. usque ad 29. 31. 33. 35. 37. 39. 40. 89.
Jac. Augusto Thuano. III. 59.
Adriano Turnebo. II. 18.
Francisco Turnonio. I. 46. 47.
Augustino Valerio. I. 84.
Cornelio Valerio. I. 49.
Francisco Venierio. III. 62.
Joanni Zamoscio. I. 81.
Hieronymo Zoppio. III. 50.

(II.) EPistolæ aliorum ad Muretũ.

Balthasar Ansideus. III. 85.
Constantius Bargellinus. I. 54. 56.

Andreas Bathoreus Cardinalis. III. 74.
Martinus Bellivicejus. I. 45.
Barnabas Brissonius III. 64.
Guhelmus Canterus I. 42.
Horatius Cardanetus. I. 30. III. 85.
Joannes Caselius. I. 68.
Nathan Chytræus. I. 50.
Ascanius Columna. III. 42.
Antonius Constantinus III. 52. 55.
Q. Marius Corradus III. 44.
Franciscus Tuarenus. I. 24.
Andreas Dudirius. I. 69.
Lucas Fruderius. I. 25.
Natio Germanorum in Scholâ Patavinâ. III. 75.
Jacobus Gillotus III. 68.
Hubertus Giphanius. I. 73. 74. 75. 76. 78. II. 23.
Julius Jacobonius III. 81.
Alexander Justinianus I. 43. 44.
Justus Lipsius I. 57. II. 3.
Gilbertus Mallocius. I. 96.
Paulus Manutius. II. 21. 22. III. 11.
Petrus Morinus. I 70. 71. 72.
Joannes Nicotius. I. 2.
Hermannus Ortembergus. III. 71.
Petrus Joan. Perpinianus. I. 38. 40.
R. Pincæus. III. 67.
Stephanus Poloniæ Rex. III. 69.
Paulus Sacratus. II. 20. III. 22. 30. 32. 34. 36. 38.
* Huc pertinent Epistolæ omnes in Appendice.
Cornelius Valerius. I. 48.
Joannes Zamoscius. I. 79. 82.

(III.) Epistolæ aliorum ad alios.

Ludovicus Castanæus Petro Victorio. I. 88.
Antonius Constentinus M. A. Mureto Juniori. III. 57.
Hip-

Hippolytus Ferrariensis (aliàs Estensis,) Cardinalis A. Sorbino I. 86.
M. Anton. Muretus Junior Antonio Constantino III. 56.
Julius Pogianus Nicolao Fitzherberto. II. 24.
Petrus Victorius Ludovico Castanæo. I. 87.

INDEX POEMATVM LIBRI I.

1. PSalmus 14. (al. 15.) p. 3.
2. ---- 46. (al. 47.) ib.
3. ---- 51. (al. 52.) p. 4.
4. ---- 114. (al. 116.) p. 5.
5. Ad Guilielmum Gonzagam, dedicatio hymnorum. p. 6.
7. Hymnus in Adventu. p. 7.
6. ---- in die S. Barbaræ. p. 8.
8. ---- ad Laudes p. 9.
9. ---- in Natali Domini. ib.
10. ---- in die S. Stephani. p. 10.
11. ---- in die S. Johannis Evangelistæ. ib.
12. ---- in die SS. Innocentum. p. 11.
13. ---- in festo S. Sylvestri p. 12.
14. in die Circumcisionis. ibid.
15. ---- in die Epiphaniæ. p. 13.
16. ---- à Septuagesimâ ad cineres ibid.
17. à die Cinerum. p. 14.
18. in Dominicâ Passionis. ib.
19. ---- in Dominicâ in Ramis Palmarum. p. 15.
20. ---- in die Paschæ. p. 16.
21. ---- in die Annunciationis B. Virginis. ib.
22. ---- in festivitatibus S. Crucis. p. 17.
23. ---- in die Ascensionis. ibid.

24. Hymnus in die Pentecoſtes. p. 18.
25.-----in die SS. Trinitatis p. 19.
26. -----in feſto corporis Chriſti. ibid.
27. ----- in nativitate S. Johannis Baptiſtæ.p. 20.
28.----- in die transfigurationis. ibid.
29.----- in die S. Laurentii. p.21.
30.----- in die Aſſumptionis B. Mariæ. ibid.
31.----- in feſto S. Hadriani. p. 22.
32. ----- in die S. Michaelis. p. 23.
33.----- Commune B. Virginis. ib.
34.----- Commune Angelotum. p. 24.
35. ----- Commune unius Confeſſoris Pontificis. ibid.
36.----- Commune unius virginis. p. 25.
37.----- in feſto S. Ambroſii, p. 26.
38. Ad VirginemDei Matrem,quæ colitu in Æde Laureta-
39. In D· Barbaram. p. 39. (tanâ p.27.
40. De S. Adreâ Apoſtollo. ib.
41. ἀνεπίγραφον. *Mente Deum pura*. p. 32.
42. Ad Gregotium XIII. Pontif. Max. p.33.
43. Ad Dn. Zamoſcium Poloniæ Cancellar. p,34.
44. Ad Anton. Montecatinum. p. 36.
45. Ad P. Fulvium Cardulum. p. 37.
46. Franciſco Bencio. p. 38.
Mureto Franciſcus Beucius. p. 39.
47. Ad Claudium quendam. p. 41.
48. Rophaelis Urbinatis, Pictoris eximii tumulus. p. 42.
49. Ad.Petrum Gerardium. ib.
50. Tibur. p. 44.
51. Idem. p. 46.
52. Dedicatio hortorum Tiburtinorum. p. 47.
53. Idem. ibid.
54. Bacchus fonti impoſitus ibid.
55. Idem ex adverſo reſpiciens fontem nympharum. ib.
56. In tabulam Tantali. ibid.
57. Ia tabulam Jaſonis navigantis & Herculis raptum Hylam quærentis. ib.

58. Pro-

58. Prologus in Phormionem Terentii. p. 48.
59. E. Græco Callimachi. p. 49.
60. Afflictæ Trabeæ. ib.
* 61. In eandem ferè sententiam. ib.
62. ἀνεπίγραφον. *Ut imbre tellus.* ib.
63. ------------ *Gustanda vita.* p. 50.
64. ------------ *Si exspectes Pamphile.* ib.
65. ------------ *Memini Magistrum.* ib.
66. ------------ *O Lingua Lingua.* p. 51.
67. ------------ *Nivibus hyems.* ib.
68. ------------ *Si mihi lacerti.* ib.

LIBRI II.

1. Psalmus 26. (al. 27.) p. 53.
2. ------ 50. (al. 51.) ibid.
3. Ad sacram Christi crucem. p. 55.
4. Ab eandem. p. 56.
5. Ad B. Virginem templi ad Nives seu Majoris Romæ. p. 57.
6. Ecclesia Gentium. 58.
7. Ad Nicolaum Viennensem. p. 60.
8. Ad Janum Antonium Baifium. p. 61.
9. Ad Stephanum Jodellum. p. 62.
10. Ad F. Verum Lomenium. p. 63.
11. Ad Joannem Auratum. p. 65.
12. In discessu Danielis Schleicheri. p. 66.
13. Ad Claudium Voesium. p. 67.
14. Ad Petrum Ronsardum. p. 69.
15. Ad Nicolaum Denisotum. p. 70.
16. Ad Janum Filium Paræneticon. p. 71.
17. EPIGRAMMATA. Antonio Goveano. p. 73.
18. Julio Cæsari Scaligero. ibid.
19. Guilielmo Mombasio, Episcopo Lectorensi. p. 74.
20. In Ponticum. ibid.
21. In Noallium. ib.
22. In Virgilium. ib.

23. Ne-

24. Hymnus in die Pentecoſtes. p. 18.
25.-----in die SS. Trinitatis p. 19.
26. -----in feſto corporis Chriſti. ibid.
27. ----- in nativitate S. Johannis Baptiſtæ.p. 20.
28.----- in die transfigurationis. ibid.
29.----- in die S. Laurentii. p.21.
30.----- in die Aſſumptionis B. Mariæ. ibid.
31.----- in feſto S. Hadriani. p. 22.
32. ----- in die S. Michaelis. p. 23.
33.----- Commune B. Virginis. ib.
34.----- Commune Angelotum. p. 24.
35. ---- Commune unius Confeſſoris Pontificis. ibid.
36.----- Commune unius virginis. p. 25.
37.----- in feſto S. Ambroſii, p. 26.
38.Ad VirginemDei Matrem,quæ colitu in Æde Lauretanâ p.27.
39. In D· Barbaram. p. 39.
40. De S. Adreâ Apoſtollo. ib.
41. ἀνεπίγραφον. *Mente Deum pura.* p. 32.
42. Ad Gregotium XIII. Pontif. Max. p.33.
43.Ad Dn. Zamoſcium Poloniæ Cancellar. p,34.
44. Ad Anton. Montecatinum. p. 36.
45. Ad P. Fulvium Cardulum. p. 37.
46. Franciſco Bencio. p. 38.
Mureto Franciſcus Beucius. p. 39.
47. Ad Claudium quendam. p. 41.
48. Rophaelis Urbinatis, Pictoris eximii tumulus. p. 42.
49. Ad.Petrum Gerardium. ib.
50. Tibur. p. 44.
51. Idem. p. 46.
52. Dedicatio hortorum Tiburtinorum. p. 47.
53. Idem. ibid.
54. Bacchus fonti impoſitus ibid.
55. Idem ex adverſo reſpiciens fontem nympharum. ib.
56. In tabulam Tantali. ibid.
57. Ia tabulam Jaſonis navigantis & Herculis raptum Hylam quærentis. ib.

58. Pro-

58. Prologus in Phormionem Terentii. p. 48.
59. E. Græco Callimachi. p. 49.
60. Afflictæ Trabeæ. ib.
*61. In eandem ferè sententiam. ib.
62. ἀνεπίγραφον. *Ut imbre tellus*. ib.
63. ------------ *Gustanda vita*. p. 50.
64. ------------ *Si exspectes Pamphile*. ib.
65. ------------ *Memini Magistrum*. ib.
66. ------------ *O Lingua Lingua*. p. 51.
67. ------------ *Nivibus hyems*. ib.
68. ------------ *Si mihi lacerti*. ib.

LIBRI II.

1. Psalmus 26. (al. 27.) p. 53.
2. ------ 50. (al. 51.) ibid.
3. Ad sacram Christi crucem. p. 55.
4. Ab eandem. p. 56.
5. Ad B. Virginem templi ad Nives seu Majoris Romæ. p. 57.
6. Ecclesia Gentium. 58.
7. Ad Nicolaum Viennensem. p. 60.
8. Ad Janum Antonium Baifium. p. 61.
9. Ad Stephanum Jodellum. p. 62.
10. Ad F. Verum Lomenium. p. 63.
11. Ad Joannem Auratum. p. 65.
12. In discessu Danielis Schleicheri. p. 66.
13. Ad Claudium Voesium. p. 67.
14. Ad Petrum Ronsardum. p. 69.
15. Ad Nicolaum Denisotum. p. 70.
16. Ad Janum Filium Paræneticon. p. 71.
17. EPIGRAMMATA. Antonio Goveano. p. 73.
18. Julio Cæsari Scaligero. ibid.
19. Guilielmo Mombasio, Episcopo Lectorensi. p. 74.
20. In Ponticum. ibid.
21. In Noallium. ib.
22. In Virgilium. ib.

23. Ne-

23. Neque avaros, neque prodigos probandos esse. p. 75.
24. In Romanum. ib.
25. In malos Principes. p. 76.
26. In Corellium. ib.
27. Stephano Alisio Burdegalensi. ib.
28. Mario Crucio. ib.
29. De virtute & gloriâ. p. 77.
30. Sub exortum diei. ib.
31. De voluptate & ratione. ib.
32. In Paulum. p. 78.
33. Petro Quintio. ibid.
34. Claudio Buego. ib.
35. In D. Catharinam. p. 79.
36. Eadem de se ipsa loquitur. ibid.
37. In Commentarios Juris Civilis Franc. Communi. p. 80.
38. De morte M. Bruti. ib.
39. De morte Ciceronis. ib.
40. Calendis Januariis Jocosum. p. 81.
41. In Insignia Lucæ Sempronii. ib.
42. In Julium Cæsarem Scaligerum. ib.
43. In eundem. ib.
44. In Carolum Caliantheum. p. 82.
45. In quendam. ib.
46. Joanni Castecando. ib.
47. In Pontilianum. ib.
48. De Lucii cujusdam memoriâ. ib.
49. In Paulum. p. 83.
50. De Pompilii naso. ib.
51. In Pauli nasum. ib.
52. Sansoni Crucio. p. 84.
53. In Virronem. ib.
54. In Pontilianum. ib.
55. De seipso. ibid.
56. In Importunos recitatores. 85.
57. TRAGOEDIA. Julius Cæsar. p. 86.

58. MONODIA in obitum Christophori Tuani & in eam Antonii Constantini notæ p. 104.
59. INSTITUTIO PUERILIS ad M. Antonium: Fratris F. & in eam ejusdem Constantini notæ. p. 124.
60. SENTENTIÆ græcæ ad eundem Fratris filium p. 145.

PUBLII SYRI Mimi. p. 163.
In eos notæ & variæ Lectiones. p. 203.
Accessere seorsim
Nuptiæ Parisinæ de anno 1572.

FINIS.

Seneca l.1.Epistol.9. *Hecaton ait: Ego tibi monstrabo amatorium, sine medicamento, sine herba, sive ullius veneficæ carmine:* SI VIS AMARI, AMA. Hæc Seneca.

V.893. Ita legit Martinus l. de moribus: *Solitudinem quærit.* F. *Solici udinem quærit.*

V.901. Ita citat etiam Martinus l. d. moribus hunc Publianum mimum, quem Seneca respexit, eumque libro de remediis fortuitorum inseruit, non tamen laudato nomine Publii, ita tamen ut sit Scazon:

Stultum est timere, quod vitari non possis:
Istud non effugit, etiam qui distulit.

Noster m. s. F. legit: *Quod mutari non potest.*

V. 910. G. *in mille facinorum furias mens otiosa decurrit.*

V.911. Et hic pro Publiano mimo ex Senecâ sumpt9 est, vel Seneca hunc Publianum mimum in oculis habuit, cùm scripsit lib. 11. epist.81. *Mangones, quicquid quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt.*

T.

V. 914. Ita corrigo hunc mimum. Mart lib. de moribus: *Qui nescit tacere, nescit loqui.*

V.917. Citatur hic mimus à Senecâ l. 7. Controvers. c. 3. Noster vero m. s. F. ita legit: *Tam avaro quod habet, quam misero quod non habet.*

V. 926. Frisingensis codex legit: *Turbæ præbet spectaculum æger animus.* Martinus lib. de moribus corruptè refert hunc mimum sic: *Tuupe spectaculum præbet animus æger.* Godofredus etiam legit: *Turpe.*

V. 927. & 928. Mart. de Moribus citat hanc sententiam iisdem verbis. Codex Frisingensis legit: *Transibit sermo in effectum.*

V.

V. 946. Martinus de Moribus: *Verba rebus non personis æstimanda sunt.*

V.950. *Veterem ferendo injuriam invitas novam.* Ita etiam lau-

laudat hunc Publianum mimum Macrob. lib. II. Saturn. cap. 7. Gellius lib. 17. c. 14. alio sensu: *Veterem ferendo injuriam vites novam.* Argutè sanè: neque sperno. Retineo tamen priorem: quia m. s. F. apertè: *Veterem ferendo injuriam invites novam.*

V. 953. Martinus lib. de moribus. *Bonus vir est, qui eo perduxit affectum, ut non tantùm peccare non velit, sed etiam non possit.*

V. 954. Mart. ib. *Vires tuas amici magis sentiant beneficiis, quàm injuriis.*

V. 956. Mart. ib. *Dolor patientiâ vincitur.* Sicut & legit G.

V. 963. *Virtutis vulnus partem habet victoriæ.* Ita conjecto legendum, non *vultus*, ut habet m. s. F.

V. 965. Martinus citat etiam hanc sententiam.

V. 967. G. vitiosè: *Vitium prius fuit observatio, nunc mos est.* F. *Vitium prius fuit assentatio, nunc est amor.* At nos sequimur hic S. lectionem. A cujus mente est, quot ait Seneca l. 5. epist. 38. *Desinit esse remedio locus, ubique fuerant vitia, mores sunt.*

FINIS.

NUPTIÆ

NUPTIÆ PARISINÆ.

M. D. LXXII.

TACITUS L. III. A. c. LXV. §. 1.

Hoc præcipuum munus Annalium reor, ne virtutes sileantur, utq; pravis dictis factisque ex posteritate & infamià metus sit.

CHRISTOPHORI THUANI,

Summi in Parisino Parlamento Præsidis de die Parisinæ lanienæ

Votum:

Excidat illa dies ævo, nec postera credant
Secula! Nos certè taceamus, & obruta multâ
Nocte tegi propriæ patiamur crimina gentis.

PII CHRISTIANI

Votum:

Illa dies ævo non excidat: Omnia norint
Secula: Christicolæ haud taceant: ac obruta nullà
Nocte tegi sævæ paciantur crimina gentis.

TERNIO EPISTOLARUM DE NUPTIIS PARISIENSIBUS,

CUM ALIIS QVIBUSDAM SIMILIS ARGUMENTI OB MEMORIAM SECULAREM

REI GESTÆ

DENUO EDITUS EX MUSÆO CHRISTIAN-FRIDERICI Franckensteins.

LIPSIÆ,
LITERIS CHRISTIANI VOGELGESANGII,
1707.

VI.

Plurimùm Reverendâ Auctoritate, Excellentissimâ dexteritate, reipublicæ administrandæ solertiâ, eminenti

ILLU

DOMINO

GEORGIO. TOBIÆ. SCHWENDENDÖRFERO,

JCTO. ET. ANTECESSORI. CELEBERRIMO. CAPITULI. MARTISBURGENSIS. CANONICO. FACULT. JURID. ORDINARIO. DICASTERII. AULICI. SUPREMI. ET NATIONIS. BAVARICÆ. ASSESSORI. MAJORIS. PRINCIPUM. COLLEGII. COLLEGIATO. ACADEMIÆ. DECEMVIRO. ET. H. T. PRÆPOSITO. MAGNO. COLLEGIORUM. HORUNCE. OMNIUM. SENIORI. UNIVERSITATIS. H. T.

RECTORI MAGNIFICO

LIP
PATRIÆ. DU
PROCERIBUS. SP
ET. DE. EGREGIO. PUB
PATRONIS. HO

RIS

Amplitudine, inclytâ Prosapiâ: consiliorum felici rerum gerendarum prudentiâ, multoque usu, & dignitate

STRIBUS

DOMINO

PAULO. WAGNERO. JCto.
FAMIGERATISSIMO. DICASTERII. AULICI. SUPREMI. SCABINATUS. ELECTORALIS. ET. FACULTATIS. JURIDICÆ. ASSESSORI.

CONSULI. H. T. REGENTI.

DOMINO

CHISTOPHORO. PINCKERO.
JCto, CELEBRATISSIMO. SERENISS. ELECTORI. SAXONIÆ. AB. APPELLATIONUM. CONSILIIS. SCABINATUS. ELECTORALIS. ASSESSORI. ÆRARIO. TEMPLI. NICOLAITANI. PRÆFECTO.

CONSULI. SENIORI.

DOMINO

CHRISTIANO. LAURENTIO.
AB. ADLERSHELM.
SERENISS. ELECTORI. SAXON. à CONSILIIS. CAMERÆ. SCABINATUS. ELECTORALIS. ASSESSORI. ÆRARIO. TEMPLI. ET. SCHOLÆ. THOMANÆ. PRÆFECTO.

CONSULI.

SIÆ.
LCISSIMÆ.
LENDIDISSIMIS.
LICO. MERITISSIMIS
NORATISSIMIS.

Plurimùm Reverendâ Auctoritate, Excellentissimâ dexteritate, reipublicæ administrandæ solertiâ, eminenti

ILLU

DOMINO

GEORGIO. TOBIÆ. SCHWEN-DENDöRFERO,

JCto. ET. ANTECESSORI. CELEBERRIMO. CAPITULI. MARTISBURGENSIS. CANONICO. FACULT. JURID. ORDINARIO. DICASTERII. AULICI. SUPREMI. ET NATIONIS. BAVARICÆ. ASSESSORI. MAJORIS. PRINCIPUM. COLLEGII. COLLEGIATO. ACADEMIÆ. DECEMVIRO. ET. H. T. PRÆPOSITO. MAGNO. COLLEGIORUM. HORUNCE. OMNIUM. SENIORI. UNIVERSITATIS. H. T.

RECTORI MAGNIFICO

LIP
PATRIÆ. DU
PROCERIBUS. SP
ET. DE. EGREGIO. PUB
PATRONIS. HO

RIS

Amplitudine, inclytâ Prosapiâ: consiliorum felici rerum gerendarum prudentiâ, multoque usu, & dignitate

STRIBUS

DOMINO

PAULO. WAGNERO. JCto.

FAMIGERATISSIMO. DICASTERII. AULICI. SUPREMI. SCABINATUS. ELECTORALIS. ET. FACULTATIS. JURIDICÆ. ASSESSORI.

CONSULI. H. T. REGENTI.

DOMINO

CHISTOPHORO. PINCKERO.

JCto, CELEBRATISSIMO. SERENISS. ELECTORI. SAXONIÆ. AB. APPELLATIONUM. CONSILIIS. SCABINATUS. ELECTORALIS. ASSESSORI. ÆRARIO. TEMPLI. NICOLAITANI. PRÆFECTO.

CONSULI. SENIORI.

DOMINO

CHRISTIANO. LAURENTIO.

AB. ADLERSHELM.

SERENISS. ELECTORI. SAXON. à CONSILIIS. CAMERÆ. SCABINATUS. ELECTORALIS. ASSESSORI. ÆRARIO. TEMPLI. ET. SCHOLÆ. THOMANÆ. PRÆFECTO.

CONSULI.

SIÆ.

LCISSIMÆ.

LENDIDISSIMIS.

LICO. MERITISSIMIS

NORATISSIMIS.

QVICQVID. HEIC
QVOD. EXIGUUM. ESSE.
NON. TAM. DE.
MULTIS. MAGNISQVE.
AFFECTUS.
ERI
QUAM. PERPE
ET. EXSOLVENDO. IMPARIS.
CONFESSORIAM.
OMNIGENAM. UNICUI.
ET. SUCCESSUS.
DEVOTE. AP
SUS

CHRISTIAN-FRIDERICUS

EST. MEÆ. OPELLÆ.
CONFITEBOR. LUBENS.
BITI. JAMDIU.
IPSORUM. BENEFICIIS.
MONUMENTUM.
GO.
TUO. DEBITURI.
SED. GRATISSIMI. ANIMI.
TABELLAM.
QVE. FELICITATEM.
PROSPERRIMOS.
PRECATUS.
PENDO.

FRANKENSTEINIUS.

Lectori Benevolo Salutem.

DIctator *Cæsar occisus*, *aliis* pessimum, *aliis* pulcherrimum *facinus videbatur*, *dicente* TACITO l. 1. A. c. 8. *Possum, ni fallor, idem affirmare de Parisinâ lanienâ, ante hoc patratâ seculum, quam ut immensis laudibus ceu pulcherrimum facinus reperti sunt, qui celebrarent*, (*nam & parricidium in* HEINRICO III. *Galliæ rege patratum anno 1589. eodem hoc Augusto mense Pontifex* SIXTUS V. *cum facto Ebudis conferre non dubitavit: &* HENRICUM GARNETUM *pulverariæ in Angliâ conjurationis, anno 1605. auctorem an conscium? Jesuitæ inter sanctos retulerunt*) *Romani præcipuè Pontificis asseclæ. Hos inter* M. ANT. MURETUS, *Criticùs aliàs & Orator eximius, cujus Pliniano verbo, est cum Cicerone æmulatio, non dubitavit Greg. XIII. P. M. gratulari, & Galliarum regem Davidi de Goliatho triumphanti æquiparatum summis propterea in cœlum laudibus efferre* Orat. XXII. *Diu præmeditatum hoc fuisse consilium non diffitetur* JOHANNES BUSSIERUS Franc. Hist. part. 4. l. 20. ab initio. *Convenisse ita jam olim in congressu* CATHARINÆ MEDICEÆ, *cum filiâ* ISABELLA *Hispaniæ reginâ anno 1565.* CAROLO IX. *rege Comite, in dubio relinquit* FAM. STRADA, dec. 1. l. 4. p. m. 171. *inquiens: Ingentem illam Hugonottorum cædem septennio post actam Parisiis in hoc decretam esse conventu multi sentiunt. id quod mihi neq; abnuere, neq; affirmare promptum fuerit.* Disertè affirmat Jac. Aug.

Aug. Thuanus. *Et præſes aut ſi mavis moderator iſtius conventus* ALBANUS *deteſtandæ in omne ævum crudelitatis in Belgio patratæ ſtigmate æternum famoſus, dum acuto in ſpeciem apophthegmate unum Salomonis caput vel centum halecum capitibus æquiparandum aſſerit, deſtinationem aperiri nullus dubitavit. Idem ſenſiſſe ejus temporis Proteſtantes auctor eſt* CASPAR MICHAEL LUNDORPIUS Sleid. continuati tom. 1. l. 6. p. 689. *Sed & in* BARCLAJO *cuivis veterum comparando ſcriptore per auxilia Meleandro lata decretum à Chriſtianiſſimo & Catholico rege de hac cæde confectum deſignari auctor eſt, quicunq; clavem Argenidis fabricavit. Fateri autem oportet omnes illos, quotquot ex præmeditato conſilio ſuſceptam illam nefandam laniénam aſſerunt, nulla poſt recens conciliatam pacem causâ datâ tot millium cædem fuiſſe patratam. Sed cum auctores ejus viderent, magnâ paſſim eâ ex re infamiâ ſe flagrare, conjuratum eſſe ab Amiralio & Hugonotis in caput regis, regiæq; familiæ finxerunt æquè immani commento, atq; antea crudelitas fuerat. Actæ eam ob rem acerbiſſimæ quæſtiones de* BRIQUEMAUTIO *ac* CHAVAGNIO, *tanquam conſciis, ſed illi laſſatis tortoribus in tuendis Amiralii innocentia perſeverarunt. Vid.* Thuan. l. 53. p. 1091. *Ut autem commentum hoc, quo ſibi mirum in modum placebant, aliis quoque perſvaderent,* FIDUS FABER PIBRACIUS *tunc Aſſeſſor & poſt Senatus Pariſini præſes* (verba ſunt THUANI l. 53. p. mihi 1087.) *magnâ curâ, ornatu & artificio epiſto-*

lam elucubravit, ornatissimi cujusdam viri nomine ad STANISLAUM ELVIDIUM *Kal. Novembris publicatam, quà rem ut jure factam & laude dignam tuetur, eâ maximè ratione, quod ad revincendam* COLINII *& sociorum conjurationem vis tempestiva à rege adhibita esset, de quâ conjuratione & regi tunc constiterit trium delatorum testimoniis, prorsus consentaneis, qui consilio in ædibus* COLINI *habito interfuerant, & postea amplissimi ordinis auctoritate ejus rei fidem factam, qui quæstione diligenti habitâ sc.* COLINIUM *tanquam conjurationis convictum damnaverit. Responsum fuit sub* STANISLAI ELVIDII *nomine, epistolæq; illius auctor multâ verborum acerbitate proscinditur, refutatis etiam argumentis. Hactenus* THUANUS. *Quandoquidem autem præsens hic annus ab illâ laniena centesimus est, & memoria pessimi & in omne ævum detestandi facinoris, cujus simile vel ipsis Pontificiis judicantibus nullum in totâ antiquitate evolutis gentium annalibus reperitur.* (THUAN. l. 53. init.) *animis hominum excidere non debet, (ut ut illud in votis fuerit* CHRISTOPHORO THUANO, I. A. patr. ap. fil. l. 52. p. 1065.) *existimavi nil me facturum præsenti inconveniens tempori, si has epistolas non ubique hodiè obvias, & in paucis fortè Bibliothecis reperiundas denuò typis traderem: Præmisi autem ex* JOHANNE BUSSIERO, *inter recentiores Galliæ historicos vel principe loco numerando universæ cædis historiam Subjunxi invictissimi Cæsaris* MAXIMILIANI II. *augustissimæ recordationis epistolam, idio-*

idiomati suo relictam, in qua gravissimo sanè præjudicio factum illud generi sui (CAROLUS *quippe* IX. *Galliæ rex Optimi hujus principis filiam* ELISABETHAM *habuit in matrimonio,*) *detestatur & damnat. Succedit* VIDI FABRI PIBRACII *epistola, qua idem illud factum excusat, & fictæ atque ementitæ conjurationis crimen, (ut suprà dictum) nefariè cæsis Amiralio & reliquis impingit atq; sic rerum minus intelligentibus fucum facere conatur. Cujus tamen criminis quomodo reos peragere possit per primarias Galliæ urbes occisos, ipsemet non potuit invenire.*

Hanc PIBRACII *epistolam sequitur responsio* STANISLAI ELVIDII, *sub cujus nomine* GOACHIMUM CAMERARIUM Patrem *latere persuasus fuit is, qui epistolam utramque* Bibliothecæ Hallensi *consecravit, & ut priorem auctori suo, ita hanc* CAMERARIO *Viro de studiis in universum & de hàc Academià immortaliter merito adjudicavit. In quâ sanè elegantiam styli & acumen ingenii nemo desideret, ita confutato adversario, ut quod reponeret, non habuerit. Sed in eo fortè, qua fuit ad pacem & concordiam nimià, & propemodum reprehensionis non experte pronitate, lapsum aliquis arguat, quod parum interesse inter reformatorum in Gallià, & orthodoxam harum Ecclesiarum doctrinam arbitratur, & utramque facilè nulloq; negotio conciliari posse autumat. Adjecta est ob argumenti similitudinem tum* Mithridaticæ in Asiâ erga Romanos immanitatis, *tum* Vesperam Sicularum

Histo-

Historia, utraque, nisi fallor, lectu nec indigna nec inutilis. Vale Lector & studium in hisce colligendis nostrum æqui boniq; consule. Si me Vacuna respexerit, alia quoque hujus M. D. LXXII. anni memorabilia & stellæ præcipuè novæ in Cassiopéa historiam à me exspecta. Ex Musæo Profesto D. Bartholomæi M. DC. LXXII.

JOHANNIS DE BUSSIERES BELLOJOCENSIS
è Societate Jesu
HISTORIÆ FRANCICÆ
Part. IV. Lib. XX. ab init.

FRancia stabilitâ in speciem pace fruebatur, & videbantur ad pacandos motus spectare omnia, cum eâ malaciâ prælia sævissima parabantur. Ea nempe mente Rex & Reginâ tam commodas conditiones Hugonottis indulserant, ut veteri consilio repetito, excidendorum Capitum rebellionis, per insidias atque solertiam perpetrarent, quod vi & aperto bello nequiverant: Idque fas esse præsuaserant Regi; quem dicebant Jure Divino Justitiæ præsidem, compertis criminibus vindicem datum, tam ferro militis quàm tortoris. Eratque in eam rem arcanum à Regina institutum consilium, ex viris sibi omninò addictis, Lotharingio Cardinale, Duce Nivernensi, Comite Rhetio, & Birago. Et quidem Cardinalis, tam Religionis quàm Partium studio, Hugonotticam factionem ac præsertim Admiralium, ut sibi suæque familiæ infensissimum angue pejus oderat; Cæteri, Itali ortu, patriæ similitudine multisque beneficiis à Reginâ affecti in eam toto animi nisu propendebant; eosque ipsa ad arcana omnia admittebat; Rhetio tamen præ cæteris intimo. Hic Albertus Gondius, ortu Florentinus, quem primò mater, Reginæ à cubiculo, officiisque multis clarissima, commendaverat dominæ, tum ipse ingenio suo primâ benevolentiam immenso spatio magnis auctus opibus ac dignitatibus propagaverat. In id postea Consilium Audegavensis vocatus est, matri acceptissimus, quem Ipsa ad nutus atq; arbitratûs suos conformabat. Igitur postquam larva pacis indu-

inducta est insidiis, primusque ille scalarum gradus positus est, ut ad fastigium perduceretur, adhibenda ars ac industria fuit: ea autem tota insimulando ac dissimulando constabat; ut Regina Navarræ, Princeps filius, Condæus, Admiralius, cæterique nobiles, arcessiti in aulam, & reti spontaneo involuti, nullo periculo cæderentur. Eam porrò simulandi artem Regina ita regi filio insinuaverat; ut ille quamquam naturâ iracundior (quæ indoles ad simulandum minimè omnium apta, tamen dominandi studio, ac simul vindicandi injurias æstu,) earum sensum abstruserit penitus; tanta in potestate os & linguam habens, ut nec ulla voce, nec colore vultus, leve mentis signum produxerit; quodque in adolescente permirum est, deliberatum Consilium perspicacissimos ac suspicacissimos Hugonottorum oculos fugit ac latuit. Nam præter speculatores ab iis locatos, ab proceribus cavendum erat perdiligenter; Ii Mommorancius, Danuilla, Cossæus, & Biro, qui existimati in Hugonottos proclives, & quidem Mommorancii Admiralio affinitate conjuncti, si deprehendissent vel scintillam ignis latentis sub cinere, discussissent haud dubiè, ac paratum incendium extinxissent. Verùm is sagacitatis solertissimæ apex fuit, ut Admiralius suis ipse artibus caperetur; quique prudentiæ ac perspicacitatis laude se cunctis anteponeret, fuerit ea in laude feminæ & adolescenti inferior. Ac primum esca ad eum capiendum objicitur; bellum Hispanicum, cujus ipse ductum & administrationem susciperet. Et quidem aptissima ad inescandum illecebra: etenim Admiralius sævientibus bellis civilib9 conquerebatur frequentiùs, eorum causam pacem Hispanicam esse; Francos temperare ab armis non posse, ea in se vertere, ubi hostis desit; nec occurrere opportuniorem ullum quàm Hispanum, Regni veterem æmulum, ac inimicum jam à Majoribus; Belgium totis Franciæ viribus obruendum, ac amovendum longius tam infensum hostem; Ideò virum, quà fraudi patebat, aggressa mulier, per fictos homines consilium belli insinuat, fidemque ut

faciat

faciat novi quod conceperat odii, adjungit accepisse à plurimis, quos in Hispaniam miserat, maxime à Delbena, Elisabethæ præ cæteris dilectæ filiæ, oblatum toxicum à Philippo, præferebatque vindictæ cupiditatem justissimam. Deinde versa ad Reginam Navarræ, Henrici principis cum Margarita filia conjugium offert; atque exercitum, quem ipse Henricus ad recuperandam Navarram in Hispaniam duceret. Simul ut esca alliceret efficacius, Rex in commodum Hugonottorum verba, blanditias, imperata, edicta, omni sollicitudine impendebat. Sic paulatim eorum animis exolescebat suspicio, & cicurata ferocia sensim ad illecebram & occultum rete præda accedebat. Admiralius præsertim nova conjuge captus est, Jacoba Entremontia, vidua locuplete, quam in Sabaudia natam Duce prohibente, cum matrimonio nequiret adjungere, Regis gratiâ & auctoritate tum conjugem habuit, tum facultates. Mox Ludovicus Orangii frater, subdubitantem ipse animi falsus egit in laqueos; nam in aulam missus, ut propius de bello illo Hispanico agitaret, remque totam specularetur attentius; secreto quidem colloquutus est cum Rege, adhibitis Mommorancio, Damuilla & Rhetio: cæterum persuasus, Admiralium impulit. Accessit mox alia machina, Navarri cum Margarita conjugium, cujus rationes & conditiones ut moderaretur, primo per Telinium generū, quem plurimi & meritò faciebat; deinde per Bironem, postremò per Cossæum, amantissimis literis evocatur, & Blesiam ubi ageret Rex à Cossæo ducitur, stipantibꝰ quinquaginta Nobilibus armatis, atque à Rege excipitur, tantâ gaudii & amoris significatione, ut dubium omne timoremque abstulerit. Tum data facultas, ut Castilionem inviseret, & domesticam rem constitueret; moxque adhibita ad Navarræ Reginam machina: nam sagacissima mulier non satis cupidè hamum vorabat; quippe ut securitatem prudens timor parit, occultas præclara specie verebatur insidias; Catharinæ odium expugnabile unâ ultione; filium in manus hostium tradi atque potestatem; qui vel

ani-

nimam, vel religionem quam ducebat ipsa pretiosiorem animâ, vel vi eriperent, vel blandimentis excuterent; prætereà in spem venerat collocandi filii cum *Elisabetha* Regina Angliæ; quæ juxta ipsum de religione sentiret; atq; exemplo Condæus præerat, qui Mariam Clivensem Nivernensis sororem duxerat, quam ipsa Navarra prope ab cunis secum instituerat, & persuasione sua imbuerat. Tandem & ipsa ab Admiralio expugnatur, qui secundum in aulam vocatus, postulata, dona, gratias, facultates, ad primam voluntatis significationem à Rege impetrat; tam facilè atque effusè condonante omnia, ut calidissimus senex tantæ gratiæ æsto provectus, tuta omnia, *firma ac tranquilla*, tum sibi, tum Reginæ crediderit. Prætereà fidem Hugonottis Orthodoxi ipsi faciebant; qui in Regis mentem consiliumque intimum haud penetrantes, rem agi seriò existimabant, & acerbè de Rege ac Regina veluti *in hæresin pronis* querebantur: eratque tum Pio Pontifici, tum Hispaniæ Regi fucus factus tam callidè, ut *Hispaniæ* Rex Oratorem suum juberet ab Franciæ Aula facessere; Pius Cardinalem nepotem cursoriis equis ad Regem miserit; intercessurum conceptis nuptiis; & ipse diploma ad dispensationem affinibus pernegabat. In Aulam nihilominus pergebat Navarra cum filio; ac nodum diplomatis mors Pontificis solvit; cujus successor Gregorius XIII. seu benigniore natura, seu Regem veritus, seu majori perspicacitate, diploma concessit Cardinali Borbonio.

II. Post exceptam multo honore, & arcta in speciem benevolentiâ Navarræ Reginam, & constitutum locum tempusque Connubii, ut more Romano, & Parisiis in majori æde agerentur; Ludovicus Nassovius rursum in aulam profectus, cum Rege de tota belli ratione deliberat, quod statim decernitur inferendum in Belgium, Admiralio Duce constituto cum summo imperio, deinde fit Belgii profligandi divisio, ut provinciæ citra Antverpiam positæ ad Regem spectarent, quæ ultra ad Orangium; Strossius & Baro Gardiæ mittuntur cum navibus in Britanniam, prohibituri

clas

classem Hispanicam, ne transiret in Belgium; demùm sex peditum millia conscribuntur, magno machinarū & bellicarum rerū apparatu. Eo articulo Regina Navarræ morte subitâ rapitur, die quinto post conceptam febrim, sive æstu nimio, dum Parisiis per officinas mercatorum discurrit, ad pannos mundumque muliebrem coëmendum; seu venenō, quod (ut volunt) odore hauserit, chirothecis tractandis cujusdā unguentarii Renati Mediolanensis: quamquam id ego minùs crediderim; plures enim cum Regina feminæ ad hujusmodi mercimonia admissæ; nec verisimile Reginam unam, tractasse mercem manibus veneno infectam; sed cùm plura ad faciendam fidem convenerint, unguentarius & ille Italus, & famosus improbis moribꝰ, improvisus morbus; tributum est toxico, quod naturæ fuit. Quasi humano corpori ab humoribus suis virus desit. Ea mente dilatæ nuptiæ, datumque spatium ad prædam omnem adigendam in retia. In uno Admiralio operæ pretium erat, qui Regem quidem semel bisque inviserat, sed Parisios ingredi, amplam illam populosissimam, infensam Hugonottis, & sibi ipsi præ cæteris civitatem, non inducebat in animum; & timorem æquum promoverant tum arcanum quoddam naturæ præsagium, tum multæ admonentium literæ, tam à Francis scriptæ quâm ab externis, sibi omnino caveret, nec salutem furentis populi potestati inconsultô permitteret. Sic hærentem & tergiversantem, amicissimis literis & securitatis obsidibus per Cavagnium Rex arcessit, tum per Briquemautium Seniorem, qui discessum urget, affirmatque hærere bellum ipsius absentiâ; postremò per Ludovicum Nassovium, Noüam, Jenlisium, & Saucurium; quibꝰ data viginti nummorum millia, ad occupandas per clandestina consilia Belgii urbes, evenitq; feliciter, ut Ludovicus Montes interceperit, Valencenas Noüa; quo demùm facinore non dubius Admiralius qvin bellum flagraret, absterso metu, magno comitatu Parisios venit. Nec multò post consequuti sunt Principes, Henricꝰ jam Navarræ Rex & Condæus; ultrò nobilibus & Hugo-

 notto-

nostrorum capitibus in perniciem certam confluentibus. Jamque præda omnis in casses convenerat, cùm duo moram consilio faciunt; alterum dum Guisius selectas *operas* ad cædum comparat; alterum dum copiæ, quas in Belgium Jenlisius ducebat, quatuor peditum millia & ducenti equites, ab Albano opprimerentur; quod utrumq; confectum est; victus ab Albano Jenlisius atque profligatus, & parati à Guisio percussores. Ita Augusti decimo septimo fatales nuptiæ celebrantur; in propylæo majoris ædis Parisiensis erecto pegmate, præside Cardinale Borbonio perfectum est Sacramentum; dehinc sponsa cum *Catholicis* in ædem inducta, ad obeunda missæ solemnia; Navarræ Rex cum Hugonottis in proximas Episcopi ædes divertit, dum sacra conficiuntur, epulo in ipsis ædibus instructo: quatriduum impensum choreis, conviviis, ac certaminibus ludicris; jamque ad tragœdiam parato choragio instructisque actoribus,, de agendi modo deliberatum est. Reginæ voluntate constituitur, ut Guisius adornato sicario Admiralium cæderet, tum eo cæso cæteri haud ægrè impetu plebis civitate tota mactarentur. Idque Reginæ vehementer placuit; sive ut Guisium in discrimen adduceret, tota Colinii & Mammorancii factione in vindictam Admiralii ruitura; sive quod mihi verosimilius, facti infamiam uti à se ipsoque Rege amoveret. Adornatur itaq; Louverius, idem qui Movyum per insidias Niortii occiderat, admitti turq; in ædes Villemurii; qui quondam Guisii præceptor fuerat; ad quas Admiralius Luparâ rediens, seque hospitio recipiens, incedebat. Nec facinus mora longior distulit; lento passu ingredientem, & scriptum quodpiam perlegentem, sclopeto exploso Lowerius tribus glandibus ferit; & aberrante ictu quò destinabatur, manum dextram duntaxat absciso indice, & lævum brachium gravi plagâ sauciat. Ille immotus, digito ædes, unde erupissent insidiæ, commonstrant, ad Regem mittit, qui factum docerent; tum innixus domestico ad hospitium secedit. Attentata cæde, non patrata, consilii ratio turbabatur,

batur,& quamquam Guisiis in suspicionem vocatis,attamen nec in eos irrumpebant cæteri Hugonotti,nec à Reginâ cogitata dissensio oriebatur.Quamobrem dum effervescerent odia, fuit Regi in simulatione perstandum: quo ille munere functus egregiè,Navarro & Condæo expostulantibus affirmat se flagitium acerbissimè vindicaturum, palam dolorem & vehementem iracundiam exhibet, reis sceleris,quicunque illi sint,minas intentat sævissimis verbis; ac jubet cives capere arma ad tumultum, si quis exurgeret,opprimendum,nobilesque Hugonottos in vicum Admiralii cunctos divertere, ut saluti tam cari capitis invigilarent. Imò saucium invisit humaniter,amicissimis verbis solatium facit,eoque audito remotis arbitris,quod Reginæ spectanti suspicioni & metui fuit, regreditur Luparam. At Hugonotti fremere & indignari summopere, atque ardere vindicandi cupidine; sed clam auctor erat, nec tutum Guisios palam in civitate tam amica impetere: ideò plerique suadebant, ut Admiralius extra urbem in securum locum deferretur,cæteri omnes abscederent,periculo certo sese eriperent,tunc de communi re tranquillioribꝰ animis consuleretur.Et ducibꝰ in cubiculum Admiralii convenientibus,ita censuerat Vidamus Carnutensis; demonstrans quanto in discrimine versarentur; sibique certissimum urbe egredi proximo die,& cùm adhuc liceat reti erumpere. Ea Reginæ nunciata,quæ Tuilleriis agebat,propositam cædem festinarunt; & extemplo convocato secretiori consilio statuitur,ut eâ ipsâ nocte Hugonotti cædantur, tum Nobiles qui sequuti Admiralium erant,tum cives,juxta nomina antè recensita: tum deliberatum de Navarri & Condæi vita; ac de Navarro, facile assensum, ut incolumis foret; Regia affinitas,patris memoria, ipsius humanitas atque indoles cunctis accepta, fuerunt saluti: de Condæo ægerrimè conventum ut parceretur; dura atque aspera Principis natura aggravante odia patris & offensionem;vixque salus Nivernensis Sororii precibus data est:quibus constitutis deducendæ & patran-

 dæ cæ-

dæ cædis provinciam Guiſius ſuſcepit, tum futurus vindex paterni exitii, tum eo facinore Catholicorum benevolentiam & quodammodo novum imperium ſibi paraturus, ac ſuo nomini.

III. Convenerat uti primo diluculo, quo dies ſancto Bartholomæo feſtus inciperet, pulſata palatii publici majore campana, cædes patraretur; & eam in rem Guiſius Prætorianum militem tum è cohortib9 Francicis, tum ex Helveticis ad Luparam & Admiralii ædes locaverat, tum Charronus Mercatorum Præpoſitus civem armatũ *in* urbis palatium convocaverat; quorum illi Nobiles, *hi civem* mactarent. Sed Regina occupans definitum *tempus*, aliquo poſt mediam noctem ſpatio, jubet pulſari ſignum in ſanctiGermani æde, ut ſimiliter in palatio pulſaretur. Statim cædis initium ab Admiralio factum, ut qui rebellionis ſignifer, & hæreſis pervicaciſſimæ caput & promotor fuiſſet, idem ad pœnam præiret cæteris. Guiſius cum equite Enculiſmenſi ac Prætorianorum centurionibus poſtquam in ædes ejus irrupit, in atrio hæret, dum cæteri ſcalas ſcandut, & in Admiralii conclave invadunt, eorum Dux Coſſinus, à Rege ad ipſius cuſtodiam deſignatus, Corboranus, Cardillacus, Sarlaboſius, Petrucius Senenſis, & Beſma Germanus. Ad ſtrepitum irrumpentium Admiralius ſurrexerat ſtratis, & toga tectus domeſtica, ſtans ut moreretur, innitebatur parieti, cũ à Beſma primùm punctim in alvo, tum in ore cæſim percutitur; mox ab cæteris promiſcuè irruentib9 obtruncatur; ſtatimque cadaver per feneſtras in atrium ſubjectum à Beſma & Sarlaboſio projicitur. Id jubebat operiens in atrio Guiſius cum Inculiſmenſi, qui attentè perſpecto cæſi vultu, poſtquam ſtrophiolo cruorem Inculiſmenſis abſterſit, impleta ultione pergit ad cætera. At Admiralii pœna ultra ipſam vitam, in cadaver prorogata eſt horribiliter. Nam primùm avulſum à trunco caput ad Catharinam defertur, tum plebs in ædes irruens, furorem conceptum in cadaver miſerandũ effundit; & repetitis tum ſpatiis tum diebus, omne op-

pro-

probrii & lanienæ genus in artus orbatos ſenſu expromit. Eo momento manus & pudenda ferro demetit, projecto in ſterquilinium trunco; tum ſequenti die eadem plebs rurſum miſerabiles trunci reliquias raptans triduum per cœnum diſcurrendo per vicos fune vinctas trahit, deinde in amnem proximum mergit; mox cadaver iterum raptũ Monfalconem defert, furcis appendit, ignem ſubjicit, quo artus toſti non abſumpti; & pependit abominandum ſpectaculum, donec cæca nocte detractum à Mommorantio, humo conditum eſt deformatum cadaver, elementis ſingulis in pœnam vocatis. Magnâ quidẽ plebis furentis inſaniâ; ſed juſto Dei judicio, tot Sacerdotum cædem atque Templorum ruinam plectentis; præter ſua ſupplicia, quæ animæ irrogata, latuerunt mortales. Ab Admiralii cæde feſtinatur ad alias, atque ſtatim Nobiles, qui Guiſii provincia erant, corripit furor. Ii tum in Lupara, tum in vicis proximis hoſpitantes involvuntur nullo negotio ac mactantur. Calamitates ſingulorum percurrere, ut nec inſtituti mei, nec otii eſt, ſic illuſtriores prætermittere nefas. Rupifocaldius Regi gratisſimus, primus poſt Admiralium cæſus eſt: Telinius gener, oris amabilitate & ſuavitate ſermonis, ſemel atque iterum percuſſoribꝰ mitigatis, ab tertiis tandem confoditur, Clermontius Renellus nudus & cubili prorumpens, inter plebis irruentis turbam, amnem navigiolo trajiciens, perimitur à Buſſiamboſio patruele, quicum litigabat. Brionius octogenarius, Principis Contii moderator atque inſtitutor, inter alumni ſui uberrimos fletus, tenellulas manus ad tegendũ ſenem fruſtrà obtendentis, occiditur; à Glaſio Laverdinus perimitur; Franciſcus Nonpar Caumontius, ducta Maria Forcia, cum majore filio obtruncatur in lectulo; filius alter, qui annum decimum tertium delibabat, inter patris fratrisque vulnera, cùm crederetur cæſus, incolumis delituit ſub eorum cadaveribus, donec ſub veſperam ad Bironium profugit; isque eſt Forcia, qui ætate noſtrâ Mareſcallus, vitam annis pluribus factisque produxit. Plures per

 Urbem

Urbem ſparſi mactati ſunt; atque in ipſam Luparam pervaſit cædentium furor; Navarri domeſticis ſtrage implicitis; ii ſpoliati armis, & è cubiculis extracti, ad inimas palatii fores abducti, obtruncantur ſinguli, Regis fidem & miſericordiam appellantes: in iis Pileſius, Pardalanius, Martinus Burſius; ac Beluorius Navarri pueri gubernator, podagrâ decumbens in lectulo, & in eo cæſis plures. In ſancti Germani ſuburbio hoſpitabantur Rohanius, Caumontius Forciæ patruus, Vidamus Carnutenſis, Mongommerius, Nocla, Segurius, alter Pardalianus, aliique, quos ſors melior ſtragi eripuit; Maugironio aſſignati erant obtruncandi, ſed imparatis ſtipatoribus, excitati urbis fremitu è ſtratis miſeri, jamque impetiti à militibus amnem transmittentibus, quam celerrimè in equos involant, plures ſine ocreis, haud pauci ſolis duntaxat caligis linteati; & ſequenti cum equitib9 Guiſio ſeſe proripiunt. Sic multiplici ſtrage quingenti nobiles capitum inſtar viliſſimorum in ſomno & trepidatione contrucidati ſunt. Verùm in publico furore unius viri non prætermittenda eſt generoſitas: Is Veſinus Cadurcus atque Catholicus, gravibus inimicitiis in Renierum Hugonottum ſuſceptis, uterque in Cadurcis ſuarum partium duces erant, & à publica cauſa in privatum transgreſſi odium, ſic mutuis injuriis exacerbaverât animos, ut nihil optarent vehementiùs, quàm necem æmuli. Regis mandato feſtinabat in Cadurcos Veſinus ea ipſa nocte qua ſtrages edita; & ipſe natura aſper & intractabilis, præclaram occaſionem inimici mactandi novo modo uſurpat. Viam capeſſens ad ipſius ædes primùm tendit, turbam militũ effringentium fores aliquantulùm inhibet, tum ipſe ſtipantibus duobus domeſticis, in Renieri cubiculum irrumpit, & ſtricto gladio, parmâ prætenſà, oculiſque fulmineis, inimicum provolutum in genua ad exorandam miſericordiam, jubet conſurgere, & ponè ſe ire. Obſequutus Renierus, & ad certam mortem ſequutus jubentem, equo ad fores inſtructo imponitur, atq; in patriam modicis itineribus ab Veſino deducitur, per il-

lud

lud centum leucarum ſpatium obmuteſcente; donec perventum ad Renieri domum, ad cujus fores conſiſtens, ſoluto tandem pertinace ſilentio, ſalvum eſſe æmulum atq; incolumem jubet; ſe prohibitum à cæde, tum honoris ſui & gloriæ causâ, tum ob conceptam de æmuli fortitudine opinionem; nunc fas eſſe in ſecuritatem liberam vindicato priores inimicitias perſequi, ſeque expeditum in certamen ſi vellet. Ad eas voces Reniero pugnam recuſante, & ſe victum generoſitate tantâ profitente; Veſinus cùm affirmaret ſibi perinde eſſe inimicus aut amicus foret, reputaret ille per otium, utrum ſibi placeret, impulſo equo hoſti admiranti ſeſe eripuit; egregiâ reportatâ victoriâ, & vindictâ toto illo itinere domitâ, laudatisſimo facinore, cùm inimicum odiſſet ſimul atque ſervaret.

IV. Verùm ipſa nocte dum in nobiles Guiſiꝯ ſævit, plebs inflammata in Hugonottum civem irruebat; Mompenſerius, Nivernenſis, atque Tavanius zelo religionis Catholicæ, & immenſio in Hugonotticum furorem odio, primas excito populo flammas ſubjecerunt, deinde ſufficiente ad omnem immanitatem populi impetu, Nivernenſis vocatꝯ ad Reginam ſeceſſerat. Et verò per dies tres continuatos noctibus lanienam horribilem totâ urbe ſexaginta hominum millia, ſolutâ in licentiam omnem inſaniâ, impunè perpetrant: paſſim aures percellunt, fremitꝯ m[illegible]ctantium, pereuntium gemitus & ſclopetorum exploſio; effringuntur fores ac feneſtræ; ædes inflammantur; miſeri in lectis, in ſcalis, in vicis circumſtante turba confodiuntur; è feneſtris in pilorum & ſariſſarum cuſpides projiciuntur, torrentur crepitante circũ incendio, plagis pluribus ſaucii amne merguntur; truncati membris & viva etiamnum cadavera per cœnum raptantur; infantes in cunis, in parentum gremio liberi, in amplexu mutuo conjuges, nullo humanitatis ſenſu, crudelisſimè è viventium numero exturbantur. In amnem rivi ſanguinei deducuntur, vici ſternuntur cadaveribꝯ, ea in foris areisque publicis extruuntur in cumulos; uno verbo, ſexcentæ domus qua direptæ

 ſunt,

ſunt,qua incenſæ,& quater mille homines interfecti. In his memorantur Lomenius ſcriba Regius,Petrus Placia primarius in Curia vectigalium præſes,Terrierus Clarus Cauſidicus, Magdalena Briſſoneta Cardinalis Briſſoneti neptis,Petrus Ramus ab æmulo Carpentario ſicariis ſubmiſſis mactatus; Dionyſius Lambinus antiſtes ille humanioris literaturæ, metu ſimilis mortis extinctus eſt. Duo præcipui furentium Anteſignani,Peſonius lanius,&Croiſierus auri ductilis artifex; quorum ille centum quinquaginta una nocte mactavit; hic brachium oſtentans, ſæpe jactavit ſe quadringentis vitam ademiſſe. Imo plures Catholici ab inimicis privatis involuti ſunt publico odio,& pro Hugonottis occiſi;quales Guillelmus Bertrandi, Bertrandi Cardinalis filius,Rovillardus in Parlamento Senator,& petrusSalſeda.Regem interea varii &diverſi ſtimuli agitabāt.Edito cædis juſſo,dum ſe conſcii comparant,animo æſtuare,proximæ calamitatis ſtragē perpendere atque propemodùm in miſericordiā revocari:qvodReginæ poſtquam nuntiatū,extemplò comitantibusAndegavenſi,Nivervenſi,Tavanio, Rhetio, & Birago,properat ad dubitantem,animumq; ſollicitè ad perficienda incepta confirmat. *Admiralii vulnere factionem totam inflammatā; impendere graviſſimū bellum,ſi liberi abeant; in Germania,Anglia,atq; Helvetia haberi delectꝰ; Catholicos ipſos arma ſumpturos,& ſibi ducē auctoritate ſua electuros,qui peſſundet Regiam majeſtatem,ſuoq; arbitrio bellum gerat.* Ad ea procerum accedentibus calculis, Rex exequi, quæ mandaverat,jubet: ſed rurſum in contrariū ſenſum abripitur.Adſtabat cum matre &fratre in cubiculo,quod areæ Luparæ imminet ad ſpectandam cædem; cum ad ſonitum ſclopi brevioris exploſi,quodam metu abſterritus, nobilē ad Guiſium mittit, qui juberet abſtinere à cæde,atq;domū faceſſere,at Nobili renunciante,jam cæſum Admiralium, nec frænari poſſe Pariſienſium impetū,revolvitur in ſuſceptum conſilium. Die qui luctuoſam noctem conſequebatur,

batur, Navarrum & Condæum in cubiculum ſuū arceſſit, *quæ ipſi vidiſſent, ſuo juſſu patrata aſſerit; uſum eo remedio ad civilia bella opprimenda, ad eos quod ſpectaret, juſtam eſſe materiam odii & vindictæ, quod ſe duces factionis deterrimæ præbuiſſent; attamen ea affinitati & ſanguini dari, modò mores & vitam mutarent, atq; Catholicam religionem amplecterentur, viderent ſibi, ut ea in re obſequerentur, alioqui ad ea ferenda, quæ paſſi eſſent domeſtici, ſe pararent.* Ad eas fulminantis voces, & oculorum minacium fulgura repetita Navarrus ſuppliciter reſpondet, rogare ſe Regem, ut vita & conſcientia illibatæ ſint, in cæteris omnibus futuros ſe obſequentes. At Condæus paulò audaciùs, quàm calamitas præſens expoſceret, dat reſponſum; bona & vitam eſſe in Regis poteſtate, Religionis unum Deum tam dominum eſſe quam auctorem: ob quæ dicta, ira vehementiſſima Rex excandeſcens, Condæum acerbiſſimis ac contumelioſiſſimis verbis increpitum, haberi in cuſtodia cum Navarro juſſit, minitans atrociter elidendas fauces contumaci, niſi triduo proximo à pertinaci ſenſu deficeret. Decurſo triduo, cùm Senatores quidam Pariſienſes Regem admonerent, quo in periculo res publica verſaretur, ſi diutiùs plebi inſanæ fas eſſet furere, is per præconem jubet arma deponi, ac plebem in ſua tecta diſcedere. Ita ſummus ille furor coërcitus, quamquā diebus proximis plures vel cæſi ſunt, vel in carcerē rapti. Imò in æſtu inſaniæ, vita non paucis ab inimicis ipſis condonata eſt, Rex Grammontium, Duraſium, Gamachium, & Buccananium ſervat, Guiſius plus centum periculo eripit, in quibus Briquemautius junior; Acierius ab fratre Duce Uzetienſi ſervatur; Vicecomites Paulinus & Monclarus à Villarſio, Bellieurius pluribus ſaluti fuit. Mommorancios fratres in diſcrimen vocatos Mareſcalli abſentia, ut creditum eſt, fecit incolumes; Coſſæus precibus Caſtronovæ datus eſt, quæ forma corporis commendata erat Andegavenſi; Biro ſalutem fortitudini ſuæ debuit, qui in

armamentarium ſeſe recipiens, tormenta in urbem diſpoſuit, ad frangendos primos furoris impetus: ſorte ut plerumque fit diſtinguente reos à miſeris; nec Rex, qui nutaverat in cæde imperanda, firmior fuit poſt eam confectã. Nam primò ad provinciarum Prætores ſcripſerat, eam cædem populari tumultu patratam; mox Guiſiis inſtantibus, ut probaret ipſe, quod reverà mandaverant in idque aſſentientibus tam Reginâ quam Orthodoxis Principibus, novis literis certiores facit Gubernatores, ſtragẽ Pariſienſem ſuo juſſu factam, ad opprimendam horribilem conjurationem, quam Admiralius cæterique conſcii iniverant, ad Regiam familiam extinguendam; eamque in rem in Senatum venit; imperatque in mortuos litem de conſpiratione in Regem inſtrui.

V. Sed non una Pariſienſium ſtrage conſcripta eſt cædes, per plurimas urbes graſſata eſt, pronâ ad tumultũ, ubi impunè furere licet, plebe promiſcuâ. Rex quidem edictũ palam propoſuerat, quo cavebatur Hugonottorum ſaluti, modò ſe in domibus continerent, nihil novi molientes: ſed arcanis literis juſſi erant Prætores ad Pariſienſium exemplum pernicioſam luem exſcindere. Idque factum vel prætermiſſum eſt, juxta Prætorum ſenſum, vel alterutri partium addictorum, vel inclementiam ſævitiamve proclivium. Meldis ducenti interempti ſunt; Trecis totidem; Aureliæ plus mille; ad Bituricenſes, Nivernenſes, & Charitatis incolas propagatum exemplum. Toloſæ inter alios quinque Senatores cum purpureis togis affixi patibulo, Burdegalæ tardiꝰ decurſum ad cædem, ſed mora deinceps repenſa eſt gravitate. Lugduni magna aſperitate ſævitum, in quam urbem plerumq; colluvies externarum Gentium convenit; & quidem Mandelotius Gubernator, quamquã addictus Guiſius, à cæde abhorrens, ad nuntium Pariſienſis tumultus, optimates Hugonottorum in carcerem miſerat, eos inſaniæ populi ſubrepturus; ſed Petro Auxerra Regio procuratore, qui ab Aula recens aderat, facem animis ſubjiciente, erupit carceribus popularis furor; ſtatim-

tim-

timque effracto carcere, quo se tutos rebantur miseri, cunctos partim mactant, partim strangulant, partim amne mergunt, partim in membra discerpunt; ii propemodum octingenti erant; tum per cæteram urbem calamitas sparsa, reliquias cæde atque incendio perdit. In proximis Lugduno provinciis temperatum est à cædibus; In Phocensi provincia Tendius Comes, in Hugonottos pronior; Damvilla in Occitania, in Delfinatibus Gordeus, in Burgundia Chabotius, Senteranius in Arvernia, Matiscone Guicha, Bajonæ Orthensis Vicecomes, plebem continuerunt, nullo sanguine, aut raro admodum fuso. Interea lis in Admiralium instruebatur, & adigebantur ad amplectendam religionem avitam Navarrus & Condæus. Nec ille præbebat se difficiliorem; at hic animo in voluntatem Regis obdurato, perstabat in sententia; à Rege arcessitus, & severissimis minis perterritus, simulatâ persuasione in Catholicam religionem transiit, cum Navarro; Cardinale Borbonio utriusque abjurationem admittente. Mox lite in Admiralium instructa, Senatus decreto læsæ majestatis reus dictus est ac damnatus, pœna tanti sceleris in ipsius effigiem, ut constitutum erat, impleta. Additi simulacro socii duo ipsi in vivis, Arnaldus Cavagnius, & Briquemautius pater, togatus ille, hic sagatus; qui veluti conjurationis participes, eidem supplicio addicti sunt. Itaque est cædes Hugonottorum, tàm multis hæreticorum scriptis impetita, & Catholicorum apologiis propugnata; quæ ut Romæ atque in Hispania immensis laudibus celebrata; ita in Germania, Anglia atque Helvetiæ parte, querelis & accusationibus, tam lacessita, quàm lamentis flebilibus deplorata; eadem ambigui apud posteros sensus; vi & occultâ cæde à Francorum indole multum alienis: maximè cum per insidias spargitur cruor. Sanè honestiùs atque utiliùs post pugnam Monconturianam Hugonottorum reliquiæ apertâ vi exscindi poterant, si victores hæsissent fugientibus, & respirandi spatium ademissent; modò ex eventu constabit, & renascente iterum bel-

lo,

lo, molitionem tantam fruſtrà ſuſceptam, & contractam apud plures levi fructu infamiam. Imò tunc perculſis inſtandum fuerat, promptoque exercitu Rupella & *Montalbanum*, quæ duæ civitates profugos tuebantur, expugnare oportuit; verùm dictis mollioribus Rex acerbisſimum vulnus exulceravit potius quàm ſanavit, novum bellum in cunis atque in ſemine oppreſſurus, quod indulgentia intempeſtiva aluit, donec erumperet. Idque attributum Rhetio & Birago Reginæ Conſiliariis, qui texendis Conſiliis quàm bello meliores, abhorrebant ab ea re qua non excellerent; & Regina ipſa arma abjiciebat, in quibus plus aleæ atque arbitri alieni; attamen fruſtra efferatos tot cædibus animos rurſum ſperabat venturos in retia; bellumque, quod inferre voluerat, ferre & repellere tandem adigitur;

Käyser Maximilians
Des andern
Sendbrieff
An
Hn. Lasarum von Schwendi/

Betreffend das Frantzösische Blut-Bad und Spanische Tyrañey im Niederland/ mit selbst eigner Hand geschrieben und überschickt.

Ex S.R.I. Constitutionib9 à Melch. Haiminsfeld. Goldasto editis Francofurti 1607. part. 3. n. 30. p. 208.

LIeber von Schwendi / ich hab euer Schreiben wohl empfangen/ und vernommen: nehme auch euer treuhertzig Christlich Mitleiden/ so ihr mit meiner Schwachheit tragt/ mit sondern Danck an. Der ewige GOtt/ in dessen Hand alle Ding stehen / der mache es mit mir nach seinem göttlichen Willen. Der ich ihme umb alles Lob und Danck sage/ (dann Er am besten weiß/ was mir nutz oder schädlich) Und ich mit seinem Göttlichen Willen gedultig / und nun gar wohl zu frieden bin. Denn es leider auff dieser Welt dermassen zugehet/daß einer darbey wenig Lust und Ruhe hat: Aber Widerwärtigkeit/Untreu/Unerbarkeit ist überall vollauff: Der HErr woll sich Unser erbarmen / und solches Ubel von seiner Christenheit abwenden. Ja es wäre nicht ein Wunder/ daß einer bey diesem Wesen gar blitzblau und toll würde: Davon viel zu schreiben wäre. Mit meiner Schwach-

heit

heit schickt es sich (GOtt Lob) fein gemach zur Besserung / der HErr sey gelobt/und alles/was er machet.

II. So viel die redliche That / so die Frantzosen mit dem Admiral und den Seinigen Tyrannischer Weise erzeigt haben/die kan ich gar nicht loben / und habe es mit hertzlichem Leid vernommen/daß sich mein Tochtermann zu einem solchen schändlichen Blut-Bade hat bereden lassen. Doch weiß ich so viel/daß mehr andere Leute/ als er selber/ regieren. Aber nichts destoweniger läst es sich damit nicht beschönigen: ist auch damit nicht ausgericht. Wolte GOtt / er hätte mich zu Rath gefragt/wolte ihm treulich als ein Vater gerathen haben / daß er dieses gewißlich nimmermehr mit meinem Rath gethan hätte. Er hat ihme hierdurch einen Flecken angehenckt/den er nicht leichtlich ablegen wird. GOtt verzeihe es denen/so daran schuldig. Dann ich höchlichen besorge/daß sie es erst mit der Zeit erfahren werden / was sie gutes damit gewirckt haben. Und es in der Wahrheit nicht anderst/als wie ihr vernünfftiglich schreiben / daß Religions-Sachen nicht mit dem Schwerd wollen gerichtet und gehandelt werden. Kein Erbarer/Gottsfürchtiger/ uñ Friedliebender wird es auch anderst sagen. Zu dem/ so hat uns Christus und seine Apostel viel ein anders gelehrt. Dann ihr Schwerd ist die Zunge / Lehre Gottes Worts / und Christlicher Wandel gewest: Auch ihr Leben uns dahin reitzen solle/ wie sie und so weit sie Christo nachgefolget/ ihnen nachzufolgen. Zu deme / so solten die tollen Leut nunmehr billich in so viel Jahren gesehen und erfahren haben/dz es mit den tyrannischen Köpffen und Brennen sich nicht will thun lassen. In Summa/ mir gefällt es gar nicht/und werde es auch nimmermehr loben/es wäre dann Sach/daß GOtt über mich verhängte / daß ich toll und unsinnig würde: darfür ich aber treulich bitten will. Ja kan ich euch nicht verhalten/daß etliche unverschämte und verlogene Buben seynd/die da haben dürffen sagen/was der Frantzoß in diesem Fall gethan hätte/das

wäre

wäre nicht allein mit meinem Vorwissen/sondern auch Rath geschehen. Daran thut man mir (GOTT weiß) vor ihnen und der Welt unrecht. Aber ich hab der unbilligen und unwahrhafften Possen wohl mehr schlücken müssen. Ich befehle aber alles meinem lieben GOtt/ der wird das Unbillich zu seiner Zeit wissen zu wenden und zu straffen.

III. Was aber das Niederländische Werck betrifft/das kan ich gleich so wenig loben: Dann man ihme zuviel gethan hat. Entgegen weiß ich wohl/ wie offt und was ich dem Könige zu Hispanien geschrieben und gerathen habe. Aber in Summa/der Spanische Rath ist viel angenehmer gewesen/als mein treuhertziger Rath/und müssen ietzt selbst bekennen/daß sie geirret haben/ und diesen Unrath selbsten am meisten geursachet. Ich hätte es gern gut gesehen/und daß diese Edle Lande nicht so jämmerlich wären verderbt worden: Und unangesehen/daß man mir nicht folgen hat wollen/und ich billich scheue seyn solt zu rathen/so unterlasse ichs dennoch nicht / und thue treulichen das meinige. GOtt wolle/daß es würcke und Nutz schaffe / und daß man einmahl auffhören/ und gnüg an dem vergangenen habe. Es wär viel von deme und andern zu schreiben.

IV. In Summa/Spanien und Franckreich machen es/ wie sie wollen/so werden sie es gegen GOtt dem gerechten Richter müssen verantworten. Ich will/ ob GOtt will/für mein Person erbar/Christlich/treulich und auffrichtig handlen. Hoffe gäntzlich/ GOtt werde mir seinen Segen dazu verleihen/damit ich mein Thun und Willen gegen GOtt / und der Welt könne verantworten. Und wann ich das thue/so bekümmere ich mich umb diese böse und heillose Welt gar nichts.

V. Ich habe gleichwohl verhofft/in das Königreich Böheim etwas zeitlicher zu komen/ dieweil ich aber noch nicht gar zum besten auff bin/so wollens mir die Doctores keines Wegs nicht rathen/daß ich mich bey dieser star-

cken

cken Kälte hinaus begeben soll. Darumb so habe ich einen Land-Tag zu halten nicht länger einstellen können: Uñ da nichts anders entzwischen einfällt/ mein zween älteste Söhne darzu zu ordnen. Jedoch da GOtt Gnade giebt/u. der Sommer herzu streichen wird/will ich auch nicht aussen bleiben. Dann sonsten das Wesen bey diesem Regiment nicht bestehen könte: Und es erfodert der Cron und mein eigne Nothdurfft. Dann ich wohl siehe / wie man hauset/und es zugehet. Damit seyd GOtt befohlen/der wolle alle Sachen / nach seinem Göttlichen Willen der Christenheit und uns allen zum besten schicken. Geben zu Wien den 22. Febr. Anno 1574.

Maximilianus, &c.

Orna-

Ornatissimi cujusdam Viri, de rebus Gallicis epistola, ad Stanislaum Elvidium. Kal. Nov. 1573.

Esse eam Vidi Fabri Pibrachii, ostendimus supra ex Thuano l. 53. p. m. 1087.

DE Rebus, quæ in Galliâ nuper acciderunt, graves isthic rumores, atque (ut tuis verbis utar, Elvidi amicorum meorum maxime) atroces in Germaniâ voces percrebuisse, non tam certè miror, pro temporum injuria, & studiis partium, quàm nonnullis viris succenseo, optimis quidē illis, & à nobis non alienis, sed parum herclè prudentibus, qui, dum in tuenda Regis Christianissimi advers9 obtrectatores existimatione, fidē suam & officium probare, sedulò nimis cupiunt, ab imperitis & levib9, ne quid gravius dicam, hominibus decepti, in rei ipsius, de quâ agitur, veritatem, non satis diligenter inquirunt: atque ita cupidè causam defendunt, ut quemadmodum, qui perditè amant, non nævo aliquo, aut struma in amicarum corporib9 offenduntur: sic isti, quicquid ad octavum Calendas Septembris, ab improbo quovis nebulone, crudeliter & flagitiosè factum audiunt, tanquam egregie & fortiter, atque ex usu reipublicæ actum fuerit, amatorie laudant: nec satis prospiciunt, pleraq; extitisse ejusmodi, quæ jure reprehendi possint, quæque optimus Princeps commissa tunc vehementer doluit, & nunc (qua prudentiâ est & æquitate) severè etiam vindicaret, nisi commotis ac prope furentibus, in tanto Regis periculo, omnium animis, à plebeculâ ipsâ modum & mediocritatē acerbè exigere, quam sapientes præstare vix possunt, durum nimis atque insolens videretur. Nosti mores meos: ego (ut verum fatear) is homo sum, qui reorum lachrymis im-

impar, ipsorum etiam nocentũ justis supplicis (quæ ingenii mei intemperantia est) ad valetudinem usq;, interdum soleam commoveri. Ex quo facilè intelliges, quis animi mei sensꝰ fuerit, in tot virorum, una atq; altera die, continuatis cædibus. Dicam ingenuè: Ad tantarum rerũ tam repentinas vices, & ad florentissimæ hujus urbis, quæ tum sese offerebat, miserandam speciem, obstupui, ingemui, indolui, cohorrui totus. Et sane, mœrore animi concidissem, nisi publici consilii, pro ea dignitate qua fungor, non omnino malè conscius, de æquitate causæ minime dubitassem: ac nisi jam tum mihi plane constitisset, immanem illam sævitiam, & nefariam bonorũ direptionem, nõ ex Regis humanissimi & æquissimi sententiâ aut voluntate proficisci, sed à populari levitate, aut potius iracundiâ, & immodico quodam animi æstu: quem sedare nulla ratio, coercere nulla vis poterat, non Præconis vox, non lictorum turba, non Prætorianus miles, non ordinis nostri amplissimi authoritas, non Errici, Andium Ducis maximi & clementissimi, imperium, non ipsa deniq; Regis majestas. Sic est profecto, Elvidi doctissime, quemadmodum tu non ignoras, ut qui minimum sapiunt, iidem, turbidis in rebus, plurimùm possint: vigent quippe consilia prudentum, quietis tantum temporibꝰ: simulac verò, frequentissimâ in civitate, in quã variæ gentes confluunt, furor aliquis nonnullorum animos invasit, paulo momento propagatur, & dira scelerum contagione, velut sacrato, consceleratas voluntates vinciens, immanitate virium impotenter exultat: deinde rapidi instar amnis effusus, quicquid opposueris, facile disjicit aut transcendit: postremò, non nisi die ipsa, in antiquum alveum & directum iter, hoc est, in priscam disciplinam, & ad civile vitæ institutum, efferatam multitudinem revocaveris. Adde verò nunc etiam, si placet, propriam & singularem Gallicæ gentis laudem, ni fallor, & gloriam: Nulla unquam natio Regium nomen & imperium sanctius coluit, nulla majore animi propensione atq; impetu, nulla certiore fide,

de,pro Principibus ſuis ſtetit. Ab illis cognoſci & nominari,magnum & fortunatum ducimus ; eorumq; aſpectu (quanquam omnibus pateat) non ſecus ac novo ſidere, quotidie delectamur.Quod apud cæteras omnes fere gentes,pauci homines, eruditi præceptis ſapientiæ, conſequuntur, ut in regibus divinum numen agnoſcant,& in ipſorum ſecuritate,fortunam & ſalutem publicam intueantur, id nos Galli à natura hauſiſſe videmur: ſimulatque enim editi ac ſuſcepti in lucem ſumus, ſine doctore, ſine magiſtro,in eam unam rem certatim incumbimus, ut de Regibus noſtris bene mereamur,ſi poſſumus,aut ſaltem, nunquam niſi divinè cogitemus. Noli quæſo putare, hujus imperii diuturnitatem,quæ omnia,quotquot hactenꝰ fuere Regia imperia,ſeculis multis prætergreſſa eſt, alio referendam eſſe, quàm ad innatam atq; ingenitam nobiscum obſervantiam: cujus ea vis olim fuit, ut cum bellorum caſibus,nobilisſimas & intimas Galliæ partes Britannus aliquando occupaſſet,& æquiſſimo ac lenisſimo imperandi genere, quæ res valere plurimùm ſolet, noſtrorum hominum ſtudia erga ſe, & voluntates elicere, ſibiq; adjungere ſedulò tentaſſet,aliud tamen nihil triginta annorum illecebris ſit conſequutus,quam ut perpetuus hoſtis haberetur, neque prius finem fecerit metuendi,donec injuſta poſſesſione detruſus, illuſtri ſatis exemplo poſteris probaverit, alium nos Regem amare aut pati nunquam poſſe, quàm eum, ad quem jure ac moribus noſtris faſces Regni pertinent. Quæ idcircò à me nunc commemorantur,Elvidi,ut ſi forte incidas in eorum hominum ſcripta, qui nos probris & maledictis inſectantur, qui crudelitatem nobis exprobrantes,artificioſe & invidioſe nonnulla ex his,quæ hîc nuper acta ſunt,colligunt,quò exiſtimationi noſtræ feritatis notam & maculam inurant, occurrat illico tibi,nos veterum Gallorum, aut potius Francorum, veram ſobolem &progeniem de maximâ laude noſſe quicquam majoribus noſtris concedere,iisdem rebus commoveri,iisdem perturbari: obſeſſo, periclitante, aut labo-

rante Rege, facile accendi animos noſtros,& ad omnem iracundiam inflammari: in ulciſcendis publicis injuriis nec modum laudare nec quærere: nullum gravius crimen putare,quam læſæ majeſtatis, denique nullo ſupplicii genere,nulloque cruoris flumine, odium expleri poſſe,quo adverſus conjuratos æſtuamus. Alibi hoc ſcelus,multitudine reorum, & peccandi conſuetudine,leve jam fortaſſe videri cœpit: apud nos inauditum eſt,incredibile eſt, ac portenti ſimile. Etenim publicorum judiciorum tabulæ, & tot annorum literæ,vix unum aut alterum hujuſce criminis ſuſpicione, fallacibus indiciis, leviter inſimulant, nedum aliquem conſtrictum,convictum, & peractū reum nominant: nec certe, ex omnium ſeculorum memoria tale quicquam cognovimus. Virtus quippe illaFrancici generis & ſeminis labem iſtam non tulit,ut minus mirum nunc videri debeat, ſi ad tanti ſceleris ac flagitii novitatem,& ad hujus horrendi monſtri ſpeciem,ira,quæ honeſtos impetus tum habere dicitur, cum ſunt neceſſarii, vires ſuas ſenſim colligens,& hinc patriæ amore accenſa, illinc pietate erga Principē inflammata,tandem velut grege facto eruperit, & vehementius,quàm unquam antea, in publicos hoſtes incubuerit. Verum quicquid te totâ eâ re compertum habeo,narrabo nunc tibi,quàm-veriſſime potero. Audis ſponſionem hiſtoriæ, Elvidi, quæ vereor,ne non ſatis huic ſcriptioni conveniat: literæ enim ad amicos, de rebus privatis & quietis, tenui ac populari ſtylo contexuntur: accuratum autem ſcribendi genus, & ille verborum velut ſplendor, qui ex maximarum rerum tractatione ſponte gignitur,cum tantum à familiari & quotidianâ conſuetudine abhorreat, in epiſtolâ laudem non habet. Adde,quòd ex paupertate latini ſermonis nunc laboro,cujus divitias domi aliquando habui: tota enim illa pure & latine ſcribendi facultas,quæ à te plurimi fiebat, jampridem exaruit,ab eo ſcilicet tempore, quo per honeſtiſſimos publicorum munerum gradus decurſo meliore vitæ ſpacio,huic tandem foro,tanquam ad ſcopulum, affixus,

fixus,atque adhærefcens, Gallica noftra pesſima,Romanis & Græcis longe optimis,cogor anteponere. Sed fas fuerit ex fcribendi genere,laudem afpernari,homini laudem minimè quærenti, & nunc apud te,alieno periculo peccanti. Aggrediar itaq;, quoquomodo poſſum,ad id,de quo me tibi dicturũ recepi.& ultro pollicitus fum. In Gafpare ColignioAdmiralio(is enim vir,caput & author conjurationis dicitur) fuére præter nobilitatem generis, & dignitatem, quam ab Henrico Rege amplisſimam confecutus eſt,nonnullæ item aliæ virtutes,aut faltem,ni fallor, virtutũ effictæ & adumbratæ imagines: rerum videlicet humanarũ ufus maxim9,in tractandis & explicandis negotiis magna cura,ratio,diligentia,folicitudo,fummum ſtudium, & ingenium, vigilantia, cogitatio,asſiduitas,(nullum quippe tempus illi vacabat unquam aut à fcribendo,aut à commentatione domeſtica, aut à rebus agendis,) abſtinentia quoq; ab omni genere voluptatum, quibus adolefcens liberius indulferat: nõ mediocris etiam rei militaris fcientia,cognitio atque ufus:fic tamen,ut externo & civili bello juxta infelix,hoc poſteriore magis claruerit: trahendi, quàm conficiendi belli dux melior: fortunam autem adverfam tulit patientisſimè,ac fupra quàm cuiquam credibile fit,ut gravisſimos ejus ictus & vim totam in fe arceſſere,dum nimis contemneret, videretur. Cujus rei documentum,præter cætera multa,hoc habeo, quod, quâ die Erici,Andium Ducis,virtute & felicitate,iu Pictonum finibus ad Moncounturium memorabili pugnâ profligatis partium viribus,& cæfo ad internecionem usq; omni pene exercitu,victus & fauciat9,fuga falutem fibi petierit: illâ inquam die,fub noctem placide & quietè cœnaſſe, & à cœna,manu fuâ luculentas literas ad confociatas civitates fcripfiſſe dicatur,quæ poſtea funt interceptæ: in quib9 (ut aliud nihil) tranquillitatem certe ingenii, & fecuritatem animi facile recognofcas. Has,atque alias nonnullas virtutes,feu virtutũ fimulachra, ingentia vitia (ut ajunt) æquavere: nam qui eum propius, & ex quotidianâ vitæ confuetudine nôrant, fævo, truculento,& immani

animo fuiſſe affirmant:non parcere,non niſi atrociter mi-
nari,neminem laudare, cæteros, præſe mortales parvi fa-
cere,amicorum & propinquorum, quos chariſſimos ha-
buit,conſilia contemnere,non cuiquam credere,plurimū
diffidere, cunctatione quadam nimia,& lentitudine,rerū
bene gerendarū maximas opportunitates corrūpere, in-
juriarū haud facile obliviſci,ſuſceptas ſemel inimicitias
nunquam deponere,ulciſcendi vias omnes tenere,ample-
cti, in eam unā rem præcipue incumbere,gloriæ cupidita-
te ardere, æſtuare cujuslibet rei periculum facere,dum
ſiquid ei ex eo gloriæ accederet,in poteſtate perpetua,atq;
in imperio ſemper eſſe velle ac cupere: ea re potiſſimum
fieri,ut bella ex bellis ſereret , ut diſſidiorū cauſas & mo-
menta quæq;minima urgeret, ut pacē in bello,nō pacis a-
more,expeteret,ſed quo,reparatis&reſumptis virb9,bellū
acri9 multò quàm anteà inſtauraret.Regiū porrò imperiū
pati ipſe nō poterat,aſſuet9 jam parere nemini,aut poti9,
delibata & deguſtata dominandi dulcedine &majeſtate,re-
gia fere omnia jampridē domi cōſpiciens : nam, ut cætera
omittā,altiſſima inpace,comitatuRegio incedebat:&,quod
nemini unquā licuiſſe puto,ex multisGalliæ Provinciis,&
ex omni nobilitate Gallica , viros habuit velut cuſtodes
corporis ſui,quos nō ære privato aleret,ſed publica pecu-
nia,hoc eſt,ea,quā ex religionis ſuæ hominib9, novo more
privat9 , pro libidine cogebat. Piget plura referre, & hoc
ipsū quicquid eſt, quod attigi , nonniſi neceſſario feci, ut
ea,quæ ſequuntur illuſtriā magis,magisq; in aperto ſint.

Ad undecimum Calend.Sept.,vulnerato ex inſidiis,Re-
giam prope,Colignio , Rex Chriſtianisſimus, in Amiralio
Franciæ, ſuam majeſtatem læſam,pro eo ſane ac debuit æ-
gerrime atq; indignisſime tulit:percuſſorem fugientē illi-
co jubet ſummâ celeritate & cura conquiri,prehendi, re-
trahi: quæſtionem iis etiam mandat,quos ſeverius & dili-
genti9 inquiſituros exiſtimabat,de re tota,de conſilii cau-
ſa & origine, deq; authoribus & conſciis acerrimè quæri,
& in eos omnes gravisſimo ſupplicii genere animadverti,
ad inſigne poſteritatis exemplū præcipit.Eadem die Coli-
gnium

gnium ex vulnere decumbentem, Regina matre, fratribusq; duobus comitatus adit: eum perhumaniter affatur, comiter & benignè appellat: suum dolorem, atq; injuriæ & illi & sibi illatæ sensum acerrimum testatur, vindictam & pœnam, quæcunq; jure ac legibus sumi possit, à facinoroso se expetiturum pollicetur: si tibi timeat, cubiculum in Regia, aut custodes, si malit, offert: deniq; omnia quæ vel ad facinus puniendum, vel ad ægritudinem animi leniendam, vel ad corporis dolorem minuendum pertinerent, humanissim9 Rex & optimus, ultro spondet ac præstat. Illi autem statim vulnere accepto, & qui cum eo erant omnes ferè, Guisianos palam & apertè execrati. Regē ipsum, Reginamq; matrem & Regis fratres, invicem admurmurantes insimulabant. Accurritur totâ ex urbe ad Colignii ædes, præsertim ab iis, qui ejus sectā rationemq; vitæ in Religione sequebantur. Clamant omnes, indignum facin9, & certè videbatur: fremunt, frendent dentibus, & nunc Guisianis, nunc tacitè Regi ipsi, nunc planius & apertius Reginæ matri, Regisque fratribus minantur: pars etiam Regem adit, atq; ipsi coram inverecundè & impudenter vulnus exprobrat. Colignius ipse, ut jam dixi, à Rege aditus, se captum manib9, & mutilatum, capite menteq; validum ac firmum esse Regi ipsi affirmat: quas res hactenus gesserit, non manibus eas, sed animo gessisse. Has verborum complexiones & ambages satis interpretabatur oculorum ardor, torvus aspectus, totus denique vultus, irarum atq; odii æstus ingentes arguens, ac truculentum atq; immane quoddam scelus portendens. Rex tamen Christianissimus, Reginaque mater, & Regis fratres, qui tum aderant, nihil mali suspicati, hominis iræ, ac justo, quem credebant dolori, facile ignoscebant, & ex suo ipsorū sensu de illo & aliis omnibus, æquissime & humanissime judicabant, quin etiam suam ipsorum indignationem ad illorum iram adjungebant, usq; eo dum sequenti die indicatum Regi est, in interiore Admiralii cubiculo inita esse consilia de trucidando Rege, Regina matre, duobus Regis fratribus, & omnibus procerib9, deq; Regio imperio in Gallia abolendo,

 aut

aut à Valesiis ad aliam gentem transferendo. Mirari Rex, neq; initio credere, qui sibi conscius esset, suæ in id genus hominum clementiæ, mansuetudinis, benignitatis, & liberalitatis: moranti atq; ambigenti, Index maximi inter illos nominis & spectatæ fidei affirmat, se cõjurationi interfuisse, & metu, ne, recusans jurare, opprimeretur, cum cæteris jurasse, sed lingua tantùm, mentem semper, ubicunq; Regis salus periclitetur, injuratã gesturũ si de Guisianorũ tantùm cæde actũ esset, aut si Regi ac Reginæ matri, & Regis fratrib9, quibus vitam sæpius acceptam ferat, parceretur; nihil sibi unqvam tanti futurum fuisse, ut socios, optimos qvidem viros & pios, Regisq; anteà observantissimos, sed nunc ira præcipites, & de auctore vulneris, opinionis errore lapsos, indicaret: sed ita rem esse, nisi Rex sibi, suisq; caverit, omnes inter cœnandum perituros; simul & sperare se, Regem periculum vitasse contentum, iratis & errantibus, non scelere aut neqvitiâ peccantib9, pro suâ perpetuâ clementiâ ignoturum: qvæ ne spes eum frustretur, vehementer etiam atqve etiam Regem orat, ac flens obsecrat. Confirmatus à Rege, & bono animo esse jussus, exeqvitur inde, qvando, ubi, & à qvibus conjuratum sit, qvi, qvo ordine ad cædem destinati, quæ, quibus ducibus partita ministeria, qvæ consilia in omnem eventum capta, sive res successerit, sive non successerit, & sive pax seu bellum cum Catholicis sit futurum. Magnam Regi fidem faciebat Index ipse, qvem semper Colignio addictum, & ab ipso probatum sciebat, tum etiam rerum ipsarum suis circumstantiis ac notis expressarum indicia, cum ecce alter index, & tertius, diversis temporibus, nec ita longo intervallo discretis, ex eodem conjuratorum grege, mirantes alii alios, cùm se quisq; solum futurum conjurationis delatorem putaret. Idem prors9 constitit, omnibus seorsim auditis, indicium: conjurationis locus ac tempus idem, personæ eædem ac totidem, eadem futuræ cædis hora, eadem munerum inter conjuratos distributio, idem eorundem per eosdem interficiendorum numeros, eadem consiliorum in utramque partem ratio: nihil varium, nihil dissimile, convenientia

omnia

omnia Rex nullum amplius dubitationi locum esse ratus, matrem, fratresque, & de suis consiliariis sapientissimum & spectatissimum quemque vocat, rem, sicuti indicata erat, proponit: tres, quos retinuerat indices, audiri jubet: audiuntur, & rem omnem, ut anteà Regi, sic nunc apud Concilium exponunt. Admiratio terrorque omnes occupat, sed magnitudo periculi ad deliberandum & maturè præcavendum excitat. Itaque remotis indicibus deliberatur. Senes doctrinâ & usu peritissimi, summis & periculosissimis morbis, summa & extrema remedia adhibenda censent: occurrendum esse conjurationi quamprimum, & quod nefarii homines molirentur, id confestim in sceleris authores regerendum: ferro rem statim aggrediendam. Rex, Regina mater, & Regis frater uterq; severitatem istam & celeritatem perditorum quidem hominum audaciâ & scelere dignam esse, sed æquius, & perpetua Regis in eos clementia dignius sibi videri, rem omnem amplius quæri, interim eos, qui conjurasse dicantur, comprehendi. Tum Senes, ab executione hîc incipiendum esse dicere: in re apertâ, tot casibus obnoxiâ, tantoque impendente periculo, non esse longum quæstionis ordinem, & litium moras ac dilationes expectandas: cum audacissimis, iisque plurimis, rem esse: Regem præterea temporis angustiis urgeri, puncto temporis maximā rerū momenta verti, frustra occasionis tarditatem expectari, ubi dies una, vel hora potius, magnam cladem sit allatura. Ad ea Rex, se non saluti suæ tantùm, sed famæ etiam & existimationi consultum velle: si res amplius quæratur, & conjurati comprehensi convincantur, utrique simul prospectum iri. Quid enim dicturas gentes exteras? ad ulciscendas videlicet veteres injurias, prætextū conjurationis esse quæsitum: ita verò sibi à majoribus traditum imperium, sic se à teneris annis ab optimâ matre educatum & institutum ne quem inauditū condemnaret, ne quem indemnatum, necari pateretur: religionem sibi esse, indicta causa, de quoquam statuere: malle se dubium vitæ, quam certum

famæ atque animæ periculum adire: se sperare, quoniam res indicata sit, utrumque, sine cæde, vitari posse. Mitte verò istam spem, Rex nimium clemens, iniquit ex illis senib9 un9, Conjurati hujusmodi occidi fortasse statim possunt: capi verò, pauci, nec sine cæde, poterunt. Et (ut tu insidias effugeris) certe quartum civile bellum non effugies, ac tum repetentur illæ rapinæ, incendia, direptiones, conflagrationes, ruinæ, quibus Galliæ tuæ adhuc miseræ sunt: & dum conjuratis hostibus nimium parcis, fidelissimorum atque optimorum civium prodigus fueris, & in patriam crudelis, cujus novissimum casum, inopportuna ista clementia accelerare velle nunc videris. Hæc verò proditæ abs te patriæ fama, Rex optime, hæc conscientiæ labes inprimis, vitanda tibi est: nam pulcherrimum & necessarium factum, omnes æqui & boni laudabunt, quod scimus tibi omni jure humano atque divino licere: nec desunt, quæ tibi afferamus, exempla, si res longam poti9 orationem, quàm celerem executionem desideraret. Age Rex, serva te, serva tuos, serva nos omnes, serva patriam. His mot9 Rex, cùm aliquantum cunctabundus in attentissimâ cogitatione defixus stetisset: Quandoquidem igitur (inquit) ita maxime expedire, ac legibus divinis atq; humanis congruere vobis videtur, ita fiat. Deum Optimum Maximum oro, sic mihi adsit, & rei, quàm invitus nunc paro, secundos ac prosperos exitus largiatur, ut ego depellendæ à me, non inferendæ fraudis causâ facio. Tum accersitis iis, qui ad eam rem maximè idonei visi sunt, imperat, ut in eos tantum animadvertant, quorum inter conjuratos nomina delata & perscripta erant, à cæteris prorsus abstineant: maximè vero, ut seditionem popularem ac vulgi tumultum prohibeant: caveant, ne in insontes, sontium occasione, sæviatur. Abeuntes ad imperata facienda, revocat semel, atque iterum, ac tertiò. Ter revocato, ter repetito mandato, non nisi ad extremum, liberiùs à Senioribus increpitus, in Concilii suasione & judicio permansit. Ergo tandem stat sententia. Plectuntur Conjura-

jurati, albeſcente jam die, qui Bartholomæo ſacer & feſtus eſt: ſed ut accidiſſe plerumque in hujusmodi rebus compertum eſt, neque Conjurati omnes, & aliquot non conjurati ceciderunt. Quin etiam plebs, inſidias Regi factas, & conſilia de urbis hujus vaſtatione & excidio habita audiens, Principis & ſuo accenſa periculo, nonnullo quoque novæ Religionis odio, pasſim, & in quosdam temere ſæviit, quos ut religionis, ita etiam conjurationis Colignio ſocios putaret. Quod malum etiam ad aliquot alias Franciæ urbes manavit, & contra Regis voluntatem atque edictum plerique interempti ſunt. Nemo id gravius tulit, quàm Rex ipſe. Sed hæc eſt, Elvidi, quemadmodum initio epiſtolæ poſui, multitudinis natura, ut autocioſa placide quieſcat, aut impotenter tumultuata, crudeliter ſæviat, modum nunquam teneat. Ac quidem, nunquã deſunt inter cives ubicunque terrarum, odia, invidiæ, jurgia, lites, quibus etiam omnibus, ex poſtremo civili bello, Galliæ noſtræ redundabant: vix enim unquã eſt, ut inter victores victosque, tam cito ſolida fides coaleſcat. Itaque dum alii ſe vindicare Principem exiſtimant, alii ſuas ulciſcuntur injurias, alii inveteratum odium explent, nonnulli etiam prædæ aviditate rapiuntur, Regis æquisſimi voluntas negligitur, Regium Edictum non attenditur: Regi ingens doloris materia naſcitur, qui nihil acerbius in vita unquam vidit, quam eorum, quos ſervare ſummè cupiebat, interitum. Sane quicquid ab optimo Rege & civium ſuorum amantisſimo proficiſci poteſt, id omne (quantum in ipſo fuit) Carolus Rex Chriſtianisſimus cumulatisſime præſtitit. Vix præterierat hora diei prima, quam nos ſeptimam numeramus, cum Edicto cædes amplius fieri vetuit, ſi qui deinceps conſpirationis affines eſſe dicantur, comprehendi jubet: homines armatos, alios vicatim conſtitui ac diſponi, alios urbem circumire, qui plebem contineant & compeſcant, mandat: tertia poſt die in Senatum venit: ex Senatus ſententiâ adverſus ſeditionem popularem grave decretum facit: author eſt ut perſcribatur, ut

reci-

recitetur illico : adest ipse perscribenti & recitanti : deinceps singulis diebus per Præconem repetitur : cruces totâ urbe defiguntur ad tumultuantium terrorem ac pœnam; mittuntur in omnes Provincias ad Prætores aut Proconsules Edicta, quib9 cædes districtè vetantur: novæ Religionis homines in Regis fidem ac tutelam recipiuntur; qui eorum quempiam occiderit, ejus caput sacrum esse jubetur: pacificationis Edictum quodammodo confirmatur, decretæ præterea sunt in tumultuantes quæstiones severè: animadversum in paucos scio. Sed quid agas? in tanto tumultu aliter fieri non posse, nec expedire, facile tibi, Elvidi, atque omnibus reip. gerendæ peritis persuaserim. Illud verò omnem clementiam exuperat, quod in vindicandâ conjuratione, omnium, quæ post homines natos factæ sunt, audacissimâ & sceleratissimâ, atque in summa ærarii inopiâ, tamen cæsorum bona omnia libris eorum concessit Rex clementissimus: & quibus non modo patrimonia, verum etiam honorum ac bonorum spem in perpetuum adimere jure læsæ majestatis & perduellionis poterat, eos paternis bonis donatos, cæterorum nobilium loco habitos, ad omnia præclara & summa reservavit. In unum, ex tanto cæsorum numero Colignium, conjurationis fontem, jure ac legibus per Senatum Parisiensem agi voluit, ut conjurationem factam esse, maximi & gravissimi Senatus judicio constaret. In reliquos autem inquiri vetuit: satis habuit patere omnibus mortalibus, consilia inita esse sui trucidandi, & Regni evertendi: conjurationis pœnam aliam non expetivit, quàm qualem & quantam magnitudo periculi, & celeris remedii necessitas postulabat. Reginæ verò matris in comprimendis seditiosis prudentiam & consilium, & in conservandis afflictis curam & solicitudinem, nemo unquam satis dignè scripserit: nihil unquam tam anxium, tam sollicitum fuit, quàm funesto illo die sapientissima & clementissima omnium fœmina: quæ frustra se in bello pacem semper spectasse videbat, si pax erat alterutris perniciem allatura, &, si toties conciliatæ compositæ-

positæque pacis laudes sua, una dies deletura: Quid heros ille Ericus, Regis frater, Andium Dux? quàm benignè, quàm salutariter laborantibus succurrit? Omnia antea dederat Principis optimi, generosi, fortis, magnanimi, gravis, gusti, benefici, liberalis, per omnem ætatem documenta: duo postrema civilia bella, attritis jam Galliæ viribus, suâ virtute, authoritate & felicitate confecerat, certa patriæ salus, & unicum reb9 nostris perditis & afflictis præsidium; pacem sancitam à Rege, primus & maximè omnium coluerat, Edicto pacificationis supra quàm dici possit, obedientissimus, atque ut belli fulmen, ita pacis vinculum extitit. Jam verò nunc, si de Alenconio Duce, altero Regis fratre, Principe generosissimo, clementissimo, atque optimo, si de reliquis proceribus ac primariis viris dicere hîc instituam, vereor, ne longa nimis sit Epistola: quorum profectò omnium incredibilis quædam & singularis non modò publica prudentia, consilium, fortitudo, severitas in cohibendo cœco plebis impetu & furore, verum etiam privatim in periclitantes misericordia, benignitas, & humanitas enituit. Palatia namque Principum, itemque nobilium & potentiorum, imo etiam, mediocris fortunæ hominum domus, omnibus tanquam in Asylum confugientibus patuerunt: ubi non modò tecti conservatique sunt, verumetiam piè, religiose, atque hospitaliter invitati, & omni genere humanitatis liberaliter accepti cultique. Nemo est paulo honestioris loci & conditionis Catholicus, qui non aliquo à se tecto & conservato gaudeat. Omnes item, qui ex illo incendio evaserunt (non autem ita multos absumpsere seditionis flammæ) aliquem ex Catholicis, suum conservatorem, suum patronum & parentem agnoscunt: plurimique jam hâc tanta nostrorum bonitate, & æquitate, in viam ad nos redierunt: atque hi, illos conservatores suos: illi, hos à se conservatos, mutuo ac pleno jam amore diligũt: nec, post miserũ illud & calamitosum religionis dissidium, conjunctiores unquã fuêre Gallorum animi: ut seditio illa, quæ tantùm boni, &

tan-

tantum concordiæ esset allatura (quamvis horribilis) pene tamen optanda fuisse videatur. Hæc, ut scripsi, ita gesta esse, partim mihi ipse conscius sum, Elvidi doctissime atque sapientissime, partim ab iis hominibus accepi, quos rebus omnibus, quæ tum gererentur, interfuisse non dubito, & à spe, metuque ac studiis partium semper liberos esse putavi: nihil autem unquam profectò apud me tanti fuerit, ut sciens fallam. Quod si ex veteribus Græcis unus rectè olim monuit, nervos esse sapientiæ, non citò credere: non suspicioso isto & maledico tempore, assensiones omnes mihi videntur præcipue sustinendæ, ne fidem & authoritatem nostram temere auditis adjungentes, opinionibus vulgi rapiamur in errorem, & in maximâ rerum ignoratione versemur. Sed liceat mihi (quæso) nunc apud te parumper eos homines insectari, qui in Aulis Principum otio diffluentes, ex fraude toti compositi, dum per luxum & ignaviam ætatem agunt, falsis & mendacibꝰ sermonibus omnium mentes commovent. Hos ego, ex toto vitæ instituto, famigeratores, prisco nomine soleo appellare: ii verò sunt, qui rumores omnes, & rumorum auras ventosque colligunt, afflant, qui obscœna carmina & famosos libellos spargunt, dissеminant. ediscunt, recitant propalam ac memoriter: quicquid tectum in ipsis est aut involutum, si modò flagitiosum sit, copiose explicant: denique, nullo alio scriptorum genere delectantur. Quibus certè, nulla unquam veri, nulla honesti, aut recti cura fuit: unum tantum studium est, ut cum aculeo faceti, in conviviis modestos viros rodant, vel in circulis, vellicent, vel apud Principes suos, de matronarum adulteriis; dedecore familiarum, aut quod gravius est, de exterorum etiam Regum ac Principum erratis & vitiis, multa fingendo, multa comminiscendo, & multa mentiendo, semper loquantur, vel in aures insusurrent. Quorum profecto hominum ridenda fortasse levitas esset, qvanquam cum summa animi pravitate conjuncta, nisi jam compertum nimis haberemus, nullam rem aliam plus afferre detrimenti negotiis

Prin-

Principum ac populorum, quorum persæpe res magnæ, opinione & famâ inclinantur & vertuntur, nihilque plus habere momenti ad dissuendas & disjungendas Regum inter se ac Principum voluntates & amicitias, quas tueri & ornare optimus quisque debeat amore reipublicæ. Comprimendi itaque mutuis bonorum auxiliis mihi viderentur esse hujusmodi sermones, & coërcendi hi homines, qui in alienâ civitate iniquè curiosi, maximorum Regum & præstantissimorum populorum famam nomenque, ultrò, maledico dente lacerant & cruentant. Ego verò, etsi satis intelligo, quid Principi meo in suos cives licuerit, id omne suæ tantum notionis, cognitionis, suique judicii aut arbitrii esse, tamen quod eum semper magis existimationis bonæ, quàm imperii memorem & cupidum esse cognovi, nec recusaturum putem, quo minus omnes æqui & boni de suis rebus audiant & statuant, ideo faciundum esse mihi visum est, ut de istis, quæ hîc nuper acciderunt, diligentissimè perscriberem, & Regem Christianissimum ab obtrectatorum calumniis, non tam majestate imperii, quàm innocentiâ, vindicarem.

Conjurationem ergo factam esse, nemo extra conjurationem ipsam tam improbus, aut tam impudens erit, qui negare audeat. Ac præter illos tres conjurationis Indices multi Conjuratorum cum cæderentur, exclamârunt, se non sine numine pati, quæ in alios machinati essent: comprehensi post illorum cædem alii, non omnia quidē, sed nonnulla, quæ ab indicibus delata fuerant, apertè confessi sunt. Quæ ab indicibus, quæque à confessis, de singulis rebus, enunciata fuerant, ea deinde omnia per Senatum quæsita, explorata, perspecta, patefactaque sunt, prout actis Curiæ testatum & consignatum continetur. Quòd si non indicibus, non confessionibus reorum, non ipsâ rerum fide, non Senatus ipsius judicio convicta & constricta conjuratio teneretur, sed suspicionibus & conjecturis ad eam perveniendum: parum credibile, scilicet, esset, in istis hominibus tantum scelus, qui in luce Franciæ, atque

adeò

adeo in oculis omnium gentium, Regem, ex occultis primum insidiis ad Meldensem urbem, deinde aperto bello aggressi sunt, & in hâc civitate inclusum satis longâ obsidione, quamvis irritâ, oppugnarunt? Quid verò eis defuit, quod, si adesset, eos conjurasse crederemus? audaciâ ne? quæ per annos tradecim partim clam insidiando, partim aperte & propalam cædendo corroborata, omnia, quæ periculosa & capitalia per se sunt, levia jam, facilia, secura, ludos denique sibi esse ducebat: Tum autem confirmatam consuetudine & vetustate audaciam, Colignii vulnerati dolor atque ira ad omne scelus efferaverat. Age verò, quæ spes illis aut fiducia potius defuit? perficiendi ne sceleris? cùm omnia factionis capita & audacissimi quique, ac manu promptissimi, in aulâ essent, quod nunquam antea accidisse putem: Rex contra imparatus, inermis, qui spectacula tantum cogitaret, & celebritatem illam atque elegantiam Ludorum, quos ornandis sororis suæ nuptiis, sumptuosissimos & magnificentissimos paraverat. An præmiorum sceleris perpetrati? qui trucidato Rege & fratribus, non modò securitatem sibi in perpetuum pariebant, sed Regnum amplissimum invadebant, aut ad quos libuisset, sine ullo negocio transferebant. An regni per scelus adepti, diutius retinendi? qui jugulatis Principibus & optimatibus, plebem facile jugum subituram credebant: Reges exteros, nobis fœdere vel necessitudine conjunctos, qui tantum nefas vindicare possent ac vellent, nimis longo intervallo à nobis dissitos, aut Turcico bello, vel etiam suo ac proprio, impeditos sciebant: Germanis se & Anglis, quibus sæpe mentiendo imposuissent, verba daturos sperabant. Quid si cogitata non perfecissent, aut deerat illis impunitatis spes, illecebra ad peccandũ omnium maxima? qui toties conjurantes, toties rebellantes, impunitatem consecuti fuerant: quibus conjurationes & insidiæ, quæ cæteris hominibus capitales & exitiosæ esse solent, solis erant impunitæ ac liberæ, solis gloriosæ ac præmiis & honoribus dignæ. Horum igitur de conjuratione si ni-

ſi nihil indicatum,nihil confeſſum, nihil perſpectum, nihil convictum,nihil judicatum eſſet,tamen eos magis non conjuraſſe,quàm conjuraſſe,contra quàm in aliis hominibus, miraremur.

At enim de indemnatis, indicta cauſa,ſtatuendum non fuit.Hæc quidem Regis erat,Reginæque matris,& fratrum Regis opinio : ſed vicit tutior Seniorum atq; Optimatum ſententia,ne Regi,dum in conjuratos quæſtionem parat, conjuratorum ferrum viſceribꝰ hauriendum eſſet.Sic accepimus Romanos Senatores,in Lentulo,Cethego, Gabinio,cauſæ dictionem non expectandam cenſuiſſe,ſedConſuli authores fuiſſe eorum quamprimum interficiendorum. An igitur,quod in liberâ civitate Conſuli, ex auctoritate Senatus licuit, id Regi, in Regno ſuo non licebit? Sed exempla non moror,ubi jus certum &exploratum eſt. Docemur autem ipſo jure Romano(quod tu imprimis,Elvidi,tenes)non ſolum noſtro Galliæ, in criminibus & judiciis non eadem,quâ cæteros, conditione eſſe illos , quos ſtatim puniri publicè intereſt, ut ſeditionum concitatores,ut duces factionum : atque in ſeditione prærupta, factioneq; cruenta; vel alia juſta cauſa,quæ moram non recipiat,etiam minoribusMagiſtratibus,à quibus appellatio eſt, licere punire,deinde ad Principem ſcribere, præveniendi periculi cauſa. Quid igitur,ipſi Principi , in extremo ſuo, ſuorumque omnium,& totius imperii periculo , in factioſos ac perduelles fas non erit ? Verùm , immenſus fortaſſe cæſorum numerus nonnullos offendit. Primùm, ne milleſima quidem pars cecidit ejus numeri,quantum iſti vociferantur : deinde , omnes, qui præter conjuratos, interfecti ſunt; inſcio Rege,invito,prohibente, dolente,& fortaſſe vindicaturo , interempti ſunt : In conjuratis autem, quantacunque multitudine cæſis, non quot ceciderint,ſed quot conjuraverint , attendendum eſſe, facile omnes mihi concedunt . atque ii maximè , qui à Romanis, legiones non ſolum decimatas,ſed interdum totas & integras ſecuri percuſſas, & à Moſe ſanctiſſimo viro , multa

 homi-

hominum millia trucidata meminerint. Adhuc igitur omnia constare video, Conjurationem factam esse, pœnas non solum expetendas fuisse, sed eo modo expetitas, quo per leges licuit: nec in numero cæsorum ullam Regis culpam esse: contraq; summam in eo laudem, quòd ne omnes quidem conjuratos interfici jussit.

Nunc ad ea, quæ vani homines, de nescio quò Regis in Amiralium odio, & de ejusdem dissimulatione diuturna falsò jactant, paucis respondendum est. Imprimis illud dico, ubi conjurationem factam esse constat, non esse de odio quærendum: nec enim, si odiosus erat Regi Colignius, ideò minus in eum conjuratio animadverdenda fuit: &, si de conjuratione dubitaretur, tanto verisimilior in Regem conjuratio fuerit, quanto citius in eum conjurârit quis, cui sit odiosus, quàm in eum, à quo diligatur. Sed nemo unquam profectò, posteaqvam Rex pacificationis *Edicto*, novæ Religionis homines pro civibus habere *voluit*, ullum ejus odium in quendam eorum vidit, non Colignius ipse, homo omnium perspicacissimus, & suspiciosissimus. Tantam autem in adolescente Rege dissimulationem, quæ tot viros, tam astutos, tamdiu, in tanta familiaritate, usu, consuetudine, tantaque sermonum & negociorum varietate fefellerit, existimare, hominis est in rerum naturâ, atque in hominum vita & consuetudine parum versati. Ne sexagenarius quidem veterator callidissimus, non Sinon aliquis, non Ulysses, vel minimam tantæ dissimulationis partem, ad breve tempus præstiterit. Quòd si (contra quàm natura patitur) tam veteratoria calliditas in juvenilem ætatem cadere posset, tamen ingenio ad omne integumentum & malitiam à natura composita, plurimisque & maximis simulationum & fraudum artificiis, & consuetudine fingendi, fallendique perpetua corroborato, opus esset. Rex autem Christianissimus, natura ingenuus, simplex & candidus est: quin etiam generosâ quâdam iracundiâ & calore apertior, quam fortasse Regi opus sit: ita verò per omnem vitam assuevit, ut liberius ac prom-

ptius

ptius animi affectum indicet, nec studia sua, aut voluntatis inclinationem, sponte se proferentem, occultare aut celare ullo modo queat. Quare desinant inepti homines atque imperiti, de adolescente Rege ad omnem ingenuitatem nato, & per ætatem omnem liberaliter ad honestam simplicitatem educato, simulationum & calliditatum portenta loqui: desinant odii ignes & ardorem ibi fingere, unde nullum fumum quisquam tamdiu viderit.

Sed illud de odio Regis & diuturnā dissimulatione imperitè dictum, apertissime convincitur & refutatur ea Regis ingenua professione, quæ conjuratorum cædem statim secuta est, & quæ tabulis Curiæ continetur. Nisi enim conjurationem esse factam constaret, cum posset Rex cædis auctoritatem defugere: quæ (malum) in tam astuto ac vafro (ut isti volunt) homine simplicitas, vel stupor potius fuit, per prætorianos milites. ac custodes suos cædem facere, & statim se ejus auctorem profiteri? Quasi verò non infra omnem astutiæ mediocritatem fuerit, de tam multis alios summittere, qui rem perficerent, aut per certos homines plebem commotam & actam, in eos, quos perdere vellet, immittere, aut etiam per eosdem ipsos custodes rem noctu perfectam abnegare, & à se in quosvis alios suspicionem derivare, ac deinde, ira ad tempus simulata, tandem placatum & exoratum, Edicto crimen abolere. Verendum (scilicet) erat, ut pauci illam provinciam susciperent, quam infiniti fortes viri veterum injuriarum memores, sibi, ni Regis auctoritas contineret, ultro sumpsissent: aut ne plebs Parisiensis Colignio infestissima, rem, præsertim ducibus magnis accensa, segnius exequeretur: aut etiam ne abolitio, in Regis defensoribus ac propugnatoribus semel usurpata, monstri instar obtineret, quæ in oppugnatoribus ac perduellibus ter repetita, familiaris jam & ordinaria videretur? Nemo Regi neganti non credidisset, cui ante conjurationem patefactam & convictam, vix creditū est affirmanti, cum ipsi fidem cæteris in rebus semper culta veritas astruxerit: in hoc autem facto, sua clementia

& lenitas, & singularis quædam in id genus hominum benignitas abrogaret. Obscura nox omnia texisset, & suspicio ad alios quosvis potius quàm ad regem pervenisset. Quæ igitur, obsecro, calliditas ista fuerit, quod celare velis ac possis, id ultrò profiteri? An non isti in æstimanda aliorum astutia & calliditate, suam ipsi simplicitatem, hoc est, amentiam & stultitiam, produnt?

Verumtamen quoniam audire de odio tantopere volunt, fateor sane Regem ex civilium bellorum acerbâ recordatione, in hujusmodi homines, odii causas plurimas & maximas habuisse, quas tibi, scio, & bonis omnibus probatum iri. Quater jam antea in Regis & totius Regni perniciem conjuraverant: ter Franciam totam exteris gentibus aperuerant: bellum impium ac nefarium Regi; patriæque intulerant: magnā civium partem à Rege, Regē à civibus, cives à se invicem disjunxerant: horum corpora ferro, igni, præcipitio, illorum animos rebellione & omnium scelerum immanitate corruperant: sanctissimis imprimis templis ac delubris vastitatem & ruinam; presbyteris & clericis, post cruciatus & laniatus ferissimos, necem attulerant: religiosissimis sepulchris revulsis, corpora Regum, & Principum, canibus voranda objecerant: omni denique jure divino atque humano violato, infinita scelera patraverant, quib9 singulis innumerabilia supplicia deberentur. Hæc in patria. Quid foris? Ut in patria cives, sic foris socios fidelissimos & optimos, à Christianissimo Rege, sic Regem à sociis, socios à se invicem, alios suspicionibus ac simultatibus, alios cruentis seditionibus distraxerant: cives cum suis Regibus, Reges cum civibus suis commiserant: omnia confuderant, miscuerant, perverterant. Atque hæc triplici tumultu. Quid? pacem quomodo Colignius coluit? Scimus cum exteris nationibus per eum sponsiones & pactiones factas: fœdera vetera contra pacificationis Edictum continuata, nova etiam icta. Quid delectûs tota Francia habitos referam? quid descriptiones equitum ac peditum tertio quoq; mense ad eum

mitti

mitti solitas? Quid dicam ei suas Indictiones, suos Quæstores, suum fiscum fuisse? Quid fœdus Hispanicum attentatum, ut, qui pace se diu stare non posse videbat, patriæ ruinâ se stabiliret? Sed nihil attinet ulcus istud modò tangere, & civilia mala commemorando renovare, quorum memoriam deleri oportere arbitrantur, omnes patriæ amantes cives. Ego, quod ad me attinet, totum istud defensionis nostræ non leve caput, malo omittere, quam non indulgere moderationi animi mei: aut vix dum bene obductam reipub. cicatricem, asperius refricando, dolorem mihi ipse facere. Utinam adversa nostra perpetuâ oblivione obruantur: utinam de illis sileant omnes literæ, nullusque sermo perennis sit; utinam reticentia & silentio eorum hominum, qui vivunt, discordiarum nostrarum causæ, rationes, & eventa apud posteros ignorentur, ne fortè exemplum de moribus nostris trahant. Interea verò nos singularem Christianissimi nostri Regis sapientiam, humanitatem & bonitatem imitari debere fateor, qui Colignium Admiralium, à quo se læsum, ac violatum sæpissimè credebat, cui uni omnia mala, quæ vidimus, quid autem mali non vidimus? accepta ferebat, non modò securum & salvum, ad conjurationem usque, optimâ fide præstitit, verum etiam donis amplissimis ac muneribus, ut hostis animum sibi conciliaret, cumulavit, nec dum liberalitatis & benignitatis finem facturus, nisi conjuratorum gladios prope districtos, & jugulo jam imminentes & quasi hærentes vidisset. Spirante profectò Colignio (ut totum illum de conjuratione locum aliquando concludam) cùm nihil Francia pacis neque secum, neque cum exteris esset habitura, Deus illum hominem in eam voluntatem impelli passus est, ut Regem atrocissimis minis tandem lacesseret: Deus (inquam) illum, Deus adegit, ut nefariâ conspiratione perniciem sibi accerseret, & patriæ salutē, quo uno modo poterat, maturaret. Idem (ut spero) consequentia eodem tenore fortunabit, & Franciæ tot bellis ac seditionibus afflictæ, discordiarum ac tumultuum, autori-

thoribus nunc tandem ſublatis, priſtinam pacem & tranquillitatem, cum Legum, Magiſtratuum & Judiciorũ auctoritate reſtituet: fidem, juſtitiam, pietatem & humanitatem revocabit: Juventutis raritatem ſobolis propagatione replebit: omnium bonarum & laudatarum artium ſtudia, quæ tot ſeditionum tumultibus proſtrata jacent, excitabit: ſuam militib9 diſciplinam, opificibus induſtriam, agricolis gratum almæ telluris cultum, mercatoribus tutum ac liberum commeatum: & florentisſimo quondam, ante religionis disſidia, huic Regno veterem dignitatem, ſplendorem & amplitudinem reſtituet.

Quamobrem omnes, in quorum manus hæ noſtræ literæ, tuo munere fortaſſe venturæ ſunt, Elvidi ſapientisſime, hoc loco monendi mihi videntur eſſe, ne Dei Optimi Maximi beneficium nobis invideant, ne Franciæ ſalute & à nefariæ conſpirationis periculo divinâ liberatione doleant, ne præclarum ac neceſſarium Regis factum calumnientur: nève falſos calumniantium rumores, credulitate ſuâ alant: ne eum denique inhumanum & crudelem eſſe dicant, aut exiſtiment, qui humanisſimos & lenisſimos patres, ſua in omnes cives indulgentia, & in novæ religionis homines clementia & benignitate ſuperavit. Clementisſimus Rex, toties devictis perditis illis civibus, à quibus erat obſeſſus, oppugnatus, atque omni contumeliâ violatus, ſeipſum illa difficiliore ac nobiliore victoria vicit: injurias omnes voluntariâ oblivione contrivit: perduellibus non ſolum criminis liberationem & veniam dedit, ſed priſtinam etiam dignitatem reſtitutam amplificavit: quæ, qui facerent, ſemper à veteribus illis ſapientibus (ut tu non ignoras) non tantum ſummis viris æquati, verumetiam ſupra omnem mortalitatem habiti, ſimillimi Deo judicati ſunt. Nunc verò, hæc ſingularis & divina virtus, quæ nullis unquam hiſtoriarum monumentis, nullis poëtarum carminibus ſatis laudari & celebrari posſit, non modo ſuâ laude carebit, ſed veteratoria quædam (proh nefas) & quæ in nullum hominem cadere posſit, fraus habe-

habebitur? Liceat mihi (quæso) exclamare in epistola. O ingratos hominum mores! ô tempora præclarissimis quibusque virtutibus infesta! ô miseros his temporibus homines virtute ac meritis egregios, nisi suâ virtute tantum ac non hominum gratia atque opinione, nitantur, nisi virtutem ipsam (ut par est) sui ipsius præmium ducant. Ante conjurationem vindicatam, Rex Christianissimus unus erat istis clemens ac fidus, unus ingenuus, unus simplex & apertus, unus istorum solatium, tutela, præsidium, unus amor ac deliciæ, unus omnia. Est hæc hujus seculi labes & macula, in præstantibus viris & optimè de genere humano meritis, non modò res pulcherrimas oblivisci, sed etiam nefarias, inauditas, quæque per rerum naturam & hominum vitam esse non possint, suspicari: Regum imprimis laudatissimorum famam incessere, veras ipsis virtutes detrahere, vitia falsa & incredibilia affingere. Nulla virtus usquam tuta, nulla majestas sancta, nulla dignitas inviolata. Nullóne merito suo, nullisne hominum judiciis unquam in arcem tutam, ac velut sanctam, excellentes virtute ac meritis viri, & sapientissimi Reges pervenient, ubi virtus & majestas, si non laudata, at saltem tuta sit? Quod si ab improbis, si ab imperitis ac levibus obtineri non potest, at certè à bonis & constantibus, & rerum peritis, præsertim ac omnibus Principibus, ac potestatibus facilè Regem Christianissimum spero consecuturum, ut apud eos, sua ipsi fama, suum nomen, & amicitia in perpetuum constet: quos insuper in Regis optimi rebus adversis & fractis, suis integris & secundis, cogitare decet, qvam sit varia vitæ mutabilisque ratio, quanta fortunæ volubilitas, quanta casuum humanorum varietas, quãta sæpe sit in iis, qui parent, non solum levitas, inconstantia, mobilitas, sed etiam contumacia, pervicacia, infidelitas atque perfidia: accidere posse (qua rerum humanarum vicissitudo est) ut & ipsi aliquando simili tempestate jactati, Regis Christianissimi, non solum æquitatem & moderationem in æstimanda sua injuriâ, sed etiam opem atque auxilium in depellendo ac-

propulsando, periculo expetant. Nulla unquã ætas tot seditionib9, tot in principes rebellionibus & conjurationibus infamis fuit: quòd si ad temporum iniquitatem & fatalem quandã hujus seculi calamitatem, accedant Principum inter se invidiæ, simultates, aut etiam odia, quomodo tandem Principalis auctoritas & majestas erecta consistat, ac non statim præcipiti casu ruat? Omnes autem populos, quibuscunq; pareant, & quocunq; Politiæ genere contineantur, cogitare & secum reputare oportet, nihil esse tã populare, nihil tam multitudini salutare, quàm pacem, quietem, & ocium, quib9 sine obedientiâ perfrui non possunt: nihil contrà ipsis perniciosius, quam seditiones, & imperiorum detrectationes: nihil exitiabilius, quã Colignios, seditionum, & inde miseriarum omnium, auctores: motus civiles & tumultus populares, Principibus molestos quidem illos, at raró calamitosos esse: multitudini autẽ semper ac statim miseros atque funestos: plebẽ omnium primam expilari, everti, laniari, conflagrare, & (quod gravius est) ista omnia pati in speciem quidem, ut sibi nonnihil boni, aut malorum allevationem quærat, re autem verà, ut turbarum ac factionum ducibus, scelerum impunitatem, aut etiam opum & honorum accessionem, nimis credula & simplex afferat. Multas Colignius Regi, Reginæ matri, Regisq; fratrib9 molestias exhibuit, necem etiam, quã Deus avertit, machinatus est, ac plebem Gallicam omni genere malorum miseram reddidit: imo de nullis pej9 merit9 est, quàm de suæ religionis hominib9, quibus (licet in vero Dei cultu errantibus) tamen modestis sane ac quietis, indignas vexationes ac miserias attulit, dum illos à Rege, Regem ab illis disjungit: dum illos in Regem, Regem in illos armat: dum plebem Catholicam in multos ejusce religionis imbelles, inermes, pacis etiam & otii amantissimos odio seditiosorum accendit. Quæcunq; incommoda, quæcunq; mala, novæ religionis homines, toto Regis Christianissimi regno passi sunt, ea omnia à Colignio & paucis aliis profecta sunt. Postea enim quam Coligni9, religione in factio-

ctionem versâ, illos cum Catholicis commisit, agiq; cœptũ est, utra pars esset, non utra Deum melius sanctiusq; coleret, tum demum extitere illa non solum in armatos judicia, proscriptiones, prælia, sed in inermes & quietos, plebis Catholicæ convivia, pulsationes, explicationes, ex urbibus ejectiones, interdũ etiã cædes & trucidationes: unde vindictæ atq; odia implacabilia, quæ etiam in pacis temp9 redundarent, & perpetuam turbulentis viris seditionis materiam præberent. Nemo hominis morte tantum boni consecut9 est, quantũ illi ipsi, qui eum amanter luxerunt: qui eo vivo non modò sine curâ quiescere, sed ne spirare quidem sine metu poterant. Qui si aliquando sapere incipiant, vel potius, quia jam plurimi sapere incipiunt, ejus memoriã perpetuò oderint, & quot eo vivo mala subierũt, tot eo nunc extincto, bona ab optimo & humanissimo Rege expectabunt & consequentur. Regem Christianissimũ, sicut jam dixi, natura clementẽ & lenem genuit: clementiã & lenitatem innatã, sapientissimæ atq; optimæ matris educatio conservavit & auxit: voluntas & consuetudo perpetua corroboravit; severitatis personam illam nuper conjuratorũ furor & periculi impendentis magnitudo ad breve temp9 imposuit, quã ut invit9 assumpserat, ita periculo depulso, statim, & eo ipso die, quo cœperat, sponte suâ deposuit: reliqua vita, clementiam semper â se cultã, nuper ad punctũ temporis pro communi salute leviter suspẽsam magis, quàm intermissam retinebit. Utinam reliquiæ pristini furoris, quæ citeriorẽ Aquitaniã adhuc exagitant, tã facilè sanentur, quam facilè Regi fuerit, suæ perpetuæ clementiæ & bonitatis partes constanter tueri. Quòd si quorundã pervicacia & obstinati animi duritas clementiæ locũ nõ esse sinat, sever9 fortasse cogetur esse Rex, qui ita meminerit parcere subjectis, ut nõ obliviscatur, debellare superbos: crudelẽ autem ut nulla res unquam antea fecit, sic nulla in posterũ faciet, non civiũ suorũ perfidia, non pertinacia, non temporũ iniquitas, non malevolorum sermo.

Hæc mihi de Rege meo, quem penitus novi, affirmanti,

facilè credes tu Elvidi, qui sponte tuâ, de optimo Rege sentis optimè: bonis quoque, & æquis, spero me probaturum: reliquis etiam, quorum animus æger est, ut verum persuaderem, hac epistola laboravi: quæ si longior fuit, quàm natura causæ & ratiò temporis postulabat, aut studia illa tua literarum, in quibus tanta cum laude & famæ celebritate versaris; abs te peto, ut hoc ignoscas mihi, præsertim cùm neque apud te sæpe in hanc partem peccare soleam, & in eo ipso, quod nunc pecco, maximorum & illustrissimorum virorum non modo auctoritate, verum etiam periculo, factum meum tueri, si velim, possim. Ego, qualis semper fuerit Rex, talis ut habeatur, vehementer opto: speroque fore, ut veritatis sol, integritati & innocentiæ Gallicæ brevi illucescat. Quod si tardius, quàm par est, acciderit, adversus improborum calumnias & levium hominum credulitatem obfirmati innocentiâ nostrâ, & meliorum ac sapientiorum opinionibus & judiciis nitemur, nec ullis paucorum iniquorum sermonibus ab æquitate & moderatione animi discedemus: tantum abest, ut nos Regis Christianissimi, Reginæ matris, Regis fratrum, Optimatum omnium, & totius Regni, unquam pœniteat.

VALE, LUTETIÆ PARISIORUM CAL. NOVEMBR. 1572.

† †
†

RESPON-

RESPONSIO STANISLAI

Elvidii ad Epistolam ornatissimi cujusdam viri, scriptam de rebus Gallicis & editam Anno Christi M.D.LXXIII.

Hunc esse Joachimum Camerarium existimo, ductus auctoritate, de quâ supra, & styli similitudine.

EPistolam tuam, vir ornatissime, de reb. Gallicis, his diebus accepi, inscriptam illã quidem nomini meo, sed quæ pri9 divulgata in aliorum manus pervenerat, quam mihi redderetur. Ut autem copia & elegantia luculentæ & venustæ orationis epistolæ illius, magna me voluptate affecit, sic & ipse legens, & aliorum sermones de iis rebus, quæ exponuntur, audiens, non potui non esse solicitus de bonâ existimatione tuâ, & desiderare mihi notæ prudentiæ specimen, & lætatus sum, in editis libellis non esse nomẽ tuũ expressum, ut magis dubiâ suspicione, quâm certa cognitione, non admodum honesta judicia fierent de autore talis scripti. In quo illo quidem summũ studiũ & maxima industria, & omnis ingenii vis, & doctrinæ facultas adhibita appareret, ut esset expositio splendida atq; speciosa & præclara, sed inter hæc cuncta nutaret labaretq; veritas atq; fides. Erantq; qui similem illam epistolam perhiberent comtæ & omni genere mundi sexus illi9 muliebri exornatæ ac redimitæ, pigmentis etiã atq; fuco coloratæ, quæ & animo levi sit atq; impudico, & corpore morbis confecto, & occultâ fœditate turpi. Non enim negari potest, quin epistola tua accuratissimè elaborata, & si qua esse sermonis latini potest his temporibus eloquentia, eâ sit illustrem in modum prædita. Quamvis tu artificiosê, ut homo solers & doctus, tibi caveas, cum splendorem abesse, sicut debeat in epistolâ, scribis. Verum non mihi solum sed etiam aliis tuæ Ironiæ & accismi & simulationes dissimula-

mulationesq; non ſunt ignotæ. Ac ne quid ego te celem, maximus amicorum, quemadmodum ais, tuorum: fuere, qui illum tantum adhibitum laborem congerendis egregiis verbis, & adeo curioſam compoſitionem, & operoſam extructionem, magis turgidæ & inflatæ orationis faciem, quam grandis & amplæ præ ſe ferre perhiberent. Sed hæc fortaſſe minus ad rem. Ego autem non poſſum non valde admirari, & mecum requirere, quidnam in mentem tibi venerit, aut omnino te impulerit ad patrocinium cauſſæ iſtius ſuſcipiendum, longo tempore exagitatæ, & in qua jam penè oculis expoſita iniquitas nefaria, & ſcelus execrandum ſeneſceret. Tam multorum narrationibus veritate rerum geſtarum demonſtratâ atque teſtatâ, palamque factâ tabulis quoque, ut dicitur, & ſignis. Non parvum neque leve eſſe oportet, quicquid eſt, quo commotus iſta aggreſſus es. Non enim puto pecuniâ te corruptum, aut honorum promisſis adductum, ut tam malam cauſſam defendere conareris. Niſi fortè, id quod eſt veriſimile, cupiditas gloriæ ad oſtentandum, quantum dicendo valeres, te incitavit, ut tanquam in famoſa materiâ experireris vim & facultatem naturæ tuæ, & eruditionis atque doctrinæ ſingularem efficacitatem. Quemadmodum Polycratem quendam feciſſe accepim9, accuſando Socratem, & defendendo Buſiridem. Quam tamen defenſionem improbans Iſoctates, aliâ quadam ſuâ correxit. Eſſe autem iſtam levitatem & tales ineptias haud recentes, te non fugit, cum illi antiqui eloquentiæ magiſtri, Gorgias atque Protagoras etiam hoc genus tractaverint. Etſi autem facile eſſe multorum mirifica ſcripta oſtendunt, propoſitum quamvis falſum & fictarum fabularum argumentum commentitiâ oratione explicare: non eſt tamen viri boni, & virtutis ſapientiæque laudem appetentis, mendaciis potius comprobandis, quam illuſtrandæ veritati operam dare. Cum longè præſtet, vera ſimpliciter aſſerere, quam falſa efficere callidâ diſputatione probabilia. Si præſertim falſitas manifeſta ſit, & explorata pasſim coarguatur, neque

ad

ad ullum utilitatis fructum in hac vitâ pertineat, ac poti9 malorum damnorumque det causas. Quod dico ob præclara & admirabilia scripta Fabularum veterum, Tragicarum præsertim, & similia. Quæ etsi confictæ sunt, bonas tamen & utiles admonitiones complectuntur, & exempla tam ad honestatem invitantia, quàm à vitiis deterrentia proponunt. Docent denique: Quid sit pulcrum, quid turpe, quid utile; quid non, secundum versum Horatianum. Cætera aut sunt futilia atque nugatoria, aut nocentia etiam ac perniciosa. Ut autem unius, qui in opinione est virtutis & sapientiæ, vera atqve honesta sententia, multum autoritate suâ publicè privatimque prodesse solet; sic ejusdem alicujus falsa atq; turpia commendans oratio valde nocet, & imponente simplicioribus de persona existimatione, & fallente eos verborum lenocinio. Neque verò tam reprehendendum, secundum Tiberii Cæsaris dictum, manum porrigere aliquem Medico majorem sexagenario, quam & manuũ & ingenii operas præbere improbis atque sceleratis ad facinorum nefariorum excusationem. Venio autem nunc post responsionem ad proœmium epistolæ tuæ, ad rem ipsam, commemoraturus deinceps ea, & quæ mihi in mentem venere, & alios audivi dicere. Neque enim tam hebete oculorum acie sum, neque adeo stupido animo, ut non veluti per nebulas quoque aliquid cernam, & videam considerando consentanea ac dissentanea. Plerosque vero, qui & tua & aliorum similia scripta legissent, sic affectos esse animadverti, ut contrarium eveniat iis, quæ vos conanimi efficere. Non enim modò eripitur his non admodum bona existimatio de vestrâ natione, sed augetur mala quoque. Multi etiam repetendo antiqui vers9, tibi, ut puto, non ignoti vaticinationem: Gallorum levitas: De levitate, inquiunt, ferri res poterat, sed cætera, quæ non volo recensere, & quæ jam in tonstrinis & triviis jactantur, sunt intolerabilia. Quæ igitur deinceps referentur, ea sic accipies, ut & meam sententiam demonstrantia, & indicantia aliorum, non

vano-

vanorum neq; improborum aut malevolorum hominum, sed virorum gravium bonorumque & de vestra natione benè sentientium. Atque ordiar ab illa tua sane bella enumeratione virtutum Amiralii, & vitiis oppositis, quasi imitatione Livianæ historiæ celebrantis Annibalem. Sed nescio quo pacto in vitiorum mentione, odii quidam aculei eminent, & conjecturæ malevolentiæ. Illud autem mirabile, quod facis Amiralium callidum atque versutum & valde suspicacem, qui non crederet cuiquam, plurimũque diffideret, & eundem mox quasi persona alia indutum producis simplicem peneque stolidum, & nimis credulũ, qui fidem habuerit iis, quos tam implacabili odio prosequeretur, qui susceptas inimicitias nunquam deponeret, & sese ita accedendo exitialibus plagis ipse unà cum consciis irretiverit. Sed de hoc postea plura dicenda erunt. Hoc & mihi & plerisque aliis abs te facile est persuasum: Istud nefariæ cædis facinus non imperante neq; instigante Rege, esse patratum. Quem tamen itemque Fratres si modestius atque consideratius laudares, magis ita bona illis fama conciliaretur, & celebraretur gloria. Ut enim exquisita convicia odii significatione, sic immodicæ laudationes assentationis specie fidem dictis detrahunt. De Reginâ ideo videntur supervacanea inculcata præconia, quod vestra peculiari lege fæminas gubernationis regni veta esse participes. Cardinalem Lotharingum & Amalium, & istam quasi prætoriam cohortem fuisse præteritam silentio quibusdam admirantibus, aliqui propterea hoc factum videri ajebant, ne initiorum istorum arcana attingerentur. Verum his modo in medio relictis, ad firmamentum causæ accedatur, quo ruente atque convulso labuntur & concidunt argumentationes tuæ universæ. Hoc enim ponis: Conspiratum conjuratumqve esse ad Regis, fratrum regiorum, Reginæ cædem, qui omnes simul cœnantes necarentur: Ad regni alienationem ab illâ familiâ & occupationem. Ejusque impiæ & detestandæ conjurationis caput & principem fuisse Amiralium. Atque cum

res

res in præſente diſcrimine verſaretur; ita antevertendum fuiſſe & avertendū imminens malum animadverſione repentinâ in hoc meditantes. Crimen eſt horrendum, & ſcelus non unâ morte, ſed ſi fieri poſſet, quamplurimis puniendum. Sed quo illud majus atrociusque crimen eſt, eò falſa inſimulatio ſcilicet audacior atque impudentior, & graviore pœnâ digna. Niſi autem res, de qua agitur, probatur & fit plana, verboſa loquacitate non obtinetur cauſa. M. Cic. traditur, gloriatum eſſe, quod in cauſa Cluentianâ fucum feciſſet judicibus. Oratio ea eſt in medio, argumenta ſunt crebra, atque de negotio ac controverſiâ non inanes verborum ſtrepitus, ſed omnia ſic confirmantur, ut ſtabilia conſiſtant, neque locum adverſario ad labefactandum relinquant. At tu tantum tamq; incredibile crimen, impii ac capitalis facinoris, breviter poſuiſſe ſat habes, & ita condemnas declamitando mortuum reum, inſultans cadaveri illius, & jacentem calcans. Non tu quidem ut mihi perſuadeo, ex animo, ſed iſtam vocem aliis commodans, quocunque ſane conſilio. Conſpirarunt inquis, autore Amiralio & conjurarunt, ſeſe Regem & regios ſimul cœnantes interfecturos eſſe. Juriſconſulti veteris ad Tyrannicam petitionem ut impiæ cædis factum excuſaret, narratur reſponſum: Non tam eſſe in promptu parricidium defendere, qvam patrare. Itidem profecto non eſt tam facile demonſtrare rem, quam commemorare. Indices inquis tres conjurationem detulerunt, & aliqui conſcii poſtea confesſi ſunt. Si de aliquibus in ludo talario frandatis verba faceres, frigida eſſet talis actio. Qui illi indices fuere? Quid hominis hic, iſte, ille? Quis in eorum dicta interrogando inquiſivit, Illi vero conſcii, quid narrarunt, ſi quid tamen narrarunt, ſua ſponte, non per cruciatus extortum, non pollicitis elicitum. Quid? nonne conſtat quosdam, ex quibus duo nominantur Cavanius & Bricomaudius, tormentis excruciatos etiam ſpe facta vitæ, ſi de conjuratione confiterentur, mori maluiſſe, quam ſe & alios tam horribili mendacio gravare. Juriſconſultus es, judi-

judicia exerces, causas cognoscis. Te ne igitur istis de rebus tantis adeo negligenter scribere? Jam ista tali & adeo non solum scelere infami, sed periculo formidulosa conjuratione tam subito cogitata deliberataqve, & illo loco tractata, concepta, inita: Quid constituto decretoque facinore, ad perficiendum provisum est atque instructum? Cur & quâ spe aggressio rei dilata? Ventum erat ad hilaritatem nuptiarum ab invitatis. An est obscurum, quo apparatu ac comitatu adventum sit? Jam isti, fac fuerint numero quingenti, sexcenti, plures etiam; tamne stupidi immò amentes fuere, ut neque cœnantes Regios uno loco, & præsentib9 circum ipsos semper non paucioribg quam mille D. satellitibus armatis, in urbe, ut ipse fateris, eis infestissimâ, ubi uno quasi momento plura quàm XXX. millia armatorum excitari possent, rem talem & tam præsens discrimen habentem aggrederentur. Et tu Regem imparatum & inermem fuisse, non vereris, affirmare? si de puerorum inimicitiis & insidiis isto modo differeres, haud scio, an ridiculum videretur ipsis pueris. Atque confugis ad hoc: Deum scilicet adegisse Admiraliũ, ut perniciem sibi accerseret, & cætera, quæ illo loco declamitas. Sane scimus nihil contingere accidereque posse rerum omnium nolente Deo æterno. Sed vide, vir ornatissime, nunquid converti possit ab aliquo id, quod abs te tam confidenter dicitur, Deum æternum permisisse, ut multa adversus pietatem & religionis sanctitatem in istâ urbe, multa in regno contra Jus, fas, fidem, consulta, tentataque, quæ velando, tegendo, excusando adhuc palliarentur, tandem aliquo insigni perfidiæ & impietatis facinore palam commisso, ad animadvertendum quasi promulgarentur, & tam omnium mortalium indignationem commoverent, quam Dei vindictam irritarent. Si enim placet, ordiamur ab Amboisensi negotio, & relinquamus superioris temporis deplorandas miserias; Cum quidem unius facti recordatio, nunc etiam animos omnium maximis doloribus afficiat. Teque non esse tam inhumanum planeque ferreum

scio,

ſolo, quin ipſe quoq; reminiſcendo ingentem ſentias triſtitiam & vix lacrymas teneas. Non enim poſſum neque debeo credere aut ſuſpicari, te fuiſſe approbatorem nedũ adjutorem Annæ Burgii injuſtiſſimæ condemnationis, & crudeliſſimæ necis. Cui quaſi clementiæ benignitas ea imperita eſt, ut poſt durisſimi carceris caveam ferratã, prius ſtrangularetur, quam ignis eum ardor attingeret, cum neque juris legitimo proceſſu condemnatus, neq: ullius delicti accuſatus, ne dum convictus eſſet, homo integerrimꝰ & innocentisſimꝰ, & pietate, probitate, doctrinâ præſtans. Et cui hoc ſolum crimen illatum eſt: Quod æternam veritatem patefactam verbo Dei, eſſe veram, certam, firmam diceret, & contraria huic falſa, dubia, inſtabilia. Cũmque ei objiceretur contumacia adverſus regia edicta, & Regiæ Majeſtatis contemtus: Quæſivit, quinam eſſet ſummus Rex, & huicne an alteri obediendum? Suo autem regi in terris, an non obnoxiè is pareret, qui pro illius ſalute ac vita gubernationeq; felice & tranquillâ asſiduo deprecaretur Deum æternum, ut impietate & ſuperſtitionibus exterminatis ex regno ipſius, & Rex & omnes cæteri compleantur cognitione veræ & ſanctæ religionis, quâ ſola veneratio Dei illi grata, & hominibus ſalutaris contineretur: paratus & promtus fortunas resque omnes ſuo regi & Domino in terris, ſi opus ſit, impendere & attribuere ſummo ſtudio & propenſisſimâ voluntate, ad interioris etiam usque tuniculæ exuvias. Quorum tunc non adminiſtratione & operâ, ſed autoritate & principatu, Rege Henrico mortuo, omnia ſint acta atque geſta, nunquid eſt meridiano, ſecundum proverbium, ſole clarius? Cum quidem aliter pleraque, ſi regis vita conſervata eſſet, eventura fuiſſe exiſtimentur. Non ignoro, quid ad iſta cuncta dici ſoleat, & tu ſatis plane indicas, Catholici nominis repetitione. Hoc enim illud eſt, quo ab hoſtibus veritatis cœleſtis quaſi ſpecioſo amictu veſtitur, quicquid impiæ fraudis & mortiferi erroris, & exitioſæ falſitatis, nec non vitiorum, turpitudinis, deformitatis invaſit in ſanctæ Ec-

clesiæ Jesu Christi doctrinam atque disciplinam, illi9 puritatem corruptelis, hujus severitatem indulgentiis depravans atque pervertens. Quid vero? an obliti penitus sumus, quid Jurati promiserimus, cum baptizaremur: Renuntiare nos omnia, quibus Diabolo inserviatur? An est alia huic acceptior & astrictior servitus, quā assentiri falsis & contrariis cœlesti veritati? quam vel sedere in cathedrâ pestilentiæ, vel in hâc sedentes stipare calliditate solertiæ, aut vi armorū? An alia re fides præstatur religiosi9, quam voluntate intentâ in legem Domini, & in hac meditatione continua die & nocte. Nihil valet contra ista ulla potentia dominationis, nulla consensio aut consuetudo longi temporis, nullæ humanæ leges, constitutiones, decreta. Quæ colligi multifariam solent, ab iis, quibus non expedit, quærentibus opes, jucunditatem, gloriam in hâc vita, convelli aut quassari id solium, quo omnis illorum bonorum spes nititur, & intorquentibus statim ad *levissimas* vitiorum notationes, terribilem hæreseos vocem, & isto quasi Gorgonis capite ostenso ita *putantibus* se vel formidine avertere, vel tanquam lapides efficere mutos posse, aversantes suis consiliis & actionibus universos, Interea non cogitatur, quanti clamores sanguinis profusi ad Dei æterni judicis & vindicis aures perveniant, & qui sit oculi illius conspicientis cuncta respectus, ad pertinacem impietatis pravitatem, & audaciam exercendi nefariam crudelitatem. Quod si omnio crederetur, esse Deum (quemadmodum in scenâ aliquando pronunciatum est) qui, quæ nos gerimus, auditque & videt, saltem accuratè, tanquam à malitiosis servis solet, ista tractarentur, ut Deus metui videretur, quem audirent lente illum quidem ad pœnas exigendas accedere, sed ad perseverantes in delinquendo tarditatem gravitate compensare. Verum (controversia enim ista ejusmodi est, ut ipse Deus ætern9 hanc dirimendam recepisse videatur, non solum dijudicando sed etiam exequendo) revocetur eò oratio, unde longiuscule sanè evagata abscessit. Ambosiense igitur negotium

qua-

quale obſecro eſt? An non ejusmodi, ut evidenter indicet Regis & regni inimicos & turbatores. Qui tum Rege Franciſco Juvene, in ſua manu habuerint Rempublicam, & ipſum Regem poteſtati ſuæ ſubjectum, nonne demonſtratum eſt verâ & dilucidâ expoſitione rerum illarum, perventurâ ad poſteritatem quoque, cum infamiâ cumulante alias ignominiæ notas, atq; dedecore eorum, qui conſuluére & ac egerunt ſempiterno. Nonne deprehenſum eſt crimen ſumtorum contra Regiam Majeſtatem armorum eſſe falſum atq; fictum? Sed fuerit aliquid ſuſceptum dignum animadverſione. Quid defendet quæſo? fidem jurejurando datam fractam, & illa fretos inque plagas implicatos, ita comprehenſos & crudeliter eſſe interfectos. An poterit ulla dies ſilentio obruere vocem morientis Oliverii, conteſtantis Deum & homines, accuſando Cardinalis Lotharingi ſævitiam & impietatem erga patriam, cujus ipſe lacrimabilis incendii cauſſa & fax eſſet, & exprobrantis oblatam injuſtisſimam mortem Burgio, & aliis, Regni Gallici fidelisſimis cuſtodibus, & Regis propugnatoribus? Conſiderentur deinceps ea, quæ facta ſunt toties, illis XVI. Menſibus, quibus Rex Franciſcus vixit, non ab ipſo Rege, ſed ab iis, qui Regiâ majeſtate abutentes ſuas opes ſuamque autoritatem ſtabilire & augere voluerunt, contra piorum conſiliorum ſalutares ſententias in conventu Fontanebleavienſi dictas. Quo tempore toto, quid non dolosè, fraudulenter, inſidiosè, malitiosè, conſultatum geſtumque eſt? Ad Principis Condæi usque contra fidem datam contraque fas & jus comprehenſionem atque cuſtodiam. Sapiens es, prudens es, etiam bonus vir, quemadmodum mihi perſuadeo, neque immeritò ornatisſimi viri nomen divulgatæ exprimendo apud vos epiſtolæ præpoſitum eſt. Fuerit aliquid mali tanquam ægrotantis regni, iſtamne medicinam adhibere convenit? quâ malum malo ſanaretur? Immo non ſanaretur, ſed fieret curatione majus atque inſanabilis. Quid ærumnarum ſecutum ſit in veſtro regno, non modo deplorat præſens ætas, ſed decantabunt

lacrymabilibus querelis posteri. Malorum autem & calamitatum caussas, de initiorum peccatis, non de eventis æstimari par est. Prætereantur interjecta media, contra vestras leges, eam potiss. qua regni vestri diuturnitas niti putatur, gubernationis regiæ quasi hæreditate delatâ ad sexum muliebrē, cujꝰ aliud est officium. Nosti enim, quid casta ac sapiens femina Penelope apud Homerum audiat:

Vade domum, exerceque tuas tibi res operasq;
Ad telam & fusum, famulas jussisq; coherce.

Erat de Principe Condæo pronunciatum solenni declaratione, vim & injuriam innocenti factam esse, cum summo ipsius honore & maximâ adversariorum ignominiâ, non represst hoc vel pudore affectos, vel aliqua ex parte debilitatos inimicos veritatis cœlestis, & statum regni conantibus labefactare. Pellexeruntque hi commoditate sermonis & promissorum magnitudine, sibique adjunxere fratrem Principis Navarræum Regem. Cum antea quasi anguinâ compositione gratia inter Principem Condæum & Ducem Guisium reconciliata esset: Et Poisiensis actus conventus, cujus consilium & apparatum tractatione & exitu frustrante, ita deinde mala malis nitentia creverunt. An est vero obscurum, quid Rege puero & Reginâ matre feminâ, aliquot post annos variis ambagibus & mirificis involucris consultum actumque sit? Quid ille celebratus triumviratus caussarum ad extremas miserias & ærumnas dederit? Quæ facta permutatio commutatioque fuerit edictorum Regiorum? Quibus artibus fides promissorum conventorumque elusa? Quid? an ignoratur, quâ simulatione â Cardinali Lotharingo & fratre ejus ventum sit in Germaniam congressus colloquiique gratiâ, ad optimum & illustrissimæ pietatis atque virtutis Principem Wirtebergicum? Et mox, quo pacto ipsæ fraudes sese indicaverint, crudelissimo vel potius immanissimo scelere nefariæ cædis Vassiacenæ? Omnium aliqui adhuc testes supersunt. Omnia literis mandata. Omnia clara, evidentia, certa. Rursum itaque bellum est commotum, & atroce prælio com-

commisso in Nordmania, & mox interfecto Duce Guisio pax rursum facta. Quæ sane aliquot annos sic duravit, ut magis ad renovandum bellum, quam pacem conservandam pleraque instituerentur. Sunt quidem omnes mortales naturaliter ad vitia quam virtutes procliviores, & peccata in hâc vitâ rectis factis crebriora. Quocirca præteritos errores communes ducere æquum est,& cavere in posterum,ne in eosdem denuo aliqui deferantur, videreq; ut undecunque boni cujuspiam caussa detur, quo bono priora incommoda corrigantur. Id tum non esse factum, ac potius fovendo odia ac simultates, occasiones quæsitas novarum cladium,quæ illis annis quatuor non tam firmæ &certæ pacis,quam dubiarum &instabilium induciarum, suscepta atque gesta sunt,declarant. Post quos annos bellum crudelius magisque cruentum recruduit.Nullius ferociam aut importunitatem, multo minus sævitiam aliquorum & omnis humanitatis oblivionem defendo. Flagitia atque scelera execranda esse fateor. Sed cum ad arma ventum est, præsertim civilia atque intestina, secundum versus Tragœdiæ:

Mars cæcus est, nihilq; quicquam providet,
Instar ruentis cuncta conturbans Suis.

Semper autem judicatum est: Dum bello & mutuâ oppugnatione res geratur,partes adversas omnibus viribus anniti utrasque, ut, hostibus victis, superiores sint,& ad eos opprimendos affligendosq; omnia machinari rectum esse ac decere: Pace vero factâ & reconciliata gratiâ,nihil pactis conventis & jurejurando prius & antiquius esse oportet. Atq; sunt miserrimi & infelicissimi ducendi,quicunque fidem non servant iis,qui ipsis fidem habuerunt.Bello sane teterrimo atque calamitosissimo renovato,& propositis edictis Regiis, quibus priora,de quibus,pacis & quietis in regno gratiâ, convenerat, abrogabantur,& mandabantur exterminationes eorum, qui non observarent docendo & exercendo per omnia religionem Papalem,mirificè sunt animi plurimorum commoti & irritati. Qui

ſemper expetiviſſent inprimis, non Romanæ religionis, ſed veræ atque ſinceræ incorruptum uſum. Is verò cum antea ſæpè ambigue concedendo impeditus fuiſſet, tunc planè & præcisè denegabatur. Non regis quidem (quemadmodum credibile facit de regii ſanguinis majeſtate honorifica exiſtimatio) ſententia, ſed aliorum, quorum ille arbitrio regnabat, & qui ſuis excogitationibus prætendebant nomen majeſtatis ipſius. Nam de Regina matre, quid dicam aliud? quam quod Maro ait: varium & mutabile ſemper Fœmina. Ut bonis autem & fortibus viris inſitum eſt atque fixum, potiorem eſſe atq; magis expetendam honeſtam mortem vitâ turpi: Sic iis, qui Chriſto fideles eſſe volunt, & huic ſeſe ſuaque omnia devoverunt, neque cruciatus tormentorum, neque mortis atrocitas tanta offerri poteſt, neque tantꝰ incuti ullus metus, qui ab eâ ipſos ſententiâ dimoveat, quam verum eſſe ſtatuunt, & impellat ad violandam fidem. Etſi verò in falsâ quoque opinione pertinente ad religionem aliqui interdum pertinacisſimi reperiuntur, & audent in illius aſſertione vitam quoque profundere, ſuperat tamen multis modis conſtãntia in confitendo & tuendo Chriſtianæ fidei ſanctitatem, ut ſolam in veritate & unicam religonem & Deum æternum debito cultu venerantem, & piâ obſervatione ſpem conſervantē ſalutis & vitæ æternæ. In illo jam tertio bello interfectus eſt deditus atquo captus ictu ſceleratoPrincepsCondæus. Atque poſt ingentes clades, & depopulationem, & ſummorum virorum tantum interitum, quantum nulla irruptio atque vis externorum hoſtium afferre potuiſſet, tandem pax quoque ita facta eſt, ut jurisjurandi illa religione ſanciretur, & res ad aliquam tranquillitatem de horrendis tempeſtatibus reducta, cum bona ſpe omnium, fore deinde regnum quietum. Et ſecundum ea, de quibus conditiones acceptæ & regiæ Majeſtatis edicto corroboratæ extabant, dignitatem exiſtimationemque & potentiam, florem denique & pulcritudinem priſtinam facile eſſe recuperaturum. Quæ omnia quâ fide & integritate ſuſcepta actaq; eſſent,

essent, etsi multæ suspiciones datæ sunt, ut tamen manifestum fieret, & tandem quasi secaretur ulcus illud, & erumperet tabifici mali collectio, si quis putet (sicut ante est dictum) Deum æternum permisisse, ut illa ad istum modum gererentur, utque jam omnia essent aperta atq: perspicua ac certa, & plane intelligeretur in istis compositionibus nihil prorsus esse firmitatis, neque jurata pacta, secundum Homericum proverbium, rata fidaque esse inter homines & Leones: Nunquid hujus quoq; suspicio atque conjectura consideranda perpendendaque esse videatur? De minis quidem, quib9 Amiralium ausum esse lacessere scribis Regem atrocissimis, oratio tua teste caret, dicuntur, fortasseque brevi dicentur alia. Illud certe est inhumanum, quod ea, quæ ille afflictus sævissimo vulnere, interq; cogitationes, ut par est, solicitas, graviter & fortiter pronunciavit, malè narrando in deteriorem partem interpretaris, & addis illas amplificationes accusatorias: Ardorem oculorum, torvum aspectum, vultum iratum odiique ingentes æstûs arguentem, & truculentum atque immane quoddam scelus portendentem, quasi tu quoque præsens tunc fueris, & illa spectaveris atque attenderis. Difficile est decernere, quid omnino incitaverit animum tuum, ut tanta odii acerbitate vel etiam ferocitate effervesceret, insultando Amiralio, cui saltē mortuo civiparcere æquitatis & pietatis erat officium. Tu quidem certè, quo tempore Rex, Reginâ matre fratribusq; duobus comitat9, quemadmodum est in epistola tua, Colignium adit, & ea commemorantur, quæ referuntur ibidem, eò, nisi fallor, adhibitus non fuisti. Audivisti igitur illa ex aliis, quibus sanè, in proclivi est existimare, istorumque te interpretem esse equidem optarim noluisse. Rursum autem quam male cohæreant tuæ narrationes vide. Si in caput & vitam Regis, Reginæ, & duum fratrum, fuisset conjuratum ab Amiralii factione: An non putet aliquis tunc illos solos in conclavi uno, præsentibus ex Amiralii familiaribus non paucis, potuisse pugionibus confodi. Sed non fieri hoc potuisset

tuiſſet absque præſente ipſorum exitio. Fortaſſe potuiſſet, inter tumultum ſubitum illis diffugientibus. Verum non potuerit: Qui ſeſe conſulto in periculum vitæ iſto animo atque propoſito conjeciſſent, fortaſſe rebus omnibus deſperatis tunc illud adiiſſent. Præſertim clamantes, fremētes, frendentes, minantes non ſolum manifeſtis inimicis, ſed Regi, Reginæ, Regisque fratribus. Non caret autem exemplis hic furor, & iſto feritas quædam, ruens in mortem ante oculos verſantem, dum id, quod animo conceptum eſt, perficiatur. Eſtq; impetus hic potisſimum in deſperatorum animis vehemens. Verum quid opus eſt argumentatione? Nihil omnium, quæ de iſtâ conjuratione dicuntur, non modo ullam ſpeciem præ ſe fert veri, ſed quocunq; modo ſimilis veri conatus. Falſitate autem & mendacio factum nullum defenditur neque excuſatur, ſed fit gravius atque odioſius. Jam de conjurationis tempore & loco hæret aqua, ut dicitur. Primum enim videris ſignificare conjuratum eſſe, poſt Amiralium ſcelerato ictu ex inſidiis, ſicut ais, vulneratum, & de eâ conjuratione factum indicium ſequenti die. Et Amiralium tamen facis autorem & caput conjurationis. Sed cur res dilata, aut quæ poſt iſtum caſum inferendi moram facinori cauſſa fuit? Cum accelerare potius omnia hortarentur. Jam illud ſenum conſilium, poſt regiarum cogitationum ſane bellam recitationem, quale obſecro narratur? Cui te quidem interfuiſſe ipſe narrationis contextꝰ innuere videtur. Plato ubi, inquit, impudentes ſenes ſunt, ibi Juventus omnis verecundiæ non expers plane eſſe nequit. Atq; multo verius eſt, ſi à ſenibus Reges & Principes Juniores malè doceantur, neceſſe eſſe, gravisſimas plagas & maximas clades, rebus communibus inſligi & afferri. Qui Regiam voluntatem pronam ad clementiam atque manſuetudinem debuerant cohortatione ſuâ incitare, eos inde avertentes animum Regis adoleſcentis convertere ad ſævitiam atque injuſtam duritiem, quæſo te, Mi tu (nolim enim perſcribendo nomen tuum, ſi qua forte, ut ſæpe fit, epiſtola hæc

in me-

in mediũ proferatur, meo indicio infamari) quale homines non modo prudentes ſed omnino ſani eſſe dicent? Profecto ſi qui uſpiam, ſenes iſtiusmodi delirant, & ii ſunt, unde exire ſolet iniquitas. Sed magnitudo periculi, & ſolicita de regis regiorumque vitâ, ſalute, incolumitate, providentiæ, ſuadere iſta illos ſenes coëgit, & unius ex his, nimiã Regis clementiam coarguentis capitalem expreſſit orationem, qua Rex inſtigatus imperavit cædem miſerandam invitus. Quâ ille, quam miſeriam calamitatemque averti auſus eſt affirmare, ne eâ ipsâ majorem atrocioremque commoveret, niſi imprudentisſimus eſſet, poterat vereri. Ad periculi verò mentionem quod attinet, haud ſcio an ullum tantum offerri periculum posſit, quod virtute præditi & fortes ac boni non adeundum potius cenſere debeant, quam bonam exiſtimationem atque famam amittere. Jam majorum gloriæ atque claritatis oſtentatio, quam vana eſt expers imitationis. Quæ autem major excellentiorque eſt laus majorum illorum, veritatis & fidei conſervatione atque cuſtodia? Quam autem hoc ridiculum eſt in re tam ſeriâ? Indicio facto non ſtatim potuiſſe tantas vires in tali urbe repente contrahi, quibus jam afflicto & debilitato Principe conjurationis, qui loco ſe movere non valeret, reliqui facile è veſtigio opprimerentur, caperenturque, nõ enim dicam profligarentur, ſi auderent repugnare. Quomodo enim repugnarent? aut quibus armis ad vim faciendam fuerunt inſtructi? Quid eſt poſt tam diram carnificinam repertũ uſpiam talium armorum? Utinam delegiſſes aliud argumentum, quo facundiæ tuæ copiam oſtentares. Neq; talium commentorum adeo accuratâ elocutione, & Regiam majeſtatem, & conſiliorum regiorum priſtinam gloriam extollendo collaudandoque, ad intelligentes violares atque pollueres. Delaberis mox ad conjecturas, conceſſione verboſa illa quidem, ſed cauſſæ non leves ſecures impingente. Quid enim conjecturis opus, aut quis unquam has perſequendas eſſe putavit, ubi certa eſſent indicia, reorum confesſione, ipsâ rerum fide, judicio

 deni-

denique convicta res ac constricta? Nam in conjiciendo & suspicando, dubia & inexplorata versantur; at deprehensa, comperta, perspecta, judicio definita cumulare suspicionibus & conjecturis, non solum inutile & supervacaneum est, sed ejusmodi, ut crimen ambiguum efficiat, & extenuet accusationem, & damnationem ipsam condemnet. Quam leves autem illæ tuæ conjecturæ & quam futiles suspiciones sint, disputatione non indiget, cum undique eæ vacillent & allucinentur, inculcando jampridem ventilata objiciendo ac refutando. Quando autē unquam planum est factum? Regem vel insidiis vel manifestâ vi petitum & oppugnatum, ab iis, de quibus tunc contrucidatis istam illi præclari Areopagitæ sententiam tulerunt. Nonne extant de istis rebus & contestationes ipsorum contrariæ, & narrationes longe eas aliter referentes. De audaciâ quoque tot annis corroborata idem dicere licet. Atque cætera quoque, inque primis imparati & inermis Regis, id quod supra etiam notatum est, mentio, tam sunt nugatoria, ut persequi illa pigeat, & tui, nomine talis declamationis me pudeat. At enim postulas, ut assensiones omnes de isto negotio sustineantur, & veteris ex græcis unius præceptum memoras: nervos esse sapientiæ non temere credere. Quod tam diligenter mones, id scilicet ad tuas etiam accusationes, defensiones, laudationes, vituperationes quoque pertinet: Sed fidem tibi haberi vis, qui partim hæc ita gesta esse tibi consciꝰ sis; partim ab iis hominibus acceperis, quos rebus omnibus non dubites interfuisse. Quid alii, non sibi conscii sunt, non viderunt, non audierunt, qui diversa narrant, commemorant, scribunt? At permulti certius etiam atque propius quam videndo audiendoque, persenserūt: Tam qui inauditâ crudelitatis rabie jugulati, strangulati, in fluvium adjecti interierunt promiscuè, senes, juvenes, pueri, matronæ, virgines: Quam qui elabi effugereque mortem potuere, & quocunque modo conservati sunt, inimicorum etiam, id quod tu quoque scribis, qui saltem homines essent, misericordiâ, tam horrendi furoris

procellis

procellis commotorum: Qui extorros vagantur omni humana ope destituti, & ex sola benignitatis divinæ spe pendentes. Nam de iis, quos in viam rediisse scribis, lubricus est locus. Si illam enim rediere, unde decesserant impulsi certa notitia, quod ea duceret ad interitum, quam conscientiam habeant, & quam bene sibi consuluerint, viderint ipsi. Melius sane actum esse, fortasse dicet aliquis, cum iis, qui retinentes assensionem & confessionem veritatis salutaris cognitæ vel mortem constanter obiére, vel patienter tolerant exilii calamitatem. Sed redeo ad saucium depositumque Amiralium, & hujus amicos. Quo ille vero vultu esset, aut quâ facie? hilarine & læta? In danto dolore ex vulnere corporis, & animi ex cogitatione considerationeque præsentis impendentisque miseriæ. At amici illius quid? an silerent aut arriderent ad tam indignum, sceleratum, nefarium facinus. Neque iste profecto clamor aut hæ minæ fuere meditantiũ de conjuratione adeò singularem cædem, id enim esset prodere seipsos. Verũ Amiralius fons, ut tu ais, conjurationis, crudelissime interficitur, nihil tale metuens & expertus Regiam clementiam multiplicem & eximiam, tam beneficiorum ante copia, quam tunc benignitate exquisitâ verborum. Interfectus projicitur de fenestrâ, ab inimicis illuditur cadaveri petulantissimè, & facta perhibentur alia, quæ à me silentio præteribuntur, cum præsertim literis mandata extent quædam, quæ magis atque certiꝰ indicant concepti sceleris & patrati facinoris fraudulenta consilia, & impios autores, quam ulla in literis tuis jactata nomine, re nequaquã demonstrata indicia conjurationis falsæ & ita confictæ, ut nihil prorsus cohæreat in tota expositione. Imponis mihi defensionis onus adversus eos, qui vos probris & maledictis insectantur, qui crudelitatem nobis exprobrantes artificiosè & invidiosè nonnulla ex his, quæ nuper acta sunt, colligant, sic enim loquitur epistola tua. Age subjice etiam quid dicam, quærentibus primum de indicibus, prodierint ne illi, an producti sint? Vera ne an falsa indicaverint?

verint? Quæ personæ, quæ conditiones, quæ genera hominum fuerint? Multa autem sunt, quibus aliqui adduci solent & facile possunt ad fraudem alteri struendam: Odium, invidia, æmulatio: Multa quibus conduci, pecuniæ honorumque præmiis & aliorum emolumentorum expectatione. De confessionibus autem minus habeo, quid respondeam interrogantibus, cum nemo nesciat, quæ fides habenda sit quæstionib9, qui sæpenumero tortores defatigentur, & ipsa deficiant tormenta inplerisque, non ut verum inveniatur, sed ut cruciatu intolerabili coacti aliqui falsum dicant. Quid? nonne promissionibus tunc id quod expetitur, parvo negocio obtinetur? At tunc, supra nominati duo sunt, viri virtutibus maximis, & inprimis pietate præditi, ex quibus nullis tormentorum cruciatibus, nullis pollicitationibus, non vitæ, quæ cuique carissima est, retinendæ spe proposita, elici falsi indicii illâ de conjuratione vox ulla potuit. Qui palam coram multitudine ingente, ignaros penitus sese esse insimulatæ conjurationis ad extremum usque spiritum affirmarent. Plurimum possunt callidæ malitiosæque occultationes & violentæ depressiones in omnibus rebus atque negotiis, sed nonnunquam tamẽ emergit veritas, & eminet suppressa innocentia. De his igitur quid narrabo percontantibus? Quid? cum constaret, ut ais, factam conjurationem; id quod nemo nisi illius particeps, negare audeat: cur non sunt indicati statim comprehensi? Nam quod tu scribis, quam leve & stolidum est: Ne dum in conjuratos quæstio pararetur, Regi conjuratorum ferrum visceribus hauriendum esset. Gravis est & vehemens oratio, sed res evanescit atque dilabitur. Dies unus tuæ epistolæ narratione conceditur de patefactâ conjuratione deliberationibus, quib9 tandem non accusatorum nedum, convictorũ aut condemnatorum cædes decernitur, & à Rego imperatur. Concederetur hujus temporis dimidium, concederetur non integra hora, nunquid si minus ad manum jam esset armatorum hominum, confestim cogi congregarique

rique in promptu fuisset,tantum, quantum ad illum vitæ Regiæ insidiatorem cœtum corripiendum satis superque esset,cum præsertim jam ab Amiralio, quem tu conjurationis fontem facis, nihil ad cæteros consilii auxiliique derivari permanareque posset. Quid? si ista cædes Regio imperio facta est, cur regiis scriptis publicè propositis, quæ edita etiam atque pervulgata sunt,id ipsum negatur, & in autores contra arbitrium Regis, & hoc inscio, Amiralii inimicos factum confertur? Exemplum quidem Catilinariæ conjurationis quàm non quadrat,quàm res tota est dissimilis?Indicati comprehensi fuére,traditi in custodiam,conjecti in carcerem. Crimen exquisitum,detectusque nefarius conatus, & facinore,non opinione,sed oculis, non suspicione sed manibus perspecto deprehensoque, sententia judicioque convicti illi sunt condemnati capitis, atque ita demum de eis est sumtum supplicium,quod ipsum tamen consuli invidiosum postea fuit. Sed tua prudentia discrepantiā videns reliquit exempla. Nulla enim idonea & apta sese scilicet obtulerunt. Et nescio quod jus commemoras,quod neque extat, neque esse potest ullum: non auditos,non legitimè accusatos,non manifesto, probato,liquido scelere,arripi quantumvis suspectos &trucidari.Permitte istam potentiæ libertatē, cujus omnino vita ullo momento tuta futura est? Tyrannidos & injustæ dominationis atq; libidinis hæc est licentia, non concessa potestas legitimæ gubernationi.Plectuntur,inquis,conjurati albescente jam die.Cur nō comprehenduntur pridie, non illa media interjecta nocte? Seditiosi,dices,erant,conscelerati,conjurati in regiam necem,ad regni mutationē. Auditur crimē atrox execrandum,nefarium. Verum quo modo est crimen potius quam maledictum atq; convicium id,cujus nunquam in judicium vocati rei, non modo non convicti, sed ne auditi quidem fuere, & tum demū condemnati,cum de eis supplicium esset sumtum: Quod autem odiosum sanè seditionis nomen intorquetur, Ubi apparet in Amiralio atque sociis hujus? In eò certe conspicitur, qui illum nefarium globum in ipsum emisit, In iis

elu-

elucet, qui, ut eſt in edictis atque ſcriptis regiis, per vim in domum, ubi depoſitus eſſet Amiralius, irruperunt & ab ipſo initium fecére omnem indignitatem ſuperantis & terribilis cædis ac carnificinæ, ad cujus tu quoque miſerandam ſpeciem te obſtupuiſſe, ingemuiſſe, indoluiſſe, cohorruiſſe totum ſcribis: Qui tunc geſta ad me excuſas atq; defendis, & à me excuſari defendique poſtulas. Qui poſſum? in tanta diſcrepantia eorum, quæ de illis rebus circumferuntur, & ex tua epiſtola verbis illa quidem egregie conſtructa, ſententiis vero ſane levi atque diſſentanea. Quin etiam perſcripta publice & edicta Regia alia aliud narrant, & elapſi ex illo veluti incendio, quæ commemorant, adeo ſæva atq; dura ſunt, ut qua oratione mitigentur & molliantur, ego comminiſci & invenire nequeam. Mea quidem opinio de Regia majeſtate ea eſt, quæ debetur generis, ſanguinis, gradûs excelſitati. Par enim eſt ac decet hanc ubiq; locorum ac gentiũ cæteros venerantes ſuſpicere, tanquam divini numinis vicariam terreno imperio hominibus gubernandis. Neque ego audio Regi maledicentes, neque, ſi qui hoc faciant, eorum probo audaciam. In iſtam verò tempeſtatem delatum & talibus agitatum procellis non poſſum non humanitatis pietatisque ſenſu miſerari, ſive ille avertere prohibereque, tunc crudeliter & flagitioſe facta, quemadmodum tu fateris, non potuit, ſive noluit, vel illo rerum turbine coactus naufragium tam ſævius turbantibus æquora ventis, ut ait poëta, aſpicere, vel deceptus & errans & ſui minus compos, tam ſenibus quam aliis nimirum, artificioſe, fortaſſe & minaciter, inculcantibus & ſuggerentibus ea, quæ non ſinerent perfici ab illius clementia, manſuetudine, & probitate cogitata atque propoſita. Sed de Rege à me quicquam ſcribi non oportet, cujus vel nomen cohercere omnes ſiniſtras locutiones debet. De ipſa re, de crudeliter & flagitioſe factis, ut tuæ epiſtolæ verba repetam, ut alii perhibent, ſcelerate & immaniter, utinam concederetur ſimiliter diſſerere, & argumentatio ſuppeteret, quâ illarum tegeretur

ali-

aliqua ſaltem ex parte turpitudo atque fœditas, aut reperiretur color, quo picta minus evidens eſſe deformitas. Recedatur ſane à Pariſienſi furioſo ſcelere, & ab egresſis funeſta illa & inquinata fluenteque cruore atque tabo urbe, perveniatur in alia oppida peragrando Regnum. Quid profuit ullis uſpiam, ea quam prædicas miſericordia benignisſimi Regis? Alios omnino iſta conſuluiſſe egiſſeque res loquitur. Et ita miſiſſe edicta de continendis â cæde manibus, ut ſimul diverſum innuerent, ſecundum fabulam, de paſtore oſtendente protenſo digito, qua vulpes aufugiſſet, & oculorum nutu latebras indicante. Prætereantur aliæ urbes, quis non cohorreſcit totâ mente audiens patrata Lugduni & apud Toloſates? Quæ ſunt ejusmodi, ut, cum ſuperent omnium ſcelerate, nefarie, impie factorum unquam atrocitatem feritatemq; & horrorem, quomodo meritas pœnas à Juſtitia numinis divini autores adminiſtrique eorum deprecari posſint, difficile ſit cogitatu. Quib9 tamen cum prætendatur MajeſtatisRegiæ nomen, quis non agnoſcens eas laudes, quibus ille in tua epiſtola celebratur, non doleat, ſed deploret maximo in mœrore. Talis Regis adoleſcentiam tam impudenter infamari, & exiſtimationem lædi, & iis peccatis gravari, quæ ſint ad Dei æterni judicium diſcriminis plenisſima, ad hominum cognitionem nova, inuſitata, deteſtabilia. Externus ſum, neq; eſt ea dignitas autoritasve mea, neq; perſonæ ſplendor, ut magnopere referat ullius, quid ego ſentiam aut loquar. Hoc autem vere poſſum affirmare: Me veſtræ nationis ſemper fuiſſe cultorem, & ſi quid in hoc momenti eſt, fautorem. Sed non fugit te Heſiodeum hoc:

Sæpe luunt peccata viri totæ unius urbes:

Satisfacere verbis non quilibet ſibi patitur. Cohibere autem orationem commotorum quis unquam potuit? Quod ſi noſtræ neceſsitudine, & meæ erga veſtram gentem affectione admonitionis locus conceditur: ſuaſerim ego, ut ab iſtiusmodi ſcriptis penitus abſtineatur. Nam vulnera iis ipſis tantum refricantur, & efficiuntur exulcerationes ſævio-

sæviores, &,id quod est deterrimum, eliciuntur plura de istis rebus atque negotiis,quæ obrui perpetuo silentio esset melius, & tua quoque optat epistola. Veteris est oraculi versus Græcus,qui vetat locum quendam commoveri, quod illũ præstet esse immotum. Hâc sententiâ recte monemur, non esse agitanda ea, quæ cupiamus acquiescere. Quantum enim jam ad vestra adicta atque scripta prodierit contrariarum narrationum,libellis,qui complures circumferuntur,manifestum fit. Quid proditurum sit,si illa vestra multiplicentur, facile potest prævideri. Magna vis est veritatis,quæ contra hominum ingenia,calliditatem, solertiam, contraque fictas etiam insidias facilè se per seipsam defendit, inquit M. Cicero. Nihil igitur rebus certis,exploratis, demonstratis, perspicuis,opus est ullis coloribus aut pigmentis declamationum atque prædicationum. Fuerit aliqua perficiendi occultandique maleficii spes illis, qui conjuratorũ appellatione deformantur, fuerit ratio aliqua. Quanto erat justius, rectius, laudabilius proferri ista tunc, cum ad crimen tantum responsio saltem reis concederetur? Fuerit Amiralius tam malus & improbus,quam tua epistola describit, non insidias tamen illi strui, sed comprehendi palam,non allatâ vi interimi, sed meritæ pœnæ reservari eum oportuit. Et quoniam tua epistola præclaras etiam laudes & fortia ejus facinora recenset, debuit profecto non tam nocere dubia opinio cogitati maleficii, quam prodesse memoria præclarorum & illustrium in Regno beneficiorum. Quid secuta miserabilis & luctuosa strages justæ querelæ & deplorationis habet,vel potius quid non habet?Utinam non tantum sit, immo ne amplius sit, atque quantum homines locuti sunt ac loquuntur! Sed ut tandem finiatur responsio sane longior ad tam prolixam epistolam: Unius defensionis mihi viam rationemque dari pervelim: Tam capitali atq; immiti sententiâ condemnatæ Religionis ejus,de cujꝰ veritate essent aliquando disputationes accuratæ habitæ,& studiosè quæsitum, & definitio adhuc suspensa: præmiis

pro-

propositis ab illâc sic desciscentibus, ut jurejurando eam execrarentur & hoc facere recusantibus suppliciis pœnisque mortis atque exilii. Qui igitur vel spe vel metu moventur & incitantur, ut contra animi sui sententiam diversum profiteantur, an non intelligitur, quam cum sibi tum aliis infidos esse oporteat? quod vel conscientiâ hi perpetuo vexentur, vel in extrema impietate omnem Dei hominumque respectum abjiciant. Narratio extat omnibus temporib9 digna consideratione, de quodam ministro orthodoxo Theuderichi Afri Ariani. Qui cum ab hoc mirificè diligeretur, quo majorem favorem ipsius sibi conciliaret, simulat sibi esse persuasum dogma Arianum verum esse, & se illud amplecti velle. Theuderichus levitatem hominis attendens, & hâc offensus, in iracundiâ jussit ipsum interfici, memorabile dictum addens: se nunquam fidelitatem sibi posse polliceri ab illo, qui Deo æterno & Christo esset infidelis. Semper est omnib9 in negotiis magnopere considerandum, nunquid præstet & satius sit, non adductos veritatem demonstrando, sed per vim coactos aliquos, aut spe emolumentorum allectos sibi adjungere. Quod ut maximè efficiatur corporum adjunctio, animorum certè non item affectio sequi soleat. Sed redire isti dicunter in viam, & revocari mentes eorum ad sanitatem. O viam latam ad interitum, & insaniam potius quàm sanitatem! Sed hæc in præsentiâ differenda non sunt. Hoc supra modum admiror, quomodo mihi quasi patrocinium mandare potueris vestrarum actionum, degenti & viventi apud eos, qui sunt in eadem prorsus caussâ, in qua illi, qui â vobis adeo inclementer accipiuntur. Cujusmodi enim judices me putas habiturum eos, qui tam horridè vestris sævissimis edictis condemnantur? Germani maximâ ex parte, Dania tota, Suecia, Anglia, multi in Polonia, multi in Ungaria, eadem asserunt atq; profitentur, ut vera & patefactæ verbo Dei æterni doctrinæ cœlesti consentanea. Et invectos in Ecclesiam Jesu Christi, vel ignorantiâ vel maliciâ errores aversantur & damnant. Utq; semel dicā omnia:

Tridentinum nuperrimũ ac novitium concilium, ſic deteſtantur,ut non libeat ea nomina memorare, quibus hoc dedecorant.Quid obſecro ego dicam iis,apud quos verſor, quid mihi ipſi ? non enim ignota tibi eſt mea ſententia de pietate & religione.Præclara, quæſo ſit exiſtimatio veſtra de iis,qui omnia ea,quæ apud nos dicuntur, fiuntq; ac geruntur,impia eſſe pronunciant,&his formidandi hæreſeos nominis notam inurunt,& adRomanenſis dominatus ſervile jugum denuo ſubeundum revocant nos. Hæc incipientem fari an dubium eſſe poteſt, quod periculum adire neceſſe videatur? Nihil dicam amplius,cum pene plura quam fortaſſe tu boni conſulturus ſis, dixerim. Magna & gravis res eſt, tam multas,tam longo tempore adminiſtratas, per tot difficultates conſervatas,&Dei æterni benignitate, paſſim adhuc conſiſtentes, protegente Regum ac Principum pietatis ſtudio atque cura: Tot igitur & tales Eccleſias omnes Chriſti, edicti veſtri quaſi fulmine feriri, profecto,nequid vehementius dicatur,audax &inconſideratum eſt facinus. Crede mihi,vir ornatisſime,& amice, cui ex animo ego bene cupio,iſta non ſic abibunt, & magna adhuc reſtat altercatio. Quomodo Tridentina Synodus conflata,actaque ſit,nec non quo pacto recuſata oppugnataq;, erat attendendum,& à vobis ſenibus perpendendum, neque de aliquorum inſtigatione connivendum ad abuſionem majeſtatis Regiæ: Cujus nomen tam inimico ac plane hoſtili ad plurimos edicto præſcriberetur. Quid autem triſtius excogitari poteſt? quam perhiberi aliquos excluſos communitate Eccleſiæ JeſuChriſti,quod illo metuendo hæreſeos vocabulo fieri conſtat. Jam ubi reſciſcũtur & audiuntur illa terribilia atq; extremæ ſævitiæ ſupplicia, quibus afficiuntur apud vos non convicti furti,adulteriii,latrocinii,ſeditionis,nullius deniq; capitalis delicti, ſed arrepti ob ſolum erga Deum veræ pietatis religionisq;ſtudium,quem cenſes metum incuti noſtris hominibus exempli iſtius intuitu? Qui ſunt aliquantulum ferociores,quam veſtri,quorum tu merito prædicas&humanitatem

tatem & pietatem, & Regis obſervantiam eximiam, &cum quâ aliorum ulla virtus atque laus comparanda eſſe videatur. Cum illi, quorum animi imbuti completique ſunt cognitione veritatis, pluris conſervationem hujus æſtiment, quam omnes res fortunasque dignitatem quoque ipſamq; adeo vitam ſuam. Sed cogitatione tamen ac metu cruciatuum atque mortis, ſunt enim homines, animi illorum perturbātur. Nam quod in hos conferuntur cauſæ motuum & culpa disſidiorum & bellorum radices, omnium denique malorum origo, qui purioris in Eccleſiâ doctrinæ & ſanctioris diſciplinæ amore capti, ab aliorum communitate ſeceſſerunt, longe aliter rem ſeſe habere, ipſorum ſcripta demonſtrant. Et hoc ab inimicis impudenter confićto convicio antiquis etiam temporib9 Chriſtianum cœtum infamatum fuiſſe ſcimus. Atq; ſunt etiam eorum, qui arma cepere, &bellorum certaminibus implicati fuére, omnibus illis de rebus, narrationes, conteſtationes, defenſiones in medio. Niſi hoc pro certo tenetur: Quicunque juſſo & imperio ſui Regis, principis, magiſtratus non obediat & ſine recuſatione omnibus in rebus obtemperet, eum eſſe ſeditioſum atq; turbulentum. Sed eſt ad hoc ipſum reſponſio certa atque liquida: Oportet Deo magis parére quam hominibus. Jam quod clamitatur de proſperitate ante iſtam ſeparationem & præſentes miſerias, magnopere videndum, qualis illa fuerit, & nunquid his occaſionem potius repugnatio contra veritatem dediſſe videatur. Non ferendas autem eſſe duas religiones diſcrepantes in uno Regno, minus &ipſum dilucide diſerteque dicitur. Nondum enim eſt demonſtratum neque planum factum, aliam diverſamq; eſſe religionem eorum, qui tam male audiunt, ut deſertores Eccleſiæ catholicæ, atque ea eſt, quam illi ipſi qui Catholicorum nomen adeo glorioſe oſtentant: Nimirum Chriſtianam. Declarant hoc eadem Fidei capita, oſtendit ſumma concors doctrinæ, indicat conſenſio de dogmate. Hoc autem diſcrimen & iſta differentia eſt: Utri veritatem præ alteris ſinceram retineant, & integritatem

religionis, & pietatis cultum, & disciplinæ sanctitatem tueantur. In hisne an illis errores hæreant, & incubet falsitas, & doctrinæ corruptela, disciplinæ depravatio. Hanc contentionem non modo tolerandam, sed utilem quoque esse fortasse aliquis censeat, ita indies magis elucescente non modo dogmatum assertione, sed disciplinæ etiam pulchritudine.In GermaniæEcclesiis sunt compluribus in locis observationes aliæ,quamRomanenses,reperias in una quoq; urbe utrasque.Neq; ideo minus & pacatæ res sunt,certe esse possunt,& quæcunq; turbæ extitere, alias habuere causas. Sed prætexitur religionis nomen nefariis facinoribus & perniciosis motibus, contumaciæ denique seditiosæ. Hoc si sit,& ubi fit, ante omnia habet Deum æternum vindicem, severam animadversionem meretur.Sed est profecto videndum,ne ista contumeliâ afficiantur illâ indignissimi, neve insimulentur sceleris insontes & liberentur sontes,neu innocentes plectantur, & nocentes absolvantur.Erat sanè optimum & optatissimũ, ut ubiq; non modo in fundamento ipso,sed universâ extructione totoque ædificio convenirent &essent concinna universa. Sed quando hoc est factum? Et fortasse certo consilio Deus æternus fieri non vult. Cogi autem aliquos, ut probent & amplectantur ea, quæ cum falsa judicent, aversantur, neque rectum est,& non solum inutile, sed etiam perniciosum. Cum autem illi ipsi, quid dominationẽ Romanensem defendunt, fateri cogantur, neque doctrinam suam ubique emendatam,& in disciplina plurimum esse vitiorum,sicubi potentia præsidens vel minꝰ commodè potest, vel non libenter vult corrigere peccata & redigere ad meliorem formam administrationem: Non quasi vento scilicet huic primariæ navigationi aspirãte, secundaria secundum proverbium, boni consulatur, & opera detur,ne Respublica civilisque vita&hominum consociatio perturbetur atque divellatur. Quod,etsi est negotiosum atque difficile,hoc casu tamen quid potius fructuosiusque, &, quod magis laudem mereatur atque conducat;

inveni-

inveniri nihil quicquam excogiariq; posse existimo. Sed & de his ipsis nimis fortasse multa. Scio etiam huic parti, quam nostram appellare non vereor, objici nescio, quid discordiæ inter ipsos, & ab adversariis istud perquam maledicè & contumeliosè celebrari. Sed, Dei benignitate, fundamentum constanter & uno animo retinetur, rupis firmæ ac solidæ. De cujusque autem operâ ac labore extruendi aliquid, decernet scilicet ignis, nõ lædens ille quidem gemmas & aurum, sed stipulas atque fœnum. Neque nova hæc Ecclesiæ fortuna, sed priscis quoque temporibus eandem illa est experta. Neque omnis spes est abjicienda, quin Deus æternus hæc cuncta secundum immensam misericordiam suam, nobis adhuc inexplorata viâ, deducturus directurusq; sit, ante omnia ad gloriam sanctissimi nominis sui, & Ecclesiæ Christi utilitatem incrementumq; ac honorem, & eorum, qui Christiani perhiberi se volunt, commoditatem aliquam, toto etiam Mundo refragante: cujus solius est tales lites decidere, & causâ dijudicata statuere quid debeat, oporteat, necesse sit fieri. Ejusque autoritatem & potestatem vel antevertere, vel impedire velle homines natos, cum improbus, tum inanis est conatus, atque adeo noxius, secundum proverbium, contra stimulum calces. Verùm, ut aliud ex alio incidit, ita nimis longe procedit vel evagatur potius responsio, quapropter desino. Et quod restat, abs tuâ humanitate peto, ne mihi hoc onꝰ imponas, quod sustinere nullo modo possim, causam dicendi pro Rebus Gallicis, id est, quorundam ejusmodi consiliis & actionum facinoribus, quorum ipsos pudere pigereque jam arbitror, cum nationem & animo meo colam, & studio observem, & officiis prosequi quibuscunque concedatur, cupiam. Res sunt in medio, frequentantur sermonibus, manibus tractantur, conspiciuntur oculis. Non sum autem is ego, qui valeam facere

Candida de nigris & de candentibus atra.

Fac valeas. Vale. Eleutheropoli. Die XIII. Aprilis, quo die ascribitur in festis S. Euphemiæ nomen, cum

tuæ literæ ante dies XV. huc pervenissent. An. Christi Jesu M.D. LXXIII.

POST PRIORA SCRIPTA.

His ita quemadmodum videre potes, sicut unumquicq; percurrenti legendo epistolam tuam venit mihi in mentem, (Non enim volui neque visum precium operæ est, respondere ad singula sequentem tuæ scriptionis ordinem) exaratis narrarunt quendam, qui se pro Gallorũ Regis legato gereret, advenisse, cum pecunia illum quidem, ad conducendum aliquid equitum. Etsi autem ubique & semper inventi sunt, & invenientur, qui accipiant pecuniam ad quascunque operas & administrationes, secundum vetus verbum: Currunt volantque cuncta eo, ubi pecunia est: Ipse tamen ille Legatus, quo hominum animi voluntatesque essent promptiores atq; propensiores, non suâ solum facundiâ mirificè defendisse factum istud vestrate, *sed* epistolæ tuæ exempla etiam distribuisse perhibetur. Quasi iis causa sic explicaretur, ut eximeretur omnibus quicquid eâ de re restaret vel levissimi scrupuli. In quo valde esse eum deceptum eventus ostendit. Nam & ipse novit, quomodo alicubi acceptus atq; etiam repudiatꝰ sit, & non pauci, lecta tua epistola, jam de istis rebus multo quam antea pejus sentire ceperunt, animadvertentes tantam rem tam dissentaneâ expositione referri, & adeo futiliter defendi, aut quasi in Geometriã aliquid demonstraturus, sumeres atque supponeres declamationi tuæ quædam, quibus fidem haberi postulares, & quæ tanquam certa credi velles: Cum illa neq; vera essent, neque tuis disputationibus verisimilia efficerentur. Usque adeo melius consultiusque est, de manifesto sceleratis atque turpibus silere, neque veluti irritare opiniones de illis audiendum & patrocinando causam reddere odiosiorem. Quemadmodum desperatis in morbo mederi, nihil proficientis atque adeo nocentis stultitiæ est. Itaque jam fit existimatio de rebus

istis

iſtis plurimorum deterior,& ſermones audiuntur minus clementes,& ſcripta quoq;proferuntur ab ingenioſis illas res celebrantia,non admodum expetenda laude.An tu vero eos his in locis atq;regionibus, quibus non dico cordis aliquid eſt,ſed pectus modo ſapit, ſecundum Comœdiam, cenſes propugnationem ſuſcepturos pro iis inſtaurandis, quæ apud ipſos rejecta & refutata ſunt,& jacent everſa? Eam dico & ſententiam &exercitationem Religionis,quæ judicio ipſorum falſa eſt atq; impia, & à vobis non ſolum ſcriptis aſſeritur, & edictis imperatur,ſed adverſus diſſentientes maxima ſævitia ſuppliciorum vindicatur. Quid enim aliud ſtatui à non dementibus atque veſanis poteſt? quam ſi veſtri conatus adjuventur, foveri augerique vires eorum,à quibus ipſi deinde corroboratis affligantur, atq; adeo,ſi quod illi cupiunt, ſuccedat, profligentur. Quod autem ſupra quoque eſt indicatum, & odioſisſimè jactari auditur à malevolis, quaſi ea religio, quam ii, quos tanta apud vos ſævitia adeò pertinaciter inſequitur, & noſtri colunt,non ſit eadem, eo non eſt ſperandum ſic infatuari poſſe ullos, ut veſtras actiones approbent.Et perſpicuum eſt hoc confingi ad diſtractionem eorum, qui plane eandem cauſſam defendunt. Nam etſi ſunt quædam, de quorum explicatione quæritur,&ſententiæ aliquorum diſcrepant,magis illæ quidem verbis quàm rebus, & partim indocti,ambitioſi,leves,partim turbulenti, inſolentes,mali (qui ubique reperiuntur,ſecundum vet9 verbum plures) in hâc parte exagitare & commovere quieta & bene ſita non deſinunt, ſic tamen negotium iſtud ſeſe habet, ut his quæſtionib9 diſputationibusque conjunctionem conſenſionemque de cœleſtis veritatis doctrinâ diſſolvi,& vinculum Charitatis rumpi,nequaquam ſit exiſtimandum.Cum præſertim de iis, in quibus ſunt omnia, ſanctæ fidei, inquam, diſertâ profesſione, & orthodoxâ catholicæ Eccleſiæ confesſione ubique ſumma ſit conſenſio,& niſi liberis congresſibus,inque his fructuoſo controverſias dirimendi ſtudio tam violenta quam malitioſa impedimenta inferrentur,

rentur, perfacile iſta ſi qua adhuc ambigua ſunt explicari poſſent. Quod facta autem à me eſt mentio ſcriptorum iſtas res actionesque veſtras exagitantium, ex iis, quod verboſiora ſint, quaſi agglutinare aliqua non debui, & qui veſtratia huc afferunt, ii fortaſſe noſtratia quoque iſtuc ſolent remittère. Sed ad id, quod dixi, certius demonſtrandum, viſum eſt verſ9 quosdã nuper divulgatos, ſubjicere, ut quid iſtis defenſionibus veſtris & patrociniis proficeretur, plane perſpicere poſſes. Atque tua humanitas iſtã appendiculam in optimam partem accipiet. Et tali materia tractanda, iſtoque argumento explicando deinceps erit prudentia tua circumſpectior atque cautior.

DE REBUS GALLICIS, experimentum.

VEſperæ erant Siculæ, Galli quibus interiere,
Gallica nunc Gallos conjugia interimunt.

*

Sicelis exitio fuit olim veſpera Gallis,
Nunc Gallos perdunt Gallica conjugia.

*

Fraus Sicula extinxit quondam, uno veſpere, Gallos,
Gentile interimit quos modo conjugium.

*

Nunc Siculo infando jactent pro veſpere, Galli
Funeſtiores regias ſibi nuptias.

*

Fraude malâ Siculos infamat Gallica cædes,
Nunc gens hoc proprium Gallica crimen habet.

*

Siculam execratus Gallus olim Veſperam,
Nunc nuptiarum deflet hic ſuum ſcelus.

DE

DE EISDEM.

Fama senes fert Gallorum perducere Regem,
Facinora ut aliorum sibi ascribi sinat.
Delirat turba ista senum, qui nomine Regis
Scelerata facta posse defendi putant.
At tu Rex Vir, jamque potens sceptri atque coronæ
Consilia repudia senum dementium
Perniciosa tibi, atque tuo regno exitiosa,
Et ipse, quæ salutifera sint, cogita.
Nobilitate tuum indigena & virtute celebri
Spoliatur, & fidelibus Regnum incolis.
Civibus ejectisque externi jam dominantur,
Hispanus, Italus, Belga, Germanus, Scytha:
Quid Scytha? vos quia Christi inimici Religionis
Venerantium hunc effunditis qui sanguinem,
Cum his, cum illis pacem facitisque & fœdus initis,
Et natio est vobis amica Turcica.
Crede senex, tu quisquis is es, non ille quietem.
Conturbat, aut tranquillitatis hostis est,
Qui Christum pietate coli verâ, atque refutat
Ingesta in hujus falsa cultum plurima.
Nec datur estve data, aut dabitur caussa ulla malorum
Ab iis, adorant mente qui Christum piâ.
Sævitiæ illorum furor & vesana libido
Cunctis aperiunt calamitatibus fores,
Qui prohibent verum sanctæ usum Relligionis,
Idololatriæque cultus asserunt.
Et Romanenses conantur pingere fraudes,
Concidere pronos fulciuntque jam dolos.
O dolitura tuis gens cladibus, ô miserandum,
Si perseveras, regnum, in hâc insaniâ.
De te posteritas, quam per sua tempora, narret
Heu quam nefandam turpitudinem accipit:
Ad mentem inque viam nisi corrigis hæc, redeundo,
Et institutum perperam mutas iter.

Fata viam invenient nimirum. At Christe tuos tu
Salutis autor, ipse protege, unice.
Compertum est nunquam vel vim vel calliditatem,
Hec quantacunque apud homines foret utraque,
Christe tuæ superasse invictum, maxime, robur
Sapientiæ cœlestis & potentiæ,
Quid? prædicta monent quod vos quoq; vaticinando
Magis graves, & esse mobiles minus.
Discite justitiam, casteq; Deum venerari,
Violare credite maximum & fidem, nefas.
Exempla ante oculos justæ sunt plurima pœnæ,
Scelerumq; furiæ passim oberrant vindices.
Quodq; fuit semper ferum, & nunc esse putetur:
Quod contumax sit nemo inultus impius.

DE EISDEM.

QUod nix nigra foret, fuisse quendam
Narratur probibere non verentem.
Hic aut non oculis fuit profecto
Prorsus præditus, aut caliginosis
Et discernere inertibus colores.
Quid? qui, quæ manibus queant teneri.
Non audita modo atq; visa, mutat
Inducit speciemq; disserendo
Diversam, & nigra candida esse dicit:
An non mirificus putandus hic est
Et scitus magis artifex? negando
Verum, & protinus asserendo falsum.
Verum ut jam neq; nigra nix videtur,
Sic mendacia nulla, vera quod sint,
Ullius poterit probare acumen.

Histo-

Hiſtoria Crudelitatis & ſævitiæ à Mithridate in cives Romanos per Aſiam negotiantes patratæ ex Joh. Freinsheimii ſupplemento Liviani LXXIIX. libri, c. VII. IIX. IX. X. XI. XII.

MIthridates cognito cives Romanos, quorum ingens erat per Aſiam negotiandi gratiâ diſperſus numerus, pasſim apud urbes deſtinatis ſuis impedimento eſſe conari; conſilium cepit crudelisſimæ calliditatis, clam miſſo ad magiſtratus locorum edicto, *uti ad diem trigeſimum poſtquam datæ eæ literæ eſſent, quotquot in ſuis quiq; urbibus haberent Romani generis homines, cum liberis & uxoribus atque etiam libertis, qui Italici ſanguinis eſſent, occiderent. Cæſos autem inbumatos projici* jubebat: bona cum interfectoribus partiebatur. Sed & minæ adjectæ erant, *ſi quis aliquem ex eo numero aut celare vivum, aut ſepelire mortuum auſus eſſet. Contra, ſervis heros interfecturis libertatem; debitoribus dimidium æris alieni præmii loco* promittebat. Dubites ſceleſtiꝰ hæc à Rege excogitata, an ab Aſiaticis facta ſint. Poſtquã conſtituta dies adfuit, miſerrima per omnes Aſiæ urbes ſpectacula edebantur. Notabilis inter hæc Trallianorum amentia fuit: qui quos in urbe ſua habebant Romanos, ne videlicet hoſpitali ſanguine polluerent manꝰ, Theophilo Paphlagoni jugulandos locaverunt, tanquam intereſſet. Atque illud ſingulari ſævitia monſtrum, compulſos intra ædem Concordiæ contrucidavit; etiam manibus quorundam abſciſſis, quibus deorum complexi ſimulachra fuerant. Neq; magna illa Diana, contra furorem Epheſiorum tueri ſupplices ſuos potuit: neque Pergamenorum Æſculapius, quo minus ad ipſa pulvinaria gladiis aut ſagittis interficerentur. Adramytteni nando ſalutem quærere viſos inter ipſas

undas

undas consequenti trucidârunt; infantibus fugientium liberis pelago mersis. Caunii quoque, qui devicto Antiocho Rhodiis attributi, deinde ab horum dominato Romanorum beneficio liberati fuerant: Italos ad sacratam urbis curiam concurrentes ab ipsis aris diripuerunt: raptosq; ab ulnis matrum infantes ante ora ipsarum, ipsas deinde, & postremo viros eorum interfecerunt. Soli omnium qui Mithridatem reverebantur Coi, Romanos in Æsculapii templum introductos, vetusto asyli jure tutos præstiterunt. Hâc tam improvisâ clade intra eandem diem diversissimis locis exstincta hominum circiter octoginta millia esse, satis inter auctores constat. Neque silentio præterierim atrocem Theophanis Lesbii calumniam, quâ viri innocentissimi P. Rutilii famam lacerare est conatus: *Rutilii scilicet hortatu Mithridatem tantæ sævitiæ consilium cepisse.* Cæterum Theophanes illis quoq; temporibus, quibus recens harum rerum erat memoria, se potius turpissimè mendacem, quam Rutilium improbum ostendit liberalib9 literis perquam illiberaliter usus; qui in Historiâ scribere de Rutilio falsa crimina non erubuit, non ob aliud, quam quia Rutilius de patre Cn. Pompeji vera scripserat. Colorem fingenti nõnullum præbuit Rutilii, qui tum Mitylenis agebat, quam Romani occiderentur, incolumitas. Sed ille comperto togatos ad necem quæri, præsens periculum vestit9 mutatione vitaverat, quæ cautio aliis etiam passim per Asiam saluti fuit.

(o)

VESPE-

VESPERARUM SICULARUM
Historia, ex Thomæ Fazelli Dec. poster. L. IIX. c. IV.

GAlli, qui in Sicilia jura magistratusque dabant, superbia, luxuriâ, & crudelitate omnia compleverant, inaudita vectigalia imponebant, intolerabiles obventiones exigebant, invita nobilium fœminarum & divitum conjugia inibant, ac adulteria etiam in nuptas machinabantur. Sub prætextu præterea laneorum substragulorum, quæ Judæi ac cæteri pro modo suarum facultatum militibus ac ministris Regiis jussu curiæ exhibere tenebantur, domos ingressi supellectilem omnem dimovebant, mulieres impudicè tangebant. Secuta inde nefanda crudelitatis exempla, expulsiones civium, bonorum publicationes, judiciaq; privatorum, ac proscriptiones, non ob aliam causam, nisi quia divites essent. Fraude & malis artibus regnum prædæ loco habebant, plebem nobilesque impotenti dominatu exagitabant, & uni tantum rapinæ atque avaritiæ & libidini ita studebant, ut alienas nobilesque fœminas publicè per vim invadere non vererentur. Septem equidem & decem annos exactiones, exilia, carceres, deportationes, aliasque illatas à Francis injurias æquo animo Siculi pavidè interim, secumque clam submurmurantes tolerarunt. Sed ubi zelotypiæ furor virorum amantium corda percussit, factum est murmur impavidum: iniquitatis causas & argumenta publica per nuncios Carolo Regi Viterbii tunc agenti nuntiant, Administrabatur eo tempore Sicilia ab Herberto Auriliono Caroli Regis Generali Præside, Joanne S. Remigio Panormi & Vallis Mazaræ, & Thomasio Busanto Vallis Neoti præfectis, viris Gallicis. Carolus ubi

legatio-

legationem audivit, Herberto Præſidi ſub mulcta mandat, ut miniſtros frenet, & à rapinis ſtuprisque eos inhibeat, pœnisque etiam deprehenſos afficiat, ut ejus diplomate dato Viterbii anno ſalutis 1276. pri. Cal. Aug. Meſſanenſibus & Siculis transmiſſo conſtat. Ad Franci efferatiores effecti eadem, & pejora, velut in mandati actorumque ludibrium, perpetrabant. Siculi, ne quid inexpertum reliquiſſe viderentur, coram Pontifice Romano per Bartholomæum Pactenſem Epiſcopum, & fratrem Bon. Joannem Martinum Dominicanum cauſam ſtudioſe proponunt. Et Bartholomæum quidem munus Legationis intrepide coram ipſo Rege Carolo obiviſſe, Siculorum annales referunt. Cujus exordium hoc fuiſſe perhibent: Miſerere mei fili David: Filia mea male à dæmonio vexatur. Quo finito, ſtatim ſuo ordine enormes libidines, rapinas, & cætera id genus Gallorum crimina retulit. Demum Carolum ab injuſtitiâ coërceri petit: Diſcedentibus à Pontificis conſpectu Legatis, Caroli miniſtri manus injiciunt. Reverſi in Siciliam Legati, quid ſibi pro legatione obvenerit, in urbe Meſſana, Siculis hæc irritato animo audientibus, palam referunt. Erat eo tempore in Siciliâ Joannes Prochyta, Prochytæ, inſulæ olim Dominus, (cujus uxorem paulo ante Galli, ut Petrarcha refert, violaverant) & Manfredi quondam Regis ſtudioſisſimus, callido, vir ingenio, & in conciliandis hominum animis potens. Is & deſiderio priſtinarum opum flagrans, & contaminatam à Francis uxoris pudicitiam ulturus, adjecto ad liberandam Siciliam animo, clandeſtinam conjurationem contra Gallos Carolumque toto biennio clam ſolicitavit, ſociosque Alanum Leontinum, Palmerium Abbatem, & Gualtherium Calatagironum, ac plerosque alios Siciliæ proceres, quibus ſciebat Francos eſſe præ cæteris inviſos, ſibi deligit. Inter eos igitur convenit, ut Petro Aragonum Regi Siciliam jure uxorio ſibi debitam traderent. Ad quod facinus, ſi viribus opus eſſet, Palæologo Conſtantinopolitani Imperatoris, ac Nicolai Pont. Ro. (quos conciliandos ipſe ſibi inſti-

tuerat)

tuerat) auxilia offerebat. Proinde cum Palæologo, contra quem classem Carolus instruebat, rem primum mox cum Nicolao Pontifice Arragonensium studiosissimo, ac demum cum Petro Rege, tractare decernunt. Per literas cum his agunt, calamitates suas exprimunt, auxilia petunt. Joannem autem ad eas perferendas, obeundamq; Legationem nuntium eligunt. Joannes statim ad iter se parat, abjectâque nobili veste, vilem religiosamque induit, sanctitatis simulatione omnia sibi terrâ marique pervia tutaque facit. Byzantium proficiscitur, Michaeli palæologo Caroli contra eum animum, paratam classem, & copias conscriptas ad eripiendum illi imperium aperit. Porro remedium unicum superesse longo verborum ductu declarat, ut Carolus incautus occupetur, & ingenti morâ domi retineatur. Habere etenim illum Siculos, qui Henrici, Friderici, Manfredi, Corradi, & Corradini (sub quibus opibus & libertate floruerunt) memoriâ ac amore adhuc detenti, Francos superbos, crudeles, stupratores capitaliter odiant, nec aliud conentur, quam ut ab eis ad Petrum Aragonensium Regem deficiant: cujus uxor Constantia, Manfredi Siciliæ Regis filia, noctu & interdiu virum instigat, quo mortem Manfredi patris, ac Corradi & Corradini, in homicidam vindicet, & Siciliam dotali sibi ac paterno, jure debitam repetat. Cæterum Petrus cum Carolo viribus sit inferior, ob id movere arma non audet. Quod si Palæologus ei ad classem contra Carolum parandam pecuniarum subsidia præstaret, fore procul dubio, ut Petrus Carolo Siciliam adimeret, atque hic bello domestico implicitus, longe absit à Palæologo vexando: cum, qui in suis defendendis occupetur, aliena infestandi facultatem non sit habiturus. Palæologus iis auditis, in Carolum toto animo movetur: quæ Joannes dixerat, probat, auroque Petrum adjuturum, literas & ad eum & ad Pontificem se scripturum pollicetur, Joannemque ipsum ad patrandum facinus auctorem deligit. Joannes rei gerendæ officio, literisque â Palæologo acceptis, eadem veste amictus ad suos

rever-

revertitur. Quos cum responso Palæologi in spem erexisset, subinde ad Nicolaum Pont. provolat, eumque conjurationis in Francos socium & fautorem nullo labore pertrahit, & cum eo, ut Petrus classem maximam paret, ut dolus aliquis contra Francos à Siculis repentinus cruentusque excogitetur, fœd9 pepigit. Atque inde sumptis à Pontifice literis, Petrum Arragonēsem convenit, eum in spem Siciliæ vocat, aurumque Palæologi promittit. Quo facto ad Pontificem redit. Ubi cum illi, quæ cum Petro firmaverat, retulisset, in Siciliam revertitur, bonoq; animo esse omnes jubet. Nec quicquam remoratus, Constantinopolim iterum ad Palæologum pro auro regreditur, literas illi & Pontificis & Petri defert. Palæologus Accardum Latinum, in reb9 gerendis solertissimum sibi à secretis virum, cum magno auri pondere Joanni socium adjungit. Illi Melitā navigant. Ubi Joannes relicto Accardo Drepanum venit, atque inde proceres Melitam ad Accardum visendum trajicere jubet. Quo viso lædantur, laudibusque Palæologi & consilia & liberalitatem efferunt. Proceribus in Siciliam reversis, Joannes & Accardus Barcinonam ad Petrum Regem contendunt, aurum Palæologi ei exhibent: dolumq; excogitant cruentum, ut Francis cæsis Petr9 rerum in Siciliâ potiatur. His paratis, Joannes ad suos rediens, à Pisanis nautis obviis inter navigandum Nicolaum Romanum Pont. obiisse, & Martinum quartum Gallorum studiosissimum suffectum cognovit. Novitate rei primum terretur, sed mox resumpto animo cursum prosequitur, & Drepanum applicat. Proceribus conventa omnia credit. Interea Petrus Rex, ut à suspicione inchoati delectus militaris Pricipum animos averteret, declarata causa sacri belli, classem instruit. Apparatu verò bellico invalescente, Martinus Pont. per nuntium à Petro petit, ut classis suæ consilium ei aperiat. Cui, cum tempus ferret, id sedulo se facturum respondit. Cumque Pontificis nuntius urgeret, comburerem)inquit Petrus) meam hanc interulam, quam induo, tunicam, si eam arcanorum meorum consciam fore timerem

timerem. Carolus etiam Rex idipſum à Petro ſciſcitatur: quod ſi in Sarracenos bellum pararet, opem ſuam offerebat. At Petrus, nondum quos Sarracenos adoriatur, deliberaſſe & ſe tantum ſubſidiis numerariis indigere reſpondit. Quo audito Carolus (ut ſtudioſi Francorum ſcriptores tradunt) viginti millia aureorum Petro mittit, multo majora ſe miſſurum, ſi de ſacro bello ei conſtet, pollicitus. Interea dum bellum à Petro paratur, Joannes Prochyta Panormitanos, Meſſanenſes, ac cæteros Siciliæ viros Principes adit: cum eis arduum facinus tractat, ut uno eodemque tempore Franci tota Sicilia gladiis obruantur. Annuere Proceres, & communi conſenſu tertius dies reſurgenti Domino feſtus decernitur, quo, cum primum circa veſperam æreæ campanæ ſignum auditum fuerit, ubique Franci, nullo ſexus, ætatis, ordinis diſcrimine habito confoderentur. Quo firmato, Joannes ſingulas urbes oppidaq; circumiens, Siculos, quorum apertiora in Francos odia patebant, ad præſcriptum facinus hortabatur. Sunt, qui referant, quo tutius rem peragerer, lymphatum ſe ſimulaſſe, ac canna ad aures obviorum ſuggerentem Francorum quidem ridiculas voces, Siculorum vero cædem futuram, ſimulq; diei & horæ nuntium. Itaq; anno ſalutis 1282. Caroli vero regni 17. 3. Cal. Aprilis, dato ſigno, ater funeſtusque Francis apparuit interitus. Tota namqve Sicilia in Francos nil tale unquam veritos inſurgente, uno temporis momento ad unum omnes non ſolum à prophanis, ſed Dominicanis etiam, Franciſcanis, ac cæteris cucullatis monachis trucidantur, paucis ad Spirlingam arcem naturâ munitiſſimam ſalutem ſibi qværentibus: qvi omnes paulo poſt inedia ſunt conſumpti, unde natum carmen: Quod Siculis placuit, ſolum Spirlinga negavit. Qua in re adeo ſævitum eſt, ut exenteratæ prægnantes, & parvuli (nequid Francici generis in Sicilia ſupereſſet) ſaxis illiſi ſint, duarumque horarum ſpatio eo tempore octo Francorum millia occiſa fuiſſe conſtet. Inde adagio increbuit: Siculus veſper. Viſcebatur ad ætatem usque meam Panormi æde Divorum Coſmæ & Damiani, aliisque vicinis ſacellis ſa-

cris Francorum cadaverum ossiumqve congeries, struesque maxima. Siculorum in Francos hanc sævitiam, ut frequentior scriptorum autoritas, & fama per manus ducta habet, hactenus recensuimus. In plerisqve verò Siculorum annalibus, & Siciliæ regum, Petri præsertim secundi Siciliæ regis diplomatibus, ac etiam non spernendis auctoribus, consternationis initium à Panormitanis ortum legimus. Cum etenim tertio Dominicæ resurrectionis die, qui eo anno penultimus Martii dies fuit, ad templum Sancti Spiritûs sexcentos ferme passus in meridiem obversum Panormo recedens (etsi ad Montem regalem qvidam falso scripserint) Panormitanorum freqventia religionis causâ de more, qvi ad meam usque ætatem solenni observatione manavit, convenissent, Francos ibi, qvi magistratus gerebant, jussu Joannis S. Remigii urbis Præfecti causâ scrutandi si quis cum telo esset, etiam matronas virginesque excussisse, licentiosiusque pertentasse mulierem sinus accepimus. Quorum unus, cui Drohectus erat nomen, cum in quandam mulierem nobilitate insignem manus injecisset, Panormitanorum in unum concurrentium subita ira lapidibus primum obrutus: mox eadem seditione armis ex urbe correptis, Franci omnes per plateas sine discrimine cæsi, sævæ libidinis & diu toleratæ crudelitatis pœnas dedere. Inde vero ad Joannis S. Remigii (qui præerat) arcem impetu facto, Panormitani, effractis januis irrumpentes, quotque in ea illius nationis invenere, trucidarunt. Joannes ipse in facie vulneratus, rustici habitum mentitus, noctu equester Biccarum oppidum profugiens, eum qvidem furorem evasit: Sed Panormitani, qui interea Rogerium de Magistro Angelo urbi ad plebem in officio continendam præfectum constituerant, cæsis domi ad quinque Francorum millibus, una cum Caccabensibus Joannem S. Remigium persecuti, sagittis potiunt, ac demum interficiunt. Fama Francorum cædis per vicina Panormo oppida delata, Corilionenses Gallos omnes, qui in eorum oppido erant, una hora peremerunt, fœdusque cum Panormitanis inierunt. Peractis his stragis Gallicæ

pri-

primordiis,Panormitani tres acies instruunt. Quarum unam Cephalœdim versus,alteram Ennam,tertiam Calatasimim mittunt, Siciliam omnem ad idem facinus exciturі. Qui Calatasimim venerunt, â Guilielmo Porcelletto Provinciali genere, ob probitatem suam, cæteris Francis interfectis, abstinuere, incolumemque in patriam dimisere. Ea inde voce Siciliam omnem pervagante, ac militibus per oppida discurrentibus, à nullo Franco temperatum est. Herbertus Siciliæ Præses, qui Messanæ adhuc erat, auditis Panormitanæ urbis montibus, statim per milites, quos in præsidio paratos habebat, civitatem in fide continuit, classemque novem triremium milite instructam, cui Riccardum de Riso Ducem præfecit, ad obsidendam Panormum misit. Quam Panormitani contraria classe adorti, facile fugârunt. Adjuvit magnopere Siculorum causam Orlandus de Milia Panormitanus miles, qvi cum sub Rege Carolo Sicilia exulasset, tempore defectionis Panormum rediit, & acerrime in Francos sæviit, ac postmodum Petri & Friderici Regum fidem fortiter contra hostes tutatus est. Herbertus cognito Panormitanæ aciei ad Tauromenium (quod sub Carolo adhuc stabat) adventu, milites ad justum numerum cum Michelotto Gatta genere Franco eorum Duce ad Panormitanos profligandos eo confestim emisit. At Siculi magna vi oppidum adorti, pluribus Francorum cæsis, capiunt, Michelotto cum paucis in arcem Scalettæ primum, ac deinde Messanam ad arcem Griffoni incolumi sese recipiente. Interea cum Franci Messanæ petulantius se haberent, Messanenses ira tandem & ipsi conciti contra exurgunt, & Herberto Præside in Griffoni arcem primum, mox inde ad Catanam fugato, Duce Bartholomæo Marescallo viro populari, vigesimo nono Aprilis die in Francos omnes irruunt ac sæviunt, & quotquot in occursu deprehendere, una cum Michelotto, & qui cum suis in arce erant, trucidant: dejectisque Caroli

insignibus, crucis vexillum insigne civicum erigunt, Panormitanisqve patratum facinus ordine nunciant, & cum eis fædus ineunt. Erat Carolus Rex cum hæc in Sicilia fierent, cum Martino Rom. Pont. in Phaliscorum Monte oppido, ubi cum fama tantæ cladis nuncia, legatiqve per montis regalis Archiepiscopum sibi missi, nihil minus qvam tale qvippiam opperienti rem aperuere: animo primum concidit, ac deinde cum ingentibus copiis, ac numerosa classe, qvam ad invadendum Græcum Imperium in portubus instructam habebat, & Gerardo Parmensi Cardinali Rom. Pont. Legato, in Siciliam trajiciens, Messanam venit. Messanenses adventu hostium metu qvidem percelluntur: non tamen animorum fœderisqve obliti, Balduino Musono Duce armis instructi, urbe egressi, in hostes irruere deliberant. Sed Franci ad remotiora fugam simulantes ad Cannetum D. Gregorii mille levis armaturæ equites in insidiis disponunt, à qvibus Messanenses absque ordine palantes circumventi, plures cæsi, plerique capti sunt: Balduinus cum paucis in urbem vix incolumis evasit. Messanenses hanc cladem Ducum inertia obvenisse rati, Balduinum, Matthæum &, Baldum de Riso furca suspendunt: Alaymumque Leontinum virum impigrum, & bello & urbi præfectum sufficiunt. Interea Siculi adventu Caroli in formidinem adducti, Legatos ad Rom. Pont. pro venia impetranda his verbis miserant: Qui tollis peccata mundi, miserere nostri. Quibus facetissimè à Pontifice id solum responsum est: Ave Rex Judæorum: & dabant ei alapas. Reversis Legatis, & responsum ridiculum referentibus, cum jam expugnatum à Francis Mylæ oppidum, Messanenses hac lege deditionem Carolo offerunt: Ut sanciretur præteritorum oblivio: ne majora vectigalia quam Regi Guilielmo secundo persolverentur: Franci nullo magistratu, neque militia in Messana potirentur, sed Italici & Phocensis solum generis. Gerardus Legatus & Caroli

Caroli Regis milites, conditiones oblatas & deditionem ne aspernaretur, Regem hortabantur. Sed dum ille iræ nimium credit, nec annuere festinat: deditionis pacisq; simul spem omnem amittit. Legatus vero Siciliæ sacris interdicit, Carolus militem omnem ac tormenta in terram ad Roccam majorem exponit. Inde ad vineam magnam Regis non longe ab urbe venit, urbem durissime terra & mari obsidet, machinis tormentisque mœnia disjicere nititur: duravitque ab ortu solis ad vesperum usque crudelis hæc oppugnatio. Sed Messanenses non impigrius hosti obsistebant. Matronæ ipsæ â belli principio cultu priori deposito, nihil sibi reliqui faciebant, quo lapides & cætera id genus, quæ in hostes immitterentur, in mœnia & propugnacula sinuosis vestibus apportarent, & poculis aliisque necessariis viros reficerent: quos cum lachrymis amplexantes, orabant, ne sacra mœnia, à quib9 cunctorum salus & vita pendebat, desererent, ostentantes eis vagientes in cunis infantulos: quos, si Francorum conatibus cederent, in sanguinis Francici vindictam ante ora parentum jugulandos dicebant, quo casu melius fore bello fortiter mori, quàm crudeliter perire. Quocirca Francos cupiditate necis commilitonum ulciscendæ (quorum manibus Messanensium imprimis sanguine parentandum deliberabant) accensos, Messanenses quos id non latebat, fœminæ, pueri, senes, ægri, valetudinarii, adolescentes, juvenes, ætatis robur, omnis ordo, omnis ætas, omne mortalium genus ardentissime propulsabant: nulla munera, nulla onera, nulla pericula detrectantes, aderant animo, consilio, corpore, assiduitate, nec Duce, nec hortatore, nec excitatore egebant: ut nulla multis ante seculis acrior aut oppugnatio aut propugnatio in Sicilia memoria teneatur. Toto igitur die multo utrinque sanguine fuit dimicatum: quousque horrida prælia nox diremit. Franci sese in castra recipiunt: Messanenses super mœnibus & propugnaculis quietem sibi, quam po-

tuerunt,quæſiere. Illuceſcente vero,majori impetu mari & terra Franci machinis, tormentis & misſilibus iterum urbem adoriuntur: & tot ſaxis impugnata ſunt mœnia, ut ad ætatem usque meam in porta civitatis S. Antonio inſcripta, meridiem obverſa, eorum veſtigia relicta à Meſſanenſibus referantur. Meſſanenſes non minori ardore obſiſtunt, ac omnia ſufferunt, audent, omnia ſibi certa faciunt, ne in Francorum manus veniant.

Bayerische Staatsbibliothek München

BSB Bayerische StaatsBibliothek
MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Muret, Marc-Antoine,

Orationes, Epistolae et Poemata

Lipsia 1707

P.o.lat. 991
urn:nbn:de:bvb:12-bsb10609017-3
VD18 14517752-001